MIRKO FAJDIGA

ZIDANŠKOVA BRIGADA

KNJIŽNICA
NOV IN POS

Knjižnica NOV in POS 15

Mirko Fajdiga

ZIDANŠKOVA BRIGADA

Ljubljana 1975

3584

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA SLOVENIJA

N/14.X.75/373

Sign. III/1249
Inv. 2676

24. 10. 1975

UVOD

Tematika narodnoosvobodilnega boja me je v povojnih letih tako močno pritegovala, da sem se po odhodu iz jugoslovanske ljudske armade 1953. leta zaposlil v oddelku pokrajinskega muzeja v Mariboru. Po nekaj letih zbiranja zgodovinskega gradiva, sodelovanja pri postavitvah razstav, pisanja sestavkov o NOB in delovanja v zgodovinskih komisijah sem se odločil tudi za izredni študij zgodovine. Decembra 1965 sem napisal na 105 straneh diplomsko nalogo o Zidanškovi — Pohorski brigadi. To je bil skromen pregled njene dejavnosti od ustanovitve do preboja na Dolenjsko. Borci Zidanškove brigade so to delo lepo sprejeli in želeli, da bi napisal zgodovino brigade. K temu me je seveda že prej spodbujal kolektiv muzeja narodne osvoboditve Maribor in zlasti njegov ravnatelj prof. Milan Ževart. Ob dolgoletnem spoznavanju narodnoosvobodilnega boja, predvsem severovzhodne Slovenije, sem mnogo razmišljal o strahotnem okupatorjevem nasilju, o upornem in uspešnem delovanju organizacij KPS in OF na mariborskem območju, o prvih pohorskih partizanih, o vlogi Pohorskega bataljona, o njegovem poslednjem junaškem boju, o pomenu pohoda XIV. divizije in o njenih hudih bojih, zlasti februarja 1944.

Na vprašanje, kako so nastale na Pohorju po padcu Pohorskega bataljona v najtežjih pogojih nove partizanske enote in kako je potem natanko čez eno leto zrasla na Pohorju številčno štirikrat močnejša vojaška enota — Zidanškova — Pohorska brigada ter kako je ta udarna sila nadaljevala uspešen boj proti okupatorju, je bilo treba čimprej in čimpopolneje odgovoriti. Za to težko in zahtevno nalogo sem se odločil 1966. leta. Rokopis sem pripravljal osem let.

Zahvaljujem se komisiji za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora Zveze združenj borcev NOV Slovenije ter njenemu predsedniku polkovniku Zdravku Klanjščku, ki je uvrstila monografijo o Zidanškovi brigadi v program Knjižnice NOV in POS. Delo je sprejela v svoj program založba Partizanska knjiga, zato se tudi njej in njenemu direktorju Milku Štolfi lepo zahvaljujem. Za sodelovanje in napotke pa se zahvaljujem tudi tehničnemu uredniku Jožetu Čertaliču.

Monografijo sem želel obdelati tako, da bi bili v njej poudarjeni vojaška in politična vloga brigade, ki ju je uspešno opravila od ustanovitve do osvoboditve. Ker pa so ustvarjali zgodovino brigade njeni borci in starešine, sem vnašal njihove spomine v besedilo, kjerkoli je bilo mogoče. Posebej sem želel poudariti vlogo vseh vodstvenih kadrov od desetarja do komandanta brigade kakor tudi poveljstev. V besedilo sem s posebnim poudarkom vnesel podatke o junaških podvigih mitraljezcev, jurišnikov, bombašev, minerjev, najmlajših hrabrih borcev in pogumnih partizank. O vojaški in politični vzgoji, o delu organizacij KPS in SKOJ, o kulturno-prosvetnem in propagandnem delu ter o življenju v brigadi sem pisal sproti. S tem in z vsem že navedenim ter z razgibano besedo sem želel vsaj približno predstaviti edinstveno življenje in razpoloženje v tako veliki in čvrsto organizirani enoti kot je bila brigada.

Ko sem imel že v precejšnji meri zbrano dokumentarno gradivo, sem ga nekoliko izpopolnil s spomini borcev in s podatki iz literature ter ga oblikovanega kot pregled v obsegu 170 strani objavil v počastitev 25. letnice ustanovitve brigade v mariborskem dnevniku Večer. S tem sem želel od nekdanjih borcev čimveč pripomb ter dopolnitev za tiste dogodke in tudi poglavja, za katera mi je manjkalo dokumentarno gradivo. Večer je objavil besedilo pod naslovom Bilo je pred 25 leti 1969. leta v nadaljevanjih kar pet mesecev. Borci so z vsebino soglašali in mi pri nadaljnjem delu pomagali. Po 1969. letu sem rokopis dopolnjeval z novimi dokumenti, s spominskim gradivom borcev in z literaturo. Tako sem zlasti z velikim pridom uporabil številne podatke, ugotovitve in ocene iz knjige dr. Miroslava Stiplovška, Šlandrova brigada, ki je izšla v zbirki Knjižnice NOV in POS 1971. leta. V tem času je bilo

mogoče na osnovi že dokaj obdelanega gradiva dokončno oblikovati periodizacijo o razvoju in delovanju brigade.

Februarja 1973 sem s pomočjo odbora Zidanškove brigade razdelil rokopis nekaterim funkcionarjem in borcem brigade. Njihove pripombe in dopolnitve sem nato vnesel v rokopis. Avgusta istega leta pa je odbor organiziral sestanek z nekaterimi nekdanjimi funkcionarji štaba IV. operativne cone in štaba brigade. Poleg drugih načelnih vprašanj je bilo na tem sestanku tudi dogovorjeno, kako obdelati zelo zahtevno poglavje o delovanju gestapovske agenture.

Tehtne pripombe in napotke sta mi dala recenzenta dr. Milan Ževart in dr. Miroslav Stiplovšek, za kar se jima lepo zahvaljujem. Zaradi prevelike obsežnosti operacijskega območja brigade, ki se je bojevala od Drave do Kočevja in od Semiča do Celovca (naredila je okoli 2.500 km), nisem mogel zajeti tudi pregleda dejavnosti političnih organizacij na terenu. Če bi hotel obdelati še to, bi moral napisati pregled delovanja organizacij KPS in OF na slovenskem Štajerskem, na Dolenjskem ter deloma tudi na Gorenjskem in na Koroškem. Za območja med Savinjsko dolino in Savo, kjer se je osem mesecev bojevala tudi Zidanškova brigada, je naredil pregled dela političnih organizacij dr. Miroslav Stiplovšek v knjigi Šlandrova brigada. Sicer pa je predvideno, da bodo izšli orisi osvobodilnega gibanja za posamezna območja Slovenije v okviru knjižnice OF.

Besedilo sem razdelil na šest poglavij. V prvem sem obdelal razvoj partizanskih enot na Pohorju od padca Pohorskega bataljona do ustanovitve brigade. V naslednjih petih poglavjih pa opisujem borbeno pot brigade. Vsako poglavje sem sklenil s kratkim povzetkom.

Z željo, da bi monografija zajela slehernega borca brigade, je nastal ob koncu 1974 tudi seznam blizu 1200 borcev. Z anketo, ki jo je razposlala približno 700 borcem in številnim organizacijam ZZB NOV tajnica odbora Zidanškove brigade Marica Trbovšek, sem želel predvsem dobiti podatke o starostni in socialni sestavi borcev, iz katerih krajev jih je brigada pretežno pridobivala ter o ranjencih in padlih. Uspeh ankete ni bil popoln, vendar je dal mnogo koristnih dopolnilnih podatkov, ki sem jih uporabil v besedilu in pri razširitvi ter izpopolnitvi seznama borcev. Na osnovi izvedene ankete in

narejenega seznama borcev lahko sklepamo, da je šlo skozi brigado okoli 1.600 borcev.

Brigado sem si prizadeval predstaviti kot udarno revolucionarno vojaško enoto mladih in pogumnih delovnih ljudi, ki so sledili klicu KPS in OF v boju proti okupatorju in ki so bili pripravljeni za uresničitev njunih ciljev žrtvovati vse. Poudariti sem želel njene številne vojaške in politične uspehe, med katerimi predstavljajo vrhunec boji za osvoboditev Gornje Savinjske doline, za kar je dobila brigada tudi priznanje vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije. Skušal pa sem osvetliti tudi obdobja, ko je bilo treba za lastni obstoj in za nadaljnji uspešni boj premagovati najtežje ovire. V sedemnajstih mesecih je brigada premagala vse ovire in se uvrstila med najuspešnejše slovenske narodnoosvobodilne brigade. Za njene bojne uspehe ji je na proslavi na Ostrožnem leta 1954 izročil maršal Josip Broz—Tito odlikovanje red zasluge za narod I. stopnje.

Zavedam se, da mi ni uspelo predstaviti brigade v vsej njeni veličini, ki jo je odigrala v zmagoviti ljudski revoluciji naših narodov. Toda, če sem uspel njeno pomembno vlogo prikazati v glavnih obrisih, je bilo to delo vredno truda.

Za pomoč pri obsežnem in zahtevnem delu se iskreno zahvaljujem odboru Zidanškove brigade ter posebej njegovemu prizadevnemu predsedniku Alojzu Vindišu-Dundi in tajnici Marici Trbovškovi. Zahvaljujem se številnim borcem ter funkcionarjem brigade, ki so mi prav tako skozi več let pomagali s koristnimi nasveti, mi pripovedovali svoje spomine, nekateri pa so mi napisali tudi pripombe, krajše ali daljše spomine oziroma izjave ter mi odstopili dragocene fotografije, primerke partizanskega tiska, literature in dokumente. Vse poimensko navajam v besedilu ali v opombah, mnoge pa tudi pri virih. Pri zbiranju gradiva so mi z vsem razumevanjem pomagali sodelavci arhiva inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, arhiva centralnega komiteja ZKS v Ljubljani, arhiva republiškega sekretariata za notranje zadeve v Ljubljani, muzeja ljudske revolucije v Slovenjem Gradcu in fotografskega oddelka muzeja ljudske revolucije v Ljubljani. Številne tehtne napotke so mi nudili tudi sodelavci vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani. Močno oporo sem imel v svojem kolektivu muzeju NO Maribor, kjer so mi poleg rav-

natelja dr. Milana Ževarta vselej radi pomagali višja kustosa Lojze Penič in Zdenka Rogl ter sodelavka Filomena Lešnik. Rokopis je pregledal in mi dal pripombe tudi muzejski sodelavec France Filipčič. Vsem se prav prisrčno zahvaljujem.

Mirko Fajdiga

OD PADCA POHORSKEGA BATALJONA DO USTANOVITVE ZIDANŠKOVE — POHORSKE BRIGADE

Pohorje brez partizanske enote

Po padcu Pohorskega bataljona 8. januarja 1943 pri Osankarici na Pohorju je prišlo na pohorskem in na njegovem širšem območju do začasnega zastoja osvobodilnega boja. Nemcem je uspelo uničiti izredno borbeno partizansko formacijo, ki bi v letu 1943 predstavljala za razvoj novih vojašnih enot in za politično delo na terenu, zlasti na severovzhodnih območjih IV. operativne cone pomembno vojaško ter kadrovsko osnovo. Da je bil s tem zadan osvobodilnemu boju ob severni meji hud udarec, so se dobro zavedali tudi Nemci. Svoj uspeh so oznanjali s poročili, od katerih nas opozorita na pomembnost delovanja Pohorskega bataljona po nacističnih ocenah predvsem dve. Tako je višji vodja SS in policije Alpenland generallajtnant Erwin Rösener poročal državnemu šefu nemške policije Heinrichu Himmlerju o »veleakciji« proti Pohorskemu bataljonu že 10. januarja 1943. Himmler pa je padec Pohorskega bataljona ocenil za tako pomemben, da je o njem obvestil z depešo kanclerja rajha in poveljnika nemških oboroženih sil Adolfa Hitlerja že naslednji dan 11. januarja 1943.[1]

Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je v drugi polovici decembra 1942 znova preosnovalo slovensko partizansko vojsko. Iz dotedanjih grup odredov je ustanovilo štiri operativne cone: I. dolenjsko, II. notranjsko, III. alpsko in IV. štajersko. S tem je želelo doseči »največji ofenzivni polet za uničenje okupatorja in izdajalskih izrodkov«, kakor tudi večjo samostojnost pri vodenju vojaških operacij.

Četrto štajersko operativno cono so sestavljali: Kamniški, Moravški (ali zasavski), Savinjski, Kozjanski in Pohorski ba-

taljon. Za komandanta cone so postavili Franca Rozmana-Staneta, za političnega komisarja Dušana Kvedra-Tomaža, za namestnika komandanta Petra Stanteta-Skalo in za namestnika političnega komisarja Dušana Kraigherja-Juga.[2] Navodila za dejavnost je štabu IV. operativne cone poslal politični komisar glavnega poveljstva Boris Kidrič-Peter Kalan. Uvodoma je ugotovil, da je formacija grupe odredov postala preokorna ter nadaljeval, da na območju IV. štajerske operativne cone lahko delujejo samo manjši bataljoni v moči od 100 do 150 mož, ki naj jim daje cona navodila za dejavnost, usklajuje njihovo sodelovanje, določa večje manevriranje in spremembe položaja ob sovražnikovih ofenzivah. Tako so bili na Štajerskem odpravljeni odredi kot posebne formacije. S prilivom novih borcev pa je glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske predvidevalo, da bodo bataljoni prerasli v udarne brigade s 500 do 600 borci.[3] Tako kot Boris Kidrič je ob koncu decembra 1942 ocenil v imenu centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije pomembnost večjih udarnih enot za razvoj narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem tudi Edvard Kardelj. V navodilih pokrajinskemu komiteju je dejal, naj si prizadevajo ustanoviti brigade, kakor hitro bodo za to dozoreli pogoji, med katerimi je posebej omenil močnejši priliv novih borcev.[4]

O tem, da bi bilo potrebno preosnovati enote na Štajerskem, pa je poročal še pred prejemom navodil glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske tudi štab II. grupe odredov ter omenil možnost za ustanovitev Kamniško-savinjske brigade.[5] Kot je iz navedenega razvidno, so se potrebe po ustanavljanju brigad na območju IV. štajerske operativne cone pokazale že ob koncu leta 1942.

Potem ko je štab II. grupe odredov poročal o analizi vojaškega položaja na Štajerskem ter predlagal preosnovo enot in ustanovitev brigade, mu je glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske poslalo 12. januarja 1943 nova navodila. V njih ugotavlja, da bi zaradi obetajočega številčnega porasta štajerskih enot lahko takoj ustanovili dve brigadi, ki ne bi smeli imeti manj kot vsaka po 300 borcev, razdeljenih v dva ali tri bataljone. Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je odobrilo ustanovitev brigade iz Moravškega in Kamniškega bataljona ter brigado iz sil na Pohorju, ki bi jih poprej razdelili v dva bataljona. Po tej preosnovi bi delovali pod po-

veljstvom štaba IV. operativne cone dve brigadi in samostojni Kozjanski bataljon. V navodilih je bilo med drugim še rečeno, da bodo imele tako razporejene enote verjetno boljše razmere za sodelovanje in obstoj ter da mora štab IV. operativne cone skrbeti, da ne bi teh večjih enot Nemci razbili. Kolikor pa brigadi ne bi mogli obstajati, so predlagali, naj na območju cone delujejo po bataljonih. Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske pa je štab IV. operativne cone opozorilo tudi na njegove politične naloge. Naložilo mu je, da izvaja z lastnimi silami, ne da bi se zanašal na terenske organizacije OF in KPS, čim večji politični vpliv na množice ter poudarilo, naj težak položaj Nemcev na vzhodni fronti kot tudi na drugih bojiščih izkoristi za okrepljene vojaške akcije in najintenzivnejše politično delo, s čimer naj pripravlja okoliščine za splošno ljudsko vstajo na Štajerskem, okrepljeno dejavnost pa naj prenese tudi na Koroško.[6]

Še preden pa so nova navodila glavnega poveljstva prispela, je prišel štab IV. operativne cone do ugotovitve, da bi bila ustanovitev brigad še preuranjena. Slabe izkušnje na kamniškem in zasavskem območju ob koncu leta 1942 so pokazale, da osredotočenje enot ne bi bilo koristno. Koncentracija Kamniškega in Zasavskega bataljona je v težkih zimskih razmerah zaradi njene okornosti bolj ustrezala Nemcem, ki so jima na Kostanjski planini in v tuhinjskih hribih prizadejali občutne udarce. Kamniški bataljon pa so Nemci nato kljub njegovim stalnim premikom do srede januarja 1943 še večkrat napadli. V tem času je padel še Pohorski bataljon in tako so odpadle vse možnosti za ustanovitev brigad.

Kamniški in Zasavski bataljon sta izvajala od začetka leta 1943 zelo uspešne mobilizacijske akcije, s prihodom novincev pa je postalo pomanjkanje orožja in streliva še bolj pereče. Štab IV. štajerske operativne cone je 10. januarja 1943 poročal, da je kriza mimo in da se enote nenehno večajo ter da je položaj obraten kot jeseni, zaradi pomanjkanja orožja in streliva, da ni mogoče izvajati večjih ofenzivnih akcij, ter menil, da bi bilo prav če bi dobila štajerska operativna cona čimprej vojaško pomoč. Ob tem poročanju pa štab IV. operativne cone še ni vedel za tragedijo Pohorskega bataljona.

Kako so ocenjevali partizansko dejavnost v tem času Nemci, lahko povzamemo iz poročila poveljnika redarstvene policije Alpenland z dne 18. januarja 1943, ki poudarja, da je na

Gorenjskem težišče vsega »banditskega« gibanja slej ko prej v kamniškem okrožju. Na slovenskem Štajerskem ugotavlja upad partizanske dejavnosti zaradi padca Pohorskega bataljona, o večji uporniški dejavnosti pa na štajersko-gorenjski meji na območju Sv. gore in Kolovrata.[7]

Kljub nemškim hajkam v januarju 1943 je na zahodnih območjih IV. operativne cone mobilizacija potekala uspešno. Kamniški bataljon je mobiliziral okrog 60 do 70 novincev, medtem ko je Zasavski bataljon narasel do srede jauarja na približno 180 borcev in postal tako najmočnejša enota štajerske operativne cone. Zaradi uspešne mobilizacije in okrepitve enot je štab IV. operativne cone na Lesu pri Moravčah uresničil 14. januarja 1943 svojo zamisel o delni preosnovi enot. Ustanovil je Kamniško-savinjski odred, katerega štab naj bi odigral vlogo vmesnega vodstvenega člena do ustanovitve brigade. Za ustanovitev odreda, ki bi povezoval tri bataljone v približni moči po 120 mož, se je štab IV. operativne cone odločil po ugotovitvi, da bi bila njegova zveza s samostojnimi bataljoni zaradi velikega operativnega ozemlja zelo otežena. Ob ustanovitvi odreda pa je ponovno ustanovil Savinjski bataljon. Kamniško-savinjski odred so sestavljali trije bataljoni: Kamniški (pozneje imenovan tudi Blejčev, po Matiji Blejcu-Matevžu), Zasavski (Alojza Hohkrauta) in Savinjski (Slavka Šlandra). Za komandanta so postavili Alojza Kolmana-Maroka, za političnega komisarja pa Antona Štefeta-Kostjo, ki je padel že čez pet dni. Zamenjal ga je Mitja Ribičič-Ciril.[8] Namestnik političnega komisarja štaba IV. operativne cone Dušan Kraigher-Jug je centralnemu komiteju KPS utemeljeval potrebo po ustanovitvi Kamniško-savinjskega odreda s tem, da je področje Kamnika, Savinjske doline in Zasavskih revirjev tako sklenjena operativna celota, da potrebuje skupno poveljstvo. Za pohorsko in kozjansko območje je menil, da sta tako zelo oddaljeni, da ne bi mogel štab cone, kadar bi bil na njih, uspešno povezovati operacij Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona. Dušan Kraigher-Jug je dalje izrazil željo, da bi glavni štab NOV in PO Slovenije poslal na Štajersko brigado, ki bi lahko izvedla veliko mobilizacijo ter poudaril, da bi morala Štajerska dobiti čimprej pomoč v orožju. Zaradi majhnega števila partizanov na Štajerskem in zaradi obsežnosti pokrajine pa je menil, da bi storili hudo napako, če bi pošiljali nove borce v Ljubljansko pokrajino.[9]

Ker je ostalo Pohorje s padcem Pohorskega bataljona brez vojaške enote, so bile razmere zlasti v vzhodnih predelih IV. operativne cone težke. Prvo zelo kratko poročilo o domnevnem padcu Pohorskega bataljona je poslal štab IV. operativne cone glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske 19. januarja 1943. Ker pa v štabu niso imeli o tragediji Pohorskega bataljona zanesljivih podatkov, je zato okoli 20. januarja 1943 krenil s patruljo na Pohorje komandant cone Franc Rozman-Stane. Štab IV. operativne cone je nato 28. januarja 1943 poročal med drugim tole: »Najboljši bataljon, ki smo ga imeli, tj. Pohorski bataljon je po poročilu kurirja popolnoma razbit. Težke izgube je pretrpel tudi Kozjanski bataljon.« Ker sta se komandant Franc Rozman-Stane in kurir na dogovorjeni javki zgrešila, ni imel štab IV. operativne cone tudi tokrat o usodi Pohorskega bataljona točnih podatkov, vendar so pričakovali, da jih bodo z vrnitvijo komandanta Staneta v kratkem prejeli. Po njegovi vrnitvi s Pohorja je štab IV. operativne cone 5. februarja 1943 poročal, da se komandantu ni uspelo povezati z bataljonom. Zvedel pa je, da so Nemci vdrli v bataljonovo zimsko taborišče, kjer je prišlo do hudega spopada, ki je terjal več žrtev. Na terenu so mu še povedali, da je na nekem marofu zgorela tudi patrulja pohorskega bataljona. Sicer pa je bil mnenja, da so govorice o razbitju pohorskega bataljona neresnične.[10]

V Dešnu pri Moravčah je bila 20. in 21. februarja 1943 pomembna partijska konferenca. Udeležili so se je nekateri člani pokrajinskega komiteja KPS, štaba IV. operativne cone, Kamniško-savinjskega odreda in precej političnih delavcev iz litijskega, kamniškega in revirskega okrožja. Na njej so sprejeli več vojaških in političnih sklepov za okrepitev narodnoosvobodilnega boja na območju štajerske operativne cone.[11]

Glavno poveljstvo slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov je poslalo kmalu po dešenski konferenci štabu štajerske operativne cone nova navodila za spremembo vojaške taktike njenih enot. Menilo je, da so bile doslej enote preveč v defenzivi in da zato tudi koncentracije enot niso dale zaželenega uspeha. Dalje je rečeno, da čakajo štajerske enote nemške napade in nato sprejemajo boj v kar najbolj neugodnih razmerah. Od štaba IV. operativne cone je glavno poveljstvo zahtevalo, da ukrene vse za prehod svojih enot v ofenzivo, ter poudarilo, da se morajo nemške sile čutiti neprestano

ogrožene. Poglavitna naloga enot IV. operativne cone je še naprej bila mobilizirati novince, tiste, ki jih ne bi mogli oborožiti, pa naj bi brezpogojno pošiljali na območje Ljubljanske pokrajine. Glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije je cenilo velike žrtve in napore, junaštvo in požrtvovalnost kadrov ter moštev enot IV. operativne cone. S kritiko napak in z navodili pa je želelo doseči, da bi velikanski napori in žrtve na Štajerskem bili uspešni in da bi odstranili ovire za vojaški polet. Po prejetih navodilih so šli vojaški in politični funkcionarji v enote in na teren ter jih prenašali štabom in aktivistom. Komandant Franc Rozman-Stane je šel na Koroško ustanovit bataljon, skrb za izvajanje političnih nalog pa je prevzel Dušan Kraigher-Jug, ki je nato opravil več sestankov s političnimi delavci v Savinjski dolini in revirjih.[12]

Na poti na Koroško je šel komandant cone Franc Rozman-Stane s spremstvom ponovno iskat Pohorski bataljon. Dne 20. marca 1943 je sporočil svojemu namestniku Petru Stantetu-Skali, da je taborišče Pohorskega bataljona našel. Po razdejanju, kakršno je bilo v njem, je sklepal, da je moral trajati hud boj pet ur, vendar je menil da ni moglo biti toliko žrtev, kot so o njih govorili. Četudi je govoril z drvarji, ki so odvažali padle borce, si iz njihovih izjav ni mogel ustvariti natančnejše in dokončne podobe o poslednjem boju Pohorskega bataljona. Zadržanost drvarjev in drugih ga je zavedla v upanje, da ni padel ves bataljon. V poročilu je še navedel, da se je njegova patrulja prebijala skozi neštete snežne zamete in druge ovire v dokaj težkih razmerah ter da se je nekajkrat uspešno spopadla s sovražnikom. Ustrelila je 2 gestapovca, komandirja mislinjske postojanke, razorožila je nemškega orožnika ter zaplenila brzostrelko, 3 avstrijske puške, pištolo, 3 nemške uniforme in precej streliva. Primer vsestranske vojaške in politične dejavnoti Rozmanove patrulje izpričuje hrabrost ter iznajdljivost njenih borcev in komandanta v tem izredno težkem obdobju na območjih Štajerske, takrat nacistični dejavnosti posebej izpostavljenih. S številčno skromnim spremstvom je komandant Franc Rozman-Stane izvedel vrsto akcij, ki so jih Nemci zaskrbljujoče registrirali. Njihove hvalnice o uničenju »banditov« na Pohorju so se komaj malo polegle, ko so že morali 15. marca 1943 v Mariboru na štabnih razgovorih pri vladnem predsedniku za Štajersko ugotoviti med drugim tole: »Opažamo, da se je aktivnost band povečala v vsej

Štajerski, razen v ptujskem okrožju. Vznemirja nas zlasti pojav majhne, toda aktivne bande na področju Pohorja.« Na teh razgovorih so ugotovili, da se je pojavila v brežiškem okrožju neka partizanska skupina, da so v celjskem okrožju uničili skupino sedmih partizanov in da se je pojavila skupina partizanov na sosednjem področju stare Koroške.[13]

Da bi preprečili nadaljnjo dejavnost Stanetove skupine na zahodnem Pohorju, so Nemci poslali v partizane preoblečene policiste, ki so se ob rekvizicijah pri kmetih izdajali za borce Pohorskega bataljona in zahtevali zvezo s komandantom Stanetom. Ta bi jim skoraj nasedel, toda spričo budnosti kmetov, partizanskih sodelavcev, ki so ga še pravočasno poiskali in opozorili, da gre za Nemce, ne pa za borce Pohorskega bataljona, se je vse dobro končalo. Potem je komandant Franc Rozman-Stane svojemu spremstvu priključil Franca Zalaznika-Leona, nekdanjega četnega komandirja iz Pohorskega bataljona, ki je v tem času delal s Tonetom Ulrihom-Kristlom, sekretarjem šaleško-mislinjskega okrožja KPS v tehniki na Razborju, ter mu ukazal, da vodi skupino na Koroško.[14]

Pohorska četa

Komandant Franc Rozman-Stane je prispel s štabno zaščito na Koroško 28. marca 1943. Tu se je seznanil z razmerami, ki so pričale o številnih oboroženih akcijah koroških partizanov in o uspešnem razvoju osvobodilnega boja na Koroškem. Skupini enajstih partizanov, ki sta jo vodila na Koroško novembra 1942 iz 1. bataljona Savinjskega odreda Boris Čižmek-Bor in Alojz Kolman-Marok, se je pridružilo več domačinov in štirinajst partizanov iz Kamniškega bataljona. Slednje je na Koroško odpeljal 15. marca 1943 koroški domačin Franc Pasterk-Lenart. Ob prihodu na Koroško je komandant Stane organiziral s koroškimi funkcionarji Koroški bataljon, ki je imel dve četi. Za komandanta je postavil hrabrega Franca Pasterka-Lenarta, za političnega komisarja pa izkušenega funkcionarja Borisa Čižmeka-Bora. Koroški funkcionarji so imeli pripravljen načrt za napad na Mežico, s katerim je soglašal tudi komandant Rozman. Bataljon so okrepili z Rozmanovo zaščito ter izvedli napad v noči na 4. april 1943. Na novo ustanovljeni bataljon je dosegel velik uspeh. Vdrl je v Mežico, ubil v boju dva

policista, štiri izdajalce je obsodil na smrt ter zaplenil 30 pušk s 300 naboji, parabelo s 130 naboji, pištolo in precej vojaške opreme. Utrpel pa je hud udarec. Komandant bataljona Lenart, ki je bil hudo ranjen, je podlegel, poleg njega pa je imel bataljon še enega ranjenca. Komandant Koroškega bataljona je nato postal Tomaž Slapar-Tugo. Takoj po napadu na Mežico so Nemci organizirali proti bataljonu vojaško akcijo »Hindenburg«, ki pa ni uspela, ker so se partizani večjim spopadom izognili.

Nastalo vrzel zaradi padlega Pohorskega bataljona je bilo treba čimprej izpolniti. S terena so prihajala poročila, da iščejo ljudje na Pohorju bataljon, ker bi se želeli vključiti vanj. Med njimi so bili mnogi dezerterji iz nemške vojske in rekruti, ki se niso hoteli odzvati nemški mobilizaciji. Fantje so pisali svojcem z nemških front, da bi radi zbežali na Pohorje. Ocenjujoč nastale razmere je štab IV. operativne cone sklenil, da bo na Pohorju nemudoma ustanovil novo vojaško enoto. Zato je komandant Franc Rozman-Stane odredil takoj po napadu na Mežico enoto devetnajstih dobro oboroženih borcev Koroškega bataljona z nalogo, da gre z njim na Pohorje. Za komandirja je določil Gorkega iz Savinjske doline, ki pa je padel že 5. aprila 1943 le nekaj ur po formiranju čete. Na Koprivni so se potem zgubili še trije borci, ki so prišli med koroške partizane iz Kamniškega bataljona, in tako se je četica zmanjšala na približno 15 partizanov. Po padcu Gorkega je Franc Rozman-Stane postavil za komandirja starega borca iz svoje zaščite Ivana Rojca-Bogdana, za političnega komisarja pa prav tako izkušenega borca Pohorskega bataljona Vincenca Janka-Harkova, medtem ko je bolničarske posle zaupal študentu veterine Tonetu Hudopisku-Zvonetu. Četa je krenila na Pohorje 6. aprila 1943. Kmalu po prihodu na Pohorje je komandant Stane poslal Franca Zalaznika-Leona nazaj v tehniko na Razbor k sekretarju šaleško-mislinjskega okrožja KPS Tonetu Ulrihu-Kristlu. S četo je prišel s Koroškega med drugimi takrat tudi Ferdo Štibler-Ivan. Komandant Rozman ga je na Pohorju premestil na terensko politično delo in mu odredil območje med Dravogradom in Slovenjim Gradcem. Enako kot Franc Zalaznik-Leon je bil tudi Ferdo Štibler-Ivan vezan na sekretarja Toneta Ulriha-Kristla. Komandant Franc Roz-

man-Stane je dal na Pohorju novi četi nadrobna navodila, kako mora v bodoče delovati z željo, da bo čimprej zrasla v bataljon, nato je odšel v Savinjsko dolino.[15]

Pohorski bataljon (drugi)[16]

Četica, ki sta jo vodila Ivan Rojc-Bogdan in Vincenc Janko-Harkov, je po Pohorju najprej iskala sledove ter informacije o padlem Pohorskem bataljonu, obenem pa je vzpostavljala zveze s partizanskimi sodelavci in vršila manjše preskrbovalne akcije. Dne 20. aprila se ji je pridružil domačin s Pohorja partizanski sodelavec Franc Žigart-Vitez. Dne 2. maja 1943 je 13 partizanov pohorske skupine odšlo po nalogu komandanta Franca Rozmana-Staneta na Mozirsko planino. Tja so morali zaradi priključitve novih borcev, namenjenih Pohorski četi. Po odhodu četice so na Pohorju ostali Ivan Juvan-Gorki, Jože Pusovnik-Volan in še en partizan. Ob koncu aprila 1943 je politični komisar IV. štajerske operativne cone Dušan Kveder-Tomaž poslal povelje Franti Komelu, političnemu komisarju Savinjskega bataljona, na Menino planino, da mora na Pohorje za političnega komisarja bataljona. V povelju je bilo še navedeno, da ga bo čakal na javki pri pogo-

Pohorski bataljon (drugi) julija 1943

rišču mozirske koče Vincenc Janko-Harkov, ki je imenovan za komandanta Pohorskega bataljona. Franti Komelu se je na Menini planini pridružil z mitralješko trojko Boris Vinter, ki je imel enako kot Komel pismeno povelje, da mora na Pohorje. Tako se je iz Kamniško-savinjskega odreda zbralo skupno 25 borcev in starešin, ki so krenili z Menine planine proti pogorišču mozirske koče. Tu jih je na javki pričakal Vincenc Janko-Harkov. Po snidenju s skupino 13 »Pohorcev« na Mozirski planini so vsi krenili proti Pohorju. Združena skupina približno 37 partizanov je na Pohorje prispela 9. maja 1943. Naslednjega dne 10. maja so se ustavili na Pungartu in tu ustanovili Pohorski bataljon. Zbranemu bataljonu je spregovoril revirski prvoborec komandir čete Rudolf Hohkraut-Dolf. V bataljonskem vodstvu so bili komandant Vincenc Janko-Harkov, politični komisar Franta Komel in namestnica političnega komisarja Milka Kerin.[17]

Proti koncu maja so iz bataljona poslali na poizvedovanje za partizanskimi sodelavci in zvezami Maksa Čepiča-Iztoka, ki je iz Ruš pripeljal bivšo borko padlega Pohorskega bataljona Linko Kselo-Jasno in Hinka Urlepa-Dnjepra, koroškega ilegalca. Komaj sedaj je štab Pohorskega bataljona zvedel vse podrobnosti o padcu Pohorskega bataljona. Po teh žalostnih vesteh si je Pohorski bataljon ogledal še prizorišče poslednjega boja Pohorskega bataljona.

Drugi Pohorski bataljon se je v mesecih po ustanovitvi naglo krepil z novimi borci. Na široko je organiziral javke in zveze za prihod novincev iz Maribora, Slovenskih goric in Dravske doline. Odlično so bile organizirane tudi zveze z Gradcem, Dunajem in Gorenjsko. S svojo dejavnostjo je opozoril Nemce nase, ti pa so se pričeli postopoma lotevati raznih ukrepov proti njemu. Orožniške in policijske enote so bataljon iskale ter se večkrat spopadle z njegovimi patruljami in enotami. Zlasti je bila v boju proti bataljonu in njegovim terenskim povezavam aktivna gestapovska agentura. Niso bili redki primeri, da so gestapovci odkrili kanale, ki so vodili na Pohorje in tako so Nemci ujeli ter pozaprli številne aktiviste osvobodilnega gibanja. Drugi Pohorski bataljon je razvijal svojo dejavnost prav v času, ko je šef nemške policije Heinrich Himmler po razgovoru s Hitlerjem 21. junija 1943 poleg Rusije, generalne gubernije na Poljskem, tedanje neodvisne dr-

žave Hrvatske in Gorenjske razglasil tudi Spodnjo Štajersko za območje protipartizanskega bojevanja. Po padcu Pohorskega bataljona so si Nemci nenehno prizadevali zatreti na Pohorju vsako partizansko dejavnost. Junija, julija in avgusta 1943 so pripravili več vojaških akcij na Pohorje, ki pa niso uspele. V večji hajki junija 1943 so sodelovale policijske, orožniške in vojaške enote.[18]

Toda kljub vsem težavam, na katere je bataljon zadeval, je bila njegova rast nezadržna. To so bili spodbudni obeti za hitrejši razvoj osvobodilnega boja na širšem pohorskem območju. Bataljon je v avgustu 1943 štel že prek 100 borcev, toda takrat je v bataljonu in na Pohorju prišlo do bistvenih sprememb. Zaradi preosnovanja narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov na Gorenjskem ter Štajerskem in zaradi bližajoče se kapitulacije Italije je morala pretežna večina bataljona 8. avgusta 1943 s komandantom, političnim komisarjem in namestnico političnega komisarja na pot proti Dolenjski. Na Pohorju je takrat ostala le četica, ki je štela približno 22 borcev. Komandir te čete je postal Ivan Zagernik-Joco, politični komisar pa Aleksandar Vojinović-Vojin, medtem ko je nekaj pozneje postal namestnik političnega komisarja čete španski borec Rudi Šimič.[19]

Sredi pomladi 1943 se je osvobodilni boj na območju IV. operativne cone že toliko razmahnil, da je štab cone predlagal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije osnovanje prve brigade na slovenskem Štajerskem. S tem je soglašal tudi pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, ko se je sešel v prvi polovici maja. Dne 18. junija pa je v svojem poročilu centralnemu komiteju KPS med drugim poudaril, da se osvobodilno gibanje krepi, da Osvobodilna fronta uspešno premaguje škodljive posledice okupatorjevega nasilja, da zaupanje v partijo in osvobodilno gibanje narašča ter da bi bilo potrebno za dosego večje ofenzivnosti preosnovati tudi na Štajerskem partizansko vojsko v brigade, hkrati pa okrepiti in razširiti omrežje Osvobodilne fronte in partije.

V začetku junija 1943 je skušal pospešiti ustanovitev dveh brigad tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. Na območje IV. operativne cone je poslal Cankarjevo in Šercerjevo brigado z nalogo, da bi pomagali ustanoviti brigadi in da bi izvedli mobilizacijo. Ker pa se jima zaradi okrepitev nemških postojank

v Zasavju preboj ni posrečil, sta se vrnili na Dolenjsko. Nato je glavni štab ukazal, naj na Štajerskem in Gorenjskem izvedejo preosnovanje partizanske vojske postopoma. Po izkrcavanju angloameriških zaveznikov na Sicilijo 10. julija 1943 pa se je odločil za hitrejše preosnovanje vseh enot. Računajoč na večje operacije in upoštevajoč povelje vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije tovariša Tita o formiranju dveh divizij v Sloveniji je ukazal štabu IV. operativne cone, da osnuje brez odlašanja štajersko brigado, ki bo delovala kot VI, v sestavi II. divizije NOV in PO Slovenije (ali XV. divizija NOV in PO Jugoslavije), ter Štajerski odred s petimi četami in tremi minerskimi vodi. Glavni štab NOV in PO Slovenije je sklenil osredotočiti v okviru dveh divizij vse razpoložljive partizanske sile Slovenije na Dolenjskem in Notranjskem, v posameznih pokrajinah pa pustiti manjše odrede. Z ustanovitvijo dveh divizij bi pridobili dovolj močno operacijsko vojsko, ki bi v sklopu narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije lahko izvrševala bližnje naloge, majhne odredne četice na terenu pa bi bile sposobne izvrševati v sovražnikovem zaledju diverzantske sabotažne akcije, mobilizirati ter ščititi politične delavce pri njihovem delu na terenu. Prva četa štajerskega odreda naj bi operirala na območju Kamnika, druga v Zasavju in v Savinjski dolini, tretja na Pohorju, četrta na Kozjanskem, peta pa na Koroškem. Ta naj bi štela 40 druge pa po 30 mož. Prvi minerski vod naj bi vršil diverzantske akcije na območju Litije do Zidanega mosta, drugi na območju Zidani most—Sevnica—Zagreb, tretji pa od Celja do Maribora.

Ukaz o ustanovitvi štajerske brigade, štajerskega odreda, o imenovanju vodstev obeh enot ter navodila za njihovo delovanje je glavni štab NOV in PO Slovenije izdal 14. julija 1943. Za komandanta je imenoval Janka Sekirnika-Simona, za političnega komisarja Mitjo Ribičiča-Cirila, za namestnika komandanta Tomaža Slaparja-Tuga in za namestnika političnega komisarja Josipa Berkopca-Mišlja, medtem ko je za komandanta štajerskega odreda imenoval Franca Poglajena-Kranjca, za političnega komisarja pa Borisa Čižmeka-Bora.

Štab brigade je dobil nalogo, da vključi ob ustanovitvi v brigado vse borce na Štajerskem, razen tistih, ki so bili predvideni za štajerski odred. Za VI. brigado so predvidevali, da bo šla takoj po ustanovitvi čez nemško-italijansko mejo. Ukaz

za premik v Ljubljansko pokrajino pa so dobile tudi Gregorčičeva in Gradnikova brigada iz Slovenskega primorja ter VII. Prešernova brigada, ki naj bi jo še poprej osnovali na Gorenjskem. Glavni štab je hotel z osredotočenjem vseh brigad v Ljubljansko pokrajino zbrati toliko vojske, da bi lahko razorožila italijanske oborožene sile na Slovenskem ob kapitulaciji in da bi onemogočila beli in plavi gardi prevzem oblasti ter zaplembo italijanskega orožja.

Zaradi partizanske mobilizacije so se priprave za ustanovitev prve brigade na Štajerskem nekoliko zavlekle. Slabe zveze med štabom IV. operativne cone ter enotami na Koroškem, Pohorju in Kozjanskem pa so predstavljale drugo oviro za čimprejšnjo ustanovitev brigade. Štab brigade si je prizadeval končati mobilizacijo in zbrati ob ustanovitvi vse predvidene enote na območju IV. operativne cone, s čimer bi lahko izvedel tudi del ukaza, ki govori o ustanovitvi štajerskega odreda. Po razgovorih so se odločili za stališče pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko, da se ukaz o ustanovitvi brigade oziroma o preosnovi enot čimprej izvrši.

Šesto SNOUB Slavko Šlander so nato ustanovili 6. avgusta 1943 na Šipku nad Gabrjem. Sestavljali so jo Kamniški, Savinjski in Zasavski bataljon. V njej je bilo nad 350 starih borcev in okrog 400 novincev. Brigada je imela 287 pušk, 12 mitraljezov ter nekaj pištol in bomb. Ker ni prišel s Koroškega k ustanovitvi brigade Tomaž Slapar-Tugo, so za načelnika postavili Franca Poglajena-Kranjca. V skladu z ukazom glavnega štaba NOV in PO Slovenije o preosnovi enot je z ustanovitvijo Šlandrove brigade prenehal delovati štab štajerske IV. operativne cone.

Velika nemška avgustovska ofenziva je zavrla pohod Šlandrove brigade na Dolenjsko, toda v času od 21. avgusta do 4. septembra 1943 ji je preboj po enotah čez Savo le uspel.

Štabu IV. operativne cone pa ni uspelo pred njegovim razpustom ustanoviti Štajerskega odreda, ki naj bi povezoval in vodil dejavnost partizanskih enot na njegovem bivšem območju. Odsotnost treh bataljonov Šlandrove brigade je bila očitna. Med Zasavjem in Savinjsko dolino je delovala samo terenska ali Kamniška četa, v Savinjski dolini skupina partizanov, v Zasavju pa minerska skupina. Na območju razpuščene IV. operativne cone so bili še Koroški, Pohorski in Kozjanski

bataljon, ki niso prišli pravočasno k ustanovitvi Šlandrove brigade.[20]

Pohod treh čet drugega Pohorskega bataljona v moči okoli 85 borcev in Koroškega bataljona, ki je štel z novinci okoli 200 borcev, na Moravško je bil dokaj težaven. Po odhodu s Koroškega in Pohorja sta se bataljona srečala v Mozirskih planinah ter se po dogovoru vodstev odločila za napad na Mozirje. Ker pa je bila sovražnikova posadka premočna, sta z napadom prenehala in se napotila dalje. V Tuhinjski dolini sta naletela na nemško zasedo in jo prebila. Od tod sta pohod nadaljevala in prispela v času kapitulacije Italije na Moravško. Tu so izločili iz obeh bataljonov okoli 36 borcev z 2 mitraljezoma ter iz njih sestavili Savinjsko četo. Za komandirja so postavili Ivana Rojca-Bogdana, za političnega komisarja pa Ivana Mediča-Silva, oba iz Pohorskega bataljona. Na novo ustanovljeno Savinjsko četo, v kateri so prevladovali borci Pohorskega bataljona, so poslali na operacijsko območje Menine planine in Mozirske planine. Glavnino Koroškega in Pohorskega bataljona pa so poslali na Dolenjsko. Sredi septembra je nato odšlo s Štajerskega pod vodstvom Franca Mazovca-Rista v sestavo XV. divizije na Dolenjsko še 11 borcev Kozjanskega bataljona ter 35 borcev, ki jih je do Save pripeljal Boris Čižmek-Bor. Tako so v tem času ostale na nekdanjem območju IV. operativne cone Kamniška, Savinjska, Kozjanska, Koroška in Pohorska četa ter minerski vod.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 30. avgusta 1943 ponovno izdal ukaz o ustanovitvi Štajerskega odreda. Na Štajerskem so ukaz prejeli 9. septembra 1943, nakar sta pričela sekretar pokrajinskega komiteja KPS Peter Stante-Skala in politični komisar odreda Boris Čižmek-Bor pripravljati ustanovitev te enote. Med drugim sta zadržala komandanta Pohorskega bataljona Vincenca Janka-Harkova in političnega komisarja Franto Komela, da nista šla z delom svoje enote na Dolenjsko. S tem, da sta računala, da bo treba na Pohorju iz čete čimprej ponovno razviti bataljon, sta jima zadala nalogo, da v Savinjski dolini zbirata borce in orožje ter da se z njimi pripravita za vrnitev na Pohorje. Da bi Štajerski odred čimprej zaživel, je glavni štab sklenil poslati iz štaba Šlandrove brigade 1. septembra 1943 z Dolenjskega tudi komandanta odreda Franca Poglajena-Kranjca. Čez Savo pa se mu je uspelo pre-

biti s spremstvom komaj po 15. septembru, ko ga je glavni štab že drugič pozval, da gre nemudoma na Štajersko. Toda Stantetu, Čižmeku in Poglajenu Štajerskega odreda kljub njihovi prizadevnosti ni uspelo ustanoviti, ker jih je 18. septembra 1943 prehitelo povelje glavnega štaba, da mora Štajerski odred znova ustanoviti IV. operativno cono. Za komandanta so imenovali Franca Poglajena-Kranjca, za političnega komisarja pa Borisa Čižmeka-Bora.[21]

Da ne bi zaradi odhoda Šlandrove brigade in drugih enot na Dolenjsko na Štajerskem zamrla partizanska dejavnost, je glavni štab izdal 21. septembra 1943 odredbo o preosnovanju enot na območju IV. operativne cone. Tako je med drugim ukazal štabu IV. operativne cone, da osnuje iz na novo mobiliziranih in borcev, ki jih bo glavni štab poslal z Dolenjskega, dve brigadi. Ena naj bi operirala na pohorskem, druga pa na južnoštajerskem območju. Poleg njiju je ukazal, naj postopoma osnuje odred na Koroškem in Kozjanskem ter poskuša čimprej organizirati vojaško dejavnost tudi v Slovenske gorice in Prekmurje. Z istim dnem je glavni štab imenoval za političnega komisarja štaba IV. operativne cone Mitjo Ribičiča-Cirila, za političnega komisarja Šlandrove brigade Josipa Berkopca-Mišlja in za pomočnika političnega komisarja Šlandrove brigade Borisa Čižmeka-Bora.

Z vračanjem posameznih partizanskih skupin z Dolenjskega ter z zbiranjem in mobilizacijo borcev med Zasavjem in Savinjsko dolino se je zbralo že toliko partizanov, da je štab IV. operativne cone lahko iz njih 25. septembra ustanovil Zasavski in Kamniški bataljon.

Naloge, ki jih je dobil obnovljeni štab IV. operativne cone, je glavni štab NOV in POS spremenil zatem tako, da formira z na novo mobiliziranimi borci brigado, ki naj glede na položaj in potrebe operira na Pohorju in kamniško-savinjskem območju. Medtem ko naj bodo nadaljnja prizadevanja štaba IV. operativne cone usmerjena v ustanovitev še ene brigade, da bo na vsakem od omenjenih območij delovala po ena redna enota narodnoosvobodilne vojske.

Z vrnitvijo enega bataljona in štaba Šlandrove brigade 27. septembra 1943 z Dolenjskega so bile ustvarjene razmere za preureditev oziroma za ponovno ustanovitev Šlandrove brigade na območju IV. operativne cone. Brigado so nato sesta-

vili in preuredili 30. septembra 1943 v Pristavi na Limbarski gori iz bataljona, ki je prišel z Dolenjskega ter iz Zasavskega in Kamniškega bataljona. Štela je 300 dobro oboroženih borcev. Vodil jo je stari štab, ki je prišel z Dolenjskega, le da je namestnika političnega komisarja Borisa Čižmeka-Bora, ki je bil medtem postavljen za namestnika političnega komisarja štaba IV. operativne cone, zamenjal Jakob Molek-Mohor. Štab IV. operativne cone je že čez nekaj dni poročal glavnemu štabu, da število borcev v brigadi zaradi ugodnih razmer za mobilizacijo naglo narašča ter nadaljeval, da bi bilo za porast partizanske vojske na Pohorju in na Koroškem nujno, da glavni štab čimprej pošlje z Dolenjskega še preostala bataljona Šlandrovcev s kar največ rezervnega orožja. Če pa ni mogoče poslati obeh bataljonov, naj pošlje vsaj enega. Štab IV. operativne cone je poudaril, da bi dve brigadi močno razmahnili partizansko dejavnost tam, kjer doslej ni bilo partizanskih enot in bi tako prispevali k ofenzivnosti na vseh območjih Štajerske ter ustvarili okoliščine za mobilizacijo v vsej coni. Štab cone si je močno prizadeval, da bi izpolnil vse naloge, ki so mu bile naložene ob ustanovitvi. V primeru, če bi se vrnile enote, ki jih je poslal konec avgusta in v začetku septembra 1943 na Dolenjsko, bi mu gotovo uspelo ustanoviti že zgodaj jeseni 1943 tudi drugo brigado, kar bi mnogo prispevalo k razmahu partizanske dejavnosti na severovzhodnih območjih Slovenije. Glavni štab pa svojih obljub o vrnitvi dveh bataljonov Šlandrove brigade z Dolenjskega ni mogel izploniti, ker sta šla oba 24. septembra 1943 v sestavo na novo ustanovljene XII. (štajerske) brigade XV. divizije. Štab IV. operativne cone je v poročilu glavnemu štabu ugotovil, da se je od 686 borcev, ki so poprej spadali pod njegovo poveljstvo, vrnilo čez Savo 188, 422 partizanov pa je ostalo na Dolenjskem v XV. diviziji.[22]

Iz navedenega izhaja, da je imel štab IV. operativne cone dovolj objektivnih vzrokov za preložitev ustanovitve brigade na pohorskem območju na poznejše obdobje.

Kako je avgusta in septembra 1943 v odsotnosti glavnine drugega Pohorskega bataljona živela, delovala in se razvijala četa na Pohorju? Enota, približno 22 mož, se je po 8. avgustu znašla pred številnimi težavami. Zaradi slabe oborožitve se ni mogla spuščati v spopade s sovražnikovimi enotami. Novih borcev je prihajalo mnogo in zaradi pomanjkanja orožja se je stanje

venomer slabšalo. Dalje so bile težave z bolniki, ranjenci, obutvijo in oblačili. Po dobro organiziranih zvezah, ki jih je vzpostavilo četno vodstvo, so začeli z avstrijskega ozemlja prihajati ubežniki iz delovnih in koncentracijskih taborišč. Do srede septembra jih je prišlo okoli 76, po narodnosti pa so bili večinoma Srbi in Hrvati. Četa je v tem času štela okoli 150 ljudi. Toda njeno operativnost je znatno oviralo prek 100 neoboroženih borcev. Pomanjkljivo organizirana in slabo oborožena je vplivala zlasti pri množici neoboroženih borcev premalo zaupanja za uspešen obstanek in razvoj enote. Razpoloženje v četi je bilo neugodno, številne težave pa so vplivale na nekaj posameznikov, da so dezertirali. Da bi zboljšalo stanje, se je četno vodstvo odločilo poslati Srbe in Hrvate po njihovi želji na Hrvatsko. Organizirali so jih v dve četi, jim dali nekaj orožja in spremstvo ter jih ob koncu septembra poslali po zvezah v hrvatsko Zagorje. Pohod se je končal srečno, na Hrvatskem so jih prevzele partizanske enote II. operativne cone.

Okoli 30. septembra 1943 se je z Dolenjske vrnil z desetino dobro oboroženih borcev Boris Vinter. Štab IV. operativne cone mu je ukazal, da mora takoj na Pohorje. Na pot je krenil že naslednji dan in tako je prispel s soborci na Pohorje prvi od pripadnikov drugega Pohorskega bataljona, ki so šli na Dolenjsko. Njegova desetina je bila dobro oborožena, prinesla pa je tudi nekaj rezervnega orožja in sporočilo, da bo čez nekaj dni prišla na Pohorje še skupina borcev drugega Pohorskega bataljona, ki bo prinesla še več orožja. V kratkem sta nato z dobro oboroženim vodom borcev prišla tudi komandant Vincenc Janko-Harkov in politični komisar Franta Komel. Vod je poleg pušk in drugega orožja ter streliva prinesel še dva minometa in dva mitraljeza. V bataljonu je bilo s prihodom obeh skupin okoli 74 partizanov. Z vrnitvijo dela drugega Pohorskega bataljona in njegovega vodstva se je začelo stanje na Pohorju naglo popravljati. Drugi Pohorski bataljon je začel postajati zopet vojaška enota, zmožna za boje in akcije. Zveze s terenom so začeli pospešeno obnavljati in z vsestranskim aktivnim delom so v razmeroma kratkem času dosegli precejšnje uspehe.[23]

Zlasti je bila pomembna vojaška akcija bataljona v noči na 28. oktober 1943, ko je izvedel napad na progo Velenje—Dravograd—Maribor. Tedaj je zažgal železniške postaje v Gornjem

Doliču, Turiški vasi, Dovžah in razdejal postajališče Trbonje. Uničil pa je pri navedenih železniških postajah tudi skladišča ter prometne brzojavne in telegrafske napeljave. Naslednjo noč na 29. oktober pa je Nemce presenetil z uspešnim napadom na železniško postajo Otiški vrh Koroški bataljon. Akciji Pohorskega in Koroškega bataljona sta bili povod, da je zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl ustanovil vermanšaftski bataljon Sever (Nord) s sedežem v Slovenjem Gradcu. Njegova naloga je bila držati zaporo od Dravograda do Vitanja, preprečevati povezave pohorskih in koroških partizanov ter uničevati njihove enote. Bataljon Sever je imel razporejene alarmne čete v Vitanju, Mislinji, Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, Slovenjem Gradcu, Št. Janžu pri Dravogradu ter v Ribnici in Lovrencu na Pohorju.[24]

Pohorski odred

Meseca oktobra 1943 so se tudi na Pohorju zboljšale razmere za ustanovitev večje vojaške enote. Bataljon, ki so ga vodili komandant Vincenc Janko-Harkov, politični komisar Franta Komel in namestnik političnega komisarja Aleksandar Vojinović-Vojin, je štel 74 partizanov. Oboroženi so bili s 3

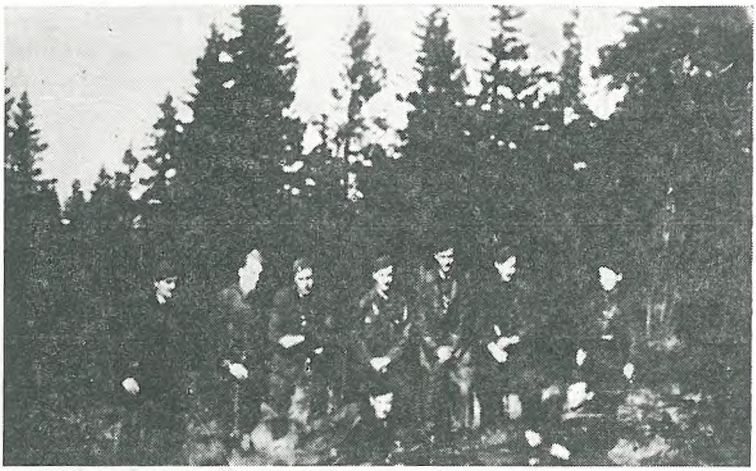
Pohorski odred novembra 1943

puškomitraljezi, lahkim minometom in z 29 puškami. Dobra tretjina borcev je bila neoborožena, vendar je štab pričakoval, da dobi pomoč v orožju iz štaba IV. operativne cone, računal pa je tudi na orožje, ki ga bo pridobil v akcijah. Z željo, da bi čimprej akcijsko zaživelo tudi pohorsko območje, je štab IV. operativne cone sklenil na njem ustanoviti odred v moči dveh bataljonov. Dne 25. oktobra 1943 je poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da je ustanovil iz Pohorskega bataljona in bataljona Šlandrove brigade Pohorski odred. Za komandanta je imenoval Draga Poglajena, za namestnika komandanta Vincenca Janka-Harkova, za političnega komisarja Frato Komela, za namestnika političnega komisarja pa Aleksandra Vojinovića-Vojina.

V poročilu o ustanovitvi Pohorskega odreda je štab IV. operativne cone opozoril, da je bilo na Pohorju čutiti pomanjkanje močnejše vojaške enote, terenskih organizacij in političnih aktivistov, kar je imelo za posledico, da se je pričela organizirati plava garda. Provokatorje in vohune plave garde, ki so jih odkrili v Pohorskem bataljonu, je navedel, da so likvidirali. V obrazložitvi je dalje rečeno, da se je štab IV. operativne cone odločil za ustanovitev Pohorskega odreda predvsem zaradi učinkovitejšega bojevanja proti pojavom plave garde, večje dejavnosti enot na pohorskem območju, večjih možnosti mobiliziranja, ter sklenil: »Pohorski odred bo poleg tega predstavljal jedro nove brigade na Pohorju, ki jo bomo formirali, čim bodo dani pogoji za to.«[25]

Poudariti je treba, da je bila za razmah partizanstva ob severni meji ustanovitev Pohorskega odreda nujna, ne pa tudi za bojevanje proti pojavom plave garde.

Poročilu u ustanovitvi Pohorskega odreda so takoj sledile vse priprave za uresničitev tega sklepa. Zaradi razvoja in delovanja enot ter osvobodilnega boja ob severni meji, predvsem pa zaradi ustanovitve Pohorskega odreda je prispel konec oktobra 1943 na Pohorje s štabno zaščito komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc. Medtem so 28. oktobra 1943 sestavili na Menini planini iz vseh enot Šlandrove brigade bataljon za Pohorski odred. Štel je 96 dobro oboroženih borcev in starešin, ki so se za odhod na Pohorje javili zvečine prostovoljno. Za komandanta je bil imenovan Ivan Rojc-Bogdan, za političnega komisarja pa Janez Artač-Jan. Jedro bataljona je

Ob ustanovitvi Pohorskega odreda novembra 1943. Z leve Tone Lintner, Ivan Tlaker-Luka (tretji), Franc Poglajen-Kranjc, komandant IV. operativne cone, Ivan Belec-Beli, Drago Poglajen in Vencelj Poglajen-Miško.

predstavljala Savinjska četa. V njej je bilo največ borcev Pohorskega bataljona, ki je šel avgusta 1943 s Pohorja na Moravško oziroma na Dolenjsko. To četo sta prej vodila Ivan-Rojc-Bogdan in Ivan Medič-Silvo. Bataljon iz Šlandrove brigade, ki so mu pozneje pravilj tudi Bogdanov bataljon, je krenil 29. oktobra na Pohorje s komandantom Pohorskega odreda Dragom Poglajenom, dotedanjim komandantom 2. bataljona Šlandrove brigade. Na Pohorje je prispel 2. novembra 1943. Naslednji dan se je sešel s Pohorskim bataljonom in 4. novembra 1943 so pri Črnih mlakah, vzhodno od Rogle, na Pohorju ustanovili Pohorski odred, ki je štel 170 borcev. Vodstvo Pohorskega bataljona sta prevzela komandant Boris Vinter in politični komisar Maks Čepič-Iztok. Pohorski bataljon je bil odslej prvi, Bogdanov pa drugi. Pri ustanovitvi Pohorskega odreda je bil prisoten tudi komandant cone Franc Poglajen-Kranjc. V dneh bivanja na Pohorju je dal funkcionarjem odreda navodila za delovanje nove enote. Med drugim je ukazal, da okrepijo vojaško in politično dejavnost, mobilizacijo in da pomagajo ustanavljati terenskim aktivistom odbore OF ter širiti narodnoosvobodilno gibanje na širšem pohorskem območju.[26]

Medtem ko je uspelo štabu IV. operativne cone ustanoviti na Pohorju odred, se je preosnovana Šlandrova brigada z boji in akcijami v mescu oktobru močno uveljavila. Aktivnejše pa so bile v tem času tudi druge enote IV. operativne cone. Večjo dejavnost osvobodilnega boja in zlasti dosežene uspehe Šlandrove brigade pa je treba pripisati tudi precejšnji oslabitvi nemških oboroženih sil na Štajerskem in Gorenjskem zaradi kapitulacije Italije. Najpomembnejša je bila premestitev večine enot 19. SS policijskega polka ter dvanajstih samostojnih policijskih in orožniških motoriziranih čet. Drugi in tretji bataljon 19. SS policijskega polka so poslali na zavarovanje železniške proge Ljubljana—Trst, preostale enote pa na nemško—italijansko mejo, v Ljubljansko pokrajino, Slovensko primorje in Istro. Tako je ostalo le še nekaj policijskih čet 19. SS polka v Celju, Zagorju in na Vranskem. Glavna opora okupatorskih oblasti so potem bile številne orožniške postaje. Toda za večje akcije so Nemci angažirali policijske, vojaške in vermanšaftske[27] enote. General Rösener pa je zaradi razglasitve Spodnje Štajerske in Gorenjske za območji protipartizanskega bojevanja ustanovil 30. septembra 1943 operativni štab za uničevanje »band« s sedežem v Ljubljani, ki je nato zbiral poročila o partizanskih enotah in organiziral njihovo zasledovanje z večjimi enotami. Proti edini brigadi na območju IV. operativne cone so imeli Nemci takrat približno trikrat več lastnih oboroženih sil, to pa jim ni zadoščalo, da bi jo lahko v njeni dejavnosti zavrli.[28]

Zaradi ustanovitve Pohorskega odreda ter zaradi hitrejšega razvoja partizanskih enot na Koroškem in na drugih območjih IV. operativne cone, so Nemci zašli v še večje težave. O svoji trenutni nemoči so seznanjali pristojne forume, prosili za vojaško pomoč ter iskali tudi druge ustrezne rešitve. Tako je komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem SS šturmbanfirer Josef Vogt med drugim poročal 1. novembra 1943, da ni mogel zaradi odsotnosti policijskih in vojaških enot voditi akcij proti partizanskim enotam. Edini uspeh so bile aretacije 262 aktivistov in podpornikov Osvobodilne fronte. Dalje je poudaril, da so imele nemške oborožene sile precejšnje izgube in sicer 26 mrtvih, 83 ranjenih, 35 pogrešanih, partizani pa naj bi imeli 10 mrtvih in 25 ujetih. Vogt je obširneje opisal napad Šlandrove brigade na Rečico ter

akciji pri Gomilskem in v Črnem grabnu. Poleg tega pa je navedel, da so enote IV. operativne cone izvedle 136 »plenilnih« napadov, 38 »prosjaških« akcij, 2 uboja, 5 sabotažnih akcij, da so odvedle 21 vojnih obveznikov in rekvirirale velike količine živil. Pri ocenjevanju političnih razmer jeseni 1943 na Štajerskem je ugotovil med drugim tole: »Ljudje, ki so si prej vidno prizadevali, da bi govorili nemško doma in v javnem življenju, ravnajo zdaj prav nasprotno.

... Značilno za sedanje zadržanje spodnještajerskega prebivalstva je dejstvo, da prihajajo na redne sestanke dnevov krajevnih skupin le tisti ljudje, ki so po svojem položaju in po svoji organizacijski včlanjenosti v to prisiljeni ...

Pri takem zadržanju prebivalstva je banditizem, katerega so v začetku presojali skeptično in ga odločno odklanjali, moral naposled najti močno oporo v ljudstvu. Osebe, ki so bile rekrutirane za vojsko, izražajo javno svoje nezadovoljstvo in gledajo, da se kakorkoli pridružijo banditom, da bi se lahko aktivno borili za osvoboditev Slovenije. Izključena je možnost, da bi mogli banditi kogarkoli prisilno rekrutirati in nasilno odpeljati v gozd. V vsakem posameznem primeru smo lahko ugotovili, da so vsi tisti, ki so bili rekrutirani za nemško vojsko, takoj zatem poiskali zvezo z banditi in jo tudi vselej našli. Da bi zaščitili svojce, se izgovarjajo, da so bili prisilno rekrutirani.

Zadnje aretacije pripadnikov OF so jasno pokazale, da širši sloji soglašajo z njenimi cilji, da jo moralno ali gmotno podpirajo in nadalje širijo. Čeprav nekateri izjavljajo, da so prisiljeni sodelovati z banditi, ker pritiskajo nanje in jim groze, da jih bodo sicer po prevratu, ki se naglo približuje, hudo mučili, ne smemo zaradi podobnih vnanjih znakov popuščati v splošnem.«[29]

Na štabnem razgovoru pri vladnem predsedniku za Štajersko dr. Müller-Haciusu je Vogt 1. novembra 1943 tudi priznal, da je položaj na Spodnjem Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem zaradi »band« zelo resen, da raste število »banditov« iz dneva v dan ter poudaril, da so zato potrebni odločni ukrepi.

Ob tako neugodnih razmerah so se nacisti tolažili z delnimi uspehi ofenzive v Ljubljanski pokrajini, ki so jih sklenili propagandno izkoristiti.

Za »pomiritev« slovenske Štajerske si je zelo prizadeval tudi šef civilne uprave dr. Siegfried Uiberreither. Oktobra je posredoval pri vrhovnem vojaškem poveljstvu, da pošlje kakšno večjo policijsko ali vojaško enoto, vendar se je moral zadovoljiti z obljubo, da bo njegov predlog mogoče uresničiti šele konec novembra.

Pred nadaljnjim poslabšanjem je položaj na Štajerskem reševal zvezni vodja Franz Steindl z vermanšaftom, ki mu je poveljeval. Na štabnem razgovoru je 1. novembra o njem dejal: »Vermanšaft Štajerske domovinske zveze je imel že od vsega začetka nalogo svetovnonazorsko, politično in vojaško izobraževati. Ni bil predviden za oboroženo akcijo. Spodnja Štajerska je obmejna dežela in ima zato posebne naloge. Zaradi stiske, ki je zaradi aktivnosti band nastala v obmejnem prostoru, smo morali vermanšaft pritegniti tudi k aktivnemu uničevanju band.« Ob tej priložnosti je poročal tudi o ustanovitvi tridesetih vermanšaftskih alarmnih čet.[30]

Pohorski odred je na območju od Maribora do Mislinjske doline ter od Drave do ceste Maribor—Celje vezal nase precejšnje nemške sile, z vojaškimi in političnimi akcijami pa je pričel takoj. Skupina 15 borcev Pohorskega odreda je že 6. novembra 1943 pod vodstvom Borisa Vinterja napadla pri Tepanjah nemški poltovorni avtomobil. Dva ranjena esesovca sta zbežala, partizani pa so se z avtomobilom in plenom odpeljali v Prihovo. Tu so na poslopju občinskega urada razbili okna in vrata, v njem pa uničili telefonske naprave in raztrgali Hitlerjeve slike, nato so zažgali še avtomobil. Ta akcija je domačine spodbudila k še aktivnejšemu osvobodilnemu boju.[31]

Močno pa je odjeknil napad Pohorskega odreda v noči na 9. november na orožniško postajo v Zrečah. Jurišni oddelek odreda, izbran pred akcijo je vdrl v pritličje postojanke. Borci so se tri ure bojevali z orožniki, ki so se morali umakniti v prvo nadstropje, nakar so partizani stavbo zažgali. Orožniška postaja je zgorela, orožniki pa so zbežali. Partizani so se umaknili zaradi spopada zased z orožniškima enotama iz Oplotnice in iz Slovenskih Konjic. Oplotniški orožniki so prišli v Zreče po umiku partizanov, kmalu zatem se je pripeljalo na pomoč s Steindlom 30 vermanov, za njimi pa še orožniški akcijski vod iz Maribora. Sovražnik je imel v Zrečah tri mrtve in tri

ranjene, Pohorski odred pa dva mrtva in sedem ranjenih. Štab IV. operativne cone mu je 3. decembra 1943 v dnevnem povelju izrekel za pogumen napad na Zreče pohvalo in priznanje.[32] Pohorski odred je 11. novembra 1943 ob spopadu z Nemci pri Ruški koči uničil 2 vojaška avtomobila ter zažgal planinsko kočo, v kateri so imeli Nemci od časa do časa postojanko.

Dne 21. novembra so enote Pohorskega odreda zažgale železniško postajo Vuhred in postajališče Janžev vrh, uničile del proge ter iztirile pri Vuhredu prazen tovorni vlak. Pri tem je bila močno poškodovana lokomotiva in 5 vagonov, ranjeni pa sta bili dve osebi.[33]

Da bi preprečil nadaljnjo dejavnost Pohorskega odreda, je Steindl vpoklical 12. novembra štiri alarmne čete in ustanovil IV. vermanštaftski bataljon Sredina (Mitte), s sedežem v Slovenski Bistrici. Njegove enote so bile razporejene v Rušah, pri Arehu, v Šmartnem na Pohorju, na Tinju, v Oplotnici in Zrečah. V vsakem kraju je bilo pol čete vermanov. Naloga bataljona je bila bojevati se proti Pohorskemu odredu in vzpostaviti najtesnejše stike z vermanšaftskim bataljonom Sever. Poleg vermanšaftskih enot so Nemci ustanovili za boje proti Pohorskemu odredu tudi orožniške akcijske vode v Mariboru, Marenbergu (sedaj Radlje ob Dravi), Slovenjem Gradcu in Slovenskih Konjicah. Vsak vod je štel kakih 30 orožnikov. Tako je bilo ozemlje Pohorskega odreda precej na gosto obdano in zasedeno s sovražnikovimi postojankami, orožniškimi akcijskimi vodi in enotami vermanšafta. Za boje proti Šlandrovi brigadi je imel Steindl v tem času vermanšaftska bataljona Vzhod (Ost) in Zahod (West) s sedežem v Gornjem gradu oziroma v Mozirju.[34]

Dne 13. novembra 1943 je bila blizu Limbarske gore pomembna konferenca, ki so se je udeležili predstavniki pokrajinskega komiteja KPS ter štaba IV. operativne cone in Šlandrove brigade. Na njej so ugotovili, da se je vojaška dejavnost enot na Štajerskem zelo razmahnila, posebej pa so poudarili uspehe Šlandrove brigade. Kljub večji dejavnosti pa niso bile enote IV. operativne cone dovolj usmerjene na rušenje komunikacij, da bi s tem pomagale osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem, kjer je šla h koncu nemška ofenziva. Konferenca je sklenila, da morajo enote povečati ofenzivnost, predvsem pa

rušiti komunikacije in tako pomagati enotam na Dolenjskem, mobilizirati vse, ki so za vojsko sposobni ter jih oborožiti z orožjem, pridobljenim v akcijah. Med drugim so še poudarili, da morajo enote posvetiti večjo pozornost vojaški in politični vzgoji borcev ter najtesneje sodelovati s terenskimi političnimi organizacijami.[35]

Povečana partizanska dejavnost na Pohorju in na Koroškem je Nemce močno vznemirjala, saj so bili za ti območji še posebej občutljivi. Uvideli so, da bo za »pomiritev« Pohorja potrebna velika ofenziva, za katero pa niso imeli enot. Zato so najprej pričeli z zbiranjem podatkov. Vermanšaftski bataljon Sredina je poslal v Lobnico, na Planico in v okolico Šmartnega na Pohorju raztrgance. Precej kmetov jim je nasedlo. Navideznim partizanom so bili naklonjeni, o Nemcih pa niso vedeli povedati nič dobrega. Po Pohorju so krožile tudi ogledniške patrulje zaščitne policije in zbirale podatke o Pohorskem odredu in o prebivalcih. Nemci so po zbranih podatkih ocenili, da je večji del pohorskega prebivalstva naklonjen »banditom«, da je treba njihove informacije jemati z rezervo, in sklenili, če znajo Pohorci nemško, še ni dokaz, da so Nemcem tudi naklonjeni. Da bi uničil Pohorski odred, si je zvezni vodja Steindl zagrizeno prizadeval že kmalu po njegovi ustanovitvi. Tako je načrtoval večjo akcijo na Pohorju za 6. november 1943. Od zaupnikov gestapa, lovcev in gozdarjev je zvedel za taborišče Pohorskega odreda (podatki so bili napačni) in skušal pri gaulajterju Siegfriedu Uiberreitherju doseči, da bi ta zahteval od Rösenerja izvedbo večje hajke. Steindl je Uiberreitherja rotil: »Položaj na Pohorju je edinstven. Mogoče je, da z enim udarcem pomirimo Spodnjo Štajersko.« Steindl je v to akcijo nameraval vključiti tudi 1000 vermanov. Upal je, da se bo ponovil 8. januar 1943, ko jim je uspelo uničiti Pohorski bataljon. Toda Rösener je predlog zaradi pomanjkanja policijskih sil zavrnil. Steindl je pričel nato pripravljati samostojno akcijo vermanov, ki pa jo je Rösener iz prestižnih razlogov prepovedal. Steindlu je ukazal, da se vermanšaft vzdrži kakršnihkoli ofenzivnih akcij na Pohorju vse do velike akcije, ki jo bo organiziral Rösener sam. Zahvaljujoč Rösenerjevim poveljem je ostal vermanšaft še naprej v defenzivi. Akcijo za »pomiritev« Spodnje Štajerske je nameraval Rösener izvesti po vr-

nitvi policijskih enot z operacij na Dolenjskem in Notranjskem.[36]

Dne 25. novembra 1943 sta prišla na Štajersko dva bataljona 14. SS policijskega polka, ki je dotlej operiral na Hrvatskem in Dolenjskem. Ob koncu novembra in v začetku decembra pa sta prišla na Gorenjsko tudi dva bataljona 19. SS policijskega polka. Oba polka sta bila najpomembnejši enoti za Rösenerja pri njegovih načrtovanjih za »pomiritev« Štajerske in Gorenjske. Njune enote so bile dobro oborožene, vešče bojevanja in so imele sposoben poveljniški kader. Po prihodu polkov se je Rösener odločil najprej uničiti Pohorski odred, nato pa zadati odločilen udarec še Šlandrovi brigadi. Za ofenzivno akcijo proti Pohorskemu odredu, imenovano »Snežni metež«, je Rösener sestavil operativno skupino v kateri so bile tele enote: 14. SS policijski polk s 1. in 3. bataljonom, 19. SS policijski polk z 2. in 3. bataljonom, čete 18. polka deželnih strelcev, tri orožniške čete, gojenci vojaških podoficirskih šol iz Maribora in Slovenske Bistrice, vermanšaftska bataljona Sever in Sredina, nekatere policijske in orožniške enote, deželni strelci iz kamniškega okraja in Zasavja ter še nekaj manjših enot. Tako je bilo zbranih za ofenzivo proti Pohorskemu odredu, ki je štel kakih 180 partizanov, blizu 4.000 sovražnikovih mož. Razmerje sil je bilo približno 22 sovražnikovih vojakov na enega partizana. Nemci so bili o svojem uspehu prepričani, saj so za ujete partizane določili zbirališča v Ribnici, Lovrencu, Oplotnici, Zrečah in Mislinji. Ofenziva nemških enot se je pričela 6. decembra 1943 z izhodiščnih položajev Šmartno na Pohorju, Tinje, Oplotnica, Zreče, Vitanje, Mislinja, Spodnje Dovže, Ribnica, Lehen, Lovrenc, Puščava in Fala. Njen cilj je bil partizane uničiti ali zajeti ter aretirati vse moške od 15. do 55. leta in jih izročiti varnostni policiji. Toda štab odreda je pričakal ofenzivo obveščen, katerih predelov Pohorja ne bo zajela. Dne 5. decembra je prinesla Darinka Miklavec iz Ribnice, takrat še dekletce, pismo matere Viktorije, partizanske sodelavke, v katerem jim je svetovala, naj se zaradi nemške ofenzive takoj umaknejo od Josipdola na Janževski vrh. Viktorija je zvedela od Petra Podleska, Slovenca v nemški orožniški službi, partizanskega sodelavca, da Nemci ne bodo hajkali območja Janževski vrh—Orlica, severno od Ribnice. Ker je Podleska premalo poznal, je bil štab odreda pred težko

odločitvijo, vendar se je po dolgotrajnih posvetih odločil za umik na Janževski vrh. V nevarnih dneh ofenzive se je Pohorski odred sijajno izmikal sovražnikovim enotam, pri čemer so pomembno vlogo odigrali domači borci Ivo Skerlovnik, Ernest Vobovnik, Franc Žigart-Vitez in še nekateri, ki so odredne enote zanesljivo vodili po težkem, hribovitem, gozdnatem, zasneženem in z nemškimi enotami zasedenem terenu. Ni se ponovila tragedija Pohorskega bataljona. Nemci so tokrat udarili v prazno in 10. decembra, ko je bilo Pohorje prečesano po dolgem in počez, so morali ofenzivo končati ter obenem priznati, da so jih partizani taktično izigrali. Ofenziva »Snežni metež« se je tako končala za Nemce povsem brez uspeha. Pozneje so Nemci za Podleskovo delo zvedeli, ga zaprli in ustrelili. Pred smrtjo je v poslovilnem pismu napisal svojcem med drugim: »Ni mi žal, da moram umreti, saj sem rešil življenje 400 Slovencem.«

Steindl je po ofenzivi pri Rösenerju dosegel, da je na pohorskem območju zaradi Pohorskega odreda ostal 14. SS policijski polk še do srede decembra 1943. Kjub prisotnosti znatnega števila sovražnikovih enot je Pohorski odred takoj po ofenzivi nadaljeval z akcijami. Dne 13. decembra je napadel sovražnikovo postojanko v Zgornjih Dovžah. Ranjena sta bila dva vermana in dva civilista, iz odreda pa je padel borec Ludvik. Dne 14. decembra so borci Pohorskega odreda razrušili železniško progo med Vuhredom in Vuzenico ter iztirili lokomotivo, potem so se spopadli z nemškimi enotami, ki so jim sledile.[37]

Dejavnost Pohorskega odreda po dotlej največji ofenzivi na Štajerskem kot tudi nadaljnja ofenzivnost Šlandrove brigade je nemške voditelje zelo prizadela. Franz Steindl je 16. decembra 1943 poročal šefu civilne uprave Uiberreitherju med drugim: »Dejavnost banditov je od junija 1941 zdaj dosegla svoj vrhunec. Položaj je zelo resen. Banditska brigada, ki šteje 300 do 500 mož (pravilno Pohorski odred s 159 borci — op. avtorja), zdaj strahuje Pohorje... Akcija »Snežni metež« ni uspela. ... Od 18. do 23. decembra bom angažiral lovski odred vermanšafta. ...«[38] Steindl je pričakoval, da bo akcija, ki se je pričela na ta dan, zadala tudi odločilen udarec Šlandrovi brigadi in osvobodilnemu boju na slovenskem Štajerskem. Toda generalu Rösenerju tudi tokrat ni šlo po predvidevanjih.

Kljub temu, da je zbral prek 4000 mož, se mu je Šlandrova brigada s spretnimi manevri in uspešnimi boji po nekaj dneh umaknila proti Savinjski dolini in nato na Koroško. Neučinkovitost svojih enot je spoznal Rösener že sredi akcije, zato je 21. decembra 1943 izdal novo povelje »za pomiritev Gorenjske in Štajerske«. Z njim je 14. in 19. SS policijskemu polku določil stalna operacijska območja in njune naloge pri usklajevanju akcij proti partizanom z drugimi oboroženimi silami, razčlenil protipartizansko taktiko ter analiziral razmere na Gorenjskem in Štajerskem. Območje vzhodno od Kranja v smeri proti Gornjemu gradu in na jugu do Save je Rösener ocenil, da je »v celoti okuženo z bandami«. Za ceste na Štajersko z gorenjske in ljubljanske smeri je navedel, da so neposredno ogrožene in samo delno uporabne ter poudaril: »Nujno je potrebno osvoboditi cesto na Vransko in Celje ter predel Mozirje, Rečica in Gornji grad.« O vedenju prebivalstva je navedel tole: »Prebivalstvo skoraj v celoti podpira upornike.... S popustljivim načinom boja ni moč doseči uspeha. Vse orožje je treba brezobzirno uporabiti, tudi če bodo pri tem prizadeti nedolžni ljudje. ...«

Rösener je 14. in 19. polku ukazal, da nadzirata svoja območja in uničujeta partizanske skupine z lastnimi silami. V primeru, da bi bilo treba zbrati večje enote, sta bila dolžna o tem takoj obvestiti »vodstveni štab za uničevanje band« v Ljubljani, drugače pa poiskati okrepitve pri sosednih enotah.

Za izvedbo Rösenerjevega povelja je bil za Štajersko in za del kamniškega okrožja odgovoren poveljnik 14. SS policijskega polka v Celju polkovnik Bernhard Griese, za Gorenjsko pa poveljnik 19. SS policijskega polka v Kranju podpolkovnik Willy Hertlein. Meja med 14. in 19. SS policijskim polkom je sovpadala z mejo med IV. operativno cono in IX. korpusom NOV Jugoslavije. Potekala je v smeri Kokra—Cerklje—Mengeš—Črnuče—bivša italijansko—nemška razmejitvena črta.

S prihodom 14. in 19. SS policijskega polka so se razmere za delovanje partizanskih enot na Štajerskem in Gorenjskem občutno poslabšale. K temu je mnogo prispevala nova taktika protipartizanskega bojevanja policijskih in drugih enot, zlasti pa velika številčna premoč sovražnikovih sil nad partizanskimi. Poleg obeh policijskih polkov so imeli Nemci decembra

1943 na Gorenjskem in Štajerskem še 29 čet ali 9 bataljonov posebnih policijskih in orožniških enot, med katerimi so bile tankovska, topniška, pionirska, motorizirane čete, čete za zvezo, za zaščito železniških prog in druga zavarovanja. Stalnih operativnih enot nemške vojske »Wehrmacht« na Štajerskem in Gorenjskem ni bilo, pač pa so bile enote nemške vojske za posebno uporabo. Varovale so prometne zveze, naprave za zveze, industrijska središča in naprave ter sodelovale s policijskimi enotami v bojih proti partizanom. Te naloge so opravljale enote 438. divizije, ki je imela štab v Celovcu. Pod njegovo poveljstvo sta spadala 184. polk deželnih strelcev v Kranju in 18. polk deželnih strelcev v Celju, sestavljen iz 611., 649. in 922. bataljona, 18. lovskega odreda in akcijske baterije. Na Štajerskem so Nemci za boje proti partizanom občasno lahko pritegnili še 48. dopolnilni bataljon tankovskih lovcev iz Celja, ogledniški rezervni dopolnilni kolesarski divizion iz Slovenjega Gradca ter podčastniški šoli iz Maribora in Slovenske Bistrice. Od Litije proti Brežicam so bile močne obmejne enote, proti partizanom pa so se bojevale le na svojih mejnih odsekih. Enote wermachta so bile na Štajerskem številčno najmočnejše. Brez mejnih stražarjev so štele okrog 3.800 mož, vendar niso bile tako pomembne kot enote policije SS in orožništva, ki so štele kakih 3.300 mož. Približno 2.000 mož je bilo na Štajerskem v štirih bataljonih vermanšafta. Iz naštetih enot je Rösener ob večjih vojaških akcijah sestavljal operativne skupine, v nje pa je včasih vključil tudi manjše oddelke SS iz drugih pokrajin. V pripravah na ofenzivo je imel tako decembra na voljo kakih 9.100 mož in od tega približno 5.000 mož na območju IV. operativne cone. Ko je v hajkah združil večje sile proti eni partizanski enoti, je bilo sorazmerje moči še mnogo večje v prid nemškim enotam. Včasih pa mu je uspelo vključiti v operativno skupino tudi enote, ki so bile na premiku čez Štajersko.[39]

Četrta operativna cona NOV in PO Slovenije je bila najvišje vojaško poveljstvo za slovensko Štajersko, vzhodno Koroško, Prekmurje in za del vzhodne Gorenjske. Na jugu je mejila na VII., na zahodu pa na IX. korpus NOV Jugoslavije. Mejna črta na Gorenjskem je bila Kamniška Bistrica. Na istem ozemlju sta delovala politična vodstvena organa pokrajinski odbor OF in pokrajinski komite KPS za Štajersko. Številčno stanje

in oborožitev enot IV. operativne cone je bilo 15. novembra 1943 takole:

Enote	partizanov	lahkih minometov	lahkih strojnic	brzostrelk	pušk	pištol
Štab IV. operativne cone	33			6	17	11
Šlandrova brigada	398	7	30	17	255	34
Pohorski odred	159	2	8	7	105	19
Koroški bataljon	177		5	2	98	15
Kozjanska četa	30		2		28	2
Skupaj	797	9	45	32	503	81

Seštevek na tabeli nam pove, da je bilo v enotah IV. operativne cone le kakih 800 partizanov. Proti sebi pa so imeli približno šestkrat večje število sovražnikovega vojaštva, zbranega v najrazličnejših nemških enotah, ki so bile za razliko od partizanskih tudi dobro oborožene in opremljene. To močno nesorazmerje vojaških sil nas posebej opozarja na težavnost razmer, v katerih so se bojevale enote IV. operativne cone. Ker pa je bila njihova dejavnost vezana na zelo obsežno ozemlje, je povsem razumljivo, da niso mogle ob koncu leta 1943 bistveno vplivati na spremembo takratnih vojaških in političnih razmer na Štajerskem. Razmeroma skromno številčno stanje partizanov v enotah IV. operativne cone pa nas opozori tudi na močno zaostajanje za VII. in IX. korpusom. Sedmi korpus je imel v treh divizijah in nekaj odredih kakih 7.000 partizanov, približno toliko pa je štel tudi IX. korpus.[40]

Kljub tako veliki sovražnikovi premoči in zaostajanju za razvojem narodnoosvobodilnega boja na Dolenjskem, Primorskem in Gorenjskem pa so se ob koncu leta 1943 obetale boljše razvojne razmere osvobodilnemu boju tudi na ozemlju IV. operativne cone. Velike zmage zaveznikov in svobodoljubnih sil na svetovnih bojiščih ter velike zmage narodnoosvobodilnih sil na vseh jugoslovanskih bojiščih so vlivale pogum novim borcem, da so se čedalje bolj in v vse večjem številu odločali za odhod med partizane oziroma za sodelovanje v narodnoosvobodilnem gibanju.

Priprave za ustanovitev brigade na Pohorju

Med nemškimi decembrskimi prizadevanji, da bi uničili Pohorski odred in Šlandrovo brigado, so se v štabu IV. operativne cone odločili za ustanovitev Pohorske brigade. Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije so 11. decembra 1943 utemeljevali svoj sklep takole: »S formiranjem nove brigade na Pohorju bomo lahko postavili močno vojaško silo na severu Štajerske in znatno pripomogli k večji ofenzivnosti na vsem področju naše zone. Z ofenzivnostjo brigade na Pohorju nam bo uspelo hitreje formirati Koroški odred, a s pomočjo VI. UB Slavko Šlander bomo v najkrajšem času tudi formirali močan Kozjanski bataljon.«

Brigado so nameravali ustanoviti v nekaj dneh, za njenega komandanta pa začasno postaviti dotedanjega namestnika komandanta IV. operativne cone Borisa Čižmeka-Bora. S Čižmekovim imenovanjem in ustanovitvijo Pohorske brigade je soglašal tudi pokrajinski komite KPS za Štajersko. S sklepom o ustanovitvi Pohorske brigade pa je želel štab IV. operativne cone izvršiti tudi povelje glavnega štaba iz meseca septembra 1943, da mora po ustanovitvi Šlandrove brigade ustanoviti čimprej še brigado na Pohorju.[41]

Izvedbo ustanovitve brigade so zaupali političnemu komisarju IV. operativne cone Mitji Ribičiču-Cirilu in Borisu Čižmeku-Boru. Zaradi organiziranja ustanovitve brigade kakor tudi zaradi drugih opravkov sta krenila Ribičič in Čižmek iz cone na Koroško že v prvi polovici decembra 1943. V vasi Sele nad Slovenjim Gradcem sta se ustavila pri znanem partizanskem sodelavcu Mihi Hovniku. Njegovo kmetijo so partizani imenovali tudi »Pri smreki«. Tu je nato 25. decembra 1943 bil posvet o ustanovitvi brigade, ki so se ga poleg Ribičiča in Čižmeka udeležili še Vincenc Janko-Harkov, namestnik komandanta, in Franta Komel, politični komisar Pohorskega odreda, ter Ivan Uranič-Drago, komandant Koroškega bataljona. Ker je imel Pohorski odred le dva bataljona, so sklenili, da bodo za tretji bataljon, ki je bil potreben za brigado, prispevali borce Korošci. Za preosnovo dotedanjega Koroškega bataljona so zadolžili Ivana Uraniča-Draga in Franto Komela. Po nekaj dneh se je v vasici Bistri nad Črno pri kmetu Rathu zbralo okoli 180 borcev Koroškega bataljona, iz katerih so

ustanovili dva bataljona. Bataljonu, približno 100 borcev, ki je bil določen za odhod na Pohorje, so postavili za komandanta Ivana Uraniča-Draga, bataljonu, približno 80 borcev, ki je ostal na Koroškem, pa so postavili za komandanta in političnega komisarja Bernarda Grabnerja-Dušana ter Ladislava Grata-Kijeva. Ob slovesu s Koroške so partizani v Bistri še skromno silvestrovali. Z različnimi občutki so to noč borci in borke zapuščali svoje lepe koroške gore, temne gozdove in prijazne partizanske kmetije. Stopali so v novo leto 1944. Partizanska kolona se je po snegu pomikala proti Pohorju s tihim upanjem, da jim bo to leto prineslo novih uspehov in osvoboditev. Korošce sta na Pohorje vodila preizkušena prvoborca Franta Komel in Ivan Uranič-Drago.[42]

V začetku januarja 1944 se je Pohorski odred premestil s severnih na zahodna pobočja Pohorja. Tu so se mu 2. januarja pri Turičniku pridružili Mitja Ribičič-Ciril, Boris Čižmek-Bor, namestnik šefa pokrajinske komisije varnostne obveščevalne službe Ivan Tlaker-Luka in njihovi spremljevalci. V noči na 3. januar je poslal Pohorski odred v akcijo v Mislinjsko dolino dve enoti. Ob njuni vrnitvi pa so odred v zgodnjih jutranjih urah napadle pod vodstvom Franza Steindla vermanšaftske, policijske in orožniške enote. Razvil se je hud boj, ki je trajal več kot eno uro. Zaradi sovražnikove premoči se je odred postopoma umaknil na ribniško Pohorje. Po partizanskih poročilih so imeli Nemci 15 mrtvih in več ranjenih, medtem ko partizani niso imeli žrtev.[43]

Na poti proti Pohorju je bil Koroški bataljon 3. januarja 1944 ves dan na Graški gori. Zadrževal se je na partizanski domačiji »Pri koštrunčku«. Zjutraj so borci poslušali odmeve hudega spopada med Pohorskim odredom in Nemci, ki so napadali od Turičnika. Zvečer so pri Dovžah prečkali Mislinjsko dolino, odkoder jih je proti Pohorskemu odredu vodil Jože Gologranc-Jurček, ki so ga poslali za zvezo. Na Razborcj je Korošce usmeril na ribniško Pohorje sekretar šaleško-mislinjskega okrožja KPS Tone Ulrih-Kristl.

Člani štaba IV. operativne cone in njihova zaščita so se na umiku od Turičnika ustavili 3. januarja v Hudem kotu nad Ribnico. Pohorski odred pa se je razmestil v Lehnu pri kmetijah Vogrinc in Urbanc, kamor je naslednjega dne prispela tudi skupina štaba IV. operativne cone.[44]

Štab Pohorskega odreda, njegov 2. bataljon, člani štaba IV. operativne cone in njihovi spremljevalci so se potem, ko so zvedeli, da prihajajo iz doline Nemci, umaknili 4. januarja 1944 od Urbanca h kmetu Braberju na Rdeči breg. Prvi bataljon, s katerim je šel tudi namestnik komandanta Vincenc Janko-Harkov, pa se je po celonočnem pohodu ustavil 5. januarja na Resniku. Priprave za ustanovitev brigade so bile kljub nepredvidenemu umiku od Urbanca v polnem teku. Komandant Pohorskega odreda Drago Poglajen je poslal 1. bataljonu povelje, da mora priti zaradi ustanovitve brigade 6. januarja na zbor enot v vasico Sv. Primož nad Vuzenico. Kurirja Marko in Miha Vernik, ki sta to povelje nosila, 1. bataljona nista našla, ker je šel v noči na 6. januar v oskrbovalno akcijo k Zrečam. Zjutraj 6. januarja so Nemci napadli 1. bataljon na Resniku. V hudem spopadu jim je uspelo razbiti 2. četo, padel pa je borec Tonček Kolman iz Hudega kota, medtem ko se je 1. četa umaknila na Skomarje brez izgub. Kurirja Marko in Miha sta po nemškem napadu zašla blizu Resnika v njihovo zasedo. Miha je padel, Marka pa so Nemci ranili in ujeli. Odpeljali so ga s seboj ter ga pozneje ustrelili. Ker so našli pri njiju povelje za premik 1. bataljona, so to izkoristili in postavili v času od 6. na 7. januar pri Sv. Primožu zasedo. Do popoldne 6. januarja se je zbrala v Skomarju večina borcev razbite 2. čete, nakar so krenili z bataljonom proti zahodu. Približno osem borcev iz razbite 2. čete se je več dni zadrževalo s komandirjem Jožetom Antoličičem na Resniku in so se brigadi priključili po njeni ustanovitvi. Druga skupina, v kateri so bili štirje borci, je šla v Miklavž na Dravsko polje. Ivan Premzl in Janez iz Guštanja (danes Ravne na Koroškem) sta se pridružila partizanom na območju Rač, dva partizana pa sta šla proti Veliki Nedelji. Eden je bil študent iz Novega mesta, drugi pa čevljar iz Velike Nedelje. Med potjo je čevljar, bivši verman, umoril soborca, šel domov in se kmalu zatem izkazal kot nevaren gestapovec.[45]

V dneh zbiranja enot za ustanovitev brigade je bil sovražnik zelo aktiven. Orožniško glavarstvo Maribor je 5. januarja 1944 poročalo višjemu vodji SS in policije v XVIII. vojnemu okrožju oziroma štabu za boj proti partizanom v Ljubljano, da hajka zvezni vodja Franz Steindl z 240 vermani v prostoru Mala

Kopa—Kremžarjev vrh—Sedovnikov vrh ter južno od Vuzenice. Zaradi akcije pa so bili v pripravljenosti: orožniški akcijski vod z eno skupino v Zrečah, z drugo skupino v Vuhredu, orožniški akcijski vod v Ribnici na Pohorju ter orožniški akcijski vod Marenberg v Podvelki[46]

V noči na 6. januar je prišel Koroški bataljon do kmeta Kopa nad Ribnico. Tu so našli skupino borcev Pohorskega odreda z Ernestom Vobovnikom, ki je iskala zvezo z odredom še od boja pri Turičniku. Domačin Vobovnik iz Ribnice je šel v izvidnico do Zapečnikovih, kjer je našel komandanta Draga Poglajena z nekaj borci, ga seznanil s prihodom Koroščev, ta pa mu je ukazal, da jih mora tako kot svojo skupino čimprej pripeljati h kmetu Lesjaku na Janževski vrh. Koroški bataljon je nato zvedel, da je kakih 18 nemških orožnikov namenjenih iz Ribnice v Josipdol. Komandir Tone Okrogar-Nestl jim je s približno 20 borci postavil zasedo. Prišlo pa je do nepredvidenih težav, ki so akcijo pokvarile. Orožniki so šli proti Josipdolu po drugi poti in ko so jim pričeli partizani slediti, so jih Nemci opazili. Borci so jih nato napadli. Zaradi hudega mraza pa je padlo le nekaj strelov, ker je večina orožja odpovedala. Orožniki so imeli enega mrtvega in enega ranjenega. Okrogarjeva skupina se je vrnila do Kopa, od tod pa je šel Koroški bataljon s skupino Pohorskega odreda na Janževski vrh h kmetu Ignacu Kajzerju, po domače Lesjaku. Tu so jih že od prejšnega dne čakali borci 2. bataljona, člani štaba Pohorskega odreda, štaba IV. operativne cone ter zaščite cone. Manjkal je le 1. bataljon. Ker se je pri Lesjaku zbralo precej partizanov, so nekaj enot razporedili še k Bomerju in k drugim kmetijam.

Vodilni kader je imel na Janževskem vrhu obilo dela. Čete, bataljone in vodstva enot je bilo treba preosnovati tako, da bodo po številu in oborožitvi ter po sposobnosti vodilnih kadrov čimbolj izenačeni. Sestaviti je bilo treba tudi štab brigade in ga izpopolniti s potrebnim osebjem. Ker je bil Koroški bataljon številčno najmočnejši, so iz njega vzeli približno tretjino borcev in nekaj starešin ter jih porazdelili v 2. bataljon. Iz tega bataljona pa so premestili nekaj borcev in starešin v Koroški bataljon. Tako so izvedli pri Lesjaku osnovne organizacijske priprave za ustanovitev brigade.[47] V noči na 7. januar je močno snežilo. Pihal je hladen veter, med velikimi snežinkami pa so padale debele kaplje dežja. Drugi bataljon

je poslal to noč v Sv. Lovrenc na Pohorju enoto borcev in jim naložil, da izvedejo v tovarni kos in srpov akcijo. Borci so v tovarni uničili skladišče kemikalij, zanetili manjši požar, zaplenili dve puški, pištolo, nekaj vojaškega materiala in neugotovljen znesek nemških mark.[48]

Medtem je partizansko vodstvo na Janževskem vrhu pripravljalo enote za premik v približno dve uri oddaljeno vas Sv. Primož. Še pred dnevom 7. januarja so poslali v izvidnico k Sv. Primožu Ernesta Vobovnika in Ignaca Kajzerja-Naceta. Po zbiranju podatkov pri Sv. Antonu in drugod sta naletela pod Sv. Primožem pri Ladinekovih na zasedo vermanšafta. Ta je nanju odprla močan ogenj, vendar sta se spričo opozorila vermana Slovenca, partizanskega sodelavca, naj zbežita, srečno umaknila. Partizanska kolona, ki se je počasi premikala od Lesjaka k Sv. Primožu, je zaradi nemškega streljanja spremenila smer pohoda proti jugozahodu. Vobovnik in Kajzer sta našla enote na kmetiji Marolt med Sv. Antonom in Sv. Primožem. Partizanske patrulje so ves dan križarile in tipale za Nemci ter vermani. Od povsod so se vračali s poročili, da se je sovražnik umaknil v Dravsko dolino. Enote so nato nadaljevale pot proti Sv. Primožu, kamor so prispele zvečer. Ko so se razmestile po kmetijah je prišel tudi 1. bataljon. Borci so se razporedili pri znanih kmetijah Peruš, Ladinek, Pušnik, v župnišču in še ponekod, največ pa se jih je zbralo v osnovni šoli, ki so ji pravili tudi Titova vojašnica. Enote so postavile zavarovanja, večina borcev pa je legla k počitku.[49]

* * *

V prelomnem obdobju hitrejšega razvoja svojih enot je uspelo štabu IV. operativne cone v letu 1943 po padcu Pohorskega bataljona ustanoviti v začetku aprila na Pohorju novo vojaško enoto Pohorsko četo, naslednji mesec drugi Pohorski bataljon, v začetku novembra Pohorski odred, zatem pa izvesti do prvih dni januarja 1944 vse priprave za ustanovitev brigade na Pohorju.

Na zahodnih območjih IV. operativne cone je bil razvoj vojaških enot hitrejši in uspešnejši. Sredi januarja 1943 je štab cone ustanovil iz Kamniškega, Zasavskega in Savinjskega bataljona Kamniško-savinjski odred, ki je s svojo dejavnostjo pomagal ustvarjati vojaške in politične razmere za ustanovi-

tev prve brigade na slovenskem Štajerskem. Po polletnem delovanju je postal jedro te prve večje vojaške enote IV. operativne cone. Kamniško-savinjski odred in pozneje Šlandrova brigada sta z moštvom in vodilnim kadrom bistveno prispevala k ustanovitvi drugega Pohorskega bataljona, Pohorskega odreda, ter brigade na Pohorju. Pomemben delež za razvoj enot na Pohorju je prispeval tudi Koroški bataljon. Aprila je poslal na Pohorje enoto borcev, iz katere se je razvila četa, 1. januarja 1944 pa bataljon, ki je šel v sestavo Zidanškove brigade.

V pogledu številčne moči in vojaške učinkovitosti so enote na Pohorju močno zaostajale za enotami Kamniško-savinjskega odreda. Pohorska četa ni bila zmožna v svojem obdobju izvajati zahtevnejših akcij, česar ji ni dopuščala njena številčna šibkost, slaba oborožitev in neizurjenost borcev. Podobno stanje je bilo tudi v drugem Pohorskem bataljonu. Toda ko je že kazalo, da se bo bataljon po okrepitvi svojih čet lotil akcij, je moral z glavnino borcev v začetku avgusta na Moravško oziroma na Dolenjsko. Na Pohorju je ostala četica slabo oboroženih borcev. Prihajali so mnogi novinci, ki pa so stanje spričo pomanjkanja orožja in zaradi drugih težav še poslabšali. Z odhodom kakih 76 neoboroženih Srbov in Hrvatov na Hrvaško ter z vrnitvijo dela borcev in bataljonskega vodstva se je pričelo stanje popravljati. Nastal je zopet bataljon, ki je v vojaškem pogledu zaradi boljše oborožitve, organiziranosti in pridobljenih izkušenj predstavljal znatno več kot v svojem začetnem obdobju. Meseca oktobra mu je uspelo izvesti več učinkovitih akcij. Še večjo vojaško dejavnost pa je razvil Pohorski odred. Njegove akcije so se začele v začetku novembra in so se vrstile vse do ustanovitve Zidanškove brigade. S svojimi dvomesečnimi borbenimi izkušnjami, s starešinskim ter borčevskim kadrom je postal Pohorski odred jedro za ustanovitev nove brigade. Osrednje vojaške sile IV. operativne cone so bile v letu 1943 do ustanovitve Šlandrove brigade enote Kamniško-savinjskega odreda. Njeno udarno moč pa je pozneje predstavljala Šlandrova brigada. Odhod brigade na Dolenjsko in odhod koroških, pohorskih ter kozjanskih partizanov na Moravško oziroma na Dolenjsko je povzročil prek mesec dni trajajoč zastoj partizanske dejavnosti na vsem območju IV. operativne cone. Vsestranska partizanska dejavnost pa se je na območju IV. operativne cone zopet pričela z vrnitvijo ene-

ga bataljona Šlandrove brigade in delov drugih enot z Dolenjskega ter s preosnovo Šlandrove brigade.

Posebej je treba omeniti nenehen razvoj in dejavnost partizanskih enot na Koroškem v letu 1943. Manj uspešna je bila dejavnost v tem letu na Kozjanskem, medtem ko v Prekmurju, Slovenskih goricah in na Kozjaku takrat ni bilo partizanskih enot.

Sovražnikove sile so bile pretežno usmerjene proti dejavnosti Kamniško-savinjskega odreda, pozneje pa proti Šlandrovi brigadi. Po kapitulaciji Italije so morali Nemci premestiti del svojih enot na območje prek Save, kar je Šlandrova brigada izkoristila za svojo oktobrsko in novembrsko ofenzivno dejavnost. V obeh mesecih so bile aktivne tudi koroške enote, Pohorski odred pa zlasti meseca novembra. V tem obdobju so imeli Nemci za boje proti partizanom na območju IV. operativne cone številčno okoli trikrat močnejše enote. Zaradi pomanjkanja policijskih in drugih enot so skušali zavreti ofenzivno dejavnost Šlandrove brigade z orožniškimi enotami ter z vermanšaftskima bataljonoma Vzhod in Jug. Dejavnost Koroškega bataljona in Pohorskega odreda pa so hoteli onemogočiti z ustanovitvijo in dejavnostjo vermanšaftskih bataljonov Sever in Sredina, ki so ju ustanovili oktobra in novembra.

Vogt je 1. novembra med drugim poročal o politični opredelitvi prebivalstva na Spodnjem Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem za OF, o množičnem odhodu vojaških obveznikov med partizane ter poudaril, da je postal položaj zaradi partizanske dejavnosti zelo resen. Sklenil je z ugotovitvijo, da se bo zato potrebno lotiti odločnih ukrepov.

S prihodom 14. in 19. SS policijskega polka ter s koncentracijo tudi drugih enot so nameravali Nemci v decembru uničiti najprej Pohorski odred, nato pa še Šlandrovo brigado. Četudi so bile v tem času njihove vojaške moči nasproti enotam IV. operativne cone približno šestkrat večje, jim ofenziva »Snežni metež« proti Pohorskemu odredu kot tudi ofenziva proti Šlandrovi brigadi ni uspela. Partizanske enote so Rösenerjevi ofenzivi preživele neokrnjene.

Da so bile narodnoosvobodilne sile na Slovenskem Štajerskem v tem obdobju v naglem razmahu, nazorno pove tudi Steindlovo poročilo z dne 16. decembra 1943, kjer je med drugim navedeno: »Dejavnost banditov je od junija 1941 zdaj

dosegla svoj vrhunec. Položaj je zelo resen.« Po neuspelih hajkah je Rösener spremenil policijskim enotam taktiko protipartizanskega bojevanja. Enote 14. SS policijskega polka je vezal za akcije na območju IV. operativne cone, enote 19. SS policijskega polka pa na območje Gorenjske. S tem je bila nadaljnja partizanska dejavnost na območju IV. operativne cone v znatni meri otežena.

OPOMBE

[1] France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1968, str. 561, 565, 566.

[2] Naredba glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske z dne 26. 12. 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 4, dok. št. 136 in 138 (navajam Zbornik NOV).

[3] Navodilo glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske z dne 26. 12. 1942, Zbornik NOV, VI/4, dok. št. 137.

[4] Pismo centralnega komiteja KPS z dne 28. 12. 1942, Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga IV, november 1942 — december 1942, Ljubljana 1968, dok. št. 204.

[5] Poročilo štaba štajerske operativne cone z dne 10. 1. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 11.

[6] Navodilo glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske z dne 12. 1. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 14.

[7] Poročili štajerske operativne cone z dne 10. in 19. 1. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 11 in 39; poročilo poveljstva redarstvene policije Alpenland 18. 1. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 124.

[8] Poročilo štajerske operativne cone z dne 19. 1. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 19; Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, Ljubljana, Maribor 1971, str. 26—28 in opomba 25 na strani 41 (navajam Stiplovšek, Šlandrova brigada).

[9] Poročili Dušana Kraigherja-Juga z dne 10. 1. 1943 in 15. 1. 1943, v arhivu CK ZKS.

[10] Poročila štaba štajerske operativne cone glavnemu poveljstvu slovenske partizanske vojske 19. 1. 1943, 28. 1. 1943 in 5. 2. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 19, 31 in 43.

[11] Poročilo štaba štajerske operativne cone z dne 12. 4. 1943, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 91; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 32 in opomba 31 na strani 41.

[12] Navodila glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske z dne 18. 2. 1943; poročilo štaba štajerske operativne cone z dne 12. 4. 1943, oboje Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 61 in 91; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 32, 33.

[13] Sporočilo komandanta štajerske operativne cone z dne 20. 3. 1943 svojemu namestniku; poročilo štajerske operativne cone z dne 12. 4. 1943 glavnemu poveljstvu NOV in POS; zapisnik štabnega

razgovora pri vladnem predsedniku za Štajersko z dne 15. 3. 1943 (navajam štabni razgovori) — vse Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 82, 90 in 176.

[14] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 12. 4. 1943 glavnemu poveljstvu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/5, dok. št. 91; Franc Zalaznik-Leon, Dolga in težka pot 1941—1945, Maribor 1963, stran 148 (navajam Zalaznik, Dolga in težka pot).

[15] Poročilo namestnika komandanta štajerske operativne cone z dne 25. 3. 1943 komandantu cone; poročilo štaba 1. koroškega bataljona z dne 10. 4. 1943 štabu štajerske operativne cone; poročilo štaba štajerske operativne cone z dne 12. 4. 1943 glavnemu poveljstvu NOV in POS; poročilo štaba 1. koroškega bataljona z dne 12. 4. 1943 štabu štajerske operativne cone; poročilo orožniškega oddelka Slovenj Gradec z dne 5. 4. 1943 o partizanskem napadu na Mežico — vse v Zborniku NOV, VI/5, dok. št. 84, 89, 90, 91, 92 in 203; Vincenc Janko-Harkov, zapis v arhivu muzeja narodne osvoboditve Maribor, fasc. 329 (navajam AMNOM); Boris Čižmek-Bor, Tone Hudopisk-Zvone, Ferdo Štibler-Ivan, izjave, v AMNOM; Franta Komel, Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji, Maribor 1960, str. 84, 85.

[16] Pohorski bataljon, ustanovljen maja 1943, se uradno ni imenoval drugi. Zaradi lažjega razločevanja od padlega Pohorskega bataljona ga bomo odslej imenovali drugi Pohorski bataljon.

[17] Poročilo štaba Pohorskega bataljona z dne 11. 5. 1943 štabu IV. operativne cone, v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fasc. 330/I (navajam v AIZDG); Franta Komel, zapis, v AMNOM, fasc. 329; Ivan Medič-Silvo, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM; Aleksandar Vojinović-Vojin, Ponovno svobodni, Ljubljana 1959, stran 132 (navajam Vojinović, Ponovno svobodni); Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 37.

[18] Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 647, 648 (navajam Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB); Milica Ostrovška, Kljub vsemu odpor I. knjiga, Maribor 1963, str. 279—318 (navajam Ostrovška, Kljub vsemu odpor).

[19] Ivan Medič-Silvo, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM; Vojinović, Ponovno svobodni, str. 135—137, 147.

[20] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 43—74.

[21] Franta Komel, Vincenc Janko-Harkov, zapisa, v AMNOM, fasc. 329; Ivan Medič-Silvo, Aleksandar Vojinović-Vojin, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 73, 105, 106.

[22] Odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 21. 9. 1943; poročili štaba IV. operativne cone z dne 25. in 27. 9. 1943 — vse v Zborniku NOV, VI/7, dok. št. 99, 136 in 156; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 107, 108, 110, 118, 120, 121.

[23] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 10. 1943 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 35; Franta Komel, zapis v AMNOM, fasc. 329; Ivan Medič-Silvo, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM; Ivo Skerlovnik, Alojz Vindiš-Dunda,

oba ustni vir; Vojinović, Ponovno svobodni, str. 138—150; Ostrovška, Kljub vsemu odpor, II. knjiga, str. 7—38.

[24] Lojze Penič, Partizansko Pohorje, Ljubljana 1973, str. 19, 20.

[25] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 10. 1943 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 35.

[26] Franc Poglajen-Kranjc, izjava; Franta Komel, zapis; Ivan Medič-Silvo, spomini, vse v AMNOM; Jože Štok-Korotan, Jeklena pest, Ljubljana 1953, str. 293—297 (navajam Štok, Jeklena pest); Vojinović, Ponovno svobodni, str. 138—150; Milan Ževart, Po sledovih narodnoosvobodilne vojne v mariborskem okraju, Maribor 1962, str. 32, 33 (navajam Ževart, Po sledovih NOV).

[27] Vermanšaft (Wehrmannschaft) je bila nemška oborožena vojaška formacija, ki so jo začeli organizirati kmalu po zasedbi ob ustanovitvi Štajerske domovinske zveze leta 1941. Njeni obvezniki so bili vsi moški člani Štajerske domovinske zveze v starosti od 18. do 45. leta. Vermanšaft je moral skrbeti za izvenarmadno izobraževanje, politično vzgojo v nacionalsocialističnem duhu in za učenje nemškega jezika ter tako čimprej usposobiti svoje pripadnike za boj na fronti. Višji vodstveni vojaški kader je prišel iz Nemčije, vodje manjših oddelkov pa so bili povečini jugoslovanski Nemci. Zaradi okrepljenega delovanja partizanskih enot in pomanjkanja drugih oboroženih sil so morale okupacijske oblasti uporabiti vermane na slovenskem Štajerskem za boje proti partizanom že jeseni 1941. Na Koroškem se vermanšaft ni razvil v formacijo, ki bi bila zmožna za boje proti partizanom. Na Gorenjskem pa so pričeli Nemci zaradi porasta narodnoosvobodilnega gibanja pobirati vermanšaftske uniforme ter razpuščati posamezne oddelke že sredi leta 1942. [Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 38, 29; Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS 1958, str. 81—156 (navajam Ferenc, Wehrmannschaft v boju); dr. Milan Ževart, ustni vir].

[28] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 129—131.

[29] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 11. 11. 1943, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 177.

[30] Štabni razgovori 1. 11. 1943, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 178; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 658, 659.

[31] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 7. 11. 1943, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 198; Lojze Penič, Prihova in njena okolica v NOB, Maribor 1963, stran 12.

[32] Dnevno povelje štaba IV. operativne cone z dne 3. 12. 1943, Zbornik NOV, VI/9, dok. št. 14; poročila orožniških postaj Zreče, Oplotnica in Slovenske Konjice z dne 8. 11. 1943 orožniškemu glavarstvu Maribor, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 203; Lojze Penič, Partizansko Pohorje, str. 19, 20.

[33] Poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze z dne 12. 11. 1943 šefu civilne uprave na Spodnjem Štajerskem; poročilo orožniške postaje Marenberg z dne 21. 11. 1943 orožniškemu

glavarstvu Maribor; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 21. 11. 1943 zveznemu vodji Štajerske domovinske zveze — vse v Zborniku NOV, VI/8, dok. št. 208, 218, 219.

[34] Povelje vodje vermanšafta Štajerske domovinske zveze z dne 8. 11. 1943 za ustanovitev vermanšaftskega bataljona Mitte, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 204; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 160, 161; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, stran 653; Lojze Penič, Partizansko Pohorje stran 20.

[35] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 11. 1943, v AIZDG, fasc. 9/2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 168, 169.

[36] Poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze z dne 5. 11. 1943; navodila višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju z dne 5. 11. 1943 in njegovo poročilo z dne 11. 11. 1943 — vse v Zborniku NOV, VI/8, dok. št. 184, 185, 206; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 658, 659; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 201; Lojze Penič, Partizansko Pohorje, stran 20.

[37] Povelje višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju z dne 2. 12. 1943 in druga povelja za akcijo Snežni metež; povelje komandanta 18. polka deželnih strelcev z dne 6. 12. 1943; telefonski poročili orožniških postaj Marenberg in Mislinja z dne 14. 12. 1943 — vse v Zborniku NOV, VI/9, dok. št. 164—167, 169, 171, 172; Aleksandar Vojinović-Vojin, spomini, v AMNOM; Viktorija Miklavec, Ivo Skerlovnik, Ernest Vobovnik, Franc Žigart-Vitez, vsi ustni vir; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 659 do 661; Ževart, Po sledovih NOV, stran 302; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 201—204; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 442, 443 (navajam: Poslovilna pisma); Lojze Penič, Partizansko Pohorje, str. 20—22.

[38] Poročilo zveznega vodje Štajerske domovinske zveze z dne 16. 12. 1943, Zbornik NOV, VI/9, dok. št. 191.

[39] Povelje višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju z dne 21. 12. 1943, Zbornik NOV, VI/9, dok. št. 201; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 660—663; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 202—211; Lado Ambrožič-Novljan, Pohod štirinajste, Nova Gorica 1967, str. 17—23 (navajam Ambrožič, Pohod štirinajste).

[40] Številčno stanje borcev in orožja enot IV. operativne cone z dne 15. 11. 1943, v AIZDG, fasc. 330/I; Ambrožič, Pohod štirinajste str. 12, 13.

[41] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 11. 12. 1943 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/9, dok. št. 44; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 13. 1. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 66; Boris Čižmek-Bor, izjava, v AMNOM.

[42] Franta Komel, zapis, v AMNOM, fasc. 329; Ivan Uranič-Drago, spomini, v AMNOM; Ževart, Po sledovih NOV, stran 269.

[43] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 1. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 97; povelje višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju z dne 24.

2. 1944, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 137; Ernest Vobovnik, Ivo Skerlovnik, Alojz Vindiš-Dunda, spomini, v AMNOM.

[44] Jože Gologranc-Jurček, Franta Komel, izjavi; Ivo Skerlovnik, spomini — vse v AMNOM.

[45] Ivo Skerlovnik, Marija Tomažič, Alojz Vindiš-Dunda, Franc Žigart-Vitez, spomini in izjava, v AMNOM; Katja Špur, Pohorski odred, str. 107, 108, rokopis v AMNOM.

[46] Telefonsko poročilo višjemu vodji SS in policije v XVIII. vojnem okrožju, vodstveni štab za boj proti partizanom, Ljubljana, z dne 5. 1. 1944 ob 11. uri, v AIZDG, fasc. orožniško glavarstvo Maribor.

[47] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 1. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 97; Ignac Kajzer-Nace, Jakob Mihelič-Savo, Franc Mlačnik, Vili Mlakar-Boltežar, Ivo Skerlovnik, Milica Sotler (por. Mihelič), Jože Štiftar-Božič, Alojz Vindiš-Dunda, Ernest Vobovnik, Mira Zapečnik (por. Kresnik), izjave, spomini, v AMNOM.

[48] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 1. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 97; Ana Marija Kieffer, izjava, v AMNOM.

[49] Franc Bart, Ignac Kajzer-Nace, Anica Ladinek (por. Zorko), Ančka Peruš (por. Ermenc), Lojzka Peruš (por. Karničnik), Ivo Skerlovnik, Ernest Vobovnik, Franc Žigart-Vitez, izjave in spomini, v AMNOM.

USTANOVITEV BRIGADE IN NJENI BOJI NA POHORSKEM OBMOČJU

ZAČETNA DEJAVNOST BRIGADE

Ustanovitev XI. SNOB Miloša Zidanška[1]

Obdobje, ko se je rojevala na Pohorju ob južnih mejah nemškega nacističnega rajha nova partizanska brigada in ko je bila na pohodu čez Hrvatsko v severovzhodno Slovenijo XIV. divizija, sodi v nadaljevanje prizadevanj za okrepitev narodnoosvobodilnega boja v vseh pokrajinah slovenskega narodnostnega ozemlja. Proti glavnini operativnih enot NOV in PO Jugoslavije se je v tem času iztekala brez uspeha velika tako imenovana šesta sovražnikova ofenziva. Razvoj osvobodilnih sil Slovenije in po vsej Jugoslaviji je bil v razmahu. Sovražnik je doživljal na svetovnih bojiščih kakor tudi v Jugoslaviji odločujoče poraze, toda za zmago se je bilo treba za ceno največjih žrtev še naprej z vsemi silami bojevati. Organiziran in zagrizen vojaški odpor vseh sovražnikovih sil je bilo pričakovati v vsej Sloveniji.

Izjemno nacistično nasilje, ki se je v teh krajih pričelo že ob začetku okupacije z načrtovanimi množičnimi aretacijami in deportacijami, je doseglo z množičnimi streljanji ter umori organizatorjev ter sodelavcev osvobodilnega boja do konca leta 1942 višek. Toda kljub tako strahotnemu nasilju nacistom ni uspelo izvesti uradne priključitve Štajerske, Koroške in Gorenjske k nemškemu rajhu, narediti to deželo po Hitlerjevem ukazu nemško in tudi ne zatreti osvobodilnega boja teh pokrajin. Nasprotno, naglo rastoči osvobodilni boj je pričel ogrožati nacistične strateške interese po vsej Sloveniji. Najpomemb-

Sv. Primož na Pohorju, kjer je bila 8. januarja 1944 ustanovljena brigada

nejše komunikacije proti jugu, jugovzhodu in vzhodu so postale cilj stalnih napadov partizanskih enot. Zavarovanje vojaških transportov ter frontnega zaledja so morali nacisti zagotoviti z dodatnimi vojaškimi, policijskimi, orožniškimi, vermanšaftskimi in drugimi silami.

V letu 1943 so nadaljevali boj proti organizacijam OF, KPS in drugim ter zlasti proti enotam narodnoosvobodilne vojske in partizanskim odredom Slovenije.

Pretresljiva streljanja sredi Maribora in Celja v letih 1941 in 1942, grozljivi umori v dravograjski mučilnici, trpinčenja v številnih zaporih, v zbirnem taborišču Borl in drugod niso zlomila naših ljudi, nacistom pa niso prinesla želenih uspehov. Obetajoč si večjo zastraševalno učinkovitost, so Nemci po nekaj primerih iz leta 1941 streljali pripadnike osvobodilnega boja na Spodnjem Štajerskem od 1943 do 1945 v krajih, izvršenih partizanskih akcij. Dejavnost gestapovske agenture so nadaljevali na vseh področjih. Padale so številne dragocene žrtve, toda razvoja političnih organizacij osvobodilnega boja ter enot NOV in PO Slovenije niso mogli preprečiti. Sredi ostrih bojev z okupatorji in domačimi izdajalci pa so tekle z veliko prizadevnostjo priprave za ustanovitev doslej največje vojaške enote na partizanskem Pohorju.[2]

Sv. Primož je majhna in prikupna pohorska vas. Leži 671 m visoko in je od Vuzenice oddaljena poldrugo uro hoda. Sredi

vasi stoji cerkev z župniščem, v njeni neposredni bližini pa je bila osnovna šola, ki so jo partizani 20. aprila 1944 zažgali. Poleg teh stavb je še nekaj hiš. Po vojni je vas dobila novo in sodobno urejeno osnovno šolo, poimenovano po Zidanškovi brigadi. Sv. Primož obdajajo z vseh strani gozdovi, travniki, njive in sadovnjaki. Okoli vasi je razvrščenih več kmetij, ki so v času vojne dajale partizanom vse, kar so premogle, pa tudi fantje in dekleta so se iz teh zavednih slovenskih domov vključevali v partizanske enote ali pa so aktivno delovali za osvobodilno gibanje na terenu.

V soboto predpoldne 8. januarja 1944 ni bila več nobena skrivnost, da se bodo pri Sv. Primožu razvrstili zaradi ustanovitve Pohorske brigade vsi bataljoni. Štab brigade je imel obilo dela. Kar ni bilo mogoče organizacijsko izpeljati pri Lesjaku na Janževskem vrhu, so storili sedaj. V osnovni šoli so se zbrali komunisti in razpravljali o pomenu ustanovitve brigade. Njihova dolžnost je bila prispevati po svojih močeh h krepitvi in udarni moči partizanske enote, ki je nastajala. Po partijskem sestanku so se med cerkvijo in župniščem razvrstili trije bataljoni. Vse je bilo v pričakovanju slovesnosti, toda ta slovesnost je veljala skoraj izključno samo zbranim partizanom. Domačinov je bilo na ustanovitvi le nekaj. Sv. Primož je bil preblizu številnih sovražnikovih postojank v Dravski in Mislinjski dolini. To je bil razlog, da partizani niso posebej vabili domačinov na ustanovitev brigade. V štabu so menili, naj bojne akcije, ki jih bo brigada izvajala, oznanijo prebivalstvu in Nemcem njeno ustanovitev. Da ne bi sovražnik zmotil slovesne ustanovitve brigade, so razposlali v vse smeri patrulje, na nekatera mesta pa so postavili tudi zasede. Rezka povelja »mirno« so pretrgala razgovore partizanov. Nastala je popolna tišina in tedaj so pred borce stopili vojaški in politični voditelji. Po pregledu razvrščenih bataljonov je povzel besedo politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril. Pozdravu »Smrt fašizmu« je gromko odjeknilo iz blizu tristo grl »Svobodo narodu«. Politični komisar Ribičič je preprebral odredbo štaba IV. operativne cone o ustanovitvi brigade, nato so sledila povelja »na mestu voljno«. V svojih povojnih razmišljanjih o ustanovitvi brigade na Pohorju je Mitja Ribičič napisal tole: »Leto dni po bitki na Pohorju, v kateri je skoraj ves bataljon omahnil v smrt, sem stal pred zborom Zidanškove brigade. Bila je formirana 8. januarja 1944.

Ob ustanovitvi brigade. Z leve: komandant Boris Čižmek-Bor, namestnik političnega komisarja Aleksandar Vojinović-Vojin, politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril, namestnik šefa VOS cone Ivan Tlaker-Luka in namestnik komandanta brigade Drago Poglajen.

Govoril sem kot politični komisar IV. cone novi brigadi, ki je zrasla v enem letu na Pohorju. Rekel sem, da je brigada dedič Pohorskega bataljona pa me je stisnilo v grlu; spomnil sem se Groge in Katarine, Gustla in zdravnika Mroža, borcev in tovarišev, pokopanih nekje pri Gradcu. Pomislil sem v tistem trenutku, da so se poslednji preživeli ustrelili sami, da ne bi padli v roke sovražniku. Pogledal sem po dolgih treh vrstah mladih fantov, zravnanih v različnih uniformah in z različnim orožjem, s titovkami, in zdelo se mi je, da smo se razumeli brez besed. Prevzeli smo veliko odgovornost. Zavezali smo se

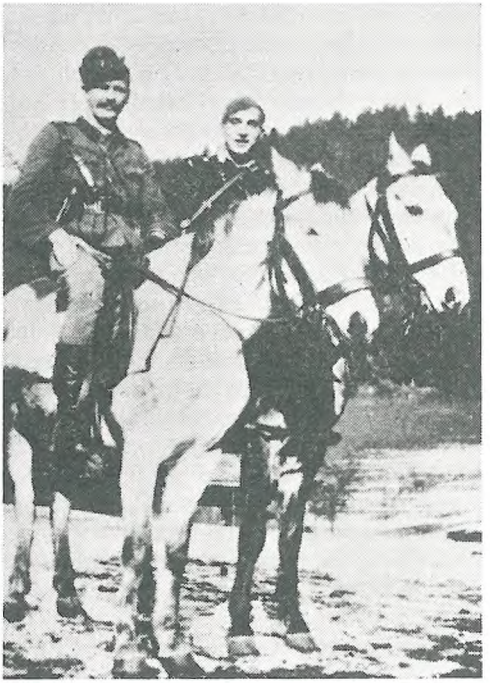
mrtvim partizanom, da bomo uresničili smotre, za katere so dali domovini in narodu svojo kri in življenje.« Za Ribičičem je spregovoril komandant brigade Boris Čižmek-Bor. Borcem je najprej govoril o razvoju partizanskih enot na Pohorju od začetka vstaje in o njihovi težki bojni poti. Za zgled, kako se naj brigada bojuje, pa je tudi on navedel legendarni Pohorski bataljon. Dalje je poudaril, da bo ustanovitev Pohorske brigade za okupatorja resen opomin, ker se bo odslej proti njemu bojevalo štirikrat več partizanov kot pred enim letom. Nato je naštel vojaške naloge na novo ustanovljene brigade. Med drugim je dejal, da se bo brigada kot udarna pest osvobodilnega gibanja na slovenskem severu bojevala na mnogo širšem območju kot se je bojeval Pohorski odred, da bo aktivneje napadala sovražnikove enote in postojanke, da bo morala znatno prispevati pri širjenju osvobodilnega boja v doslej nezajetih krajih in da bo ena od njenih poglavitnih nalog tudi pridobivanje novih borcev. Zadnji je govoril politični komisar brigade Franta Komel. V svojih izvajanjih je opozoril na politične naloge brigade, ki jih bo morala izvesti v odnosu na prebivalstvo, kjer se bo zadrževala in bojevala ter na aktivnejše politično in kulturno-prosvetno delo v njenih enotah. Borce pa je seznanil tudi s preteklostjo padlega predvojnega revolucionarja in organizatorja vstaje v severni Sloveniji Miloša Zidanška, po katerem so predlagali, da bi se brigada imenovala. Izvajanja vseh govornikov so borci sprejeli z odobravanjem. Uradni del ustanovitvene svečanosti je bil opravljen. Borci so se vrnili v šolo, župnišče in tople kmečke domove. Tako je na začetku leta 1944 dobilo tudi Pohorje svojo brigado.[3]

Po končanih slovesnostih so partizani razglasili v Sv. Primožu in v bližnji okolici, da bodo v počastitev ustanovitve Pohorske brigade organizirali miting. Ta vest se je naglo razširila in v vas je najprej začela prihajati mladina, za njo pa še starejši. V zgodnjih večernih urah so partizani in domačini napolnili osnovno šolo, kjer je bil miting napovedan. Z veselih obrazov se je dalo sklepati, da bo miting razvedril vojake in civiliste in da bo znatno prispeval k zbližanju enih in drugih ter poglobil in razvil še plodnejše sodelovanje. Tisti, ki so bili zadolženi za organizacijo mitinga, so vedeli povedati, da bo tudi krajši kulturni program z govori, na koncu pa zabava s plesom. Domačinom je ostal v prijetnem spominu zadnji miting, ki ga je za Silvestrovo 1943 organiziral Pohorski

odred, zato so se tudi tokrat odzvali v kar največjem številu. Miting je pričel s krajšim govorom politični komisar brigade Franta Komel. Poudaril je pomen ustanovitve Pohorske brigade, razvoj dogodkov v svetu in doma ter sodelovanje s prebivalstvom. Nato je nastopil pevski zbor in zapel nekaj partizanskih pesmi. Samostojno točko je izvedla baletka Sonja Klimenko iz Moskve, ki je prišla v brigado s Koroškim bataljonom. Od recitatorjev je požel največji aplavz politični komisar Franta Komel z Župančičevo Kovaška. Za dobro razpoloženje sta prizadevno skrbela brigadna harmonikarja Florjan in njegov soborec. Tudi solisti so se ojunačili. Ob spremljavi pevskega zbora je pesmi Žabe in Sem Ribničan Urban dobro zapel politični komisar 3. bataljona Adi Jevšnik-Lvov. Za okrepčila so se potrudile agilne mladinke in aktivistke Anica in Marija Ladinek, Štefka Safran, sestre Lojzka, Marija, Ančka ter Angelca Peruš. Na mizah je bilo dovolj kruha in drugih dobrih jedil, poleg teh pa še sladko pecivo in izvrstni jabolčnik. Ob zvokih harmonike so partizani kmalu pozabili na utrujenost ter veselo zaplesali kot že dolgo ne. Partizanske pesmi so glasno odmevale v pohorsko vas. Tudi bivši vuzeniški župan Alojz Peruš, domačin iz Sv. Primoža, sedaj že partizanski sodelavec, je prisedel in se pomenkoval z borci. Ura je bila že precej čez polnoč, ko so utihnili zadnji zvoki harmonike in veseli glasovi partizanskih borcev.[4]

Druga brigada IV. operativne cone ali Pohorska, kot so ji najprej pravili, je bila sestavljena iz dveh bataljonov Pohorskega odreda in iz bataljona koroških borcev. Ob ustanovitvi je štela 300 partizanov (291 mož in 9 žensk). Za takratne razmere je bila dobro oborožena. Imela je 3 lahke minomete, brezdimni težki mitraljez, 10 puškomitraljezov breda, 7 puškomitraljezov zbrojevka, 9 brzostrelk, 110 nemških, 21 italijanskih, 56 avstrijskih in 47 pušk različnega izvora (skupaj 234 pušk) ter 19 pištol. Mavzer municije je imela 5.500, italijanske 2.200, avstrijske 2.100, ostale 1.530 kosov, za minomet pa 51 min. Borci so bili še posebej oboroženi z 82 bombami. Skupno je imela brigada 283 orožij. Ker zaposlujeta mitraljez ali minomet dva do tri borce, moramo poudariti, da so bili ob ustanovitvi vsi borci oboroženi. Brigada je imela tudi 4 jahalne konje in osla za tovor.[5]

Štab brigade[6] so sestavljali komandant Boris Čižmek-Bor,[7] politični komisar Franta Komel,[8] namestnik komandanta Dra-

Komandant brigade Boris Čižmek-Bor in namestnik komandanta Drago Poglajen ob ustanovitvi brigade na Pohorju

go Poglajen,[9] namestnik političnega komisarja Aleksandar Vojinović-Vojin[10] in načelnik štaba Vincenc Janko -Harkov.[11] Posebne službe pri štabu so vodili: Bogdan Hrovat-Miha varnostno obveščevalno službo, Tone Arhar-Notranjc obveščevalni center, Tone Hudopisk-Zvone sanitetno službo, Jože Umek-Zepl intendantsko službo, sekretarka Zveze komunistične mladine (SKOJ) pa je bila Hilda Turk-Dunja (por. Vojinović). Na čelu bataljonskih štabov so bili: Boris Vinter, komandant 1. bataljona, Maks Čepič-Iztok, politični komisar in Ivan Medič-Silvo, namestnik komandanta bataljona. Ivan Rojc-Bogdan, komandant 2. bataljona, Janez Artač-Jan, politični komisar in Albin Ratajc-Bine, namestnik političnega komisarja bataljona. Ivan Uranič-Drago, komandant 3. bataljona in Adolf Jevšnik-Lvov, politični komisar bataljona. Kadrovsko in formacijsko je bil najbolj izpopolnjen štab brigade. Poleg posebnih služb in administracije je imel tudi zaščitni vod borcev. Štabi

bataljonov niso bili kadrovsko polno zasedeni. V 1. bataljonu je manjkal namestnik političnega komisarja, v 2. bataljonu namestnik komandanta, v 3. bataljonu pa sta manjkala namestnik komandanta in namestnik političnega komisarja. Bataljoni so bili tudi formacijsko nepopolni. Vsak je imel po dve četi. V četnih poveljstvih so najbolj pogrešali namestnike političnih komisarjev, ki jih je največ manjkalo. Zato so morali politični komisarji čet poleg splošnih političnih in kulturno-prosvetnih opravljati v več primerih še dolžnosti sekretarjev partijskih celic in skojevskih aktivov.

Iz razpoložljivega gradiva ni na voljo dovolj podatkov, iz katerih bi se dalo borce Zidanškove brigade še bolje spoznati. Tako manjkajo podatki o socialni sestavi, njihovi šolski izobrazbi, starosti, politični pripadnosti pred vstopom v partizane in še nekateri podatki. Manjkajo tudi podatki o številu članov komunistične partije in Zveze komunistične mladine. Da bi dobili vsaj približno podobo z navedenih področij, si moramo pomagati s spominskimi viri in dokumenti nekoliko poznejših datumov. Podatki o socialni sestavi: večina pripadnikov brigade je izhajala iz vrst delavcev ter malih in srednjih kmetov. Tem so sledili dijaki, uslužbenci, 4 aktivni podoficirji iz bivše jugoslovanske vojske in dva študenta. Po narodnosti so bili v popolni večini Slovenci. Od drugih jugoslovanskih narodov so bili v brigadi 3 Srbi. Borci tujih narodnosti so bili: 5 Rusov (4 ženske in 1 moški), 3 Čehi in 1 Nemec. Bolj pester je bil sestav borcev po slovenskih pokrajinah. Razvrstimo jih lahko v tri številčno precej izenačene skupine: eno so sestavljali borci z območja Pohorja, Mislinjske, Dravske in Šaleške doline, iz Maribora in Slovenskih goric, drugo koroški borci, tretjo pa borci iz Savinjske doline, zasavskih revirjev, Moravške in Tuhinjske doline ter območja Domžal in Kamnika. Tem moramo dodati še nekaj posameznikov z litijskega območja, Notranjske, Dolenjske in iz Ljubljane.

Večina borcev je imela štiri do šest razredov osnovne šole, nekaj posameznikov nepopolno ali popolno srednjo šolo, dva sta bila študenta in le Tone Arhar-Notranjc je imel pravno fakulteto. Mladi ljudje so bili v brigadi v veliki večini. Njihova starost se je gibala od 14. do 24. leta in le redki posamezniki so bili starejši. Revolucionarno politično jedro so sestavljali člani komunistične partije, Zveze komunistične mladine in pripadniki Osvobodilne fronte. Po podatkih z dne 1.

marca 1944 je bilo v brigadi 35 članov KPS in 3 kandidati KPS, članov SKOJ pa z dne 15. februarja 39.

Skupaj je bilo članov KP in SKOJ 77 ali približno ena četrtina. Večina drugih borcev je bila pred okupacijo ali pred vstopom v NOB politično neopredeljena. Preostale pa zasledimo med nekdanjimi člani telovadnih društev Sokol, društev slovenskih fantov in deklet ter med pripadniki drugih kulturno-prosvetnih, telesnovzgojnih, športnih in drugih organizacij. Iz teh vrst je izhajalo nasploh največ partizanov, ki so se v času narodnoosvodilnega boja opredeljevali za članstvo KPS in SKOJ. Za partizane in partizanke Zidanškove brigade je pomembno poudariti, da so bili vsi prostovoljci. Zaradi zaščite svojcev pred okupatorskimi oblastmi so po nekatere šle na njihove domove partizanske patrulje, vendar je šlo v teh primerih le za pretvezo, kar so v največ primerih ugotovili tudi Nemci. O vojaških zmožnostih in o vojaški izobraženosti partizanov Zidanškove brigade lahko navedemo tole: za vse člane štaba brigade je štab IV. operativne cone ocenil, da v celoti ustrezajo, enako pa je ocenil tudi bataljonska in četna vodstva. Borčevski sestav in nižji starešinski kader vključno s četnimi vodstvi sta predstavljali v pogledu obvladovanja vojaških veščin dve različni kategoriji. Vojaško manj usposobljena je bila kategorija partizanov, ki pred vstopom v NOB ni služila vojske. Teh je bila približno ena tretjina. Drugi tretjini pa sta predstavljali brigadno vojaško osnovo zmožno izvajati zahtevne vojaške naloge. Ta skupina je tudi največ prispevala k vojaškemu izpopolnjevanju borcev, ki so prihajali brez vojaške izobrazbe. Med borce z vojaško predizobrazbo prištevamo tiste, ki so odslužili vojaški rok v bivši jugoslovanski vojski. Zlasti pa so bili vojaško uporabni posamezniki, ki so v bivši jugoslovanski vojski napredovali od kaplarjev do rezervnih in aktivnih podčastnikov oziroma častnikov. Od rezervnih častnikov sta bila v brigadi Bogdan Knaflič-Ljubo in Tone Arhar-Notranjc. Najštevilnejši v tej skupini so bili dezerterji — ubežniki iz nemške vojske. Četudi se je do teh kadrov včasih sektašilo, kar je bilo v izjemnih primerih razumljivo, pa so prav ti kadri odigrali v Zidanškovi brigadi in tudi v drugih enotah IV. operativne cone pomembno vlogo. V sovražnikovi vojski so se izurili za spretne vojake, spoznali so njegovo orožje in tudi načine bojevanja. Večina dezerterjev je prihajala v partizane v težkih in zapletenih

okoliščinah. Za dezerterje iz nemške vojske je pomembno poudariti, da so prihajali prostovoljno in so se zavedali, da ni za njih poti nazaj. Nemci so namreč ujete dezerterje in tudi tiste, ki so se pripravljali na beg, izročili vojaškim sodiščem, ta pa so jih skoraj brez izjeme obsojala na smrt z obglavljenjem. Mnogi bivši nemški vojaki so v partizanih zaradi svojih vojaških zmožnosti in neustrašenosti v bojih naglo napredovali. Med borci je bilo tudi približno 18 bivših orožniških tečajnikov, po rodu Slovencev, ki so se ob koncu septembra 1943 v Radmirju prostovoljno priključili četi Ivana Rojca-Bogdana, na Pohorje pa so prišli ob ustanovitvi Pohorskega odreda. Tudi ti so prinesli v brigado nekaj več vojaškega znanja, medtem ko je bilo njihovo vedenje med partizani zelo dobro. V brigadi je bilo tudi nekaj bivših vermanov, ki so postopoma postali tudi dobri borci. Iz opisanega se da sklepati, kakšen videz je brigada nudila v pogledu uniformiranosti njenih pripadnikov. Predstavljala je pestro podobo najrazličnejših barvnih odtenkov vojaških uniform. Prevladovale so nemške vojaške, policijske in orožniške uniforme, mnogo je bilo vermanšaftskih, sledile so predelane bivše jugoslovanske pa tudi v civilnih oblekah je bilo v vsakem bataljonu po nekaj borcev. K še večji pestrosti pa so prispevali partizani, oblečeni v gasilske in železničarske uniforme. Tudi teh je bilo po enotah manjše število. Predpis je bil, da morajo vsi partizani nositi kape, imenovane titovke, vendar se manjše število borcev, zlasti domačinov, ni moglo ločiti od svojih klobukov in čepic. Pri vsej opisani različnosti oblačil, obutve, pokrival, nahrbtnikov, orožja ter druge opreme pa so partizani le imeli nekaj enotnega: na titovkah, nemških vojaških kapah in na drugih pokrivalih so nosili rdeče peterokrake zvezde.[12]

Pohorska oziroma Zidanškova brigada je imela v svojih vrstah pretežno večino delavcev, kmetov in drugih delovnih ljudi. Namen njenega vojaškega in političnega delovanja v razmerah nacistične okupacije pa ji je dajal značaj organizirane revolucionarne narodnoosvobodilne vojske.

Zaradi ustanovitve Pohorske brigade je prišlo med glavnim štabom NOV in PO Slovenije ter štabom IV. operativne cone do nesoglasja. Štab IV. operativne cone je 7. januarja 1944 poročal glavnemu štabu med drugim, da se je zaradi nujnih potreb bojevanja proti vermanšaftu in drugim nemškim oboroženim silam, zaradi bojevanja proti plavi gardi in zaradi

priliva dopustnikov iz nemške vojske odločil za ustanovitev brigade na Pohorju. Po predvidevanjih štaba IV. operativne cone je potekala ustanovitev brigade pod vodstvom Ribičiča in Čižmeka prav v času poročanja. Štab IV. operativne cone je menil, da bi Pohorska brigada operirala tudi na Kozjanskem. V času njene odsotnosti na pohorskem območju pa bi jo moral nadomeščati vsaj en bataljon Vzhodnoštajerskega odreda, ki bi ga bilo potrebno čimprej ustanoviti.[13] Ko je štab IV. operativne cone pripravljal in tudi ustanovil pohorsko brigado, ni vedel za navodila glavnega štaba z dne 2. januarja 1944, ki jih je prejel komaj 13. januarja 1944. V njih je bilo med drugim rečeno, da bi bilo v tem času še prezgodaj ustanoviti novo brigado na Pohorju. Od štaba IV. operativne cone je zahteval, da bi v tem času ustanavljal odrede v moči do 200 mož, razdeljene v dva bataljona. Razvijati in izgrajevati pa bi zlasti morali Šlandrovo brigado. Številčno bi jo morali okrepiti do 1000 mož, da bi tako postala osnovna udarna sila IV. operativne cone. Za okrepitev akcij na območju IV. operativne cone ter za izvedbo vseh drugih predstoječih nalog pa je glavni štab že v teh navodilih napovedal prihod XIV. divizije na Štajersko.[14]

Štab IV. operativne cone je sporočil 13. januarja 1944 glavnemu štabu, da je potekala odločitev o ustanovitvi Pohorske brigade v soglasju s pokrajinskim komitejem KPS za Štajersko ter da sta Ribičič in Čižmek brigado do 6. januarja 1944 verjetno že ustanovila. Štab IV. operativne cone je utemeljeval, da je bilo potrebno ustanoviti brigado zaradi večje ofenzivnosti enot na severu cone, zaradi razbijanja in uničevanja plave garde na sektorju Pohorja, Ptuja in Dravskega polja, kjer naj bi bile po poročilih pokrajinske komisije varnostne obveščevalne službe že oborožene skupine plave garde, ter zaradi pospešene, obsežnejše in učinkovitejše mobilizacije. Štab cone se je skliceval tudi na odredbo glavnega štaba NOV in PO Slovenije iz meseca septembra 1943, ki mu je nalagala, da po ustanovitvi Šlandrove brigade ustanovi čimprej še brigado na Pohorju. Nato je vprašal za pojasnilo, ali naj brigado preosnuje v odrede ter dodal svoje mnenje, da bi bilo to zelo neprimerno.[15]

Štab IV. operativne cone je poslal 19. januarja 1944 po dogovoru s PK KPS za Štajersko glavnemu štabu predlog za postavitev članov štaba Pohorske brigade z oceno, da vsi v ce-

loti ustrezajo. Enako je ocenil ostali kader s pripombo, da še ni izpopolnjen predvsem zaradi čiščenja belo in plavogardističnih elementov. V predlogu je še prosil, da bi se brigadi določila tekoča številka in da bi se imenovala po Milošu Zidanšku.[16]

Glavni štab je odgovoril 20. januarja 1944 štabu IV. operativne cone na njegovo poročilo z dne 13. januarja 1944 o ustanovitvi Pohorske brigade zelo ostro. Očital mu je, da je bila s tem zmanjšana moč Šlandrove brigade ter da se enota približno 300 mož ne more imenovati brigada. Menil je, da bi bilo bolje imeti le eno brigado s približno 600 možmi, ki bi sčasoma prerasla v pravo brigado oziroma v udarno enoto 800 do 1200 mož. Glavni štab se z ustanovitvijo brigade ni strinjal predvem zaradi premajhnega števila borcev, ki ga je v tem času imela celotna IV. operativna cona. V vseh njenih enotah je bilo 29. januarja 1056 borcev in starešin (štab IV. operativne cone 38, Šlandrova brigada 489, Zidanškova brigada 300, 1. koroški bataljon 92, Kozjanski bataljon 48, Kamniško-zasavska četa 36, minerska četa 21 in specialne patrole 32). Pripomniti je treba, da je bilo v Sloveniji v tem obdobju več brigad, ki se po številčni moči in oborožitvi niso bistveno razlikovale od Šlandrove in Zidanškove brigade. Zahteva glavnega štaba po brigadah, ki bi štele 800 do 1200 mož, je bila vsekakor prevelika. Ob koncu je glavni štab sklenil, da ne bi bilo ustrezno brigado, če je že ustanovljena, razformirati. Določil ji je številko XI. SNOB s pripombo, da se v nadaljnjem ne bi več uporabljal naziv Pohorska, ker brigada ne sme biti vezana na določen teren.

Štab IV. operativne cone je v svojem poročilu z dne 29. januarja 1944 priznal glavnemu štabu, da je na Pohorju prehitro ustanovil brigado in se izgovoril, da odredbe o formiranju odredov z dne 2. januarja 1944 ni pravočasno prejel. S tem se je končalo dopisovanje o preuranjeni ustanovitvi brigade na Pohorju.[17]

Ob ustanovitvi je vodstvo IV. cone novo brigado imenovalo Pohorska, hkrati pa je predlagalo, naj bi nosila ime po Milošu Zidanšku. Glavni štab je 20. januarja 1944 v svojih navodilih izrekel soglasje, da brigada obstaja in ji dodelil iz zaporedja slovenskih narodnoosvobodilnih brigad številko XI. S tem sta bila sprejeta tudi predloga o postavitvi članov štaba brigade in imenovanju po Milošu Zidanšku. Glavni štab ni

soglašal, da bi se brigada imenovala Pohorska. Zanimivo pa je, da se je ta naziv brigade kljub temu čvrsto držal do konca vojne. Enakovredno pa se je uveljavilo tudi ime brigade po Milošu Zidanšku. V uradnih dokumentih so brigado mnogokrat obravnavali s krajšim imenom, in sicer XI. SNOB oziroma XI. brigada. Brigado so v vseh njenih obdobjih imenovali Pohorska, Zidanškova in tudi enajsta.

Narodni heroj Miloš Zidanšek-Vencelj (Zdravko)

V delavskem revolucionarnem gibanju pred vojno in v NOB je zavzemal Miloš Zidanšek kot revolucionar, politik, organizator vstaje, vojaških enot in kot partizanski poveljnik posebno mesto. Od pekovskega pomočnika je Miloš Zidanšek-Vencelj (tudi Zdravko) zrasel do pomembne osebnosti naše revolucije.

Na sestanku, posvečenem ustanovitvi brigade, ki je bil 25. decembra 1943 na Selah nad Slovenjim Gradcem je Boris Čižmek-Bor predlagal, da bi se nova enota imenovala po padlem revolucionarju Milošu Zidanšku. Z Zidanškom ga je vezalo aktivno sodelovanje od leta 1938, zlasti pa iz prvega leta vstaje. Udeleženci sestanka so Čižmekov predlog soglasno sprejeli.

Miloš Zidanšek je bil sin kmečkih delavcev — dninarjev. Rodil se je 12. septembra 1909 v Dramljah pri Celju kot najmlajši med petimi otroki. Po končani osnovni šoli se je v Celju izučil za peka. Svoj poklic je nato opravljal v Mariboru, odkoder je šel k vojakom v Trebinje. Po vojaščini se je leta 1932 zaposlil v Zagrebu, najprej kot pek, nato kot skladiščnik v hotelu Palace. V Zagrebu je pričel aktivno delovati v delavskem revolucionarnem gibanju, v krog komunistov pa ga je leta 1933 vključil pek Valentin Špiranac. Pozneje je deloval tudi z znanim komunistom in narodnim herojem — stanovskim tovarišem Josipom Krašem. Kot partijski delavec se je Zidanšek zlasti posvetil organiziranju partijskih obrambnih čet. Policija ga je aretirala 21. januarja 1936, nakar ga je državno sodišče za zaščito naroda v Beogradu obsodilo zaradi revolucionarnega delovanja na dve leti robije. Kazen je prestajal v Sremski Mitrovici in Mariboru. Čas, prebit na robiji, je dragoceno izkoristil za študij marksizma. Tu je spoznal številne jugoslovanske komuniste. Nekateri od

Narodni heroj Miloš Zidanšek-Vencelj

njih vedo še danes o njem povedati, da se je odlikoval po zavzetosti pri študiju, da je bil talentiran politik, kot človek pa da je bil skromen, dostopen in vesele narave. Iz zapora je bil izpuščen 26. januarja 1938, toda v Zagreb ni smel, ker ga je od tam izgnala policija. Po sklepu partijskih forumov se je nastanil v Mariboru. Službo peka je nastopil 6. maja 1938 pri Scherbaumu. Po prihodu v Maribor je takoj postal sekretar okrožnega komiteja KPS in tajnik sindikata živilskih delavcev. V novem okolju se je lotil političnega dela z vso vnemo. Partijska organizacija je kmalu zaživela. Odražala je Zidanškov polet, njegovo podjetnost, odločnost in pogum. Zaživeli so sindikati in v kratkem času so bili zajeti številni novi kadri iz vrst delavske, srednješolske, študentske in kmečke mladine. V organiziranju stavk, protidraginjskih demonstracij, solidarnostnih demonstracij s češkoslovaško republiko, ob protirežimskih in protihitlerjevskih demonstracijah se je Zidanšek izkazal kot zmožen voditelj množic. Zelo se je zavzemal tudi za razvoj Zveze delovnega ljudstva. Na prvi konferenci KP Slovenije, ki je bila 17. in 18. aprila 1938 v Šmiglovi zidanici nad Grajsko vasjo v Savinjski dolini, se je Zidanšek prvič srečal s tovarišem Titom. Obtožen udeležbe na tej konferenci je moral 9. junija za štiri mesece v zapor. V hiši Mihe Novaka nad Šmarno goro se je udeležil 9. in 10. junija 1939, posvetovanja Komunistične partije Jugoslavije, ki ga je vodil tovariš Tito.

Zidanšek je bil potem še ob koncu istega leta navzoč na drugi konferenci KPS v Joštovem mlinu pri Celju in 29. junija 1940 na tretji konferenci KPS, ki je bila na hribu Vinje nad Dolskim pri Ljubljani. Tu je bil izvoljen za člana centralnega komiteja KPS in za delegata za peto državno konferenco KPJ, ki je nato potekala od 19. do 23. oktobra 1940 v Zagrebu. Zidanšek je na njej sodeloval in bil izvoljen za člana centralnega komiteja KP Jugoslavije. V zadnjem predvojnem obdobju je deloval v vojaški komisiji CK KPS, enako komisijo pa je vodil pri okrožnem komiteju KPS Maribor. Znatno je prispeval pri organiziranju narodnoobrambnih akcij in ustanavljanju vojaških enot prostovoljcev neposredno pred napadom na Jugoslavijo. Jedro teh enot so predstavljali člani KP in člani SKOJ. Dne 6. aprila 1941 se je tudi sam vključil med prostovoljce bivše jugoslovanske vojske. V Maribor se je vrnil čez teden dni ter se lotil povezovanja partijskih organizacij in se ves posvetil pripravam za upor. V začetku junija je ustanovil s sodelavci v gramozni jami na Studencih pri Mariboru vojno revolucionarni komite. Ob napadu na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 pa je sodeloval na dravskem otoku Grisu, vzhodno od Maribora, pri ustanovitvi okrožnega operativnega štaba, katerega glavna naloga je bila pričeti z organiziranjem oboroženega boja proti okupatorju. Isti dan je postal član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, kmalu nato pa je vodil ustanovljeni pokrajinski vojno revolucionarni komite za severno Slovenijo. Julija 1941 je mnogo pripomogel k ustanavljanju partizanskih čet na Štajerskem, nakar je bil do decembra glavni organizator in usklajevalec vseh partizanskih akcij v severovzhodni Sloveniji. Navzoč je bil pri zmagovitem boju Pohorske čete 17. septembra 1941 na Klopnem vrhu. Oktobra 1941 je sodeloval v pripravah štajerskega bataljona za napad na Šoštanj ter se nato v začetku novembra udeležil slovitega »brežiškega pohoda« štajerskih partizanov. V začetku januarja je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal Miloša Zidanška na Notranjsko za komandanta 3. bataljona, ki je nosil ime po Ljubi Šercerju. Na novem poveljniškem mestu se je odlikoval kot pobudnik vojaških akcij in vešč organizator vojaških enot. Miloš Zidanšek-Vencelj (Zdravko) je napisal več člankov, ki so vrednoteni kot izredni prispevki pri teoretičnem obravnavanju organizacije partizanskih enot in življenja partizanov v njih. Zidanškovo ustvarjalno življenje se je končalo mnogo

prezgodaj. Padel je 7. februarja 1942 v boju z italijansko patruljo na Hribarjevem na Blokah. Smrt je pobrala klenega moža, zmožnega bojevnika naše revolucije, odličnega komunista in sijajnega sočloveka-tovariša. Pokopan je v grobnici narodnih herojev v Ljubljani. Za narodnega heroja je bil razglašen 20. decembra 1951.[18]

V prvih dneh po ustanovitvi brigade

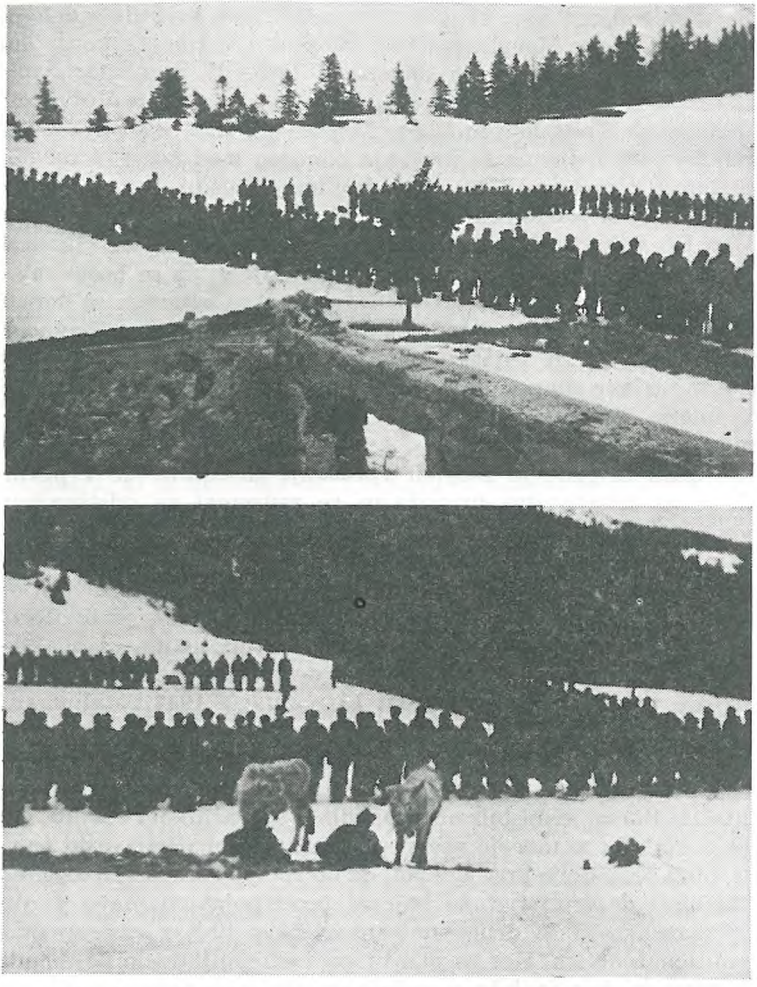
Zvečer, na dan ustanovitve Zidanškove brigade je poslal štab brigade v Trbonje manjšo enoto z nalogo, da tam izziva Nemce in hkrati ugotovi njihovo vojaško pripravljenost na železniški progi in v Dravski dolini. Izvidniki so se vrnli s poročilom, da ni v dolini večjih sovražnikovih enot.[19] Štab brigade pa se s tem poročilom ni zadovoljil. Hotel je vedeti, če so Nemci že obveščeni o ustanovitvi brigade na vuzeniškem območju, ki je najbližje Sv. Primožu in kakšna je njihova moč v tej postojanki. Zato so zjutraj 9. januarja poslali na poizvedbe v Vuzenico Ladinekovo Anico. Pri partizanskih sodelavcih Toreju, Karničniku in Kričeju v Vuzenici je ugotovila, da vest o ustanovitvi brigade še ni prišla do nemških orožnikov, policistov in vermanov. Od sodelavcev je zvedela, da je v Vuzenici nekaj orožnikov, policistov in vermanov. V zgodnjih popoldanskih urah je poročala štabu brigade v Sv. Primožu o vsem, kar je v dolini zvedela. Svoje sporočilo, da ni nemških enot v bližini, še prav končala ni, ko so brigadne izvidnice opozorile, da je pri kmetiji Bučenik nemška kolona, ki prihaja iz smeri Slovenjega Gradca ali od Dravograda. Štab brigade je ukazal pripravljenost, toda ko je ugotovil, da je Nemcev preveč, se je raje odločil za umik. Spopada ni hotel tvegati. Menil je, da je treba mlado brigado uvajati v boje postopoma, sovražnika pa napadati zlasti takrat, kadar bo brigadi ustrezalo. Medtem ko se je brigada pomikala proti Ribnici, sta se nad Sedovnikovo kmetijo blizu Sv. Primoža obstreljevali brigadna in nemška patrulja.[20]

Brigada se je po umiku od Sv. Primoža ustavila na severnih pobočjih Pohorja pri več kmetijah. Pri domačiji Osrednik pri Sv. Antonu (sedaj Planina) nad Vuzenico pa je štab brigade izvedel po enotah še zadnjo kadrovsko razporeditev. Ob tej priložnosti je tudi enakomerneje porazdelil orožje in strelivo.[21]

Naslednjega dne, 10. januarja je bil štab brigade z delom enot pri kmetu Maroltu pri Sv. Bolfenku v Hudem kotu. Tu je bila izvedena zanimiva slovesnost. Poročila sta se partizanska para Hilda Turk-Dunja in Aleksandar Vojinović-Vojin ter Leopoldina Knez-Jeni in Drago Markovič-Niko. Obe poroki sta bili izvršeni z namenom urejanja odnosov med borci in zaradi uvajanja reda ter zakonitosti tudi v tem pogledu. Para sta prejela pismeno »zakonsko izjavo«, ki jo je oblikoval in izstavil štab IV. operativne cone. Poleg osebnih podatkov za zakonca je v njej tole besedilo: »S tem se zavezujeta, da se bosta ravnala po zakonih novega družbenega reda, za katerega se danes bori OF slovenskega naroda. Ta listina ima pravno veljavnost pred politično in vojaško oblastjo slovenskega naroda.« Zakonsko izjavo sta podpisala poročenca, poleg njiju po dve priči, v imenu štaba IV. operatvne cone pa njegov politični komisar.[22]

Štab brigade je zaostril vprašanje discipline že v prvih dneh po ustanovitvi brigade in se zavzemal za odstranitev vseh negativnih pojavov, ki bi lahko ovirali njeno rast in čimprejšnjo usposobitev za izvajanje vojaških ter političnih nalog. Ker je v preteklosti dezertiralo iz Pohorskega bataljona (drugega) in Pohorskega odreda nekaj posameznikov, je opozoril borce in starešine tudi na ta problem. Proti tistim, ki bi skušali samovoljno zapustiti enote ali dezertirati, je sklenil najstrožje postopati. Zato je izdal 13. januarja 1944 bataljonom, sklicujoč se na odredbo štaba IV. operativne cone, odlok o likvidacijah dezerterjev. Z njim je opozoril, da bo vsakega ubežnika in tudi tiste, ki bodo poskušali bežati, kaznoval z ustrelitvijo. Borce, ki bi bili ob spopadih s sovražnikom razbiti, pa je poučil, da se morajo vselej priključiti prvi partizanski enoti. Štab brigade je predvideval, da bo zboljševal disciplino, preprečeval dezerterstva, se bojeval proti pojavom plave garde in premagoval še druge notranje težave tudi z okrepljenim političnim delom. Ker pa je v brigadi primanjkovalo političnih kadrov in ker je bila v začetnem obdobju nepretrgoma na pohodih, v akcijah in bojih, si v tem pogledu ni mogla obetati takojšnjih večjih uspehov.[23]

Spričo velikega prizadevanja vodstvenih organov je kazalo, da bo mlada brigada kmalu prebrodila poglavitne težave na svoji začetni in težavni borbeni poti. Takšna ugotovitev je izražena tudi v poročilu Viktorja Stoparja, člana pokrajinskega

Brigada na Pungartu na Pohorju po ustanovitvi, januarja 1944

komiteja KPS za Štajersko, ko je seznanil CK KPS z ustanovitvijo Zidanškove brigade in opisoval stanje v njej. Med drugim je 18. januarja poročal, da ima brigada težave zaradi »vedno novih plavogardistov, ki prihajajo s terena« ter pohvalil maloštevilni toda čvrsti partijski kader. Priznal mu je zasluge za dosežene začetne uspehe. O udarnosti je menil, da je dobra ter da ta enota mnogo obeta. Ocenil je, da ne bi bilo dobro v tem času na Pohorju ustanavljati odrede, ker bi s tem oslabili brigado. O možnostih za mobilizacijo je navedel, da so ogromne in nujne. Opozoril pa je na glavni problem, da ni za mobilizirance orožja, na strah pred neoboroženci in na slabe zveze s štabom cone.[24]

O problemu plave garde, ki ga uvodoma Viktor Stopar navaja, bo govor v posebnem poglavju.

Napad na vlak in požig tovarne

Po enotedenskem vojaškem urejanju enot in notranjih razmer je štab pripravil brigado na njeno prvo akcijo. Ker je prejel iz Dravske doline ugodna poročila, se je odločil za napad na vlak na postajališču Janžev vrh in za požig tovarne lepenke pri Podvelki. Brigada se je spustila v noči na 17. januar 1944 s pohorskih pobočij v Dravsko dolino. Komandant brigade Boris Čižmek-Bor, njegov namestnik Drago Poglajen in namestnik političnega komisarja Aleksandar Vojinović-Vojin so šli na železniško postajališče z drugim bataljonom, ki je imel nalogo napasti vlak. S tretjim bataljonom je šel politični komisar brigade Franta Komel. Ta enota je dobila nalogo požgati tovarno lepenke, ki leži ob glavni cesti med Podvelko in Lehnom. Za zavarovanje obeh akcij je moral poskrbeti prvi bataljon. Drugi bataljon je ob prihodu na železniško progo pripravil službujočemu šefu postajališča izredno presenečenje. Partizanskega obiska se je tako prestrašil, da se je tresel kot šiba na vodi in partizanom je na njihova vprašanja le s težavo odgovarjal. Da bi akcija potekala po načrtu, je na postajališču strokovne železniške posle prevzel bivši železničar, sedaj partizan, Franc Žličar- Branko. Vse je bilo nared, toda vlaka, ki bi že moral pripeljati, ni bilo. Po telefonu so potem zvedeli, da ima vlak, ki ga čakajo, zaradi zavezniškega letalskega napada na železniško postajo Celovec, 173 minut zamude. Skoraj tri ure so minile in nestrpnega čakanja je bilo konec. Iz daljave

se je približeval vlak. Med borci se je napetost stopnjevala, kar je bilo zlasti opaziti pri trojkah in četvorkah, ki so bile določene za juriš na vlak. Partizani so šefu postajališča — po rodu Slovencu, ukazali, da mora vlak tako ustaviti, da ne bodo Nemci kaj posumili. To ni bilo lahko, ker ni imel ta vlak na postajališču Janžev vrh predvidenega postanka. Šef postajališča je ubogal in vlak ustavil. Partizani so se v hipu pognali nanj. Partizan Hari[25] je kot maček skočil na lokomotivo in s pištolo v roki spodil z nje strojevodjo in kurjača ter ju odpeljal do postajališča, kjer je bilo mesto za ujetnike. Vdor v vagone je bil zapleten in težaven. V njih ni bilo razsvetljave. Nekateri sovražnikovi vojaki, podoficirji in oficirji so se postavili partizanom po robu. Zato je prišlo do ostrih spopadov. Toda zmagala je prisebnost in odločnost partizanov. Ugotovljenih je le nekaj imen jurišnikov, ki jim velja pri tej drzni akciji priznanje. V njej je bil sovražnik tako presenečen, da ni utegnil organizirati odpora. Med najpogumnejšimi partizani so bili: Tone Okrogar-Nestl, Drago Poglajen, Milan Kranjc-Brane, Bogdan Knaflič-Ljubo, Aleksander Vojnović-Vojin, Marjan Koren-Rene, Ivan Rojc-Bogdan, Pavle Sirk-Bregar, Mira Zapečnik (por. Kresnik), Jože Hren-Aki, Franc Mlačnik-Marjan in drugi. Poudariti je treba, da so se izkazali prav vsi, ki so v napadu na vlak sodelovali. Udeležencem napada so se nekateri prizori vtisnili v neizbrisen spomin. Tako je Borisa Čižmeka-Bora prosil invalid iz nemške vojske brez obeh rok, sin mariborskih nemčurjev, naj mu prizanesejo. Komandant brigade mu je odgovoril, naj se ne boji partizanov, ker ga ne more nihče bolj onesrečiti kot je. Šli so mimo njega in se ustavili pri Nemcu, ki se je izdajal za funkcionarja. Da bi si rešil življenje, je glasno zatrjeval, da je nasprotnik Hitlerjevega režima. Čižmek je menil, da ga je najbolje pustiti pri miru, ker se je med mnogimi potniki že toliko razkril, da bo imel velike težave, ko ga bodo nacisti za to zasliševali. Ob medli svetlobi baterije sta si prijateljsko segla v roke komandant Bor in potnik — partizanski sodelavec Niko Vrabl iz Maribora. Bogdan Knaflič je med potniki srečal znanca iz Maribora in ga nagovarjal, naj se pridruži brigadi. Toda znanec se za to ni mogel odločiti. Domačinka iz Podvelke Sabatijeva, po rodu Nemka, se je partizanov močno prestrašila, misleč, da jo bodo partizani zaradi njenega sodelovanja z Nemci kar pri priči kaznovali. Verjetno je najbolj veselo dočakal napad na vlak partizanski

sodelavec Viktor Valher-Zmago. Naveličan tveganega ilegalnega dela v Celovcu se je že kar v vlaku pridružil partizanom in jim pomagal odnašati plen, nato se je z brigado umaknil na Pohorje. Aleksandar Vojinović-Vojin je opazil med potniki v vlaku partizanskega sodelavca Slavka Petana iz Maribora. V krajšem razgovoru mu je naložil nekaj nalog, ki naj bi jih opravil v Mariboru.[26] Med akcijo je komandant Bor govoril po telefonu z izpostavo gestapa Dravograd. Predstavil se jim je kot komandant brigade. Nemce sta izzivanje po telefonu in napad na vlak očitno prizadela in zmedla. Pri vsej resni situaciji na železniški progi, ko je bilo že slišati prihajajočo nemško pomoč napadenemu vlaku od Ožbalta po levi strani Drave, si je Hari s svojimi rojaki Nemci privoščil posebno zabavo. Partizani so ukazali sovražnikovim vojakom in starešinam, da morajo sleči uniforme in sezuti obutev. Hari jih je po vojaško razvrstil, jim držal krajši govor in nato izvedel z njimi po postajališču majhen eksercir. Defile v spodnjicah je bil v noči ob hladni Dravi res nekaj posebnega. Z leve strani reke so Nemci čedalje bolj pritiskali. Streljali so v smeri, kjer so domnevali, da so partizanske skupine. Akcija se je približevala h kraju in s proge se je bilo treba umakniti še pred dnem, ki se je že naglo bližal. Padlo je povelje za umik, pred tem pa so partizani zažgali postajališče. Kolona drugega bataljona, s katero je bil tudi skoraj ves štab brigade, je na umiku prišla v bližino ceste Podvelka—Ribnica. Tu so partizani opazili neznane vojaške postave. Noč je bila na prehodu v jutro, toda kljub temu ni bilo mogoče razpoznati, če so na cesti Nemci ali partizani. Ugibanja pa je bilo kmalu konec, ko so se na njihovih glavah zasvetile čelade. Bataljon je skoncentriral mitraljeze in iz njih vsul ogenj po Nemcih. S tem si je zagotovil prehod čez cesto in umik na Pohorje. Tudi Nemci so streljali na partizane, k sreči pa niso zadeli nikogar. Do nepredvidenega spopada z Nemci na tem mestu je prišlo zato, ker se je 1. četa 1. bataljona iz zasede takrat že umaknila.

Napad na osebni vlak št. 621 se je končal za drugi bataljon uspešno. Zaplenili so 9 pušk, 15 različnih pištol, 15 nahrbtnikov, približno 37 uniform, med katerimi je bilo največ vojaških, skoraj toliko tudi čevljev in škornjev ter precej druge opreme. Ob napadu na vlak je padlo 5 sovražnikovih vojakov, 2 vojaka in enajstletni deček so bili hudo ranjeni, 3 potniki pa lažje poškodovani. Partizansko poročilo navaja, da je

bilo v tej akciji ranjenih na zasedah 15 vermanov in vojakov. V že navedenem nemškem poročilu teh podatkov ni. Možno pa je, da je imel sovražnik ob partizanskem jurišu čez cesto Podvelka—Ribnica nekaj žrtev.

Iz drugega poročila železniške postaje Vuhred je razvidno, da so Nemci poslali napadenemu vlaku vojaško pomoč 17. januarja 1944 ob pol enih ponoči. V akcijo je šlo 25 mož železniškega zaščitnega voda in 18 mož orožniškega akcijskega voda Maribor. Del zaščitnega voda je med pet minut trajajočim spopadom z drugim bataljonom med Podvelko in Ribnico prijel partizanskega ubežnika. Pri ocenjevanju števila partizanov v napadu na vlak so Nemci močno pretiravali. Navedli so, da je štela partizanska skupina 350 mož.

To noč je bil uspešen tudi tretji bataljon. V tovarno lepenke je prišel brez posebnih težav. Iz nje so delavci pomagali partizanom odnesti precejšnje količine bele klobučevine, ki so jo pozneje v brigadi s pridom uporabili za tople kamuflažne pelerine in plašče. Nato so partizani tovarno zažgali. Plamen je naglo in silovito izbruhnil. Politični komisar Franta Komel in še nekateri partizani so se morali zelo podvizati, da so se rešili pred dolgimi in grozečimi ognjenimi zublji. S požigom tovarne so partizani povzročili nemški papirni industriji precejšnjo škodo.[27]

Kakih 25 nemških vojakov, ki so jih partizani slekli in sezuli ob napadu na vlak, se je 17. januarja pripeljalo z vlakom v Maribor kar v spodnjem perilu. Na koroškem kolodvoru so jih oblekli in poslali v mestno kopališče. Vojaki so tu pripovedovali, kako so partizani napadli vlak. O partizanih so se lepo izražali, kar pa ni bilo pogodu vsem kopalcem. Med pripovedovanjem podrobnosti iz srečno prebite noči so hvalili partizanko in poudarjali, kako hrabro je jurišala na vlak in da jih je pozneje v vlaku ozmerjala.[28]

Obe akciji sta močno odjeknili po vsem pohorskem Podravju in tudi drugod. Med prebivalstvom se je o njih mnogo govorilo, pa tudi njun izid je bil za partizane zelo uspešen, saj ni terjal partizanskih žrtev, medtem ko je primer ubežnika, o katerem so poročali Nemci, opozoril vodstvo na čujenost. Zidanškova brigada se je s svojo prvo akcijo dostojno predstavila prebivalstvu in sovražniku.

Kako so Nemci ukrepali zaradi napada Zidanškove brigade na vlak, pove dopis komandanta varnostne policije in

varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 18. februarja 1944. V njem so navedeni štirje primeri partizanskih napadov na državne železnice. Napad v noči na 17. januar 1944 pa je bil glavni povod, da je poveljnik XVIII. vojnega okrožja izdal odredbo o potovanju vojaških oseb. Z njo je ukazal oficirjem, vojakom, uniformiranim uradnikom in manjšim vojaškim transportom do 30 mož, da se morajo posluževati za prevoz le vojaških vlakov. Odredba je dopuščala samo v izjemnih primerih uporabo osebnih vlakov in to izključno podnevi. Za nočne vožnje pa je bilo rečeno, da jih je treba po potrebi prekiniti. Vojaškim patruljam so ukazali strogo paziti, da se bo ta odvedba izvajala.[29]

Na dan, ko je Zidanškova brigada dosegla na začetku svoje borbene poti prvo pomembno zmago, je v Mariboru na štabnem razgovoru nemških oblastnikov na Spodnjem Štajerskem poročal za komandanta varnostne policije in varnostne službe šturmbanfirer Umpfenbach o njeni ustanovitvi. Med drugim je dejal, da se je Pohorski odred razvil v brigado, ki šteje 400 do 600 mož. O takšni številčni moči so govorila prva poročila, medtem ko je prejel s pomočjo naknadnih poizvedb podatke, da šteje brigada 200 do 250 mož.[30]

Kot je iz navedenega razvidno, še Nemci 17. januarja 1944 niso imeli točnejših podatkov o številčnem stanju Zidanškove brigade.

Nemške akcije proti novoustanovljeni brigadi

Meseca decembra 1943 so Nemci z veliko ofenzivo »Snežni metež« načrtovali uničenje Pohorskega odreda. Kot je znano, se je ta ofenziva končala za Nemce brez uspeha. Pohorski odred se je nato po preteku enega meseca razvil v brigado, ki je že s prvo uspešno akcijo Nemce resno opozorila nase. Da bi jo onemogočili ali vsaj zavrli v njeni nadaljnji vojaški in politični dejavnosti, so pričeli proti njej z ofenzivnimi akcijami. Iz povelja višjega vodje SS in policije v XVIII. vojnem okrožju zasledimo, da je trajala bojna akcija na Pohorju od 17. januarja do 13. februarja 1944. Zaradi težkih razmer bojevanja so upoštevali pripadnikom policijskih enot spopade na Pohorju za vpis v službene izkaze. Nemško zimsko ofenzivo proti Zidanškovi brigadi pa najdemo tudi v poročilu štaba IV. ope-

rativne cone, ko je poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o njenih bojih in akcijah v januarju in februarju.[31]

Nosilec ofenzivnih akcij proti Zidanškovi brigadi je bil januarja 1944 drugi bataljon 14. SS policijskega polka, ki je v boje vključeval tudi orožniške in vermanšaftske enote. Številčna moč sovražnikovih sil ni znana.

Namestnik poveljnika 2. bataljona 14. SS policijskega polka stotnik zaščitne policije Sauer je izdal 18. januarja 1944 »ukaz za osvoboditev območja Ribnica—Sv. Lovrenc«. V njem je uvodoma napisal, da se je 17. in 18. januarja 1944 zadrževalo pri kmetu Kačiču nad Lovrencem na Pohorju 50 do 60 partizanov (8 do 10 žensk), med katerimi je bil tudi partizanski ranjenec. Za partizansko enoto je navedel, da je vodila s seboj 4 konje, osla in vola, ki so ga pri Kačiču zaklali. Tu se je po pisanju Sauerja preoblekel večji del partizanov v vermanšaftske uniforme, ki so jih prinesli s seboj. V točki 2 navedenega ukaza je dalje zapisano: »S silami, ki so po ukazu od 17. januarja 1944 na voljo, bo 19. januarja 1944 pomirjeno območje vzhodno od Ribnice.« Območje, na katerem so hoteli uničiti partizansko enoto, je segalo od Ribnice do Lovrenca na Pohorju. Na jugu je mejilo na Josipdol, Urbanca, Kačiča in Gnedca, na severu pa je potekalo po kotah 564, 693 in 439 do gostilne Velkar. Za obkolitev so razporedili tele enote: na zahodu bojno skupino Wolf, na jugu bojno skupino Kohlbacher, ki so ji dodali orožniški akcijski vod iz Marenberga in vod iz 2. policijskega bataljona, na vzhodu orožniški vod iz Konjic, na severu pa bojno skupino Eggert. Obkolitev opisanega območja so ukazali izvesti 18. januarja do 22. ure. Nastopanje enot v obkoljeni prostor pa je bilo predvideno 19. januarja ob 8. uri zjutraj. Vse kmetije so imeli v načrtu najnatančneje preiskati, ljudi pa podvreči temeljiti kontroli. Osma četa 2. bataljona 14. SS policijskega polka je bila 18. januarja ob 18. uri določena za zavarovanje Ribnice, 19. januarja 1944 ob 8. uri pa je bila njena dolžnost poslati izvidnico proti posestvom Pavlič, Jakob in Lepšnik. Nemške enote so bile najsodobneje oborožene in opremljene. Med seboj so bile povezane z lastnim telefonskim kablom, prek poštnega telefonskega omrežja in z radijskimi postajami. Ribnica je bila določena za zbirno mesto ujetnikov in ranjencev, geslo za akcijo pa se je glasilo »Ribnica—Lovrenc«. Sedež vodstva akcije je bil določen na orožniški postaji Ribnica na Pohorju. Ker se je Zi-

danškova brigada pravočasno umaknila z območja, ki so ga Nemci obkolili, so njihove dobro pripravljene enote udarile 19. januarja 1944 v prazno. Toda to jih ni odvrnilo od nadaljevanja akcije proti brigadi. O tem priča »ukaz za pomiritev pohorskega območja«, ki ga je 19. januarja 1944 izdal namestnik poveljnika 2. bataljona 14. SS policijskega polka stotnik zaščitne policije Sauer. Ukaz se glasi takole:

1. Po prejetem sporočilu orožniških postaj so se skupine banditov v moči od 30 mož 18. in 19. 1. 1944 zadrževale na območju Zreč. Neka druga banditska skupina neznane moči je bila 19. 1. 1944 ugotovljena na območju Mislinje. Iz tega dejstva lahko sklepamo, da so se bande, ki so operirale na severnem pobočju Pohorja, prestavile na južno pobočje.

2. Pomirjevalna akcija se mora razširiti na južno pobočje pohorskega pogorja, ne da bi pri tem moči severnega pobočja popolnoma izpraznili.

3. Razpoložljive sile bodo 20. januarja razporejene, kakor sledi:

a) Orožniška akcijska voda Konjice in Maribor dosežeta 20. 1. do 10. ure Zreče in udarita naprej, nato v severno smer in zapreta območje v okolici Skomarja proti jugu.

b) Bojna skupina Eggert, ki krene v zgodnjih jutranjih urah, prečka istega dne Pohorje, da bi s severa vdrla na območje Zreč.

c) Bojna skupina Kohlbacher se prepelje z železnico proti Mislinji, operira na območju Razborce in prepreči nadaljnje prodiranje band na zahod.

d) Sile 2. bataljona, ki sta jima podrejena orožniška voda iz Marenberga in Slovenjega Gradca, ostanejo na območju Sv. Lovrenc—Ribnica—Sv. Anton in Sv. Primož, da bi preprečile povratek band in da bi preostale banditske enote takoj uničile.

4. Bojna skupina Wolf se 22. 1. 1944 loči iz akcijskih enot ter odide s tovornimi avtomobili na odrejeno zavarovalno območje v Gornjo Savinjsko dolino.

5. Bojna skupina Kohlbacher uredi pri orožniški postaji Mislinja obveščevalno točko. Prav tako morata tudi orožniška voda Konjice in Maribor kot bojna skupina Eggert urediti obveščevalno točko v Zrečah, kjer ji bodo dani nadaljnji ukazi.

Nemški posnetek Janeza Artača-Jana, političnega komisarja 2. bataljona, ki je padel 20. januarja 1944 pri Smageju na zahodnem Pohorju

Nemški posnetek borca Alfonza Ikovca-Emila, ki je padel 20. januarja 1944 pri Smageju na zahodnem Pohorju

6. Komandno mesto bo pri orožniški postaji Ribnica, tel. Ribnica št. 2.«[32]

S severnih pobočij Pohorja se je brigada premestila na južna in jugozahodna. Prvi in tretji bataljon sta s štabom brigade operirala nad Zrečami, 2. bataljon, s katerim je bil politični komisar brigade, pa se je ustavil v Veliki Mislinji pri kmetijah Smagej in Repnik. Kot je znano iz nemškega ukaza za »pomiritev« pohorskega območja z dne 19. januarja 1944 je sovražnik vedel, da je nad Mislinjo partizanska enota (2. bataljon). Proti njemu je poslal bojno skupino Kohlbacher. Moč te enote ni znana. Sovražnikovi vojaki so se ponoči 20. januarja 1944 neopazno približali obema kmetijama. Partizani so se pripravljali za odhod na akcijo v dolino in večina od njih je bila takrat pri večerji. Zavarovanje 2. bataljona je bilo ob trenutku nemške obkolitve slabo. Nemci so se prikradli do zgradb in odprli iz vseh orožij ogenj. Nastala je zmeda, iz katere se je reševal vsak po svoje. Od Smageja se je po kolovozu proti dolini prebijala manjša skupina s političnim komisarjem bataljona Janezom Artačem-Janom. Skupina ni ubrala primerne smeri, kajti ta umik se je za večino končal tragično. Nemci so smrtno zadeli Artača in Alfonza Ikovica-Emila, delavca iz Solčave. Poleg njiju je padel še en borec, ranjena pa sta bila dva partizana. Znan je komandir čete Tone Okrogar-

Nestl. Padlega Artača, predvojnega komunista, in bivšega borca Pohorskega bataljona, je pozneje zamenjal Albin Ratajc-Bine. Neposredno po nemškem napadu je bil 2. bataljon razbit na več skupin. V eni od njih sta se znašla komandir čete Jože Hren-Aki in Viktor Valher-Zmago. Skupina je štela približno 12 partizanov Savinjčanov in Koroščev. Nemški iznenadni napad je večino borcev iz te skupine tako pretresel, da so se Savinjčani in Korošci odločili na lastno pest za odhod v svoje kraje in so se tam vključili v partizanske enote. Tudi ranjenega Toneta Okrogarja-Nestla je na Koroško spremljala v partizansko bolnišnico bolničarka Sonja Klimenko. Blizu Šmiklavža pri Slovenjem Gradcu so ju Nemci pri neki kmetiji presenetili. Nestl je vrgel na dvorišče med nje dve bombi in se s Sonjo prebijal. Nemci so streljali ter ga ranili v vrat in čeljust, vendar sta se oba prebila. Sonja se je pozneje vrnila v brigado, Nestl pa je postal po okrevanju komandant bataljona v Koroškem odredu. Po vojni je bil razglašen za narodnega heroja.

Tako sta od skupine ostale le Aki in Zmago. Na kmetiji pri Srčku sta zvedela, da je bataljon v Šmiklavžu pod Graško goro. Po nekaj dneh tavanja sta se mu pridružila kot še nekatere manjše skupine in posamezniki. V Šmiklavžu sta našla komandanta Ivana Rojca-Bogdana in političnega komisarja brigade Franto Komela. Po nemškem napadu pri Smageju in Repniku se je govorilo, da je stražarsko mesto zapustil borec, ki je šel partizane ovadit Nemcem. Po vsem, kar je sedaj znanega, je bolj možno, da so Nemci stražarja presenetili, da ni utegnil streljati, morda pa je celo padel. Osnovno ostane, da je bil bataljon v času, ko so mu Nemci intenzivno sledili s svojimi enotami in ovaduhi, slabo zavarovan.

Drugi bataljon je prišel na mislinjsko Pohorje z namenom, da bo izvajal akcije v Mislinjski dolini. Pri Smageju in Repku je bilo za odhod v akcijo določenih 20 partizanov, kar pa je preprečil nemški napad. Drugi bataljon se je kljub presenečenju razmeroma uspešno umaknil iz obkolitve, ki mu jo je pripravila bojna skupina Kohlbacher.

Od Šmiklavža je šel 2. bataljon na oskrbovalno akcijo v Selo pri Velenju. Tam so nameravali izprazniti trgovino zagrizenemu nacistu, bili pa so presenečeni, ker jih je pričakal v prvem nadstropju svoje hiše z brzostrelko. Mitraljezec Jože Koprivnikar-Bruno je prerešetal celo hišo, vendar se je trgo-

vec še naprej upiral. Skozi okna je začel s sinom metati tudi bombe. Za temeljitejši napad je borcem zmanjkalo časa in ker so bile blizu močne sovražnikove postojanke, so se raje umaknili.[33]

Četudi je imela brigada vsakodnevne premike, akcije in boje, niso v štabu pozabili, da morajo enote vojaško izobraževati in organizacijsko utrjevati. O tem med drugim govorita tudi naslednja dokumenta. Štab brigade je poslal 20. januarja vsem bataljonom obsežna navodila, ki jih je prejel od glavnega štaba NOV in PO Slovenije, kako je treba učinkovito zavarovati enote pred sovražnikovimi zlasti nenadnimi napadi. Na koncu je sklenil, da morajo štabi bataljonov navodila o zavarovanju preučiti in o njih razpravljati skupno s podrejenimi poveljstvi. Istega dne so poslali bataljonskim in četnim vodstvom tudi okrožnico številka 2. Z njo so obsežno razložili, kaj je brigada, kakšen je njen notranji ustroj, kakšne so njene vojaške in politične naloge ter kakšni morajo biti v njej odnosi med starešinami in borci. Konec se glasi takole: »Okrožnica se naj predela na skupnih sestankih in konferencah vseh funkcionarjev naših edinic ter se naj končno preide k stvarnemu delu, da bo naša brigada tudi na znotraj izgledala kot brigada.[34]

Uspešni napadi na avtomobile pri Stranicah

V času, ko so oddelki nemških bojnih skupin česali Pohorje in iskali brigado, je štab brigade sklenil Nemce presenetiti v njihovem zaledju. V vasi Skomarje se je 19. januarja 1944 razvrstil 1. bataljon in pozvali so prostovoljce za posebno akcijo. Prvi je stopil pred zbor Franc Žigart-Vitez, za njim pa komandir Ivan Zore-Džoni, politični delegat 2. čete Franc Žličar-Branko, Milica Sotler in drugi. Za predvideno akcijo je bilo sedaj na voljo 20 partizanov. Antona Plešnika-Murata je štab brigade določil za poveljnika akcije, Franca Žigarta-Viteza, ki je nekoliko poznal teren proti Frankolovem, pa za vodnika. Enaindvajset partizanov je gazilo sneg proti glavni cesti Konjice—Celje. Ponoči okoli 22. ure so se ustavili v vasi Stranice blizu Frankolovega. Pri Albinu Pristovšku so dobili prašiča in ga nato spekli pri sosedu Ivanu Seljaku. Tu so se partizani potem zadržali še ves dan 20. januarja. Po ogledu skoraj neznanega terena so okoli 18. ure postavili zasedo z

obeh strani glavne ceste, nekoliko pod vrhom klanca v bližini sedanje gostilne. Ob 18,30 je iz Celja pripeljal osebni avtomobil. Mitraljezec Vlado iz Laškega je sprožil, za njim pa še nekateri. Ker so partizanske krogle ranile uslužbenca gozdne uprave Maribor Najedlega in Šopla, se je avtomobil takoj ustavil. Borci so oba hitro odnesli v gospodarsko poslopje Matije Brečka, poleg sedanje gostilne. Tu jima je nudil prvo pomoč brigadni zdravnik Tone Hudopisk-Zvone. Ko se je skupina borcev vrnila k cesti, se jim je po klancu od Konjic približeval drugi avtomobil. Ob sodelovanju soborcev je zopet sprožil mitraljez Vlado. Nekaj partizanov je po nemško zavpilo »roke kvišku!« Nemci so naglo odgovorili »smo jih že dvignili!« Njihov vojaški terenski avtomobil se je v hipu ustavil. S škarpe se je pognal Franc Žigart-Vitez, na čelu jurišnikov pa so bili še Anton Plešnik-Murat, Ivan Zore-Džoni in drugi. Obstopili so avtomobil, iz katerega je pohlevno prilezlo kakih 8 sovražnikovih vojakov in starešin. Tudi te so partizani odpeljali v Brečkovo gospodarsko poslopje in jih tu zastražili. V majhnem presledku za drugim je pripeljal še tretji avtomobil. Tudi ta je bil vojaški. Niže postavljena partizanska zaseda ga je napadla in šlo je gladko kot v prvih dveh primerih. Zopet so v Brečkovo gospodarsko poslopje odpeljali blizu 10 Nemcev. Partizani so po umiku s ceste streljali v avtomobile in jih na ta način onesposobili. Ujetniki, ki niso bili ranjeni, so se morali pri Brečku sleči in svoje lepe uniforme ter čevlje zamenjati s ponošenimi partizanskimi. Ujeti Nemci so partizanom povedali, da so imeli v Slovenski Bistrici strelske vaje in da se bo za njimi kmalu pripeljalo še prek 60 avtomobilov. Muratova skupina se je zato odločila za hiter umik. Partizani so v tej akciji zaplenili dragocen plen: 4 najsodobnejše mitraljeze šarce, brzostrelko MP, 3 puške, tromblonsko puško s 24 trombloni, tromblonsko pištolo s 15 raketami in 12 naboji, pištolo MG, 4 velike daljnoglede, 10 uniform z obuvalom ter mnogo streliva in druge opreme. Sovražnik je imel 10 ranjencev, od katerih je civilist Najedli umrl naslednjega dne. Med ranjenci pa je bil tudi nadporočnik, poveljnik nemške enote. Ker je bil plen zelo težak, so ga natovorili tudi nekaterim ujetnikom, tistim Nemcem, ki so pa ostali, so zabičali, da se ne smejo oddaljevati pred dnem iz Brečkovega poslopja. Težko natovorjeni partizani in Nemci so hiteli naprej v smeri Vitanja, po nekaj kilometrih pa so se obrnili proti Skomarju. Ko so bili

na varnem, so svoje nosače odslovili. Pod Skomarjem se jim je pridružila brigadna skupina obveščevalcev in kurirjev ter jim pomagala nositi plen. Brigado so našli na Božjem in težko je opisati zadovoljstvo, s kakršnim je bila skupina sprejeta v štabu brigade. Uspeh je bil toliko vrednejši, ker je bila akcija izvedena brez človeških žrtev. Borci iz drugih enot so predvsem ogledovali »šarce« jih otipavali in se zanimali za delovanje njihovega mehanizma. Velikega zaupanja je bil prvi deležen Franc Fišer-Vasilij, ki je najprej dobil enega od štirih mitraljezov MG 42. Tudi Anton Plešnik-Murat ter Ivan Zore-Džoni sta bila vesela priznanja. Murat je lahko zadržal zaplenjeno brzostrelko, Džoni pa pištolo walter k 7.65 mm.

Na partizanski napad pri Stranicah so Nemci takoj reagirali, saj je poročala orožniška postaja Slovenske Konjice, da je izvedlo napad pri Stranicah kar 200 partizanov. Iz Zreč je partizanom proti Mali gori takoj sledil orožniški akcijski vod Konjice, nato pa je sovražnik organiziral proti brigadi hajko. Pričela se je 22. januarja, udeležili pa so se je orožniški akcijski vodi Konjice, Maribor, Marenberg ter vermani in po partizanskih poročilih ter po izjavah borcev tudi policija. Akcijo je vodil kapetan Sauer iz 14. SS policijskega polka. V Stranice pa je prišel tudi zloglasni zvezni vodja Franz Steindl z vermani. S seboj so vodili udeleženca napada na avtomobile, ki je bil partizanski dezerter ali ujetnik. Steindl je najprej grobo fizično obračunal z Albinom Pristovškom, ker je vedel, da so se partizani oglasili pri njem, da jim je dal prašiča in da vzdržuje zveze z nečakom partizanom Ivanom Vauhnerjem-Zdravkom. Od Pristovška je šel Steindl k Seljaku, ga peljal na dvorišče, mu nastavil brzostrelko na prsa in mu zagrozil, da bo ustreljen, ker je gostil partizane. Matijo Brečka je rešila partizanova izjava, da jih resnično ni pustil v hišo, četudi so tolkli po vratih. Steindlova kazenska skupina se je ustavila še pri Alojzu Jerovšku. V njegovo hišo so se ranjeni Nemci zatekli po partizanskem umiku. Jerovšek se je Steindlovih nasilnežev rešil z izgovorom, da je pomagal nemškim ranjencem. Steindlovo sovraštvo do naših ljudi je najbolj občutil Albin Pristovšek. Potem ko ga je Steindl pretepel, so mu njegovi pomočniki zvezali okoli vratu debelo vrv. Na vrvi so ga potem vodili skozi vas in ga odpeljali v Maribor. Tudi ta primer dokazuje, kako so nacisti hoteli ponižati slovenskega človeka in ga prisiliti k večni pokorščini. Pristovška so še pretepali

v mariborskih zaporih, fizično in duševno uničenega pa so ga nato poslali na delo v Avstrijo. Od tam se je vrnil kot 100 % invalid, bolehen in brez spomina.[35]

Del nemških enot, določenih za hajko, je šel 22. januarja iz Oplotnice proti Lukanji. Tu je sovražnik naletel na brigadno enoto in prišlo je do ostrega spopada. V tem boju je bil že eden od zaplenjenih šarcev. Z njim je mojstrsko ravnal mitraljezec Jernej Jeromel-Danko, ki je to orožje dodobra spoznal v nemški vojski. Nemcev je bilo pri Lukanji preveč in partizani so se morali umakniti. Brigada se je pripravljala na večerjo, toda kuharji so morali kotle obrniti. Kolone so se raztegnile in premik je šel v smeri Sv. Kunigunde. Brigada se v vasi ni dolgo zadrževala, ker je bil njen cilj priti čimprej do Ostruha na Padeški vrh. V boju pri Lukanji je imel sovražnik tri mrtve in šest ranjenih, brigada pa je zgubila enega mitraljezca.[36]

Od Ostruha je podnevi 23. januarja 1944 brigada krenila proti Resniku. Na čelu kolone je bil komandant brigade Boris Čižmek-Bor. Tedaj so nepričakovano trčili na sovražnikovo enoto. Prvi je po Nemcih spustil rafal iz brzostrelke komandant Bor, mitraljezec Jernej Jeromel-Danko in Franc Žigart-Vitez pa sta s peščico soborcev pričela jurišati na bližnji hrib in ga osvojila. S teh položajev, ki so bili ugodni, so Vitez, Danko in njuni soborci tolkli po sovražnikovih vrstah. Spopad se je čedalje bolj širil. Partizani so imeli že nekaj ranjencev, med katerimi je bil tudi Anton Plešnik-Murat, zadelo ga je v nogo. Nemcev je bilo precej več kot partizanov in po boju, ki je še precej časa trajal, so v štabu brigade ugotovili, da jih sovražnikove enote obkoljujejo. Štab brigade se je odločil za taktični poseg. Pod Roglo je poslal 1. bataljon, ki je Nemce napadel z boka in stanje na bojišču se je po nekaj urah začelo obračati brigadi v prid. Borci se spominjajo velikih naporov iz tega boja. Gazili so po več kot meter globokem snegu in se v zelo težkih razmerah bojevali proti sovražniku, ki je napadel z vseh strani. Namestnik komandanta 1. bataljona Ivan Medič-Silvo navaja, da se je včasih pogrezal do pasu, mraz je bil tako hud, da so mu popokali skoraj novi škornji. Ko je bilo treba brigado umakniti po najnevarnejši poti, je komandant brigade poklical znajdljivega Franca Žigarta-Viteza in mu ukazal, da mora po bližnjicah pripeljati brigado čez greben na lovrenško stran. Vitez je nato gazil sneg

pred utrujeno, toda borbeno brigadno kolono, ter jo zanesljivo vodil mimo Peska, čez Lasino proti Bezjaku. Komandantu brigade je svetoval, naj bi postavili zasede v bližini Bezjaka. Ta ukrep se je pokazal kot zelo umesten. Partizani se še prav razporedili niso, ko so na njih naleteli Nemci. Zaseda jih je zadržala, medtem pa se je brigadna glavnina napotila k Bezjakovi hiši. Ko so bili nekateri borci že pri vratih, so v hiši opazili Nemce, toda bilo jih je tudi za hišo precej. Brigada se je umaknila v jarek ter se nato povzpela na sosednji hrib. Ustavila se je pri Kasjaku nad Lovrencem in počivala. Tu so dobili prašiča in kuharji so pristavili kotle. Hrane pa jim ni uspelo pripraviti, ker so Nemci napadli brigadno zasedo. Ker so bili borci močno utrujeni, je štab ukazal umik. Kuharji so pred lačnimi borci obrnili kotle, kolona pa je krenila proti Ribnici. Ta dan je bil za 1. in 3. bataljon kot za štab brigade zelo težaven. Boji na odprtem terenu s številčno močnimi sovražnikovimi enotami so trajali blizu pet ur. Brigada je imela nekaj lažje ranjenih, Nemci pa 28 mrtvih in neugotovljeno število ranjenih. Dne 24. januarja je bila brigada na območju Ribnice.[37] Tu se je 25. januarja spopadla z oddelkom nemške policije. Nemci so ujeli Mirka Jeraja-Luko, borca 3. bataljona iz Koprivne. Obsodili so ga na smrt, toda 28. avgusta 1944 so sporočili materi, da je padel z vlaka in se ubil.

Da bi pozornost Nemcev nekoliko odvrnili od Pohorja, je poslal štab brigade 26. januarja enoto h Konjicam, kjer je požagala 60 telefonskih drogov, brigada pa se je premestila na južno Pohorje. Dne 28. januarja se je spopadla z nemško zasedo. Istega dne pa je obsodila na smrt brata, ki sta vohunila po južnem Pohorju za njenimi enotami. Dne 31. januarja je bila brigada s 1. in 3. bataljonom v gozdu blizu Skomarja. Enote so hodile v dolino in vznemirjale Nemce. Okoli polnoči je prinesla skupina precej masti in živeža. Okoli tretje ure zjutraj so Nemci napadli taborišče, ki so ga verjetno odkrili že prejšnji dan. Obkolitev pa se jim ni posrečila. Mitraljezci Milan Jakšič-Mihajlo, Anton Šavc-Mitja in Alojz Zupanič-Pitja so bili pravočasno na položajih ter jih presenetili z dolgimi rafali. Tudi drugi borci so se kmalu znašli, vendar je bilo treba taborišče takoj zapustiti. Ob tem nemškem napadu je prileten borec Jaka, ki mu je bilo takrat že čez 50 let, doživel nekaj prav posebnega. Ker je bil gluh, ni mogel slišati stre-

ljanja. Po naglem in nepredvidenem umiku soborcev je na svojem kuharskem delovnem mestu med lonci, kotli in hrano še kar naprej spal. Tovariši so v nočni zmešnjavi pozabili nanj, toda potem, ko so bili že izven nevarnosti, so ugotovili, da jim manjka njihov priljubljeni kuhar. Minilo je nekaj dni in z njimi tudi upanje, da se bo Jaka še vrnil. Vse je kazalo, da so ga Nemci ubili, toda bilo je k sreči drugače. Lepega dne je po napornem in tveganem iskanju kuhar Jaka našel svoj bataljon. Oborožen z dvema puškama in oprtan z lonci masti je končno sklenil svoje večdnevno tavanje.

Ko si je ob snidenju s tovariši malo oddahnil, je začel pripovedovati, kako je bilo, ko ga je zatekel dan v taborišču. Zapuščen od soborcev se je kratek čas razgledoval in nedaleč od sebe opazil Nemce, toda tudi ti so opazili njega. Začel se je obnašati, kot da jih ne vidi. Pobiral je lonce z mastjo, se prestopal okoli ugaslega ognjišča, si obesil na ramo najprej svojo lovsko puško nato pa še eno, ki jo je pustil soborec. Nemci so ga opazovali in menili, da jim bo prišel sam v roke, toda stari Jaka jih je imenitno prelisičil. Ko mu je zamisel o pobegu dozorela, se je pognal v goščavo v smer, za katero je slutil, da ni zasedena. Ker je bil gluh, ni vedel tovarišem povedati, če so Nemci streljali za njim ali ne, vedel je le to, da je odnesel zdravo kožo. Ob koncu je soborce ozmerjal, ker so ga kar tako pustili Nemcem, potem pa se je lotil kuhanja in bilo je zopet vse po starem. Po partizanskih poročilih so imeli Nemci ob napadu na taborišče štiri mrtve.

V tem času je bil vpliv okupacijskih oblasti na del pohorskega prebivalstva, ki so ga ustrahovali z nasiljem, še precej močan. Nekateri kmetje so hodili, kot jim je bilo ukazano, poročat o premikih partizanskih enot. Tisti, ki so se opredelili za osvobodilni boj, so to počeli v dogovoru s partizani. Poučeni, kako poročati, so Nemce z napačnimi podatki večkrat uspešno zavedli. Bili pa so tudi posamezniki, ki so z Nemci na skrivaj sodelovali. Te so partizani v večini primerov najstrožje kaznovali. Tako sta bila 1. februarja 1944 obsojena na smrt gozdna delavca s Planine, ki sta izdala Nemcem svoja gospodarja, kmeta, da sodelujeta s partizani. Nemci so oba kmeta odpeljali v koncentracijsko taborišče.

Drugega februarja 1944 se je brigada spopadla s sovražnikom kar trikrat. Orožniška postaja Zreče je poročala, da je vodil akcijo od Oplotnice prek Lukanje, Božjega, Koroške va-

si, Planine in Skomarja poročnik Stahl. V hajki so sodelovali orožniški akcijski vod Konjice, motorizirana četa Celje in trije vodi vermanšafta. Prvič so se spopadli z brigado ob 8. uri zahodno od Lukanje, drugič v Skomarju, kota 944 pri Kotniku in tretjič severno od kote 944 blizu Zlodeja (kota 1256). Pri zadnjem spopadu je imela motorizirana četa Celje enega mrtvega in enega ranjenega.

Tretjega februarja 1944 je brigadna zaseda ubila na južnem Pohorju šest Nemcev.[38]

Zaradi sodelovanja z Nemci je brigada 3. februarja ustrelila dva kmeta, od katerih je bil eden iz Kota nad Oplotnico. Dan pozneje pa so nad Vitanjem ustrelili še dva, ki sta vohunila za brigado.[39]

Zimske ofenzivne akcije in napadi manjših vojaških enot proti Zidanškovi brigadi so se v glavnem končali 2. februarja 1944. Nemške enote so bile po tem datumu še nekaj dni na raznih območjih Pohorja. Njihove patrulje in bojne skupine so sledile brigadi in ji nastavljale zasede. Nemška ofenzivna dejavnost bi se gotovo februarja proti brigadi nadaljevala, toda prehod XIV. divizije čez Sotlo na Kozjansko je povzročil v nemškem taboru na slovenskem Štajerskem splošen preplah. Nemci so pričeli 7. februarja z največjo naglico zbirati vse razpoložljive vojaške sile in jih pošiljati proti diviziji. Tako se je Zidanškova brigada nenadoma osvobodila pritiska glavnine nemških enot, ki so jo preganjale od 17. januarja 1944. Nemci so 9. februarja še napadli vod Zidanškove brigade na južnem Pohorju, vendar je šlo v tem primeru za manj pomemben spopad, ki je minil za vod brez izgub. Zaradi zavarovanja pred Zidanškovo brigado je ostalo na območju Pohorja do 13. februarja še nekaj manjših nemških enot.

Štab IV. operativne cone je ugotovil v svojem poročilu o vedenju svojih enot med nemško zimsko ofenzivo med drugim tole: »V teku vsega meseca januarja je okupator izvajal proti našim enotam ofenzivne operacije večjega obsega na vseh sektorjih naše zone. Povečini so naše enote izšle iz borb z minimalnimi izgubami. Aktivnost enot je bila zaradi ofenzive omejena. ...«[40] Za Zidanškovo brigado moramo poudariti, da se je nemška zimska ofenziva končala zanjo z razmeroma majhnimi izgubami ter da se je sovražnikovim enotam večkrat uspešno uprla v bojih na odprtem terenu in izvedla tudi nekaj prav uspešnih akcij.

Nemci so se v boju proti partizanom v veliki meri posluževali tudi podtalnih oblik bojevanja. Zato so zbirali primerne ljudi, jih šolali v posebnih vohunskih in diverzantskih šolah in jih nato pošiljali v partizanske enote. Navedli bomo primer gestapovskih vohunov Jelice Munda in Džonija, ki je za Zidanškovo brigado še toliko bolj zanimiv, ker so ju Nemci poslali v brigado 28. januarja 1944, potem ko so izvedli proti njej že več neuspešnih vojaških akcij. Delovanje obeh agentov zlasti pa Jelice Munda nas pobliže seznani z dejavnostjo vohunov in pove nekaj več tudi o načinu delovanja gestapa. Meseca novembra 1943 je gestapo poslal iz Gradca v Gornji grad v Savinjsko dolino dvaindvajsetletno dekle Jelico Munda, doma iz okolice Lipnice. Gestapo jo je pridobil leta 1939, jo nato šolal v svojih šolah in pošiljal tudi na »praktično delo«. Ker je izvirala iz slovenske družine, je znala slovensko in ker je bila po poklicu medicinska sestra, je bila primerna za njihovo agenturo med partizani. V Šlandrovi brigadi bi se morala povezati z agentom Milanom. Ta bi ji moral poročati o delu gestapovske agenture v brigadi, sama pa svojemu šefu v Gradec. V Šlandrovo brigado agentka ni prišla. Nemški avtomobil, v katerem se je vozila, so med Celjem in Gornjim gradom partizani napadli ter jo ranili. Po ozdravitvi v Gradcu so jo Nemci poslali v Aflenz na dopolnilno šolanje za agente. Tu se je pripravljala za delo z agenti, ki naj bi bili v brigadah XIV. divizje in drugih brigadah. Poročila bi morala pošiljati majorju Efferlu v Gradec ali Iwerbacherju v Lipnico. Dne 28. januarja 1944 je šla z agentom Džonijem, po rodu Nemcem, na Pohorje in se vključila z lažnim imenom Angelca Brumec v Zidanškovo brigado. Partizanom se je zlagala, da je zbežala iz koncentracijskega taborišča Aflenz, Džoni pa je izjavil, da je moral pred Nemci zbežati, ker so mu bili zaradi črne borze na sledi. Iz brigade je Jelica Munda poslala sporočilo o oborožitvi, številčnem stanju brigade in razpoloženju borcev po svoji zvezi upravniku nemških vojaških skladišč v Bohovo pri Mariboru. Ob koncu februarja 1944 so enoto, v kateri sta bila Jelica in Džoni, napadli Nemci. Ta napad sta agenta izrabila in se oddaljila od Zidanškove brigade. Brigado sta zapustila namenoma, ker nista našla v njej gestapovskih agentov. Ob koncu februarja sta se vključila v enoto Bračičeve brigade. Jelica Munda je pozneje našla v Bračičevi brigadi dva agenta in je pričela od njiju zbirati podatke. Džonija

so kmalu odkrili in ustrelili. Zaslišali so tudi agentko Mundovo. Ker pa se je znala spretno izgovarjati, so jo vrnili v 1. bataljon, kjer je bila bolničarka. Z agentoma je pozneje delovala in pošiljala svojim šefom poročila. Dne 15. maja je bila na Pohorju lažje ranjena, v istem boju pa je padel eden od njenih agentov. Pri napadu na Šentjur pri Celju 31. julija je bila ponovno ranjena. Zdravila se je v partizanski bolnišnici Zima pri Dramljah[41] in jo izdala. Toda partizani so januarja 1945 iz nje evakuirali vse ranjence. S skupino hudih ranjencev je šla tedaj Jelica Munda v partizansko bolnišnico Tolsti vrh nad Konjicami. Od tod je bila marca 1945 premeščena v novo bolnišnico v Dobje pri Dramljah.[42] Ob osvoboditvi je bila premeščena v bolnišnico v Topolšico. Svoje sovražno delovanje je potem nadaljevala kot sanitetni poročnik v bolnišnici JLA pri Postojni. Tu so jo odkrili in zaprli. Na zaslišanju je priznala svoje sovražno delovanje med vojno in po vojni ter sovražno delovanje svojih sodelavcev, za kar je bila 1946 obsojena na smrt.[43]

Začetek delovanja minerskega voda

Osemindvajsetega januarja 1944 sta prišla na Pohorje v Zidanškovo brigado minerja Karel Natek-Konrad, doma iz Zgornjega Pobrežja pri Rečici in Zdravko Stvarnik-Tim iz Šoštanja. Pred prihodom na Pohorje sta bila skupaj v minerskem vodu Šlandrove brigade. Oba sta v Šlandrovi brigadi opravila minerski tečaj. Njuna pot na Pohorje je bila precej vijugasta. Z Moravškega sta šla 8. januarja 1944 in tedaj se jima je pridružila tudi Milka Kerin-Pohorska Milka, znana borka iz legendarnega Pohorskega bataljona. Milka se je takrat vračala kot delegatka z nekega zasedanja, ki je bilo na osvobojenem ozemlju, pot pa jo je vodila, kot oba minerja, v Zidanškovo brigado. Opisana trojka je šla najprej v varstvu Šlandrove brigade do Črne na Koroškem. Tu sta Konrad in Tim še pomagala brigadi minirati orožniško in vermanšaftsko postojanko. Po napadu na Črno pa so Milka, Konrad in Tim krenili po kurirskih zvezah na Pohorje, Milko so postavili za politično komisarko druge čete tretjega bataljona, Konrada in Tima pa so nekaj dni zadržali pri štabu brigade. Prve dni februarja 1944 so ustanovili minerski vod. V njem so bili Karel Natek-Konrad, Zdravko Stvarnik-Tim, Milan Ivanuša-

Vencelj, Ozvald Šverc-Rudi, Jože Korošec-Vido, Franc Mlačnik-Marjan, za komandirja voda pa so postavili Milana Kranjca-Braneta. Temu vodu so v njegovem začetnem obdobju pravili tudi sabotažni vod in sploh so ga uporabljali vsestransko, saj je na terenu opravljal izvidniške in obveščevalne posle.

Ob koncu januarja 1944 so v štabu brigade razpravljali o tem, kakšno taktiko bi zavzeli spričo nenehnih sovražnikovih napadov na brigadne enote. Menili so, da bo moral tudi minerski vod s svojimi akcijami na komunikacijah prizadejati sovražniku škodo in težave, predvsem pa naj bi minerji vezali s svojo intenzivno dejavnostjo na komunikacije večje število sovražnikovih vojakov in bi na ta način prispevali k razbremenitvi brigade. Minerski vod pa je bilo treba tudi sicer začeti usposabljati za bližnje brigadne akcije na utrjene postojanke in druge sovražnikove objekte. Mlada diverzantska skupina je dobila prvo konkretno nalogo, da mora minirati progo in vlak med Mariborom in Celjem. Borci minerskega voda so prišli na železniško progo v noči od 5. na 6. februar 1944. Po nekajurnem čakanju so ugotovili, da so jim to noč »ušli« že vsi vlaki. Odnehati pa niso smeli. Dan so prebili v gozdu blizu proge in 6. februarja zvečer sta nastavila Konrad in Tim na železniško progo blizu predora Križni vrh med železniškima postajama Slovenska Bistrica—Poljčane dve mini. Nevarno mesto so zapustili in ko so bili že blizu Oplotnice je zagrmelo. Svojega prvega uspeha so se minerji zelo razveselili.[44] Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je v poročilu z dne 18. 2. 1944 o tej akciji napisal med drugim: »Tovorni vlak številka 10303 je 6. 2. 1944 ob 21,40 uri pri km 340 na progi med Poljčanami in Slovensko Bistrico zavozil na dve mini. Enajst vagonov je skočilo s tira. Vsi so bili poškodovani. Vagoni so bili natovorjeni s premogom in cinkom. Škoda je precejšnja. Ranjen ni bil nihče. Promet na obeh tirih je bil vzpostavljen šele 7. 2. ob 14. uri.«[45]

Sedmega februarja je bila brigada pri Bezjaku nad Lovrencem na Pohorju. Tu so določili 15 partizanov za rušenje železniške proge. V akcijo jih je vodil Franc Žigart-Vitez. Ko so prišli v bližino proge, je večina partizanov ostala na zavarovanju v gozdičku nad železniško progo. Vitez in miner Milan sta se spustila do tračnic sama. Pri delu sta morala biti

previdna, da jih ne bi opazil stražar, ki je stal ob vhodu v falski predor z ruške strani. Milan je zaminiral tračnico in ko se je približal vlak, je prižgal vžigalno vrvico. Partizani so napeto pričakovali, kdaj se bo zasvetilo in zagrmelo. Lokomotiva je s tovornimi vagoni prepeljala minirano mesto in komaj takrat se je streslo in močno odjeknilo. Partizani so se razočarani umaknili. Miner pa se je izgovarjal, da temu ni kriv. Razlagal je, da je morala biti vrvica vlažna in da je zaradi prepočasnega gorenja bil vžig prepozen.

Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je poročal, da so partizani 8. februarja okrog 4. ure pri petnajstem kilometru okrog 300 m od predora pri Fali na strani proti železniški postaji Ruše minirali progo. Poročilo pravi dalje, da so mine odtrgale del tračnice in da so progo popravili že do prihoda naslednjega vlaka.[46]

Kljub spodrsljaju v drugi akciji na železniški progi je bil začetek delovanja minerskega voda uspešen. V minerski vod so začeli prihajati novi borci in vse bolj se je poleg svoje osnovne dejavnosti začel ukvarjati z zbiranjem podatkov in izvrševanjem nalog, ki jih je imela varnostna obveščevalna služba. Z vodom se je mnogokrat po terenu zadrževal brigadni obveščevalec Tone Arhar-Notranjc, pa tudi Lojze Suhač-Prleški Lojzek, ki je bil sicer terenski delavec, se je z vodom povezoval, mu posredoval podatke obveščevalnega značaja in hodil včasih z njim v akcije. V mesecu februarju se je tudi njegov komandir Milan Kranjc-Brane skoraj izključno posvetil izvrševanju nalog varnostno obveščevalne službe. V drugi polovici tega meseca so bili iz minersko-sabotažnega, obveščevalnega voda premeščeni na šaleško mislinjsko območje Milan Kranjc-Brane, Ozvald Šverc-Rudi in Milan Ivanuša-Vencelj. Tu so v obdobju od konca februarja do sredine marca 1944 pridobili še kakih sedem partizanov in ustanovili vod varnostno obveščevalne službe, ki se je potem samostojno gibal po pohorskem, mislinjskem in šaleškem območju. Vezan pa je bil izključno na višja vodstva VOS, na štab XIV. divizije in štab Zidanškove brigade.[47]

Pohod XIV. divizije in okrepljena dejavnost brigade

Slovenska Štajerska je v primerjavi z drugimi slovenskimi pokrajinami doživljala nekoliko drugačen potek okupacije

in NOB. Ker je bila izpostavljena najhujšemu nacističnemu nasilju, se je njen osvobodilni boj odvijal v znatno težjih okoliščinah kot v drugih pokrajinah. Primanjkljaj zavestnih sil naroda je bil očiten. Deportacije, streljanja talcev, odgon v koncentracijska in delovna taborišča, mobilizacije v vermaht in vermanšaft so opravile svoje. Gestapo je s pomočjo svoje agenture odkrival aktiviste in uničeval v mnogih primerih celotne organizacije osvobodilnega gibanja. Zato je razumljivo, da Štajerska ni imela dovolj aktivistov in tudi ne vojaških enot, da bi glede na velikost dežele in število njenega prebivalstva lahko z lastnimi močmi sledila osvobodilni akciji drugih slovenskih pokrajin. V času, ko je imela Ljubljanska pokrajina svojo ljudsko vstajo spomladi in poleti 1942, Primorska septembra 1943, jo je osvobodilno gibanje na Štajerskem 1943 šele pripravljalo. Ljubljanska pokrajina je imela veliko osvobojeno ozemlje že v prvi polovici 1942 do velike italijanske (roške) ofenzive, Primorska od septembra 1943, medtem ko je bilo politično delo štajerskih aktivistov ob koncu 1943 še vedno ilegalno.[48]

Vodstveni dejavniki slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja so večkrat razpravljali o pomoči, ki bi jo bilo treba dati Štajerski, da bi prišlo tudi v tej pokrajini do množične vstaje. Narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem so poskušali okrepiti predvsem s pošiljanjem vojaških enot iz Ljubljanske pokrajine. Decembra 1941 so poslali II. štajerski bataljon, ki pa se zaradi močnih sovražnikovih sil ob Savi čez reko ni prebil. Druga grupa odredov se je prebijala prek Gorenjske in Koroške ter je prišla na Štajersko sredi leta 1942 zaradi številnih bojev močno okrnjena, kar je bil vzrok, da ni mogla izvesti vseh nalog, ki jih je od poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske dobila. Junija 1943 sta se brez uspeha poskušali prebiti prek Save tudi Cankarjeva in Šercerjeva brigada. Vojaška okrepitev enot IV. operativne cone je postala ponovno aktualna ob koncu leta 1943. Na to je glavni štab NOV in PO Slovenije opozoril v dopisu 18. novembra 1943 tudi vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije Josip Broz-Tito. Predlagal je, naj pošlje glavni štab v smeri Štajerske partizansko grupo, ki bi se naj v hrvatskem Zagorju povezala s hrvatskimi partizani. Vrhovni komandant se je nato v svojem ukazu z dne 23. decembra 1943 že strinjal s predlogom, da krene divizija na Štajersko ter opozoril na možnost,

da bi divizija služila na Štajerskem kot ogrodje za ustanovitev tretjega slovenskega korpusa. Končno privolitev, da gre divizija na Štajersko je izdal vrhovni komandant 5. januarja 1944 in zopet poudaril, naj bi ta divizija predstavljala jedro bodočega korpusa na Štajerskem.[49]

Osnovni vzroki, da se pošlje na območje IV. operativne cone močna enota, so bili potreba, da se politično poveže vsa Slovenija; velike možnosti za mobilizacijo; nujnost, da bi bilo do spomladi 1944 narodnoosvobodilno gibanje pod vodstvom komunistične partije povsod pripravljeno; ustreznost Štajerske kot odskočne deske za razširjanje odporniškega gibanja proti severu v Avstrijo in proti vzhodu v Prekmurje ter na Madžarsko; pomembnost nemških vojaških ciljev v severni Sloveniji.[50] Glavni štab NOV in PO Slovenije se je odločil, da bo poslal na Štajersko XIV. divizijo, ki so jo sestavljale Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada. Za smer preboja na Štajersko je izbral pot skozi Žumberak, Turopolje, Moslavino, Kalnik in hrvatsko Zagorje. Glavni štab je sporočil 2. januarja 1944 štabu IV. operativne cone, da bo poslal XIV. divizijo in mu naročil, da mora takoj po prihodu divizije na Štajersko vzpostaviti ‚zaradi uskladitve akcij' čim hitrejšo neposredno zvezo z njo. Štabu IV. operativne cone so še naložili, da mora takoj, ko se bo pojavila divizija na sektorju, ki so ji ga odredili, aktivizirati vse svoje sile na svojih sektorjih in tako preprečiti koncentracije nemških manjših postojank za hajke proti XIV. diviziji, v njeno poveljstvo pa poslati oficirja za zvezo. Eden poglavitnih vzrokov pošiljanja divizije na Štajersko je problem mobilizacije, je poudaril glavni štab NOV in PO Slovenije, ki »je trenutno najvažnejše vprašanje vojske v vsej Sloveniji. Štajerska predstavlja danes naš glavni rezervoar ... Vprašanje mobilizacije je vprašanje najširše vojaške in politične kampanje. To je vprašanje odločne borbe proti vsem oportunističnim nagnenjem prebivalstva na Štajerskem«, obenem pa tudi boj proti poskusom belogradističnih in plavogardističnih organizatorjev, da bi ustanavljali svoje vojaške formacije. V nadaljevanju je ugotovil, da so na Štajerskem ustvarjene razmere za mobilizacijo, in opozoril, da je vključevanje borcev v NOV pogojeno z ofenzivnostjo enot IV. operativne cone. Zato jim je ukazal, da izvajajo mobilizacijo vzporedno z napadi na sovražnikove postojanke in kolone.

To navodilo je prinesel štabu IV. operativne cone 13. januarja 1944 poročnik Alojz Pacek-Platin.

Medtem je bila XIV. divizija že na pohodu. S Suhorja v Beli krajini je krenila s 1.112 borci 6. januarja 1944.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je poslal 20. januarja štabu IV. operativne cone navodila o vojaškem in političnem delu na Štajerskem, hkrati pa ga je obvestil, da je XIV. divizija že severno od Zagreba ter poudaril, da jo je poslal na Štajersko iz političnih vzrokov, ko so bili za to dani vsi vojaški pogoji in ko je postala tudi vojna potreba.

Premik XIV. divizije prek Hrvatske je trajal ves mesec. Zidanškova in Šlandrova brigada ter tudi druge enote IV. operativne cone so bile med tem v neprestanih bojih z Nemci, s čimer so izpolnjevale povelje IV. operativne cone o pomoči enotam NOV in PO Jugoslavije, proti katerim je sovražnik takrat izvajal tako imenovano šesto sovražno ofenzivo.[51]

Štirinajsta divizija je 6. februarja prekoračila pri Sedlarjevem reko Sotlo. Nepričakovan vdor partizanske divizije na Kozjansko je povzročil pri Nemcih preplah in zaskrbljenost, vendar so pričeli spričo nastalega položaja takoj ukrepati. Komandant 18. polka deželnih strelcev podpolkovnik Pallua-Gall je premestil svoje poveljniško mesto iz Celja v Slivno na Kozjansko. Tu je zbral dele svojega polka, na voljo pa je še imel četo in vod 19. SS policijskega polka ter nekaj čet vermanšafta, ki mu jih je pripeljal Steindl. Orožništvo mu je poslalo motorizirano in akcijsko četo. Dne 7. februarja je poslal v boj proti XIV. diviziji 1.200 mož, medtem ko je štela XIV. divizija ob prehodu čez Sotlo 1.025 partizanov.

Spričo dejstva, da je partizanska divizija vdrla na Spodnjo Štajersko so Nemci sklenili, da jo bodo uničili na Kozjanskem, še preden bi se utegnila razširiti po vsej Spodnji Štajerski in tako okrepiti enote IV. operativne cone in osvobodilni boj na njenem območju. Prve sovražnikove napade je XIV. divizija uspešno odbila. Načrt nemškega poveljnika, da bi divizijo potisnil k Sotli in jo uničil, je propadel. Sledili so novi in ostrejši spopadi, ki so prešli v dolgotrajne in hude boje. Pritisnil je hud mraz, ki ga je spremljal močan metež. Sovražnikova operativna skupina se je okrepila na 2.120 mož. Divizija se je znašla na neznanem terenu, ki je bil politično slabo ali sploh ne organiziran, v neugodnem stanju in pred težkimi odločitvami: operirati naprej na Kozjanskem in nato

zanetiti osvobodilni boj v Halozah, prebiti se prek Konjiške gore na Pohorje, razdeliti divizijo na brigade, ali nadaljevati boje v strnjeni formaciji. Izkazalo se je, da niso bile predpriprave za pohod XIV. divizije dovolj usklajene. Tako bi moral glavni štab NOV in PO Slovenije med drugim zagotoviti takojšnji sestanek med štabom IV. operativne cone in XIV. divizije, čim bi ta prekoračila Sotlo. Člani štaba cone bi s svojimi bojnimi izkušnjami na Štajerskem skoraj zagotovo z nasveti lahko bistveno prispevali k razrešitvi poglavitnega vprašanja, kam in v kakšni formacijski obliki naj udari XIV. divizija s Kozjanskega. Že pred prihodom divizije na Štajersko pa bi moral biti v dogovoru med glavnim štabom in štabom IV. operativne cone izdelan načrt za takojšnjo uskladitev vojaških operacij enot IV. operativne cone ter XIV. divizije čim bi ta prišla na Kozjansko. Sestanka na ravni štabov XIV. divizije in IV. operativne cone ni bilo, kakor tudi ne načrta o uskladitvi operacij.[52]

Stik med glavnim štabom NOV in PO Slovenije, IV. operativno cono ter štabom XIV. divizije je vzpostavil, kot je znano, poročnik Alojz Pacek-Platin, ko je bila divizija še v Hrvatskem Zagorju. Nato sta prišla 8. februarja z Dolenjskega prek štaba IV. operativne cone funkcionarja XIV. divizije Matevž Hace in Tone Turnher, za njima pa Rudi Knez-Silas in Franc Godler-Blisk. Toda vse te povezave niso mogle nadomestiti zamujenega — sestanka med štaboma IV. operativne cone in XIV. divizije oziroma rešiti vprašanja uskladitve vojaških operacij partizanskih sil proti nemški operativni skupini.

Po hudih bojih na območju Bohorja se je štab XIV. divizije pod vplivom navodil glavnega štaba odločil za pohod proti jugu in za napad na rudnik Senovo. Akcijo je divizija v noči na 12. februar odlično izvedla ter povzročila Nemcem precejšnjo materialno in politično škodo. Toda zgubila je dragocene tri dneve, zaradi katerih se ji pozneje ni posrečil preboj v hribovito zahodno območje cone oziroma na Pohorje. Po umiku iz Senovega na Bohor se je XIV. divizija poskušala prebiti proti revirjem in Moravški dolini, toda to ji ni uspelo, ker ji je to 12. februarja preprečila operativna skupina nemških enot pod poveljstvom polkovnika dr. Egona Treecka, ki je medtem narasla na 2650 mož. Divizija se je nato prebijala proti Pohorju.[53]

Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je v svojem poročilu 11. februarja 1944 uvodoma ugotovil, da je dejavnost partizanskih enot še vedno glavna tema vseh konferenc in razgovorov. Vtem ko je opisoval prihod XIV. divizije na Kozjansko in njeno veliko vojaško dejavnost na tem območju, je menil, da je bila bojazen krogov v Ptuju in Brežicah, ki so opozarjali na nevarnost vdora večjih partizanskih enot z onkraj meje v rajh, v celoti utemeljena. Med drugim je tudi rečeno, da se narodnoosvobodilni boj stalno širi iz doslej ogroženih krajev na nova območja ter da je namen partizanov uničiti Spodnje Štajersko. Poročevalec opozarja, da se sovražnik tudi v samem Mariboru drzneje udejstvuje ter navaja tri primere: uboj dveh stražarjev v tovarni letal na Teznem z zaplembo njunih pušk, odkritje partizanske tehnike pri Vrečkovih na Meljski cesti s pregonom dveh partizanov iz nje in napad ilegalca na pripadnika obveščevalnega oddelka vojaškega letalstva v mariborskem parku. Ilegalec je streljal na Nemca, ga ranil v roko in zbežal.[54] Poročilo v celoti kaže veliko zaskrbljenost Nemcev spričo dejavnosti XIV. divizije in okrepljenega partizanskega boja na Štajerskem nasploh.

Po petih dneh bojevanja XIV. divizje na Kozjanskem je poslal politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril 11. februarja 1944 vsem enotam povelje, v katerem je ugotovil, da so po zlomu VI. sovražnikove ofenzive stopile enote NOV in PO Jugoslavije v odločilno ofenzivo na vseh območjih. Poudaril je, da so pričele enote NOV in PO Slovenije z obširnimi ofenzivnimi akcijami tudi na območju IV. operativne cone ter da so prodrle na Kozjansko močne narodnoosvobodilne enote z nalogo, da razširijo osvobojeno ozemlje, mobilizirajo in onemogočijo razvoj belogardističnih in plavogardističnih vojaških enot.

Za učinkovitejšo pomoč tej ofenzivi je izdal tole povelje: »1. Vse edinice IV. operativne cone NOV in POS morajo takoj stopiti v odločne ofenzivne sunke proti okupatorju na področju Štajerske, Koroške in dela Gorenjske. 2. Predvsem morajo sistematično rušiti komunikacije, ki so za sovražnika posebno važne, rušiti proge na čim večji dolžini, uničevati vlake in lokomotive, ovirati premike sovražnikovih kolon po glavnih cestah ter napadati postojanke, ki jih okupator slabi v cilju preprečevanja ofenzive na kozjanskem sektorju. 3. IV. (pravilno

VI.) udarna brigada »Slavka Šlandra« in XI. brigada »Miloša Zidanška« morata izvršiti več obsežnih operacij z napadom na živo silo sovražnika s celimi edinicami. 4. Štabi edinic naj zaradi vršenja vaših (teh) nalog ne pozabijo, da je prišel čas, ko moramo na vseh sektorjih vršiti masovno mobilizacijo v naše vrste.

V času, ko se na vseh frontah bijejo odločilne bitke za dokončno zmago zavez. vojske in poraz demoralizirane Hitlerjeve vojske, se morajo vsi štabi naših edinic zavedati važnosti svojega operativnega področja, kjer se bodo v teh dneh bile bitke, ki bodo odločilnega pomena za ves osvobodilni pokret slovenskega naroda.«[55]

Za enote IV. operativne cone, ki so bile vso zimo v bojih z Nemci, je bilo to povelje dokaj zahtevno. Z velikimi napori so premagovale razne težave, zlasti pa jim je primanjkovalo streliva in razstreliva. Usmeritev enot na komunikacije, postojanke in sovražnikovo »živo silo« je bila v duhu stališč in navodil glavnega štaba NOV in PO Slovenije zvezana s pohodom XIV. divizije.

Potem ko je izdal štab IV. operativne cone povelje, je prejel 12. februarja 1944 od glavnega štaba z depešo ukaz, naj aktivira svoje enote.[56]

V prvih desetih dneh februarja je delovala Zidanškova brigada s 1. in 3. bataljonom pretežno na južnem Pohorju, nekajkrat pa se je premaknila na območje Lovrenca in Ribnice na Pohorju ter izvajala akcije tudi na tem območju. Tako je 1. bataljon 9. februarja izvedel uspešno ekonomsko akcijo v Puščavi pri Lovrencu. V podružnici Jegrove trgovine in gostilni Črešnik je rekviriral precej živeža in razne robe.[57] Medtem je vršil 2. bataljon samostojne akcije v Mislinjski dolini.

V dneh po 10. februarju 1944 je prišel na Pohorje komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc. Štab Zidanškove brigade je seznanil s pohodom XIV. divizije in nalogami, da mora brigada pričeti z akcijami na komunikacijah, z napadi na postojanke in s tem prispevati k razbremenitvi XIV. divizije. Kje in v kako težkih razmerah se je takrat že bojevala XIV. divizija, pa na Pohorju še niso vedeli.

Po prihodu komandanta Poglajena je šel v oficirski tečaj pri glavnem štabu načelnik štaba Vincenc Janko-Harkov, Tone Rader-Jasko pa na drugi partijski tečaj oblastnega komiteja za Štajersko, ki je bil od 14. 3. do 3. 4. 1944 na Mo-

ravškem. V štab cone so bili takrat odpoklicani politični komisar 1. bataljona Maks Čepič-Iztok ter borki sestri Anica in Marija Ladinek. Vse je spremljala desetina borcev, katere naloga je še bila, da prinese po možnosti iz cone nekaj orožja in streliva. Po Iztokovem odhodu je postal politični komisar 1. bataljona prvoborec iz revirjev Ludvik Mlinarič-Ivanov.[58]

Četudi so hajke močnejših nemških vojaških enot proti Zidanškovi brigadi v prvih dneh februarja prenehale, pa moramo opozoriti, da so Nemci med boji XIV. divizije na Štajerskem najprej okrepili dejavnost orožniških postojank, nato pa še policijskih enot. General Rösener je izdal 13. februarja povelje in navodila za tesnejše sodelovanje nemških sil v zasledovanju partizanskih enot. Da organizira »skupno sodelovanje varnostnih sil na Spodnjem Štajerskem«, je pooblastil majorja zaščitne policije Maiwalda. Njegova naloga je bila nadzirati krajevne akcije, v katerih morajo »v celoti najtesneje sodelovati vse varnostne sile« ter ob potrebi skrbeti za pošiljanje okrepitev. Za izvajanje akcij je moral predvsem angažirati policijo, orožništvo, obmejno carinsko zaščito, železniško zaščito in posebne čete Štajerske domovinske zveze. V primeru potrebe pa je lahko zahteval od poveljnika 438. divizije za posebno uporabo tudi vojaško pomoč. O razmerah je moral Maiwald pošiljati poročila Rösenerju vsak dan.

Na Pohorju pozimi 1944. Z desne: Ernest Vobovnik, Jože Poglajen, Katja Dobravc-Panja in Jože Gologranc-Jurček (peti)

Rösenerjevo povelje, pred njim pa povelje orožniškim postojankam za napadalno protipartizansko taktiko delovanja sta povzročili, da so bile nemške oborožene sile nenehno na terenu. S taktiko postavljanja zased, zalezovanja in izvajanja nenadnih napadov so vznemirjali ter utrujali partizanske enote in jim prizadejali včasih tudi manjše ali večje izgube. Tako so jih prisilili, da so morali največkrat izvajati po hribovitem in zasneženem terenu utrudljive pohode ter jim s tem onemogočili smotrnejšo vojaško dejavnost.[59]

Po akciji v Puščavi je krenila Zidanškova brigada na slovenjgraško Pohorje. Na partizanski kmetiji Golob so poklicali v štab brigade namestnika komandanta 1. bataljona Ivana Mediča-Silva, komandirja 2. čete 1. bataljona Ivana Zoreta-Džonija, političnega komisarja čete Alojza Vindiša-Dundo in terenska politična delavca Toneta Raderja-Jaska ter Ivana Skerlovnika. Oba sta takrat bila še vezana z brigado, sočasno pa sta organizirala politično delo na terenu. Zbranim tovarišem so v štabu naročili, da morajo s četo na akcije v Dravsko dolino. Četi je štab brigade naložil več konkretnih nalog, predvsem pa ji je ukazal, da mora v Dravski dolini in na ribniškem območju napadati sovražnikove patrulje, manjše vojaške oddelke in razdirati železniško progo. S takšnimi akcijami naj bi četa vznemirjala sovražnika in ga vezala nase. S prihodom na območje Ribnice je najprej pripravljala likvidacijo nemškega vojaškega kurirja, ki je vsakodnevno prevažal z motorjem pošto iz Podvelke v Ribnico. Ker je nepričakovano zapadel sneg in je kurir prenehal voziti, je ta akcija odpadla. Četa se je nato odločila, da bo porušila železniško progo in iztirila vlak. Ker pa niso imeli minerja in tudi ne raztreliva, so s posebnim ključem odvili vijake na tračnicah in na ta način pripravili progo za iztirjenje vlaka. Vlak je pripeljal na razdrto progo in iztiril. Po akciji se je četa umaknila v snežnem metežu v vas Sv. Anton (sedaj Planina) h kmetu Mihaelu Kanopu pd. Čauku. Sem so prispeli v noči na 15. februar 1944. Kmet Kanop jih je gostoljubno sprejel in jih pogostil z ovco. Nemški orožniki in policisti so bili hitro obveščeni, da so partizani iztirili vlak, zato so jim takoj sledili. Pri iskanju čete pa jim je pomagal orožnik Franc Jakob iz Sentvida pri Vuhredu. Pred vojno je bil lovec in je zato poznal vse steze in kmetije na ribniškem območju. Po bližnjicah je pripeljal Nemce do Čaukove kmetije, ti pa so jo delno obkolili. Četo, ki je počivala,

so napadli z brega nad kmetijo, ko pa so se začeli partizani upirati, jih je druga sovražnikova skupina napadla s spodnje strani. Nemcem se je posrečilo četo razbiti, toda komandir jo je s pomočjo Iva Skerlovnika, Silva, Dunde in drugih zbral ter jo umaknil z neugodnega položaja. Skerlovnik je nato vodil kolono mimo Vidmanove žage do ribniškega Kopnika in nato do Tajzla. Ob spopadu pri Kanopu-Čauku sta padla Maks Grubelnik iz Hudega kota nad Ribnico in Jože Rotovnik z Graške gore, medtem ko je bil Tone Rader-Jasko lažje ranjen v roko.[60] Zajeti pa so bili Jože Jernej, Bruno Reš in Ivan Bricman. Nemci so jih imeli zaprte od 15. na 16. februar na orožniški postaji Marenberg (sedaj Radlje ob Dravi), nato so jih 16. februarja predali gestapu v Maribor.[61] Jožeta Jerneja-Ponesa, peka iz Črne na Koroškem, so ustrelili 9. marca 1944 v Zgornji Dobrovi pri Zrečah, Bruna Reša, dijaka iz Črne na Koroškem, so odpeljali v Berlin in ga zaradi ubežništva iz nemške vojske ter zaradi bojevanja med partizani februarja 1945 obsodili na smrt z obglavljenjem, Ivana Bricmana iz Mežice pa so poslali v taborišče. Bruno Reš je napisal sestri 15. januarja 1945 pred usmrtitvijo v poslovilnem pismu med drugim tole: »... draga Leni, ne žaluj, ne obupaj in bodi hrabra. Vedi, da tudi meni ni lahko sprijazniti se z mislijo, da je vsega konec. Bodi trdna in moja edina želja je še, draga moja sestrica, da pojdi takrat, ko bo prišel dan svobode, na grob naše drage matere, položi na njen grob šopek nageljčkov in prižgi svečo in takrat se še enkrat spomni na me... tolaži in hrabri očeta in pozdravi še enkrat vse poznane... Očetu, Miciki in mačehi poslednji pozdrav!... bodi trdna kot skala in ohrani mi drag spomin...«[62]

Spopad pri Kanopu (Čauku) dne 15. februarja 1944 so nemškim orožnikom upoštevali za pridobitev odlikovanja za udejstvovanje v bojih proti partizanom.

Druga četa 1. bataljona je 20. februarja 1944 ponovno odvila vijake na železniški progi med Dravogradom in Vuzenico. Nadzornik proge je sabotažo pred prihodom vlaka odkril in tako preprečil iztirjenje, s tem pa tudi učinek partizanske akcije.

Džonijeva četa je pred to akcijo in po njej izvedla še nekaj manjših akcij, nato se je vrnila v brigado.[63]

Zasledovana in napadana od Treeckove operativne skupine je prispela XIV. divizija 14. februarja na Konjiško goro.

V noči na 15. februar je na cesti Frankolovo—Slovenske Konjice z jurišem pregnala Nemce in se povzpela na goro Stenico. Načrtovan preboj mimo vasi Stranice na Pohorje se diviziji to noč ni posrečil, ker so bili sovražnikovi položaji v Stranicah močno zasedeni. S tem je zamudila priložnost preboja na Pohorje, ki se mu je tokrat najbolj približala. Po hudih bitkah pri razvalinah starega gradu Lindek in na pobočjih Stenice je XIV. divizija v noči na 16. februar prebila nemški obroč in šla na Paški Kozjak. Tu se je kljub nenehnim nemškim napadom pripravljala za preboj na Pohorje. Nemci so obkolili Paški Kozjak, posebej pa so utrdili zapori na cestah Vitanje—Dolič in Dolič—Velenje. V noči na 18. februar je poslal štab XIV. divizije v preboj proti Pohorju bataljone Šercerjeve brigade. Prišlo je do ostrih bojev, zaradi hudega mraza je odpovedalo partizansko avtomatično orožje, sovražnik je bil na cesti premočan in poskusi preboja niso uspeli. Ob četrti uri zjutraj je poslal štab divizije v preboj še 1. bataljon Bračičeve in 3. bataljon Tomšičeve brigade. Oba sta se sunkovito zagnala na Nemce in potegnila s seboj bataljona Šercerjeve brigade. S silovitimi juriši so pri Sv. Marjeti razbili Nemce, zavzeli približno en kilometer ceste in nadaljevali pohod na Pohorje. V tem se je zdanilo in štab divizije se ni mogel odločiti, da bi poslal čez cesto glavnino enot, v kateri je bilo tudi mnogo ranjencev. Ukazal je umik na Paški Kozjak. S ceste je umaknil 1. in 4. bataljon Šercerjeve brigade, ki sta bila na zavarovanjih za preboj na Pohorje. Drugi in 3. bataljon Šercerjeve brigade ter 1. bataljon Bračičeve brigade in 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki so se že močno odmaknili na Pohorje, pa povelje štaba divizije o vrnitvi ni več doseglo. S prebojem na Pohorje so se rešili iz nevarnega obroča Treeckove operativne skupine. Skupina štirih bataljonov, ki so se prebili na Pohorje, je štela okoli 180 ljudi. Toda glavnino XIV. divizije, ki je imela sedaj le še šest okrnjenih bataljonov, mnogo ranjencev, bolnikov, štabne enote, pratež in kulturniško skupino, skupno okoli 600 ljudi, so po razpolovitvi čakali najtežji boji. Nemci so jih napadli z vrha Paškega Kozjaka in z vseh drugih strani. Aktivirali so topništvo in minomete. Dan je minil v hudih bojih na Basališču in na drugih terenih zasneženega Paškega Kozjaka.[64]

Istega dne popoldne je prišla po partizanskih sledeh četa 14. SS policijskega polka iz Treeckove operativne skupine do

Pake na Pohorju in tu z nenadnim napadom presenetila borce Šercerjeve in Tomšičeve brigade. Iz Šercerjeve brigade je padlo okoli 10, iz Tomšičeve približno 5 borcev, oboji pa so imeli tudi nekaj ranjenih. Napadalce sta nato pregnali četi Tomšičeve brigade. Operativna skupina XIV. divizije je potem krenila na Glažutsko planino, od tod pa proti zahodu ter hkrati preučevala možnosti, kako bi pomagala bojujoči se obkoljeni glavnini oziroma kako bi se vrnila v njen sestav.[65]

Kmalu zatem, ko je poslala 2. četo 1. bataljona v Dravsko dolino, je prešla Zidanškova brigada Mislinjsko dolino in se ustavila v hribih blizu Sv. Duha jugozahodno od Slovenjega Gradca. Sem je bilo slišati ostre boje XIV. divizije z nemško operativno skupino, ki so divjali na Paškem Kozjaku. Močno grmenje topov, pomešano z minometalskim ognjem, je opozarjalo na spopade večjih enot. Toda brigada tudi sedaj ni imela nobenih stikov s XIV. divizijo ali kakšnih dopolnilnih navodil. Upoštevajoč povelje štaba IV. operativne cone z dne 11. februarja 1944, ki ga je verjetno že prejela in navodila komandanta IV. operativne cone, ki je bil še vedno z brigado, se je njen štab odločil za napad na orožniško postojanko v Podgorju.[66] Borec Zidanškove brigade Jože Korošec-Vido iz Podgorja je štabu brigade oskrbel podatke, da je v osnovni šoli kakih 10 orožnikov, ki svojo utrdbo vsak večer zapustijo, ko gredo k večerji v bližnjo gostilno k Sečnjakovim. V šoli so v odsotnosti običajno puščali le enega orožnika. Na osnovi teh podatkov so se v štabu domenili, da bo napad 18. februarja 1944 okoli 19. ure. Brigada se je pripravila za odhod, vendar so jo vesti obveščevalcev, ki so se vrnili z območja Doliča, zadržale. Poročali so o koncentraciji močnih nemških enot na območju Doliča in Šentvida. Ker v štabu niso vedeli, v katero smer bodo nemške enote krenile, so čas napada preložili za nekaj ur. Pred odhodom v akcijo se je poslovil komandant 3. bataljona Ivan Uranič-Drago, ki je odšel za komandanta Koroškega odreda. Poveljstvo 3. bataljona pa je prevzel Bernard Grabner-Dušan, ki je bil do tedaj komandant Koroškega bataljona. Brigada je krenila proti Podgorju kmalu po polnoči. Napad so zaupali glavnini 3. bataljona, v njem pa je sodelovalo še nekaj prostovoljcev iz 1. bataljona in drugih enot. Na zavarovanja proti Slovenjemu Gradcu in Šmiklavžu so poslali dele 2. in 1. bataljona. Borci so se približevali osnovni šoli in takrat je nepričakovano padel strel. Kmalu so ugotovili, da

se je Jožetu Mešlu-Delku sprožil mitraljez, ko je plezal čez ograjo. To je bilo opozorilo orožnikom, da se zgradbi približujejo partizani, zato so se pripravili na obrambo. Prostor okoli osnovne šole so z raketami razsvetlili in ko so opazili partizanske skupine, so vsuli po njih točo krogel. Prvi partizanski nalet so odbili, toda napadalci niso odnehali. Zbirali za bombaše in mitraljezce, pa tudi minerji so se medtem pripravljali. Komandanti Poglajen, Čižmek in Vinter so orožnike klicali k predaji. Ker pa ni bilo odziva, se je partizanski napad nadaljeval. Bombaši Maks Peklar-Fonzi, Avgust Vižintin, Vinko Plevnik, Milan Kert-Rigo, Franjo Ladinik, Mirko Grahovac-Mile, Alojz Fajmut-Zvonko in drugi so zmetali v vrata in okna bombe, toda pravega učinka ni bilo. Vrata niso popustila, pa tudi okna ne, ker so bila založena s kamenjem in z opeko. Orožniki so se branili v prvem nadstropju, streljali so po partizanih in metali skozi okna bombe. V napad je potem šel od cerkve z novo skupino vodnik Jože Herle, toda tudi ta se je moral umakniti k drvarnici. Nato so ukazali namestniku komandanta 3. bataljona Milanu Trtniku, da mora zaminirati vrata in okna. Mine je nastavil pri oknu in pri vratih in po močni eksploziji so stene zaječale. Za Trtnikom je skozi okno zrinil še eno mino Maks Peklar-Fonzi in po njeni eksploziji je bilo že več upanja za vdor v pritličje. Partizani so v gasilskem domu staknili sodček bencina in nekaj pogumnih borcev ga je pod zaščito mitraljezov vrglo skozi okensko odprtino. Bencin, ki se je razlil, so z bombami vžgali in v pritličju je izbruhnil močan plamen. Orožnike je to malo zmedlo, ni jih pa omehčalo, da bi se odločili za vdajo. Zanašali so se, da jim bo prišla pomoč in na močno obokano sobo v prvem nadstropju, v kateri so se branili. Partizani so uvideli, da jih iz pritličja ne bodo mogli prisiliti k vdaji, zato so začeli obstreljevati z minometom streho. Na ta način so hoteli zanetiti požar tudi z vrha stavbe. Ta zamisel pa se jim ni posrečila. Medtem ko so partizani oblegali orožnike v Podgorju, so tem hiteli Nemci na pomoč iz slovenjegraške postojanke. Partizanska zaseda 2. bataljona jih je sprejela z ognjem in jurišem. Vermani in Nemci so se po krajšem spopadu, v katerem so imeli dva mrtva ter dva ranjena, obrnili in zbežali. Ker se je začelo že daniti, je štab ukazal umik. V štabu brigade so tudi menili, da bodo orožniki tako zgoreli, saj se je plamen takrat razširil že po vsej stavbi. Toda njihov »bunker« v prvem nad-

stropju je bil tako močan, da jih je pred plamenom obvaroval. Partizani so pozneje zvedeli, da so orožniki med bojem ustrelili enega od svojih, ki se je hotel vdati in je za vdajo nagovarjal tudi druge. Brigada je imela štiri ranjence, od katerih sta znana politični komisar 1. čete 3. bataljona Milan Kert-Rigo in Jakob Ermenc. Ranjence so v Zgornjem Podgorju prevzele partizanske kmetije Vraber, Močnik in druge ter se za njihovo ozdravitev zelo trudile. Čez nekaj časa so jih partizani odpeljali v bolnišnico na Pohorje. Brigada se je od Podgorja umaknila h kmetijam Žnidar, Smolčnik in Pristotnik pri Sv. Duhu.[67]

Napad na orožniško postajo Podgorje vojaško ni uspel. Prvotna zamisel, da bi napadli orožnike pri večerji, bi prinesla verjetno več uspeha. Prav tako je tudi nenamerni mitraljezčev izstrelek neposredno pred napadom prispeval k neuspehu. Prizadevnost borcev in starešin, da bi postojanko zavzeli, je bila velika. Vendar je treba poudariti, da brigada v tem času še ni imela posebnih izkušenj za napade na utrjene postojanke, saj je bil to njen prvi tovrstni napad, medtem ko je orožnike vso noč v znatni meri spremljala sreča. Ogenj, ki se je razširil iz pritličja v prvo nadstropje, jih je že močno ogrožal in če bi borcem uspelo zanetiti tudi streho, bi postojanka zagotovo padla. To bi se zgodilo tudi v primeru, če bi brigada lahko z napadom nadaljevala podnevi. To pa ni bilo mogoče, ker leži vas v ravnini, v bližnjih postojankah pa je bilo preveč sovražnikovega vojaštva. Treeckova operativna skupina na to akcijo ni reagirala, četudi so bile njene enote oddaljene od Podgorja le približno 10 km. Tako tudi ni uspel poskus Zidanškove brigade, da bi z napadom na Podgorje delno razbremenila XIV. divizijo. Akcija pa je imela kljub temu tudi pozitivne rezultate. Napad je naletel pri prebivalcih širšega območja na odobravanje, medtem ko so morali Nemci, boječ se ponovnega napada, postojanko v Podgorju zapustiti, s čimer so bile dane ugodnejše okoliščine za hitrejši razvoj osvobodilnega gibanja na tem območju. In ne nazadnje si je brigada pridobila nekaj prepotrebnih bojnih izkušenj.

Prvi napad Zidanškove brigade na utrjeno postojanko je zahteval štiri ranjence. Ti in bolni borci so brigadno vodstvo ponovno opozorili, da mora čimprej organizirati izgradnjo bolnišnice. Zato je prišel že v prvi polovici februarja 1944 na Pohorje s komandantom IV. operativne cone zdravnik dr. Bo-

gdan Premrov. Ker pa je bilo povsod še po meter in več snega, so gradnjo bolnišnice preložili na mesec marec. Vprašanje ranjencev in bolnikov je postajalo od dne do dne resnejše. Brigada je imela februarja 10 ranjencev, od katerih je morala 5 hudo ranjenih skriti na zanesljivih kmetijah. Še težje pa je bilo v tem mesecu z 52 bolniki, od katerih jih je pustila na zdravljenju pri kmetijah 8, medtem, ko so se lažji ranjenci in bolniki zdravili v brigadi. Da bi zboljšala strokovnost bolničarjev, sta jim sanitetni referent brigade Tone Hudopisk-Zvone in dr. Bogdan Premrov v mesecu februarju večkrat predavala o prvi pomoči in o tehniki previjanja.[68]

Šlandrova brigada se je vrnila proti koncu januarja po napadu na Črno na Koroškem na svoje staro operativno območje v Savinjsko dolino. V obdobju nemških zimskih hajk se je uspešno bojevala in tudi sama prehajala v akcije. Sledili so boji na območju Gornjega grada, na Tomanovi planini, napad in uničenje orožniške postojanke v Motniku ter hudi boji na Menini planini. V naštetih in še drugih bojih ter spopadih in akcijah je brigada zgubila precej borcev, vodilnega kadra, orožja, zlasti pa ji je pošlo strelivo. Zato je bila njena borbena sposobnost med bojnim pohodom XIV. divizije na Štajersko znatno zmanjšana. Z uspešno mobilizacijo in okrepljeno vojaško dejavnostjo pa se je pričela ponovno uveljavljati. Sredi februarja je prejela povelje štaba IV. operativne cone z dne 11. februarja za napade na komunikacije, postojanke in nemške kolone, da bi tako razbremenila XIV. divizijo. Četudi je bila še močno oslabljena, je takoj prešla v akcije. Med boji proti XIV. diviziji niso Nemci pritegnili sil s kamniškega in litijskega območja v Treeckovo operativno skupino, temveč so z njimi okrepili svojo dejavnost proti Šlandrovi brigadi in Kamniško-zasavskemu odredu. V tem času so bili zelo uspešni minerji Kamniško-zasavskega odreda, ki so železniško progo Ljubljana—Celje devetkrat minirali.[69]

Glavnina XIV. divizije se je po hudih bojih na Paškem Kozjaku 20. februarja srečno prebila prek ceste pri železniški postaji Paka. Naslednjega dne se je na svojem pohodu na Graški gori zapletla v enega najhujših bojev, potem pa ji je 22. februarja končo uspel preboj proti Mozirski planini in Koroški.[70]

Operativna skupina XIV. divizije je pri tem, ko je sledila glavnini, prispela 20. februarja k Brešarju na Razborci na Pohorju. V noči na 22. februar je prekoračila Mislinjsko dolino, šla mimo Šmiklavža in se ustavila na Plešivcu. Ta in naslednji dan se je poskušala povezati z glavnino divizije, kar pa ji ni uspelo. Ker se ni mogla prebiti prek ceste Šoštanj—Črna in združiti z glavnino, se je 24. februarja umaknila k Sv. Duhu ter se odločila za samostojne akcije in za čimprejšnjo povezavo z Zidanškovo brigado. Informacijo o Zidanškovi brigadi ji je uspelo dobiti že pri Sv. Duhu.[71] Terenski politični delavec Jože Šurc-Gojko je posredoval funkcionarjem operativne skupine XIV. divizije vse podatke o Zidanškovi brigadi, ki se je po napadu na orožniško postojanko Podgorje zadrževala 19. februarja na območju Sv. Duha, nato je krenila proti Pohorju. Za zbiranje pomoči v hrani, oblačilih in zdravilih, ki so je bili nujno potrebni številni borci operativne skupine XIV. divizije, je Jože Šurc-Gojko mobiliziral vse terenske delavce in tudi druge sodelavce. Na tem območju je pustila Zidanškova brigada po odhodu na Pohorje domačina borca Jožeta Korošca-Vida in ga zadolžila, da mora skrbeti za ranjence iz napada na Podgorje, ki so se zdravili na zanesljivih kmetijah. Kakor Jože Šurc-Gojko se je tudi Jože Korošec-Vido sešel z voditelji operativne skupine XIV. divizije ter jim tudi dal vse podatke, ki so jih želeli o brigadi in o razmerah na terenu. Po opravljenih nalogah za pomoč bolnim, ozeblim in od naporov onemoglih borcev operativne skupine XIV. divizije ter ranjencem Zidanškove brigade se je Korošec napotil v svojo brigado. Korošec in Šurc se spominjata, da je bil pogled na večino izčrpanih borcev operativne skupine XIV. divizije pretresljiv. Noge so imeli zavite z vrečevino in cunjami, njihovi upadli obrazi pa so pričali o velikem trpljenju, ki so ga prestali v hudih bojih ter na dolgem in napornem pohodu.[72]

Z območja Sv. Duha je krenila Zidanškova brigada v akcijo na cesto, ki veže Dravograd s Slovenjim Gradcem. Pri Sv. Jedrti se je v noči na 21. februar lotila 35 metrov dolgega mostu čez Mislinjo. Ker ji požig ni uspel, ga je nato porušila s krampi in drugim orodjem. S tem je za nekaj časa zavrla promet po Mislinjski dolini.

Isto noč je bataljon Zidanškove brigade izvedel ekonomsko akcijo na Gmajni pri Slovenjem Gradcu. Nemci so poslali iz

Slovenjega Gradca tja skupino vojakov iz akcijskega voda. Ker ni bilo več partizanov, so odpeljali domačina, vojaškega obveznika.

Po opravljenih akcijah se je brigada ustavila pri Vrhnjaku na Pohorju. Od tod je poslala 23. februarja enoto na sabotažno akcijo v Stari trg pri Slovenjem Gradcu. Borci so zažgali na državnem posestvu skladišča žita in hleve za živino, hkrati pa so izvedli ekonomsko akcijo. Za enoto Zidanškove brigade so poslali Nemci iz Slovenjega Gradca dve skupini akcijskega voda, ki pa s partizani nista prišli v stik.[73]

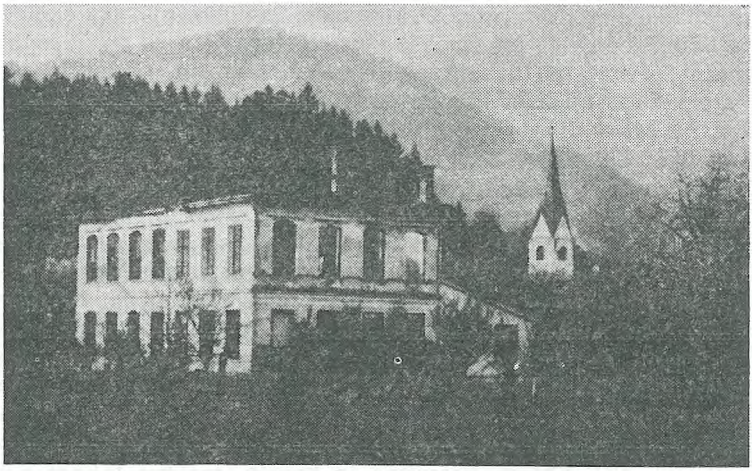
Po odhodu od Vrhnjaka se je Zidanškova brigada ustavila pri Škratku in pri Jesenku na Pohorju. Tu so v brigado mobilizirali terenska politična delavca Ferda Štiblerja-Ivana in Slavka Gamsa-Branka. Ta ukrep pa ni bil v skladu s pristojnostmi brigadnega vodstva. Ker je primanjkovalo političnih delavcev, so morali oba že naslednji mesec na zahtevo šaleško-mislinjskega okrožja vrniti na teren.[74]

Napad na vlak v Trbonjah in povezava z enotami XIV. divizije

Da bi se po dejavnosti v Mislinjski dolini brigada izmaknila zasledovanju sovražnikovih enot in da bi nadaljevala z napadi in akcijami, se je njen štab odločil, za nagel pohod v Dravsko dolino, kjer je Nemci niso pričakovali. Tako je prispela 24. februarja zvečer k Sv. Primožu na Pohorju. Naslednji dan 25. februarja so v štabu pripravili vse potrebno za napad na vlak na železniški postaji Trbonje, ki leži kakih 6 km od Dravograda proti Mariboru. V pripravah za napad so potrebovali podatke iz Trbonj, zato so poslali v dolino na oglede komaj 17-letno Peruševo Ančko iz Sv. Primoža. Pri stricu Mihi Perušu je v Trbonjah zvedela vse, kar so ji v štabu naročili. Z ugodnimi podatki za napad na vlak se je vrnila domov. O vsem je takoj poročala štabu in zvečer se je brigada spustila v Dravsko dolino. Kljub odhodu brigade pa je bilo ponoči pri Sv. Primožu bolj živahno kot običajno. Partizani so v župnišču zbrali in zaprli približno 20 okoliških kmetov in delavcev ter jim zabičali, da se do njihove vrnitve ne smejo oddaljiti. Tu so pustili tudi tri bolne partizane. To so bili Jože Čebul, Ivan Gradišnik in Rusinja Marija Ješenko. Brigada je prišla na železniško progo neopazno, jo pregledala, zasedla in postavila

proti Mariboru ter proti Dravogradu zavarovanja. Na postajališču Trbonje je presenetila službujočega šefa, ki se je sedaj moral ravnati po ukazih partizanskih starešin. Okrepljen 1. bataljon se je razporedil ob progi za napad na vlak, 2. bataljon je šel v zasedo proti Vuzenici, 3. bataljon pa proti Dravogradu. Skupinice borcev, določene za napad, so ležale na kupih slame blizu železniške proge. Slamo so prinesli s seboj, da bi po napadu z njo zažgali vagone. Ob 23. uri je iz Dravograda pripeljal vlak. Čim se je ustavil, so ga partizani napadli. V zatemnjenih vagonih so naleteli na prestrašene potnike, med katerimi je bilo bolj malo uniformirancev. Kolikor jih je bilo, so jih naglo razorožili, sleči in sezuti pa so se morali sami. Zagrizenega nacističnega orožnika so partizani po zaslišanju ustrelili, dva policista in nekaj vojakov pa se je moralo pridružiti civilistom, ki so jih partizani odpeljali na miting v osnovno šolo. Sem so povabili tudi domačine, ki so prihajali bolj počasi, previdno in boječe, saj kaj takega pri takratni nemški moči in oblasti ob železniških progah in blizu močnejših okupatorjevih postojank niso pričakovali. Miting je izredno uspel, posebej pa je bil učinkovit govor komandanta brigade Borisa Čižmeka-Bora. Zagrizeno nemško učiteljico, članico nacistične stranke Anico Lorber so partizani napodili iz šole in prav tako njeno kolegico Frančiško Hapfer. Šolo so po mitingu zažgali, saj v njej od leta 1941 ni bilo pouka v slovenščini. Nemci so takoj po prihodu leta 1941 odpustili slovenske učitelje in učiteljice, izgnali pa so tudi župnika. Do požiga šole se je tu zvrstilo kar osem učiteljev in učiteljic, ki so prišli iz Avstrije. Vas Trbonje so nacisti kot druge naše kraje želeli naglo ponemčiti. Borci so zažgali tudi poprej napadeni potniški vlak. Zgorelo je šest vagonov. Lokomotivo so ukazali močno zakuriti, pričakovali so eksplozijo kotla, do česar pa ni prišlo. Požgali so še zasilno postajališče in uničili vse železniške naprave. Sovražnikovo vojaško pomoč, ki je prihajala od Dravogarada, je odbil 3. bataljon, druga nemška enota pa je kar na slepo streljala z leve strani Drave v smeri gorečega vlaka. V akciji na vlak je brigada zaplenila 2 brzostrelki, 2 puški, pištolo, 35 odej in drugo opremo ter približno 560.000 RM gotovine. Brigada je imela enega ranjenega.

Akcija v Trbonjah je v poročilu komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 3. marca 1944 dokaj nenavadno opisana. Zato ga bomo navedli

Požgana osnovna šola v Trbonjah pri Dravogradu 25. februarja 1944

skoraj v celoti. »V petek 25. 2. 1944 je bil na postajališču Trbonje spet napaden vlak Dravograd—Maribor. Prizadeti potniki soglasno izjavljajo, da so banditi pri tem napadu imeli docela drugačno obnašanje. Sedaj ni bil v nasprotju s prvim napadom nihče ubit ali trpinčen. Ko so jemali dele oblačil: uniforme, okovane čevlje, tople volnene rokavice in podobno, so banditi poudarjali, da za sedaj nimajo drugih možnosti, da bi te predmete mogli dobiti po normalni poti, da so zato prisiljeni ravnati tako. Čuli smo za posamezne primere, da so se banditi pokazali zelo uslužne do prizadetih. Tako so na poti do šole v Trbonjah, kamor so odpeljali potnike, ženskam in starejšim ljudem celo nosili prtljago. Med drugim je morala neka sprevodnica oddati banditom tudi svoj službeni jopič. Ko je drgetala od mraza in ji je neki sopotnik dal svoj plašč, so ji banditi jopič takoj vrnili. Poroča se tudi o raznih popolnoma lojalnih razgovorih z banditi.... V šoli v Trbonjah je imel neki bandit (baje Nemec iz Wroclawa) ne preveč spreten političen govor. Za njim je govoril komandant banditov, visok Slovenec, lepe zunanjosti. Njegov govor je bil baje izvrsten in zelo učinkovit. Njega so okarakterizirali kot rojenega propagandista. Po mitingu so šolo zažgali. Obema učiteljicama so dovolili odnesti vse njihove osebne stvari iz goreče

stavbe. O takšnem ponašanju banditov se zelo mnogo govori in dela na prebivalstvo močan vtis. ...«

Medtem, ko je bila brigada polno zaposlena v Dravski dolini, so proti jutru vdrli v župnišče pri Sv. Primožu vermani in Nemci. Odpeljali so oba partizana in partizanko, civiliste, zaprte v župnišču, pa so po krajšem pregledu izpustili. Kmalu po njihovem odhodu je vkorakala brigada. Ta noč je bila dokaj nenavadna. Partizani so bili v akciji v dolini, Nemci pa pri Sv. Primožu. Nenavadno je bilo tudi srečanje obeh kolon pod Sv. Primožem. Nemci so se ob svitu spuščali proti Vuzenici po Požarskem jarku, zahodno od njih pa je šla v smeri proti Perušu k Sv. Primožu kolona Zidanškove brigade. Oddaljenost med Nemci in partizani je bila nekaj sto metrov. Zakaj ni prišlo do spopada, ni ugotovljeno. Po prihodu je bilo dobro razpoloženje partizanov skaljeno. Tu so zvedeli, da so jim Nemci odpeljali tri soborce. Kaj se je zgodilo z Marijo Ješenko s Krima in Ivanom Gradišnikom iz Dobrove pri Slovenjem Gradcu, ni ugotovljeno. Znano je samo, da sta bila v marenberških orožniških zaporih od 26. na 27. februar 1944, potem so ju z Jožetom Čebulom predali gestapu v Maribor. Po vsej verjetnosti se je Čebul na gestapu bolje znašel. Po zaslišanju je moral k vojakom v Slovenj Gradec, tu pa je izkoristil priložnost in zbežal na Pohorje ter se zopet priključil brigadi.

Napad na vlak je popolnoma uspel, uspešen pa je bil tudi miting v vasi Trbonje, ki so jo nemški nacisti vsa leta okupacije skrbno nadzirali in si močno prizadevali, da bi jo čimprej germanizirali. Požgane šole Nemci niso obnavljali, zato v tem kraju do konca okupacije ni bilo pouka v nemščini.[75]

Hkrati s pohodom Zidanškove brigade na akcijo v Dravsko dolino so se končale srdite hajke Treeckove operativne skupine proti glavnini XIV. divizije. Zvečer 25. februarja in naslednje jutro so se pričele nemške enote vračati v svoje postojanke. Štab XIV. divizije je bil takrat z glavnino Tomšičeve brigade, s skoraj vsemi ranjenci in bolniki, s številnimi razkropljenci, predvsem iz Bračičeve brigade ter s pratežem v planinskih kočah na Beli peči. Od tod je krenila divizijska skupina, razdeljena na tri oddelke skozi Savinjsko dolino proti moravškemu območju. Pri Ramšaku se ji je pridružila glavnina Bračičeve brigade. Tu je štab XIV. divizije zvedel, da je končana proti njenim enotam ofenziva Treeckove operativne

skupine. Naslednjega dne 27. februarja sta dve skupini borcev Bračičeve brigade vzpostavili pri Novi Štifti zvezo z borci Šlandrove brigade. V bližini sedla Slape pa se je srečal s skupino XIV. divizije, s katero je bil takrat tudi namestnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi, še 1. bataljon Šlandrove brigade. Borci XIV. divizije so šli nato na Menino planino v taborišče Šlandrove brigade, tu so dobili hrano, nekaj streliva in opreme. Dne 26. februarja sta se blizu Solčave srečala 1. in 4. bataljon Šercerjeve brigade z Vzhodnokoroškim odredom. Ta jim je dal nekaj opreme in streliva ter prevzel bolne in ranjene borce. To so bila prva srečanja Šlandrove brigade ter Vzhodnokoroškega odreda z enotami XIV. divizije. Bataljona Šercerjeve brigade sta se potem 27. februarja sešla na Črnivcu s 1. in 2. bataljonom Tomšičeve brigade. Pod vodstvom namestnika komandanta XIV. divizije Toneta Vidmarja-Luke so 29. februarja vsi prispeli na Moravško. Naslednji dan so se povezali s štabom IV. operativne cone, s skupino borcev Šlandrove brigade in funkcionarji okrožnega komiteja KPS Kamnik. Zaradi izčrpanosti in neugodnega stanja ter razpoloženja teh enot XIV. divizije se je nameraval Vidmar z njimi prebiti na Dolenjsko. Sekretar okrožnega komiteja KPS Kamnik Franc Zupančič-Marjan pa je menil, da so sedaj enote na organiziranem področju, ki jim lahko da potrebno pomoč za njihovo ponovno vojaško usposobitev. Viktor Avbelj-Rudi je nato 2. ali 3. marca ukazal, da morajo te enote XIV. divizije ostati na Štajerskem, politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril pa jim je dal navodila za nadaljnje delovanje. Zaradi vzpostavitve zveze s Tomšičevo in Šercerjevo brigado ter s štabom IV. operativne cone sta prišla od Sv. Radegunde 4. marca na Moravško tudi komandant in politični komisar XIV. divizije Jože Klanjšek-Vasja in Stane Dobovičnik-Krt. Po prihodu Viktorja Avblja-Rudija so se tu domenili o organizaciji počitka za izčrpane borce Tomšičeve in Šercerjeve brigade, o zdravljenju ranjencev in bolnikov, kakor tudi o ponovni vojaški usposobitvi obeh enot.[76]

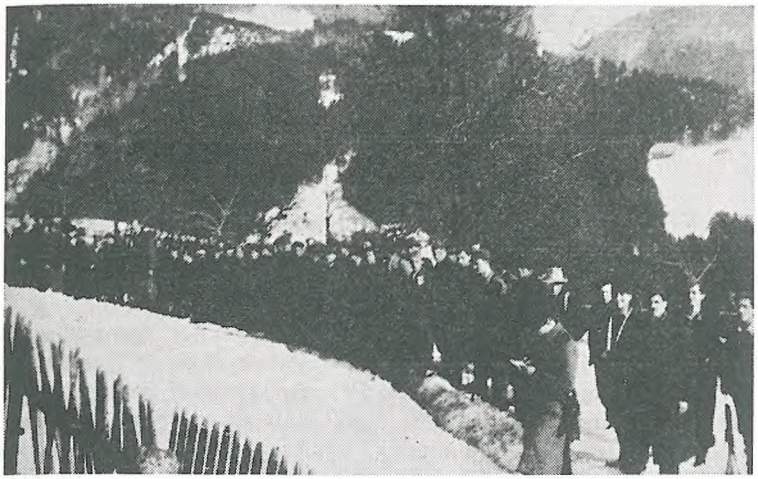
V noči na 26. februar se je operativna skupina XIV. divizije premaknila od Sv. Duha prek Mislinjske doline v Golavabuko na Pohorju. S tem premikom so imeli namen približati se Zidanškovi brigadi. Iz Golavabuke so pričele enote operativne skupine XIV. divizije takoj odhajati na ekonomske in

vojaške akcije, lotile pa so se tudi mobilizacije. Posebej je bil uspešen njihov pohod v noči na 28. februar v Šmartno pri Slovenjem Gradcu. Tu so iz trgovin odpeljali velike količine živeža in tekstila (25 zabojev sladkorja, prek 400 srajc), pri Dovžah pa so isto noč zažgali vlak in ga pognali proti Dravogradu. Njene enote so se po uspelih akcijah vrnile zjutraj v Golavabuko. Borci in starešine so se utrujeni, vendar zadovoljni spričo uspešno izvedenih akcij porazgubili po toplih pohorskih domovih.[77]

Ta dan, 28. februar 1944, je bil za skupino trinajstih Zidanškovcev posebej zanimiv. Nad Turiško vasjo na Pohorju so se nepričakovano srečali z neznano partizansko enoto. Toda kot običajno so se partizani dveh različnih enot hitro spoznali. Enoto Zidanškove brigade, ki je bila na poti k Resniku, da bi tam pripravila spuščališče za zavezniško pomoč, je vodil komandir Franc Žigart-Vitez. V njej pa so bili Rudi Mihelič-Jernej, Franc Kokol-Jožko, Kreuh Marjan, Karel Pačnik, radiotelegrafist Avgust Vižintin-Izak, predstavnik zavezniške vojaške misije narednik Vučko Vučković, po rodu Črnogorec in drugi. Z enoto je bil tudi politični komisar brigade Franta Komel. Zidanškovci so se srečali z enoto operativne skupine XIV. divizije. To je bilo prvo srečanje borcev dveh različnih partizanskih formacij. Od svojih bojnih tovarišev so borci Zidanškove brigade zvedeli, kako so se v najtežjih okoliščinah prebijali skozi sovražnikove zasede, zapore, obroče ter končno prišli na Pohorje. Oblečeni in obuti so bili povečini slabo. Videti jim je tudi bilo, da so od prestanih naporov močno izčrpani, kar pa jih ni zlomilo, temveč nasprotno, vsem težavam so vztrajno in pogumno kljubovali. Tega dne pa so bili še posebej dobre volje, ker so izpraznili bogato založeno trgovino v Šmartnem in ker so jim uspele tudi druge akcije. Vitezova skupina je polna vtisov odšla od Turičnika proti Resniku, politični komisar Franta Komel pa je ostal z Ivanom Kovačičem-Efenko in z drugimi funkcionarji iz operativne skupine XIV. divizije ter se z njimi dogovarjal o bližnjem sodelovanju obeh enot.[78]

Po odhodu Vitezove skupine so se okoli 29. februarja srečale z enotami operativne skupine XIV. divizije tudi druge enote Zidanškove brigade. Teh srečanj med četami in bataljoni obeh formacij pa je bilo do srede marca še več, kar je razumljivo, saj je Zidanškovo brigado po akciji na Trbonje

vodila pot na slovenjegraško oziroma mislinjsko Pohorje, kjer so se zadrževale enote operativne skupine XIV. divizije. Srečanj se borci in starešine Zidanškove brigade spominjajo takole: Takratni komandir čete Bogdan Knaflič-Ljubo, navaja med drugim: »Bili smo pri kmetiji Lampret v Gradišču na Pohorju blizu kapelice Sv. Barbare. Ponoči je pritekel v štab stražar in me opozoril, da nastopa proti nam neka vojska. Takoj sem ukazal pripravljenost. Stražar mi je nato dejal, da se ti, ki prihajajo, pogovarjajo glasno in pristavil, da dvomi, da bi bili Nemci, ki običajno nastopajo brez besed. Kmalu smo ugotovili, da smo se srečali z enoto XIV. divizije. Srečanje je bilo prisrčno, toda hkrati smo ugotovili, da so borci te enote močno izčrpani. Številni med njimi so bili po moji površni oceni dobesedno za bolnišnico. Takoj smo prevzeli namesto njih razne vojaške obveznosti, jim začeli zbirati hrano, okrepčila, perilo, obleke, sanitetne pripomočke in vse drugo, kar so nujno potrebovali. Odpeljali smo jih v tiste predele, kjer so bili varnejši, da bi si čimprej opomogli...« Komandant brigade Boris Čižmek-Bor: »Moje srečanje z borci XIV. divizije je bilo nekje nad Slovenjim Gradcem. Pogled na te borce je bil strahoten. Od bojev, lakote in premikov ter bolezni so bili skoraj čisto onemogli. Mislim, da so to bile enote Šercerjeve in Tomšičeve brigade. Borci XIV. divizije so z začudenjem gledali borce naše brigade, ki so bili dobro oblečeni, obuti in oboroženi in je bila večina med njimi mladih in zdravih fantov. ....« Namestnik političnega komisarja brigade Aleksandar Vojinović-Vojin: »Z bataljoni XIV. divizije, ki so se prebili na Pohorje, smo se srečali nekje nad Dovžami kmalu po napadu naše brigade na Trbonje. S komandanti in političnimi komisarji, ki so bili s temi bataljoni, smo se pozneje zaradi izvajanja skupnih akcij večkrat sestajali, predvsem pa smo jim v prvih dneh pomagali z zavarovanji, s prehrano in vsem drugim, kar je bilo potrebno. ...« Politični delegat v 1. bataljonu Ferdo Štibler-Ivan: »Bataljon XIV. divizije, ki se je prebil s Paškega Kozjaka, sem srečal s svojo enoto nad Gornjimi Dovžami oziroma nad Mislinjo. Borci so bili oblečeni še kar dobro, obuti pa zelo slabo. Sicer so bili to mladi in močni fantje, toda videti jim je bilo, da so zelo izčrpani. Z menoj je bil takrat Jože Šavc-Mirko. Nama so v brigadi ukazali, da morava voditi to enoto XIV. divizije po takih poteh, da ne bi kje naleteli na Nemce. Nato sva morala kot domačina, ki sva poznala teren, poiskati

Brigada pri Sv. Barbari na zahodnem Pohorju pozimi 1944

kmetije, kjer so se borci lahko odpočili in okrepčali, saj so bili skoraj popolnoma sestradani. Pri koči na Kremžarici sva se ustavila. Medtem ko sva se pogovarjala z našo sodelavko, upravnico planinske koče Jelko Polenik, so borci XIV. divizije počivali. Ko smo premik nadaljevali, so naju borci opozarjali, naj hodiva bolj počasi, ker so imeli mnogi na nogah hude ozebline, vsi pa so bili zelo utrujeni. Končno smo prišli do naših in varnih kmetij na območju kmeta Durnika. Borci XIV. divizije so pri teh kmetijah počivali nekaj dni, midva pa sva se vrnila v brigado. Našla sva jo pri Sv. Barbari. Tu sva se srečala z novimi enotami XIV. divizije, ki so prišle po najinem odhodu. Nemci so jih napadli in bil sem zelo vesel, ko sem videl, kako so se jim borci XIV. divizije postavljali po robu, jurišali nanje in jih pognali v beg. Gledal sem in užival, ko so Nemci bežali pred našimi. ...« Terenski politični delavec in pomočnik brigadnega obveščevalca Ivo Skerlovnik: »Pogled na izmučene borce ob mojem prvem snidenju z njimi je bil pretresljiv, vendar moram poudariti, da so kljub veliki izčrpanosti predstavljali lik ponosnih borcev in se zavedali velikih dejanj iz hudih bojev proti Nemcem. Pretežna večina teh srečanj z borci XIV. divizije je bila ob koncu februarja in v začetku marca. Ob enem od teh srečanj sem vodil dva bata-

ljona XIV. divizije od naših kmetij Golob, Kaštivnik in Rodof nad Slovenjim Gradcem h kmetiji Mravljak. Ob teh prvih srečanjih z enotami XIV. divizije je bil v štabu Zidanškove brigade komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc, ki je skrbel za povezavo naše brigade z enotami XIV. divizije. ...«

Takoj po snidenju Zidanškove brigade in operativne skupine XIV. divizije so se voditelji obeh formacij domenili o vsestranskem sodelovanju. Skupno so se lotili reševanja ranjencev, bolnikov, zbiranja hrane, oblačil, obutve in premagovanja drugih težav.[79]

Na koncu februarja 1944 je prišel za novega komandanta Zidanškove brigade prvoborec Alojz Pacek-Platin.[80] Zanimivo je omeniti, da je na poti iz štaba IV. operativne cone našel nad Turiško vasjo na Pohorju najprej enote operativne skupine XIV. divizije. Od komandanta Tomšičeve brigade Ivana Kovačiča-Efenke in drugih funkcionarjev je zvedel, da je Zidanškova brigada blizu njihovih enot. Z voditelji operativne skupine XIV. divizije se je dogovarjal o bližnjem vojaškem sodelovanju ter prenočil s svojima kurirjema Tonetom Potočnikom-Nikom in Andrejem pri njih. Naslednje jutro, kar je bilo verjetno 29. februarja 1944, je prišel del enot Zidanškove brigade do enot operativne skupine XIV. divizije, kjer je bil tudi novi komandant poročnik Alojz Pacek-Platin. Z enotami Zidanškove brigade so bili politični komisar brigade Franta Komel, namestnik političnega komisarja Aleksandar Vojinović-Vojin, politični komisar 3. bataljona Adi Jevšnik-Lvov in še nekateri funkcionarji, medtem ko je bil komandant brigade Boris Čižmek-Bor z delom enot odsoten. V sestavo brigade se je vrnil čez nekaj dni, predal vodstvo brigade svojemu nasledniku ter krenil od Jesenka na Pohorju s komandantom IV. operativne cone Francem Poglajenom-Kranjcem in s Tonetom Hudopiskom-Zvonetom, ki je šel na tečaj za sanitetne delavce, v štab IV. operativne cone. Dolžnost sanitetnega referenta brigade je po odhodu Hudopiska prevzel študent medicine Mariborčan Bogdan Marinič-Dane. Boris Čižmek-Bor je vodil Zidanškovo brigado v njenem začetnem obdobju, ki je bilo povezano z različnimi težavami — uspešno. Tako je ocenil njegovo delovanje štab IV. operativne cone in med drugim napisal tole: »Zadnje akcije in manevriranje 11. brigade med nemško ofenzivo so pokazale, da je (Boris Čižmek-Bor) dober vo-

jaški kader. ...« Po prihodu v štab IV. operativne cone je bil komandant Boris Čižmek-Bor premeščen na Dolenjsko. Ob njegovem odhodu je štab IV. operativne cone poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da je poveljniški kader štaba Zidanškove brigade in štabov njenih bataljonov dober.[81]

Nekaj dni po nemški ofenzivi je bil pri Sv. Radegundi posvet vodstva XIV. divizije. Kot smo že omenili, sta bila od tod poslana na Moravško komandant in politični komisar divizije. Prvega marca pa je krenila na Pohorje po sklepu posveta skupina približno 30 starešin in borcev, ki jo je vodil namestnik političnega komisarja divizije Matevž Hace. Z enotami in voditelji operativne skupine XIV. divizije se je Hacetova skupina sešla 3. marca v Legnu nad Slovenjim Gradcem.[82] Tu so ustanovili iz vseh enot XIV. divizije dve brigadi in skupen operativni štab. Za komandanta so postavili Ivana Kovačiča-Efenka, za političnega komisarja pa Dragomirja Benčiča-Brkina. Njuna dolžnost je bila voditi brigadi na jugozahodnih pobočjih Pohorja in na območju Mislinjske doline in sicer do zbora vseh enot XIV. divizije. Operativni štab XIV. divizije je 5. marca poročal štabu XIV. divizije o stanju svojih enot in med drugim navedel, da je dobil 24. februarja pri Sv. Duhu zvezo z Zidanškovo brigado. O njej je dalje navedel, da je prispela od Ribnice in da je z njo izvedel v noči od 3. na 4. marec premik na območje Pameč in Sv. Primoža na Pohorju. Srečanje s skupino Franca Žigarta-Viteza okoli 28. februarja, v kateri je bil politični komisar brigade Franta Komel, ali srečanja s štabom Zidanškove brigade ter z njegovimi enotami 29. februarja kakor tudi konkretnega začetnega sodelovanja ter pomoči Zidanškove brigade enotam in borcem operativne skupine XIV. divizije, poročilo ne omenja.[83]

Ob prihodu XIV. divizije na območje IV. operativne cone in po nemški ofenzivi proti njej lahko sklenemo tole: Glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije je razpolagalo s prepričljivimi razlogi, ko se je odločilo poslati XIV. divizijo na Štajersko. Toda pričetek pohoda, ki je bil določen za 6. januar, je upravičeno zbujal pomisleke na težave, s katerimi se bo divizija lahko sredi zime srečala. Gotovo pa je bilo za njen pohod še težje dejstvo, da ni bil usklajen s štabom IV. operativne cone oziroma z njenimi enotami. Neugodne posledice tega dejstva je potem divizija občutila v hudih bojih s sovražnikovimi enotami, ki so trajali od 7. do 26. februarja 1944. Enote IV. ope-

rativne cone so krenile sredi februarja v akcije na komunikacije ter v napade na sovražnikove postojanke, da bi tako odtegnile del sovražnikovih enot, ki so izvajale ofenzivne akcije proti XIV. diviziji. Taktika posredne pomoči pa se ni obnesla, saj niso Nemci iz Treeckove operativne skupine proti enotam IV. operativne cone poslali nobenih sil. Tako se je morala XIV. divizija na politično neobdelanem ali slabo obdelanem terenu bojevati proti številčno in tehnično močnejšemu sovražniku sama. Za smer pohoda in prebojev se je po prihodu na Kozjansko odločala pod vplivom navodil glavnega štaba NOV in PO Slovenije po lastni presoji. Tu se je divizija znašla pred usodnimi odločitvami. Ker ni bil njen štab dovolj seznanjen z razmerami na Štajerskem, se žal ni odločil za najkrajšo pot na operacijsko območje Zidanškove brigade na Pohorje ali za preboj skozi revirje na območje Šlandrove brigade. Ob razpravah, zakaj nista Šlandrova in Zidanškova brigada sodelovali neposredno v bojih proti Treeckovi operativni skupini in tako pomagali XIV. diviziji, je nujno poudariti tole: štaba brigad sta zvedela za pohod XIV. divizije približno sredi februarja. Toda takrat jima je bilo ukazano napadati postojanke, sovražnikove kolone in razdirati komunikacije. Spričo počasnih kurirskih zvez je bilo v takratnih razmerah skoraj nemogoče, pa tudi prepozno usmeriti Zidanškovo in Šlandrovo brigado v boj proti enotam Treeckove operativne skupine oziroma uskladiti vojaške operacije s XIV. divizijo. Ocenam, da sta bili obe brigadi med nemško ofenzivo proti XIV. diviziji zaradi bojev, ki sta jih vodili prek zime, močno izčrpani, moramo pritrditi. Res je tudi, da je preživljala Zidanškova brigada težave, ki se jim skoraj po pravilu ni mogla izogniti nobena novo ustanovljena brigada. Toda neizpodbitno je dejstvo, da bi lahko obe brigadi XIV. diviziji mnogo pomagali, vendar samo v primeru, če bi pravočasno prejeli ustrezna navodila oziroma povelja. Kot je znano pa sta se obe brigadi sešli z enotami XIV. divizije vsaka na svojem operativnem območju žal po končani sovražnikovi ofenzivi.

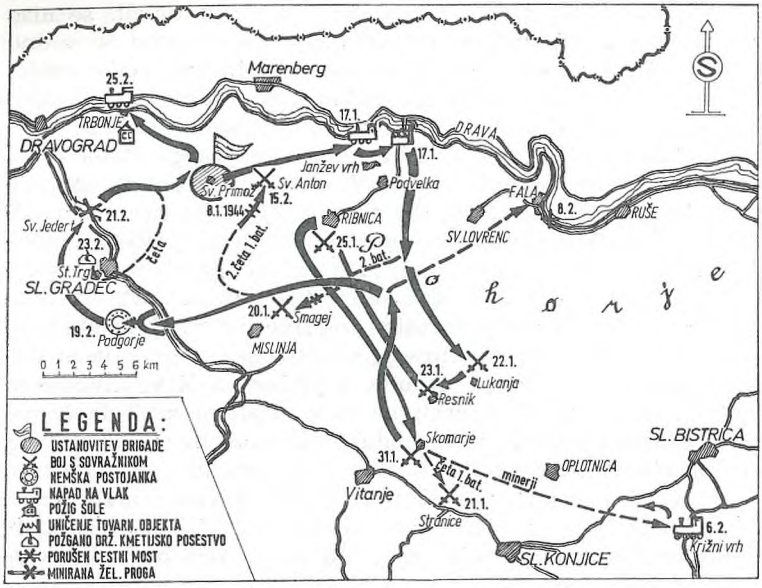
Štirinajsta divizija je utrpela v bojih na Štajerskem od 6. do 26. februarja 1944 občutne izgube. Od številčnega stanja 1.025 z dne 6. februarja 1944 je bilo 26. februarja 1944 za boj sposobnih 440 ali 43 %. Ranjencev in bolnikov je bilo 198 ali 19,3 % v druge enote se je vključilo 27 borcev ali 2,6 %, mrtvih, ujetih in pogrešanih pa je bilo 360 ali 35,1 %.[84]

Sovražnikovi načrti, da bi XIV. divizijo uničil, se niso uresničili. Četudi močno oslabljena je po ofenzivi še vedno predstavljala zelo pomembno vojaško silo in kadrovsko enoto. Enote XIV. divizije so svoje poslanstvo izvršile v najtežjih razmerah nadvse dosledno in častno. Četudi ob velikih in bolečih človeških žrtvah je bila zamisel glavnega štaba NOV in PO Slovenije okrepiti enote IV. operativne cone in osvobodilni boj s prihodom XIV. divizije na Štajersko uresničena. S tem so bili izpolnjeni tudi osnovni pogoji za pričetek množične vstaje v severni Sloveniji. Prihod XIV. divizije je pomenil mnogo več kot številčno okrepitev partizanstva na Štajerskem. Njeni borci in starešine so prinesli s seboj bogate borbene izkušnje, taktiko odprtega ofenzivnega bojevanja in novega poletnega borbenega duha. S prihodom XIV. divizije se začenja za enote IV. operativne cone zlasti pa za Zidanškovo in Šlandrovo brigado novo obdobje. Brigadi nista bili več na svojih obsežnih operacijskih območjih sami in s tem tudi ne več tako močno izpostavljeni napadom sovražnikovih enot. Obetalo se jima je načrtnejše vojaško in politično delovanje, množičnejše pridobivanje novih borcev, s tem pa tudi okrepitev njunih enot.

Na povečano vojaško dejavnost Zidanškove brigade in enot operativnega štaba XIV. divizije so Nemci odgovorili z okrepljeno dejavnostjo svojih enot. Petega marca je bila Zidanškova brigada v premiku nad Vuzenico na Pohorju. Na položajih Šentjanž—Pečovnik so jo Nemci iz svojih zased kar trikrat napadli. Brigada je nemške zasede z nasprotnimi napadi razbila in jih pognala v beg. Sovražnik je imel dva mrtva in enega ranjenega, brigada pa dva laže ranjena.

Mednarodni praznik žensk 8. marec so v brigadi proslavili tako, da so na ta dan sklicali slovesen sestanek za vse tovarišice. Na njem je borkam govoril o zgodovinskem pomenu tega dne predstavnik štaba brigade ter jim hkrati k prazniku čestital. Dekleta in žene so na tem sestanku ustanovile študijski krožek, pomenile pa so se tudi o načinu odpravljanja in premagovanja najrazličnejših težav.[85]

S severnih pobočij Pohorja se je Zidanškova brigada premaknila v severozahodne predele. Tu je v noči na 9. marec ena od njenih enot zažgala pomembno partizansko postojanko planinsko kočo na Kremžarjevem vrhu. Za ta ukrep so se partizani odločili potem ko so bili obveščeni, da nameravajo Nemci

Bojna pot brigade januarja in februarja 1944

spremeniti kočo v svojo postojanko. Upravnica koče Helena Polenik-Jelka in njen mož Karel, aktivna partizanska sodelavca, sta se po požigu odločila za terensko politično delo.[86]

S prihodom Matevža Haceta in njegove skupine ter z ustanovitvijo operativnega štaba XIV. divizije na Pohorju se je pričelo začeto sodelovanje med enotami Zidanškove brigade in XIV. divizije naglo razvijati. V razmeroma kratkem času je bil ustanovljen iz borcev Zidanškove brigade in XIV. divizije vod varnostne obveščevalne službe, za komandirja pa je bil postavljen izkušen borec XIV. divizije Stanko Sinčič-Sine. Vod se je hitro razvil v četo, ki je potem delovala na Pohorju in mislinjsko-šaleškem območju.[87]

Ker je bilo treba posvetiti vso skrb ranjenim in bolnim borcem, ki jih je bilo zaradi povečane vojaške dejavnosti čedalje več, je dala Zidanškova brigada v dogovoru z operativnim štabom XIV. divizije že v prvi polovici marca za izkopanje zemljank skupino borcev. V njej so bili politični delegat Jože Žibert-Fajdiga, Franc Kunc, brata Ivan in Stanko Seruš-

nik ter Ivan Ažnoh-Urban. Zemljanke, ki so jih izkopali v gozdu nad Komisijo na Pohorju, so postale kmalu pretesne. Zato je morala okrepljena Žibertova ekipa v kratkem času zgraditi manjšo bolnišnico v gozdu nad Turičnikom.[88]

Zemljanke v Komisiji in bolnišnica nad Turičnikom so bile predhodnice partizanskih bolnišnic, ki sta jih zatem na Pohorju organizirala zdravnika dr. Ivan Kopač-Pauček, ki je prišel s Hacetovo skupino, in dr. Herman Slokan-Zmago.

K uspehom plodnega sodelovanja z operativnim štabom XIV. divizije moramo dodati tudi ustanovitev propagandnega odseka v Zidanškovi brigadi. Okoli 9. marca so poklicali v operativni štab XIV. divizije pri Turičniku funkcionarja Bračičeve brigade Staneta Lavriča. Politični komisar Dragomir Benčič-Brkin mu je razložil, da mora takoj v Zidanškovo brigado in mu naložil, da tam organizira odsek za propagadno in kulturno-prosvetno dejavnost. Pri Turičniku je Lavriča že čakal politični komisar Franta Komel s kurirjem in ga odpeljal v Zidanškovo brigado, ki je bila na kmetiji Golob. V novi brigadi je čakalo Lavriča obilo dela. Propagandno in kulturno-prosvetno dejavnost je bilo treba zastaviti na širšo osnovo. Po četah in bataljonih je bilo treba pridobiti za sodelovanje še več borcev in starešin. Začeti je bilo treba graditi na tem, kar so poprej ustvarili politični delegati, politični komisarji čet in bataljonov ter politični komisar brigade. Od ustanovitve brigade je vodil propagandno in kulturno-prosvetno dejavnost politični komisar brigade, v pomoč pa mu je bil nekaj časa Franc Žličar-Branko. Okrepljenega dela na tem področju so se v brigadi lotili z željo, da bi postali tudi pisana in govorjena beseda orožje v boju proti sovražniku. Vodja propagandnega odseka Stane Lavrič je bil tako prvi funkcionar, ki je prišel iz XIV. divizije v Zidanškovo brigado.[89]

Ob koncu februarja 1944 je glavni štab NOV in PO Slovenije zaradi smotrnejšega vodenja enot uredil tudi vprašanje enotnega poveljevanja na območju IV. operativne cone. Petindvajsetega februarja je izdal ukaz o imenovanju novega štaba IV. operativne cone. V njem je uvodoma poudaril: »Velik razvoj naše vojske na področju IV. operativne zone, še bolj pa perspektiva za njen razvoj v prihodnjih spomladanskih mesecih, ki ga moramo predvideti z ozirom na prisotnost XIV. divizije NOV in PO Jugoslavije na tem terenu in z ozirom na močno borbeno aktivnost VI. UB Slavka Šlandra in

na splošen političen razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem, zahtevata predhodne organizacijske spremembe.« Za voditelje IV. operativne cone je postavil funkcionarje, ki so imeli izkušnje z vodenjem večjih operativnih enot. Majorja Mileta Kilibardo je imenoval za komandanta, za namestnika kamandanta Alojza Kolmana-Maroka in za političnega komisarja Jožeta Borštnarja. Dotedanjemu štabu, komandantu Francu Poglajenu-Kranjcu in političnemu komisarju Mitji Ribičiču-Cirilu, pa je izrekel za uspešno vodenje enot »pod najtežjimi pogoji partizanskega bojevanja na Štajerskem« priznanje in pohvalo.[90]

Osnovna naloga novega štaba IV. operativne cone je bila poleg vodenja enot — mobilizacija. Za njeno uspešno izvajanje pa je bilo štabu naloženo, da mora organizirati prenašanje orožja na Štajersko, transport neoboroženih novincev na Dolenjsko in voditi enote v boje, ki bodo omogočali nadaljnjo mobilizacijo in oboroževanje. Izboljšanju delovanja in izpopolnitvi zvez ter obveščevalnega centra je moral posvetiti posebno pozornost. S štabom XIV. divizije, ki je bila še vedno pod neposrednim vodstvom glavnega štaba NOV in PO Slovenije, je moral štab IV. operativne cone vzdrževati redne zveze, po potrebi z njo tudi operativno sodelovati.

Že 28. februarja pa je glavni štab NOV in PO Slovenije podredil XIV. divizijo štabu IV. operativne cone ter mu naložil, da vodi operacije vseh svojih enot po enotnem načrtu, zlasti pa XIV. divizije ter Šlandrove in Zidanškove brigade, in sicer tako, da se bodo te enote z usklajenimi akcijami na širšem območju medsebojno podpirale. Enote naj bi sestavljale kot celota skupno udarno moč IV. operativne cone. Glavni štab je menil, da bi moral štab IV. operativne cone upoštevajoč potrebe in možnosti organizirati skupne ofenzivne akcije vseh navedenih enot tako, da bi jih bilo mogoče skoncentrirati na ožjem prostoru, z vnaprej pripravljenim manevrom pa razporediti v akcije na širši teren in s tem zagotoviti spretno manevriranje v primeru nemških koncentracij. Vključitev XIV. divizije v sestav IV. operativne cone je velevala tudi potreba po načrtni mobilizaciji na njenem celotnem območju.

Šestega marca je prišla z Dolenjskega na Moravško skupina funkcionarjev, med katerimi je bil tudi novi politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar. Ker je bil na novo imenovani komandant IV. operativne cone Mile Kilibarda na

zdravljenju, je dolžnosti komandanta IV. operativne cone še naprej opravljal Franc Poglajen-Kranjc. Podreditev XIV. divizije štabu IV. operativne cone je omogočila uskladitev vojaških operacij na njenem celotnem območju in prispevala tudi k lažjemu reševanju kadrovskega vprašanja.[91]

Omenili smo že, da je bil ob koncu januarja v Zidanškovi brigadi ustanovljen minersko-sabotažni vod. S številčno krepitvijo pa je pričel vršiti tudi naloge obveščevalne službe. V začetku marca je bil del borcev obveščevalcev premeščen v samostojni vod varnostne obveščevalne službe, ki je deloval na terenu. Skupino obveščevalcev, ki je ostala, pa so okrepili in organizirali obveščevalni brigadni vod. Tako sta od začetka marca v brigadi obstajala ter ločeno delovala minerski in obveščevalni vod. V istem času pa so postavili obveščevalce tudi po bataljonih. Štab brigade je 10. marca poročal, da je brigadni biro KPS ugotovil napredek v pogledu političnega razpoloženja med borci, kar je pripisoval uspešno izvedenim ukrepom proti nosilcem plavogardistične dejavnosti. Brigadni biro KPS je takrat tudi sklenil, da bodo enote pričele s kar najbolj široko mobilizacijo. Dan poprej so odkrili borca, ki je nameraval dezertirati. Za prestopek je bil kaznovan z ustrelitvijo.[92]

Politično in kulturno prosvetno delo ter delo organizacij KPS in ZKM

V Zidanškovi brigadi so si ob ustanovitvi zastavili nalogo, da bodo poleg vojaške dejavnosti razvili med borci in prebivalstvom, kjer bo brigada operirala, tudi čimvečjo politično dejavnost. Potrebe za intenzivno politično delo so bile velike. Pripadnike brigade, ki so prihajali iz različnih okolij, je bilo treba v čim krajšem času vzgojiti v pogumne in zavestne borce. Nujno potrebno pa se je bilo povezovati tudi s prebivalstvom ter ga vključevati v narodnoosvobodilni boj oziroma v organizacije OF. Politični komisarji in politični delegati vodov so skrbeli za splošno politično in kulturno prosvetno delo. Organizacije KPS, ki so vzgajale svoje člane in pridobivale nove, so vodili namestniki političnih komisarjev. Pomembno vlogo pri politični vzgoji in pridobivanju mladih pa je imela zveza komunistične mladine (ZKMJ,) oziroma Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ).

Splošno politično delo, delo organizacij KPS in ZKMJ je spričo neprestanih premikov in bojnih spopadov ter zaradi izvajanja lastnih akcij potekalo januarja in februarja v dokaj težkih okoliščinah. Vendar so po enotah za to pomembno dejavnost izkoristili vsako priložnost in tako dosegali tudi na tem področju določene uspehe. Na političnih urah, ki so bile stalna oblika politične vzgoje moštva, so največkrat obravnavali najnovejše vojaške in politične dogodke doma in v svetu. Za bojno usposobljenost so borcem govorili o disciplini, redu na pohodih in v taborišču, odnosu do ranjencev, partizanskem vzajemnem tovarištvu ter odnosih do novincev in prebivalstva. Obsojali so dezerterstvo ter opozarjali na nevarnost delovanja plave garde in nemške tajne policije — gestapa. Za to so borce navajali na čuječnost ter zahtevali od njih varovanje vojaške skrivnosti in konspiracijo. Za dosego stroge vojaške discipline je bilo potrebno v izjemnih primerih ukrepati tudi najstrožje. Tako so morali v prvem bataljonu obsoditi na smrt borca, ki je izvršil več disciplinskih prekrškov. Ta ukrep so pozneje v prvi polovici februarja pojasnevali na političnih urah vsem borcem brigade. Za širjenje političnega obzorja borcev in starešin pa so bila na političnih urah tudi predavanja o ciljih NOB, pomenu in delovanju OF, KPS, SKOJ in slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ), o vzrokih razpada kraljevine Jugoslavije, gradnji nove ljudske oblasti, politični ureditvi v Sovjetski zvezi, Rdeči armadi in drugo.

V razvoju je bilo tudi kulturno-prosvetno življenje. Za Zidanškovo brigado je bilo že v njenem začetnem obdobju značilno, da so se borci zbirali po bataljonih in prepevali partizanske in narodne pesmi. Prvi in tretji bataljon nista imela od začetka organiziranih pevskih zborov, pač pa so se njuni borci ob vsaki priložnosti hitro zbrali in prav dobro zapeli. Zbora so nato organizirali sredi februarja. Drugi bataljon je imel organiziran pevski zbor že v Pohorskem odredu. Priznali so mu, da najbolje zapoje, toda v poročilu so mu zamerili, da sektaši, ker poje preveč narodnih in premalo partizanskih pesmi. Po vseh bataljonih so borci in starešine pisali v svoja bataljonska glasila. Medtem, ko je imel 1. bataljon sredi februarja pripravljeno gradivo za izdajo tretje številke, so se v 3. bataljonu pripravljali za izdajo prve. Več borcev so pripravili za pisanje sestavkov za revijo Mladina.

Partizanski mitingi so bili zelo primerna oblika za povezovanje brigade s prebivalci. Na njih je bilo mogoče prisotnim posredovati vesti o najnovejših vojaških in političnih dogodkih, razvijati uspešno protinacistično propagando, pridobivati za brigado nove borce, kakor tudi sodelavce za politično delo na terenu. S kulturno zabavnim programom pa so vnašali med prebivalce in borce tudi vedro razpoloženje. Iz poročil je razvidno, da sta 1. in 3. bataljon organizirala v času od ustanovitve brigade do konca februarja vsak po en miting, na katerem sta v političnem delu programa popularizirala maršala Tita in Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije. Tretji bataljon je posebej organiziral humoristični večer za borce in prebivalce. Dalje sta znana še uspela mitinga pri Sv. Primožu in v Trbonjah. Nekaj mitingov je izvedel v tem času na mislinjskem območju tudi 2. bataljon. Tako je brigada v prvih dveh mesecih izvedla blizu deset mitingov, s pomočjo katerih se je seznanila s prebivalci na precejšnem delu svojega operacijskega območja.

Uspehi politično-vzgojnega, izobraževalnega in kulturno-prosvetnega dela pa bi bili gotovo še vidnejši, če ne bi brigada že iz preteklosti trpela občutno pomanjkanje političnih komisarjev in političnih delegatov vodov. Tako je prišel novembra 1943 v sestav Pohorskega odreda bataljon Šlandrove brigade, ki mu je moral odstopiti nekaj političnih komisarjev Pohorski bataljon (drugi). Še bolj kritično je bilo ob ustanovitvi brigade, ko je prišel Koroški bataljon brez političnih komisarjev. Štab brigade je moral za to postavljati na mesta političnih komisarjev in političnih delegatov mlade, političnega dela voljne, toda ne dovolj usposobljene kadre v upanju, da jih bodo bataljonski politični komisarji in partijska organizacija čimprej usposobili za opravljanje njihovega dela. Vendar so nastopile tudi v tem načrtovanju določene težave. Politični komisar 2. bataljona Janez Artač-Jan, ki je bil eden najzmožnejših političnih komisarjev, je padel že 20. januarja, političnega komisarja 1. bataljona pa so sredi februarja odpoklicali v štab cone. Močno pa je bilo čutiti odsotnost v štabu brigade prav v njenem začetnem obdobju političnega komisarja brigade, ki je bil ves mesec z 2. bataljonom.[93]

Organizacija KPS je bila v brigadi osrednja politična sila ter pobudnik na vseh področjih njene dejavnosti. V svoje vrste je sprejemala borce, ki so se v bojih in akcijah ter tudi

politično izkazali. Organizacijska sestava je bila zasnovana na delovanju celic, katerih člani so morali izvrševati dobljene naloge. Od ustanovitve do srede februarja je v brigadi delovalo osem celic. Skupno je bilo v brigadi 33 članov in 7 kandidatov KPS. Za vse celice razen za 2. bataljon so podatki po poročilu z dne 14. februarja 1944, medtem ko so številčni podatki za 2. bataljon povzeti iz poročila z dne 1. marca 1944.

Vsak bataljon je imel bataljonski biro KPS, ki je celice z dajanjem navodil in nalog vodil. V brigadi je delo organizacij KPS načrtoval in usmerjal brigadni biro KPS, vodil pa ga je namestnik političnega komisarja brigade.[94]

V prvih tednih je potekalo delo organizacij KPS v brigadi pod dokaj težkimi okoliščinami. Namestnik političnega komisarja IV. operativne cone Božidar Gorjan je 20. januarja 1944 poročal namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da zavira hitrejši razvoj organizacij KPS v Zidanškovi brigadi boj proti plavi gardi in pomanjkanje nosilcev partijskega dela namestnikov političnih komisarjev čet in bataljonov. Naloge sekretarjev celic so v tem času opravljali politični komisarji. Božo Gorjan je naložil namestniku političnega komisarja Zidanškove brigade, da mora čimprej postaviti namestnike političnih komisarjev. Menil je, da tega še niso storili, ker so snovali organizacijo KPS na zelo ozki osnovi. Tako so jo želeli zavarovati pred vdorom plavogardističnih elementov. Gorjan je v poročilu med drugim še navedel: »Ne ustaviti zaradi pojavov plave garde dotok v partijo, ampak povečati čuječnost in kontrolo nad kadri ter partijo s čiščenjem in z novimi sigurnimi kadri pojačati! Kader pa, ki je sedaj v brigadi, je po splošni oceni dober in predan ter se je zaradi njegove zanesljivosti predalo njemu vse avtomatsko orožje. ... Delo partijcev je bilo na vseh poljih uspešno, vendar se je preveč omejevalo na partijske vrste. ....«[95]

Da bi ravnali skladno z navodili namestnika političnega komisarja IV. operativne cone o sprejemanju novih članov KPS, so o tem vprašanju razpravljali 4. februarja na seji brigadnega biroja KPS. Domenili so se, da bodo pričeli partijsko organizacijo številčno hitreje krepiti. Takšno usmeritev partijskega dela je podprla tudi inštruktorica pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Andrina Kovačič (por. Žaucer) -Irena, ki je bila na tem sestanku prisotna.[96]

Do konca februarja 1944 so postavili v večini čet in bataljonov namestnike političnih komisarjev. V 1. in 2. bataljonu so preosnovali bataljonske celice v četne. V 3. bataljonu pa jim tega zaradi premajhnega števila članov in kandidatov KPS ni bilo mogoče narediti. Tako so izvršili nalogo, ki jim jo je zadal namestnik političnega komisarja IV. operatvne cone.[97]

Brigada je imela 1. marca 1944 v desetih celicah 37 članov in 3 kandidate KPS.[98]

Vodstvo KPS IV. operativne cone ni bilo zadovoljno s skromnim številčnim stanjem članov in kandidatov v Zidanškovi in Šlandrovi brigadi. Šlandrova brigada je štela 3. marca 1944 nekaj nad 400 borcev med katerimi je bilo 61 članov, 31 kandidatov KPS in 72 članov SKOJ, skupaj 164. Zato je naročilo, da morata obe brigadi partijske celice čimprej okrepiti z novimi člani.

Meseca januarja in februarja je bilo delo partijskih celic zelo aktivno. Iz poročil je razvidno, da so izvedle več organizacijskih in študijskih sestankov. Zlasti pa se je mnogokrat sešlo brigadno partijsko vodstvo. Celice so med drugim obravnavale okrožnici glavnega štaba NOV in POS št. 1 in 2 ter teme Komunizem naš končni cilj, Diktatura proletariata, Proletarska revolucija in Nacionalno vprašanje.

Brigadni biro KPS je v prvih mesecih usmerjal celotno partijsko organizacijo v veliki meri k odkrivanju plavogardističnih pojavov ter na boj proti njim. To je bil tudi eden poglavitnih vzrokov, da se ni mogla partijska organizacija v svojem začetnem obdobju hitreje številčno okrepiti.[99] Da bi zboljšali stanje v vseh celicah, so se sredi februarja odločili za njihovo številčno krepitev. Vsakega člana so zadolžili, da mora vzgojno vplivati na dva do tri soborce in jih pripraviti za kandidate ali za člane ZKMJ. Sklenili pa so tudi organizirati tečaj za vse partijce, in sicer po navodilih, ki so jih dobili iz cone.[100]

Skojevska organizacija je delovala v brigadi podobno kot organizacija KPS. V svoje vrste je sprejemala pogumne, narodnoosvobodilnemu boju predane borce, ki so se za uresničitev ciljev Osvobodilne fronte in KPS aktivno bojevali. Njene osnovne organizacije so bili aktivi v četah in pri štabih. Četne aktive so povezovali in vodili bataljonski biroji ZKMJ, celotno delo v brigadi pa je vodil brigadni biro ZKMJ. Brigadno vodstvo ZKMJ se je povezovalo z vodstvom ZKMJ v IV. opera-

tivni coni in s poverjeništvom PK ZKMJ za severno Slovenijo. Consko vodstvo ZKMJ pa s sekretariatom ZKMJ pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Organizacija ZKMJ je bila v brigadi tesno povezana z organizacijo KPS. Za njeno delo in razvoj so skrbeli in tudi odgovarjali namestniki oziroma pomočniki političnih komisarjev.

V brigadi je bilo 15. februarja 39 članov ZKMJ. V 1. bataljonu jih je bilo 17, v 2. bataljonu 11, v 3. bataljonu 5 in v aktivu brigadne zaščite 6. Od ustanovitve brigade do srede februarja so sprejeli v vseh enotah v ZKMJ 12 borcev.

V sicer obsežnem poročilu sekretarke brigadnega biroja ZKMJ z dne 14. februarja 1944 je mnogo podatkov o delu organizacije ZKMJ za 1. in 3. bataljon, medtem ko jih za 2. bataljon ni, ker se je, kot je znano, ločil od brigade 17. januarja in se ji pridružil 14. februarja 1944. O stanju organizacije ZKMJ v 2. bataljonu so imeli v brigadi le nekaj splošnih podatkov, med katerimi je rečeno, da se je številčno stanje članov v ZKMJ v tem bataljonu med odsotnostjo iz brigade znatno znižalo, kar je bila posledica spopadov z Nemci, v katerih se je porazgubilo nekaj borcev, nekaj jih je bilo ranjenih in padlih, nekaj pa jih je šlo v Šlandrovo brigado.

Organizacija ZKMJ je bila že v svojem začetnem obdobju v delu dokaj aktivna. Po vseh enotah so imeli več organizacijskih sestankov in sestanke, na katerih so obravnavali aktualna vprašanja. Navodila za delo organizacije ZKMJ v brigadi je posredovala na enem od sestankov brigadnega biroja ZKMJ tudi članica pokrajinskega komiteja ZKMJ za Štajersko Danica Per-Olga. Zbranim skojevcem iz vse brigade pa je govorila o poteku in pomenu prvega kongresa Zveze protifašistične mladine Jugoslavije (USAOJ).

Na pobudo skojevcev so borcem pri političnih urah razlagali razliko med bivšo jugoslovansko vojsko in nastajajočo NOV, govorili so jim o beli in plavi gardi, četrti in peti nemški ofenzivi, treh razdobjih delavskega gibanja, skupno so prečitali drugo številko revije Naša žena ter obravnavali temo Komunizem - naš končni cilj. Z največjim številom opravljenih političnih ur se je v obdobju, ki ga obravnava poročilo, izkazal Jože Praprotnik, kot skojevski funkcionar, ki se je poleg tega zelo uspešno povezoval tudi s prebivalstvom po vaseh in mu govoril o pomenu narodnoosvobodilnega boja in narodnoosvobodilni vojski.

Skojevska organizacija je organizirala tekmovanja na vojaškem, politično-vzgojnem in kulturno-prosvetnem področju. Tako so borci merili med seboj spretnosti v hitrosti razstavljanja in sestavljanja brzostrelk in mitraljezov. Ocenjevali so čistočo orožja ter strumnost vojaškega nastopa in pozdravljanja. Pri politično-vzgojnem sektorju so ocenjevali, koliko je kdo prebral in obvladal gradivo iz partizanske literature in tiska in koliko je komu uspelo pridobiti novih članov ZKMJ. Na področju kulturno-prosvetne dejavnosti so vrednotili napisane članke za bataljonska glasila in časnik Mladina.

Ocenjujoč lastnosti skojevcev navaja poročilo tole: »Vsi skojevci so dobri, disciplinirani, hrabri in borbeni.« Posebej pa so bili deležni priznanja mitraljezec Peter Kamnik-Adam, ker je kot stražar zadrževal na položajih nemški napad na taborišče 1. bataljona vse do prihoda čete, ki je Nemce odbila; mitraljezec Jernej Jeromel-Danko ki je bil eden najhrabrejših in najbolj discipliniranih, poleg tega pa je naučil mnoge sobrce rokovanja z mitraljezom, in skojevec Viktor, eden najmlajših v brigadi, zaradi vzorne discipline in zaradi vestnega izvrševanja stražarske dolžnosti.

Značilnosti pozitivne vloge skojevske organizacije, ki jo je odigrala v brigadi že od začetka, razberemo iz naslednjih vrstic navedenega poročila: »Če so še v ne vem kakšni težki situaciji, ko nas hajkajo švabi in kadar se naša vojska premika v visokem snegu do pasu, vetru in mrazu, prek planine, ne obupavajo, ampak odmeva glasna pesem iz skojevskih ust »Hej brigade .. « in podobno. V takšnih težkih trenutkih dvigajo moralo med ostalimi partizani in tudi ti se jim kmalu pridružijo . . .«[101]

Oster spopad z Nemci pri Vavkanu in celodnevni boji na Hudinji

Po ofenzivi proti XIV. diviziji so Nemci pošiljali iz svojih postojank močnejše enote na območja, kjer so se zadrževale brigade. Z nenadnimi napadi so si prizadevali zadati partizanom izgube, hkrati pa jim preprečevati akcije na komunikacije, napade na postojanke in izvajanje mobilizacije. Zidanškova brigada je bila 12. marca pri Golobu na Pohorju. Tu so načrtovali akcije, ki so jih nameravali izvršiti v Mislinjski dolini, za uvod pa so sklenili organizirati v Zgornjih Dovžah mi-

ting. Toda po prihodu na območje kmetij Ješovnik—Vavkan nad Mislinjo je 2. bataljon zadel na Nemce, ki so nastopali iz doline. Bataljon je zavzel položaje, odprl ogenj in jih ustavil. Nato so pričele njihove enote napadati bataljon še z bokov. Številčna sovražnikova premoč in neugodni položaj v globokem snegu ter pomanjkanje streliva so narekovali štabu brigade, da se je odločil za postopen umik 2. bataljona in celotne brigade. Ko pa so se enote že umikale, je prišlo na dveh izpostavljenih položajih do dramatičnega bojnega zapleta. Zagrizena mitraljezca Filip Lesnjak-Regin in Jaroslav Soušek-Zdeno sta s pomočnikoma še kar naprej streljala po Nemcih in jim tako kljubovala na že zelo ogroženih položajih. Sredi najostrejšega boja je Regin poslal pomočnika v štab po strelivo, vendar njegove vrnitve ni dočakal. Po spopadu, ki je trajal poldrugo uro in sta njegovo težo nosila mitraljezca Regin in Zdeno, je ob koncu zmanjkalo streliva obema. Z njima je bil le še en pomočnik. Po srečnem naključju so se vsi trije v zadnjem trenutku umaknili v višje lege in se tako rešili iz nemških klešč, ki so se že nevarno zapirale. V štabu brigade so nadaljevanje njihovega junaškega boja po povelju za umik z začudenjem spremljali.

Zakaj sta Regin in Zdeno tako dolgo kosila po sovražnikovih skupinah, ki so jurišali na njuna položaja, pa je bilo kmalu pojasnjeno. Kurirja Zdravka Pogorelčnika, ki je nosil obema mitraljezcema povelje za umik, so Nemci med potjo ranili, soborci pa so ga odnesli na varno, niso pa več utegnili sporočiti mitraljezcema, da se morata umakniti. K sreči se je vse dobro izteklo. Poročilo štaba IV. operativne cone omenja, da so imeli Nemci v tem boju 10 mrtvih in več ranjenih, 2. bataljon pa enega ranjenega.[102]

Od Vavkana je brigada krenila proti vitanjskemu območju. Na tej poti so se v noči med 13. in 14. marcem ustavile njene enote v Št. Florjanu pri Doliču. Tu in še na svoji nadaljnji poti so izpraznile nekaj trgovin. V teh akcijah so si oskrbele precej živeža in nekaj oblačil. Pohod pa je bil zaradi visokega snega zelo naporen in je partizane močno utrudil. Večina enot se je nato ustavila nad Vitanjem 14. marca, ko je bil že dan. Štab brigade in 1. bataljon sta se razmestila po kmetijah zahodno od Skomarja, v nadaljnji smeri proti zahodu pa sta bila na območju Hudinje 2. in 3. bataljon. Najbližje Vitanju in s tem tudi najbolj izpostavljen je bil 3. ba-

Funkcionarji 2. bataljona pozimi 1944 na Pohorju. Z leve: Jože Hren-Aki, Albin Ratajc-Bine, politični komisar, Ivan Rojc-Bogdan, komandant, Hari in Pavle Sirk-Bregar

taljon, ki je borce razporedil v glavnem pri kmetijah Kos in Skočaj. Sovražnikove enote so brigadi sledile od mislinjske strani že 13. marca. Z vitanjskega območja pa so se jim za hajko proti Zidanškovi brigadi pridružile še druge. Tako so se dopoldne 14. marca približevale brigadnim položajem zbrane policijske in orožniške kolone iz Mislinjske in Vitanjske doline. Ena od teh kolon je nastopala vzhodno od Skomarja s ciljem, da bi zasedla položaje v brigadnem zaledju. Zaseda 1. bataljona, ki je bila pod Skomarjem, je sovražnikovo kolono opazila in o njej takoj poročala štabu brigade. Ta je ukazal umik 1. bataljona s položajev jugozahodno od Skomarja na višje severozahodne položaje. Bataljon je ukaz izvršil toda severozahodno od Skomarja je že naletel na Nemce. Borci so odločno jurišali v gozd in Nemce, ki se še niso utrdili, razbili. Enega so ujeli, ker pa jim je hotel zbežati, so ga ustrelili.

Prvi bataljon, s katerim je bil tudi štab brigade, je po opisanem spopadu držal položaje na robu gozda severozahodno od Skomarja. Nemci, ki so v predpoldanskih urah nastopali iz Vitanja in Mislinje, so kmalu naleteli na 3. bataljon. Nedolgo zatem pa so napadli tudi 2. bataljon, ki je bil med 3. in 1. bataljonom. Štab brigade je poslal 3. in 2. bataljonu povelje, da morata na svojih položajih vztrajati. Sovražnikov pritisk na

3. bataljon je postajal vse hujši. Obšel ga je z zahodne strani, zasedel je položaje nad njim in začel od tam z ostrimi napadi. Komandant 3. bataljona Bernard Grabner-Dušan je zbral nekaj mitraljezcev, formiral je jurišno skupino in udaril z bataljonom v jugozahodno smer, odkoder so se Nemci najmanj oglašali. Zamisel ni bila slaba, vendar se je kmalu izkazalo, da je komandant Dušan nasedel nemški taktiki. Nemci so namreč močno napadali s severozahoda in s severa zato, ker so hoteli partizanski bataljon usmeriti na svojo zaporo, ki je čakala skrita na jugu in jugozahodu. Ko so jurišniki in mitraljezci naleteli na čakajoče Nemce, se je vnel hud boj. Sedaj so jih Nemci napadali z vseh strani in njihovih jurišev partizani niso mogli zadržati. Nemcem je uspelo 3. bataljon razbiti, posamezne skupine pa obkoliti. V eni od obkoljenih skupin je bil tudi komandant Bernard Grabner-Dušan. Zbral je borce in začeli so se juriši za priključitev k enotam, ki so bile nad njimi okoli Skočaja. Stanje je postajalo vse težje, ker so bile tudi druge enote 3. bataljona z Nemci v hudih spopadih. Tretjemu bataljonu je takrat priskočil na pomoč 2. bataljon. V tem času je imel 3. bataljon že nekaj žrtev. Skupina okoli komandanta Dušana se je manjšala. Večini je uspelo prebiti se v višje gozdnate predele. Njihov komandant jim je kril umik do zadnjega. Nemci so ga obkolili, ko je bil z bolničarko Kristino Slemnik-Milko (por. Resnik) in z nekaj borci že prav blizu gozda. Dušan je tedaj še enkrat dvignil brzostrelko in pomeril. V skoraj brezupnem položaju je poskušal razbiti nemški obroč, toda v trenutku, ko bi moral sprožiti, je bil zadet. Milka je videla, kako je omahnil, priskočila je in mu hotela pomagati. Komandant se je zagledal v drobno, toda junaško dekle, ki ji takrat še ni bilo 16 let. Naglo je presodil, da ga iz tega težkega položaja ne bo mogla rešiti. Prosil jo je, naj ga ustreli, da ga ne bi Nemci ujeli živega. Milka se je zgrozila — svojega komandanta naj ustreli. Tega povelja ni mogla izvršiti. Raje je ubogala njegov naslednji ukaz, naj naglo steče v bližnji gozd. Komandant Dušan je nato z zadnjimi močmi izvlekel samokres in se ustrelil. Tako je padel neustrašni poveljnik Bernard Grabner-Dušan, ki se je že pred prihodom na Pohorje izkazal v prenekaterem boju z Nemci na Koroškem.

Po njegovem padcu je razkropljeni bataljon kolikor toliko zbral njegov namestnik Milan Trtnik-Milanček in ga povedel v juriš na položaje Kos—Skočaj—Fijavž. Povsod so bili Nemci,

toda borci 3. bataljona so jih z nekaterih ključnih pozicij le pregnali. To jim je uspelo ob pomoči 2. čete 2. bataljona, ki jo je vodil Anton Plešnik-Murat ter pomoči 1. čete 1. bataljona, s katero so bili komandant bataljona Boris Vinter, njegov namestnik Ivo Medič-Silvo in komandir Jože Antoličič. V dogajanja na teh položajih pa je odločno posegel tudi pogumni mitraljezec Franc Fišer-Vasilij. Murat je Nemce napadel z boka, jih razbil in na podoben način se je v nemške položaje zarila med Fijavžem in Skočajem v obliki klina tudi 1. četa 1. bataljona. Na položajih okoli Kosa, Skočaja in Fijavža je nastala okoli poldneva prava bojna zmešnjava. Nemške enote so se pomešale s partizanskimi, pretrgane so bile povezave na obeh straneh in v mnogih primerih je bilo težko razločiti sovražnikove od lastnih enot. Enkrat so jurišali partizani, nato zopet Nemci. Ostri boji so trajali že več ur. Hudo sta bila ranjena mitraljezca Milan Jakšič-Mihajlo in Anton Šavc-Mitja, med lažjimi ranjenci pa so bili Tone Vrhovšek-Oskar, Kristijan Bobovnik-Mišo in še nekateri. Brigadni bolničar Jakob Miheličč-Savo je imel s svojimi sodelavci polne roke dela. Zaradi visokega snega in zaradi nepretrganih nemških napadov je bilo reševanje ranjencev zelo otežkočeno.

Boj, ki se je tega dne razvnel na severnih obronkih Hudinje, je bil najhujši od ustanovitve brigade. Mladi komandant Alojz Pacek-Platin je povezoval partizanske enote, kolikor je mogel.

Na posameznih odsekih bojišča je prihajalo do prav dramatičnih zapletov. Tako je hotel mitraljezec Filip Lesnjak-Regin iz 2. bataljona pomagati svojemu političnemu komisarju bataljona Albinu Ratajcu-Binetu, ki ga je zbila v sneg skupina Nemcev. Ko se je Bine premetaval po tleh z Nemci, je sprožil Regin svojega šarca v gmoto nemških teles. Vesel, da je rešil Bineta, je spregledal visokega Nemca, ki se mu je zdel visok kot gorila. Nemec se mu je nevarno približal. Regina ni hotel ustreliti, pač pa zaklati z nožem, nasajenim na puški. Regin se mu je naglo umaknil in Nemčev nož je zgrešil svoj cilj, toda Regina je kljub temu močno oplazil po licu s puškino cevjo. Udarec je bil tako silovit, da mu je poškodoval obraz, izbil nekaj zob in ga podrl na tla. Regin je pričakoval najhujše, da ga bo Nemec zaklal, vendar se je zgodilo drugače. Sovražnika je v zadnjem trenutku pokosil partizan, ki je spremljal ta strašni prizor.

Svoj velik boj je tega dne bojevala tudi skupina približno dvanajstih borcev čete Franca Visočnika-Falenta iz 3. bataljona. Iz nižjih položajev so se z ranjencema Mihajlom in Mitjo prebili višje v gozd, vendar so jih Nemci tu tako močno obkolili, da bi bil vsak poskus preboja zelo tvegan. Med bojem se je tej skupini pridružilo še nekaj borcev 1. čete 1. bataljona z namestnikom komandanta Ivanom Medičem-Silvom. Nemci so nanje izvedli več jurišev, toda vselej hrabri komandir Falent jih je s soborci Maksom Peklarjem-Fonzijem, Antonom Medvedom, Zmagom Krasnikom-Sašo, Ivanko Herle, Vilijem Mlakarjem-Boltežarjem, Petrom Kamnikom-Adamom in z drugimi vsakokrat odbil. Nemci pa z napadi in s peklenskim streljanjem niso prenehali. Ko se je partizanska skupina pripravljala za preboj, je iznenada kriknila, zadeta od sovražnikove krogle med borci priljubljena politična delegatka Ivanka Herle. Najbližje ji je bil Ivan Medič-Silvo, ki ji je takoj priskočil na pomoč, pomagati pa ji ni mogel, ker je bila rana prehuda. Ko mu je Ivanka izdihnila v naročju, je zmogla le še nekaj besed: »Oh, moja Lučka.« V zadnjih trenutkih življenja je bila z mislimi pri sedemmesečni hčerkici, ki sta jo morala z možem kmalu po rojstvu avgusta 1943 skriti pri dobrih ljudeh v koroških hribih. Smrt Ivanke, ki je šla med partizane z možem že leta 1942, je soborce močno pretresla, posebno pa moža Jožeta. Izgubil je ženo, s katero sta vzajemno že tretje leto prenašala največje težave okupacije in grozote vojne. Ivanko so tovariši zagrebli v sneg in boj z Nemci za obstoj se je nadaljeval z nezmanjšano ostrino.

V obkoljeni skupini se je spričo bojevitosti in hladnokrvnosti posebej izkazal najmlajši partizan brigade Vili Mlakar-Boltežar. Niti petnajst let mu še ni bilo, pa je vso težo bitke, v kateri je bil s soborci, že več ur prenašal kot najbolj izkušen partizan. Njegovi starešine in soborci so ga venomer opozarjali, naj se bolj varuje in podobno. Boltežar je bil tedaj še droben fantič in kadar je svojo puško manliherico repetiral, jo je vselej postavil pokonci in tolkel po zapiraču, ker je bil preslaboten, da bi jo lahko odprl iz vodoravne lege. Toda meril je zbrano in natančno. Vsi so se bali zanj, posebno pa starejši borci, ki so gledali nanj kot na lastnega sina. Skoraj neverjetno je bilo pri vsem njegovem izpostavljanju, da ga sovražnikova krogla v tem boju, pa tudi v številnih poznejših ni zadela. Falentova in Silvova skupina je do večera od-

bila še nekaj nemških napadov, nakar ji je uspel preboj in umik proti Resniku. Boj na Hudinji je najbolj prizadel 3. bataljon. Poleg komandanta Bernarda Grabnerja-Dušana in politične delegatke Ivanke Herle sta padla še zakonca Angela in Franc Janet. Poročena sta bila komaj dve leti. Živela sta na Navrškem vrhu nad Prevaljami. Ker so Nemci odkrili njuno sodelovanje s partizani, sta zbežala v Mislinjo, od tam pa v Zidanškovo brigado.

Do večera se je brigada umaknila z vseh položajev in je počasi krenila proti Resniku, medtem ko so se skoraj v istem času umaknile v dolino tudi sovražnikove enote. Partizansko poročilo navaja, da so padli v bojih na Hudinji 4 partizani, 7 pa da je bilo ranjenih, medtem ko so imeli Nemci 30 mrtvih in precej ranjenih. Tri hudo ranjene Antona Šavca-Mitjo, Milana Jakšiča-Mihajla in Zdravka so partizani začasno pustili na kmetiji med Skomarjem in Resnikom. Kmetu so naročili, da skrbi za ranjence, dokler ne bodo prišli ponje. Kmet jim je to obljubil, storil pa je nasprotno. Dvakrat je poslal v dolino hčerko po Nemce, ranjencem pa ni dal hrane, ne vode, za katero so ga najbolj prosili. Nemci so prišli 17. marca in so odpeljali ranjene partizane. Kmalu po njihovem odhodu so prišli po svoje tovariše tudi partizani, vendar prepozno. O brezdušnem ravnanju izdajalskega kmeta so v brigadi kmalu zvedeli. Enak odnos do ranjenih borcev pa sta imela tudi hčerka in sin. Partizani so vse tri odpeljali in obsodili na smrt.

Brigada je po boju na Hudinji skrila nekaj ranjencev tudi pri drugih kmetih na Skomarju in Resniku. Ti ranjenci pa niso doživeli tragične usode kot njihovi trije tovariši. Kmetje so jih prevzeli in so zanje skrbeli kot za svoje. Vsi so v dobri oskrbi in negi ozdraveli in se kmalu vrnili v brigado.

Za ranjenega Zdravka ni ugotovljeno, kaj se je v nemškem ujetništvu z njim zgodilo.[103] Hrabrega mitraljezca vodnika Milana Jakšiča-Mihajla iz Srpskih Moravic so ustrelili 7. maja 1944 v Zagorju ob Savi, medtem ko so Antona Šavca-Mitjo, dvajsetletnega kmečega sina iz Trobelj, pri Slovenjem Gradcu, v graški bolnišnici najprej ozdravili in ko je že kazalo, da ga bodo, zahvaljujoč velikemu prizadevanju njegove matere in protinacistično razpoloženemu zdravniku v Gradcu izpustili, ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt. K temu je zlasti pripomogel zagrizen nacistični funkcionar Hans Kölner, lastnik tovarne kos iz Trobelj. Kölner je pisal v Gra-

dec, da je šel Anton Šavc-Mitja, potem ko je zbežal iz nemške vojske, med partizane prostovoljno in da vsa družina aktivno deluje v osvobodilnem gibanju. Pogumnega mitraljezca Mitjo, ki je vstopil v Pohorski odred decembra 1943, so nacisti obglavili v Gradcu 4. decembra 1944. Pred usmrtitvijo je napisal materi, svojim domačim in sosedom pretresljivo poslovilno pismo polno človeške topline.[104]

Namestnik političnega komisarja Zidanškove brigade je 15. marca poročal, da so se v bojih na Hudinji posebej izkazali komandant 1. bataljona Boris Vinter, namestnik komandanta 2. bataljona Anton Plešnik-Murat, namestnica političnega komisarja 1. bataljona Milka Kerin in skoraj vsi mitraljezci. Za komandanta 2. bataljona Ivana Rojca-Bogdana, pa je menil, da se ni znašel.[105]

Pri tem ko je ocenjeval **vojaško dejavnost** Zidanškove brigade v prvi polovici marca, je štab IV. operativne cone navedel tole: »Edinice XI. SNOB Miloša Zidanška so imele meseca marca težje borbe s sovražnikom, ki je poskušal z zasedami in napadi onesposobiti kretanje te edinice na svojem sektorju. Večje borbe so imeli dne 5. 3., 12. 3. in 14. 3., ko so Nemci poskušali jurišati na položaje brigade. Pri vseh teh bojih je imel sovražnik 42 mrtvih in večje število ranjenih. Brigada je skoraj brez izgub.«

Priznanje za uspešne boje v prvi polovici marca je izrekel Zidanškovi brigadi v svojem dnevnem vojnem poročilu št. 91 z dne 1. aprila 1944 tudi glavni štab NOV in PO Slovenije.[106] K pomembnemu priznanju obeh štabov pa je zlasti prispevala huda bitka na Hudinji. O njenem poteku in uspehih lahko sklepamo tole: Zidanškova brigada se je 14. marca 1944 bojevala na območju med Hudinjo in Skomarjem s številčno močnejšimi in bolje oboroženimi sovražnikovimi enotami. Ostri boji na odprtem terenu so trajali ves dan. V premagovanju včasih tudi nadčloveških naporov se je zrcalila visoka borbena morala moštva in prav tako se je pokazala spretnost starešin, ki so znali paralizirati sovražnikove napade in brigado organizirano umakniti z bojišča. To je bila za brigado od ustanovitve njena največja in najtežja bitka zlasti zato, ker je potekala na odprtem terenu. Iz nje je brigada izšla kljub žrtvam zrelejša in samozavestnejša.

Novi štab IV. operativne cone je glede na nekatere nepravilnosti v odnosu NOV in PO Slovenije do prebivalstva zlasti

ob pohodu XIV. divizije izdal 13. marca vsem enotam obširno okrožnico. Z njo je obvezoval vse vojaške enote, ki so prihajale na nova operativna območja, da se morajo zaradi spoznavanja političnih in gospodarskih razmer ter pridobivanja obveščevalnih podatkov takoj povezati s terenskimi političnimi delavci. Vprašanje prehrane so bile dolžne vojaške enote reševati s političnimi organizacijami. Kjer ni bilo odborov, je štab IV. operativne cone poudaril, naj enote nabirajo prostovoljne prispevke, če pa bil potreben prisilen odkup, naj ga izvedejo pri najpremožnejših, predvsem pa naj si prizadevajo pridobivati hrano na nemških državnih posestvih.

Dalje je štab IV. operativne cone ukazal enotam, da morajo posvetiti posebno pozornost propagandni dejavnosti, zlasti v krajih, kjer ni političnih delavcev ali pa je OF šibka. Na mitingih naj politični komisarji pojasnjujejo notranje in zunanjepolitični položaj, govorijo naj o izdajalski vlogi emigrantske vlade, o AVNOJ, o NKOJ, izdajstvu plavogardistov, položaju v Ljubljanski pokrajini, zaveznikih in sodelovanju med njimi ter naj pozovejo prebivalstvo k aktivnemu sodelovanju v OF in pri mobilizaciji. Da bi bilo prebivalstvo pravilno poučeno o prisilnih odkupih in likvidacijah izdajalcev, je okrožnica nalagala, da morajo te ukrepe pojasnjevati na mitingih. Na mitingih in političnih urah so se morali držati programa OF in ne načenjati vprašanj o kolektivizaciji zemlje, odpravljanju privatne lastnine in podobno. Poudariti je bilo treba, da je prvi cilj osvoboditev Jugoslavije, o ureditvi v demokratični federativni Jugoslaviji pa da bo odločalo ljudstvo samo.

Mobilizacijo kot eno poglavitnih nalog, je bilo rečeno, da je treba izvajati z organizacijami OF. Zanjo naj razvijejo agitacijo na mitingih, z letaki, uspešnimi akcijami, prikazom nemških neuspehov na frontah ter razdorom v državah osi in rezistence v okupirani Evropi. Za uspeh mobilizacije pa so opozorili, da je pomemben tudi odnos do novih borcev.

Da bi se enote XIV. divizije čimprej prilagodile razmeram na Štajerskem in da bi tudi druge enote ne ponavljale napak, je dal štab IV. operativne cone še nekatera navodila: Zaradi ukrepov do ljudi, ki prijavljajo nemškim oblastem premike partizanskih enot pod pretnjo ostrih kazni, je opozoril na skrajno previdnost. Vojaškim enotam je ukazal, da prijavljanje prepovedo. Uspeh tega ukrepa pa bodo dosegli s političnim delom, vojaškimi akcijami, pravilnim odnosom do prebivalstva in le

v izjemnih okoliščinah z represalijami. Do družin, ki imajo svojce v nemški vojski, ne smejo po nemškem zgledu izvajati represalij. Na vermane in njihove svojce naj vplivajo, da bodo odšli v NOV. Okrožnica zabranjuje izvajanje nasilja nad prebivalstvom nemške narodnosti, pri čemer so izvzeti le zagrizeni privrženci nacističnega režima, medtem ko dovoljuje priseljenim Kočevarjem, Besarabcem in Tirolcem zaplembo vsega imetja. Glede ravnanja z ujetniki so jih opozorili, da postopajo z njimi tako, kolikor so krivi. Za vermane, orožnike in policiste je bilo rečeno, naj jih pozovejo v NOV, če pa odklonijo, naj jih izpustijo. Vojake naj vključijo v delavske bataljone. Pripadnikom nemške državne tajne policije in drugim pripadnikom nemških oboroženih sil, ki so izvajali nad prebivalstvom nasilje in zakrivili zločine, pa naj ne prizanašajo. Navodila iz okrožnice so morale enote predelati na konferencah.

Štab IV. operativne cone in politični forumi so si prizadevali doseči med vojaškimi enotami in organizacijami OF ter KPS čim tesnejše sodelovanje kakor tudi vzajemno pomoč. Pozitivni uspehi takšne usmeritve so se v vedno večjem poletu narodnoosvobodilnega boja na območju IV. operativne cone kmalu pokazali.[107]

Dejavnost brigade v drugi polovici marca

Glavni štab NOV in PO Slovenije je poslal 13. marca 1944 štabu IV. operativne cone depešo, da bo pričel IX. korpus 16. marca z ofenzivo. Štabu IV. operativne cone je ukazal, naj pričnо z akcijami predvsem na železnice in ceste isto jutro ali zvečer tudi njegove enote. Dne 15. marca pa ga je z novo depešo obvestil, da je IX. korpus zaradi snežnih zametov preložil začetek akcije na 18. marec zjutraj in da naj uskladi s tem akcije svojih enot. Naloga IX. korpusa je bila likvidirati sovražnikove posadke v Godešiču in Hotedršici ter blokirati in pripraviti napad za likvidacijo postojank v Idriji ter v Rovtah.[108]

Štab IV. operativne cone je nato že naslednji dan 14. marca poslal vsem enotam ukaz, v katerem jim je nadrobno obrazložil njihove naloge. XIV. divizija in Zidanškova brigada sta dobili nalogo napadati sovražnikove postojanke na svojih območjih ter vršiti napade in nadzor na cestah Dravograd—Slovenj Gradec—Mislinja, Dolič—Vitanje in Slovenske

Konjice—Slovenska Bistrica—Maribor. Minerskim vodom so ukazali rušiti cestne mostove, delati zaseke in prekope cest, uničevati telefonske in telegrafske naprave ter razdirati železniško progo Maribor—Dravograd—Slovenj Gradec in Maribor—Celje. Vsem enotam so tudi ukazali, da stalno vzdržujejo zvezo s štabom cone in med seboj ter da si morajo v primeru sovražnikovega napada takoj vzajemno pomagati.[109]

V noči na 17. marec je krenil od Resnika z namenom, da izvrši sabotažne akcije 1. bataljon Zidanškove brigade. Spričo dobro organiziranega pohoda, se mu je uspelo neopazno približati sovražnikovi postojanki v Oplotnici in nato vdreti do garaž kamnoloma. Borci so tu zažgali tri garaže, s katerimi vred so zgoreli 3 tovorni avtomobili, 9 prikolic zanje in 3 traktorji.

Naslednjo noč od 17. na 18. marec je šla enota Zidanškove brigade pod vodstvom namestnika komandanta Draga Poglajena na rušenje železniške proge Celje—Maribor. Borci so razdrli med Slovensko Bistrico in Poljčanami približno 60 m železniške proge, minerji pa so postavili vlaku z dopustniki iz nemške vojske mino. Močna eksplozija je iztirila vlak ter poškodovala več vagonov. Ob tej diverzantski akciji je imel sovražnik poleg materialne škode tudi žrtve med pripadniki svojih oboroženih sil. Ista enota je to noč iz zasede napadla in uničila še osebni avtomobil, v katerem sta se vozila dva gestapovca.[110]

Vojaška dejavnost brigade, ki se je stopnjevala od njene ustanovitve, je terjala tudi določen osip borcev in starešin Toda padle, ranjene bolne, premeščene in druge je bilo v zimskih mesecih izredno težko nadomestiti z novimi borci. Ker je bil priliv manjši od osipa in se je številčno stanje brigade do srede marca 1944 precej zmanjšalo, je krenila brigada 19. marca na prvo večjo mobilizacijsko akcijo v Mislinjsko dolino. Tu je pridobila okoli 70 novincev, ki so zvečine ostali v njenih enotah. S tem je prehitela Nemce, ki so nameravali naslednji dan s tega območja odpeljati vse vojaške obveznike. Za nove borce, ki so jih brigadne patrulje v dobro organizirani nočni akciji ob sodelovanju s terenskimi političnimi delavci pripeljale, pa moramo poudariti, da so šli med partizane v pretežni večini prostovoljno in da je brigada formalno mobilizacijo izvajala zgolj zaradi zaščite svojcev pred nemškimi oblastmi.[111]

Z območja Dovž je Zidanškova brigada krenila na vzhodna pobočja Pohorja ter se 22. marca ustavila v Kurji vasi nad Tremi kralji. Tu je organizirala uspel miting, ki se ga je udeležila večina borcev in kakih 30 gozdnih delavcev. Delavce so zlasti navdušile besede verskega referenta XIV. divizije Jožeta Lampreta. Govoril jim je o ciljih Osvobodilne fronte, verski svobodi ter primerjal Kristusov križev pot s težkim bojem malega slovenskega naroda proti okupatorju. Za njim pa je govoril tudi politični komisar brigade Franta Komel. Posamezne točke pevskega zbora in recitacije so morali nastopajoči izvajati spričo navdušenih delavcev po večkrat. Miting, ki je bil v partizanskem taborišču, so delavci zapuščali zadovoljni. Sedaj je bila njihova predstava o partizanih dokaj drugačna, kot so jim jo hoteli v letih okupacije vcepiti Nemci in njihovi propagandisti. Orožniška postaja Šmartno na Pohorju je 23. marca poročala, da so prišli 22. marca ob 6. uri v Kurjo vas trije partizanski bataljoni, ki so se naselili v lovsko kočo grofa Ferdinanda Atemsa, v gospodarsko poslopje in barako za gozdne delavce. Trideset delavcev, pišejo orožniki, so partizani zadržali in se čez dan zabavali s plesom in harmoniko, Kurjo vas pa da so zapustili ob 22,30 ter odšli v smeri Veliki vrh—Trije kralji. Dalje je poročala, da so partizani odpeljali 21-letnega Ivana Plečka, druge delavce pa so izpustili. Lovskemu čuvaju, okupatorjevemu sodelavcu pa so vzeli lovsko puško in lovski nož. Poročilo je sklenila s pripombo, da niso mogli z lastnimi močmi zasledovati partizanov, ker so bili partizani številčno premočni.[112]

Dvaindvajsetega marca 1944 se je na Graški gori in Završah zbrala XIV. divizija. Manjkala je samo Tomšičeva brigada. Dva njena bataljona sta se bojevala na Moravškem s Šlandrovo brigado, njen tretji bataljon pa je bil na poti s Pohorja k brigadi. Na zboru so ugotovili številčno stanje vseh enot, ki je znašalo (s Tomšičevo brigado) 548 partizanov. Od tega števila je bilo okoli 300 borcev nezmožnih za boj. Bili so fizično izčrpani, ozebli ter lahko ali hudo ranjeni. Tako je divizija imela le približno 250 za boj sposobnih partizanov in njena doba za prebolevanje se še ni iztekla. Zaradi skromnega številčnega stanja je vodstvo divizije svoje enote preosnovalo. Tako je imela Tomšičeva brigada 23. marca tri bataljone, Šercerjeva brigada in Bračičev brigada po dva bataljona, bataljoni pa so šteli po dve četi. S to preosnovo je bil uki-

njen operativni štab, ki je začasno vodil enote XIV. divizije na Pohorju. Številčno stanje XIV. divizije je bilo 23. marca tole:

Tomšičeva brigada 210, Šercerjeva brigada 170, Bračičeva brigada 135, štab divizije 33, skupno 548 partizanov.[113]

Zidanškova brigada je v tem času štela okoli 250 partizanov,[114] Šlandrova brigada pa po seznamu 470 oziroma na mestu 383 partizanov.[115]

Kot je razvidno, je bila približno en mesec po nemški ofenzivi proti XIV. diviziji med operativnimi enotami IV. operativne cone številčno najmočnejša in najbolje organizirana Šlandrova brigada, sledile pa so ji Zidanškova, Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada.

Dne 24. marca je tretji bataljon Zidanškove brigade napadel nemško enoto 24 mož ter jo pognal v paničen beg. Sovražnik je imel 1 mrtvega in 2 ranjena. Zaradi akcij, ki jih je brigada v zadnjih dneh izvajala, je za njo hajkala druga enota približno 600 sovražnikovih vojakov. Z brigado pa se ni spopadla. Nekajkrat so bili napadeni kurirji, vendar niso utrpeli nobenih izgub.[116]

Dne 26. marca sta prišla z Dolenjskega na Moravško major Mile Kilibarda in Alojz Kolman-Marok. Kilibarda je prevzel mesto komandanta, Kolman pa namestnika komandanta IV. operativne cone, na kateri ju je imenoval glavni štab NOV in PO Slovenije, kot smo že omenili 25. februarja 1944. Dotedanji komandant Franc Poglajen-Kranjc pa je prevzel dolžnost načelnika štaba IV. operativne cone.[117]

Več kadrovskih sprememb je bilo izvedenih v drugi polovici marca tudi v Zidanškovi brigadi. Padlega komandanta 3. bataljona Bernarda Grabnerja-Dušana je nadomestil dotedanji namestnik komandanta 2. bataljona Anton Plešnik-Murat, Alojz Vindiš-Dunda je napredoval v namestnika političnega komisarja 3. bataljona, Jože Deželak-Edi pa za sekretarja SKOJ v 1. bataljonu. V tem času so močno pogrešali vojaške in politične voditelje, ki so bili odsotni iz brigade. Načelnik štaba brigade Vincenc Janko-Harkov se še ni vrnil z oficirskega tečaja pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije, tja pa so v drugi polovici marca odšli namestnik komandanta 1. bataljona Ivan Medič-Silvo, namestnik komandanta 3. bataljona Milan Trtnik-Milanček, komandir čete Jože Antoličič in vodnik Peter Kamnik-Adam. Na tečaju za politične delavce pri

oblastnem komiteju KPS za Štajersko so bili politični komisar 1. bataljona Ludvik Mlinarič-Ivanov, namestnik političnega komisarja 2. bataljona Ivan Mali-Bruno, sekretarka brigadnega biroja ZKMJ Hilda Vojinović-Dunja in politični komisar 2. čete 2. bataljona Bojan, na zdravljenju pa politični komisar 1. čete 3. bataljona Milan Kert-Rigo.[118] Okoli 27. marca je prišlo v Zidanškovi brigadi do zamenjave komandanta brigade. Poročnika Alojza Paceka-Platina je zamenjal kapetan Andrej Cetinski-Lev. Po predaji poveljstva novemu komandantu je bil poročnik Alojz Pacek-Platin začasno pozvan v štab IV. operativne cone, potem je bil postavljen za namestnika komandanta Šlandrove brigade.[119] Pot kapetana Andreja Cetinskega-Leva v Zidanškovo brigado je bila dolga in nevarna. Višji oficirski tečaj pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije je kot

Komandanta brigade Alojz Pacek-Platin in Andrej Cetinski-Lev ob zamenjavi konec marca 1944

namestnik komandanta Cankarjeve brigade opravil z odličnim uspehom. Nato so ga poklicali v glavni štab NOV in PO Slovenije. Tu mu je komandant generalporočnik Franc Rozman-Stane dejal, da je postavljen za komandanta Zidanškove brigade, nato ga je seznanil z razmerami na Štajerskem in mu dal mnogo koristnih napotkov, kako naj začne, ko bo prišel na Pohorje. Nato je šel k namestniku komandanta generalu Jaki Avšiču. Skupno sta pretresla vso vojaško in politično situacijo, posebej pa sovražnikovo taktiko na Štajerskem. Avšič ga je seznanil tudi s stanjem sovražnikovih postojank na območju IV. operativne cone. Do štaba IV. operativne cone na Moravško je Cetinski potoval s kurirjem blizu dva tedna. Od tod je šel po zvezah do Šlandrove brigade, ki se je prav ob njegovem prihodu odpravljala v nočni napad. Cetinski se je pridružil enoti, ki je pri Blagovici napadla sovražnikovo kolesarsko kolono in v boju zajela 12 kolesarjev. Potem je šel s Šlandrovci še v dve drzni in uspešni vojaški akciji. Po njih je prispel na Pohorje. Zidanškovo brigado je našel pri Brešarju nad Dovžami.[120]

Napad na orožnike v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu

Pod vodstvom novega komandanta Andreja Cetinskega-Leva se je štab Zidanškove brigade odločil, da bo v noči na 31. marec napadel sovražnikovo postojanko Šmartno pri Slovenjem Gradcu. Glavno nalogo uničiti orožniško postojanko, v kateri je bilo 12 orožnikov, so zaupali 1. bataljonu. Del 2. bataljona je šel na zavarovanje proti Mislinji, drugi del bataljona in 3. bataljon pa sta morala postaviti zavarovanje proti Slovenjemu Gradcu. Naloga 3. bataljona je še bila organizirati z manjšo enoto demonstrativni napad na nemške policiste v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu. Četudi je bilo v utrjeni stari stavbi v Šmartnem bolj malo orožnikov, se je med njimi in 1. bataljonom razvnel oster boj. Pred napadom je komandant 1. bataljona Boris Vinter zbral 8 prostovoljcev-bombašev, med katerimi so bili komandir čete Ivan Zore-Džoni, mladi Bosanec s Kozare Mirko Grahovac-Mile, Jože Voh-Lado, vodnik Martin Mirkac, Maks Laznik-Milan in drugi. Bataljon je obkolil utrjeno zgradbo, miner Karel Natek-Konrad je zaminiral vrata, miner Zdravko Stvarnik-Tim pa je prižgal vžigalno vrvico. Nekaj po eni uri ponoči je zadonelo,

vrata so bila razbita. Bombaši so zmetali skozi okna in vrata nekaj bomb ter vdrli v pritličje. Orožniki so se umaknili v prvo nadstropje, kjer se je boj nadaljeval še z večjo ostrino. Mile, Mirkac, Laznik, Voh in drugi so neprenehoma napadali, vendar je bil boj z orožniki izredno težaven. V oddaljenosti nekaj korakov so se partizani in orožniki obmetavali z bombami. V tem dvoboju je vrgel nemški orožnik bombo med partizane. Mirkac mu jo je hotel vrniti, toda zamudil je kakšno sekundo, kajti bomba mu je eksplodirala v roki in ga ubila. Mile je nato vrgel proti orožnikom dve bombi, ko pa je hotel vreči tretjo, mu je orožnik z rafalom iz brzostrelke prestrelil zapestje. Orožniki so to opazili in ga hoteli ujeti. Mile je potegnil z drugo roko somokres in nekajkrat ustrelil proti orožnikom, potem se je moral zaradi močne krvavitve umakniti. Srditi spopadi z orožniki pa so se nadaljevali. Padel je tudi Laznik in od osmih prostovoljcev je ostal nepoškodovan le Ivan Zore-Džoni. Ko si je 1. bataljon prizadeval osvojiti v nekdanji Barletovi enonadstropni stanovanjski zgradbi utrjeno postojanko, je prišlo pri Starem trgu in Slovenjem Gradcu z Nemci do hudih spopadov. Zasede so jih pod poveljstvom političnega komisarja 3. bataljona Adolfa Jevšnika-Lvova trikrat odbile, jim prizadele izgube in jih pognale v postojanki. Ker pa so Nemci po neuspelih napadih zbali večje število vojaštva in ker se je bližal dan, je ukazal štab brigade vsem enotam umik. To je najbolj prizadelo 1. bataljon, ki je bil tik pred popolnim uspehom. Na orožnike so borci izvedli tako močan pritisk, da so se hoteli že vdati. Na njihovo kolebanje je še posebej vplival ogenj, ki so ga partizani zanetli v stavbi. Orožniki so se neposredno po umiku partizanov rešili iz goreče stavbe tako, da so se iz prvega nadstropja spustili po rjuhah in zbežali. Koliko je bilo med njimi mrtvih in ranjenih, ni ugotovljeno. Prvi bataljon je imel dva padla in več ranjenih. Partizanski viri navajajo, da so imeli Nemci v bojih z zasedo na območju Slovenjega Gradca 11 mrtvih in več ranjenih.[121]

Povečana dejavnost enot IV. operativne cone v obdobju od prihoda XIV. divizije in hitrejši razvoj organizacij OF ter njihovo aktivnejše delovanje sta povzročili v okupatorjevem taboru velike skrbi. Da bi preprečil morebitne ponovne vdore večjih partizanskih enot z Gorenjskega, Kranjskega in Hrvatskega ter da bi dosegel v bojih proti partizanom na Štajerskem večje uspehe, je vodja vermanšafta Franz Steindl pre-

osnoval alarmne čete in z odredbo 13. marca 1944 ustanovil vermanšaftski polk Spodnja Štajerska. Sestavil ga je iz štirih bataljonov in ene samostojne čete. Za poveljnika je imenoval sebe. V okrožju Maribor—okolica je bil I. bataljon (Maribor) s štabom v Slovenjem Gradcu; imel je 9 alarmnih čet. V okrožju Celje sta bila dva bataljona. Drugi bataljon (Ptuj) je bil najprej v Ptuju, nato pa se je štab premestil z dvema četama v Šoštanj, ena četa pa je šla v Velenje. Tretji bataljon (Celje) je bil v okrožju Celje, IV. v okrožju Brežice, samostojna alarmna četa pa v trboveljskem okrožju. Da bi zboljšal moralno politično stanje in razpoloženje med vermani in s tem tudi vojaško vrednost te formacije, je Steindl z odredbo uvedel v enote vermanšafta politično vzgojo. To je utemeljil s temle: »Od večine našega moštva ni pričakovati popolne predanosti v borbi in pripravljenosti žrtvovati tudi lastno življenje le kot izraz izpolnjevanja dolžnosti ali dane prisege... Zato je politična vzgoja našega vermanšafta ukaz časa. Razen propagiranja našega svetovnega nazora moramo zbuditi tudi brezmejno sovraštvo do banditov...«

Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem pa je o razpoloženju prebivalstva poročal 31. marca 1944 tole: »Vse bolj je opazno mišljenje, le kako bomo mogli rešiti velika odločilna vprašanja vojne, če ne moremo končati niti z nekaj sto banditi. Prihajajo pa tudi vse bolj do sklepa, da ne bomo imeli možnosti uspešno se lotiti reševanja malih problemov aktivnosti band, ko pa ne zmoremo angažirati dovolj enot in sil na velikih frontah...«[122]

Za drugo polovico marca s prehodom v april je značilno, da je bilo delo v brigadi na vseh področjih živahnejše, s tem pa tudi uspešnejše. Vse enote so imele redne vojaške ure, zaradi izpopolnjevanja v spretnosti pa so tekmovali v ravnanju z avtomatičnim orožjem. Z njim so se morali navaditi ravnati tudi vsi člani in kandidati KPS. Okrepljeno dejavnost je bilo zlasti čutiti na področju političnega ter kulturno prosvetnega in propagandnega dela. V 1. bataljonu so imeli 18, v 2. bataljonu 12 in v 3. bataljonu 13 političnih ur. Na njih so obravnavali del snovi iz programa, ki je štel 30 tem. Najbolj obravnavane teme so bile: Kaj je slovenski narod pričakoval 1918. leta in kaj je dosegel, Uspehi naše NOV, Kdo so partizani in kaj hočejo, Federativna ureditev Jugoslavije, AVNOJ, NKOJ, SNOS, OF, O maršalu Titu, Nacionalno vprašanje, Bratstvo jugoslo-

vanskih narodov, Vzroki razpada kraljevine Jugoslavije, Razkrojevalno delo emigrantske vlade, Priznanje naše vlade, Bivša jugoslovanska vojska in NOV, Disciplina in zavest, Kakšen mora biti partizan, Odnosi partizanov do prebivalstva, Razkrojevalno delo plave garde, Bela garda in Rupnikovi domobranci, Vloga sredine ter Zavezniki in njihova pomoč. Z novinci so politični komisarji delali še posebej, pa tudi posamično so jih politično usposabljali. Na političnih urah o zaveznikih je večina borcev spraševala, kdaj bodo odprli drugo fronto, in jih dolžila, da sabotirajo. V tem času se je zadrževal v brigadi verski referent XIV. divizije Jože Lampret. Borcem je govoril na političnih urah o Osvobodilni fronti slovenskega naroda in verski svobodi, posamično pa se je sestal z borci, ki so želeli razgovor z njim o verskih vprašanjih. Kamor je brigada prišla, je s prebivalstvom politično aktivno delovala. Prebivalci so se najbolj zanimali, kakšna bo pri nas po vojni družbena ureditev, kako bomo v prihodnosti uskladili odnose z zavezniki in podobno.

Ker se je pokazala potreba po usposobitvi četnih političnih komisarjev, so naložili bataljonskim političnim komisarjem, da jim pripravljajo načrte za predavanja in jih na skupnih sestankih za vse politične funkcionarje v bataljonih z navodili in z dodatnim političnim izobraževanjem strokovno izpopolnjujejo. Takšnih sestankov je bilo osem. Z bataljonskimi političnimi komisarji pa so imeli štiri sestanke, na katerih so obravnavali navodila o političnem delu po bataljonih, o organiziranju pisanja stenskih časopisov in mitingov. Kritizirali pa so delo bataljonskih političnih komisarjev, ki je bilo pomanjkljivo posebno v vzgoji novih kadrov. Enote so se trudile mobilizirati čim več novincev, z uspehi pa niso bili zadovoljni. Zato je ostala ta naloga še naprej med najpomembnejšimi. Vse celice in biroji KPS so imeli več organizacijskih in študijskih sestankov, preučevali pa so tele teme: Nacionalno vprašanje v luči narodnoosvobodilne borbe, Fašizem in delavski razred, Partija je najvišja oblika organiziranega delavskega razreda, Množične organizacije proletariata in delo komunistov v njih, Slovenci in Jugoslavija, Marksizem — leninizem znanstvena ideologija delavskega razreda in Zgodovinske korenine leninizma. Kljub povečani dejavnosti organizacij KPS pa je bilo številčno stanje komunistov z dne 24. marca v bri-

gadi še vedno skromno. Članov KPS je bilo 36, kandidatov pa 6.

Tudi propagandni odsek, ki je bil ustanovljen v prvi polovici marca, se je organizacijsko že precej utrdil in je opravil precejšnje delo. Njegov vodja Stane Lavrič je organiziral vojnoporočevalsko službo in bataljonske odseke za kulturno dejavnost. Za vojnega poročevalca je začasno postavil Franca Žličarja-Branka. Redna vojaška poročila je nameraval pošiljati vsakih 14 dni. Vsi bataljoni so izdajali svoja glasila. Najbolj delaven je bil 1. bataljon, ki je prednjačil že s tremi številkami. Po vsej brigadi pa so zbirali gradivo za brigadno glasilo. Bataljoni so imeli pevske zbore, organizirana pa sta bila tudi brigadni pevski zbor in brigadni oktet, ki naj bi izvajala umetnostne in narodne pesmi. Borci so se pisanja člankov, pesmi in šaljivih prizorov lotevali z voljo ter pokazali za to delo precej smisla. Brigadni propagandist je izdajal radijska poročila vsakodnevno, jih delil bataljonom in prebivalcem ter o njih poročal, da so odlično propagandno sredstvo, zlasti za prebivalstvo, ki je na območjih, kjer brigada operira, slabo obveščeno o razvoju dogodkov na frontah. Pri izvajanju svoje dejavnosti se je propagandni odsek povezoval tudi s terenskimi delavci in kurirji, ki so prihajali s Koroškega ter iz Savinjske in Moravške doline. Od njih je prejemal ali pa je z njimi menjaval propagandne lepake, letake in partizansko literaturo. Ob priliki mitingov, vojaških ali prehranjevalnih akcij je propagandni odsek organiziral lepljenje lepakov in delitev letakov ter literature po hišah. Delo propagandnega odseka pa bi bilo še učinkovitejše, če bi imel razmnoževalni stroj. Na voljo so imeli le pisalni stroj, ki pa ga je uporabljala vsa brigada.[123]

Boj z gestapovsko agenturo

Z namenom, da bi bila čimbolj osvetljena tudi gestapovska podtalna dejavnost, je bilo zbranih večje število partizanskih in sovražnikovih dokumentov. Toda za popolno analizo in dokončno oceno delovanja sovražnikove agenture še vedno manjkajo tako partizanski kot nasprotnikovi dokumenti. Med drugim so težave tudi v tem, da so najpomembnejši zaupni arhivski viri pri nas in drugod še nedostopni, za mnoge pa ni znano, kje bi bili. Da je izredno težko, včasih tudi nemogoče odkrivati številne posameznosti iz delovanja obveščevalnih

služb, med drugim potrjujejo tudi izidi procesov proti nacističnim vojnim zločincem, ki so bili po vojni pri nas. Tako so npr. Otto Lurker, Josef Vogt, Kurt Stage, Sepp Wigele in drugi na preiskavah marsikaj priznali, medtem ko številnih pomembnih podatkov od njih ni bilo mogoče zvedeti. Zaradi posebne narave delovanja obveščevalnih služb pa nekaterih medvojnih zapletenih dogodkov ne bo mogoče razvozljati v doglednem času ali celo nikoli.

Sistematično vsestransko delovanje gestapovske agenture pri nas in po vsem svetu je znano še iz predvojnih let. V vsej njegovi pošastnosti pa smo ga spoznali pri nas z okupacijo. Množična zapiranja, mučenja, streljanja, deportacije, uničevalna taborišča in druge grozote so nam predstavile obsežni nacistični legalni in podtalni policijski sistem v pravi podobi. Iz doslej znanih dokumentov ni mogoče podati dokončne ocene o delovanju gestapovske agenture v boju proti Zidanškovi brigadi. Nesporno pa je dejstvo, da je brigado napadala, zavirala njeno dejavnost in zlasti njeno hitrejšo rast v prvih treh mesecih.

Da bi vsaj kolikor toliko spoznali zapleteno in zelo napadalno delovanje nacistične varnostne policije in varnostne službe proti osvobodilnemu boju na slovenskem Štajerskem, ter poskuse organiziranja plave garde, moramo seči v leto 1943. Dne 20. marca 1943 so nacisti zamenjali komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Otta Lurkerja, njegovo dolžnost pa je prevzel Josef Vogt. Ob tej zamenjavi so si obetali v boju proti naglo razvijajočim se partizanskim enotam in organizacjiam OF večjih uspehov. Četudi se je Otto Lurker, ki je že pred vojno organiziral po Jugoslaviji gestapovsko mrežo, posluževal za dosego uresničitve Hitlerjevega ukaza »napravite mi to deželo nemško« najbolj zločinskih oblik uničevanja Slovencev na Štajerskem, nacisti z njegovimi dosežki niso bili zadovoljni. Od Vogta, ki je bil pred prihodom v Maribor od julija 1942 komandant varnostne policije in varnostne službe za Gorenjsko, so pričakovali več. Za Lurkerja je Vogt med drugim navedel, da ni bil strokovnjak za bojevanje proti narodnoosvobodilnim gibanjem, temveč samo funkcionar varnostne službe, medtem ko je Vogt veljal za visokokvalificiranega gestapovskega strokovnjaka. Gospodarsko fakulteto je končal v Kölnu in se leta 1934 kot nacist zaposlil na policiji v Düseldorfu. Tu je bil

vodja urada za boj proti komunističnemu gibanju in je v službi hitro napredoval. Od začetka 1938 do srede 1942 je deloval v osrednjem nacističnem gestapovskem vodstvu v referatu za protikomunistično dejavnost v Berlinu. Na Bled je prišel kot »star borec proti komunistom«. Jugoslavija mu ni bila neznanka, saj je z njeno policijo aktivno sodeloval že v predvojnem obdobju. V smislu Hitlerjevega ukaza, da z najostrejšimi sredstvi ponemči Gorenjsko, je ob nastopu na novo službeno mesto predložil gauleiterju Rainerju za takojšnjo izvedbo tele drastične ukrepe: množične aretacije, poostrena zasliševanja, streljanja zaprtih sodelavcev osvobodilnega boja, izgon družin ustreljenih, deportacije v koncentracijska taborišča, zaplembo premoženja, kolektivne kazni, prisilno mobilizacijo v delovno službo, požige vasi in streljanja prebivalstva. Vse naštete ukrepe je Vogt z gestapovskim aparatom in pomočjo oboroženih sil dosledno izvajal, veliko izkušenj pa si je pridobil z vrinjanjem agentov v partizanske enote in v organizacije osvobodilnega boja. Ob premestitvi v Maribor ga je poklical general policije Erwin Rösener in mu ukazal, naj prične na Spodnjem Štajerskem proti osvobodilnemu gibanju najostrejši boj. Za organizacijo obveščevalne mreže mu je dodelil strokovnjaka Brandta, za izvajanje okrepljenih vojaških akcij pa enote 19. SS policijskega polka. Vogt je nadaljeval boj proti osvobodilnemu boju na slovenskem Štajerskem z nekoliko zmanjšano ostrino in drugačno taktiko kot Otto Lurker. V njegovem obdobju od marca 1943 do 1. maja 1944 niso v Mariboru in Celju streljali pripadnikov OF kot za časa Lurkerja, pač pa so jih vozili iz zaporov na streljanje v razne kraje, kjer so partizani izvedli akcije. S tem so želeli odvrniti prebivalstvo od partizanov, kar pa jim ni uspelo. V njegovem času je bilo ustreljenih manj pripadnikov osvobodilnega boja, prebivalstvo pa je bilo kljub temu še naprej izpostavljeno hudemu nacističnemu nasilju.

V preiskavi je Vogt leta 1947 o boju proti partizanom in OF na Štajerskem med drugim dejal: »Pri nastopu moje službe na mesto Lurkerja je najbolj aktivno deloval Pohorski bataljon.[124] Njegove akcije so se raztezale prek vsega Pohorja... Ta bataljon je imel sijajne zveze, predvsem z OF v Mariboru. O nameravanih akcijah nemških čet so bili partizani na Pohorju prek svoje dobre obveščevalne službe temeljito obveščeni. Tako so se pri akcijah policije lahko vedno

umaknili.« To, kar navaja Vogt za Pohorski bataljon (drugi), velja še zlasti za Pohorski odred. Da bi Nemci najhitreje zvedeli za kraje bivanja partizanov na Pohorju, je oddelek IV pri gestapu v Mariboru aktiviral svojo obveščevalno službo na vse možne načine. Kmetom in predvsem drvarjem je ukazal, da morajo partizane takoj prijavljati. S pomočjo Štajerske domovinske zveze so poslali vohunit v partizanske kraje skupine drvarjev, ki so delovali za okupatorja podobno kot »raztrganci«. Toda partizani so akcijo »drvarskih komand« odkrili in jo s postrelitvijo več drvarjev — vohunov razbili. Vogt dalje opisuje delovanje sistema zaupnikov - poizvedovalcev. Pridobivali so jih z zahrbtnimi in nasilnimi metodami, pretežno iz vrst zajetih partizanov. V šolanju poizvedovalcev se je gestapovski uradnik Adolf Matejovski na Vranskem tako uveljavil, da so mu pošiljali kandidate za prevzgojo iz vse Štajerske. Gestapo je ustanovil postojanke poizvedovalcev najprej v Lovrencu na Pohorju, Slovenjem Gradcu, Mislinji in drugih krajih okoli Pohorja, pozneje pa na vseh območjih aktivnega partizanskega delovanja. Posadke so štele tri do šest dobro oboroženih članov, ki jih je vodil izkušen uradnik gestapa. Njihova naloga je bila zbirati na terenu poizvedbe o partizanih. S partizanskimi enotami se niso smeli spuščati v spopade, lahko pa so napadali manjše partizanske skupine, patrulje, kurirje in terence. Sistem poizvedovalcev in ovaduhov je deloval na terenu že v času Lurkerja, vendar ni bil tako razvejen kot v času Vogta.

Po Vogtovih ocenah niso imeli Nemci v bojih proti partizanom na Pohorju leta 1943 po padcu Pohorskega bataljona večjih uspehov. O preboju XIV. divizije iz Hrvatske pa je ugotovil, da ji je kljub močnim nemškim vojaškim nasprotnim akcijam uspelo izvršiti zastavljeno nalogo, prebiti se na Pohorje in tu okrepiti partizane. Proti nastopajoči XIV. diviziji je poslal Vogt, toliko pripadnikov iz svojih ustanov, kolikor je mogel. V začetku so zajete partizane zasliševali in streljali, pozneje pa so jih po Himmlerjevem ukazu deloma pošiljali na prisilno delo v rudnike. Za OF, je menil Vogt, da je bila ob njegovem prihodu v Maribor organizacijsko še slabo razvita, vendar je s tiskom močno vplivala na velik del prebivalstva, ki je bil zanjo. Močna nasprotna propaganda Štajerske domovinske zveze pa je ovirala delo OF. Vogt dalje navaja: »Šele ko so med mojim delovanjem postali znani zločini

Nemcev, korupcija Štajerske domovinske zveze, samovoljnost pri selitvah, uničujoče delovanje državnega komisarja in druge škode, predvsem pa izvrstna propaganda OF, ki je prešla iz splošne politike na aktualne dogodke v Spodnji Štajerski, so bile izvedene ideološke predpostavke za zahtevano množično delo OF. Brez široko zastavljenega dela za dosego množične osnove ne bi OF nikoli imela uspehov. S tem so nastali vrelci, iz katerih so vedno prihajali pripravljeni aktivni borci. Tako sem mogel med svojo dejavnostjo... v Mariboru ugotoviti širok razmah OF. Imel sem vtis, da je učinkovit boj proti naglo razvijajoči se OF že nemogoč. Redko pa sem v vsej svoji policijski dejavnosti mogel videti tako dobro, strumno in z določenimi cilji konspirativno delujočo organizacijo. Če pregledam samo rajon Maribor-mesto, je bilo v vseh stanovskih panogah dovolj delavcev OF in somišljenikov. OF v Mariboru je poleg tega imela dobro zvezo z aktivnimi partizani na Pohorju. Tja so odšli elementi, ki so bili v Mariboru ogroženi, pa tudi iz OF so vedno prihajale nove moči k partizanom.« Iz zapisnika o zaslišanju Vogta je tudi razvidno, da se je vodja referata IV A na gestapu v Mariboru Sepp Strohmeier posluževal najrazličnejših sredstev za vrivanje agentov v OF. Predvsem je skušal pridobiti za sodelovanje aretirane člane OF. Vogt še navaja, da je bila proti koncu njegovega delovanja na Štajerskem v Slovenjem Gradcu odkrita »sokolska organizacija OF«, v kateri so bile tudi vodilne osebnosti iz Štajerske domovinske zveze. Po opisu dejavnosti OF v Celju, Trbovljah, Zagorju in Brežicah ter delovanja gestapa proti njej, je Vogt sklenil, da je OF posebno po »odpadu Italije obvladala teren.«[125]

Spomnimo naj, da je Vogt že 1. novembra 1943 poročal, da je večina slovenskega prebivalstva na strani OF. Podatki, ki jih je navedel Vogt o delovanju gestapa proti partizanskim enotam in OF, so zelo pomanjkljivi ter enostranski, vendar kljub temu po svoje prispevajo k obravnavi tega poglavja. Tako ni nikjer omenil največje vojaške akcije Snežni metež decembra 1943, ki naj bi uničila Pohorski odred, kjer je tudi sam na čelu s celotnim svojim aparatom aktivno sodeloval. Dalje ni omenil med drugimi agenti gestapa Alojza Bohaka, Ivana Kranjca in Rudolfa Šikerja-Hanibala, dezerterjev iz nemške vojske, ki so šli poleti in jeseni 1943 v Pohorski bataljon (drugi) ter se v njem zelo sumljivo vedli. Že septembra

1943 je Alojz Bohak zbežal z dekletom, ki ga je pripeljal s seboj, kmalu zatem pa sta mu sledila še Šiker in Kranjc. Vsi so nato z gestapom lovili po Mariboru in okolici aktiviste in sodelavce osvobodilnega boja, povzročili številne aretacije ter zadali organizacijam osvobodilnega boja hude udarce.[126]

V preiskovalnem gradivu na smrt obsojenega Vogta je še nekaj skromnih, vendar zanimivih podatkov o delovanju vojaške protiobveščevalne službe (Abwehr) na Spodnjem Štajerskem in o poskusih organiziranja plave garde. V povzetku navajamo samo tole: Spodnja Štajerska, Gorenjska in Ljubljana so bile v vojaški protiobveščevalni službi priključene podružnici v Gradcu, ta pa je bila podrejena uradu v Salzburgu. Vodja protiobveščevalne službe v Gradcu major Buchleitner je imel po vsej Štajerski svojo obveščevalno mrežo. Ob prihodih v Maribor je uradoval pri vojaškem prijavnem uradu. V Ljubljani je bil na čelu vojaške protiobveščevalne organizacije neki kapetan. Vir informacij je črpal v glavnem prek agenture, iz cenzure pisem ter poročil komand obrambnih okrožij in prijavnih uradov. Ob koncu leta 1943 sta obiskala Vogta v Mariboru major Buchleitner in kapetan dr. Weber iz obrambnega urada ter mu izročila poročilo o delovanju bele in plave garde za območji Maribor in Ptuj. Poročilo je nato obravnaval referat IV Ia na gestapu v Mariboru. Kriminalni sekretar Bruckmeier je po presoji oseb, ki so bile v poročilu imenovane, referiral Vogtu, da je opis delovanja plave garde v Mariboru precej pretiran. Za osebe, ki so bile zajete v poročilu, je ugotovil, da so nasprotne osvobodilnemu boju, da pa ne razvijajo proti OF nobene dejavnosti. Zaradi organiziranja plave garde sta Buchleitner in Weber pripeljala na razgovore k Vogtu podoficirja nemške vojske slovenske narodnosti Franca Vinarnika z Brd pri Slovenjem Gradcu. Ta se je potem vozil v Ljubljano, odkoder je prinašal navodila za plavogardiste v Mariboru in Ptuju ter propagandno gradivo. Buchleitner in Weber sta pozneje prosila Vogta, naj se proti plavi gardi ne loti ničesar ter naj še naprej omogoča Vinarniku vzdrževanje zveze z Ljubljano. Ko je dobival Vogt pozneje podatke o delovanju plave garde na Štajerskem, je ugotovil, da so plavogardisti zelo neaktivni. Za poročila o delovanju plave garde na Spodnjem Štajerskem, ki so prihajala iz Ljubljane in z Bleda, je menil, da zaradi »napihnjenosti niso prava«. Od organizacijskega dela Vinar

nika pa so si Buchleitner, Weber in drugi zaman precej obetali ker so ga partizani v začetku 1944 ujeli ter ustrelili.[127]

O močni organizacijski razvejanosti nacistične vojaške protiobveščevalne službe, usmerjene proti partizanom na slovenskem Štajerskem govorita tudi primera po vojni ujetih in na smrt obsojenih agentov Jelice Munda in Franca Tancerja-Tarzana. Jelica Munda iz Lipnice je na zaslišanju izpovedala, da je bila od leta 1943 do 1945 kot agentka vezana na majorja Efferla v Gradcu in Iwerbacherja v Lipnici. Delovala pa je s sodelavci, kot je že opisano, od 28. januarja 1944 v Zidanškovi brigadi, nato v XIV. diviziji in partizanskih bolnišnicah.[128] Franc Tancer-Tarzan iz Maribora je pričel po pisanju novinarjev Božovića in Marića delovati na območju severovzhodne Slovenije za gestapo že leta 1940. Izdajalsko delo je nadaljeval med študijem medicine v Innsbrucku. V bolnišnici Bad Kissingen pri Salzburgu so ga usposobili tudi za zastrupljevanje partizanov ter ga poslali leta 1944 v Maribor. Tu sta ga major Schmidl, predstavnik graške izpostave protiobveščevalne službe, in njegova pomočnica Elizabeta Žnidarič pripravljala za odhod v Bračičevo brigado, kamor je šel v začetku aprila 1944. V brigadi se je povezal z agentom Branimirom Obranom-Zajčkom. Kot bolničar je s strupenimi sulfamidnimi praški zastrupljal ranjene borce in v enotah tudi sicer sovražno deloval. Objavljeno preiskovalno gradivo Franca Tancerja-Tarzana po pisanju navedenih novinarjev odkriva mrežo nevarnih agentov protiobveščevalne službe v Mariboru in krajih okoli Pohorja, ki so delovali poleg mariborskega gestapovskega aparata s svojo agenturo.[129]

Omenimo naj tudi metodo uspavalnih praškov, ki jo je s pomočjo agentov uporabljal šef gestapa v Mariboru Strohmeier. Znana sta dva vrinjenca, ki jima je uspelo skrivaj vsuti uspavalni prašek v pijačo tako partizanom kot aktivistom. Vrinjen agent, ki je deloval v odredu, je uspaval nekaj borcev in poklical najbližjo policijsko enoto, medtem ko je drugemu vrinjencu, ki je deloval na celjskem območju, akcija z uspavalnimi praški večkrat uspela. Oblik in primerov zvijač, ki se jih je posluževal gestapo v boju proti osvobodilnemu boju, je še precej. Omenimo naj tudi tole, ki se nanaša na Maribor in Pohorje. Ko so pričeli tuji delavci bežati iz nemških tovarn, so iskali možnost pobega med partizane. Med te delavce je Strohmeier vrinil svoje agente, ki so posameznike in manjše

skupine usmerili na lažne oziroma izdane javke. Ena takšnih je bila v Betnavskem gozdu med Mariborom in Pohorjem. Gestapo je na ta način aretiral več tujih delavcev in tudi domačinov, ki so bili namenjeni med pohorske partizane.[130]

Četudi nepopoln, ta opis opozori na agenturno dejavnost, ki so jo na slovenskem Štajerskem vodili zloglasni Lurker, Vogt, Strohmeier, Stage in drugi. Primeri Munda, Tancer, Obran, Bohak, Kranjc, Šiker, Kladnik in mnogi drugi pa so le skromna potrditev delovanja zagrizenega nacističnega legalnega in tajnega policijskega sistema za uničenje partizanskih enot in organizacij osvobodilnega boja. Gestapovska dejavnost je bila zelo nevarna in je zahtevala v partizanskih vrstah vsestransko čuječnost. Varnostna obveščevalna služba pa je opozarjala tudi na nevarnost pred širjenjem plave garde.

V Vogtovih izvajanjih je nakazano sodelovanje med gestapovsko agenturo in organizatorji plave garde. Po kapitulaciji Italije in po porazu belo- in plavogardističnih sil v bojih z NOV na Dolenjskem, Notranjskem ter Primorskem je bilo pričakovati, da bodo Nemci privolili v delovanje plavogardistične organizacje tudi na slovenskem Štajerskem. Plavogardistična protirevolucionarna in izdajalska vojaška organizacija na čelu z majorjem bivše jugoslovanske vojske Karlom Novakom, privržencem Draže Mihailovića, ki ni imela v lastnem narodu dovolj opore, pa se je zavedala, da si lahko podaljša obstoj in delavnost samo ob sodelovanju z nemškim okupatorjem. Po podatkih iz brošure Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo so pričeli preusmerjati plavogardisti z območij, kjer so jih razbile partizanske sile, svojo dejavnost tudi na Štajersko, Gorenjsko in Koroško. Neuspeli poskusi organiziranja plave garde prek litijskega okrožja na Štajersko so se pričeli, po pisanju pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, že pred kapitulacijo Italije. Pokrajinski komite je tudi poročal, da so ujeti belogardistični funkcionarji izjavili, da vzdržuje Karel Novak večje število oboroženih skupin z vednostjo gestapa po Slovenskih goricah, pošilja v partizane in organizacije OF svoje agente, ki imajo nalogo obveščati gestapo o stanju partizanskih enot, ubijati vodstva ter izdajati organizacije OF. Središče delovanja Karla Novaka in njegove plave garde naj bi bile Slovenske gorice z okolico Ptuja.[131]

Izjave ujetih belogardistov so bile nepreverjene ter o moči plavogardističnih oboroženih skupin na Štajerskem pretirane. Zelo nevarne pa zato, ker so predstavljale sovražnika močnejšega, kot je v resnici bil.

O začetkih plave garde je 4. januarja 1944 poročal tudi član pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Viktor Stopar. Navedel je, da je do kapitulacije Italije na slovenskem Štajerskem ni bilo. Po kapitulaciji Italije pa naj bi po Stoparjevam pisanju prišla na Štajersko Novak in Rupnik ml. ter izkoristila pomanjkanje partizanskih vojaških enot in političnih delavcev za organiziranje plave garde. Oborožene plavogardistične enote naj bi bile na Donački gori, v šentjurskih hribih pri Celju, manjše skupine pa v Slovenskih goricah, Halozah in na Ptujskem polju. Stopar je še poudaril, da so se plavogardisti vrinili tudi v OF kamniškega okrožja.[132]

Jeseni 1943 zasledimo poročilo o pojavih plave garde tudi na Pohorju. Načelstvo pokrajinske komisije varnostne obveščevalne službe za severno Slovenijo je poročalo, da sta 8. oktobra 1943 prišla v Pohorski bataljon novinca plavogardista, ki naj bi poiskala med partizani in prebivalci somišljenike ter pričela s sovražnim podtalnim delovanjem. Oba sta bila po zaslišanju ustreljena. Poročilo pa še omenja izjavo zaslišanega Janeza Jeze, da so bili pred njima ustreljeni kot plavogardisti tudi trije »iz mariborskega podzemlja«.[133]

Odkritje pojavov poskusa delovanja plave garde na Pohorju so organi varnostne obveščevalne službe, ki so preiskavo proti njim vodili, takoj sporočili vsem nadrejenim forumom.[134]

Štab Pohorskega bataljona je po ustrelitvi petih novincev, obdolženih plavogardizma, opozoril na poostreno čuječnost tudi štab Koroškega bataljona, s katerim je imel vsak teden redne kurirske zveze.[135]

Pohorski primer je vplival na poostreno čuječnost proti plavi gardi na vsem območju IV. operativne cone ter sprožil vrsto ukrepov. Med drugim je štab cone 25. oktobra 1943 sklenil ustanoviti Pohorski odred ter utemeljil, da bo mogoče z močnejšo vojaško enoto razviti večjo vojaško dejavnost, mobilizirati in razbijati pojave plave garde.[136]

O razmerah na slovenskem Štajerskem so pisali tudi domobranci. V glasilu domobranske obveščevalne službe Vesti, kakor piše dr. Metod Mikuž v Pregledu zgodovine NOB v Slo-

veniji, je bilo 31. oktobra 1943 opisano tudi politično stanje na slovenskem Štajerskem. Vesti delijo prebivalstvo v tri skupine. V prvo skupino, ki je najmočnejša, štejejo privržence OF. Po njihovem pisanju je privržencev OF največ v bivšem laškem, celjskem in gornjegrajskem okraju. V drugo skupino, ki jo imenujejo Kri in Zemlja, štejejo Vesti nekake četnike in njihove narodne odbore v Celju, Mariboru in Ptuju ter prave četnike, ki jih vodi Zmagoslav (Jože Melaher) v Halozah. Zmagoslavovi četniki izdajajo strogo katoliško in jugoslovansko glasilo Kri in zemlja. Po pisanju Vesti, imajo narodni odbori, v katerih so zavedni Slovenci, toda ne komunisti, zveze s pohorskimi partizani, kljub temu da le-te vodijo komunisti. Pohorski partizani nimajo svojega glasila, izdali pa so letak, ki obsoja domobrance. Dalje piše v Vesteh, da ljudje ne vidijo razlike med pohorskimi partizani in četniki, da tudi partizane imenujejo četniki in da bo treba čimprej izvesti ločitev. V tretjo skupino so Vesti uvrščale okupatorjeve sodelavce, za katere pišejo, da so stalno šibkejši. Iz teh podatkov v Vesteh je dr. Mikuž zaključil: »Po poročilu Vesti naj bi bile torej na Štajerskem tri skupine, večinski simpatizerji OF v nekaterih bivših okrajnih glavarstvih, partizani na Pohorju in četniki ter končno okupatorjevi simpatizerji. Vesti trdijo, da so imeli »narodni odbori« neke zveze s pobožnimi partizani na Pohorju. Vesti torej ločijo Melaherjeve četnike od partizanov, poudarjajo pa, da ljudje tega niso ločili. Zato je prav razumljivo, da so se mogle začeti širiti novice o 'plavih' na Pohorju, ki so povzročile — zaradi objektivno skoraj nemogoče stalne in popolne kontrole terena — zelo hude posledice.«[137]

O četniški skupini Jožeta Melaherja-Zmagoslava, ki je delovala okoli Dupleka pri Mariboru, je treba reči, da je bila v tem času številčno šibka ter vojaško in politično nepomembna. Za poročanje o precej močni plavogardistični peti koloni na Pohorju pa v doslej znanih dokumentih ni osnove.

Do odkrivanja gestapovsko-plavogardističnega delovanja je prišlo po ugotovitvah obveščevalnega centra IV. operativne cone novembra 1943 tudi na Koroškem. Organi varnostne obveščevalne službe in štab Koroškega bataljona so osumili nekaj novincev, ki so prišli z Dravskega polja in iz Prlekije, da so vrinjenci in jih postrelili. Ko so raziskovali posamezne primere, so ugotovili, da je te novince pripeljal v Koroški bataljon član okrožnega komiteja KPS za Koroško Jože Gutovnik-Aga, zato

so osumili tudi njega. Varnostna obveščevalna služba je hotela Ago aretirati, ta pa je zbežal k Nemcem in je nato deloval proti partizanom. Partizani so po pobegu Age ustrelili tri terenske politične delavce, prek katerih so prišli ustreljeni novinci. Pozneje pa so na terenu in v Koroškem bataljonu ustrelili še nekaj posameznikov, za katere so trdili, da so v preiskavah ugotovili njihove povezave s plavo gardo oziroma z gestapom.[138]

Gestapovsko-propagandistično delovanje je tudi za Koroško neraziskano. Tako so bili npr. ustreljeni trije novinci iz Prlekije, ki so priznali, da so jih poslali plavogardistični organizatorji in gestapovski sodelavci z območja Gornje Radgone. Zapisniki o njihovih zaslišanjih so bili objavljeni v partizanskem tisku s pravimi imeni tako imenovanih organizatorjev plave garde. Gestapo pa je te, ki so bili osumljeni organiziranja plave garde, aretiral ter jih 14. februarja in 9. marca 1944 ustrelil kot talce.[139]

Da bi opozorilo na pojave plave garde in gestapa v enotah ter organizacijah OF in preprečilo njuno sovražno delovanje, je poverjeništvo IOOF za Štajersko izdalo decembra 1943 brošuro Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo. V njej je razglas pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo, ki poziva zavedne Slovence, Slovenke, partizane, partizanke, organizacije OF ter komuniste in komunistične mladince na odločen boj proti plavi gardi. Nato se vrstijo sestavki Vloga bele in plave garde, Razvoj bele in plave garde na Štajerskem in njena vloga, članki posameznih voditeljev osvobodilnega boja ter ponatisi izjav ali zapisnikov ujetih belogardistov, plavogardistov, gestapovcev ter ponatisi še nekaterih drugih dokumentov. V brošuri je tudi poudarjeno, da pošiljajo plavogardisti svoje agente v organizacije OF, predvsem pa v partizanske enote z nalogo, da se polastijo njihovega vodstva in pobijejo vodilni kader, ali da izdajo gestapu aktiviste OF in njene organizacije. Za te posebne naloge, piše v brošuri, črpajo plavogardisti svoj kader iz vrst oficirjev in podoficirjev bivše jugoslovanske vojske in članov nekdanjih četniških organizacij.[140]

Kljub ostrim ukrepom proti osumljenim plavogardistom in gestapovcem zasledimo v partizanskih poročilih nove primere o poskusih delovanja plave garde in gestapa. Dr. Metod Mikuž piše v knjigi Pregled zgodovine NOB v Sloveniji med drugim tole: »Pokrajinski komite je 18 januarja poročal centralnemu komiteju, da je na Ptujskem polju in v Slovenskih

goricah sedaj podoba jasna ter da je 'predsednik pokrajinskega četniškega zbora' eden od uglednih štajerskih političnih delavcev, ki se na zunaj izdaja za člana poverjeništva OF za Štajersko ter organizira OF in KP. Poročilo dalje pravi, da so v teh četniških odborih v glavnem kmetje; tem dajejo literaturo o socializaciji in kolektivizaciji, ki jih odbija, četniki pa zato žanjejo uspehe in imajo v rokah Maribor, Dravsko polje, Ptuj, Ptujsko polje in Ljutomer. Četniki so pošiljali v partizane likvidatorje, da bi pobili komando in jo prevzeli in 'verjetno imajo še danes v rokah ves Pohorski odred... Z odločnim in hitrim delom... smo preprečili to nakano, sam Steindl je prišel na Pohorje, da prevzame odred.' Naši so na Pohorju hitro opravili s četniki, dva pa sta jim ušla zaradi prihoda Nemcev. PK je 19. januarja poročal na CK, da so politično prodrli v centre (revirji, Celje), s tem pa so začeli odkrivati plavo gardo, ki je prej niso opazili. V Pohorski odred so poslali člana pokrajinske komisije VOS, da pregleda stanje v odredu in odkrije kanal, po katerem so prihajali četniki v odred. Ko je ta prišel v odred, je bilo 'stanje zelo kritično', plava garda je bila v močni ofenzivi in je hotela s pomočjo gestapa udariti in prevzeti vodstvo. Sistematično je pošiljala v enoto likvidatorje. Nemcem pa izdajala vse premike. Istega dne, ko je prišel v odred član VOS, so prišli tudi štirje likvidatorji, da bi uničili komando. S pomočjo partijske organizacije v enoti so začeli takoj aretirati in zasliševati in razkrili so 'celo bando'. Tako so preprečili načrt, ki bi se moral uresničiti v nekaj dneh.... Organizatorji puča so bili vsi najboljši borci...

Iz zasliševanj plavogardistov so ugotovili glavnega organizatorja za vso Štajersko. Ta in še nekdo sta sestavljala četniški odbor za Štajersko in sta tesno sodelovala z gestapom ter nam pripravljala udarce. Na zunaj sta predstavljala poverjeništvo IOOF, vsi odbori so bili v rokah četnikov, množica pa je bila prepričana, da je vključena v OF. Tudi politični delavci v vzhodnem delu so bili v njihovih rokah, a se tega niso zavedali.

Nujno je torej potrebno — pravi poročilo — najprej razkrinkati glavnega organizatorja kot izdajalca in to s posebnim razglasom. Ne moremo čakati na odobritev CK, treba pa je, da izda potrebni razglas tudi IOOF.«[141]

Kot lahko sklepamo, je nesoglasja v partizanskih vrstah spretno izkoristil gestapo. Komandant varnostne policije in varnostne službe Josef Vogt je na zaslišanju izjavil, da je prišlo v Pohorskem odredu do nesoglasij ter da je uspelo gestapovskemu funkcionarju Strohmeierju povzročiti v odredu razkroj.[142]

Zastopnik komandanta varnostne policije in varnostne službe Umpfenbach pa je 17. januarja 1944 poročal, da je prišlo 4. januarja 1944 v Pohorskem odredu do hudega spora, spričo katerega je bilo ustreljenih osem slovenskih nacionalistov.[143]

Vogtove izjave o razkroju v Pohorskem odredu in Umpfenbachovega poročila o hudem sporu v odredu ne moremo sprejeti. Sklepamo lahko, da je šlo za provokacijo, s katero si je gestapo obetal razkroj odreda ali spor med borci, česar pa ni dosegel. Odred je utrpel nekaj človeških žrtev, prizadele pa so ga tudi notranje težave. Gestapo ni s provokacijo odreda vojaško bistveno prizadel, uspelo pa mu je zanetiti razdor med partizanskimi vojaškimi vodstvi in nekaterimi vodstvi terenskih političnih organizacij.

Da je šlo pri Urbancu na Pohorju verjetno za gestapovsko provokacijo, pa lahko sklepamo tudi po oceni organov varnosti, ki so jo o tem zapletenem primeru oblikovali v povojnih letih. V oceni med drugim piše: »...partizanski odred na Pohorju je prejel informacijo, da bo v skupini novincev iz Maribora vrinjenih tudi nekaj agentov gestapa. Ti bi se morali povezati z agenti v odredu ter delovati tako, da bi pripeljali v zanko gestapa ves odred. Ko je prišla skupina novincev, se je pričela proti njim in proti nekaterim borcem iz odreda takoj preiskava...« Ta preiskava pa po mnenju organov javne varnosti ni dala zadovoljivih rezultatov.[144]

Iskanje plavogardistov in gestapovcev se je nadaljevalo tudi po ustanovitvi brigade. O sporu, ki se je zaradi plave garde januarja 1944 v partizanskih vrstah poglobil, piše dr. Metod Mikuž v Pregledu zgodovine NOB v Sloveniji obsežneje. V skrajšani obliki povzemamo naslednje. Pokrajinski komite KPS za Štajersko je izdal 22. januarja 1944 letak s hudimi obdolžitvami proti članu vrhovnega plenuma OF Slovenije, za katerega je domneval, da je glavni organizator plave garde. Plavogardizma in sodelovanja z okupatorjem pa je obdolžil tudi sekretarja okrožnega odbora OF Maribor. Ker sta oba

zvedela, da sta obsojena na smrt, sta pisala centralnemu komiteju KPS prek pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko ter pojasnila vso zadevo z druge strani. Hkrati sta prosila centralni komite KPS za intervencijo.

Težke razmere na Pohorju je pojasneval v pismu centralnemu komiteju KPS tudi nekdanji komandir Pohorske čete in član okrožnega komiteja KPS Maribor Ivan Zagernik-Joco z željo, da bi vso zadevo čimprej razčistili.

Tudi nedatirano poročilo mariborske partijske organizacije pojasnjuje številne težave, ki so spremljale delovanje partizanov na Pohorju in delovanje OF na mariborskem območju od druge polovice 1943. V poročilu je rečeno, da je slabo oborožena četica na Pohorju životarila ter mobilizirala tudi nekaj omahljivcev, ki so potem zaradi težav dezertirali. Ker pa se je sektašilo proti pobožnim novincem, so tudi od teh nekateri zbežali. Dezerterji so na terenu o partizanih slabo govorili. Postopoma so jih polovili gestapovci, kar je povzročalo na terenu stalne izdaje. Gestapo in plava garda sta začutila notranje slabosti med partizani — kot piše poročilo — in pričela sta mednje pošiljati svoje agente. Zveza med mariborskimi političnimi delavci in partizani na Pohorju je bila nato v začetku januarja 1944 pretrgana. S Pohorja — piše v poročilu — se je začel oster boj proti nam, da smo gestapovci in organizatorji plave garde. Zaradi izdaje so morali januarja 1944 v Mariboru mobilizirati skoraj ves politični aktiv in ga z vlakom pošiljati na Gorenjsko. Ob koncu januarja 1944 je okrožni komite KPS Maribor ustanovil Lackovo četo, v katero je najprej vključil ogrožene člane OF. Četa je mobilizirala, sprejemala dezerterje iz nemške vojske ter izvrševala vojaške in politične naloge. Agitprop okrožnega komiteja KPS Maribor pa je izdal v petih mesecih čez 40.000 letakov, časopisov in drugega gradiva. V istem poročilu, ki ga navaja dr. Metod Mikuž, je še rečeno, da je pošiljanje provokatorjev in beloplavo gardistov na Pohorje ter na Koroško delo gestapa. O beli in plavi gardi trdi okrožni komite, da nista imeli na njegovem terenu ne množičnega gibanja in tudi ne oboroženih skupin. Dalje je navedeno, da višji forumi niso mogli razumeti, kako se more okrožni komite tako dolgo zadrževati v Mariboru in biti aktiven. Menili so, da se v Mariboru ne da delati in vzdržati. Okrožni komite KPS Maribor je navedel, da je bil tudi to povod za sumničenje dveh tovarišev in sklepal,

da je zato verjetno zvedel gestapo ter oba razglasil za plavogardista, čemur naj bi pokrajinski komite KPS za Štajersko nasedel. Ker je okrožni komite z njima sodeloval — piše v poročilu — in ju ni likvidiral, je pokrajinski komite razglasil vso severovzhodno Štajersko za plavogardistično, zadevo pa oznanil. V letakih in brošurah so navedli prava imena, kar je za razkrojevalno delo med partizani izkoristil gestapo. Ob koncu poročila okrožnega komiteja KPS je še rečeno, da je bilo na Pohorju zaradi pretiravanja plavogardistične nevarnosti ustreljenih tudi nekaj nedolžnih ljudi, ki naj bi jih nekateri prijeti tipi namenoma izdali.[145]

V štabu brigade pa so o delovanju plave garde ali pravilneje o delovanju gestapa pisali drugače. Štab brigade je 27. februarja 1944 poročal štabu IV. cone, da je po likvidaciji glavnih organizatorjev delo plave garde v brigadi za nekaj časa prenehalo ter da se je obnovilo z dotokom novincev. Po njegovem mnenju so bile naloge plavogardistov tele: sabotiranje naredb, nergaštvo, sabotiranje na pohodu, po določenem času pa dezertacije in ovajanje kmetov, partizanskih sodelavcev in članov OF. Dalje navaja poročilo, da so v brigadi zasledili nekaj plavogardistov, ki so bili organizirani že decembra 1943, pa tudi nekaj novih, ki so prišli s slovenjgraškega terena, da je delo plavogardistov usmerjeno predvsem na vojaške dopustnike, ki jih na terenu preparirajo in nato pošiljajo v vojsko, da so Nemci zaprli zaradi izdajstev dezerterjev-plavogardistov precej ljudi iz Slovenj Gradca in okolice, da je bilo precej aretacij na terenu Ribnice ter da se vršijo aretacije tudi v Mariboru. Krivdo za mnoge aretacije je štab brigade pripisoval domnevnemu organizatorju plave garde — sekretarju okrožnega odbora OF Maribor.[146]

O delovanju plave garde oziroma gestapa je poročal štab brigade 8. marca 1944 tudi oblastnemu komiteju KPS za Štajersko. Ugotovil je, da je bilo od ustanovitve brigade ustreljenih deset plavogardistov. Tudi tokrat je poudaril, da se sovražno delovanje plave garde še ni končalo, da plava garda še naprej pošilja v partizane svoje ljudi, njihovo delo pa da je osredotočeno predvsem na rušenje morale, izvajanje sabotaž, na poskuse uničenja poveljstev, na agitacijo za londonsko vlado ter na prijavljanje kmetov-sodelavcev osvobodilnega boja.[147]

Iz stanja, kakršno je posredoval štab Zidanškove brigade višjim forumom o delovanju plave garde, je očitno, da ni mogel mimo preiskav in ustrelitev. Te pa so vznemirjale borce in vodilni kader ter močno zaposlovale zlasti štab brigade. Neugodno ozračje pa so stopnjevala sumničenja in medsebojno nezaupanje. Zaradi pretrganih zvez z Mariborom in zlasti širšim severovzhodnim zaledjem ni bilo pritoka novih borcev, ki so bili brigadi prav v prvih mesecih najbolj potrebni. Namesto, da bi se brigada z novinci okrepila, je pričelo njeno številčno stanje postopoma upadati. Razmere, kakršne so bile na Pohorju in terenu že nekaj mesecev, so zahtevale takojšnje in odločne rešitve.[148]

Zaradi oddaljenosti, slabih zvez in vojnih razmer nasploh so prihajala poročila o delovanju gestapa ter plave garde v severovzhodni Sloveniji do osrednjih slovenskih forumov osvobodilnega boja z zamudo. Posebej pa je bilo težko v takšnih razmerah presojati nesoglasja, spore in medsebojne obtožbe, do katerih je prišlo na Štajerskem v lastnih vrstah. Takoj ko je centralni komite KPS preučil najpotrebnejše obojestransko gradivo, je poslal 16. februarja 1944 pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko nujno depešo, ki jo je podpisal Edvard Kardelj. V njej piše, da je prišel centralni komite KPS spričo novih podatkov do prepričanja, da je pokrajinski komite glede »pohorske afere« grobo nasedel gestapu in da je skoraj povsem gotovo nepravilno obdolžil domnevnega glavnega organizatorja plave garde.

Centralni komite KPS je z depešo ukazal takoj ustaviti kampanjo in prepovedal izvršiti likvidacijo, ki jo je pokrajinski komite KPS že določil. V odgovoru na depešo je pokrajinski komite KPS za Štajersko prosil centralni komite KPS, naj ga seznani, na podlagi česa meni, da je nasedel gestapovskemu triku.[149]

O »pohorski aferi« je dne 3. marca 1944 razpravljal tudi centralni komite KPS. Na seji so bili: Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Ivan Maček-Matija, Franc Leskošek-Luka, dr. Aleš Bebler-Primož, Vida Tomšič, Lidija Šentjurc in Pepca Kardelj. Sklenili so postaviti nov pokrajinski komite KPS za Štajersko. Odgovorne za afero pa so spoznali tri štajerske vodilne funkcionarje, ki so prejeli partijske kazni. Vse, tudi »osumljene«, pa so poklicali na sedež centralnega komiteja KPS.[150]

Zaradi pohorske zadeve je odločno postopal tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. V navodilih štabu IV. operativne cone z dne 21. marca 1944 je ostro prepovedal streljanje tako imenovanih plavogardistov, ki so jih conski obveščevalci odkrivali v enotah NOV na Pohorju in v Slovenskih goricah. Za načelnika obveščevalnega oddelka je ukazal, naj takoj pride v glavni štab in zahteval predlog za novega načelnika. Glavni štab je poudaril, da so se izkazale vse obtožbe proti tako imenovanim plavogardistom kot netočne ter zahteval, da mora štab IV. operativne cone proti temu pojavu, za katerega je menil, da je delo gestapa — najodločneje nastopiti.[151]

Medtem ko so bila povelja, navodila in stališča osrednjih slovenskih vojaških in političnih forumov zaradi gestapa oziroma pohorske zadeve na poti, je potekala 28. marca 1944 v Zidanškovi brigadi na Pohorju zadnja preiskava. Plavogardizma so bili obdolženi komandir čete bivši jugoslovanski podoficir, vodnik in politični delegat. Preskavo je vodil šef obveščevalnega centra brigade ob prisotnosti člana obveščevalnega centra štaba IV. operativne cone ter dela štaba brigade. Za kriva so spoznali komandirja in vodnika ter ju obsodili na smrt, političnega delegata pa so oprostili. Da je šlo v vsej »pohorski aferi« po vsej verjetnosti za premišljeno gestapovsko provokacijo, potrjuje tudi ta preiskava. Iz preiskovalnega gradiva je mogoče razbrati, da je bil šef obveščevalnega centra brigade, ki je postopek vodil, v oceni nekaterih partizanskih kadrov v veliki zmoti, saj je med drugimi po krivici obdolžil plavogardizma in gestapovstva tudi dva člana okrožnega komiteja KPS Maribor, ki sta 15. julija 1944 s tovariši junaško padla v oboroženem boju proti gestapovcem v Mariboru.[152]

Sekretar izvršnega odbora OF Slovenije in sekretar centralnega komiteja KPS Boris Kidrič je pisal med drugim 29. marca 1944 članu vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije Edvardu Kardelju-Krištofu: »Glede štajerske zadeve... Omenim naj samo to... Plavih tolp, o katerih so nam že pred meseci pisali, sploh ni, temveč je to navadni zeleni kader dezerterjev iz nemške vojske ..«

Član glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter centralnega komiteja KPS Franc Leskošek-Luka pa je poročal 29. marca 1944 Edvardu Kardelju, da so preiskavo na Štajerskem končali.[153]

Iz Zidanškove brigade sta bila ob koncu marca 1944 odpoklicana na Dolenjsko zaradi razčiščevanja »pohorske afere« namestnik političnega komisarja brigade in vodja brigadne varnostne obveščevalne službe. K osrednjim političnim in vojaškim forumom Slovenije pa so prišli, kot je bilo že rečeno, tudi drugi politični in vojaški funkcionarji obeh sprtih strani. Po izreku kritike oziroma partijskih kazni so bili vsi postavljeni na nova mesta.[154]

Da ne bi uspelo sovražniku zasejati nezaupanja, nesoglasij in razdorov v partizanskih vrstah tudi drugod v Sloveniji, je Boris Kidrič objavil 16. aprila 1944 v Ljudski pravici direktivni članek Za ustvarjalno delo naših organizacij in aktivistov. V njem je uvodoma poudaril, da so se zadnji čas zaradi osumničenja plavogardizma, belogardizma in gestapovstva posameznih aktivistov v osvobodilnem gibanju na Štajerskem dogodile zelo hude stvari ter nadaljeval: »Energičen poseg centralnega komiteja je sicer še pravočasno zaustavil posledice, toda na terenu se je začelo medsebojno sumničenje in dejanski gestapovski agenti so si lahko meli roke, kajti tak položaj jim je pač nudil najboljšo možnost za ribarjenje v kalnem ... Pokrajinski komite Štajerske je seveda dobro vedel, da želi plavogardistična zalega povsod razširiti svoje mreže, da organizira, kjer le more, tudi svoje oborožene tolpe in da je sovražnik začel spričo množičnega poleta OF uporabljati novo taktiko, taktiko svojih prikritih agentov znotraj osvobodilnega gibanja. Na tako novo taktiko je partijsko vodstvo ves čas opozarjalo partijske organizacije in jim nalagalo čuječnost proti njej z istočasnimi odločnimi in določnimi pripombami, da budnosti ne sme zavajati v mehanično presojanje in v sumničenje, da je že vsak kolebljivec in nestanovitnež sovražni agent.« Boris Kidrič je dalje poudaril, da je pričel oblastni komite za Štajersko to splošno in v celoti pravilno linijo partijskega vodstva prenašati na svojem območju mehanično. Ne da bi ugotavljal in pretresal dejanske razmere na terenu, je glede na splošne ugotovitve osrednjega političnega vodstva, da plavi agenti organizirajo pod nemško komando svoje tolpe, razglasil za plave tolpe vse skupine slovenskih dezerterjev iz nemške vojske, ki so se skrivale pred Nemci in niso bile povezane s partizani. Ob dejstvu, da so se gestapovski agenti resnično posluževali nekaterih kanalov v OF za vtihotaplja-

nje svojih ljudi, pa je nasedel gestapovskim trikom ter brez zadostnega povoda obdolžil tudi nedolžne dobre aktiviste OF.

Kidrič je menil, da sta takšne vrste čuječnost in mehanična uporaba splošnih izsledkov — ugotovitev ter splošne partijske linije — skrajno pogubna. V nadaljnjem je opozoril: »Splošna partijska linija ti pri delu čisto nič ne pomaga, če je ne uporabljaš v zvezi s študiranjem konkretnih prilik na terenu, konkretnih procesov med množicami, konkretnih oblik sovražnikove borbe proti nam, konkretnih vplivov, ki jih imajo množični procesi in sovražnikovi prijemi na posamezne ljudi...«[155]

Poglavje o delovanju gestapovske agenture lahko sklenemo s temi ugotovitvami: gestapo je napadal z agenturo partizanske enote in organizacije osvobodilnega boja z najrazličnejšimi sredstvi in metodami. Zlasti pa si je prizadeval razbiti partizanske vojaške enote, za katere je vedel, da so udarna pest narodnoosvobodilnega boja. V partizanskih poročilih zasledimo, da je gestapo usmerjal svoje agente v začetnem obdobju boja proti partizanom z bolj znanimi metodami sovražnega delovanja, kot so poskusi zastrupljanja borcev, pobijanja štabov, izvajanje sabotaž in še z drugimi. Varnostna obveščevalna služba pa je s pomočjo drugih dejavnikov delovanje gestapa včasih bolj včasih manj uspešno preprečevala. Ker gestapo z navedenimi oblikami sovražnega delovanja proti partizanskim enotam ni uspel, se je po ugotovitvah osrednjih vodstev osvobodilnega boja Slovenije odločil za dobro premišljeno provokativno delovanje. Z obdolžitvami nekaterih vodilnih in političnih kadrov na terenu, da so gestapovci in plavogardisti, je zanetil razdor v partizanskih vrstah. S tem je vnesel gestapo med partizane nemir in nezaupanje ter ustvaril neugodno politično razpoloženje. Z vprašanjem kako onemogočiti delovanje gestapovsko-plavogardističnih organizacij je močno zaposlil štabe in politična vodstva ter jih na ta način oviral pri mobilizaciji, razvoju vojaških enot in izvajanju drugih poglavitnih nalog osvobodilnega boja. Ta provokacija je predstavljala največji uspeh gestapovske agenture, saj je onemogočila odhod med partizane na Pohorje in tudi drugam od konca 1943 do aprila 1944 večjemu številu borcev. Znatno škodo pa je povzročila tudi v političnih organizacijah na terenu oziroma v osvobodilnem boju v severovzhodni Sloveniji nasploh. Uspehi tako zasnovanega delovanja

gestapovske agenture so se končali spričo odločnega posega osrednjih slovenskih vodstev osvobodilnega boja ob koncu marca 1944. Poudariti moramo, da so v tem neenakem zahtevnem in prefinjenem boju, kjer je imel sovražnik neprimerno boljše pogoje delovanja, zmagale sile osvobodilnega boja. Presekan je bil vozel nevarnih zapetljajev, Zidanškova brigada pa je v tem boju premagala na svoji začetni in težavni borbeni poti eno poglavitnih ovir.

UTRJEVANJE BRIGADE IN KREPITEV NJENE OFENZIVNOSTI

Akcije v Mislinjski dolini in hud spopad pri Jesenku nad Pamečami

Po napadu na Šmartno pri Slovenjem Gradcu se je Zidanškova brigada umaknila pod Malo Kopo na Pohorju. Od tod se je vrnila njena enota v noči na 2. april v Šmartno pri Slovenjem Gradcu. V Kacovem parnem mlinu je onesposobila regulator turbine ter razrezala štiri pogonske jermene. Naslednjo noč na 3. april je njena enota zažgala v Legnu nad Šmartnim pri Slovenjem Gradcu graščino Galenhofen. S tem je onemogočila Nemcem, da bi v bližini Šmartnega po uničenju orožniške postaje ustanovili novo postojanko v še trdnejši zgradbi.[156]

Drugi deli brigade so šli medtem mimo požgane koče na Kremžarjevem vrhu in so se 2. aprila ustavili pri Jesenku nad Pamečami. Tu je ostal 2. bataljon s štabom brigade, 1. bataljon se je nastanil pri Škratku, 3. pa pri Zapečniku.

Štab brigade je v skladu z navodili o izvajanju akcij na komunikacije izdelal pri Jesenku načrt za rušenje železniške proge med Slovenjim Gradcem in Dravogradom. V noči na 4. april je krenil z vsemi bataljoni, da bi izvršil določene naloge. Pri Jesenku, Škratku in Zapečniku so bataljoni pustili pratež in po nekaj borcev. Prvi in 3. bataljon sta prišla na železniško progo brez posebnih težav in jo porušila med Sv. Jedrtjo in Slovenjim Gradcem v dolžini kakih 1.000 metrov. Pri Sv. Jedrti so partizani zažgali tudi lesen most čez Mislinjo ter požagali telegrafske drogove v dolžini 1.500 m. V Trobljah pri Slovenjem Gradcu so zažgali hišo in gospodarsko poslopje lastniku tovarne kos, zagrizenemu nacistu

Brigadni funkcionarji in terenska politična delavca spomladi 1944 na Golavabuki na Pohorju. Z leve: Tone Rader-Jasko, Drago Poglajen, Andrej Cetinski-Lev, Ivan, Adolf Jevšnik-Lvov, Stane Lavrič, Ivan Marzel-Mijo in Ivo Skerlovnik

Hansu Kölnerju. Borci so iz tovarne odnesli skoraj vse jermenje, ki so ga pozneje uporabili za podplate. En del 2. bataljona je šel na zavarovanja, večina pa v ekonomske akcije in organizirat miting za prebivalstvo. Domačini iz Pameč so se povabilu za miting radi odzvali, saj je bila vas v pretežni večini partizanska. Miting je bil pri gostilničarju Vrhnjaku, trgovec Šerbak pa je ob tej priložnosti partizanom dal na voljo hrano in pijačo in tudi druge reči iz trgovine. Na mitingu je govoril o zunanjih in notranjih političnh razmerah politični komisar brigade Franta Komel, politični komisar 2. bataljona Albin Ratajc-Bine pa je prisotne seznanil s cilji Osvobodilne fronte. Njuna govora in izvajanja drugih, ki so nastopili v kulturnozabavnem programu, je prebivalstvo lepo sprejelo in burno odobravalo. Borec Zidanškove brigade Jože Šavc-Mirko je peljal po mitingu večjo skupino soborcev na svoj dom. S privoljenjem domačih so odpeljali precejšnje količine hrane in tudi vola.

Po uspelem mitingu in dobro izvedenih akcijah so se borci proti jutru 4. aprila 1944 vračali h kmetijam, od koder so šli v dolino. Vsi so bili od celonočne akcije zelo utrujeni in

ko so prišli do omenjenih kmetij so polegli in naglo zaspali. Komandant 2. bataljona Ivan Rojc-Bogdan je poskrbel za zavarovanje okoli Jesenka, isto pa sta storila komandanta 1. in 3. bataljona. Komandant Rojc je poslal kakih šest borcev v zasedo približno 100 m jugovzhodno od Zapečnika proti Jesenkovemu vrhu. Zaseda je bila opremljena s puškami in puškomitraljezom, vodil pa jo je Anton Gologranc-Maks iz brigadne zaščite. Proti Osirniku nad Jesenkom so poslali manjšo zasedo, ki sta jo sestavljala Jože Hrovat-Štefek in njegov soborec Stane. Stražarski mesti sta bili dve, eno pred Jesenkovo hišo, drugo pa nižje za hišo. Po presoji komandanta Bogdana je bilo na zavarovanju dovolj ljudi. Tako je potem tudi raportiral komandantu brigade Cetinskemu preden sta legla k počitku.

Pri Jesenku pa je bilo takrat na srečo še precej borcev, ki niso spali. Brigadni in bataljonski kuharji so pripravljali hrano na dvorišču. Pod napolnjenimi kotli je že gorelo. Marija Potočnik-Lenka in Slava Vogrinc (p. Gruden) sta pripravljali v kuhinji žgance, Mira Zapečnik (p. Kresnik) pa je obešala na hitro oprano perilo. Avgust Paradiž-Niko se je po veliki sobi med spečimi borci nemirno prestopal. Mučila ga je moreča tišina, še bolj pa misel na sledove vojaških čevljev, ki jih je opazil na umiku iz doline. Menil je, da so nemški. Prav tako je Jože Šavc-Mirko na umiku opazil neke znake, po katerih je sklepal, da so Nemci krenili iz Slovenjega Gradca, ko je brigada rušila progo in se zadrževala na mitingu in v drugih akcijah. Tudi Franc Paternus-Cvetko ni mogel pozabiti močnega streljanja, ki ga je bilo čuti med umikom brigade od Kremžarice. Opozoril je patruljo 3. bataljona, naj pregleda teren proti Kremžarici. Streljanje je slišal tudi Jože Šavc-Mirko. Med tistimi, ki niso smeli spati je bil dežurni 2. bataljona Pavle Sirk-Bregar. Ukvarjal se je s sedmimi tovariši, ki jih je težko prebudil in jih nato razporedil za zamenjavo straž, za patrulje in zasede. Nekaj po sedmi uri je v štab brigade pripeljal Ivo Skerlovnik dva borca in partizanko Milico Sotler-Mihelič. Vsi so bili pri partizanskih kmetijah na zdravljenju. Skerlovnika, Milice in tovarišev so bili v štabu veseli, saj so jim prinesli zanimiva sporočila, vse pa je najbolj presenetil Skerlovnik, ki je prinesel v nahrbtniku precej domačih klobas. Za dobrodošlico so Skerlovnikovi skupini pristavili kavo.

Kmetija Jesenk nad Pamečami na Pohorju, kjer so Nemci s pomočjo vodnika-izdajalca presenetili 4. aprila 1944 štab brigade in 2. bataljon

V tem času je krenila po jugovzhodni poti proti Jesenkovemu vrhu patrulja treh borcev. V njej so bili Rajko Mithans, Hinko Ivartnik in Albin Konjar-Branko. Ko so bili približno 130 m nad hišo, so jih napadli nemški policisti. Po njih so vsuli točo krogel. Hinko Ivartnik in Albin Konjar-Branko sta padla, Rajko Mithans pa se je skril v grm. Policisti so ga našli, razorožili in zajeli. Napad na patruljo je opozoril Pavla Sirka-Bregarja in vse, ki niso spali, da so pričeli buditi speče soborce. Nastala je huda gneča. Borci so v polsnu iskali orožje, hkrati pa tudi kritje, zakaj druge skupine nemških policistov so bile skoraj v istem času, ko so padli streli po patrulji, že pri hiši. Po oknih in vratih so odprli močan ogenj. Skozi glavna vrata se ni bilo mogoče prebijati, ker jih je držal pod ognjem nemški mitraljezec, skozi okna pa še manj, ker so bila zamrežena. Večina partizanov je v hodniku navalila na leseno pregrajo, ki jim je onemogočila izhod skozi zadnja vrata. Nekaj krepkih partizanov se je vanjo tako silovito zagnalo, da je popustila. Tako je bil odprt izhod proti severu. Posamezniki in skupine so se prebijale tudi proti Škrjancu in skozi kuhinjo proti vzhodu.

Mitraljezec Franc Fišer-Vasilij je v času nemškega napada spal na zapečku in ko so ga borci prebudili, jih je začel

mirno in začudeno spraševati, kaj se dogaja in zakaj tako smešno skačejo, vendar je kmalu spoznal vso resnost položaja, v katerem so bili. Skozi okna je zagledal polno nemških policistov. Naslonil je šarca in ga sprožil po njih. Nekaj jih je takoj obležalo, nato pa je ščitil umik soborcem, ki so preskakovali prek hodnika v hlev, od tod pa so se prebijali proti zahodu. Ob njem so streljali po Nemcih še komandant Andrej Cetinski-Lev, Drago Poglajen, Tone Potočnik-Niko, Pavle Sirk-Bregar, Avgust Paradiž-Niko in še nekateri. Komandant Cetinski se spominja, da so razbili nekaj sovražnikovih posadk okoli mitraljeza, ki je streljal čelno po vratih, hodniku in oknih. Nemci so padle vojake pa tudi mitraljezca naglo zamenjali. Po kratkem toda silovitem nemškem napadu je bil umik mogoč samo še proti severu in sicer na Škrjančev vrh, ki je kakih 60 m za hišo, vendar je bilo tudi do tja težko preteči. Teren je bil odprt in so ga Nemci močno obstreljevali. Med napadom je v hiši tako močno grmelo in odmevalo, da je odpadal omet. Med zadnjimi so se iz stavbe prebijali komandant Cetinski, kurir Potočnik, Zapečnikova, Drago Poglajen in še nekateri. V tem trenutku je Drago Poglajen prisebno in uspešno posredoval s svojo brzostrelko. Pokosil je dva Nemca, ki sta bila le nekaj metrov od njega in sta onemogočala zadnji skupini, da bi se odtrgala od hiše.

Zaradi iznenadnega in močnega nemškega napada ni bilo mogoče vzpostaviti zvezo s 1. in tudi ne s 3. bataljonom ter zahtevati od njiju pomoč. Obkoljena enota — 2. bataljona s štabom brigade ni imela prave predstave, koliko sovražnikovih vojakov jih napada, od kod je dotok njihove glavnine, kakšna je situacija pri 1. in 3. bataljonu ter podobno. To so bile težave, ki so obremenjevale obkoljene voditelje in borce.

Preživeli iz tega boja izjavljajo, da je bil ta spopad z Nemci eden najstrašnejših. Na preboju iz hiše je padlo sedem partizanov, dva sta padla nad hišo, dva pa v jarku pod hišo v smeri proti Sv. Primožu.

Pri hiši so padli Tone Arhar-Notranjc, vodja obveščevalnega centra brigade, Ferdinand Kolar, Jože Lavrič, Fridolin Ogrizek, Privšek ali Pribovšek-Gorki, obveščevalec cone, Albin Ratajc-Bine, politični komisar bataljona, in še en borec. V patrulji sta padla Hinko Ivartnik in Albin Konjar-Branko, medtem ko za borca, ki so ju pokopali v Trbonjskem jarku, imeni nista znani.

Druge padle so pokopali blizu Jesenka v smeri proti Škrjancu, po vojni pa so večino prepeljali svojci v njihove kraje, preostale pa so prekopali na pokopališče v Pameče.

Tega dne je v veliki sovražnikovi hajki padla še ena žrtev in sicer Ignac Voljč-Fric, sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko, star revolucionar — komunist, domačin z Vrhnike. S Ferdom Štiblerjem-Jugom sta zjutraj pred nemškim napadom na brigado naletela blizu kmetije Trbul pod Kremžarjevim vrhom na Nemce. Ti so ju pustili približati se na kakih 15 metrov. Ko sta jih opazila, je bilo prepozno. Močan sovražnikov ogenj je prestrelil Voljča, medtem ko je Štiblerju po srečnem naključju uspelo zbežati. Ignac Voljč-Fric je bil po vojni razglašen za narodnega heroja.

Pri Jesenku so bili ranjeni: Franc Fišer-Vasilij, Jože Naglič-Edi, ki se je zdravil pri Ladinekovih pri Sv. Primožu, Franc Paternus-Cvetko, Tone Potočnik-Niko, Jože Razbornik-Mato, Martin Repina, Stanko Serušnik, Milica Sotler, Jože Šmandl, Avgust Šmon-Riko, Avgust Urbancl-Janko in Konrad Vivod-Feliks, skupaj dvanajst. Zajeti so bili: Bogdan Premrov, brigadni zdravnik, Milica Sotler, Rajko Mithans, Viktor Ogrizek in Alojz Orter. Rajko Mithans se je pri Nemcih zgovoril, da so ga partizani, ko je prišel iz nemške vojske na dopust, mobilizirali. Nemci so ga nato zaposlili kot šoferja na gestapu v Celju. Mithans se je povezal z osvobodilnim gibanjem, vendar je doživel tragičen konec. Partizani so napadli gestapovske avtomobile in so pomotoma streljali tudi na avtomobil, ki ga je vozil Rajko. Do te pomote je prišlo zato, ker so Nemci med vožnjo zamenjali prvotni vrstni red avtomobilov. Tragično je končal tudi Alojz Orter, ki so ga Nemci 16. junija 1944 ustrelili v Framu pri Mariboru. Dr. Bogdan Premrov, Milica Sotler (p. Mihelič) in Viktor Ogrizek so vojno preživeli v zaporih in koncentracijskih taboriščih. Pretresljiva je pripoved ujetega Viktorja Ogrizka. Pri Jesenku so se znašli obkoljeni v hiši in isti sobi kar trije bratje: Viktor, Anton in Fridolin. Prvi se je šel prebijat skozi glavna vrata Fridolin, letalski podčastnik bivše jugoslovanske vojske in je tu takoj padel. Za njim sta se skozi stranska izhoda srečno prebila Viktor in Anton. Viktor se je nato umikal s skupino partizanov proti Kremžarici. Ko so bili že precej daleč, so posedli na gozdni jasi. Zaradi utrujenosti je večina zaspala; med njimi je bil tudi Viktor. Od nekod je prišla kolona nemških orožnikov in jih napadla. Razen Viktorja so

Drugi bataljon s komandantom Antonom Plešnikom-Muratom in političnim komisarjem Adolfom Jevšnikom-Lvovom pri Mačku na zahodnem Pohorju spomladi 1944

se vsi razbežali. Močan udarec po obrazu ga je prebudil in kmalu zatem ga je hotel ustreliti nemški agent v civilni obleki. To mu je preprečil orožniški poveljnik, s katerim so bili še trije črnooblečeni SS-ovci — uradniki ter dva v sivo oblečena izdajalca, ki sta orožnike vodila kot poznavalca terena. Težko obložen s partizanskimi nahrbtniki je Viktor žalostno stopal v koloni po vuzeniškem jarku proti Vuzenici. Ko se je spotoma oziral po hišah, je opazil, pri nekaterih domačinkah, da ob pogledu nanj niso mogle zadržati solz. V vuzeniškem zaporu so Viktorju podtaknili ovaduhe, na katere pa ga je k sreči opozorila čistilka in ga spodbujala, naj ničesar ne prizna. Z enim od ovaduhov so ga naslednji dan vklenili in odpeljali v Maribor. Ta mu je med potjo pripovedoval, da je tudi on partizan, toda Viktor je bil previden. Čez nekaj dni se je v Mariboru prepričal, da ga je spremljal izdajalec. Nemci so ovaduha izpustili, z njegovim poročilom pa niso bili zadovoljni.

Koliko je imel sovražnik pri Jesenku mrtvih in ranjenih, ni ugotovljeno. Po pripovedovanjih je nek kmet odpeljal od Jesenka visoko naložen voz mrtvih sovražnikovih vojakov.

V dveh dneh po boju se je večina brigadnih enot zbrala pri Mačku na Pohorju. Tu so ugotovili, da manjka še nekaj skupin in posameznikov, skupno 28 borcev, ki so bili pri Jesenku razbiti. Večina se je potem v brigado vrnila v nekaj dneh, nekateri so tavali in iskali brigado do konca meseca, nekaj pa jih je zbežalo h koroškim partizanom. Štab brigade je bil spričo hudega presenečenja in velikih žrtev pri Jesenku zelo prizadet. Ob analizi dogodkov je ugotovil, da je bilo zavarovanje 2. bataljona slabo in da se tudi 3. kot 1. bataljon nista znašla, saj bi morala napadenemu 2. bataljonu in štabu brigade takoj priskočiti na pomoč. Za zavarovanja je treba poudariti, da so vse enote, ki so bile za to odrejene, odpovedale. Tako straža pred in pod hišo, obe zasedi kakor tudi patrulja, ki pa je že bila žrtev presenečenja. O patrulji je že znano, da je padla, na zasedi pa Nemci niso naleteli, ker so ju okoli Jesenkovega vrha spretno obšli. Ko sta slišali napad, sta se umaknili vzhodno od Jesenkovega vrha. Za stražarja pred hišo ni ugotovljeno, ali se je vdal Nemcem ali je padel. Stražar pod hišo ni mogel ničesar ukreniti in se je z drugimi umaknil.

Največjo uslugo sovražniku so storili izdajalski vodiči. Usodna za 2. bataljon in za štab brigade je bila kolona, ki jo je pripeljal južno okoli Jesenkovega vrha Franc Kolar. Obšla je zavarovanje 3. in 2. bataljona in se neovirano znašla pred okni in vrati Jesenkove hiše. Kolarja so partizani pozneje ujeli in ustrelili. Drugi nemški koloni sta vodila lovec Lužnik in Jaka Tonjuti, oba Kölnerjeva plačanca iz tovarne kos. Ena od nemških kolon, ki je šla iz Slovenjega Gradca, pa si ni izbrala pravih vodnikov. Iz zapora so vzeli Jerneja Grobelnika in Miha Cesarja. Grobelnik je Nemce namenoma vodil proti Jesenku po daljši poti na Sv. Ano. Ta kolona je zato prišla na cilj z znatno zamudo. Kolikor bi ta sovražnikova kolona približno 100 vojakov zaprla 2. bataljonu odstop proti severu, bi bil položaj za partizane še mnogo težji. S to kolono bi imel velike težave na svojem umiku tudi 1. bataljon, ki je šel od Škratka proti Sv. Primožu.

Po boju je štab brigade ostro grajal poleg vodstva 2. bataljona tudi vodstvo 3. bataljona. Ta je bil od Jesenka oddaljen slabih 10 minut in bi moral ob nemškem napadu pomagati 2. bataljonu, kar pa ni storil. Tretji bataljon je imel z Nemci nekaj nenevarnih prask, vendar se je brez težav umaknil okoli

Jesenkovega vrha proti jugovzhodu. Prvi bataljon ne bi mogel mnogo pomagati napadenim pri Jesenku, ker je bil oddaljen približno 15 minut. Večina brigadnih enot se je po boju umaknila v goščavo v smeri proti Kremžarjevemu vrhu in opazovala močne nemške kolone, ki so križarile na območju Pohorja med Slovenjim Gradcem, Vuzenico in Dravogradom.

K vzrokom za neugoden položaj, v kakršnem se je brigada znašla 4. aprila, je treba prišteti še tole. Njene enote so že več dni intenzivno izvajale vojaške in druge akcije na razmeroma majhnem operacijskem območju v Mislinjski dolini. To je omogočilo sovražnikovim vohunom, da so lahko Nemce precej natančno sproti seznanjali s premiki brigade in o razmestitvi enot pri Škratku, Zapečniku in Jesenku. Tako jim ni bilo težko organizirati hajko iz Mislinjske in Dravske doline ter s pomočjo vodičev neopazno prodreti prav do Jesenka. Nemci so pri Jesenku zaplenili nekaj pušk in brzostrelk, lahek italijanski minomet, radijski sprejemnik propagandnega odseka, prestrelili partizanske kotle ter zasegli ves brigadni in bataljonski arhiv. V roke so jim prišle tudi vse beležke, ki jih je naredil o delovanju gestapovske plave garde obveščevalec IV. operativne cone Gorki.

Boj pri Jesenku se je začel nekaj pred osmo uro in je trajal približno pol ure. Bil je zelo oster. Nekateri partizani so našli po spopadu v svojih nahrbtnikih krogle iz sovražnikovega orožja, ki so tu obtičale.[157]

Sredi sovražnikovega napada se je pri Jesenku izkazal kot izredno hraber in priseben borec Savič. Neoziraje se na sovražnikove krogle, ki so žvigale okoli njega, je skočil do padlih soborcev ter rešil brzostrelko in mitraljez. Komandant Mile Kilibarda in politični komisar Jože Borštnar sta 27. aprila 1944 izstavila pismeno pohvalo s tole vsebino: »... S tem junaškim dejanjem je pokazal zgledno vestnost in požrtvovalnost v najtežjem momentu. Štab IV. operativne cone tov. Saviču zaradi njegovega junaškega čina izreka pohvalo in priznanje. ...« Pohvalo so morali prečitati pred borci vseh enot IV. operativne cone. Štajerski kurir — vojaški vestnik štaba IV. operativne cone jo je objavil 7. maja 1944.[158]

Posebej zanimiva je bila ob tem napadu dogodivščina Jožeta Zdovca. Ko je bila zmeda v hiši na višku, je stekel po stopnicah na veliko podstrešje. Od tod je videl, da je policistov okoli hiše vse polno, pa si ni upal tvegati preboja proti Škrjan-

čevem vrhu. Zavlekel se je v dimnik. Vratca je za seboj zaprl in čakal, kaj se bo zgodilo. Nemci so prihrumeli na podstrešje, toda v dimnik na srečo niso pogledali. Kljub temu pa je bilo Jožetu Zdovcu peklensko vroče, saj so pred bojem partizani naložili veliko kmečko peč in štedilnik v kuhinji. Močan dim ga je dušil, toda Jože je kljub vsemu vzdržal. Po odhodu policistov se je ves črn od dima in celo opečen pojavil v kuhinji. Domače ženske so se ga tako prestrašile, da kroži še danes o tem šaljiva zgodba. V splošni zbeganosti so mislile, da se jim je po tako hudi bitki prikazal sam hudič. Kljub prestanemu strahu in telesnim poškodbam pa si je Jože Zdovc le rešil življenje.[159]

Stanje brigade je dajalo pri Mačku, kjer se je zbrala, zaskrbljujoč videz: enajst padlih, dvanajst ranjenih in osemindvajset pogrešanih. V stroju je tako manjkalo kar petdeset borcev. Spričo občutnih žrtev, ki jih je utrpel 2. bataljon pri Jesenku, 3. bataljon pa 14. marca na Hudinji, je štab brigade zmanjšal brigadno formacijo na dva bataljona. Preosnovo je izvedel 6. aprila 1944 pri Mačku tako, da je združil 2. in 3. bataljon. Ker je odšel dotedanji komandant 2. bataljona Ivan Rojc-Bogdan s patruljo iskat štab Lackove čete, nato pa v višji oficirski tečaj na Dolenjsko, in ker je padel politični ko-

Prvi bataljon aprila 1944 na Pohorju nad Mislinjo

Borci 1. bataljona s komandantom Borisom Vinterjem in političnim komisarjem Ludvikom Mlinaričem-Ivanovom (v sredini) aprila 1944 na Pohorju nad Mislinjo

misar 2. bataljona Albin Ratajc-Bine, sta vodstvo novega 2. bataljona prevzela kot komandant Anton Plešnik-Murat in kot politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov.[160]

Od Mačka je šla brigada v Golavabuko, nato v Komisijo, potem se je vrnila na Razborco. Od tod je krenila 9. aprila na območje Mislinje in Št. Ilja pod Turjakom v ekonomsko in mobilizacijsko akcijo, obenem pa je kaznovala s smrtno kaznijo gostilničarko - okupatorjevo sodelavko, mater dveh gestapovcev Blazinškov. Po izvršenih akcijah se je brigada vrnila v Komisijo. Nato je krenil 1. bataljon pod vodstvom Borisa Vinterja prek Planine na območje Zreč. Naloga bataljona je bila izvajanje mobilizacije ter diverzantskih in drugih akcij. Drugi bataljon pa je šel zaradi izvrševanja enakih nalog od Komisije proti Ribnici na Pohorju. Ker je brigadi v tem času močno primanjkovalo streliva, se ni mogla lotiti večjih vojaških akcij. Zato je usmerila svojo dejavnost na mobilizacijo, podiranje telefonskih drogov in električnih daljnovodov ter na ekonomske in druge akcije. Da bi omilili težave glede streliva, zaradi priliva novincev pa tudi težave, povezane s pomanjkanjem orožja, so določili patruljo kakih 25 mož, ki bi morala

prinesti iz skladišča IV. operativne cone 30 pušk, protitankovsko puško in lahki minomet s pripadajočo municijo. Pohod te patrulje pa je bil vseskozi neuspešen. Do Zlatega polja pri Kamniku, kjer so borci prejeli strelivo in orožje, jih Nemci niso napadli, zato pa je šlo na povratku vse po zlu. Niso namreč vedeli, da je eden od zajetih partizanov izdal njihovo pot k coni. Nemci so jim na povratku postavili na nekaj mestih zasede in jih popolnoma razbili. V hudih spopadih so partizani zgubili ves tovor. Nekaj borcev je padlo, nekaj je bilo zajetih, nekaj pa se jih je porazgubilo. Na Pohorje so se vrnili le trije ali štirje, med katerimi sta bila vodnik, ki je enoto vodil in Maksim Peklar-Fonzi. Štab brigade je zaradi neizvršitve naloge degradiral vodnika v borca. O patrulji, ki je šla po orožje, in o zajetem partizanu, ki je izdal njeno pot, je poročal komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Vogt, kako pa je bila razbita, je v svojih spominih navedel Maksim Peklar-Fonzi.[161]

V prvi polovici aprila sta šli iz brigade še dve močnejši patrulji. Naloga ene je bila vzpostaviti zvezo z vodom Lackove čete, ki je deloval na Dravskem polju v smeri proti Ptuju, in s štabom čete, naloga druge pa je bila prekoračiti Dravo, podpreti osvobodilni boj na Kozjaku ter poiskati in vključiti v osvobodilni boj oziroma v patruljo dezerterje iz

Štab brigade in štab 1. bataljona na Pohorju nad Mislinjo aprila 1944

nemške vojske. Štab IV. operativne cone je poročal, da bodo po vrnitvi vseh treh patrulj v brigadi ponovno ustanovili tretji bataljon, brigado pa da bodo tudi sicer okrepili s preizkušenim in zmožnim nižjim vodilnim kadrom. V novem štabu IV. operativne cone so celo razmišljali, da bi zaradi pohorskega območja, ki je bilo močno izpostavljeno delovanju gestapa in nacistični protipartizanski propagandi, na ta sektor poslali starejše ter vojaško in politično bolj izkušene enote. Temu vprašanju so pripisovali poseben pomen, ker so ocenili, da je celotno območje Pohorja politično slabo ali sploh neobdelano. Prebivalstvo je bilo še vedno pod vplivom nacistične propagande, da bo s prihodom Rusov zavladal boljševizem, ki jim bo odvzel imetje ter da bodo ostali brez cerkva in vere. Za zboljšanje takšnega stanja so menili, da je treba okrepiti politično delo na terenu, hkrati pa izvajati uspešne vojaške akcije.[162] Pripomniti je treba, da je bila ocena conskega vodstva posplošena in zato tudi ne povsem točna. Prve ocene novega štaba IV. operativne cone o vojaških in političnih zmožnostih Zidanškove brigade niso bile najugodnejše. Štab IV. operativne cone je prišel do njih na osnovi pismenih in drugih posrednih poročil, v katerih se je vse preveč povezovalo delovanje plavogardističnih elementov z vojaškimi in političnimi zmožnostmi brigade. Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije je prejšnji štab IV. operativne cone zelo pohvalno ocenil vojaško dejavnost Zidanškove brigade v najtežjih zimskih mesecih. Nato je bila brigada ves marec zopet vojaško in politično aktivna, kar ji je novi štab IV. operativne cone tudi priznal. Ob koncu marca je štela okoli 250 ljudi in je bila glede na številčno stanje med brigadami IV. operativne cone za Šlandrovo brigado druga. Hud spopad pri Jesenku in tri močne patrulje, ki jih je poslala po nalogu štaba IV. operativne cone začasno iz brigade, pa so njeno številčno stanje močno znižale. Tako je 14. aprila 1944 štela na mestu 191 partizanov. Znatno močnejša je bila na ta dan s 420 borci Šlandrova brigada, XIV. divizija je štela po hudih bojih 600, Kamniško-zasavski odred 191, Vzhodnokoroški odred 161, Kozjanski odred pa 120 borcev.[163]

Iz navedenega številčnega stanja izhaja, da si je XIV. divizija v tem času že nekoliko opomogla. To je bilo tudi v skladu z navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki so velevala štabu IV. operativne cone, da mora z novinci in orožjem krepiti zlasti XIV. divizijo. Ob tem pa je treba za

Zidanškovo brigado opozoriti, da je bila neprestano v bojih in akcijah, kar je postopoma zmanjševalo njeno številčno stanje, obenem pa tudi njeno vojaško moč. Marca in aprila je aktivneje mobilizirala. Ker pa ni imela dovolj orožja, je morala upoštevajoč navodila štaba IV. operativne cone višek neoboroženih novincev pošiljati na Dolenjsko. Ugotoviti moramo tole: Brigada se spričo pomanjkanja streliva ni mogla spuščati z Nemci v večje boje, v katerih bi si lahko sama pridobivala potrebne količine orožja. Ker ji ga tudi cona ni mogla poslati, je morala pretežno število novincev pošiljati na Dolenjsko. Izvrševanje številnih nalog, posebej pa spopadi s sovražnikovimi enotami ter bolezni so nujno vplivali na njeno postopno številčno nazadovanje. To so bili osnovni razlogi, da se Zidanškova brigada v marcu in aprilu ni mogla številčno okrepiti. Novi štab IV. operativne cone je njeno neizkušenost in šibkost preveč poudarjal in ni dovolj upošteval vseh okolnosti, ki so zavirale njen hitrejši razvoj. Poudariti moramo, da se njeno trenutno najnižje številčno stanje od ustanovitve ni bistveno razlikovalo od takratnega številčnega stanja brigad XIV. divizije. Prav tako pa tudi ni zaostajala za omenjenimi brigadami v pogledu svoje vojaške in politične dejavnosti, ki jo je prav v tem času stopnjevala.

Povečana dejavnost na komunikacijah ter uničenje industrijskih in drugih objektov v Zrečah

Dne 16. aprila je okoli 200 nemških policistov in vermanov napadlo 1. četo 1. bataljona, s katero je bil tudi komandant brigade. Zaradi sovražnikove premoči se je četa po enournem boju brez žrtev umaknila. Sovražnik je imel 6 mrtvih in 15 ranjenih.[164]

V noči na 17. april so bili uspešni brigadni minerji. Pred železniškim predorom Križni vrh so pri kilometru 565,4 nastavili mino. Nanjo je po 4. uri zjutraj zavozil vlak, ki je peljal od Poljčan proti Mariboru. Eksplozija je iztirila ter močno poškodovala lokomotivo in dva vagona, ranjeni sta bili dve osebi, promet pa je nekaj časa tekel le po enem tiru.

Dne 18. aprila 1944 je izvedla v Planici na Pohorju patrulja sedmih partizanov Zidanškove brigade, ki jo je vodil komandant 2. bataljona Ivan Rojc-Bogdan, zanimivo politično akcijo. Ob pol deveti uri zjutraj je prišla v Planico, kjer se

je nato ob 9. uri srečala z nemškima učiteljicama Marijo Reinbacher in Greto Bauer ter zahtevala, da gresta z njimi v šolo. Komandant Bogdan je v šoli govoril otrokom pol ure o osvobodilnem boju, nakar so partizani uničili v šoli Hitlerjeve slike in pritrdili na steno Titovo sliko. Bogdan je med drugim tudi prepovedal učiteljicama poučevati slovenske otroke v nemščini. Pri prevajanju, da sta ga razumeli, mu je pomagal partizanski sodelavec s terena Jože Rajšp-Riko. Partizanska skupina je prišla iz Ranč. V Planici se je zadrževala dve uri in četrt, nakar je odšla proti Slivniškemu Pohorju. To je bila skupina, ki je iskala zvezo s štabom Lackove čete, katere ji pa ni uspelo dobiti. Njen vodič po terenu je bil borec Zidanškove brigade Ivan Zorko-Vojko. O akciji partizanov v šoli na Planici je poročala orožniška postaja 18. aprila 1944 orožniškemu okrožju Maribor.[165]

Komandant varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Vogt je dokaj natančno poročal o nekaterih premikih in akcijah Zidanškove brigade, ki jih je izvedla meseca aprila. Podatke je zbral prek svojega aparata, od ujetih partizanov in agenture, s katero se je, kot je znano, močno ukvarjal. Tako je med drugim navedel, da je krenil 1. bataljon iz Komisije pod vodstvom »znanega Borisa Vinterja« prek Planine v prostor severno od Zreč, kjer je ponoči od 18. na 19. april posamično novačil, požagal na državni cesti v Žičah med Mariborom in Celjem 30 dvojnih telefonskih drogov in zažgal dva vojaška motocikla.[166]

Kot domačin iz Zreč in dober poznavalec razmer na tem območju si je Boris Vinter v drugi polovici aprila omislil posebno akcijo. S skupino kakih 15 prostovoljcev je sklenil obiskati trgovino pri Zrečah in si v njej oskrbeti živež, cigarete, tobak in drugo robo, ki jo je bataljon potreboval. Na pohod je partizanska skupina krenila z območja Skomarja. V trgovini so si napolnili nahrbtnike, v njeni bližini pa napadli nemški policijski avtomobil. Iz njega sta zbežala policista, borci pa so vozilo zažgali. Proti jutru so zapustili dolino in se umaknili na hrib nedaleč od Zreč. Komandant Boris je menil, da bi na njem prebili dan ter šli naslednjo noč ponovno v akcijo. Ko so se okoli desete ure pripravljali na počitek, so jih presenetili Nemci. Boris je ukazal umik, toda Nemci so jih opazili in napadli. Skupina se je naglo umikala in branila. Ker pa so jih Nemci napadli skoraj z vseh strani, so

se partizani nehote znašli na robu Zreč. S precejšnjim naporom so si nato od tod utrli pot na Pohorje. Nemci so jim sledili in za njimi močno streljali. Partizani so jim odgovarjali in se jih počasi otresali. Na počitku so borci prižgali zaplenjene cigarete in pregledovali pridobljeno robo. Vsi so bili veseli, da se je akcija končala brez žrtev, zlasti pa je bil vesel njenega srečnega izida mitraljezec Franc Fišer-Vasilij, ki je ostal živ zgolj po srečnem naključju. Ob pregledu nahrbtnika je našel v njem štiri nemške krogel, ki jih je zadržala odeja.[167]

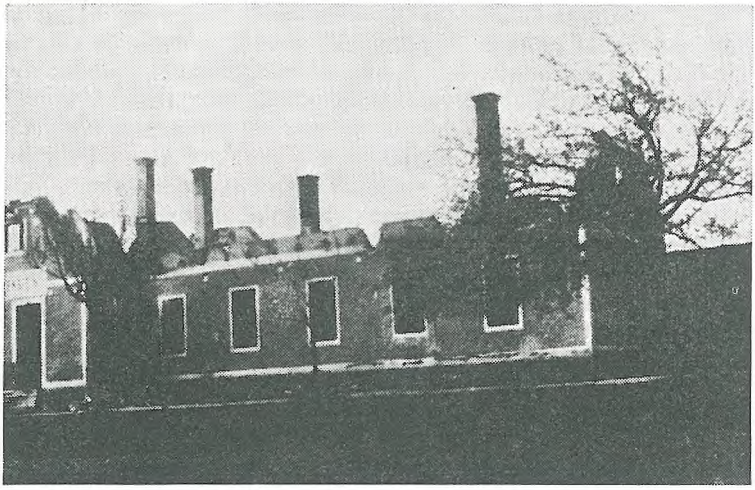
Večji boj je imel tudi 1. bataljon s katerim je bil komandant brigade Andrej Cetinski-Lev v drugi polovici aprila pri neki kmetiji pod vrhom Konjiške gore. Med obedom so bataljon napadle policijske in vermanšaftske enote. Najprej so se spopadli z zasedo, ki jo je vodil Ivan Kovačič-Gandi, potem pa z zasedo nad kmetijo, ki ji je poveljeval vodnik — mitraljezec Franc Fišer-Vasilij. Medtem se je pričel od kmetije bataljon umikati prek čistine. Nemci so ga obstreljevali, toda borci so prišli do ugodnih položajev in pričeli po Nemcih močno streljati. Dobro organiziran bataljonov odpor je Nemce zmedel. Partizani so se jim pričeli rogati, vermane pa so pozivali naj zapustijo Nemce. Nered v nemških vrstah je zlasti povzročil lahek italijanski minomet, s katerim je dobro zadeval Mirko Grahovac-Mile. Najbolj ogrožen je bil Gandijev vod. Ko se je skušal prebiti k bataljonu, so se njegovi borci z Nemci celo pomešali. Ker jim ni uspelo priključiti se, so se nato bojevali samostojno in se pridružili bataljonu čez nekaj dni na Pohorju. Tudi bataljon se je moral bojevati do večera. Nemci so mu nato zaprli pot umika na Pohorje. Toda v nočnih urah je pri tretjem poskusu le prekoračil zasedeno cesto in pohod na Pohorje je uspel. Bataljon kljub številnim ostrim spopadom ni imel žrtev.[168]

Potem ko se je 2. bataljon ločil od 1. bataljona na Komisiji, je prispel v Hudi kot nad Ribnico. V noči na 21. april so okrepljene enote 2. bataljona streljale na utrjene sovražnikove postojanke v Ribnici, patrulje pa so šle k Sv. Antonu in Sv. Primožu, kjer so zažgale obe osnovni šoli in župnišči. To so storili zato, ker so bili obveščeni, da nameravajo Nemci v teh vaseh ustanoviti svoje postojanke.[169]

V noči od 20. na 21. april je bil zopet v akciji minerski vod. Na železniški progi med postajama Ponikve in Poljčane

je pri kilometru 311,8 do 311,9 nastavil tri mine, ki pa iz neznanih vzrokov niso eksplodirale, četudi je čez nje peljalo več vlakov. Naslednji dan jih je odkril progovni preglednik, odstranil pa orožniški stražmojster iz Poljčan. Minerski vod je to noč tudi rekviriral prašička in odnesel iz trafike cigarete. Od železniške proge se je umaknil k Sv. Joštu pri Prihovi. Tu so v hiši pod cerkvijo počivali in pekli prašička. Ob poldvanajstih je iz Oplotnice prišla nemška orožniška patrulja približno 10 mož in ko je opazila v hiši partizane, jih je napadla. Po kratkem obojestranskem streljanju je padel rezervni orožniški stražmojster Johann Grünbichler, dva orožnika pa sta bila ranjena. Od partizanov je bil lažje ranjen Samo iz Rač, huje pa Karel Natek-Konrad, ki se je potem zdravil v Kotu nad Oplotnico pri Globovnikovih, po domače Grmovih, ter se po ozdravitvi vrnil v minerski vod.[170]

Orožniška postaja Vitanje je 22. aprila 1944 ob 22. uri telefonično poročala orožniškemu poveljstvu Maribor tole: »22. 4. 1944 ob 21,15 so banditi v moči ca 200 mož popolnoma zasedli Vitanje. Dostop v kraj in v orožniško postajo sta obkoljena. Banditi ropajo v trgovinah, zažgali so tri tovarniške barake...« V tej akciji je bila enota XIV. divizije. Orožniško poveljstvo Maribor je zaradi vdora partizanov v Vitanje in zaradi dejavnosti 1. bataljona Zidanškove brigade pripravljalo vojaški pohod na to območje. Za akcijo so imeli na voljo orožniško četo Celje 91 mož, orožniški vod Konjice 37 mož in orožniški vod Slovenj Gradec 37 mož. Borci 1. bataljona Zidanškove brigade pa so orožnike prehiteli. Dne 25. aprila 1944 so ob četrti uri zjutraj vdrli v Zreče in zažgali železniško postajo, ki je nato z inventarjem in z arhivom zgorela. Na železniški postaji so uničili vse tehnične naprave. Toda 1. bataljon je pripravil Nemcem novo presenečenje. Naslednji dan, 26. aprila, je na progi Konjice—Zreče pri postaji Radana vas ob 21,15 napadel potniški vlak št. 39 in ga zažgal. Zgoreli so vsi vagoni (trije potniški in službeni), lokomotiva pa je bila onesposobljena. Ob 21,45 je bataljon napadel z vseh strani orožniško postajo Zreče. Ta je drugi dan poročala, da je napad trajal približno dvajset minut in da so napadalci uporabili minomet, mitraljeze in veliko brzostrelk. Ob 22. uri so borci popolnoma razdejali občino in pošto, stavbi pa zažgali. Vdrli so tudi v železarno, razbili stroje, tovarno pa zažgali. S tem je bila pretrgana proizvodnja delov za vojaška letala in tudi različnega

Prvi bataljon je požgal 25. aprila 1944 železniško postajo v Zrečah

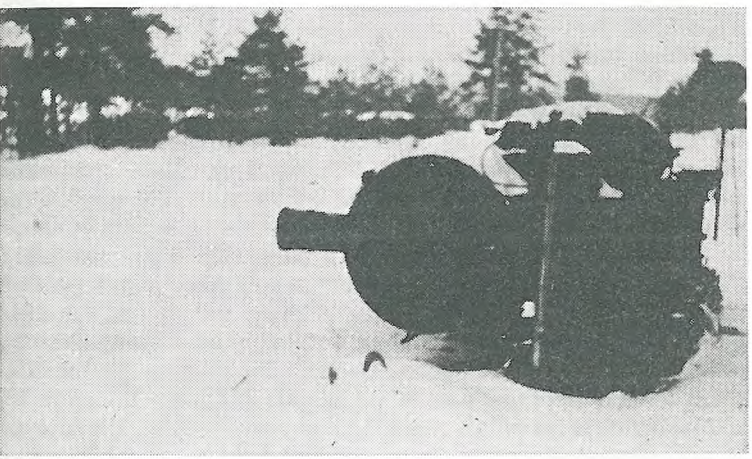
orodja, ki so ga izdelovali ter pošiljali nemški vojski. Iz industrije, ki je služila nacistom, pa je bilo tako izključenih tudi 242 delavcev.

Omeniti je še poročilo orožniškega oddelka Slovenske Konjice z dne 27. aprila. V njem je navedeno, da so partizani med napadom na orožniško postajo Zreče zasedli ves kraj, onemogočili gašenje gorečih objektov, ter izpraznili več trgovin. Dalje je rečeno, da se je okrepljeni orožniški akcijski vod Slovenske Konjice bojeval za rešitev obleganih orožnikov in Zreč več ur, ter da je v tem boju padel okrajni orožniški višji stražmojster Franz Schiletz.[171] To poročilo nam pove, da so se 26. na 27. april bojevale tudi enote 1. bataljona, ki so bile poslane na zavarovanje proti Slovenskim Konjicam.

Ko je štab IV. operativne cone poročal 18. aprila 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o stanju enot in njihovih prihodnjih nalogah, je za Zidanškovo brigado navedel, da ji je ukazal rušiti železniško progo v Mislinjski dolini, ogrožati sovražnikovo posadko v Slovenjem Gradcu in tako vezati njene enote nase.[172]

Zaradi določitve novega operacijskega sektorja so se enote Zidanškove brigade proti koncu aprila umaknile z območja Ribnice in Zreč ter se usmerile proti Mislinjski dolini.

Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je 27. aprila poročal, da je opazil okrepljeno dejavnost v vseh partizanskih enotah na Spodnjem Štajerskem. Za število vojnih obveznikov, ki so jih partizani mobilizirali, je navedel, da se je aprila podvojilo, število sabotaž in požigov pa zvečalo ter poudaril, da se morajo razmere še naprej okarakterizirati kot resne. Oceno o resnosti je utemeljeval med drugim tudi s statističnimi podatki. Navedel je, da so partizani od 1. do 25. aprila 1944 izvedli 36 diverzij ter 350 ekonomskih in drugih akcij. V njih so zaplenili 24 pušk, 6 revolverjev, 6 bomb, 4 radijske sprejemnike, 4 pisalne stroje, 74 različnih uniform, 19 konj, 57 govedi, 18 svinj in 17 ovac. Partizanske enote so mobilizirale 385 novincev. Nemške oborožene sile so imele 17 mrtvih in 20 ranjenih, z ustrelitvijo pa so partizani kaznovali 12 izdajalcev. Padlih partizanov naj bi bilo po Vogtovem poročilu 48, zajetih 42, aretiranih pripadnikov OF pa 167. Pripomniti moramo, da so bili resnični številčni rezultati o partizanski dejavnosti precej večji, saj okupatorjev upravni sistem ni bil v stanju registrirati vseh partizanskih akcij in akcij političnih delavcev. O dejavnosti OF je Vogt poročal, da je še naprej v porastu. Poudaril je, da so se proti njej bojevali s pomočjo vrinjencev — agentov in tako dosegli večje uspehe. V Mariboru naj bi likvidirali rajonski

Lokomotiva, ki jo je brigada iztirila pri Ožbaltu ob Dravi pozimi 1944

odbor OF in zaprli 55 oseb, večinoma funkcionarjev. Med njimi sta bili članici okrožnega odbora OF Pavla Delak, Ema Gerbec-Dana, nekaj zdravnikov ter nekaj vodilnih uslužbencev in uglednih trgovcev. Odkrili in ustrelili so Alojza Letnika, šoferja na gestapu, ki je pošiljal partizanom pomembna poročila. Dalje je Vogt napovedoval aretacijo skupine intelektualcev, sodelavcev OF v Mariboru. S pomočjo vrinjencev so aretirali v Mariboru več pripadnikov OF, ki bi morali prek določene javke v Kozjanski odred. Na tej javki so zaplenili tudi večje količine sanitetnega in drugega materiala, namenjenega partizanom. Vogt dalje navaja, da so pričeli čistiti organizacijo OF v Slovenskih goricah, ki je razvila veliko dejavnost ter da jim jo je uspelo z aretacijo 102 oseb in z likvidacijo dveh organizatorjev, ki sta padla v ogorčenem oboroženem spopadu, močno zdesetkati. Prek zaslišanj je gestapu uspelo odkriti funkcionarje OF na Dunaju, v Leobnu in Kapfenbergu. Iz Kapfenberga je po pisanju Vogta nameravalo med partizane prek 100 delavcev, kar pa je gestapo preprečil. Poročilo še omenja uspehe gestapovske agenture v boju proti OF v revirjih in na brežiškem območju.[173]

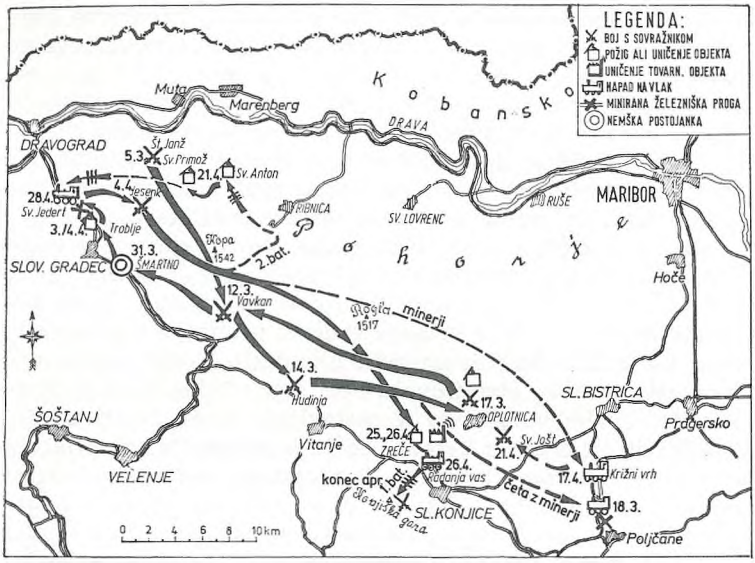
V času, ko je gestapovska agentura zadajala organizacijam Osvobodilne fronte hude udarce, je bila Zidanškova brigada skoraj mesec dni brez vodij dveh obveščevalnih služb: varnostne obveščevalne službe in splošne obveščevalne službe. Bogdan Hrovat-Miha je moral zaradi neuspešnega dela in neustreznih ter nedovoljenih delovnih metod na koncu marca 1944 na zagovor na Dolenjsko, vodja obveščevalnega centra Tone Arhar-Notanjc pa je padel 4. aprila pri Jesenku. Če je bil govor o intenzivnem delovanju gestapovske agenture na terenu, moramo poudariti, da je imel Vogt precej podatkov tudi o Zidanškovi brigadi in drugih enotah IV. operativne cone.[174]

S tem, da se je zavedal nevarne vrzeli, ki je nastala v Zidanškovi brigadi zaradi odsotnosti dveh vodij obveščevalnih služb, je štab IV. operativne cone v drugi polovici aprila 1944 poslal v Zidanškovo brigado za vodjo obveščevalnega centra prvoborca Gorazda Škoporca-Boruta. Po poklicu je bil tekstilni tehnik, sicer pa star in popularen partizan. Dolgo je bil v Tomšičevi brigadi, na legendarnem pohodu XIV. divizije pa je opravljal dolžnost vodje obveščevalnega centra Šercerjeve brigade. Ko je odhajal z Graške gore v Zidanškovo brigado,

ga je šef obveščevalnega centra pri štabu IV. operativne cone Bojan Kamnikar seznanil z neugodnim stanjem obveščevalne službe v Zidanškovi brigadi. Opozoril ga je, da bo moral začeti v brigadi znova, ker da je imel gestapo v njej določene uspehe. Borutu je še ukazal, da mora vzpostaviti tudi na terenu novo obveščevalno organizacijo. Njegovega predhodnika Bogdana Hrovata-Miho je Kamnikar ocenil negativno in opozoril Boruta, naj se varuje gestapovskih provokacij.

Borut je začel opravljati zaupano delo v skladu z navodili. Kmalu po njegovem prihodu v brigado je bilo ustanovljeno tudi vojaško sodišče. S tem in z drugimi ukrepi štaba IV. operativne cone se je v brigadi končalo pretirano sumničenje, konec pa je bilo tudi dvomljivih likvidacij. Borut je postavil po bataljonih nove obveščevalce, pri štabu brigade pa ustanovil obveščevalni vod, ki ga je sestavljalo do 10 preizkušenih, iznajdljivih in hrabrih borcev. Te je neprenehoma pošiljal na teren zaradi zbiranja podatkov k zaupnim kmetom in drugim sodelavcem, kjer se je brigada premikala, bojevala ali pripravljala za akcijo. Rezultate poizvedb je posredoval štabu brigade in obveščevalnemu centru IV. operativne cone. Vselej se je prilagajal potrebam brigadnega vodstva in stanju na terenu. Gorazd Škoporec-Borut je v razmeroma kratkem času organiziral obveščevalno službo, ki je dobro delovala. Kmalu se je povezal z Mariborom in je začel tudi od tam dobivati koristna poročila, sicer pa je imel široko razvejano obveščevalno organizacijo po vsem pohorskem območju.[175] Štab IV. operativne cone je poslal proti koncu aprila v Zidanškovo brigado za Lavričem in Škoporcem iz XIV. divizije že tretjo pomembno kadrovsko okrepitev. Za namestnika političnega komisarja brigade je postavil Janeza Kenka-Iva.[176] V Šercerjevi brigadi, iz katere je prihajal, je bil nazadnje namestnik političnega komisarja brigade. Med soborci je bil priljubljen, sicer pa znan kot resen, zmožen in pogumen. Zaupanega dela partijskega voditelja se je v svoji novi brigadi lotil z vso vnemo.

Zidanškova brigada je bila v noči na 28. april zopet na železniški progi med Dravogradom in Slovenjim Gradcem. Kmalu po peti uri zjutraj je napadla pri železniški postaji Sv. Jedert potniški vlak št. 1811. Potniki in železniško osebje so morali izstopiti, nakar so partizani vlak zažgali, kurjaču pa so ukazali, da ga mora pognati proti Dravogradu. Goreča

Bojna pot brigade marca in aprila 1944

kompozicija se je po enem kilometru ustavila, nato pa so jo železničarji še gorečo odpeljali v Otiški vrh. Škoda je bila precejšnja. Zgoreli so trije vagoni, štirje pa so bili poškodovani.[177]

Napad na Mislinjo

Ob koncu aprila so v štabu IV. operativne cone sklenili, da bodo šle brigade XIV. divizije in Zidanškova brigada v noči na 1. maj napadat sovražnikove postojanke. XIV. divizija je bila s svojimi enotami na področju Graške gore in je dobila nalogo, da napade rudnik in električno centralo v Velenju ter da vdre v Šoštanj in Velenje zaradi blokade utrjenih sovražnikovih posadk. Njihova naloga je še bila preiskati hiše, za katere so domnevali, da bi v njih lahko našli orožje ali zajeli domače izdajalce. Zidanškova brigada, ki je bila pri Golobu na Pohorju, je dobila povelje napasti in uničiti sovražnikovo postojanko v Mislinji ter zavarovati operacije XIV. divizije v smeri proti Slovenjemu Gradcu. Posadka v Mislinji je štela kakih 150 vermanov, orožnikov in policistov. Brigada

Borci brigade spomladi 1944 na Pohorju

se je 30. aprila zbrala pri Dovniku v Golavabuki. Pred odhodom v napad je borcem in starešinam spregovoril komandant Andrej Cetinski-Lev. V krajšem govoru je dejal borcem, da bodo to noč partizani napadli okupatorje in njihove hlapce po vsej Jugoslaviji in tako proslavili mednarodni praznik delovnih ljudi — prvi maj. Pozval jih je, da se tudi sami izkažejo kot pogumni borci v akciji na postojanko, ki jo bo brigada napadla. Kratek, razumljiv in spodbuden komandantov govor je borce navdušil, da so mu enoglasno pritrdili: »Hočemo!«

Partizanske čete so se v nočni tišini spustile po poteh in stezah v Mislinjsko dolino. Glavno nalogo napasti utrjeno postojanko Mislinjo so zaupali 2. bataljonu, medtem ko je moral 1. bataljon zavarovati dostope od Slovenjega Gradca, Šmartnega, Dovž in Vitanja. Drugi bataljon, ki sta ga vodila komandant Anton Plešnik-Murat in politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov, se je tiho približeval bodljikavi žici pred strelskim jarkom, betonskimi utrdbami in utrjenimi zgradbami. Klub veliki pazljivosti je sovražnikov stražar partizane opazil in s strelom opozoril posadko na nevarnost. Ker so bili sovražnikovi vojaki v pripravljenosti, so zasedli borbene položaje in odprli na partizane ogenj. Toda to partizanov ni zmedlo. Sov-

ražnikovo streljanje so preglasili z mitraljezi, minometi in glasnimi klici »Juriš!«. Žične ovire so po nekaj juriših partizani preskočili in sovražnikovi vojaki so po rovih zbežali v zgradbe. Ker so se v gasilskem domu močno upirali, je komandant spremenil smer napada na cerkev in na položaje okoli nje. Toda sovražnik se je tudi tukaj žilavo upiral. Komandant brigade Andrej Cetinski-Lev, je odobril političnemu komisarju Adolfu Jevšniku-Lvovu, da borci lahko zažgejo tudi cerkev, če se bo sovražnik v njej upiral. Priprave za požig so stekle, medtem pa so borci z dvema jurišema pregnali sovražnikove vojake iz rovov in cerkve ter zajeli tri vermane. Nadaljevala se je hajka za pobeglimi, ki so se zatekli v močno grajene hiše. Komandant Murat je pred utrjeno gostilno zbral skupino borcev z mitraljezcem Antonom Medvedom-Zdravkom. Vermane so pozivali, naj se predajo, ker pa ni bilo odziva, je Medved skočil pred vrata in sprožil rafal. To je bil znak za juriš. Borci so vdrli v stavbo in zajeli skupino prestrašenih vermanov. Nato so planili v prvo nadstropje, kjer naj bi bili nemški policisti, toda ugotovili so, da so zbežali. Ko se je druga skupina borcev približevala zgradbi, v kateri so bili Nemci, je priletela bomba Mirku Krajgerju-Luki natanko na glavo. Po srečnem naključju je imel pogumni bombaš Luka še toliko časa, da jo je pobral in vrnil Nemcem skozi okno, kjer je eksplodirala. Prisotne partizane je ta primer tako presenetil, da so se nekaj časa samo spogledovali. Ker pa se je vse srečno končalo, so veseli izražali priznanje soborcu Mirku, ki je sebe in tudi njih rešil iz kočljivega položaja. Luka je po tem dogodku zvezal več bomb v sveženj, jih nataknil na drog, aktiviral ter naslonil na vhodna vrata stavbe, ki so jo napadli. Sledila je močna eksplozija, ki je vrata snela. Partizani so se zagnali po stopnicah, njihovo napredovanje pa je z mitraljezom ščitil Filip Lesnjak-Regin. Tudi ta postojanka je bila v kratkem zavzeta.

V več kot dveurnih ostrih spopadih je bil sovražnik razbit. Del njegovega vojaštva se je umaknil na greben nad Mislinjo, večina pa se je razbežala po vsej Mislinjski dolini. Imel je 6 mrtvih, 7 ranjenih in 17 zajetih, medtem ko partizani niso imeli nobenh žrtev. Zaplenili so 17 pušk, 7 bomb, 900 nabojev in blizu 70 kompletnih vojaških oprem.

V nočni akciji pa je bil aktiven tudi 1. bataljon. Z manjšimi skupinami je obstreljeval sovražnikove postojanke v Sta-

rem trgu, Slovenjem Gradcu in Šmartnem. S pridom so zaposlili tudi vse neoborožene borce. Opremili so jih s koli in močnimi drogovi ter jih odpeljali na železniško progo Slovenj Gradec—Mislinja. Klub preprostemu orodju so borci razdejali približno 200 m železniške proge. Toda 1. bataljon je bil uspešen tudi na umiku. Zajel, razorožil in slekel je nekaj zmedenih vermanov, ki so zbežali iz Mislinje. Posamezni vermani pa se niso vdali samo 1. bataljonu, proseč, naj jih pustijo pri življenju. Nekaj jih je naletelo v Mislinjski dolini tudi na terenske politične delavce, ki so jih prav tako zajeli in razorožili.

Odločen napad Zidanškove brigade na Mislinjo se je izredno obnesel. Sovražnikova posadka je bila vojaško temeljito poražena. Spretno vodene partizanske enote so številčno trikrat močnejšega sovražnika tako razbile, da je za zbor svoje razbežane vojske potreboval kar nekaj dni. Uspeh 2. bataljona pa bi bil gotovo še večji, če bi bili vključeni v napad vsi njegovi borci. Sodelovalo jih je namreč le 56, medtem ko so bili preostali na zavarovanjih. To je bil vzrok, da niso mogli obkoliti in zajeti večjega števila sovražnikovih vojakov. Omeniti je še treba oteževalne okolnosti pri napadu. Sovražnik je spremljal premike partizanskih brigad, za katere je vedel, da so v neposredni bližini Šaleške in Mislinjske doline. Zato je v noči od 30. aprila na 1. maj tudi pričakoval njihove napade. Tako se je npr. v Velenju in Šoštanju javno govorilo, da bodo partizani napadli in v obeh mestih proslavili 1. maj. Zato je sovražnik okrepil vse postojanke od Dravske do Savinjske doline. Predvsem je močno okrepil Velenje in Šoštanj, vse posadke pa so bile v Mislinjski in Šaleški dolini od 30. aprila v popolni pripravljenosti.

V prvomajski akciji so bile uspešne tudi brigade XIV. divizije. Bračičeva je po hudih bojih zavzela rudnik Velenje. Zažgala in uničila je večino nadzemeljskih objektov ter velike količine premoga. Zaplenila je protitankovski top, 3 mitraljeze, 10 pušk, brzostrelko, strelivo, uniforme in hrano. Proti Mislinji je porušila železniško progo, cesto in telefonske drogove. Tomšičeva brigada je bila hude boje med rudnikom in Velenjem, ter porušila železniško progo in cesto. Šercerjeva brigada je ob vdoru v Šoštanj prizadela v boju sovražnikovim enotam žrtve ter zaplenila po hišah nekaj orožja, streliva in opreme.

Vsem enotam, ki so napadale v noči na 1. maj, je štab IV. operativne cone izrazil priznanje, da je bila njihova borbenost na višini. Za Zidanškovo brigado pa je naglasil, da jo je uspeli napad na Mislinjo, kjer je podila vermane in Nemce, močno spodbudil in da je ta uspeh prispeval k dvigu njene borbene morale. Štab IV. operativne cone je končal svojo oceno, da sta imeli akciji XIV. divizije in Zidanškove brigade med prebivalstvom obeh dolin velik političen odmev.[178]

Zaradi največe prvomajske partizanske akcije na slovenskem Štajerskem v Šaleški in Mislinjski dolini so Nemci posredovali z močnimi vojaškimi enotami. Po vsej Šaleški dolini so okrepili svoje posadke z enotami II. vermanšaftskega bataljona. Okrepitve so predvsem pripeljali zaradi zavarovanja obnovitvenih del na poškodovanih rudniških in drugih industrijskih ter komunalnih napravah.[179]

Počastitev praznika delovnih ljudi 1. maja so podobno kot v drugih krajih organizirale tudi politične organizacije po vsej Mislinjski dolini ter na zahodnih pobočjih Pohorja. Mladina je po vaseh razdelila ali raztrosila prvomajske letake, pisala po plotovih ter stavbah gesla ter izvajala še druge akcije. Najpogumnejši so nabili letake celo na zgradbo nemške orožniške postaje v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu. Med najaktivnejšimi organizatorji prvomajske akcije je bila tudi Lenčka Marzel-Nada, ki so ji pravili tudi Štajerska Lenčka. Poleg številnih obveznosti, ki jih je morala za noč na 1. maj opraviti, je tudi sešila slovensko zastavo s peterokrako zvezdo. Ta zastava je potem kljub ojačani dejavnosti nemških patrulj slovesno zaplapolala na cerkvenem zvoniku v Tomaški vasi. Pred odhodom v dolino pa je Lenčka sodelovala tudi pri organiziranju kresovanja v Golavabuki na Pohorju. V noči protiokupatorske dejavnosti je prebivalstvo Mislinjske doline v polni meri izpričalo svojo privrženost narodnoosvobodilnemu boju. Noč je bila partizanska, dan pa se je pričel v pričakovanju okupatorjevih povračilnih ukrepov. Njegovi vojaški oddelki so križarili po vsej Mislinjski dolini. Iskali so partizane, terenske aktiviste in izvajali nasilje po hišah, za katere so vedeli, da domači aktivno sodelujejo s partizani. Žrtev njihove akcije je postala 1. maja tudi neustrašna Lenčka Marzel-Nada. Dekle iz Golavabuke je aktivno sodelovala s Pohorskim bataljonom in s komandantom Francem Rozmanom-Stanetom že leta 1942. Pozneje pa je bila največ v stikih z Zi-

danškovo brigado, v kateri je bil njen brat Ivan-Mijo obveščevalec. Sodelovala je tudi z enotami XIV. divizije in vsemi partizani, ki so na tem območju delovali. Na terenu je izvrševala vse naloge, ki so ji bile zaupane. Tako bi morala tudi 1. maja prenesti s Pohorja na Graško goro pismo, pomembne vojaške vsebine. Toda na poti zdoma so jo v Tomaški vasi vermani in Nemci prijeli. Med njimi je bil izdajalec Pepi Zorec, ki jo je poznal. Ob pregledu je našel pri njej pismo, toda Lenčka mu ga je iztrgala in pogoltnila. Izdajalec je to hotel preprečiti, toda Lenčka ga je podrla na tla in je nato odrinila še drugega nasilneža. Priskočilo je nekaj vojakov, ki jim je končno uspelo, da so jo zvezali. Na poti so se ustavili pri hiši ob vodi, Lenčko pa je stražil verman. Nenadoma je zvezanih rok skočila izpred hiše in tekla proti reki Mislinji, da bi jo prebredla. Dosegla je že nasprotni breg, tu pa je omahnila, ker jo je smrtno zadel rafal vermanove brzostrelke.

Žalostna vest se je naglo razširila po vsej Mislinjski dolini. Lenčkine sodelavke so se ponoči priplazile v mrtvašnico v Šmartnem, umile padlo junakinjo jo preoblekle v belo obleko in posule s cvetjem. Ko so jo čez dva dni pokopavali, se je iznad Aberjevega plaza oglasila partizanska častna salva. Kljub nemški prepovedi je zazvonil tudi šmarški zvon. V svoji nemoči so se Nemci znesli nad ženskama, ki sta zvonili, dan po pogrebu, 4. maja, pa so obkolili Tomaško in sosednje vasi ter s silo odgnali prebivalce na železniško postajo v Turiško vas. Tu so ločili udeležence pogreba. Med dolgotrajnim čakanjem so jim vermani in Nemci grozili, da jih bodo postrelili, domove pa požgali. Nato se je pripeljal iz Maribora z oboroženim spremstvom zloglasni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl. Zaradi sodelovanja v osvobodilnem boju je prebivalcem med zastraševalnim govorom grozil z najhujšim. Toda naši ljudje se groženj tudi tokrat niso ustrašili. Junaški padec domačinke Kranjčeve Lenčke pa jih je še bolj združil ter zavezal za še odločnejši boj za dokončno osvoboditev.

O vsestranskem in plodnem sodelovanju Lenčke Marzel v narodnoosvobodilnem boju, predvsem pa o njeni junaški smrti, so pisali že med vojno politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar, France Kosmač, Stane Lavrič in drugi. Domačini in soborci so ji postavili ob Mislinji pri Turiški vasi, kjer je padla spomenik.[180]

Zaradi ojačene dejavnosti enot IV. operativne cone je komandant varnostne policije in varnostne službe Vogt v začetku maja med drugim poročal: »Napadi na rudnike in industrijska podjetja kakor tudi diverzije na južnem Štajerskem zavzemajo takšna razmerja, da ogrožajo vojno industrijo v tej pokrajini.« Pri tem je mislil predvsem na uničenje rudnika Velenje s komunikacijami, Štajerske železarne Zreče s komunikacijskimi in drugimi objekti ter lesno vojno industrijsko podjetje Nazarje. Vogt je dalje navedel, da so partizani mobilizirali aprila v okraju Maribor — okolica 78, v okraju Celje 376, v okraju Trbovlje 420 ljudi, med njimi 240 rudarjev. Za rudnik Zagorje je poročal, da je zgubil od jeseni 1941 zaradi partizanskega vpliva ali nemških nasprotnih ukrepov 440 delavcev. Na koncu je opozoril, da lahko zaradi partizanske dejavnosti zamre proizvodnja v trboveljskih premogovnikih in drugih podjetjih, pomembnih za vojno, če se ne bodo takoj lotili obsežnih ukrepov za njihovo zavarovanje. Zaradi ogroženosti elektrarn je poudaril, da je v nevarnosti tudi proizvodnja v najpomembnejši tovarni na Štajerskem, ki dela za vojno industrijo.[181] Verjetno je mislil na tovarno letalskih delov na Teznem pri Mariboru.

Novi namestnik političnega komisarja Janez Kenk-Ivo si je v nekaj dneh po prihodu ustvaril že kar dober splošen pregled stanja v brigadi. Posebno dobro se je seznanil s stanjem v partijski in skojevski organizaciji. Najprej se je sestal s sekretarji KPS, nato pa še s sekretarji SKOJ. O rezultatih posveta z obojimi je poročal sekretarju CK KP Slovenije že 2. maja. Za organizaciji KPS in SKOJ je menil, da sta številčno znatno prešibki. Ugotovil je, da je mnogo mladih borcev, ki se zanimajo za ZKM, da pa organizacija ne deluje, kot bi morala, med drugim zato ne, ker že dalj časa nima sekretarja brigadnega biroja. Zboljšanje stanja v partiji je napovedal z večjimi sprejemi mladincev v SKOJ in KPS. Za uspeli napad na Mislinjo je navedel, da je močno vplival na dvig borbene morale moštva. Pred zborom brigade so po akciji prebrali prvomajsko povelje. Politični komisar Franta Komel pa je borcem in starešinam govoril o pomenu mednarodnega delavskega praznika prvega maja.

Veliki vojaški uspehi partizanskih enot, je poudaril v poročilu Kenk, vplivajo na prebivalstvo, da opušča javljanje sovražniku o premikih partizanov ter da se njegovo zaupanje v

Med funkcionarji XIV. divizije je prvi z leve namestnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo

osvobodilni boj stopnjuje. Tako so nekatere družine sporočile partizanom, naj pridejo po sina, da ga ne bodo mobilizirali Nemci. Za dopustnike iz nemške vojske je navedel, da so vse bolj številni in da prihajajo v enote večinoma prostovoljno. Morala pri vermanih, policistih in drugih, je poročal Kenk, da je padla, ter sklenil, da imajo zato partizanske enote za izvajanje akcij sedaj boljše možnosti.[182] Iz Kenkovega prvega poročila je razvidno, da se je že ob začetku odločil, zlasti za vzgojo članov KP in SKOJ, s tem pa tudi za hitrejšo krepitev obeh organizacij.

Glavna naloga mobilizacija

Izvršni odbor OF ter glavni štab NOV in PO Slovenije sta izdala 11. septembra 1943 odlok o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Slovencev od 17. do 45. leta starosti. Zaradi že opisanih težav ter posebnih političnih okolnosti na Štajerskem (okupatorjevo nasilje, deportacije v izgnanstvo in koncentracijska taborišča, množična streljanja, mobilizacije v

nemške oborožene sile, vdori gestapa v organizaciji KPS in OF — njihovo uničevanje, šibkost partizanskih enot in drugo) pa še dalj časa ni bilo mogoče na večini območij dosledno kot v nekaterih drugih slovenskih pokrajinah izvajati odloka o mobilizaciji. Prav tako ni bilo mogoče uspešno preprečevati mobilizacije v nemško vojsko. Nemci so do srede maja 1943 vpoklicali v državno delovno službo in vojsko 17.000 štajerskih mladeničev, nameravali pa so jih mobilizirati še okoli 30 000. Med glavnimi vzroki, da so se na Štajerskem množično odzivali vpoklicu v nemško državno delovno službo in nemške oborožene sile so bili hudi povračilni ukrepi nad svojci partizanov. Okupatorske oblasti so imele s prisilno mobilizacijo na Gorenjskem manj uspeha. Dejavnikom osvobodilnega boja je tudi uspelo hitreje premagati hude posledice viška nacističnega nasilja in pridobiti velik del vojaških obveznikov za odhod v partizane. Do začetka leta 1944 je šlo na Gorenjskem v partizane približno 2.500 vojnih obveznikov. Na prehodu 1943/44 sta ostali Štajerska in nekoliko manj Gorenjska pokrajini z največjimi rezervami ljudskih sil ter možnostmi za njihovo mobilizacijo. Zato se je bilo potrebno lotiti vseh ukrepov, da se z novinci okrepijo partizanske, ne pa nemške vojaške enote. Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato v začetku januarja 1944 poslal XIV. divizijo na območje IV. operativne cone, da bi omogočil množično mobilizacijo in razvoj vojaških enot. Boris Kidrič je 12. januarja 1944 pisal Edvardu Kardelju o velikih možnostih mobilizacije na Štajerskem in poudaril, da se težišče narodnoosvobodilnega boja sedaj prenaša v to pokrajino in na Gorenjsko ter da je Ljubljanska pokrajina v pogledu mobilizacije novih borcev v glavnem že izčrpana. Dalje je navedel, da se utegne v vseh pokrajinah »med nami in sovražnikom razviti bitka za slehernega moža«. Ker bi bilo lahko čakanje na spomladanski polet usodno, so sklenili poslati na Štajersko XIV. divizijo že v začetku 1944 ter 20 političnih delavcev za okrožne in okrajne forume.[183]

Ko so si enote XIV. divizije zaradi hudih izgub in izčrpanosti borcev že delno opomogle, je štab IV. operativne cone 18. aprila 1944 poročal o ugodnih okoliščinah za mobilizacijo. Zato je izdal vsem enotam ukaz, da jo pričnо izvajati. Za prebivalstvo je navedel, da se mobilizaciji ne upira, pač pa zahteva, da pridejo po može in fante zaradi bojazni pred nemškimi povračilnimi ukrepi partizanske patrulje na dom. Tak način

mobilizacije in pošiljanje odvečnih novincev zaradi pomanjkanja orožja na Dolenjsko sta enote močno obremenjevala. Ko je glavni štab NOV in PO Slovenije zahteval večjo mobilizacijo, mu je štab IV. operativne cone 24. aprila odgovoril, da naj zato pošlje večjo količino orožja ter poudaril, da so njegove enote prešibke za izvajanje mobilizacije in drugih akcij na celotnem območju IV. operativne cone. Zato je menil, da bi bilo nujno na Štajersko poslati še kakšno enoto. Glede mobilizacije je navedel, da preveč obremenjuje enote in jim otežuje sicer zelo ugodne razmere za izvajanje vojaških akcij ter pripomnil, da so pričeli mobilizirati tudi Nemci. Da bi lahko načrtno na čim širšem območju mobilizirali, je štab IV. operativne cone razdelil enotam posamezne predele. Po uspešnih prvomajskih akcijah je dobila Tomšičeva brigada mobilizacijski sektor Velenje—Šoštanj, Šercerjeva okrog Slovenjega Gradca, Dravograda in Guštanja (danes Ravne na Koroškem), Bračičeva brigada pa na območju Črne in Mežice.[184] V tem času je Zidanškova brigada že dokaj uspešno mobilizirala po zahodnem Pohorju, v Mislinjski dolini in na območju Ribnice ter Josipdola na Pohorju.[185]

Štab IV. operativne cone je opozoril svoje enote, naj pri mobilizaciji sodelujejo s terenskimi političnimi organizacijami, ki jim je 30. aprila 1944 poslalo natančna navodila za delo poverjeništvo izvršnega odbora OF za Štajersko. V njih je bilo med drugim rečeno, da posvetijo »vse politične, gospodarske in finančne sile, da bo vojska trdna in z vsem preskrbljena«. S svojim delom morajo doseči, da bo prebivalstvo razumelo bistvo narodnoosvobodilnega boja, kar bo mobilizacijo izredno olajšalo. Nemško mobilizacijo morajo spremeniti v mobilizacijo za NOV in PO Slovenije. Da ne bo zmešnjave in pritožb, naj pohitijo s sestavljanjem seznamov vojaških obveznikov. Industrijskim in rudarskim središčem naj posvetijo pri mobilizaciji posebno pozornost, da bi sovražnik tako izgubil delovno silo ali nove vojaške moči, prav tako pa tudi območjem, na katerih želijo Nemci z izgnanstvi preprečiti partizansko mobilizacijo. Mobilizacijo, je poudarjeno, morajo izvajati sporazumno z najbližjo vojaško ali partizansko enoto, ki bo dala vso potrebno pomoč, bolj oddaljena okrožja od enot pa naj organizirajo za pošiljanje mobilizirancev stalne in dobro pripravljene poti.

Poleg naštetih nalog pa so odigrale politične organizacije zelo pomembno vlogo tudi pri organiziranju dezertacij iz nemške državne delovne službe in oboroženih sil. Zaradi številnih dezertacij niso smela nemška poveljstva od srede julija 1943 pošiljati na dopuste vojakov na Gorenjsko, Koroško in slovensko Štajersko južno od Drave. Toda fantje iz navedenih slovenskih pokrajin so se za pobege kljub najhujšim kaznim, ki bi jih doletele, če bi jih ujeli, odločali v še večjem številu. Nasilno mobilizirani slovenski mladeniči v nemško vojsko ali nemško državno delovno službo so se pozneje kot partizani v pretežni večini izkazali kot odlični borci. Bili so vojaško dobro izurjeni, poznali so sovražnikovo orožje in njegove načine bojevanja, posebej pa so se odlikovali po borbenosti in vzdržljivosti v bojih. Za vdajo se niso mogli tudi v najtežjih razmerah na bojiščih odločati, ker so vedeli, da jih kot dezerterje čaka pri Nemcih smrtna kazen. Zidanškova brigada je podobno kot druge enote dezerterje iz nemških oboroženih sil zadrževala, neizkušene novince pa je običajno pošiljala na Dolenjsko. V bojih so se mnogi dezerterji iz nemške vojske tako izkazali, da so jim bile razmeroma hitro zaupane dolžnosti mitraljezcev, desetarjev, vodnikov in tudi komandirjev čet. Nekaj se jih je v daljšem obdobju uveljavilo za komandante bataljonov, Miha Ramšak pa je postal celo komandant brigade.

Skupna naloga vseh vojaških in političnih dejavnikov na Štajerskem je bila spomladi 1944 množična mobilizacija. Enote IV. operativne cone so morale zato načrtno izvajati mobilizacijske in vojaške akcije, dolžnost političnih delavcev KPS in OF pa je bila razširiti število celic KPS in odborov OF ter jih usposobiti za čim uspešnejše delovanje.[186]

Od Goloba je Zidanškova brigada krenila na območje Golavabuke. Tu je štab pripravil njene enote za izvajanje mobilizacije. Prvi bataljon je ostal nad Mislinjo, 2. bataljonu pa je odredil slovenjegraško in ribniško območje. Prva četa 2. bataljona, s katero je bil komandant Anton Plešnik-Murat, je pridobila 3. maja na območju Slovenjega Gradca 53 novincev, zvečer pa je v osnovni šoli v Pamečah organizirala za domačine in partizane miting z zabavnim programom. Ker so bili partizani obveščeni, da nameravajo nemški orožniki šolo spremeniti v svojo postojanko, so jo po mitingu zažgali. S takšno odločitvijo so soglašali tudi domačini saj je služila šola nacistom za ponemčenje, v njej pa so se zadrževale večkrat tudi

Komandant brigade Andrej Cetinski-Lev in politični komisar Franta Komel na Golavabuki na Pohorju spomladi 1944

sovražnikove enote, ki so izvajale med prebivalci nasilje. Četa je vdrla tudi v poslopje občinske uprave, razbila v njem pohištvo, odnesla pisalni stroj, zažgala nekaj knjig in arhiv ter zanetila požar, ki pa je po njenem umiku ugasnil.[187]

Na območju Ribnice na Pohorju je bila pod vodstvom političnega komisarja 2. bataljona Adolfa Jevšnika-Lvova uspešna tudi 2. četa 2. bataljona. Z njo je štab brigade poslal načelnika Vincenca Janka-Harkova. Mobilizirala je 36 novincev, v kamnolomu Josipdol pa je zaplenila nekaj eksploziva, električnih vžigalnikov in aparat za električni vžig razstreliva. Medtem je 1. bataljon mobiliziral 21 novincev. Skupno je brigada mobilizirala na ta dan 110 novincev. Naslednji dan, 4. maja, je postavil 1. bataljon eno četo v zasedo na greben pri Turičniku. Iz Slovenjega Gradca je prišlo nepričakovano okoli 150 vermanov. Zaseda je udarila po njih, ubila vermana in se umaknila. Dne 6. maja je naletela patrulja Zidanškove brigade

na sovražnikovo zasedo. V krajšem spopadu je ubila dva sovražnikova vojaka.[188]

Prve dni maja 1944 je prišel iz Bračičeve brigade za novega političnega komisarja Zidanškove birgade Jože Jakoš-Školski. Dotedanji politični komisar brigade Franta Komel je kljub temu ostal v brigadi še do 17. maja 1944. Jakoša je seznanjal z razmerami v brigadi in na terenu. S skupnimi prizadevanji sta na torišču političnega dela dosegla že v tem kratkem času določen napredek. Jakoš je prišel v Zidanškovo brigado iz Bračičeve brigade, v kateri je bil nazadnje politični komisar 1. bataljona. Po vsej XIV. diviziji je bil znan zaradi hrabrega vedenja v bojih na njenem pohodu, posebej pa spričo svojega junaškega dejanja ob napadu na Velenje 1. maja 1944. Tu je kot politični komisar bataljona z mitraljezcema Jakličem in Kranjcem napadel nemški bunker, z bombami uničil njegovo posadko ter zaplenil prvi top na Štajerskem, nekaj brzostrelk in drugega orožja. Jakoš je bil preudaren in politično zelo razgledan. Kot nekdanji aktivni podčastnik bivše jugoslovanske vojske si je pridobil tudi solidno vojaško znanje, ki ga je v partizanih še znatno obogatil. Ker mu je bilo že 36 let, je sodil med najstarejše v brigadi.[189]

Novi politični komisar Školski je poslal svoje prvo sedemdnevno politično poročilo političnemu komisarju IV. operativne cone 7. maja 1944. V njem je podal pozitivno oceno političnega in vojaškega stanja v brigadi ter o dejavnostih na vseh področjih. Med drugim je poročal o odlični borbeni morali borcev ter pripomnil, da bo sedaj potrebno poleg vojaške doseči tudi zavestno disciplino. Na političnih urah so skoraj vsak dan obravnavali teme iz programa za politično vzgojo. O političnem in vojaškem kadru je navedel, da ga vzgaja in navaja k smotrnejšemu delu, da je njegovo vedenje v bojih dobro, da pa mu za vodenje enot v spopadih primanjkuje izkušenj. Pohvalil je dejavnost pevskega zbora, za kulturno-prosvetno delo pa je menil, da ne deluje dovolj organizirano. Razpoloženje prebivalstva do OF in partizanske vojske je Školski ocenil zadovoljivo, kar je povezoval z zadnjimi uspehi vojaških enot. Odnose z organi ljudske oblasti je ovrednotil dobro. Ob koncu je poudaril, da ni v brigadi opaziti delovanja sovražnih elementov.[190]

Vojaško in politično utrjevanje brigade ter akcije na komunikacije

Sedmega maja 1944 je na Pohorju pregledal Zidanškovo brigado politični komisar Jože Borštnar. V izčrpnem poročilu 13. maja 1944 je glavnemu štabu NOV in PO Slovenije med drugim poročal, da ni našel v brigadi najboljše stanje, za kar je krivil cono, ki je ni dovolj kontrolirala in jo je prepuščala samo sebi. Navedel je, da je bil način življenja v brigadi domač in da je bil podoben staremu partizanstvu. Vzrok slabosti je po njegovem bil v tem, ker so se vršile likvidacije gestapovcev in plavogardistov, proti mobilizirancem ali prostovoljcem iz Maribora ter s Ptujskega polja pa je bila izkazana pretirana čuječnost. Za vodstveni kader je menil, da se je premalo zadrževal med borci in z njimi premalo delal. Moštvo, je nadaljeval, je dobro in borbeno, treba ga bo samo aktivizirati in popeljati v akcije. S postavitvijo komandanta Andreja Cetinskega-Leva je ugotovil, da se stanje popravlja in da prehaja brigada iz familiarnega partizanstva v srednjo vojaško enoto. Tudi z izpopolnitvijo štaba z namestnikom političnega komisarja Janezom Kenkom-Ivom je menil, da se je stanje v brigadi zelo popravilo. Štabu je priznal, da si močno prizadeva brigado čimprej urediti. Za komandanta bataljonov Borisa Vinterja in Antona Plešnika-Murata je navedel, da sta dobra borca, zelo hrabra in vojaško zmožna. Dobro pa je ocenil tudi politična komisarja bataljonov Ludvika Mlinariča-Ivanova in Adolfa Jevšnika-Lvova ter četne komandirje in politične komisarje. Ker ni bilo v bataljonih namestnikov komandantov, po četah pa namestnikov komandirjev in namestnikov političnih komisarjev, so se domenili, da bodo na osnovi ukaza političnega komisarja Jožeta Borštnarja vsa odprta mesta v najkrajšem času izpopolnili z lastnim kadrom. S štabom brigade, bataljonskima štaboma in z vodstvi čet je politični komisar Borštnar razpravljal o stanju v brigadi, ukrepih za zboljšanje in njihovih prihodnjih nalogah. Govoril jim je tudi o potrebi mobilizacije, pošiljanju odvečnih mobilizirancev v Kamniško-zasavski odred, akcijah za orožje, pripravljenosti enot proti nenadnim sovražnikovim napadom, odnosu do novincev iz Maribora in s Ptujskega polja, ofenzivnem bojevanju, disciplini, vzgoji in dvigu kadrov, okrepljenem političnem delu, kulturnem delu, kako popularizirati OF, o čuječnosti, odnosu do političnih de-

lavcev in prebivalstva, propagandi — zlasti med nemškimi vojaki in vermani ter o delu z novinci. Brigadi je zaradi uspelega napada na Mislinjo izrazil priznanje ter jo pohvalil tudi zaradi mobilizacije, ki jo je v tem času dobro izvajala. Možnosti za mobilizacijo, je v poročilu poudaril, so na njenem terenu velike. Za Mislinjsko dolino je navedel, da je naklonjena osvobodilnemu boju. Iz nje prihajajo moški in prosijo, naj jih pridejo enote mobilizirat. Omenil je primer, ko je žena nagovarjala moža in sina, da bi šla v partizane, kar sta tudi storila. Moški in fantje so se odločali za odhode v partizanske enote in so se tako odtegnili Nemcem, ki so jih pričeli loviti po vaseh, da bi jih sami mobilizirali. Upoštevajoč ugodno mobilizacijsko razpoloženje sta šli na Pohorje tudi Bračičeva in Šercerjeva brigada. Njuna naloga je bila mobilizirati okoli Zreč in Slovenskih Konjic. Jože Borštnar je opozoril, da ima Zidanškova brigada slabe zveze s političnimi delavci in sicer zato, ker jih primanjkuje in ker le-ti zaradi obsežnega terena ne morejo pogosteje vzdrževati stikov z vojaškimi enotami. Poudaril je pomanjkanje propagandne dejavnosti zlasti pa radijskih poročil, ki jih včasih ni bilo mogoče dobiti tudi po štirinajst dni. S skorajšnjo postavitvijo conske tehnike na Pohorju je predvideval, da bo z njenimi izdelki mogoče pomagati tudi terenu, ki je dobival od svojih organizacij propagandno gradivo v zelo majhnih količinah. Prebivalstvu so do tega časa največ partizanske literature in tiska posredovale vojaške enote. O patrulji Zidanškove brigade, ki bi morala na Kozjak, je Borštnar poročal, da ni mogla čez Dravo in se je zato vrnila. Zvezo s področjem na levem bregu Drave so nato ukazali vzpostaviti legalnim partizanskim sodelavcem. Zveza z Mariborom je v tem času že delovala. Vzpostavil jo je vodja obveščevalnega centra Gorazd Škoporec-Borut. Politični komisar Borštnar je govoril tudi z delavcem Francem Jerenkom, ki je zbežal iz tovarne letal s Teznega v Zidanškovo brigado. Jerenko mu je pripovedoval, da so delavci za OF, da so zbirali v tovarni denarne prispevke in razširjali partizansko literaturo. Poročilo je Jože Borštnar sklenil takole: »Če bi imeli dovolj pušk, bi XI. brigada lahko v kratkem času postala dobra brigada.«[191]

Obisk političnega komisarja IV. operativne cone Jožeta Borštnarja je bil za nadaljnji uspešni vojaški in politični razvoj brigade zelo pomemben. Po analizi stanja v brigadi je vodstvenemu kadru odredil neposredne naloge, z obsežnejšimi

navodili pa ga je v njegovem delu usmeril za daljše obdobje. Celotni sestav brigade pa je spodbudil s priznanjem k doseženim borbenim in drugim uspehom.

Zaradi operativnejšega vodenja enot in boljšega spoznavanja vojaških ter političnih razmer je prišel na Pohorje s štabom XIV. divizije tudi komandant IV. operativne cone major Mile Kilibarda. V tem času so bile na Pohorju Šercerjeva, Bračičeva in Zidanškova brigada. Ker je bilo potrebno njihovo dejavnost uskladiti je štab IV. operativne cone 10. maja 1944 začasno priključil Zidanškovo brigado XIV. diviziji.[192]

Večja mobilizacijska dejavnost in vrnitev dela borcev iz treh močnejših patrulj, ki so bile na terenu, sta bila poglavitna pogoja, da se je Zidanškova brigada bistveno zvečala. Ta skok lahko najbolj nazorno razberemo iz poročila o številčnem stanju moštva, orožja in streliva z dne 10. maja 1944. Štab s prištabnim osebjem je štel 43 ljudi, 1. bataljon 155, 2. bataljon 154, minerski vod 14, obveščevalni vod 8, skupaj po seznamu 374 ljudi. Na zdravljenju je bilo 8, na tečajih 17, v šolah 3, pogrešanih 7, skupno odsotnih 35 ljudi. Na mestu je bilo tako 339 borcev in starešin (329 moških in 10 žensk). Brigada je številčno porastla od 14. aprila 1944, ko je štela 191 borcev, kar za 148 borcev.[193]

Statistično poročilo pove, da je Zidanškova brigada 10. maja 1944 presegla številčno stanje od dneva ustanovitve, ko je štela 300 borcev. S tem je dosegla znaten napredek, zakaj številni borci, ki so šli medtem iz brigade, ter padli in ranjeni v pregledu niso zajeti. Manj ugodna je bila podoba njene oborožitve. Oboroženih je bilo 212, neoboroženih pa 127 borcev. Glede streliva moramo ugotoviti, da je bila z njim bolj skromno oskrbljena. Poudariti pa moramo, da je pomanjkanje orožja in streliva v tem času, podobno kot Zidanškovo brigado, obremenjevalo tudi druge enote IV. operativne cone.

Zidanškova brigada je bila 10. maja v Razborci. Naslednje jutro je krenila proti severu in se ustavila v Hudem kotu nad Ribnico. Vso pot je mobilizirala. Na območju Ribnice se je zadrževala 11. in 12. maja, potem se je zvečer premestila k Sv. Antonu. Tu je 13. maja organizirala miting, en bataljon pa je med Vuhredom in Vuzenico miniral železniško progo. Njegova naloga je bila napasti vlak, kar pa mu je preprečil civilist, ki je naletel na zasedo. Ker se ni hotel ustaviti, je ta

streljala po njem, s tem pa si je pokvarila načrtovano akcijo. Bataljon je na nočnem pohodu tudi mobiliziral. Brigada se je zadrževala pri Sv. Antonu še naslednji dan v nedeljo 14. maja. V popoldanskih urah je organizirala še večji miting kot prejšnji večer. Poleg partizanov se ga je udeležilo približno 50 domačinov. Zbranim je veliko govoril o Osvobodilni fronti ter o političnih in vojaških dogodkih politični komisar Franta Komel. Svoja izvajanja je končal s popularizacijo vojaških uspehov Rdeče armade in zaveznikov, prisotni pa so jih sprejeli z odobravanjem. Prihod brigade na ribniško območje je bil uspešen. Poleg vojaških in političnih akcij je na njem mobilizirala 64 novincev.[194]

Organizacija ZKM (SKOJ) Zidanškove brigade je dobila po dveh in pol mesecih zelo potrebno kadrovsko okrepitev. Od odhoda sekretarke brigadnega biroja Zveze komunistične mladine Hilde Vojinović-Dunje na politični tečaj je bilo to mesto nezasedeno. Oblastni komite SKOJ za Štajersko je poslal štabu IV. operativne cone Jožeta Belina, ki je bil do takrat sekretar brigadnega biroja SKOJ v XV. SNOUB, ta pa ga je takoj napotil v Zidanškovo brigado. Belin je prišel v brigado 14. maja 1944.[195]

V noči na 15. maj je brigada poslala na železniško progo 1. bataljon. Minerji so postavili mine med Vuzenico in Vuhredom. Na potniški vlak, ki ga je mina iztirila v jutranjih urah, so partizani jurišali in zajeli nemškega letalskega podčastnika, štiri železničarje nemške narodnosti in kakih 40 civilistov. Po pregledu in zaslišanjih so partizani železničarje in civiliste izpustili, medtem ko so podčastnika odpeljali s seboj. V akciji so zaplenili pištolo s 110 naboji ter zažgali 12 vagonov, lokomotivo pa so uničili z miniranjem. Po umiku 1. bataljona so prišli Nemci in streljali za njim.

Brigada je bila 15. maja še pri Sv. Antonu, naslednjega dne 16. maja pa sta krenila štab brigade in 2. bataljon s XIV. divizijo na območje Razborce, medtem ko je šel 1. bataljon ponoči zopet na železniško progo Vuhred—Vuzenica. Pri kilometru 47 je po miniranju proge napadel potniški vlak št. 611. Lokomotiva se je iztirila in prevrnila. Poškodovanih je bilo 9 vagonov, od katerih so partizani potem zažgali 8, lokomotivo pa so minirali. Med potniki je bilo nekaj lažje ranjenih. Bataljon je zaplenil nekaj oblek, razno opremo ter pištolo sovraž-

nikovega vojaka, ki ga je zajel. Nemci so ocenili škodo na 80.000 RM. Železniški promet je bil pretrgan za 38 ur.[196]

Nemci so nepretrgoma sledili premikom partizanskih enot, kar je razvidno tudi iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 19. maja 1944. V njem je med drugim navedeno, da je bilo med 14. in 18. majem zbranih na območju Hudega kota nad Ribnico z novinci okoli 1.000 partizanov. Na voljo so imeli tudi podatke, da so novincem predavali trije zdravniki o prvi pomoči, sicer pa da so imeli z njimi še politične ure in vaje z orožjem. Nemci so imeli za število partizanov in novincev precej natančne podatke. Takrat so se s štabom XIV. divizije zadrževala na območju Ribnice na Pohorju Šercerjeva, Bračičeva in Zidanškova brigada ter večje število mobilizirancev.

Da bi svojo taktiko prilagodilo partizanski je izdalo orožniško okrožje Maribor 12. maja 1944 orožniškim postajam okrožnico, s katero jim je ukazalo pričeti postavljati zasede partizanom z dvema tretjinama svojega moštva med 21. in 5. uro. Lokalne nočne akcije so ukazali izvrševati tudi orožniškim akcijskim vodom. Dne 14. maja si je orožniško glavarstvo v Mariboru podredilo orožniške akcijske vode Maribor, Marenberg, Slovenj Gradec, Konjice in Ptuj ter jim ukazalo, da morajo izvajati krajevne akcije proti NOV tudi brez posebnega povelja. Zaradi partizanske dejavnosti je moral takoj v Ribnico na Pohorje orožniški akcijski vod Ptuj.[197]

Zidanškova brigada je 18. maja krenila s XIV. divizijo z Razborce v Skomarje. Zvečer je četa Zidanškove brigade spremljala novince, ki bi morali v Kamniško-zasavski odred. Toda blizu Skomarja so vsi padli v nemško zasedo, ki jih je razbila. Po dolgotrajnem iskanju se je četa zbrala, toda še zmeraj je manjkalo manjše število partizanov in novincev. Po prvih nemških strelih je padel komandir čete Jože Krevh-Mundi iz Dovž. Temu nesrečnemu primeru je pripisati, da se je četa, ki je v trenutku ostala brez komandirja, razbežala.

Dvajsetega maja se je v zgodnjih jutranjih urah Zidanškova brigada z Bračičevo premestila v Kot nad Oplotnico. Tu se je zadrževala tudi naslednji dan 21. maja 1944. Zvečer sta XIV. divizija in Zidanškova brigada priredili v Skomarju miting. Zbralo se je približno 30 domačinov. Pevske točke je izvajal dobro izurjen zbor Zidanškove brigade, z recitacijami je sodelovala mladina, partizanka pa je govorila o vlogi žensk

v NOV. Med nastopajočimi sta bila tudi govornika, ki sta prisotnim razložila notranje in zunanje vojaške ter politične dogodke. Miting je bil pester in je lepo uspel. Ljudje so bili navdušeni ob poslušanju partizanskih pesmi, nekateri pa so se po programu zanimali za razne probleme, ki sta jih posredovala govornika.[198]

V razmeroma mirnem času za Zidanškovo in Bračičevo brigado, ko sta mobilizirali, urejali enote, prirejali mitinge in izvrševali akcije na proge, ceste in sovražnikove patrulje, so Nemci zbrali močne enote vermanšafta, vojske, policije in državne delovne službe. Z njimi so izvedli v času od 15. do 20. maja ofenzivno akcijo »Anton I«. Potekala je na območju Slovenj Gradec—Mislinja—Šoštanj—Uršlja gora. Akcija je pomenila predvsem povračilni ukrep za uspešno partizansko prvomajsko akcijo v Šaleški in Mislinjski dolini, hkrati pa naj bi preprečila vse večjo dejavnost partizanskih enot na opisanem območju. Zajela pa je samo Tomšičevo brigado, vendar se je tudi ta sovražnikovim enotam uspešno uprla in se prebila z nevarnih območij. Nasprotnikova prizadevanja so se tako končala neuspešno.[199]

Neoboroženost precejšnjega števila borcev je terjala vsaj delno rešitev. Da bi to vprašanje ublažili, je izdal štab Zidanškove brigade 22. maja 1944 v zvezi s poveljem štaba IV. operativne cone bataljonoma ukaz, da takoj ustanovita po en pionirski vod. V povelju je dalje rečeno, da bosta voda podrejena štaboma bataljonov, ki ju morata opremiti s sekirami, žagami, lopatami, krampi in drugim orodjem. Namen ustanovitve pionirskih vodov je bil, da v akcijah koristno sodelujejo tudi neoboroženi borci. Ta ukrep se je pri prekopavanju cest, rušenju prog, kopanju strelskih jarkov in pri sodelovanju v drugih sabotažnih ter pomožnih delih kmalu dobro obnesel.[200]

Napad na policijska avtomobila in akcija v Oplotnici

Zidanškova brigada je dobila od štaba XIV. divizije povelje za mobilizacijo delavcev, zaposlenih v kamnolomu Cezlak nad Oplotnico. Za izvršitev te naloge je štab brigade določil 2. bataljon. Iz pohorske vasice Kot je bataljon krenil 22. maja in ko se je približal Cezlaku, je tu opazil tovorne avtomobile, v katerih so bili nemški policisti, poleg njih pa je bila v kamnolomu tudi nemška vojska. Partizanom je bila tako

mobilizacija onemogočena. Bataljonsko vodstvo je menilo, da bodo Nemci krenili iz Cezlaka proti Lukanji, zato so ob tej cesti postavili zasedo. Toda Nemcev niso pričakali, ker so se iz Cezlaka odpeljali proti Oplotnici. Partizani v zasedi so se spričo tega odločili za umik.

Vtem, ko so odhajali s ceste, je od Lukanje pripeljal osebni avtomobil s policisti. Partizani so sprožili po njem in avtomobil se je ustavil. Po naglem jurišu je bil ubit policist, drugi pa so zbežali. Partizani so avtomobil izpraznili in ga zažgali, nato je sledilo povelje za umik proti Lukanji. Komandant Anton Plešnik-Murat in njegov kurir Fric sta se še zadrževala na cesti. Hotela sta zažgati še zadnja kolesa avtomobila. Tedaj pa se je od Lukanje neslišno pripeljal z ugasnjenim motorjem drugi avtomobil. Policisti so hoteli z zvijačo presenetiti partizane, kar pa jim ni uspelo. Četudi so držali orožje, pripravljeno na strel, jih je Murat prehitel. Po njih je bliskovito sprožil iz brzostrelke rafal. Avtomobil je zgrmel s petimi ali šestimi policisti v globel oplotniškega potoka. Približno sredi poti se je ustavil ob stari smreki. V bližini avtomobila so borci našli mrtvega policista poročnika Schmidta. Tudi ta avtomobil so izpraznili in zažgali.

Na tem mestu se niso smeli več zadrževati, ker so jih izvidnice obvestile, da se iz oplotniške strani bliža 17 tovornih avtomobilov s policisti, medtem ko je proti bataljonu šla z druge strani potoka kolona kakih 120 policistov. Drugi bataljon se je umaknil na višje položaje, od koder je streljal po Nemcih ter se počasi organizirano umaknil. S policisti, ki so se pripeljali do Cezlaka in se potem kmalu vrnili v Oplotnico, se bataljon ni spopadel. Za bataljon je spopad minil brez žrtev, medtem ko je sovražnik imel štiri mrtve, ki so jih Nemci pripeljali pozneje v Oplotnico. Bataljon je zaplenil 3 puške, 2 pištoli, 2 pisalna stroja, nekaj vojaške opreme in streliva, zabojček specialk, nekaj uradnih spisov, harmoniko, uničil pa je dva sovražnikova avtomobila. Nenačrtovan napad nanju se je spričo partizanske iznajdljivosti končal uspešno. Vojaška prisebnost komandanta Murata je bila v obeh primerih pravočasno na mestu, poudariti pa je treba še njegovo ponovno izkazano osebno hrabrost ter spretnost hitrega ukrepanja v pravem trenutku. Prav tako uspešen je bil tudi drugi del bataljona pod vodstvom političnega komisarja Adolfa Jevšnika-Lvova,

ki je Nemcem preprečil, da niso mogli pravočasno posredovati z nasprotnega pobočja.[201]

Okoli 20. maja so pričele prihajati v postojanke okoli Pohorja okrepitve nemških oboroženih sil. Štab IV. operativne cone je predvideval, da bodo pričeli Nemci v kratkem s hajko na Pohorje. Ker pa je bil obveščen o dobri založenosti oplotniških trgovin, ki bi jih Nemci ob hajki lahko močno izpraznili, je sklenil, da bo sovražnika prehitel. Hrano in prehrambene izdelke so tako brigade kakor tudi bolnišnice zelo potrebovale, zlasti pa še spričo pričakovane hajke.

Borci Zidanškove brigade so bili po akciji na policijska avtomobila in zaradi celodnevnega manevriranja po globačah, skalnem in hribovitem terenu precej utrujeni. Toda ne glede na to ji je štab XIV. divizije ukazal, da mora še isti večer (22. maja 1944) vdreti v sovražnikovo postojanko v Oplotnici, blokirati vojaške utrjene objekte, izprazniti štiri trgovine, trafiko, manjši mlin in kaznovati gestapovske sodelavce. Brigada se je odpravila v dolino ob 23. uri. V neposredno bližino Oplotnice je prišla njena kolona neopazno, toda tu je naletela na sovražnikovo patruljo, ki je začela po partizanih streljati. Predhodnica jo je napadla in prepodila v postojanko, v kateri je bilo kakih 40 sovražnikovih vojakov. Brigadne enote so šle potem po predvidenem načrtu na zavarovanja. Četa 1. bataljona je obkolila orožniško postajo v Čadramu v neposredni bližini Oplotnice in jo navidezno tudi napadla. Četa 2. bataljona je postavila zasedi na cestah proti Slovenski Bistrici in proti Slovenskim Konjicam ter zaščitila tudi druge poti, ki vodijo v Oplotnico. Ostale brigadne enote so bile razdeljene na štiri oddelke, ki so jim naložili nalogo, da izpraznijo trgovine in organizirajo prevoz zaseženega blaga, medtem ko so obveščevalci iskali izdajalce. Organizacije izpraznitve trgovin, trafike in mlina se je lotilo kar pet intendantov: Mirko Frankič-Tilen, instruktor intendantne službe glavnega štaba NOV in PO Slovenije, Jože Humer-Lipah, intendant IV. operativne cone, Janez Kumar-Karo, Vencelj Poglajen-Miško in Jože Umek-Zepl, intendant Zidanškove brigade. Vsak intendant je vodil skupino borcev v eno izmed trgovin. V nekaj urah so partizani naložili šest voz živeža, blaga in najrazličnejših reči. Nato so v Oplotnici iztaknili velik poštni avtobus, ki ga je načelnik štaba brigade Vincenc Janko-Harkov hitro usposobil za vožnjo. Tudi vanj so naložili polno zaplenjene robe. Bogat plen je skupno

tehtal blizu 10.000 kg. Ves čas, ko so se partizani zadrževali v Oplotnici, so sovražnikovi vojaki močno streljali iz pušk, mitraljezov in minometov, vendar je bilo njihovo početje jalovo, saj so lažje ranili samo Ivana Kovačiča-Gandija. Tudi partizani so streljali po utrjenem sovražniku, toda ne preveč, ker so varčevali s strelivom. Ponoči je brigada zažgala tudi poslopje občinske uprave, obveščevalci pa so zajeli Karla Šepca, okupatorjevega sodelavca in ga kaznovali s smrtjo. Sanitejci so obiskali domačega zdravnika. Pri njem so dobili precej sanitetnega materiala in medicinskih instrumentov.

V jutranjih urah je partizanska kolona na umiku iz Oplotnice bila videti precej drugačna kot pred nekaj urami, ko se je previdno približevala postojanki. Tako starešine kot borci niso prikrivali zadovoljstva spričo uspele akcije. Harkov je sedel za volanom avtobusa, za pomočnika pa si je izbral Milana Trtnika-Milančka. Motor ga je ubogal in je vztrajno brnel proti vrhu Pohorja. Za takratne partizanske razmere je to bila prava senzacija. Harkov ga je pripeljal do Osankarice, kamor so pripeljali tudi del drugega tovora. Od tod pa so ga spravili v varna skrivališča. Ko so opravili vse potrebno, so zažgali še avtobus.[202]

Okupatorjeve oborožene formacije so imele tudi izvidniška letala, ki so iskala partizane. Tako sta 20. maja 1944 obletavala Pohorje pilota Haslacher in Lotz ter opazila pri Treh kraljih 10 do 15 partizanov. Čez dva dni sta poročala, da sta videla okoli Podgrada približno 100 partizanov ter da so pri drugem nizkem letu partizani po njiju streljali. Letalo so poškodovali po levi nosilni površini. Na ta dan so partizani streljali na letalo tudi na Osankarici. To je bila verjetno Zidanškova brigada, kar je razvidno še iz nadaljnjega poročila pilotov, ki se nanaša na polet dne 23. maja 1944. Tega dne sta videla malo pred dvanajsto uro na cesti Osankarica—kota 1259 zažgan avtobus iz Oplotnice. Pri omenjeni koti sta videla 50 do 100 partizanov s tovorom zaseženega blaga iz Oplotnice. Partizani so ju močno obstreljevali in ju zadeli v krmilni mehanizem.[203]

Pomembna zmaga v Kotu nad Oplotnico

Štab Zidanškove brigade je ob umiku iz Oplotnice predvideval, da bodo Nemci spričo drzne akcije 2. bataljona na avtomobila in zaradi nočne rekvizicije v Oplotnici gotovo od-

govorili. Zato je ukazal 1. bataljonu, da mora zasesti položaje nad Cezlakom in tu zavarovati vse dostope proti Kotu. Nevarnost sovražnikovega posredovanja je predvideval tudi štab XIV. divizije. Na cesto, ki pelje iz Oplotnice proti Lukanji, je poslal v zasedo 23. maja ob 4. uri zjutraj bataljon Bračičeve brigade. Ker v zgodnjih jutranjih urah sovražnikovih enot ni bilo na spregled, se je bataljon Bračičeve brigade vrnil na območje Zgornji Iršič—Skomarje. S spravljanjem zaplenjene robe so imeli zidanškovci na območju vasi Kot veliko dela. Na pomoč jim je priskočila Bračičeva brigada, ki je ves predpoldan odvažala iz jarka oplotniškega potoka hrano na območje Zgornji Iršič—Skomarje.

Po neuspeli ofenzivni akciji »Anton I« proti Tomšičevi brigadi so Nemci pričeli z ofenzivno akcijo »Anton II« na Pohorje proti Šercerjevi, Bračičevi in Zidanškovi brigadi. Pričela se je 21. maja zvečer in se je neuspešno končala 25. maja. Na črti Oplotnica—Zreče—Vitanje je akcija »Anton II« zadela najprej na Šercerjevo brigado. Proti njej je sovražnik usmeril dele I. in III. vermanšaftskega bataljona, vojsko, policijo in orožništvo. Šercerjeva brigada je velik del teh sil vezala nase na svojem premiku s Pohorja na Paški Kozjak. Od tod pa se je z bojem prebila na Graško goro. Na poti proti Kamniko-zasavskemu odredu se je s sovražnikovimi enotami bojevala še tri dni in se osvobodila njihovega pritiska 26. maja, ko je prešla Savinjo. Za enote, na katere je predpoldne 22. maja naletel v Cezlaku 2. bataljon Zidanškove brigade ter napadel njihova avtomobila, lahko sklepamo, da so bile tudi iz sestave akcijske skupine »Anton II«. Tej bojni skupini pa so verjetno pripadale tudi enote, ki so šle zjutraj 23. maja v akcijo proti Zidanškovi in Bračičevi brigadi. Po partizanskih poročilih je sovražnik usmeril proti Kotu četo planinskih lovcev iz Slovenske Bistrice, četo policistov iz Maribora, gojence podčastniških šol iz Maribora in Slovenske Bistrice ter nekaj vermanov iz okolnih postojank, skupno kakih 500 mož.

Ob pol osmih je sovražnikova kolona, ki je prihajala od Oplotnice, naletela nad kamnolomom Cezlak na dobro razporejeno zasedo 1. bataljona Zidanškove brigade. Bataljon je pustil Nemce blizu svojih položajev, potem pa je vsul po njih točo krogel iz pušk in mitraljezov. Nemci so vztrajno napadali, toda ko so spoznali, da se bataljon ne misli umakniti, so us-

merili del svojih enot na desno proti Nadgradu z namenom, da bi prišli bataljonu za hrbet. Bataljonsko vodstvo je nemški načrt kmalu sprevidelo in bataljon se je začel med bojem taktično umikati na višje položaje. Severozahodno nad 1. bataljonom je bil na položajih Višič 2. bataljon Zidanškove brigade. Štab brigade mu je ukazal, da mora udariti po Nemcih proti vzhodu, s čimer bo onemogočil obkoljevanje 1. bataljona. Medtem sta se pojavili še dve sovražnikovi koloni. Prihajali sta iz vzhodne smeri od Šmartnega in Slovenske Bistrice. Vse tri sovražnikove kolone so se skoncentrirale med Kosom in Očkom, njihov štab pa se je nastanil pri Kosu. Štab Zidanškove brigade, ki je bil pri Vuku, je ukazal 1. bataljonu, da izvede v zaledju 2. bataljona nagel premik proti zahodu in da se Nemcem neopazno približa na položajih severno od Kosa. Prvi bataljon je to storil in se Nemcem močno približal. Nato je pričel iz bližine kakih 20 m bočno s severa svoj nezadržni juriš. V naletu je 1. bataljon Nemce zmedel in prisilil, da so se pričeli umikati.

Na sicer uspešnem naskoku pa so pričeli bataljon nevarno ovirati dva ali trije nemški mitraljezci. Kakor zjutraj nad kamnolomom tako je tudi sedaj ob jurišu neusmiljeno zapel mitraljez Franca Fišerja-Vasilija. Jože Praprotnik je med vojno zapisal, da se je Vasilij ob povelju na juriš pognal kot lev in podiral Nemce. Ko je zaslišal upirajoči se nemški mitraljez 42, je le opozoril, kako hitro dela. Nekaj kratkih mojstrskih rafalov, nato pa rutinski preskoki in sovražnikov mitraljez je prenehal delovati.

Ob jurišu so se 1. bataljonu pridružili tudi komandant cone Mile Kilibarda s kurirjem in kapetan Mirko Frankič-Tilen. Z njimi je bil komandant 1. bataljona Boris Vinter. Tudi njim je zaprl pot dobro zavarovan nemški mitraljezec. Tilen in Boris sta se mu skrivaj približala. Zmetala sta nanj nekaj bomb ter ga utišala. Vinter je skočil, zagrabil za vročo cev preobrnjenega mitraljeza ter ga zaplenil. Pri tem pa si je močno opekel roko. Boris Vinter, ki je bil izredno hraber poveljnik, pa je imel pri zasledovanju Nemcev veliko srečo. Na položaju je spregledal Nemca, ki je iz bližine meril nanj. Toda rešila ga je prisebnost komandanta Mileta Kilibarde, ki je bliskovito sprožil brzostrelko in Nemca pokončal.

Zelo nevaren pa je bil tudi nemški mitraljezec, ki se je utrdil med 1. in 2. bataljon. Iz Kosovega pečevja je s svojim

mitraljezom obvladal veliko površino, njegovi rafali pa so segali prav do Vukove domačije. Prvi bataljon je šel že mimo njega, tedaj pa so se ga lotili borci 2. bataljona. Ker mu s čelne strani niso mogli do živega, so ukazali Francu Strnadu, da ga napade iz ozadja. Ta se mu je kot izkušen vojak približeval z največjo previdnostjo. V pravem trenutku se je za njim nekoliko dvignil, sprožil in nemški mitraljezec je utihnil. Tako je padlo tudi to nevarno mitralješko gnezdo, ki je precej časa zadrževalo zmagovit juriš 1. in 2. bataljona. Nagel prodor 1. bataljona je povzročil v sovražnikovem zaledju in njegovem borbenem razporedu nered, ki se je kmalu spremenil v panični beg vojakov in starešin.

V smeri proti vzhodu k Rupniku je za 1. bataljonom kmalu pričel jurišati tudi 2. bataljon Zidanškove brigade. Njegova naloga je bila preprečiti sovražnikov umik v dolino ter sodelovati v obkoljevanju. Skupina njegovih borcev je jurišala tudi na Kosovo domačijo, kjer je zajela nemškega zdravnika in nekaj vojakov ter zaplenila precej sanitetnega materiala. V popoldanskih urah pa se je boj v Kotu še bolj razvnel. Štab XIV. divizije je usmeril južno od 2. bataljona Zidanškove brigade proti nemškim položajem še 1. bataljon Bračičeve brigade, ki je skupno z 2. bataljonom jurišal in prodiral proti Rupniku. Sovražnikovi vojaki so pred partizani brezglavo bežali ter odmetavali orožje in opremo. Toda njihov štab se je v hudi stiski le znašel. Utrdil se je pri Kapunu in na teh položajih mu je uspelo zadržati nekaj enot, medtem ko so dele drugih enot podili partizani proti Keblju. Boji s sovražnikom ali bolje rečeno zasledovanje njegovih skupin se je končalo ob pol osmih zvečer. Od Kapuna so se Nemci spričo mraka umaknili proti vzhodu.

Po poročilih štaba XIV. divizije so imeli Nemci 31 mrtvih, večje število ranjenih ter 6 zajetih podčastnikov iz garnizije Slovenska Bistrica. Med njimi je bil tudi ostrostrelec, ki je ustrelil borca Simona Fortina. Ti so na zaslišanjih med drugim izjavljali, da so imeli povelje ubiti vsakega zajetega partizana. Obnašali so se sovražno in ker so poskušali tudi zbežati, so jih partizani postrelili. Žrtve pa sta imeli tudi brigadi. Iz Zidanškove brigade so padli trije borci, med njimi Jože Hudernik, delavec iz Josipdola. Štirje so bili huje, devet pa jih je bilo lažje ranjenih. Znani so Ivan Golčar, Jože Hrovat-Štefek, Jože Vanco-Ludvik in Božo Zorko. Iz Bračičeve brigade so padli

trije borci, med njimi Simon Fortin iz Črne na Koroškem. Ranjenih niso imeli. Zidanškova brigada je zaplenila 3 mitraljeze model 42 s 6 rezervnimi cevmi, lahek minomet s 46 minami, nekaj zabojev min za težki minomet, 2 tromblonski puški z 22 trombloni, 3 puške s 3.262 naboji, polavtomatsko puško, pištolo, 33 bomb, 1.000 nabojev za brzostrelko ter precej druge vojaške opreme, oblačil in nekaj parov čevljev. Nekaj orožja, streliva in vojaške opreme je zaplenila tudi Bračičeva brigada.

Zidanškova in Bračičeva brigada sta dosegli v bojih v Kotu proti številčno močnejšemu in mnogo bolje oboroženemu sovražniku pomembno zmago. Glavno breme je nosila Zidanškova brigada, ki se je s sovražnikom bojevala od jutra do popoldanskih ur sama. V tem času je bilo razmerje sil približno 157 : 500 v prid Nemcev. Pri Zidanškovi brigadi so upoštevani le oboroženi borci. Bataljon Bračičeve brigade se je vključil v drugem delu operacij, ko se je pričel sovražnik umikati in kmalu zatem bežati. Z vključitvijo bataljona Bračičeve brigade se je razmerje sil za partizane zboljšalo na približno 250 proti 500, bilo pa je še vedno Nemcem močno v prid. Partizanski bataljoni so poskušali nemške razbite enote obkoliti, kar pa jim zaradi obsežnosti terena in številčno preskromnih moči ni moglo uspeti. To in nastopajoči mrak je sovražnik izkoristil ter se umaknil od Kapuna v smeri Šmartnega in Slovenske Bistrice, kjer je bila pot še prosta.

Ko je štab XIV. divizije poročal štabu IV. operativne cone o bojih v Kotu, je o Zidanškovi brigadi med drugim navedel: »Ob tej akciji smo opazili pri sovražniku dokajšen padec borbene morale, a pri Zidanškovi brigadi se je borbena morala zaradi uspešno izvedenih akcij v zadnjem času močno dvignila. Brigada je postala jako borbena.« Štab IV. operativne cone pa je v relaciji, poslani glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, napisal o borbenem zadržanju borcev Zidanškove in Bračičeve brigade: »Naši borci so uspeli proti številčno močnejšemu dobro oboroženemu in dobro izvežbanemu sovražniku samo zaradi višje morale in hrabrosti.«

Zidanškova brigada se je 22. maja z uničenjem dveh policijskih avtomobilov in delno tudi njunih posadk, z uspelo akcijo v Oplotnici, zlasti pa 23. maja z zmago v Kotu med nemško hajko »Anton II« izredno izkazala. Njena dvodnevna us-

pela vojaška dejavnost pa je bila izraz vojaške usposobljenosti ter borbenosti vseh starešin in borcev.[204]

Iz Kota se je zjutraj 24. maja Zidanškova brigada premestila v Kurjo vas. Okoli poldneva se je brigadnemu stražarju približala sovražnikova patrulja, ki pa jo je pregnala Bračičeva brigada. Iz Kurje vasi je šel komandant Anton Plešnik-Murat z delom 2. bataljona v Kot, da bi pregledal prizorišče boja prejšnjega dne. Sem pa so prišli po svoje mrtve in po strelivo, ki so ga pustili pri nekem kmetu, tudi Nemci. Tam je bila samo skupina sovražnikovih vojakov, drugi pa so bili v gozdu. Ko so Nemci pri kmetu zagledali partizane, so se jih prestrašili in zbežali. Borci so našli v hiši pol zaboja jajčastih nemških bomb, šest škatel mitralješke municije in nekaj vojaške opreme. Ponoči je nad brigado krožilo sovražnikovo izvidniško letalo.

Dne 25. maja je brigada ob 4. uri zjutraj krenila na položaje v neko staro partizansko taborišče pod Roglo. Tu je s XIV. divizijo organizirala miting in razdelila zaplenjeno orožje, strelivo ter vojaško opremo. En mitraljez model 42 je odstopila Bračičevi brigadi. V brigado se je ta dan vrnila pod vodstvom šefa obveščevalnega centra Gorazda Škoporca-Boruta skupina obveščevalcev in borcev, ki je šla na teren zaradi povezave z Lackovim bataljonom. Z njimi so prišli Ivan Zagernik-Joco, politični komisar Lackovega bataljona, Mica Rokova, članica okrožnega odbora OF Maribor, in Ivan Jevšnikar iz obveščevalnega centra Pohorje.

Naslednji dan je bila na istih položajih, 27. maja pa je krenila naprej proti Klopnemu vrhu. Ker pa so bili Nemci na črti Rogla—Pesek—Plešič, se je obrnila proti zahodu ter šla prek Senjorjevega doma in Pungarta v Razborco. Na tem pohodu je brigada odkrila po pohorskih vrhovih in grebenih mnogo sledov nedavno zapuščenih sovražnikovih zased in položajev.

V dneh po bojih v Kotu so imeli Nemci še vedno pripravljeno določeno število enot za akcije proti Zidanškovi in Bračičevi brigadi. Njihove večje koncentracije so partizani opazili na območju Slovenska Bistrica—Oplotnica—Zreče. Do bojev pa ni prišlo, ker so se brigade raje umaknile.

Nemci so zvedeli, da so partizani na sektorju Kurja vas in so zato s patruljami zelo previdno tipali predvsem v to smer. Poskušali so odkriti slabe točke v razporedu Zidan-

škove in Bračičeve brigade. Svoje enote so na osnovi podatkov, ki so jih dobili od izvidnikov, preuredili in jih razporedili na položaje Trije kralji—Veliki vrh—Osankarica—Jagrska peč—Hudi vrh. Pred novim razporedom sovražnikovih enot je štab XIV. divizije načrtoval napad na sovražnikovo postojanko Šmartno na Pohorju. Sedaj mu to ni kazalo in se je zaradi na novo nastalih razmer premestil z Bračičevo brigado 25. maja v Kamenitec pri Klopnem vrhu. Tu je ostal dva dni. Partizanske enote so s svojimi domiselnimi premiki tako zmešale nemške načrte za ofenzivno akcijo, da so se po nekaj dneh neuspešnega iskanja brigad na Pohorju odločili za umik. Njihove kolone so se 26. maja spustile s Pohorja v Vitanje, Mislinjo in Lovrenc na Pohorju, medtem ko se je štab XIV. divizije 27. maja premestil k Turičniku, Zidanškova brigada v Razborco, Bračičeva brigada pa k Pridgarju v Golavabuko. Tu je štab XIV. divizije izdelal načrt za napade na sovražnikove postojanke, ki so jih Nemci postavili med majsko ofenzivo.[205]

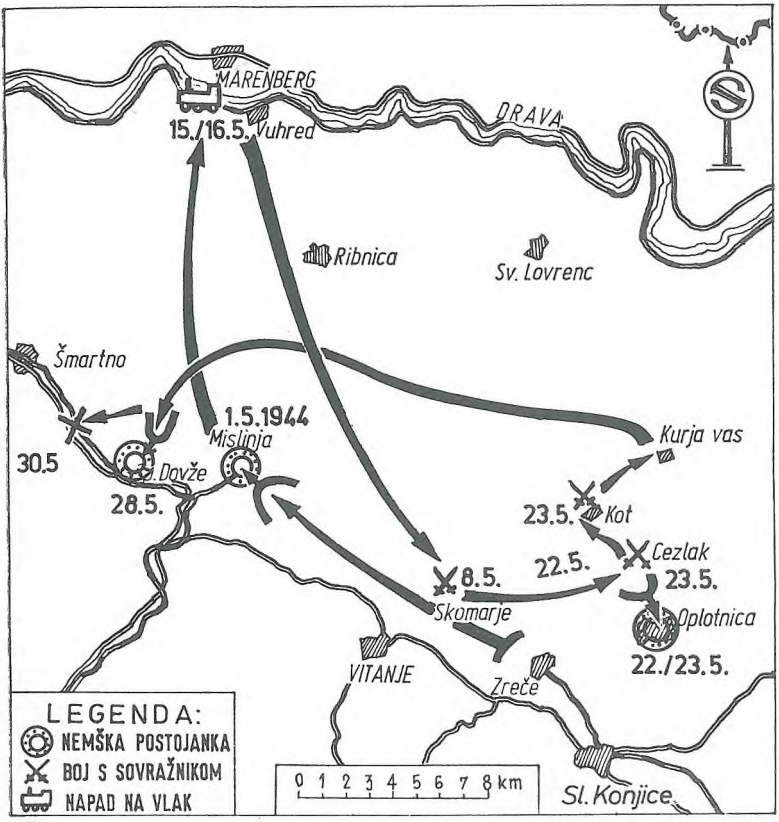
Politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski je poročal, da je prišla brigada iz boja v Kotu vojaško znatno obogatena. Tu so njeni borci in starešine prišli do prepričanja, da se da Nemce z dobro taktiko in hrabrostjo pregnati tudi v izredno zahtevnih okoliščinah manevrskih bojev na odprtem terenu. Samozavest, ki jo je vlil borcem tudi ta boj, je bila sedaj v enotah močno prisotna. Zadati Nemcem tako hud udarec na odprtem terenu je pomenilo več, kot so v začetku ocenila partizanska poročila. Jakoš je poudaril, da je bil 23. maj pomemben mejnik na borbeni poti brigade, ter nadaljeval, da je brigada do tega dne delovala preveč defenzivno, da pa po zmagi v Kotu prevladuje duh ofenzivnosti. K porastu borbene morale je navedel, da je treba poleg zaporednih uspešnih akcij prištevati tudi intenzivno politično delo. Iz njegovega poročila je razvidno, da so borce na političnih urah v zadnjem tednu seznanjali z revolucionarno preteklostjo maršala Tita, govorili so jim o zavestni disciplini, OF, fašizmu ter plavi in beli gardi. Borci so v razpravah živo sodelovali ter obsojali zavlačevanje začetka druge fronte. Brigada je v opisanem času že navezala dobre stike s predstavniki ljudske oblasti. Ti so ji pomagali skrbeti za ranjence, sodelovali so v obveščevalni službi in pri mobilizacijah. Od 17. do 24. maja je brigada mobilizirala 26 borcev, v Kamniško-zasavski odred pa jih je po-

slala 17. Novinci so bili pretežno iz vrst kmetov in delavcev s konjiškega območja. V poročilu je Jakoš sklenil, da ni opaziti delovanja pete kolone, da je zdravstveno stanje borcev dobro, da so dobro oblečeni, da pa je z njihovo obutvijo bolj slabo.[206]

Napad na Spodnje Dovže

Osemindvajsetega maja zvečer je krenila brigada z Razborce na Pohorju v napad na sovražnikovo postojanko v Spodnje Dovže. Sovražnikovi vojaki, povečini Avstrijci starejših letnikov, so bili utrjeni v gostilni ob železniški progi v neposredni bližini železniške postaje in ceste. Bilo jih je 28. Za napad je bil določen 1. bataljon. Njegovi borci so utrjeno zgradbo obkolili, politični komisar bataljona Ludvik Mlinarič-Ivanov in komandir čete Ivan Zore-Džoni pa sta se plazila proti stražarju. Ko sta se mu približala, sta skočila in ga razorožila. Ugotovila sta, da je banatski Nemec in se z njim sporazumela, da mora v nemškem jeziku pozvati posadko k vdaji. Ujetnik je ubogal in klical svoje k vdaji, medtem pa so partizani izstrelili nekaj nabojev, da bi s tem prestrašili obkoljene. Sovražnikova posadka se je kratek čas premišljala, nakar se je s komandirjem vdala. Borci so vdrli v prostore, pobrali orožje, strelivo in vso opremo. Sovražnikova postojanka pa je imela še drugo stražarsko mesto, ki je bilo zahodno od utrdbe, vendar bolj oddaljeno. Nagla partizanska obkolitev je drugega stražarja tako zmedla, da je pribežal naravnost v štab brigade, ki je bil tudi precej blizu postojanke. Komandant IV. operativne cone Mile Kilibarda je bil takrat v štabu brigade ter je sovražnikovega vojaka naglo zaslišal. V štabu so namreč pripravljali kombinacijo, ki pa zaradi hitre vdaje posadke ni prišla več v poštev. Brigada je vseh 28 ujetnikov odpeljala na Pohorje. Tu so jim dali ponošene obleke in raztrgane čevlje, Nemci pa so jim morali izročiti svoje dobro ohranjene uniforme in čevlje. Po političnem pouku je brigada dovolila ujetnikom, da so se vrnili v dolino.

Akcija na Spodnje Dovže je bila zelo koristna. Brigada je zaplenila 27 pušk, 860 nabojev, puškomitraljez, 30 ročnih bomb, 28 uniform, 28 parov čevljev in še precej druge opreme. Po umiku je brigada zažgala sovražnikovo postojanko. V akciji je bil aktiven tudi 2. bataljon. Navidezno je napadel Mi-

Bojna pot brigade maja 1944

slinjo ter prodrl v nekaj predelov trga. Po trgovinah in tudi drugod je izvedel večjo rekvizicijo, ob umiku pa je zažgal matični urad. Po uspeli akciji so se brigadne enote nastanile na partizanski kmetiji pri Srčku nad Dovžami. Poleg Zidanškove brigade je bila v nočni akciji tudi Bračičeva brigada. Napadala je močno utrjeno sovražnikovo postojanko Šmartno pri Slovenjem Gradcu ter varovala Zidanškovo brigado pred sovražnikovim vdorom s te strani. Bračičeva brigada je nameravala napasti tudi nemško postojanko v Turiški vasi. Do napada pa ni prišlo, ker so sovražnikovi vojaki zbežali iz posto-

janke malo pred prihodom partizanov. Bračičeva brigada Šmartnega ni osvobodila, ker ni imela razstreliva za miniranje sovražnikovih utrdb. Vendar pa je odpeljala iz Šmartnega 2.500 kg moke, iz Turiške vasi pa 14 glav goveje živine, ki jo je zaplenila na nemškem državnem posestvu.

Od Srčka je šla Zidanškova brigada 29. maja v Golavabuko. Njena zaseda je na ta dan s streli pregnala v dolino vermanšaftsko patruljo. Dne 30. maja zvečer pa je brigada v Zgornjih Dovžah organizirala miting, ki so se ga udeležili skoraj vsi domačini. Na njem je govoril o razvoju OF ter vojaških in političnih dogodkih namestnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo, uspešni pa so bili še pevci in recitatorji. Vaščanom so na mitingu razdelili precej partizanskega tiska, za katerega so domačini kazali veliko zanimanje. Miting je izredno uspel. V času, ko je trajal v Zgornjih Dovžah miting, je bataljon Zidanškove brigade, ki je bil na zavarovanju, porušil približno 400 m železniške proge pri Spodnjih Dovžah. Naslednji dan so Nemci pripeljali v Spodnje Dovže delavce, da bi popravili progo. Toda, ko so bili na delu jih je pregnala patrulja Zidanškove brigade in porušila del proge, ki so jo pred njenim prihodom delavci popravili.[207]

Po dvotedenskem bivanju in delu v brigadi je novi sekretar Zveze komunistične mladine Jože Belin poročal oblastnemu komiteju SKOJ za Štajersko 30. maja med drugim, da je namestnik političnega komisarja brigade izpopolnil organizacijo s postavitvijo manjkajočih sekretarjev. Za večino borcev v brigadi je navedel, da so dezerterji iz nemške vojske. Ocenil jih je kot zelo disciplinirane in dobro izurjene ter pripomnil, da prihajajo med partizane skoraj nepoučeni o delu londonske vlade, belo-plave garde, o Mihailovićevih četnikih kakor tudi o razvoju osvobodilnega boja pri nas. Zato je sklenil, da jim bodo manjkajoče znanje o notranje- in zunanjepolitičnih razmerah na sestankih čim hitreje posredovali. Belin se je tega dela lotil tako, da je zbral vse mladince v bataljonih in jim govoril o razvoju OF, NOV in PO Slovenije, AVNOJ, NKOJ, SNOS, o Sovjetski zvezi, Rdeči armadi in zaveznikih. Političnih sestankov in konferenc je pripravil 10 ter pohvalil mladino, da se za vsa politična vprašanja zelo zanima. Ob njegovem poročanju sta bila v vsakem bataljonu po dva aktiva SKOJ in aktiv v minerskem vodu. Sekretar pa je nameraval ustanoviti še aktiva pri kurirjih in obveščeval-

cih štaba brigade. Ob njegovem prihodu 14. maja je bilo v 1. bataljonu 24, v 2. bataljonu pa 27 članov SKOJ. Ker ni za prištabno osebje navedeno število članov SKOJ, bomo uporabili podatke z dne 22. marca 1944, ko je bilo v brigadni zaščiti 7 članov SKOJ. Tako znaša usklajeno številčno stanje 58 članov SKOJ v brigadi. S tem, da ga primerjamo s stanjem dne 15. 2. 1944, ko jih je bilo 39, ugotovimo, da se je po treh mesecih zvečalo za 19 članov. Ti podatki so nepopolni in samo za grobo primerjavo. Za popolno podobo o gibanju članstva manjkajo podatki za člane SKOJ, ki so iz raznih vzrokov zapustili brigado ali padli in za skojevce, ki so bili sprejeti v KPS. Sklepamo lahko, da gre za kakih 20 članov. Tako bi približno skupno število pridobljenih članov SKOJ v treh mesecih znašalo blizu 40.[208] Potemtakem lahko ugotovimo, da je organizacija ZKM v trimesečnem obdobju opravila glede političnega izobraževanja, osveščanja in organiziranja mladine pomembno vlogo. S svojim delom in pravilnim usmerjanjem mladih pa je bistveno prispevala k premagovanju vsakodnevnih težav in naporov ter k doseganju vse večjih vojaških in političnih uspehov brigade. Glede na pretežno število mladih v brigadi moramo ugotoviti, da je imela za pridobivanje novih članov in širjenje organizacije še velike možnosti.

Omenili smo že, da je okrožni komite KPS Maribor okoli 20. januarja 1944 ustanovil četo. Imenoval jo je po padlem revolucionarju in organizatorju vstaje Jožetu Lacku. Četa je uspešno delovala med Mariborom in Račami. V njenem okviru je bila ustanovljena tudi enota v Slovenskih goricah. Okrožni odbor OF Maribor je izdal 27. aprila 1944 odredbo, s katero je pohvalil Lackovo četo za uspešno širjenje osvobodilnega boja in odločil, da se četa preosnuje v Lackov bataljon. Komandant je postal Franc Mustafa-Hadži, politični komisar Ivan Zagernik-Joco, namestnica političnega komisarja pa Jadviga Golež-Špela. Lackov bataljon je deloval na območju od Haloz do Kozjaka, na ozemlju, kjer ni bilo drugih enot IV. operativne cone. Bataljon so sestavljali štirje vodi. Hermankov vod je deloval ob vznožju Pohorja in na Dravskem polju. Osolnikov vod na zahodnem delu Slovenskih goric. Konec aprila je šel na Kozjak Kobanski vod, ki je predstavljal osnovo novega bataljona na Kozjaku. V Haloze pa je bil poslan Haloški vod. O delovanju Lackove čete je bil glavni štab NOV in PO Slovenije kmalu obveščen. Dne 21. marca je ukazal štabu IV. opera-

tivne cone, da vzpostavi z njo zvezo ter mu hkrati naročil, naj misli na ustanovitev močnejših partizanskih enot v okolici Ptuja in v Slovenskih goricah.[209]

Štab IV. operativne cone je 31. maja poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da mu je uspelo dobiti zvezo z Lackovim bataljonom in da je imel komandant cone Mile Kilibarda s političnim komisarjem Lackovega bataljona Ivanom Zagernikom-Jocom sestanek. Na njem je komandant Kilibarda ugotovil, da je Lackov bataljon, ki ga je ustanovil okrožni odbor OF Maribor »trdno v pravih rokah in ni, kakor je bilo prvotno mišljeno, neka plavogardistična banda«. Izkazalo se je, da je bataljon iskal zveze z enotami IV. operativne cone in prosil, da bi mu poslali vodstvene kadre. Enako željo je izrazil tudi okrožni komite KPS Maribor. Zato je štab IV. operativne cone poslal za namestnika komandanta Lackovega bataljona Jožeta Kopušarja-Žovija, dobro ocenjenega komandirja iz Zidanškove brigade. Z nalogo organiziranja obveščevalne službe v Lackovem bataljonu in na celotnem območju mariborskega, ptujskega in ljutomerskega okrožja pa je poslal major Kilibarda v Lackov bataljon poročnika Staneta Terčaka, pomočnika načelnika obveščevalnega centra IV. operativne cone. Terčaku je še posebej naložil, da ugotovi natančno stanje v Lackovem bataljonu in da pošlje o tem v najkrajšem času obsežno poročilo. Štab IV. operativne cone je prvotno nameraval Lackov bataljon, ki je štel 72 borcev, priključiti Zidanškovi brigadi in ji s to okrepitvijo omogočiti ponovno ustanovitev 3. bataljona. Po stikih, ki jih je z Lackovim bataljonom vzpostavil, pa je svojo prvotno namero opustil. Menil je, da morajo vodi Lackovega bataljona še naprej delovati na svojih sedanjih območjih, kjer so ugodne razmere za njihov razvoj ter da je računati s tem, da bo na njihovih sektorjih kmalu mogoče ustanoviti dober odred. Po posredovanju natančnih navodil za delovanje Lackovemu bataljonu je komandant Kilibarda ukazal političnemu komisarju Jocu, da mora Hermankov vod mobilizirati in vzdrževati zvezo z Zidanškovo brigado, Haloški vod mobilizirati in pošiljati novince prek Kozjanskega odreda na Dolenjsko, Osojnikov vod mobilizirati zlasti prostovoljce na mariborskem območju in Ptujskem polju ter jih pošiljati na Pohorje, sočasno pa pripravljati sezname vojaških obveznikov, ki jih bodo prišle mobilizirat druge enote. Kobanskemu vodu je ukazal, da mora urediti prehod

prek Drave in pričeti zbirati dezerterje iz nemške vojske. Tako je bil Lackov bataljon na koncu maja 1944 po sestanku med komandantom cone in političnim komisarjem Lackovega bataljona uradno vključen med enote IV. operativne cone, hkrati pa se je končalo neosnovano sumničenje v njegovo privrženost narodnoosvobodilnemu boju.[210]

S prihodom na Pohorje so se novi komandant in politični komisar ter drugi člani IV. operativne cone dodobra seznanili z dejanskimi vojaškimi in političnimi razmerami na tem operacijskem območju. Štab cone je v razmeroma kratkem času pregledal enote, ugotovil v njih osnovne pomanjkljivosti in jim posredoval navodila za uspešnejše delovanje in razvoj. Hkrati je uskladil njihovo operativno dejavnost. Člani štaba cone so šli z brigadami tudi v akcije in boje. Tako so spoznali njihovo pravo vojaško vrednost, s svojimi bogatimi vojaškimi izkušnjami pa so pripomogli k uspehom, ki so jih enote v tem obdobju dosegale. Štab IV. operativne cone je v enotah uspešno razrešil več kadrovskih vprašanj, ugodno pa je v smislu njegovega ukaza z dne 18. aprila 1944 potekala tudi mobilizacija. Po nepopolnih podatkih je od 13. aprila do 13. maja mobilizirala Šlandrova brigada 252, celotna XIV. divizija 243, Zidanškova brigada 225, Vzhodnokoroški odred 174, Kamniško-zasavski odred pa 66 novincev.[211]

Tako obsežna mobilizacijska dejavnost pa je postavljala enote IV. operativne cone predvsem zaradi pomanjkanja orožja, odpreme neoboroženih borcev in izvajanja ofenzivnih akcij pred huda vprašanja. Glavni štab NOV in PO Slovenije je poročal vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije, da so bile skoraj vse enote IV. operativne cone v zadnjem času zaposlene z mobilizacijo in da spričo tega ni bilo mogoče izvrševati tudi akcij proti nemškim enotam. Te pa so prvi pogoj za izvajanje mobilizacije in dvig zaupanja v enote NOV in PO Slovenije pri množici mobilizirancev. Glavni štab je poudaril, da pa so enote kljub težavam izvedle v zadnjem času več precej uspešnih akcij in to celo v obdobju velike nemške dejavnosti, s katero so poskušali prisiliti enote IV. operativne cone na defenzivo in preprečiti mobilizacijo. Ker je štel glavni štab NOV in PO Slovenije Štajersko za osnovni mobilizacijski rezervoar in v vojaškem pogledu trenutno osrednji problem v Sloveniji, se je dogovoril s sovjetsko ter anglo-ameriško vojaško misijo, da pošiljata začasno vse orožje, ki je dodeljeno Sloveniji, na

območje IV. operativne cone. Ker se na Štajerskem bije prav sedaj med partizani in Nemci boj za vsakega posameznika, je poudaril, da ji je zato potrebna kar najhitrejša pomoč v orožju. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je prosil, da posreduje pri zaveznikih, naj pošljejo na območje IV. operativne cone čim večje količine orožja. Prevoz orožja z območja VII. in IX. korpusa, je navedel, da je pretežaven, prav tako pa je težko pošiljati novince na Dolenjsko čez Savo, železniško progo in zaminirano mejo. Pri tem je treba upoštevati tudi štajerski lokalni patriotizem. Da bi zagotovili glede nadaljnje mobilizacije, ki jo je glavni štab v poročilu ponovno ocenil kot najvažnejši vojaški in politični problem, čim boljši uspeh, je sklenil poslati v štab IV. operativne cone namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktorja Avblja-Rudija.[212]

Poraz Nemcev na Mali in Veliki Kopi

Povečana dejavnost enot IV. operativne cone, njihova krepitev in nagel razvoj političnih organizacij na terenu so bila vprašanja, ki jim nemške okupacijske oblasti niso bile več kos. Od 15. do 20. maja so Nemci izvajali ofenzivno akcijo »Anton I«, ki je zadela le na Tomšičevo brigado, in je propadla. Nato so od 21. do 23. maja nadaljevali z ofenzivno akcijo »Anton II« proti Šercerjevi brigadi, ki se je tudi končala brez uspeha. Dne 25. maja so morali ofenzivno akcijo »Anton II« prekiniti, ker so bili 26. maja prisiljeni pričeti na območju Vransko—Kolovrat—Prebold—Laško—Tabor z ofenzivno akcijo »Binkošti«, ki pa je že 28. maja doživela svoj neuspeli konec. Medtem je Bračičeva brigada 28. maja napadla orožniško in vermanšaftsko postajo v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, a je ni zavzela, Zidanškova brigada pa je, kot je znano, na isti dan zajela in razorožila posadko v Dovžah. Posledica teh napadov je bila nova ofenzivna akcija na Pohorje s policijo, vojsko in I. bataljonom vermanšafta, ki je trajala od 1. do 10. junija.[213]

Zidanškova brigada je bila od 29. maja v Golavabuki pri Pridgarju in pri drugih gostoljubnih kmetijah. Tu je počivala ter se pripravljala za pohode in boje. Štab brigade je bil obveščen o koncentraciji sovražnikovih sil v postojankah okoli Pohorja ter prihodu policijskih enot prek Lovrenca na Pohorju

in Ribnice na Pungart ter Veliko Kopo. Zato je 1. junija ukazal svojim enotam vojaško pripravljenost. Očitno je bilo, da pripravljajo Nemci proti Zidanškovi in drugim brigadam ofenzivno akcijo. Štab je na posvetu predvideval, da nameravajo Nemci brigado obkoliti, jo izzvati v boje na pobočjih nad Mislinjsko dolino, nato ji z močnimi enotami iz smeri Male in Velike Kope udariti v hrbet ter jo potisniti na vznožje mislinjskega Pohorja in tu uničiti. Ker so bili položaji pri Pridgarju zelo primerni za izvedbo sovražnikove taktične zamisli, se je štab brigade odločil za pohod proti severozahodu, kjer Nemci še niso sklenili obroča. V noči na 2. junij je brigada v največji tišini krenila na pot mimo Goloba in Sv. Barbare proti Mačkovem križu, ki leži med Žvikartovim križem in Sv. Barbaro. Tu se je izkazala pravilnost predpostavke štaba brigade. Iz Mislinjske doline je proti Mačkovem križu nastopala močnejša vermanšaftska kolona, katere naloga je bila skleniti obroč v smeri Male Kope. Štab brigade je ukazal 2. bataljonu, da pusti vermane čim bliže ter da jih odločno napade. Hkrati pa je poslal 1. bataljon v zasedo pod Malo Kopo. Vermani, bližajoči se 2. bataljonu, so se vedli dokaj brezbrižno, saj so domnevali, da je brigada nekje nad Dovžami. Okoli osme ure jih je z ugodnih položajev nenadoma napadel 2. bataljon. Presenečenje v sovražnikovih vrstah je bilo takšno, da ni bil zmožen organizirati obrambe. Jurišem 2. bataljona je sledil paničen beg vermanov, ki so jih borci podili daleč proti dolini. Kmalu zatem, ko se je ločila 1. četa 1. bataljona od brigadne kolone, da bi postavila zasedo pri Mali Kopi, jo je napadla policijska enota, ki je bila v zasedi tik nad Malim sedlom. Na nemški ogenj je pogumno in takoj odgovoril partizanski mitraljezec. S svojo prisebnostjo je omogočil najprej svoji četi, nato pa celotnemu bataljonu, da se je razporedil za boj. Komandant Boris Vinter je zatem popeljal bataljon na juriš in pregnal policiste proti vrhu Male Kope. Tu so se nekaj časa trdovratno upirali, toda bataljon jih je kljub temu potisnil čez sedlo na Veliko Kopo. Borci so jih pričeli obkoljevati, toda prišlo je do nenadnega preobrata. Policistom je prišla na pomoč 1. alarmna četa Maribor okolica I. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska. Ta četa je krenila iz Mislinjske doline zjutraj ob pol osmih in je šla po poti Kolander—Sv. Ahac—Razborca—Javnikar—kota 941—Tisnikar—Sopeljšnik—kota 1439. Tu je naletela na zaporno črto policistov, ki so pri-

območje IV. operativne cone. Ker se na Štajerskem bije prav sedaj med partizani in Nemci boj za vsakega posameznika, je poudaril, da ji je zato potrebna kar najhitrejša pomoč v orožju. Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije je prosil, da posreduje pri zaveznikih, naj pošljejo na območje IV. operativne cone čim večje količine orožja. Prevoz orožja z območja VII. in IX. korpusa, je navedel, da je pretežaven, prav tako pa je težko pošiljati novince na Dolenjsko čez Savo, železniško progo in zaminirano mejo. Pri tem je treba upoštevati tudi štajerski lokalni patriotizem. Da bi zagotovili glede nadaljnje mobilizacije, ki jo je glavni štab v poročilu ponovno ocenil kot najvažnejši vojaški in politični problem, čim boljši uspeh, je sklenil poslati v štab IV. operativne cone namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktorja Avblja-Rudija.[212]

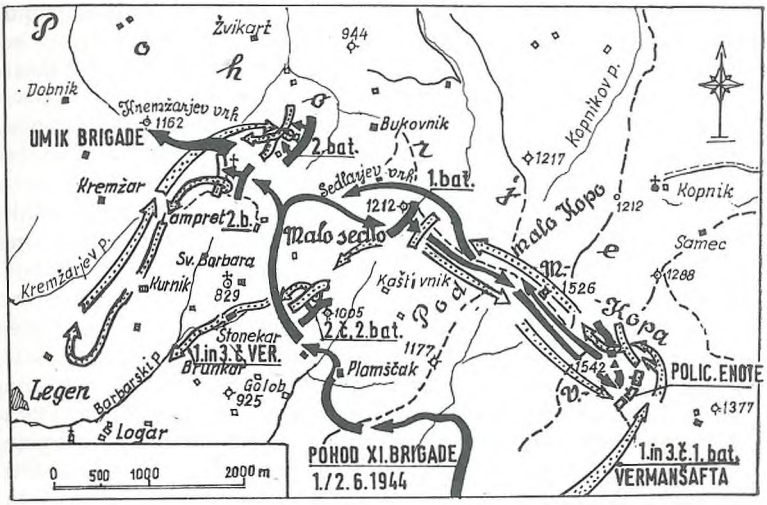
Poraz Nemcev na Mali in Veliki Kopi

Povečana dejavnost enot IV. operativne cone, njihova krepitev in nagel razvoj političnih organizacij na terenu so bila vprašanja, ki jim nemške okupacijske oblasti niso bile več kos. Od 15. do 20. maja so Nemci izvajali ofenzivno akcijo »Anton I«, ki je zadela le na Tomšičevo brigado, in je propadla. Nato so od 21. do 23. maja nadaljevali z ofenzivno akcijo »Anton II« proti Šercerjevi brigadi, ki se je tudi končala brez uspeha. Dne 25. maja so morali ofenzivno akcijo »Anton II« prekiniti, ker so bili 26. maja prisiljeni pričeti na območju Vransko—Kolovrat—Prebold—Laško—Tabor z ofenzivno akcijo »Binkošti«, ki pa je že 28. maja doživela svoj neuspeli konec. Medtem je Bračičeva brigada 28. maja napadla orožniško in vermanšaftsko postajo v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, a je ni zavzela, Zidanškova brigada pa je, kot je znano, na isti dan zajela in razorožila posadko v Dovžah. Posledica teh napadov je bila nova ofenzivna akcija na Pohorje s policijo, vojsko in I. bataljonom vermanšafta, ki je trajala od 1. do 10. junija.[213]

Zidanškova brigada je bila od 29. maja v Golavabuki pri Pridgarju in pri drugih gostoljubnih kmetijah. Tu je počivala ter se pripravljala za pohode in boje. Štab brigade je bil obveščen o koncentraciji sovražnikovih sil v postojankah okoli Pohorja ter prihodu policijskih enot prek Lovrenca na Pohorju

in Ribnice na Pungart ter Veliko Kopo. Zato je 1. junija ukazal svojim enotam vojaško pripravljenost. Očitno je bilo, da pripravljajo Nemci proti Zidanškovi in drugim brigadam ofenzivno akcijo. Štab je na posvetu predvideval, da nameravajo Nemci brigado obkoliti, jo izzvati v boje na pobočjih nad Mislinjsko dolino, nato ji z močnimi enotami iz smeri Male in Velike Kope udariti v hrbet ter jo potisniti na vznožje mislinjskega Pohorja in tu uničiti. Ker so bili položaji pri Pridgarju zelo primerni za izvedbo sovražnikove taktične zamisli, se je štab brigade odločil za pohod proti severozahodu, kjer Nemci še niso sklenili obroča. V noči na 2. junij je brigada v največji tišini krenila na pot mimo Goloba in Sv. Barbare proti Mačkovem križu, ki leži med Žvikartovim križem in Sv. Barbaro. Tu se je izkazala pravilnost predpostavke štaba brigade. Iz Mislinjske doline je proti Mačkovem križu nastopala močnejša vermanšaftska kolona, katere naloga je bila skleniti obroč v smeri Male Kope. Štab brigade je ukazal 2. bataljonu, da pusti vermane čim bliže ter da jih odločno napade. Hkrati pa je poslal 1. bataljon v zasedo pod Malo Kopo. Vermani, bližajoči se 2. bataljonu, so se vedli dokaj brezbrižno, saj so domnevali, da je brigada nekje nad Dovžami. Okoli osme ure jih je z ugodnih položajev nenadoma napadel 2. bataljon. Presenečenje v sovražnikovih vrstah je bilo takšno, da ni bil zmožen organizirati obrambe. Jurišem 2. bataljona je sledil paničen beg vermanov, ki so jih borci podili daleč proti dolini. Kmalu zatem, ko se je ločila 1. četa 1. bataljona od brigadne kolone, da bi postavila zasedo pri Mali Kopi, jo je napadla policijska enota, ki je bila v zasedi tik nad Malim sedlom. Na nemški ogenj je pogumno in takoj odgovoril partizanski mitraljezec. S svojo prisebnostjo je omogočil najprej svoji četi, nato pa celotnemu bataljonu, da se je razporedil za boj. Komandant Boris Vinter je zatem popeljal bataljon na juriš in pregnal policiste proti vrhu Male Kope. Tu so se nekaj časa trdovratno upirali, toda bataljon jih je kljub temu potisnil čez sedlo na Veliko Kopo. Borci so jih pričeli obkoljevati, toda prišlo je do nenadnega preobrata. Policistom je prišla na pomoč 1. alarmna četa Maribor okolica I. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska. Ta četa je krenila iz Mislinjske doline zjutraj ob pol osmih in je šla po poti Kolander—Sv. Ahac—Razborca—Javnikar—kota 941—Tisnikar—Sopeljšnik—kota 1439. Tu je naletela na zaporno črto policistov, ki so pri-

šli na te položaje iz ribniške smeri. Pot je vermanšaftska četa nato nadaljevala ob zaporni črti in prišla na severna pobočja Velike Kope, kjer je bočno napadla 1. bataljon, ki je bil okrepljen z minerskim in obveščevalnim vodom, v boju pa so sodelovali tudi člani štaba brigade s kurirji in z drugim osebjem. Vnel se je kratek in oster boj. Partizani so se začeli umikati. Poskušali so preurediti svoje enote in na ta način doseči določeno prednost. Ker pa je bil sovražnik številčno premočan, se je ojačeni 1. bataljon postopoma umikal prek sedla na severna pobočja Male Kope. Vendar je moral zapustiti tudi te položaje, zakaj 1. vermanšaftski četi se je pridružila poleg policijskih enot še 3. vermanšaftska četa Maribor mesto in sedaj je bilo razmerje sil že tako močno v prid sovražniku, da ni kazalo 1. bataljonu drugega, kot da se je umaknil na položaje Mačkov križ. Med boji 1. bataljona je iz smeri Slovenjega Gradca prišlo zopet kakih 100 vermanov. Drugi bataljon jih je počakal na položajih Malo sedlo—Žvikartov križ ter jih podobno kot prvič z ognjem in jurišem pregnal v dolino. V hajki za vermani si je bataljon nabral nekaj streliva in orožja, ki ga je sovražnik na begu odmetaval. Po vrnitvi 2. bataljona je brigada krenila proti Sedlarjevem vrhu. Ker pa sta ji sledili 3. in 1. vermanšaftska četa, jima je 2. bataljon postavil severovzhodno od barbarške cerkvice zasedo. Komandant Murat je odredil za izvršitev te naloge 2. četo, ki jo je vodil Ivan Zore-Džoni. Za okrepitev je dobila težko bredo, s katero je opravljal mitraljezec Albin. Borci so si izbrali pod Kaštivskim vrhom ob robu gozda izvrstne položaje. Proti Mali Kopi so poslali dva izvidnika, ki pa sta kmalu pritekla nazaj. Sovražnikovi vojaki so jima sledili in streljali za njima. Izvidnika sta tekla mimo zasede in tako zavedla vermane, da niso vedeli, da jih ta v neposredni bližini čaka. Četi so se približali na kakih 40 m. Tedaj je dal ukaz za ogenj komandant brigade Andrej Cetinski-Lev, ki je bil tudi s četo. Padlo je nekaj vermanov, več pa jih je bilo ranjenih. Po prvi toči krogel so partizani prenehali streljati. Pripadniki 3. vermanšaftske čete so bili spričo nenadnega partizanskega napada tako zmedeni, da niso prav vedeli, iz kakšne razdalje so jih partizani napadli. Močno so streljali v gozd, krogle pa so letele previsoko. Četa se je potuhnila in ko so vermani misleč, da so se partizani umaknili, krenili ponovno proti gozdu, so jih partizani še drugič obsuli s kroglami in takoj zatem jurišali. Večina vermanov 3.

Boji pri Mali in Veliki Kopi na Pohorju 2. junija 1944

čete je zbežala proti Mislinjski dolini, na položajih pa so pustili mrtve in ranjene. Na pomoč je prihitela 1. četa. Vnel se je oster boj. Partizani so držali ugodne položaje in z njih uspešno streljali. Sovražnik je nato v najtežjih okoliščinah rešil svoje mrtve in ranjene ter se naglo umaknil v Šmartno pri Slovenjem Gradcu, od koder je zjutraj krenil v akcijo.

Nastopila je že noč, ko si je 2. četa 2. bataljona od celodnevnih naporov in bojev oddahnila ter krenila za brigadno kolono, ki se je počasi in enako utrujena pomikala proti Kremžarjevem vrhu. Vendar je splošno prijetno razpoloženje zaradi uspešnih bojev premagalo utrujenost partizanov.

Sovražnik je imel na ta dan precejšnje število mrtvih in ranjenih. Po partizanskih poročilih so v Slovenj Gradec pripeljali 14 mrtvih in 28 ranjenih. Brigada je zajela dva Nemca. Zanimivo je, da je enega za drugim zajel med boji 15-letni borec Vili Mlakar-Boltežar. Partizani so ju po zaslišanju izpustili. To je bil že drugi Boltežarjev podvig z ujetniki. Prvi mu je uspel ob napadu na Mislinjo, ko je prav tako pripeljal v štab dva zajeta sovražnikova vojaka. Brigada je zaplenila 2 mitraljeza, 2 puški, 2 pištoli in 800 nabojev. Še en puškomitraljez so na ta dan zaplenili terenci in ga izročili brigadi. V bo-

jih, ki so trajali od 8. do 21. ure, so bili lažje ranjeni samo borci Karel Gril, Karel Rajh-Feliks in Alojz Zupančič.

Ofenzivna akcija, ki so jo Nemci imenovali »operacija Razborca« se je spremenila iz načrtovane zmage proti Zidanškovi brigadi v hud poraz vermanšaftskih in policijskih enot. Zmaga brigade je tem bolj pomembna, ker je z odlično taktiko in odločnimi napadi premagala številčno znatno močnejšega sovražnika. Po partizanskih poročilih je sodelovalo v bojih okoli 400 vermanov in 350 policistov, skupaj 750 mož, medtem ko je brigada štela 312 borcev, od tega 217 oboroženih in 95 neoboroženih. Tako je bilo razmerje glede na oborožene za več kot trikrat večje v prid sovražnika. Pravilnost odločitve štaba brigade je bila v naglem premiku od Pridgarja do Mačkovega križa. To ji je omogočilo, da je presenetila in pregnala vermane proti Slovenjemu Gradcu, policiste pa na Veliko Kopo. Prva in tretja vermanšaftska četa sta se zaradi premika brigade vključili v boje mnogo prepozno. Brigado bi morali napasti zjutraj v Razborci, ne pa v času, ko je brigada že razbila vermane in policiste. Z rešitvijo policistov na Veliki Kopi pa sta vermanšaftski četi prikrajšali brigado verjetno za še večji uspeh.

Boje na Mali in Veliki Kopi lahko razdelimo v tri etape. V prvi je imela pobudo brigada. V drugi se je zaradi številčne sovražnikove premoči organizirano umaknila do Mačkovega križa. V tretji pa je zadala z dobro postavljeno zasedo umikajočim se vermanom ponovne izgube v mrtvih in ranjenih.

Sovražnik je boje tega dne ocenil kot zahtevne in težavne. Vsem udeležencem pripadnikom I. vermanšaftskega bataljona so na osnovi posebne odredbe vpisali v vojaško knjižico »Mala Kopa/Sv. Barbara (operacija »Razborca« boji z močnimi bandami)«.[214]

Po umiku z Male Kope je Zidanškova brigada prenočila na območju Kremžarjevega vrha. Od tod je šla 3. junija zjutraj na Pungart in se je tu zadrževala do noči. Ponoči se je premestila k Pridgarju v Golavabuko in je tu ostala 4. junija ves dan.[215] Na ta dan je brigada prejela tri odredbe vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije. Prva je spreminjala naziv namestnika političnega komisarja v naziv pomočnika političnega komisarja in mu je nalagala še opravljanje dolžnosti poverjenika personalnega odseka. Druga je govorila o spremembi pozdravljanja s stisnjeno pestjo in je uvajala obi-

čajni vojaški pozdrav, ki ga ima naša armada še danes. Tretja pa je prepovedovala nošenje nepredpisanih kap. Zahtevala je, da se jih takoj zamenja s kapami, ki so bile uvedene od vsega začetka narodnoosvobodilnega boja v prvih divizijah narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Druga in tretja odredba sta bili namenjeni regularnim enotam NOV in nista veljali za partizanske odrede Jugoslavije. Zanimivo je pripomniti, da se popolne enotnosti glede vojaških kap ni doseglo vse do osvoboditve. Posamezniki so še naprej nosili nemške, vermanšaftske in druge vojaške kape. Pri novincih pa je bilo mogoče opaziti tudi klobuke in čepice, vendar so imela vsa različna pokrivala našite peterokrake zvezde. [126]

Petega junija se je brigada premaknila na predel med Peskom in Sv. Lovrencem na Pohorju. Od tod je šel njen 1. bataljon odkupovat hrano. Naslednji večer se je brigada spustila bliže k Sv. Lovrencu.[217]

Nemške enote vojske, policije in I. vermanšaftskega bataljona, ki so izvajale ofenzivno akcijo na Pohorje od 1. junija, so bile že naslednji dan poražene na območju Male Kope v boju z Zidanškovo brigado. Nato so se ponovno brez uspeha bojevale 6. junija nad Dovžami z Bračičevo brigado. Tretji vermanšaftski bataljon se je spopadel pri Šmihelu s Tomšičevo brigado in je imel štiri mrtve, tri ranjene in pet pogrešanih.[218] Tako se je neuspešno končala tudi ta nemška ofenziva.

Sedmega junija je nad Sv. Lovrencem obstreljevala sovražnikova kolona zasedo Zidanškove brigade in hudo ranila borca 2. bataljona Jožeta Svečka-Matijo, ki je poškodbi podlegel. Nemci so močno obstreljevali tudi druge enote, ki so bile s štabom brigade pri Kasjaku. Brigada je šla na položaje, 2. bataljon pa je sledil nemški koloni, vendar se mu je ta umaknila v dolino. Od Kasjaka se je brigada premestila v taborišče pri Črnih tablah.[219]

Napad na policiste v Činžatu in na vlak pri Fali

Pod močnim vtisom začetka druge fronte in borbenim razpoloženjem moštva se je štab brigade odločil za akcije v Dravski dolini. Osmega junija zvečer sta šla iz taborišča oba bataljona, da bi izvršila predvidene naloge. Prvemu so zaupali izvedbo ekonomske akcije v Puščavi blizu Fale, drugemu pa napad na vlak pri falskem predoru.

Prvi bataljon si je v Činžatu sposodil dve konjski vpregi ter nato temeljito izpraznil trgovino v Puščavi. Komandant Boris Vinter je od tod poslal v predhodnico mitraljezca Franca Fišerja-Vasilija s pomočnikom. Njima je sledila kolona borcev, v sredini pa sta se počasi pomikali dobro naloženi vpregi. Ko so bili nekaj po eni uri ponoči (9. junija) pri pokopališču pod Jodlom, so nenadoma nebo obsijali avtomobilski žarometi. Z Jodla sta se bližala tovorna avtomobila s policisti. Mitraljezec Vasilij in njegov pomočnik sta skočila v zasedo, njima pa so sledili Ivan Kovačič-Gandi, četni komandir Tine Šuligoj in drugi. Komandir ni imel z razporeditvijo borcev težav, ker so zvečine kar samoiniciativno zasedli položaje z leve in desne strani ozke ceste. To je bila preizkušena enota, ki je vedela, kaj ji je v takšnem primeru storiti. Vasilij je pustil avtomobila mimo. Zavedal se je, da bo prav on moral onemogočiti umik policistom proti Jodlu. Toda preden je sprožil, sta se tovornjaka ustavila. Naletela sta na vpregi, ki sta zapirali cesto. Vasilij je tedaj pritisnil na mitraljez, toda kot bi se partizani domenili, je tedaj zaregljalo iz vseh orožij. Močno se je posvetilo in zagrmelo. Gandi je med Nemce vrgel sveženj bomb. Na partizanski ogenj pa nemški policisti niso mnogo odgovarjali, kar je bilo tudi skoraj nemogoče. Tisti, ki niso bili zadeti, so poskakali z avtomobilov in se skušali prebiti iz obroča. Šofer prvega avtomobila Tone Jakomini, verman iz Vuhreda, je zbežal po potoku in se skril v bližnje skalovje, šofer drugega tovornjaka Jože Vrenčur, ki so ga Nemci kot civilnega šoferja to noč mobilizirali, pa se je skril v narasli potok. Tu je ležal še precej časa po partizanskem umiku.

Partizanski napad je policiste, ki jim je uspelo skočiti z avtomobilov, popolnoma zmedel. Eden je skočil do Vasilija in ga vprašal, kaj se dogaja. Njun razgovor je pretrgal Vasilijev mitraljez. Takoj zatem je Vasiliju nastavil na prsa brzostrelko nemški častnik ter zavpil »roke kvišku«. Toda Vasilij je bil zopet hitrejši. Pograbil je častnikovo brzostrelko in ugotovil, da se je v njej zataknil naboj. Nemškega častnika je pokopalo lastno orožje, prizaneslo pa je partizanskemu mitraljezcu. Nemcu je Vasilij zaplenil še daljnogled in več specialk.

Nekaj policistov je poskušalo preboj čez pokopališče, toda prehitel jih je s soborci komandir Tine Šuligoj. Eden je obvisel mrtev na pokopališkem obzidju, drugi pa so planili nazaj proti cesti. Streljanje je počasi prenehalo in partizani so ob-

stopili tovorna avtomobila. Prizor je bil grozljiv. Trupla pobitih nemških policistov so ležala vsevprek in kri je počasi odtekala na cesto.

Borci so z vozov zmetali manj pomembno rekvirirano blago ter naložili orožje in strelivo. Bataljon je zaplenil 4 brzostrelke, lahek mitraljez, 8 pušk, 5 pištol, 11.775 nabojev, 120 bomb in precej uniform ter druge opreme. Preživeli Jože Vrenčur je izpovedal, da je bilo na obeh tovornjakih 36 policistov in verman Jakomini ter da je bil plen verjetno večji, ker je poleg drugega vozil tudi 12 zabojev različnega streliva. Povedal je še, da so bili policisti v Vuhredu in Marenbergu (danes Radlje ob Dravi) zbrani v naglici zato, ker so morali skozi Maribor na pomoč v Sv. Lovrenc na Pohorje. Od tam je sovražnikova posadka prosila za nujno okrepitev z obrazložitvijo, da jo nameravajo napasti partizani.

O sovražnikovih žrtvah ni točnih podatkov. Očividci so videli 9. junija zjutraj 10 nemških trupel, ki so ležala na cesti pod pokopališčem. Nemški nadporočnik, ki so ga ranjenega zjutraj odpeljali v bolnišnico, je podlegel. Na osnovi številnih virov lahko sklepamo, da je moral imeti sovražnik okoli 20 mrtvih, od katerih je verjetno polovico umaknil z mesta napada že v nočnih ali zgodnjih jutranjih urah. Borci so skušali tovornjaka zažgati, kar jim ni uspelo, pač pa so ju s streljanjem v mehanizem in gume poškodovali. Po tej akciji, ki se je iz ekonomske spremenila v vojaško, se je bataljon vrnil brez žrtev in z bogatim plenom prek Činžata na položaje nad Sv. Lovrenc na Pohorju.[220]

V noči na 9. junij sta komandant Anton Plešnik-Murat in politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov razporedila 2. bataljon nad železniško progo Fala—Ruše. Načelnik štaba brigade Vincenc Janko-Harkov in namestnik komandanta 2. bataljona Milan Trtnik-Milanček pa sta pomagala minerjema Karlu Natku-Konradu in Zdravku Stvarniku-Timu pri polaganju min, ki sta jih zagrebla blizu predora pri 164 km. Ob pol šestih je pripeljal od Ruš osebni vlak št. 612. Vodniki in komandirji so budili borce, ki so utrujeni pospali. Tim je sprožil vžigalno napravo, toda lokomotiva je z vagoni še drvela naprej. Toda čez nekaj trenutkov je zagrmelo. Tla so se stresla kot ob potresu, kamenje, pomešano s kosi pragov in tračnic je frčalo po zraku. Najprej je iztiril en vagon, potem sta se postavila povprek še dva. Vlak se je ustavil. Močan partizanski ogenj je nazna-

nil napad. Z bombami in gromkimi vzkliki juriš so borci naskakovali vagone. V njih je bilo poleg potnikov blizu 60 nemških vojakov, policistov in drugih uniformirancev. V vagonih in okoli njih se je razvnel zagrizen spopad. Del nemških vojakov je ob napadu skočil iz vagonov in se za njimi ogorčeno upiral. Na čelu najpogumnejših napadalcev je bil komandant Murat. Sovražnik se je odločil za obrambo in nasprotne napade. Toda pravočasni Muratovi posegi so odločilno vplivali na nadaljnji razvoj boja, ki je potekal partizanom v prid. Borci so Nemce pregnali s proge k Dravi. Nekaj jih je poskakalo v reko, nekaj pa se jih je vdalo. Večino tistih, ki so se skušali rešiti s tem, da bi preplavali Dravo, so zadele partizanske krogle.

Po približno enournem boju je prišla napadenemu vlaku nemška vojaška pomoč, pred katero se je bataljon postopoma umaknil na Pohorje. S tem mu je bila preprečena možnost zaseči večji vojaški plen orožja in streliva. Sovražnik je imel po partizanskih poročilih kakih 30 mrtvih, ranjenih in zajetih, razdrto progo in tri poškodovane vagone. Bataljon je zaplenil 4 puške, 2 pištoli in večjo količino razne opreme. V boju so bili hudo ranjeni komandant Anton Plešnik-Murat, šef obveščevalnega centra Bračičeve brigade Stane Kramar, ki je prišel v Zidanškovo brigado, Karel Natek-Konrad in obveščevalec Rudolf Maršek-Hedo.[221]

Akciji v Činžatu in na železniški progi sta izredno uspeli. Pri napadu na tovorna avtomobila, ki sta presenetila kolono 1. bataljona, je treba poudariti, da so se partizani morali v nepredvidenih razmerah naglo znajti. Časa pa je bilo tako malo, da niso utegnili vključiti v napad celotnega bataljona, kar jim je oviral tudi zelo strm in rebrast teren. Napad na vlak je bil dobro zasnovan, toda zgodilo se je nekaj nepredvidenega. Namesto pod lokomotivo so eksplodirale mine pri zadnjih vagonih, kar je potem znatno otežkočalo napad in neugodno vplivalo na celoten potek akcije. Do zakasnitve eksplozije je prišlo zato, ker je bila vžigalna vrvica vlažna in je gorela počasneje. Obe akciji pa sta bili prav glede na težave, ki jih partizani niso mogli predvideti, zelo uspešno izvedeni. Poleg rekviriranega blaga v Puščavi so pridobili nekaj orožja, precej opreme ter zlasti veliko prepotrebnega streliva.

V noči med 8. in 9. junijem je odvrglo 6 zavezniških letal na Roglo in Resnik precej orožja in opreme. Bračičeva briga-

da, štab XIV. divizije in štab IV. operativne cone so prišli po naglem pohodu iz Golavabuke okoli 18. ure na Roglo. Tu so pohiteli s pospravljanjem pošiljke. Po nepopolnih podatkih so prevzeli 90 pušk, 12 puškomitraljezov, 4 protitankovske puške, 44 brzostrelk, večje količine streliva in razstreliva, 300 srajc in drugo opremo. Za pošiljko so zvedeli Nemci in so poslali v Resnik enoto, ki je tu zasegla 12 pločevinastih kontejnerjev. Napadli so jih borci Bračičeve brigade, Nemci pa so na begu z miniranjem uničili 4 kontejnerje orožja in razstreliva. Zaradi zavarovanja spuščališča in pospravljanja pošiljke je prispela 10. junija v jutranjih urah na Roglo tudi Zidanškova brigada. Pri pospravljanju zavezniške pomoči je pomagal še del Koroškega odreda, ki je nepredvidoma prišel na Roglo.

Da ne bi Nemci z večjimi silami prodrli do skladišč orožja in streliva, ga je ukazal štab IV. operativne cone takoj razdeliti. Tako je bila tudi Zidanškova brigada ob tej priložnosti deležna zavezniške pomoči v orožju in strelivu. Bračičevo brigado je predpoldne obletavalo nemško letalo in odvrglo nekaj ročnih bomb. Popoldne pa je krožilo nad položaji Zidanškove brigade ter odvrglo dve bombi. Mitraljezci so po njem močno streljali, ga zadeli in pregnali. Štab IV. operativne cone je v zvezi z zavezniško pošiljko poročal, da je bilo veselje gledati borce, s kakšno vnemo so čistili nove mitraljeze, brzostrelke in puške in potem ko so streljali po nemškem letalu. Naslednji dan 11. junija je sporočila obveščevalna patrulja, da nastopajo Nemci proti spuščališču v dveh kolonah. Na zavarovanje sta šli Zidanškova in Bračičeva brigada, toda nemški koloni sta se na pohodu ustavili in se nato vrnili v dolino.[222]

Pomočnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi je v svojem poročilu o dejavnosti enot in razmerah 9. junija 1944 sklenil, da je položaj na Štajerskem prav dober. Opozoril pa je, da si zaradi prostorske razsežnosti in razbitosti sil enote IV. operativne cone medsebojno ne morejo pomagati, kar zahteva od njih še naprej taktiko partizanskega bojevanja.[223]

Dne 11. junija je prejela Zidanškova brigada pomembno povelje štaba IV. operativne cone z dne 8. junija 1944. Štab cone ji je ukazal, da prične takoj z ofenzivnimi akcijami. Po začetku druge fronte v Franciji 6. junija 1944 je vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije maršal Tito izdal po radiu povelje vsem enotam o takojšnjem začetku ofenzivnih akcij

proti sovražniku. Vsem drugim enotam je štab IV. operativne cone izdal povelje enake vsebine že 7. junija, ne da bi čakal na navodila glavnega štaba NOV in PO Slovenije, s katerimi ni imel v teh dneh neposredne zveze. Štab IV. operativne cone je ukazal enotam, da morajo pričeti s splošno mobilizacijo in izvajanjem vojaških operacij, katerih glavni cilj bo pridobivanje orožja in rušenje komunikacij. Zidanškovi brigadi je določil območje severozahodnega Pohorja in rušenje komunikacij Maribor—Dravograd—Mislinja, XIV. diviziji pa območje jugovzhodnega Pohorja od ceste Maribor—Slovenske Konjice do črte Mislinja—Paški Kozjak—Vojnik.[224] Zidanškova brigada je zvedela za izkrcavanje Angloameričanov v Normandiji 8. junija zjutraj. Navdušenje med borci je bilo veliko, zato je štab brigade sklenil, da bo ta velik vojaški in politični dogodek proslavil z vojaškimi akcijami v Dravski dolini. Kot vemo, je brigada nato izvedla v noči na 9. junij uspeli napad na policiste v Činžatu in na vlak pri Fali. Brigada je tako krenila kar na lastno pobudo v akcije. Povelje štaba IV. operativne cone je potem samo še potrdilo pravilnost njene usmerjenosti in lastne akcijske spodbude.[225]

Z Rogle je Zidanškova brigada krenila 12. junija in zasedla položaje na Glažutski planini nad Sv. Florjanom. Tu je varovala pohorsko polosvobojeno ozemlje pred vdorom nemških enot, zlasti spuščališče na Rogli, urejala in urila je svoje enote ter razpošiljala mobilizacijske patrulje.[226]

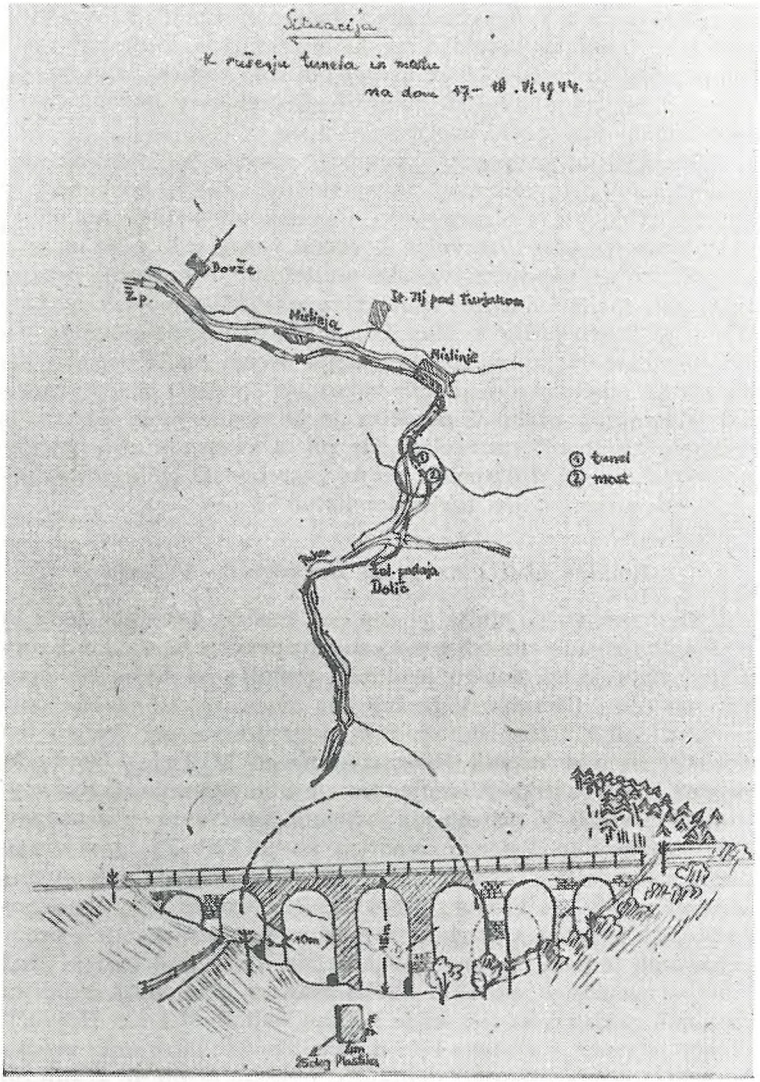
Štab IV. operativne cone je 15. junija poročal, da je okupator od 15. aprila okrepil svoje delovanje na vseh njenih območjih. Hajkal je sektor za sektorjem. Med Savinjo—Črno—Mežico—Mislinjsko dolino in Pako je trajala hajka skoraj ves mesec. Presledek je bil samo od 28. 4. do 3. 5., ko se je zopet nadaljevala. Za enote, ki so se bojevale tod, je rečeno, da so se z uspešnim manevriranjem spretno izmuznile. Štab cone je pohvalil Šercerjevo brigado, ki se je v sovražnikovi hajki od 21. do 26. 4. med Pohorjem in Savinjo zelo uspešno bojevala. Izrednega priznanja je bila deležna Zidanškova brigada. Štab IV. operativne cone je njeno borbeno vlogo med nemškimi hajkami ocenil takole: »Najaktivnejša enota v tem času je bila XI. SNOB. Mnogokrat se je bojevala na odprtem terenu s sovražnikovimi patrolami (pravilno kolonami), ki so nastopale iz več smeri proti položajem brigade. Komandanti so s svojimi enotami dobro manevrirali in z njimi poizkušali udariti sov-

ražniku v hrbet. Večkrat so jim ti manevri uspeli in sovražnik je moral zapustiti položaje ter se umakniti v dolino. V vseh teh operacijah je sovražnik utrpel občutne izgube in vselej je v paničnem begu zapuščal položaje. Dogodilo se je celo, da je med begom odmetaval orožje.«

Poročilo dalje opozarja na padec morale pri nemških vojakih, zlasti pri vermanih, in utemeljuje, da je borbenost v enotah NOV in PO Slovenije kljub velikemu prilivu novincev v stalnem porastu. Vse večje borbeno razpoloženje po enotah so pripisovali ugodnim vojaško-političnim dogodkom, nepretrganim uspehom lastnih enot in zavezniški pomoči v orožju. Glede mobilizirancev je štab IV. operativne cone poročal, da jih je poslal vse zaradi pomanjkanja orožja na Dolenjsko, da pa jih bo odslej, ko so pričeli zavezniki spuščati orožje, zadržal v svojih enotah. V poročilu je še poudarjeno, da imajo sedaj enote dovolj razstreliva, da pa bi za uspešnejše napade na sovražnikove postojanke nujno potrebovali težke mitraljeze, težke minomete in lahko topništvo.[227]

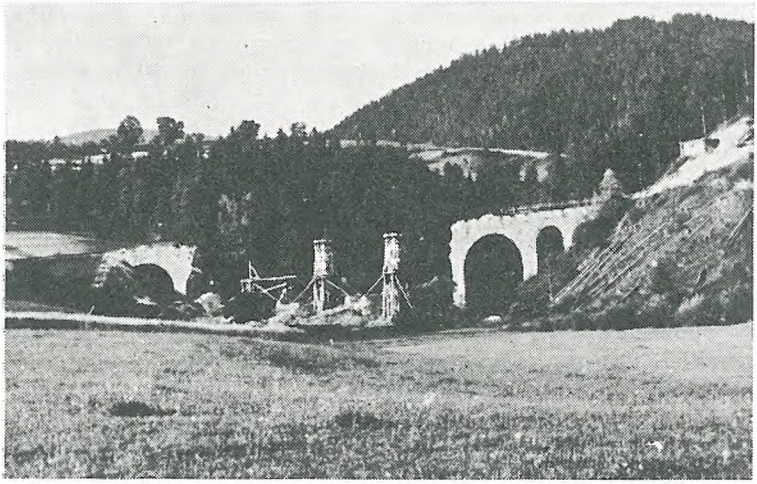
Rušilna akcija na progi Dravograd—Velenje

Sedemnajstega junija je ves dan močno deževalo, toda to ni moglo brigade zmotiti pri njenih pripravah na veliko diverzantsko akcijo, za katero je dobila povelje od štaba IV. operativne cone. Ukazano ji je bilo, da mora v noči na 18. junij porušiti velik železniški viadukt s predorom pri Doliču ter porušiti na več mestih železniško progo Mislinja—Dovže in predor Huda luknja—Velenje. Ker je bila osrednja akcija viadukt — predor, jo je morala brigada zavarovati z zasedami proti Mislinji in Velenju, medtem ko je štab IV. operativne cone predvidel za zavarovanje proti Vitanju četo iz svoje zaščite. Viadukt in predor je sovražnik varoval s posebno posadko. To bi morala brigada najprej napasti in uničiti. V predpripravah je imel največ dela minerski vod. Znašel se je pred odgovorno nalogo, porušiti 120 m dolg in 15 m visok granitni masivno grajen viadukt, ki je stal na sedmih stebrih. Največji steber je meril v tlorisu 4×7 m. Tudi prek 200 m dolg predor je bil za miniranje zelo zahteven. Grajen je bil iz granitnih kvadrov. Brigadnim minerjem je bil v veliko strokovno pomoč inženir Ludvik Lučovnik iz štaba cone, ki je za minersko akcijo pri viaduktu in predoru izdelal načrt ter jo vodil. Brigada

Fotokopija načrta za miniranje železniškega mosta in predora pri Zgornjem Doliču, ki so ga izdelali v štabu IV. operativne cone

je prejela v taborišču nad Sv. Florjanom 1.000 kg razstreliva. Iz njega so napravili minerji 20 kg težke mine, ki so bile pripravne za prenos in miniranje objektov. Brigada je na pohodu prišla v temi in dežju v vas. Tu sta se ločili enoti 2. bataljona, ki sta šli na zavarovanja proti Mislinji in Velenju. Z vsako je šlo tudi nekaj minerjev. K izvršitvi glavne naloge je nato krenil 1. bataljon. Ob 23. uri je bil pripravljen za napad na sovražnikovo posadko pri viaduktu in pri predoru, toda naletel je na presenečenje. Utrdbe, v katerih bi morala biti sovražnikova posadka, so bile prazne. Bataljon se je potem razvrstil na zavarovanja. minerji pa so se razdelili v dve skupini. Eni so podkopavali tri glavne podporne stebre, drugi pa so pripravljali miniranje predora. Ko so bili sredi največjega dela, so opazili, s kakšnimi razsežnostmi se tokrat srečujejo. Minirati bi morali vseh sedem stebrov, kar pa ni bilo mogoče, ker so imeli premalo razstreliva. Ob prvi steber so zakopali 120 kg, ob drugi 250 kg, ob tretji 120 kg, v predoru pa na dveh mestih skupaj 100 kg razstreliva. Preostalih 310 kg razstreliva so minerji odnesli proti Velenju in Mislinji, v rezervi pa jim je ostalo le še 100 kg razstreliva. Po opravljenih pripravah so prižgali razstrelivo pod viaduktom in v predoru hkrati. Po dveh močnih zaporednih eksplozijah so partizani stekli iz zaklonov in z razočaranjem ugotovili, da viadukt še stoji, toda ob boljšem pregledu so videli, da je močno razmajan. Minerji so se še enkrat lotili glavnega stebra. Zaminirali so ga s 100 kg razstreliva. Tokrat je po močni eksploziji granitni orjak zaječal ter se počasi in temeljito zrušil. Zverižene tračnice, ki so štrlele v zrak in razvaline, kjer je še pred nekaj trenutki stal mogočen viadukt, so bili jamstvo, da se po tej progi lep čas ne bodo prevažali Nemci. Eksplozije so tudi v predoru opravile svoje. V obodu sta napravili veliki luknji, skozi kateri sta prod in zemlja zasuli predor in železniško progo. Da ne bi Nemci preprečili glavnega miniranja, jih je v Mislinji pod vodstvom načelnika Vincenca Janka-Harkova navidezno napadel del 2. bataljona. Sovražnik se je skušal prebiti iz postojanke v smeri proti viaduktu, vendar je bil zavrnjen v utrdbe, iz katerih je nato močno streljal. Lažje je bil ranjen samo mitraljezec Franjo Skočir, medtem ko je v sovražnikovih vrstah padel en verman. V tej veliki akciji pa so bili uspešni minerji tudi na drugih odsekih. Med Mislinjo in Dovžami so porušili železniško progo na dvanajstih mestih in 6 m dolg Goričnikov železniški

Brigada je v noči na 18. junij 1944 porušila železniški most in predor pri Zgornjem Doliču

most prek Mevlje. Na odseku predor—Huda luknja—Velenje pa so porušili železniško progo na šestih mestih. Po akciji so se zbrale enote pri Sv. Florjanu. Četudi so bili borci do kože premočeni, niso prikrivali zadovoljstva spričo tako uspešno izvedene akcije. Glasno so se pogovarjali o burno preživeli noči, kako so na katerem odseku opravili zadane jim naloge. Brigadna kolona in kolona štaba IV. operativne cone sta prišli v zgodnjih jutranjih urah na Glažutsko planino. Zidanškova brigada je opravičila zaupanje štaba IV. operativne cone, ki je v relaciji navedel glavnemu štabu med drugim tole: »Cela akcija je dobro uspela ... Pri tem so pokazali minerci dovolj iniciative... Kar zadeva ostale pehotne dele, so vsi izvršili svoje naloge v največjem redu in pomagali pri rušenju proge na posameznih odsekih ... Komandni kader se je v pripravah in v akciji pokazal dober in sposoben... Vse mine so bile pravilno postavljene in so dosegle svoj cilj ... Izkazalo se je, da so za rušenje takih objektov potrebne večje količine eksploziva ...«[228]

Z brigado je bil vso noč v akciji del štaba IV. operativne cone, ki ga je takrat vodil njegov načelnik major Franc Poglajen-Kranjc, prisotna pa sta bila še pomočnik političnega ko-

misarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi in predstavnik zavezniške vojaške misije major Lindsey. Viktor Avbelj-Rudi je v svojem poročilu z dne 2. julija napisal glavnemu štabu ter njegovemu političnemu komisarju Borisu Kraigherju-Janezu tole: »V noči od 17. na 18 junij je XI. brigada porušila in to temeljito čez 100 m dolg most — viadukt Zgornji Dolič ter narušila 200 m dolg predor istotam. Pri akciji sem bil zraven, vzel sem s seboj tudi majorja Lindseya, ki si je do podrobnosti ogledal delo naših minerjev. Z uspehom je bil zelo zadovoljen. Mislim, da tega mostu sploh več popravili ne bodo. . . .«[229]

Uspešno rušilno akcijo Zidanškove brigade pa so pozdravili tudi v glavnem štabu NOV in PO Slovenije. V dnevnem poveljiu štev. 314 so 2. julija 1944 med drugim napisali: »Za iznajdljivost in hrabrost v borbah za uničenje železniške komunikacije na liniji Celje—Dravograd proti mnogokrat močnejšemu sovražniku izreka glavni štab NOV in PO Slovenije borcem, podoficirjem, oficirjem in politkomisarjem XI. SNOB Miloša Zidanška priznanje in pohvalo.«[230]

Povečana dejavnost enot IV. operativne cone, posebno pa akcije na komunikacije so v okupatorjevem taboru močno odjeknile. V vojnem dnevniku 18. polka deželnih strelcev najdemo 30. junija navedeno tole ugotovitev: »Dejavnost banditov je v preteklem mesecu zajela vso Spodnjo Štajersko, razen vzhodnega dela, in pokazala izrazito ofenzivni značaj . . . Število napadov na progo je doseglo dosedaj največjo višino. S porušenjem viadukta Zgornji Dolič in predora Veliki Lipoglav je promet za dalj časa občutno zavrt. . . .« Dalje je še rečeno, da gospodarijo kozjanski partizani po vseh cestah, da je zato odrezanih več čet 649. bataljona deželnih strelcev in da so morali v tem prostoru ustaviti vsako patruliranje. Na koncu je poudarjeno, da jim je uspelo popraviti razrušene dele železniške proge na številnih mestih razen predora in viadukta Zgornji Dolič. Na železniški progi Zidani most—Kresnice pa so se čutili Nemci tako ogrožene, da so na njej nočni promet do nadaljnjega ustavili.[231]

Z območja Glažutske planine se je brigada 19. junija premestila na Resnik. Ta in naslednji dan je mobilizirala 18 novincev. Dne 21. junija se je 1. bataljon ločil od brigade in odšel prek pohorskega grebena na severna pobočja. Njegova na-

loga je bila rušenje železniške proge v Dravski dolini. V noči na 22. junij je s skupino minerjev uničil med Vuhredom in Vuzenico železniško progo na številnih mestih. Nekaj minut pred eksplozijo min, ki so bile nastavljene pod šentviškim železniškim mostom, je pripeljal iz Vuzenice tovorni vlak z dvema lokomotivama. Strojevodja je opazil gorečo vžigalno vrvico. Ustavil je vlak in z drugimi železničarji hotel pogledati, kaj se na mostu svetlika. V trenutku, ko so se vsi približali nevarnemu mestu, so mine eksplodirale. Dva vagona sta se zrušila v globel, štirje so bili poškodovani, popolnoma je bil porušen 16 m dolg železniški most iz železne konstrukcije, ranjeni pa so bili štirje železničarji. Preostali del vlaka so partizani zažgali ter ga z obema lokomotivama pognali na mine proti Vuhredu. Eksplozija je obe lokomotivi iztirila, borci pa so ju nato uničili s protitankovsko puško. Po uničenju vlaka in mosta so minerji razstrelili progo v smeri proti Vuhredu na enajstih mestih, v smeri proti Vuzenici pa na štirih. Skupno so uničili 32 tračnic.[232]

Odhajanje kadrov na šolanje je postajalo vse češče. Tako sta 22. junija zapustila v Resniku 2. bataljon njegov politični komisar Adolf Jevšnik-Lvov in vršilec dolžnosti komandanta 2. bataljona Bogdan Knaflič-Ljubo, ki je nadomestoval ranjenega Antona Plešnika-Murata. Lvov je šel v politično šolo pri CK KP Slovenije na Kočevski Rog, Ljubo pa v oficirsko šolo pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije v Metliko. V politični šoli pri CK KP Slovenije je tedaj bila še Milka Kerin-Pohorska Milka. Komandant 2. bataljona je postal Ivan Rojc-Bogdan, ki se je vrnil iz oficirske šole z Dolenjskega, politični komisar pa dotedanji četni politični komisar Vinko Mezgec-Rajko.[233]

Štab IV. operativne cone je 23. junija opozoril XIV. divizijo in Zidanškovo brigado, da so pričeli Nemci zaradi velikih izgub na frontah in zaradi pomanjkanja lastnih rezerv s prisilno mobilizacijo naših ljudi v redno nemško vojsko in vermanšaft. Ker se moški nemškim pozivom niso odzvali, so jih pričeli mobilizirati tako, da so najprej obkolili hiše in tiste, ki so jih našli, na kamionih s silo odpeljali. Na nemško brutalno mobilizacijo je odgovoril štab IV. operativne cone z ukazom, da morajo enote z aktivnejšo mobilizacijo krepiti svoje vrste, jih oboroževati in pričeti s podvojeno silo z napadi na

demoralizirane ter oslabljene sovražnikove bande. Da bi enote bile čimbolje izkoriščene za načrtovane ofenzivne operacije, se je štab cone odločil za njihovo novo razporeditev. XIV. diviziji, je določil sektor Maribor—Dravograd—Šoštanj—Celje—Maribor. Za Zidanškovo brigado pa je sklenil, da bo krenila s Pohorja na operacijsko območje Šlandrove brigade, ki je zajemalo območje Savinjska dolina—Celje—Zidani most—Litija—Kamnik. Obe brigadi naj bi operirali po potrebi skupaj ali ločeno pod poveljstvom štaba IV. operativne cone oziroma operativnega štaba, ki so ga predvidevali ustanoviti. Poglavitne naloge enot so še naprej bile rušenje železniških prog, cest, napadi na sovražnika zaradi pridobivanja orožja ter mobilizacija. Povelje je vsebovalo še ukaz o ustanovitvi Pohorskega odreda, ki naj bi po odhodu Zidanškove brigade prevzel del njenih nalog na Pohorju ter razširil dejavnost čez Dravo na Kozjak. Pred ustanovitvijo odreda je štab IV. operativne cone določil vodstveni kader ter enote, ki ga bodo sestavljale. Za formiranje pa je navedel, da se bo izvršilo z naknadnim poveljem.[234]

Četrta operativna cona je do poletja razvila na vseh glavnih območjih veliko dejavnost. Le-to in pa razvojne možnosti je ocenil glavni štab NOV in PO Slovenije v tem času vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije takole: »Enote IV. operativne cone so v razvoju. Obstajajo objektivni pogoji, da se na tem sektorju ustanovi novi korpus z ozirom na ugodne pogoje za mobilizacijo. Od vseh naših slovenskih enot so enote na Štajerskem najudarnejše in z relativno najboljšim kadrom, medtem ko so jim potrebne še izkušnje ter koordinirano delo, da bi lahko nastopile kot močna samostojna manevrska grupa . . .«[235]

Prvi bataljon Zidanškove brigade, ki je izvrševal akcije ločeno od 2. bataljona, je šel popoldne 24. junija na železniško progo Vuzenica—Vuhred. Z njim je bil tudi komandant brigade. Naloga bataljona je bila napasti vlak z vojaštvom, ki naj bi pripeljal iz Maribora okoli 18. ure. Minerji so nastavili vlaku pred Vuhredom mine, bataljon pa je čakal v gozdu nad progo na razporeditev za napad. Komandant brigade Andrej Cetinski-Lev in namestnik političnega komisarja 1. bataljona Alojz Vindiš-Dunda sta stopila v bližino proge h kmetu Francu Kralju po domače Skaledovniku po informacije. Domači so

se obeh partizanov močno prestrašili, toda Levu in Dundi je bilo na mah vse jasno, ko se je gospodar zaskrbljujoče zazrl skozi okno. Nedaleč od hiše je ležala patrulja približno 12 nemških policistov. Eden se je dvignil in šel proti hiši. Ker se partizanoma po čistini ni kazalo umakniti, sta si bila edina, da bosta morala Nemca, ko bo prišel v hišo brez streljanja razorožiti. Postavila sta se vsak na eni strani vrat. Nemec je vstopil in postavni komandant Lev ga je presenetil z močnim objemom okoli vratu ter ga podrl na tla. Policist je prosil, naj ga ne ustrelita in se izgovarjal, da je Avstrijec in ne Nemec. Dunda, ki je znal malo nemško, mu je ukazal, naj molči in miruje. Nato sta mu zvezala roke in usta ter ga zaprla v shrambo.

Medtem je vstopil komandant Boris Vinter. Komandant Lev je ukazal Dundi, da obkoli z bataljonom ležeče Nemce. Ta je neopazno stekel do gozda, komandanta Lev in Boris pa sta skrita za okni merila na Nemce. Ker se je verjetno Nemcem dozdevalo da se njihov kolega predolgo zadržuje na kmetiji, so se dviginli in krenili proti hiši. Za razmišljanje ni bilo časa. Lev in Boris sta sprožila. En policist je obležal mrtev, drugi, med katerimi je bilo nekaj ranjenih, so bežali ob Dravi proti Vuhredu. Takrat jih je napadel bataljon, ki pa je z obkoljevanjem zamudil le nekaj minut. Nemški mitraljezec je skušal ščititi svojim umik, vendar je hitro odnehal in skočil v Dravo. Do polovice je plaval, nato pa je po vsej verjetnosti zadet utonil.

Med spopadom je iz Maribora pripeljal vlak. Strojevodja je slišal streljanje, ustavil vlak pred miniranim mestom in z močnimi signali iz lokomotive klical na pomoč. Iz Marenberga (Radelj ob Dravi) so prihiteli nemški policisti in vermani ter z levega brega močno streljali. Bataljon jim je do večera učinkovito odgovarjal, potem se je umaknil na Pohorje. Štab brigade je poročal, da so imeli Nemci šest mrtvih, šest ranjenih, enega ujetega in dva poškodovana osebna avtomobila. Bataljon je zaplenil dve puški, dve puški in puškomitraljez pa je sovražnik zgubil v Dravi. Minerji so razstrelili progo na dvanajstih mestih. Ujetnika so po zaslišanju in zamenjavi uniforme ter čevljev izpustili. Bataljon je imel samo enega lažje ranjenega.[236]

Zmaga Šercerjeve in Zidanškove brigade nad Mislinjo na Pohorju

V noči med 25. in 26. junijem so zavezniki odvrgli na Rogli s približno 40 padali večje količine orožja, streliva, sanitetnega materiala in vojaške opreme. Dvanajstčlanska posadka je pod vodstvom komandirja spuščališča Franca Žigarta-Viteza pospravljala dragoceno pošiljko vso noč. Pri tem delu so ji ponoči in v predpoldanskem času pomagale tudi enote Zidanškove ter Šercerjeve brigade.

Močan hrup, ki so ga povzročila zavezniška letala, je Nemcem izdal, da so partizani zopet dobili pomembno pošiljko. Predpoldne je sovražnik poslal nad Roglo letala, ki so bombardirala in mitraljirala partizanske položaje ter prazne pločevinaste kontejnerje. Potem so iz Mislinjske doline krenile tri močne kolone. Njihov cilj je bil napasti partizane in zapleniti zavezniško pošiljko. Prva kolona, ki je štela okrog 400 mož, se je pomikala po Mislinjskem grabnu v smeri Plevnik—Kraguljišče. Za njo je šla druga kolona, ki je štela tudi okoli 400 mož. Ta se je pri Plevniku od prve ločila in šla proti zaselku Žaga. Tretja kolona je štela približno 400 do 500 mož ter se je pomikala od Ribniške koče proti Planinki. Pretežna večina sovražnikovih enot je pripadala policijskim in vlasovskim formacijam.

Po poročilu partizanskih izvidnic je Šercerjeva brigada zasedla položaje Kraguljišče—Ostruščica, Zidanškova brigada pa položaje kota 1534, 1529, Stara Glažuta in kota 1298. Ob dvanajstih so bojne patrulje Šercerjeve brigade naletele na predhodnico sovražnikove kolone in kmalu zatem je sovražnik napadel 1. bataljon Šercerjeve brigade. Na položajih Ostruščice je prišlo do ostrega spopada. Sovražnik si je močno prizadeval, da bi zasedel položaje na kotah 1529 in 1534, kar mu pa ni uspelo, ker ga je nepričakovano s kote 1529 bočno napadel 1. bataljon Zidanškove brigade. Ob 15. uri je bil poslan 2. bataljon Zidanškove brigade na koto 1298. Njegova naloga je bila zadržati tretjo sovražnikovo kolono, ki je hitela bojujočim se Nemcem na pomoč. Na vseh položajih so se razvneli hudi boji. Nemci so ostro napadali in usmerili glavnino svojih enot na Skrivni Hriber in Planinko. Štab Šercerjeve brigade je uvidel resnost nastalega položaja ter sklenil udariti Nemcem v hrbet. Komandant 2. bataljona Mirko Zdešar je pustil

Brigada na zavarovanju spuščališča za zavezniško pomoč na Rogli na Pohorju junija 1944

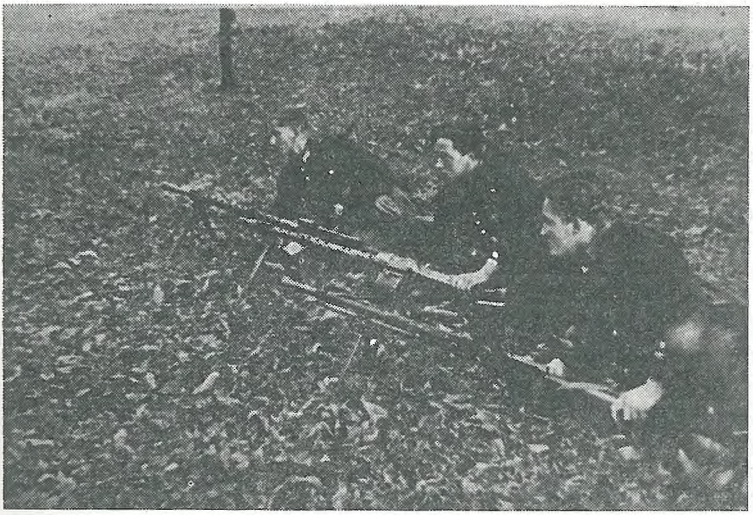
del borcev na položajih vzhodno od Rogle, s približno 70 borci pa se je spustil previdno proti Mislinjskem jarku. Nemce so spretno obšli in jim pri Plevniku iz oddaljenosti približno 40 m z vso silo udarili v hrbet. Nemci so se znašli v hudem navskrižnem ognju. Frontalno sta jih napadla 1. in 3. bataljon Šercerjeve brigade, s hrbtne strani jih je presenetil 2. bataljon Šercerjeve brigade, medtem ko jih je z novih položajev od kote 1281 že drugič odločno z boka napadel 1. bataljon Zidanškove brigade. Na sovražnikovih položajih je nastala prava zmeda. Njegovi vojaki in starešine so začeli bežati na vse strani. Tistim, ki so se poskušali prebiti čez položaje 2. bataljona Šercerjeve brigade, to ni uspelo. Tu so jih obsuli s kroglami in celo do bojev s puškinimi kopiti ter bajoneti je prišlo. Drugi bataljon Šercerjeve brigade je z jurišem potisnil Nemce k vznožju Skrivnega Hribra.

V podobni stiski so bili Nemci tudi na drugih odsekih bojišča. Neustrašen mitraljezec 1. bataljona Zidanškove brigade Rajko Grubelnik-Dušan z Lehna na Pohorju je z mitraljezom kosil po Nemcih kar stoje. Soborce je nekajkrat vodil na juriš proti sovražniku in mu zadal precej izgub. Dušan ni poznal strahu. Soborci so ga opozarjali, naj bo bolj pre-

viden, toda Dušan njihovih nasvetov ni upošteval. Padel je junaško v enem od jurišev prav v tem boju. Junaško je pojoč jurišal na Nemce in vlasovce tudi mitraljezec 1. čete 1. bataljona Lojze Vivod, bajtarski sin, doma izpod Črnega vrha nad Mislinjo. Povelja komandanta Jožeta Antoličiča po jurišu, naj se ustavi, ga niso zadržala. Ob trušču orožja in eksplozijah bomb je tekel proti dolini in kosil po bežečih sovražnikih, dokler ni padel smrtno zadet.

Tudi Franc Žigart-Vitez ni zdržal pri posadki spuščališča. Svojemu namestniku Rudiju Miheliču-Jerneju je ukazal, da mora s posadko braniti pridobljeno orožje, ki je bilo takrat v zemljankah že na varnem. Z narednikom Harijem iz zavezniške misije se je priključil svojemu bivšemu 1. bataljonu in se z njim bojeval do noči.

Tega dne se je ogorčeno bojeval z Nemci tudi 2. bataljon Zidanškove brigade. Nemci se niso nadejali njegove spretno postavljene zasede. Borci so jih pustili prav blizu in nato udarili po njih. Nemci so se umaknili s precejšnjimi izgubami in čez nekaj časa uprizorili organiziran napad. Borcem so se na položajih tako približali, da so si zrli iz oči v oči, močno streljali,

Z leve: mitraljezca Lojze Vivod in Franc Fišer-Vasilij ter komandant 1. bataljona Boris Vinter

izvajali hud pritisk, toda kljub številčni in tehnični premoči niso mogli prebiti partizanske obrambe. Kot v številnih bojih doslej sta se v spopadih tudi v tem boju izkazala mitraljezca Vinko Škraba-Strela, rudar iz revirjev, ter Franc Fišer-Vasilij.

Po uspešnem manevru in jurišu 2. bataljona Šercerjeve brigade je iz smeri Mislinjskega jarka posredovala številčno močna sovražnikova rezerva. Napadla je 2. bataljon Šercerjeve brigade. V ostrem boju so bili hudo ranjeni komandant bataljona Mirko Zdešar, komandir 2. čete Gorše, borec Štefan in še nekateri. Vlogo ranjenega komandanta je prevzel namestnik komandanta Šercerjeve brigade Jože Boldan-Silni. Nemce je 2. bataljon Šercerjeve brigade odbil, toda boji so se potem zavlekli še v noč, dokler ni bil sovražnik na vseh odsekih blizu 10. ure ponoči pregnan v dolino. Del njegovih enot pa je prek noči ostal na položajih okoli Plevnika.

Na vseh opisanih bojiščih sta Šercerjeva in Zidanškova brigada dosegli v boju proti močnim sovražnikovim enotam veliko zmago. Po partizanskih poročilih so imeli Nemci 45 mrtvih, med njimi so bili 4 oficirji in več ranjenih, medtem ko sta imeli Šercerjeva brigada 2 padla in 6 ranjenih, Zidanškova brigada 2 padla, Gustav Helb-Džuro, Filip Lesnjak-Regin in Polde Paradiž pa so bili ranjeni. Brigadi sta zaplenili 4 lahke mitraljeze, 8 pušk, mnogo streliva, nahrbtnikov in vojaške opreme, zgubili pa sta puško in lahek mitraljez. Ko so partizani pregledovali zaplenjene nahrbtnike, so v njih našli steklenice z rumom. Borci so tudi med boji opazili, da so Nemci napadali pijani. Jurišali so brezglavo, ko pa so bili odbiti, je bilo moč opaziti, da se majejo spričo vinjenosti. Sovražnik ni dosegel zaželenega cilja, temveč nasprotno. Namesto zaplembe zavezniške pomoči je utrpel občuten poraz.

Štab IV. operativne cone je poročal 1. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, da sovražniku ne gre v račun pošiljanje zavezniške pomoči partizanom ter nadaljeval: »Za vsako poslano pošiljko je skoncentriral večje sile, ki pa v svojih pohodih niso imele uspeha. Celo nasprotno, povsod so bile odbite s krvavimi izgubami.... Zanimivo je, da po spuščanju materiala na Pohorju in po borbi, ki sta jo imeli II. SNOUB in XI. SNOB na dan 26. 6. 1944, se ni upal povzpeti na Roglo, kljub temu da so se naše edinice že prejšnjega dne umaknile....« Poročilo še navaja, da zavezniška pomoč v orožju ugodno

vpliva na borbeno razpoloženje vojske. V nadaljnjem besedilu pa je rečeno: »Neoboroženi so dobili orožje, udarna moč naših edinic se je povečala in vedno bolj raste. Sovražnik je... začel počasi popuščati. Občutil je našo novo oborožitev in nima več poguma spuščati se z našimi borci v boj...«

Posebnega priznanja je bila deležna Zidanškova brigada v poročilu štaba IV. operativne cone z dne 15. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije v poglavju o taktiki njenih in sovražnikovih enot. Tu je med drugim rečeno: »Naše edinice so se predvsem odlikovale s hitrimi udarci, ki so prizadajali sovražniku velike izgube v ljudstvu in materialu. Taktika naših edinic je različna. Edinice grupe koroških odredov uporabljajo izključno še taktiko partizanskih edinic, medtem ko se druge edinice, predvsem XIV. divizija, že spuščajo v frontalne borbe. V frontalni borbi na Pohorju sta se II. SNOUB in XI. SNOB dobro obnesli. Pokazali sta vso iznajdljivost, poskušali sta z bočnimi udarci, ki so deloma uspeli. Kljub temu, da je bil sovražnik v premoči, je bil potisnjen nazaj in imel velike izgube. Ta borba je bila ena najtrših, kar so jih vodile naše edinice na Štajerskem....«[237]

Ustanovitev Pohorskega odreda (drugega) in odhod brigade s Pohorja

Dne 27. junija 1944 je bil na Rogli ustanovljen Pohorski odred (drugi).[238] Štab IV. operativne cone je 11. junija ukazal Lackovemu bataljonu, da vključi svoje enote v sestav XIV. divizije in določil, da bo Lackov bataljon spet ustanovljen ter razporejen na svoje dotedanje območje. Glavnina Lackovega bataljona je po sprejetju tega ukaza krenila na Pohorje, slovenjegoriški borci bataljona pa so se priključili enoti na Kozjaku. Do vključitve Lackovega bataljona v XIV. divizijo ni prišlo. Omenili smo že, da je nato izdal štab IV. operativne cone 23. junija 1944 ukaz o ustanovitvi Pohorskega odreda. Na Rogli sta bili vključeni v drugi Pohorski odred dve četi Lackovega bataljona, četa Zidanškove in četa Tomšičeve brigade. Borce in starešine navedenih enot so razporedili v 1. in 2. bataljon ter v njegov štab.[239] Za komandanta je bil postavljen Ivan Medič-Silvo, dotedanji namestnik komandanta 1. bataljona Zidanškove brigade, za političnega komisarja Ivan Mali-Bruno, dotedanji namestnik političnega komisarja 2. ba-

taljona Zidanškove brigade, za namestnika komandanta pa Franc Mustafa-Hadži, dotedanji komandant Lackovega bataljona. Zidanškova brigada je dala za Pohorski odred prek 40 borcev in starešin, 36 pušk, 7 brzostrelk in 6 pištol (število lahkih mitraljezov je v dokumentu verjetno pomotoma izostalo. Štab cone je določil, da mora dati 2 lahka mitraljeza). Tomšičeva brigada je dala 30 borcev in starešin, 2 lahka mitraljeza in drugo ustrezno oborožitev. Koliko sta šteli četi Lackovega bataljona ob ustanovitvi odreda in kako sta bili oboroženi ni podatkov, vtem ko je 1. avgusta 1944 štel Pohorski odred 123 borcev in imel 66 pušk, 9 lahkih mitraljezov, 9 brzostrelk, 19 pištol, 60 bomb ter 5.887 različnih nabojev. Pohorskemu odredu so določili operacijsko območje na Pohorju in Kozjaku, s tem da bi njegove enote vršile akcije tudi v Slovenskih goricah in prodirale na Dravsko polje. Njegove osnovne naloge so bile mobilizacija, napadi na sovražnikove patrulje in manjše enote, organiziranje spuščališč, skladišč, delavnic, političnega dela za vojaštvo in prebivalstvo, oskrba prehrane za zaledne enote in vzpostavitev zveze prek Drave. Podrejen je bil štabu IV. operativne cone, v izjemnih primerih pa tudi štabu XIV. divizije.[240]

Zaradi ustanovitve obveščevalne službe sta šla med drugimi iz Zidanškove brigade v Pohorski odred obveščevalca Mirko Tretjak-Romi in Avgust Urbancl-Janko. Na terensko politično delo v okrajni odbor OF Maribor — desni breg pa je bila v istem času premeščena pomočnica šefa obveščevalnega centra Zidanškove brigade Olga Čerin, ki je to funkcijo opravljala od konca aprila. Od minerjev sta šla v Pohorski odred Franc Kranjc-Gašper in Vencelj Tantegel-Danilo, od bolničarjev pa Rusinja Sonja Klimenko ter Ivan Rožanc-Silvo.[241]

Dne 28. junija je bila Zidanškova brigada še na Rogli. Borcem so na sestankih in političnih urah pojasnjevali potrebo in pomen premika brigade na novo operacijsko območje. Štab brigade je nato še isti dan krenil z 2. bataljonom in s štabom IV. operativne cone čez Graško goro v smeri proti Savinjski dolini. Z njimi je bil tudi pomočnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi. Prvi bataljon pa je šel v noči na 29. junij še v akcijo v Mislinjo. Tu je rekviriral živež in drugo, nato pa je zažgal

pet velikih zgradb tovarnarja Pergerja, da jih nebi uporabljali Nemci. Po uspeli akciji je 1. bataljon krenil za štabom brigade in 2. bataljonom. Z akcijo na Pergerjevo graščino in tovarno lepenke je Zidanškova brigada sklenila prvo obdobje svoje borbene poti na pohorskem operacijskem območju.[242]

V začetku junija je štela Zidanškova brigada na mestu 312 borcev. Kazalo je, da se bo z aktivno mobilizacijo v kratkem še bolj okrepila. Zgodilo pa se je nasprotno. Najprej je morala poslati prek 50 izurjenih in oboroženih borcev ter starešin relejnim postajam in drugim pretežno zalednim enotam, prek 40 starešin in borcev pa je bilo premeščenih v Pohorski odred. Nato je med pohodom s Pohorja samovoljno odšlo iz brigade v Pohorski odred kakih 20 borcev, kar se je ob premikih enot na druga območja običajno dogajalo. Tako je štela Zidanškova brigada na koncu junija 1944 na mestu 260, po seznamu pa 336 borcev. V bolnišnicah je imela 5, na zdravljenju pri kmetih 12, na tečajih 31, pogrešanih 28, skupno 76 borcev. Oboroženih je bilo okoli 171, neoboroženih približno 89 borcev.[243] Iz navedenega izhaja, da je prispevala Zidanškova brigada za razvoj teritorialnih in drugih enot samo v juniju blizu 100 ljudi ali približno tretjino svoje sestave.

Ob odhodu Zidanškove brigade s Pohorja je štab IV. operativne cone 1. julija poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o dokaj ugodnih vojaških in političnih razmerah na njenem območju. Enote so bile aktivne pri uničevanju komunikacij, uspešne v spopadih s sovražnikovimi silami kakor tudi v izvajanju mobilizacije. S tem so dosledno izvrševale povelje vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije o ofenzivni dejavnosti na komunikacije ter enako povelje in navodila o dejavnosti glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki jih je ves junij obravnaval s štabi in s političnimi forumi pomočnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi. Petnajstdnevno poročilo ugotavlja neaktivnost nemških enot, ki so šle v akcije le, kadar so bile izzvane. Tako so Nemci ob vsaki zavezniški pošiljki zbrali večje sile in se hoteli polastiti poslanega orožja, vendar so bili vselej z izgubami odbiti. Nemci so postali na premikih zelo previdni. Na nevarnih mestih so izstopili iz kamionov in se bočno zavarovali, kar je skoraj izključevalo nadaljnjo učinkovitost napadov partizanskih zased. Odhod Zidanškove brigade s Pohorja je štab cone obrazložil takole: »XI. SNOB je na poti proti mo-

ravškemu sektorju, kjer se namerava formirati nova divizija skupno s VI. SNOUB in Kamniško-zasavskim odredom. O formiranju bomo naknadno poročali.«[244]

Pregled mobilizacijske, vojaško-politične, kulturno-prosvetne in propagandne dejavnosti

V mesecu januarju in februarju 1944 so bili rezultati glede pridobivanja novih borcev dokaj skromni. Zaradi neugodnih zimskih razmer ter slabih zvez se mnogi niso mogli odločiti za odhod v brigado. Brigada pa se zaradi neprestanih bojev, akcij in premikov ni utegnila dovolj posvetiti temu pomembnemu vprašanju. V znatni meri jo je, kar se tega tiče, prizadel tudi spor z okrožnim komitejem KPS Maribor. Okoli tri mesece so bili pretrgani stiki z Mariborom in Slovenskimi goricami kot najbližjima in najmočnejšima mobilizacijskima območjima. Tako so januarja in februarja prek redkih zvez prihajali v brigado največ z zahodnih predelov Pohorja ter delno s pohorskega Podravja pretežno posamezniki. V obeh mesecih je prišlo kakih 30 prostovoljcev.[245]

Četrta operativna cona je pričela z načrtno mobilizacijo spomladi 1944. V svojem prvem poročilu o uspehih mobilizacije je njen štab 18. aprila navedel, da so enote do 1. aprila po nepopolnih podatkih mobilizirale tole število novincev: Šlandrova brigada 225, Tomšičeva brigada okoli 130, Kamniško-zasavski odred prek 400 in Zidanškova brigada 75. Število mobilizirancev za Zidanškovo brigado se nanaša na mesec marec. V tem času so mobilizirale tudi druge enote IV. operativne cone, vendar štab ni imel med poročanjem njihovih izidov.[246] Aprila je Zidanškova brigada mobilizirala 31 novincev (Šlandrova brigada 618, XIV. divizija 314),[247] kar je bilo v primerjavi z drugimi enotami malo. Vendar jo v tem mesecu opravičuje velika vojaška dejavnost. Najuspešnejša je bila od 27. aprila do 27. maja ko je pridobila 314 novincev.[248] Od 27. maja do 27. junija je mobilizirala 136 novincev.[249] Tudi v tem mesecu se zaradi bojev ter izvrševanja drugih nalog ni mogla bolj posvetiti še mobilizaciji. Od ustanovitve do odhoda s Pohorja je Zidanškova brigada v skoraj šestih mesecih mobilizirala po nepopolnih podatkih 586 novincev. Januarja in februarja jih je vse zadržala v svojih enotah. Koliko jih je poslala marca in aprila na Dolenjsko in koliko jih je obdržala, ni podatkov. Maja in

junija je poslala na Dolenjsko 230, obdržala pa 220 novincev. Primerjajoč brigadna številčna stanja od marca do konca junija lahko sklepamo, da je poslala na Dolenjsko skupno okoli 300 borcev, medtem ko jih je od ustanovitve obdržala okoli 286. Zidanškova brigada se je spomladi med vsemi enotami IV. operativne cone uveljavila po doseženih mobilizacijskih rezultatih na drugo ali tretje mesto. Pretežno večino mobilizirancev je brigada poslala na Dolenjsko. Politični komisar brigade je 13. maja 1944 poročal, da je od 2. do 13. maja mobilizirala 282 borcev. Od teh jih je poslala XIV. diviziji 121, na Dolenjsko 43, obdržala pa jih je 118.[250]

Po poročilu komisije za tekmovanje pri štabu IV. operativne cone so vse enote mobilizirale od 27. aprila do 15. junija 2.314 borcev, od teh Zidanškova brigada 302, Šlandrova brigada 1.054, XIV. divizija 756, Koroška grupa odredov 111, Kamniško-zasavski odred 64 in Kozjanski odred 27 borcev. Po številu mobiliziranih je močno prednjačila Šlandrova brigada. Poudariti pa moramo, da je mobilizirala na politično najbolj organiziranih območjih in da so Nemci izvajali v tem času na območju Zidanškove brigade in XIV. divizije dokaj pogosto večje hajke, ki so mobilizacijske akcije močno ovirale.[251] Uspeh mobilizacijske dejavnosti Zidanškove brigade je toliko pomembnejši, ker ga je dosegla v času svoje velike vojaške angažiranosti in na območjih, kjer so mobilizirale tudi brigade XIV. divizije. K temu so znatno prispevali tudi politični delavci in terenske politične organizacije, kar zlasti velja za območje Mislinjske doline in Ribnice na Pohorju. Okrožje in okraj OF Ribnica sta v tem času vodila sekretarja Tone Rader-Jasko in Ivo Skerlovnik, oba nekdanja borca Zidanškove brigade. Tu so nepreskrbljenim svojcem mobiliziranih delavcev iz kamnoloma Josipdol od maja 1944 do osvoboditve dodeljevali celo mesečno podporo 80 do 100 RM, ki je bila enakovredna mesečnemu zaslužku delavca.[252]

Uspešno partizansko mobilizacijo pa je spremljalo le nekaj primerov sovražne dejavnosti. Meseca maja 1944 je prišel z drugimi novinci oplotniškega območja tudi Anton Dobočnik. Ker so starejši borci neprestano odhajali iz brigade na druge dolžnosti, so se mlajši naglo uveljavljali. Dobočnik je postal najprej mitraljezec, nato pa vodnik. Proti koncu junija je šla četa 2. bataljona na mobilizacijo. Na Keblju je politični komisar Pavle Sirk-Bregar odredil skupine, ki so šle nato v dolino.

Ker se je Dobočnik nenavadno obnašal, mu je Bregar dodelil zanesljivega desetarja z mitraljezom. Dobočnik pa si je izbral še borca iz svojega voda. V Oplotnici je ukazal desetarju, naj pri neki hiši potrka na okno, takoj zatem pa ga je zahrbtno napadel. Z mitraljezom ga je nekajkrat udaril po glavi, tako da se je desetar zgrudil. Toda zbral je še toliko moči, da se je dvignil in zbežal. Dobočnik je za njim streljal z mitraljezom, vendar ga ni zadel. Z borcem spremljevalcem sta potem šla k Nemcem in ostala pri njih. Po pripovedovanju Pavla Sirka-Bregarja je hotel Dobočnik zvabiti v Oplotnico političnega komisarja bataljona ali čete s pretvezo, da bi govorila novincem. Po vsem, kar so o Dobočniku še pozneje zvedeli, so v bataljonu sklepali, da je bil njegov namen zajeti partizanskega funkcionarja in ga izročiti Nemcem. Anton Dobočnik je bil zaradi sodelovanja z Nemci obsojen po vojni na več let zapora.

Brigada je v omenjenem času mobilizirala na oplotniškem območju 54 novincev. Od teh sta zbežala dva, tretji pa je bil na begu ustreljen.[253]

Zanimiva sta še primera iz Kurje vasi nad Oplotnico in iz Zgornje Bistrice. Ko so borci Bračičeve brigade 24. maja mobilizirali gozdne delavce v Kurji vasi, so se trije uprli in napadli komandirja čete. Hoteli so mu odvzeti puško. Ker jim to ni uspelo, so ga ranili s kamnom, potem pa zbežali. Ob uničenju tovarne bakrenih izdelkov v Zgornji Bistrici, so poskušali 7. julija borci Bračičeve brigade mobilizirati neke delavce, ki pa s tem niso soglašali in so celo napadli neoboroženega bolničarja.[254] Iz teh primerov lahko sklepamo, da so skušali posamezni elementi po sovražnikovem nalogu ali pod njegovim vplivom ovirati partizansko mobilizacijo, kar jim pa ni uspelo.

Mobilizacijski uspehi enot IV. oprativne cone so bili od začetka aprila do konca julija veliki. Mobilizirani so bili 6.603 novinci. Z njimi so se krepile vse enote, štab IV. operativne cone pa je previdevaI, kot je bilo že omenjeno, tudi ustanovitev nove divizije. Te zamisli pa ni mogel uresničiti zaradi stalnega pomanjkanja orožja. Glavni štab NOV in PO Slovenije je posredoval pri zavezniških misijah, da so pričela letala odmetavati na več mestih IV. operativne cone orožje in strelivo. Štab cone je usmerjal enote tudi v vojaške akcije za pridobivanje orožja. Toda oba vira nista zadostovala niti za polovico mobilizirancev. Ker bi zadrževanje velikega števila neoboro-

ženih novincev v enotah lahko občutno okrnilo njihovo bojno sposobnost, je glavni štab NOV in PO Slovenije zahteval, da pošljejo neoborožene na Dolenjsko. Ob tem je prišlo do nasprotujočih si mnenj. Štajerski forumi so poudarjali, da bodo morali tudi v VII. korpusu novince oborožiti ter da bi bilo bolje, če bi povečali pomoč v orožju IV. operativni coni. Z območja IV. operativne cone je bilo poslanih VII. korpusu od 1. januarja do 31. julija 1944 4.221 borcev. Zato je imel VII. korpus od spomladi na poletje zagotovljen močan vir dotoka novih borcev. Z odhodom XIV. divizije iz sestava VII. korpusa je nastala na njegovem operacijskem območju občutna vrzel. Divizija je nato bistveno prispevala k okrepitvi enot IV. operativne cone in spomladanskem poletu osvobodilnega boja na Štajerskem. Toda do konca julija je IV. operativna cona vrnila VII. korpusu štirikrat več borcev, kot jih je od njega prejela. Iz navedenega izhaja, da bi lahko sredi leta 1944 ustanovili spričo velikega števila mobilizirancev nove enote, vendar pod pogojem, da bi imeli zanje dovolj orožja. Upoštevati pa je bilo treba tudi splošni razvoj NOB na Slovenskem, ki je terjal pošiljanje mobilizirancev na Dolenjsko. Pri obravnavanju uspešne partizanske mobilizacije na območju IV. operativne cone pa moramo poudariti, da so njene posledice vplivale tudi na začetek razpadanja vermanšafta.[255]

Glavni štab NOV in PO Slovenije ter štab IV. operativne cone sta pošiljala Zidanškovi brigadi neprestano od njene ustanovitve obsežna in temeljita navodila za razvoj enot ter njihovo uspešno vojaško in politično delovanje. Zlasti pa sta si prizadevala usposobiti delovanje štaba brigade in njegovih strokovnih služb. Preizkušeno načelo pomoči so bili odhodi najodgovornejših funkcionarjev štaba cone v podrejene enote. Politični komisar cone Mitja Ribičič-Ciril se je potem, ko je v imenu štaba IV. operativne cone izpeljal s sodelavci ustanovitev Zidanškove brigade, zadrževal v njej še nekaj dni ter pomagal štabu pri uvajanju in izvrševanju začetnih nalog. V tem, da je bil postavljen za komandanta Zidanškove brigade dotedanji namestnik komandanta štaba IV. operativne cone Boris Čižmek-Bor, je bila tudi poudarjena posebna pozornost temu vprašanju. V prvi polovici februarja je prišel v brigado komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc in se je v njej zadržal do konca meseca. Dal ji je številne napotke zlasti za njeno vojaško delovanje. Marca in aprila je pridobila

brigada ob stikih in sodelovanju z enotami XIV. divizije bogate vojaške in politične izkušnje. Predvsem pa je bila pomembna pomoč v kadrih, ki so pričeli prihajati iz XIV. divizije v začetku marca. Meseca maja je brigado najprej obiskal politični komisar štaba IV. operativne cone Jože Borštnar, z njo pa je 23. maja sodeloval v znamenitem boju v Kotu tudi novi komandant cone Mile Kilibarda. Tudi ta se je kot politični komisar Borštnar v obdobju bivanja štaba IV. operativne cone na Pohorju osebno močno posvetil uspešnejšemu vojaškemu delovanju brigade ter razreševanju problemov, ki so jo v preteklosti na njeni razvojni poti ovirali. Brigadi pa je junija posredoval najnovejša navodila in stališča glavnega štaba NOV in PO Slovenije namestnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi, ki je sodeloval tudi pri njeni največji rušilni akciji v Zgornjem Doliču. Ob tej priložnosti je bila brigada ponovno deležna strokovne pomoči sedaj načelnika štaba IV. operativne cone Franca Poglajena-Kranjca in drugih članov oziroma strokovnih referentov štaba IV. operativne cone, ki so tudi bili v akciji v Zgornjem Doliču.[256]

Štab brigade je prejeta pismena navodila preučil in jih nato prirejena posredoval strokovnim službam ter štabom bataljonov in četnim poveljstvom. Pomembnejša navodila so člani štaba, s tem da so sledili praksi višjih vodstvenih organov, prenašali bataljonom tudi osebno.[257]

Glavni štab NOV in PO Slovenije ter štab IV. operativne cone sta skrbela tudi za strokovno izobraževanje kadrov. V oficirske in podoficirske šole so odhajali kadri iz brigade na Dolenjsko od meseca februarja. Precej nižjih vodstvenih kadrov pa se je marca udeležilo tečajev raznih strok pri štabu IV. operativne cone, kjer so delovali tečaji za podoficirje že od jeseni 1943.[258]

Osnovna in nenehna naloga poveljniškega kadra je bila vojaško urjenje borcev ter izpopolnjevanje podoficirjev. To je terjala sestava borcev, od katerih je bila večina spričo mladosti brez primernega vojaškega znanja. Borci, ki so služili v bivši jugoslovanski vojski, so si v njej pridobili pomanjkljivo znanje. Tako niso imeli glede načinov partizanskega bojevanja nobene osnove. Precej več vojaškega znanja so imeli dezerterji iz nemške vojske. Vendar je bila njihova izobrazba tudi enostranska. Dobro so poznali sovražnikovo orožje in taktiko red-

Prvi minerski tečaj podoficirske šole IV. operativne cone maja 1944. Med drugimi so borci Zidanškove brigade Albert Radar, Albert Mirkac in Vinko Radšel

ne vojske. Zato je bilo nujno izpopolnjevati vojaško znanje tako pri borcih kot pri starešinah. Brigada se je oboroževala z najrazličnejšim orožjem od bivšega avstrijskega, jugoslovanskega, nemškega, italijanskega do zavezniškega. Vse to različno orožje je bilo treba sproti spoznavati.[259] Brigada se je morala pričeti prilagajati od partizanskega načina bojevanja že v maju na brigadno operativno. V povezavi z Bračičevo in Šercerjevo brigado pa si je meseca maja in junija že pridobila nekaj dragocenih izkušenj v koordiniranih vojaških operacijah.[260]

Štab brigade je uvedel redno vojaško izobraževalno delo po enotah že ob ustanovitvi. Za to področje sta predvsem odgovarjala namestnik komandanta Drago Poglajen in načelnik štaba Vincenc Janko-Harkov.[261] Če so razmere dopuščale, so imele enote vsak dan po dve vojaški uri. Na njih so borci razstavljali in sestavljali orožje ter se učili ravnanja z njim. Starešine so jih poučevali o napadanju, odstopanju, prenosu povelj med pohodom, vzdrževanju zvez, o nalogah patrulj in zased, izvrševanju stražarske dolžnosti, zlasti pa o zavarovanjih enot. Včasih so imeli praktične vaje in tudi eksercir, vselej pa so se zavzemali za dosego čim višje stopnje zavestne vo-

jaške discipline.[262] Velikemu prilivu novincev, zlasti maja in junija, so morali posvetiti precej časa in pozornosti. Učili so jih ravnanja z orožjem, vojaškega reda, pozdravljanja, spoznavanja činov ter jih navajali na vojaško življenje v brigadi. Med tekmovanjem med enotami po vsej Sloveniji so imeli v brigadi od 27. aprila do 27. junija 101 vojaško uro, po četah, bataljonih in pri štabu brigade pa 96 vojaških sestankov oziroma posvetov. Predvsem z novimi borci so imeli 1030 posamičnih razgovorov.[263] V stenskih časopisih, bataljonskih glasilih, v Štajerskem kurirju in drugem tisku so pisali borci in starešine različne članke vojaške vsebine. Izredno tehten je bil članek političnega komisarja brigade Jožeta Jakoša-Školskega. Odpravljajmo napake, objavljen v brigadnem glasilu Pohorski partizan. Prispevek kritično obravnava boje in vojaško dejavnost brigade ter daje natančne strokovne napotke za dosego še večjih uspehov na tem področju.[264] Tudi ta oblika dejavnosti je predstavljala pomembno sredstvo za vojaško vzgojo in izobrazbo borcev ter vodstvenih kadrov. Iz vsega navedenega izhaja, da so borce in starešine v brigadi ter izven nje intenzivno vojaško vzgajali vse od njene ustanovitve.

V prehodu iz maja do konca junija so se morali vsi dejavniki v brigadi, zlasti pa politični komisarji zaradi dotoka novih in odhajanja starejših borcev na druge dolžnosti nastalim razmeram naglo prilagoditi. Med drugim so okrepili politično delo in dosegli v razmeroma kratkem času na tem področju ugodne uspehe. Politični komisar brigade je poročal, da je bilo borbeno razpoloženje borcev v času od 21. maja do 29. junija zelo dobro, včasih tudi odlično, splošno razpoloženje pa dobro ter da so k temu najbolj pripomogle uspele vojaške akcije brigade in politično delo. Zaradi velikega števila novincev so v tem času najprej razlagali temeljne točke Osvobodilne fronte, nato pa so jim govorili o SNOS, AVNOJ, o razliki med bivšo jugoslovansko vlado in novimi predstavniškimi telesi, o boju NOV, potrebi zavestne discipline, nujnosti nadaljnje mobilizacije, uspehih Rdeče armade in zaveznikov, nakanah nemških nacistov, o fašizmu ter beli in plavi gardi. Z novinci so mnogo delali ločeno v skupinah pa tudi posamično. Poleg omenjenih tem so jim govorili še o tovariških odnosih, ki se morajo gojiti med borci in starešinami, o pomoči ranjenim in bolnim soborcem, o zglednih odnosih do prebivalstva in podobno. Politični komisar Jože Jakoš-Školski je 8. junija izdelal

Politična ura spomladi 1944 na Pohorju

za enote program političnih predavanj, v katerem je zajel večino že navedenih tem. V njem je poudaril, naj politični komisarji predočijo borcem neuspelo nemško ofenzivo v Mislinjski in Savinjski dolini ter na Koroškem, »kjer je nasprotnik kljub številčni premoči in boljši tehniki kapituliral pred slovenskimi partizani.« Za politične ure je svetoval, naj se izvajajo v obliki razgovorov tako, da bodo prisotni na njih aktivno sodelovali, ter poudaril, da ne smejo biti suhoparne, temveč živahne, in sklenil: »Z nekoliko humorja se bo politična ura poživila in tudi utrujeni tovariši se bodo tako vzdržali spanca ter se zanimali za snov.«

Med tekmovanjem je štab brigade poročal, da je bilo od 27. maja do 27. junija 1944 izvedenih 49 političnih ur. Mimo tega so imela četna in bataljonska vodstva še posebej sestanke, na katerih so usposabljali starešine za politično delo.

V obravnavanem času je brigada zboljšala tudi stike s terenom. S prebivalci so navezovali posamične politične pogovore, jim dajali partizanski tisk, organizirali pa so tudi več mitingov. Tako je namestnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo govoril ob koncu maja prebivalcem Dovž o OF in vojaško-političnih razmerah. Prisotnim so razdelili par-

tizanski tisk. Brigada je najuspešneje sodelovala s političnimi organizacijami na zahodnem Pohorju, v Mislinjski dolini in na delu pohorskega Podravja. Za vzhodna in južna območja so poročali, da so le delno politično obdelana in da jih bodo skušali zajeti. Politični komisar je v poročilu poudaril, da so jim pravočasne informacije civilnih oblasti 26. junija znatno pripomogle, da so številčno močnejšega ter izborno oborožen sovražnika ustavili, nato pa pognali v beg.[265]

Organizacija KPS je imela v štabih in četah maja ter junija številne sestanke. Na njih so obravnavali poglavitna vojaško-politična vprašanja, o krepitvi discipline, zavarovanju taborišč, vzgoji nižjega vojaškega in političnega kadra, organiziranosti enot, delu z novinci, mobilizaciji, dvigu zavesti in še druga. Poleg partijske pa je bila aktivno vključena v reševanje navedenih in drugih vprašanj tudi skojevska organizacija. Takšno vsestransko vzajemno organizirano delo je prispevalo na vseh področjih k vidnim uspehom, med katerimi je treba zlasti poudariti uspešne boje brigade in uspešno izvrševanje tudi drugih vojaških ter političnih nalog. Organizacije KPS in SKOJ so izvedle tudi več študijskih in organizacijskih sestankov. Po nepopolnih podatkih je sprejela partijska organizacija na prehodu iz maja v junij 7 borcev in starešin, skojevska organizacija pa 21. V brigadi je bilo 14. junija 38 članov KPS, 8 kandidatov KPS in 78 članov SKOJ, skupaj 124. (V tem času je brigada štela na mestu 312, po seznamu 336 borcev.) Nihanje članstva KPS in SKOJ je bilo maja močno, še bolj pa junija. Številne premestitve v druge enote, na teren, na tečaje, padli, ranjeni, zlasti pa odhod večjega števila borcev in starešin v Pohorski odred so močno vplivali na trenutno številčno zmanjšanje brigade in na število članov KPS in SKOJ. Brigada je štela 29. junija na mestu 267 borcev. Članov KPS je bilo 24, kandidatov KPS 8, članov SKOJ 58, skupaj 90.[266]

Kulturno-prosvetna in propagandna dejavnost je bila aprila, maja in junija dokaj živahna. Doseženi uspehi govorijo o velikem prizadevanju vseh organizatorjev in udeležencev na tem področju brigadne dejavnosti. Bataljonska pevska zbora sta vadila in pridobivala nove pevce. Kadar je bila brigada skupaj ali na mitingih, je običajno zapel enotni pevski zbor, ki je zaradi svoje kakovosti užival veliko priznanje. Poleg pevskih zborov so redno vadili recitatorji, delovala pa je tudi

igralska skupina. Vse te oblike dejavnosti so služile kulturno prosvetni vzgoji borcev, bile pa so pomembne in neobhodno potrebne tudi za izvajanje kakovostnih mitingov, na katerih je prihajalo do najučinkovitejših stikov s prebivalci. Brigada je organizirala pet mitingov. Od teh je bil eden samo za borce. Po enotah pa so pričeli uvajati kulturno zabavne večere. Dobro je bilo organizirano tudi pisanje člankov za žepne in stenske časopise, zelo pa so se trudili, da bi čimprej izšlo po zgledu drugih brigad tudi brigadno glasilo. Pri tej dejavnosti so jih ovirale težave kot pomanjkanje papirja, pisalnih strojev in sredstev za razmnoževanje.

V začetku junija je pridobil propagandni odsek pomembno delovno moč. Iz propagandnega oddelka IV. operativne cone je prišla začasno na pomoč izkušena propagandistka Vera Hreščak-Beblerjeva. S Stanetom Lavričem in z drugimi sodelavci sta pospešila kulturno-prosvetno in propagandno delo. Zlasti pa sta se posvetila izdaji brigadnega glasila, o čemer velja spregovoriti nadrobneje. Brigada je v akciji najprej zaplenila šapirograf. Zbrane članke je pomagala Veri pretipkovati štabna administratorka Marjanca Kavčič-Kocijanova. Ker je bilo v brigadi največ Pohorcev, Pohorje pa simbol partizanskega bojevanja, so nastajajoče glasilo Zidanškove brigade imenovali Pohorski partizan. Enako se je imenovalo v začetnem obdobju brigade tudi glasilo 1. bataljona. Za novo glasilo je izdelal naslovno stran nekdanji tehnik Bogdan Knaflič-Ljubo, komandant 2. bataljona. V noči od 25. na 26. junij je zaživela kmetija na Resniku. Stane, Vera in politični delegat Ludvik so jo spremenili v partizansko tehniko. V pomoč so jim bili še kurir, mulovodec in kuhar. Delo je steklo in do jutra je bilo natisnjenih kakih 20 izvodov, kolikor je zmogel že precej iztrošeni šapirograf. Glasilo je bilo kvalitetno. Na 26 straneh so natisnili krajše in daljše prispevke borcev in funkcionarjev. Stane Lavrič je opisal porušenje viadukta in predora v Doliču, politični delegat Ludvik boje na območju Male in Velike Kope, Franc Petek-Florjan je prispeval zapis o napadu na vlak pri Fali in pesem Stražarska, uredništvo pregled bojev brigade z doseženimi uspehi od 27. aprila do 23. junija, Vera Hreščak-Beblerjeva sestavek o junaštvu komandanta Antona Plešnika-Murata, pesem komandantu Stanetu ter enodejanko Vsi v partizane. Politični komisar čete Vinko Mezgec-Rajko je pisal o pomenu prihoda XIV. divizije, France Kosmač je posvetil pesem

Glasilo brigade, ki je izšlo 26. junija 1944

Alenka padli Heleni Marzel-Štajerski Lenčki, namestnik komandanta 2. bataljona Milan Trtnik, Marica Trbovšek, politični komisar čete Gortan, Zmago Krasnik-Sašo, Franc Tretjak-Aga in neznani partizan pa so brošurico popestrili s članki različne vsebine. Omenili smo že, da je politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski v prispevku Odpravljajmo napake kritično obravnaval vojaško dejavnost brigade ter dal hkrati ustrezne strokovne vojaške in politične nasvete za hitrejši dvig brigade na višjo vojaško in politično raven. V članku Politični pregled je podal zgoščen oris vojaško-političnih dogodkov v svetu. Vera in Stane sta zjutraj pohitela na Planinko. Tu je bila vsa brigada ter štaba XIV. divizije in IV. operativne cone. Vse je bilo zaposleno s pospravljanjem zavezniške pomoči. Zadovoljna spričo dobro opravljenega nočnega dela sta kulturnika — propagandista razdelila nekaj izvodov Pohorskega partizana bataljonoma, štabu cone in štabu divizije. En izvod sta poslala komandantu glavnega štaba NOV in PO Slovenije Francu Rozmanu-Stanetu, nekaj izvodov pa sta izročila terenskim aktivistom. Prve številke Pohorskega partizana so bili vsi veseli, saj je bila uspeh prizadevanj mnogih sodelujočih in je zadovoljila zaradi kakovosti in raznolične vsebine borce in starešine.[267]

V poročilih zasledimo, da so kulturno-prosvetno in propagandno delo močno ovirali pogosti boji, akcije, stalni premiki in še druge težave. Poudariti pa moramo, da je bilo kljub temu tudi na tem področju opravljeno veliko delo.

* * *

Polletna vojaška in politična dejavnost Zidanškove brigade v izredno težkih okoliščinah nemškega nacističnega okupacijskega nasilja je bila zelo uspešna. Prizadevanja štaba IV. operativne cone in političnih dejavnikov, da nadaljuje boj po padcu Pohorskega bataljona na strateško pomembnem Pohorju še močnejša vojaška enota, so se uresničila. Tudi namen, da prispeva brigada z vojaško in politično dejavnostjo čimbolj k ustvaritvi okoliščin za pričetek in razvoj množične vstaje v severovzhodni Sloveniji, je bil dosežen. Nastanek brigade ob severni meji po neuspeli največji ofenzivi na slovenskem Štajerskem, imenovani Snežni metež, proti Pohorskemu odredu je naciste zadel v živo. Proti njim je sedaj stala brigada s tremi bataljoni, ki je štela štirikrat več borcev kot padli Pohorski bataljon. V času, ko so Nemci na hitrico zbirali policij-

ske, orožniške in vermanšaftske enote, da bi z njimi uničili na novo ustanovljeno brigado, preden bi se lahko utrdila, jih je Zidanškova brigada presenetila že po enem tednu obstoja z drznim in uspelim napadom na vlak pri Vuhredu ter s požigom tovarne lepenke pri Podvelki. Nemške ofenzivne akcije od 17. januarja do 13. februarja so bile za brigado velika preizkušnja. Po uspešnih obrambnih bojih in manevrskih pohodih je izšla iz ofenzive z majhnimi izgubami, sicer pa obogatena z dragocenimi vojaškimi izkušnjami. Nemci so se trudili, da bi uničili brigado v njenem začetnem obdobju tudi s pomočjo gestapovske agenture. Spričo svoje vojaške in politične moči pa je brigada premagala tudi to nevarnost. V začetku februarja je pričel z uničevanjem komunikacij, ki obdajajo Pohorje, takrat ustanovljeni brigadni minerski vod. Med nemško ofenzivo proti XIV. diviziji na slovenskem Štajerskem je Zidanškova brigada po nalogu IV. operativne cone okrepila dejavnost na komunikacije, napadla sovražnikovo postojanko v Podgorju ter pomagala ranjenim, bolnim in izčrpanim borcem ter enotam XIV. divizije, ki so se prebile na Pohorje. S prihodom XIV. divizije se pričenja za brigado novo obdobje. Na obsežnem operacijskem območju ni bila več sama in tudi ni bila več izpostavljena tako neposrednim udarcem nemških oboroženih sil kot dotlej. Ob sodelovanju z enotami XIV. divizije je postajala njena vojaška dejavnost vse bolj načrtna, s tem pa tudi učinkovitejša.

Februarja in marca je šlo iz brigade več borcev: skupina Franca Žigarta-Viteza za ureditev spuščališča na Rogli, graditelji bolnišnic, obveščevalci, za na novo ustanovljene vojaške kurirske postaje in nekaj na terensko politično delo.

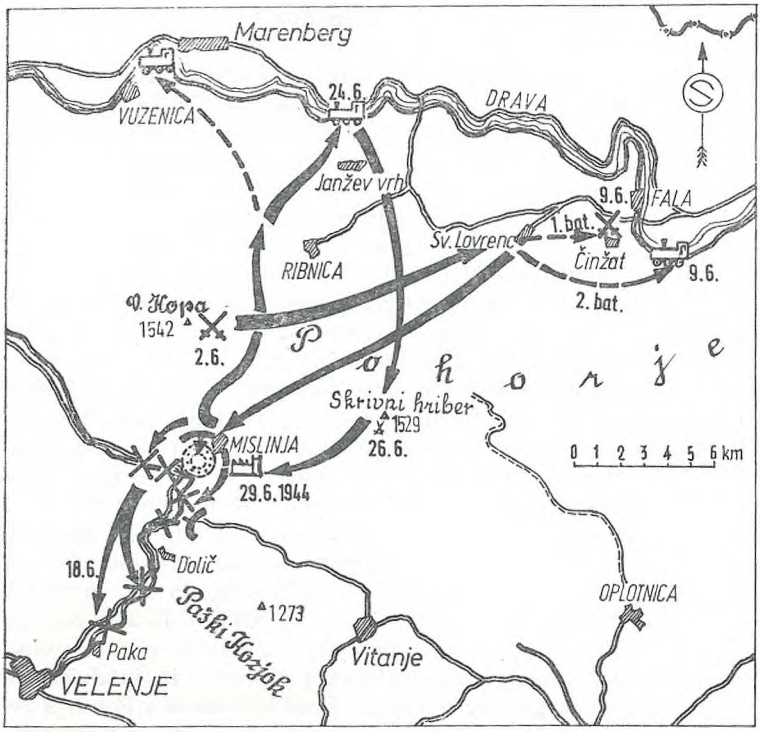
Na Hudinji je brigada 14. marca v celodnevnem hudem boju na težkem, odprtem in zasneženem terenu dokazala svojo moč in vojaško vrednost. Že čez štiri dni je vdrla v Oplotnico, zažgala garaže, tovorne avtomobile s prikolicami in nekaj traktorjev. Na koncu marca je napadla postojanko v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, 4. aprila pa je bojevala hud boj pri Jesenku na Pohorju. Zaradi odhoda borcev iz brigade na druge dolžnosti ter zaradi izgub na Hudinji, v Šmartnem in pri Jesenku se je zmanjšala na dva bataljona. Z mobilizacijo se je nato postopoma krepila ter stopnjevala vojaško in politično dejavnost. Nepretrgoma je na svojem območju rušila

železniške proge, mostove, ceste in druge za okupatorja pomembne objekte.

Brigada je izvedla 25. in 26. aprila uspešni akciji. V Radani vasi je zažgala vlak, nato pa je v Zrečah uničila železarno, ki je delala za nemško vojno industrijo, pošto in stavbo občinske uprave. Sledil je 1. maja učinkovit napad na Mislinjo, kjer je razbila sovražnikovo postojanko, nato pa med nemško hajko Anton II v dneh 22. in 23. maja napad na nemška policijska avtomobila, velika ekonomska akcija v Oplotnici ter pomembna zmaga brigade nad Nemci v Kotu. Ob napadu na Dovže je 28. maja zajela celotno sovražnikovo posadko in ob tej priložnosti zaplenila dragoceno orožje in strelivo. Dejavnost partizanskih enot je Nemce izzvala, da so pričeli 1. junija z ofenzivo proti Zidanškovi in Bračičevi brigadi. Toda Zidanškova brigada jih je že 2. junija na območju Male Kope občutno porazila. Štab IV. operativne cone je poročal, da je bila med ojačeno nemško dejavnostjo od 15. aprila oziroma v času spomladanskih nemških hajk najaktivnejša Zidanškova brigada ter da so jo komandanti v mnogih bojih na odprtem bojišču dobro vodili. Po učinkovitem napadu 9. junija na policiste v Činžatu in na vlak pri Fali je dosegla brigada 18. junija v svojih rušilnih akcijah višek. Na progi Celje—Dravograd je minirala železniško progo na osemnajstih mestih, porušila Goričnikov most, pri Zgornjem Doliču pa predor in viadukt, ki ju Nemci niso mogli več obnoviti. Pred odhodom s Pohorja se je brigada 26. junija ponovno vojaško izkazala, ko je s Šercerjevo premagala nad Mislinjo močne nemške enote. Štab IV. operativne cone je ocenil, da je bil ta boj eden najtršin, ki so jih bile njegove enote na Štajerskem. Šercerjevo in Zidanškovo brigado je pohvalil, da sta se v tem frontalnem boju dobro obnesli ter da sta zadali premočnemu sovražniku velike izgube.

Ob koncu junija 1944 je brigada z borci, starešinami in orožjem še znatno prispevala k ustanovitvi Pohorskega odreda.

Pri ocenjevanju borbene poti Zidanškove brigade od ustanovitve je treba poudariti zlasti njeno uspešno vojaško in politično dejavnost. Pomemben pa je bil njen delež tudi na mobilizacijskem področju. Razlog, da se ni razvila v številčno močnejšo brigado že v svojem začetnem obdobju, so bili številni boji s sovražnikom ter ukvarjanje s plavogardističnim problemom, pozneje pa predvsem v pomanjkanju orožja. To pa je bilo tudi najtežje vprašanje za vso IV. operativno cono.

Bojna pot brigade junija 1944

Namesto da bi ustanavljala nove ter krepila obstoječe enote, je morala spričo pomanjkanja orožja pošiljati na Dolenjsko na tisoče borcev.

Na novo operacijsko območje v Savinjsko dolino je šla Zidanškova brigada z bogatimi vojaškimi in političnimi izkušnjami, ki si jih je pridobila v polletnem bojevanju na pohorskem operacijskem območju.

OPOMBE

[1] Zidanškova brigada je bila ustanovljena 8. januarja 1944 pri Sv. Primožu na Pohorju. Ob tem datumu je potrebno tole pojasnilo: odredbo o ustanovitvi brigade je napisal takratni politični komisar IV. operativne cone Mitja Ribičič-Ciril ter jo potem pred tremi bataljoni ob slovesni ustanovitvi tudi prebral. Tega se spominja več udeležencev ustanovitve brigade, odredba pa je žal zgubljena. To je bil v vseh poznejših letih vzrok za uporabo nekaj različnih datumov o ustanovitvi. V glavnem je šlo le za 7. ali 8. januar 1944. Večina borcev in starešin se sklicuje, da je bila brigada ustanovljena na obletnico padca Pohorskega bataljona 8. januarja 1944, medtem ko se v virih in literaturi navajata oba datuma. Po temeljiti preučitvi številnih virov smo prišli do ugotovitve, da je bila brigada ustanovljena 8. januarja 1944. Glavni viri, ki potrjujejo ta datum, so tile: obrazec osebnih podatkov za Vincenca Janka-Harkova, izpolnjen 1944. Na njem piše, da je bil načelnik štaba Zidanškove brigade od 8. januarja 1944. Dokument je v IZDG, f. 332a/IV-9. Življenjepis Frante Komela z dne 15. novembra 1945. V njem piše, da je postal ob ustanovitvi brigade 8. januarja 1944 njen politični komisar. Izvirnik je pri Komelu. Mitja Ribičič, Moravška republika, sestavek, objavljen v Delu 15. julija 1967. Boris Čižmek-Bor, Ivo Skerlovnik in Aleksandar Vojinović-Vojin, spomini, v AMNOM, vsi navajajo, da je bila brigada ustanovljena 8. januarja 1944.

[2] Mitja Ribičič, Revolucionarni boj in zgodovinska odgovornost (slovesni govor ob 30-letnici Zidanškove brigade v Mariboru), Večer, 12. januarja 1974; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 5—31.

[3] Boris Čižmek-Bor, Vili Mlakar-Boltežar, Vinko Plevnik, Ivo Skerlovnik, Aleksandar Vojinović-Vojin, Mira Zapečnik (por. Kresnik), Franc Žigart-Vitez, spomini in izjave, v AMNOM; Jože Hajtnik-Miloš, Franta Komel, oba ustni vir; Mitja Ribičič, Moravška republika, Delo, 15. 7. 1967.

[4] Boris Čižmek-Bor, Anica Ladinek (por. Zorko), Vili Mlakar-Boltežar, Lojzka Peruš (por. Karničnik), Mira Zapečnik (por. Kresnik), spomini in izjave, v AMNOM; Marija Ladinek-Majda (por. Vindiš), Ivo Skerlovnik, Pavle Sirk-Bregar, Franc Žigart-Vitez, vsi ustni vir.

[5] Pregled številčnega stanja enot IV. operativne cone z dne 15. januarja 1944, AIZDG, fasc. 33/IV; Vili Mlakar-Boltežar, dopolnilna izjava o težkem mitraljezu, v AMNOM.

[6] Predlog štaba IV. operativne cone z dne 19. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS za imenovanje štaba Zidanškove brigade, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 110.

[7] Boris Čižmek-Bor, rojen 16. novembra 1919 v Žabji vasi pri Novem mestu. Oče, sodni oficial, je umrl v mladosti, ostala je mati, ki je skrbela za 13 otrok. Družina se je preselila v Maribor, kjer je Boris končal osnovno in meščansko šolo, nato je delal v tovarni svile v Mariboru, leta 1938 pa je šel v tekstilno šolo v Leskovac. Tu so ga zaradi komunistične dejavnosti izklju-

čili. Potem je spet delal v tovarni svile Thoma. Od 1939 do 1940 je obiskoval dveletno trgovsko šolo v Murski Soboti ter sodeloval s Štefanom Kovačem in drugimi komunisti. Vojsko je služil 1940 v Zagrebu ter bil tudi tukaj kot komunist aktiven. V delavskem revolucionarnem gibanju je pričel aktivno delovati pod vplivom brata Vilka leta 1936. Na njihovem domu so se shajali vodilni komunisti Jože Hermanko, Miloš Zidanšek, Tone Čufar, Branko Babič in drugi. Član KPS je postal 1939. S prihodom Slavka Šlandra 1940, potem sekretarja PK KPS za severno Slovenijo v Maribor, ki je stanoval tudi pri Čižmekovih, je postala njihova hiša ena najpomembnejših postojank revolucionarnega gibanja v Mariboru. Zlasti pa je postal njihov dom pomemben 1941 med pripravami na vstajo. Boris, sekretar SKOJ za magdalensko predmestje, je postal član okrožnega in pokrajinskega vojno revolucionarnega komiteja. Julija 1941 je bil med glavnimi organizatorji partizanske čete na Pohorju. Z njo je bil v bojih in akcijah kot pozneje s 1. štajerskim bataljonom ter z II. grupo odredov, kjer je bil med vodstvenim kadrom. Spomladi 1942 je postal politični komisar obnovljenega Štajerskega bataljona. Zatem je bil še politični komisar Savinjskega odreda (sočasno sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor), politični komisar Koroškega bataljona, Štajerskega odreda, namestnik političnega komisarja Šlandrove brigade, namestnik političnega komisarja in namestnik komandanta IV. operativne cone. Boris Čižmek-Bor je v tem času sodil v krog vodilnih borcev na Štajerskem. (France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 61—65; Boris Čižmek-Bor, rezervni general, življenjepisni podatki, v AMNOM.)

[8] Franta Komel, rojen 13. februarja 1924 v Ptuju. Oče je bil služitelj na okraju, mati je gospodinjila, sestra pa je hodila v šolo. Štiri razrede osnovne šole in tri razrede gimnazije je Franta končal v Ptuju, četrti razred gimnazije pa v Ljubljani. Od poletja do decembra 1940 je delal pri dveh podjetjih v Ptuju in Rušah. Februarja 1941 se je vključil v delo skojevske organizacije v Ptuju, 6. aprila 1941 pa je šel na poziv komunistične partije Slovenije med prostovoljce bivše jugoslovanske vojske. Maja 1941 se je moral pred Nemci umakniti iz Ptuja v Ljubljano. Tu se je povezal s pripadniki osvobodilnega boja, ki so mu omogočili, da je šel 24. oktobra 1941 v Dolenjsko partizansko četo. Iz nje je bil premeščen za mitraljezca v 2. štajerski bataljon, ki se je kmalu razvil v I. štajersko brigado. Po preimenovanju te enote v II. grupo odredov je šel z njo prek Gorenjske na Štajersko. Novembra 1942 je bil premeščen v Zasavski bataljon, kjer je postal politični delegat. V KPS je bil sprejet 15. januarja 1943. Istega meseca je napredoval za političnega komisarja čete, aprila za političnega komisarja Savinjskega bataljona, 10. maja pa za političnega komisarja Pohorskega bataljona (drugega). Ob ustanovitvi Pohorskega odreda 4. novembra 1943 je postal njegov politični komisar (Franta Komel, rezervni polkovnik, življenjepisni podatki, v AMNOM).

[9] Drago Poglajen je bil rojen 4. novembra 1919 v vasi Grbin pri Litiji. Po osnovni šoli se je izučil za slikarja. Izhajal je iz znane partizanske družine, saj je bilo med partizani kar pet bratov. V

osvobodilni boj se je vključil že leta 1941, medtem ko je vstopil v Zasavski bataljon 10. januarja 1943. Zaradi izkazane hrabrosti in zmožnosti vodenja enot je naglo napredoval. Tako je postal 25. septembra 1943 komandant Zasavskega bataljona, ki se je nato čez nekaj dni vključil v Šlandrovo brigado. V brigadi je bil komandant 2. bataljona, ki je izvedel več uspelih vojaških akcij. Tega leta je postal tudi član KPS. V začetku novembra 1943 je bil postavljen za komandanta Pohorskega odreda. Pod njegovim poveljstvom je bil odred aktiven ter je dosegel v razmeroma kratkem času svojega obstoja vidne uspehe. (Življenjepisni podatki za Draga Poglajna, zveza ZB NOV Litija, v AMNOM. Drugi podatki: Miroslav Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 108, 118, 132, 135, 142, 152, 153.)

[10] Aleksandar Vojinović-Vojin, rojen 7. marca 1922 v vasi Mirnica, Kuršumlija, Srbija. Oče je bil delavec, mati pa gospodinja. Končal je osnovno in nižjo kmetijsko šolo, medtem ko je moral šolanje na srednji kmetijski šoli v Valjevu zaradi vojne prenehati. Pred odhodom med partizane je sodeloval v napadu na hotel Park v Nišu, kjer je bilo ubitih in ranjenih 30 nemških oficirjev ter v napadu na komandirja orožniške postaje v Kuršumliji. Avgusta 1941 se je vključil v Topliški partizanski odred. Tu je postal še istega meseca član komunistične partije. Od borca je kmalu napredoval do komandirja čete. Nemci so ga zajeli 20. marca 1942 in odpeljali v taborišče v Avstrijo. Od tod je zbežal in prišel 20. julija 1943 v Pohorski bataljon (drugi). V njem je postal politični komisar čete, nato pa namestnik političnega komisarja bataljona. Ob ustanovitvi Pohorskega odreda je bil postavljen za namestnika političnega komisarja odreda, enako dolžnost pa je prevzel ob ustanovitvi Zidanškove brigade. Za narodnega heroja je bil razglašen 9. oktobra 1953. (Zbornik narodnih herojev, Beograd 1958, stran 841; Aleksandar Vojinović, Ponovno svobodni, Ljubljana 1959; obrazec vprašalne pole za kadre, izpolnjen za Aleksandra Vojinovića-Vojina v prvi polovici leta 1944, v AIZDG, f. 16/I.)

[11] Vincenc Janko-Harkov, rojen 27. julija 1919 v Letušu pri Mozirju. Starši so bili kmetje, brat Lado pa delavec. Končal je štiri razrede osnovne šole, pozneje pa je bil šofer v Ljubljani. Od novembra 1940 do aprila 1941 je bil pri mornarici, nato do februarja 1942 v nemškem ujetništvu. Po prihodu domov se je vključil v osvobodilni boj ter vstopil 12. junija 1942 v Savinjsko četo. V njej je kmalu napredoval za vodnika. V Pohorskem bataljonu je postal namestnik komandirja čete, oktobra 1942 pa je bil sprejet za člana komunistične partije. Po padcu Pohorskega bataljona je prevzel dolžnost političnega komisarja na novo ustanovljene Pohorske čete. Nato je postal komandant Pohorskega bataljona (drugega), novembra 1943 namestnik komandanta Pohorskega odreda, 8. januarja 1944 pa načelnik Zidanškove brigade. Zaradi hrabrosti in skromnosti je bil Harkov pri borcih in prebivalcih spoštovan ter priljubljen. (Vincenc Janko-Harkov, obrazec osebnih podatkov, izpolnjen v drugi polovici leta 1944, v AIZDG, f. 332/a-IV/9; Andrej Cetinski-Lev, Lazo Božič, Franta Komel, Ivo

Skerlovnik, Tone Ulrih-Kristl, Franc Zalaznik-Leon, Franc Žigart-Vitez, ustni viri.)

[12] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 19. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 108; poročili namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. februarja in 1. marca 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone, arhiv CK ZKS; poročilo brigadnega biroja ZKM Zidanškove brigade z dne 15. februarja 1944 poverjeništvu PK ZKMJ za severno Slovenijo, v AIZDG, f. 21; življenjepis Toneta Arharja-Notranjca, v AMNOM; Boris Čižmek-Bor, Franc Fišer-Vasilij, Jože Hren-Aki, Bogdan Knaflič-Ljubo, Ivan Medič-Silvo, Jakob Mihelič-Savo, Ivo Skerlovnik, Ferdo Štibler-Jug, Ivan Tlaker-Luka, Ivan Uranič-Drago, Franc Žigart-Vitez, spomini in izjave, v AMNOM; Jože Antoličič, Milan Ivanuša-Vencelj, Adolf Jevšnik-Lvov, Jože Korošec-Vido, Milan Kranjc-Brane, Zmago Krasnik-Saša, Vili Mlakar-Boltežar, Maks Peklar-Fonzi, Vinko Plevnik, Marija Potočnik-Lenka, Milan Trtnik-Milanček, Alojz Vindiš-Dunda, Slavka Vogrinc (por. Gruden), vsi ustni vir.

[13] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 7. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 30.

[14] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 2. januarja 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 7.

[15] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 13. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 66.

[16] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 19. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS in predlog štaba IV. operativne cone z dne 19. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS o postavitvi štaba Zidanškove brigade, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 108, 110.

[17] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 20. januarja 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 116; pregled številčnega stanja enot IV. operativne cone z dne 29. januarja 1944, v AIZDG, fasc. 33/IV; poročilo štaba IV. operativne cone 28. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 168.

[18] France Filipič, Narodni heroj Miloš Zidanšek, Maribor 1970, brošura v AMNOM; France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 44, 48 do 60; Boris Čižmek-Bor, France Filipič, Franta Komel, vsi ustni vir.

[19] Franta Komel, izjava, v AMNOM.

[20] Franta Komel, izjava, Anica Ladinek, por. Zorko, spomini, oboje v AMNOM; Boris Čižmek-Bor, ustni vir.

[21] Adi Jevšnik-Lvov, Ivo Skerlovnik, oba ustni vir.

[22] Zakonska izjava, ki jo je izstavil štab IV. operativne cone 10. januarja 1944. Izvirnik pri zakoncih Vojinović; Boris Čižmek-Bor, spomini, Franta Komel, izjava, oboje v AMNOM.

[23] Odlok Zidanškove brigade o likvidaciji dezerterstev z dne 13. januarja 1944 vsem bataljonom, v AIZDG, fasc. 333/III-7; Boris Čižmek- Bor, spomini, v AMNOM, in ustni vir; Aleksandar Vojinović-Vojin, ustni vir.

[24] Poročilo Viktorja Stoparja, člana pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko z dne 18. januarja 1944 centralnemu komiteju KPS, v arhivu CK ZKS, fasc. VIII/1944-1.

[25] Partizan Hari, po rodu Nemec, je prišel prostovoljno iz nemške vojske v Pohorski odred decembra 1943.

[26] Aleksandar Vojinović-Vojin je Slavku Petanu med drugim naročil, naj sporoči Ivanu Zagerniku-Jocu, članu okrožnega komiteja KPS v Mariboru, da sekretar okrožnega odbora OF Maribor ni prišel, kot je bilo dogovorjeno, na razgovor na Pohorje ter da so zanj ugotovili, da je sodelavec gestapa in organizator plave garde. Nato je dodal, naj ga Joco poišče in pripelje v štab brigade, če pa ne bi hotel na Pohorje, naj ga likvidira. (Aleksandar Vojinović-Vojin, izjava na posvetovanju v Ljubljani 27. avgusta 1974, prepis z magnetofonskega traku, v AMNOM.) Petan je o dobljeni nalogi poročal Ivanu Zagerniku-Jocu, ta pa mu je pojasnil, da gre za veliko zmoto. Nekaj dni zatem je bil Petan v nevarnosti, da ga bodo Nemci aretirali. Zato se je takoj odločil za odhod med partizane. Ker si zaradi spora med štabom Zidanškove brigade in okrožnim komitejem KPS Maribor ni upal na Pohorje, je šel po zvezah prek Koroške med gorenjske partizane. Tu so ga sprejeli z nezaupanjem. Po mučnih zasliševanjih in poizvedovanjih pa so sčasoma ugotovili, da je prišel mednje s poštenimi nameni. Podobno se je dogajalo tudi drugim, ki so prihajali prek mariborskih zvez. Gorenjski partizani so bili posebej pozorni na Mariborčane, zlasti januarja in februarja 1944, ker so bili opozorjeni, da jih pošilja zaradi organiziranja plave garde gestapo. Pozneje se je izkazalo, da so prišli z mariborskega območja na Gorenjsko prek zvez pripadniki osvobodilnega boja, ki jim ni bilo kaj očitati (Slavko Petan, izjavi v AMNOM; Tončka Černec, por. Tolar, Mira Krojs, por. Lakner, Lidija Potrč-Dunja, Stanko Potrč-Iztok, vsi ustni vir).

[27] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; poročilo železniške postaje Vuhred—Marenberg z dne 17. januarja 1944 višjemu državnemu tožilstvu v Gradcu, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 217; poročilo železniške postaje Vuhred z dne 17. januarja 1944 državnemu tožilstvu Gradec, v AMNOM; Boris Čižmek-Bor, Jože Hren-Aki, Bogdan Knaflič-Ljubo, Franjo Ladinik, Slavko Petan, Vinko Plevnik, Pavle Sirk-Bregar, Viktor Valher-Zmago, Avgust Vižintin, Aleksandar Vojinović-Vojin, Mira Zapečnik (por. Kresnik), Franc Žigart-Vitez, spomini in izjave, v AMNOM; Franta Komel, ustni vir.

[28] Franc Podpečan, izjava, v AMNOM.

[29] Poročilo vodje varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 18. februarja 1944 o položaju, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 129.

[30] Štabni razgovori v Mariboru 17. januarja 1944, v AMNOM.

[31] Povelje višjega vodje SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju z dne 24. februarja 1944; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS o akcijah Zidanškove brigade, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 137 in 78.

[32] Ukaz štaba 2. bataljona 14. SS policijskega polka z dne 18. januarja 1944 za osvoboditev območja Ribnica—Sv. Lovrenc in ukaz istega štaba z dne 19. januarja 1944 za pomiritev pohorskega območja, v AIZDG.

[33] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS o akcijah Zidanškove brigade, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Jože Hren-Aki, Bogdan Knaflič-Ljubo, Vili Mlakar-Boltežar, Vinko Plevnik, Pavle Sirk-Bregar, Ivo Skerlovnik, Viktor Valher-Zmago, spomini in izjave, v AMNOM; Zmago Krasnik, Mira Zapečnik (por. Kresnik), oba ustni vir.

[34] Navodila štaba Zidanškove brigade z dne 20. januarja 1944 o zavarovanju enot, poslana bataljonom; okrožnica št. 2 štaba Zidanškove brigade z dne 20. januarja 1944 o ustroju in nalogah brigade, oboje v AIZDG, fasc. 333/III-7.

[35] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS o akcijah Zidanškove brigade, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Poročilo orožniške postaje Slovenske Konjice z dne 21. januarja 1944, AIZDG, fond orožniško glavarstvo Maribor; Ljudmila Bornšek, Matija Brečko, Franc Fišer-Vasilij, Milan Ivanuša-Vencelj, Štefan Korošec, Milica Sotler (por. Mihelič), Alojz Terovšek, Ivan Zore-Džoni, Franc Žigart-Vitez, Franc Žličar-Branko, spomini in izjave, v AMNOM.

[36] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Ivan Medič-Silvo, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM.

[37] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Boris Čižmek-Bor, Ivan Medič-Silvo, Vili Mlakar-Boltežar, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM.

[38] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Milan Ivanuša-Vencelj, Vili Mlakar-Boltežar, Maks Peklar-Fonzi, spomini, v AMNOM, in ustna vira.

[39] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; poročilo orožniške postaje Šmartno na Pohorju z dne 6. februarja 1944 orožniškemu okrožju Maribor, v AMNOM; Vili Mlakar-Boltežar, izjava, v AMNOM.

[40] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 24. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS; povelje višjega vodje SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju z dne 24. februarja 1944, vse v Zborniku NOV, VI/11, dok. št. 78, 83, 137; Ambrožič, Pohod štirinajste, stran 91.

[41] Ivan Strehar, izjava o lokaciji partizanske bolnišnice Zima, v AMNOM.

[42] Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967, stran 314 (o lokacijah bolnišnic na Tolstem vrhu in na Dobjem).

[43] Zapisnik o zaslišanju Jelice Munda iz leta 1946, v arhivu Vojne pošte št. 9922, Beograd; uradno obvestilo vojne pošte 9922

Beograd, št. 918-2 z dne 9. junija 1971 muzeju NO Maribor, da je bila gestapovska agentka Jelica Munda leta 1946 obsojena zaradi medvojnih in povojnih zločinskih dejanj na smrt; sestavek, Gestapovci v belih haljah, v reviji Naša obramba, št. 1, januarja 1969; Mile Pavlin, Še enkrat gestapovci v belih haljah, revija Naša obramba, št. 2, februar 1969; vprašalna pola osebnih podatkov za Angelco Brumec (pravilno Jelico Munda) z dne 24. junija 1945, v arhivu muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec, fasc. saniteta.

[44] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 78; Milan Ivanuša-Vencelj, Milan Kranjc-Brane, Karel Natek-Konrad, izjave, v AMNOM.

[45] Poročilo vodje varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 18. februarja 1944, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 129; poročilo orožniške postaje Poljčane z dne 6. februarja 1944, v AIZDG.

[46] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 23. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, poročilo vodje varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 18. februarja 1944, oboje v Zborniku NOV, VI/11, dok. št. 78. 129; Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM.

[47] Milan Ivanuša-Vencelj, Milan Kranjc-Brane, Karel Natek-Konrad, izjave, v AMNOM.

[48] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 9, 16.

[49] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 36, 37; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 243.

[50] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 38, 39.

[51] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 2. januarja 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 7; Alojz Pacek-Platin, izjava, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 243, 244.

[52] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 87—96, 105—107; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 244, 245.

[53] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 105—107, 116; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 245.

[54] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 11. februarja 1944, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 116.

[55] Naredba štaba IV. operativne cone z dne 11. februarja 1944, v AMNOM; napisal in podpisal jo je politični komisar Mitja Ribičič-Ciril. Komandant IV. operativne cone je bil takrat na poti na Pohorje v Zidanškovo brigado.

[56] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 246, 247.

[57] Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM.

[58] Aleksandar Vojinović-Vojin, Anica Zorko-Vera, spomini, v AMNOM; Alojz Vindiš-Dunda, ustni vir; Janez Petje, Zapis o partijskih tečajih na Moravškem, TV-15, 28. marca 1974, št. 12, stran 4.

[59] Povelje in navodila višjega vodje SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju z dne 13. februarja 1944; povelje orožniškega glavarstva Kranj z dne 11. februarja 1944, vse v Zborniku NOV, VI/11, dok. št. 119, 120, 118; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 246, 247.

[60] Izvleček iz obsodbe Franca Jakoba, Ko 35/46, arhiv sodišča Maribor; Ivan Medič-Silvo, Ivo Skerlovnik, Alojz Vindiš-Dunda, Ivan Zore-Džoni, spomini, v AMNOM.

[61] Zaporna knjiga nemške orožniške postaje Marenberg za leto 1944, v AMNOM.

[62] Jože Jernej, Bruno Reš, Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 390, 391, 452, 453; življenjepisni podatki za Bricmana, Jerneja in Reša, v AMNOM.

[63] Seznam padlih orožnikov v Činžatu, arhiv orožniške postaje Marenberg, v AMNOM; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 3. 3. 1944, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 131.

[64] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 146, 154—161, 180—183; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 251.

[65] Ignac Horvat-Imre, izjava, v AMNOM; Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 192, 195, 201.

[66] Avgust Vižintin-Izak, Boris Čižmek-Bor, Franta Komel, Tone Ulrih-Kristl, Janko Ževart, vsi ustni vir (izjave o odmevih bojev na Paškem Kozjaku); Aleksandar Vojinović-Vojin, spomini, v AMNOM.

[67] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 12. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/III-3; kratka kronika o razvoju NOB občine Podgorje, Muzej ljudske revolucije Slovenj Gradec; Boris Čižmek-Bor, Mirko Grahovac-Mile, Jože Korošec-Vido, Franjo Ladinik, Vili Mlakar-Boltežar, Maks Peklar-Fonzi, Vinko Plevnik, dr. Bogdan Premrov, Milan Trtnik, Viktor Valher-Zmago, Avgust Vižintin-Izak, spomini in izjave, v AMNOM.

[68] Poročilo sanitetnega odseka IV. operativne cone z dne 12. 3. 1944 načelniku sanitetnega oddelka pri glavnem štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 360/1; dr. Bogdan Premrov, spomini, v AMNOM.

[69] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 222—239, 242, 245, 248, 251.

[70] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 251; Ambrožič, Pohod štirinajste, skici 15 in 16.

[71] Poročilo operativnega štaba XIV. divizije z dne 5. 3. 1944 štabu XIV. divizije, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 9; Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 201, 223—225, 236.

[72] Jože Korošec-Vido, Jože Šurc-Gojko, spomini in izjava, v AMNOM.

[73] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 12. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/III-3; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 25. 2. 1944, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 138; Jože Korošec-Vido, spomini, v AMNOM.

[74] Ferdo Štibler-Ivan, spomini, v AMNOM.

[75] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo komandanta varnostne policije in varnotne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 3. 3. 1944, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 40, 131; zaporna knjiga orožniške postaje Marenberg, povzetek iz kronike osnovne šole Trbonje, oboje v

AMNOM; Boris Čižmek-Bor, Ančka Peruš, Jože Šavc-Mirko, Rudi Štaleker, Ferdo Štibler-Ivan, Viktor Valher-Zmago, Franc Žličar-Branko, spomini in izjave, v AMNOM.

[76] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 242—244, 270; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 252—255.

[77] Poročilo operativnega štaba XIV. divizije z dne 5. 3. 1944 štabu XIV. divizije; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 3. 3. 1944, oboje v Zborniku NOV, VI/12, dok. št. 9, 131; Franci Strle, Med proletarci, Ljubljana 1953, str. 58, 59.

[78] Avgust Vižintin-Izak, Franc Žigart-Vitez, spomini, v AMNOM.

[79] Boris Čižmek-Bor, Bogdan Knaflič-Ljubo, Ivo Skerlovnik, Ferdo Štibler-Ivan, spomini, v AMNOM.

[80] Alojz Pacek-Platin, rojen 6. julija 1924 v Šutni pri Kostanjevici ob Krki v revni kmečki družini. Pred vojno se je učil v Ljubljani za krojača. Aprila 1941 je šel med prostovoljce v Zagreb. Od tam je zbežal v Ljubljano, deloval v OF in se udeležil več oboroženih akcij. Jeseni je bil sprejet v SKOJ. Okupatorske oblasti so ga zaprle in 3. marca 1942 je šel po izpustitvi iz zapora na Dolenjsko ter se vključil v II. grupo odredov. Z njo se je udeležil kot borec, mitraljezec in vodnik vseh njenih glavnih bojev na Dolenjskem, Gorenjskem in Štajerskem. V KP je bil sprejet septembra 1942. Spomladi 1943 je postal komandir 2. čete Savinjskega bataljona, poleti komandant bataljona ter šel nato z njim v na novo ustanovljeno Šlandrovo brigado. Ob ustanovitvi XII. SNOB (Štajerske) je bil v njo premeščen za komandanta 1. bataljona, oktobra pa je napredoval za namestnika komandanta brigade. Glavni štab NOV in POS mu je ob koncu decembra 1943 zaupal odgovorno nalogo. Poslal ga je na Štajersko zaradi vzpostavitve stikov med štaboma IV. operativne cone in XIV. divizije, ki se je pripravljala za pohod na Štajersko. Ko je to opravil, je s hrvatskimi partizani izvršil priprave za prihod XIV. divizije in njen prehod čez Sotlo. Po vrnitvi v štab IV. operativne cone je šel v Zidanškovo brigado. Njeno poveljstvo je prevzel ob koncu februarja 1944, ko mu še ni bilo polnih dvajset let. (Odlok glavnega štaba NOV in POS z dne 4. 2. 1944 o postavitvi Alojza Packa-Platina, v AIZDG, fasc. 13/1; Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 41, 53, 73, 74; Alojz Pacek-Platin, rezervni polkovnik, življenjepisni podatki in spomini; Tone Potočnik-Niko, spomini, oboje v AMNOM.)

[81] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 24. 2. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 83; poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 10. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, arhiv CK ZKS; Alojz Pacek-Platin, Tone Potočnik-Niko, Ivo Skerlovnik, spomini, v AMNOM.

[82] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 270, 271.

[83] Poročilo operativnega štaba XIV. divizije z dne 5. 3. 1944 štabu XIV. divizije, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 9; Ambrožič, Pohod štirinajste, stran 271.

[84] Ambrožič, Pohod štirinajste, stran 265.

[85] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 64; poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 24. 3. 1944 namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS ter oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 16/I.

[86] Helena Polenik-Jelka, Bogdan Žolnir, izjavi, v AMNOM.

[87] Milan Kranjc-Brane, spomini, v AMNOM.

[88] Jože Žibert, izjava, v AMNOM.

[89] Stane Lavrič, Franc Žličar-Branko, spomini, v AMNOM.

[90] Odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 25. 2. 1944, Zbornik NOV, VI/11, dok. št. 86; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 255.

[91] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 25. 2. 1944; odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 28. 2. 1944, oboje v Zborniku NOV, VI/11, dok. št. 87, 96; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 255, 257.

[92] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 10. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v arhivu CK ZKS.

[93] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone; poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in pokrajinskemu komiteju KPS za severno Slovenijo, oboje v arhivu CK ZKS; poročilo biroja ZKMJ Zidanškove brigade z dne 15. 2. 1944 o organizaciji in delu ZKMJ, v AIZDG, fasc. 24; Boris Čižmek-Bor, Franta Komel, Ivo Skerlovnik, Aleksandar Vojinović-Vojin, vsi ustni vir.

[94] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko o organizaciji KPS v brigadi; poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 1. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko o organizaciji KPS v brigadi, oboje v arhivu CK ZKS; poročilo biroja ZKMJ Zidanškove brigade z dne 15. 2. 1944 o organizaciji in delu ZKMJ, v AIZDG, fasc. 24; Jože Hren-Aki, izjava, v AMNOM.

[95] Poročilo namestnika političnega komisarja IV. operativne cone z dne 20. 1. 1944 namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 16/I.

[96] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 16/1.

[97] Poročilo namestnika političnega komisarja IV. operativne cone z dne 3. 3. 1944 namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS ter oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 16/I.

[98] Organizacijska struktura KPS v brigadi z dne 1. 3. 1944:

Brigadni biro KPS

1. Aleksandar Vojinović-Vojin, sekretar brigadnega biroja KPS
2. Milka Kerin, sekretarka biroja KPS 1. bataljona
3. Ivan Mali-Bruno, sekretar biroja KPS 2. bataljona
4. Alojz Vindiš-Dunda, sekretar biroja KPS 3. bataljona
5. Hilda Vojinović (roj. Turk)-Dunja, sekretarka ZKMJ brigade

Celica brigadnega štaba

1. Boris Čižmek-Bor, komandant brigade
2. Franta Komel, politični komisar brigade
3. Drago Poglajen, namestnik komandanta brigade
4. Aleksandar Vojinović-Vojin, namestnik političnega komisarja brigade, sekretar celice
5. Vincenc Janko-Harkov, načelnik štaba brigade (na tečaju)
6. Bogdan Hrovat-Miha, vodja varnostne obveščevalne službe

Celica zaščite štaba brigade

1. Tone Rader-Jasko, terenski politični delavec, sekretar celice
2. Hilda Vojinović-Dunja, sekretarka ZKMJ brigade
3. Tone Arhar-Notranjc, vodja obveščevalnega centra brigade
4. Jože Umek-Zepl, intendant brigade
5. Ivo Skerlovnik, terenski politični delavec in pomočnik brigadnega obveščevalca

Biro KPS 1. bataljona

1. Milka Kerin, sekretarka bataljonskega biroja KPS
2. Bojan Pupis, sekretar celice, politični komisar 2. čete
3. Ferdo Štibler-Ivan, sekretar celice, politični delegat voda 1. čete
4. Jože Praprotnik, sekretar ZKMJ v bataljonu, politični komisar 1. čete

Celica bataljonskega štaba

1. Milka Kerin, sekretarka celice, namestnica političnega komisarja bataljona
2. Ludvik Mlinarič-Ivanov, politični komisar bataljona
3. Boris Vinter, komandant bataljona
4. Ivan Medič-Silvo, namestnik komandanta bataljona

Celica 1. čete

1. Jože Antoličič, komandir čete
2. Jože Praprotnik, sekretar ZKMJ v bataljonu, politični komisar čete
3. Ferdo Štibler-Ivan, sekretar celice, politični delegat voda

Celica 2. čete

1. Bojan Pupis, sekretar celice, politični komisar čete
2. Ivan Zore-Džoni, komandir čete
3. Andrej Kuhar-Ignac, kandidat KPS

Biro KPS 2. bataljona

1. Ivan Mali-Bruno, sekretar biroja, namestnik političnega komisarja bataljona
2. Pavle Sirk-Bregar, sekretar celice 1. čete, politični komisar čete
3. Vinko Mezgec-Rajko, sekretar celice 2. čete

Celica bataljonskega štaba
1. Albin Ratajc-Bine, politični komisar bataljona
2. Ivan Rojc-Bogdan, komandant bataljona
3. Anton Plešnik-Murat, namestnik komandanta bataljona
4. Mali Ivan-Bruno, sekretar celice, namestnik političnega komisarja bataljona

Celica 1. čete
1. Pavle Sirk-Bregar, sekretar celice, politični komisar čete
2. Valentin Hafner-Bojan
3. Jože Štiftar-Božič, kandidat KPS, intendant bataljona
4. Ivan

Celica 2. čete
1. Vinko Mezgec-Rajko, sekretar celice, politični komisar čete
2. Ivan Urbančič-Hinko, politični delegat voda
3. Jože Hren-Aki, komandir čete

Biro KPS 3. bataljona
1. Alojz Vindiš-Dunda, sekretar
2. Milan Trtnik-Milanček, sekretar ZKMJ v bataljonu, namestnik komandanta bataljona
3. Milan Kert-Rigo, sekretar bataljonske celice (na zdravljenju)

Celica bataljonskega štaba
1. Bernard Grabner-Dušan, komandant bataljona
2. Alojz Vindiš-Dunda, sekretar celice, politični komisar čete
3. Adi Jevšnik-Lvov, politični komisar bataljona
4. Milan Trtnik-Milanček, sekretar ZKM v bataljonu

Celica bataljona
1. Milan Kert-Rigo, sekretar (na zdravljenju)
2. Bogdan Knaflič-Ljubo
3. Franc Visočnik-Falent, komandir čete
4. Ivan Lakošek-Rok, kandidat KPS

Člani KPS in kandidati KPS so v izvirniku navedeni samo s partizanskimi imeni.

(Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 1. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko, v arhivu CK ZKS.)

[99] Poročilo sekretarja KPS IV. operativne cone z dne 3. 3. 1944 namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS ter oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 16/I; poročila namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 24. 1. ter 14. in 15. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko, v arhivu CK ZKS; Jože Praprotnik, spomini, v AIZDG, fasc. 334/5/1c; Adi Jevšnik-Lvov, Bogdan Knaflič-Ljubo, Pavle Sirk-Bregar, Alojz Vindiš-Dunda, izjave in spomini, v AMNOM.

[100] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 2. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone; poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove

brigade iz srede februarja 1944 pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko, oboje v arhivu CK ZKS.

[101]. Organizacijska struktura ZKMJ v brigadi z dne 15. februarja 1944:

Brigadni biro ZKMJ:
1. Hilda Vojinović-Dunja, sekretarka brigadnega biroja
2. Alojz Vindiš-Dunda, sekretar ZKMJ v 1. bataljonu, politični komisar 2. čete
3. Pavle Sirk-Bregar, sekretar ZKMJ 2. bataljona
4. Milan Trtnik-Milanček, sekretar ZKMJ 3. bataljona

Biro ZKMJ 1. bataljona:
1. Alojz Vindjš-Dunda, sekretar biroja
2. Jože Deželak-Edi, sekretar 1. aktiva
3. Franc Žličar-Branko, sekretar 2. aktiva, politični delegat voda
4. Bojan Pupis, sekretar 3. aktiva

Člani ZKMJ v 1. bataljonu po aktivih:
1. aktiv
Jože Deželak-Edi, sekretar
Ljubi
Tom
Alojz Kokolj-Gortan
Srdjan

2. aktiv
Franc Žličar-Branko, sekretar
Jernej Jeromel-Danko
Štefan Paradiž-Viktor
Mirko Grahovac-Mile
Ivan Rožanc-Silvo
Zofija Roter-Sonja

3. aktiv
Bojan Pupis, sekretar
Zdravko
Peter Kamnik-Adam
Beno
Dominik Zakršnik-Zani
Milica Sotler por. Mihelič

Biro ZKMJ 3. bataljona:
1. Milan Trtnik-Milanček, sekretar biroja
2. Jože Praprotnik, sekretar 1. aktiva

Člani ZKMJ 1. aktiva 3. bataljona:
Jože Praprotnik, sekretar
Ivan Lakošek-Rok
Maksim Peklar-Alfonz
Danilo
Albin Konjar-Branko
Jože Mešl-Delko

Aktiv brigadne zaščite:
Jurij
Boris

Jože
Martin Šurc-Vili
Jože Korošec-Vido
Mira Zapečnik por. Kresnik

Člani ZKMJ so na izvirniku navedeni samo s partizanskimi imeni. (Poročilo brigadnega biroja ZKMJ Zidanškove brigade z dne 14. 2. 1944, v AIZDG, fasc. 24.)

[102] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 64; Stane Lavrič, Filip Lesnjak-Regin, Jaroslav Soušek-Zdeno, spomini; Zdravko Pogorelčnik, anketa, vse v AMNOM.

[103] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 25. in 26. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 64 in 68; Franc Fišer-Vasilij, Ivana Kavnik (Šavčeva), Karel Kovše, Franjo Krpač-Hubert, Filip Lesnjak-Regin, Ivan Medič-Silvo, Anton Medved, Jakob Mihelič-Savo, Alojz Pacek-Platin, Maksim Peklar-Fonzi, dr. Bogdan Premrov, Ivo Skerlovnik, Kristina Slemnik-Milka (por. Resnik), Milan Trtnik-Milanček, Alojz Vindiš-Dunda, Aleksandar Vojinović-Vojin, Tone Vrhovšek-Oskar, Ivan Zore-Džoni, izjave in spomini, v AMNOM; Jože Herle, Ivanka Herle je rodila v gozdu, Slovenke v NOB I, Ljubljana 1970, stran 873.

[104] Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 395, 448; Ivana Kavnik (Šavčeva), Karel Kovše, Ivo Skerlovnik, izjavi in spomini, v AMNOM.

[105] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v arhivu CK ZKS.

[106] Tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 26. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 68; vojno poročilo glavnega štaba NOV in POS št. 91 z dne 1. 4. 1944, v AIZDG, fasc. 14/I.

[107] Okrožnica štaba IV. operativne cone z dne 13. 3. 1944, v arhivu CK ZKS; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 264, 265.

[108] Povelje štaba IX. korpusa z dne 13. 3. 1944, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 28.

[109] Odredba štaba IV. operativne cone z dne 14. 3. 1944 štabu XIV. divizije in XI. SNOB; obvestilo štaba IV. operativne cone z dne 16. 3. 1944. oboje v Zborniku NOV VI/12, dok. št. 33, 38.

[110] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 1. in 4. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS ter poročili komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 24. in 31. 3. 1944, vse v Zborniku NOV, VI/12, dok. št. 85, 95, 142, 146.

[111] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8; Viktor Ogrizek, izjava, v AMNOM.

[112] Poročilo propagandnega odseka Zidanškove brigade z dne 7. 4. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 89/III; poročilo štaba Zidanškove brigade o političnem delu z dne 8. 4. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III/9; poročilo orožniške

postaje Šmartno na Pohorju z dne 23. 3. 1944 orožniškemu okrožju Maribor, v AIZDG; Stane Lavrič, izjava, v AMNOM.

[113] Ambrožič, Pohod štirinajste, str. 271—274.

[114] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 29. 3. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 77.

[115] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 270.

[116] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 85.

[117] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 255, 311 (opomba 13).

[118] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 24. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 16/I; spisek udeležencev II. tečaja pri oblastnem komiteju KPS za Štajersko od 14. 3. do 3. 4. 1944, v arhivu CK ZKS, fasc. VIII-1943-5; Ivan Medič-Silvo, Milan Trtnik, spomini, v AMNOM.

[119] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 299.

[120] Andrej Cetinski-Lev, rojen 30. novembra 1921 v Banji loki, južno od Kočevja. Tu je končal osnovno šolo in pomagal staršem, kmečkim delavcem, pri delu. Ko mu je bilo osemnajst let, je šel na delo v Zagreb, od tam pa se je vrnil domov maja 1941. Kmalu se je povezal z narodnoosvobodilnim gibanjem in začel aktivno delovati proti okupatorju. Z delom na terenu je moral marca 1942 prenehati, ker mu je grozila aretacija. Šel je v Kočevsko četo in se v njej izkazal kot hraber in iznajdljiv mitraljezec. Spričo junaškega bojevanja, so mu nadeli partizansko ime Lev. Kot najboljšega mitraljezca so ga premestili v Kočevski bataljon. V njem se je zlasti izkazal ob napadu na utrjeno sovražnikovo postojanko Banjo loko. V tem boju je zaplenil težki mitraljez in zajel sedem italijanskih vojakov. Po priključitvi bataljona Cankarjevi brigadi je postal decembra 1942 komandir čete. Potem je napredoval za namestnika ter za komandanta bataljona. V bojih se je še naprej uveljavljal in novembra 1943 so ga postavili za namestnika komandanta Cankarjeve brigade. S te dolžnosti je šel v višji oficirski tečaj v Metliko. Za izkazano hrabrost in zasluge, pridobljene v času narodnoosvobodilne vojne je bil 27. novembra 1953 razglašen za narodnega heroja. (Naredba glavnega štaba NOV in POS z dne 19. 3. 1944 štabu IV. operativne cone o postavitvi kapetana Andreja Cetinskega-Leva za komandanta Zidanškove brigade, v AIZDG, fasc. 11/I; Andrej Cetinski-Lev, življenjepisni podatki, v AIZDG, fasc. 334/1b; Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Beograd 1957, stran 122.)

[121] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 9; Stane Lavrič-Staško, Napad na Šmartno, Štajerski kurir, št. 7, 1. 6. 1944; življenjepisi padlih borcev občine Slovenj Gradec, v AMNOM; Mirko Grahovac-Mile, Jože Hajtnik-Miloš, Anton Medved, Ivan Zore-Džoni, izjavi in spomini, v AMNOM.

[122] Temeljna naredba komandanta vermanšafta za Štajersko z dne 13. 3. 1944; poročilo komandanta varnostne policije in var-

nostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 31. 3. 1944, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 134, 146; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 125—126; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 309.

[123] Poročilo o politični dejavnosti v Zidanškovi brigadi z dne 8. 4. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9; tri poročila namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 24. 3. 1944 namestniku političnega komisarja IV. operativne cone in oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 16/I; poročilo propagandnega odseka Zidanškove brigade z dne 7. 4. 1944 propagandnemu odseku IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 89/III.

[124] Ob Vogtovem prihodu marca 1943 ni bilo na Pohorju partizanske enote. Prehodno se je tu zadrževal komandant IV. operativne cone Franc Rozman-Stane s svojo patruljo. Aprila je pričela delovati na Pohorju četa, maja 1943 pa Pohorski bataljon (drugi).

[125] Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 9—31; Josef Vogt, obsojen na smrt 1948 kot vojni zločinec, preiskovalno gradivo III (1—8), 80 — 4, inv. 761, str. 3320—3324, arhiv RSNZ Slovenije.

[126] Milica Ostrovška, Kljub vsemu odpor, knjiga 2, Bohak, stran 247, Kranjc, stran 250, Šiker, stran 254 (strani v imenskem kazalu).

[127] Josef Vogt, preiskovalno gradivo, str. 3326, 3375, arhiv RSNZ Slovenije (navajam Vogt, preiskovalno gradivo). — Franca Vinarnika so partizani ustrelili kot sodelavca nemške varnostne službe v Turiški vasi pri Slovenjem Gradcu dne 26. 3. 1944 (Ferdo Fischer-Mojka, ustni vir).

[128] Jelica Munda, zapisnik o zaslišanju iz leta 1946, arhiv Vojne pošte št. 9922, Beograd.

[129] Branislav Božović in Mihailo Marić, Trovač stiže u partizane, Lekar trovač u partizanima, Pakleni potezi tajnog agenta, Trovač u tajnoj bolnici, Tarzan u mreži OZNE, dokumentarni sestavki, revija 92 Beograd, št. 69 do 75, od 25. 12. 1973 do 5. 2. 1974.

[130] Nemačka obaveštajna služba, Beograd 1957, str. 255, 253.

[131] Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo, str. 41, 42, 16, 18, 19, 5. Izdalo decembra 1943 poverjeništvo IOOF za Štajersko (navajam Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo), v AMNOM.

[132] Metod Mikuž, Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, III. knjiga, Ljubljana 1973, str. 375, 376 (navajam Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji).

[133] Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo, stran 61.

[134] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 10. 1943 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 35; Ivan Tlaker-Luka, ustni vir.

[135] Ladislav Grat-Kijev, izjava, v AMNOM; Ivan Uranič-Drago, ustni vir.

[136] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 10. 1943 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/8, dok. št. 35.

[137] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, III, str. 202, 203.

[138] Poročilo obveščevalnega centra IV. operativne cone z dne 19. 1. 1944 obveščevalnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, Zbornik NOV, VI/10, dok. št. 109; poročilo sekretariata KPS IV. operativne cone z dne 20. 1. 1944 namestniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS v AIZDG, fasc. 16/I; Ladisav Grat-Kijev, V metežu, Ljubljana 1969, str. 245—312; Ladislav Grat-Kijev, izpoved, v AMNOM; Ivan Uranič-Drago, inž. Pavle Žaucer, oba ustni vir.

[139] Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo, str. 62—67; Poslovilna pisma žrtev za svobodo, str. 594, 587.

[140] Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo. Brošura obsega 67 strani.

[141] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, III, str. 377, 378. Pike označujejo izpuščeno besedilo.

[142] Vogt, preiskovalno gradivo, stran 3321.

[143] Poročilo zastopnika komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 17. 1. 1944 na štabnih razgovorih; poročilo orožniške postaje Ribnica na Pohorju z dne 8. 1. 1944; vojni dnevnik št. 2 poveljstva zaščitne policije Maribor za 7. 1. 1944 za aretiranega Vinka Vukoviča-Guzeja — vse v AMNOM.

[144] Nemačka obaveštajna služba III, Beograd 1957, stran 253.

[145] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji III, str. 378—387.

[146] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 27. 2. 1944 štabu IV. operativne cone, arhiv RSNZ Slovenije, fasc. Zidanškova brigada.

[147] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 8. 3. 1944 oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 333/III-10.

[148] Jože Praprotnik, spomini, v AIZDG, fasc. 334/5, 1/c; Aleksandar Vojinović-Vojin, spomini, v AMNOM; Bogdan Knaflič-Ljubo, Pavle Sirk-Bregar, Ivan Zore-Džoni, vsi ustni vir; Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji IV, str. 603, 604.

[149] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji III, str. 387, 388.

[150] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, IV, stran 586.

[151] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 21. 3. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 11/I; Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji IV, stran 603.

[152] Zapisnik, sestavljen dne 28. 3. 1944 v štabu Zidanškove brigade, poslan obveščevalnemu centru IV. operativne cone, arhiv RSNZ Slovenije, fasc. Zidanškova brigada; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 8. 3. 1944 oblastnemu komiteju KPS za Štajersko, v AIZDG, fasc. 333/III-10; Franc Žličar-Branko, spomini, v AMNOM.

[153] Ambrožič, Pohod štirinajste, stran 11, opomba 4; Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji IV, stran 587.

[154] Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji IV, stran 586; Franček Majcen, Tudi beseda je bila orožje, Ljubljana 1968, str. 212—214.

[158] Boris Kidrič, Za ustvarjalno delo naših organizacij in aktivistov. Ljudska pravica, 10. 4. 1944.

[156] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171.

[157] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8, 9; objava ustrelitve Alojza Orterja, borca Zidanškove brigade, ujetega 4. 4. 1944 pri Jesenku, Poslovilna pisma žrtvam za svobodo, Maribor 1969, stran 399; življenjepis Alojza Orterja, pri ZZB NOV Slovenj Gradec; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 7. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 149; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171; Andrej Cetinski-Lev, Bernard Čas, Franc Fišer Vasilij, Anton Gologranc-Maks, Jernej Grobelnik, Jože Horvat-Štefek, Hermina Kaker (roj. Ivartnik), Jože Korošec-Vido, Franc Kranjc, Stane Lavrič, Anton in Viktor Ogrizek, Avgust Paradiž-Niko, Maksim Peklar-Fonzi, Jelka Polenik, Marija Potočnik-Lenka, Tone Potočnik-Niko, dr. Bogdan Premrov, Pavle Sirk-Bregar. Ivo Skerlovnik, Milica Sotler (por. Mihelič), Jože Šavc-Mirko, Ferdo Štibler-Jug, Mira Zapečnik (por. Kresnik), izjave in spomini; podatek za padlega Jožeta Lavriča v anketi Toneta Bendeta-Nika; Albin Konjar-Branko, anketa — vse v AMNOM.

[158] Pismena pohvala štaba IV. operativne cone z dne 27. 4. 1944 za borca Saviča iz Zidanškove brigade, Štajerski kurir, št. 5, 7. 5. 1944.

[159] Stane Lavrič, Jože Zdovc, izjavi v AMNOM.

[160] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8; poročilo propagandnega odseka Zidanškove brigade z dne 7. 4. 1944 propagandnemu odseku IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 89/III; Ivo Skerlovnik, spomini; Ivan Zorko-Vojko, izjava — oboje v AMNOM.

[161] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 8. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/12, dok. št. 105; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št 8, 171; Maksim Peklar-Fonzi, Ivo Skerlovnik, spomini v AMNOM.

[162] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8.

[163] Poročilo o številčnem stanju enot IV. operativne cone z dne 14. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 33/IV.

[164] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 5. in 15. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 71 in 102.

[165] Poročilo orožniške postaje Poljčane z dne 17. 4. 1944 orožniškem okrožju Maribor; poročilo orožniške postaje Fram z dne 18. 4. 1944 orožniškemu okrožju Maribor, oboje v AIZDG; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171; Ivan Zorko-Vojko, izjava, v AMNOM.

[166] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, oboje v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 102 in 171.

[167] Franc Fišer-Vasilij, spomini, v AMNOM.

[168] Vili Mlakar-Boltežar, izjava, v AMNOM.

[169] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171.

[170] Izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 28. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 172; poročilo orožniške postaje Poljčane z dne 22. 4. 1944 orožniškemu okrožju Maribor, v AIZDG; Johann Grünbichler, roj. 12. 8. 1905, padel 21. 4. 1944 ob 11,35 na Prihovi, rezervni orožniški stražmojster (mrliška matična knjiga Prihova v krajevnem uradu Oplotnica); Štefan Brumec, Karel Natek- Konrad, izjavi, v AMNOM; Štefan Brumec, Bili smo izdani, Glasnik delovnih ljudi Slovenske Bistrice, maj 1959.

[171] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 5. in 15. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; izvlečka iz poročil komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 28. 4. in 5. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 71, 102, 172, 181; poročilo orožniške postaje Vitanje z dne 22. 4. 1944 orožniškemu okrožju Maribor in načrt orožniškega okrožja Maribor z dne 28. 4. 1944 za akcijo proti partizanom, v AMNOM; telegram železniške postaje Slovenske Konjice z dne 25. 4. 1944 višjemu državnemu tožilcu pri deželnem sodišču v Gradcu, v AMNOM, I. St. 1298/44; telegram železniške postaje Slovenske Konjice z dne 26. 4. 1944 državnemu tožilstvu Maribor, v AMNOM, St. 1323/44; dodatno poročilo orožniške postaje Zreče in poročilo orožniškega oddelka Slovenske Konjice, obe z dne 27. 4. 1944, AIZDG, fond orožniško glavarstvo Maribor.

[172] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8.

[173] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171.

[174] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 27. 4. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 171; Franček Majcen, Tudi beseda je bila orožje, Ljubljana 1968, str. 212 do 214.

[175] Gorazd Škoporec-Borut, izjava, v AMNOM.

[176] Janez Kenk-Ivo, rojen 27. oktobra 1911, na Stari Vrhniki, sin gozdnega delavca. Po končani osnovni šoli se je izučil kovaške obrti, ki jo je nato opravljal do leta 1936 na Notranjskem, pozneje pa do 1942 v Ljubljani. Tu se je vključil v osvobodilno gibanje, 28. junija 1942 pa je šel med dolomitske partizane, kjer je v odredu postal politični komisar čete. Aprila 1943 je šel z enoto v Tomšičevo brigado in je postal politični komisar topništva XIV. divizije, nato topništva Šercerjeve brigade in zopet topniškega diviziona XIV. divizje. Na pohodu na Štajersko je bil poli-

tični komisar 4. bataljona Šercerjeve brigade, po pohodu pa je postal pomočnik političnega komisarja iste brigade. (Ivan Kenk-Ivo, življenjepis z dne 19. avgusta 1973, v AMNOM). Janez Kenk-Ivo se je naprej izkazal kot pogumen ilegalec, nato pa kot partizanski borec in funkcionar. (Jože Borštnar, Andrej Cetinski-Lev, Adolf Jevšnik-Lvov, Stane Lavrič, vsi ustni vir.)

[177] Izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 5. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 181.

[178] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 5. 5. in 13. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; iz operativnega dnevnika štaba IV. operativne cone — vse v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 71, 93, 162; Franta Komel, Mislinja (Tako je XI. SNOB Miloša Zidanška proslavila 1. maj), Štajerski kurir, št. 5, 7. 5. 1944; Vera Hreščak-Beblerjeva, Junaštva in sreča komandanta Murata, Pohorski partizan 1944, št. 1, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Jože Hajtnik-Miloš, Adolf Jevšnik-Lvov, Filip Lesnjak-Regin, Anton Medved, Vili Mlakar-Boltežar, Maksim Peklar-Fonzi, spomini — vse v AMNOM; Stane Lavrič, Prvi maj na Štajerskem 1944. leta, Spomni se, tovariš!... Kranj 1959.

[179] Ferenc, Wehrmannschaft v boju, stran 127.

[180] Helena Marzel-Nada ali tudi Štajerska Lenčka se je rodila 14. aprila 1919 v Golavabuki. Oče srednji kmet je bil pred vojno v Golavabuki župan in odbornik. V Marzelovi družini, po domače Kranjčevi, je bilo sedem otrok. Lenčka je v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu končala šest razredov onovne šole, potem pa še enoletno gospodinjsko šolo. V Kmečki zvezi je organizirala žensko mladino, kot igralka pa se je uveljavila v prosvetnem društvu v Šmartnem. Leta 1942 je postala obveščevalka in kurirka. V osvobodilnem boju so bili aktivni vsi člani družine. Brata Maks-Ilks in Ivan-Mijo sta bila partizana od leta 1943. Aprila 1944 so Nemci odpeljali očeta in brata Jožeta, ki sta oba umrla v koncentracijskem taborišču. (Življenjepis Lenčke Marzel, v Muzeju ljudske revolucije Slovenj Gradec; Jože Borštnar, Štajerska junakinja Lenčka Mrzeljeva, Štajerski kurir, št. 6, 21. 5. 1944, str. 4 in 5; France Kosmač, Alenka (Balada o Lenčki Marzel), Pohorski partizan, št. 1, 1944, v AMNOM; Stane Lavrič, Vinko Plevnik, Ivo Skerlovnik, Bogdan Žolnir, vsi ustni vir; Jože Borštnar, Štajerska junakinja — Lenčka Mrzeljeva, Naše borke, ob 5-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte, stran 58, založila Naša žena, Ljubljana; Milan Ževart, Po sledovih NOV. str. 283, 285, 309; Lojzka Zorman, Lenčke ne bomo pozabili, TV-15, št. 31, 8. 8. 1974.).

[181] Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 5. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 181.

[182] Poročilo namestnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 2. 5. 1944 sekretarju CK KP Slovenije, v arhivu CK ZKS.

[183] Pismo Borisa Kidriča z dne 12. 1. 1944. v arhivu CK ZKS; Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 226—228; Ambrožič, Po-

hod štirinajste, str. 29—32; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 313—315.

[184] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 18. in 24. 4. 1944; odredba štaba XIV. divizije z dne 3. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8, 26, 66.

[185] Iz operativnega dnevnika štaba IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 162.

[186] Okrožnica poverjeništva IOOF za Štajersko z dne 30. 4. 1944, št. 8, v AIZDG, fasc. 656/4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 315—317.

[187] Iz operativnega dnevnika štaba IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 162; poročilo Zidanškove brigade o tekmovanju z dne 24. 6. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-1; Mirko Tretjak-Romi, izjava, v AMNOM.

[188] Iz operativnega dnevnika štaba IV. operativne cone (navajam operativni dnevnik), Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 162.

[189] Jože Jakoš-Školski se je rodil 1. marca 1908 kot sin izseljencev v ZDA v državici Pennsylvaniji. Otroška leta je preživljal v Zagradcu ob Krki. Po končani osnovni šoli je delal na mali domači kmetiji. Z dvajsetimi leti je šel v pehotno podčastniško šolo v Zagreb, potem je služboval kot aktivni podčastnik v Bileći, Plevlju, Kolašinu in Celju. V letih vojaščine je mnogo bral, zlasti pa se je zanimal za socialistično ureditev v Sovjetski zvezi in razvoj komunističnih gibanj. Ker je prihajal v bivši jugoslovanski vojski v nasprotja z režimovskimi oficirji, ki so videli v njem prevratnika, se je po štiriletnem službovanju leta 1932 vrnil na domačijo. Pričel je aktivno delovati v društvu Kmečkih fantov in deklet. Zaradi aktivnega dela in njegove napredne politične usmeritve ga je pričel režim preganjati. Italijani so leta 1941 okupirali njegov kraj in ker so ga spoznali za nasprotnika, se jim je umaknil v Stari trg ob Kolpi. Poleti 1941 je že aktivno sodeloval z belokranjskimi partizani, nato z organizatorjema vstaje Šeškom in Zalarjem ter vodil rajonski odbor OF. Maja 1942 je napravil načrt za napad na Stari trg in potem tudi v napadu sodeloval. Aprila 1943 se je na lastno željo vključil v Šercerjevo brigado. Nato je bil v Bračičevi brigadi, iz nje pa je šel v Zidanškovo brigado. Tu se je po dveh letih zopet srečal s soborcem Andrejem Cetinskim-Levom. Spoznala sta se v bojih proti italijanskim fašistom, sedaj pa jima je bilo zaupano vodenje brigade proti nemškim nacistom na severni meji. (Jože Jakoš-Školski, življenjepis; Jule, Naš politkomisar, sestavek, napisan v JLA leta 1945, oboje v AIZDG, fasc. 334/V-11b; operativni dnevnik; Slavko Kokalj-Jožko, Stane Lavrič, Marija Potočnik-Lenka, spomini, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev ustni vir.)

[190] Poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 7. 5. 1944 političnemu komisarju IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III/9.

[191] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 13. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 93; poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 13. 5. 1944 političnemu komisarju IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III/9.

[192] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 29. 3. in 10. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/II/1; vojni dnevnik Toneta Vidmarja, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 163.

[193] Njena oborožitev je bila: puškmavzer 86, italijanskih 24, manliher 21, francoska 1, lovskih 13, skupaj 145, lahkih mitraljezov 12, težki mitraljezi 3, brzostrelk 10, protitankovska puška 1, lahki minometi 3 in pištol-revolverjev 24. Glavna orožja so imela tele količine streliva: puške 4.436 nabojev, mitraljezi 7.767 nabojev, brzostrelke 905 nabojev, minometi 44 min, borci pa so imeli 47 ročnih bomb. (Številčno stanje borcev, orožja, streliva in živine IV. operativne cone z dne 10. 5. 1944, v AIZDG fasc. 332/V-6/b.)

[194] Operativni dnevnik; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 17. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9; izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 19. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 191.

[195] Spremni dopis oblastnega komiteja SKOJ za Štajersko z dne 5. 5. 1944 štabu IV. operativne cone za Jožeta Belina; poročilo brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 30. 5. 1944 oblastnemu komiteju SKOJ za Štajersko, - oboje v AIZDG, fasc. 24.

[196] Operativni dnevnik; vojni dnevnik Toneta Vidmarja; izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 19. 5. 1944 — vse v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 162, 163, 191; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 3.

[197] Poročilo namestnika političnega komisarja XI. SNOB z dne 2. 5. 1944 sekretarju CK KPS, arhiv CK ZKS; izvleček iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 19. 5. 1944, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 191; okrožnica orožniškega okrožja Maribor z dne 12. 5. 1944; povelje orožniškega glavarstva Maribor z dne 14. 5. 1944 — oboje v AMNOM.

[198] Operativni dnevnik; poročilo štaba XIV. divizije z dne 24. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332/III; Anton Ogrizek, izjava o Jožetu Krevhu, v AMNOM.

[199] Ferenc, Wehrmannschaft v boju, stran 127.

[200] Povelje Zidanškove brigade z dne 22. 5. 1944 bataljonoma za ustanovitev pionirskih vodov, v AIZDG, fasc. 333/III-7.

[201] Operativni dnevnik; vojni dnevnik Toneta Vidmarja — oboje v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 162 in 163; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/III-5; Vera Bebler (Hreščakova), Junaštva in sreča komandanta Murata, Pohorski partizan, št. 1, 1944; Franc Fišer-Vasilij, Janez Grm, Adolf Jevšnik-Lvov, spomini in izjavi, v AMNOM.

[202] Poročilo štaba XIV. divizije z dne 28. 5. 1944 štabu IV. operativne cone; operativni dnevnik; izvleček poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem z dne 26. 5. 1944 — vse v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 143, 162 in 196; Janez Grm, Maksim Peklar-Fonzi, Milan Trtnik-Milanček,

spomini in izjava, v AMNOM; Jože Vidic, Zločin pri Lenartu, Ljubljana 1973, str. 254—263.

[203] Poročilo Haslacher-Lotz, v AMNOM, fond zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze.

[204] Poročilo štaba XIV. divizije z dne 28. 5. 1944 štabu IV. operativne cone; operativni dnevnik — oboje v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 143 in 162; relacija štaba XI. SNOB z dne 26. 5. 1944 za 23. 5. 1944 štabu IV. operativne cone; relacija štaba IV. operativne cone z dne 20. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo Bračičeve brigade z dne 24. 5. 1944 za 23. 5. 1944 štabu XIV. divizije; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS — vse v AIZDG, fasc. 332/III-6, 333/I-3b, 332/III-5; Pohorska obkoljuje švabski štab (avtor ni naveden), Štajerski kurir, št. 9, 21. 6. 1944; Jože Praprotnik, Mitraljezec Vasilij, Štajerski kurir, št. 12, 1. 8. 1944; Ivan Golčar, borec 1. čete 1. bataljona XI. SNOB, ranjen 23. 5. 1944 v Kotu, pripeljan v bolnišnico Kozjak na Pohorju 24. 5. 1944. Božo Zorko, ranjen v nogo 23. 5. 1944 v Kotu. Najprej se je zdravil v brigadi, nato na terenu, od 5. 11. do 8. 12. 1944 pa v bolnišnici Sv. Primož na Pohorju. Podatki za oba ranjenca v arhivu Muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec, ter izjava Božo Zorko, v AMNOM; Franc Fišer-Vasilij, Janez Grm, Mile Kvas, Vili Mlakar-Boltežar, Franc Strnad, spomini in izjave; Jože Hrovat-Štefek, Jože Vanco-Ludvik, anketi — vse v AMNOM; Franta Komel, ustni vir za komandanta Mileta Kilibardo; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 127—128; Milan Ževart, Po sledovih NOV, str. 81—82; Jože Vidic, Zločin pri Lenartu, Ljubljana 1973, str. 261—263.

[205] Operativni dnevnik; poročilo štaba XIV. divizije z dne 28. 5. 1944 štabu IV. operativne cone; vojni dnevnik Toneta Vidmarja — vse v Zborniku NOV, VI/13, dok. št. 162, 143 in 163; Vili Mlakar-Boltežar, izjava, v AMNOM.

[206] Politično poročilo štaba XI. SNOB z dne 25. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9.

[207] Operativni dnevnik; vojni dnevnik Toneta Vidmarja, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 162, 163; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 2. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 1. 6. 1944 štabu IV operativne cone — oboje v AIZDG, fasc. 332/II-1 in 333/III-9; Tekmujemo (avtor ni naveden), Pohorski partizan, št. 1, 1944; Ivan Medič- Silvo, Ivan Zore-Džoni, spomini — vse v AMNOM.

[208] Poročilo sekretarja brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 30. 5. 1944 oblastnemu komiteju SKOJ za Štajersko; poročilo o stanju SKOJ v vojski IV. operativne cone z dne 22. 3. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo; poročilo sekretarke brigadnega biroja Zidanškove brigade z dne 15. 2. 1944 — vsa v AIZDG, fasc. 24.

[209] Milan Ževart, Oris zgodovine Lackovega odreda, Katalog, Maribor 1973, str. 3, 4.

[210] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 154; poročilo namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in

POS Viktorja Avblja-Rudija z dne 2. 7. 1944 političnemu komisarju glavnega štaba NOV in POS Borisu Kraigherju-Janezu; beležke namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS Viktorja Avblja-Rudija o razmerah na Pohorju in o Lackovem bataljonu — oboje v AIZDG, fasc. 16/III; Stane Terčak, Franc Zalaznik-Leon, oba ustni vir.

[211] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 13. maja 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 93.

[212] Poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 1. 6. 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 1; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 355—356.

[213] Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 127, 128.

[214] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo 1. vermanšaftske čete Maribor okolica z dne 3. 6. 1944 1. bataljonu vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska — oboje v Zborniku NOV, VI/14, dok. št. 54, 128; poročilo Zidanškove brigade o številčnem stanju borcev in orožja z dne 25. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-4; povelje komandanta III. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska z dne 30. 8. 1944 o priznanju borbenih dni bataljonskim enotam, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 180; podatki za ranjenega Alojza Zupančiča iz arhiva Muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec; Ludvik, Politdelegat 2. čete 2. bataljona, Švabi beže s Pohorja, Pohorski partizan, št. 1, 1944, v AMNOM; Jože Praprotnik, Mitraljezec Vasilij, Štajerski kurir, št. 12, 1. 8. 1944; Andrej Cetinski-Lev, Ivan Razdevšek-Mato, Ivan Zore-Džoni, spomini; Karel Rajh-Feliks, anketa — vse v AMNOM; Stane Lavrič, Bitka za Veliko Kopo, Vili Mlakar-Boltežar, V enem boju sem ujel dva Nemca — oboje v Spomni se, tovariš... Kranj 1959; V spomin na dan pomembne zmage Zidanškove brigade na terenih Male in Velike Kope praznujejo vsako leto 2. junija v Slovenjem Gradcu občinski praznik.

[215] Operativni dnevnik štaba IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332/V (navajam operativni dnevnik).

[216] Odredbi vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije z dne 23. in 25. 4. 1944, v AIZDG, fasc. 333/III-1.

[217] Operativni dnevnik

[218] Ferenc, Wehrmannschaft v boju, stran 128.

[219] Operativni dnevnik; poročilo o padlem Jožetu Svečku-Matiji, v AIZDG, 332/IV-8; Vili Mlakar-Boltežar, izjava, v AMNOM.

[220] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 11. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 41; operativni dnevnik; vojno poročilo štaba IV. operativne cone; Pohorska brigada napada (avtor ni naveden), oboje v Štajerskem kurirju, št. 8, 15. 6. 1944; Tekmujemo (avtor ni naveden), Pohorski partizan, št. 1/1944, v AMNOM; Jože Praprotnik, Mitraljezec Vasilij, Štajerski kurir, št. 12 z dne 1. 8. 1944; seznam mrtvih orožnikov orožniške postaje Marenberg z dne 18. 8. 1944, v AMNOM; Franc Fišer-Vasilij, Ivan Kovačič-Gandi, Jože Vrenčur, Alojz Zalar, spomini in izjave, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Namesto hrane — orožje

in municija, kopija članka, poslanega za objavo Večeru dne 8. 9. 1954, v AMNOM; Ževart, Po sledovih NOV, stran 240.

[221] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 11. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 41; operativni dnevnik; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 6. 1944 političnemu komisarju IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 16/I; vojno poročilo štaba IV. operativne cone, Pohorska brigada napada (avtor ni naveden) — oboje v Štajerskem kurirju, št. 8, 15. 6. 1944; Stane Kramar, Rudolf Maršek-Hedo, Karel Natek-Konrad, Anton Plešnik-Murat, bolniški listi ranjencev z dne 9. 6. 1944 iz partizanske bolnišnice Kozjak na Pohorju, v arhivu Muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec; uradna beležka železniške postaje Ruše z dne 9. 6. 1944 državnemu pravdništvu za Spodnjo Štajersko III, St. 1822/44; Vera Hreščak-Beblerjeva, Junaštva in sreča komandanta Murata; Franc Petek-Florjan, Dela je vedno dovolj; Tekmujemo (avtor ni naveden) — vsi sestavki v Pohorskem partizanu, št. 1/1944; Zmago Krasnik-Sašo, Karel Natek-Konrad, Marica Trbovšek, Milan Trtnik, Jože Vrenčur, Alojz Zalar izjave in spomini — vse v AMNOM; Ževart, Po sledovih NOV, stran 46.

[222] Poročili šaba IV. operativne cone z dne 10. in 15. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik VI/14, dok. št. 36 in 54; operativni dnevnik; poročilo operacijskega odseka štaba IV. operativne cone z dne 12. 6. 1944 tehničnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/III-6; Orožje pada z neba, avtor borec 2. bataljona, Pohorski partizan, št. 1/1944, v AMNOM.

[223] Poročilo Viktorja Avblja-Rudija z dne 9. 6. 1944, v AIZDG, fasc. 16/III.

[224] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 7. 6. 1944 štabu XIV. divizije, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 27; povelje štaba IV. operativne cone z dne 8. 6. 1944 Zidanškovi brigadi, v AIZDG, fasc. 333/III-2

[225] Pohorska brigada napada (avtor ni naveden), Štajerski kurir, št. 8, 15. 6. 1944.

[226] Operativni dnevnik.

[227] Operacijsko petnajstdnevno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 54.

[228] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 21. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 75; petnajstdnevno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo operacijskega odseka štaba IV. operativne cone z dne 4. 7. 1944 tehničnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 17. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS — vse v AIZDG, fasc. 25/I in 332/IV-1; tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone; operacijski odsek štaba IV. operativne cone, Uničujmo sovražniku promet; Stane Lavrič, Most in predor pri Mislinju porušena — vse v Štajerskem kurirju, št. 10, 1. 7. 1944; Franc Poglajen-Kranjc, Franjo Skočir, izjavi, v AMNOM; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, stran 128; Ževart, Po sledovih NOV, str. 36—38.

[229] Poročilo namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 7. 1944 političnemu komisarju glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 16/III.

[230] Priznanje in pohvala glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 7. 1944, Spomni se, tovariš..., Kranj 1959.

[231] Izvleček iz vojnega dnevnika 18. polka deželnih strelcev za 30. 6. 1944, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 155.

[232] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 98; operativni dnevnik; Tekmujemo (avtor ni naveden), Pohorski partizan, št. 1/1944, v AMNOM.

[233] Poročili pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 6. in 14. 7. 1944, v AIZDG, fasc. 16/I; Adolf Jevšnik-Lvov, izjava, Ivan Zore-Džoni, spomini — oboje v AMNOM.

[234] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 23. 6. 1944, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 77.

[235] Poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 20. 6. 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ, v AIZDG, fasc. 20/I-1.

[236] Poročilo štaba Zidanškove brigade za čas tekmovanja od 27. 5. do 27. 6. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-1; Alojz Vindiš-Dunda, izjava, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, ustni vir.

[237] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 99; petnajstdnevno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; operativni dnevnik; Najboljši mitraljezec v XI. SNOB Vinko Škraba-Strela (avtor ni naveden) — vse v AIZDG, fasc. 25/I, 332/V-1; Gustav Helbl-Džuro, borec 1. čete 1. bataljona iz Vuzenice, ranjen 26. 6. 1944, sprejet v bolnišnico Kozjak na Pohorju 27. 6. 1944, Polde Paradiž iz Pameč, ranjen 26. 6. 1944 na Rogli, sprejet v partizansko bolnišnico Krn na Pohorju 30. 6. 1944 — oba iz Zidanškove brigade. Podatki v Muzeju ljudske revolucije Slovenj Gradec; Jože Praprotnik, Mitraljezec Vasilij, Štajerski kurir, št. 12, 1. 8. 1944; Ivan Medič-Silvo, Ivan Razdevšek-Mato, Tone Rozman, Franc Žigart-Vitez, spomini, Filip Lesjak-Regin, Polde Paradiž, anketi — vse v AMNOM; Mirko Zdešar, Na Rogli na Pohorju, Borec 1967, št. 8—9, stran 691; Ževart, Po sledovih NOV, stran 270. Ivan Pačnik, Poslovili smo se od Pohorja z bojem v Mislinjskem jarku, v Spomni se, tovariš..., Kranj 1959, stran 36.

[238] Prvi pohorski odred je bil ustanovljen 4. novembra 1943 na Pohorju. Drugi pohorski odred se je uradno imenoval Pohorski odred.

[239] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 17; Milan Ževart, Oris zgodovine Lackovega odreda, str. 4—6, Maribor 1973.

[240] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 23. 6. 1944 za novo razporeditev enot in ustanovitev Pohorskega odreda, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 77; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; številčno stanje borcev, obo-rožitve in streliva v enotah NOV in POS z dne 1. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 47, 46; poročilo namestnika političnega komi-

sarja glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 7. 1944 političnemu komisarju glavnega štaba NOV in POS; številčno stanje borcev in orožja Zidanškove brigade z dne 7. 7. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 16/III, 333/V-4; Milan Ževart, Oris zgodovine Lackovega odreda, stran 6, Maribor 1973.

[241] Poročilo Zidanškove brigade z dne 29. 7. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/IV-1; Olga Čerin, izjava, v AMNOM.

[242] Operativni dnevnik; poročilo Zidanškove brigade z dne 4. 7. 1944 o rezultatih tekmovanj štabu IV. operativne cone; poročilo štaba IV. operativne cone iz meseca julija 1944 (brez prve strani in brez datuma) glavnemu štabu NOV in POS — vse v AIZDG, fasc. 333/V-1, 332/IV-1.

[243] Poročilo štaba Zidanškove brigade o gibanju številčnega stanja borcev z dne 7. 7. 1944; poročilo štaba IV. operativne cone iz julija 1944 (brez prve strani in datuma); poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 22. 6. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-4, 332/IV-1, 333/III-9.

[244] Petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 operacijskemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 98.

[245] Poročilo Ivana Zagernika-Joca, arhiv CK ZKS, Ljubljana; Mile Kvas, Franc Kranjc, spomini in izjava, v AMNOM; Franc Krpač-Hubert, Jakob Mihelič-Savo, Ivo Skerlovnik, Pavle Sirk-Bregar, Ernest Vobovnik, vsi ustni vir.

[246] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 4. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 8; Viktor Ogrizek, spomini, v AMNOM; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 130, 131.

[247] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 98.

[248] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 24. 6. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-1.

[249] Poročilo štaba Zidanškove brigade za tekmovalno obdobje od 27. 5. do 27. 6. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-1.

[250] Poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 13. 5. 1944, v AIZDG, fasc. 333/III-9.

[251] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 384, 385.

[252] Operativni dnevnik; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 17. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9; Ivo Skerlovnik, spomini, v AMNOM.

[253] Poročilo Štaba Zidanškove brigade z dne 29. 6. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 29. 6. 1944 sekretarju CK KPS, v arhivu CK ZKS; Milan Ivanuša-Vencelj, Franc Kranjc, Pavle Sirk-Bregar, spomini in izjava, v AMNOM.

[254] Poročilo štaba XIV. divizije z dne 28. 5. 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 143; povelje štaba XIV. divizije z dne 10. 7. 1944, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 116.

[255] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 384—387; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 130, 131.

[256] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 13. 5. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/13, dok. št. 93; poročilo namestnika političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 7. 1944, v AIZDG, fasc. 16/III; Jože Borštnar, Boris Čižmek-Bor, Franc Poglajen-Kranjc, Mitja Ribičič-Ciril, Aleksandar Vojinović-Vojin, izjave, v AMNOM, in ustni vir.

[257] Odlok Zidanškove brigade o likvidaciji dezerterstva z dne 13. 1. 1944, poslan bataljonom; nadrobna navodila štaba Zidanškove brigade z dne 20. I. 1944 bataljonom in četam o organizacijskem ustroju brigade, njenem namenu, delovanju in odnosih med njenimi pripadniki; obsežna navodila štaba Zidanškove brigade z dne 20. 1. 1944 bataljonom (prirejeno po povelju glavnega štaba NOV in POS št. 94/II z dne 29. 11. 1943) o zavarovanju enot; odredba štaba Zidanškove brigade z dne 15. 5. 1944 z navodili bataljonom o dostavljanju relacij in vodenju operacijskega dnevnika; odredba Zidanškove brigade z dne 20. 5. 1944 z navodili štaboma bataljonov o pošiljanju dnevnih in desetdnevnih vojaških poročil — vse v AIZDG, fasc. 333/III-7.

[258] Vestnik (glasilo glavnega štaba NOV in POS), št. 5 z dne 5. 6. 1944, v AMNOM; razpis štaba IV. operativne cone z dne 23. 3. 1944 za pošiljanje gojencev v podoficirske tečaje pri njenem štabu, v AIZDG, fasc. 333/IV-1; Vincenc Janko-Harkov, podatek o odhodu v oficirsko šolo pri glavnem štabu NOV in POS meseca februarja (iz pregleda funkcij v NOV), v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, ustni vir.

[259] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 725, 726; poročila Zidanškove brigade o oborožitvi, v AIZDG, fasc. 333/V.

[260] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 20. 6. 1944 o boju Zidanškove in Bračičeve brigade 23. 5. 1944; relacija Zidanškove brigade z dne 26. 6. 1944 o boju 23. 5. 1944; 15-dnevno operacijsko poročilo štaba IV. operativne cone z dne 1. 7. 1944 in 15-dnevno operacijsko poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 7. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332/III-6 in 25/I.

[261] Ivo Skerlovnik, Franc Žigart-Vitez, oba ustni vir.

[262] Alojz Pacek-Platin, Bogdan Knaflič-Ljubo, oba ustni vir.

[263] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 24. 6. 1944 štabu IV. operativne cone o tekmovanju; poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 27. 6. 1944 štabu IV. operativne cone o tekmovanju — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-1.

[264] Jože Jakoš-Školski, Odpravljajmo napake, Pohorski partizan, št. 1/1944, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Franta Komel, Stane Lavrič, vsi ustni vir.

[265] Politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 1. 6. 1944; 7-dnevno politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 15. 6. 1944; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 22. 6. 1944 o sedemdnevnem političnem delovanju; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 29. 6. 1944 o sedemdnevnem političnem delovanju — vsa poslana štabu IV. operativne cone. Program tem za politična predavanja v Zidanškovi brigadi z dne 8. 6. 1944; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 24. 6. 1944 o tekmovanju in poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 27. 6. o tekmova-

nju štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 333/III-9; 333/V-1.

[266] Poročilo sekretarja Zidanškove brigade z dne 29. 5. 1944 sekretarju CK KPS; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 29. 6. 1944 sekretarju CK KPS — oboje v arhivu CK ZKS; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 6. 1944 političnemu komisarju IV. operativne cone; poročilo sekretarja biroja ZKMJ Zidanškove brigade z dne 19. 6. 1944 oblastnemu komiteju SKOJ za Štajersko — oboje v AIZDG, fasc. 16/I in 24.

[267] Poročilo o stanju SKOJ v vojski IV. operativne cone; sedemdnevno politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 7. 5. 1944; poročili štaba Zidanškove brigade z dne 17. in 25. 5. 1944; politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 1. 6. 1944; sedemdnevno poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 15. 6. 1944; poročili štaba Zidanškove brigade z dne 22. in 29. 6. 1944 o sedemdnevnem političnem delu; poročili sekretarja Zidanškove brigade z dne 29. 5. in 14. 6. 1944. — Šest poročil poslanih štabu, dve političnemu komisarju IV. operativne cone — vsa v AIZDG, fasc. 24, 333/III-9 in 16/I; Pohorski partizan, št. 1/1944, v AMNOM; Marjana Kavčič (por. Kocjan), Stane Lavrič, spomini, v AMNOM.

BRIGADA MED SAVO IN SAVINJO

Zidanškovo brigado je po odhodu s Pohorja vodila pot na nova do tedaj njej neznana operacijska območja. S prihodom v Gornjo Savinjsko dolino in nato na Moravško je izpolnila povelje IV. operativne cone z dne 23. junija 1944 o premiku in novi razmestitvi njenih enot, kar so velevale takratne okoliščine osvobodilnega boja na območju IV. operativne cone. Spomniti moramo, da je štab IV. operativne cone poročal že 18. aprila 1944, da bo Zidanškovo brigado premestil s Pohorja na politično bolj organiziran teren. Najvažnejša naloga vseh enot IV. operativne cone je še naprej bila mobilizacija in pridobivanje orožja. Štab cone si je močno prizadeval okrepiti enote ter načrtoval usklajene vojaške operacije za napade večjega obsega po tedaj demoraliziranem sovražniku.

Dne 23. junija 1944 je poslal operacijski oddelek IV. operativne cone vsem enotam natančna navodila za rušenje cest in železnic. V njih je poudarjeno, kako pomembne so za sovražnika prometne zveze, ki vodijo prek ozemlja IV. operativne cone. Sovražnik jih je nepretrgoma uporabljal zlasti za premeščanje enot s svojih front. Štab IV. operativne cone ni bil zadovoljen z uspehi rušilnih in sabotažnih akcij. Temu so bile v glavnem vzrok šibke minerske enote v primerjavi z močno utrjenimi nemškimi postojankami za zavarovanje prometnih zvez ter pomanjkanje razstreliva. Šlandrovi in Zidanškovi brigadi so ukazali, da rušita mostove in nadvoze na cestah Trojane—Vransko, Rimske Toplice, Laško, Šmartno—Polzela—Št. Rupert—Braslovče ter objekte na železniških progah Celje—Zidani most—Litija, Laze—Črnuče in Domžale—Kamnik.[1]

Odločitev o novi razmestitvi enot IV. operativne cone je bila rezultat proučitve stanja enot, njihove dejavnosti in po-

svetov s pomočnikom političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktorjem Avbljem, ki je v mesecu juniju in začetku julija obiskal posamezne enote IV. operativne cone ter se na ta način dodobra seznanil z njihovo problematiko. Na razgovorih s štabi enot, ki jih je obiskal, je poudarjal pomen akcij na prometne zveze in na nadaljnje pospešeno izvajanje mobilizacije. Za novince je menil, da jih začasno ne bi pošiljali na Dolenjsko, temveč da bi z njimi krepili enote IV. operativne cone, ki bi tako postale močnejše in zmožnejše zajeti vse svoje območje glede mobilizacije. Vprašanje oborožitve in streliva je bilo še vedno pereče. Zavezniki so pošiljali premale količine, pošiljke iz skladišč glavnega štaba pa so junija zastale. Viktor Avbelj je v svojem pismu z dne 2. julija političnemu komisarju glavnega štaba Borisu Kraigherju med drugim še poudaril velike mobilizacijske možnosti na območjih IV. operativne cone, ki jih bo treba pričeti odločno izvajati. Nadalje je ugotovil, da so bile številčno šibke enote IV. operativne cone eden od vzrokov, da ni potekala mobilizacija pravočasno in dovolj temeljito. Glede novincev je pripomnil, da so najboljši ti, ki izražajo željo, da jih pridejo partizani navidezno prisilno mobilizirat. Takšnih, pravi, da je velika večina. Z vedenjem prisilno mobiliziranih in manjšega števila prostovoljcev ni bil zadovoljen. Opozoril je, da je poslal nekaj novincev tudi gestapo.[2]

Od Pohorja do Kamniških planin

Po razgovoru z Ivanom Zagernikom-Jocom, političnim komisarjem Lackovega bataljona, in z drugimi funkcionarji te enote ter po ustanovitvi Pohorskega odreda je 27. junija 1944 štab IV. operativne cone s pretežnim delom Zidanškove brigade odšel v smeri proti Savinjski dolini. Na Graško goro so prispeli istega dne, naslednjega dne 28. junija pa so bili v vasi Zavodnje nad Šoštanjem, medtem ko so 29. junija prispeli v Šmihel nad Mozirjem. Na tem območju se je brigada zadrževala do 3. julija 1944. V tem času se ji je po izvršeni akciji v Mislinji pridružil 1. bataljon. Dne 3. julija so proti brigadi nastopale tri sovražnikove kolone. Dve koloni sta šteli vsaka po približno 200 mož, tretja pa okoli 220 mož. Prvi dve sta nastopali od Mozirja proti Radegundi in sta nato zavili

Drugi bataljon na pohodu s Pohorja v Savinjsko dolino 2. julija 1944. Na čelu komandant Bogdan Knaflič-Ljubo in politični komisar Vinko Mezgec-Rajko

proti Šmihelu, tretja pa je prihajala od Ljubnega ter je šla mimo Visočnika in Mozirske koče tudi proti Šmihelu.

Na poti med Šmihelom in Radegundo je patrulja kakih 18 borcev 2. bataljona Zidanškove brigade naletela na sovražnika, ki jo je napadel z dveh strani. Patrulja je imela nalogo zakuriti v Mozirskih planinah na določenih mestih signalne ognje za zavezniška letala, ki so to noč nameravala odmetavati pomoč. Nemški napad je bil iznenaden in oster. Padlo je 5 partizanov, zajetih je bilo 9 in le 4, med katerimi je bil tudi komandir, so se vrnili v brigado. Zavezniška letala so ponoči priletela, ker pa ni bilo signalnih ognjev, je orožje blizu Mozirske koče odvrglo samo eno letalo. Pošiljka je vsebovala 31 brzostrelk in 16 pušk. Kljub temu da je bil sovražnik v Šmihelu, so partizani pravočasno pospravili vse, kar so zavezniki odvrgli.

Ker se je 3. julija in v noči na 4. julij zadrževalo neobičajno veliko število sovražnikovih vojakov v Mozirskih planinah in ker je sovražnik zasedel jarek nad Mozirsko planino in Kamnom ter vrhom Roma in prelazom Kramarico, so v štabu cone menili, da je bil sovražnik o premiku štaba cone (in Zidan-

škove brigade — opomba avtorja) verjetno obveščen. V noči na 4. julij sta bila štaba IV. operativne cone in Zidanškove brigade zahodno od Šmihela na kmetiji Visočnik. Dne 4. julija je Zidanškova brigada prekoračila Savinjo in prišla na operacijski prostor Šlandrove brigde. Z brigado sta še zmeraj bila Viktor Avbelj-Rudi in načelnik štaba IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc. Namenjena sta bila v Šlandrovo brigado, ki je takrat štela kar 5 bataljonov. Z enim bataljonom Šlandrove brigade sta nameravala okrepiti Zidanškovo brigado. V načrtu pa sta imela še preosnovo Kamniško-zasavskega odreda ter pospešitev moblizacije v revirjih.[3]

Po prehodu čez Savinjo se je Zidanškova brigada 6. julija ustavila na Šentflorjanskem vrhu, tri kilometre severno nad Gornjim gradom. Tu je zvedela, da se na tem območju zadržuje pod vodstvom Antona Tostovršnika-Revsa skupina gestapovskih plačancev, ki jo je podpiralo poleg okupatorja še nekaj kmetov, katerih svojci so bili člani te skupine. Patrulja 20 partizanov Zidanškove brigade je obkolila hišo, v kateri naj bi bili pripadniki Revsove bande. Akcija na skupino pa ni uspela, ker se je le-ta z vsemi domačimi s kmetije pravočasno

Funkcionarji brigade v Savinjski dolini julija 1944. Z leve: Jože Šacer, Bogdan Marinič-Dane, Nada Papo, Jože Belin, Gorazd Škoporec-Borut in Saša Grigorov

umaknila. Partizani so našli na štedilniku v loncih večje količine mesa, ki so ga tam kuhali za revsovce. Ob 18. uri je brigada poslala na ogled terena patruljo, z njo pa intendanta, da bi opravil rekvizicijo pri hiši, kjer so podpirali plačance. Ko so partizani nakladali zaplenjena žvila, je začel iz gozda po njih streljati mitraljezec Revsove skupine. Brigada mu je poslala za hrbet četo, vendar je mitraljezec z nekaj pajdaši pravočasno zbežal v dolino. Partizani so rekvirirali 3 svinje, 2 glavi goveje živine in 80 kg moke.

Nepričakovan stik z Revsovo bando je veleval brigadnemu vodstvu, da se loti na tem območju tudi določenih političnih ukrepov. Zvečer so sklicali kmete in jim govorili o nastanku OF, njenih ciljih, koncu bele garde v Ljubljanski pokrajini in tudi o vseh težkih posledicah za tiste, ki so z belo gardo sodelovali. Brigadno vodstvo je tedaj mislilo, da ima opravka z belogardistično skupino, kar pa revsovci, kot je bilo že omenjeno, niso bili. Na sestanku z domačini so partizani ugotovili, da je velika večina kmetov proti tej bandi. Njeni privrženci so bili posebej nevarni za politične aktiviste, kurirje in partizanske sodelavce. Nastavljali so jim zasede, jih pobijali, preganjali, partizanskim sodelavcem in simpatizerjem pa ropali živež in drugo ter s takšnim početjem strahovali širše območje. Njihova prisotnost in dejavnost sta ovirali razvoj OF na tem območju. Štab Zidanškove brigade je tedaj predlagal štabu IV. operativne cone, da bi dali nekaj brzostrelk političnim delavcem tega terena, ker bi se ti oboroženi vsekakor lažje gibali po terenu in se bojevali proti bandi.

V tednu, ko je bila brigada na pohodu, je pridobila 6 novincev. Dne 7. julija se je brigada premestila k Sv. Lenartu nad Novo Štifto. Tu je dezertiral en borec. V tem kraju je bila do 9. julija, potem se je premestila na položaje pri Volovljeku, kjer je ostala do 13. julija 1944.[4]

Zidanškovo brigado okrepi bataljon Šlandrove brigade

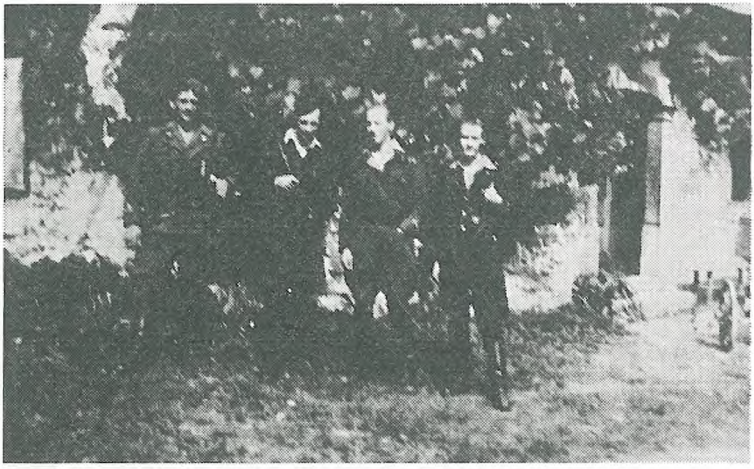
Ko je prišel pomočnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj-Rudi 7. julija 1944 v Šlandrovo brigado, je bil presenečen nad izredno ugodnim številčnim stanjem brigade. V petih bataljonih, med prištabnim osebjem in v štabu brigade je bilo 1.263 borcev in starešin. Ker je bilo potrebno okrepiti Zidanškovo brigado, so na se-

stanku s štabom Šlandrove sklenili, da bo šel ves 3. bataljon v Zidanškovo brigado. Močno številčno stanje Šlandrove brigade je na sestanku tudi sprožilo predlog, da bi IV. operativna cona ustanovila divizijo. Obe brigadi bi služili za jedro te divizije, poprej pa bi seveda morali rešiti vprašanje oborožitve novincev iz zavezniške pomoči ali s transportom orožja z Dolenjskega. Dne 12. julija je politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar med drugim pisal Viktorju Avblju, da se v štabu cone vsi strinjajo glede ustanovitve nove divizije. Zakaj ni prišlo do uresničitve tega predloga, pa je bilo omenjeno že v prejšnjih poglavjih.

V dneh po 7. juliju je dobil 3. bataljon Šlandrove brigade povelje, da se mora priključiti Zidanškovi brigadi. Dne 14. julija je odšel s položajev pri Sv. Primožu v Kamniških planinah in se jugozahodno nad Novo Štifto v vasi Poljane še istega dne priključil Zidanškovi brigadi.[5] Priključitev bataljona, ki so ga sestavljale tri čete, in močan dotok novincev je predstavljalo za Zidanškovo brigado bistveno okrepitev v moštvu in oborožitvi. To ponazarjajo tile podatki: Dne 7. julija je štela po seznamu 336 borcev. Dne 14. julija je pridobila bataljon Šlandrove brigade, ki je štel 175 borcev, med 7. in 21. julijem je mobilizirala 80 novincev. Ker pa je poslala 46 novincev na Dolenjsko, je bilo njeno številčno stanje 21. julija 545 borcev in starešin. Podrobnejši številčni prikaz moštva, orožja in streliva je bil takšen: Po seznamu je bilo v štabu brigade in med prištabnim osebjem 49 borcev (na mestu isto), v 1. bataljonu 132 (110), v 2. bataljonu 189 (142) in v 3. bataljonu 175 (161), skupaj po seznamu 545 (25 bork), na mestu 462 (22 bork).

Brigada je imela 1 težek in 4 lahke minomete, 3 težke in 27 lahkih mitraljezov, 158 pušk, 4 protitankovske puške, 48 brzostrelk in 30 pištol, 52 min za minomete, 14.014 nabojev za mitraljeze, 11.434 nabojev za puške, 374 nabojev za protitankovske puške, 12.201 naboj za brzostrelke, 619 nabojev za pištole in 220 bomb.[6]

Novi — 3. bataljon so vodili: komandant Jože Vesel-Viktor, politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, pomočnik komandanta Jože Zaletel-Cene in pomočnik političnega komisarja Ivan Krulc-Iztok. Pridobitev 3. bataljona je za Zidanškovo brigado pomenila mejnik v njeni nadaljnji številčni, vojaški in politični rasti. Pomenila je tudi znatno zvečanje partijske organizacije in organizacije Zveze komunistične mladine — SKOJ.

Štab 3. bataljona na Vačah poleti 1944. Z leve: komandant Jože Vesel-Viktor, politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, namestnik komandanta Jože Zaletel-Cene in pomočnik političnega komisarja Ivan Krulc-Iztok

Številčno stanje prisotnih v obeh organizacijah je bilo po 14. juliju takole:

	Člani KPS	Kandidati	Člani ZKMJ	Skupaj
Štab brigade s prištabnim osebjem	11	5	20	36
1. bataljon	19	3	22	44
2. bataljon	17	—	39	56
3. bataljon	20	19	54	93
Skupaj	67	27	135	229

Brigada je imela v drugi polovici julija 1944 v svojih vrstah polovico članov in kandidatov KPS ter SKOJ.

Partijska organizacija in organizacija ZKM sta bili v sredini julija dokaj aktivni. Po vseh enotah, v štabih bataljonov in štabu brigade so imeli redne organizacijske pa tudi ideološke sestanke. Prehod brigade na novo operacijsko območje, kjer je sovražnik ni nepretrgoma napadal kot na Pohorju, je omogočil, da se je lahko bolj posvetila vojaški in politični izobrazbi borčevskega kot starešinskega kadra. V tem času je bilo izvedenih tudi nekaj kadrovskih sprememb. Sekretar zveze komunistične mladine brigade Jože Belin je bil

premeščen v Koroški odred, na njegovo mesto je bil postavljen dotedanji sekretar ZKM 2. bataljona Ivan Urbančič-Hinko. Za političnega komisarja 2. bataljona je bil postavljen Vinko Mezgec-Rajko, za pomočnika političnega komisarja 2. bataljona Pavle Sirk-Bregar, za političnega komisarja 2. čete 2. bataljona Zmago Krasnik-Saša in za političnega komisarja 1. čete 2. bataljona Jože Volmajer-David.

Spričo velikega dotoka novincev so se začele težave z obleko, še težje pa je brigado bremenilo vprašanje obutve. Da bi brigada bolje spoznala prebivalstvo v novih krajih in da bi se mu tudi sama predstavila, je med 7. in 14. julijem priredila v Sv. Antonu pod Malo planino miting s kulturnim programom. Prebivalstvo se je mitinga udeležilo in z zanimanjem sledilo izvajanju vseh točk. Brigada se je do 14. julija premikala iz kraja v kraj in je mobilizirala le 11 novincev, vendar je tičal glavni vzrok za tako skromno število novincev v tem, da je bila na terenu, kjer se je premikala, že izvršena dokaj temeljita partizanska mobilizacija. Eden od novincev je skušal zbežati, kar mu pa ni uspelo. Štab brigade ga je predal vojaškemu sodišču. Kdaj je bil ustanovljen v brigadi vojaški-sodni odsek, ni ugotovljeno. Sodeč po odredbi štaba Zidanškove brigade z dne 29. julija 1944 o disciplinski odgovornosti vojaških oseb, ki so jo podpisali Vincenc Janko-Harkov, Jože Jakoš-Školski in Janez Kenk-Ivo, so skoraj gotovo ti trije tovariši bili člani brigadnega vojaškega sodnega odseka. Ta odsek je izdal več predpisov in je zahteval od podrejenih starešin redna mesečna poročila.[7]

Brigada je iz vasi Poljane krenila na Moravško. Sem je prispela čez Limbarsko goro 19. julija 1944. Naslednjega dne sta Šlandrova in Zidanškova brigada pripravili vse potrebno za spuščanje zavezniške pomoči. Letalo je ponoči priletelo in nekajkrat obkrožilo določeno mesto, toda odvrglo ni ničesar. Partizani so menili, da je bil prostor za odmetavanje verjetno preslabo označen.

Propagandni oddelek pri štabu IV. operativne cone je 19. julija objavil izide tekmovanja za enote IV. operativne cone. Nanašali so se na vse vrste propagandne in kulturno-prosvetne dejavnosti. Prvo mesto je pripadlo Šlandrovi, drugo Zidanškovi, tretje pa Tomšičevi brigadi. V kratki utemeljitvi je bilo za Zidanškovo brigado rečeno, da se odlikuje po razgibanem notranjem kulturnem življenju, kolportaži litera-

ture na terenu in kvalitetnih nastopih njenih pevskih zborov.[8]

Štab Zidanškove brigade je dobil 20. julija, ko se je pripravljal za napad na Zagorje, kadrovsko okrepitev. Za načelnika brigadnega štaba je bil postavljen kapetan Lazar Božić-Vuk. Prišel je iz Šlandrove brigade, kjer je bil namestnik komandanta.[9] Zidanškova brigada je bila brez načelnika od 20. februarja 1944, ko je šel Vincenc Janko-Harkov na višji oficirski pehotni tečaj pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Ko se je vrnil v brigado 25. aprila je bil postavljen za namestnika komandanta brigade in sicer na izpraznjeno mesto, ki ga je prej zasedal Drago Poglajen. Poglajen pa je bil premeščen iz brigade med obveščevalce meseca aprila. Tako je bila brigada brez načelnika pet mesecev.[10]

Napad na Zagorje, začetek skupnih akcij Šlandrove in Zidanškove brigade

Na Moravškem sta se štaba Zidanškove in Šlandrove brigade domenila, da bosta njuni brigadi v noči med 20. in 21. julijem napadli sovražnikovo postojanko Zagorje ob Savi. Za to veliko in zahtevno prvo skupno vojaško operacijo sta si brigadi razdelili tele naloge. Glavno nalogo napasti in uničiti rudnik je prevzela Šlandrova brigada, dolžnost Zidanškove brigade pa je bila porušiti železniško progo na več mestih, poskušati minirati most prek Save, uničiti postojanki v sokolskem domu in orožniško postojanko ter izvesti rekvizicijo z uničenjem tovarne Vesta. Za akcijo je bilo treba opraviti določene predpriprave. Z Limbarske gore je Zidanškova brigada poslala svoj minerski vod, ki je imel tedaj že dve desetini minerjev, k Sv. Miklavžu pri Moravčah po zavezniško razstrelivo. Na teh vozeh so pripeljali razstrelivo trotil 808 na Limbarsko goro. Od tod je brigada krenila v Vače, iz Vač pa v Češnjice pri Moravčah. Tu so vojaška vodstva pripravljala brigado za napad. Borci so vedeli, da gredo v akcijo, niso pa vedeli, katero sovražno postojanko bodo napadali. Iz Češnjic je brigada krenila proti Zagorju še podnevi. Začetek napada je bil predviden za 20. julij ob 24. uri.

Bataljoni so se ob dogovorjenem času lotili določenih nalog. Prvi bataljon je blokiral železniško postajo, kjer je bilo v postojanki približno 120 sovražnikovih vojakov, z minerji pa so šle njegove manjše skupine proti železniškima postajama

Funkcionarji brigade poleti 1944

Sava in Hrastnik. Minerji so blokirali tudi most na Savi, 3. bataljon pa je napadel sokolski dom, orožniško postajo in tovarno Vesta, ki je zaposlovala okoli 700 delavcev ter izdelovala oblačila za nemško vojsko. Tudi 3. bataljonu je bilo dodeljenih nekaj minerjev. Drugi bataljon je bil v začetku napada v rezervi. Njegova naloga je bila vdreti v tovarno, potem ko bi 3. bataljon v njej zlomil sovražnikov odpor, ter odstraniti plen in sodelovati pri njenem uničenju.

Kako je potekal napad? Sovražnik je opazil 1. bataljon in je začel po njem streljati, toda partizani so kljub poskusom sovražnikovega protinapada vztrajali na položajih in niso dovolili, da bi sovražnik izvedel izpad. Zelo uspešni so bili minerji. Ena skupina je minirala progo proti Hrastniku, druga pa proti železniški postaji Sava. Ta je najprej razstrelila in podrla telefonski drog in tako pretrgala zveze z Zagorjem. Takrat je pripeljal od železniške postaje Sava oklepni vlak in ker je bila proga minirana, je iztiril. Borci so s protitankovsko puško onesposobili lokomotivo, vendar so se morali pred močnejšo posadko oklepnega vlaka umakniti. Minerji so minirali železniško progo na štiriindvajsetih mestih, ob koncu akcije pa še električno transformatorsko postajo. Na položajih 3. bataljona je bilo stanje najbolj zaskrbljujoče. Vse

sovražnikove postojanke so se krčevito branile in po oceni začetnih napadov je bolj slabo kazalo. Pri poskusu miniranja orožniške postaje je bil hudo ranjen miner Maksimiljan Peklar-Fonzi in tudi poznejši poskusi napada na orožnike se niso obnesli. Spričo takšnega stanja je v dogajanje posegel štab brigade. Tretji bataljon je nujno potreboval okrepitev, saj mu tudi nalet na tovarno Vesta ni uspel. Poskusil je napasti iz smeri železniške postaje, vendar je naletel na čvrsto obrambo vermanov. Spričo tega je nad tovarno poslal štab brigade pod vodstvom komandirja Ivana Zoreta-Džonija in političnega komisarja Zmaga Krasnika-Saše 2.četo 2. bataljona. Razvila se je v strelce in šla proti tovarni po strmini z nasprotne strani 3. bataljona. Borci so najprej razbili del ograje pri tovarni, nato je na vermane, ki jih je bilo v utrdbah okoli 18, pod zaščitnim ognjem čete jurišala izbrana udarna skupina, s katero je bil tudi četni komandir. Po prvih strelih je bil v peto zadet politični komisar čete Saša. Vermani so se nekaj časa upirali, toda odločnega juriša niso zdržali. Za udarno skupino je vdrla četa, njej pa je sledilo preostalo moštvo 2. bataljona in del 3. bataljona. Med jurišem v tovarno je bil ubit en verman, medtem ko so drugi zbežali. Partizani so v tovarni zaplenili 950 letalskih vojaških suknjičev, 370 vojaških srajc, 3 bale gumiranega platna, 2 puški in precejšnje količine razne druge opreme. Ob umiku so tovarno s številnimi stroji in velikimi količinami surovin zažgali.

Tretji bataljon je poleg poskusa napada na tovarno Vesta blokiral nekatere sovražnikove utrdbe in ceste, ki vodijo v Zagorje. Kljub temu da Zidanškovi brigadi ni uspelo likvidirati sovražnikovih postojank v Zagorju, moramo njeno sodelovanje v akciji šteti kot zelo uspešno. K takšnemu izidu so zlasti prispevale ojačene minerske skupine, ki so povzročile veliko škodo na železniški progi, prometnih napravah in napravah za zveze, ter zasede, ki so onemogočile posredovanje sovražnikovih enot na ključnih pozicijah partizanskih napadov. Železniška proga je bila tako močno razdejana, da je bil na njej ustavljen promet za dalj časa. Posebej je treba omeniti uspel napad in uničenje tovarne Vesta, ki je dotedaj z vso zmogljivostjo proizvajala za potrebe nemške vojske.

In kako je bilo to noč z izpolnitvijo nalog, ki jih je dobila Šlandrova brigada? Četa njenega 2. bataljona je z minerskim vodom in minerji Kamniško-zasavskega odreda krenila, da bi

izvršila osrednjo nalogo: miniranje naprav v rudniku. Prvi bataljon brigade je zaradi akcije minerjev blokiral šolo v Toplicah, rudniško restavracijo in rudnik Kisovec, kjer sta bili nemška policija in vojska. Tretji bataljon je bil v zasedah ob cesti Zagorje—Podšentjur—Trojane, 4. bataljon pa je varoval akcijo proti Trbovljam. Pri rudniku so šlandrovci najprej napadli in uničili bunker ter razstrelili električni transformator. Pod vodstvom Jožeta Kobilščaka so se nato minerji spustili globoko v rov. V njem so razstrelili rudniški transformator in 3 električne motorje in sicer za pogon kompresorja ter glavni in pomožni motor transportnega stroja. Nemci so hoteli preprečiti akcijo v rudniku, vendar jim je to onemogočil 1. bataljon. Tretji bataljon ni imel bojev, pač pa je na več mestih razstrelil in onesposobil za promet cesto proti Podšentjurju. Četrti bataljon je poslal v demonstrativni napad na Trbovlje le en vod, kar je zadostovalo, da se sovražnik ni upal iz postojanke. Bataljon je izvedel še rekvizicijo v Lokah in sabotažno akcijo na telefonski napeljavi ob cesti pri Trbovljah. V Zagorju se je akcija končala ob štirih zjutraj. Bataljoni so se začeli umikati. Tedaj so Nemci sledili 2. bataljonu Šlandrove, toda naleteli so na taborišče 1. bataljona Šlandrove. Ta je boj sprejel in Nemce prepodil v Zagorje. Po partizanskih poročilih so imeli Nemci v bojih s šlandrovci več ranjenih in 12 do 14 mrtvih. Šlandrova brigada je imela v vsej akciji 2 mrtva in 2 ranjena. Izgube vermanov v bojih z Zidanškovo brigado so bile en mrtev in dva ranjena, medtem ko so imeli v brigadi dva huje in enega lažje ranjenega.

Sklenemo lahko, da so šlandrovci to noč v popolnosti izvedli vse naloge po dogovoru za skupno akcijo. Akcija v Zagorju bi bila gotovo še uspešnejša in verjetno izpeljana tudi z manj naporov, če ne bi dobila sovražnikova postojanka v Zagorju 19. julija okrepitev. Iz Šoštanja so poslali 6. alarmno četo 2. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska Ta je po dogovoru s komando čete deželnih strelcev prevzela zavarovanje nekaterih objektov in dostopov v Zagorje. Po dve skupini vermanov sta prevzeli zavarovanje osnovne šole in tovarne Vesta, dve skupini sta varovali dostop v Zagorje na cestnem križišču, tri skupine pa so okrepile posadko v Kisovcu. Ko so partizani 21. julija četrt ure po polnoči obkolili tovarno Vesta, je bil o tem obveščen komandir vermanšaftske čete SS oberšarfirer Nekola. Ker se je tedaj začel tudi splošen

napad na Zagorje, je Nekola prosil oddelek vojske za pomoč pri obrambi tovarne. Vojska pa je prišla tja komaj v jutranjih urah, ko se je Zidanškova brigada že umaknila in pustila za seboj pogorišče. Da bi delno opravičil neučinkovitost vermanov ob partizanskem napadu in da bi zmanjšal uspeh brigad, je komandir 6. alarmne čete Nekola v svojem poročilu pretiraval, da so partizani odpeljali iz Zagorja dva polna voza mrtvih in ranjenih.

Nekdanja delavka tovarne Milka, kasneje borka Zidanškove brigade, je v članku Vesela novica slikovito opisana s kakšnim veseljem je prišla s sodelavkami zjutraj na tovarniško pogorišče, kjer je tekla dotlej proizvodnja za nemške naciste. Stanje na pogorišču je v brigadnem glasilu Naša pot opisala takole: »... Okrog ruševin skačejo kakor zveri besni švabski šefi, ki so nas preganjali od jutra do poznega večera z ne človeškimi psovkami. Po pridigi, ki so nam jo napravili, so nas pognali na domove. Nekaj dni zatem, pa so nas pozvali na shod, kjer so nam izjavili, da nas bodo poslali na delo v Nemčijo. Dobile so pozive, naj se zberejo na domačem kolodvoru, ki pa je ob času, ki nam je bil določen, ostal prazen. Vsa dekleta iz tovarne Vesta smo čakale na Sv. Planini, da od tu odidemo na novo delo, v nove tovarne, kjer se bo tkala svoboda slovenskemu narodu.«

Ob robu opisov napada na Zagorje preberimo še skrajšano pretresljivo pripoved takrat hudo ranjenega, med življenjem in smrtjo nihajočega minerja Maksimiljana Peklarja-Fonzija ... »V nahrbtniku sem nosil več zažigalnih min. Po večurni hoji smo pod seboj v dolini zagledali Zagorje. Približevali smo se mu po strmem pobočju in že takrat so padali posamezni streli. Določili so me za napad na orožniško postajo. Nestrpno sem čakal priliko, kako bom pokazal pridobljeno znanje z minerskega tečaja. Prišli smo do dolgega skladišča. Nasproti so bili bunkerji, iz katerih je sovražnik močno streljal. Od orožniške postaje smo bili oddaljeni le nekaj 10 metrov, vendar se ji nismo mogli približati. Nemci so metali svetlobne rakete in bilo je pregledno kot podnevi. V tem času pa je bilo slišati že močno streljanje pri tovarni oblačil in vse naokoli. Detonacije bomb in močno streljanje je pretresalo nočno tišino. Sledilo je povelje: »Minerci, naprej!« Dobil sem nalogo minirati sovražnikovo utrdbo. Pred tem ko sem se začel plaziti proti sovražnikovim položajem, sem prosil mitraljezca in so-

borce, naj streljajo natančno nad menoj, da se bom lažje plazil proti Nemcem. Moji želji so ustregli in bil sem že tako blizu sovražniku, da sem videl ogenj iz vsakega njihovega orožja. Začel sem razmišljati, ali naj zalučam skozi odprtino bunkerja bombo, ali naj aktiviram vžigalno mino. V naslednjem trenutku so me Nemci prehiteli. Zadel me je strel iz bunkerja in mi prestrelil pljuča. Takoj zatem me je še enkrat zadelo, sedaj v zadnjo stran desne lopatice. Imel sem občutek, ko da bi mi kdo porinil dolg vroč nož v prsa. Popadle so me hude bolečine in začelo me je zvijati. Čez nekaj časa so krči popustili, potem se mi je vlila kri iz ust. Tako močno sem hropel, da me je kar dušilo. V razmeroma kratkem času sem zgubil toliko krvi, da sem ostal popolnoma brez moči in se še premakniti nisem mogel. Zgrozil sem se ob misli, kaj bo, če me soborci ne bodo mogli rešiti. Spomnil sem se razgovora s tovariši pred napadom, da so v postojanki tudi španski fašisti, ki prav tako zverinsko mučijo ujete ranjence kot Nemci. Rakete so še kar naprej švigale iz napadene postojanke in morda so me prav te rešile. Moji so me morali opaziti. Pozneje sem zvedel, da se je Jože Potočnik odločil, da me bo rešil. V hudem sovražnikovem ognju se je plazil do mene in ko me je dosegel, me je počasi vlekel za noge do naših. Koliko je žrtvoval zame, saj niti vedel ni, če sem sploh živ?! Za oba so bili ti trenutki zelo hudi. Jože se je močno izpostavljal sovražnikovim kroglam, medtem ko sem sam bil že na pol mrtev in sem le z največjo težavo prenašal bolečine. Končno me je privlekel do primernega kritja in tu sta me prevzeli bolničarki. Kmalu nato mi je nudil prvo pomoč zdravnik. Moral sem imeti grozen videz, saj sem venomer bruhal kri. Zdravnik in vsi okoli mene so me gledali z velikim sočutjem. Prišel je tudi komandant brigade Andrej Cetinski-Lev. Tiho je vprašal zdravnika, kako je z menoj. Opazil sem, da je zdravnik zmajal z glavo, češ ni rešitve. Ta trenutek mi je postalo še huje. Sedaj sem bil prepričan, da bom umrl. Spomnil sem se vseh svojih najdražjih domačih, o katerih nisem vedel ničesar od julija 1943, ko sem odšel med partizane. To je bilo prvič, odkar sem bil partizan, da mi je postalo tako hudo. Kmalu zatem sem se onesvestil. Napol sem se zavedal, ko smo se umaknili iz Zagorja. Jože Potočnik in drugi so me nosili na nosilih in kljub temu, da je bila noč, je bilo okoli nas vse svetlo, ker se je plamen dvigal visoko nad tovarno oblačil. Nemci so še streljali po nas, toda

vse to se mi je zdelo kot v snu. Bil sem tako slab, da sem zopet omedlel. Nositi so me morali že precej časa, ker se je medtem že zdanilo. Pri enem od počitkov so spustili nosila na tla. Ugotovili so, da ne kažem več nobenih znakov življenja. Večina borcev je menila, da sem mrtev. Spogledovali so se in dogovarjali, kdo me bo pokopal. Nekateri so govorili o meni — saj že ves čas nosimo mrtvega Fonzija. Takrat je prišel pomočnik političnega komisarja bataljona Alojz Vindiš-Dunda. Ko je slišal, da me hočejo pokopati, je ugovarjal in ukazal, da me morajo nositi še naprej do partizanske bolnišnice. Čez nekaj ur sem se za kratek čas zopet zavedel v neki vasi in takoj zatem spet zaspal. Prebudil sem se v Vačah. Ko sem zagledal okoli sebe nekaj velikih hiš, sem se zelo ustrašil. Mislil sem, da so me ujeli Nemci. Čez nekaj časa sem ugotovil, da je pred in za menoj partizanska kolona. Druge ranjence so vozili na vozeh, mene pa niso upali, ker bi gotovo izkrvavel. Zaradi nemške hajke so morali vse ranjence naglo skriti v gosto grmovje na območju vasi Slivna—Štance Laze. Ponoči so nas v dežju odnesli iz skrivališč in premestili v okolico vasi Drtija pri Moravčah, odkoder so nas spravili v partizansko bolnišnico Ribnik, ki je bila skrita v gozdu pod zemljo pri vasi Češnjice.«

Zelo pretresljivi so nadaljnji odlomki iz Peklarjevih spominov. Kolikokrat je moral bežati pred Nemci iz bolniškega bunkerja ali iz drugih skrivališč, ki so bila v naglici pripravljena pri raznih partizanskih kmetijah. Partizansko Moravško dolino so poleti 1944 neštetokrat prečesale manjše in večje sovražnikove enote in ob teh prilikah prevohljale vsako poslednjo, še tako skrito globačo s pomočjo belogardističnih vodičev. Z največjim sadizmom in njim svojstveno naslado so nacisti ubijali številne nemočne partizanske ranjence. Partizan Fonzi se je moral kot ranjena zver, podobno kot drugi ranjenci, nenehno skrivati in umikati pred krvoločnimi zasledovalci, dokler se mu ni meseca decembra ponudila najprimernejša rešitev. Z Dolenjskega se je vrnila njegova Zidanškova brigada in četudi še ni bil zdrav, se ji je takoj priključil. Skrajšan odlomek o hudo ranjenem Maksimiljanu Peklarju-Fonziju le skromno posreduje nekaj iz obsežnega poglavja o velikem trpljenju in pretresljivih usodah številnih ranjencev Zidanškove brigade in iz narodnoosvobodilnega boja nasploh.[11]

Oglejmo si še nekaj podatkov iz notranjega življenja brigade v tem času. Politični komisar brigade Jože Jakoš-Škol-

ski je 22. julija poročal, da je borbena morala brigade spričo zadnje akcije na Zagorje precej porasla. Tožil pa je, da se še vedno čuti pomanjkanje orožja in da so velike težave z obutvijo. O disciplini je dejal, da se je precej zboljšala ter da je ponoven dotok novincev v brigadi zbudil večjo samozavest. Glede enovitosti v oblekah je zapisal: »Z zaplenjenimi oblekami ob zadnji akciji na Zagorje je dobila vsa brigada vojaški izraz, ko zginevajo civilne obleke.« Vsi borci so dobili nove vojaške suknjiče in so se tudi sicer dobro oblekli. V tem času so imele enote skoraj vsakodnevno politične ure. Predelovali so novejšo literaturo, novincem pa so govorili o OF, AVNOJ, SNOS in podobno. Na Moravškem je bila brigada kmalu v dobrih stikih s prebivalstvom in z gospodarskimi komisijami Osvobodilne fronte. To ji je omogočilo redno in dobro prehrano. Brigada je v tednu do 22. julija mobilizirala 38 novincev, iz drugih enot je prišlo 72 ljudi, 3 novinci so dezertirali, v Kamniško-zasavski odred pa je poslala 63 tovarišev. Med temi so bili tudi vsi Italijani in Nemci, ki so do takrat prišli v brigado.[12]

Napad na sovražnika pri Sv. Trojici v Moravški dolini

Ko sta se 21. julija Zidanškova in Šlandrova brigada umikali iz Zagorja, je zgodaj zjutraj prišla od Prevoj v Zalog pod Sv. Trojico močnejša nemška kolona. Obkolila je vas in delala hišne preiskave. V Boštenkovi dolini so odkrili štiri bunkerje, ki so služili okrožni gospodarski komisiji za skladišča in okrožju za tehniko. Tehniko so partizani pravočasno premestili v Cerarjevo dolino. Domnevali so, da jo bosta Nemcem izdala partizana, ki sta zbežala k njim. Veliko škodo so Nemci prizadejali okrožni gospodarski komisiji Kamnik, ki bunkerjev ni utegnila pravočasno evakuirati. Dva kmeta sta morala po nemškem nalogu od 9. zjutraj do poznega popoldneva odvažati zaplenjeno blago, živež, papir in drugo robo. Nemci so v Zalogu tega dne pobrali precej živine, ropali pa so tudi pri Sv. Trojici, kjer so ostali čez noč. Tu in v okolici so nameravali preiskovati in ropati še naslednji dan. Istega dne so Nemci prišli z eno enoto tudi od Krašnje in zasedli Limbarsko goro.

Zidanškova in Šlandrova brigada sta se iz akcije vrnili na območje Češnjic in Prikernice pri Moravčah že v nočnih urah. Tu sta zvedeli o nemškem vdoru, preiskavah ter njiho-

vem ropanju in plenjenju. Štaba sta se domenila, da bo Zidanškova brigada napadla nemško enoto kakih 400 mož, ki se je utrdila pri Sv. Trojici, za Šlandrovo brigado pa so predvidevali, da bi iz zased napadla Nemce in da bi varovala napad Zidanškove na Sv. Trojico. Dne 22. julija so šle v zgodnjih jutranjih urah enote obeh brigad na položaje. Prvi in tretji bataljon Zidanškove brigade sta zasedla v največji tajnosti položaje pri Konfinu blizu Sv. Trojice, enako tajno pa je postavila Šlandrova brigada zasede pri Rohantu v gozdu nad Studencem, v Rovniku nad Zalogom in bližini Prevoj. Naloga teh zased je bila preprečiti morebitno sovražnikovo pomoč, ki bi lahko prišla pomagat napadeni enoti pri Sv. Trojici iz Prevoj in Št. Vida, kjer je sovražnik skoncentriral precej svojih sil. Okoli 16. ure so Šlandrovci napadli Nemce in jih po ostrih enournih spopadih prisilili k umiku iz Zaloga, s Studenca in Škocjana. Nemci so imeli okoli 35 mrtvih in nekaj ranjenih.

Takoj po 16. uri sta pričela Sv. Trojico obstreljevati 1. in 3. bataljon Zidanškove brigade. Nemci so se dobro utrdili, posebno pa je bil nevaren njihov mitraljezec v cerkvenem zvoniku. Med obojestranskim obstreljevanjem pa se je po skoraj neprehodni skalnati strmini plazila pod vodstvom pomočnika političnega komisarja 3. bataljona Ivana Krulca-Iztoka desetina prostovoljcev, katerih naloga je bila udariti po sovražniku v središču postojanke. Ko so se z južne strani neopazno približali bunkerjem, se je vlila močna ploha. Desetina je neurje izkoristila, jurišala mimo nekaterih bunkerjev ter zasedla nad njimi zelo ugodne položaje. Tedaj je dež prenehal, vidljivost se je zboljšala in komandant 3. bataljona Jože Vesel-Viktor je usmeril mitraljezce na glavne točke odpora, osebno pa je s protitankovsko puško nekajkrat učinkovito ustrelil v mitralješko gnezdo v zvoniku, ki je kmalu nato utihnilo. Hkrati je po bunkerjih udarila desetina prostovoljcev ter s svojim nenadnim napadom povzročila splošno zmedo. Nemci so poskakali iz bunkerjev in zgradb, reševali ranjene ter bežali proti Zalogu, Studencu, Škocjanu, Prevojam in Brezovici. Borci Zidanškove brigade so streljali za njimi in jih gonili v omenjene smeri. V Studencu je desetino 3. bataljona Zidanškove brigade ustavil s steklenico žganja domačin in dejal: »Pijte, fantjé, ko ste jih tako prebutali.« Med obleganjem Sv. Trojice se je vnela in pogorela Škrabova domačija.

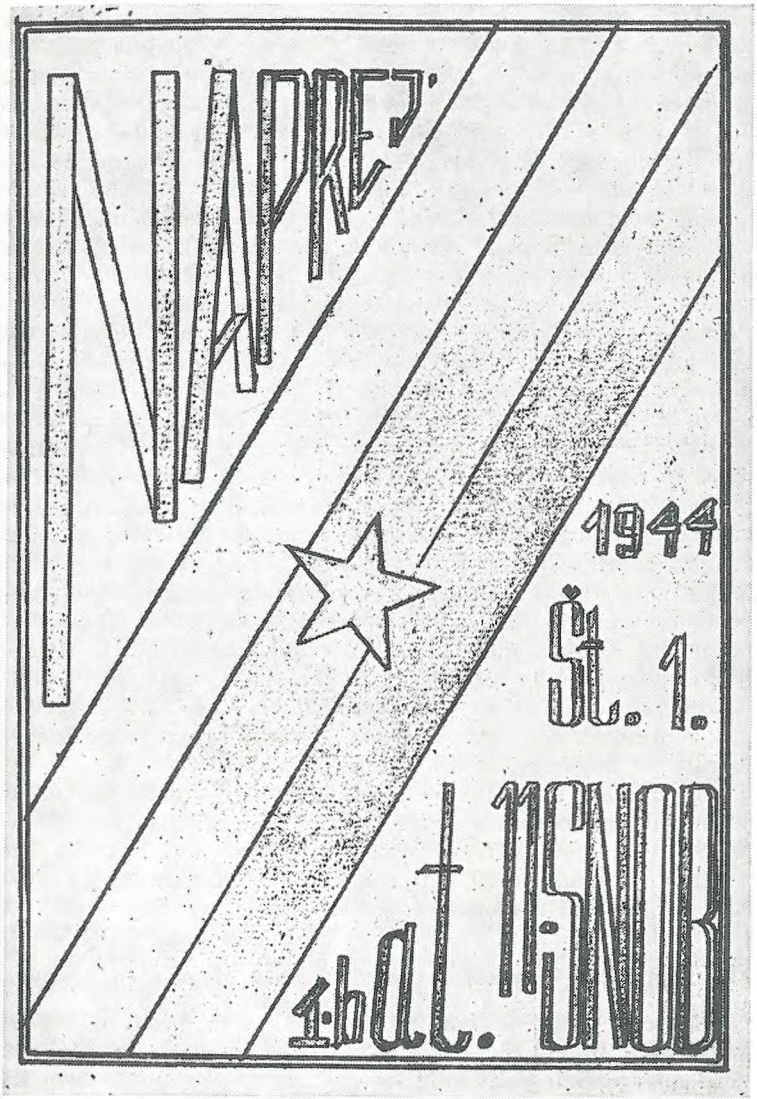
Proti Zidanškovi in Šlandrovi brigadi se je tega dne bojevalo približno 600 do 700 nemških vojakov in policistov. V spopadu z Zidanškovo brigado so po nepopolnih podatkih padli 4 sovražnikovi vojaki, nekaj pa jih je bilo ranjenih. Zidanškova brigada je imela dva, Šlandrova pa tri ranjence. Plen Zidanškove brigade je bil mitraljez MG 34 z 250 naboji, puška mavzer z 32 naboji in 3 nahrbtniki z razno opremo. To je bila že druga velika zmaga Zidanškove in Šlandrove brigade na njuni skupni borbeni poti. Težak nemški poraz je prebivalstvo Moravške doline prijetno presenetil. Dne 23. julija zvečer sta brigadi v Moravčah organizirali z delom Kamniško-zasavskega odreda miting. Na njem so partizani z gostoljubnim prebivalstvom proslavili svojo pomembno zmago.[13]

V dneh do 27. julija je brigada pretežno urejala svoje vrste ter vojaško in kulturno-prosvetno izobraževala ter vzgajala borce. Vmes je njena patrulja 25. julija na predlog civilnih oblasti in po odobritvi štaba IV. operativne cone aretirala 7 civilistov ter jih nato predala Kamniško-zasavskemu odredu v nadaljnji kazenski postopek. V tem času se je z Moravškega premestila na območje Kamnika. Tu je zvedela, da se zadržuje v utrjeni kmečki hiši v vasi Zduša severno nad Kamnikom domobranska skupina. Štab brigade je sklenil, da mora sovražnika napasti in likvidirati 3. bataljon. Bataljonu so še naložili, da mora rekvirirati živino in prehrano pri kmetijah, ki doslej še niso prispevale za partizansko vojsko.

Bataljon je 27. julija ob 21. uri šel v akcijo z dvema četama in je prišel do vasi Zduša ob 23. uri. Domobranci so partizane opazili in začeli močno streljati po čistini okoli zgradbe. Toda kjub močni sovražnikovi obrambi se je 3. četa prebila v neposredno bližino hiše. Od tod so sovražnika pozivali k vdaji, ta pa je odgovoril še z močnejšim ognjem. Napadajočima enotama so tedaj sporočili kurirji, da so zasede prebite in da se sovražnik približuje z vseh strani. Borci so še zažgali kozolec z žitom, potem so se spričo nevarnosti, ki jim je grozila, umaknili. Sovražnik je nato obstreljeval umikajoče partizane s tremi težkimi minometi, vendar je bilo to njihovo obstreljevanje brez uspeha. Partizani so imeli v tej akciji dva ranjenca, od katerih je eden podlegel, medtem ko sovražnikovih izgub niso mogli ugotoviti. Nemci so na kratko poročali, da so partizani napadli kmečko posestvo in

da je prišlo do močnega obojestranskega ognja med njimi in motorizirano žandarmerijo. Mišljena je nemška enota, ki je prišla na pomoč obkoljenim belogardistom.[14]

Zidanškova brigada se je v krajih, ki jih poprej ni poznala, hitro prilagodila. Številni naporni in dolgi pohodi so res otežkočali aktivnejše teoretično vojaško, politično in kulturno-prosvetno delovanje, toda prav težavni pohodi in v zadnjem času odlično izvedene vojaške akcije so jo najbolje pripravljale za velike naloge, ki se jim je naglo bližala. Uspevati v premagovanju naporov in težav, to so bile odlike dobrih partizanskih enot. Po tej poti je čvrsto stopala tudi Zidanškova brigada. Kljub temu da je nepretrgoma oddajala kadre, se je številčno stalno večala. Po poročilih z dne 21. julija je štela po seznamu 545 partizanov, prisotnih pa je bilo v brigadi 462. Naglo je rastlo tudi število članov in kandidatov KP ter ZKMJ. Po poročilu z dne 28. julija je bilo v treh bataljonih 75 članov KPS, 20 kandidatov in 130 članov ZKMJ. Po poročilu z dne 15. avgusta je bilo v štabu brigade in med prištabnim osebjem 11 članov KPS, 5 kandidatov in 20 članov ZKM ali skupno v brigadi: 86 članov KPS, 25 kandidatov in 150 članov ZKM. Tako je bilo ob koncu julija 1944 okoli 261 politično organiziranih, kar predstavlja v odnosu na številčno stanje prisotnih skoraj tri petine vseh partizanov v brigadi. Dvig številčnega stanja politično organiziranih je bil uspeh individualnega dela z ljudmi in tudi smotrnejšega dela na partijskih sestankih ter na sestankih ZKMJ. Po bataljonih in v štabu brigade so imeli poleg organizacijskih tudi ideološke sestanke. Na njih so seznanjali starejše borce in novince z zgodovino sovjetske komunistične partije kakor tudi z zgodovino in delom naše komunistične partije. Partijska organizacija se je v tem času močno zavzemala za utrditev discipline v brigadi ter za usposobitev nižjega vojaškega in političnega kadra. Ta njena navodila je bilo treba prenesti prek vseh drugih dejavnikov in jih izvesti v praksi. Za vzgojo nižjega vojaškega kadra so zadolžili namestnike komandantov bataljonov, ki so za svoje delo odgovarjali namestniku komandanta brigade. Z vzgojo političnih kadrov pa so zadolžili pomočnike političnih komisarjev in politične komisarje. Odredili so jim, da morajo imeti najmanj dvakrat tedensko politične ure, na katerih morajo med drugim seznanjati vse partizane s političnimi in vojaškimi smernicami brigadnega

Glasilo 1. bataljona, ki je izšlo 18. septembra 1944

vodstva. Da bi se tako zastavljeno delo resnično izvajalo, sta v vsakem bataljonu odgovarjala brigadnem vodstvu politični komisar bataljona in pomočnik. Partija je v smislu svojih smernic kmalu dosegla določen napredek. Zboljšala se je disciplina in nižji poveljniški kader je v vseh enotah v strokovnem pogledu napredoval.

O kulturno-prosvetnem delu je pomočnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo 28. julija poročal, da poteka v živahnejšem tempu. Zbirali so članke za bataljonska, za brigadno glasilo in za osrednje partizanske časopise. Partizani in civilisti so prejemali vsakodnevno radijska poročila. Pevski zbori so po bataljonih marljivo vadili, najboljša pa sta bila zbora v 1. in 3. bataljonu. Osnovana je bila igralska skupina, po bataljonih pa so ustanavljali recitatorske zbore. Poleg že omenjenega skupno organiziranega mitinga s Šlandrovo brigado je 1. bataljon Zidanškove brigade priredil dva mitinga za prebivalstvo, enega pa za partizane. Janez Kenk-Ivo je dalje zelo spodbudno poročal pomočniku političnega komisarja glavnega štaba o razpoloženju prebivalstva in med drugim dejal: »Civilno prebivalstvo na tem terenu z navdušenjem sprejema naše borce in z zanimanjem sledi našim uspehom. Zanimajo jih uspehi Rdeče armade in ostalih zaveznikov ...« Kenk je tudi opisal intenzivno povezovanje in politično delovanje s prebivalstvom, kamor je brigada prihajala. S prebivalci so delali največ posamično, ko so se začasno nastanili v njihovih domovih. Brigada je proti koncu julija mobilizirala 40 novincev, iz brigade pa so zbežali 3.

Iz okolice Kamnika se je Zidanškova brigada 28. julija premestila na območje Nove Štifte. Njen 3. bataljon pa se je 29. julija premaknil od Gozda na Savino peč. Patrulja Zidanškove brigade je 29. julija zajela belogardista in ga izročila v nadaljnji postopek vojaškemu sodišču.[15]

Za ustanovitev in proti ustanovitvi nove divizije in korpusa

Meseca junija še bolj pa julija 1944 je bila v glavnem štabu NOV in PO Slovenije, v štabu IV. operativne cone, pa tudi v štajerskih političnih forumih močno prisotna zamisel o ustanovitvi nove divizije in korpusa na območju IV. operativne cone. Omenili smo že, da je 20. junija 1944 poročal operacijski oddelek glavnega štaba vrhovnemu štabu o ugod-

nem razvoju vojaških enot IV. operativne cone in dodal, da obstajajo glede na ugodne razmere za mobilizacijo vsi pogoji za ustanovitev novega korpusa na tem območju. Dne 23. junija pa je poročal štab IV. operativne cone glavnemu štabu med drugim, da bo premestil s Pohorja v Savinjsko dolino Zidanškovo brigado, ki naj bi tu operirala s Šlandrovo oziroma samostojno, ter pristavil: »Ti dve brigadi bi predstavljali osnovo za formiranje nove divizije na tem sektorju.« V začetku julija je bilo ozračje za razpravo o uresničitvi zamisli o višji vojaški organizacijski obliki dokaj aktualno. Šlandrova brigada je tedaj imela v petih bataljonih 1.263 borcev, mobilizacijo pa so uspešno izvajale tudi druge enote IV. operativne cone. Za ustanovitev korpusa se je močno zavzemal tudi oblastni komite KPS za Štajersko. V pismu okrožnim komitejem je 7. julija 1944 poudaril geslo: »Vsi na delo, da ustvarimo na Štajerskem nov in sicer najmočnejši slovenski korpus.«

V snovanja o novi diviziji — korpusu pa je tedaj odločno in to odklonilno posegel glavni štab NOV in PO Slovenije. V navodilih je štabu IV. operativne cone z dne 23. 7. utemeljeval svoja stališča takole: »Jasno je, da je za samo mobilizacijo, kot iz slovenskih strateških razlogov najvažnejše, da ustvarimo čim prej, čim trdnejšo in čim močnejšo vojsko na samem Štajerskem. Vendar pa predstavlja oviro za to mobilizacijo in uspešno izkoriščanje današnje politične situacije na Štajerskem v naš prid, če zadržujemo neoborožene mobilizirance v edinicah. Zato je treba brez vsakega čakanja na obljubljeno orožje iz zraka in na orožje, ki ga bomo dobili v napadih na sovražnikovo vojsko, kakor tudi od nemških in vermanskih dezerterjev, odločno pošiljati vse neoborožence do zadnjega na teritorij VII. korpusa. Taka mobilizacijska politika bo postavila vprašanje mobilizacije na prvo, osrednje mesto in mu dala največjo potrebno širino. Zato je treba z močno politično kampanjo, predvsem v vojski sami, v našem funkcionarskem kadru, kakor tudi v vsem kadru na terenu, sistematično pobijati vse pomisleke in rezerve do pošiljanja mobilizirancev na teritorij VII. korpusa. Krepitev edinic VII. korpusa pomeni s stališča mobilizacije na Štajerskem krepitev strateškega jedra naše vojske v Sloveniji, ki bo odigrala odločilno vlogo v odločilnih dneh.«

Za čim večji razmah mobilizacije je tedaj ukazal glavni štab NOV in PO Slovenije štabu IV. operativne cone, da začne

z ustanavljanjem zalednih vojaških enot. Ko je glavni štab odredil, da morata Šlandrova in Zidanškova začeti izvajati koordinirane vojaške akcije, je poudaril, da to ne more pomeniti ustanavljanja nove divizije. Temu je nasprotoval zato, ker je bilo takratno stanje oborožitve vseh enot IV. operativne cone prešibko in ker je želel, da bi dosegli Šlandrova in Zidanškova brigada raven pravih brigad s po najmanj 750 ljudmi, predvsem pa je želel, da bi se XIV. divizija, ki je takrat štela samo 789 ljudi, od katerih je bilo neoboroženih 461, razvila v pravo divizijo. Pomanjkanje orožja v IV. operativni coni in širši interesi glavnega štaba, da se krepi VII. korpus z novinci iz pokrajin IV. operativne cone, so bili odločilen vzrok, da glavni štab ni soglašal z ustanovitvijo divizije oziroma korpusa. Vprašanje ustanovitve nove divizije — korpusa je bilo seveda v vzročni povezavi s krepitvijo in razvojem vojaških enot IV. operativne cone. Razumljivo pa je, da bi se enote lahko razvijale le v primeru, če bi coni ostajalo več novincev in če bi bil rešen problem njihove oborožitve.

Glavni štab je s svojim ravnanjem spremenil pokrajine IV. operativne cone v mobilizacijske baze za VII. korpus, kar je spretno izrabil v propagandne svrhe okupator, ki je lažno trdil, da pošiljajo partizani štajerske može in fante v Bosno in Črno goro, s čimer mu je ponekod uspelo zavreti razvoj mobilizacije. Pošiljanje novincev na Dolenjsko je tako na osnovi vsega navedenega prerastlo v politični problem. Zato je novi sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler pisal 25. julija 1944 Vidi Tomšič, da bi najbolje ukrepali proti nemški propagandi, če bi z Dolenjskega poslali vsaj eno dobro oboroženo brigado, ki naj bi predstavljala približno tretjino štajerskih novincev, poslanih VII. korpusu. Dejal je, da bi imel prihod te brigade na razpoloženje prebivalstva še večji vpliv kot prihod XIV. divizije, ki je bil prelomno pomemben. Bebler je menil, da bi ta brigada že v nekaj tednih prerastla v korpus. Oblastni komite je svoje stališče, da bi bilo potrebno za nadaljnji razmah mobilizacije poslati z Dolenjske močnejšo enoto, sestavljeno iz štajerskih mobilizirancev, ponovil centralnemu komiteju KPS tudi meseca avgusta.

Ugotovimo lahko, da so glede vseh navedenih vprašanj obveljala stališča glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki pa žal niso dovolj upoštevala hitrejšega razvoja vojaških enot IV. operativne cone. Končni rezultat mobilizacijske politike glav-

nega štaba ter politike razvoja enot na območju IV. operativne cone pa je bil, da do ustanovitve nove divizije oziroma korpusa nikoli ni prišlo. Mobiliziranci so še naprej potovali po nevarnih poteh v dolgih kolonah na Dolenjsko in tudi prizadevanja oblastnega komiteja KPS za Štajersko, da bi se od tam vrnila brigada z mobiliziranci z območij IV. operativne cone, so bila zaman. Vprašanje je, če je bila takšna politika glavnega štaba najbolj smotrna. V primeru večje pomoči v orožju bi se enote IV. operativne cone lahko hitreje razvijale, temeljiteje bi pokrivale vsa področja, s čimer bi lažje izvajale mobilizacijo, pa tudi večjih vojaških akcij bi se lahko lotile že poprej. Glavni štab je krepil VII. korpus kot osrednjo vojaško silo za sklepne operacije na Slovenskem. Zato je imel dovolj tehtnih razlogov, vendar kaže, da so bile tedaj močnejše utemeljitve pokrajinskih forumov, ki so strmeli za krepitvijo enot IV. operativne cone s tem, da bi za novince dobili večje količine orožja. Tako bi imel glavni štab še vedno možnost, da bi lahko ob sklepnih operacijah za osvoboditev pritegnil k VII. korpusu tudi močne enote IV. operativne cone.[16]

Priprave za osvoboditev Gornje Savinjske doline

Glavni štab NOV in PO Slovenije je poslal 23. julija 1944 štabu IV. operativne cone obsežna in pomembna navodila. Ker smo del teh že omenili, bo sedaj govor o preostalih najpomembnejših poglavjih. Glavni štab je štabu cone uvodoma izrekel priznanje za njegovo dotedanje delo, za aktiviranje enot, enako pa je izrazil priznanje in pohvalo vsem enotam za junaštvo in iznajdljivost v nizu uspešnih operacij na proge, ceste, postojanke in pri ustvarjanju osvobojenega ozemlja. Dalje je rečeno, da je štab IV. operativne cone napravil zelo velik korak v organiziranju naše vojske na Štajerskem. Tudi glede mobilizacije je poudarjeno, da je bilo opravljenega veliko in da ji je treba še naprej posvečati osnovno pozornost. Vse politične, vojaške in organizacijske napore naj bi osredotočili v to smer. Za izvedbo splošne mobilizacije so v glavnem štabu opozorili, da bi politično do skrajnosti izkoristili stanje na frontah in razmere v Nemčiji. Na vsak način bi morali vzpostaviti zveze z vermani in nemškimi postojankami ter sovražnikove vojake navajati k dezertiranju, predaji orožja in begu na njihove domove, kolikor niso pripravljeni vklju-

čiti se v NOV. Ni pa dopuščal, da bi se takšni stiki z Nemci in vermani spremenili v neka premirja. Glavni štab je menil da bi bilo treba z mobilizacijo zajeti obveznike, zlasti v industrijskih središčih ter posebej v Mariboru, Celju in Ptuju kakor tudi obveznike iz kmečkih predelov. Dalje je opozoril na vojaške obveznike, ki so zbežali iz vasi v mesta in se tu zaposlili pod nemškim varstvom. Mišljena so bila območja Kamnika, Domžal, Kranja in delno Litije. Ker je šlo že za primere skrivaštva, je ta pojav predstavljal resno nevarnost za nadaljnjo mobilizacijo. Zato je bilo treba takšne pojave zatreti z vso silo že kar na začetku, mobilizacijo pa izvajati v smislu splošne politične kampanje v duhu sporazuma Tito — Šubašič, ki je za odločen boj proti okupatorju ter proti belogardistični liniji sodelovanja z njim. Skrivaštvo je bilo nevarno, ker je pomenilo poskus prehajanja na belogardistične pozicije. Mobilizacijo v mestih in industrijskih središčih ter boj proti skrivačem je velel glavni štab, da je treba izvajati z močnim moralno-političnim pritiskom na vse, ki se v današnji zadnji razvojni stopnji osvobodilnega boja še ne odločajo za odločen pristop v borbene vrste. V navodilih je bilo tudi rečeno, da morajo vojaški forumi pri izvajanju mobilizacije najtesneje sodelovati z oblastnim komitejem KPS ter z okrožnimi komiteji na Štajerskem in Koroškem.

Za čim večji razmah mobilizacije je glavni štab predvideval, da bi se morale začeti na Štajerskem ustanavljati v mobilizacijskih središčih komande mest. Bil je mnenja, da je potrebno ustanoviti komande mest Moravče, Gornji grad, Solčava, komando mesta nekje v Savinjski dolini ter pohorsko in kozjansko komando mesta. Komande mest bi imele nalogo mobilizirati slehernega vojaškega obveznika ter izvršiti vse priprave za mobilizacijske akcije na svojih območjih. Množično mobilizacijo pa bi še v prihodnje izvajale brigade in odredi. Komande mest bi morale organizirati skladišča za zavezniško pomoč, čevljarske, krojaške in orožarske delavnice ter preskrbo bolnišnic kakor tudi zaledno intendantsko službo, kar vse bi moralo služiti operativnim enotam.

Glavni štab je naglasil, naj bi bilo tudi pri izvajanju operacijskih nalog enot IV. operativne cone v ospredju vprašanje mobilizacije ter nadaljeval: »Vsa organizacija operativne vojske, razpored edinic in vse vojaške akcije se morajo vršiti tako, da se s tem povečajo mobilizacijske možnosti, da se s

tem predvsem doseže utrjevanje vojaških edinic in da s temi pridobivamo čim več orožja.« Kolikor bo štab cone izvajal z večjimi enotami kombinirane operacije, so menili v glavnem štabu, bi morale te imeti predvsem za cilj ustvariti za utrditev vojske in pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke osvobojenega ozemlja, ki bodo lahko služili kot potrebna baza za organizacijo vojske, bolnišnice in v političnem ter v vojaškem pogledu za stopnjevanje zaupanja prebivalstva v našo vojsko in našo oblast. Zato bi morali najprej osvoboditi območje Solčave proti Gornjemu gradu, Mozirju in Spodnji Savinjski dolini. Na tem ozemlju naj bi izvajali akcije za nastanek pogojev nadaljnjega širjenja osvobodilnega ozemlja. Drugo, skoraj enako pomembno središče osvobojenega ozemlja pa so veleli izbojevati na Pohorju. Za savinjsko območje so v glavnem štabu predvidevali, da bi se moralo tesno povezati z moravškim, ki je bilo polosvobojeno že od spomladi, in ga nato širiti v smeri Kamnik—Domžale, Cerklje—Kranj, za pohorsko pa v smeri Kozjanskega in Slovenskih goric.

Da bi omogočili izvedbo načrta o osvobojenih ozemljih in za nadaljnje utrjevanje partizanske vojske na območju IV. operativne cone, so v glavnem štabu odredili operacijsko povezavo Šlandrove in Zidanškove brigade. Pri tem pa so poudarili, kot je bil že govor, da ne gre za formiranje še ene divizije. Obe brigadi, so dejali, naj vodi operativni štab, ki naj bi imel le dober odsek za zveze. Za komandanta operativnega štaba VI. SNOUB Slavka Šlandra in XI. SNOB Miloša Zidanška so 23. julija 1944 imenovali dotedanjega komandanta Šlandrove brigade Jožeta Lepina-Risa, za političnega komisarja pa dotedanjega političnega komisarja iste brigade Alojza Žokalja-Džidžija. Operativni štab VI. in XI. je začel delovati s 1. avgustom 1944, ko sta Lepin in Žokalj zapustila svojo brigado. Operativni štab VI. in XI. je bil v začetnem obdobju brez namestnika komandanta, pomočnika političnega komisarja ter načelnika in pomožnega štabnega aparata. Brigadama je glavni štab NOV in POS določil za operativno območje Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino, Moravško, Zasavske revirje, na vzhodu območje proti Zabukovici, na zahodu pa čim dalje proti Kranju. Štab IV. operativne cone so opozorili, da segata brigadi z novo operacijsko razporeditvijo na območje IX. korpusa, s katerim naj bi sodelovali v vojaških in mobilizacijskih akcijah tako, da ne bi prišlo do zmede. O XIV. diviziji so v

glavnem štabu menili, da se mora najprej razviti v pravo divizijo ter ji določili za operativno bazo Pohorje in Kozjansko, medtem ko naj bi mobilizirala na območjih Maribora, Celja, Ptuja in ob progi Celje—Maribor. Posebej so jo usmerili naj mobilizira v mariborskih železniških delavnicah ter celjski in ptujski industriji.

Glede odredov je glavni štab menil, da se ne smejo spremeniti v brigade, pa tudi ne v zaledne enote. Štab cone bi jih moral ustanavljati in razporejati tako, da bi z njimi lahko nadziral celotno svoje območje.

Štab cone so opozorili, da mora še naprej posvečati vso pozornost organizaciji radijskih in kurirskih zvez. Članom conskega štaba pa so naročili, da morajo stalno obiskovati in nadzorovati svoje enote. Za boljše nadzorstvo in vodenje enot so predlagali uvedbo operativnih oficirjev. Štabu cone pa so očitali napake pri varovanju borčevskih in vodilnih kadrov.

Ob koncu obsežnih navodil je glavni štab naložil štabu cone, naj da na voljo enote za rekvizicijo papirja v tovarni Bonač na Količevem, ki bi ga naj potem transportirali za centralno tehniko na Dolenjsko. Sem bi morali organizirati tudi prevoz papirja iz svojih skladišč.[17]

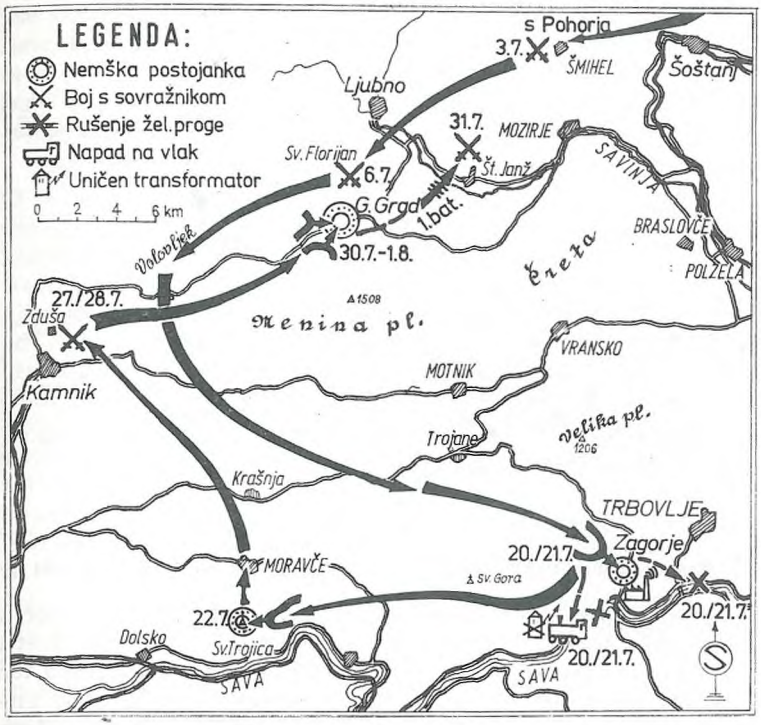
Iz temeljitih navodil glavnega štaba je mogoče povzeti, da je po aktualnosti razvoja političnih in vojaških dogajanj z ozirom na nadaljnji razvoj osvobodilnega boja bilo na območju IV. operativne cone v ospredju vprašanje vojaških operacij za ustvaritev osvobojenega ozemlja. Zato je začel štab IV. operativne cone pospešeno pripravljati ustrezne načrte. Odločil se je za začetek vojaških operacij v Gornji Savinjski in Zadrečki dolini. Tu ni bilo v postojankah nobenih vojaških in policijskih enot. Posadke so zasedali vermani, poleg njih pa so bili še orožniki in vojaška gozdna zaščita (Forstschutzi), ki so jo sestavljali pripadniki nemških letalskih enot. Poleti 1944 sta bila na celjskem območju dva bataljona vermanšafta s 1967 možmi. V Gornji Savinjski dolini sta imela tele enote: 2. četo Ptuj II. bataljona s 161 možmi v Gornjem gradu, štab III. bataljona z 20 možmi in 2. alarmno četo Celje-zahod s 150 možmi v Mozirju, 1. četo Celje-vzhod s 154 možmi v Rečici, 2. četo (123 mož) v Lučah in 4. četo (127 mož) v Ljubnem.

Sovražnikove posadke so bile v vseh postojankah dobro utrjene, kar je predstavljalo za napadalce težko nalogo. Načrt

štaba IV. operativne cone je predvideval najprej napad in uničenje sovražnikovih postojank na Ljubnem in v Lučah. Z osvoboditvijo teh krajev bi se znatno razširilo že dotedaj polosvobojeno ozemlje od Logarske doline v smeri Spodnje Savinjske doline, ker so Nemci po akciji Koroške grupe odredov v Solčavi in pri Igli 18. junija 1944 umaknili iz Solčave svojo posadko. Štab cone se je odločil za taktiko postopnega širjenja osvobojenega ozemlja, ker se je zavedal nevarnosti močnih sovražnikovih postojank, ki bi z naglimi in močnimi intervencijami lahko preprečile uresničitev njegovih zamisli. Zato je uporabil v začetku svojih operacij glavnino enot za čvrsto zavarovanje napada na Ljubno in Luče. Ko je presojal možnosti operacij za osvoboditev Gornje Savinjske doline, je pri odločitvi odigrala pomembno vlogo utemeljitev, da ima to ozemlje za realizacijo takšnega načrta zelo ugodno zemljepisno lego. Vsi dostopi v Gornjo Savinjsko dolino dajejo razmeroma ugodne možnosti obrambe proti intervencijskim silam. Ustanovitev prvega večjega osvobojenega ozemlja je pomenila na območju IV. operativne cone resnično razvojno nujnost. Zagotoviti je bilo treba varno delovanje zaledniih conskih vojaških ustanov ter zlasti delavnic in bolnišnic. Na tem obsežnem prostoru bi lahko izvedla tudi popolno mobilizacijo. Z osvoboditvijo Gornje Savinjske doline bi se tudi končalo delovanje Revsove gestapovske bande. Z uničenjem postojank bi enote pridobile večje količine orožja, s katerimi bi se lahko znatno okrepile. Onemogočile bi sovražniku tudi prehod na Koroško. Kakor v vojaškem tako bi bila osvoboditev Gornje Savinjske doline pomembna tudi v političnem pogledu. Spodbudila bi širše množice k bolj zagnanemu osvobodilnemu boju, dvignila bi zaupanje v narodnoosvobodilno vojsko, kar bi pospešilo mobilizacijo in tudi ljudska oblast bi pridobila pogoje za svoj hitrejši razvoj in uspešnejše delovanje.

Štab IV. operativne cone je načrtoval, da bo glavno nalogo v operaciji — napad na Ljubno in Luče izvedla Šlandrova brigada, Zidanškovi brigadi pa je odredil, da mora demonstrativno napasti Gornji grad ter dati večino enot tudi za zavarovanja. Za zavarovanja so bile dalje določene vse tri brigade XIV. divizije, Koroška grupa odredov in Kamniško-zasavski odred. Določene naloge posameznih enot so bile tele: XIV. divizija bi morala z eno brigado zasesti železniško progo

Šoštanj—Šmartno, rušiti komunikacije ter postaviti zasedo v soteski med Mozirjem in Šmartnim ob Paki. Z drugo brigado bi morala napadati komunikacije od Šmartnega ob Paki proti Celju, s tretjo brigado pa izvajati akcije ob progi Celje—Grobelno—Ponikva. Na teh odsekih, zlasti od celjske in šoštanjske strani, je bilo pričakovati najmočnejšo sovražnikovo intervencijo. Glavna naloga Vzhodno-koroškega odreda je bila demonstrativni napad na Črno, poleg tega pa še postavitev zased na cestah Črna—Solčava in proti Železni Kapli. Vzhodno-koroškemu odredu je bilo tudi ukazano, da prekoplje in zaminira ceste ter da nadzoruje prehod čez Kamniško sedlo, Belo peč in Kramarico. Poleg navideznega napada na Gornji grad je dobila Zidanškova brigada v okviru celotnega načrta vojaških operacij za osvoboditev Gornje Savinjske doline pomembnejše naloge, ki so se nanašale na zavarovanje dostopov iz smeri Kamnika in Mozirja. Na odseku Kališče—Gozd je morala zasesti cesti Kamnik—Gornji grad in Črnivec—Podvolovljek—Luče ter na položajih Sv. Janž cesto proti Mozirju in na položajih Gavge—Hom cesto proti Radmirju. Brigada je imela nalogo prekopati vse ceste na svojih odsekih zavarovanja, postaviti na njih protitankovske mine, barikade ter porušiti mostove. V svojem povelju je štab cone posebej poudarjal, da mora brigada napraviti takšne ovire, ki bodo sovražniku onemogočile kakršenkoli prehod za daljšo dobo. Z bojnimi patruljami je morala brigada nadzirati premike sovražnika iz Rečice in Mozirja. Kamniško-zasavskemu odredu je v okviru operacij cona naložila, da demonstrativno napade Litijo z obeh strani Save. Šlandrova brigada je bila določena, da z dvema bataljonoma in gorsko baterijo (en top 75 mm) napade postojanko v Ljubnem, z enim bataljonom in minometom piat pa napade Luče, med tem ko bi imela en bataljon v rezervi. Na območju Gornje Savinjske doline je bil tokrat bataljon vojske državne varnosti, ki ga je štab IV. operativne cone predvidel v začetku operacij za svojo rezervo. Organizacijske priprave za začetek bojev za osvoboditev Gornje Savinjske doline je izvedel štab IV. operativne cone z vso natančnostjo. Enote so si oskrbele strelivo, minerski material in protitankovske mine. Poudarjeno je bilo, da morajo čimbolje delovati zveze s podrejenimi, nadrejenimi in sosednjimi enotami ter da bi naj bile po možnosti dvojne. Posebne naloge so dobili obveščevalci in sanitetna služba.

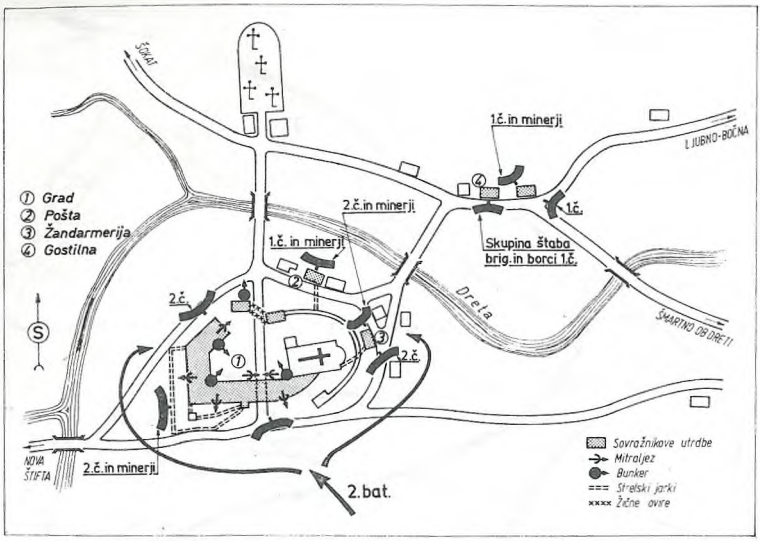

Bojna pot brigade julija 1944

Zidanškovi brigadi je štab cone ukazal, da začne z akcijami na cesti Kališče—Gornji grad 29. julija, njene druge enote pa 30. julija ob 20. uri. Šlandrovcem so določili čas napada 30. julij ob 23. uri. V povelju so predvidevali, da bi se lahko boji zavlekli, kar je obvezovalo enote, da morajo ostati na svojih položajih še naslednji dan. V primeru močnega sovražnikovega vdora so v štabu cone določili smer umika na Menino planino in tuhinjske hribe.[18]

Brigada je v ogorčenih bojih osvobodila Gornji grad

Zidanškova brigada je bila pred začetkom akcije pri kmetijah Vavkan, Ramšek in Jamnik v bližini Gornjega grada. Dne 30. julija zvečer so njeni bataljoni krenili, da bi izvršili

Napad na postojanko Gornji grad od 30. julija do 1. avgusta 1944

določene naloge. Prvi bataljon je zasedel položaje na območju Sv. Janža ter varoval dostope od Rečice in Mozirja. Tretji bataljon je zasedel položaje na območju Gozda in Kališča ter varoval dostop od Kamnika. Njegova manjša enota je šla minirat cesto pri Županjih njivah, druga manjša enota, s katero je bil politični komisar bataljona Slavko Kokalj-Jožko, pa je šla na zavarovanje topa, ki je bil dodeljen Šlandrovi brigadi za napad na Ljubno.

Drugi bataljon, ki je imel dve četi, je šel pod poveljstvom namestnika komandanta Milana Trtnika v demonstrativni napad v Gornji grad. Prva četa je blokirala vojaško gozdno zaščito (Forstschutze) v Rakovi vili ob cesti proti Ljubnemu ter vermane na pošti in v bližini orožniške postaje. Postavila pa je tudi zavarovanje proti Mozirju, Bočni in Šmartnemu. Glavno nalogo pri navideznem napadu je prejela 2. četa, ki jo je vodil iznajdljivi in hrabri komandir Jaroslav Soušek-Zdeno. Četa je imela poleg pušk 3 mitraljeze, nekaj brzostrelk in lahek italijanski minomet. Komandir je borce razporedil v tri udarne skupine. Ena je obkolila orožnike, dve pa v veliki graščini vermane.[19] Terenski delavec domačin je

vse skupine pripeljal do sovražnikovih utrdb neopazno. Partizanski podatki, da šteje posadka v Gornjem gradu okoli 150 mož so bili precej natančni. Vermanov je bilo 126, vojaške gozdne zaščite 17, orožnikov, policistov in gestapovcev okoli 15, skupno 158 mož.

Akcija vseh enot Zidanškove brigade se je pričela okoli 23. ure. Prvi bataljon je prekopal na svojem širšem okolišu vse ceste, minerji pa so zaminirali cesto pred zasedo in pri kamnolomu blizu Mozirja ter porušili most čez Savinjo pri Radmirju. Tretji bataljon je porušil vse mostove od Županjih njiv do Kališča ter prekopal na več mestih ceste, ki peljejo od Kamnika proti Gornjemu gradu in Lučam. V Gornjem gradu se je pričela akcija ob 23,30. Začetek je bil spodbuden. Mitraljezec 2. čete Štefan Kodrin-Konrad je opazil pred orožniško postajo stražarja. Ker je moral varovati položaje desetine je ukazal svojemu pomočniku, da mu mora pomagati zajeti stražarja in sicer brez strela. V naslednjih nekaj trenutkih jima je to odlično uspelo. Nato je prišla patrulja treh orožnikov. Iskala je stražarja. Konrad je to izkoristil in sprožil mitraljez. Dva orožnika sta obležala, tretji — namestnik komandirja orožniške postaje pa je dvignil roko in prosil, da mu prizanesejo. Povedal je, da ima brzostrelko pred vrati orožniške postaje. Pogumni Ferdo Nunčič je preskočil cesto in se čez nekaj časa vrnil z brzostrelko. Pričelo se je obojestransko močno streljanje. Orožniki so zmetali več bomb, Konrad pa je s soborci tolkel po njihovih strelskih linah. Toda borci so kmalu opazili da je Konrada ranila bomba. Na položaju je ostal še nekaj časa, nato pa se je z njegovim mitraljezom izkazal Karel Vidergar-Vulči. Borci so vse postojanke ostro napadali, toda sovražnik se je zagrizeno branil. Noč na 31. julij se je iztekla za 2. bataljon z uspešno blokado, cilj je bil dosežen. Sovražnikova posadka ni mogla na pomoč na Ljubno in v Luče, ki so ju z vso močjo napadali borci Šlandrove brigade. Na položajih 1. in 3. bataljona je bilo vse mirno, vendar so partizani predvidevali, da se sovražnik zanesljivo pripravlja za posredovanje in nasprotne akcije. Dne 31. julija je ob 5.uri zjutraj ukazal štab Zidanškove brigade 2. bataljonu, naj se umakne z nevarnih položajev iz Gornjega grada na ugodnejše, s katerih bo lahko tudi čez dan blokiral sovražnikove utrdbe.

Na Ljubnem in v Lučah so boji po oceni štaba cone potekali ugodno, kar je bil vzrok za ustno povelje Zidanškovi brigadi v teku 31. julija, da mora demonstrativni napad na Gornji grad spremeniti v pravi. Podnevi 31. julija pa se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Nekaj nemških častnikov gozdne zaščite je presenetilo najprej 1. četo 2. bataljona, ki je bila okoli Rakove vile, nato pa še 1. bataljon pri Mozirju. Ko nihče ni pričakoval njihovega izpada, se jim je le-ta posrečil. Nemci so se odločili za tvegano akcijo. Posedli so v osebni avtomobil ter odbrzeli kar mimo dveh zased. Ko so se presenečeni partizani zavedli nemškega preboja z avtom, je bilo že prepozno. Na račun tega spodrsljaja je bilo pozneje izgovorjenih več resnih, pikrih pa tudi šaljivih pripomb.

Sovražnik ni upal ponoči ali podnevi na pomoč obkoljenemu Gornjemu gradu. Za pohod od Mozirja so se odločili komaj 31. julija zvečer. Na dveh tovornjakih so peljali vojake in policiste, pred njimi pa so previdno prodirali trije tanki. Blizu Sv. Janža je sovražnikovo enoto napadel 1. bataljon, mitraljeze, zlasti pa protitankovske puške so usmerili na tanke. Ti so se ustavili in začeli obstreljevati partizanske položaje s topovi. Sovražnik se je kmalu prepričal, da se partizani ne mislijo umakniti, zato se je vrnil v Mozirje. Zvečer je zopet vse oživelo. Drugi bataljon je z novimi navodili krenil v Gornji grad. Z njim so bili sedaj še štab brigade, borci zaščitnega voda in nekaj minerjev. Ponovni partizanski vdor v neposredno bližino utrdb je sovražnikovo posadko presenetil, zlasti pa skupino 17 vermanov, ki se je »hrabrila« v gostilni. Partizanska skupina, v kateri so bili kurirji, s člani štaba brigade in borci 1. bataljona, so vermane nenadoma napadli in jih pozvali k predaji. Vermani so se partizanov tako prestrašili, da so takoj dvignili roke. Partizani so zvedeli, da so te vermane poslali za okrepitev postojanke, v kateri je bila nemška vojaška gozdna zaščita. Torej tudi drugi večer so začeli borci Zidanškove uspešno. Namestnik komandanta Milan Trtnik je po vdoru v postojanko usmeril okrepljene minerje z jurišno enoto na pošto. Gromki eksploziji je sledil juriš bombašev in ko so partizani vdrli v stavbo, so ugotovili, da so sovražnikovi vojaki zbežali po skrivnem rovu v grad. Sledil je napad na gozdno zaščito. Po miniranju zgradbe in po odločnih juriših je ta postojanka padla 1. avgusta ob 2. uri zjutraj. Večina nemških vojakov se je vdala,

manjše število pa je bilo med napadom ubitih in ranjenih, medtem ko se jih je nekaj prebilo k vermanom v grad. Minerji so se nato lotili zgradbe, v kateri je bila orožniška postaja. Po uspešni razstrelitvi so partizani planili v stavbo kar skozi okna in druge odprtine. Orožniki pa so bili hitrejši. Po rovu so se umaknili v grad. Z jurišem so borci 2. bataljona nato pregnali v grad skupino sovražnikovih vojakov, ki so se upirali v župnišču. V gradu je bila sedaj zbrana vsa pisana nacistična druščina na čelu z zagrizenim županom Ernstom Haudeckom.

Partizanski obroč se je okoli obsežne graščine tesno sklenil in partizani, četudi maloštevilni ter za obleganje neprimerno oboroženi, se niso ustrašili sivih mogočnih zidov, ki jih je bilo treba za dosego zmage premagati. Napadali so premišljeno ter iskali slabe točke v sovražnikovem obzidju. Združena sovražnikova posadka se je branila z vsemi silami. Močan bojni hrup se je razlegel po trgu ob Dreti, vendar ga je od časa do časa preglasila partizanska pesem. Pojoče partizane je spremljal brigadni orkester, v katerem je bilo najbolj slišati neutrudljivega harmonikarja. Močno streljanje, partizanski orkester, ubrani partizanski glasovi sredi tako

Funkcionarji IV. operativne cone v Ljubnem 31. julija 1944. Z leve: Matija Knap, Petar Brajović, komandant Franc Poglajen-Kranjc, politični komisar Jože Borštnar, Lojze Žokalj-Džidži in Jože Lepin-Ris

ogorčenih bojev, to je bilo za pričujoče nekaj edinstvenega in nepozabnega. Od kod borcem Zidanškove takšen polet in razpoloženje?

Spodbujeni spričo vesti, da je Šlandrova brigada po hudih bojih zavzela ob 18. uri ogorčeno branjeno sovražinkovo postojanko na Ljubnem, uro zatem pa prisilila k vdaji še zadnji posadki v prav tako ogorčeno branjeni postojanki Luče, so se lotili izvršitve zadnjih povelj, da je treba uničiti tudi gornjegrajsko nacistično drhal s podvojenimi močmi. Z ognjem in pesmijo so borci naskakovali trdnjavo. Zavedali so se, da sedaj pričakujejo vsi od njih podobno veliko dejanje, kot so ga že dosegli soborci Šlandrove brigade. Komandir Zdeno je že drugo noč v nemščini, češčini in slovenščini pozival sovražnikove vojake k vdaji. Iz Luč je četa šlandrovcev pripeljala zajete nemške vojake, ki so tudi prepričevali oblegano posadko, naj se neha upirati. Morala pri vermanih je padala, toda bili so med njimi še takšni, ki o vdaji niso hoteli ničesar slišati. Po surovosti in zagrizenosti sta prednjačila brata Franc in Martin Maroh. Franc je bil komandir vermanske čete in je bil po vojni zaradi storjenih zločinov med vojno obsojen na smrt. Proti vdaji so bili tudi orožniki, policisti, nekaj pripadnikov gozdne zaščite in zlasti duhovni vodja vseh branilcev nemški župan Ernst Haudeck.

Štab brigade je uvidel, da niso puške, mitraljezi in lahek italijanski minomet kos mogočnim utrdbam. Zato je zaupal namestniku komandanta brigade Vincencu Janku-Harkovu in Milanu Trtniku, da posredujeta z minerji. Akcije sta se kot izkušena stara partizana lotila kar osebno. S precejšnjo težavo sta namestila celo vrečo razstreliva pod grajsko obzidje iz smeri Menine planine. Sem sta se težko priplazila, ker so Nemci med bojem zažgali bližnje gospodarsko poslopje, ki je čistino okoli gradu z velikim plamenom močno razsvetljevalo. Okoli četrte ure zjutraj že 1. avgusta se je stresel ves Gornji grad. Eksplozija je bila učinkovita. Kamniti zidovi so zaječali in zazijala je velika razpoka. Skozi prah in dim, ki sta se vila okoli obzidja, so jurišali partizani. Toda vsi trije njihovi juriši so bili odbiti.

Zopet je bilo slišati klice sovražnikovim vojakom, naj se vdajo in tudi obljube, da se jim ne bo nič hudega zgodilo, niso pomagale. Napadalci pa so kljub temu slutili, da v graščini dozorevajo pogoji za vdajo. Volja do nadaljnje obrambe je

pri sovražniku postopoma upadala, saj ni bilo z nobene strani znakov o kakšni pomoči, s katero bi jih lahko njihovi poveljniki hrabrili. Najgodnejši za vdajo so vsekakor postajali vermani. V predpoldanskih urah je komandant IV. operativne cone major Franc Poglajen-Kranjc napisal posadki, ki se je brezupno branila v gradu, tole ultimativno pismo:

»Naše močne sile so zasedle Savinjsko dolino. V dvodnevnih bojih so padle že močno utrjene nemške postojanke na Ljubnem, v Lučah, Šmartnem ob Paki. Posadka na Ljubnem se je trdovratno branila ter je uničena do zadnjega moža, razen nekaj vermanov, ki so se predali brez boja. Posadka v Lučah se je predala brez boja ter je sedaj vsa na svobodi in so šli po svoji želji v Celje.

Vermani in orožniki Gornjega grada!

Danes je vrsta na vas.

Vendar pa ne želimo brezplodnega prelivanja krvi od Vaše strani, za cilje zločinskega Hitlerja. Vojna je za Nemčijo izgubljena ter je samo še vprašanje dneva. Rdeča armada in zavezniki razbijajo demoralizirano nemško vojsko že v Varšavi, Firenci itd.

Nikakega smisla in pomena nima vaše nadaljnje upiranje.

Zaradi tega vam postavljamo jasno zahtevo: **10 minut po prejemu tega pisma** se mora vsa posadka predati našim napadajočim silam. Če boste zahtevo sprejeli, vam jamčimo za vaša življenja, v nasprotnem primeru pa boste še danes do zadnjega moža uničeni. Pomoči ne boste dobili od nikogar, kajti naše brigade so zasedle vse položaje, odkoder bi lahko prišla pomoč.«

Poleg komandanta Poglajena je pismo podpisal tudi načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajović.

Pismo je v graščino odnesel nemški podčastnik, zadnji poveljujoči iz postojanke gozdne zaščite, ki se je vdala v nočnih urah. Pismo je vznemirilo posadko in za parlamentarca se je takoj ponudil Stanko Fabjan, ki je bil pred nedavno mobilizacijo v vermanšaft sodelavec osvobodilnega boja. Fabjan je ukazal vermanu Hriberšku, naj takoj razobesi belo zastavo. Vtem je prihrumel komandir Franc Maroh in preprečil takojšnjo vdajo postojanke. Fabjana je hotel ustreliti, toda proti Marohu so nato nastopili nemški policist, ki je bil za vdajo, verman Jože Gradišnik in še veliko drugih, ki so

spoznali, da je nadaljnja obramba nesmiselna. Na razgovor s partizani so poslali Stanka Fabjana in nemškega podčastnika. Vodstvo postojanke je postavljalo kot pogoj za vdajo, da partizani odpustijo oborožene orožnike. Štab cone je ta pogoj zavrnil in zahteval takojšnjo popolno vdajo. Parlamentarca sta se vrnila v graščino in ko sta povedala, da zahtevajo partizani brezpogojno vdajo, sta naletela na hud odpor pri peščici zagrizencev, z županom Haudeckom na čelu. Prišlo je do medsebojnih obračunavanj in velika večina vermanov in drugih, ki so bili za vdajo, je opozicijo hitro obvladala. Ob 10. uri je zaplapolala na gradu bela zastava, vrata so se odprla in Zidanškova brigada je s to sijajno zmago dosegla svoj največji bojni uspeh.

Partizani in njihovi voditelji, ki so sodelovali v bojih za osvoboditev Gornjega grada, so bili tega uspeha nepopisno veseli. Izkazano junaštvo in njihovi veliki napori so bili bogato nagrajeni. Osvoboditev Gornjega grada je bila izredno pomemben vojaški dosežek Zidanškove brigade, saj so skoraj neverjetni podatki, da sta mogočne utrdbe, ki jih je branilo okoli 160 sovražnikovih vojakov napadali samo dve partizanski četi in da sta skupno šteli približno 150 borcev in starešin. Četi sta sicer bili ojačeni z minerji, v bojih pa je sodelovalo še nekaj kurirjev in posameznih članov štaba brigade. Toda če vse to upoštevamo, ne preseže število partizanov, ki so napadali sovražnika dve noči in dober dan, 170 borcev. Poudariti je treba, da so bili partizani za tako zahteven napad zelo neprimerno oboroženi, saj so se znašli pred močnimi utrdbami z lahkim orožjem. Najučinkovitejši vojaški poseg pri napadih na posamezne postojanke in na kraju na srednjeveško trdnjavo je treba pripisati minerjem. Pri sklepni oceni tega velikega uspeha je treba še reči, da so k zmagi odločujoče prispevale visoke moralno-politične vrednote partizanske vojske, katerih pa je v tem času sovražnikova vojska ni premogla.

Drugi bataljon je imel neznatno število žrtev, saj so bili lažje ranjeni samo Štefan Kodrin-Konrad, Kopšajev, Filip Potočnik in Karel Rajh-Feliks. Zidanškova brigada pa je v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline le utrpela hudo žrtev. V napadu na Ljubno je padla pomočnica političnega komisarja 1. bataljona narodna herojka Milka Kerin — Pohorska Milka, ki se je v Šlandrovi brigadi zadrževala le po naključju. Pri-

družila se ji je na povratku s partijskega tečaja in nato aktivno sodelovala v napadu.

V Gornjem gradu je imel sovražnik znatne izgube. V bojih so bili ubiti trije sovražnikovi vojaki, nekaj pa je bilo tudi ranjenih. Brigada je zajela 126 vermanov, 17 pripadnikov vojaške gozdne zaščite, 12 orožnikov ter župana Haudecka. Ob predaji je Haudeck naglo slekel rjavorumeno uniformo, se preoblekel v civilno obleko in se nato skril v dimnik. Toda poskus pobega mu ni uspel, ker so ga staknili vermani in ga prijavili partizanom. Partizani so zasegli pomemben plen: 134 pušk, 2 mitraljeza šarca, 6 lahkih mitraljezov, 27 brzostrelk, 2 parabeli, 6 pištol ter mnogo streliva in vojaške opreme.

Na dan zmage 2. bataljona v Gornjem gradu 1. avgusta 1944 je sovražnik zopet poskušal prebiti položaje 1. bataljona na odseku Sv. Janž—Melišče. Tokrat je hotel presenetiti partizane po gozdni poti, kar pa se mu ni posrečilo. Iz zasede ga je napadla četa 1. bataljona. Ker je bil sovražnik številčno mnogo močnejši, je kmalu uredil svoje vrste in prisilil četo k umiku. Sovražnikov protiudarec čete ni prizadel, ker se je organizirano umaknila na ugodnejše položaje te z novih pozicij izvedla sedaj v okviru celotnega bataljona ponovni napad na Nemce. Močan partizanski ogenj in juriš sta sovražnika prisilila, da se je v begu umaknil. Partizanska poročila navajajo, da je imel bataljon enega ranjenca, sovražnik pa 40 mrtvih in ranjenih.[20]

V bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline so dosegle izredne uspehe tudi druge enote IV. operativne cone. Šlandrova brigada je po 19 urah hudih bojev uničila sovražnikovo postojanko na Ljubnem, uro zatem ob 19. uri pa še postojanko v Lučah. Napad na Ljubno, kjer je bil sovražnik utrjen v petih zgradbah in 17 bunkerjih, se je pričel 30. julija okoli pol dvanajste ure ponoči. Zjutraj 31. julija se je vključil v boje na Ljubnem tudi bataljon III. brigade vojske državne varnosti (VDV). Obračunal je z nekaterimi gestapovci, ujel nemškega župana Petra Schlindweina, z enotami Šlandrove brigade pa je sodeloval pri uničenju Revsove gestapovske bande, pri zajetju šefa gestapa Goettleja ter pri uničenju postojanke v Petkovi gostilni. Ljubno je bilo osvobojeno ob 18. uri. Na trgu je zaigrala partizanska godba, navdušenje ljudi pa je bilo nepopisno. Na Ljubnem in v Lučah je imel sovražnik 76 mrtvih in 169 zajetih. Šlandrova brigada je utrpela 6 padlih

in 21 ranjenih ter VDV 2 padla. Na Ljubnem sta padla tudi namestnik komandanta IV. operativne cone Alojz Hostnik-Jovo in kot že omenjeno narodna herojka Milka Kerin — Pohorska Milka. Brigada je zaplenila 19 lahkih mitraljezov, 349 pušk, 42 brzostrelk, 328 bomb, 90 min, 14 tromblonov, 43.750 nabojev in mnogo različne vojaške opreme.

V noči med 30. in 31. julijem je Tomšičeva brigada zavzela orožniško in vermansko postajo v Šmartnem ob Paki, porušila je več mostov, uničila telefonsko napeljavo in postavljala na cestah ovire. Njen prvi in drugi bataljon sta 31. julija na položajih Soteska—Gorenje odbila vermane, ki so se s pomočjo tankov nameravali prebiti v Mozirje. Drugi bataljon Šercerjeve brigade je z demonstrativnim napadom blokiral sovražnikovo postojanko v Šoštanju, 1. bataljon pa je napadel postojanko v Dobrni. Sovražniku je prizadejal občutne izgube, postojanke v Dobrni pa mu spričo nenadne okrepitve posadke ni uspelo likvidirati. V več akcijah so bili uspešni tudi minerji Tomšičeve brigade. Isto noč je Bračičeva brigada napadla komunikacije v smeri proti Celju, naslednjo noč pa je njena četa z minerji poskušala zavzeti postojanko pri Sv. Juriju pri Celju. Napad ji ni uspel, ker je sovražnik poslal postojanki okrepitev iz Celja. Vzhodno-koroški odred je demonstrativno napadel Črno, porušil na komunikacijah 10 manjših mostov ter imel dele svojih enot po zasedah. Kamniško-zasavski odred je izvedel na železniški progi več sabotažnih akcij ter demonstrativno napadel Litijo.

Sovražnik je imel v partizanski ofenzivi za osvoboditev Gornje Savinjske doline velike izgube: 203 mrtve, 27 ranjenih in 333 ujetih. Tudi vojaški plen je bil izreden: 26 lahkih mitraljezov, 71 brzostrelk, 499 pušk, 4 parabele, 42 pištol, 46.620 nabojev, 338 bomb, 90 min, 14 tromblonov in mnogo opreme. Poleg tega so partizanske enote uničile 20 mostov, 75 telefonskih drogov, 500 m telefonske napeljave. Uničile ali poškodovale pa so tudi nekaj sovražnikovih vozil. Skupne partizanske žrtve so bile 11 padlih, 41 ranjenih in 31 pogrešanih.

Ko je operativni odsek štaba IV. operativne cone kritično analiziral celotni potek o operacijah za osvoboditev Gornje Savinjske doline, je poudaril, da je bila morala borcev zaradi velikih uspehov dobra. Borbena morala se je posebej kazala v kasnejših bojih, ko je sovražnik hotel z močnimi enotami vdreti v Gornjo Savinjsko dolino. Z delom obveščevalne službe

med operacijami niso bili zadovoljni, ker so prihajali podatki do štabov nepopolni in prepozno. Pohvalili so, da so bile komunikacije na dostopih k postojankam izredno hitro porušene, uspešno pa so bila minirana tudi poslopja. Za minerje je rečeno, da so mojstrsko opravili miniranja bunkerjev in drugih utrdb na Ljubnem. Pod sovražnikovim ognjem so minirali objekte in s tem omogočili vdor v postojanke. Zveze med brigadami so bile zaradi velikih oddaljenosti in zaradi slabe opremljenosti bolj slabe, medtem ko je sanitetna služba delovala zelo dobro. Nadalje je bilo izrečeno priznanje posameznim voditeljem Zidanškove in Šlandrove brigade, ki so se v bojih odlikovali. Iz Zidanškove brigade sta bila pohvaljena komandant brigade Andrej Cetinski-Lev in komandant 3. bataljona Jože Vesel-Viktor, iz Šlandrove brigade pa komandant brigade Jože Lepin-Ris, politični komisar Alojz Zokalj-Džidži, namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin, načelnik štaba brigade Mirko Jerman, komandant 1. bataljona Franc Zavasnik-Božič, vodnik minerskega voda Jože Kobilšek-Ivan ter iz Kamniško-zasavskega odreda komandir minerske čete Ivan Okrajšek. Operativni odsek je ob koncu ugotovil, da je bil načrt za izvedbo operacij v popolnosti izvršen in celo presežen. Tako so nekatere enote izvedle dodatne akcije, ki jim niso bile naložene. Štab cone npr. tudi ni pričakoval, da bo Zidanškova brigada osvobodila Gornji grad. V akcijah so enote zaplenile velike količine prepotrebnega orožja in streliva, pridobile pa so si tudi mnogo dragocenih izkušenj za nadaljnje bojevanje. S ciljem demoralizacije sovražnikovih enot predvsem pri vermanih se je štab cone odločil za blago ravnanje z vermani, ki so se vdali, ostro pa je sklenil kaznovati pripadnike nemških oboroženih enot, ki so se bojevali do zadnjega. Tako so bili pripadniki gozdne zaščite v Ljubnem zaradi zakrknjenega upiranja do zadnjega in zaradi izvršenih zločinov postreljeni. Vermani, vojaki gozdne zaščite, orožniki in policisti, ki pa so se vdali, so bili pomiloščeni. Nemce, vermane in druge, ki niso hoteli prestopiti v partizanske vrste, so formirali v četo, na čelo so jim dali belo zastavo in jih poslali mimo sovražnikove postojanke Nazarje v Mozirje in Celje. Ta ukrep je med prebivalstvom odjeknil ugodno, v sovražnikove vrste pa je vnesel negotovost v jutrišnji dan. Večji del zajetih vermanov se je prostovoljno vključil v Zidanškovo in Šlandrovo brigado, nekaj pa so jih poslali na Dolenjsko. Tja so poslali tudi del vo-

jakov, orožnikov in policistov nemške narodnosti, ki so se odločili za prestop v partizanske vrste. Zaradi hudodelstev, storjenih proti slovenskemu narodu sta bila po osvoboditvi Gornjega grada, Ljubnega in Luč, obsojena na smrt pred vojaškim sodiščem župan Gornjega grada Ernst Haudeck iz Leitmeritza na Elbi in župan Ljubnega Peter Schlindwein. Oba sta bila zagrizena sovražnika narodnoosvobodilnega boja ter goreča nosilca in izvajalca nacistične oblasti v Gornji Savinjski dolini. Haudeck je bil pri prebivalstvu tako osovražen, da ga je moral pred linčanjem v Gornjem gradu zaščititi 2. bataljon Zidanškove brigade. Poleg njiju je vojaško sodišče obsodilo na smrt še nekaj gestapovskih funkcionarjev in njihovih sodelavcev ter vodilne posameznike iz vojaških enot, ki so do zadnjega preprečevali vdajo postojank in so s tem zakrivili večje žrtve v partizanskih vrstah.[21]

Spričo velikih uspehov enot NOV in PO Slovenije v tem času so bili Nemci zaskrbljeni. Da bi spodbujajoče vplival na omajano moralo nemških vojaških enot, je višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju generallajtnant Rösener izdal 4. avgusta 1944 povelje, v katerem je rečeno, da trenutne razmere na frontah in v domovini zahtevajo od vsakega oficirja in vojaka, da se bojuje do zadnjega. Od podrejenih enot je zahteval, da z ostrimi in brezobzirnimi boji uničijo partizane. Na oficirje pa je apeliral, da se v teh bojih kot komandanti izkažejo z osebnim zgledom.[22]

Štab IV. operativne cone je izdal 5. avgusta 1944 dnevno povelje, v katerem je izrazil priznanje in pohvalo vsem borcem, oficirjem, podoficirjem in političnim komisarjem Šlandrove in Zidanškove brigade, XIV. divizije in Vzhodno-koroškega odreda, ki so sodelovali v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline. Borcem, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem Šlandrove brigade je izrekel posebno pohvalo za izkazano junaštvo iznajdljivost ter vztrajnost in požrtvovalnost pri zavzetju Ljubnega in Luč, Zidanškovi brigadi za zavzetje Gornjega grada in Tomšičevi brigadi za uspešen napad na Šmartno ob Paki. Posebej je pohvalil minerski enoti Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda, za spretno vodenje operacij v Ljubnem in Lučah Šlandrovo, za spretnost in iznajdljivost pri vodenju operacij v Gornjem gradu pa Zidanškovo brigado.[23]

Brigada na pohodu skozi Gornji grad poleti 1944. Praporščak Jože Tomažič-Bojan

Priznanje in pohvalo za uspešno izvedene operacije v Gornji Savinjski dolini je izrekel sodelujočim enotam IV. operativne cone v svojem dnevnem povelju 7. 8. 1944 tudi glavni štab NOV in PO Slovenije. Operacije enot IV. operativne cone v Gornji Savinjski dolini sta strokovno visoko ocenila tudi predstavnik anglo-ameriške misije pri štabu IV. operativne cone major Lindsay in član sovjetske misije pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije podpolkovnik Bogomolov. Oba sta neposredno spremljala bojne operacije. Major Lindsay je med drugim dejal, da so bile operacije načrtno dobro pripravljene in briljantno izpeljane ter da so partizanski borci ob najenostavnejšem orožju dosegli uspehe, zlasti s svojim pogumom in vojaško strokovnim znanjem. Lindsay je še poudaril pomembno dejstvo, da je bilo prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem izbojevano s presenetljivo majhnim številom partizanskih izgub podpolkovnik Bogomolov pa je poudaril, da so voditelji posameznih enot izvedli svoje naloge izredno točno, borci pa so pokazali veliko junaštvo in vzdržljivost. Za Šlandrovo brigado je dejal da se je izkazala odlično, zlasti pa še njeni minerji. Tudi o Zidanškovi brigadi je dobil podobne vtise, ko je spremljal na bojiščih njene boje. Podpolkovnik Bogomolov je sklenil, da je takšna velika dogajanja mogoče doseči le ob visoki morali borcev.

Velik uspeh enot IV. operativne cone je bil deležen priznanja tudi v vrhovnem štabu. Radio Slobodna Jugoslavija je objavil pohvalo maršala Tita Šlandrovi in Zidanškovi brigadi ter XIV. diviziji za osvoboditev Gornje Savinjske doline. To novico so borci pozdravili še s posebnim zadovoljstvom.[24]

Nadaljevanje bojev za razširitev osvobojenega ozemlja

V štabu IV. operativne cone so vedeli, da se sovražnik ne bo mogel sprijazniti z nastalim stanjem v Gornji Savinjski dolini, zato so del enot, ki so bile po likvidaciji postojank sproščene, dodatno razporedili za obrambo osvobojenega ozemlja. V tem času je imel sovražnik premalo vojaških enot, da bi lahko začel takoj in učinkovito z ofenzivo proti enotam IV. operativne cone. Vendar je bilo pričakovati, da bo zbiral svoje enote in pričel v kratkem z napadi na različnih odsekih. Tako je 2. avgusta 1944 nastopala od Kamnika sovražnikova enota

kakih 300 mož, ojačena z dvema topoma. Na položajih pri Gozdu jo je pričakal in napadel 3. bataljon Zidanškove brigade. Po štiriurnih bojih so partizanski borci sovražnika pregnali v Kamnik. Sovražnik je imel več mrtvih in ranjenih, medtem ko partizani niso imeli žrtev. Istega dne je poskušal sovražnik prodreti tudi iz Šoštanja v Mozirje. Močno policijsko enoto je po večurnih bojih zavrnila Tomšičeva brigada.[25]

Likvidacija postojank v Gornjem gradu, Ljubnem in Lučah je močno odjeknila v manjših sovražnikovih oporiščih, ki so sedaj mejila na partizansko osvobojeno ozemlje. Max Kowatsch, komandir 1. alarmne čete Celje-Vzhod III. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska, ki je bila v Rečici, je prosil že 1. avgusta za pomoč. Poročal je, da so 31. julija ob 20,30 partizani napadli Rečico z vseh strani in da so ostri boji trajali štiri ure. Partizani, pravi, da so prodrli do šole, v bližino pošte in do cerkve ter da so zažgali poslopje kmeta Petrina. Dalje navaja, da so tudi orožniki z vermanšaftsko stražo odbijali napade sovražnika. V partizanskih poročilih ni zaslediti napada na Rečico ob Savinji, vendar je skoraj gotovo to postojanko z demonstrativnim napadom vznemirjala manjša enota Zidanškove brigade, ki je varovala in nadzorovala to območje. Še večji strah in zaskrbljenost kaže drugo poročilo Maxa Kowatscha z dne 2. 8. 1944. V njem uvodoma med drugim piše, da so 1. avgusta ob 15. uri policisti razstrelili mine, ki so jih partizani nastavili na cesti Rečica—Žlabor, da so 2. avgusta ob 9. uri civilisti videli 50 razoroženih policistov, ki so korakali z belo zastavo od Sv. Janža proti Mozirju. Kowatsch je prosil za odobritev evakuacije posadke in navedel, da so sedaj ostali po partizanskem zavzetju drugih postojank popolnoma sami ter da je prišla vrsta na njih. Večina prebivalstva se je iz Rečice umaknila, kot navaja Kowatsch, ker so jih partizani obvestili, da bodo postojanko napadli. S 70 ljudmi je menil, da ne bo mogel zadržati velikega napada in pristavil, da mora to biti vsakomur jasno. Svoje poročilo je sklenil s temile stavki: »Če ne bom dobil oborožene okrepitve, bo škoda za vsako žrtev, ki jo bomo dali. Vermani vidijo in slišijo, kaj se dogaja. Popolnoma so odpovedali in zelo težko bo s takšnimi ljudmi voditi boj. Zato prosim, da se to hitro uredi, prej ko bo prepozno. Ljudi bi se dalo kje drugje še zelo koristno uporabiti. Kolikor se kaj zgodi, ne morem biti za to odgovoren.[26]

Prestrašenim vermanom v Rečici je štab III. vermanšaftskega bataljona s sedežem v Mozirju odobril v večernih urah umik. Z njimi pa so se v Mozirje umaknili tudi orožniki. Sovražnik se je zbal še za posadko v Nazarjah, pa je tudi tej ukazal 2. avgusta, naj se umakne v Mozirje. Partizani so bili o sovražnikovem umiku obveščeni. Zato je 1. bataljon Zidanškove brigade takoj zasedel Nazarje, porušil most na Dreti, zažgal graščino, miniral samostan in zaplenil osebni avtomobil. Okoli 16. ure se je Nazarjem približala sovražnikova patrulja, ki pa so jo partizani pregnali. Ko so šlandrovci zvedeli, da se je sovražnik umaknil iz Rečice in Nazarij, so takoj poslali v to smer tri bataljone. V Rečici so porušili in požgali vse sovražnikove utrdbe in bunkerje ter se pridružili borcem Zidanškove v Nazarjah.

V mraku 2. avgusta sta se iz mozirske smeri peljala proti položajem Šlandrove brigade sovražnikova oklepna avtomobila, za njima pa je vozil tank. Borci Zidanškove so z močnim obstreljevanjem prisilili sovražnikova motorna vozila k umiku v Mozirje.[27]

Zjutraj 3. avgusta se je 1. bataljon Zidanškove brigade premestil iz Nazarij v Šmartno ob Dreti. Pri kamnolomu ob cesti Šmartno—Pusto polje je postavil zasedo ter porušil most čez Dreto. Drugo zasedo je postavil v smeri proti Vranskemu na sedlu pri Lipi. Na položaje, ki jih je prej zasedal pri Nazarjah 1. bataljon Zidanškove brigade, je štab poslal četo 2. bataljona. Borci so se razvrstili na območju vasi Kokarje in se pri Prihovi povezali z bataljonom Šlandrove brigade. Eno četo pa je 2. bataljon Zidanškove brigade poslal v vas Poljane in s tem okrepil levo krilo 3. bataljona, ki je bil še zmeraj na starih položajih Kališče—Gozd. Tako kot 2. avgusta je sovražnik poskušal tudi naslednji dan, 3. avgusta, prodreti iz kamniške smeri na osvobojeno ozemlje. Njegov napad je bil tega dne s te strani najmočnejši. Kakih 300 mož, v spremstvu 3 oklepnih avtomobilov in dveh topov je nastopalo proti položajem 3. bataljona. Zaseda 3. čete je sovražnika napadla pri vasi Brezje zahodno od Gozda, vendar se je morala spričo njegove premoči umakniti. Z višjih položajev je nato ponovno napadla sovražnika in se po krajšem boju pridružila četi. Sedaj se je celotna četa, ki jo je vodil komandir Anton Orehek-Robi, spopadla s sovražnikom in ker jo je ogrožal, je štab 3. bataljona ukazal 2. četi, da obide sovražnika in da ga napade z boka.

Po izvršenem manevru četa so partizani z jurišem pregnali sovražnika proti Brezju. V tej vasi so Nemci pred umikom izvršili preiskave in odpeljali 5 deklet. V hudih bojih, ki so trajali skoraj ves dan, so imeli več mrtvih in ranjenih, med katerimi je padel tudi njihov kapetan, ki ga je pokosil partizanski mitraljezec. Tretji bataljon je imel 10 ranjenih.

Na odseku od mozirske strani je sovražnik tega dne preizkušal trdnost partizanskih položajev. Ogledniško patruljo 30 mož 1. alarmne čete Celje-vzhod so šlandrovci pregnali v Mozirje. Za to patruljo je sovražnik poslal drugo, ki jo je okrepil z orožniki. Na Brezovem vrhu blizu Prihove so jo šlandrovci napadli in ob 8. uri zvečer se je morala umakniti v Mozirje.[28]

Tudi 4. avgusta je sovražnik trdovratno poskušal prodreti na osvobojeno ozemlje. Iz Mozirja je šlo proti Rečici že ob pol štirih zjutraj 58 vermanov 1. alarmne čete Celje-vzhod, ki so po napadih prisilili več zased Šlandrove brigade k umiku. Postopoma pa se je moral umakniti tudi 4. bataljon Šlandrove brigade. Na pomoč mu je prišel 2. bataljon in po deveti uri je obema bataljonoma uspelo na odseku Trnavč razbiti vermane v dve skupini, od katerih so eno obkolili. Obkoljene sovražnikove enote pa nista mogla obvladati, ker se je po skoraj štiriurnih bojih prebila v Mozirje. Močnejše enote III. vermanšaftskega bataljona, ki so nastopale iz Mozirja, so pričele prav tako že v zgodnjih jutranjih urah z lahkim in težkim minometom obstreljevati položaje Zidanškove brigade. Minometalski pripravi je sledil napad pehote. Boji so se zaostrili in sovražnik je vključil v napad še tri tanke. S protitankovsko puško so partizani onesposobili tank, druga dva pa sta se kmalu zatem vrnila v Mozirje. Okoli 9. ure je sovražniku prispela okrepitev pehote, ki so jo spremljali trije težki tanki in dva oklopna avtomobila. Na ogenj borcev Zidanškove na položajih okoli kamnoloma je sovražnik odgovoril s topovskim ognjem. Boji so se nato prenesli na območje vasi Kokarje. Ves 1. bataljon Zidanškove brigade je bil frontalno razporejen proti Nazarjem. Vermanšaftske enote, ki jih je vodil komandant III. bataljona oberšturmfirer SS Wörndle, so tega dne zasedle tudi Prihovo. Iz Prihove in Nazarij so Nemci s topovi in minometi partizane močno obstreljevali. Drugi in četrti bataljon Šlandrove brigade ter 1. bataljon Zidanškove in četa 2. bataljona iste brigade so dobili povelje, da morajo sovražnika pregnati iz Prihove in Nazarij. Borci Zidanškove so začeli z napadom na

območju samostana v Nazarjah ob 20,45. Sovražnik je bil utrjen v bunkerjih, branil pa se je z mitraljezi in težkim orožjem. Večina sovražnikovih enot se je prek noči umaknila iz obeh vasi, razen dobro oboroženega oddelka, ki se je nato močno utrdil v cerkvenem stolpu v Nazarjah, da mu partizani kljub ostrim in večkratnim napadom niso mogli do živega. Po celonočnih bojih so se partizani umaknili, ker so jih Nemci začeli ponovno obstreljevati s topovi in mitraljezi. Napad na sovražnikovo vojsko v Nazarjah bi partizanom verjetno uspel, če bi imeli razstrelivo. V opisanih spopadih je imel sovražnik po partizanskih poročilih 3 mrtve in 2 ranjena. Po poročilih obveščevalne službe je šel sovražnik 4. avgusta 1944 v napad proti 3. bataljonu Zidanškove brigade z ojačenimi enotami. Iz prejšnjih dni znane položaje je obsipaval z izstrelki minometov in topov. Bataljon se je nato moral umakniti na ugodnejše položaje Kališče—Grode—Savina peč—Poljane.[29]

Ustvaritev relativno velikega osvobojenega ozemlja je narekovala tudi partijskim delavcem na terenu in v vojaških enotah pospešeno in sodobnejše delo. Analizirati je bilo treba nastalo stanje in začrtati pot za nadaljnje uspešno delo. Zaradi uskladitve odnosov med vojaškimi enotami in terenskimi organizacijami je sklical oblastni komite KPS za Štajersko 4. avgusta konferenco, ki so se je udeležili člani partijskih birojev Zidanškove in Šlandrove brigade ter politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar in politični komisar operativnega štaba VI. in XI. brigade Alojz Žokalj-Džidži. Na konferenci so razpravljali tudi o odnosu do prebivalstva. Oblastni komite si je na tej konferenci med drugim tudi prizadeval, da bi bili obe brigadi še ofenzivnejši. Menil je, da vojaške enote v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline niso dovolj izkoristile panike, ki je nastala med sovražnikovimi posadkami na obrobju osvobojenega ozemlja. Tako je oblastni komite imel na voljo podatke, da bi lahko v Motniku in Špitaliču, od koder se je sovražnik umaknil 3. avgusta, zasegli dragocen plen.

Na konferenci so tudi ugotovili, da šteje Zidanškova brigada okoli 600 partizanov ter da ima 80 članov KPS in 31 kandidatov KPS. Številčno stanje Šlandrove brigade pa je doseglo tedaj prek 1000 partizanov, med katerimi je bilo 69 članov KPS in 25 kandidatov KPS. Za številčno stanje članov KPS in kandidatov v Šlandrovi brigadi so menili, da je pre-

majhno. Konferenco je vodil sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler-Primož.[30]

Štab IV. operativne cone je izdal 4. avgusta povelje o novi razmestitvi enot, da bi na ta način preprečil morebitni vdor sovražnikovih enot na osvobojeno ozemlje. Ob razlagi nastalega stanja po likvidaciji postojank v Ljubnem, Lučah in Gornjem gradu je štab cone opozoril na slabost okupatorja, ki je moral 2. avgusta evakuirati posadki iz Rečice ob Savinji in Nazarij. Z vojaštvom teh postojank je nato okrepil posadko v Mozirju. Naslednjega dne 3. avgusta pa je evakuiral v Celje še posadki iz Motnika in Špitaliča v Tuhinjski dolini. Štab cone je v uvodu sklenil, da sta Zidanškova in Šlandrova brigada odbili doslej vse sovražnikove napade na sedaj že znatno povečanem ozemlju. Da bi preprečili koncentracijo sovražnikovih enot in vdore na osvobojeno ozemlje, je štab cone ukazal Tomšičevi in Šercerjevi brigadi, da izvajata akcije v Šaleški in Mislinjski dolini, Bračičevi pa je ukazal, da izvaja akcije med Mariborom in Celjem. Šlandrovi brigadi je odredil Spodnjo Savinjsko dolino v smeri proti Celju ter vzhodno področje revirjev proti Zabukovici. Zidanškovi brigadi pa je določil operacijski prostor na območju Motnik—Vransko—Trojane. Štab cone je naložil vsem brigadam, da morajo povsod napadati sovražnika, rušiti komunikacije, ga vezati s svojo dejavnostjo nase in tako preprečiti njegove koncentracije za vdor na osvobojeno ozemlje. Poleg dobljenih nalog pa so brigadam ukazali, da tudi na novih operacijskih območjih aktivno mobilizirajo.[31]

Iz mozirske strani je bil sovražnik zelo agresiven. Dne 5. avgusta je nastopal proti položajem 1. bataljona Zidanškove brigade in je zasedel vas Dobletino pri Nazarjah. Brigadi je tedaj prispelo sporočilo obveščevalne službe, da prihaja iz Vranskega proti Lipi sovražnikova enota kakih 200 mož. Prvi bataljon je okrepil zasedo brigade pri Lipi, toda sovražink se je še pred nočjo vrnil na Vransko, kjer so Nemci skoncentrirali kakih 1000 mož. Prvi bataljon pa se je okoli polnoči premestil od Lipe v Šmartno ob Dreti. Brez 1. bataljona je 2. bataljon Zidanškove brigade napadel in pregnal sovražnika iz Dobletine. Ta se je po umiku zbral in izvedel protinapad, po katerem se je moral 2. bataljon umakniti na primernejše položaje. Tega dne je bila Šlandrova brigada na položajih Sv. Janž—Okonina.[32]

Operativni štab VI. in XI. brigade je poslal 5. avgusta brigadama povelje za rušenje komunikacij in za izpopolnjevanje enot. Zidanškovi brigadi je ukazal, da premesti 1. in 2. bataljon v Tuhinjsko dolino ter da mobilizira od Šmartnega v Tuhinjski dolini do Trojan in Vranskega ter da ruši na tem odseku komunikacije in izvaja tudi druge akcije. Zidanškovi brigadi je tedaj poslal za okrepitev gorsko topniško baterijo Šlandrove brigade. Sočasno je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Šlandrovi brigadi, da izvede pohod čez Dobrovlje na območje med Savinjo in Savo ter da pošlje dva bataljona na mobilizacijske akcije na območje revirjev, Zidanega mosta in Laškega. Za druga dva bataljona pa je ukazal, da morata izvajati akcije ob cesti Vransko—Celje ter izvesti popolno mobilizacijo do Prebolda, Zabukovice in Celja.

Za boljše vzdrževanje zvez med brigadama jima je štab IV. operativne cone poslal 6. avgusta po eno radijsko oddajno in sprejemno postajo z močjo prenosa na 20 km. Z radijsko postajo je v Zidanškovo brigado prišel radiotelegrafist Tine Bogataj.

Zaradi zbiranja nemških enot v Vranskem je morala biti Zidanškova brigada 6. avgusta na oprezu okoli Lipe, med Vranskim in Šmartnim ob Dreti. Z glavnino svojih enot je tedaj mobilizirala in rušila komunikacije na območju od Šmartnega v Tuhinjski dolini pa do Vranskega. Naslednjega dne, 7. avgusta, je bila brigada na položajih Golice, Vrhe in Zg. Motnik, zvečer pa je napravila zaseke ter porušila mostove na cesti Kamnik—Vransko.[33]

Napad na Šmartno ob Dreti in Bočno

Nemci so občutili dejavnost Zidanškove in Šlandrove brigade na novih operacijskih območjih, to pa jim je odprlo možnosti za vdor na osvobojeno ozemlje. Štab IV. operativne cone je 7. avgusta 1944 sporočil operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da nastopajo sovražnikove kolone, vsaka v moči od 200 do 300 mož, proti osvobojenemu ozemlju iz treh smeri. Ena je prodirala v smeri od Sv. Janža proti Ljubnemu, druga v smeri proti Radmirju, tretja pa od Nazarij proti Gornjemu gradu. Štab cone je dalje menil, da prodirajo Nemci verjetno tudi od Vranskega v smeri sedla Slapè proti Šmartnem ob Dreti. Da bi preprečili vdor Nemcev na osvobojeno ozemlje in s tem

tudi aretacije prebivalstva, aktivistov ter ropanje hrane, je štab IV. operativne cone ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da z brigadama takoj posreduje in onemogoči nemški načrt. Operativni štab VI. in XI. brigade je izdal 8. avgusta povelje Zidanškovi brigadi, da napade z dvema bataljonoma nemške enote, ki so nastopale proti Gornjemu gradu, z enim bataljonom pa naj zasede področje okoli Ločice pri Vranskem in od tod nadzoruje Tuhinjsko dolino ter Črni graben. Šlandrovi brigadi pa je ukazal, da v noči od 8. na 9. avgust uniči mostove pri Kapli, Grobljah, Letušu, da postavi zasede na cesti Vransko—Celje, da izvede demonstrativni napad na postojanko v Št. Pavlu (danes Prebold) in jo po možnosti likvidira ter da napade še druge postojanke v okolici Celja. V usklajenih načrtih za operacijsko sodelovanje obeh brigad je dobila Zidanškova brigada nalogo obraniti osvobojeno ozemlje, Šlandrova brigada pa z izvajanjem akcij prisiliti sovražnika k vrnitvi v izhodiščne postojanke. V tem času je bil operativni štab VI. in XI. brigade pri Zidanškovi brigadi, dolžnosti komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade pa je zaradi začasne odsotnosti Jožeta Lepina-Risa opravljal komandant Zidanškove brigade Andrej Cetinski-Lev.[34]

Ko sta prejeli povelja, sta šli brigadi izvrševat naloge. Prvi bataljon Zidanškove brigade je 8. avgusta zasedel položaje Glisnik, postavil zavarovanje proti Kamniku in Smartnemu v Tuhinjski dolini ter oprezno nastopal proti Gornjemu gradu. Obveščevalna služba je namreč poročala, da je Gornji grad zasedlo približno 500 policistov, da odtod odvažajo pohištvo ter da je sovražnik vzpostavil postojanki v Šmartnem ob Dreti in Bočni. Drugi bataljon Zidanškove brigade se je približal Šmartnemu ob Dreti in Bočni. Po terenu je zbiral podatke o sovražniku ter se pripravljal za napad na obe postojanki, 3. bataljon pa je svoje enote razmestil na območju Ločice ter varoval dostope iz Tuhinjske doline in s Trojan. Poročila, da je sovražnik že v Gornjem gradu, so se pozneje izkazala kot netočna, medtem ko je v Šmartno ob Dreti in Bočno sovražnik vojaštvo zares pripeljal. Poleg vermanov iz Savinjske doline so Nemci pripeljali v obe postojanki tudi vermane iz Mislinje. Okrepitev iz Mislinje so Nemci izvedli naglo. Vermane so naložili v avtobuse in na tovorne avtomobile ter jih pripeljali v obe postojanki skozi Slovenj Gradec, Dravograd, Maribor, Celje in Sv. Peter v Savinjski dolini. Drugi

bataljon je sprejel drzno odločitev, da bo napadel Šmartno ob Dreti kar podnevi. Z napadom je pričel 9. avgusta ob 12. uri. V postojanki je bilo približno 40 sovražnikovih vojakov, ki so boj sprejeli in se napadalcem trdovratno upirali. Med bojem se je vžgalo več gospodarskih poslopij, kar je prispevalo k zmedi in popuščanju v sovražnikovem taboru. Po triurnih bojih se je večini posadke posrečil preboj čez Dreto. Bataljon je nato obkolil Bočno, v kateri je bilo okoli 60 vermanov in jo odločno napadel. Demoralizirana in za boje nerazpoložena posadka se je upirala le kratek čas, potem so se pričeli vermani po skupinah vdajati partizanom. V obeh postojankah je bilo po partizanskih poročilih v bojih ubitih 5 sovražnikovih vojakov, ranjena sta bila Alojz Sajk iz Zreč in Pečovnik iz Vitanja, zajetih pa je bilo 47 vermanov. Posebej velja poudariti uspeh terenskega političnega delavca, ki je po napadu na Šmartno in Bočno sam zajel in razorožil 16 vermanov. Tako je bilo skupno zajetih 63 sovražnikovih vojakov. Skozi pljuča ranjenemu Alojzu Sajku so partizani nudili pomoč, domačini pa so ga morali po partizanskem ukazu odpeljati v celjsko bolnišnico, kjer je ozdravel. Lažje ranjenega Pečovnika so partizani ozdravili in je nato ostal med njimi. Večina vermanov je ostala v brigadi, preostali, med katerimi jih je bilo največ nemške narodnosti, pa so šli nazaj k Nemcem ali pa na svoje domove. Pogoj za odhod iz partizanskega ujetništva pa je seveda še vedno veljal, da so morali sovražnikovi vojaki oddati partizanom poleg orožja tudi obleko in čevlje. Mnogi prisilno mobilizirani vermani slovenske narodnosti so bili že čez mero siti okupatorjevega nasilja in njegove uniforme. Zato so se nekateri že pred prihodom v Bočno med seboj dogovarjali, kako bodo izrabili prvo priložnost za prestop k partizanom. Ta priložnost se je kot že mnogim ponudila tudi Rudiju Adamiču ter Antonu in Štefanu Korošču, vsem doma iz Stranic pri Frankolovem. Vsi trije so se takoj po vdaji prostovoljno vključili v brigado. Drugi bataljon Zidanškove brigade je ob likvidaciji postojank Bočne in Šmartnega ob Dreti zaplenil 3 mitraljeze, 2 brzostrelki, okoli 53 pušk, 5460 nabojev, 2 tromblona, 17 bomb in mnogo vojaške opreme. Precej vojaške opreme in drugega materiala pa je med boji zgorelo.

Juriše na Šmartno in Bočno je organiziral ter v njih tudi sodeloval namestnik komandanta brigade Vincenc Janko-Harkov. Kakor v Gornjem gradu se je v Bočni zopet izkazal —

sedaj desetar Štefan Kodrin-Konrad iz 2. čete 2. bataljona. Ko so njegovi soborci čelno napadali komandirja vermanov, ki se je čvrsto branil na položaju z brzostrelko, se mu je Konrad priplazil s hrbtne strani in ga razorožil. Z zaplenjeno brzostrelko je nato jurišal na vermane do njihove vdaje. V znak priznanja mu je štab brigade zaplenjeno brzostrelko poklonil.

Uspeh drugega bataljona je bil izreden, saj je bil dosežen ob pravem času, ko si je hotel sovražnik s pohodom na osvobojeno ozemlje vsaj delno popraviti močno omajan ugled. Sovražnik je poleg tega zgubil precej ljudi, orožja, streliva in opreme, medtem ko partizani niso imeli nobenih žrtev.

Sovražnik je na partizanski napad takoj reagiral. S tem da je računal, da bo lahko kaj rešil, je poslal v napad na Bočno in Šmartno 6 tovornih avtomobilov vojaštva, tank in oklopni avtomobil. Partizane je obsipal s tako močnim ognjem, da so se iz likvidiranih postojank umaknili raje sami. Zidanškova brigada se je nato po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade premestila na odsek Velika ravan pri Trojanah od koder so Nemci pred prihodom brigade pobegnili.[35]

Tudi Šlandrova brigada je svoje naloge dobro opravila. Na cesti Vransko—Celje je minirala most v Kapli, most pri Pondorju pa je zažgala. Demonstrativno napadla postojanko v Št. Pavlu, enote 1. in 2. bataljona pa so razstrelile Riklov železniški most v Hrastniku, izvedle demonstrativni napad na Laško in še nekaj drugih akcij.[36]

Iz opisa bojev in akcij Zidanškove in Šlandrove brigade je razvidno, da sta obe brigadi zelo uspešno reagirali na sovražnikove poskuse vdora na osvobojeno ozemlje. Dobro zamišljen načrt štaba IV. operativne cone aktivnega zavarovanja osvobojenega ozemlja sta izvedli izredno dobro.

V začetku avgusta je bil sovražnik po manjših postojankah dokaj negotov in prestrašen. Ker se je nemška posadka s Trojan umaknila sama in ker so Nemci pričakovali napad tudi v Šentjurju, je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Zidanškovi brigadi, da napade 10. avgusta postojanko Št. Ožbalt pod Trojanami, v kateri je bilo okoli 45 nemških orožnikov. Zidanškova brigada je določila za napad svoj 3. bataljon, 1. in 2. bataljon pa sta imela nalogo varovati dostope od Blagovice, Vranskega in Zagorja. Začetek napada je bil določen za 23. uro, štab brigade pa je bil s sanitetno ekipo pri Ovčjaku blizu

Št. Ožbalta. Konec akcije in umik so predvidevali za 4. uro zjutraj. S tričetrturno zamudo je pričel z napadom na sovražnikove utrdbe 2. vod 3. čete 3. bataljona, okrepljen z brigadnim minerskim vodom. Borce je vodil v napad komandant bataljona Jože Vesel-Viktor. Druge enote 3. bataljona so imele nalogo blokirati bunkerje in utrjene zgradbe z nasprotne strani enot v napadu. Ko se je drugi vod z minerji približal utrdbam, so ga orožniki opazili in začeli po njem streljati z vsem orožjem. V enem od prvih naskokov je padel borec Ivan Jesih iz Sv. Urha pri Zagorju, potem so se skušali minerji priplaziti do zidov. To pa jim zaradi močnega sovražnikovega ognja ni uspelo. V akcijo so poslali protitankovsko puško, s katero je skoraj uspelo zavzeti nekaj branjenih položajev. Toda orožniki so skupino, ki je napadala ob protitankovski puški pravočasno s koncentričnim ognjem onemogočili in odbili.

Partizani so nato ob naslednjih napadih s trombloni zažgali poslopje, ki ga je branil sovražnik, toda njegovi vojaki so ogenj pogasili. Zopet sta bila ranjena dva borca, medtem ko minerjem nikakor ni uspelo priti do objektov, ki bi jih morali minirati. V močnem obojestranskem obstreljevanju se je vžgalo več poslopij. Dvignil se je visok plamen in se naglo širil. Okoli bunkerjev in zgradb je postalo svetlo kot podnevi. To je onemogočilo partizanskim napadalnim skupinam in minerjem, da bi se približali utrdbam. Ognjeni zublji pa so bili tudi spričo velike vročine zelo nevarni. Tretji bataljon je postojanko oblegal do jutra, potem se je umaknil na položaje Zaplanina. K vzrokom delno uspelega napada je treba dodati še to, da bi moral imeti 3. bataljon zaradi močnih sovražnikovih utrdb in spričo njegove obrambne odločnosti vsaj nekaj težjega pehotnega orožja. Borci so v Št. Ožbaltu razdelili po hišah ter posuli po vasi precej partizanskega in nekaj zavezniškega tiska.

V skladu z napadom Zidanškove brigade na Št. Ožbalt je z eno četo demonstrativno napadel sovražnikovo postojanko Št. Vid pri Lukovici Kamniško-zasavski odred. Aktivna blokada je bila uspešna, saj je imel sovražnik dva mrtva in dva ranjena, medtem ko se je končala akcija čete Kamniško-zasavskega odreda brez žrtev.

Okoli poldneva so prišli orožnikom na pomoč Nemci iz Blagovice. V popoldanskih urah pa so se orožniki s prispelo pomočjo umaknili. Zvečer je šla brigada v opuščeno postojanko. Tu je razstrelila vse utrdbe ter izvedla rekvizicijo v trgo-

vini. Iz Št. Ožbalta se je zopet umaknila na položaje Zaplanina. Sovražnik je imel v nočnem napadu 5 mrtvih in 15 ranjenih, partizani pa 1 mrtvega in 6 ranjenih.

Zaradi akcije na Št. Ožbalt je štab IV. operativne cone kritiziral operativni štab VI. in XI. brigade. Skliceval se je na svojo zadnjo okrožnico, v kateri je bilo poudarjeno, da smejo enote izvajati le takšne akcije, s pomočjo katerih si lahko pridobijo orožje, razširijo osvobojeno ozemlje in izvajajo mobilizacijo. Vseh teh obetov pri napadu na postojanko pri Št. Ožbaltu ni bilo. Očitki so dalje padali, da so bile priprave za napad nepopolne in da je bilo v napadu angažiranih premalo moči. Menili so, da bi morali v napad poslati večje sile in postojanko likvidirati, če so se je že lotili. Štab IV. operativne cone je ob tej priložnosti od operativnega štaba VI. in XI. brigade zahteval, da ga v prihodnje seznanja z načrti, ki jih bo pripravljal za vse večje vojaške operacije.[37]

Bojna patrulja 2. bataljona, ki jo je sestavljalo pet partizanov, oborožena tudi z mitraljezom, je krenila 12. avgusta na ogled v bližino Vranskega. Tu je na kopališču napadla nemške policiste. Ubila je 4, več pa ranila. Naslednji dan 13. avgusta je podoben napad izvedla tudi patrulja 1. bataljona. Kopališču pri Šentjurju (Izlake) se je neopazno približala ter streljala po Nemcih. Ubila jih je 6, več pa ranila.[38]

Ustanovitev 4. bataljona

Zidanškova brigada se je začela po osvoboditvi Gornjega grada številčno naglo krepiti. V Gornjem gradu je pridobila večje število vermanov, pridružilo se ji je nekaj prostovoljcev; med 6. in 12. avgustom pa je mobilizirala kar 196 novincev. Med temi so bili tudi vermani, ki so prestopili v brigado ob vdaji v Bočni. Od 196 je brigada poslala Kamniško-zasavskemu odredu 45 mobilizirancev. Ti so bili povečini iz vrst kočarjev, viničarjev in delavcev. Da je dosegla v tem obdobju mobilizacija vrhunec, potrjuje tudi poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade, ki pravi, da je brigada mobilizirala med 28. julijem in 15. avgustom 310 ljudi. V nadaljnjem razčlenjuje, da so jih od teh poslali na Dolenjsko 38, na teren pa 36.[39] Številka 310 novih partizanov, pridobljenih v času dveh tednov sili k primerjavi različnosti tempa razvoja osvobodilnega boja v posameznih obdobjih leta 1944. Spomnimo

se koliko naporov in žrtev je bilo potrebnih od padca Pohorskega bataljona, da se je 8. januarja 1944 lahko ustanovila brigada, ki je takrat štela približno toliko partizanov, kot jih je sedaj pridobila v razmeroma zelo kratkem času, kar v dveh tednih. Ozračje za nadaljnjo mobilizacijo je bilo na terenu dokaj ugodno. Na številnih domovih so pričakovali partizanske patrulje, ki so zbirale novince. Organi politične oblasti so sicer delovali dobro, vendar niso zmogli med naglim partizanskim poletom vseh tehničnih nalog, ki so se jim nalagale. Boljša evidenca vojaških obveznikov bi tedaj lahko zagotovila brigadi še večji uspeh v mobilizaciji. Dobro pa je bila tedaj organizirana prehrana za vojsko in novince. Spričo ugodnega razvoja političnih in vojaških dogodkov po vsej Jugoslaviji in posebej na svetovnih bojiščih je bilo pričakovati, da bo dotok v partizanske enote še večji. To je zahtevalo določene organizacijske ukrepe. Zato je Zidanškova brigada 12. avgusta v vasi Vrh pod Limbarsko goro preuredila svoje enote. Iz treh bataljonov je zbrala borčevski in starešinski kader ter ustanovila 4. bataljon.[40]

Dan pred ustanovitvijo 4. bataljona je brigada štela 11. avgusta po seznamu 712, na mestu 601 borca, ter imela 7 minometov, 38 mitraljezov, 329 pušk, 3 protitankovske puške, 69 brzostrelk in 40 pištol. Neoboroženih je bilo približno 120 ljudi.[41]

Vodstvo 4. bataljona so sestavljali: komandant Ludvik Mlinarič-Ivanov, politični komisar Jože Praprotnik, namestnik komandanta Franc Osenar-Vido, ki ga je kmalu zamenjal Anton Orehek-Robi, in pomočnik političnega komisarja Andrej Zajc-Krpan. Za sekretarja SKOJ so postavili Franca Voha.[42]

Po novi formaciji je bilo številčno stanje enot in brigade 21. avgusta 1944 takole: Štab brigade s prištabnim osebjem po seznamu 83 (na mestu 80), 1. bataljon 165 (140), 2. bataljon 160 (155), 3. bataljon 172 (152), 4. bataljon 133 (131) in minerski vod 11. Skupno po seznamu 724 borcev (34 bork), na mestu 669 borcev (29 bork). Kot odsotne so vodili: v bolnišnicah 6, na zdravljenju po kmetijah 26, na šolanju 21, pogrešana 2, skupno 55.[43]

Iz prikazov številčnega stanja moštva v brigadi z dne 11. in 21. avgusta je razvidno, da se je brigada približala številčni moči, ki jo je želel glavni štab NOV in PO Slovenije. Nova formacija s štirimi bataljoni in s kakimi 700 borci je pomenila

za brigado pomemben napredek. Z ustanovitvijo 4. bataljona in z močnim dotokom novincev pa so se še bolj občutile težave zaradi pomanjkanja vodilnega vojaškega in političnega kadra. Iz brigade so v tem času morali skoraj vsakodnevno stari borci v druge enote, na teren, na tečaje in v šole. Tako velike in nagle kadrovske spremembe so terjale od celotnega starešinskega kadra v brigadi precejšnje dodatne napore za dosego primerne discipline ter za vojaško in politično usposobitev enot. Pomočnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo je v svojem poročilu z dne 15. avgusta razložil, da se je partijska organizacija zaradi velikega priliva novincev trudila z vsemi silami obvladati ta močan dotok. Na rednih partijskih sestankih so največ razpravljali o dvigu discipline, vzgoji nižjega komandnega in političnega kadra, mobilizaciji ter disciplini v štabih. Menil je, da partijske organizacije po enotah ne obvladajo dovolj velikega priliva novincev. Z obstoječo disciplino ni bil zadovoljen, ocenil je, da je vojaška, ne pa zavestna, ter dodal, da bodo dosegli višjo borbenost in zavestno disciplino z aktivnejšim političnim delom.

Nepričakovano velik dotok vermanov v brigado je prinesel s seboj težave moralno-političnega in vojaškega značaja. Nekateri med njimi so bili politično nerazgledani in še pod vplivom nacistične propagande in nasilja. Njihove izjave, da se ne morejo spričo velikih skrbi za svojce vživeti v nove razmere, so sicer zvenele nedolžno, v resnici pa je bilo tako, da jim je za boje proti okupatorju manjkalo politične zrelosti in privrženosti narodnoosvobodilnemu boju. Zato so z njimi še posebej intenzivno politično delovali. Politični komisarji so jim govorili o zavestni disciplini in zlasti o ciljih in pomenu Osvobodilne fronte. Toda tudi to ni pri nekaterih zaleglo, saj jih je med 6. in 12. avgustom dezertiralo 14. Zaradi njih in dveh zakonskih parov, ki sta tudi dezertirala, je štab brigade glede tega zaostreno ravnal. Brigadnemu vojaškemu sodišču je izročil vermana, ki so ga ujeli na begu. Sodišče ga je obsodilo na smrt, kar je predstavljalo resno opozorilo vsem omahljivcem zlasti pa bivšim vermanom. Brigadno vojaško sodišče je takrat obsodilo na smrt tudi belogardista iz Kamnika, ki se je izdajal za izletnika. Patrulja ga je ujela na Veliki planini in ko je našla pri njem belogardistično literaturo, ki bi jo moral razširiti, je vedela, da ima opravka s sovražnikovim ovaduhom. Ta primer je opozoril brigado na večjo čuječnost.

V obdobju po osvoboditvi Gornje Savinjske doline se je borčevska sestava v brigadi bistveno spremenila, kar je v nekaterih enotah vplivalo na zmanjšanje borbenega duha. Vodstva so nadalje opazila tudi pojave paničarstva. Začela so jih odpravljati tako, da so posameznike razkrinkavala pred zborom enot, dobrim borcem pa so izrekala pohvale. Če je brigada želela obvladati številne naloge in napore ter nadaljevati svojo borbeno pot v korak z dogajanji, je moralo njeno vojaško in politično vodstvo zastaviti resnično vse sile. Po četah in bataljonih so okrepili politično delo. Razlagali so, kako je potrebno zbrati vse svobodoljubne sile naroda za odločen boj proti okupatorju in da se bomo odločali o novi politični ureditvi pri nas po vojni. Borcem so posredovali najnovejšo partizansko literaturo in jih seznanjali tudi z zadnjimi vojaškimi in političnimi uspehi z območja celotne Jugoslavije. Najbolj živo so se za dogajanja pri nas in v svetu kakor tudi za politično ureditev v Sovjetski zvezi zanimali novinci in bivši vermani. Borci so z odobravanjem pozdravili sestanek in razgovore med Titom in Churchillom v Italiji. Posebej so potekali sestanki četnih in bataljonskih vodstev, na katerih so sprejemali starešine smernice, kako bo mogoče obvladati velik dotok novincev. Zelo aktivno so v času od osvoboditve Gornjega grada pa do 15. avgusta delovali v brigadi tudi na kulturno-prosvetnem področju. Za brigadni časopis je bilo napisanih več člankov in pesmi, po vseh bataljonih so imeli dobre pevske zbore, pri brigadi pa je deloval instrumentalni orkester, ki so mu pravili po domače šramel.

Med prostim časom so za moštva prirejali zabavne ure z godbo in petjem. Bataljoni so izdajali stenske časopise, brigadna in conska tehnika pa sta redno pošiljali radijska poročila, ki so jih borci zelo radi čitali. Ta poročila in letake z aktualno vsebino so borci nosili prebivalstvu, ki se je tedaj za vse živo zanimalo. Stik s prebivalstvom je bil zelo dober. K temu je gotovo precej pripomoglo kar pet dobro organiziranih mitingov. Od teh so bili trije v Gornjem gradu. Na njih so govorili prebivalcem in borcem politični komisar IV. operativne cone Jože Borštnar, sekretar oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler, verski referent Jože Lampret in drugi. Brigadno vodstvo se je udeležilo tudi širšega sestanka Slovenske protifašistične ženske zveze. Na njem sta govorila politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski in pomočnik Janez Kenk-

Ivo. Organiziranih je bilo še nekaj sestankov s terenskimi aktivisti in odborniki. Tudi teh so se udeležili predstavniki štaba Zidanškove brigade, medtem ko je zbranim govoril politični komisar operativnega štaba VI. in XI. brigade Alojz Žokalj-Džidži.

Vojaško in politično vodstvo brigade je imelo sredi avgusta zaradi izvajanja vseh najzahtevnejših nalog najmočnejšo oporo v partijski in skojevski organizaciji. Obe sta v enomesečnem obdobju številčno močno napredovali. Enomesečnega prirastka pa ni mogoče prikazati, ker manjkajo podatki za člane in kandidate KP ter SKOJ, ki so bili premeščeni iz brigade. Kljub temu pa kaže številčno stanje članov in kandidatov KP ter SKOJ z dne 15. avgusta prepričljivo podobo o moči partijske in skojevske organizacije. Ta pregled je posebej zanimiv, ker posreduje stanje po novi brigadni formaciji s štirimi bataljoni.

	članov KP	kandidatov KP	ZKMJ	skupaj
Štab brigade s prištabnim osebjem	11	5	20	36
1. bataljon	23	1	42	66
2. bataljon	27	—	26	53
3. bataljon	22	13	12	47
4. bataljon	6	6	40	52
	89	25	140	254

Tabela obravnava člane in kandidate KP ter SKOJ, ki so bili v brigadi (na mestu). Po številčnem stanju z dne 11. 8. 1944 je bil v brigadi prisoten 601 borec, kar nam pove, da je bilo v brigadi od njenega celotnega številčnega stanja okoli 42 % komunistov. Ob primerjavi s številčnim stanjem z dne 14. julija 1944 ugotovimo, da je imela brigada 15. avgusta 22 članov KPS več, 2 kandidata manj, 5 članov ZKMJ več ali skupno 25 komunistov več.

Sredi avgusta je bilo v brigadi izvedenih nekaj kadrovskih sprememb. Gorazd Škoporec-Borut je napredoval od šefa obveščevalnega centra v brigadi za šefa obveščevalnega centra pri operativnem štabu VI. in XI. brigade. Na njegovo mesto je prišel iz 1. bataljona Jože Šacer. Namestnik komandanta 1. bataljona Ciril Šuligoj-Tine je bil postavljen za operativnega oficirja štaba brigade. Na tečaj za propagandiste, ki je bil pri odseku za informacije in propagando pri slovenskem narod-

Funkcionarji brigade avgusta 1944. Z leve: Bogdan Marinič-Dane, Milan Trtnik, Marjanca Ulamec, Stane Dolanc in Ivan Urbančič-Hinko

noosvobodilnem svetu, je bil odrejen vodja propagandnega odseka v brigadi Stane Lavrič, na njegovo mesto pa je bil postavljen njegov dotedanji pomočnik Stane Dolanc. Iz 1. bataljona je bil premeščen v obveščevalni vod pri štabu brigade Edvard Naglič. Komandir čete Jože Antoličič iz 1. bataljona je napredoval za namestnika komandanta 2. bataljona, s te dolžnosti pa je šel za namestnika komandanta 1. bataljona Milan Trtnik.[44]

Dejavnost brigade na Moravškem, v Zasavju in na območju Trojan

Dejavnost Zidanškove in Šlandrove brigade kot tudi drugih enot IV. operativne cone je povzročila v sovražnikovih vrstah krizo. Nekatere nemške vojaške enote so bile tako demoralizirane, da si niso upale iz številnih postojank. Operativni štab VI. in XI. brigade je 13. avgusta poročal, da se je sovražnik zabil v postojanke in da ni na območju, kjer je bila Zidanškova brigada na spregled že več dni nobene njegove enote. Na cestah Vransko—Trojane—Blagovica in Vransko—Trojane—Zagorje pa so poročali štabu IV. operativne cone, da ni bilo zapaziti sovražnikovih premikov že več kot 10 dni.[45]

S tem, da so pregnali sovražnika iz Št. Ožbalta in da se je umaknil s Trojan, se je partizansko osvobojeno in polosvobojeno ozemlje močno razširilo. Poleg Gornje Savinjske doline je bila delno svobodna Tuhinjska dolina, pod partizanskim nadzorstvom pa so bila območja, ki jih povezuje cesta od Blagovice prek Trojan do Vranskega. Polosvobojena območja pa so se raztezala proti revirjem in proti jugu na Moravško. Da bi ta razsežna območja med revirji in Gornjo Savinjsko dolino s ciljem izvajanja vojaških in političnih akcij čim bolje obvladali, je štab IV. operativne cone 11. avgusta podredil operativnemu štabu VI. in XI. brigade še enote Kamniško-zasavskega odreda, ki so operirale na levi strani Save.[46]

V noči med 13. in 14. avgustom se je Zidanškova brigada razmestila na položaje med Kolovratom, cesto Šentjur—Moravče in Tlačnico. Na to območje jo je usmeril operativni štab VI. in XI. brigade, da bi preprečila morebitne vpade nemških enot v Moravško dolino. Pred njenim prihodom so Nemci 9. avgusta prodrli od Litije do Vač. Njihovega vdora takrat ni bilo mogoče preprečiti, ker je bil na Moravškem le del 2. bataljona Kamniško-zasavskega odreda.[47] Vdor iz Litije do Vač je bil znak, da pripravljajo Nemci zaradi partizanske dejavnosti protiakcije in povračilne ukrepe. Posadke, ki so jih umaknili iz manjših postojank, so razporedili v močnejše postojanke. V obdobju, ko je pobuda še zmeraj bila na strani enot IV. operativne cone, se je okupator zavedal, da se mora kljub trenutni nemoči razmeram prilagoditi in začeti s takšnimi protiakcijami, za katere je bil zmožen. Zato se je opredelil za dva osnovna posega in sicer za zavarovanje glavnih komunikacij ter za okrepitev in utrditev večjih postojank, ki bi mu služile kot izhodiščne baze za zavarovanje prometnih zvez. Ker sta Zidanškova in Šlandrova brigada onemogočili promet po glavni cesti Ljubljana—Celje, Kamniško-zasavski odred pa je z neprestanimi akcijami ogrožal in zaviral promet na zelo pomembni progi Ljubljana—Zidani most, je bilo pričakovati, da bodo Nemci usmerili svoje enote na ta območja in proti omenjenim partizanskim enotam. Nemci niso imeli na voljo večjih vojaških rezerv, s katerimi bi lahko posredovali na operacijskih območjih Zidanškove in Šlandrove brigade ter Kamniško-zasavskega odreda (KZO). Zato so začeli zbirati in združevati enote iz več postojank. Odločili so se za taktiko vdorov na osvobojeno ali polosvobojeno ozemlje s pomočjo močnejših

združenih enot. S takšno obliko vojaške dejavnosti so želeli doseči dvoje: partizanske enote so hoteli odvrniti od komunikacij, obenem pa bi s tem zavarovali pred morebitnimi partizanskimi napadi svoje postojanke. Z vdori na partizanska območja pa so hoteli Nemci zavreti tudi nadaljnjo mobilizacijo za NOV in nadaljnji razmah osvobodilnega gibanja.

Po partizanskih obveščevalnih podatkih je imel okupator sredi avgusta 1944 v kamniškem okrožju poleg orožnikov, tovarniških in obmejnih stražarjev še tele enote: III. in IV. bataljon šolskega polka Brandenburg. V Domžalah je bilo 460, v Kamniku pa 300 pripadnikov te enote. Med njimi je bilo kakih 100 Ukrajincev. Enote II. in III. bataljona 28. SS policijskega polka Todt so imele v Št. Vidu 400 mož, Krašnji 300 in Blagovici 145, medtem ko je bil sedež štaba tega polka v Kamniku. Tu je bilo tudi 150 mož 3. motorizirane orožniške čete Alpenland. Za zavarovanje proge Kamnik—Ljubljana in drugih prometnih zvez sta bili dve četi 517. bataljona deželnih strelcev. Sedež štaba bataljona je bil v Kamniku. Iz te postojanke so bile verjetno tudi posadke v kamniški smodnišnici 70 mož, na Krumperku 150, v Mengšu 60 in na Črnučah okrog 100 vojakov. Poleg omenjenih enot sta v tem času v Domžalah in Mekinjah delovali tudi dve postojanki gorenjskega domobranstva. Poglavitno težo bojev proti partizanskim enotam na slovenskem Štajerskem je nosil 25. SS policijski polk, ki je imel del svojih enot tudi v revirjih. Tam so bile razmeščene tudi štiri čete 922. bataljona deželnih strelcev ter dve četi vermanov iz vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska. Nemci so navedene enote često premeščali in se je zato številčno stanje posameznih postojank pogosto spreminjalo.

Velika vsestranska dejavnost osvobodilnega boja na območju Moravške doline Nemcem ni mogla ostati prikrita. Nasprotno, vedeli so da predstavlja za partizane Moravška dolina izhodiščno bazo za napade na komunikacije v Črnem grabnu in Zasavju. V Moravški dolini so bila skrivna skladišča zavezniškega orožja in materiala ter skladišča gospodarskih komisij. Tu so se zbirali novinci s celotnega področja IV. operativne cone in se pripravljali za odhod na Dolenjsko. Tako so Nemce navajali številni vzroki, da so začeli z vpadi prav na Moravško, ki je bilo za njih v primerjavi z Gornjo Savinjsko dolino pomembnejše in za izvajanje vojaških operacij lažje dostopno.[48] Nemci so svoj velik in široko zasnovan pohod na

Moravško uprizorili 13. avgusta. Njihova prva kolona je nastopala iz Krašnje prek Limbarske gore in je zvečer zasedla Moravče. Druga kolona, v sestavi katere so bili tudi tanki, je nastopala iz Domžal in je prav tako prodrla zvečer v Moravče. Tretja kolona je nastopala iz Litije preko Grmač in Sv. Miklavža. Tudi ta je prispela zvečer v Moravče. Sovražnikovi vojaki so na več krajih požigali in ropali. Tudi tokrat je bilo na Moravškem malo partizanov. Samo kakih 30 oboroženih borcev Kamniško-zasavskega odreda se ni moglo upreti močnim nemškim enotam. Ker so Nemci prišli s tako lahkoto do Moravč, so se za ponoven pohod odločili tudi naslednjega dne. Tako je 14. avgusta nastopalo v jutranjih urah iz Št. Vida približno 400 in Blagovice približno 150 nemških policistov. Partizanske in sovražnikove patrulje so se spopadle pri Pečah. Tu so Nemci tega dne ustrelili terensko aktivistko Minko. Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal Zidanškovi brigadi, da mora sovražnika takoj napasti. V boj sta šla dva bataljona in pregnala Nemce proti Moravčam. Tu so se posedli na 16 tovornjakov in se odpeljali proti Št. Vidu. Politično delavko Minko je brigada pokopala z vojaškimi častmi. Komandant Andrej Cetinski-Lev pa je ob grobu v govoru obljubil, da bodo borci njeno in tudi druge slovenske žrtve maščevali.

Operativni štab VI. in XI. brigade, ki ga je tedaj še vedno začasno vodil kapetan Andrej Cetinski-Lev, se je 15. avgusta pridružil na položajih St. Gotard—Zaplanina Šlandrovi brigadi. Brigada je na tem terenu nadzirala cesto Trojane—Vransko in varovala Moravško dolino pred morebitnim sovražnikovim vdorom s te strani.[49]

Obveščevalni center operativnega štaba VI. in XI. brigade je 15. avgusta v svojem situacijskem poročilu za Moravško opozoril na nevarnost pred vojaškimi enotami slovenskega domobranstva in pred njihovo propagandno dejavnostjo. V poročilu je navedel, da se je 14. avgusta pripeljalo iz Domžal v Dob kakih 50 domobrancev, ki so prodajali časopise Domoljub, Bogoljub in tudi drugo njihovo literaturo. Ljudi so vsiljivo nagovarjali »bodite za nas, mi smo krščanski ljudje« in podobno. Zvečer je iz Št. Vida v Moravče odpeljalo šest vojaških tovornih avtomobilov. Štirje so bili naloženi z vojaštvom, dva pa sta bila prazna. Z njima so nameravali seliti Tomanove. Sovražnikovi vpadi so prebivalce Moravč tako vznemirili, da je večina zbežala v gozdove. Obveščevalna služba je dobila

15. avgusta sporočilo, da je sovražnik tudi tega dne krenil od Save proti Moravčam.[50]

Na sovražnikove vdore je operativni štab VI. in XI. brigade reagiral z novimi povelji Zidanškovi in Šlandrovi brigadi. Zidanškovi je ukazal, da mora sovražnika napasti, če bo skušal s katerekoli strani prodreti v Moravško dolino. Njena naloga je nadalje bila preprečiti ropanje in selitev partizanskih družin. Šlandrovi brigadi pa so ukazali, da mora z zasedami proti Vranskemu in proti vzhodu zavarovati dostope v Moravško dolino. Obe brigadi pa sta se sočasno pripravljali za akcijo na Bonačevo tovarno papirja na Količevem.

Dne 15. avgusta je Zidanškova brigada sporočila operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da Nemci in domobranci selijo zasavske vasi Veliko vas, Prekar in Senožeti. To je razburilo in zbegalo prebivalce po vsej Moravški dolini. Prejšnjega dne so bili priče, ko so Nemci selili nekaj ljudi iz Vrhpolja in okolice, zlasti pa so jih vznemirile vesti, da nameravajo Nemci seliti po vsej Moravški dolini in tudi zasavske vasi. Politični delavci in domačini so zato prišli v štab Zidanškove brigade ter prosili za pomoč. Brigada se je nato premaknila proti ogroženim območjem. Naslednjega dne, 16. avgusta, je prišlo okoli 400 Nemcev in približno 300 domobrancev selit kmete iz vasi Zgornji in Spodnji Prekar ter Hrib. Operativni štab VI. in XI. brigade je Zidanškovi brigadi ukazal, da napade sovražnika z dvema bataljonoma. Brigada je krenila prek Grmač in se spopadla s sovražnikom. Nemci in domobranci so se po spopadu umaknili proti Litiji.[51]

Drugi dan, 17. avgusta, je bila Zidanškova brigada na položajih Zgornja Slivna—Vrhpolje. Iz smeri Litija—Kresnice je sovražnik nastopal proti njenim položajem. V njegovih enotah je bilo približno 300 policistov, vojakov in domobrancev. Domobranci so si za akcijo namesto svojih kap, nadeli titovke. Prvi in drugi bataljon sta sovražnika napadla in se z njim bojevala ves dan. Po ostrih bojih je brigada prisilila sovražnika, da se je umaknil proti Litiji. Brigada je zaplenila puško, pištolo ter voz živil in zaklanih svinj. Sovražnikove izgube so bile po partizanskih poročilih občutne. S tovornimi avtomobili je odpeljal približno 30 mrtvih in ranjenih, medtem ko je brigada imela enega mrtvega in pet ranjenih.

Tega dne se je z Zidanškovo brigado bojeval proti napadalcem tudi Kamniško-zasavski odred. Njegove položaje je na-

padlo kakih 200 Nemcev, ki so prihajali iz Ribč in so nastopali v smeri proti Zgornjemu Prekru. Kamniško-zasavski odred se je z njimi spopadel in jih z jurišem pregnal k vasi Hrib. Po ponovnem boju je prisilil sovražnika k umiku. V štiriurnih bojih je imel sovražnik 2 mrtva in več ranjenih, odred pa 1 mrtvega in 2 ranjena. Zidanškova brigada in odred sta tega dne preprečila sovražniku, da bi oropal in požgal domove družin, ki jih je v preteklih dneh odpeljal. Sovražniku je na njegovem begu odred zaplenil puško, oropano živino, živež in nekaj vojaške opreme. Tega dne so bili aktivni tudi odredni minerji. Ob 15. uri so minirali vlak med Zagorjem in Savo. Iztirili so lokomotivo, tender in osem vagonov pa je bilo uničenih. Prekopali so še 50 metrov železniške proge, zaradi česar je bil prekinjen promet za 18 ur.[52]

V noči od 17. na 18. avgust je Šlandrova brigada izvedla na Količevem in Viru izredno uspešni akciji. Iz skladišč Bonačeve tovarne papirja je odpeljala 18 voz ciklostilnega in drugega papirja, iz tiskarne pa velik tiskarski stroj in precejšnje količine barve. Prav tako so iz Kocijančičeve tiskarne odpeljali manjši tiskarski stroj, medtem ko so iz Majdičevega mlina na Viru odpeljali 8 ton soli. Akcijo za nabavo papirja je Šlandrova brigada izvedla na osnovi povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu IV. operativne cone, da priskrbi za osrednje tehnike na Dolenjskem večje količine papirja. V akciji bi morala sodelovati z delom svojih enot tudi Zidanškova brigada in Kamniško-zasavski odred. To pa so ji sredi priprav preprečili Nemci, ki so, kot je bilo že opisano, vdrli 17. avgusta iz Ribč proti Zgornjem in Spodnjem Prekru. Obe enoti sta z njimi bili hude boje in jih pregnali proti Litiji. Zaradi izpada borcev Zidanškove in dela odreda, ki so še vedno varovali območja proti Litiji, so Šlandrovci k izvedbi akcije naglo pritegnili četo VDV, terenske aktiviste, skojevce s terena in propagandiste centralne vojne tehnike IV. operativne cone. Akciji na Količevem in Viru bi zaradi nemškega spopada z Zidanškovo brigado in odredom skoraj odpadli, vendar je treba poudariti, da so Šlandrovci in vsi drugi udeleženci obe akciji sijajno usklajali. Organizacija tako različnih udeležencev je delovala prav vzorno in jo je treba opisati kot uspel primer odličnega sodelovanja med vojsko in političnimi organizacijami na terenu.

Na drzni akciji, izvedeni v noči na 18. avgust, je operativni štab VI. in XI. brigade pričakoval že istega dne reakcijo nemških enot. Zato je Šlandrovo brigado poslal na položaje okrog Prikernice in Sv. Mohorja, Zidanškovo pa na položaje Grmače—Vrhpolje—Sv. Trojica. Moravško dolino je tako zavaroval pred vdori iz zasavske in domžalske smeri.

Operativni štab VI. in XI. brigade je v skladu z navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije o zavarovanju osvobojenih ozemelj načrtoval napad na sovražnikovo postojanko v Šentjurju. Operacija bi morala biti izvedena v noči na 19. avgust. Naloga Šlandrove brigade je bila napasti in uničiti postojanko, Zidanškove pa sodelovati pri zavarovanjih. Brigadi sta ravnali v skladu s prejetimi povelji. Dva bataljona Šlandrove sta krenila proti Šentjurju, do napada pa ni prišlo, ker so Nemci postojanko izpraznili že podnevi 18. avgusta. Prvi in tretji bataljon Šlandrove brigade sta se nato razmestila v bližini Šentjurja, 2. in 4. bataljon pa sta se vrnila na položaje k Prikernici in Sv. Mohorju.

Zidanškova brigada je 19. avgusta ostala na starih položajih Grmače—Vrhpolje—Sv. Trojica in varovala Moravško dolino iz smeri Sava—Domžale—Št. Vid—Prevoje, medtem ko je Šlandrova brigada varovala dostope od Črnega grabna.[53]

Nemci se z naglo razvijajočim osvobodilnim bojem na Moravškem niso mogli sprijazniti. Ker pa so uvideli, da so za dosedanje vdore na to ozemlje zbrali preslabotne enote, so se sedaj pripravljali za pohod na Moravško z močnejšimi silami. Njihove koncentracije za veliko akcijo so bile zapažene 18. avgusta. V Domžalah se je zbralo 500 policistov, orožnikov in domobrancev, v Št. Vidu in na Prevojah okrog 400 policistov, v Krašnji okrog 300 policistov in orožnikov ter v Ribčah okrog 200 policistov. Proti Moravški dolini so začeli Nemci prodirati 19. avgusta okoli 8. ure zjutraj. Iz domžalske smeri prek Krumperka in iz smeri Št. Vida je proti Moravčam krenilo več kolon. Glavnino svojih enot so Nemci poslali proti položajem Zidanškove brigade. Eno svojih zased je Zidanškova postavila pri Sokliču, od koder je imela lep pregled po glavni moravški cesti. Na to zasedo je naletela nemška predhodnica, ki je štela kakih 60 mož. Prva četa 1. bataljona Zidanškove brigade je sovražnikovo predhodnico prisilila k umiku, toda kmalu po tem spopadu je po cesti pripeljala močnejša kolona v kateri je bilo 6 tankov, 16 tovornih avtomobilov in 10 mo-

tociklov. Četa se je 20 minut hrabro upirala, močnega sovražnikovega pritiska pa ni mogla vzdržati. Njene položaje so Nemci začeli obstreljevati s topovi in težkimi minometi. Četa pa se je morala naglo umakniti tudi zato, ker ji je prišla za hrbet druga nemška kolona. En vod čete se je umaknil k drugi četi proti Vrhpolju, drugi vod pa proti Limbarski gori. K Sokliču je sicer hitel na pomoč del druge čete 1. bataljona, vendar je prispel prepozno, medtem ko je bila 3. četa 1. bataljona predaleč. Zasedla je položaje od Sv. Miklavža do Grmač.

Boji so se nato razvneli na položajih Ciclja, Murovice in Sv. Trojice. Tu so se z Nemci spopadli deli 4., 3. in 1. bataljona. Nemci so na položaje 4. bataljona dvakrat brezuspešno jurišali. Nato so začeli partizanske položaje močno obstreljevati s topovi in minometi. S pomočjo močnega ognja težkega orožja so Nemci s tretjim jurišem zavzeli nekaj položajev, ki jih je hrabro branil del 4. bataljona. Toda glavnina 4. bataljona je še naprej čvrsto držala položaje na Sedlu nad Sv. Križem. Tega dne so nemške enote prodirale tudi od Ribč. Na položajih pri Spodnjem Prekru in Dešnu jih je čakal 2. bataljon Zidanškove brigade, njegov levi bok pa je varoval na položajih Zgornja Slivna—Klanec del 3. bataljona iste brigade. Nastopajoče Nemce je 2. bataljon napadel in uspelo mu je po nekaj kratkih spopadih pregnati jih proti Savi. Okrog 13. ure so dobili Nemci na ključnih položajih okrepitev, ki je štela približno 800 mož. Okoli 16. ure pa so vključili v boje tudi štiri letala. Ta so mitraljirala partizanske položaje in jih obmetavala z bombami. Okrog 17. ure se je pri Sv. Miklavžu zbral ves 1. bataljon in štab brigade ga je poslal v napad na Nemce pri Vrhpolju. Bataljon je trikrat jurišal na nemške položaje, ker pa so Nemci nato proti njemu poslali močnejše enote, se je moral umakniti na Grmače. Nemci so v celodnevnih bojih s topovi močno obstreljevali položaje Zidanškove brigade in so tako zažgali nekaj domačij in gospodarskih poslopij pri Sv. Trojici, na Spodnji Javorščici in Vrhpolju. K požigu vasi so prispevala tudi nemška letala, ki so odmetavala zažigalne bombe. Zaradi očitne številčne premoči in učinkovitega topniškega in minometnega ognja so si pridobili Nemci v poznih popoldanskih urah na bojiščih okoli Kokošenj, Sv. Trojice, Vrhpolja in Javorščice terensko premoč. Brigadne enote pa so tedaj bile popolnoma izpostavljene tudi napadom iz zraka. Pred tako močnim vsestranskim nemškim pritiskom so se njene enote postopoma

umikale na območje gore Murovice, toda tudi tukaj je prišlo do hudih bojev. Čeprav so bili borci že do skrajnosti izčrpani, so vendar še zmogli toliko moči, da so Nemce z juriši in taktičnim manevrom prisilili k odstopanju. Nemci so na umiku zažgali še vas Hrib.

Po težkih bojih, ki so trajali ves dan, so se ob 19. uri zbrali 2., 3. in 4. bataljon Zidanškove brigade ter krenili v vasici Selišče in Poljane pri Vačah. Od tod so nadaljevali premik v Kandrše in Tlačnico, kjer so prenočili, medtem ko je prišel 1. bataljon z Grmač do Ustarja komaj ob 21. uri, se tu zavaroval in prenočil.

V bojih proti nemškim napadalcem je 19. avgusta sodelovala tudi Šlandrova brigada. Njena naloga je bila napasti sovražnika na cesti Št. Vid—Moravče in zadržati njegovo nastopanje iz Krašnje. Brigada je postavila zasede na stari in novi cesti proti Moravčam. Najprej so se spopadle s pobočnicami nemške kolone, ki je prihajala od Št. Vida, zasede 2. bataljona. Ker pa sovražnikovega pritiska niso vzdržale, so se umaknile proti Prikernici. Četrti bataljon je bil na položajih okrog Negastrna, na Pogledu ter na Limbarski gori. Prvi poskus prihajajoče nemške kolone iz Krašnje, da bi se pri Negastrnu prebila proti Moravčam, so enote Šlandrove brigade uspešno odbile. Nato so Nemci podprli svojo pehoto s tanki in topništvom, del nemške kolone pa se je vzpel proti Limbarski gori z namenom, da bi obšel glavnino zasede šlandrovcev in jim prišel za hrbet. Četa 4. bataljona Šlandrove brigade je Nemce, ki so se vzpenjali na Limbarsko goro, napadla. Po približno tri in polurnem boju so se morali šlandrovci umakniti. Ker so Nemci nato napredovali do Mošenika, je štab brigade ukazal 2. in 4. bataljonu umik v Poljane; od tod sta krenila v Dolgo brdo. Nemcem je uspelo priti v Moravče ob 5. uri popoldne. Tu se niso zadrževali dolgo. Med 18. in 19. uro so Moravče in okolico zopet obletavala letala in dajala nemškim enotam znake za umik.

Nemci so tega dne dosegli svoj cilj. Prodrli so v Moravče, vendar jih je to stalo precejšnje izgube. Po partizanskih poročilih naj bi imeli na položajih Zidanškove 35 mrtvih, več mrtvih in ranjenih pa so imeli tudi na bojiščih Šlandrove brigade, zlasti na Limbarski gori. Zidanškova brigada je imela dva padla, enega ranjenega in 16 pogrešanih. Nekaj pogrešanih so menili, da je verjetno padlo, za večino pa so sklepali, da so de-

zertirali. Šlo je za vermane, ki se niso mogli vživeti v novo okolje in tudi ne prenašati velikih naporov in ne težkih bojev, ki so bili v brigadah pogosti in neizogibni. Zidanškova brigada je v bojih zgubila lahki italijanski minomet in štiri puške. V Šlandrovi sta padla dva borca, trije so bili ranjeni in trije pogrešani.

Enote Zidanškove brigade so nosile tega dne poglavitno breme sovražnikovih napadov, katerega cilj je bil prodreti v Moravče. Štab brigade je z bataljoni dobro manevriral in tudi bataljonska vodstva so se sproti spreminjajočemu se stanju na bojiščih spretno prilagajala. Borbena morala brigade je bila, s tem ko upoštevamo veliko število novincev in precejšnje število nekdanjih vermanov, zelo dobra. Štab brigade je v relaciji z dne 22. avgusta 1944 med drugim ugotovil, da so se v bojih izločili politično nezanesljivi elementi, hkrati pa da so izpričali veliko borbenost tovariši, ki tudi v najbolj kritičnih trenutkih niso popustili. Sovražnik je svojo enodnevno vojaško akcijo na Moravško pripravil dokaj premišljeno. Na voljo je imel enote, ki so štele prek 1.400 mož. To pa še ni predstavljalo prednosti proti enotam, ki jim je poveljeval operativni štab VI. in XI. brigade. Nemci so dosegli svoj cilj in prednost iz tehle vzrokov. Napadali so na zelo široki črti. Njihove enote so nastopale s severa, zahoda in juga. V dogajanja na bojiščih pa so odločilno posegli tanki, topništvo, minometne enote in letala. Večina mlajših borcev, ki je takrat predstavljala v Zidanškovi in Šlandrovi brigadi glavnino, ni bila vajena tako intenzivnega pritiska težkega orožja in napadov iz zraka. Povrh vsega so morali partizani s strelivom šteditи, saj jim je bilo po nekaj urah ostrih bojev jasno, da bo treba vzdržati do noči. Izredno olajšujoče za Nemce pa je bilo to, da v bojih niso sodelovali 1. in 3. bataljon Šlandrove brigade ter 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda. Kolikor bi se takrat dalo v operacije vključiti tudi te tri partizanske bataljone, bi bil lahko izid bojev tega dne bistveno drugačen.[54]

Partizanske patrulje so se 20. avgusta na več krajih Moravške doline spopadle z Nemci, ki so ponekod delali hišne preiskave. Štab Zidanškove brigade je bil tega dne z 2. in 4. bataljonom na območju vasi Peče in Tlačnica, 1. bataljon je bil na položaju Peske—Kandrše, 3. bataljon pa v vasi Strmenjive. Vse enote so se zavarovale pred morebitnimi sovražnikovimi napadi in v glavnem počivale. Zidanškova brigada je

morala poslati posebej zavarovanje za cesti Trojane—Lukovica in Koseze—Grmače.[55]

Kljub krajšemu počitku je bilo prav 20. in 21. avgusta v enotah Šlandrove in Zidanškove brigade precej organizacijskega dela. Obe brigadi sta morali poslati za okrepitev zaščitnega bataljona cone 25 borcev, za formiranje sanitetne in intendantske ekipe pri bolnicah 30 borcev. Oboroženi so morali biti s puškami in šestimi lahkimi mitraljezi. Za osnovanje zalednih oblasti so morali določiti 60 borcev, oboroženih s puškami, brzostrelkami in štirimi lahki mitraljezi. Operativni štab VI. in XI. brigade pa je 21. avgusta ukazal skladno s poveljem štaba IV. operativne cone z dne 17. avgusta, da morata brigadi poslati tudi v bataljon vojske državne varnosti 100 borcev, oboroženih s štirimi lahkimi mitraljezi, desetimi brzostrelkami in puškami. Kolikor bi se tako pogoste in občutljive premestitve nadaljevale, bi lahko prišlo v razvoju enot operativnega štaba VI. in XI. brigade do zastoja.

Šlandrova brigada je 21. avgusta štela 966, Zidanškova 724 in 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda 207 partizanov. Tako so štele vse enote, ki jim je poveljeval operativni štab VI. in XI. brigade 1.897 partizanov, medtem ko so v istem času štele enote XIV. divizije 1.263 partizanov. Iz navedenih številk je med drugim razvidno, da so bili v tem času podani pogoji za ustanovitev nove divizije IV. operativne cone.

Skladno z navodili glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da mora XIV. divizija čimprej doseči ustrezno formacijsko številčno stanje, je štab IV. operativne cone skoraj vse zavezniške pošiljke orožja pošiljal XIV. diviziji. Za ustanavljanje novih enot je jemal oborožene borce iz Šlandrove in Zidanškove brigade. Štab cone je 20. avgusta poslal povelje Šlandrovi, da sme imeti največ 100 neoboroženih borcev, odvečne pa da mora nemudoma in brezpogojno poslati VII. korpusu na Dolenjsko. Sočasno je posredoval operativnemu štabu VI. in XI. brigade povelje glavnega štaba, da je treba izvesti popolno mobilizacijo v rudarskih revirjih. V povelju glavnega štaba je tudi rečeno, naj bi imel operativni štab VI. in XI. brigade v revirjih stalno en bataljon, ki bi naj tesno sodeloval s političnimi delavci zaradi mobilizacije in zaradi proučitve možnosti, da bi z vsemi enotami izvedli v Trbovljah večjo akcijo Spričo navedenih ukazov je začelo številčno stanje brigad kljub še vedno močnemu dotoku novincev zastajati oziroma

upadati. Pripomniti pa je treba, da je moral štab IV. operativne cone omejiti število neoboroženih borcev po brigadah, saj bi nadaljnje povečevanje takšnega nesorazmerja v prid neoboroženim negativno vplivalo na bojno sposobnost operativnih enot.[56]

Ker sta Zidanškova in Šlandrova brigada oddali precejšnje število borcev, vse pa sta morali tudi dobro oborožiti, je 22. avgusta v zvezi z nastalim neugodnim stanjem pisal operativni štab VI. in XI. brigade štabu IV. operativne cone, da bo zato primoran v vsaki brigadi razformirati po en bataljon. Pred tem ukrepom pa je od štaba cone želel odgovor, ali bosta brigadi dobili iz skladišč kaj orožja za neoborožene novince in ali naj odvečne novince pošljeta VII. korpusu na Dolenjsko.[57]

Do 22. avgusta je Zidanškova brigada počivala in urejala enote na območju vasi Kandrše—Tlačnica, prek dneva pa je krenila na območje Motnik—Ločica ter razporedila enote v vaseh Velika in Mala ravan. Šlandrova brigada je bila tega dne na položajih Zgornjega Motnika, v Jakov dolu in v Motniku, njen 4. bataljon pa je odšel zaradi prenašanja zavezniškega materiala na spuščališče na Malo planico.[58]

S poveljem, kje naj bodo razporejene enote Zidanškove in Šlandrove brigade, je operativni štab VI. in XI. brigade poslal 22. avgusta brigadama informacije o moči bližnjih sovražnikovih postojank. Tako je imel na voljo podatke za Celje, da je v njem 1.200 sovražnikovih vojakov, v Krašnji 364 policistov in orožnikov, v Blagovici 40 policistov in orožnikov ter na Vranskem 52 orožnikov, policistov in gestapovcev.[59] Pripomniti je treba, da so bili ti podatki nepopolni.

Potem ko je Zidanškova brigada zasedla 22. avgusta zvečer nove položaje, je štab Šlandrove ukazal 3. bataljonu, naj pošlje eno četo na zavarovanje v smeri proti Vranskemu. Četa bi morala postaviti zasedo na glavni cesti Ločica—Vransko, kar pa ni naredila. Zavzela je položaj na stranski cesti proti Motniku v bližini Ločice. S tem je bil ogrožen del enot Zidanškove brigade, ki so bile zjutraj 23. avgusta v soteski proti Trojanam, ali bolje rečeno, glavna cesta proti Trojanam ni bila zavarovana, kljub temu da je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal brigadama v svojem povelju z dne 22. 8. kje morajo postaviti zavarovanja in da morata na svojih področ-

jih minirati tudi vse ceste. Prav iz nezavarovane smeri od Vranskega se je 23. avgusta že ob 6. uri zjutraj pojavila nemška motorizirana kolona. Vojaštvo, naloženo na 18 tovornih avtomobilih, se je peljalo proti Ločici. Četa Šlandrove brigade je s svojih dokaj oddaljenih položajev avtomobilsko kolono obstreljevala, vendar je ta nadaljevala vožnjo proti Trojanam. Nemci so na ostrem zavoju glavne ceste pod Trojanami pri Kofinarju in pri Zlokarjah trčili na enote Zidanškove brigade, ki pa so se kljub presenečenju hitro znašle. Zaseda 4. bataljona je pri Kofinarju po krajšem spopadu jurišala na nemško predhodnico in jo pregnala. Mrtvi so obležali 3 Nemci, ki so bili na čelu predhodnice. Skoraj v istem času je Nemce odbila tudi zaseda 1. bataljona pri Zlokarjah Nato so sledili nemški protiudarci. Zasedi Zidanškove brigade so bataljonska vodstva okrepila in spopadi so se zaostrili. Po nekaj juriših je partizanom uspelo napadalce odbiti. Nemci so po prvih neuspehih okrepili in razširili svoje vrste v napadu. Zaradi očitne nemške premoči, so se nato borci Zidanškove umaknili s ceste na položaje h koti 463. Bataljona sta nato čvrsto držala območje, ki se razteza na levi strani ceste od kote 463 do gostilne Konšek na Trojanah. Četa 3. bataljona Šlandrove brigade je nemško napredovanje zavirala s položajev, ki so bili na koti 770 nad Strmcem oziroma z desne strani ceste proti Trojanam. Nemci so kljub temu počasi prodirali proti Strmcu in Lebenicam. Ena četa Šlandrove je Nemce ustavila in jih prepodila na nasprotni hrib proti Lipovcu. Ti so nato zavzeli položaje in začeli obstreljevati šlandrovce z minometi in mitraljezi. Komandant bataljona se v močnem sovražnikovem ognju ni znašel. Umaknil se je s položaja in tako povzročil med moštvom zmedo. Poveljstvo je nato še v pravem času prevzel načelnik štaba brigade Franc Zavasnik-Božič. Bataljon je uredil in uspelo mu je, da ga je kljub močnemu sovražnikovemu ognju ter okrepitvam dvajsetih tovornjakov policije in trem tankom vrnil na stare položaje. Nemcem je prišla pomoč okoli 3. ure popoldne, toda enote Šlandrove in Zidanškove brigade so njihov pritisk vzdržale do 20. ure. Sovražniku niso dovolile, da bi jih premaknil s položajev in se polastil glavne ceste, ki pelje čez Trojane. Na umiku proti Vranskemu sta pri Ločici ob pol sedmih zvečer naletela dva nemška tovornjaka vojaštva na zasedo dveh čet Šlandrove brigade. Zaseda je streljala po Nemcih in jim prizadejala nekaj žrtev. Šlandrovci so tega dne

med boji porušili na cesti Ločica—Motnik vse mostove ter jo zasekali na več mestih in zatrpali z drevjem.

Šlandrova brigada je v bojih med Trojanami in Vranskim sodelovala s 3. bataljonom in četo 2. bataljona, medtem ko pri 1. bataljonu, ki je varoval v Motniku top, in pri 2. bataljonu, ki je bil v zasedi v Jakobdolu, bojev ni bilo. Ker so partizani pričakovali Nemce tudi od Blagovice in Šmartnega, so v to smer poslali na zavarovanje bataljona Zidanškove brigade. Sovražnik pa s te strani ni nastopal. Po partizanskih poročilih so imeli Nemci tega dne precej mrtvih in ranjenih. Odpeljati so jih baje morali na desetih tovornih avtomobilih. Iz Zidanškove brigade sta padla vodnik Karel Pikl iz Nove Štifte in borec Alojz Lajler iz Radane vasi pri Zrečah, ranjen pa je bil Štefan Korošec iz Stranic. Vodnika Pikla so soborci pokopali na trojanskem pokopališču ter ob slovesu izstrelili častno salvo. Lajler je umrl med prevozom v bolnišnico in so ga pokopali na drugem mestu. Šlandrova brigada je imela 1 padlega in 2 ranjena.

Z območja Trojan se je Zidanškova brigada v nočnih urah premestila proti jugu in zasedla položaje na območju Kolovrata. Operativni štab VI. in XI. brigade je s svojim poveljem z dne 23. avgusta usmeril Zidanškovo brigado na sektor Peče—Moravče. Ukazal ji je, da se zaradi spuščanja zavezniškega materiala poveže s conskim orožarjem. Zavezniška letala so bila napovedana za noč med 26. in 27. avgustom 1944.[60]

Tragedija 1. čete 4. bataljona

Dne 24. avgusta je iz sovražnikove postojanke Izlake krenilo proti Zidanškovi brigadi okoli 300 Nemcev. Brigada je, utrujena od celodnevnih premikov in bojev, ki jih je bila prejšnji dan, počivala. Nobenih znakov ali poročil ni bilo, da je sovražnik že na pohodu. Štab 4. bataljona je po prihodu brigade na Kolovrat določil za zavarovanje proti vzhodu svojo 1. četo. Poslal jo je dober kilometer od Kolovrata v zaselek Prevalje. Četa se je nastanila na kmetiji Smrkolj (Slavko Resnik, Prevalje št. 9). Večina borcev in starešin je polegla v hlev pod hišo in takoj zaspala. Dva stražarja so postavili približno 500 metrov nižje ob poti, ki pelje proti Izlakam. Zjutraj sta med prvimi vstala Rudi Adamič iz Stranic in Grega Picl iz Frankolovega. Okoli 7. ure je Picl opozoril Adamiča,

da prihaja proti kmetiji kolona partizanov. Adamič je pogledal in ga popravil, da niso partizani, pač pa zeleni. Toda, ko sta hotela prebuditi tovariše, sta se zgrozila. Policisti in belogardisti, ki so obšli stražarja, so jih imeli že vse obkoljene. V tistem trenutku je sprožil nemški mitraljezec in smrtonosno kosil po spečih partizanih v hlevu. Streljali pa so tudi drugi. Pobili so tri borce in dve borki. Presenečenje je bilo strahotno. Nemci in beli so jurišali na prebujajoče se partizane ter vpili »roke kvišku«. Adamič se je zazrl v ubito bolničarko Pepco iz Ribnice na Pohorju in v ubitega političnega delegata Saviča iz Savinjske doline. Takrat pa ga je udaril policist s polenom po glavi, da se je zrušil. Približno sočasno, ko je prva skupina Nemcev in domobrancev napadla hlev, je druga skupina streljala na presenečena stražarja, ki sta bežala proti gozdu. Enega so smrtno zadeli, drugi pa je zbežal. V hudi zmedi je sovražnik zajel 23 partizanov. Nemci in domobranci so z ujetimi partizani in domačini ravnali zelo surovo. Najbolj so pretepali mladega komandirja čete Maksa. Z udarci so ga zbili na tla in kadar se je dvignli, so ga ponovno z udarci podrli. Ujete partizane so zvezali za roke po dva in dva in jih zastražili. Ob 14. uri so zažgali Smrkoljevo domačijo in vrgli v ogenj mrtvo partizanko. Ogenj je uničil hišo in hlev, v katerem je zgorelo tudi pet glav živine. Plamen pa je zajel in upepeljil tudi sosednjo Štarkljevo domačijo, (Pepca Logaj, Prevalje 12) kjer je zgorelo tudi šest glav živine, medtem ko so Nemci konja odpeljali s seboj.

Ujetnike so Nemci in domobranci vodili čez Reber na Trojane, odtod pa v celjske zapore. Tu so jih nekaj dni zasliševali in pretepali, nato pa večino premestili v mariborske zapore. Rudi Adamič, Grega Pidl, Štefan Fijavž, vsi iz Stranic, in še nekateri so se spretno izgovarjali, da so bili v Bočni kot vermani mobilizirani. Nemci so jih potem poslali k vermanom v Vuzenico, toda večina jih je odtod dezertirala in se skrivala do osvoboditve v bližini svojih domov. Ujetega Emerika Jeznika so Nemci poslali iz zapora v ujetniško taborišče, ki ga je preživel. Od celotne 1. čete 4. bataljona se je rešilo le nekaj partizanov. Med pobitimi in zajetimi je bilo tudi 14 skojevcev. Tak je bil tragičen konec čete, ki se ni primerno zavarovala. Ob nemškem napadu bi morala posredovati 4. in 1. bataljon. Ker pa sta prejšnji dan porabila strelivo, tako je poročal štab brigade, se z Nemci nista mogla

spustiti v boj. Nemci so po likvidaciji 1. čete napredovali proti Kolovratu, brigada pa se je umaknila v vas Strma njiva. Po napadu se je govorilo, da je Nemce pripeljala po skrivnih poteh iz doline neka ženska, vendar ni ugotovljeno, če so jo prisilili Nemci, ali pa je bila izdajalka.

Padlih šest partizanov, med katerimi sta bila Franc Lavre in Martin Lešnik, so domačini pokopali na Smrkoljevem vrtu, po vojni pa so jih prekopali na pokopališče na Kolovrat.[61]

Brigada je dobila 24. avgusta povelje od operativnega štaba VI. in XI. brigade, da mora zaradi bližnjih akcij takoj s tremi bataljoni na položaje Št. Jošt na Dobrovlje. Bataljon, ki je bil tedaj v Revirjih zaradi mobilizacije, je bilo rečeno v povelju, naj še naprej izvaja prejete naloge. Brigada se je potem premestila na položaje Glisnik—Slapnik.[62]

Napad na postojanko pri Sv. Katarini

Zidanškova brigada je bila 26. avgusta na položajih Vrh—Klanec. Njen 3. bataljon je dobil dve nalogi: napasti in likvidirati sovražnikovo postojanko v vasi Sv. Katarina (sedaj Čeče) nad Trbovljami, nato pa kreniti na mobilizacijo v Revirje. Za napad pri Sv. Katarini so se partizani odločili zato, ker so dobili od terenskih političnih delavcev o nemški posadki zelo ugodne podatke. V štab 3. bataljona so namreč prišli povedati, da bo treba postojanko napasti le navidezno. Dejali so, da so s posadko domenjeni tako, da se bo ta po krajšem partizanskem obstreljevanju vdala. Komandant 3. bataljona Jože Vesel-Viktor in drugi člani štaba so predlog za napad sprejeli, vendar so se domenili, da bodo šli v akcijo previdno. Na to so jih opozarjale skušnje iz meseca junija, ko je postojanko napadala Šlandrova brigada in jo močno poškodovala.

Komandant bataljona Jože Vesel-Viktor se je odločil, da bo postojanko napadla skupina, ki se je prejšnji mesec izkazala ob napadu na Sv. Trojico. Skupino in napad je sklenil voditi osebno. Za zavarovanje akcije pa je štab bataljona določil četo borcev. Komandant Vesel, pomočnik političnega komisarja bataljona Ivan Krulc-Iztok, jurišna skupina in četa so se ločili od bataljona zgodaj zjutraj ter prišli na rob gozda pri Sv. Katarini okoli osme ure. Pomočnik političnega komisarja Krulc je borcem pojasnil pomen akcije, komandant

Vesel pa je razdelil četo v zasede. V postojanki so tedaj opazili nekaj do pasu slečenih sovražnikovih vojakov, ki so se pripravljali, da se bodo umivali, razločno pa se je videlo, da je cerkev, ki je služila sovražniku za osrednjo utrdbo, na stežaj odprta. Napadalcem se je ponujala priložnost, da iznenadijo sovražnika. Komandant Viktor, pomočnik političnega komisarja Iztok, mitraljezec Ksaver, Henrik, Vinko in Ivan so stekli k odprtim cerkvenim vratom, Lado, Damjan in še trije borci z drugim mitraljezom pa so dobili nalogo obkoliti cerkev ter obračunati z orožniki, ki bi jim presekali pot do vrat in s preostalimi, ki bi jih na tem terenu zalotili. Do cerkve je bilo le kakih 40 metrov in ko so orožniki zagledali partizane, so tudi sami planili proti cerkvenim vratom. Razlegel se je komandantov klic na juriš in borci so pospešili tek, toda orožniki so bili za nekaj hipov hitrejši. Težka cerkvena vrata so zaprli in zapahnili. Komandant Viktor, ki je bil prvi pri njih, je nemočno pritiskal na kljuko, ob njem pa sta tolkla po vratih Ksaver in pomočnik političnega komisarja Iztok. Orožnike so pozivali k vdaji, vendar jih ti niso poslušali. Komandant Viktor je spustil nekaj strelov v ključavnico, toda njen mehanizem ni popustil. Tedaj so se oglasili rafali orožniških mitraljezov iz zvonika. Iztok je skočil za bližnji šolski zid ter klical Viktorja, Zdravka, Vinka in druge, naj se pod zaščito njegove brzostrelke umaknejo. Bal se je, da bodo pričeli orožniki metati bombe. To se je tudi zgodilo. Prva je kmalu eksplodirala nato pa se jih je razpočilo še nekaj, toda k sreči so lažje ranile samo enega borca.

Razen komandanta Viktorja se je od cerkvenih vrat umaknila večina borcev. Končno se je za umik odločil tudi komandant. Toda po nekaj korakih se je ustavil ter spustil iz brzostrelke rafal v linice cerkvenega zvonika. Tako izpostavljenega je tedaj zadel v prsa sovražnikov mitraljezec. Komandant Viktor je hudo ranjen omahnil po tleh in soborci so ga potegnili za drvarnico. Jože Vesel-Viktor je bil eden tistih partizanskih komandantov, ki je le s težavo prenašal umik. Če pa se mu ni dalo izoginti, se je običajno tudi na odstopu sovražniku hrabro upiral. Bolničarka je komandanta obvezala, drugi pa so poskrbeli za vprego. Borci so medtem obstreljevali zvonik in počasi je pričelo vsem primanjkovati streliva. Prežeti s sovraštvom do Nemcev, ki so hudo ranili priljubljenega komandanta Viktorja ter Vinka in vodnika Zdravka, z napa-

dom niso hoteli odnehati. Pomočnik političnega komisarja Iztok se je spomnil raketne pištole. Iz nje je izstrelil na cerkveno streho tromblon, nato raketo in zopet tromblon. Iz dima se je pokazal ogenj, ki se je naglo razširil po vsem ostrešju. Nemške obrambe je bilo konec in borci so bili zopet pri cerkvi. Tu so opazili ubitega hrabrega mitraljezca Ksaverja. Zbali so se za mitraljez, ki ga ni bilo ob njem. Toda kmalu so ugotovili, da ga je še med bojem rešil njegov pomočnik Jernej. Cerkev je zagorela z močnim plamenom. Zrušil se je stolp in zasul vrata. Sovražnikovih strelov ni bilo več slišati. Partizanska poročila navajajo, da so orožniki v svoji utrdbi zgoreli. Zaseda iz smeri Trbovelj je tedaj sporočila, da gre orožnikom na pomoč nemška kolona. Pomočnik političnega komisarja je ukazal umik.

Partizanska enota se je premikala proti Sv. Planini in sredi kolone varovala umirajočega komandanta, ki je nato na poti izdihnil. Pomočnik političnega komisarja Iztok ga je s soborci pokopal na Sv. Planini. Udarna skupina 3. bataljona je utrpela hud udarec, saj je za Ksaverjem preminul tudi hrabri komandant Jože Vesel-Viktor, medtem ko sta bila ranjena vodnik Zdravko iz okolice Nazarij in Vinko iz Rudnika pri Radomljah. Koliko žrtev je imel sovražnik, ni ugotovljeno, vendar je mogoče iz različnih virov razbrati, da je vsa posadka zgorela. Četudi je imel sovražnik večje izgube, se je akcija 3. bataljona spričo izgube komandanta in drugih žrtev nesrečno končala. Obenem se je izkazalo, da so terenci štab bataljona napačno informirali, saj je bilo že po prvih strelih jasno, da se orožniki ne bodo vdali.

Na željo svojcev padlega komandanta, priljubljenega domačina iz Češnjic, in na željo Moravčanov je 3. bataljon prenesel truplo Jožeta Vesela-Viktorja s Sv. Planine na moravško pokopališče. Na poti med Sv. Planino in Moravčami se je bataljon ustavil, borcem in starešinam pa je o liku pogumnega komandanta in zglednega tovariša spregovoril politični komisar bataljona Slavko Kokalj-Jožko. Na moravškem pokopališču so se poleg partizanov zbrali tudi domačini. Tu se je od komandanta Viktorja poslovil pomočnik političnega komisarja brigade Janez Kenk-Ivo, četa pa je izstrelila častno salvo.

Padec komandanta Jožeta Vesela-Viktorja in mitraljezca Ksaverja so njuni soborci težko preboleli. O njuni hrabrosti in priljubljenosti so 30. avgusta 1944 izšli v glasilu 3. bataljona

štirje sestavki. Komandir Adam je napisal članek v spomin na komandanta Pozabili te ne bomo nikdar, politični komisar čete Drago Limoni-Ljubo članek Ksaverja ni več, Ivan Krulc-Iztok je opisal padec obeh v članku Juriš na postojanko Sv. Katarina. Isti avtor je zložil tudi s posvetilom v začetnih črkah verzov pesem:

Komandantu Viktorju v spomin

Veselih lic, mladostni cvet življenja
Izgubljen je, zanj ni več vstajenja.
Kri pognala nove bo cvetove, sad
Trpljenja tvojega, ljubezni, vročih nad.
Opora bil si nam v trpljenju, mukah.
Rešitev gledali smo v tvojih rokah.
Juriš ljubil si nadvse, preziral smrt,
Umrl si, vendar tvoj duh ne bode strt.[63]

Iz notranjega življenja brigade

Brigada je med 13. in 26. avgustom pridobila 113 novincev, med katerimi je bila večina prostovoljcev. V Kamniško-zasavski odred so za Dolenjsko poslali 54, v bataljon VDV, kot je bilo že omenjeno, pa s popolno oborožitvijo 40 borcev.

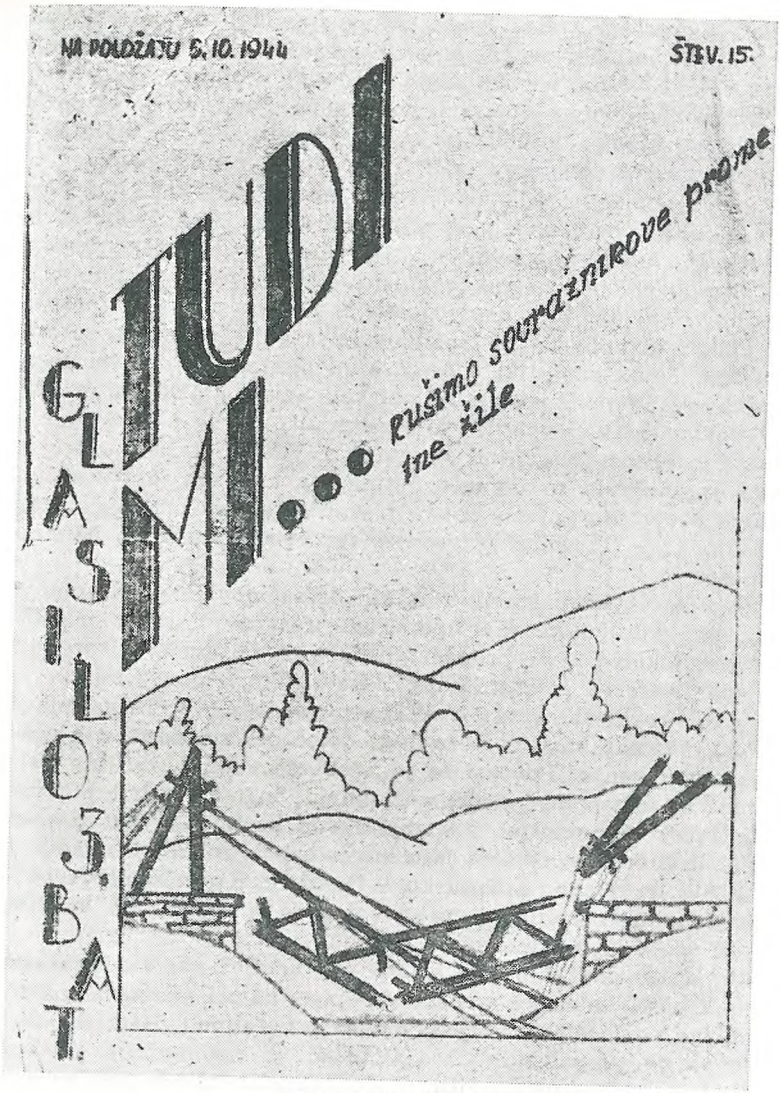
Avgusta je šlo na tečaj 5 borcev, dezertiralo pa jih je 9. Med dezerterji so bili kar trije zakonski pari, ki so si življenje med partizani predstavljali lažje in drugače. Novinci in mlajši borci, ki so v brigadi v omenjenem času že močno prevladovali, so predstavljali množico, ki ni prinesla v partizanske vrste discipline ne vojaškega duha. Za dosego discipline in vojaškega duha so morala vodstva nenehno vlagati obilo truda. Bolj grobe primere disciplinske odgovornosti pa je reševalo brigadno vojaško kazensko sodišče, ki ga je tedaj kot predsednik vodil Jože Jakoš-Školski, člani sodišča pa so bili Andrej Cetinski-Lev, Janez Kenk-Ivo in Vincenc Janko-Harkov. Vršilec dolžnosti javnega tožilca pri vojaškem kazenskem sodišču Zidanškove brigade je bil v opisanem obdobju Franc Tretjak-Ago. Tako so 21. avgusta obravnavali primer borca L. S., ker je brez dovoljenja zapustil enoto. Kaznovan je bil z ukorom in prisilnim delom, ki bi ga moral nastopiti po vojni. Brigadno vojaško kazensko sodišče pa je izrekalo

tudi najstrožje kazni. Dne 23. avgusta 1944 so obravnavali hud primer kaznivega dejanja, ki ga je storil J. Č. Imenovani je zbežal iz brigade v sovražnikovo postojanko Blagovica. Nemci so ga potem uporabili kot vodiča. Partizani so ga ujeli, sodišče pa ga je obsodilo na smrt. Obsodbi L. S. in J. Č. so s primerno politično obrazložitvijo prebrali pred brigado.

Na območjih, kjer je brigada hodila zadnjih 14 dni, je bila dobro povezana z gospodarskimi komisijami. Delo teh je brigadno vodstvo pohvalilo. Za prehrano partizanske vojske so gospodarske komisije organizirale skladišča in tako so bile odpravljene številne nevšečnosti, ki se jim prej ob zbiranju in iskanju prehrane ni bilo mogoče izogniti. Dobri pa so bili v tem času tudi stiki s terenskimi političnimi delavci in s prebivalstvom. Partizani so obiskali nekaj kmetij, ki so jih Nemci požgali. Pogorelce so spodbujali, naj še naprej vztrajajo v težkem boju proti okupatorju. V Št. Gotardu je brigada organizirala za domače miting, na katerem je v kulturnem programu poskrbela za presenečenje partizanka ruskega rodu, ki je v zadovoljstvo vseh izvedla samostojno baletno točko.

Precejšnjemu številu zbranih domačinov in partizanov je govoril politični komisar operativnega štaba VI. in XI. brigade Alojz Žokalj-Džidži, propagandisti pa so prebivalstvu razdelili večje količine partizanskega tiska in literature. Nasploh je razvil propagandni odsek ob koncu avgusta precejšnjo dejavnost. Priznati mu je treba tudi določene izvirnosti v njegovem delovanju. Povezal se je z obveščevalnim centrom brigade in je s pomočjo njegovih patrulj in političnih terenskih delavcev vtihotapljal v sovražnikove postojanke partizanski tisk in literaturo. V tem času mu je uspelo redno vtihotapljati tisk in literaturo na Vransko, v Domžale, Krašnjo in Blagovico. Letake so lepili tudi na glavni cesti in vseh javnih mestih, kjer je to le bilo mogoče.

Mnogo aktivnejši pa so bili v brigadi sami. Vsi bataljoni so izdajali tedensko stenske časopise, najprizadevnejši pa so bili na tem delovnem področju v 3. bataljonu. Radijska poročila je propagandni odsek tiskal in razmnoževal vsakodnevno, ob pomembnejših dogodkih pa so izšle še posebne dodatne izdaje. Brigadno glasilo Naša pot so imeli tedaj v tisku. Za mitinge so imeli naštudiranih več skečev in recitacij, tako da niso bili nikoli v težavah glede izvajanja kvalitetnega pro-

Glasilo 3. bataljona

grama. Instrumentalni trio — šramel, ki so ga okrepili z novim kitaristom, se je na nastopih zelo uveljavljal. Posebna priznanja je žel potem, ko je začel spremljati izvajanja posameznih pevcev — solistov. Propagandni odsek si je prizadeval, da bi dobil zmožnega pevovodjo, ki bi zboljšal kvaliteto pevskih zborov po bataljonih in dvignil propagandno delo v brigadi na primerno stopnjo. Šef propagandnega odseka Stane Dolanc je načrtoval program predavanj za splošno izobrazbeno raven vsega moštva. Brigada je tudi od zaveznikov prejela nekaj letakov, ki jih je takoj razdelila borcem in prebivalstvu.[64]

Oglejmo si dejavnost še nekaterih brigadnih služb v tem času. Operacijski odsek je deloval pod vodstvom Cirila Šuligoja-Tineta zelo uspešno in je znatno prispeval k strokovnemu dvigu vodilnih vojaških kadrov v brigadi.

Za saniteto je v brigadi odgovarjal sanitetni referent Bogdan Marinič-Dane. Zelo prizadevno je vodil sanitetni odsek, v okviru njegove pristojnosti pa je bil tudi sanitetni vod pri štabu brigade. Ta vod bi moral imeti po takratni formaciji 20 mož, imel pa jih je le 14.

Glavne težave sanitetne službe v brigadi so bile pomanjkanje primernega kadra, nenehna vzgoja novih sanitetnih kadrov in skrb za premične ranjence in bolnike, ki so se zdravili pri brigadi oziroma pri bataljonih. Bataljonski štabi so morali poleti oddati jahalne konje, brigadna sanitetna služba jih tudi ni imela in tako so se ob hajkah in ob lastnih akcijah znašli v nemajhnih težavah. Na varno je bilo treba spraviti lažje ranjence in bolnike. Iz spopadov s sovražnikovimi enotami pa so prihajali novi. V takih primerih so si morali sanitejci pomagati z mobilizacijo kmečkih vpreg. Sanitetni referent je moral po bataljonih redno obiskovati ranjence in bolnike. Ker pa so bili bataljoni največkrat med seboj zelo oddaljeni, včasih celo po več ur, je bila takšna hoja za sanitetnega referenta zelo zamudna, neracionalna in silno naporna. Formacija je brigadnemu zdravniku dovoljevala uporabo konja, vendar ga brigada v tem času zanj ni premogla. Sanitetni referent je načrtoval ustanovitev razuševalne postaje in popolnejše brigadne ambulante, za katero je med drugim nameraval ob prvi priložnosti mobilizirati tudi zobozdravnika. Od 12. do 28. avgusta 1944 je premična brigadna ambulanta skrbela za 10 ranjencev. Od teh jih je sa-

nitetni vod transportiral 6 v bolnišnico, drugi pa so se zdravili pri brigadi oziroma pri bataljonu. Bolnikov je bilo 30, od teh se je moral eden zdraviti v brigadni ambulanti. Zaradi velikega dotoka novincev, številnih bojev in akcij ter napornih premikov je imela sanitetna služba obilo dela. Težave pa so bile tudi z nabavljanjem sanitetnega materiala, ki ga nikoli ni bilo dovolj. Skromno stanje zalog v tem času sta še poslabšala bolničarja, ki sta dezertirala s polnim nahrbtnikom sanitetnega materiala. Med 12. in 28. avgustom ni prejel sanitetni odsek od zaveznikov nobenih zdravil.

Obveščevalni center brigade je vodil Jože Šacer. Tako kot v drugih službah so bile tudi v tej težave glede kadrov, ki so se večno menjavali in ki so praviloma bili vsi premalo izkušeni in strokovno premalo podkovani. Neprestane premestitve borcev iz obveščevalnega voda so zmanjševale že tako nepopolno oborožitev te enote, zakaj nove borce so običajno dobivali neoborožene. Poleg tega, da jih je bilo treba naglo uvajati v izvrševanje odgovornih in zahtevnih nalog, jim je bilo treba običajno v akcijah nabaviti tudi orožje. Kljub neštetim težavam pa je delo obveščevalnega centra potekalo razmeroma uspešno. V drugi polovici avgusta je obveščevalni center dostavil svojim predpostavljenim večje število načrtov

Prvi tečaj za obveščevalce pri podoficirski šoli IV. operativne cone avgusta 1944, ki so se ga udeležili tudi borci Zidanškove brigade

sovražnikovih postojank, ki so jih potrebovali štabi pa tudi zavezniki. Obveščevalni center je redno obveščal o sovražnikovih premikih in to ne samo na lastnem operacijskem območju, marveč tudi izven njega. Med drugim je obveščevalni center zbral tudi podatke o vojnih zločincih in o okupatorjevi upravi.

Tudi referent za oborožitev pri štabu brigade Albin Tušak-Bogdan je razvil svojo dejavnost po vsej brigadi. Skrbel je za nabavo orožja, streliva, bomb, min in razstreliva. Pokvarjeno orožje je pošiljal v popravilo orožarski delavnici pri specialni četi na Moravško. Skrbel je tudi za nabavo in pravilno uporabo olj in masti za podmazovanje orožja.

Brigada si je v opisanem obdobju že znatno opomogla z obleko. Precej uniform je dobila iz zavezniških pošiljk, mnogo pa so k reševanju težav prispevali krojači po bataljonih, ki so krpali raztrgane obleke in krojili iz zaplenjenega in tudi iz drugače pridobljenega blaga nove. Nikakor pa si ni mogla brigada pomagati z obutvijo. Vodja brigadne intendanture Tone Vrhovšek-Oskar je 28. avgusta 1944 poročal, da je v brigadi približno 50 % skoraj bosih partizanov. Pritoževal se je, zakaj ne pošljejo brigadi vsaj nekaj čevljev ali nekaj usnja. Čevljarjev je bilo v brigadi dovolj, ki bi lahko naredili čevlje. Vrhovšek je dalje spraševal, zakaj se v brigado ne vrne vsaj nekaj usnja od velikih količin kož, ki jih je brigada po zakolu živine redno pošiljala intendanturi IV. operativne cone. Intendantska služba je bila v brigadi dobro organizirana. Vodili so jo pri štabu brigade in v bataljonih starejši in izkušeni partizani. V obravnavnem obdobju so intendanti uspešno sodelovali z gospodarskimi komisijami na terenu, ki so enote redno oskrbovale z živežem.

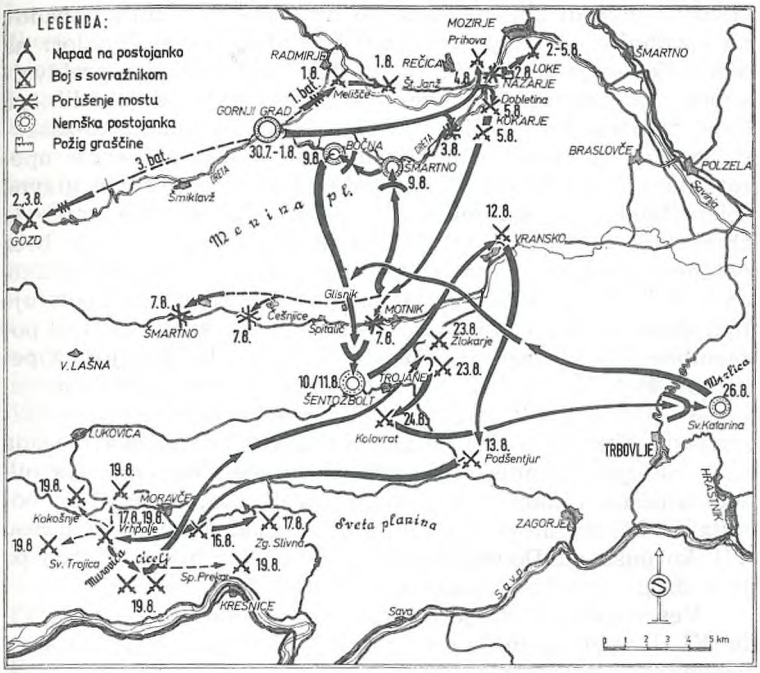
Inženirsko-tehnična služba je bila podobno kot vse druge službe štaba brigade zelo aktivna. Med avgustom in septemrom je dotedanji minerski vod po širši vsebini nalog, ki jih je začel dobivati in opravljati, prerasel v inženirsko-tehnični vod. Štel je 18 mož, vodila pa sta ga komandir Zdravko Stvarnik-Tim in politični delegat Jože Šinkovec. Komandir je bil strokovno dobro podkovan. Opravil je tečaj minerske podoficirske šole pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije. Bil pa je tudi sicer zelo aktiven, samoiniciativen in v akcijah iznajdljiv. V vodu so bili še trije minerski strokovnjaki, ki so se s temi posli ukvarjali pred vstopom v partizane poklicno. Za

prenos razstreliva in drugega minerskega materiala je imel inženirsko-tehnični vod 4 konje, vendar je bilo tudi to število tovornih konjev premalo, ker je brigada imela od časa do časa precejšnje količine razstreliva in drugega materiala. Tako je na primer prve dni septembra imela 350 kg razstreliva Nobel 808 in 100 kg plastika. V takih primerih so morali razstrelivo in drug material nositi tudi borci, kar je bilo ob nočnih in dolgih pohodih naporno. Zdravko Stvarnik-Tim je za ves vod organiziral strokovni inženirsko-tehnični tečaj. Vsakodnevno je minerje učil zlasti minerskih in vojaških veščin ter jih tako v razmeroma kratkem času usposobil za samostojno upravljanje odgovornih in zahtevnih nalog. Inženirsko-tehnični vod je bil podrejen štabu brigade. Strokovna navodila je dobival tudi od operativnega štaba VI. in XI. brigade ter od inženirsko-tehnične službe pri štabu IV. operativne cone. Bilo pa je tudi nekaj primerov, ko sta omenjena štaba pošiljala vodu neposredna akcijska povelja. Razstrelivo in drugo inženirsko-tehnično gradivo so dobivali od zaveznikov.

Štab brigade se je v tem času povezoval z operativnim štabom VI. in XI. brigade, po potrebi pa tudi s štabom Šlandrove brigade s pomočjo radijske postaje. Vojaško pošto bataljonom, nadrejenim štabom, sosednim enotam, oblastnim in političnim organizacijam je opravljal kurirski vod. Štel je 8 borcev, vodil pa ga je Jože Hrovat-Štefek.[65]

Ob koncu avgusta je brigadi občutno primanjkovalo streliva. V številnih bojih in spopadih je porabila že vse rezerve, ni pa ji ga uspelo nič zapleniti. Okoli 27. avgusta je dobila za ublažitev pomanjkanja manjše količine iz skladišč, ki jih je varovala specialna četa na Moravškem. Za ameriški mitraljez bren so dobili 10.736 nabojev, za puške in mitraljeze mavzer 1.168, za angleške brzostrelke 4.072 in za ruske brzostrelke 1.000 nabojev. Nabojev mavzer so dobili odločno premalo, saj bi jih takrat rabili najmanj 8.000, ki jih pa v skladišču seveda ni bilo. Brigada je takrat zaman prosila tudi za dodelitev nabojev za lahko in težko italijansko bredo. Težave s pomanjkanjem streliva so bile v tem času tudi v drugih enotah IV. operativne cone.[66]

V štabu IV. operativne cone, v operativnem štabu VI. in XI. brigade, v štabu Šlandrove in v štabu XIV. divizije je prišlo 27. avgusta do kadrovskih sprememb. Komandant IV. operativne cone je postal Jože Borštnar, medtem ko je bil

Bojna pot brigade avgusta 1944

dotedanji komandant major Franc Poglajen-Kranjc postavljen za namestnika komandanta VII. korpusa. Za političnega komisarja IV. operativne cone je bil postavljen Drago Benčič-Brkin, dotedanji politični komisar XIV. divizije. Za namestnika komandanta IV. operativne cone so imenovali majorja Ivana Kovačiča-Efenka, dotedanjega namestnika komandanta XIV. divizije. Za političnega komisarja XIV. divizije je bil imenovan Alojz Žokalj-Džidži, na njegovo mesto političnega komisarja operativnega štaba VI. in XI. brigade pa je prišel dotedanji politični komisar Šlandrove brigade Jože Babič-Vojteh.[67]

Ko ugotavljamo dejavnost Šlandrove in Zidanškove brigade v drugi polovici avgusta, moramo reči, da sta bili zelo uspešni. Na cesti Domžale—Celje sta prisilili Nemce, da so posvetili vso pozornost zavarovanju te komunikacije, zaradi

česar so morali zmanjšati svojo dejavnost v obliki napadov na osvobojeno ozemlje v Gornji Savinjski dolini. Z vdori na Moravško se je sovražnik znašal nad neoboroženim prebivalstvom, za katerega je vedel, da je na strani osvobodilnega boja, medtem ko je bil proti brigadama in Kamniško-zasavskemu odredu brez moči. Prizadeval si je odvrniti enote operativnega štaba VI. in XI. brigade od glavne ceste in glavne železniške proge, kar mu pa ni uspelo. Za občasne hajke je zbral tudi 2.000 mož, vendar so se skoraj vse končale brez posebnega uspeha. Tako lahko označimo sovražnikovo taktiko, da je bila v tem obdobju defenzivna. To med drugim potrjuje tudi dejstvo, da so bili Nemci prisiljeni izpraznitи za njih pomembne postojanke Št. Ožbalt, Trojane in Šentjur. Operativni štab VI. in XI. brigade je tudi v tem času usmerjal svoje enote v mobilizacijo. Na območju Revirjev sta v mobilizacijskih akcijah nadomestila Šlandrovo Zidanškova brigada in 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda. Obe enoti sta bili zelo uspešni. Zidanškova je mobilizirala 334, 2. bataljon odreda pa 231 novincev. Ta bataljon je poslal v omenjenem času VII. korpusu na Dolenjsko 451 borcev. Šlandrova brigada pa je v drugi polovici avgusta mobilizirala 74 novincev.

Ves mesec avgust je bil za enote operativnega štaba VI. in XI. brigade poln bojev in akcij. V razmeroma kratkem, vendar zelo razgibanem razdobju pa je bilo že mogoče reči, da je operativni štab uspešno vodil in usmerjal dejavnost Šlandrove in Zidanškove brigade ter 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda. To potrjuje tudi priznanje štaba IV. operativne cone, ki je dal XIV. diviziji za zgled Šlandrovo in Zidanškovo brigado. V njem govori, kako je treba izvajati večje operacije z osredotočenjem enot.

Pogosti napadi na prometne zveze

Štab IV. operativne cone je 21. avgusta 1944 ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da začne izvajati z enotama večje diverzantske akcije na železniški progi Litija—Zidani most. Slab teden zatem pa je prišel z Dolenjskega polkovnik Rajko Tanasković, načelnik operacijskega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije. S seboj je prinesel navodila glavnega štaba za izvajanje sabotažnih akcij v Zasavju. Predvideno je bilo, da bodo sodelovale tudi enote VII.

korpusa. V zvezi z njegovim prihodom sta Šlandrova in Zidanškova brigada morali takoj na Moravško. Da bi dobili zavezniki neposredni vpogled v uspešnost akcij na glavni železniški progi, je štab IV. operativne cone poslal v Šlandrovo brigado člana angloameriške misije pri štabu IV. operativne cone Wellsa. Zidanškova brigada se je skladno s poveljem polkovnika Rajka Tanaskoviča premestila 28. avgusta z območja Glisnik—Slapnik na območje Kandrše—Dolgo brdo—Vrh. Tu sta štab brigade obiskala polkovnik Tanaskovič in Alojz Kolman-Marok, namestnik komandanta IV. operativne cone. Naslednjega dne 29. avgusta se je brigada premestila na položaje Grmače—Limbarska gora—Koseze. Dne 30. avgusta je bila na položajih Peče—Grmače—Limbarska gora. Tu je tako kot Šlandrova brigada, ki je bila na položajih Vače—Tlačnica—Vrh, zaman pričakovala zavezniško pomoč. Te dni so zavezniki poslali samo dve pošiljki na Pohorje. Brigadi, ki jima je močno primanjkovalo streliva, razstreliva in orožja, sta bili nad zavezniki zelo razočarani. V brigado se je 30. avgusta vrnil njen 3. bataljon, ki je zbiral v revirjih posebne podatke za štab IV. operativne cone in mobiliziral. Tega dne je brigada prejela iz skladišč IV. operativne cone 10.000 nabojev mavzer. To je bilo že neobhodno potrebno, saj je bila skoraj brez streliva te vrste, zanj pa je imela največ orožja. Operativni štab VI. in XI. brigade je izdal 31. avgusta obema brigadama ukaz o izvršitvi določenih nalog v smislu prejetih navodil od polkovnika Tanaskovića. Prva naloga je bila, da morata takoj onemogočiti promet med Lazami in Zidanim mostom.[68]

Zidanškova brigada je bila 1. septembra na starih položajih. Vodstvo je načrtovalo bližnje akcije, po bataljonih pa so imeli vojaške in politične ure. Borce so seznanjali s pehotnimi veščinami in dolžnostmi stražarske službe, poleg tega pa so vsi čistili orožje. Pri političnih urah so brali partizanski tisk in literaturo in razpravljali o zavestni disciplini. Tega dne so mobilizirali 106 novincev. Od teh so jih 83 poslali Kamniško-zasavskemu odredu, druge pa so razporedili po bataljonih.

V noči od 1. na 2. september je poslal štab Zidanškove brigade 2. bataljon v akcijo na železniško progo med postaji Črnuče—Dol.[69] Bataljonu so dodelili tudi minerje. Ti so brez posebnih težav na mnogih mestih zaminirali železniško progo.

Ko pa so začeli zažigati mine, so Nemci iz bunkerja pri Dolu, za katerega partizani niso vedeli, odprli na njih močan ogenj. Partizanska zaseda je začela obstreljevati nemški bunker, ni pa ga mogla onemogočiti. Na nevarnem odprtem terenu pred bunkerjem je zato ostalo nekaj min, ki jih zaradi močnega sovražnikovega ognja ni bilo mogoče zažgati. Toda kljub nemškemu oviranju akcije še iz nekaterih drugih bunkerjev je bil bataljon z minerji zelo uspešen. Z 90 minami je brez žrtev razrušil približno 1000 m železniške proge in uničil 40 tračnic, dolgih po 24 m. Minerji so porabili okoli 70 kg razstreliva. Akcijo sta vodila komandant Ivan Rojc-Bogdan in namestnik komandanta brigade kapetan Vincenc Janko-Harkov.[70]

Tudi naslednjo noč od 2. na 3. september je bila brigada v akciji. Četrti bataljon je poslala na cesto Lukovica—Krašnja z nalogo, da naredi na njej močne zaseke. Bataljon je cesto temeljito prekopal na dveh daljših odsekih. Ena zaseka je bila dolga blizu 200, druga pa okoli 50 m. Razen tega je požagal še 14 telefonskih drogov, razrušil železobetonski most in miniral dve železobetonski konstrukciji električnega daljnovoda. Na cesti od Krašnje do Blagovice je bil v akciji 3. bataljon. Na cesto je podrl nekaj dreves, navlekel hlodov in kamenja ter napravil protitankovske ovire. Mimo tega je popožagal na tem odseku vse telefonske drogove. Ko je bataljon izvajal akcijo, so pričeli Nemci nanj streljati. Ker pa so prihajali streli iz oddaljenosti kakih 500 m, niso mogli partizanov odvrniti od izpolnitve zastavljenih nalog. Z obema bataljonoma so v nočni akciji sodelovali tudi minerji. Za miniranje raznih objektov so porabili 45 kg razstreliva. Borci so od Lukovice do Blagovice razdelili prebivalcem precej letakov, hiše pa so popisali s partizanskimi gesli. Akcija je bila ocenjena kot uspešna ter bila izvršena brez človeških žrtev.

Prvi in 2. bataljon to noč nista šla v akcije, pač pa sta počivala. Prek dneva so se v njunih enotah vrstile vojaške in politične ure. Pri vojaških so novince učili pozdravljanja in stražarske službe, pri političnih pa so jim govorili o Osvobodilni fronti, ciljih osvobodilnega boja in federativni ureditvi Jugoslavije. Od civilnih oblasti je brigada tega dne sprejela 25 novincev, ki jih je vse poslala v Kamniško-zasavski odred, zvečer pa je organizirala v Pečah uspel miting s kulturnim

programom, na katerem je govoril politični komisar Jože Jakoš-Školski.

V noči od 3. na 4. september je šel 1. bataljon, ojačen z minerji, v akcijo na železniško progo Črnuče—Laze. Bataljon se je zavaroval s četo, ki jo je poslal na cesto proti Litiji, del te čete pa je blokiral sovražnikovo postojanko v Dolskem. Akcijo na progi so morali zavarovati s četo, ki je šla proti Domžalam. Druga četa 1. bataljona je na železniški progi v skupni akciji z minerji uničila 26 tračnic, dolgih po 30 m ter železniško čuvajnico s telefonskimi napravami. Medtem ko je 2. četa podirala železniško progo, so Nemci naredili tri izpade iz postojanke Dolsko, toda ob vsakem so bili odbiti. Močno pa so z mitraljezi in minometom streljali iz bunkerjev pri dolskem mostu. Tu je padel mitraljezec Franc Hodnik, tri borce pa je ranila sovražnikova mina. Po teh izgubah so se partizani odmaknili od mostu, ki ga je branilo kakih 30 Nemcev. Z Nemci pa se je spopadla tudi četa, ki je bila v zasedi proti Domžalam.[71]

V dneh intenzivnih akcij na komunikacije je bila najuspešnejša Šlandrova brigada. Dne 1. septembra je na več mestih prekopala cesto Zagorje—Trojane, cesto Trojane—Moravče pa je prekopala na petih mestih in na njej ponovno porušila 4 mostove. Na železniški progi med postajama Sava—Zagorje je zvečer istega dne popolnoma porušila most pod Knežakovno, razdrla 25 m proge in uničila vse signalne naprave v bližini mostu. Dne 4. septembra je minirala 300 m železniške proge med Renkami in Krbuljami, popolnoma pa je uničila 60 m betonske škarpe, visoke 10 m ter približno 150 m telefonske napeljave. V noči na 5. september je na glavni cesti med Ločico in Jasovnikom razstrelila ter uničila železobetonski most. To noč je Kamniško-zasavski odred likvidiral sovražnikovo postojanko v Mošeniku. V noči na 7. september je bila Šlandrova brigada znova na glavni železniški progi. Med postajama Laze—Zagorje je porušila približno 600 m dvotirne proge in ponovno minirala podporni zid pri Renkah. Po uspešnih akcijah na železniške proge in ceste sta Šlandrova in Zidanškova brigada v nekaj primerih poslali v bližino razdrtih objektov zasede, ki so Nemcem preprečile obnovitvena dela. Razdiralni učinek akcij Šlandrove in Zidanškove brigade ter Kamniško-zasavskega odreda na železniških pro-

gah je bil izredno velik, saj je preprečil in oviral nemške transporte za daljše razdobje.[72]

V noči od 4. na 5. september so odvrgla zavezniška letala 27 kontejnerjev različnega vojaškega materiala. Vso pošiljko orožja, 3 mitraljeze in 15 pušk poleg tega pa še nekaj minerskega materiala je 5. septembra prejela Zidanškova brigada. Borci so tega dne čistili orožje, počivali in bili prisotni na vojaških ter političnih urah. Brigada je še vedno bila na starih položajih.[73]

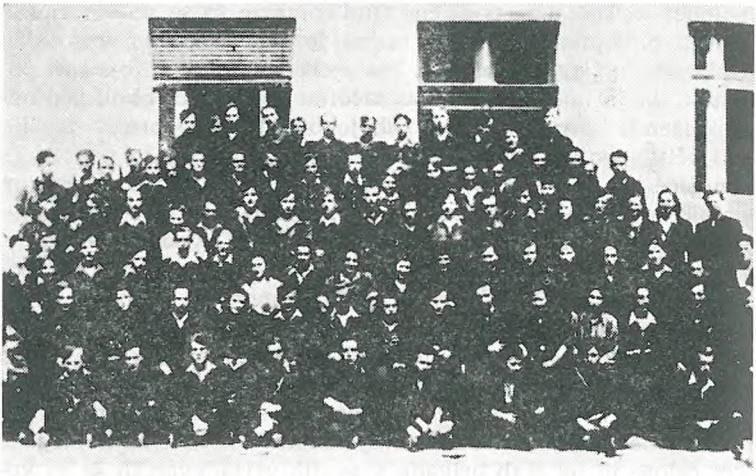
Težave zaradi pomanjkanja vojaškega in političnega kadra so brigado spremljale od njene ustanovitve. Ker pa se je sestava brigade v poletnih mesecih zaradi velikega dotoka novincev in zaradi pogostih premestitev starejših borcev in funkcionarjev skoraj popolnoma spremenila, se je vprašanje kadrov v obravnavanem obdobju najbolj zaostrilo. V brigadi je predvsem primanjkovalo nižjega vojaškega in političnega kadra od desetarjev do četnih vodstev. Ker je ta kader predstavljal osnovo za izvajanje vseh vojaških in političnih nalog, je brigadno vodstvo sklenilo organizirati 14-dnevne tečaje za nižje vojaške in politične voditelje. Vojaški tečaj se je pričel pri štabu brigade 3. septembra. Nanj je poslal vsak bataljon po dva perspektivna kandidata. Tečajnikom so predavali člani štaba brigade, ki so imeli za takratne razmere bogate izkušnje in trdno znanje, pridobljeno v partizanskih oficirskih šolah, večina od njih pa tudi iz bivše jugoslovanske vojske. Politične tečaje pa je politični komisar brigade ukazal političnim komisarjem bataljonov, da jih organizirajo pri štabih bataljonov. V navodilih je bilo rečeno, naj na tečaj pritegnejo tiste borce, ki jih to delo veseli. Bataljonskim političnim komisarjem je Jože Jakoš-Školski svetoval, naj se dela lotijo z vso ljubeznijo in polnim razumevanjem, ter sklenil, da v tem primeru uspeh ne bo izostal. Za tečaj je predpisal tole snov: temeljne točke OF, razvoj NOV in POS, nastanek, razvoj in razkroj bele ter plave garde, odnos do prebivalstva in politično sodelovanje z njim, spoznavanje organov ljudske oblasti, krajevnih, okrajnih in okrožnih odborov ter SNOS, NKOJ in drugih, o vojaški in politični moči jugoslovanskega osvobodilnega boja in sporazum med našo in Šubašićevo vlado. Po končanem političnem tečaju je bilo predvideno, da bosta tečajnike izpraševala in tako preverjala njihovo pridobljeno znanje politični komisar brigade in njegov

pomočnik. Tečaji za politične funkcionarje so se po bataljonih pričeli 5. septembra. Kako nujno je bilo pričeti z vzgojo in izobrazbo nižjega vojaškega kot političnega kadra, opozori podatek, da je imela brigada v začetku septembra okoli 300 neoboroženih borcev. Čimprej jih je bilo treba oborožiti ter jih vključiti v vojaško politični in vzgojno izobraževalni proces. Te množice novincev so bile v neposrednem stiku prav z nižjim vojaškim in političnim kadrom, ki jim je bil prvi dolžan posredovati prvine vojaških veščin in cilje Osvobodilne fronte. Odločitev za vzgojo kadra v brigadi je bila smotrna. Do septembra so namreč iz brigade poslali mnogo ljudi na različne tečaje, toda spričo velikih kadrovskih potreb v rastočem osvobodilnem boju se večina tečajnikov po končanem šolanju ni več vrnila v brigado. Šolanje kadra v brigadi je bilo jamstvo, da bo ta kader ostal v večjem številu v svojih enotah.

Glede vzgoje kadra in vojaškega usposabljanja brigade kot celote je šel štab brigade v svojih prizadevanjih še za korak naprej. Tako je 6. septembra v popoldanskih urah izvedel bojni manever s tremi bataljoni. Odsoten je bil le 3. bataljon, ki je bil vse predpoldne zaradi zavarovanja brigade v zasedi ob glavni cesti pri Blagovici.[74]

Iz brigade je krenila 4. septembra 1944 skupina mladinskih funkcionarjev, med katerimi sta bila tudi politična delegatka Marica Trbovšek in Ivan Čas-Izidor, oba iz 2. bataljona. Po dveh dneh je skupina prispela v Gornji grad, ki je sedaj postal žarišče politične, vojaške in kulturno-prosvetne dejavnosti na Štajerskem. Tu so se zbrali zaradi mladinske konference tudi mladinci iz drugih enot in s terena IV. operativne cone. Konferenca je pričela z delom 7. septembra v občinskem poslopju. Po konferenci se je mladina udeležila velikega mitinga, posvečenega združitvi enot Rdeče in naše armade na jugoslovanskih tleh. Med drugimi je govoril na mitingu tudi vodja sovjetske vojaške misije pri štabu IV. operativne cone podpolkovnik Bogomolov.[75]

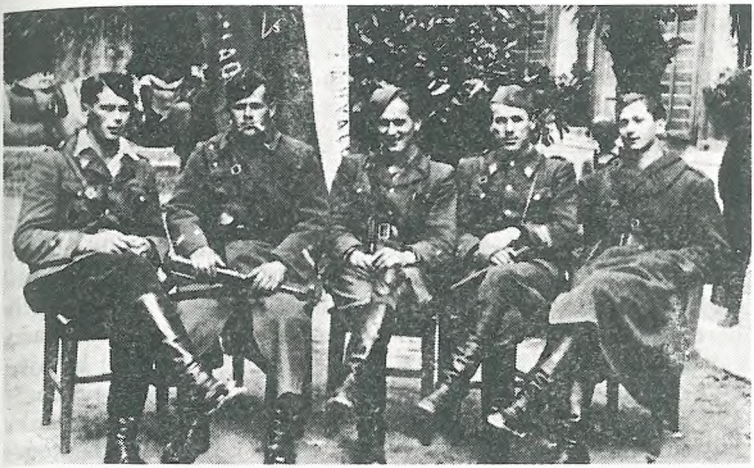
Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal brigadama, da v noči od 8. na 9. september zapustita Moravško dolino, pred tem pa da s prižiganjem kresov oznanita svečan zgodovinski dogodek — prihod Rdeče armade na jugoslovanska tla. Brigadi sta bili dolžni prižigati kresove še 9. in 10. septembra, obenem pa organizirati mitinge in na njih popularizirati Rdečo armado. Tako sta ob svitu kresov brigadi krenili na nove po-

Konferenca SKOJ za območje IV. operativne cone 7. septembra 1944 v Gornjem gradu. Na njej so sodelovali tudi delegati Zidanškove brigade

ložaje. Zjutraj 8. septembra se je Zidanškova brigada ustavila v vaseh Belica, Glisnik, Slape in Špitalič, Šlandrova brigada pa v Motniku, Zgornjem Motniku in Jakobdolu. Zaradi napačnega ravnanja z orožjem sta se tega dne v 1. bataljonu Zidanškove brigade lažje ranila dva partizana. Naslednjega dne 9. septembra sta bili brigadi zopet na pohodu. Zidanškova brigada se je razmestila po vaseh, zaselkih in kmetijah Sv. Jošt, Črета, Javršek in Križnik na Dobrovljah, Šlandrova brigada pa po vaseh Bočna, Čeplje, Kropa in Otok. Prek dneva so imeli po enotah vojaške in politične ure, zvečer so v čast Rdeče armade kurili kresove, patrulje šlandrovcev so trosile po vaseh vse do Mozirja letake o zadnjem pozivu za vstop vojaških obveznikov v narodnoosvobodilno vojsko, medtem ko je štab Šlandrove brigade organiziral v Bočni za prebivalstvo izredno uspel miting. Tudi patrulje Zidanškove brigade so hodile po vaseh in naseljih ter delile in lepile različne letake in brošure. V Šmartnem ob Dreti pa je Zidanškova brigada ob precejšnji udeležbi prebivalstva priredila miting s kratkim programom.

Tega dne je bil iz Zidanškove brigade premeščen pomočnik političnega komisarja Janez Kenk-Ivo. Vestnega in delavnega partizanskega funkcionarja je sedaj vodila pot na no-

Štab brigade septembra 1944 v Savinjski dolini. Z leve: namestnik komandanta Vincenc Janko-Harkov, načelnik Lazo Božič-Vuk, komandant Andrej Cetinski-Lev, politični komisar Jože Jakoš-Školski in pomočnik političnega komisarja Alojz Vindiš-Dunda

vo delovno področje. Zaupano mu je bilo mesto v oddelku za zaščito naroda (OZNA) pri štabu XIV. divizije. Janezu Kenku-Ivu velja priznanje za uspešno politično delo in za konstruktivno sodelovanje pri vodenju brigade. Štirimesečno smotrno politično delo je dalo prepričljive uspehe. Partijska in skojevska organizacija sta se številčno in organizacijsko okrepili. Članstvo v obeh organizacijah je predstavljalo osnovno gibalno silo, ki se je bila zmožna spopasti in premagati najtežje vojaške ali politične težave. Brigado je Kenk zapuščal v času, ko je v vojaškem in v političnem razvoju dosegla svoj vrh.[76]

Na njegovo mesto je prišel mlad in pogumen borec ter funkcionar Lojze Vindiš-Dunda.[77] Svoje mesto pomočnika političnega komisarja 1. bataljona je odstopil Ivanu Krulcu-Iztoku, ki je do takrat vršil enako dolžnost v 3. bataljonu. V brigadi pa je bilo na vodilnih mestih še nekaj sprememb. Za pomočnika političnega komisarja v 3. bataljonu je bil postavljen dotedanji četni politični komisar Damjan Brvar-Stojko. Jože Antoličič je napredoval od namestnika komandanta 2. bataljona za komandanta 3. bataljona. Na njegovo mesto je prišel obveščevalec 3. bataljona Franc Žibert. V oddelek OZNE pri štabu brigade je bil premeščen komandant 4. bataljona

Ludvik Mlinarič-Ivanov, na njegovem dotedanjem mestu pa ga je zamenjal Milan Trtnik-Milanček, ki je bil pred tem namestnik komandanta v 1. bataljonu.[78]

Napad na Braslovče in hudi boji v njegovi okolici

V obdobju po izbojevanju osvobojenega ozemlja v Gornji Savinjski dolini se je štab IV. operativne cone odločil za novo ofenzivo. Svoje enote je usmeril na postojanke, ki so jih zasedali vermani. Te enote so doživljale hudo krizo in so predstavljale izrazito slabe točke v nemški obrambi in njihovih oboroženih formacijah. Osip vermanšafta je bil v tem času zelo močan. Ofenziva enot IV. operativne cone pa naj bi njegov razkroj samo še pospešila. Tomšičeva in Šercerjeva brigada sta v noči na 23. avgust uničili sovražnikovi postojanki v Ribnici in Lovrencu na Pohorju, v noči od 2. na 3. september pa postojanki na Mariborski koči in v Sokolskem domu na Pohorju. Po teh akcijah sta brigadi zažgali še nekaj planinskih domov in drugih stavb, ki bi Nemcem lahko služile v obrambne namene. Šercerjeva in Bračičeva brigada ter Kozjanski odred so nato 10. septembra nadaljevali akcije za osvobojeno ozemlje na Kozjanskem, ki jih je začel odred že meseca junija. V noči na 11. september sta bili napadeni sovražnikovi postojanki Kozje in Podčetrtek.

Tega dne se je začela velika ofenziva na sovražnikove postojanke med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. S smotrno usmeritvijo operativnih enot v ofenzivne akcije na kozjansko in savinjsko območje je štab IV. operativne cone zmanjšal nemškim oboroženim formacijam možnosti uspešnega posredovanja. Mejno območje med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino je bilo za sovražnika zelo pomembno. Postojanke v Mozirju, Letušu, Šmartnem ob Paki in Braslovčah so enotam IV. operativne cone močno zmanjševale možnosti za izvajanje akcij v dolini Pake in ob srednjem toku Savinje. Te postojanke so v medsebojni povezanosti predstavljale vojaški sistem, ki je oviral razširitev osvobojenega ozemlja v smeri proti Spodnji Savinjski dolini. Obenem so predstavljale izhodiščno bazo sovražnikovim enotam za izvajanje akcij na osvobojena in polosvobojena ozemlja. Ker se je sovražnik zavedal njihove pomembnosti, jih je utrdil, posadke pa številčno okrepil. Ob koncu avgusta je premestil iz Šoštanja v Mo-

zirje štab II. vermanšaftskega bataljona s 1., 3. in 4. alarmno četo Ptuj. Drugi dve četi tega bataljona sta bili v Ptuju in Zagorju. Ves bataljon je štel 1. septembra po seznamu 621 mož, na mestu pa 449. Številčno stanje vermanšaftskih čet se je v tem času naglo zmanjševalo. Čete so štele od 90 do 120 mož. Štab III. bataljona s 1. alarmno četo Celje-zahod so premestili v Celje, 1. alarmno četo Celje-vzhod v Šmartno ob Paki, 2. četo Celje-vzhod v Letuš, druge čete pa so bile v Podlogu, Hrastniku in Prihovi. Tako je štel III. bataljon na mestu okrog 412 mož. Štab IV. operativne cone je imel na voljo podatke, svoje obveščevalne službe, da šteje sovražnikova posadka v Mozirju okrog 300 vojakov, Letušu 70, Šmartnem ob Paki 100 in Braslovčah 120. Tem postojankam ožjega obrambnega pasu pa so lahko priskočile na pomoč posadke močnejših postojank, katerih številčno stanje je bilo po partizanskih informacijah približno takole: Celje 4000, Šoštanj 1.000, Velenje 300, Polzela 200, Slovenj Gradec 800 in Vransko 52 mož. Ko je štab IV. operativne cone načrtoval celotno operacijo, je moral upoštevati morebitno posredovanje sovražnika tudi iz Kamnika, kjer je posadka štela približno 700 mož, Šmartnega v Tuhinju (40 mož), Črne na Koroškem (150 mož) in Železne Kaple (170 mož). Vse postojanke, ki jih je predvideval štab IV. operativne cone za napad, so bile obdane z bodečo žico, strelskimi jarki, bunkerji in drugimi ovirami. Zgradbe, v katerih so bili nastanjeni nemški orožniki in vermani, pa so bile prav tako za boje močno utrjene. Vse to je narekovalo temeljite priprave moštev enot, ki so bile določene za napad in likvidacijo opisanih postojank.

Povelje za napad na nemške postojanke je izdal štab IV. operativne cone 10. septembra 1944. Posamezne enote so dobile tele naloge: napad na najmočnejšo postojanko v Mozirju so zaupali Šlandrovi brigadi. Tomšičevi brigadi so ukazali, da uniči postojanko v Letušu, da navidezno napade postojanko v Šmartnem ob Paki, da zavaruje akcijo iz celjske smeri, poruši železniško progo od Šmartnega do Polzele, da prekoplje med tema krajema cesto na več mestih, da na njej razruši vse mostove ter da postavi zasedo pred Polzelo. Zidanškova brigada je dobila nalogo napasti in uničiti postojanko Braslovče, postaviti zavarovanje proti Vranskemu, Žovneku, Polzeli in proti Celju, razrušiti mostove na cestah Braslovče—Polzela, Braslovče

—Gomilsko, napraviti na teh cestah zaseke in druge ovire ter postaviti zasede po oceni položaja tudi na drugih mestih. Koroška grupa odredov je morala zavarovati akcije iz smeri Črne na Koroškem. Načrt zavarovanja je predvideval, da mora nadzorovati sedlo Kramarico in cesto Črna—Šoštanj ali blokirati posadko v Črni. Naloga III. brigade VDV, ojačene z minersko desetino štaba IV. operativne cone, je bila, da z najmanj dvema bataljonoma zavaruje šoštanjsko smer in to v neposredni bližini Šoštanja s stalnim nadzorovanjem ceste Šoštanj—Zavodnje in Šoštanj—Topolšica ter ruši železniško progo in cesto Šoštanj—Gorenje. Pehotni podoficirski tečaj pri štabu IV. operativne cone pa je dobil ukaz, da mora postaviti na Črnivcu zasedo za zavarovanje iz kamniške smeri.

Štab IV. operativne cone je vodstvo napada na Mozirje zaupal operativnemu štabu VI. in XI. brigade in mu za čas trajanja operacij podredil tudi III. brigado VDV. Zaradi vzpostavitve učinkovitejšega operacijskega sodelovanja je štab IV. operativne cone za čas akcije ustanovil tudi operativni štab I. in XI. brigade. Za komandanta je postavil Vlada Mišico-Miha, za političnega komisarja pa Jožeta Jakoša-Školskega.

Začetek napada na postojanke je bil določen za 11. september ob 22. uri. Za postojanki Letuš in Braslovče so predvidevali, naj bi bili likvidirani ponoči, za Mozirje, ki je imelo najmočnejšo posadko, pa so menili, da bi se znali boji zavleči v naslednji dan. V tem primeru sta bili dolžni Zidanškova in Tomšičeva brigada okrepiti zavarovanje proti Celju in sicer Tomšičeva brigada na levem, Zidanškova brigada pa na desnem bregu Savinje. Za sedež štaba IV. operativne cone je bilo določeno, da bo med akcijo v Nazarjah. Za zveze med enotami je bilo rečeno, da morajo biti stalne in sicer kurirske, po možnosti pa tudi telefonske in radiotelegrafske. Oba operativna štaba sta bila dolžna poslati vsaki dve uri izčrpno poročilo o poteku operacij. Brigadni sanitetni referenti so dobili povelje za organizacijo previjališč in organizacijo prevoza ranjencev v Gornjo Savinjsko dolino. Ljubno je bilo določeno za sedež conske kirurške ekipe. Obveščevalnemu centru VI. in XI. brigade so ukazali, da organizira med akcijami obveščevalno omrežje na svojem operacijskem sektorju, območje Slovenjega Gradca pa naj bi nadzirala brigada VDV. Povelje je še poudarjalo, da je treba napadati hitro in odločno ter s klici in gesli vplivati zlasti na vermane.

Kot je razvidno, je bil akcijski načrt štaba IV. operativne cone za razširitev osvobojenega ozemlja narejen zelo skrbno.[79]

Štab Zidanškove brigade je izdelal za svoje enote tale operacijski načrt: naloga 1. in 2. bataljona je bila napasti in likvidirati sovražnikovo postojanko v Braslovčah. Dolžnost enot 1. bataljona je bila likvidirati orožniško postajo, ki je štela 7 mož, postojanko v župnišču (15 mož) in posadko v zvoniku (4 možje). Z nekaj borci naj bi bataljon blokiral sovražnikovo postojanko v graščini Žovnek, s skupino oboroženih in neoboroženih partizanov pa naj bi bataljon porušil leseni most čez potok Boljsko pri Gomilskem. Naloga 2. bataljona je bila likvidirati sovražnikovo posadko 55 mož, ki je bila v braslovški osnovni šoli, poslati vod borcev z dvema mitraljezoma pod vodstvom komandirja 3. čete Toneta Mlačnika-Rastka v zasedo na most čez Savinjo pri Polzeli in ga minirati ter postaviti okrog trga Braslovče več straž. Naloga 3. bataljona je bila postaviti na mostu čez Savinjo pri Grobljah močno zasedo z barikado, cesto pa minirati.

Drugo zasedo je moral bataljon postaviti na križišču cest v Št. Rupertu. Tu je moral položiti tudi protitankovske mine. Za preostalo moštvo bataljona so predvidevali, da mora biti kot rezerva na položajih pri Starem gradu. Četrtemu bataljonu so naložili, da mora blokirati in demonstrativno napasti sovražnikovo postojanko Vransko, ki jo naj po možnosti tudi likvidira. Poleg tega so bile njegove naloge še postaviti zasedi proti Trojanam in Gomilskemu, porušiti most čez Boljsko in položiti protitankovske mine. Vsem enotam je bilo ukazano, da se 12. septembra zjutraj umaknejo na predvidene položaje.

Ob odhodu v akcijo je imela brigada takole oborožitev: 3 lahke in 1 težek minomet, 2 težka mitraljeza breda, 40 lahkih mitraljezov, 58 brzostrelk in 266 pušk, medtem ko je bilo njeno številčno stanje 1. septembra na mestu 669, po seznamu pa 724 borcev.

Borbeno razpoloženje med pohodom v akcijo je bilo zelo dobro. K takemu razpoloženju so znatno prispevale tudi vesti o naglem napredovanju Rdeče armade ter zavezniških enot v Franciji.[80]

Brigada je krenila od Sv. Jošta, Črete, Javršnika, Sv. Janeza in Pavla ter Križnika 11. septembra ob 18. uri, da bi izvršila zadano nalogo. Njene enote so bile na določenih po-

ložajih okoli polenajste ure. Po tem času sta se postojanki v Braslovčah približevali z juga 2. četa Mirka Krajgerja-Luke, z zahoda pa 3. četa Mihe Ramšaka iz 1. bataljona. Napadalne skupine so hotele z iznenadnim napadom sovražnika presenetiti, kar pa jim ni uspelo. Nemci so bili za napad pripravljeni in so partizane pričakali v strelskih jarkih, bunkerjih in utrjenih zgradbah. Partizanom je kljub temu uspelo obkoliti sovražnikova obrambna žarišča v župnišču, orožniški postaji in zvoniku. Posamezne udarne skupine so se plazile ob 60 cm visokem pokopališkem zidu, ki jim pa ni dajal primernega kritja, ker je bil preblizu stavb, v katerih so bili Nemci močno utrjeni. Iz prvega nadstropja so na plazeče partizane z lahkoto mimo zidu metali ročne bombe in tako razbijali partizanske napadalne skupine. Partizani so zasedli na južni strani nekaj hiš in začeli iz njih napadati Nemce v sosednih zgradbah. Pod zaščito močnega partizanskega ognja je minerjem uspelo priti do dveh sovražnikovih zgradb in ju minirati. Slediti bi moral juriš, ki pa ga ni bilo mogoče izvesti. Iz zvonika in drugih utrdb so Nemci tako močno streljali, da bi bil juriš preveč tvegan in povezan s prevelikimi žrtvami. V ožjem sovražnikovem obrambnem prostoru je bil tudi bunker, ki je partizanske položaje močno ogrožal. K njemu se je plazil miner, toda kljub velikemu pogumu mu miniranje bunkerja ni uspelo. Opazil ga je Nemec in proti njemu izstrelil tromblon, ki je zadel mino. Ta je eksplodirala in minerja hudo ranila.

Podobne težave kot 1. bataljon je pri napadu na Braslovče imel tudi 2. bataljon. Utrjeno šolo in bunkerje je začel napadati s četama Antona Bendeta-Nika in Jaroslava Souška-Zdena ob 23. uri z vzhodne ter južne strani. Teren okoli utrdb je bil odprt, brez zaklonov in za napadalce zelo neugoden. Proti šoli so poslali minerje, ki pa do stavbe niso prišli, ker so naleteli na sistem bunkerjev. Borci so se nato prebili do šolske drvarnice in jo zažgali. Na ta način so hoteli zanetiti tudi glavni objekt, toda Nemci so ogenj hitro pogasili. Bataljonsko vodstvo je med bojem poslalo posadki pismen poziv za vdajo, toda sledil je odgovor, da pričakujejo pomoč in da naj partizani le nadaljujejo z napadom ter naj ne zbežijo. Odgovor je bil podpisan z »novi komandir«, kar so si partizani razlagali, da so Nemci prejšnjega komandirja pred napadom zamenjali ali celo zaprli. Stari komandir je bil po-

vezan s partizani, kar so Nemci verjetno zvedeli in se takoj lotili ustreznih ukrepov. Zagrizen sovražnikov odpor v Braslovčah je tako štab bataljona povezoval s spremembo vodstva v postojanki. Bataljon se je pred dnevom umaknil iz Braslovč na ugodnejše položaje, s katerih je blokiral postojanko. V napadu so se med drugimi zlasti izkazali komandir Jaroslav Soušek-Zdeno, vodnik Štefan Kodrin-Konrad in mitraljezec Franc Klančnik. Nemci so imeli v nočnih bojih z 2. bataljonom po partizanskih poročilih približno 10 mrtvih in ranjenih, bataljon pa pet ranjenih.

Skupina borcev 1. bataljona z brigadnim intendantom, komandirjem štabne zaščite Jožetom Bambičem in kurirjema Tončkom Kropuškom ter Ivanom je v gasilskem domu pri šoli odkrila kakih 80 gasilskih uniform, 20 zimskih plaščev in 30 parov čevljev, nekaj uniform hitlerjevske mladine, v dveh trgovinah pa nekaj špecerije. S štirimi vpregami so vse odpeljali na Dobrovlje. Tu se je preoblekel v nove uniforme dobršen del 1. bataljona, z njimi pa tudi slabo oblečeni borci iz drugih enot. Iz hlevov na državnem posestvu v Braslovčah so odpeljali tudi nekaj živine.

Tretji bataljon je najprej postavil zasedo v Šentrupertu, kjer je tudi miniral cesto. Nato je poslal proti Celju močnejšo enoto, ki bi morala postaviti zasedo na mostu v Grobljah. Iz celjske smeri so se tedaj pripeljali štirje tovorni avtomobili Nemcev. Partizani so jih napadli z mitraljezi, trombloni in drugim orožjem ter jih prepodili v smer, od koder so prišli; potem so v Grobljah postavili zasedo. Tretji bataljon je s patruljami nadziral tudi teren med zasedama v smeri proti Št. Pavlu (Prebold) ter Kaplji, medtem ko je 3. četa 2. bataljona minirala pri Polzeli most ter prekopala ceste. Četrti bataljon je ob 21. uri demonstrativno napadel Vransko, četa bataljona pa je razrušila most pri Kaplji. Sovražnikova posadka na Vranskem se je ob napadu odločno upirala, kar ni kazalo na morebitno likvidacijo. Vsako približevanje partizanov utrdbam so Nemci odbili. Toda bataljon je kljub temu zasedel čez noč več kot polovico Vranskega. Neoboroženi borci so med blokado naglo izpraznili tri trgovine. Ranjena sta bila komandir Franc Herle-Nande in Polde Žibret-Mirko.

Ob svitu 12. septembra so se začeli vsi bataljoni umikati na predvidene položaje. Zbirno mesto 3. bataljona je bilo pri Starem gradu nad Braslovčami. Ko so njegove zasede bile

na pohodu iz doline in šle mimo graščine Žovnek, so jih iz postojanke napadli Nemci. Borci 3. bataljona so odgovorili z močnim ognjem in držali položaje do prihoda 1. bataljona. Ta bataljon bi sicer moral zasesti položaje ob robu gozda nad Braslovčami in od tod blokirati postojanko. Toda razvoj dogodkov je narekoval drugače. Takoj je bilo treba napasti sovražnikovo posadko Žovnek in priskočiti na pomoč 3. bataljonu, ki je bil v spopadu z Nemci. Ponoči se je izkazalo, da v Žovneku ni le nekaj sovražnikovih vojakov, kot so se glasile prvotne informacije, temveč kakih 50. Prvi bataljon je na položajih okoli Žovneka zamenjal enote 3. bataljona, sklenil okoli utrjene graščine obroč in pričel postojanko napadati. Med napadom so partizani pozivali posadko k vdaji, toda Nemci so računali, da bodo kmalu dobili pomoč, pa so se še naprej zagrizeno branili. Prvi bataljon je med bojem rekviriral v graščini 4 svinje, 4 goveda in 5 tovornih konj. Okoli 10. ure so izvedli sovražnikovi vojaki izpad iz svojih utrdb. Njihov cilj je bil prebiti se v gozd, kar pa je uspelo le posameznikom. Bataljon je imel ob napadu na Braslovče in Žovnek 4 ranjence, Nemci pa so imeli več mrtvih in ranjenih.

Okoli 10. ure se je pripeljalo iz Celja v Braslovče 6 tankov in 22 tovornih avtomobilov vojaštva, ki je pripadalo 1. bataljonu Cholm 25. SS policijskega polka. Del nemških enot je najprej napadel 2. bataljon, ki je streljal po njih z roba gozda nad Braslovčami, glavnina s tanki pa je šla na pomoč postojanki Žovnek. Tu so kmalu po 10. uri naleteli na 1. bataljon, ki se jim je prav tako kot 2. bataljon čvrsto postavil po robu. Kljub močnemu ognju nemške pehote, minometov in tankovskega topništva je bataljon vztrajal na položajih nad Žovnekom do 13. ure. Zaradi prevelike sovražnikove premoči se je nato umaknil v višje lege proti Staremu gradu in se tu vkopal. Toda Nemci so ga tudi tukaj ob 14. uri napadli z vso silo. Po ostrih spopadih je Nemcem uspelo s tanki bataljon razpoloviti in ga prisiliti k umiku. Bataljon se je nato zbral ter se utrdil pri Strnadu. Nemci so ob 22. uri izvedli na njegove položaje pravo kanonado, potem se je 1. bataljon vrnil na položaje k Starem gradu. Sem je prispel 13. septembra ob 4. uri zjutraj in se na položajih vkopal.

Nemški pehoti se je 2. bataljon uspešno upiral od 10. do 13. ure. Ob 14. uri pa so na njegove položaje prodrli tanki in vsuli iz topov po njih točo šrapnelov. Bataljonu ni kazalo

drugega, kot da se je umaknil kakih 700 m višje v smeri proti Letušu. Tu se je razporedil po malem grebenu in ga držal do 16. ure, ko so se Nemci umaknili v Braslovče. Bataljon se je nato ponovno približal postojanki na oddaljenost kakih 400 m in zasedel položaje ob cesti Braslovče—Letuš.

Tretji bataljon se je po umiku iz zased in od Žovneka zbral pri Starem gradu. Tu je bil do 15. ure, ko ga je štab brigade poslal v bližino Braslovč nad cesto, ki pelje v Letuš.

Ob 17. uri se je drugemu bataljonu približala kolona nemških policistov z dvema tankoma. Prihajala je iz Braslovč in je bila namenjena v Letuš. Blizu 2. bataljona je bil sedaj tudi 3. bataljon. Drugi bataljon je Nemce napadel še preden so se utegnili razviti v borbeno formacijo. Prišlo je do hudega spopada, v katerem sta tankovska topa kar bruhala granate, pa tudi sovražnikovi minometalci so bili zelo aktivni in nevarni. Tedaj pa je po Nemcih z boka udaril 3. bataljon. Po dvournih bojih sta bataljona prisilila Nemce, da so se umaknili v Braslovče, postojanko pa sta blokirala do 4. ure zjutraj, ko sta se umaknila k Sv. Urbanu na Dobrovlje. Nemci so imeli v tem spopadu več mrtvih in ranjenih, bataljona pa 2 padla in 5 ranjenih. Iz tega boja je treba posebej omeniti, da je bilo poleg omenjenih ranjencev še več lažje ranjenih partizanov, ki pa so med bojem odklonili prvo pomoč in s soborci gonili Nemce; med njimi je bil tudi namestnik komandanta brigade Vincenc Janko-Harkov. V nočnem napadu na Braslovče in v bojih 12. septembra so bili iz 2. bataljona ranjeni tile tovariši: Anton Benda-Niko, Franc Bešvir, Florijan Dolinšek, Alojz Pirnat, Jože Rajh, Anton Cvikl, Slavko Pristovšek, Simon Pukšič in Vinko Razdevšek. Prvih pet je bilo poslanih v bolnišnico, medtem ko so nadaljnji štirje ostali v četah in še naprej opravljali svoje dolžnosti.

Po demonstrativnem napadu na Vransko se je 4. bataljon proti jutru umaknil na položaje Tešova pri Vranskem. Nemci so poslali iz postojanke proti bataljonu patruljo, ta pa jo je napadel in prisilil, da se je vrnila na Vransko. Ranjen je bil borec Anton Kropivšek. Bataljon je zapustil Tešovo ob 7. uri zjutraj in krenil proti Čreti na Dobrovlje.

Po ukazu operativnega štaba I. in XI. brigade se je Zidanškova brigada 13. septembra premaknila na položaje Sv. Urban, Ramšak ter Sv. Janez in Pavel na Dobrovljah. Te kraje

je zasedla okoli 8. ure zjutraj. Kmalu zatem je dobil 4. bataljon sporočilo, da je v pohodu proti Čreti sovražnikova kolona, ki prihaja iz Podloga, jugovzhodno od Vranskega. Bataljon ji je postavil zasedo in jo napadel, nato se je kolona umaknila proti Braslovčam. Okrog poldvanajste ure je brigadno zasedo obšla druga nemška kolona 3. bataljona polka Treeck, ki je vzhodno od Sv. Urbana z iznenadnim napadom presenetila 3. bataljon. Ta se je nato med bojem izmaknil proti Sv. Urbanu. Ob napadu je imel bataljon 4 ranjene, poleg tega pa so mu Nemci zaplenili nekaj orožja, opreme, sanitetnega materiala in pisalni stroj. Da bi pomagal 3. bataljonu, je hotel 1. bataljon udariti Nemcem v bok, toda na koti 872 med Ramšakom in Hribernikom se je srečal s sovražnikovo enoto, ki je nastopala po grebenu proti Sv. Urbanu. Bataljon je prvi sovražnikov napad odbil. Ker pa je nato napadla glavnina sovražnikovih sil, se je moral umakniti na položaje k Sv. Urbanu. Drugi bataljon je tedaj zasedel majhen greben z desne strani od položajev 3. bataljona, proti 1. bataljonu pa je prodiralo približno 500 Nemcev. Druga skupina, ki je štela tudi približno 500 Nemcev, pa se je pomikala od Ramšaka po sredini med dvema grebenoma proti Sv. Urbanu. Taktična naloga te skupine je verjetno bila brigado zvabiti v frontalen spopad, s kolono, ki se je pomikala proti grebenu pa jo obkoliti in uničiti. Prevladujočo koto 830 so Nemci držali z namenom, da bi od tod napadli, če bi se brigada prebijala proti Čreti. Štab brigade je naglo ukrepal. Prvemu bataljonu je ukazal, da zapusti položaje, ki jih je branil pri cerkvi Sv. Urbana in da se počasi umika po vzporednem grebenu s Savinjsko dolino. Ko so Nemci prodrli na pobočje Dobrovelj nad Mozirjem, se je brigada brez 4. bataljona umaknila po sedlu pod koto 678 proti Kokarjem in zasedla položaje v Šmartnem ob Dreti. Tako se je končal taktično zelo dobro zamišljen in izveden umik brigade pred močnejšimi nemškimi enotami. Potem ko je 4. bataljon predpoldne pregnal Nemce v Braslovče, se je po nalogu operativnega štaba I. in XI. brigade premaknil k Sv. Janezu in Pavlu. Tu je bil do 20. ure, potem se je vrnil na Čreto. Po partizanskih ocenah so imeli Nemci v vseh spopadih z enotami Zidanškove brigade tega dne okoli 90 mrtvih in ranjenih, ki so jih potem kmetje z Dobrovelj vozili na vse strani. Brigada pa je imela tele žrtve: v 1. bataljonu je padel borec—verjetno Zlatko Golavšek, trije so

bili ranjeni, v 3. bataljonu pa so bili 4 ranjeni. Od ranjencev je znan Alojz Strmčnik.

Dne 14. septembra je bila brigada V Šmartnem ob Dreti, 4. bataljon pa še vedno na Čreti. Prvi in drugi bataljon sta tega dne poslala v Nazarje bojni patrulji. Ob prihodu do trga sta patrulji z mitraljezi napadli 1. bataljon nemškega polka Treeck. Nemci so se nato razvili v strelce in ena od patrulj se je morala umakniti, medtem ko je druga izkoristila ugodne položaje in močno obstreljevala sovražnikovo opazovalnico v zvoniku ter vojaštvo, ki si je kuhalo hrano pri cerkvi. Nemci so se v popoldanskih urah iz Nazarij umaknili, v mraku pa so trg zasedli partizani ter organizirali za prebivalstvo in vojsko miting.[81]

Zvečer 15. septembra je brigada z vojaškimi častmi pokopala v Šmartnem ob Dreti priljubljenega in hrabrega komandirja 1. čete 2. bataljona Ludvika Jakša-Milana, ki se je prejšnji dan bojeval proti nemški enoti pri Nazarjah. Kljub sovražnikovi premoči se ni hotel umakniti. Po Nemcih je streljal stoje z brzostrelko do zadnjega. Njegovemu spominu je drugi bataljon posvetil 3. številko svojega glasila Preko hribov in objavil pesem namestnika političnega komisarja 1. čete Maksa Pevcina-Matjaža:

Tov. Milanu v spomin!
Ajda takrat je po poljih medila,
s pesmijo bila narava prežeta,
slast po življenju v očeh ti je klila,
bil si kot v narodnem kolu dekleta.

Prav majhno, črno, črno zrno
se je takrat v tvoje prsi zarilo,
takrat, ko je ajdovo polje medilo,
ko je vsepovsod se zlatilo, rodilo.

Potem smo te zadnjič spremili.
Raz oken nič črnih zastav ni viselo,
žalnih koračnic ni spremljal Te glas.

Le pelo je, vsepovsod pelo,
raz polj, raz gozdov in tlelo,
da, v nas pa je tlelo,
težka osveta je tlela v vseh nas.[82]

Ko ocenjujemo sodelovanje Zidanškove brigade v veliki operaciji enot IV. operativne cone, moramo ugotoviti, da je k dosegi skupnega uspeha prispevala znaten delež. S tem ko se je na odrejenem terenu uspešno bojevala proti močnim sovražnikovim enotam, je omogočila zlasti Šlandrovi brigadi, da je izpolnila osrednjo nalogo skupne operacije — likvidacijo Mozirja. Zidanškova brigada je ostro napadala sovražnikovo postojanko Braslovče, vendar ji likvidacija ni uspela. Poudariti pa je treba, da je brigada dobila to nalogo s poveljem štaba IV. operativne cone z dne 10. septembra, ko so imeli sestavljalci načrta za operacijo na Braslovče zastarele obveščevalne podatke. Tako je npr. štab Zidanškove brigade imel na voljo podatke, da je v Braslovčah 72 sovražnikovih vojakov, v štabu IV. operativne cone pa so računali, da jih je 120. Neposredno pred napadom na Braslovče, so v štabu IV. operativne cone zvedeli, da je dobila postojanka 11. septembra znatno okrepitev. V relaciji štaba IV. operativne cone z dne 15. septembra je med drugim rečeno, da so na osnovi podatkov o močni sovražnikovi okrepitvi Braslovč spremenili prvotno povelje Zidanškovi brigadi ter ji spričo nastalega stanja ukazali, da napade postojanko le demonstrativno oziroma da jo blokira. Spremembe povelja za napad na Braslovče pa ni mogoče zaslediti v nobenem dokumentu. Relacija Zidanškove brigade z dne 16. septembra je obsežna in sestavljena zelo natančno, vendar ne omenja spremembe povelja. V relaciji štaba IV. operativne cone z dne 15. septembra je dalje rečeno, da je Zidanškova brigada poskušala postojanko likvidirati kljub spremembi povelja ter da je svoj načrt opustila spričo vsestransko organiziranega ter hudega sovražnikovega odpora. Obstaja dejstvo, da je brigada napadala postojanko z vso odločnostjo z dvema bataljonoma, ojačena z brigadnimi minerji in minerji Šlandrove brigade. Ostrino napadov potrjuje tudi devet ranjenih iz 1. in 2. bataljona, padli namestnik komandirja minerske čete Šlandrove brigade in dva ranjena minerja iz njegove čete.

Napad na Braslovče je bil za Zidanškovo brigado zelo tvegan. Brigadnemu vodstvu, vodstvom bataljonov in čet ter iznajdljivosti kot pogumnosti udeležencev napada gre priznanje, da se napad ni končal z večjimi žrtvami. Če se spomnimo, da so Nemci pred napadom aretirali poveljnika postojanke — partizanskega sodelavca in ga zamenjali z drugim, je bilo

to verjetno v vzročni povezavi z nenadno okrepitvijo postojanke. Napad je bil tako rekoč izdan in Nemci so 11. septembra v Braslovčah kot v močno okrepljenem Žovneku pričakovali napad. Drugi bataljon je krivil vodiča, da jih je vodil preblizu osnovne šole, od koder so opazili partizane, ki se še niso razvrstili na določene položaje, ter odprli na njih močan ogenj. Tudi minerjem so zamerili, ker se niso približali utrjenim stavbam in jih pred napadom minirali, kar bi omogočilo uspešen juriš pehote.

Toda če se poglobimo v takratno stanje, je povsem jasno, da v Braslovčah ni bilo dejanskih razmer za likvidacijo postojanke. V primerih, kadar je sovražnik pričakoval napad na postojanko, je to obvezovalo partizane, da so bili številčno dovolj močni, da so imeli vsaj nekaj težjega pehotnega orožja, da so imeli dovolj časa za obleganje ter močne oziroma zanesljive zasede. Postojanka pa je imela za branilce še to prednost, da se ji je bilo zaradi ravnega terena tudi ponoči težko približati. Zato je štab brigade ravnal povsem v skladu z nastalimi razmerami, ko je bataljonoma ukazal še pred dnevom prekinitev napada in umik na primerne položaje, s katerih sta nato postojanko lahko blokirala. To, da brigada ni likvidirala nemške postojanke v Braslovčah, ne more zmanjšati njenega velikega deleža, ki ga je prispevala v skupni operaciji enot IV. operativne cone. V okviru te operacije je bojevala odločilne bitke 12. septembra, ko je zadržala intervencijo nemških tankov in pehote, ki so prišli na pomoč iz Celja. Toda tej okrepitvi sta se tedaj pridružili še posadki iz Braslovč in Žovneka. Tako je bilo razmerje sil v celodnevnih bojih močno v prid sovražniku. Združene sovražnikove enote je brigadi uspelo z veščim manevriranjem navezati na svoje štiri bataljone in jim preprečiti preboj v smeri proti Letušu oziroma Mozirju. Borci in starešine vseh štirih bataljonov kakor tudi člani štaba brigade so se proti tankom in številčno močnejši ter tehnično odlično opremljeni nemški pehoti bojevali izredno hrabro in zagrizeno. Komandant brigade Andrej Cetinski-Lev in politični komisar Jože Jakoš-Školski sta v celodnevnih bojih na odprtem terenu sijajno povezovala bataljone in čete ter s tako učinkovitim manevriranjem sovražnika popolnoma prekosila. Tega dne sta se ob 17. uri v odločnem boju proti premočnemu sovražniku posebej izkazali 2. četa 2. bataljona in 3. četa 3. bataljona. V bližini Braslovč sta napadli močno

policijsko enoto, ojačeno z dvema tankoma. Cilj te kolone je bil prebiti se proti Letušu. Po dveurnem ostrem boju, v katerem sta tankovska topa delovala najbolj uničujoče, poleg njiju pa še minometi, so partizani odločili izid spopada v svojo korist. Nemško pehoto in tanka so prisilili k umiku v Braslovče. Nemci po tem porazu niso poskušali v nočnih urah prebiti se proti Letušu, štab brigade pa je smer Braslovče—Letuš zavaroval z 2. in 3. bataljonom. Oba sta bila v zasedah do 4. ure zjutraj.

Močnejša nemška enota pa je vso noč na 13. september zasledovala in napadala 1. bataljon, ki se ji je spretno izmikal ter učinkovito upiral. Brigada se je tudi 13. septembra prek dneva z večino svojih enot bojevala po Dobrovljah, zadrževala je nemške enote, da niso mogle do Letuša in Mozirja ter jim zadajale občutne udarce. Operacije je končala 14. septembra z napadom na Nemce, ki so prodrli v Nazarje. V štiridnevnih bojih je brigada utrpela precejšnje izgube. Padli so 4 partizani, med njimi Anton Kreča in Ivan Križnik, ranjenih pa je bilo 28. Precej večje izgube kot brigada so imeli Nemci.

Minerji so v akciji porabili okoli 200 kg razstreliva.

Borcem in starešinam enot, ki so napadale Braslovče, in tistim, ki so se hrabro bojevali proti nemškim intervencijskim enotam, je štab brigade izrekel v dnevnem povelju z dne 15. septembra priznanje in pohvalo. Posebno priznanje je v dnevnem povelju izrekel borcem in starešinam 2. čete 2. bataljona in 3. čete 3. bataljona ter komandirjem Jaroslavu Souškuu-Zdenotu, Jožetu Zalokarju-Ludviku in Blažu Goropečniku-Adamu, ker so popoldne 12. septembra prepodili močne sovražnikove enote v Braslovče.[83]

Druge enote so izvedle v skupni operaciji svoje naloge takole: Šlandrova brigada je začela z napadom na utrjeno Mozirje 11. septembra 1944 ob 21,20. Do enih ponoči sta 1. in 3. bataljon likvidirala v hudih bojih vse manjše postojanke in bunkerje, zajela okoli 100 vermanov in orožnikov, potem sta šla pomagat 2. bataljonu, ki je napadal postojanke v šoli, župnišču in cerkvi. Čez dan so bataljoni blokirali sovražnikove utrdbe, okoli 17. ure pa so pričeli s ponovnimi napadi. Okoli pol šestih zvečer je postojanka padla. Po dvajseturnih ogorčenih bojih je imel sovražnik 51 mrtvih, več ranjenih in 255 ujetih. Brigada je zaplenila velik plen: 225 pušk, 5 lahkih minometov, 12 težkih in 10 lahkih mitraljezov, 121 min, 203

ročne bombe, 80.000 nabojev, 2 osebna in 1 tovorni avtomobil ter mnogo vojaške opreme. Šlandrova brigada pa je utrpela pet mrtvih in štirideset ranjenih. Po sovražnikovem porazu je zavladalo med prebivalstvom splošno veselje, zvečer pa so partizani organizirali v Mozirju velik miting. Eno uro po vdaji posadke v Mozirju je poslal štab Šlandrove brigade 3. bataljon proti Letušu, ker je dobil obvestilo, da prihaja proti temu kraju nemška okrepitev. Toda Nemce so pred prihodom šlandrovcev odbili tomšičevci, 3. bataljon Šlandrove brigade pa je bil pri Letušu v zasedi od 19. do 8. ure zjutraj. Pred odhodom je bataljon z miniranjem porušil 40 m dolg in 10 m širok most prek Savinje v Letušu.

Tudi Tomšičeva brigada se je izkazala. Njen 1. bataljon je bil v zasedi pred Polzelo in je tu miniral dva železniška mostova, uničil 18 tračnic, na cesti pa je postavil protitankovske mine. Dne 12. septembra popoldne je po tričetrturnem boju zavrnil sovražnikovo enoto kakih 250 do 280 mož, ki se je nameravala prebiti proti Mozirju. Drugi bataljon je 11. septembra ob 22. uri napadel sovražnikovo postojanko v Šmartnem ob Paki, ki so jo branili orožniki in 75 vermanov 1. alarmne čete Celje-vzhod. Do jutra je bataljon zavzel pošto, boji pa so se nato nadaljevali do 20. ure, ko se je postojanka spričo močnega partizanskega ognja v celoti vdala. Tretji bataljon je napadel sovražnikovo postojanko Letuš, ki jo je branilo 67 vermanov 2. alarmne čete Celje-vzhod. Borci so najprej zavzeli 3 bunkerje ob Savinji, potem so vdrli v postojanko, ki se jim je zaradi močnega obstreljevanja s težkim minometom vdala že ob drugi uri ponoči.

Tretja brigada vojske državne varnosti je razvrstila 11. septembra zvečer okoli Šoštanja na zavarovanja enote 1. bataljona. Ker pa sovražnika ni bilo na spregled, so borci to izkoristili za rušenje ceste in železniške proge med Šoštanjem in Celjem. Iz Šoštanja pa je pripeljal 12. septembra zjutraj vlak s tremi vagoni vojaštva. Zaseda ga je napadla in pregnala, toda ob pol enajsti uri je vojaštvo pripeljal še drugi vlak. Ta se je ustavil na večji oddaljenosti od zasede in Nemci so jo pričeli obstreljevati s težkimi minometi. Partizanske položaje so poskušali nekajkrat prebiti, vendar zaman. Popoldne je pripeljal okrepitev še en vlak. Štab brigade se je nato odločil za taktično potezo. Del 1. bataljona je poslal v demonstrativni napad v Šoštanj in je tako prisilil sovražni-

kove enote, da so se do 21. ure umaknile tja. Položaje 1. bataljona III. brigade VDV je zvečer prevzela Tomšičeva brigada.

Vzhodnokoroški odred ni imel bojev s sovražnikom. Z enim bataljonom je blokiral Črno, z drugim pa je nadziral sedlo Kramarica in cesto Črna—Šoštanj.

Sovražnik je utrpel v dvodnevnih operacijah znatne izgube. Po podatkih štaba IV. operativne cone je imel 96 mrtvih, 18 ranjenih in 330 ujetih. Enote IV. operativne cone pa so imele 15 padlih in 75 ranjenih borcev. Zelo bogat je bil plen orožja in vojaške opreme. Vse enote so zaplenile 2 težka in 6 lahkih minometov, 12 težkih in 22 lahkih mitraljezov, 350 pušk, 14 brzostrelk, 18 pištol, parabelo, 16 min za težki in 121 min za lahki minomet, 433 ročnih bomb, 105.000 nabojev ter precej vojaške opreme in drugega materiala. Enote so porušile 4 mostove, uničile 18 tračnic, 500 m železniške proge, na cestah pa so naredile precej zasek in izvedle več drugih diverzantsko sabotažnih akcij. Za primerjavo je zanimivo omeniti, da so enote zaplenile več kot enkrat večjo količino nabojev, kot so jih porabile v bojih. Štab III. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska je v svojem poročilu opravičeval vdajo vseh treh postojank z izgovorom, da je vermanom zmanjkalo streliva. Toda velike količine zaplenjenega streliva se ne ujemajo z izgovorom tega štaba.

V bojih so na sovražnikovi strani sodelovali vermani, orožniki, policisti in enote deželnih strelcev. Večina vermanov, domačinov iz Slovenskih goric in z Dravskega polja, je bila zajeta. Nekaj se jih je vključilo v enote IV. operativne cone, nekaj pa so jih poslali VII. korpusu na Dolenjsko.

Štab IV. operativne cone je izrazil priznanje vodilnemu kadru vseh štirih brigad ter poudaril, da je bila bojna morala vseh sodelujočih na visoki stopnji. Pohvalil je delo obveščevalne službe, ki je pred začetkom operacij posredovala natančne podatke o stanju v postojankah z izjemo za Braslovče in Žovnek ter je tudi med boji dobro delovala. Štabi brigad, operativna štaba in štab cone so bili med boji v stalni radijski povezavi. Sanitetna služba je bila dobro organizirana. Pri oskrbi ranjencev pa se je izkazalo tudi prebivalstvo. Med boji je dobro delovala tudi intendanca.

Kako so Nemci reagirali na ofenzivo enot IV. operativne cone? Likvidacijo postojank so skušali preprečiti s posredovanjem svojih enot iz Celja in Šoštanja. Dne 9. septembra so

premestili s Koroškega na celjsko območje 18. nadomestni polk planinskih lovcev, ki mu je poveljeval polkovnik dr. Egon von Treeck. Z njim so računali, da bodo razbili ofenzivo enot IV. operatvne cone. Polk so okrepili z II. bataljonom 14. SS policijskega polka in eno četo 649. bataljona deželnih strelcev. Naštete enote so skupno štele 3564 mož. Polk planinskih lovcev je pričel akcijo proti enotam XIV. divizije in Kozjanskemu odredu, ki so v noči na 11. september napadle Kozje in Podčetrtek. Ker pa se je pričela v noči na 12. september glavna ofenziva enot IV. operativne cone na sovražnikove postojanke med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino, so morali Nemci ustaviti hajko na Kozjanskem in usmeriti svoje enote v pomoč napadenim postojankam na območju Savinjske doline. Proti Letušu in Braslovčam so poslali 12. septembra dele II. bataljona 14. SS policijskega polka in I. bataljona Cholm 25. SS policijskega polka. Ko so nemške enote popoldne 12. septembra nastopale proti Letušu, so jih za boj pripravljeni tomšičevci pričakali na položajih. Postojanko v Šmartnem ob Paki so imeli tedaj blokirano, medtem ko je bila postojanka Letuš likvidirana že ob 2. uri ponoči. Tako so imeli v tem času dovolj enot, da so po tričetrturnem spopadu prisilili Nemce k umiku.

Na območju enot Zidanškove brigade je bilo stanje drugačno. Njene zasede so se iz smeri Celja umaknile po načrtu že pred dnevom in so se zbrale nad Braslovčami. Zaradi premočno utrjene in številčno okrepljene posadke sta se morala ob svitu umakniti iz Braslovč tudi bataljona, ki sta sovražnika vso noč intenzivno oblegala. Toda sovražniku je prišla v Braslovče ob 10. uri še izdatna pomoč, ki je do postojanke nihče ni oviral. Z njenim prihodom je bila poglavitna naloga Zidanškove brigade zadržati združene sovražnikove enote, da se ne bi prebile v Letuš ali Mozirje. Kot že rečeno, je brigada to nalogo z izrednim uspehom v celoti izvršila.

Iz Šoštanja so proti brigadi VDV verjetno nastopale enote 611. bataljona deželnih strelcev in vermani.

Kako so v hajki nastopale štiri kolone Treeckove bojne skupine? Prvi bataljon polka planinskih lovcev je šel v smeri Gomilsko—Prekopa—Stopnik, čez Čreto na Zavodnico in Žlabor v Mozirje, III. bataljon je nastopal iz Polzele in prodrl čez Dobrovlje do Soteske, II. bataljon 14. SS policijskega polka je prišel v Šmartno ob Paki, I. bataljon Cholm pa skozi Braslovče

in po bojih okoli njih v Letuš. Pomoč Treeckovih enot je prišla do postojank 13. septembra zvečer, kar pa je bilo že prepozno. Postojanke so našli uničene, partizani pa so iz njih odpeljali orožje, strelivo in opremo. Enote Treeckove bojne skupine so se v likvidiranih postojankah zadrževale le dva dni in se nato vrnile v Celje. Ob odhodu so odpeljale blago iz trgovin in živino, ki so jo oropale prebivalstvu.

Operacija enot IV. operativne cone je izredno uspela. Taktična zamisel začeti ofenzivo hkrati na Kozjanskem in v Gornji Savinjski dolini je bila odlična. S tem je bilo polkovniku Treecku onemogočeno, da bi osredotočil vse svoje sile na eno samo območje. Premeščanje enot s Kozjanskega pa mu je vzelo toliko časa, da je prišla pomoč napadenim postojankam prepozno. Na splošno so bile Treeckove intervencijske enote preslabe, da bi lahko 12. septembra prebile partizanske zasede, ki so varovale napad Šlandrove brigade na Mozirje. Cilj operacije je bil dosežen. Tri nevarne sovražnikove postojanke so bile uničene, s tem pa se je že do tedaj obsežno osvobojeno ozemlje Gornje Savinjske doline še znatno povečalo. Z uspešnim izidom operacij na Kozjanskem in Pohorju so se močno zvečala osvobojena in polosvobojena ozemlja tudi na teh območjih. Veliki partizanski uspehi so sedaj bili pogoj za množični odhod vseh zmožnih za orožje v partizane. Partizanske enote so v tem času zadajale vermanšaftu tako močne udarce, da se je pričel vse hitreje razkrajati. Mnogi vermani so dezertirali in šli med partizane, drugi pa so se po dezertiranju skrivali. Ob tako neugodnem stanju vermanšafta in ob naglem razvoju sil osvobodilnega gibanja je bilo Zvezno vodstvo štajerske domovinske zveze prisiljeno priznati, da je bil posebno september 1944 izredno kritičen mesec za Spodnjo Štajersko.

Šlandrova brigada si je z obilnim plenom orožja zelo opomogla. Oborožila je svoje številne neoborožene borce. Od 624 partizanov jih je tako imela 16. septembra le še 98 neoboroženih. Del bogatega plena je odstopila tudi drugim enotam. Zidanškova brigada je dobila 50 pušk, 3 minomete, 2 težka in 2 lahka mitraljeza ter nekaj streliva. Tretja brigada VDV je prejela 50 pušk, minomet, strelivo, Tomšičeva brigada pa samo strelivo. Šlandrova brigada je skupno razdelila okrog. 35.000 nabojev.[84]

Orožje, ki ga je Zidanškova brigada prejela od Šlandrove brigade, je v precejšnji meri omililo težave zaradi neoboroženih borcev. Če računamo, da je težki minomet rabil posadko treh borcev in da je imel vsak mitraljezec po dva pomočnika, potem je ta pomoč pomenila oborožitev 71 partizanov. Dne 14. septembra je štela brigada na mestu 610 borcev. Imela je 1 težek in 7 lahkih minometov z 82 minami, 5 težkih in 40 lahkih mitraljezov s 23 224 naboji, 359 pušk s 23 505 naboji, 3 protitankovske puške s 50 naboji in 58 brzostrelk z 11 703 naboji. Skupno je imela 472 orožij, neoboroženih pa samo še okoli 28 borcev.[85]

V času od 3. do 15. septembra so v brigadi, kakor je poročal politični komisar, dosegli določeno zboljšanje političnega stanja. K temu sta prispevala smotrnejša politična in vojaška vzgoja ter uspehi na naših in zavezniških bojiščih. V okviru tekmovanj med enotami je bil poudarek za dosego boljše discipline in uspehi takšne usmeritve so bili vidni. Nižji kader si je pridobil večjo avtoriteto, boljša disciplina in višja borbena morala pa sta se odražali v bojih na območju Braslovč in Dobrovelj, kjer je bil sovražnik kljub tehnični in številčni premoči poražen. Brigada je v teh bojih utrpela precejšnje izgube starešin, ki so bili ranjeni, vendar so pričakovali, da se jih bo večina kmalu vrnila, hkrati pa so računali na prve lastne kadre, ki so jih sami izobraževali po bataljonih in pri štabu brigade. Pri vzgoji in izobrazbi po enotah so dosegali boljše uspehe in sicer zato, ker ni bilo že nekaj časa večjih premestitev in ker so novince v pretežni večini pošiljali prek Kamniško-zasavskega odreda na Dolenjsko. Nihanje borčevskega kadra se je v tem času nekoliko umirilo. To je nudilo starešinskemu kadru boljše delovne razmere in uspehi niso izostali. V opisanem času je brigada prejela od organov oblasti 89 novincev, mobilizirala pa jih je 15. V brigadi jih je ostalo 22, Kamniško-zasavskemu odredu pa so jih poslali 82. Moštvo je bilo v tem času primerno oblečeno, dobili so nekaj usnja za izdelavo čevljev, vendar precej premalo, da bi zadostili velikim potrebam po obutvi.[86]

Po umiku Treeckove bojne skupine je Zidanškova brigada izvedla za prebivalstvo dva mitinga. V Vrhpolju pri Nazarjah sta zbranim govorila politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski in partizanski duhovnik Franc Šmon, v Šmart-

nem ob Dreti pa pomočnik političnega komisarja brigade Lojze Vindiš-Dunda.

Zidanškova in Šlandrova brigada sta 15. septembra počivali, urejali enote, izvajali vojaške in politične ure ter se pripravljali za premik. Poskrbljeno je bilo tudi za razvedrilo. V Bočni sta odigrali nogometno tekmo, ki se je končala z rezultatom 4 : 2 v korist Šlandrove brigade.[87]

Zaradi izvrševanja nadaljnjih nalog je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal obema enotama premik na nova operacijska območja. Zidanškova je krenila zvečer iz Šmartnega ob Dreti in je prispela 16. septembra zjutraj v vasi Motnik, Zgornji Motnik in Jakobdol, Šlandrova pa se je ustavila v vaseh Glisnik, Špitalič in Nova reber. Brigadi sta imeli prek dneva vojaške in politične ure, zvečer pa sta nadaljevali pohod na Moravško. Dne 17. septembra zjutraj je bila Zidanškova na položajih Bukovica, Vače, Uster in Zgornja Slivna, medtem ko se je Šlandrova razvrstila v vasi Kandrše, Dobrljevo, Laze in Ravne.[88]

Sodelovanje v bojih pri Poganku in pogoniškem mostu

Po odhodu Zidanškove in Šlandrove brigade z območja železniških prog Laze—Zidani most in Laze—Črnuče sta akcije na teh pomembnih progah nadaljevala Kamniško-zasavski in Dolenjski odred. Dne 8. septembra so razstrelili progo med Savo in Zagorjem, v noči na 9. september pa je sovražnikovo postojanko Sava napadel 3. bataljon Dolenjskega odreda in jo likvidiral. Minerska četa Kamniško-zasavskega odreda pa je nato na železniški postaji z razstrelitvijo uničila vse kretnice, signalne naprave in bunker. Nemci proge niso popravljali, pa tudi akcije, s katero bi odvrnili partizane od nje, niso izvedli. Tako so v tem času razbito železniško postajo Sava od časa do časa nadzirale partizanske in nemške enote.

Očitno okupatorjevo nemoč je sklenil glavni štab NOV in PO Slovenije izkoristiti. Zato je na operacijskem območju Litije zaupal VII. korpusu NOV in PO Jugoslavije izvedbo večje vojaške operacije. Za uresničitev te operacije je bilo predvideno, da bodo v njej sodelovale tele enote: Gubčeva in Cankarjeva brigada ter Dolenjski odred pod poveljstvom XV. divizije, Šlandrova in Zidanškova brigada ter Kamniško-zasavski odred pod poveljstvom operativnega štaba VI.

in XI. brigade. Cilj skupne akcije je bil napad in uničenje sovražnikove postojanke v gradu Poganek ter napad na utrjeni železniški most čez Savo, ki bi ga po zavzetju razstrelili. Štab VII. korpusa je tudi načrtoval, da bi po morebitni likvidaciji postojanke v gradu Poganek in po razstrelitvi železniškega mostu z istimi enotami napadli in likvidirali še sovražnikovo postojanko v Litiji. Povelje štaba VII. korpusa z dne 17. septembra je še predvidevalo, da bo pričelo napad na Poganek in na most 6 zavezniških bombnikov. Po koncu bombnega napada bi moral slediti napad partizanskih enot. Z desnega brega Save so bile določene za napad na grad in na most enote VII. korpusa, z leve strani pa bi v operaciji sodelovale enote IV. operativne cone. Akcija bi se morala pričeti 18. septembra, medtem ko natančnejšega časa za napad v povelju niso mogli določiti. Povelje štaba VII. korpusa je natanko opredelilo naloge enotam, ki so bile določene za napad, in tudi tem, ki so bile predvidene za zavarovanja. Dana so bila nadalje navodila inženirsko-tehnični službi, minerjem, obveščevalni in sanitetni službi ter službi za zveze. V primeru, če bi zavezniške bombe zgrešile Poganek in most, bi morale enote kljub temu izvesti napad istega dne do 21. ure. Če pa bi zavezniki preložili bombardiranje za en dan, bi to pomenilo, da bo akcija 19. septembra po enakem načrtu.

Operativni štab VI. in XI. brigade je s poveljem z dne 18. septembra predvideval za svoje enote izvršitev tehle nalog: Zidanškova brigada bi morala z dvema bataljonoma blokirati postojanko Gradec—Litija, en bataljon razporediti na zavarovanja na položaje Senožeti, enega pa na položaje Sv. Trojica (Trojica). Šlandrovi brigadi je bilo ukazano, da z enim bataljonom napade železniški most pri gradu Poganek, da pošlje en bataljon za rezervo v vas Konj, enega pa da pošlje prav tako za rezervo v Vače. Kamniško-zasavski odred bi moral z enim bataljonom blokirati sovražnikovo postojanko Sava, z moštvom drugega bataljona pa bi moral pri Mlinšah zavarovati dohode z Vranskega in iz Zagorja ob Savi. Vsem enotam je operativni štab ukazal, da morajo biti na določenih položajih do 14. ure s pripombo, če ne bodo dobili drugačnega povelja.

Vse enote operativnega štaba VI. in XI. brigade so se za izvedbo svojih nalog zelo dobro pripravile. Med štabi so bile vzpostavljene in preiskušene radiotelegrafske in telefonske

zveze. Kot posebnost je treba omeniti, da je bila speljana s Konja telefonska zveza do Save in po njenem dnu na desni breg do Golišč. Ta zveza je bila mojstrsko delo telefonistov Kamniško-zasavskega odreda. Med pripravami za akcijo je bil določen 1. bataljon Šlandrove brigade za zavarovanje pri Hotiču. Po bombardiranju pa bi moral z 2. bataljonom in minerji v napad na most. Napad zavezniških letal je bil napovedan za 16. uro. Vse enote operativnega štaba VI. in XI. brigade so bile na določenih položajih in borci so nestrpno pričakovali, kdaj se bodo na nebu pojavila zavezniška letala. Tedaj pa je štab VII. korpusa po radijski zvezi obvestil operativni štab VI. in XI. brigade, da je napad preložen na 20. september. Štab korpusa se je moral za preložitev odločiti zato, ker so se enote XV. divizije predolgo zadržale v akciji na Primskovem in so bile tako v zamudi s pripravami za sodelovanje v načrtovani akciji. Šlandrovci so se vrnili na izhodiščne položaje v okolico Vač okoli 20. ure, medtem ko se je Zidanškova brigada zadržala na položajih do polnoči. Prvi in 2. bataljon sta bila nad Litijo, 3. bataljon na Senožetih, 4. bataljon pa pri Sv. Trojici. Po umiku sta se 1. in 2. bataljon ustavila v vasi Klen, 3. bataljon v vasi Grmače, 4. bataljon pa je ostal pri Sv. Trojici.

Premiki partizanskih enot na tako občutljivem območju so pri Nemcih izzvali čuječnost in reakcijo. Dne 19. septembra je okrog 10. ure nastopala iz smeri Dolsko proti Sv. Trojici kolona kakih 500 Nemcev in vlasovcev. Četrti bataljon Zidanškove brigade je hotel zasesti ugodnejše položaje na gori Murovici, toda ni vedel, da so te položaje že zasedli Nemci. Tako se je nepričakovano spopadel z nemško zaščitnico. Sovražnikove enote so se takoj razvile v strelce od vrha Murovice ter zasedle položaje v severozahodni smeri prek ceste. Tudi bataljon se je razvil v strelce in poskušal v treh juriših doseči greben Murovice. To mu spričo sovražnikovega odpora ni uspelo. Nato je skušal sovražnikove položaje obiti z desne strani. Tu je naletel na izredno težak teren in na skalnato strmino, ki je ni bilo mogoče preplezati. Po dveurnih bojih se je bataljon odločil za umik čez Javorščico na Grmače s ciljem, da bi se tam združil s 3. bataljonom. Nemci so v istem času nastopali po grebenu Murovice proti Ciclju. Med obema hriboma so naleteli na partizansko zasedo, ki jih je napadla, vendar se je nato počasi umaknila proti Grmačam. Četrti bataljon je zasedel položaje Kovačija—Grmače okoli 16. ure. Nemci

pa so prodrli do Sv. Miklavža, ropali po kmetijah in odgnali nekaj živine. Na umiku so s seboj za talce odpeljali nekaj kmetov in jim zagrozili, da jih bodo v primeru partizanskega napada postrelili ter zmetali v Savo. V boju z Nemci so padli trije partizani, zgubljen pa je bil angleški lahki mitraljez. Pogrešanih je bilo 12 partizanov, med katerimi je bil tudi pomočnik političnega komisarja bataljona.

Okoli pol sedmih zvečer je od Sv. Miklavža proti Grmačam nastopala nemška enota. Na pohodu pa je padla v zasedo 3. bataljona, ki je začela streljati po njej, ko se ji je približala na pičlih 15 metrov. Nemci so bili zaradi močnega in iznenadnega partizanskega ognja v trenutku razbiti in so se v paničnem begu razbežali proti Savi, Moravčam in Sv. Miklavžu. Partizani so jih nato podili do Sv. Miklavža in zajeli enega njihovega vojaka. Poleg 4 pušk so borci zaplenili 9 šaržerjev za mitraljez zbrojevko, nekaj šaržerjev za brzostrelko MP, precej streliva in dve sedli za tovor. Nemcem so partizani odvzeli tudi 7 glav oropane živine in druge robe, kar so nato vse vrnili kmetom. Sovražnik je imel 7 mrtvih in več ranjenih, medtem ko partizani niso imeli žrtev. Ujeti vlasovec je izjavil, da je štela sovražnikova enota približno 500 vlasovcev, policistov in orožnikov. Zaradi zavarovanja dostopov od Kresnic je krenil 1. bataljon zvečer k Zgornji Slivni, 2. bataljon pa na Poljane, da bi zaminiral cesto, ki vodi v Moravče, in da bi na tem območju postavil zasede. Tega dne 19. septembra, se je v spremstvu brigadne patrulje vrnil z Dolenjskega načelnik štaba brigade kapetan Lazo Božič, kamor ga je poslal štab IV. operativne cone.

Šlandrova brigada 19. septembra ni imela bojev. Enote Zidanškove in Šlandrove brigade pa so tega dne opazile na zasavski cesti premike sovražnikovih enot. Pozno popoldne se je pripeljalo v Litijo iz ljubljanske smeri 10 tovornjakov vojaštva. V tej koloni je bil tudi tank. V mraku pa se je proti Litiji peljalo še 13 tovornjakov vojaštva.

Šlandrova brigada je 19. septembra prejela iz Gornjega grada 90 pušk in precej streliva. Večji del orožja in streliva je poslala Zidanškovi brigadi, preostale količine pa Kamniško-zasavskemu odredu.

Ko je operativni štab VI. in XI. brigade razmišljal o preložitvi operacije Poganek—železniški most, je menil, da bi akcija 18. septembra uspela tudi brez bombnega napada. Z desne

strani Save bi bilo treba izvesti le manjši demonstrativni napad in sicer v času, ko bi z leve strani jurišala na most Šlandrova brigada. Nemci so namreč popoldne od 7 protiletalskih topov čistili kar 4, nekateri vojaki pa so se v tem času brezbrižno sončili. Odločen partizanski napad, zasnovan na presenečenju, bi skoraj zagotovo uspel. Iz varnostnih razlogov so Nemci razvrstili po 18. septembru od Hotiča do Litije ob cesti 450 mož in 6 tankov. Akcijo, ki je bila v pripravah za 20. september, pa so ogrožale tudi večje posadke bližnjih postojank. V Litiji je bilo okoli 750 mož, Trbovljah 800, Hrastniku 450 in Zagorju 400 mož. Po okrepitvi postojanke v Št. Vidu pri Lukovici, kamor so pripeljali 36 tovornjakov policistov in domobrancev, pa je obstajala nevarnost, da bi Nemci posredovali tudi od tod. Zaradi spremenjenih razmer je napravil operativni štab VI. in XI. brigade za 20. september nekoliko drugačen razpored svojih enot. Naloga Zidanškove brigade je bila zavarovati akcijo iz smeri Št. Vid na položajih Murovice z enim bataljonom, za en bataljon je bilo predvideno, naj bi bil na položajih pri Senožetih, z dvema bataljonoma pa bi morala brigada napasti sovražnika na cesti med Litijo in Zgornjim Logom. Šlandrovi brigadi so ukazali, da z enim bataljonom napade most in ga minira, z drugim da napade sovražnika na cesti od Zgornjega Loga do Hotiča, 3. bataljon pa naj ima v rezervi na Klancu. Ta bataljon naj bi obenem varoval dostope od Limbarske gore in Moravč. Za Kamniško-zasavski odred so odredili, da mora na položajih pri Mlinšah varovati akcijo proti Zagorju in Vranskemu ter postaviti zasedo pri Osredku nad Ponovičami.

Enote so šle 20. septembra opoldne na odrejene položaje. Okoli polpetih je v spremstvu lovcev priletelo 6 bombnikov. Z velike višine, približno 1000 m, so odvrgli bombe, te pa so padale daleč od mostu in drugih vojaških objektov, ki bi jih morali porušiti. Le ena bomba je zadela, porušila in zažgala kozolec v bližini mostu. Nemci so letala obstreljevali z 8 topovi, ta pa so brez izgub odletela. Njihov učinek je bil enak ničli, kar je močno razočaralo borce, ki so si bombardiranje zavezniškega letalstva predstavljali drugače. Partizani so po nemškem protiletalskem topništvu odprli močan ogenj že med bombnim napadom, ti pa so po odletu bombnikov usmerili ogenj iz protiletalskih topov na položaje 1. in 2. bataljona Šlandrove brigade ter na nekatere enote XV. divizije. Nemci

so tedaj močno streljali tudi iz oklopnikov, bunkerjev in drugih utrdb. Borci 2. bataljona Šlandrove brigade so poskusili z naskokom zavzeti položaje protiletalskega topništva, kar jim pa ni uspelo. Sočasno je vodil 1. bataljon Šlandrove brigade hude boje s kolono kakih 150 mož, predvsem domobrancev, ki je skušala ob podpori tankov prodreti od Spodnjega Hotiča k Poganku. Sovražnik je hotel obiti 1. bataljon Šlandrove brigade in mu vpasti v hrbet, kar pa je preprečila zaseda 1. čete 3. bataljona. Boji šlandrovcev so potem trajali s presledki do 6.45 naslednjega dne. V bojih so imeli 9 ranjenih, medtem ko je imel sovražnik 5 mrtvih in 5 ranjenih.

Kako se je bojevala Zidanškova brigada? Po bombardiranju je 1. bataljon zasedel položaje Gradec—Ponoviče, 2. bataljon pa je držal položaje ob cesti, ki pelje od Litije do železniškega mosta. Postojanka Gradec—Litija je bila tako blokirana. Prvi bataljon je zadržal sovražnikovo pehoto, ki se je hotela prebiti do protiletalske obrambe pri železniškem mostu, medtem ko mu preboja tankov v tej smeri ni uspelo preprečiti. Oba bataljona sta močno obstreljevala Gradec in Litijo, poleg tega pa je četa 1. bataljona obstreljevala bunkerje protiletalskega topništva pri železniškem mostu. Medtem ko je nemška protiletalska obramba obstreljevala XV. divizijo, jih je napadel 1. bataljon Zidanškove brigade. Tedaj so nemški topovi za nekaj časa utihnili, vendar se je bataljon moral umakniti. Med napadom je imel bataljon enega hudo ranjenega.

S sovražnikom pa se je spopadel tudi bataljon Kamniško-zasavskega odreda. Nad Ponovičami je k umiku prisilil kolono, ki je štela kakih 100 sovražnikovih vojakov.

Na desnem bregu Save so dosegle enote VII. korpusa večji uspeh. Gubčeva brigada je z dvema bataljonoma napadla posadko v gradu Poganek, jo prisilila k vdaji, postojanko pa nato zažgala. En bataljon je poslala v napad na Kresnice. Tu so borci zavzeli orožniško postojanko, ni jim pa uspelo likvidirati postojank v župnišču in na železniški postaji. Pri miniranju železniškega mostu je prišlo do težav. Minerji so se znašli pred orjakom, ki mu niso bili kos. Manjkalo jim je primernega pionirskega orodja, razstreliva niso pravilno namestili in tako miniranje ni uspelo. Most so kljub težavam, do katerih je prišlo, poškodovali toliko, da je bil onesposobljen za promet za krajši čas. V opisanih bojih na desni strani Save

so partizani zajeli 45 nemških vojakov ter zaplenili precej orožja in streliva.

Dobro zamišljena operacija se je končala le z delnim uspehom. Osnovna vzroka, da partizanske enote niso dosegle popolnega uspeha, sta bila dva in sicer preložitev napada od 18. na 20. september in popolnoma neučinkovito sodelovanje zavezniškega letalstva. Koncentracija večjih partizanskih enot na strateško izpostavljenem prostoru Nemcem ni mogla ostati prikrita. Da pripravljajo partizani napad, sovražniku ni bilo težko spoznati. S preložitvijo akcije so se razmere za napad torej bistveno spremenile. Nemci so dobili okrepitve in so pričakovali partizane v utrjenih postojankah ter izven njih. Torej 20. septembra ni bilo več mogoče računati z uspehom iznenadnega napada in s presenečenjem sovražnikovih posadk. V nastalih razmerah, ko so Nemci pričakovali partizanski, morda pa tudi letalski napad, bi verjetno na uspešnejši izid operacije lahko vplivali zavezniški bombniki seveda le v primeru, če bi zadeli vsaj most čez Savo. Kot vemo, so bombniki zgrešili cilje, Nemcem pa so bile po odletu letal dane ugodne okoliščine za učinkovito obrambo. Če upoštevamo, da se po 18. septembru razmere niso razvijale v prid načrtovani operaciji VII. korpusa, potem je treba uspehe, ki so bili doseženi 20. septembra pod dokaj neugodnimi okoliščinami, oceniti kot uspešne.

V okviru varnostnih ukrepov zaradi napada na Poganek, Kresnice in železniški most so Nemci 21. septembra z močnimi enotami pregledovali litijsko okolico. Tako se je od Dolskega proti Litiji po sedmi uri zjutraj peljala kolona dvanajstih tovornjakov vojaštva, ki so jo spremljali štirje tanki in dva oklepna avtomobila. Pri Ribčah so Nemci opazili, da je cesta minirana, zato so kolono ustavili. Zaseda 3. bataljona Zidanškove brigade je tedaj z močnim streljanjem napadla tanke in oklepna avtomobila. Nemška pehota je poskakala s tovornjakov, se razvila v strelce in nastopala ob podpori tankovskega topništva po levi strani s ciljem, da bo prišla nad položaje 3. bataljona. Po enournem hudem boju jim je uspelo priti bataljonu za hrbet, ki se je moral umakniti na položaje Grmače—Zgornji Prekar. Nemce je 3. bataljon zadržal približno štiri ure in jih še potem, ko je njihova kolona počasi nadaljevala pot v Litijo, napadal in vznemirjal z močnimi patruljami. Nemci so imeli približno 15 mrtvih in večje število

ranjenih. Zasedi je ob nenadnem napadu uspelo pobiti celotno posadko oklepnega avtomobila, ki je ob prvih partizanskih strelih zapustila vozilo in hotela zbežati proti Savi. Bataljon ni imel žrtev.

Tega dne je bil izredno uspešen tudi 3. bataljon Šlandrove brigade. Okrog petih popoldne je pričakal v zasedi nemško kolono 12 tovornjakov in treh tankov, ki se je peljala od Spodnjega proti Zgornjemu Hotiču. Po polurnem boju se je moral sovražnik z občutnimi izgubami umakniti. Zaseda je ocenila, da so imeli Nemci okoli 30 mrtvih in precej ranjenih. Druga zaseda istega bataljona pa je najprej s položajev pod Konjem obstreljevala sovražnikove bunkerje ob mostu, potem je napadla nemško motorizirano kolono in ji prizadejala precej izgub.

Zvečer sta štaba Šlandrove in Zidanškove brigade organizirala v Vačah velik miting, na katerem je nastopila tudi rudarska godba.

Kamniško-zasavskemu odredu je od akcije na železniški most pri Poganku ostalo 3000 kg razstreliva. Operativni štab VI. in XI. brigade je zato 22. septembra odredil, da si ga razdelijo Šlandrova in Zidanškova brigada ter odred. Vsaki od naštetih enot so odobrili po 1 000 kg. V istem povelju je še rečeno, da odred ne bo več pod poveljstvom operativnega štaba VI. in XI. brigade in da bo odslej njegova glavna naloga stalno rušenje železniške proge. Še vnaprej pa je bil dolžan vzdrževati najtesnejše stike z operativnim štabom VI. in XI. brigade.[89]

Zaradi akcij na litijskem območju so Nemci še kar naprej dovažali okrepitve. Iz smeri od Ljubljane proti Litiji se je 22. septembra pomikala kolona približno 70 tovornjakov vojaštva. Ves dan so jo v presledkih napadale enote 1. bataljona Zidanškove brigade in ji prizadejale precejšnje izgube.[90]

Osnovni namen prihoda Zidanškove in Šlandrove brigade na litijsko območje je bil onesposobitev železniške proge Zidani most—Ljubljana za daljše obdobje. Ker akcija na železniški most pri Poganku ni povsem uspela, je izvedla Šlandrova brigada na zasavski progi še dve veliki sabotažni akciji. V noči na 23. september je 2. bataljon z minerji raztrelil pri železniški postaji Sava 30 m dolg in 8 m širok železniški most ter porušil na postaji 126 m železniške proge. Naslednji večer je šel v akcijo 3. bataljon, ojačen z minerji. Pri Renkah je z

miniranjem porušil podporni zid v dolžnini 200 m in v višini 2m. Poleg tega so borci minirali še približno 300 metrov na novo popravljene železniške proge.[91]

Zidanškova brigada je bila 23. septembra v vaseh Zgornja Slivna, Grmače, Vaške Kandrše in Poljane. Po enotah so imeli vojaške in politične ure. Na njih so starešine govorili o disciplini ter vojaških in političnih dogodkih pri nas in v svetu. V enote so se vrnili gojenci tečaja za nižje vojaške starešine, ki je bil organiziran pri štabu brigade. Tečajniki so opravili izpite s prav dobro poprečno oceno. V štab cone je bil premeščen instruktor tečaja za nižje vojaške kadre kapetan Janez Iršič. Razpoloženje vojaštva je bilo v tem času dobro. K temu so prispevali tudi intendanti, ki so pripravili okusno prehrano in jo delili borcem v rednih obrokih.

Zvečer ob 18. uri je krenila Zidanškova brigada po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade na izvedbo posebne naloge. Sodelovati je morala pri organizaciji in zavarovanju transporta tiskarskega stroja in drugega materiala iz kamniške tehnike v Savinjsko dolino. Naslednjega dne 24. septembra je bila brigada še zmeraj s tovorom na pohodu. Na cilj je v Gornji grad prispela 25. septembra ob 16. uri. Četrti bataljon je

Brigada na pohodu jeseni 1944

oddal tovor, ki je bil na dvanajstih vozovih, brigadne enote pa so se razmestile na določene položaje in zavarovanja. Brigada je bila na istih položajih tudi 26. septembra, naslednjega dne pa je bila v Gornjem gradu deležna velike časti in priznanja.[92]

Zidanškova brigada je dobila zastavo

Pod tem naslovom je vodja propagandnega odseka Stane Lavrič objavil jeseni 1944 članek, ki zelo doživeto posreduje svečan dogodek ob podelitvi zastave Zidanškovi brigadi, tako da ga posredujemo v celoti.

»V Gornjem gradu je danes praznik. Zidanškova brigada je prišla. Borci Zidanškove brigade so osvobodili Gornji grad in tega se Gornjegrajčani prav dobro zavedajo. Svobodo so jim priborili, zato jih hočejo prebivalci Gornjega grada poplačati. V Gornjem gradu imajo Zidanškovi borci vedno vsega dovolj.

Danes pa se nam je zdelo, da je v Gornjem gradu še prav posebno lepo. Ves dan so mladinke nosile cvetje in krasile dvorano. Vse je bilo praznično, čeprav je bil četrtek.

»Nekaj posebnega bo danes!« so govorili tovariši, ki so gledali brhke mladinke, kako nosijo cvetje.

»Zastavo bomo dobili!« se je razneslo popoldne v brigadi. Silno veselje je zavladalo povsod. Vsak je bil ponosen, da je borec brigade, ki bo prva dobila zastavo na Štajerskem. Svečanost predaje zastave naj bi bila zvečer.

Že pred začetkom je bila dvorana nabito polna. Tudi komandant IV. operativne cone tov. Borštnar in politkomisar tov. Benčič sta tu. Vse je nekako svečano razpoloženo. Ob zvokih koračnice, ki jo igra godba IV. operativne zone, strumno prikoraka vod drugega bataljona, ki bo sprejel zastavo. Komandir Zdeno poveljuje. Našo himno prisotni stoje poslušajo. Govor mladenke. Izrazi zahvalnosti osvoboditeljem donijo po dvorani. Iskrene besede zahvalnosti so to. Zastava je razvita. Mladenka jo drži v rokah. »Mladina Gornjega grada poklanja vam, našim osvoboditeljem zastavo, katero čimprej ponesite tja v Celovec, Gorico, Trst in Reko!« zaključi mladenka in izroči zastavo komandantu brigade kapetanu Cetinskemu. Posvetitev zastave izvrši verski referent tov. Šmon. Svečan trenutek je to in vsakemu od prisotnih seže do dna srca. Starejše ženice jokajo. Vsak je ginjen. Tako čutijo z nami naši Štajerci.

Brigada po prejetju zastave septembra 1944

Tov. Školski, politkomisar brigade, se zahvali prebivalcem Gornjega grada za lepo darilo. Politkomisar IV. operativne zone tov. Benčič pa je v svojem govoru prikazal plod naše zmagovite tri in polletne borbe, nato so mladinke izpopolnile program z zelo uspelimi recitacijskimi, pevskimi in igralskimi točkami. Godba zaigra »Hej Slovani«, katero pojejo vsi stoje.

Vsi borci Zidanškove brigade so bili prav dobro pogoščeni. Tudi na to so mislile vrle gornjegrajske mladenke.

Kakor zahvalna molitev pa se je še dolgo v noč razlegala slovenska pesem po vsej svobodni Savinjski dolini.«[93]

Istega dne je brigada doživela še en razveseljiv dogodek. Od štaba IV. operativne cone je prejela težak minomet, težki mitraljez bredo ter 90 pušk s strelivom. Politični komisar brigade je v svojem poročilu razlagal, da se je z dodatno oborožitvijo dvignila borbena morala moštva, z izpopolnitvijo enot z nižjim kadrom pa večja akcijska zmožnost brigade.[94]

V tem času je poročal sekretar brigadnega biroja SKOJ Ivan Urbančič-Hinko o živahni kulturno-prosvetni dejavnosti, zlasti pa o dejavnosti skojevcev in mladincev. Za vse skojevce je navedel, da znajo ravnati z avtomatičnim orožjem. Nasploh pa so borci takrat tekmovali po enotah v razstavljanju in sestavljanju avtomatičnega orožja. Najbolj se je izkazal Jože

Drugi tečaj za obveščevalce IV. operativne cone oktobra 1944. Iz Zidanškove brigade sta se ga udeležila Franjo Krpač-Hubert in Jože Šavc-Mirko

Debelšek, ki je razstavil in sestavil mitraljez šarec v 34 sekundah. V tem obdobju je štela skojevska organizacija na mestu 176 članov.[95]

Takoj po odhodu Zidanškove brigade z Moravškega je krenila proti Savinjski dolini tudi Šlandrova. Obe sta štab IV. operativne cone in operativni štab VI. in XI. brigade usmerila zaradi predvidenih diverzantskih akcij na novo operacijsko območje. Ko se je Zidanškova začasno zadrževala v Gornjem gradu, je bila Šlandrova v Šmartnem ob Dreti, Bočni in zaselku Volog.

Zidanškova brigada je krenila iz Gornjega grada 27. septembra ob 16. uri in je prispela k Šmihelu ob 23. uri. Njene enote so tu prenočile in se 28. septembra premestile v Zavodnje. Tudi tukaj so bile le čez noč. Dne 29. septembra so ob 6. uri zjutraj krenile na pohod in prispele ob 12. uri na Graško goro. V dneh premika iz Gornjega grada ni bilo političnih in ne vojaških ur. Vodstvo brigade je težilo k temu, da bodo borci čimbolj spočiti in pripravljeni za akcijo, ki je bila pred njimi. V teh dneh je brigado zapustilo šest partizanov. Dva so poslali na zdravljenje, vodnika Vinka Bukovška so odnesli v bolnišnico, ker je bil po nesreči ranjen, tri so poslali na tečaj, v brigado pa so se vključili trije novinci.[96]

Velika rušilna akcija na železniški progi Celje—Dravograd

Štab IV. operativne cone je poslal 26. septembra svojim enotam povelje, da preidejo v ofenzivo na vse pomembne komunikacije. Kot za vse druge enote tako je izdelal tudi za Zidanškovo in Šlandrovo brigado načrt, po katerem bi porušili železniško progo in pomembne železniške objekte tako, da bi bila proga izključena iz prometa za čimdaljše obdobje. Dolžnost Zidanškove brigade je bila rušiti med Velenjem in Mislinjo, Šlandrove brigade pa med Šmartnim ob Paki in Šoštanjem. Brigadi sta morali izvesti akcijo v noči od 29. na 30. september.[97]

Železniška proga Celje—Dravograd je bila Nemcem zelo potrebna. Iz Velenja so po njej odpeljali proti Celju vsak dan kakih 40 vagonov premoga, povezovala jih je z industrijskim Šoštanjem, služila je za prevoze vojaštva za boje proti partizanom, v perspektivi pa so računali nanjo zaradi umika proti rajhu. Zidanškova brigada je 18. junija 1944 na tej progi porušila pri Doliču velik viadukt, ki ga Nemci niso obnavljali. V štabu IV. operativne cone so menili, da Nemci viadukta in drugih porušenih odsekov proge namenoma ne popravljajo ter da načrtujejo progo usposobiti v dneh, ko jim bo za umik neobhodno potrebna. Toda to je bila samo partizanska domneva. Nemci so imeli pri nekaterih porušenih predorih in drugih objektih manjše posadke. Na nekaterih odsekih so poskušali progo popraviti, kar jim spričo nepretrganih partizanskih motenj in ponovnih rušilnih akcij ni uspelo.[98]

V akcijo na železniško progo je šla Zidanškova brigada z Graške gore v noči od 29. na 30. september. Med železniškima postajama Paka in Zgornji Dolič je porušila dva mosta. Železniški most med postajama Zgornji Dolič in predorom Huda luknja je bil iz železne konstrukcije ter približno 30 m dolg in 5 m širok. Minerji so ga zaminirali na trinajstih mestih; po eksploziji je zgrmel na cesto ter jo popolnoma zasul. Močno pa je zajezil tudi Pako. Drugi most pod Avberškom ali vzhodno od kote 923 je bil dolg približno 35 in širok 5 m. Njegova železna konstrukcija s šestimi nosilci je slonela na železobetonskem podporniku. Minerji so tudi ta most temeljito zaminirali tako, da se je po eksploziji zrušila na cesto in v potok Pako popolnoma uničena mostovna železna konstrukcija,

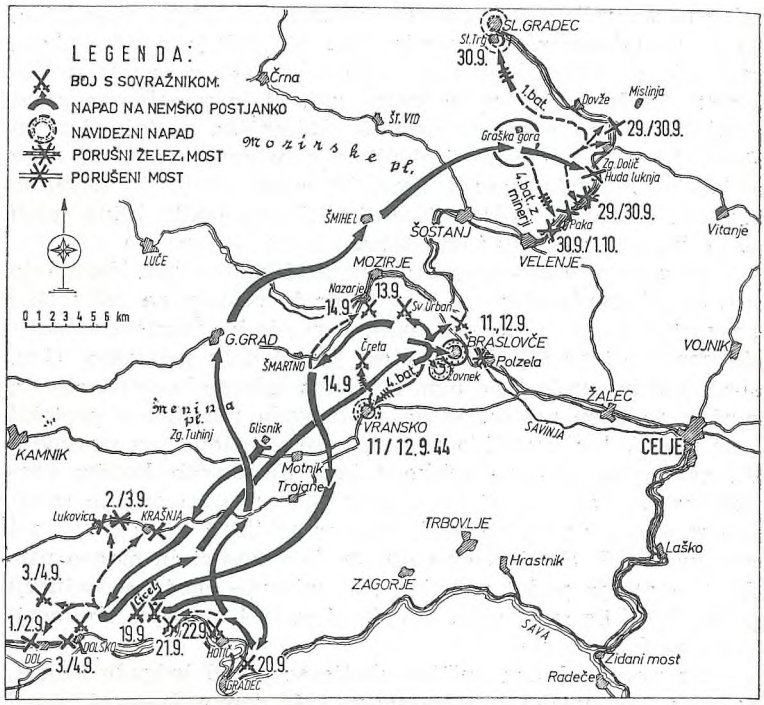
mine pa so uničile tudi polovico železobetonskega podpornika, ki je zasul dobršen del ceste in Pake. Brigada je v nočni akciji razrušila na štirinajstih mestih še železniško progo med Velenjem in Mislinjo ter podporni zid, ki je popolnoma zasul približno 300 m proge severno od železniške postaje Zgornji Dolič. Po uspešno izvedeni akciji se je brigada vrnila na stare položaje Št. Vid—Graška gora. V nočni akciji je porabila 470 kg razstreliva. Z Nemci se ni nikjer spopadla, kljub temu pa je bil pri miniranju en partizan lažje ranjen.

Brigada se z doseženim uspehom ni zadovoljila. Naslednjo noč od 30. septembra na 1. oktober je poslala na železniško progo 4. bataljon z minerji. Njihov cilj je bil porušiti železniški most pri postaji Paka. Most je bil dolg približno 35 m, širok 5 m in visok 4 do 5 m. Bil je iz železne konstrukcije in močno podoben mostu, ki ga je brigada porušila v pretekli noči pod Avberškom. Ko so se ga minerji lotili, so ugotovili, da ga spričo njegove velikosti in preskromnih količin razstreliva ne bodo mogli tako temeljito minirati kot so minirali mostova v prejšnji noči. Zato so minirali samo daljši del nad vodo. Ob eksploziji so bili uničeni nosilci in močno razdejan most je padel v Pako. Za uničenje mostu so minerji porabili 150 kg razstreliva. Po akciji se je 4. bataljon z minerji vrnil na Graško goro.

Po prvem dnevu rušilne akcije se je od brigade ločil 1. bataljon ter izvedel 30. septembra 1944 demonstrativni napad na sovražnikovi postojanki v Slovenjem Gradcu in Starem trgu. Prebivalci so bataljon pohorske brigade povsod prisrčno sprejemali in pozdravljali ter izražali željo, da bi ostal na njihovem območju. Želeli so si, da bi jih partizanske enote čimprej osvobodile nemškega nasilja kot so osvobodile Gornjo Savinjsko dolino. Borci so na mnogih mestih razobesili plakate in razdelili ljudem partizanski tisk. Ob odhodu so jih domačini prosili, naj pridejo zopet kmalu in za zmerom.

Ob slovesu iz Šaleške doline je 1. oktobra izvedel bataljon Zidanškove brigade dokaj uspešno akcijo. V Velenju je rekviriral in odnesel nekaj odej, zdravil in zdravniških instrumentov.[99]

V veliki sabotažni akciji je bila zelo uspešna tudi Šlandrova brigada. Porušila je železniški most čez Pako med predorom in postojanko v soteski zahodno od Šoštanja. Zaminirala in porušila je tudi podporna zidova, na katerih je bila

Bojna pot brigade septembra 1944

železna mostovna konstrukcija. Potem ko so z ognjem utišali sovražnikovo streljanje iz bližnjih bunkerjev, so borci blizu porušenega mostu zaminirali in razrušili še 150 m železniške proge. Ko je bila akcija že v teku, so Nemci poslali iz Šmartnega ob Paki enoto, da bi preprečila rušenje železniškega mostu pri predoru in zasilnega mostu čez Pako. Šlandrovci so se z Nemci spopadli in jih zadržali toliko časa, da so soborci med tem porušili oba mostova. Mimo navedenega pa je 3. bataljon Šlandrove brigade porušil 2.500 m proge med Šmartnim ob Paki in postojanko v soteski pred Šoštanjem.[100]

Sabotažne akcije Zidanškove in Šlandrove brigade so popolnoma uspele. Sovražniku je bila s tem prizadejana velika materialna škoda, še pomembnejše pa je bilo dejstvo, da je bila železniška proga Celje—Dravograd tako močno razdejana,

da je Nemci niso bili v stanju v krajšem času in brez velikih naporov usposobiti za promet. Za dalj časa pa je bil onemogočen tudi transport premoga iz rudnika Velenje.

V tednu pred koncem septembra je bilo življenje v brigadi kljub dolgim in napornim pohodom ter zahtevnim akcijam dokaj razgibano. Pri političnih urah so borcem govorili o delu nacionalnega komiteja narodne osvoboditve Jugoslavije, o odnosih z zavezniki, nacionalnem vprašanju, bodoči gospodarski in socialni ureditvi Jugoslavije, razvoju narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov in pravilnem odnosu partizanov do prebivalstva. Govor pa je tekel tudi o sovražni dejavnosti domačih domobrancev (bele garde) in črne roke ter o ugotavljanju vojnih zločinov in zločincev kot o ukrepih, ki jih je treba izvajati proti njim. Po enotah so borci sproti brali tekočo literaturo in aktualne članke. Najnovejše vojaške in politične dogodke so jim politični delavci posredovali tudi mimo rednih političnih ur. Politični delavci brigade tudi niso zanemarjali stikov s prebivalci. Kamor je brigada prišla, so bodrili ljudi in jih navduševali za osvobodilni boj ter jim dajali letake, radijska poročila in literaturo. Kulturno delo po bataljonih je bilo dokaj živahno. Izšli so stenski časopisi, pevski zbori so marljivo vadili, za borce pa sta bila organizirana družabna večera s pestrim kulturnim programom, v katerem ni manjkalo humorističnih točk, ki so borce razvedrile. Odnosi s terenskimi oblastmi in organizacijami so bili dobri. Na skupnih sestankih so reševali vsa vprašanja, ki so zadevala obe strani. Posebej je bil štab brigade zadovoljen z dobro povezavo brigadne obveščevalne službe s terenskimi organizacijami. V dneh od 25. do 30. septembra je bilo mobiliziranih 18 novincev, ki so ostali v brigadi. Iz enot je dezertiralo nekaj borcev. Ker je bila večina z območij, kjer se je brigada premikala, so v štabu menili, da se bodo vrnili. Kljub temu so za njimi poslali tiralice. Enega borca so predali v nadaljnji preiskovalni postopek protiobveščevalnemu oficirju, ker so menili, da je petokolonaš.[101]

V brigadi je prišlo od septembra na oktober do nekaterih kadrovskih sprememb. Sanitetni referent brigade Bogdan Marinič-Dane je bil s svojo pomočnico Nado Papo premeščen h komandi gornjesavinjskega vojnega področja. Na njuni mesti sta prišla iz Šlandove brigade Božo Pečovnik in Stanislava Zorn. Za tožilca je prišel iz štaba IV. operativne cone

dr. Rado Hodžer. Ivan Razdevšek-Mato in Vekoslav Cej sta se vrnila v brigado s tečaja ter prevzela dolžnosti referenta in pomočnika za zvezo. V intendantsko šolo na Dolenjsko je šel brigadni intendant Tone Vrhovšek. Prav tako so na Dolenjsko poslali v nek tečaj Rudolfa Korena. Šef brigadne administracije ekonomist Franc Tretjak je bil premeščen v administracijo štaba IV. operativne cone, na njegovo dotedanje mesto je prišla iz operativnega štaba VI. in XI. brigade Alenka Gradišnik, na politično terensko delo pa so poslali Miha Torija[102]

Zidanškova brigada je bila 1. oktobra na položajih Št. Vid nad Mislinjo in na Graški gori. Po bataljonih so imeli vojaške in politične ure, organizirali pa so tudi sestanek funkcionarjev v brigadi. Tega dne so mobilizirali 6 novincev, ob 19. uri pa je brigada krenila proti Nazarjem, kamor je prispela 2. oktobra okoli 8. ure zjutraj. Čez dan so borci počivali, patrulje so mobilizirale tri novince, štabu IV. operatvne cone sta bila poslana partizana peka in usnjar, okrožni gospodarski komisiji so poslali 1 borca, 2 pa sta bila kot nesposobna odpuščena. Zvečer je brigada v Mozirju organizirala za prebivalstvo in partizane miting s kulturnim programom. Na njem sta govorila verska referenta partizanska duhovnika Jože Lampret in Franc Šmon ter pomočnik političnega komisarja brigade Lojze Vindiš-Dunda.

Iz Nazarij je brigada krenila 3. oktobra ob 14. uri in je prispela v Poljane nad Novo Štifto ob 24. uri. V Poljanah se je zadrževala 4. oktobra ves dan. Po bataljonih so bile politične in vojaške ure. Pri slednjih so se učili pehotnih veščin, pravilnega zavarovanja položajev z avtomatičnim orožjem, bataljonski štabi pa so opravili posvetovanja s komandami čet. Komandi mesta Gornji grad je brigada poslala dva borca, medtem ko so v 1. bataljonu pogrešali 7 borcev. Iz Poljan je brigada krenila ob 19. uri, v Dupeljne pri Kamniku pa je prispela ob 24. uri. Tu je bila nato še ves naslednji dan. Pri vojaških urah so se učili zavzemanja položaja v bojih, pri političnih urah pa so borcem govorili o Sovjetski zvezi.[103]

Boji in akcije na območju Kamnika

Po uspeli sabotažno-diverzantski akciji na železniški progi Celje—Dravograd je operativni štab VI. in XI. brigade po-

slal Šlandrovo brigado na ravninsko območje med Kamnik in Kranj. Razmere, ki so vladale spričo naglega razvoja gorenjskega domobranstva na tem prostoru, so terjale učinkovito intervencijo močnejših partizanskih enot. Da je bilo stanje zaskrbljujoče, potrjujejo med drugim tudi podatki o hitrem širjenju gorenjskega domobranstva. Do konca septemra 1944 je na Gorenjskem delovalo 15 domobranskih postojank, v katerih je bilo okoli 1.000 mož. Kmalu nato pa je bilo samo na levem bregu Save 19 postojank s približno 1.400 možmi. Da bi enote IV. operativne cone razširile svojo dejavnost v smeri proti Kranju in tako zavrle razvoj gorenjskega domobranstva, je predlagal štab IX. korpusa štabu IV. operativne cone že 12. avgusta. S predlogom štaba IV. operativne cone, da bi njegove enote napadle domobranske postojanke na območju Kamnika in Kranja, pa je glavni štab NOV in PO Slovenije popolnoma soglašal v svojih navodilih, poslanih 15. avgusta. Do pohoda enot IV. operativne cone na opisano območje pa ni prišlo, ker so bile polno zaposlene pri širjenju in zavarovanju osvobojenih ozemelj in ker so množično mobilizirale ter izvajale velike diverzantsko-sabotažne akcije na komunikacije. Meseca septembra 1944 pa je bil ta problem ponovno načet. Glavni štab je 4. septembra ukazal, naj Šlandrova in Zidanškova brigada operirata na sektorju Moravče—Kamnik—Kranj in naj tu predstavljata osnovno udarno silo. Toda od tega povelja je minilo zopet mesec dni do možnosti odhoda na akcijo, ki jo je zaupal operativni štab VI. in XI. brigade Šlandrovi brigadi. Njena naloga je bila napasti in likvidirati postojanko v Lahovčah, hkrati pa vsaj demonstrativno napasti zelo aktivno domobransko postojanko v Cerkljah, ki je bila ustanovljena že maja 1944 in postojanko na Brniku.

Načrt štaba Šlandrove brigade za izvedbo akcije je bil dober, vendar je prišlo že zvečer 4. oktobra, ko so bile enote komaj na pohodu k postojankam, do nepredvidenih težav. Napad bi se moral pričeti ob 22. uri, toda četa 1. bataljona je že precej pred to uro naletela v Zgornjem Zalogu pri Lahovčah v gostilni Bolko na skupino, ki so jo sestavljali domobranci, četniki in Nemci. Prišlo je do usodnega spopada, ki je opozoril domobrance in orožnike v postojankah, da so partizani v akciji. Iznenadenje tako ni uspelo in vse postojanke so že pripravljene čakale na napad Šlandrovcev. Napad na Lahovče in Cerklje se je tako pričel v zelo težkih razmerah. Enota, ki je

šla v demonstrativni napad na Brnik, je na svoji poti trikrat naletela na zasede gorenjskega in dolenjskega četniškega odreda, ki sta bila v gozdiču med Cerkljami in Zalogom. Šlandrovci so kljub zelo neugodnim razmeram, ki so nastajale ponoči, Lahovče in Cerklje močno napadli. Postojanka v Lahovčah je bila pred padcem, toda posredovali so četniki, nato pa še motorizirana kolona Nemcev iz Kranja. Enote Šlandrove brigade so bile spričo sovražnikove premoči in bližajočega se dneva ter nevarnega ravninskega terena prisiljene k umiku. Zelo uspešne pa so bile njene enote na zavarovanjih. Na nekaj mestih so odbile pomoč, ki je bila namenjena napadenim postojankam, na mnogih mestih so prekopale ceste, uničile most in kamion ter požagale 39 telefonskih drogov. V spopadih je padlo 57 sovražnikov, 36 pa jih je bilo ranjenih. Zlasti je bilo pomembno, da so bili v Bolkovi gostilni pobiti nekateri organizatorji četništva na Gorenjskem. Brigada je utrpela dva padla in pet ranjenih partizanov. Operacijski odsek štaba IV. operativne cone je pri ocenjevanju operacije poudaril, da je bila naloga dobro zamišljena, vendar za eno brigado pretežka glede na to, da je bilo na območju napada kar 10 sovražnikovih postojank in da je sovražnik lahko hitro posredoval tudi iz Kranja, Kamnika in drugih večjih postojank, ki niso bile daleč. Brigada je imela o številčni moči sovražnikovih postojank pomanjkljive podatke, kar je predvsem veljalo za posadko na Brniku, za prihod obeh četniških odredov v Zgornji Zalog pa sploh ni vedela. Za uspešnejšo izvedbo akcije bi moral operativni štab VI. in XI. brigade vključiti še Zidanškovo brigado in Kokrški odred.

Akcija Šlandrove brigade ni uspela kot so jo načrtovali, vendar je politično in vojaško pozitivno učinkovala. Med četnike, domobrance in Nemce je vnesla nesoglasja, nezaupanje, pri nekaterih pa tudi preplah in zmedo. Morda je akcija Šlandrove brigade tudi delno prispevala, da sta se kmalu po njej umaknila z Gorenjskega oba četniška odreda. Dolenjski je šel na Dolenjsko, Gorenjski pa na območje Vrhnike.[104]

Zidanškova brigada je prišla po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade na območje, kjer je prevladoval vpliv gorenjskega domobranstva, v času, ko bi bilo treba za dosego vidnejšega uspeha ponoviti vojaško akcijo z udeležbo vsaj obeh brigad. Na novem operacijskem območju se je brigada takoj aktivirala. Prvemu bataljonu je štab 6. oktobra ob 4. uri zju-

traj ukazal, da postavi na cesti Kamnik—Radomlje na križišču pri Remčevi tovarni Nemcem zasedo in da jih napade. Dve četi je 1. bataljon razvrstil v zasedo nad Kamnik, en vod pa je ob 9. uri napadel tovarno. Toda ko so partizani jurišali proti tovarni, se je po cesti pripeljalo iz Kamnika nekaj tovornih avtomobilov nemškega vojaštva. Ker se borci, ki bi morali varovati napad, še niso razmestili na položaje, so se Nemci tovarni in partizanom neovirano približali. Partizani so se naglo umaknili na bližnji rob gozda in začeli od tam po Nemcih močno streljati. Sovražnikovi vojaki so poskakali s kamionov in si poiskali kritje za cesto, od koder so odgovorili s streljanjem. Iz Kamnika je bilo tedaj slišati brnenje tankov in avtomobilov, nato pa hud mitralješki ogenj. Četi 1. bataljona sta napadli Nemce, ki so hoteli na pomoč k tovarni Remec. V Kamniku je začela zavijati alarmna sirena. Mine partizanskega težkega minometa, ki so padale na kolodvor, vojašnico in druge objekte, so povzročile pri sovražniku pravcat preplah. V Kamniku si niso mogli predstavljati, da si partizani drznejo napasti postojanko kar pri belem dnevu. Štirje tanki in petnajst tovornih avtomobilov je sililo iz mesta, vendar so jih partizanski mitraljezci prisilili k umiku v postojanko. Ko je sovražnik uvidel, da bi bil preboj iz mesta tvegan, je začel iz tankov in topov obstreljevati partizanske položaje. Ker je bataljon svojo nalogo opravil, kolikor so mu to možnosti dopuščale, se je vrnil v taborišče. Uspeh bi bil verjetno večji, če ne bi Nemci s svojim nenadnim prihodom presenetili partizansko enoto, ki jim je pripravljala zasedo na cesti.

Operativni štab VI. in XI. brigade je ukazal Šlandrovi brigadi, da mora v noči na 7. oktober napasti in likvidirati orožniško postojanko (37 mož) v Stranjah pri Kamniku. V okviru te akcije je bila naloga Zidanškove brigade, da z enim bataljonom demonstrativno napade sovražnikovo postojanko Kamnik, v kateri je bilo po partizanskih ocenah okoli 620 sovražnikovih vojakov. Začetek napada je bil predviden za 21. uro. Štab Zidanškove brigade je poslal v demonstrativni napad 4. bataljon. Borci so mesto blokirali in z močnim streljanjem po že zasedenih bunkerjih in utrjenih stavbah preprečili izpad sovražnika proti Stranjam, ki so jih napadali Šlandrovci. Sovražnik je na partizanski navidezni napad odgovoril z močnim streljanjem iz lahkega in težkega orožja. Bataljon je držal položaje do svita, potem se je na povelje operativnega šta-

ba VI. in XI. brigade umaknil na stare položaje. Ob demonstrativnem napadu je padel partizan Vili Žibert iz Hrastnika, štirje partizani pa so bili ranjeni med njimi Franc Flere in Jože Godec-Tišler. Sovražnikove izgube so partizani ocenjevali tudi glede na predpoldanski spopad na približno 20 mrtvih in ranjenih.[105]

Šlandrova brigada si je v napadu na Stranje močno prizadevala likvidirati orožniško postojanko, kar ji pa ni uspelo. Stavbo, v kateri so bili orožniki, so popolnoma porušili, toda pretežni del preživelih orožnikov se je po miniranju pravočasno umaknil. Šlandrovci so v tej akciji demonstrativno napadli tudi sovražnikovo postojanko Mekinje ter odbili tanka in pehoto, ki je šla napadenim Stranjam iz kamniške smeri na pomoč. Zaradi sovražnikovega pritiska in neugodnih položajev so se morale vse enote Šlandrove brigade zjutraj umakniti v smeri proti Gozdu in Sovinji peči. Sovražniku so prizadejali Šlandrovci znatne izgube. Po njihovih ocenah je imel približno 28 mrtvih in 30 ranjenih, medtem ko je brigada imela 3 padle in 4 ranjene borce.

Tudi za to akcijo bi veljala pripomba, da bi se lahko bolje končala. Štab Šlandrove brigade ni imel natančnih podatkov o utrjenosti postojanke, kar je onemogočilo boljšo razvrstitev sil pri napadu. Operativni štab VI. in XI. brigade je kritiziral minerje, da niso izkoristili vseh možnosti za miniranje in neodločnost poveljstva štaba brigade.[106] Vendar pa je bila čudna tudi odločitev operativnega štaba VI. in XI. brigade, ko je v akcijo vključil samo en bataljon Zidanškove brigade. Z učinkovitejšim sodelovanjem obeh brigad v tej akciji bi bilo mogoče vsaj začasno prevzeti vojaško pobudo na tem izpostavljenem in občutljivem terenu. Neuspelo akcijo na Stranje lahko ocenimo tudi kot zamujeno priložnost za uveljavitev partizanskih enot na kamniškem območju. Operativni štab VI. in XI. brigade je verjetno načrtoval, da se bo na območju med Kamnikom in Kranjem že v bližnji bodočnosti lotil proti domobranskim postojankam učinkovitejših vojaških ukrepov. Toda razvoj dogodkov je šel v drugo smer. Brigadi sta krenili na Moravško in od tod na Dolenjsko, medtem ko so na omenjenem terenu zagospodarili domobranci, orožniki in Nemci. V odsotnosti partizanskih enot so preganjali in pobijali terence, kurirje ter sodelavce osvobodilnega boja.

Zidanškova brigada je 7. oktobra mobilizirala 35 novincev, ki so zvečine ostali v brigadi, sklicala je posvetovanje bataljonskih funkcionarjev, enote pa so imele vojaške in politične ure. Tega dne se je še spopadla s sovražnikovo enoto in izvedla sabotažno akcijo na železniški progi Domžale—Kamnik. Drugi in 3. bataljon sta bila na položajih Straža, druge enote pa v Dupeljnem. Sovražnik je v jakosti kakih 150 mož prihajal iz smeri Št. Vid—Vrhovlje. Ob 16,50 je njegova kolona naletela na zasede 3. bataljona. Po spopadu se je razvil frontalno proti sovražniku in zasedel položaje pod vasjo Straža, 3. bataljonu je tedaj hitel na pomoč 1. bataljon. Na čelu čete, ki je napadla Nemce z desnega boka, je bil tudi komandant bataljona Boris Vinter. Po njenem učinkovitem posredovanju so Nemci tako bežali, da so jih partizani dohiteli komaj na glavni cesti ter jih nato podili do Št. Vida, od koder so prišli. Nemci so imeli 7 mrtvih in več ranjenih, partizani pa 6 ranjenih.

V sabotažno akcjo je poslal 2. bataljon svojo četo, ojačeno z minerji. Okoli 24. ure so pri Šmarci razstrelili železniško progo na 35 mestih in jo tako za nekaj časa onesposobili za promet.[107]

Brigada je bila 8. oktobra na starih položajih. Prvi in 4. bataljon sta bila v vasi Dupeljne, 2. in 3. pa v vasi Straža. Po enotah so imeli politične in vojaške ure, poleg teh pa še pehotni eksercir. Borci so tudi čistili orožje ter urejali opremo, oblačila in obutev. Nemce je dejavnost in prisotnost Zidanškove brigade na območju med glavno cesto in Kamnikom očitno vznemirjala. Zato so tudi tega dne krenili iz smeri Lukovice proti brigadi. Obveščevalna služba je napovedala sovražnikovo nastopanje in okoli 16. ure so bili borci že pripravljeni za spopad. Drugi in 3. bataljon sta razporedila v zasede po eno četo v vse tri smeri, iz katerih je bilo sporočeno, da prihajajo Nemci. Tako so čete čakale na Nemce pri Zlatem polju, pri Čepljah in pri Znojilah. Partizanom je uspelo sovražnika presenetili in po približno enournih bojih se je moral spričo spretno izvedenega napada 3. in 2. bataljona umakniti do glavne ceste, od tod pa v izhodiščno postojanko. Sovražnikove izgube niso bile ugotovljene, partizani pa so imeli huje ranjenega borca, ki je poškodbam podlegel, in enega lažje ranjenega. Ob 18. uri je brigada zapustila stare položaje ter prispela 9. oktobra ob 8. uri v vasi Gabrje, Češnjice ter Mala

in Velika ravan. Sovražnik je brigado na novih položajih kmalu izsledil in jo pričel ob 9. uri obstreljevati z brzostrelnim topom. K sreči pa so granate zadevale v prazno.[108]

Napad na postojanki Blagovica in Krašnja

Operativni štab VI. in XI. brigade se je po operaciji na Stranje odločil za novo ofenzivno akcijo in sicer na pomembne prometne zveze. Dejavnost brigad je predvideval usmeriti na glavno cesto, ki pelje skozi Črni graben, na cesto Žalec—Gomilsko in na železniško progo Ljubljana—Zidani most. Ker so Nemci zelo pogosto prevažali vojaštvo po cesti Ljubljana—Celje, je sklenil začeti z akcijo najprej na tej prometni zvezi. Dne 9. oktobra je poklical v Češnjice štaba brigad in jima razložil načrte. Za začetek akcije in takojšnjo prekinitev prevoza sovražnikovih kolon skozi Črni graben je bilo treba likvidirati nemški postojanki v Krašnji in Blagovici. Iz obeh so orožniki in policisti s stalnimi patruljami varovali promet.

Zidanškovi brigadi so ukazali, da z enim bataljonom napade in likvidira postojanko Blagovica, v kateri je bilo okoli 50 orožnikov in policistov, z drugim bataljonom, da blokira postojanko 55 orožnikov in policistov v Krašnji in jo skuša tudi likvidirati, da se z enim bataljonom zavaruje pri Ločici proti Vranskemu, en bataljon pa da pošlje za rezervo v Hrastnik pri Moravčah. Naloga tega bataljona je obenem bila zavarovati dostope od Zagorja. Glavno zavarovanje napada na Blagovico in Krašnjo je bilo zaupano Šlandrovi brigadi. Po oceni operativnega štaba VI. in XI. brigade je imel sovražnik v bližnjih postojankah, od koder bi lahko poslal pomoč, prek 3.000 mož, od tega največ v Domžalah in Kamniku. Na območju Kamnika in Domžal so imeli Nemci v tem času 3. in 4. bataljon šolskega polka Brandenburg, enote 28. SS policijskega polka Todt, lovski bataljon SS, 517. bataljon 184. polka deželnih strelcev, dele 18. obmejnega stražarskega pododseka v Litiji in Zagorju, na Vranskem pa dele 2. bataljona 14. SS policijskega polka. Šlandrovi brigadi so ukazali, da postavi en bataljon na zavarovanje pri Trnjavi, en bataljon naj razporedi levo od njega proti Gradišču, od koder naj bi nadzoroval tudi cesto proti Moravčam, en bataljon pa naj bi zasedel položaje okoli Zlatega polja. Operativni štab VI. in XI. brigade je v to akcijo vključil tudi Kamniško-zasavski odred in mu ukazal, da se zbere v

Češnjicah, kjer bi bil kot rezerva vsem enotam. Kamniško-zasavskemu odredu je bilo posebej naročeno, da priskoči na pomoč, če bo to potrebno. Za začetek napada je bil določen 9. oktober ob pol enajstih zvečer, zasede so morale biti na svojih položajih pol ure poprej. Že 8. oktobra pa je dobila Šlandrova brigada ukaz, da mora poslati Zidanškovi v noči na 9. oktober tri minomete, piat z vsemi razpoložljivimi minami in gorsko topniško baterijo.

Zidanškova brigada je pričela napadati 9. oktobra ob pol dvanajstih ponoči. Borcem 1. bataljona se je posrečilo priplaziti v neposredno bližino utrdb v Blagovici. S pomočjo dveh minometov piat in akcijo minerjev jim je uspelo porušiti dva betonska bunkerja ter postojanko, ki je bila v mrtvašnici. Ob enih je morala brigada po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade takoj prenehati z napadom. Četudi je vse kazalo, da bo postojanka v Blagovici kmalu padla, je moral 1. bataljon ukazati prekinitev ognja ter umik s položajev. Bataljon je imel dva lažje ranjena, Nemci pa tri mrtve in več rajnenih.

Postojanko Krašnja je napadel 3. bataljon. Borci so se tudi tukaj priplazili v neposredno bližino bunkerjev in drugih utrdb. Minerji so podminirali poslopje, v katerem je bil sovražnik, vendar je bila eksplozija premalo učinkovita. Tako kot 1. bataljon je moral z napadom prenehati tudi 3. bataljon prav v času, ko se je intenzivno obleganje komaj začelo. Bataljon je imel enega lažje ranjenega, sovražnikove izgube pa niso bile ugotovljene.

Bataljona, ki sta bila v zasedah, sta prekopala ceste na več mestih. S tem sta povzročila materialno škodo in prekinitev prometa za krajši čas.

Brigada se je takoj po prekinitvi akcije umaknila na Moravško v vasi Peče, Dolgo brdo in v Tlačnico.

Kako so v akciji sodelovali šlandrovci? Zvečer so razposlali v več smeri patrulje, postavili zasede, na mnogih mestih prekopali ceste in porušili v Tuhinjski dolini tri zasilne mostove. Nekatere enote so se med akcijo spopadle s sovražnikom. Patrulja 3. bataljona je demonstrativno napadla sovražnikove barake v Kamniku, četa 2. bataljona je pri Trnjavi ob 6. uri zjutraj iz zasede napadla Nemce, ki so prihajali od Znojil. Na položajih je vztrajala do pol desetih, potem se je umaknila. Pri Trnjavi se je z Nemci spopadel tudi 1. bataljon, ko

je poskušal priti prek ceste, vendar se je takoj zatem odločil za umik čez Rakitovec.

Zakaj je prišlo do tako nenadne prekinitve akcije. Operativni štab VI. in XI. brigade je sredi noči prejel depešo glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki se je glasila takole: »VI. in XI. brigada pod vodstvom operativnega štaba naj kreneta takoj na pot po prejemu tega povelja prek Save zato, da bosta sodelovali skupno s VII. korpusom v operacijah južno od Save.«

Štab IV. operativne cone je ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj še to noč prekorači z brigadama Savo in naj se poveže z enotami VII. korpusa. Izbiro mesta prehoda Save je prepustil operativnemu štabu VI. in XI. brigade, ki naj bi se o tem dogovoril s Kamniško-zasavskim odredom. V povelju štaba IV. operativne cone je tudi rečeno, da bosta obe brigadi verjetno med delovanjem na Dolenjskem pod poveljstvom VII. korpusa, vendar naj kljub temu pošilja operativni štab poročila še naprej štabu IV. operativne cone.

Enote operativnega štaba VI. in XI. brigade so bile zaradi napada na Blagovico in Krašnjo ter zaradi zavarovanj raztresene po zelo obsežnem območju. Operativni štab VI. in XI. brigade jih zato ni mogel takoj zbrati, kot je ukazal štab IV. operativne cone in jih v isti noči usmeriti čez Savo na Dolenjsko. Brigadi je zbral 10. in 11. oktobra na Moravškem ter ju tu pripravljal za preboj na Dolenjsko.

Nenadno povelje za prehod brigad čez Savo je popolnoma spremenilo načrte operativnega štaba VI. in XI. brigade in je bilo v bistvenem nasprotju z dotedanjim navodilom glavnega štaba NOV in PO Slovenije, ki je usmerjal dejavnost obeh brigad na območje med Domžalami, Kamnikom in Kranjem.[109]

Uničenje postojanke Sava in preboj čez reko Savo

Na Moravškem je bilo treba brigadnim enotam zagotoviti krajši počitek. Za njimi so bile številne težke akcije ter dolgi in utrujajoči pohodi. Čakala pa jih je nova zahtevna naloga — preboj čez Savo. Izvedba te naloge je zahtevala temeljite priprave vseh brigadnih enot, posebej pa tistih, ki so bile določene za napad in preboj. V tem času je dosegla Zi-

danškova brigada od ustanovitve svoje najvišje številčno stanje. Po seznamu je štela 769, na mestu pa 665 borcev.[110]

Šlandrova brigada je štela po seznamu 861, na mestu pa 712 borcev, medtem ko je bilo v operativnem štabu VI. in XI. brigade 49 borcev. Skupno je bilo prisotnih v Zidanškovi in Šlandrovi brigadi ter v operativnem štabu VI. in XI. brigade 1426 borcev.[111]

Prvotni načrt za prekoračitev Save je predvideval prevoz s čolni. Ker pa jih je bilo ob reki na voljo le nekaj, so poiskali po enotah mizarje, tesarje in kolarje ter jih 10. oktobra poslali v Vače, z nalogo, da izdelajo še nekaj dodatnih zasilnih čolnov.

Ob zdravniškem pregledu borcev so v Zidanškovi brigadi ugotovili, da je 21 bolehnih, ki ne bodo zmožni za naporen pohod na Dolenjsko. Te so izločili in jih poslali na zdravljenje v Gornjo Savinjsko dolino. Brigada je po umiku od Blagovice oddala tudi gorsko baterijo, ki jo je na Moravškem začasno prevzel Kamniško-zasavski odred.

Dne 11. oktobra je Sava precej narasla, s tem pa je odpadla možnost, da bi jo na plitvih mestih, kot so tudi predvidevali, bredli. Po pregledu izdelanih čolnov so ugotovili, da za prevoz niso primerni. Zato je komandant IV. operativne cone Jože Borštnar, ki je sodeloval v pripravah brigad za prehod na Dolenjsko, ukazal, da organizira operativni štab VI. in XI. brigade zvečer napad na sovražnikovo postojanko Savo in preboj čez most v njeni bližini.[112]

Za izvedbo akcije na sovražnikovo postojanko Sava, v kateri je bilo okoli 200 policistov in orožnikov, je operativni štab VI. in XI. brigade izdal zjutraj 11. oktobra enotam povelje. Naloga Zidanškove brigade je bila napasti z najboljšim bataljonom Nemce v štirih utrjenih stavbah oziroma postojankah, z eno četo pa zavzeti most čez Savo in tako zagotoviti vsem enoten prehod na desni breg reke. Kamniško zasavskemu odredu so ukazali, da mora blokirati dve stavbi, ki jih je v postojanki Sava zasedel sovražnik. Operativni štab je opozoril, da mora biti napad močan in odločen. Četa, določena za zavzetje mostu, je morala svojo nalogo izvesti pod vsakim pogojem in postaviti na desni strani Save zavarovanje proti Litiji. To zavarovanje bi sicer moral prevzeti Dolenjski odred, toda njegova udeležba v akciji ni bila povsem zago-

tovljena. Zavzetje mostu je bilo zato tako pomembno, ker je operativni štab VI. in XI. brigade načrtoval prehod čezenj tudi v primeru, če postojanka Sava ne bi padla. Sovražnika bi v njej blokirali, enote pa bi med bojem šle čezenj.

Napad bataljona Zidanškove brigade in enot Kamniško zasavskega odreda je bil določen za 11. oktober ob 20. uri, vse druge enote pa bi se morale zbrati v Vaških Kandršah ob pol sedmih zvečer. Predvidena smer njihovega nadaljnjega premika je bila: Kandrše, Vače, Široka set, Tirna, Sava — most, Češek, Čebeljnik, Jablaniške Laze, Pusti Malin, Sv Križ. Med napadom na Savo je bila dolžnost drugih enot, da bodo čim bliže reki in v pripravljenosti za nagel prehod čez most. Da bi akcija čim bolje potekala, je operativni štab VI. in XI. brigade poklical 11. oktobra ob 11. uri na sestanek štaba brigad in štab odreda. Tu so se nato natanko dogovorili o nalogah posameznih enot.[113]

V načrtovanju akcije je bilo treba spričo bližine močnih sovražnikovih postojank misliti tudi na zavarovanje. Postojanka Zagorje je štela približno 687 mož, Trbovlje 380, Hrastnik 450, Litija 350, Kresnice 250 in Poganek okoli 100 mož. Kot je bilo že rečeno, je morala Zidanškova brigada zagotoviti zavarovanje na desni strani Save, Šlandrova brigada na območju Tirne in posredovati v primeru sovražnikovega prodora iz Zagorja, medtem ko je bila dolžnost odreda postaviti zasedi pri Mačkovini in pri Ponovičah ter porušiti železniško progo.[114]

Obveščevalni center operativnega štaba VI. in XI. brigade je že 10. oktobra polno zaposlil vse svoje sodelavce v enotah in na terenu. Tako je med drugim ukazal obveščevalnem centru odreda, da mora 11. oktobra kontrolirati postojanke Litija, Zagorje, Kresnice, Sava in vse druge ob glavni cesti. Nad postojanko Sava, tako je naročil, mora imeti stalno opazovalnico, katere dolžnost naj bi bila obveščati o vsaki najmanjši spremembi. Rok za dostavo načrta o postojanki Sava z vsemi potrebnimi podatki za morebitni napad je obveščevalni center operativnega štaba VI. in XI. brigade postavil za 11. oktober ob 14. uri. Zjutraj 11. oktobra je moral obveščevalni center odreda poslati v neposredno bližino postojanke tudi patruljo z nalogo, da bi ugotovila, s katere strani bi bil možen dostop k njej s topom.[115]

Iz navedenega je razvidno, da so štabi pred napadom okrepili vse službe, zlasti obveščevalno. Glede topa je treba še pojasniti, da je pri dokončni izdelavi načrta za napad odpadel.

S tem ko se je zavedal odgovornosti naloge, ki je bila pred brigado, je njen komandant Andrej Cetinski-Lev 11. oktobra popoldne poklical na posvet vse starešine, odgovorne za napad in izvedbo drugih nalog. Tu je bilo sklenjeno, da bosta sovražnika v postojanki napadli 1. in 2. četa 1. bataljona, 3. četo so določili za rezervo in zavarovanje bataljonskega prateža v vasi Tirna, medtem ko je bila naloga čete 3. bataljona preboj prek mostu in postavitev zavarovanja na drugi strani Save. Bataljonsko previjališče za ranjence so določili v samotni hiši pod Tirno blizu postojanke in železniške proge. Bolničarka Dora Trtnik-Zlata, Stanka Klaneček in Katka s Pohorja so morale organizirati vse potrebno za pomoč ranjencem. Zavarovanje sanitetne postaje je bilo zaupano četi 4. bataljona. Pozno popoldne so si s hriba nad Savo ogledali postojanko vsi, ki so odgovarjali za napad. Postojanki so se tako približali, da so lahko opazovali sprehajajoče se Nemce po vasi in okoli mostu.

Ob 15. uri sta iz Vač krenila 1. in 3. bataljon. Njun cilj je bil vasica Tirna. Sem sta prispela proti večeru. Udarne enote so izvršile še zadnje priprave. Ko je vse naokoli v temni in oblačni noči utihnilo, so ob 22. uri čete krenile, da izvršijo svoje naloge. S četo, ki je šla proti postojanki, v kateri je bilo okoli 60 mož, je šel komandant bataljona Boris Vinter. Z drugo četo, ki je nastopila proti železniški postaji, kjer je bilo v treh postojankah okoli 100 orožnikov in policistov, pa je šel politični komisar 1. bataljona Anton Grašič-Savo. V istem času se je spustila po strmini proti mostu tudi četa 3. bataljona. Da bi akcija čim bolje potekala in da bi bil stik med bojiščem ter štabom brigade čim boljši, je brigadno vodstvo poslalo na položaje s 1. bataljonom namestnika komandanta brigade Vincenca Janka-Harkova in pomočnika političnega komisarja Alojza Vindiša-Dundo. Borci so se nekaterim utrdbam tako neopazno približali, da so celo slišali pogovor nemških vojakov. Politični komisar Savo pa se je s soborcema z Nemci skoraj pomešal. Zaradi trdne teme so ga zamenjali za svojega in Nemec ga je vprašal, kje je Georg. Savo mu je po nemško odgovoril, da ne ve. Nemec mu je nato dejal, naj gre spat, potem mu je Savo zopet na kratko

odvrnil, da že gre. Z namestnikom komandanta Harkovom je bil domačin terenski politični delavec Jože Drnovšek-Maks, ki je sproti dajal informacije o sovražnikovih položajih, bunkerjih in drugih utrdbah.

Borci so zasedli vse določene položaje in pritajeno čakali na povelje za napad. Z izstrelitvijo svetlobne rakete je dal kapetan Vincenc Janko-Harkov četama 1. bataljona znak za začetek napada. Pogumna ter izkušena četna komandirja Ivo Rubin in Miha Ramšak sta pričela z odločnim napadom. Ivo Rubin je napadel z desne strani ter vodil svoje borce z osebnim zgledom in povelji. Spretno je izbiral položaje za mitraljezce, bombaše in druge borce, ki so imeli posebne naloge. Podobno je naskočil nemške položaje s svojo četo tudi Miha Ramšak. Na partizanski napad so Nemci odgovorili nepričakovano naglo in ostro. Partizani so bili neprijetno presenečeni, saj so jih Nemci skoraj povsod pričakali v strelskih jarkih. Od prvega naleta je bilo mnogo odvisno, toda ta, žal, ni uspel. Četi pa nista klonili, ampak prav nasprotno. Mitraljezci so po prvem spopadu ugotovili, kje so glavne sovražnikove odporne točke. Spregovorili so lahki minometi in angleški minometi piati. Novega partizanskega pritiska Nemci niso mogli dolgo vzdržati, poleg tega pa jih je zmedlo še močno streljanje odreda, ki je napadel pri železniški postaji in zahodno od nje ter napad čete 3. bataljona pri mostu. Iz strelskih jarkov so se pričeli postopoma umikati v bunkerje in v utrjene zgradbe.

Četa 3. bataljona je v neposredni bližini mosta čakala na začetek napada 1. in 2. čete. Kmalu zatem, ko se je pričel, se je dvignila, naglo obračunala s stražarjem in odprla železna vrata, ki so peljala proti mostu. Skupina borcev je planila na most ter odstranila španskega jezdeca, narejenega iz bodljikave žice, ki je zapiral prehod čez most. Nemci so vsuli po četi iz bližnjega bunkerja in utrdb močan ogenj, streljali pa so tudi z minometi, toda četa je bila nezadržna. Borci so drug za drugimi zdrveli čez most, pregnali na desnem bregu reke skupino Nemcev in postavili zavarovanje. Toda brez žrtev ni šlo. Na mostu je zadet od drobcev mine obležal partizan. Soborci so ga v zelo težkih okoliščinah prenesli na desno stran Save in ga pokopali.

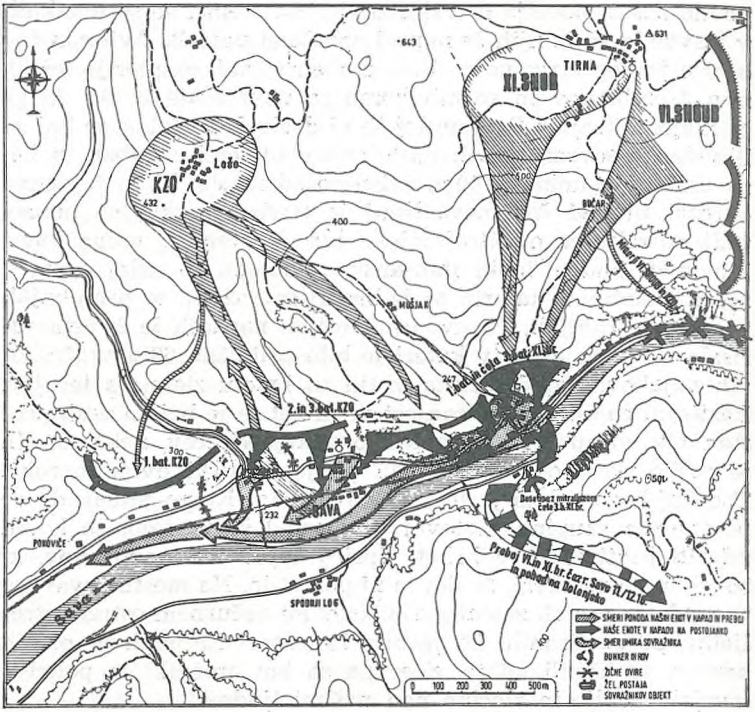
Pri sovražnikovih utrdbah so se boji nadaljevali z nezmanjšano ostrino. Po ogorčenem enournem obleganju je bilo po-

novno slišati povelja in vzklike »juriš«. Nemci so se umaknili v stavbe in se iz njih še naprej ogorčeno upirali. Avtomatično orožje je nepretrgoma regljalo z obeh strani, eksplozije težkih min, tromblonov in ročnih bomb so povzročale hrušč, ki ga ta majhen kraj ob Savi doslej še ni doživel. Pričel se je boj za likvidacijo sovražnikovih postojank v utrjenih stavbah in boj za uničenje bunkerja 50 m zahodno od mosta, ki je še vedno ogrožal prehod čez most. Nanj je streljal s skupino borcev tudi mitraljezec od Grajžarjeve hiše z desnega brega Save. Minometi piat in lahki italijanski minometi so sedaj opravili svoje. Stavbe, iz katerih se je branil sovražnik, so preluknjali in močno zrahljali. Po dveurnih ostrih napadih je 2. četa jurišala na postojanko, v kateri je bilo približno 60 sovražnikovih vojakov. Napol razbita vrata so kmalu zletela s tečajev. Partizani so vdrli v notranjost in pričel se je boj za vsak prostor. Ob vdoru je takoj obležalo nekaj Nemcev, nekaj se jih je rešilo skozi okna, kakih 15 pa je v stiski dvignilo roke. Toda njihova vdaja je bila le navidezna. Ko so videli, da se posamezne skupine v stavbi in drugod še upirajo, so hoteli udariti partizanom v hrbet. Spričo čuječnosti partizanov, ki so jih imeli na skrbi, se jim to ni posrečilo. Na mestu krvavega spopada so prejeli zasluženo plačilo. Po večurnem ostrem streljanju po partizanih, ko je bilo že precej ranjenih in padlih borcev, so hlinili vdajo, sicer pa so kot orožniki in policisti izvajali nasilje in zločine nad našimi ljudmi.

Hkrati z drugo četo je šla na juriš tudi 1. četa. Napadla je tri zgradbe. S skupino borcev pa se je tedaj ločil Ivan Kovačič-Gandi ter se pridružil partizanom, ki so napadli bunker pri mostu. Četudi je bil ranjen v glavo, ni mislil na pomoč, ki mu je bila potrebna, temveč je na čelu bombašev utišal sovražnikov odpor v nevarnem bunkerju ter nato s soborci prekoračil Savo.

Požrtvovalnost bolničark je bila izredna. Številnim ranjencem so takoj nudile pomoč, zlasti prizadevna je bila Stanka Klaneček. Ni se ustrašila številnih krogel, ki so nevarno sikale okoli nje. Hladnokrvno se je plazila po položajih, obvezovala ranjence in pomagala pri njihovem prenosu do Zlate in Katke.

Borci 1. čete so v naletu prodrli v vse tri zgradbe ter iz njih prepodili orožnike in policiste. Posamezne skupine so stekle za njimi, toda Nemci so se umaknili ob reki proti Po-

Uničenje postojanke Save in preboj čez reko Savo 11. na 12. oktober 1944

novičam, nekateri pa so se poskrili v razna zakloniščа. Središče sovražnikovega odpora je bilo zlomljeno ob 3. uri zjutraj. S tem je bil omogočen prehod čez most. Štab 1. bataljona je sporočil operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da je svojo nalogo opravil. Tudi Kamniško-zasavski odred je bil uspešen. Blokiral je dve stavbi, železniško postajo pa je požgal.

Po sporočilu 1. bataljona je ukazal operativni štab VI. in XI. brigade premik enot prek Save. Med 3. in 4. uro zjutraj je reko prva prekoračila Šlandrova brigada, za njo je šel operativni štab VI. in XI. brigade, nato pa še Zidanškova brigada. Še v času, ko se je partizanska kolona premikala čez most, je pripeljal od Zagorja nemški oklepni vlak. K sreči pa so minerji Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda pred železniško postajo Sava porušili približno 300 m železniške

proge in tako preprečili, da vlak ni pripeljal na postajo. Iz njega so Nemci obstreljevali kolono na desnem bregu Save. Enega partizana so smrtno zadeli, tri pa ranili. Dolga partizanska kolona je šla od mosta nekaj časa v smeri proti Ljubljani, nato pa je zavila na levo ter nadaljevala pohod po načrtu skozi Češek, Čebeljnik, Jablaniške Laze in Pusti Malin. Po dolgem in napornem pohodu se je ob 14. uri ustavila v Sv. Križu. Nekaj enot so poslali na zavarovanja, glavnina pa je počivala.

V bojih pri postojankah na Savi, na mostu in desnem bregu Save je padlo 6 borcev Zidanškove brigade, 19 jih je bilo ranjenih, 7 pa so jih pogrešali. Sovražnik je imel okoli 35 mrtvih in več ranjenih. Borci Zidanškove so sovražniku zaplenili 2 težka minometa, mitraljez šarec, okoli 20 pušk, precej oblek, zimskih plaščev, obutve in druge robe ter vojaške opreme. Precej plena pa je ostalo, ker ga borci niso utegnili poiskati, pa tudi sicer so bile za to okoliščine v temni in megleni noči dokaj neugodne. Po podatkih štaba IV. operativne cone so imele vse v akciji sodelujoče partizanske enote 6 mrtvih in 23 ranjenih, sovražnik pa 35 mrtvih, večje število ranjenih in 3 zajete, medtem ko je bil skupni plen 2 težka minometa, 2 puškomitraljeza, 24 pušk, 2 pištoli, daljnogled, busola, nekaj streliva in precej vojaške opreme. Ugotovljena imena za padle borce so tale: Branko Anžlovar, Karlo Frol, Polde Martinčič-Boris, Franc Mohorko in Franc Premk-Ludvik; za ranjene pa sledeča: Rajko Iglič-Sine, Ivan Kovačič-Gandi, Vinko Krivic, Ivan Pahtev-Medved in Karel Rajh-Feliks.[116]

Junaško vedenje Ivana Kovačiča-Gandija je bilo že omenjeno, vendar moramo nekaj več spregovoriti tudi o ranjenem, komaj 12-letnem najmlajšem borcu brigade Rajku Igliču-Sinetu. Rodil se je 1. maja 1932 v Ljubljani v delavski družini. Na Prulah je končal štiri razrede osnovne šole in en razred meščanske šole. Družina je živela v precejšnjem pomanjkanju. Mati je umrla že leta 1937, potem pa je moral oče — zidarski palir skrbeti za vseh pet otrok. Z izgovorom, da gre k stricu pri Stranjah blizu Kamnika na počitnice, je Rajko meseca junija 1944 zapustil okupirano Ljubljano. V resnici je šel zdoma zato, da bi se pridružil partizanom. V Stranjah so ga hoteli okoli 13. julija 1944 uporabiti Nemci in raztrganci za umazane namene. Dali so mu 50 nemških mark in mu naročili, da po-

izve o partizanski zasedi, o kateri so imeli pomanjkljive podatke. Rajko je denar spravil in se napotil iskat partizane. Na pešpoti od Stahovice proti Sv. Primožu je naletel na zasedo 3. bataljona Šlandrove brigade, ki ga je ustavila in izročila pomočniku političnega komisarja bataljona Ivanu Krulcu-Iztoku. Rajko mu je povedal, da so ga Nemci poslali na oglede za partizani, da so mu dali denar mu ga obljubili po vrnitvi še več, če bo nalogo dobro opravil. Nato je pristavil, da Nemce in raztrgance sovraži, da ne gre več nazaj in da so mu napravili uslugo, ker so mu povedali, da so pri Stahovici in pri Sv. Primožu partizani, h katerim je bil sicer namenjen. Partizane je posvaril, naj se pazijo, ker jih bodo Nemci zagotovo napadli. Tako je tudi bilo. Prav zasedo, ki jo je opozoril na nevarnost, so Nemci že popoldne napadli, ker pa je bila na to pripravljena, jih je uspešno odbila. Na poti proti Sv. Primožu, kjer je bil štab 3. bataljona, je pomočnik političnega komisarja Iztok svetoval Rajku, naj se vrne, ker da je še za trdo partizansko življenje premlad. Podobno mu je v štabu svetoval tudi komandant Jože Vesel-Viktor, toda vsi nasveti so bili zaman. Rajko jim je resno odgovarjal, da ne gre v dolino in da hoče postati partizan. Njegova mržnja do Nemcev in domobrancev je bila otroško prepričljiva, pristna, takšna pa je bila tudi njegova želja, da bi postal partizan.

V štabu in bataljonu so ga na mah vzljubili. Kljub mladosti je bil Rajko zelo resen fant. Ker pa je bil hkrati tudi pogumen in iznajdljiv, so mu zaupali dolžnost kurirja v štabu bataljona. V akcijah se je kmalu izkazal in borci so ga pričeli ceniti kot sebi enakega. Vso očetovsko skrb pa je nad njim prevzel pomočnik političnega komisarja Iztok. Rad ga je imel kot sina in ga pričel tako tudi klicati. Prisrčno ime se ga je hitro prijelo in vsi so ga potem klicali samo še Sine. Iztok mu je našel italijansko puško in ga naučil ravnati z njo. Ob napadu Zidanškove brigade na orožniško postojanko Št. Ožbalt v noči na 11. avgust je Sine doživel svoj ognjeni krst. Pod Iztokovim varstvom je najprej navdušeno streljal po sovražniku s puško, nato po še z Iztokovo brzostrelko.

Rajko je bil bistroumen in željan znanja. Redno se je udeleževal političnih in vojaških ur. Za spoznavanje orožja je porabil vsako priložnost. Večkrat se je izkazal v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline, zlasti pa 11. septembra ob napadu Zidanškove brigade na Braslovče ter v poznejših spo-

padih okoli te postojanke. Pomočnik političnega komisarja Iztok ga je varoval, kolikor je mogel. To pa ni bilo lahko, saj je postajal Sine čedalje hrabrejši, samozavestnejši in živahnejši. Najraje se je zmuznil tja, kjer se je kaj dogajalo in kjer je bilo nevarno. Dobljene naloge je izpolnjeval vestno in je bil raje v prvih borbenih vrstah kot v zaledju. Ko se je oktobra 1944 pripravljal 1. bataljon Zidanškove brigade s četo 3. bataljona za napad na postojanko Sava, je Sine toliko časa prosil svojega predpostavljenega Ivana Krulca-Iztoka, da mu je končno dovolil sodelovati v napadu. Krulc, ki se zaradi obolelosti napada ni mogel udeležiti, je prosil komandanta 1. bataljona Borisa Vinterja in komandirja Miho Ramšaka, naj v napadu pazita na Sineta. Ramšak se je nekaj časa upiral, da bi Sine sodeloval v tako težki akciji. Zavedal se je, da je Sine otrok, da še nima potrebnih izkušenj in skratka, bal se je, da se mu ne bi kaj hudega pripetilo. Končno je privolil in ga vključil v četo.

Med bojem se je Sine kar dobro znašel, toda zaradi njegove prevelike vneme ga je komandir nekajkrat opozoril ter mu svetoval, naj se umakne v zaledje, o čemer pa Sine še slišati ni hotel. Vztrajal je na svojem težkem in izpostavljenem položaju. Kar naprej je meril in streljal. Toda zgodilo se je to, česar soborci niso želeli. Drobec mine iz sovražnikovega minometa je Sineta ranil v hrbet. Kmalu zatem je postojanka padla in sledilo je povelje za premik. Soborci so hoteli Sineta nositi, kar pa je odklonil, rekoč: »Ne, šel bom kar sam,« nato pa je nadaljeval, »povejte tovarišu Iztoku in tovarišem v bataljonu, da sem ranjen.« Sedaj že izkušen partizan Sine je bil ponosen, da je bil ranjen. Kljub bolečinam v hrbtu, je zravnano korakal s kolono Ramšakove čete čez most na Dolenjsko.[117]

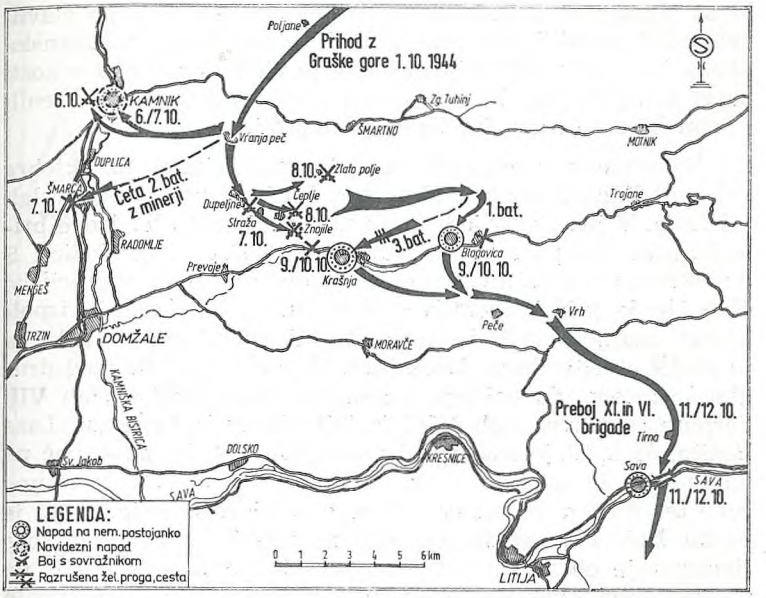
Med 5. in 6. uro 12. oktobra zjutraj je politični komisar 4. bataljona Jože Praprotnik umaknil četo, ki je varovala ranjence in sanitetno osebje. Vozove za prevoz ranjencev so tedaj pripeljali borci odreda in kolona je krenila na Moravško. Ranjence sta potem prevzeli 1. in 2. četa odreda ter jih odpeljali v bolnišnice IV. operativne cone. Četa 4. bataljona je v naslednjih dneh zbirala po Moravški dolini sol in se pripravljala za prehod čez Savo. Povelje štaba brigade, da zbere čim več soli, je četi posredoval brigadni intendant, ki so ga takoj po prihodu na Dolenjsko zaradi pomanjkanja soli vrnili v Moravško dolino. Četa, natovorjena s soljo, se je z bolničarkami,

bataljonskim političnim komisarjem in brigadnim intendantom spričo dobrih zvez srečno prepeljala z dvema čolnoma čez Savo in se 15. oktobra 1944 v Račjem selu pri Trebnjem pridružila brigadi.[118]

Po razdejanju sovražnikove postojanke Sava in zmagoslavnem maršu partizanskih brigad čez most so v Savo prispele nemške enote. Čez dan so zbrale vse svoje mrtve vojake in starešine ter jih odpeljale. V jarku ob železniški progi so našli mladega padlega partizana, ki so ga soborci v temni noči spregledali. Odnesli so ga na most in ga vrgli v reko. Partizanska akcija na postojanko, izpeljana zaradi preboja brigad čez reko, je Nemce opozorila, da se tak napad lahko še kdaj ponovi. Zato so most minirali in ga potem niso več obnavljali.[119]

Štab IV. operativne cone je ocenil, da je bila akcija na postojanko Sava organizirana v naglici ter da so kljub temu enote svoje naloge dobro opravile. Dalje so menili, da so obstojale možnosti za popolno likvidacijo postojanke, vendar bi morali pred napadom izvesti temeljitejše priprave, v akcijo pa vključiti več enot. Napad na sovražnikovo postojanko bi morali izvesti z vseh strani. Napaka pravkaršnjega napada je med drugim bila tudi v tem, da so čete napadale pretežno s severne strani. To so sovražnikovi vojaki ob koncu akcije, ko bi jih bilo možno prisiliti k vdaji, izkoristili in zbežali v južno smer. Štab IV. operativne cone je bil kljub navedenim pomanjkljivostim z uspehi akcije zelo zadovoljen. Poudaril je, da je bila glavna naloga preboj brigad čez Savo v popolnem redu in uspešno izvršena. Kot požrtvovalno veliko dejanje pa je ocenil preboj čete 3. bataljona čez most, ki je brez premišljevanja jurišala med močnim sovražnikovim ognjem in na ta način izvršila težko nalogo. Ob koncu je štab cone poudaril, da je treba pri ocenjevanju akcije tudi upoštevati, da sta imeli brigadi v dneh pred njo nepretrgoma hude boje, dolge premike in da je bilo moštvo spričo tega zelo utrujeno. Pri enotah, ki so napadale, pa je bilo zlasti čutiti pomanjkanje min za težke minomete, s pomočjo katerih bi akcija gotovo potekala uspešneje.[120]

Ob akciji na sovražnikovo postojanko Sava moramo poudariti tole: Zidanškova brigada je nosila v tej vojaški operaciji poglavitno breme. Kljub zahtevnim pogojem je z majhnim številom svojih enot in pomanjkljivi oborožitvi izvršila vse zaupane naloge. Samo s tremi četami ter ob pomoči Kamniško-

Bojna pot brigade od 1. do 12. oktobra 1944

zasavskega odreda in minerjev Šlandrove brigade je z razdejanjem in zavzetjem ključnih utrdb zlomila organiziran sovražnikov odpor in tako zagotovila prehod brigad čez most na Dolenjsko. Brigada je sovražniku prizadejala izgube tudi v ljudeh in materialu. Pobila in ranila je večje število njegovih vojakov ter zaplenila poleg orožja in streliva precejšnje količine vojaške opreme. Junaštvo treh čet Zidanškove brigade je bilo edinstveno, saj so s herojskimi juriši zagotovile preboj brigad čez most in reko Savo, kar ni uspelo na tak način v vseh štirih letih osvobodilnega boja nobeni drugi partizanski formaciji.

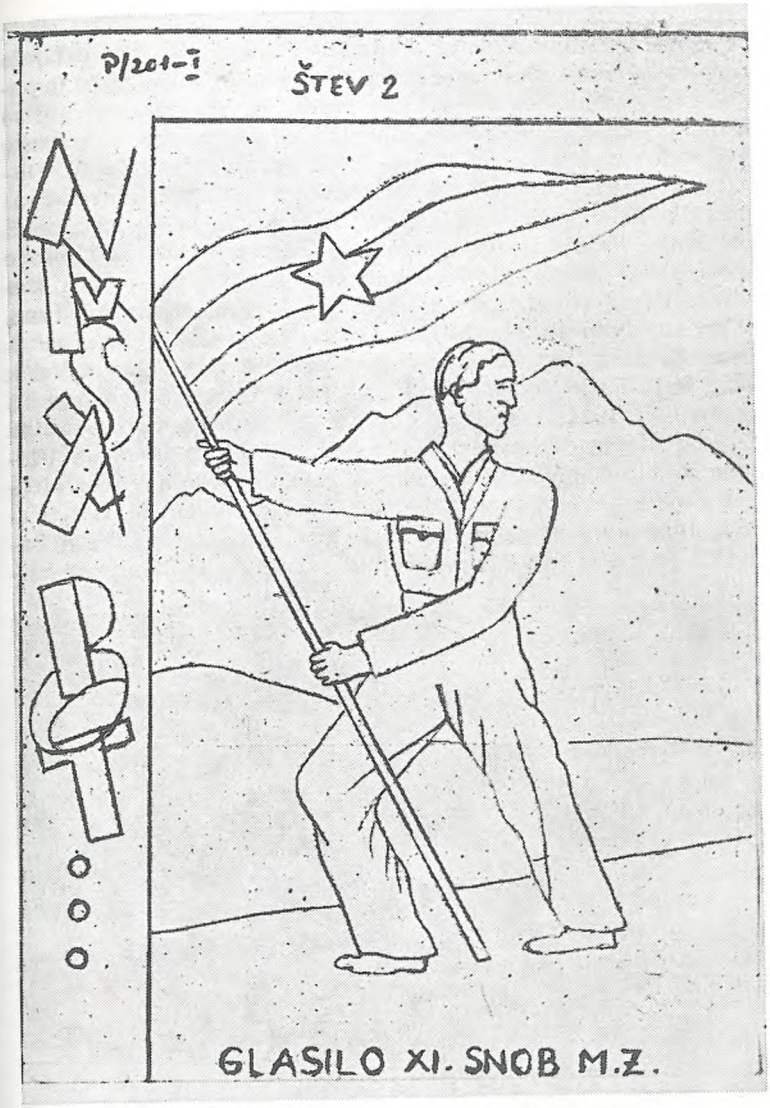
Akcija Sava pa vsebuje še drug enkratni dosežek. Prek utrjene ceste, železniške proge in reke se ni nikoli prej ne pozneje v obdobju osvobodilnega boja na Slovenskem prebilo v pičlih nekaj urah kar 1343 borcev, organiziranih v dveh brigadah ter vodenih s posebnim operativnim štabom.[121] Ne nazadnje pa je še treba dodati, da je uspešen izid vojaške akcije na Savi tudi politično ugodno odjeknil, zlasti pri ljudeh,

ki so živeli pod večletnim okupatorjevim nasiljem ob glavni železniški progi Ljubljana—Zidani most. Drzna partizanska akcija je na tem občutljivem območju vlila sovražniku v kosti zopet nekaj strahu. Brigadi sta spodbujeni z uspehom krenili novim bojem in drugim težavam naproti.

Po prihodu v Sv. Križ na Dolenjsko je ostal 12. oktobra del enot Zidanškove brigade v tem kraju, druge pa so poslali v Brezje. V Sv. Križu je ostalo tudi nekaj enot Šlandrove brigade, preostale pa so razporedili v vasi Klanec in Vodice. S temeljitim zavarovanjem enot po prihodu na novo operacijsko območje je pričel operativni štab VI. in XI. brigade izpolnjevati zadnje povelje komandanta IV. operativne cone, ki ga je prejel ob odhodu na Dolenjsko. V povelju je bilo med drugim še rečeno, da pošljejo zaradi povezave takoj v štab VII. korpusa in glavni štab NOV in PO Slovenije kapetana Laza Božiča, da spadajo odslej pod poveljstvo VII. korpusa, pač pa da morajo še naprej pošiljati poročila štabu IV. operativne cone ter z njim vzdrževati zveze z radijsko postajo, ki jo je poslal štab IV. operativne cone za njimi. Komandant Jože Borštnar je ob koncu povelja poudaril, da morajo paziti na sovražnikova iznenadenja ter na pravilen odnos do političnih organizacij in sklenil: »Ne sramotite IV. operativne cone v akcijah in v vseh drugih stvareh.«[122]

Pregled kulturno-prosvetne in agitacijsko-propagandne dejavnosti

V drugem obdobju je brigada dosegla višek tudi na področju kulturno-prosvetne in propagandne dejavnosti. V Pečah, Vačah, Šmartnem ob Dreti, Mozirju, Gornjem gradu in drugod je priredila uspele mitinge. Vsi bataljonski pevski zbori so tako napredovali, da so bili zmožni svoje programe izvajati samostojno. Uveljavil se je brigadni instrumentalni orkester (šramel), ki je sodeloval skoraj na vseh mitingih in na drugih kulturno-prosvetnih prireditvah. Zaživela je dramska skupina, izkazalo pa se je tudi več recitatorjev Posebej je treba poudariti uspehe, ki so jih dosegli v brigadi z izdajanjem glasil. Na novem operacijskem območju so drugo številko brigadnega glasila, ki je izšla konec avgusta 1944, imenovali Naša pot. Izdal jo je na dvanajstih straneh propagandni odsek brigade,

Glasilo brigade, ki je izšlo konec avgusta 1944

uredila pa sta jo Stane Dolanc in Stane Lavrič. Naslovna stran je lepo ilustrirana. Portret partizana z zastavo ter napis dajejo celovito podobo. Dolanc je prispeval članka Sram ga je (izpoved zajetega Nemca v Gornjem gradu) in Sestradani švabi so hoteli ropati po Moravškem. Lavrič Slovo s Pohorja in kopanje vermanov v Dreti. Ivan Krulc- Iztok pesem Komandantu Viktorju v spomin in Juriš na postojanko Sv. Katarina, Jože Praprotnik Mitraljezec Vasilij. Lucijan pesem o mitraljezu bredi ter Milka Vesela novica (napad na Zagorje). Prvi bataljon je izdal nekaj številk glasila Naprej. Ohranjena je le prva številka. Pesmi sta prispevala Milka in Mirko, članke pa Ivan, Florijan, Ivan Rubin, Mirko, Danilo in politični komisar 2. čete. Za drugi bataljon sta ohranjeni 3. številka glasila Vsi k delu iz julija in tretja številka glasila Preko hribov z dne 20. septembra 1944. Pesmi so objavili Alenka Gradišnik, Milan Trtnik, Marica Trbovšek, Maks Pevcin-Matjaž, Marjana Ulamec in Albin, politični komisar 3. čete, članke pa Vinko Mezgec-Rajko, Senjor, Ivan Čas-Izidor, Maks Pevcin-Matjaž, Urška, Jaroslav Soušek in borka iz Sovjetske zveze. Tretji bataljon je pričel izdajati svoje glasilo Tudi mi v Šlandrovi bri-

Glasilo 4. bataljona, ki je izšlo avgusta 1944

gadi. Iz obdobja po priključitvi Zidanškovi brigadi sta ohranjeni številki 14 in 15 iz avgusta in oktobra 1944. Dve pesmi sta napisala Ivan Krulc-Iztok in Lucijan, članke pa Ivan Krulc-Iztok, Blaž Goropečnik-Adam, Drago Limoni-Ljubo, Lucijan, Slavko Kokalj-Jožko ter France in Franceljček. Po ustanovitvi sredi avgusta 1944 je izdal svoje glasilo Iz gozdov tudi 4. bataljon. Uvodnik je napisalo uredništvo, članke pa Jože Praprotnik, Zoro, Milan Kert-Rigo, Marjana Ulamec ter intendant Gorki, pesmi pa Anton Orehek-Robi in Zoro. Naslovne strani ohranjenih glasil so domiselno ilustrirane. Večina člankov doživeto opisuje boje in akcije, nadalje kako se je kdo odločil za odhod v partizane, nekaj pa je posvečenih padlim soborcem. Med pesmimi prevladujejo borbene in posvečene padlim tovarišem.

Preberimo nekaj pesmi:

V borbo za svobodo!

Že pada mrak na rožnato planino,
večerni zvon razlega se v dolino,
v mehki trati murnček kriči,
v kresno noč kresnička se bliši.

S planine krasen je razgled v dolino,
v doline, na dom, na drage mi spomine,
dolžnost moja, tvoja in vseh nas
je določitev za prostost svobode čas!

Tamkaj v daljavi čakajo domovi
na junake naše, saj so njih sinovi,
ki v vrstah naših, hrabro se bore
proti fašizmu, ki naj se zatre.

Svoboden mora biti narod naš,
saj bil tlačan je dolgi čas,
le delal je in nič imel,
saj vse »gospod« je njemu vzel.

On tlačil nas je in zatiral,
na jok in bedo on se ni oziral,
pravice nam nobene niso dali,
v suženjstvu naj bi še delj ostali?

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO LJUBLJANA

Zato naj naša bo dolžnost
boriti se, za svobodo in prostost
za dom za naše družine,
za narod naš in naše trpine.

To želja, cilji so nas partizanov
trpeči narod rešiti spod tiranov,
da svobodni bodo naši domi,
ko vrnejo se junaki — sinovi.

Alenka Gradišnik

(Pesem v glasilu 2. bataljona Vsi k delu, št. 3, julij 1944)

Breda

Danes zopet breda poje,
vse je spet veselo,
prejema fric obresti svoje,
za vse pregrešno delo.
Danes zopet breda poje,
laja, žvižga, vriska,
to za švabe res hudo je,
ker strah srca jim stiska.
Še nam breda bode pela,
še strašila bo sovraga,
dokler vest ne bo prispela
vrgli švaba smo še s praga.

Lucijan

(Tudi mi . . ., št. 14, 30. 8. 1944, glasilo 3. bataljona)

Brigadi Miloša Zidanška

Od Pohorja pa tja do Save
prišla ti si do veljave,
bila težka res je pot,
premagala si jo povsod.
Sovrag ti stavil je zasede,
ni napravil tebi zmede,
katero si je tako želel,
da bi tebe v krempljih zmlel.
Na zelenem Pohorju si se rodila,
po borcu za svobodo ime si dobila.

Bodi ponosna ti hčerka naroda,
ki te ljubi prav iz srca.
Pogosto so čuli se streli s hribov,
sovražnik tam bil je posebno surov.
Kljub težavam, ki si jih prestala,
svojemu si narodu branik ostala.

Anton Orehek-Robi
namestnik komandanta 4. bataljona

(Iz gozdov, št. 1, avgust 1944, glasilo 4. bataljona).[123]

Vodja vojno poročevalske sekcije IV. operativne cone Janez Perovšek je 10. oktobra 1944 poročal o ukinjanju propagandnih odsekov ter ugotovil, da jim je že uspelo postaviti organizacijo vojnega dopisništva. Ob tej preosnovi je imela IV. operativna cona osem vojnih dopisnikov. Vojni dopisnik IV. operativne cone pri štabu Zidanškove brigade je postal Stane Dolanc (dotedanji v. d. referenta za propagando v Zidanškovi brigadi), pri Šlandrovi brigadi je postal vojni dopisnik Vojteh Logar, pri operativnem štabu VI. in XI. brigade pa Stane Lavrič. Poročevalec z delom večine dopisnikov ni bil zadovoljen. Menil je, da opravljajo posle še naprej kot propagandisti. Pohvalil pa je delo Dolanca, Logarja in Lavriča. Naloga conskih dopisnikov je bila pošiljati poročila oziroma reportaže neposredno v glavni štab, kopije pa coni, ki jih je uporabila za štajerski časopis Novi glas in potrebe conskega tiska. Dopisniki so bili dolžni pošiljati poročila zlasti iz vojske. Če teh trenutno ne bi bilo, pa snov s terena. Za tednik Naša vojska je zahtevala dopisniška služba glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da pridobijo za dopisništvo čim več komandantov in političnih komisarjev.

O ukinitvi bataljonskih in brigadnih agitpropov (agitacijsko propagandnih odsekov) je že 4. oktobra poročal tudi sekretar brigadnega biroja SKOJ. Iz njegovega poročila razberemo, da je posle agitacijsko-propagandnih odsekov v glavnem prevzelo skupno z bataljonskimi vodstvi brigadno vodstvo SKOJ. S to preureditvijo, je menil sekretar Urbančič, da bo dana večja delovna pobuda borcem in bataljonskim sekretarjem SKOJ ter da bodo tako dosegali na tem področju še večje uspehe. O prejeti literaturi je pisal, da so jo razdeljevali borcem. Ob demonstrativnih napadih na Braslovče, Vransko,

Slovenj Gradec in pri rušilni akciji proge pri Velenju pa so delili literaturo prebivalcem, hkrati pa so razobešali lepake na vidna mesta.[124]

***

S prebojem čez Savo se je končalo tretje obdobje borbene poti Zidanškove brigade. V njem je dosegla na svoji razvojni in borbeni poti vrhunec. Kmalu potem, ko je ob koncu junija 1944 zapustila Pohorje in prišla na novo operacijsko območje, se je 14. julija s pridobitvijo 3. bataljona iz Šlandrove brigade številčno bistveno okrepila. Ob prihodu v Savinjsko dolino je 7. julija štela po seznamu 336, 21. julija pa tudi po seznamu že 545 partizanov. Z napadom na Zagorje ob Savi (20. 7. 1944) se začenja njeno izredno uspešno sodelovanje v vojaških operacijah s Šlandrovo brigado. Že naslednji dan je porazila Nemce pri Sv. Trojici na Moravškem, svoj največji uspeh pa je dosegla 1. avgusta, ko je osvobodila v okviru operacij enot IV. operativne cone za ustvaritev osvobojenega ozemlja Gornji grad. Temu velikemu dejanju, ki ga v štabu IV. operativne cone niso pričakovali, so sledili 2., 3. in 4. avgusta odločni boji brigade za obrambo osvobojenega ozemlja v Gornji Savinjski dolini.

V odprtih frontalnih bojih je brigada pokazala svojo pravo vojaško in politično zrelost. Sovražnikova posredovanja, da bi se prebil na osvobojeno ozemlje, so bila zaman. Še več, brigada je bolje oboroženega in številčno močnejšega nasprotnika v taktiki bojevanja največkrat prekosila. Zaradi hudega poraza v Gornji Savinjski dolini so Nemci potrebovali nekaj dni odmora. Nato so v Šmartno ob Dreti in Bočno pripeljali okrepitve, toda 9. avgusta je Zidanškova brigada kar v dnevnem napadu uničila obe postojanki.

Takratnega poleta in pobud partizanskih enot ni bilo mogoče ustaviti. Priliv novincev je bil močan in brigada je zato 12. avgusta ustanovila svoj 4. bataljon, bataljoni pa so imeli po tri čete.

Ker sovražnik ni mogel prodreti v Gornjo Savinjsko dolino, je pričel z vdori in povračilnimi ukrepi proti prebivalcem ter organizacijam osvobodilnega boja na Moravškem. S tem je hotel odvrniti partizanske enote tudi od glavnih cest in železniških prog. Operativni štab VI. in XI. brigade je tedaj usmeril obe brigadi in 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda

proti sovražnikovim enotam, ki so ogrožale Moravško dolino. V hudih bojih, ki so bili 14., 16., 17. in 19. avgusta, je Zidanškova brigada prispevala bistveni delež k temu, da so Nemci začasno prenehali z močnimi hajkami na tem terenu. Do konca avgusta je brigada bojevala z Nemci še tri težke bitke. Dne 23. pri Zlokarju, Kofinarju in na območju Trojan do Konška, 24. na Kolovratu, 26. pa je likvidirala sovražnikovo postojanko pri Sv. Katarini nad Trbovljami. V tem času je dala največje število borcev in nižjega vodilnega kadra za ustanovitev zaščitnega bataljona pri štabu IV. operativne cone, sanitetnim in intendantskim enotam ter drugim zalednim enotam IV. operativne cone, kakor tudi večje število borcev za ustanovitev bataljona vojske državne varnosti. Skupno je šlo tedaj iz brigade prek 100 oboroženih in v glavnem dobro izurjenih borcev. Dne 2., 3. in 4. septembra so uspešno razdirali železniško progo Laze—Črnuče in glavno cesto v Lukovici ter Krašnji.

Sledila je akcija vseh operativnih enot IV. operativne cone in brigade VDV za razširitev osvobojenega ozemlja v Savinjski dolini. Zidanškova brigada je svoje naloge v okviru celotnega načrta v popolnosti uspešno izpolnila. V noči na 12. september je z napadom na Braslovče in Žovnek blokirala ojačeni sovražnikovi postojanki, potem se je do 14. septembra vsakodnevno zagrizeno, toda uspešno bojevala proti močnim nemškim posredniškim in drugim enotam na območju Braslovč, Dobrovelj in v Zadrečki dolini. Bistven prispevek v tej velikopotezni vojaški operaciji je bil v tem, da je v najtežjih razmerah in hudih bojih zadržala pritisk najmočnejših nemških enot, ki so šle na pomoč obleganim postojankam v Mozirju, Letušu in Šmartnem ob Paki. S tem je omogočila Šlandrovi brigadi uničenje sovražnikove postojanke Mozirje, Tomšičevi brigadi pa uničenje postojanke v Letušu in v posrednem smislu tudi uničenje postojanke v Šmartnem ob Paki.

Spričo akcije na grad Poganek in na železniški most čez Savo v njegovi neposredni bližini sta se znašli Zidanškova in Šlandrova brigada po naglem premiku že 18. septembra na območju Litije. V sodelovanju z enotami VII. korpusa je akcija 20. septembra delno uspela. Uspeh pa bi bil gotovo popoln, če se ne bi izjalovil zavezniški bombni napad na osrednji objekt na železniški most. Toda Zidanškova brigada je tudi v tej akciji izvršila vse zadane ji naloge. S sovražnikovimi enotami

se je bojevala 19., 20. in 21. septembra ter jim prizadejala precejšnje izgube.

Proti koncu septembra so se pričeli vračati v enote borci, ki so jih vzgajali za nižji vodilni kader v brigadi. Tečaji, organizirani pri bataljonih in pri štabu brigade, so se obnesli. Že po prihodu prvih tečajnikov je bilo mogoče sklepati, da bo mogoče na ta način omiliti kadrovske težave v osnovnih vojaških enotah.

Z litijskega območja je vodila brigadi pot na veliko sabotažno akcijo. Že precej uničeno železniško progo Celje—Dravograd sta sedaj še mnogo bolj uničili. S tem sta prehiteli Nemce, ki so si za umik večjih enot iz Jugoslavije zaman prizadevali, da bi jo usposobili za promet.

Miniranja glavnih železniških mostov in drugih objektov v noči na 30. september in na 1. oktober so bila izvršena tako temeljito, da je moral okupator progo začasno opustiti.

Za Šlandrovo brigado se je nato preselila na območje Kamnika tudi Zidanškova brigada. Dne 6. oktobra se je spopadla z Nemci pri Kamniku, obstreljevala je tudi Kamnik, ponoči pa je to postojanko demonstrativno napadla, da bi s tem razbremenila Šlandrovo brigado, ki je v istem času napadala orožniško postajo v Stranjah pri Kamniku. Zidanškova brigada se je potem bojevala z Nemci in domobranci na področju med Kamnikom, Št. Vidom in Lukovico, potem je v noči na 10. oktober napadla še postojanki Blagovica in Krašnja. Toda ko sta bili ti pomembni postojanki na glavni cesti pred padcem, je dobila povelje za prekinitev napada. Vzrok je bil v nenadnem povelju glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da morata brigadi takoj na Dolenjsko. Zidanškova brigada je nato v noči na 12. oktober sklenila z uničenjem postojanke Sava in prebojem čez reko še svojo zadnjo zmagovito akcijo v drugem borbenem obdobju.

V vseh naštetih bojih in akcijah je brigada prizadejala sovražniku velike izgube v ljudeh, materialu in njegovem gospodarstvu. Vsi veliki uspehi brigade pa so hkrati prispevali k postopnemu zmanjševanju okupatorjeve vojaške in politične moči ter krepitvi osvobodilnega boja na obsežnih območjih, kjer je delovala. Vpliv brigade, njene organizacijske, vojaške in politične zmožnosti pa lahko ocenjujemo tudi po številu pridobljenih novincev. Po podatkih štaba IV. operativne cone je Zidanškova brigada pridobila od prvih dni julija do preboja

čez Savo (približno v treh mesecih) okoli 768 novincev. Za primerjavo s prvim obdobjem, ko je v približno šestih mesecih (od 8. januarja do 27. junija) pridobila okoli 586 novincev, je bil tudi na tem področju dosežen velik napredek.[125]. Koliko je brigada poslala od 768 novincev na Dolenjsko, ni natančnih podatkov, vendar lahko na osnovi drugih primerjav sklepamo, da jih je šlo prek Kamniško-zasavskega odreda v VII. korpus okoli 200, medtem ko so jih približno 568 obdržali v brigadi.

Konec septembra 1944 je brigada dosegla najvišje številčno stanje od ustanovitve. Imela je štiri bataljone. Po seznamu je štela 769, na mestu pa 665 borcev.

V tem času je bilo v brigadi tudi največje število članov in kandidatov KPS ter SKOJ, skupno okoli 330.[126] Organizaciji KPS in SKOJ sta bili dobro organizirani. Vodili so ju mladi, poletni in sposobni kadri. Obe sta dosegli vidne uspehe tudi na področju politične vzgoje.

Ko obravnavamo najbogatejše obdobje glede na velike vojaške in politične dosežke Zidanškove in Šlandrove brigade ter drugih enot IV. operativne cone, ne moremo mimo vprašanja, ali je glavni štab NOV in PO Slovenije pravilno ravnal, ko je ukazal Zidanškovi in Šlandrovi brigadi, da morata takoj na Dolenjsko. Po njunem odhodu je nastala velika vrzel, ki je z drugimi enotami IV. operativne cone nikakor ni bilo mogoče izpolniti. Na pohodu je bilo tedaj gorenjsko domobranstvo, ki se je od kranjskega in kamniškega območja naglo širilo na območje Domžal. Domobranci so prodrli tudi na Moravško in litijsko območje. Torej tudi v kraje, kjer so do takrat uspešno delovale organizacije OF in ljudske oblasti. Če se vrnemo v avgust in september, ko so se bile hude bitke za pridobitev in razširitev osvobojenih ozemelj, je odločitev glavnega štaba o premestitvi VI. in XI. brigade še manj razumljiva. Bolj določeno povedano, po sijajnih zmagah enot IV. oprativne cone, ki so bile dosežene z velikimi napori in žrtvami, so bila po odhodu obeh brigad velika območja osvobojenih in polosvobojenih ozemelj prepuščena nemškemu in domobranskemu nasilju. V sorazmerno kratkem času je postalo ogroženo nadaljnje delovanje terenskih političnih organizacij, političnih forumov, zalednih enot ter organov ljudske oblasti, ki so do tedaj razvili na osvobojenih in na polosvobojenih ozemljih aktivno dejavnost. Odtlej so bili močno

ogroženi tudi mnogi terenski politični delavci, kurirji, številni aktivni sodelavci osvobodilnega boja in zlasti znane partizanske kmetije. Domobranci so najprej zatrli dejavnost organizacij KPS in OF v pomembnejših središčih kamniškega okrožja, nato pa še v Moravški dolini in na nekaterih območjih litijskega okraja.[127]

S premestitvijo Zidanškove in Šlandrove brigade na dolenjsko operativno območje si je glavni štab NOV in PO Slovenije upravičeno precej obetal. Brigadi je ocenjeval po številnih zmagah, ki sta jih izbojevali v zadnjem in tudi v prejšnjih obdobjih. Prva premestitev Zidanškove brigade z njenega matičnega pohorskega območja se je zelo dobro obnesla. Na novih operativnih območjih se je brigada z dotokom številnih domačinov bistveno preobrazila in je kmalu prevladala sestava borcev iz krajev, kjer je operirala od začetka meseca julija. Ob odhodu na Dolenjsko bi lahko dejali, da je imela večino borcev iz Savinjske, Tuhinjske in Moravške doline ter iz Zasavskih revirjev. Sestava borcev s širšega pohorskega in koroškega območja, ki je v mesecih po ustanovitvi prevladovala, je bila sedaj v manjšini. Brigadi pa so še zmeraj radi pravili Pohorska, vendar je to ime bilo sedaj samo še tradicionalno.

Da se je Zidanškova brigada po odhodu s Pohorja vsestransko uveljavila, je bilo še nekaj razlogov. S številčno okrepitvijo in boljšo oborožitvijo je postala samozavestnejša in močnejša. Po številnih uspešnih bojih in akcijah so se enote z zaupanjem v lastne sile in zmožnosti pogumno spopadale s sovražnikom, pa četudi je bil v mnogih primerih številčno močnejši in bolje oborožen. K uveljavitvi pa je dalje znatno prispevalo tudi skupno bojevanje s Šlandrovo brigado pod učinkovitim poveljstvom operativnega štaba VI. in XI. brigade. Zidanškova brigada je od napada na Zagorje ob Savi rastla in se jeklenila ob izkušeni Šlandrovi brigadi. Skozi vse drugo obdobje je bila Šlandrova brigada številčno močnejša. Od začetka skupnega bojavanja je Zidanškovo brigado celo nekajkrat prekašala, medtem ko sta bili med odhodom na Dolenjsko številčno že malodane izenačeni. Podobnost naglega napredovanja zasledimo pri Zidanškovi brigadi prvič že meseca marca in sicer po prihodu XIV. divzije na Pohorje. Od tedaj ni bila več v boju proti močnim nemškim enotam na pohorskem območju sama. Ob izkušenih, četudi zdesetkanih enotah XIV. di-

vizije se je takrat znašla v mnogo ugodnejših razvojnih razmerah. Na operativnem območju svojega drugega obdobja se je brigada popolnoma vživela tudi zato, ker je bilo osvobodilno gibanje na njem močnejše in bolj razvito kot na pohorskem. Pomoč terenskih organizacij brigadi je bila učinkovitejša, sodelovanje prebivalstva pa je bilo z brigado bolj množično in aktivnejše. Seveda pa ne smemo pri vrednotenju takratnih razmer mimo velikih vojaških in političnih dogodkov doma in v svetu, ki so tudi bistveno vplivali na hitrejšo rast partizanskih enot in bolj nagel razvoj osvobodilnega boja, hkrati pa na slabljenje nacistične vojaške in politične moči pri nas, še bolj pa drugod.

Ob izredno uspešnem obračunu bojev Zidanškove brigade v njenem drugem obdobju se vsiljujejo tale vprašanja: ali bo brigada tudi na novem operativnem območju tako uspešna, kot je bila na območjih med Savo in Dravo, ali so bile z borci izvršene dovolj temeljite politične in vojaške priprave za prehod na njim neznano ozemlje in ali se je štab VII. korpusa lotil ustreznih ukrepov, da bi bili obe brigadi takoj ob prihodu seznanjeni z vojaškimi in političnimi razmerami na njegovem operativnem območju kot tudi z vsemi posebnostmi, ki bi jih brigadi morali vedeti.

OPOMBE

[1] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 23. 6. 1944, Zbornik NOV, VI/14, dok. št. 77; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 376, 377.

[2] Poročilo namestnika političnega komisarja Viktorja Avblja-Rudija z dne 2. 7. 1944 političnemu komisarju glavnega štaba NOV in POS Borisu Kraigherju, v AIZDG, fasc. 16/III.

[3] Poročilo štaba IV. operativne cone iz julija 1944 (brez datuma) glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-1; Tone Rozman, izjava, v AMNOM.

[4] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. 83; operativni dnevnik; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 7. 7. 1944 političnemu komisarju štaba IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 332/V in 333/III-9.

[5] Operativni dnevnik; Slavko Kokalj-Jožko, Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 378.

[6] Pregled številčnega stanja Zidanškove brigade z dne 23. 7. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-4.

[7] Poročila pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. in 15. 7. ter 15. 8. pomočniku političnega komisarja

glavnega štaba NOV in POS; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 14. 7. 1944 političnemu komisarju štaba IV. operativne cone — vsa v AIZDG, fasc. 16/I, 16/III in 333/III-9; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 28. 7. 1944 sekretarju CK KPS, v arhivu CK ZKS.

[8] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 27. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-1; Marjan Lipar-Iztok, Šlandrovci, Ljubljana 1963, stran 90.

[9] Lazar Božič-Vuk, rojen 15. julija 1912 v vasi Obljaj pri Glini. V družini malega kmeta je bilo devet otrok. Po osnovni šoli se je Lazar izučil za opankarja in kožarja. Pozneje je delal kot delavec v smederevski livarni in Splitu. Iz livarne je bil odpuščen zaradi sodelovanja pri stavki. Vojsko je odslužil v Plevlju. Ker je bil brez posla, se je leta 1938 zaposlil v orožniški službi v Kostanjevici na Krki. Ob kapitulaciji sta s komandirjem skrila lahek in težek mitraljez, ki sta ju pozneje oddala partizanom. Po sklepu odbora OF je Lazar ostal še naprej v orožniški službi ter aktivno sodeloval s partizani do 26. maja 1942, ko je vstopil z osmimi sodelavci v 1. gorjansko četo. Nato je napredoval za komandirja 1. belokranjske čete, leta 1943 pa za komandanta Belokranjskega bataljona. Z njim se je vključil v XV. udarno Belokranjsko brigado. Proti koncu 1943 je končal pri glavnem štabu NOV in POS višji oficirski tečaj, potem je postal namestnik komandanta Šlandrove brigade. Vsa njegova družina je aktivno delovala v osvobodilnem boju od leta 1941. (Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 8. 1944, v arhivu CK ZKS, Lazar Božič-Vuk, major v p., življenjepisni podatki in spomini, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Alojz Vindiš-Dunda — oba ustni vir.)

[10] Vincenc Janko-Harkov, obrazec osebnih podatkov iz NOV, v AMNOM.

[11] Poročili štaba IV. operativne cone z dne 26. 7. in 15. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo 6. alarmne čete 2. bataljona vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska z dne 23. 7. 1944 in izvleček iz vojnega dnevnika 18. polka deželnih strelcev z dne 21. 7. 1944 — vse v Zborniku NOV, VI/15, dok. št. 30, 83, 152 in 178; operativni dnevnik; vojno poročilo glavnega štaba NOV in POS št. 158 z dne 3. 8. 1944; poročilo operativnega oddelka štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 tehniškemu oddelku glavnega štaba NOV in POS — vse v AIZDG, fasc. 14/I-3 in 332/II-4; Milka, Vesela novica, Naša pot, št. 2, glasilo Zidanškove brigade; Zmago Krasnik-Saša, Maksim Peklar-Fonzi, Ivan Zore-Džoni, spomini — vse v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 379—381.

[12] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 22. 7. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/III-9.

[13] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 27. 7. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 32; operativni dnevnik; petnajstdnevno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 operativnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-2; Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Krulc-Iztok, Ivan Zore-Džoni, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 381—383.

[14] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; izvleček iz vojnega dnevnika 3. čete 517. bataljona deželnih strelcev z dne 28. 7. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 83, 181; operativni dnevnik.

[15] Številčno stanje borcev Zidanškove brigade z dne 21. 7. 1944; poročili pomočnika političnega komisarja z dne 28. 7. in 15. 8. 1944 pomočniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS; operativni dnevnik — vse v AIZDG, fasc. 333/V-4, 16/I in 332/V.

[16] Poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 20. 6. 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 6. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; številčno stanje IV. operativne cone dne 1. 7. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 20/I-1, 332/II-1 in 332/I-1; navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 23. 7. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 31. 7. 1944 vrhovnemu štabu NOV in POJ, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 21 in 41; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 396—401.

[17] Navodila glavnega štaba NOV in POS z dne 23. 7. 1944 štabu IV. operativne cone; povelje štaba IV. operativne cone z dne 1. 8. 1944 o postavitvi začasnega operativnega štaba VI. SNOUB Slavko Šlander in XI. SNOB Miloš Zidanšek, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 21 in 48.

[18] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 26. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 102; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; petnajstdnevno poročilo operativnega odseka štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 operativnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS — oboje v AIZDG, fasc. 332/IV-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 401—404.

[19] V relaciji štaba IV. operativne cone z dne 26. 8. 1944 in v operativnem dnevniku IV. operativne cone je navedeno, da je Gornji grad napadala samo ena četa 2. bataljona Zidanškove brigade. Na skici napada na Gornji grad, ki so jo izdelali v štabu IV. operativne cone pa so vrisane tri čete. Namestnik komandanta 2. bataljona Milan Trtnik, ki je bataljonu v napadu na Gornji grad poveljeval, navaja, da sta napadali 1. in 2. četa. Isto je navedel tudi komandir 2. čete 2. bataljona Jaroslav Soušek-Zdeno. Iz številčnega pregleda Zidanškove brigade z dne 21. 7. 1944 je razvidno, da sta imela 1. in 2. bataljon vsak po dve četi, 3. bataljon pa tri čete. Po številčnem stanju z dne 7. 8. 1944 je imel 1. bataljon dve četi, 2. in 3. bataljon pa po tri. Odločili smo se za navedbe Trtnika in Souška, ker sodimo, da so se v coni zmotili. Prav tako gre za pomoto v poročilih cone, da je Gornji grad napadala samo ena četa. Poročila štaba Zidanškove brigade o napadu na Gornji grad, ki bi lahko dala natančne podatke, pa žal ni. (Številčna stanja Zidanškove brigade; seznam četnih vojaških funkcionarjev Zidanškove brigade iz julija na avgust 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-4 in 333/IV-2; Jaroslav Soušek-Zdeno, Napadamo, glasilo 2. bataljona Zidanškove brigade, št. 3, 20. 9. 1944, v AMNOM.)

[20] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 26. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 102; operativni dnevnik; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; petnajstdnevno poročilo operativnega odseka štaba IV. operativne

cone z dne 15. 8. 1944 operativnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS; ultimativno pismo štaba IV. operativne cone z dne 1. 8. 1944 sovražnikovi posadki v Gornjem gradu — vse v AIZDG, fasc. 332/IV-2; Jaroslav Soušek-Zdeno, Napadamo, glasilo 2. bataljona XI. SNOB Preko hribov št. 3, 20. 9. 1944, v AIZDG; Ivan Urbančič, Mitraljezec Konrad iz 2. bataljona XI. SNOB v borbi na postojanko Gornji grad, članek; številčno stanje Zidanškove brigade z dne 21. 7. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 24 in 333/V-4; Lazar Božič, Stanko Fabjan, Slavko Kokalj-Jožko, Jaroslav Soušek-Zdeno, Milan Trtnik, spomini; Filip Potočnik, Karel Rajh-Feliks, anketi, Vinko Bukovšek, anketa, v njej podatek za Karla Vidergarja-Vulčija — vse v AMNOM; Stane Lavrič, Bitka Pohorske brigade za Gornji grad, Spomni se tovariš..., str. 38, 39.

[21] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 405—420.

[22] Povelje komandanta SS in policije XVIII. vojaškega okrožja z dne 4. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 163.

[23] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 418; dnevno povelje štaba IV. operativne cone z dne 5. 8. 1944, objavljeno v knjigi Spomni se, tovariš..., str. 92, 93.

[24] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 419; dnevno povelje glavnega štaba NOV in POS z dne 7. 8. 1944, objavljeno v knjigi Spomni se, tovariš..., stran 102.

[25] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 6. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-2; operativni dnevnik.

[26] Poročili komandirja 1. alarmne čete Celje — vzhod z dne 1. in 2. 8. 1944 III. bataljonu vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 160 in 162.

[27] Petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 operativnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-2.

[28] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 83; operativni dnevnik; Anton Orehek-Robi, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 421.

[29] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo komandirja 1. alarmne čete Celje — vzhod z dne 6. 8. 1944; oboje v Zborniku NOV, VI/15, dok. št. 83 in 164; operativni dnevnik; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 4. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a-III/2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 422.

[30] Nedatirano poročilo sekretarja oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleša Beblerja iz avgusta 1944, v arhivu CK ZKS.

[31] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 4. 8. 1944 štabu XIV. divizije in relacija štaba IV. operativne cone z dne 26. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 55 in 102; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 422, 423.

[32] Operativni dnevnik.

[33] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 5. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-1; operativni dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 423, 424.

[34] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 7. 8. 1944, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 65; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 8. 8. 1944; Ivan Urbančič, Zopet naš Konrad — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 24; Stane Lavrič, Kopanje vermanov v Dreti, Naša pot, št. 2/1944, v AIZDG; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 424.

[35] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 145; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3; operativni dnevnik; Rudi Adamič, Anton in Štefan Korošec, izjave, v AMNOM.

[36] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 426.

[37] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS; poročilo Kamniško-zasavskega odreda z dne 21. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 145 in 109; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 12. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; relacija operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 13. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; povelje štaba IV. operativne cone z dne 12. 8. 1944; poročilo sekretarja SKOJ Zidanškove brigade z dne 12. 8. 1944 o borbi v Št. Ožboltu — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-2, 333/V-3, 332a/III-3 in 24; operativni dnevnik; Ivan Jesih, roj. 1914 pri Sv. Urhu, Zagorje ob Savi, življenjepisni podatki, v AMNOM.

[38] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 145; operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V; operativni dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 145.

[39] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade o političnem delu od 28. 7. do 15. 8. 1944 sekretarju CK KPS, v arhivu CK ZKS.

[40] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 13. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Milan Trtnik, spomini, v AMNOM.

[41] Številčno stanje Zidanškove brigade z dne 11. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[42] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 8. 1944 pomočniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS; poročilo poverjeništva SKOJ Zidanškove brigade z dne 30. 8. 1944 oblastnemu komiteju SKOJ za Štajersko — oboje v AIZDG, fasc. 16/I in 24; Anton Orehek-Robi, izjava, v AMNOM.

[43] Številčno stanje Zidanškove brigade z dne 21. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-4.

[44] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 8. 1944 pomočniku političnega komisarja glavnega štaba NOV in POS; politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 27. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo brigadnega bi-

roja SKOJ z dne 15. 8. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 16/I, 333/III-9 in 24.

[45] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 14. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 438.

[46] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 11. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in IX. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/II-3. Na levi strani Save je bil štab Kamniško-zasavskega odreda s prištabnim osebjem in minerci ter z 2. bataljonom, medtem ko je v tem času operiral na desni strani Save njegov 1. bataljon (Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 428).

[47] Poročilo Kamniško-zasavskega odreda z dne 21. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 109; poročili operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 14. in 15. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 432.

[48] Operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 431, 432.

[49] Poročilo KZO z dne 21. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 109; operativni dnevnik; Stane Dolanc, Sestradani švabi so hoteli ropati po Moravškem, glasilo Zidanškove brigade Naša pot, št. 2/1944, v AIZDG; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 432, 433.

[50] Situacijsko poročilo obveščevalnega centra operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 15. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 288.

[51] Operativni dnevnik; dnevni poročili operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 16. in 17. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 433.

[52] Operacijsko poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3; poročilo KZO z dne 21. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 109.

[53] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 17. 8. 1944 štaboma Šlandrove in Zidanškove brigade; dnevna poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 17., 18. in 19. 8. 1944 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 433—436.

[54] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 25. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 119; operativni dnevnik; relacija operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; relacija Zidanškove brigade z dne 22. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; politično poročilo Zidanškove brigade z dne 27. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo štaba 1. bataljona Zidanškove brigade z dne 21. 8. 1944 štabu Zidanškove brigade — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-2, 333/V-3, 333/III-9 in 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 436, 437.

[55] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 20. 8. 1944 Zidanškovi brigadi; dnevnik 3. bataljona Zidanškove brigade za 20. 8. 1944; poročilo 1. bataljona Zidanškove brigade z dne 21.

8. 1944 štabu Zidanškove brigade — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1, 333/IV-7, 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 437.

[56] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 21. 8. 1944 Šlandrovi in Zidanškovi brigadi, v AIZDG, fasc. 333/V-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 438, 439.

[57] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 8. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2.

[58] Operativni dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 439.

[59] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 8. 1944 Šlandrovi in Zidanškovi brigadi, v AIZDG, fasc. 332a/III-1.

[60] Operativni dnevnik; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 23. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo Šlandrove brigade z dne 5. 9. 1944; petnajstdnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 28. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 23. 8. 1944 Šlandrovi brigadi; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 23. 8. 1944 štaboma VI. in XI. brigade — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-2, 332a/IV-1, 333/V-3 in 332a/III-1; Štefan Korošec, Anton Orehek-Robi, izjavi, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 439, 440.

[61] Operativni dnevnik; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 28. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; politično poročilo Zidanškove brigade z dne 27. 8. 1944 štabu operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2 in 333/III-9; Rudi Adamič, Pepca Logaj, Anton Orehek-Robi, Rudolf Zupančič, izjave; Franc Lavre, Martin Lešnik, življenjepisa; Emerik Jezernik, roj. 1910 pri Sv. Primožu na Pohorju, podatek v anketi Ferdo Ferk-Vid — vse v AMNOM.

[62] Operativni dnevnik; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 24. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-1.

[63] Petnajstdnevno operacijsko poročilo štaba IV. operativne cone z dne 31. 8. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/15, dok. št. 145; operativni dnevnik; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 26. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Ivan Krulc-Iztok, Juriš na postojanko Sv. Katarina, Tudi mi, št. 14, 30. 8. 1944, glasilo 3. bataljona Zidanškove brigade; Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Krulc-Iztok, spomini — vse v AMNOM.

[64] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 28. 8. 1944 sekretarju CK KPS, v arhivu CK ZKS; politično poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 27. 8. 1944 štabu IV. operativne cone; petnajstdnevno poročilo propagandnega odseka Zidanškove brigade z dne 28. 8. 1944 štabu brigade; poročilo Zidanškove brigade z dne 10. 8. 1944 sodnemu odseku štaba IV. operativne cone; poročili vojaško-kazenskega sodišča Zidanškove brigade z dne 21. in 28. 8. 1944 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 333/III-9, 333/V-2 in 333/IV-4; Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM.

[65] Petnajstdnevna poročila operacijskega in sanitetnega odseka, obveščevalnega centra, referenta za oborožitev in brigadnega intendanta z dne 28. 8. 1944 štabu Zidanškove brigade ter inženirsko tehnične službe z dne 8. 9. 1944 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 333/V-2; Tone Kropušek o radijski zvezi in kurirjih, izjava v AMNOM.

[66] Poročilo Zidanškove brigade z dne 27. 8. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/IV-2.

[67] Sporočilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 27. 8. 1944 štabu Šlandrove in Zidanškove brigade, v AIZDG, fasc. 332a/III-1.

[68] Operativni dnevnik; dnevni poročili operativnega štaba VI. in XI. brigade za 30. in 31. 8. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 441, 442.

[69] Železniško progo Laze—Črnuče—Šentvid so Nemci naredili leta 1941. Z njo so povezovali okupirani pokrajini slovensko Štajersko in Gorenjsko. Z obvozom so se izognili Ljubljani, ki je bila pod italijansko okupacijo. Po vojni ta proga ni bila več potrebna in so jo zato podrli.

[70] Dnevni vojaški poročili Zidanškove brigade z dne 2. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; petnajstdnevno operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; petnajstdnevno poročilo inženirsko-tehnične službe Zidanškove brigade z dne 8. 9. 1944 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 333/V-2 in 3; dnevnik Vincenca Janka-Harkova, v Muzeju ljudske revolucije Slovenj Gradec (navajam: Harkov dnevnik); Ivan Čas-Izidor, Drugi bataljon ruši progo, glasilo 2. bataljona Preko hribov, št. 3, 20. 9. 1944, v AMNOM.

[71] Vojaški dnevni poročili štaba Zidanškove brigade z dne 3. in 4. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; vojaško poročilo štaba 1. bataljona Zidanškove brigade z dne 4. 9. 1944 štabu brigade — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 sekretarju CK KPS, v arhivu CK ZKS; Harkov dnevnik; poročilo sekretarja SKOJ Zidanškove brigade z dne 4. 9. 1944, v AIZDG, fasc. 24.

[72] Dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 8. 9. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 332a/III-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 442—444.

[73] Dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 5. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; dnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 6. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-2 in 333/V-3.

[74] Povelje političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 1. 9. 1944 političnim komisarjem bataljonov; politično poročilo Zidanškove brigade z dne 3. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; vojaška dnevna poročila Zidanškove brigade z dne 3., 5. in 6. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo štaba 4. bataljona z dne 5. 9. 1944 štabu brigade — vse v AIZDG, fasc. 333/V-9 in 333/V-3; Harkov dnevnik.

[75] Ivan Čas-Izidor, Prvo štajersko mesto osvobojeno, glasilo Preko hribov, št. 3, 20, 9. 1944, v AIZDG; Marica Trbovšek, izjava v AMNOM.

[76] Povelji operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 7. in 8. 9. 1944 štaboma VI. in XI. brigade; dnevna poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 8., 9. in 10. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; dnevna vojaška poročila Zidanškove brigade z dne 8., 9., 10. in 11. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poli-

tično poročilo Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1, 332a/III-2, 333/V-3, 333/III-9 in 16/I; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 444, 446.

[77] Alojz Vindiš-Dunda, rojen 16. maja 1926 na Pragerskem v železničarski družini. Doma so živeli skromno, saj sta imela starša na skrbi štiri otroke. Lojze se je v Mariboru učil za avtomehanika in aktivno deloval kot član SKOJ v odporniškem gibanju od leta 1942. Meseca junija 1943, ko mu je bilo komaj sedemnajst let, je šel v Pohorski bataljon (drugi). V njem je postal politični delegat in mladinski funkcionar. V KPS je bil sprejet 1. januarja 1944. Aprila je končal enomesečni partijski tečaj pri oblastnem komiteju KPS za Štajersko na Moravškem. V letu 1944 je uspešno opravljal dolžnosti sekretarja SKOJ v 1. bataljonu, nato v 3. bataljonu, potem namestnika političnega komisarja čete, političnega komisarja čete in pomočnika političnega komisarja bataljona. Izkazal se je tudi v bojih in akcijah, ki jih je bojeval Pohorski bataljon (drugi), Pohorski odred in Zidanškova brigada. (Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944; predlog štaba Zidanškove brigade s karakteristiko z dne 14. 9. 1944 štabu IV. operativne cone za imenovanje A. Vindiša-Dunde — oboje v AIZDG, fasc. 16/I in 333/IV-3, Alojz Vindiš-Dunda, rezervni podpolkovnik, življenjepis v AMNOM.)

[78] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944, v AIZDG, fasc. 16/I.

[79] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 10. 9. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 28; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 446 do 449.

[80] Relacija Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; številčno stanje borcev Zidanškove brigade z dne 1. 9. 1944; številčno stanje oborožitve Zidanškove brigade z dne 7. 9. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 332/I-5 in 333/V-4.

[81] Poročilo štaba 2. bataljona Zidanškove brigade z dne 14. 9. 1944 o ranjencih; poročilo propagandnega odseka Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 institutu za informacije pri SNOS; poročilo Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; relacija Zidanškove brigade z dne 16. 9. 1944 štabu IV. operativne cone — vse AIZDG, fasc. 333/IV-1, 332a/IV-2 in 333/V-3; Ivan Čas-Izidor, Borba v Braslovčah, glasilo Preko hribov, št. 3, 20. 9. 1944, Slavko Kokalj-Jožko, Milan Trtnik, spomini; Tone Kropušek, izjava o plenu in ranitvi Harkova; Zlatko Golavšek (v anketi Pavle Pungeršek), Franc Herle-Nande, Anton Kropivšek, Alojz Strmčnik, Polde Žibret-Mirko, ankete — vse v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 534.

[82] Glasilo 2. bataljona XI. SNOB Preko hribov, št. 3, 20. 9. 1944, v AIZDG; vojaško dnevno poročilo Zidanškove brigade za 15. 9. 1944; seznam četnih vojaških funkcionarjev Zidanškove brigade iz julija na avgust 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 333/IV-2; Jaroslav Soušek-Zdeno, Marica Trbovšek, spomini, v AMNOM.

[83] Relaciji štaba IV. operativne cone z dne 15. in 22. 9. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 42 in 59; relacija Zidanškove brigade z dne 16. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; dnevno povelje Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944; kartotečne liste 3. bataljona XI. brigade z dne 29. 8. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 333/IV-1; Anton Kreča, roj. 20. 4. 1913, Vransko, podatki ZZB NOV Vransko, Ivan Križnik, roj. 17. 5. 1913, Jeronim, Vransko, anketa — oboje v AMNOM.

[84] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 449—462; Ferenc, Wehrmannschaft v boju, stran 137.

[85] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/IV-2.

[86] Politično poročilo Zidanškove brigade z dne 15. 9. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-9.

[87] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 10. 1944; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 16. 9. 1944 štabu IV. operativne cone — oboje v AIZDG, fasc. 16/I in 332a/III-2.

[88] Povelji operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 15. in 16. 9. 1944 obema brigadama; dnevna poročila Zidanškove brigade za 15., 16. in 17. 9. 1944; dnevno poročilo Šlandrove brigade za 17. 9. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332a/IV-1 in 332a/IV-2.

[89] Povelje štaba VII. korpusa z dne 17. 9. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 47; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 18. 9. 1944 obema brigadama in KZO; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 9. 1944; vojno poročilo Zidanškove brigade z dne 22. 9. 1944 o akcijah 19., 20. in 21. 9. 1944 štabu IV. operativne cone; dnevni poročili Zidanškove brigade z dne 19. in 20. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 332a/IV-2; Slavko Kokalj-Jožko, izjava v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 480—489.

[90] Dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 22. 9. 1944; tedensko vojno poročilo štaba IV. operativne cone z dne 4. 10. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-2 in 332/II-2.

[91] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 487, 488.

[92] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 23. in 24. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 23. 9. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/III-2.

[93] Kopija članka je ohranjena pri avtorju Stanetu Lavriču, Ljubljana, Murnikova 5. Kje je bil članek med vojno objavljen, ni razvidno.

[94] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 27. 9. 1944; poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 1. 10. 1944 štabu IV. operativne cone — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/IV-2.

[95] Poročilo brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 30. 9. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo, v AIZDG, fasc. 24.

[96] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 27., 28. in 29. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade. v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 488.

[97] Povelje štaba IV. operativne cone z dne 26. 9. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 64.

[98] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 489; dr. Milan Ževart, ustni vir.

[99] Poročilo Zidanškove brigade z dne 30. 9. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo Zidanškove brigade z dne 5. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo Zidanškove brigade z dne 1. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; petnajstdnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo sekretarja SKOJ Zidanškove brigade z dne 7. 10. 1944 o demonstrativnem napadu na Slovenj Gradec in Stari trg pri Slovenjem Gradcu — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 332a/IV-2, 333/V-2 in 24.

[100] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 490, 491.

[101] Poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 3. 10. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 333/V-9.

[102] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 16/I.

[103] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 1., 2., 3., 4. in 5. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 10. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 16/I.

[104] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 429—431. Nastanek domobranskih postojank na Gorenjskem in njihovo delovanje je obsežneje obravnavano v navedenem delu od 493 do 514 strani.

[105] Poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 10. 1944; dnevni poročili Zidanškove brigade za 6. in 7. 10. 1944; petnajstdnevno operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 10. 1944; poročilo štaba 4. bataljona z dne 7. 10. 1944 štabu Zidanškove brigade o ranjenem Francu Fleretu; seznam padlih Zidanškove brigade — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 333/V-2, 333/III-7, 333/IV-8; Jože Godec-Tišler, anketa, v AMNOM; vojni dopisnik Stane Lavrič, Alarm v Kamniku, kopija članka, napisanega med vojno, je pri avtorju.

[106] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 514—519.

[107] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 10. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 112; poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 10. 1944 o akcijah operativnemu štabu VI. in XI. brigade; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 7. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3; vojni dopisnik Stane Lavrič, Zidanškova brigada v okolici Kamnika, kopija članka pri avtorju.

[108] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 8. in 9. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; petnajstdnevno operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 333/V-2.

[109] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 15. 10. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 112; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 8. 10. 1944; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade za napad z dne 9. 10. 1944; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 10. 10. 1944; petnajstdnevno operacijsko poročilo Zidanškove brigade z dne 21.

10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo Zidanškove brigade z dne 10. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1, 333/V-2 in 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 519—522.

[110] Po enotah je bilo prisotnih: v štabu brigade s prištabnim osebjem 91 ljudi, v 1. bataljonu 180, v 2. bataljonu 130, v 3. bataljonu 129, v 4. bataljonu 112 in minerskem vodu 23. Njena oborožitev in preskrbljenost s strelivom je bila takale: težkih minometov 3 (o količini min ni natančnih podatkov), lahkih minometov 6 (dne 2. 10. 1944 so imeli 112 min), težkih mitraljezov 7 (10.450 nabojev), lahkih mitraljezov 39 (24.371 nabojev), brzostrelk 46 (15.150 nabojev), 28 pištol (579 nabojev), 475 pušk (24.079 nabojev), 3 protitankovske puške (26 nabojev) in 128 ročnih bomb. Jahalnih konjev so imeli v brigadi 8, vprežna 2, tovornih pa 11, skupno 21. (Pregled številčnega stanja borcev, orožja, streliva, bomb in živine IV. operativne cone dne 15. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332/I-6.)

[111] Pregled številčnega stanja borcev, orožja in streliva operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 7. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 522.

[112] Dnevno vojaško poročilo Zidanškove brigade za 12. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; relacija štaba IV. operativne cone z dne 18. 10. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332/IV-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 522.

[113] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 11. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-1.

[114] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 18. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332/IV-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 522, 523.

[115] Povelje obveščevalnega centra operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 10. 10. 1944 obveščevalnemu centru Kamniško-zasavskega odreda, v AIZDG, fasc. 228.

[116] Poročilo Zidanškove brigade z dne 12. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade o akciji na Savo; relacija štaba IV. operativne cone z dne 18. 10. 1944; seznam padlih Zidanškove brigade — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 332/IV-4 in 333/IV-8; Stane Lavrič, Kako smo prišli čez Savo. Kopija članka, objavljenega med vojno, je pri avtorju; Vladimir Berdajs, izjava, Ivan Kovačič-Gandi, Anton Grašič-Savo, Dora Trtnik-Zlata, spomini; v anketi Albina Dušaka-Bogdana podatek za padlega Branka Anžlovarja, Karlo Frol, Vinko Krivic, Polde Martinčič-Boris, Ivan Pahtev-Medved, Karel Rajh-Feliks, ankete — vse v AMNOM.

[117] Obrazec z osebnimi podatki za Rajka Igliča-Sineta iz časa NOV, v AIZDG, fasc. 332a/IV-9; vojni dopisnik Stane Lavrič, Med najmlajšimi v brigadi, kopija med vojno napisanega članka je pri avtorju; Viktor Avbelj-Rudi, izjava; Anton Grašič-Savo, spomini; Ivan Krulc-Iztok, spomini — vse v AMNOM.

[118] Povelje komandanta IV. operativne cone z dne 12. 10. 1944; relacija štaba IV. operativne cone z dne 18. 10. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 332a/II-3 in 332/IV-4; Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM.

[119] Anton Grašič-Savo, spomini, v AMNOM.

[120] Relacija štaba IV. operativne cone z dne 18. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332/IV-4.

[121] Ob pripravah za preboj na Dolenjsko so štele enote operativnega štaba VI. in XI. brigade na mestu 1426 borcev. Savo je prekoračilo 1343 ljudi. Pojasnilo za razliko 83 borcev: Zidanškova brigada je poslala 10. 10. 1944 z Moravškega na zdravljenje v Gornjo Savinjsko dolino 21 borcev, 6 jih je padlo na preboju, 14 ranjencev in 35 borcev čete 4. bataljona se je umaknilo od Save na Moravško, 7 borcev pa so pogrešali. (Številčno stanje borcev IV. operativne cone z dne 15. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332/I-6; Anton Grašič-Savo, Dora Trtnik-Zlata, izjavi, v AMNOM.)

[122] Povelje komandanta IV. operativne cone z dne 12. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/II-3.

[123] Poročilo brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 3. 9. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo, v AIZDG, fasc. 24; Vsi k delu, št. 3, julij 1944, glasilo 2. bataljona Zidanškove brigade; Tudi mi, št. 14, 30. 8. 1944 in št. 15, 6. 10. 1944, glasilo 3. bataljona Zidanškove brigade; Iz gozdov, št. 1, avgust 1944, glasilo 4. bataljona Zidanškove brigade — vse v AMNOM; Naša pot, št. 2, avgust 1944, glasilo Zidanškove brigade; Naprej, št. 1, 18. 9. 1944, glasilo 1. bataljona Zidanškove brigade; Preko hribov, št. 3, 20. 9. 1944, glasilo 2. bataljona Zidanškove brigade — vse v AIZDG.

[124] Poročilo o delu vojnoporočevalske sekcije IV. operativne cone z dne 10. 10. 1944, agitprop SKOJ XI. SNOB z dne 4. 10. 1944 agitpropu SKOJ za Štajersko — oboje v AIZDG, fasc. 89/III in 24.

[125] Poročila o mobilizaciji enot IV. operativne cone za julij, avgust, september in oktober 1944 glavnemu štabu NOV in POS, v AIZDG, fasc. 332/IV-2-3 in -4.

[126] Po poročilu z dne 14. 10. 1944 je bilo v brigadi 86 članov KPS, 40 kandidatov KPS in 169 članov SKOJ, skupaj 295. Ker ni dokumentov o številčnem stanju članov in kandidatov KPS ter SKOJ za konec septembra ali začetek oktobra, so ti podatki najbližji resničnemu stanju števila komunistov v brigadi v tem obdobju, ko je bila od ustanovitve številčno najmočnejša. Toda če se želimo približati točnejšemu številčnemu stanju, moramo za začetek oktobra dodati še okoli 35 članov in kandidatov KPS ter SKOJ. Upoštevati moramo, da je brigada poslala 10. 10. 1944 z Moravškega na zdravljenje 21 borcev, na Savi jih je padlo 6, 14 ranjencev so odpeljali na Moravško, 7 borcev so pogrešali, na levi strani Save pa je bilo začasno še 35 borcev čete 4. bataljona, skupaj 83 borcev. Med 83 borci je bilo okoli 35 komunistov. Tako dobimo za začetek oktobra okoli 330 komunistov. (Glej opombo 122 in poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 10. 1944, v arhivu CK ZKS.)

[127] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 528, 529.

BRIGADA NA DOLENJSKEM

Načrti glavnega štaba NOV in PO Slovenije jeseni 1944

Po kapitulaciji fašistične Italije so si Nemci močno prizadevali zadržati zavezniške armade, toda te so kljub ogorčeni nemški obrambi uspešno napredovale od juga proti severu Italije. Nemci pa so se morali pričeti postopoma umikati tudi z jugovzhodnih bojišč. Tako se je ob koncu septembra 1944 znašla Slovenija v dokaj težavnih in zahtevnih vojaško-političnih razmerah. Prek njenega ozemlja so vodile prometne žile, po katerih so Nemci bolj kot doslej prevažali na južna in jugovzhodna bojišča vojaške enote in material. Zato in zaradi bližnjega nemškega umika v rajh je postalo ozemlje Slovenije za naciste strateško zelo pomembno. Na partizanske akcije na železnice in ceste so v tem času hitro reagirali. Začeli so z utrjevalnimi deli na Štajerskem in Primorskem. Vojaške enote so osredotočili v Slovenskem primorju, Istri in Bohinjskem kotu. Prizadevali so si, da bi za promet usposobili vse razrušene železniške proge. Ta čas pa značilno označuje še velika dejavnost domobrancev in pogosti vdori sovražnikovih enot na osvobojena ozemlja.

Spričo nastalega vojaškega položaja v Sloveniji in nalog, ki jih je dobil od vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, je glavni štab NOV in PO Slovenije v svojem načrtu operacij predvideval nadaljnje uničevanje vseh železniških prog, zlasti pa proge Trst—Ljubljana—Zidani most. Z rušenjem železniških prog bi ovirali sovražnikove premike čez Slovenijo in ustvarjali okoliščine za njegovo uničenje. Zato naj bi ob komunikacijah osredotočili večje sile. Naloge enot IV. operativne cone bi še naprej bile rušiti proge Celje—Dravograd, Celje—Maribor in Maribor—Dravograd, IX. korpusa želez-

niško progo Jesenice—Gorica in Gorica—Trst—Št. Peter, Gorenjskega odreda pa železniško progo Ljubljana—Jesenice. Da bi razširil in zavaroval osvobojeno ozemlje na Dolenjskem, je glavni štab NOV in PO Slovenije načrtoval likvidacije sovražnikovih postojank v Višnji gori, Št. Vidu, Stični, Velikih Laščah, Ribnici in Kočevju. Za izvršitev teh nalog je nameraval zbrati enote VII. korpusa ter Zidanškovo in Šlandrovo brigado. Po uničenju navedenih postojank je glavni štab imel v načrtu, da bo usmeril enote VII. korpusa ter Zidanškovo in Šlandrovo brigado v operacije na območju Ljubljana—Zidani most, za enote VII. korpusa pa je dalje predvideval, da bi lahko sodelovale z IX. korpusom pri uničenju postojank v Dolomitih ter nato nadaljevale z ofenzivo proti Trstu. Glavna naloga IX. korpusa je bila ob sodelovanju z enotami VII. korpusa nadaljevanje bojev za uničenje »bele garde« v Dolomitih. S »čiščenjem« ozemlja med Savo in bivšo nemško-italijansko mejo je želel glavni štab vzpostaviti zvezo med ozemljem VII. korpusa in IV. operativne cone. S tem bi bil omogočen tudi prehod enotam VII. korpusa na Štajersko in območje Kamnik—Tržič zaradi akcij proti postojankam gorenjskega domobranstva. Načrt glavnega štaba se končuje z ugotovitvijo, da je treba nadaljevati z najintenzivnejšo mobilizacijo, za izvedbo naštetih nalog osredotočiti vse udarne sile, uskladiti operacije obeh korpusov in IV. operativne cone, vse enote pa oborožiti ter jih oskrbeti s strelivom in razstrelivom.[1]

Glavni štab se je zavedal obsežnosti in težav, ki jih bo imel pri izvajanju zastavljenega načrta. »O kritičnem položaju, v katerem se nahaja naša vojska v Sloveniji v zvezi z odločilnimi nalogami, ki stoje pred njo,« je v pismu z dne 3. oktobra 1944 posebej obvestil vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije Josipa Broza-Tita. Zaradi slabe oborožitve in pomanjkanja streliva so morale enote prenehati z ofenzivo na železniško progo Trst—Ljubljana—Zidani most—Maribor, ki so jo za krajši čas onesposobile za promet. Zavezniške misije, je rečeno v pismu vrhovnemu komandantu, da so že zaprosili za razstrelivo, topništvo, minometalsko in drugo strelivo kot za puške in mitraljeze, vendar jim spričo slabega vremena še ničesar niso poslali. Ob zadostni oborožitvi bi mogle enote NOV in PO Slovenije onesposobiti progo Ljubljana—Trst in Ljubljana—Celje ter z uspešnimi akcijami proti »beli gardi«

v Dolomitih in na črti Grosuplje—Kočevje ter Grosuplje—Stična ustvariti bazo za razširitev operacij proti zahodu. Vrhovnega komandanta pa je glavni štab NOV in PO Slovenije opozoril še na možnost sovražnikove ofenzive na Slovenskem. To je utemeljil glede na dejstvo, da si je sovražnik zaradi stalnega prestavljanja divizij z italijanske fronte in nazaj pri nas trenutno malo opomogel. Ta predvidevanja so se uresničila bolj, kot je glavni štab pričakoval. V pismu so ob koncu ponovno poudarili, da trenutno stanje oborožitve resno ogroža izvršitev postavljenih nalog in sicer tako, kot to od njih pričakuje in kot to položaj na mejah zahteva. Pismo vrhovnemu komandantu je glavni štab sklenil, da se obrača nanj samo zato, ker se zaveda odgovornosti »da je ravno od nas v največji meri odvisen uspeh operacij naše vojske na zapadnih mejah nove Jugoslavije.«[2]

Ko sta prišli Zidanškova in Šlandrova brigada 12. oktobra 1944 zaradi izvedbe ofenzivnega načrta glavnega štaba NOV in PO Slovenije na Dolenjsko, sta se tu soočili z bistveno drugačnimi razmerami kot npr. šlandrovci ob svojem prvem prihodu na Dolenjsko med kapitulacijo Italije. Glavni vzrok za poslabšanje vojaških in političnih razmer je bila povečana dejavnost slovenskega domobranstva. Tej vojaški protirevolucionarni klerofašistični organizaciji so pravili partizani in narod bela garda, belogardisti ali beli. Med nemško ofenzivo in po njej se je številčno tako okrepila, da je ob koncu decembra 1943 štela v Ljubljanski pokrajini že nad 10.000 domobrancev. Od konca leta 1943 pa do srede 1944 je organizacijski štab slovenskega domobranstva po ukazu Nemcev in ob sodelovanju z njimi nekajkrat preosnoval svoje enote. S preureditvami so želeli doseči večjo učinkovitost v bojih proti enotam VII. korpusa. Z domobranskimi enotami pa so na Dolenjskem operirale tudi enote 14. SS policijskega polka. Enote slovenskega domobranstva so bile partizanski vojski hud in nevaren nasprotnik. Njihovo vojaštvo so nemški oficirji in podoficirji SS usposobili za najzahtevnejše boje s partizani. Tragika njihove izdajalske vloge pa je bila v tem, da so se fanatično bojevali z Nemci proti partizanskim enotam in osvobodilnemu boju svojega naroda. O kakšni morali v njihovi vojski ni mogoče govoriti, temveč nasprotno, o nemorali in njihovih zločinskih početjih. Znana so številna hudodelstva, ki so jih na svojih pohodih storili. V mnogih pri-

merih so do smrti trpinčili zajete ali ranjene partizane, politične aktiviste in druge pripadnike osvobodilnega boja.

Nemci so v prvem obdobju porabili domobrance zato, da so jim pomagali varovati zlasti ljubljansko kotlino, železniško progo Ljubljana—Trst in ozemlje med Novim mestom, Krškim in Brežicami. Na najpomembnejših prometnih zvezah na Dolenjskem pa jim takrat spričo odločnega odpora enot VII. korpusa, četudi ob sodelovanju z Nemci, ni uspelo vzpostaviti postojank. Maja 1944 so domobranci razdelili Ljubljansko pokrajino na štiri operativne cone in ustanovili štiri udarne bataljone. Poleg njih so imeli še posadne čete, ki so varovale ljubljansko kotlino, Dolomite, območje Novega mesta, Mirensko dolino ter komunikaciji Ljubljana—Postojna in Ljubljana—Kočevje. Domobranski bataljoni so bili porazdeljeni po conah, njihova dolžnost pa je bila uničevanje partizanskih enot in krčenje partizanskega osvobojenega ozemlja. Za jesen so predvidevali, da bi udarni bataljoni zavzeli komunikacije med Grosupljem in Novim mestom ter prodrli ob Krki v Suho krajino, iz Cerknice v Loško dolino, od tod pa na Bloke. Domobranski udarni bataljon »Mitte« je zasedel Višnjo goro in Kriško vas, udarni bataljon »Ost« je ob pomoči 2. bataljona 14. SS policijskega polka in ob pomoči domobranskega bataljona majorja Ladislava Križa zasedel Št. Vid pri Stični, naslednjega dne 1. junija pa Stično Križev bataljon, ki je bil ustanovljen že 25. marca 1944. Osvobojeno ozemlje se je tako pričelo krčiti, postojanki v Stični in v Št. Vidu pa sta imeli še to pomembno nalogo, da preprečita dotok novincev s Štajerskega na Dolenjsko.[3]

Po neuspelih poskusih domobrancev in nemških enot, da bi vdrle junija v Suho krajino, je Rösener 5. julija 1944 tri udarne bataljone na Dolenjskem preimenoval: Križev udarni bataljon s sedežem v Stični v 1. domobranski udarni bataljon, bataljon »Mitte« v Višnji gori, ki mu je poveljeval kapetan Miroljub Stamenkovič v 3. domobranski bataljon, bataljon »Ost« Dušana Meničanina v Št. Vidu pa v 4. domobranski bataljon. Vse tri domobranske bataljone in II. policijski bataljon v Stični je združil v nemško Schumacherjevo bojno skupino. V juliju in avgustu so Nemci in domobranci večkrat poskušali prodreti predvsem proti Žužemberku. S taktiko nenadnih vdorov z več kolonami pa so domobranski bataljoni še posebej ogrožali osvobojena ozemlja. Na obeh

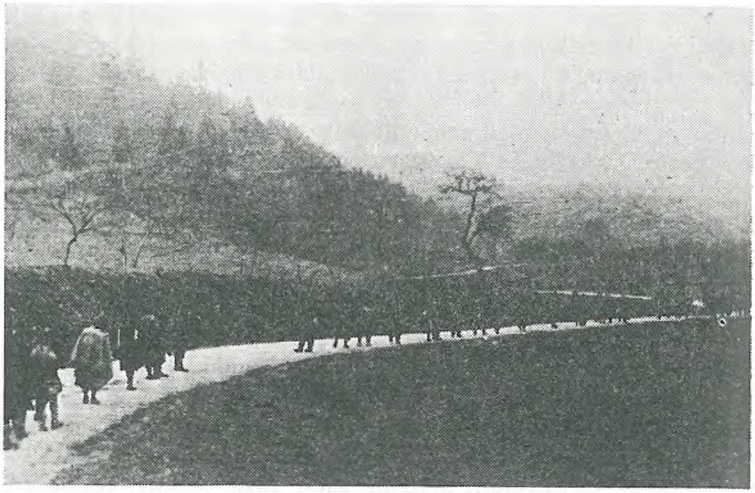
straneh spodnjega toka Krke in ob cesti do Novega mesta je bilo razmerje v postojankah med Nemci in domobranci 1 proti 2, ob prometnih žilah Ljubljana—Škofljica—Št. Vid pri Stični in proti Kočevju pa kar 1 proti 6. Nemške in domobranske enote so bile na Dolenjskem razvrščene v obliki dveh krakov. En krak je šel od Ljubljane prek Škofljice na Pijavo gorico, Velikih Lašč in Ribnice na Kočevje, drugi pa prek Grosupljega, Višnje gore na Št. Vid. Takšna razporeditev je sovražniku omogočala nadzorstvo območja med obema krakoma in otežkočala enotam VII. korpusa akcije na železniško progo Ljubljana—Zidani most.

Med prihodom Zidanškove in Šlandrove brigade na Dolenjsko so Nemci in domobranci pripravljali ofenzivne akcije, s pomočjo katerih bi odvrnili partizane od komunikacij, za katere so predvidevali, da jih bodo zaradi umika svojih enot z jugoslovanskih bojišč kmalu potrebovali. Z ofenzivo proti enotam VII. korpusa so želeli likvidirati tudi osvobojeno ozemlje med Savo in Krko, partizanske enote pa potisniti na desni breg Krke. Da bi dosegli zastavljeni načrt, so Nemci nenehno spodbujali dejavnost domobranskih enot, svoje sile pa so krepili z enotami operativne vojske. Enote VII. korpusa so osvobojeno ozemlje uspešno branile, napadale so tudi komunikacije in vsa nemško-domobranska prizadevanja, da bi jih potisnili čez Krko, se do konca leta 1944 niso uresničila.[4]

Prvi dnevi na Dolenjskem, podelitev odlikovanj in srečanje s komandantom Stanetom

Po povelju glavnega štaba NOV in PO Slovenije, da morata brigadi takoj na Dolenjsko, je bilo pričakovati ustrezne vojaške ukrepe tudi z desne strani Save. Štab VII. korpusa bi vsekakor moral v noči preboja poslati vojaško enoto, ki bi pripravila najbližji teren okoli mostu z desne strani Save. Ta ukrep ni bil storjen in kaj lahko bi se zgodilo, da bi sovražnik brez posebnih težav in z manjšo enoto preprečil preboj, ali pa bi akcija zahtevala neprimerno večje človeške žrtve. Ker ni bilo na desnem bregu sovražnikovih vojakov, se je po preboju na srečo vse dobro končalo. Dalje je bilo pričakovati, da bo poslal štab VII. korpusa na Savo zveznega oficirja, vendar se tudi to ni zgodilo. Če spomnimo na podobnost prehoda XIV. divizije čez Sotlo v noči od 6. na 7. februar 1944, potem ne

moremo mimo nekaterih ugotovitev. Glavni štab je poslal prek štaba IV. operativne cone zveznega oficirja poročnika Alojza Packa-Platina, ki je prišel čez Kozjansko v Hrvatsko Zagorje pred prihodom XIV. divizije in je tu ob sodelovanju s hrvatskimi partizani opravil pomembne priprave za prehod divizije čez Sotlo. Toda ko je bila XIV. divizija že na Kozjanskem, je bila storjena morda usodna napaka za njen nadaljnji pohod, ker je niso pričakali člani štaba IV. operativne cone. V drugem poglavju je bil o tem že govor, da bi lahko preizkušeni voditelji partizanskih enot na Štajerskem takrat dali diviziji odločilne nasvete, saj se je znašla na novem in neznanem terenu soočena z drugačnim sovražnikom in še s številnimi drugimi težavami oziroma posebnostmi, ki jih ni poznala. Žal se je storjena napaka iz februarja 1944 ponovila meseca oktobra na Dolenjskem. Dodati velja še to, da je XIV. divizija štela ob prehodu Sotle 1025 partizanov, Zidanškova in Šlandrova brigada pa sta imeli z operativnim štabom okoli 1343 borcev. Glede na prehojeno borbeno pot obeh brigad in na njune velike uspehe ter na skupno številčno stanje je bila tedaj ta formacija enakovredna drugim partizanskim divizijam. Tako veliko vojaško enoto bi tedaj kazalo sprejeti na desnem bregu Save na ravni vojaških in političnih voditeljev korpusa. Na skupnem sestanku, ki bi moral biti neposredno po preboju prek Save, bi morali voditelji korpusa seznaniti operativni štab VI. in XI. brigade ter štaba brigad z vojaškimi in političnimi razmerami na Dolenjskem ter s posebnostmi bojevanja proti domobrancem in Nemcem. Komandant IV. operativne cone je 12. oktobra napisal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj se enote povsod dobro zavarujejo zaradi sovražnikovih nenadnih napadov in da se naj tudi na Dolenjskem izkažejo. Pismo komandanta Jožeta Borštnarja je bilo pomemben nasvet in opozorilo. Toda kako drugače kot doslej postavljati zavarovanja, kako se zavarovati pred nenadnimi napadi domobrancev, kako organizirati v novih okoliščinah obveščevalno službo in s kakšno taktiko bojevanja dosegati tudi na Dolenjskem nadaljnje uspehe, razložiti vse to je bila dolžnost štaba VII. korpusa ali vsaj ustreznih vojaških in političnih dejavnikov, ki bi jih za to pooblastil štab korpusa. Napisano lahko strnemo z ugotovitvijo, da ni na desni strani Save pričakal brigad nihče bodisi zaradi zavarovanja prehoda ali zaradi uvajanja v vojaške in

Brigada na pohodu od Save pri vasi Pusti Malin na Dolenjskem 12. oktobra 1944

politične razmere na Dolenjskem, ki so se tedaj precej razlikovale od razmer v krajih severno od Save.

Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane je z depešo že 7. oktobra 1944 opozoril štab IV. operativne cone, naj se brigadi javita po prehodu čez Savo Dolenjskemu odredu, kjer ju bo čakal zaradi prenosa nadaljnih navodil operativni oficir VII. korpusa.[5] Pripomniti pa je treba, da v prvih dneh po prehodu čez Savo tega srečanja ni bilo. Da sta bili brigadi premalo seznanjeni z novim terenom, priča poleg spominov preživelih borcev pohoda in poznejših dokumentov tudi dopis šefa obveščevalnega centra operativnega štaba VI. in XI. brigade Milana Štajnerja z dne 12. oktobra 1944 obveščevalnemu centru Dolenjskega odreda, ki se glasi: »Sporočite imena postojank vašega sektorja s številčnim stanjem. Čez noč (smo prispeli) čez Savo in ne poznamo tukajšnjega stanja sovražnika. Predajte nam vaše zveze na terenu. Seznanite nas s taktiko sovražnika. Stvar zelo nujna. Odgovorite po kurirju, ki prinaša to pismo.«[6] Zanimiva pa so tudi pričevanja preživelih borcev, ki med drugim navajajo da so nekatere enote korakale skozi vasi od Save do Sv. Križa kar v dvoredih, ter z zastavo in harmoniko na čelu. Zato lahko re-

čemo, da sta brigadi pot od Save do Sv. Križa prehodili srečno, zakaj bilo bi lahko tudi drugače.[7]

S prihodom Zidanškove in Šlandrove brigade na Dolenjsko je pričel štab VII. korpusa takoj pripravljati ofenzivo proti domobranskim in nemškim postojankam. Glavni štab mu je ukazal, da mora najprej likvidirati postojanko v Višnji gori. Štab VII. korpusa je 13. oktobra obvestil operativni štab VI. in XI. brigade, da mu je glavni štab začasno podredil obe brigadi ter da je poslal iz svojega štaba operativnega oficirja, ki bo prenesel navodila za nadaljnje delo operativnega štaba VI. in XI. brigade. Majorju Jožetu Lepinu-Risu so ukazali, da pride takoj v štab korpusa zaradi prejema bojnih povelj. Dalje so ukazali operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da postavi z eno brigado zavarovanje proti Mirni in Novem mestu, da se povežejo brigadni referenti služb z ustreznimi odseki korpusa, da se štaba takoj povežeta z radijsko zvezo in da vzdržuje operativni štab VI. in XI. brigade stalne zveze tudi z Dolenjskim odredom. Štab VII. korpusa je tedaj poslal v operativni štab VI. in XI. brigade intendanta z nalogo, da uredi vse potrebno glede nadaljnje prehrane.[8]

Operativni štab VI. in XI. brigade je iz varnostnih razlogov ukazal 13. oktobra brigadama premik na nove položaje. Hkrati je brigadi opozoril, da morata biti tesno povezani in da si morata v primeru napada brez posebnega povelja takoj pomagati. Zidanškova brigada je morala prek radijske zveze poročati operativnemu štabu VI. in XI. brigade vsako drugo uro, Šlandrova brigada pa vsako uro. V medsebojnih radijskih zvezah sta morali biti vsako uro.

Zidanškova brigada je imela 13. oktobra svoj 1. bataljon v zaselku Orešje, 2. bataljon v vasi Brezje, 3. bataljon v vasi Sv. Križ, od koder se je ob 15. uri premestil v vas Klanec, medtem ko je 4. bataljon ostal še naprej v Sv. Križu. V predpoldanskih urah so imele enote vojaške ure z eksercirom, v popoldanskih pa politično vzgojo in izobrazbo. Pri političnih urah so govorili borcem, kakšen odnos morajo imeti do prebivalstva na Dolenjskem, posebej pa so obravnavali delo gestapovske črne roke. Tega dne so sklicali četna vodstva ter jih opozorili na čuječnost stražarjev, odnos do prebivalstva in higieno vojaštva. Prehrana za borce je bila v prvih dneh na Dolenjskem dobra. Dnevno so dobili po tri obroke okusno pripravljenih jedi. Razpoloženje vojaštva je bilo dobro. Podnevi so

iz brigade poslali pet ljudi z nalogo, da prinesejo z Moravškega sol in drugi živež, tri partizane, ki so bili ranjeni po prehodu čez Savo na njeni desni breg pa so odpeljali v Dolenjski odred.[9]

Naslednjega dne, 14. oktobra, so bile brigadne enote na starih položajih. Po zajtrku, čiščenju orožja, vojaške opreme in obleke ter obutve so imeli najprej teoretične vojaške ure, nato pa praktične borbene vaje Pri političnih urah so borcem kot prejšnji dan govorili o odnosih do prebivalcev na novem terenu. Ob 14. uri je brigada krenila na pohod in se je ob 20. uri ustavila v vaseh Medvedje selo, Pekel, Račje selo in Gorenja Nemška vas. Tega dne je brigada štela na mestu 526 mož, medtem ko je imela tole orožje z ustreznim strelivom:

3 težke minomete s 45 minami,
3 lahke minomete z 42 minami,
6 težkih mitraljezov z 8.100 naboji,
34 lahkih mitraljezov s 17.400 naboji,
369 pušk s 16.522 naboji,
49 brzostrelk s 14.220 naboji in
2 protitankovski puški z 22 naboji.[10]

Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane s spremstvom 14. oktobra 1944 pred podelitvijo odlikovanj borcem brigade

Ob 21. uri je brigada doživela prijetno presenečenje. Obiskal jo je komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije generalporočnik Franc Rozman-Stane. Najprej se je zadržal na sestanku s štabom brigade, potem je po programu obiska sledil pregled brigade in svečani del — podelitev odlikovanj. Obiska komandanta Staneta se spominja takratna borka 2. bataljona Jelka Vrhovšek-Elčka takole:

»Naš bataljon je imel v Gorenji Nemški vasi nalogo zaščititi zaledje za prihod komandanta glavnega štaba Slovenije tov. Franca Rozmana-Staneta. Kmalu po polnoči je bataljon odšel pod vas na malo jaso, kamor so že prihajale tudi nekatere brigadne enote. Plameni tabornih ognjev so plapolali v noč in osvetljevali žareče oči borcev, polne pričakovanja. Ko se je iz daljave začulo brnenje motorja, so se borci vznemirili. Vse oči so se uprle v temo, od koder je prihajal ropot. Takoj za prvim motoristom se je prikazal drugi, ki je vozil tov. Staneta. Med borci je zavladalo veselo razpoloženje. Po raportu je sledil kratek govor, potem pa je komandant podelil odlikovanja. To je bil za naše borce nepozaben dogodek, ki jim je vliv novih moči in poguma ter vero v zmago. Proti jutru smo se vrnili nazaj v vas, kjer so kuhali in pripravljali zajtrk...«

Red hrabrosti je prejelo 6 starešin. To so bili: Jože Antoličič, komandant 3. bataljona, Andrej Cetinski-Lev, komandant brigade, Jože Jakoš-Školski, politični komisar brigade, Vincenc Janko-Harkov, namestnik komandanta brigade, Ludvik Mlinarič-Ivanov, oficir OZNE brigade in Boris Vinter, komandant 1. bataljona.

Medaljo za hrabrost je prejelo 16 starešin in borcev: Damjan Brvar-Stojko, pomočnik političnega komisarja 2. bataljona, Alojz Cizej, mitraljezec 1. čete 2. bataljona, Franc Fišer-Vasilij, namestnik komandirja 2. čete 1. bataljona, Franc Janša, mitraljezec 1. čete 1. bataljona, Alojz Jerman-Lojze, desetar v 1. četi 2. bataljona, Štefan Kočar-Runo, vodnik v 2. četi 3. bataljona, Franc Korče-Matjaž, komandir 1. čete 2. bataljona, Ivan Kovačič-Gandi, namestnik komandirja 1. čete 1. bataljona, Ivan Krulc-Iztok, pomočnik političnega komisarja 1. bataljona, Edvard Naglič-Matko, brigadni obveščevalec, Alojz Novak, miner iz minerskega voda, Bojan Pupis, mitraljezec 2. čete 2. bataljona, Vinko Razdevšek, desetar v 2. četi 3. bataljona, Ivan Rojc-Bogdan, komandant 2. bataljona, Franc Sodni-

kar, komandir 2. čete 3. bataljona in Jaroslav Soušek-Zdeno, komandir 2. čete 2. bataljona.

Odlikovanci so bili spričo prejetih priznanj za izvršena junaštva v narodnoosvobodilnem boju zelo ponosni. Še posebej so se čutili počaščene, ker so jih prejeli v brigadi prvi in iz rok komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franca Rozmana-Staneta.

Pred prihodom v Zidanškovo brigado je komandant Stane ob 19. uri obiskal tudi Šlandrovo brigado in podelil 21 partizanom odlikovanja.[11]

Začetek bojev z domobranci in tragedija 2. bataljona

Po nepozabni in prisrčni slovesnosti, ki se je končala v urah po polnoči, so se bataljoni razšli v vasi, iz katerih so prišli. Prvi bataljon je šel v Medvedje selo, 2. bataljon v Gorenjo Nemško vas, 3. v Račje selo, 4. pa s štabom brigade v Pekel. Enote so se s patruljami in zasedami zavarovale, potem so borci legli k počitku. Toda počitek je bil kratkotrajen. Zaradi nekaj rafalov, ki jih je bilo slišati ob polšestih zjutraj 15. oktobra iz smeri Mala Loka, je bila kmalu vsa brigada v pripravljenosti. Po krajšem pričakovanju poročil se je izkazalo, da je na sovražnika streljala izvidniška patrulja 2. bataljona, ki je bila na obhodu iz Gorenje Nemške vasi proti Mali Loki. Izvidnica je poročala, da prihaja sovražnik od Št. Vida v dveh kolonah. Ena je nastopala po glavni cesti, druga pa po železniški progi. Komandant brigade je poslal iz Račjega sela proti Mali Loki 3. bataljon, 4. bataljon pa iz Pekla na položaje v vas Blato.

K 2. bataljonu, ki je bil tedaj že tudi v pripravljenosti, je nepričakovano prišel civilist. Štab ga je prepoznal, ker se mu je prejšnji večer v Gorenji Nemški vasi predstavil s prepustnico, da je terenski politični delavec. Bataljonski štab je opozoril, da prihaja po cesti bataljon Gubčeve brigade in naj ne streljajo po njem. Medtem je ena od patrulj že udarila po prihajajoči vojski. Komandant bataljona Ivan Rojc-Bogdan je zaradi posredovanja »terenca« ukazal prekinitev streljanja, ki se je na nekaj mestih pričelo. Megla in polmrak sta onemogočala razpoznavanje nastopajočih vojaških oddelkov. Partizani so pričeli pozivati bližajoče se vojake, naj povedo, kdo da so, ti pa so glasno odgovarjali: »Ne streljajte, tu Gubčeva brigada!«

Ti odgovori so partizane zmedli, k temu so prispevale tudi partizanske kape, ki so jih nekateri nosili. Bataljon je bil pred težko odločitvijo, streljati ali ne po vojaštvu, ki je bilo oddaljeno le še nekaj deset metrov, ponekod pa tudi manj. Politični komisar bataljona Vinko Mezgec-Rajko je bil pri 2. četi komandirja Jaroslava Souška-Zdena. Nastopajoče vojake, ki so bili tedaj že v njegovi neposredni bližini, je še enkrat pozval, da povedo kdo so. Namesto odgovora pa je spregovorilo orožje. Rajko, Zdeno, Bogdan in drugi so zvijačo spregledali. Temne grozeče postave so pričele z nekaj metrov pritiskati na avtomatično orožje.

Med partizani in domobranci se je pričel boj za biti ali ne biti ter kdo bo koga prej onemogočil. Z obeh strani se je vnel hud boj. Domobranci, ki jih je bilo več kot partizanov in ki so bili bolje oboroženi, so nameravali bataljon obkoliti in ga uničiti. Komandant Bogdan, politični komisar Rajko, komandirja Zdeno in Franc Korče-Matjaž, pomočnik političnega komisarja bataljona Damjan Brvar-Stojko in še nekateri so pričeli reševati enote iz hude zagate. Mitraljezci so se v teh težkih trenutkih kar dobro znašli. Brez posebnih povelj so odbijali napadajočega sovražnika. Bataljonsko poveljstvo terena ni poznalo, toda spričo močnega sovražnikovega pritiska se je bilo treba za smer preboja odločiti takoj. Politični komisar Rajko je z Zdenom in drugimi prisebnimi soborci naglo reagiral že ob prvem sovražnikovem naletu. Skočil je pred presenečenega domobranca, mu odvzel brzostrelko in pištolo, potem se je hotel priključiti 2. in 3. četi, ki ju je pred tem usmeril v preboj. To mu pa ni več uspelo. Zgrudil se je smrtno zadet od sovražnikovega rafala. Po njegovem padcu sta se četi uspešno prebijali v prostor med Račje selo in Dol, kamor se je umaknil iz vasi Hudeje tudi 1. bataljon. Okoli komandanta Bogdana se je zbral drugi del bataljona in se pričel počasi umikati proti Trebnjem. Borci obeh prebijajočih se skupin so se bojevali izredno zagrizeno in odbijali juriše pijanih in podivjanih domobrancev.

Kmalu potem ko je bil napaden 2. bataljon, se je na pohodu od Račjega sela proti Mali Loki spopadel z domobranci pri Kamnem potoku tudi 3. bataljon, medtem ko so se pričeli boji na zahodnih položajih Blata med domobranci in 4. bataljonom Zidanškove brigade ob tričetrt na šest zjutraj. Domobranci so skušali preslepiti z zvijačo, da so del Gubčeve briga-

de tudi ta bataljon. Njegov komandant Milan Trtnik jim je z južnih položajev vasi Blato kričal, naj ne streljajo. Po prekinitvi ognja je stekel čez dolinico in nato na grič proti vasici Račje selo. Na oddaljenosti kakih 100 metrov je eden od domobrancev zavpil, naj primejo barabo partizansko. Ko se je Trtnik zavedel nevarnosti, je bilo že prepozno. Sovražnikov mitraljezec je spustil po njem rafal in ga močno ranil v levo nogo. Trtnik je obležal na bojišču med belogardisti in svojim bataljonom. Gledal je sovražnikove vojake in opazil, da jih je med njimi precej s partizanskimi kapami. Proti njemu je tedaj skočilo nekaj domobrancev z namenom, da bi ga ujeli živega. Ker je zgubil že precej krvi, je s težavo zbral še toliko moči, da je dvignil brzostrelko in jo sprožil. Dva ali trije domobranci so padli, eden pa je zbežal. Četrti bataljon je poskušal z dvema jurišema rešiti svojega komandanta, vendar je bil obakrat odbit. Proti Trtniku so brez uspeha nekajkrat jurišali tudi domobranci. Reševalna akcija je končno uspela komandantu operativnega štaba VI. in XI. brigade majorju Jožetu Lepinu-Risu in Stanku Semiču-Dakiju. Skočila sta do Trtnika in ga odvlekla na varno do enote Gubčeve brigade, ki je bila v bližnjem gozdičku. V bojih proti domobrancem in Nemcem je bil posebno uspešen 3. bataljon, ki je z manevrom svojih čet vešče udaril sovražnikovim enotam v hrbet in jim prizadejal precejšnje izgube. S 4. bataljonom, ki je napadal bočno, sta sovražnika potisnila proti Trebnjem.

Na bojišču pri Gorenji Nemški vasi je domobrancem uspelo razbiti 2. bataljon na nekaj skupin. Glavnina 1. čete, del štaba in štabnega osebja s komandantom Bogdanom, se je znašla v najtežjem položaju. Obkoljeni od sovražnika so se počasi prebijali proti trebanjskemu pokopališču, medtem ko je bila smer drugih prebijajočih se skupin proti 1. bataljonu boljša. Po nekajurnih bojih je imel bataljon nekaj mrtvih in ranjenih. Bogdanova skupina se je v zadnjih trenutkih svojega boja znašla pod trebanjskim pokopališčem. Sovražnikov obroč okoli nje se je čvrsto sklenil. Krogle so po njih sekale z vseh strani, zlasti pa so bili izpostavljeni močnemu mitralješkemu ognju, ki je bil nanje usmerjen iz cerkvenega zvonika. Kakšna ironija? Bila je nedelja in v cerkvi maša, iz nje pa so domobranci, nemški pajdaši, ubijali borce, ki so se bojevali za osvoboditev svojega naroda. Bogdan je s skupino jurišal na pokopališče in tu nadaljeval s soborci ogorčen boj. Večini je

zmanjkovalo streliva. Bogdan je streljal samo še s pištolo, toda v najusodnejšem trenutku se mu je zataknil naboj v pištoli. Nekajkrat je kriknil tovarišem, naj mu dajo nož. Z jurišem na nož je verjetno še enkrat skušal rešiti skupino, kar pa mu ni uspelo, ker ga je prehitel smrtonosni rafal iz sovražnikove brzostrelke.

V tem skoraj brezupnem stanju se je iz skupine odtrgal sekretar SKOJ 2. bataljona Štefan Gerhold. Zagnal se je na pokopališki zid. Belogardisti so po njem streljali, toda Gerholdu se je preskok posrečil. Ko je padel na drugo stran je njegova stalna spremljevalka harmonika, ki jo je nosil na hrbtu glasno zaječala Harmonikar Štefek, kot so mu tudi pravili se je potuhnil, kot da je mrtev. Belogardisti so pritekli, odnesli harmoniko in se nekoliko oddaljili. Štefek je to izkoristil in se pognal v beg. Beli so za njim streljali, vendar ga niso zadeli. Dosegel je gozd in se v njem zadržal vso noč, naslednji dan pa se je pridružil 1. bataljonu.

Pijani in krvoločni belogardisti so z vseh strani navalili na skupino izčrpanih borcev, ki se spričo pomanjkanja streliva in velike sovražnikove premoči niso mogli več upirati. Ko so borcem iztrgali orožje, so jih začeli zverinsko pretepati. Za utešitev zločinskih nagnenj in strasti pa je bilo to premalo. Onemoglih žrtev, ki jih je bilo šestnajst, so se sedaj lotili z noži in jih vse poklali. Prizorišče groze in zločina sta preživela, kolikor je znano, le dva partizana. Eden je bil Bogdanov kurir, ki je pred pokolom na pokopališču legel med padle soborce in se pritajil, kot da je mrtev. Drugi, ki je zločincem ušel, je bil borec Maks Furman. V zmedi, ki je nastala na pokopališču, ko so pričeli domobranci klati, se je iz gneče prerinil in stekel v Trebnje. Skril se je v grm ob železniški progi. Pretresen od preživelih grozot se je po nekaj urah umiril in nato zbežal v gozd. Toda še zmeraj je bil pod strahotnim vtisom dogodkov na pokopališču. Obupni kriki soborcev, ki so jih domobranci klali, jim rezali ude, so se mu venomer obujali. Popoldne je zaradi utrujenosti zaspal. Ves omotičen se je zbudil zvečer in šel previdno proti Trebnjemu. Po opreznem spraševanju je zvedel, da so se Nemci in domobranci umaknili. Kmalu zatem pa je prijetno presenečen našel sredi Trebnjega skupino borcev 2. bataljona in se jim pridružil.

Precej oddaljen od brigade se je z domobranci v predpoldanskih urah bojeval v Zaplazu pri Čatežu tudi kurir

komandanta Zidanškove brigade Tone Potočnik-Niko. Hišo, v kateri je bil še z nekaj partizani iz Šlandrove brigade oziroma operativnega štaba VI. in XI. brigade, so pričeli domobranci nepričakovano obstreljevati z mitraljezi. Niko je skočil v hlev in osedlal komandantovega konja amerikanca. Ker pa je postajalo streljanje vse nevarnejše, je stopil na dvorišče. Za hrbtom mu je tedaj nekdo zakričal: »Kurba rdeča, roke v vis!« Niko je pomislil, da se z njim norčuje kdo od soborcev, toda kljub temu se je hitro obrnil. Pred njim je stal z naperjeno brzostrelko domobranec, vendar je bil Niko hitrejši. Sprožil je parabelo in sovražnik je padel po tleh. Izza hleva sta tedaj skočila še dva domobranca in Nikova parabela se je tudi tokrat oglasila prva. Na srečo je z obema opravil, potem je skočil pod škarpo, toda ko je hotel bežati, ni šlo. K tlom ga je prikovala silna bolečina zaradi zlomljene noge. Z največjo težavo se je potem plazil po komolcih skozi koruzo proti bojnim položajem Šlandrove brigade. Po približno dveurni bitki so šlandrovci jurišali na domobrance in jih pregnali z območja, kjer je ležal poškodovani kurir Niko. Rešitelje je sprejel hvaležno in ni minilo dolgo, ko so mu preskrbeli voz, ki ga je odpeljali še z dvema ranjencema v partizansko bolnišnico. Od šlandrovcev je zvedel žalostno vest, da se je edini prebil iz obkoljene hiše. Vse druge partizane, ki so bili v njej, so domobranci pobili. Med bojem je krogla ubila prej omenjenega konja amerikanca. V hiši so domobranci zasegli pisalni stroj, nekaj orožja, dokumentov, vojaške opreme in prehrano.

Okoli poldne je prejelo brigadno vodstvo od komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade povelje za umik na položaje Kriška reber, Križ in Vrhovo. Operativni štab VI. in XI. brigade se je odločil za umik Zidanškove brigade, ker je bil obveščen, da prihaja domobrancem iz novomeške strani okrepitev.

Petnajsti oktober je bil za Zidanškovo brigado najbolj žalosten dan, saj je od svoje ustanovitve tega dne zgubila v enodnevnih bojih največ borcev in starešin. Padlo jih je deset, šestnajst jih je bilo poklanih, sedem ranjenih, osem pa pogrešanih. Med padlimi so bili: komandant bataljona, prvoborec Ivan Rojc-Bogdan, rudar iz Zagorja ob Savi, politični komisar bataljona Vinko Mezgec-Rajko, tehnik, ki je prišel iz Maribora med pohorske partizane že sredi leta 1943, politični komisar 1. čete 2. bataljona Jože Volmajer-David, hra-

ber mitraljezec 1. čete 2. bataljona Alojz Cizej, iz Trnove pri Braslovčah, ki je komaj pred nekaj urami prejel odlikovanje za hrabrost, kulturni referent 2. bataljona Ivan Čas-Izidor iz Otiškega vrha pri Dravogradu, borci Viljem Brec, Jožef Brodnik, Anton Gregorčič, Franc Irner, Franc Klajderič, Miha Košak, Ivan Tetičkovič, Mihael Goričan, Franc Lavrin, Ivan Lenič, Ivan Zupan in drugi. Šestindvajset padlih partizanov je na pokopališču pri Trebnjem pokopala z vojaškimi častmi komanda mesta Trebnje. Na terenu je našla tudi ranjenega Štefana Zajca, borca 3. čete 2. bataljona ter poskrbela za njegov prevoz v partizansko bolnišnico Tri ranjene borce — komaj 15-letnega Gregorja Cerarja, Franca Osenarja in po imenu neznanega borca so domobranci zajeli in odpeljali v novomeške zapore, kjer so potem dočakali osvoboditev. Pri življenju so ostali spričo tega, da so posamezni domobranci in nemški oficirji, neposredno po boju oziroma po njihovem zajetju še na bojišču milostno privolili, da jih ni treba pobiti. K brigadnim enotam pa sta se prebila ranjena Štefan Kodrin-Konrad in Ignac Lenič.

Brigada je v šesturnih bojih zgubila več pušk, brzostrelk, pištol, težki minomet, podstavek težkega mitraljeza, 2 konja in rezervno hrano. Pri padlih članih štaba in štabnega osebja 2. bataljona je sovražnik našel tudi precej dokumentov in del bataljonskega arhiva, kar mu je v znatni meri olajšalo spoznavati nove partizanske enote na Dolenjskem.

Iz poročila štaba 4. domobranskega bataljona, ki je imel sedež v Št. Vidu, razberemo, da je 15. oktobra krenila proti Novemu mestu njegova 39. četa. Iz Novega mesta pa se je zjutraj istega dne vračala v Št. Vid prav tako njegova 32. četa. Vtem, ko se je 2. bataljon Zidanškove brigade spopadel z 39. četo, ki je nastopala od Velike Loke, ga je z močnim udarcem v hrbet presenetila iz novomeške smeri 32. četa. Domobranci so bataljon razdvojili, Bogdanovo skupino pa po hudih bojih potisnili k trebanjskem pokopališču. Del 39. čete je sodeloval tudi v bojih proti 2. in 3. četi 2. bataljona ter pri uničenju Bogdanove skupine. Drugi del 39. čete pa se je s 36. četo 4. bataljona bojeval s 3. in 4. bataljonom Zidanškove brigade. Domobranska poročila o številu padlih partizanov Zidanškove brigade so močno pretirana. Dvaintrideseti četi 4. bataljona so pripisali, da je pobila prek 60 partizanov in da je med drugimi padel tudi komandant brigade. Sovražni-

kovo poročilo omenja, da so padli tile pripadniki njegovih enot: Anton Lojk, narednik 31. čete, Franc Pirc, narednik iz Grosupljega in poročnik Kastelic iz 19. čete. Navedeno poročilo je gotovo nepopolno, ker govori o padlih iz enot, ki so v bojih verjetno sodelovale kot dopolnilne enote, ni pa podatkov o padlih iz 32., 39. in 36. čete. Pripomniti moramo, da so bila pretirana tudi partizanska poročila, ki so govorila o 45 padlih domobrancih in večjem številu ranjenih.[12]

Hude boje je 15. oktobra bojevala tudi Šlandrova brigada. Napadla jo je Schumacherjeva bojna skupina, ki je odšla na akcijo že prejšnji dan ob 23. uri. Sestavljale so jo I. domobranski bataljon (brez 16. čete) iz Stične, III. bataljon (brez 21. čete) iz Višnje gore in 26. posadna četa iz Grosupljega. Domobranci so najprej naleteli na zasedo v Mali Loki. Tu so ujeli dva borca, druge pa pregnali. Kmalu zatem so ob poldesetih presenetili zasedo šlandrovcev na koti 544 na Zaplazu in ji prizadejala hude izgube. Druga domobranska kolona je spretno obšla partizansko zasedo in izvedla nepričakovano juriš na kantonman v Čatežu. Po kratkem in hudem boju so se partizani umaknili iz Čateža v Gorenjo vas in na položaje svojega 3. bataljona na bližnji greben. Sovražnik pa je tedaj nastopal tudi proti Razboram, kjer je bil 2. bataljon Šlandrove brigade. Po prvih iznenadnih sovražnikovih udarcih so pričeli šlandrovci s protinapadom. Po hudih bojih jim je uspelo pregnati sovražnikove enote iz Čateža in Zaplaza ter s položajev pri Razborah. Med boji so domobranci poskušali s prenašanjem partizanskih povelj zmesti šlandrovce, vendar jim ta zvijača ni uspela. Upoštevajoč številčno premoč sovražnika je bila Šlandrova brigada kljub precejšnjim lastnim izgubam v številnih spopadih in bojih, ki so trajali štiri ure in pol, uspešna. Brigada je izgubila 21 borcev, 16 pa jih je bilo ranjenih. Partizanska poročila o 40 padlih domobrancih in o večjem številu ranjenih so bila pretirana. Še bolj pa so pretirana domobranska poročila, ki govore, da je padlo na območju Zaplaza in Čateža 170 partizanov ter da je bilo večje število ranjenih. Pri Zaplazu so domobranci vse ranjence postrelili. Še prej pa so se nad njimi in nad mrtvimi nečloveško izživljali. Domobranci so poročali o zaplembi večjih količin orožja, streliva, 7 konj in 2 mul, ter o arhivu, ki ga je vzel stotnik Erich Schumacher. Dalje so v domobranskem dnevnem

poročilu za 15. oktober še navedli, da zbirajo partizani podatke za postojanko Št. Vid in da jo nameravajo napasti.[13]

Na območju Mala Loka—Trebnje so 15. oktobra sodelovale v bojih proti domobrancem in Nemcem tudi enote VII. korpusa. Ob polšestih zjutraj se je s severno domobransko skupino spopadel pri Mali Loki 3. bataljon Gubčeve brigade. Na pomoč sta mu šla 2. in 3. bataljon Zidanškove brigade. Toda 2. bataljon Zidanškove brigade se je kmalu zapletel v že opisane hude boje z 39. in 32. domobransko četo. Priskočila sta mu na pomoč 3. in 4. bataljon Zidanškove brigade, ki sta se v nadaljnjem razpletu bojev nato bojevala tudi z delom enot Schumacherjeve skupine. Po uri in pol trajajočem spopadu se je moral 3. bataljon Gubčeve brigade zaradi sovražnikove premoči umakniti. Gubčeva brigada je nato poslala proti domobranski koloni, ki se je umikala v smeri Mala Loka—Trebnje, četo in vod iz 1. bataljona ter četo iz 2. bataljona, v Občine pa minomet, ki je pričel obstreljevati domobrance. Četi Gubčeve brigade sta pritiskali na 39. in 32. domobransko četo, da sta se morali pričeti umikati. Ker pa je poslala bataljon tudi Cankarjeva brigada, se je spremenil umik domobrancev v beg. Gubčeva brigada je imela šestnajst mrtvih in enega ranjenega. Partizanskim enotam se je na območju Trebnjega ponudila izredna priložnost, da bi občutno porazila 39. in 32. domobransko četo, toda spričo nepovezanosti poveljstev jim tega ni bilo mogoče spoznati in tudi ne uresničiti.[14]

O bojih na območju Trebnjega in Čateža je Zvezno vodstvo štajerske domovinske zveze s sedežem v Mariboru poročalo prav senzacionalno. Z neresno pretiranimi podatki o velikih partizanskih izgubah je želelo prikazati brezupnost nadaljnjega boja obeh štajerskih brigad na Dolenjskem in s tem doseči zaželjen politični učinek. V svojem glasilu Mitteilungen aus der Untersteiermark je 29 oktobra 1944 objavilo članek Najtežje krvave izgube komunističnih banditskih skupin. V članku med drugim piše: »15. oktobra 1944 je prišlo na Kranjskem na območju Trebnje—Moravče do težkih bojev s komunističnimi banditskimi skupinami, ki so zanje potekale z nadvse velikimi izgubami. Med temi najhuje poraženimi skupinami je tudi banditska skupina, ki nastopa pod imenom Pohorska brigada in je do nedavnega delovala na Spodnjem Štajerskem. Z lastnimi bojnimi policijskimi močmi in bojnimi močmi slovenskih domobrancev, ki so pri pobijanju komu-

nističnih band v ljubljanski provinci najbolj odločilni, je doživela banda najhujše izgube Rezultat tega boja, izražen v številkah, je preštetih 782 mrtvih sovražnikov, med njimi dva brigadna štaba, 56 ujetih, 15 ubežnikov ter bogat plen...«[15]

Brigadi sta v prvem spopadu z domobranci resnično utrpeli občutne človeške izgube, vendar ju še zdaleč ni tako vojaško ne politično prizadejalo, kot so pisali in želeli Nemci.[15]

Štab VII. korpusa je 16. oktobra opozoril operativni štab VI. in XI. brigade zaradi netočnega poročanja o padlih. Gubčeva brigada in komanda mesta Trebnje sta mu namreč sporočila, da sta pokopala 47 padlih iz obeh brigad. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade je štab korpusa ukazal, da opozori podrejene štabe na previdnost, da se zlasti varujejo zvijač, ki se jih sovražnik poslužuje, kot je bil primer v zadnjih bojih pri Mrzli luži, ko se je izdajal za Gubčevo brigado in se tako približal partizanskim položajem na 3 metre, kar se je pozneje za partizane usodno končalo. Štab VII. korpusa je zahteval, da organizirata brigadi boljša zavarovanja enot in učinkovito obveščevalno službo. O medsebojnih zvezah je menil, da so slabe in da so bile glavni vzrok včerajšnjega poraza. Zaradi plodnejšega sodelovanja je ukazal, da vzpostavi operativni štab VI. in XI. brigade z njim boljše zveze, brigadi pa s sosednimi brigadami XV. divizije.[16]

Štab VII. korpusa je s svojim dopisom z dne 16. oktobra, dan po težki bitki obeh brigad, opozoril na zavarovanja, na previdnost glede sovražnikovih ukan, na zboljšanje zvez in da je treba organizirati obveščevalno službo. Toda pripomniti je treba, da so bila ta navodila zopet samo pismena, torej enostranska in nepopolna, prispela pa so po hudih bojih Zidanškove in Šlandrove brigade, v katerih sta spoznavanje sovražnika na novem terenu že predrago plačali.

Štab Zidanškove brigade je v svoji relaciji z dne 17. oktobra na kratko obrazložil in opravičil poraz 2. bataljona s tem, da je bil zaradi sovražnikove zvijače iznenaden in iz neposredne bližine nekaj metrov napaden ter da so bili drugi bataljoni za organiziran odpor nepripravljeni. Dalje je navajal odsotnost lastne obveščevalne službe in prisotnost sovražnikove ter poudaril dobro organiziranost domobranskih enot, s katerimi se je brigada spopadla.[17]

Kaj je brigadi oviralo v prvih dneh na Dolenjskem na njuni nadaljnji uspešni borbeni poti. V novih razmerah se ni

bilo tako preprosto znajti. Borci Zidanškove in Šlandrove so bili pripravljeni za spopade s sovražnikom na bivših operacijskih območjih precej drugače kot na Dolenjskem. Tako so na primer Nemci in vermani prihajali iz postojank običajno s tovornjaki, v kolonah ali večjih skupinah. Oblika nastopajoče formacije je bila praviloma standardna. Najprej se je pojavila predhodnica, sledila ji je glavnina, zaščitena z bočnimi zavarovanji, konec kolone pa je varovala zaščitnica. Da se pripravljajo Nemci, vermani, orožniki ali policisti na hajko, so partizani navadno zvedeli pravočasno. Koncentracije njihovih enot sta redno zaznali vojaška in terenska obveščevalna služba, ki sta imeli v najširšem krogu pripadnikov osvobodilnega boja odlične sodelavce. V nemalo primerih so jim ti prinašali zanesljiva poročila o bližnjih ofenzivah, hajkah ali manjših izpadih tudi iz postojank, pridobljena iz najbolj verodostojnih virov. Iz varnostnih razlogov so si partizanske enote navadno izbirale kantonmane v hribovitih ali gorskih vasicah, na prevladujoče kote pa so postavljale zasede. Zato so iz doline prihajajočega sovražnika partizanske patrulje in zasede zlahka opazile, ga napadle ter na ta način opozorile na bojno pripravljenost glavnino svojih enot, hkrati pa so bili spričo streljanja v pripravljenosti tudi terenski politični delavci in sodelavci OF. V hajke za partizani so šle nemške enote običajno zgodaj zjutraj oziroma podnevi, ponoči pa le izjemoma. Partizani so jim nastavljali zasede na mestih, primernih za napade, in so skoraj vselej predvidevali umik v hribe oziroma v gozdove. Načine bojevanja nemških formacij so borci in starešine Zidanškove in Šlandrove brigade dobro poznali, saj so bili številni od njih pred prihodom k partizanom v njihovih enotah ter deležni tudi njihove temeljite vojaške izobrazbe. V napadih na postojanke sta si brigadi na svojih starih območjih pridobili že toliko izkušenj, da jih je bilo od napadenih le malo, ki so bile zmožne kljubovati do konca. Poudariti pa je treba še dejstvo, da so bile vermanske enote med odhodom brigad na Dolenjsko v postopnem razkroju in da je bila borbena morala nemških enot na Štajerskem ob koncu 1944 znatno nižja, kot še v začetku istega leta.

S pomočjo teh le delno naštetih značilnosti za bojevanje na območjih severno od Save lahko preidemo na razmere, s katerimi sta bili po prihodu na Dolenjsko soočeni brigadi.

Tu sta se najprej srečali z manj izrazito zemljepisno oblikovitostjo pokrajine. Okoliščina, da ni bilo višjih hribov, gora in velikih gozdov, je bila očitna. Prebivalstvo, ki je bilo na novem območju narodnoosvobodilnemu boju oziroma brigadama manj naklonjeno kot na Štajerskem, je brigadi sprejelo hladno, ponekod pa je svojo nenaklonjenost izrazilo v raznih oblikah tudi neprikrito. To, da ni bilo prav v prvih dneh partizanske obveščevalne službe ter enot in predstavnikov VII. korpusa, ki bi bili zmožni in dolžni vpeljati brigadi v nove razmere, je bila glavna pomanjkljivost. Le v bojih z domobranci preizkušeni dolenjski partizani bi lahko pravilno predstavili novega sovražnika. Pomanjkljivo je bilo tudi to, da niso imele v začetku ne enote in ne štabi specialk, ker pa niso poznali novega terena, si tudi z domačimi vodiči niso mogli pomagati. Brigadi npr nista vedeli, da imajo domobranci med prebivalstvom dobro organizirano obveščevalno službo, da so odlično oboroženi z avtomatičnim orožjem in minometi, da so vojaško dobro organizirani ter da se poslužujejo ustrezne taktike, ki je prilagojena načinu bojevanja partizanskih enot. Največje žrtve so šlandrovcem prizadejali z nenadnimi napadi na enote, ki se jih niso nadejale. To so dosegli na ta način, da so spretno obšli patrulje in zasede, stražarje pa so v naglici pobili. Pri 2. bataljonu Zidanškove brigade jim je uspel iznenadni udarec v hrbet, iz frontalne strani pa zvijača, da so gubčevci Domobranci niso šli iz postojank v hajke ali akcije v klasičnih formacijah kot npr. Nemci. Njihove manjše pa tudi večje skupine so se pritihotapile neopazno v partizansko zaledje ali neposredno bližino partizanskih enot po stezah čez polja, tudi čez posevke, skozi gozdove ter so na ta način dosegale z nenadnimi napadi zaželene uspehe. Po trenutni zmedi, ki je navadno nastala v napadeni partizanski enoti, so napadle še druge v akciji sodelujoče domobranske enote. Domobranci so šli mnogokrat v hajke tudi v nočnih urah in so se včasih zadrževali na terenu tudi po več dni. Torej dobro pripravljeni nenadni napadi so bili ključ k uspehu domobrancev v boju proti partizanskim enotam.

Na kratko še o vzrokih njihovega velikega sovraštva do partizanov in njihovem nečloveškem ravnanju do ujetih partizanov, terenskih političnih delavcev in pripadnikov OF. Domobrance — belogardiste so vzgajali njihovi častniki in

podčastniki v klerofašističnem in nacionalističnem duhu. Njihovi voditelji so v večletnem bojevanju proti osvobodilnim silam zakrivili številne težke zločine. Zato in spričo vsakodnevnega slabljenja nacističnih pozicij so se zavedali tudi naglo bližajočega se konca lastne tiranije. Vojaštvo, ki je večinoma izhajalo iz vrst preprostih in manj razgledanih ljudi so prisilno mobilizirali ali pritegnili z demagoškimi političnimi gesli, da se partizani bojujejo za boljševizem in kolektivizacijo, proti cerkvi in veri ter podobno. Na pohodih in v akcijah jim je bilo prepuščeno na voljo, da so počeli, kar so hoteli. Na terenu so jih pričeli uvajati s krajami pri sodelavcih in pri simpatizerjih OF, nadaljevalo se je s popivanjem, vzgoja pa je dosegla višek s požigi, pustošenji, aretacijami in uboji. Storjeni zločini in brezupnost so postali vez, ki jih je družila z njihovimi starešinami.

Približno takšen je bil sovražnik na novem operacijskem ozemlju, ki ga brigadi nista imeli možnost takoj spoznati. Ob koncu ugotavljanja različnih okoliščin, v katerih sta se brigadi na Dolenjskem znašli, bi veljalo omeniti še tole: Prikrita bojazen pred neznanim je bila v brigadah prisotna že med pripravami za pohod na Dolenjsko. Ob odhodu je bilo po enotah celo slišati razlage, da se bosta brigadi na osvobojenem ozemlju odpočili od številnih bojev, ki sta jih bili na Štajerskem, da se bodo borci obuli in oblekli ter spoznali urejeno delovanje ljudske oblasti, političnih in kulturnih organizacij. Verjetno bi bilo bolje, če bi borce že na pohodu seznanjali z nalogami, ki jih čakajo na Dolenjskem in jih hkrati pripravljali na boje z belogardisti in Nemci.

Z občutnimi udarci in žrtvami pri Trebnjem in pri Čatežu je bila borbena morala brigad prizadeta in začasno omajana. Zaskrbljujoče vprašanje, ali bosta brigadi preboleli prve udarce, je vznemirjalo borce in starešine obeh enot. Štabi pa so se po prvih neuspehih v srečanjih z domobranci zavedali le enega, da poti nazaj ni in da je treba pričeti proti domobrancem neizprosen in taktično ustreznejši boj. To pa je zahtevalo takojšnje in temeljite vojaške ter politične priprave, v katerih bi moralo biti v ospredju seznanjanje borcev z novim sovražnikom in posebnostmi terena, na katerega so prišli.[18]

V tragičnih bojih pri Gorenji Nemški vasi in v Trebnjem je izgubil 2. bataljon pretežno število borcev in starešin 1. čete, prizadeti pa sta bili tudi 2. in 3. četa. Ker sta padla

komandant in politični komisar bataljona ter še nekateri tovariši iz štabnega osebja, pomočnik političnega komisarja bataljona pa je bil ranjen, je ostal 2. bataljon brez vodstva. Zato je štab brigade od 15. na 16. oktober združil 2. in 3. bataljon, ki so ga nato vodili komandant Jože Antoličič, politični komisar Slavko Kokalj-Jožko in pomočnik političnega komisarja Pavle Sirk-Bregar. Dotedanji 4. bataljon je spričo združitve 2. in 3. bataljona postal 3. bataljon. Ker pa so ranjenega komandanta Milana Trtnika odpeljali v bolnišnico, so za komandanta 3. bataljona postavili Miho Ramšaka.[19]

Zidanškova brigada je bila 16. oktobra na položajih Krška reber, Križ in Vrhovo. Zaradi bojev prejšnjega dne so bili bataljoni na položajih in v pripravljenosti. Političnih in vojaških ur ni bilo. Ob 12. uri je dobila brigada od operativnega štaba VI. in XI. brigade povelje, da napade s Šlandrovo brigado in XV. divizijo sovražnika, ki je v jakosti približno 600 mož, 4 tankov in 2 blindiranih avtomobilov prodrl do Velike Loke, kjer je ropal hrano. Štab brigade je ukazal 1. bataljonu, da mora zasesti greben od Hudej do Pekla, 2. bataljonu položaje od Pekla do Mrzle luže, 3. bataljon pa je bil predviden za rezervo v Račjem selu.

Brigada je krenila v akcijo ob 13. uri. 1. bataljon je zasedel določene položaje ob pol štirih popoldne. V istem času kot 1. bataljon je krenil od Mrzle luže proti Peklu tudi 2. bataljon. Na poti je naletel na domobransko zasedo, ki ni streljala na bataljonske izvidniške patrulje, niti na predhodnico, temveč je napadla njegovo glavnino. Četudi je bil bataljon iznenaden, je boj sprejel. Spričo sovražnikove premoči in neugodnih položajev pa se je odločil za umik. Ena četa se je organizirano premaknila k 1. bataljonu, dve četi pa k 3. bataljonu na položaje pri Račjem selu. Sovražnik je potisnil partizane iz Račjega sela in zasedel položaje okoli cerkve, medtem ko se je 3. bataljon s četama 2. bataljona utrdil na grebenu zahodno od vasi Blato. Ker je sovražnik zasedel cesto Velika Loka—Mirna, se je moral umakniti proti severu tudi 1. bataljon. S položajev okoli Pekla se je premaknil na položaje Hudej. Z nastopajočim mrakom se je sovražnik umaknil v Trebnje in pričel od tod s topovi močno obstreljevati partizanske položaje. Od drobcev granat so bili smrtno zadeti trije borci, trije pa so bili ranjeni. Od ranjenih je pozneje umrla bolničarka Marica iz Zasavskih

revirjev. Pri Mrzli luži je brigada izgubila težki mitraljez bredo. To se je zgodilo zato, ker je mina sovražnikovega minometa ubila mulo, ki je nosila mitraljez. Zaradi sovražnikovega napada pa mitraljeza ni bilo mogoče rešiti. Sovražnik je imel po poročilu štaba brigade štiri mrtve in več ranjenih. Brigada se je v poznih večernih urah premaknila na stare položaje Kriška reber—Vrhovo in se tu primerno zavarovala. Tega dne se je verjetno bojevala z enotami Schumacherjeve ali novomeške bojne skupine.

Proti nastopajočim domobrancem in Nemcem je razporedil svoje enote tudi štab Šlandrove brigade, vendar do spopadov ni prišlo.[20]

Sovražnik je bil zopet na pohodu. Naslednjega dne 17. oktobra je pričel okoli 9. ure napadati s približno 600 možmi, 4 tanki in srednje težko baterijo topov. Zidanškova brigada ga je pričakala na položajih Kriška reber—Križ in Vrhovo. Domobranske posadne enote iz Novega mesta, ojačene z nemškimi policijskimi enotami, so nastopale od Trebnjega ter z glavne ceste Velika Loka—Mirna. Desno od Zidanškove je bila na položajih okoli Čateža Šlandrova brigada, proti Mirni pa bataljon VDV.

Sovražnikov napad je potekal približno takole: več manjših kolon je nastopalo od glavne ceste proti vasi Hudeje. Druge manjše kolone po približno 50 mož pa so prodirale proti Račjemu selu in od tod proti Blatu, ki so ga obkolili. Sovražnik je menil, da je Zidanškova brigada še vedno na teh položajih, kjer jo je prejšnji večer s topovi močno obstreljeval. Greben proti Hudejam je pregledovala bojna patrulja 1. bataljona in je na tem območju naletela na sovražnikovo kolono. Patrulja je po sovražnikovih vojakih odprla močan ogenj. Domobranci in Nemci so se razvili v strelce, patrulja pa se je med bojem umaknila proti položajem 1. bataljona. Zahodno od vasi Hudeje se je nato sovražnik spopadel s 1. bataljonom, ki ga je z jurišem odbil in pregnal v dolino. Ker se je moral sovražnik umikati prek čistine, je imel precejšnje izgube. Oddelki sovražnikove vojske pa so nastopali tudi proti položajem Šlandrove brigade. Okoli 11. ure je približno 300 domobrancev in Nemcev prodrlo na Trebanjski vrh. Drugi bataljon Šlandrove brigade se je umaknil k cerkvi v Rojah, z novih položajev pa je nato dvakrat odbil sovražnikov napad in ga pognal v beg. Obstreljevanju sovražnika na begu se

je tedaj priključil tudi 2. bataljon Zidanškove brigade. Po neuspelih napadih je dal sovražnik s svetlobno raketo znak za umik in po njem je pričel obstreljevati partizanske položaje s topovi. Najprej so padale granate po 1. bataljonu, nato po bataljonu Šlandrove brigade na Križki rebri, potem pa po grebenu Križ—Vrhovo, ki so ga držale enote Zidanškove brigade. Ker je 1. bataljon Zidanškove brigade sledil domobrancem in Nemcem na njihovem umiku, ga je pričelo topništvo obstreljevati na znatno nižjih položajih. Po prenehanju topniškega ognja so poskušale sovražnikove enote prodreti na levem krilu. Toda naletele so na bataljon VDV, ki jih je odbil. Nato je sovražnik poskušal v strelcih prodreti iz vasi Blato prek čistine do položajev in na greben Vrhovo. To mu ni uspelo, ker je brigada odprla po njem močan ogenj pehotnega orožja in iz težkega minometa. Sovražnik se je najprej ustavil, nato se je v begu umaknil do vasi Blato. Brigada ga je še naprej obstreljevala s težkim minometom, ta pa je neuspešno odgovarjal s topništvom. Ko so topovi utihnili, je šla iz vasi Hudeje zopet v napad sovražnikova pehota, toda še preden je prišla do mitraljeških položajev 1. bataljona, je bila zaradi močnega in učinkovitega minometnega ognja razbita. Sovražnik se je potem samo še tu in tam spoprijel s kakšno brigadno bojno patruljo, ob pol štirih popoldne pa se je umaknil proti Trebnjemu. V vaseh Blato, Račje selo in Hudeje je potem držal zasede, ob 21. uri pa se je umaknil proti Novemu mestu.

Sovražnik je imel tega dne okoli 30 mrtvih in ranjenih, brigada 2 ranjena, Šlandrova brigada pa 2 padla in 4 ranjene.[21]

Premiki enot VII. korpusa ter prihod Zidanškove in Šlandrove brigade so zbudili pri sovražniku pozornost. Da bi prehitel ofenzivo partizanskih enot, je zbral močnejše sile in pričel 16 oktobra z večjo akcijo, ki je trajala do 21. oktobra 1944. Načrt njegove ofenzive je predvideval zajeti široko operacijsko območje med Čatežem, Trebnjim, Dobrničem, Žužemberkom, Hinjami, Smuko, Ambrusom, Velikim in Malim Korinjem ter Rebrijo. Organizacijski štab slovenskega domobranstva je v operacije vključil tele enote: Schumacherjevo bojno skupino, sestavljeno iz 1. bataljona (16 in 28. četa), 3. bataljona (21., 22. in 3 težka četa) in 4. bataljona (31. in del težke čete), skupino 130 domobrancev iz grosupeljskih posadnih čet, bojno skupino, sestavljeno iz delov posadnih domo-

branskih čet iz Novega mesta, okrepljeno z nekaterimi nemškimi policijskimi enotami, bojno skupino Schmitz iz domobranskih posadnih čet in nemških enot iz Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja v jakosti enega bataljona ter 2. bataljon slovenskih domobrancev z Rakeka. Po oceni glavnega štaba NOV in PO Slovenije so štele domobranske in nemške enote okrog 4000 mož. Cilj sovražnikovih bojnih skupin je bil razbiti partizanske osredotočene enote, jih prisiliti k umiku čim bolj daleč od komunikacij Ljubljana—Novo mesto, poleg tega pa še prečesati osvobojeno ozemlje. Naloga novomeške bojne skupine je bila izvajati dobljene ukaze na območju Trebnjega, bojne skupine Schumacher v smeri Št. Vid—Dobrnič—Trebnje, bojne skupine Schmitz na črti Kočevje—Mala Loka—Smuka, medtem ko je bil določen odsek delovanja 2. bataljona slovenskih domobrancev okrog Ambrusa in Malega Korinja.[22]

Prva dneva sovražnikove ofenzive sta bila za brigadi težavna, toda na bojiščih uspešna. Doseženi uspehi so vlili borcem in starešinam novih moči in poguma za nadaljnje bojevanje. Toda stanje zaradi neizkušenosti bojevanja na Dolenjskem je bilo še zmeraj zaskrbljujoče, kar lahko razberemo tudi iz dnevnega poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade za 17. oktober. V njem je med drugim rečeno, da je taktika sovražnika na terenu, kjer se enote premikajo, popolnoma drugačna kot na Štajerskem in da se zato štaba brigad in štabi bataljonov na položajih ne znajdejo. Štabi se izgovarjajo, da nimajo poznavalcev terena niti vojaških kart, da skuša sovražnik z raznimi ukanami preslepiti partizane, kar mu je pri Zidanškovi brigadi že uspelo in da je spričo slabe hrane, stalnih premikov, velike dejavnosti sovražnika in veliko večjih izgub kot na Štajerskem borbena morala pri borcih zelo padla. Za dajanje ustreznih navodil in pojasnjevanje vseh težav pa končuje poročilo, da je primanjkovalo časa.[23]

Občuten poraz domobrancev in Nemcev na Trniču, Cirniku in Selski gori

Zidanškova brigada je bila 18. oktobra na položajih Cirnik in Selska gora. Okoli pol enajstih je njena izvidniška borbena patrulja naletela na sovražnikove patrulje, ki so prihajale od Mirne proti brigadnim položajem. Za boje so se tedaj pripravili na Selski gori 2. bataljon, na Cirniku 1. bataljon, ki je po-

slal eno četo tudi v zasedo na položaje Trnič—Zagorica, na položajih Gornje Ravne pa 3. bataljon. Na vrhu med Gornjimi Ravnami in Cirnikom sta bila postavljena težki minomet in težki mitraljez. Sovražnik je ob pol dveh prodiral z enotami v več smereh. Kolona, ki je nastopala od Mirne prek Migolske gore, je naletela na Selski gori na odločen odpor 2. bataljona. Enoto, ki je prišla iz Mirne po grebenu proti Zagorici in Trniču, pa je napadla zaseda čete 1. bataljona. Ker se za boj pripravljenim in razpoloženim partizanskim enotam sovražnik ni mogel upirati, se je začasno umaknil. Sovražnika sta učinkovito obstreljevala tudi težki minomet in težki mitraljez. Z opisanima kolonama pa je šla pc dolini Mirne še tretja sovražnikova enota. S Cirnika jo je opazil in napadel z mitralješkim ognjem 1. bataljon ter jo prisilil k umiku. Po neuspelih napadih svoje pehote, je pričel sovražnik partizanske položaje močno obstreljevati s topništvom, potem je zopet poslal v napad pehoto. Ker je ugotovil, da drži položaje na Trniču manjša enota, je skušal na tem mestu prebiti partizanske položaje. Toda četa 1. bataljona se je tako hrabro in učinkovito branila, da so se morali domobranci in Nemci že drugič umakniti s teh težko do-

Komandant 2. bataljona Jaroslav Soušek-Zdeno (stoji) s soborci na Dolenjskem jeseni 1944

stopnih položajev. Tedaj je pričel sovražnik ponovno napadati 2. bataljon na Selski gori, toda uspeha ni dosegel, ker so ga partizani odbili. Pehota se je umaknila in topništvo je pričelo znova obstreljevati vse partizanske položaje. Zlasti so bili pod udarci granat in šrapnelov položaji, s katerih sta streljala minomet in težki mitraljez. Topniški ogenj je čez nekaj časa prenehal in pričakovati je bilo, da bo šla v akcijo zopet pehota. Sovražnik je zbral nekaj več vojaštva in pričel obkoljevati položaje na Trniču. Četa 1. bataljona je to uvidela in se okoli pol šeste ure popoldne umaknila k svojemu bataljonu na Cirnik. Pod kritjem lastnega ognja je sedaj sovražnik napadal s položajev Trnič položaje 1. bataljona na Cirniku. Z izvajanjem močnega pritiska je hotel izsiliti določen uspeh, vendar ga je tudi tokrat 1. bataljon odločno odbil. Okoli pol sedmih zvečer, ko je bil že mrak, so krenili domobranci in Nemci zopet v napad. Selsko goro so napadli s severne strani, vendar jim tudi zadnji manever tega dne ni uspel. Ker se je brigada umaknila proti Brezju, so udarili v prazno.

Domobranci in Nemci so utrpeli v padlih in ranjenih velike izgube. Borci čete 1. bataljona so pripovedovali, da so jih samo ti pobili na položajih na Trniču najmanj 20. To jim je bilo mogoče, ker so bili njihovi položaji za boje izredno ugodni. O sovražnikovih vojakih so govorili, kako so se po strminah težko vzpenjali in da so do njih prihajali počasi, močno zadihani in penasti. Velike izgube pa je imel sovražnik tudi v bojih s 1. in 2. bataljonom. Na osnovi lastnih ugotovitev in poročila obveščevalnega centra Dolenjskega odreda je štab Zidanškove brigade ocenil sovražnikove izgube tega dne na prek 100 mrtvih in ranjenih. Ta ocena je gotovo previsoka, poudariti pa je treba, da je imel sovražnik v ljudeh resnično občutne izgube. Bivši terenski politični delavci vedo povedati, da so Nemci in domobranci odvažali svoje mrtve dan po boju z več tovornimi avtomobili in da se je o njihovih velikih izgubah takrat precej govorilo. Brigada je imela v celodnevnih bojih tri padle in tri ranjene. Med padlimi je bil tudi hrabri mitraljezec skojevec Franc Lončar.[24]

V hudih bojih na Trniču, Cirniku in Selski gori je Zidanškova brigada dosegla na svoji borbeni poti zopet enega vidnejših uspehov. Številčno močnejšemu in bolje oboroženemu sovražniku, ojačenemu s topništvom se je postavila po robu na odprtem terenu izredno učinkovito. Sovražnik se je v presled-

kih zaman zaganjal na položaje, ki so jih partizani zagrizeno branili ter mu na ta način prizadejali občutne izgube. Kakor se je brigada vzorno organizirano bojevala na odlično izbranih položajih, tako se je zvečer taktično, smotrno in tudi vojaško dovršeno umaknila na ugodnejše položaje. Osemnajsti oktober je bil že četrti zaporedni dan, ko se je brigada s sovražnikom vsakodnevno bojevala. Izbojevana zmaga pa je za brigado pomenila še nekaj več Dosežena je bila prepričljivo in to na novem operativnem območju ter proti nevarnim domobransko-nemškim formacijam. Z doseženimi bojnimi uspehi 16., 17. in zlasti 18. oktobra se je vrnilo v enote zaupanje v lastne moči, ki je bilo omajano spričo prvega nesrečnega spopada 15. oktobra na območju Trebnjega. Bojazen pred neznanim v novih okoliščinah je bila premagana. Domobranci in Nemci so za brigado še naprej predstavljali nevarnega in premetenega sovražnika, toda njihova taktika bojevanja je bila v štiridnevnih bojih razkrita. Starešine in borci so sedaj vedeli, kako se je treba proti njim bojevati. Po kratkotrajni krizi je bilo to za brigado najpomembnejše. Prepričanje, da se da uspešno bojevati tudi proti domobrancem, je bilo doseženo.

Enote Šlandrove brigade so se zbrale 18. oktobra zjutraj v Goljeku in so krenile proti Žužemberku. V dolini proti Dobrniču so njen 2. bataljon, ki je spremljal ranjence, napadli domobranci. Drugi in 3. bataljon sta jih nato odbila. Padlo je 5 borcev, 8 pa jih je bilo pogrešanih. Popoldne se je brigada vkopala na položajih Zalisec in Gornji Križ ter se na Rebri povezala s Cankarjevo brigado. Prvi bataljon Šlandrove brigade je popoldne obstreljeval sovražnika, ki je napadel Cankarjevo, zvečer pa se je Šlandrova brigada premaknila k Žužemberku na položaje Zafara in Cvibelj.[25]

Spričo sovražnikove ofenzivne dejavnosti, ki je še trajala, je glavni štab NOV in PO Slovenije s poveljem z dne 18. 10. 1944 preložil načrtovan napad na Višnjo goro ter poudaril, da se ofenziva proti domobrancem in Nemcem kljub temu nadaljuje. Enotam VII. korpusa je ukazal, da morajo napasti in razbiti eno najmočnejših sovražnikovih kolon na liniji Novo mesto—Št. Vid. Po uresničitvi prvega cilja — razbitja sovražnikove ofenzive proti osvobojenemu ozemlju — je glavni štab predvideval likvidacijo sovražnikovih postojank v Št. Vidu, Stični in Višnji gori.

Štab VII. korpusa je na osnovi povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije izdelal 18. oktobra načrt za velike operacije proti sovražnikovim enotam na območju Trebnjega. V njih bi morali sodelovati tudi Šlandrova in Zidanškova brigada. Ker pa sta se nepričakovano premaknili na druga območja, je njihovo sodelovanje v predvideni akciji enot VII. korpusa odpadlo.[26]

Z območja Brezje pri Čatežu se je Zidanškova brigada premaknila 19 oktobra. Proti jugu so krenile njene enote že ob drugi uri zjutraj ter prispele v Stehanjo vas zahodno od Trebnjega ob 10. uri. Tu so se zadrževale le krajši čas. Obveščevalna služba je obvestila brigadno vodstvo, da se jim z več strani približuje sovražnik. Štab brigade je ocenil, da so položaji na območju Stehanje vasi za sprejem bojev neprimerni in je zato ukazal premik v Primskovo. Za premestitev pa se je odločil tudi spričo preutrujenosti in izčrpanosti borcev. Zaradi neprestanih premikov in bojev je bil borcem počitek že nujno potreben. V Primskovo je brigada prišla ob 14 uri.

Napori in hudi boji brigade pa so se močno pokazali tudi na njenem številčnem stanju, o čemer nam prepričljivo govorijo tile podatki:

	Po seznamu			na mestu			odsotnih		
	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.
20. 9. 1944	703	32	735	586	29	615	117	3	120
19. 10. 1944	623	27	650	431	13	444	202	4	206
Razlika	80	5	85	155	16	171			

Osip borcev je bil v enomesečnem obdobju izredno velik. Posledice zmanjšanega številčnega stanja za 171 borcev je bilo v brigadi že močno čutiti. Vodstveni dejavniki so bili pred težkim problemom, kako preprečiti nadaljnji osip.

Dne 20. oktobra je bila Zidanškova brigada še zmeraj v Primskovem. Po bataljonih so imeli vojaške ure, poleg tega pa so tudi čistili orožje. Borci so prejeli tri zadostne obroke hrane, medtem ko je bilo razpoloženje moštva povoljno. V noči na 21. oktober se je brigada premestila na položaje Brezje, kamor je prispela ob šesti uri zjutraj. Pri vojaških urah so se urili v razstavljanju in sestavljanju avtomatičnega orožja, pri političnih urah pa je bil govor o težavah, ki so jih premagovali prvi partizani. Tudi tega dne so prejeli borci tri obroke okusno pripravljene hrane. V Brezju je bila brigada še 22. in 23. ok-

tobra. Pri vojaških urah so borce poučevali o disciplini, in prenosu povelj na pohodu ter o zavzemanju postojank. Na političnih urah so jih seznanjali z vojaškimi in političnimi dogodki doma in v svetu. Brigadno vodstvo je organiziralo tudi posvet vojaških ter političnih starešin V noči na 24. oktober je krenila Zidanškova brigada proti Zužemberku. V Volčjo jamo je prispela ob 12. uri. Tu se je v brigado vključila skupina osmih partizanov, ki so bili pogrešani od 15. oktobra, ko je bil razbit 2. bataljon.[28]

Napad na sovražnikovo postojanko Št. Vid pri Stični

Neuspela ofenziva domobranskih in nemških bojnih skupin se je 21. oktobra 1944 končala. Sovražnikove enote ki so sodelovale v njej, so se vrnile v svoje izhodiščne postojanke. Takoj po ustalitvi razmer je pričel štab VII. korpusa pripravljati akcije, ki jih je moral zaradi sovražnikove dejavnosti začasno preložiti. Dne 23. oktobra je izdal povelje za napad na postojanko Št. Vid pri Stični, v kateri je bil 4. domobranski bataljon s kakimi 500 možmi. Okoli Št. Vida je bilo več močnih sovražnikovih postojank, medtem ko je sovražnik lahko računal na pomoč tudi iz Ljubljane, Novega mesta in drugih bolj oddaljenih garnizij. Štab VII. korpusa je v povelju uvodoma opozoril na številčno moč posameznih sovražnikovih postojank. V Stični je bilo tedaj okoli 500 domobrancev I. Cofovega bataljona in nekaj nemških policistov, v Višnji gori približno 500 domobrancev 3. domobranskega bataljona in nekaj Nemcev, Novem mestu 850 domobrancev in 500 Nemcev, Grosupljem 400 domobrancev in 24 Nemcev, Ljubljani okrog 1.500 domobrancev in 2.000 Nemcev, Velikih Laščah 440 domobrancev in 150 Nemcev, Ribnici 350 domobrancev in 200 Nemcev, Kočevju 300 domobrancev in 350 Nemcev, Pijavi gorici 150 domobrancev, na Igu 140 domobrancev in 6 Nemcev, v Šmarju 70 domobrancev, na Malem vrhu 50 domobrancev, v Gorenjem blatu 70 domobrancev in Litiji 638 Nemcev. Poleg naštetih je imel sovražnik na območju med Grosupljem in Ljubljano ter na območju med bivšo italijansko-nemško okupacijsko mejo in Savo še več manjših postojank. Domobranske moči so štele skupno okoli 5.800 mož, nemške oborožene sile pa približno 3.900 mož. Sovražnik je imel na voljo tudi 13. oklepno četo 14.

SS policijskega polka s po 4 tanki v Ljubljani, Novem mestu in Kočevju.

V operacije za napad na Št. Vid in za njegovo zavarovanje je štab VII. korpusa vključil enote operativnega štaba VI. in XI. brigade, XV. in XVIII. divizije, svoje topništvo ter Notranjski in Dolenjski odred. Posamezne enote so dobile tele naloge. Šlandrovi in Zidanškovi brigadi, ojačenima s 3 partopi, so ukazali napasti in uničiti postojanko Št. Vid. Ena brigada naj bi napadla s severne strani, druga pa z južne, jugovzhodne in jugozahodne smeri Ob podpori težkega orožja in topništva bi morali brigadi najprej uničiti bunkerje ob žici, nato pa vdreti v postojanko in jo zavzeti. Za približevanje k postojanki je bilo ukazano, da se mora izvršiti v zavetju noči ter da mora biti blokirana do 5. ure zjutraj. Napad naj bi se pričel odločno in naj bi po možnosti sovražnika presenetil. Enote bi morale prodreti prek žičnih ovir v prvem naletu, nato bi s pomočjo težkega orožja uničevale bunkerje. Za lažje uničenje bunkerjev in oporišč v postojanki so naložili operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da mora formirati dve bateriji s po 3 minometi, ki naj jim poveljuje neposredno. Z njimi naj bi najprej uničil zasedo pri Sv. Roku, nato pa bunkerje na predvidenih mestih predora. Za brigadna štaba je bil dolžan formirati dve bateriji po 5 lahkih minometov, dve bateriji s po 4 protitankovskimi minometi piat, oddelek z dvema partopoma in oddelek z enim partopom. Iz naštetih orožij naj bi štaba brigad in operativni štab VI. in XI. brigade osredotočili ogenj na mesta, ki bi ovirala predor in kjer bi bil sovražnikov odpor najmočnejši. Večino orožja s pripadajočim strelivom za formiranje baterij je morala dati XV. divizija že dan pred napadom, to je 24. oktobra 1944.

Štab VII. korpusa je operativni štab VI. in XI. brigade v povelju posebej opozoril, da mora biti postojanka tako močno blokirana, da bo vsak izpad sovražnika iz nje nemogoč. V primeru potrebe pa mu je bil pripravljen dodeliti tudi protitankovski top. Za komandno mesto med boji mu je določil vas Velike Pece. Za pomoč brigadama pri likvidaciji utrdb je bilo določeno korpusno topništvo s 100 mm in 75 mm havbico ter 75 mm gorskim topom. Topništvo naj bi najprej s koncentričnim ognjem rušilo utrdbe pri Sv. Roku, potem bi uničevalo druge cilje. S položajev z območja Podboršta bi moralo pričeti z ognjem na dan napada takoj ob zori.

Enote XV. divizije so dobile tele glavne naloge. Gubčeva brigada, ojačena z bataljonom XII. brigade, bi morala preprečiti morebitni prodor sovražnika od Novega mesta, Cankarjeva brigada bi morala blokirati Stično, je demonstrativno napasti in uničiti domobransko zasedo v Ivančni gorici, XV. brigada je bila določena za rezervo. Za zavarovanje proti Višnji gori in demonstrativni napad na to postojanko je XVIII. divizija določila Levstikovo in Ljubljansko brigado, IX. brigado pa za zavarovanje proti Kočevju. Notranjski odred bi moral demonstrativno napasti postojanko v Velikih Laščah, Dolenjski odred pa zasede proti Tržišču in Litiji. Enote, ki so bile določene za zavarovanja, so dobile tudi nalogo, da morajo rušiti mostove, železniške proge in ceste, ki bi lahko omogočile sovražniku prodor do Št. Vida.

Povelje za napad je dalje obvezovalo vse štabe na vzdrževanje trdnih zvez, obveščevalce, da zbirajo med operacijami podatke o sovražnikovi dejavnosti, sanitetne referente, da organizirajo vprežna vozila za odvoz ranjencev na previjališča, intendante pa za preskrbo zadostnih količin hrane med boji.

Operativni štab VI. in XI. brigade je lahko dvignil za potrebe svojih brigad v skladiščih VII. korpusa 25.000 nabojev za puške, 300 min za 81 mm minomet in 800 min za italijanski lahki minomet.

Komandno mesto štaba VII. korpusa je bilo določeno v vasi Rdeči kal. Divizijske in odredne štabe, operativni štab VI. in XI. brigade ter štab topništva je štab VII. korpusa obvezal, da morajo izdelati natančna povelja ter da morajo pripraviti vse enote za akcije. Ukaz je sklenil, da je treba borce in vodstveni kader pripraviti na ofenzivne akcije, jim dvigniti borbenega duha in utrditi disciplino, komandnemu kadru pa da je potrebno še posebej prikazati pomembnost akcij in zahtevati brezpogojno izpolnjevanje povelj.

Štab VII. korpusa je izvedel priprave za napad na Št. Vid izredno skrbno, Šlandrovi in Zidanškovi brigadi pa je izkazal s tem, ko ju je določil za napad na nevarno postojanko, posebno zaupanje. Toda kljub podrobnim in temeljitim poprejšnjim pripravam ter velikim izkušnjam obeh brigad iz akcij na Štajerskem je bila njuna naloga zelo težka. Kot smo že omenili, so domobranci pričakovali napad na postojanko. Zato je štab 4. domobranskega bataljona ukazal okrepiti obrambni sistem okoli postojanke. Med nemško domobransko akcijo od

15. do 21. oktobra sta postojanko utrjevali 32. in del težke čete 4. bataljona. Večje število moških in žensk pa so sporazumno z občinsko upravo mobilizirali za kopanje zveznih rovov med bunkerji. Organizacijski štab slovenskega domobranstva je 17. oktobra poročal da dela vsak dan na utrjevanju do 60 Šentvičanov. O gradnji utrdb so poročali tudi 23. oktobra in poudarili, da vlada zlasti v štajerskih brigadah »precejšen razkroj« ter da je med borci veliko razočaranje nad razmerami v »dolenjski republiki«. Spričo vsestranske, lahko rečemo javne utrjevalne akcije Št. Vida pa je skoraj nerazumljivo, da niso o njej ničesar poročali vojaški in civilni partizanski obveščevalci. Ti podatki bi verjetno vplivali na štab VII. korpusa, da bi se odločil za napad na katero drugo od treh za likvidacijo predvidenih postojank.

Operativni štab VI. in XI. brigade je v svojem povelju z dne 24. oktobra med drugim ukazal, da bo Št. Vid napadala s severne strani Šlandrova, z jugozahodne, južne in jugovzhodne, strani pa Zidanškova brigada. Štabu Šlandrove brigade je določil komandno mesto v vasi Goli vrh, Zidanškovi pa v vasi Glogovica.[29]

Iz relacije Zidanškove brigade z dne 28. oktobra je mogoče ugotoviti, da je izdal štab brigade pred napadom posebno povelje. V njem je seznanil bataljone, da je približno 500 domobrancev v Št. Vidu razvrščenih v 4 postojankah in 35 bunkerjih ter da varuje položaje pri cerkvi Sv. Roka četa ali vod, celotna postojanka pa da je obdana z bodečo žico. Izhodiščni položaji 1. bataljona za napad na postojanko so bili Glogovica, železniška postaja Št. Vid in Radohova vas. Bataljon bi moral najprej osredotočiti vse sile na trdnjavo Sv. Rok, njegove napade pa bi podprlo tudi topništvo. Drugi bataljon bi moral prodreti v postojanko s položajev Dule in Glogovica ter zagotoviti, da se ne bi domobranci prebili iz Št. Vida proti Stični. Tretji bataljon je bil določen za rezervo in bi se naj razvrstil v neposrednem zaledju 1. in 2. bataljona oziroma v bližini Glogovice. Bataljone je štab brigade opozoril na bočno in hrbtno zavarovanje, da bi se na ta način preprečilo morebitno presenečenje sovražnikovih enot, medtem ko je za zavarovanje pred sovražnikovimi letali predvidel štab VII. korpusa 3 protiletalske mitraljeze. Bataljoni so bili dolžni poročati štabu brigade vsake pol ure ter vzpostaviti dobre zveze s šlandrovci na levem in desnem krilu, z enotami, določenimi za zavarova-

nje proti Stični kakor tudi s svojim 3. bataljonom. Konkretne naloge so dobili tudi obveščevalci, sanitejci, intendanti ter referent za nabavo orožja in streliva. Napad bi se moral pričeti 25. oktobra 1944 ob 5. uri zjutraj.

Po pripravah moštev obeh brigad za napad sta enoti krenili 24. oktobra proti Št. Vidu. Šlandrova brigada je zapustila Zalisec ob 22. uri, Zidanškova pa Volčjo jamo ob 23. uri. V predhodnici je bila Šlandrova brigada. Do bližine Radohove vasi je potekal pohod nemoteno. Toda ob 3. uri zjutraj je brigadna pobočnica pri križišču ceste in železniške proge naletela na sovražnikovo kolono kakih 300 mož, ki je prihajala iz Št. Vida. Sovražnik je napadel 2. bataljon, štab Šlandrove brigade pa je proti domobrancem posredoval s 3. bataljonom. Sovražnikovo kolono sta sestavljali pehotna in težka četa 4. domobranskega bataljona, ki sta ob 2. uri zjutraj zapustili postojanko. Šlandrovci so bili nato tudi hud boj v Biču, potem sta se 1. in 3. bataljon okoli 5. ure zjutraj umaknila proti Malemu Gabru. Med spopadom je dobil sovražnik pri Radohovi vasi še nekaj kamionov vojaštva pomoči iz Št. Vida, nato pa se je ob tričetrt na šest zjutraj umaknil v Podgaber pri Malem Gabru tudi 2. bataljon Šlandrove brigade z minersko četo.[30] Po spopadu šlandrovcev z domobranci je prispela Zidanškova brigada v bližino Št. Vida okoli 6. ure zjutraj. Prvi bataljon se je razvil od vasi Breg do Glogovice in se tu povezal z 2. bataljonom, ta pa je razporedil svoje čete proti Stični do zaselka Dule. Tretji bataljon je ostal v rezervi nad vasjo Velike Pece. Bataljoni so bili na položajih, dokler se ni nekoliko zjasnilo. Nato je zasedel 1. bataljon položaje pri železniški postaji Št. Vid ter pričel od tod napadati sovražnikove bunkerje za žično ograjo. V neposredno bližino žičnih ovir se je premaknil tudi 2. bataljon in pričel prav tako z napadom na sovražnikove bunkerje. Štab brigade je okrepil 2. bataljon s četo 3. bataljona, ki je morala zaradi odsotnosti šlandrovcev blokirati položaje levo od ceste Stična—Št. Vid. Okoli 11. ure predpoldne sta krenili k Bogi vasi in Škofljam na pomoč šlandrovcem četi 1. bataljona Zidanškove brigade. Vrzel, ki je nastala po njunem odhodu, je štab brigade delno izpopolnil z rezervno četo 3. bataljona. Ta je zasedla položaje za železniško progo pod Sv. Rokom in napadala sovražnika v bunkerjih. Po umiku sovražnikovih enot od Boge vasi in Škofelj sta se četi 1. bataljona vrnili na stare bojne položaje. Sedaj je 1. bataljon,

Načelnik operativnega štaba VI. in XI. brigade Lazo Božič s posadko težkega minometa med bojem pri Št. Vidu pri Stični 25. oktobra 1944

ojačen s četo 3. bataljona, nadaljeval blokado sovražnikovih utrdb od Glogovice do Radohove vasi.

V popoldanskih urah sta se nad vasjo Škoflje pridružila 2. bataljonu Šlandrove brigade 1. in 3. bataljon Belokranjske brigade, ki sta prišla iz rezerve XV. divizije. Od tod so krenili vsi trije bataljoni z minersko četo Šlandrove brigade na greben nad Št. Vidom s severne strani. Tako so bili ti položaji zasedeni namesto zjutraj komaj popoldne. Domobranci pa so zjutraj zajeli 3 borce Šlandrove brigade, ki so jim na zaslišanju povedali, da je v teku akcija na Št. Vid.

Okoli 15. ure se je pričel splošni napad na postojanko. Ob podpori topništva je v vas Št. Vid prodiral oddelek partizanskih tankov s tankovsko pehoto, takoj za njim pa je nastopal 1. bataljon Zidanškove brigade. Ko je že kazalo, da jim bo uspel vdor v postojanko, pa je prišlo na zavarovanjih in v Št. Vidu do preobrata. Iz ljubljanske smeri se je prebila motorizirana kolona 25 kamionov vojaštva s 4 tanki. Motorizacija je prodirala po cesti, pehota pa v dveh kolonah z obeh strani železniške proge. To so bili deli 11., 26. in 27. posadne čete domobrancev, ojačeni s tankovskim oddelkom, ki je verjetno pripadal 13. oklepni četi 14. SS policijskega polka iz Ljubljane.

Ti so krenili iz Grosupljega na pomoč napadenima postojankama v Stični in Št. Vidu. Enotam XV. in XVIII. divizije ni uspelo zadržati sovražnika, ki je hitel na pomoč. Po prodoru v Stično je nadaljeval pot proti Št. Vidu. Drugi bataljon Zidanškove brigade, ki je napadal Št. Vid z zahodne strani, ni o prispeli sovražnikovi pomoči ničesar vedel. Sovražnikove enote so ga presenetile z nenadnim napadom v hrbet. Ker mu je pretila nevarnost, da ga bodo domobranci obkolili in ločili od 1. bataljona, se je umaknil na položaje nad Velike Pece in od tod napadal sovražnika, ki se je utrdil na terenu od roba Glogovice pa do glavne ceste Stična—Št. Vid. Zaradi nepričakovanega preobrata dogodkov se je z dvema malima italijanskima tankoma in tankovsko pehoto umaknil iz Št. Vida tudi 1. bataljon Zidanškove brigade. Brigada je nato držala vzporedne položaje z železniško progo od vasi Velike Pece do železniške postaje Št. Vid, od tod pa do Radohove vasi. Na odseku Št. Vid—Dob je sovražnik poskušal prebiti partizanske položaje, kar pa mu je z močnim mitralješkim ognjem in lahkimi minometi onemogočil 1. bataljon Borci Zidanškove so branili zasedene položaje do 21. ure, potem so se po ukazu operativnega štaba VI. in XI. brigade premaknili na položaje Male Pece—Rdeči kal. Sem so njene enote prispele ob 23. uri. V celodnevnih bojih je padel en borec, trije pa so bili ranjeni. Štab Zidanškove brigade je ocenil sovražnikove izgube na 15 mrtvih in več ranjenih.

Po prejetem povelju operativnega štaba VI. in XI. brigade sta krenila od Malega Gabra proti severnim položajem Št. Vida tudi 1. in 3. bataljon Šlandrove brigade. Na pohodu proti Praprečam sta ob pol petih popoldne naletela na I. in III domobranski bataljon (brez dveh čet), ki sta prihajala iz Temenice. Po hudih obojestranskih spopadih so se domobranci umaknili na položaje Zaboršt—Sela pri Št. Pavlu in tako zaprli šlandrovcem pot do Št. Vida. Ti so jih z bojnimi patruljami še naprej napadali, ob 21. uri pa so prejeli povelje za umik in osredotočenje na položajih v Zagorici. Z napadom na Št. Vid pa ni uspelo tudi bojni skupini, ki so jo sestavljali 1. in 3. bataljon Belokranjske brigade ter 2. bataljon Šlandrove brigade z minersko četo. Namesto da bi pričela po prihodu nad Št. Vid z napadom na postojanko, se je spopadla z več kolonami domobrancev, ki so se prebili iz Stične in ji udarili pri Češnjicah ter Gradišču v hrbet. Z vzhodne strani pa so si enote I. in III.

domobranskega bataljona prizadevale, da bi jo obkolile. Ob pomoči tankov so partizani odbili domobrance in si tako zagotovili okoli pol šestih popoldne umik. Spričo sovražnikove premoči bi bilo lahko nadaljnje zadrževanje nad Št. Vidom za partizane usodno. Bataljona Belokranjske brigade sta šla proti Temeniški dolini, šlandrovci pa na stare položaje nad Škofljami, od koder so se ob pol dveh zjutraj premaknili v sestav brigade. Šlandrovci so imeli tega dne 8 mrtvih in 8 ranjenih, pogrešali pa so zasedo 15 mož s komandirjem Feliksom Kinkom-Dugim. Sovražnik naj bi imel po oceni štaba Šlandrove brigade 15 mrtvih in večje število ranjenih.

Poglejmo si še na kratko bojno dejavnost drugih v akciji sodelujočih enot. Gubčeva brigada in bataljon XII. brigade sta se ves dan bojevala s sovražnikom, ki je prodiral iz Mirne peči na območju Brezove rebri, Ajdovca in Jordankala ter ga odbila v izhodiščne postojanke. Cankarjeva brigada je demonstrativno napadla Stično, toda opoldne je sovražnik njeno blokado in blokado bataljona X. Ljubljanske brigade prebil. Skozi njihove položaje se je popoldne prebila tudi motorizirana kolona, ki je nato vpadla 2. bataljonu Zidanškove brigade v hrbet. Sovražnikova motorizirana kolona pa se je na svoji poti najprej prebila skozi zasede Levstikove brigade, ki je skupaj z X. Ljubljansko brigado in specialnim bataljonom XVIII. divizije bila hude boje s sovražnikovimi kolonami na območju Višnje gore in Ivančne gorice.

Pri ocenjevanju celotne operacije moramo ugotoviti, da ni uspela. Vzrokov za to je bilo več. Močna domobranska enota, ki je šla iz Št. Vida že ponoči, je preprečila šlandrovcem dostop do položajev za napad na Št. Vid. Ta enota pa bi lahko pozneje preprečila z vpadom v hrbet tudi izvedbo poglavitne naloge Zidanškovi brigadi. Domobranci so z napadom pri Radohovi vasi razdelili Šlandrovo brigado na dva dela. Zato je moral za napad na severni strani Št. Vida poslati štab VII. korpusa bataljona Belokranjske brigade. Odločilno pa sta v razvoj dogodkov posegla tudi domobranska bataljona, ki sta prišla na pomoč iz Temeniške doline proti severnim položajem Št. Vida, in tako preprečila napad na postojanko s te strani. Med poglavitne vzroke, ki so prispevali k neuspehu, pa je treba šteti zlasti preboj domobranskih enot iz Stične in motorizirane kolone s tanki. Posredovanje teh enot je prisililo k umiku vso Zidanškovo brigado posebej pa njen 1. ba-

taljon, ki se je s partizanskim tankovskim oddelkom že prebijal v postojanko.

Ob koncu lahko sklenemo, da sta si Zidanškova in Šlandrova brigada močno prizadevali čim bolj prispevati k uresničitvi široko zasnovane operacije. Toda dogodki na bojiščih okoli Št. Vida in drugod so potekali mimo njunih prizadevanj drugače. Premoč sovražnikovih sil je bila na območju Št. Vida v popoldanskih urah tako izrazita, da je brigadama preprečila izvršitev njunih nalog. Da bi akcija kljub neuspešnemu začetku uspela, si je močno prizadeval tudi štab VII. korpusa. Poleg Zidanškove in Šlandrove brigade je k Št. Vidu poslal še bataljona Belokranjske brigade ter ukazal ponoven napad. Ta ukrep pa ni spremenil razmerja sil, ki je ostalo še naprej v prid sovražniku. Partizanske enote so bile kljub okrepitvi prešibke, da bi lahko vplivale na ugodnejši potek dogajanj na bojiščih.

Ob 21. uri sta dobili Zidanškova in Šlandrova brigada kot tudi druge enote VII. korpusa povelje o novi razporeditvi enot in novih nalogah. Štab VII. korpusa si je prizadeval, da bi s koncentracijo vseh sil nadaljeval operacije v na novo nastalih razmerah.

Štab VII. korpusa je izdal 26. oktobra novo povelje za napad. V noči od 25. na 26. oktober je razvrstil in osredotočil svoje moči na območju Borjanski Boršt—Sela pri Šumberku—Krušni vrh—Lisec. S tako razvrščenimi enotami je bil ustrezno pripravljen na sovražnikove izpade iz postojanke in da lahko preide v nasprotni napad. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade je štab VII. korpusa ukazal, da po povelju z dne 23. oktobra ponovno napade z brigadama sovražnikovo postojanko Št. Vid. V noči na 27. oktober bi morali brigadi uničiti manjše sovražnikove skupine na območju Radohove vasi, Grma in Št. Pavla, nato pa napasti in uničiti postojanko v Št. Vidu. Naloga XV. divizije je bila zavarovanje akcije proti Ajdovcu in Novem mestu, XVIII. divizije pa proti Stični in Višnji gori. Do ponovnega napada na Št. Vid pa ni prišlo, ker je štab VII. korpusa naknadno odločil drugače.[31]

Zidanškova brigada je bila 26. oktobra na položajih Male Pece, Rdeči kal in Sad. Ker so bile enote v stalni pripravljenosti, so politične in vojaške ure odpadle. Okrog enih popoldne je prodrlo od Doba kakih 100 sovražnikovih vojakov s 4 tanki do Zagorice in napadlo 3. bataljon Šlandrove brigade. Boje so

slišali borci Zidanškove ter takoj poslali na pomoč dva bataljona. Njuna naloga je bila bočno napasti sovražnika. Spopad med šlandrovci in domobranci je trajal približno tričetrt ure, potem se je moral sovražnik zaradi protinapada šlandrovcev še pred prihodom dveh bataljonov Zidanškove brigade umakniti. Na cesti med Zagorico in Dobom so nato po umikajoči sovražnikovi koloni udarile tudi bojne patrulje Zidanškove brigade. Pri teh spopadih je padel Rudi Zupančič, borec Zidanškove brigade, dva pa sta bila ranjena. Na ta dan so izvršili zamenjavo brigadnega sekretarja SKOJ. Ivana Urbančiča-Hinka, delavca s Pšate pri Domžalah so premestili v bataljon. Za sekretarja brigadnega biroja pa so postavili Štefana Gerholda iz Št. Petra pri Dravogradu, ki je do tedaj opravljal dolžnost sekretarja SKOJ v 1. in 2. bataljonu hkrati.[32]

Na položajih enot VII. korpusa je bilo 27. oktobra mirno. Borci Zidanškove brigade so v vaseh Rdeči kal, Sad in Sela pri Šumberku počivali. Čez dan so prejeli tri obroke hrane. Tega dne se je 1. bataljon in vsa Zidanškova brigada poslovila od hrabrega zmožnega ter priljubljenega komandanta Borisa Vinterja, ki je z manj kot dvajsetimi leti napredoval za komandanta Šlandrove brigade. Tako je bil poročnik Boris Vinter v tem času verjetno najmlajši komandant brigade v Sloveniji.[33] Poveljstvo bataljona je po njegovem odhodu prevzel hraber in izkušen vojaški funkcionar Bogdan Knaflič-Ljubo.[34] Naslednji dan 28. oktobra pa je prišlo do spremembe v vodstvenem vrhu Zidanškove brigade. Njen komandant kapetan Andrej Cetinski-Lev je napredoval za komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade, medtem ko je bil njegov predhodnik major Jože Lepin-Ris postavljen za komandanta XIV. divizije. Andrej Cetinski-Lev je uspešno vodil brigado kar sedem mesecev. Brigada se je med njegovim vodstvom močno razvila in dosegla največje vojaške in politične uspehe. Novi komandant Zidanškove brigade je postal dotedanji namestnik komandanta kapetan Vincenc Janko-Harkov, ki si je v tem letu pridobil v mnogih bojih bogate izkušnje. Vojaško znanje si je močno razširil tudi na višjem oficirskem tečaju pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije, ki ga je opravil od 2. februarja do 3. marca 1944 s prav dobrim uspehom.[35]

Brigada je bila 28. oktobra na starih položajih. Njene povezave so vodile v levo smer do X. brigade, v desno pa do Šlandrove. Po bataljonih so imeli vojaške in politične ure.

Okoli 16. ure je prišlo pod pobočjem Rdečega kala med borci 2. bataljona in domobranci do nepričakovanega spopada. V hajki proti Zidanškovi brigadi sta bili 71. četa I. domobranskega bataljona z vodom težke čete ter 22. četa III. domobranskega bataljona. Skupine sovražnikove vojske, ki je prihajala od Doba, so se neopazno priplazile skozi gozd in grmovje ter z nenadnim napadom presenetile 2. bataljon. Nepripravljeni za boj so se borci umaknili od Rdečega kala na greben, ki se razteza nad vasjo Sad. Tu pa je tedaj domobrance pričakal prvi bataljon. Vnel se je hud boj, ki se je nato razširil do Zagorice ter pritegnil tudi druge enote Zidanškove brigade. Domobranci so zlasti nevarno obmetavali položaje s težkimi minami. Sovražnik je poskušal s tremi močnimi napadi prebiti brigadne položaje, kar mu pa ni uspelo, ker je bil ob vsakokratnem napadu odločno odbit. Okoli 18. ure so partizani z jurišem pregnali domobrance v dolino, od tod pa so se njihovi oddelki umaknili v Dob ter nato zasedli položaje ob železniški progi. V bojih so padli 3 partizani, 6 pa jih je bilo ranjenih. Domobranci pa so imeli 16 mrtvih in več ranjenih.

Kakih 100 sovražnikovih vojakov je 28. oktobra krenilo tudi proti Šlandrovi brigadi. Ob pol petih popoldne so pripadniki njihove 32. in težke čete 4. bataljona napadli zasedo pri Strmcu. Šlandrovci so izvedli nasprotni napad in sovražnika pregnali.[36]

V noči na 29. oktober se je Zidanškova brigada premestila na območje vasi Reber. Sem je prispela ob 8. uri zjutraj in se je primerno zavarovala. Po enotah so imeli vojaške in politične ure, poleg tega pa so čistili orožje, vojaško opremo, oblačila in obutev. V sestav brigade se je tega dne vrnilo 24 partizanov. To sta bili patrulji in nekaj pogrešanih borcev.[37] Zaradi premestitve v Šlandrovo brigado pa se je od soborcev poslovil pomočnik političnega komisarja 1. bataljona Adolf Jevšnik-Lvov. Kot znan politični in partijski delavec je Lvov predstavljal enega trdnih temeljev med vodilnimi starešinami brigade od njene ustanovitve. Po približno enem letu se je njen nekdanji politični komisar čete vračal obogaten z vojaškimi in političnim znanjem ter z bojnimi in političnimi izkušnjami v svojo matično enoto. Toda sedaj mu je bilo zaupano odgovorno mesto političnega komisarja brigade.[38]

Tega dne je borce in starešine ob 18. uri presenetil visok obisk. Po dveh tednih je v Zidanškovo brigado ponovno prišel

komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane. Kot ob prvem srečanju je tudi tokrat podelil borcem in starešinam odličja za hrabrost. Skupno je bilo odlikovanih dvajset borcev in funkcionarjev. Red za hrabrost so prejeli tile tovariši: Jože Praprotnik, politični komisar 3. bataljona, Miha Ramšak, komandant 3. bataljona, Ivan Rubin, komandir 2. čete 1. bataljona in Milan Štajner-Kamnar, ki je prav na ta dan prispel v brigado. Prejemniki medalje za hrabrost pa so bili: Ivan Čehun-Branko, mitraljezec 3. čete 2. bataljona, Rajko Iglič-Sine, kurir 1. bataljona, Franc Klančnik, mitraljezec 2. čete 3. bataljona, Bogdan Knaflič-Ljubo, komandant 1. bataljona, Štefan Kodrin-Konrad, vodnik 2. čete 3. bataljona, Mirko Krajger-Luka, komandir 1. čete 1. bataljona, Drago Limoni-Ljubo, sekretar SKOJ 2. bataljona, Franc Potočnik, mitraljezec 1. čete 3. bataljona, Jože Vidmar, mitraljezec 2. čete 2. bataljona, Herman Vohak-Boltežar, brigadni bolničar in Ivan Žuraj, mitraljezec 1. čete 1. bataljona.[39] Seznam odlikovancev z redom in medaljo za hrabrost je nepopoln, ker ni imen in priimkov za pet oseb.

Naslednji dan 30. oktober je potekal za brigado mirno. Bila je še vedno v vasi Reber in urejala enote. Tudi tega dne so izvedli kadrovski spremembi. Bogdan Knaflič-Ljubo je napredoval v namestnika komandanta brigade, njegovo dotedanje mesto komandanta 1. bataljona pa je zasedel Milan Štajner-Kamnar, ki je prišel iz operativnega štaba VI. in XI. brigade, kjer je opravljal dolžnost šefa obveščevalnega centra.[40]

Na območju Ilova gora—Krka—Št. Vid pri Stični—Veliki Gaber so domobranci zbrali posadne čete iz Kočevja, Velikih Lašč in Ribnice v skupnem številu približno 2.600 mož ter pričeli 26. oktobra z akcijami proti partizanskim enotam. Zato so bili tudi premiki Zidanškove in Šlandrove brigade od omenjenega dne v smislu protiakcij, ki jih je pripravljal štab VII. korpusa. Dne 29. oktobra pa je pričela z območja severno od Zagorice in Žužemberka prodirati v treh kolonah proti enotam VII. korpusa tudi Schumacherjeva bojna skupina, ki so jo sestavljali 1., 3. in 4. bataljon slovenskih domobrancev. Da bi z nasprotnim manevrom svojih sil preprečil sovražnikovo prodiranje, je štab VII. korpusa izdal 31. oktobra povelje XVIII. diviziji, da napade domobrance z VIII. in IX. brigado iz Orlake in Sel pri Šumberku v smeri proti Zagradcu in Tolčanam ter mu tako preseka pot in udari v bok. Operativnemu štabu VI.

in XI. brigade pa je ukazal, da z eno brigado preide v napad ob levem bregu Krke od Rebri proti Zagradcu, del enot pa naj ima zbranih na območju Zalisca.[41]

Zidanškovo brigado, ki je bila z bataljoni na območju Rebri, so 31. oktobra obiskali Vida Tomšič, članica CK KPS, Tine Šušteršič, inštruktor CK KPS in Niko Belopavlovič, organizacijski sekretar pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo. Odposlanci CK so imeli po bataljonih sestanke s komunisti in skojevci z namenom, da bi prispevali k utrditvi borbenega razpoloženja borcev in da bi jih seznanili s političnimi ter vojaškimi razmerami na Dolenjskem.

Po trinajsti uri se je brigadna bojna patrulja spopadla s sovražnikom pri Sv. Marjeti. Nato je četa Zidanškove brigade okoli 15. ure prisilila z močnim ognjem iz neposredne bližine belogardiste pri Dolnjem Križu k umiku. Sovražnik se je potem zbral in pričel nastopati z južnih strani Rebri. V tem času je imel razgovor s skojevci 1. bataljona Niko Belopavlovič. Bataljon je tedaj prejel povelje, da prepreči sovražnikovo prodiranje proti Žužemberku. Borbeno spodbujeni skojevci so stekli s sestanka z bataljonom proti gozdu. Tu so bataljon napadli z močnim ognjem domobranci. Toda borci se niso umaknili, temveč so jurišali na domobrance in jih pregnali. Okoli 18. ure so pričeli belogardisti ponovno napadati toda tokrat s severne strani Rebri. Po ostrem spopadu in odločnem jurišu jih je celotna Zidanškova brigada pregnala v dolino, nato pa proti Št. Vidu. Brigada je ostala na položajih do 23. ure, potem se je premaknila na območje Cvibelj—Zafara pri Žužemberku.

V teh bojih se je primeril zanimiv dogodek partizanoma 1. bataljona, ki sta šla po grebenu na opazovanje. V bližini gozda so ju ustavili klici neznanih vojakov: »Stojta, tovariša!« Partizana pa nista nasedla zvijači, temveč sta se spustila v beg. Domobranci so nato vpili: »Ne streljajte po njih, ujemite živa!« Enemu partizanu je pobeg uspel, drugega, ki je na mokri in spolzki stezi padel, pa so ujeli. Domobranci so mu odvzeli puško, nahrbtnik in denarnico ter ga odpeljali do svojih starešin na zasliševanje. Tu so mu grozili z brzostrelko, da ga bodo ustrelili, če jim ne bo povedal, koliko borcev je na nasprotnih položajih, kako so razporejeni, kakšna je njihova oborožitev, zaupna gesla in še marsikaj. Med zasliševanjem pa so začeli borci Zidanškove obmetavati domobranske položaje z minometnim ognjem. Nekaj min je padlo prav med domobran-

ce, ki so se tiščali okoli ujetega partizana. Drobci min so ubili in ranili nekaj sovražnikovih vojakov. Preostali domobranci so se tedaj razbežali po zakloniščih, medtem ko je ujeti partizan izkoristil nastalo zmedo in jim srečno ušel. Sovražnik je moral imeti v spopadih z Zidanškovo brigado večje število žrtev, medtem ko je imela brigada le dva ranjena.

Zidanškova brigada se je bojevala tega dne na območju Rebri z 31. in 39. četo ter s 1. vodom težke čete 4. bataljona slovenskih domobrancev. Te enote so krenile 31. oktobra iz Muljave v smeri Kitni vrh—Orlaka. Na položajih Orlake so se domobranci spopadli s specialnim bataljonom XVIII. divizije in z njeno IX. brigado. Po enournih bojih so se partizani umaknili, nato je prišlo do opisanih spopadov z Zidanškovo na območju Rebri. Od tod so se domobranci umaknili v Št. Vid pri Stični.

V skupnih operacijah je sodelovala tudi Šlandrova brigada. Prvi bataljon je poslala na položaje Sela pri Šumberku, druga dva bataljona pa sta izpolnjevala položaje med Vrtačami in Hribom. Okrog pol petih popoldne so s položaja pri Hribu šlandrovci napadli 21. četo 3. bataljona slovenskih domobrancev, ki se je pomikala proti Orlaki. Sovražnik je imel nekaj žrtev, Šlandrova brigada pa nobenih. Enote Zidanškove in Šlandrove brigade ter XVIII. divizije, ki so se bojevale pri Sadu, Lučarjevem kalu in Orlaki, so prisilile bojno skupino Schumacher, da je 31. oktobra končala svojo veliko akcijo in se morala umakniti z enotami v izhodiščne postojanke. Izpad Schumacherjeve skupine pa je oviral enote VII. korpusa in operativnega štaba VI. in XI. brigade, da bi šle v ofenzivo po lastnem načrtu.[42]

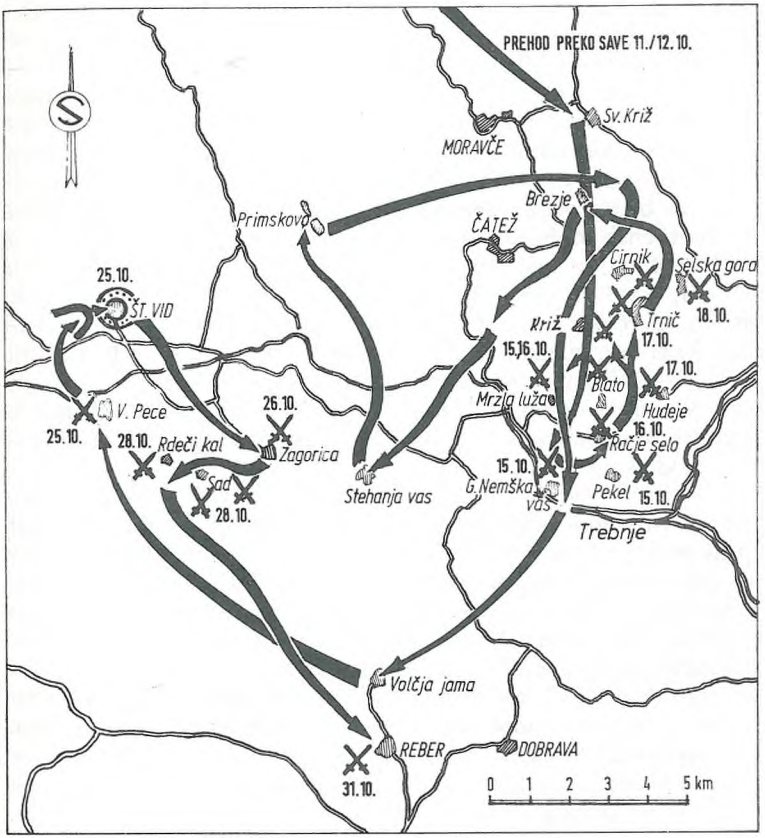
Po dobrih dveh tednih, ki sta jih brigadi dotlej prebili na Dolenjskem, so se drugim težavam pridružile še kadrovske. Glede teh je bila zlasti v stiski Šlandrova brigada. Po dogovoru z glavnim štabom NOV in PO Slovenije se je operativni štab VI. in XI. brigade lotil perečih notranjih razmer v Šlandrovi brigadi ter zamenjal nekatere kadre in na njihova mesta postavil funkcionarje iz Zidanškove brigade. Tako sta šla ob koncu oktobra v Šlandrovo brigado Boris Vinter in Adolf Jevšnik-Lvov za komandanta in političnega komisarja brigade, z njima pa sta šla v Šlandrovo brigado tudi Mirko Grahovac-Mile, ki je bil postavljen za komandirja čete pomožnega aparata pri štabu brigade, in Franc Fišer-Vasilij, ki je tudi pre-

vzel dolžnost komandirja čete. Dne 31. oktobra je bil postavljen za političnega komisarja 1. bataljona Šlandrove brigade Ciril Šuligoj-Tine, ki je dotedaj opravljal dolžnost operativnega oficirja v štabu Zidanškove brigade. Poleg precejšnjega odliva vodstvenega kadra v Šlandrovo brigado je treba omeniti tudi odhod komandanta Zidanškove brigade Andreja Cetinskega-Leva na čelo operativnega štaba VI. in XI. brigade, takoj po prihodu na Dolenjsko pa premestitev načelnika štaba Laza Božiča za načelnika operativnega štaba VI. in XI. brigade.[43]

Zidanškova brigada je štela 1. novembra na mestu 464 partizanov (440 mož in 24 žensk), po seznamu pa 632 (606 mož in 26 žensk). V bolnišnicah, na zdravljenju na terenu, na tečajih, pogrešanih, na službenih potovanjih in v patruljah jih je bilo 158. Te so vodili v brigadi kot odsotne. Brigada je imela tega dne tole število orožij in ustreznega streliva:

težki minomet s 7 minami,
3 lahke minomete s 560 minami,
2 težka mitraljeza z 2.600 naboji,
34 lahkih mitraljezov s 15.500 naboji,
2 protitankovski puški s 120 naboji,
44 brzostrelk s 7.030 naboji in
296 pušk s 17.100 naboji.[44]

Šlandrova brigada je štela 1. novembra na mestu 442, po seznamu pa 544 partizanov. Ob primerjavi številčnega stanja moštva Zidanškove in Šlandrove brigade lahko ugotovimo, da je bila Zidanškova brigada v tem času številčno nekoliko močnejša, pa tudi oborožena je bila bolje. Za obe brigadi pa moramo reči, da sta se v tem času z vsemi silami reševali iz krize, v katero sta padli po prihodu na Dolenjsko. Zelo zaskrbljujoč je bil nagel osip ljudi, v veliki stiski pa je bila zlasti Šlandrova brigada tudi zaradi mnogih kadrovskih zamenjav. Z odhodom večjega števila starešin iz Zidanškove brigade pa je pričelo občutno slabiti kadrovsko jedro tudi v tej brigadi. Na njunem matičnem območju sta brigadi lažje in uspešneje reševali kadrovske težave, ki jih tudi tam ni manjkalo. Toda takrat jim je v težavnih obdobjih priskočil na pomoč s kadri štab IV. operativne cone, medtem ko sta brigadi osip borčevskega sestava uspešno reševali z intenzivnejšo mobilizacijo. Na Dolenjskem so bile v tem pogledu razmere drugačne. Štab VII. korpusa ni

Bojna pot brigade od 12. do 31. oktobra 1944

brigadama izpopolnjeval osipa vodilnega, še manj pa borčevskega kadra. O mobilizaciji novincev pa na območjih, kjer sta operirali, ni bil več govor. To so pred njima izvedle enote korpusa in enote slovenskega domobranstva. Na vidiku so bile za brigadi še velike težave, ki so se nadaljevale zlasti z nepričakovano občutnim osipom borcev.

V času od 15. do 31. oktobra je uspelo vodstvu Zidanškove brigade kljub številnim hudim bojem in nepretrganim pohodom zadržati borbeno moralo moštva na zadovoljivi ravni.

Zaradi posebno težavnih razmer, v katerih je bila, so mnogokrat odpadle redne vojaške in politične ure, vendar so se starešine v premikih povezovali z borci in jim tudi tako prenašali navodila vodstev. Večkrat se je primerilo, da so v naglici sklicali borce manjše ali večje enote ter z njimi razpravljali o vseh aktualnih vojaških in političnih problemih njihove enote, brigade ali terena, na katerem so se premikali. Mimo tega so borce redno seznanjali z dogodki na jugoslovanskih in svetovnih bojiščih. V tem obdobju so jim na političnih urah govorili o začasni jugoslovanski vladi, o maršalu Titu, o tem, kakšen mora biti odnos do prebivalstva, opozarjali so jih na čuječnost proti tuji špionaži, domobrancem in gestapovski organizaciji črna roka. Bataljoni pa so bili aktivni tudi na kulturno-prosvetnem polju. Priredili in objavili so več stenskih časopisov, precej člankov so poslali vojnemu dopisniku v brigado, za razvedrilo borcev pa so skrbeli bataljonski pevski zbori.

Politični delavci brigade so skušali navezati boljše stike s prebivalstvom, kar jim ni uspelo. Ugotovili so, da je precej ljudi pod močnim vplivom sovražnikove propagande, vendar so sklenili, da bodo poskušali s posamezniki razpravljati tudi v prihodnje. Brigada se je na pohodih povezovala s predstavniki terenskih oblasti in političnimi delavci. Ti so jim pomagali pri preskrbi prehrane, kjer pa niso mogli najti predstavnikov oblasti ali aktivistov, pa so morale to dolžnost opraviti vojaške enote. Še večje težave so imeli obveščevalci. Od terenskih političnih delavcev, ki jih je bilo bolj malo, niso dobivali skoraj nobenih podatkov, skoraj nemogoče pa je bilo organizirati obveščevalno službo med prebivalstvom. Zato so se morale enote v glavnem poslužiti izvidniških patrulj, ki so jih pošiljale na ustrezna operacijska območja.

V brigadi so ob koncu oktobra 1944 zabeležili nekaj dezerterjev, za katere so menili, da so šli prek Save v enote IV. operativne cone. Za njimi so poslali civilnim oblastem tiralice in o tem obvestili tudi štab IV. operativne cone.

Bližajoča se zima je pričela ogrožati moštvo, ki ni bilo nanjo pripravljeno. Več borcev je bilo bosih, ali pa so bili v tako slabi obutvi, da se ni dala več zakrpati. Večina pa je bila brez primernega toplega oblačila. Zato se je več borcev močno prehladilo, nekatere je napadla gripa, razširile so se garje in približno tričetrt brigade je imelo uši.[45]

Napad na postojanko v Jevnici

Štab VII. korpusa je izdelal po razbitju domobransko-nemške ofenzive na območju Zagradec—Žužemberk—Št. Vid načrt za nadaljnje akcije svojih enot. V njem je predvidel premik XV. divizije in enot operativnega štaba VI. in XI. brgade na območje med italijansko-nemško mejo ter Savo z nalogo, da po zavezniškem bombardiranju napadejo utrjene nemško-domobranske postojanke v Litiji in Šmartnem. Načrt štaba VII. korpusa je dalje vseboval notranje utrjevanje vseh enot, razbitje sovražnikovih kolon in uničenje domobranskih bataljonov ob njihovih izpadih iz postojank, da bi jim na ta način prizadejali odločilne udarce. Kolikor bi sovražnik poskušal postavljati nove postojanke ob komunikacijah za zavarovanje transportov, bi jih enote VII. korpusa napadle. Štab VII. korpusa pa je predvideval tudi ponoven napad na sovražnikovo postojanko v Kočevju, razširitev osvobojenega ozemlja proti jugu in zahodu ter njegovo povezavo z osvobojenim ozemljem na Notranjskem.[46]

V noči od 1. na 2. november je izvedla Zidanškova brigada nagel in dolg pohod, ki je trajal deset ur. Od Cviblja in Zafare pri Žužemberku se je premaknila na položaje Brezovo, Sv. Križ in Orešje pri Moravčah. Na novo operacijsko območje je prispela ob 5. uri zjutraj. Zaradi počitka moštva so odpadle vojaške in politične ure. Borci so prejeli tega dne dva zadostna obroka hrane. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade so poslali 6 kurirjev in 2 mitraljezca. Vsi so šli iz brigade za stalno.

V noči na 3. november je brigada nadaljevala pohod proti severozahodu in je prispela ob 7. uri zjutraj na položaje Kamplov vrh ter Velika in Mala Štanga. Okoli 10. ure dopoldne je brigadna patrulja naletela na sovražnikovo zasedo in jo s streljanjem pregnala. Vojaštvo je tega dne počivalo in prejelo dva primerna obroka hrane. Naslednjega dne 4. novembra je bila brigada na istih položajih. Po enotah so imeli vojaške in politične ure, čistili so orožje in opremo, organiziran pa je bil tudi sestanek s četnimi komandami. Med zadnjim pohodom so se zgubili 3 borci, operativnemu štabu VI. in XI. brigade so poslali 4, od tam pa sta prišla 2 borca. Intendanti in kuharji so pripravili moštvu 3 obroke hrane.

S položajev Rebri in Hriba je krenila na novo operacijsko območje z Zidanškovo brigado tudi Šlandrova brigada. Dne 3. in 4. novembra je bila vzhodno od položajev Zidanškove brigade na Širmanskem hribu. Na novo operacijsko območje Liberga—Preska—Kostrevnica—Jablaniške Laze so se premaknili tud deli XV. divizije, na območje Vače—Limbarska gora in Dolsko pa sta prišli zaradi načrtovane skupne akcije Tomšičeva in Bračičeva brigada. Do napada na Litijo, Poganek in Šmartno, ki bi moral biti 4. novembra, pa ni prišlo, ker so se morale enote XV. divizije nepričakovano vrniti k Žužemberku. Prejele so povelje, da skupno z XVIII. divizijo napadejo Kočevje.

V noči na 5. november se je glavnina Zidanškove brigade premaknila na nove položaje. Prvi bataljon je zasedel severno, 2. bataljon pa južno stran Kresniškega vrha, medtem ko je ostal 3. bataljon na položajih Male Štange. Po enotah so imeli vojaške in politične ure. V brigado se je vrnila patrulja, ki je šla po plašče, toda prinesla jih je le 10, ki so jih takoj razdelili po bataljonih. Brigada je bila tudi naslednjega dne, 6. novembra, na istih položajih. Vojaško in politično delo z borci je potekalo do 16. ure kot običajno. Zaradi obolelosti so tega dne odpustili 5 borcev, senat vojaškega sodišča pa je obravnaval disciplinske prekrške 2 borcev Zidanškove brigade. Enega so dolžili, da je večkrat zapustil položaje med boji, drugega pa zato, ker je zapustil položaj in med bojem odvrgel puško.

Štab VII. korpusa je ukazal 6. novembra operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da vrši z obema brigadama akcije po lastni presoji na območju med Savo in nemško-italijansko mejo.[47]

Operativni štab VI. in XI. brigade je izdal še istega dne brigadama in Dolenjskemu odredu povelje za napad na sovražnikovi postojanki Jevnico in Kresnice. Zidanškova brigada je dobila nalogo napasti z enim bataljonom Jevnico, z drugim postaviti zavarovanje proti Lazam in Prežganju, en bataljon pa naj bi imela v vasi Velika Štanga za rezervo. Naloga Šlandrove brigade je bila z enim bataljonom napasti in uničiti postojanko v Kresnicah, z enim bataljonom postaviti zasedo proti Litiji in Šmartnemu, postaviti z eno četo zasedo proti Poganeku, dve četi pa pustiti za rezervo na Kresniškem vrhu. Dolenjskemu odredu so predvidevali nadzor ozemlja

proti Šmartnemu, Bogenšperku, Jančam ter zavarovanje prehoda čez nemško-italijansko mejo proti Sv. Križu.

Operativni štab VI. in XI. brigade je za napad na obe postojanki predvidel le dva bataljona, medtem ko je skoraj vse druge enote načrtoval za zavarovanja. To mu je narekovala številnost in moč sovražnikovih postojank na tem območju. V povelju je uvodoma navedel, da je v Jevnici okoli 100 sovražnikovih vojakov, Kresnicah 30, Litiji 450, Šmartnem 90, Poganeku 72, Lazah 190, Prežganju 94, na Bogenšperku 56, v Javorju 70 in Veliki Preski 140. Vsem zasedam je bilo ukazano, da morajo minirati ceste, rušiti železniške proge in postavljati razne druge ovire. Napad na postojanki bi moral biti hiter in odločen, pri čemer bi morali predvsem izkoristiti partop, ki ga je morala Šlandrova brigada pred napadom izročiti Zidanškovi, po likvidaciji Jevnice pa bi ga ta morala vrniti za napad na postojanko v Kresnicah. Operativni štab VI. in XI. brigade je določil za svoj sedež med akcijami Kresniške poljane. Da bi operacija čimbolje potekala, pa je določil konkretne naloge tudi službam zvez, sanitetni in obveščevalni službi. Za začetek napada je bil določen 6. november ob 22. uri.

Zaradi predvidene akcije je štab Zidanškove brigade sklical ob 16. uri na posvet vse bataljonske funkcionarje. Ob skupno izvedenih pripravah pa je bataljonom izdal tudi pismeno povelje za napad. Po posvetu so bataljonska vodstva pripravljala borce in starešine za akcijo.

Brigadno povelje za napad na Jevnico in za zavarovanja je bilo izdelano zelo nadrobno. Uvodoma je vsebovalo med drugim podatke, da je sovražnik utrjen v šolskem poslopju, katerega okna je zazidal in predelal v strelske line, da ščitijo zgradbo 3 težki in 6 lahkih mitraljezov ter 2 težka in 2 lahka minometa. Šolsko poslopje je bilo razen tega ograjeno z bodečo žico. Prvi bataljon je prejel nalogo, da mora postaviti zasedo od izliva potoka Slapnica v Savo pa do kmeta Kapeja oziroma do poti, ki vodi iz Laz prek grebena do ceste Laze—Kresnice. Bataljon je dalje imel nalogo zaminirati in razrušiti cesto, prav tako železniško progo ter zadržati za vsako ceno morebitno sovražnikovo prodiranje iz te smeri. Napad na postojanko so zaupali 2. bataljonu, ki je štel tedaj približno 130 partizanov. Mimo pušk naj bi imel v svoji oborožitvi še 10 lahkih mitraljezov, težki in lahki minomet ter

partop. Štab brigade je ukazal, da mora bataljon pričeti napadati z ognjem iz partopa in nato z ognjem iz vsega pehotnega orožja. Takšni ognjeni pripravi bi moral slediti juriš in zavzetje postojanke. Naloge 3. bataljona so bile postaviviti z eno četo zasedo pod vasjo Adamovci, z drugo nadzirati celotno območje proti Prežganju, medtem ko naj bi četa ostala s pratežem na starih položajih v Veliki Štangi. Četi, ki sta bili v zasedah, sta imeli nalogo pred seboj zaminirati in razrušiti ceste, napraviti na njih zaseke ter zadržati sovražnika za vsako ceno. Med 1. in 2. bataljonom ter sedežem štaba brigade, ki naj bi bil pri Bevcu v Jevnici, so določili kurirske zveze na vsake pol ure, za 3. bataljon pa vsako uro. Z operativnim štabom VI. in XI. brigade so predvidevali radijsko zvezo vsake pol ure, s Šlandrovo brigado pa vsako uro. Posebej so ukazali 1. in 2. bataljonu, da morata biti med akcijo povezana. Povelje je vsebovalo še naloge obveščevalni službi, minerjem, saniteti in intendanci. Umik bataljonov je bil predviden v Malo Štango. Tja so morali tudi bataljonski prateži z nalogo, da pripravijo za borce hrano. Povelju je bil priložen načrt postojanke v Jevnici, komandanti bataljonov pa so morali pred začetkom akcije izvršiti iz primerne daljave ogled položajev, ki so jim bili v povelju določeni.[48]

Akcija je potekala takole: Ob polosmih zvečer je krenil, da bi izvršil prejete naloge najprej 1. bataljon, ob 20. uri je šel za njim 2. bataljon, enote 3. bataljona pa so krenile ob 21. uri. Prvi bataljon je postavil zasedo na območju Slapnice, zaminiral in porušil je cestni most čez potok Slapnico, razstrelil železniško progo in delno razrušil cestni prepust pred zasedo. Pri miniranju mosta je minerje napadla sovražnikova patrulja, ki je štela 8 mož. Minerji so tedaj že prižgali vžigalno vrvico in se naglo umaknili. V trenutku, ko so prišli Nemci do mostu, se je razlegla močna eksplozija, ki je razdejala most in pobila 7 sovražnikovih vojakov. Sovražnik se na tem odseku pozneje ni več pojavil, zaseda pa se je umaknila ob šestih zjutraj. Drugi bataljon, ki sta ga vodila komandant Jože Antoličič in politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, je zasedel položaje okoli Jevnice po 22. uri. Spričo dobrega vodiča štabnega kurirja Kovačiča, domačina iz sosednih Ribč, in dobre organizacije približevanja postojanki, je bataljon prišel v neposredno bližino sovražnikovih bunkerjev neopazno. Borci so zasedli položaje na oddaljenosti kakih

50 m, partop pa jim je uspelo zaradi megle postaviti na približno 30 m pred postojanko. Ko se je bataljon pripravljal za nenaden napad, je 1. bataljon razstrelil cestni most. Sovražnikov stražar pred postojanko je postal pozoren in tedaj izstrelil za preplah nekaj strelov. Toda pohiteli so tudi napadalci. Partop je izstrelil mino, ki je odbila vogal blizu strehe in naredila v zidu razpoko. Takoj zatem se je oglasila iz vseh orožij sovražnikova obramba. Njen ogenj je bil zlasti močno usmerjen na partop, ki se je moral zaradi slabega kritja umakniti kakih 60 m od postojanke za vogal nekega gospodarskega poslopja. S partopom pa so se tedaj pričele težave. Že po prvem izstrelku je bil hudo ranjen njegov merilec. Zatem se je vnel oster boj med mitraljezci in strelci z obeh strani, zelo nevarno pa so zadevale tudi sovražnikove mine. Partizanski minomet je v oddaljenosti približno 200 m z dokaj natančnimi zadetki razbil 3 sovražnikove bunkerje. Medtem je drugi merilec postavil partop na nov položaj, toda zaradi tehnične okvare na mehanizmu udarne igle ni deloval. Partop so odnesli v zaledje in ga zasilno popravili. Po vrnitvi na položaj so izstrelili mino, ki je zadela v dimnik postojanke, naslednja mina pa je ob izstrelitvi odtrgala partopu podstavek in mu poškodovala mehanizem. Partop, ki je privlačil nase in na posadko ves čas napada močan sovražnikov ogenj, je bil tedaj dokončno izločen.. Bataljonu pa je bil pravzaprav v veliko breme in nesrečo. Ob njem sta padla merilčev pomočnik in vodnik Miran iz Trbovelj, med ranjenci, ki so bili zadeti pri partopu, pa je bil tudi vodnik Vili s Koroškega. Borci in starešine so si tudi na drugih mestih okoli utrjene šole močno prizadevali, da bi vdrli v postojanko. Ker pa se je sovražnik trdovratno branil in ker mu brez ustreznega težjega orožja ne bi mogli do živega, so ob pol šestih zjutraj prenehali z napadom in se umaknili v Malo Štango. Na položajih 3. bataljona se sovražnik ni pojavil.

Drugi bataljon je v nočnem napadu utrpel hude žrtve. Padli so štirje borci. Znani so Janez Drolc, bataljonski obveščevalec Mavricij Grošelj-Bojan in Viktor Vozelj. Pet partizanov je bilo hudo ranjenih, sedem pa lažje. Med ranjenimi so bili pomočnik političnega komisarja bataljona Damijan Brvar-Stojko, mitraljezec Igor Ponikvar in bolničarka 3. čete Silva. Pri reševanju in dajanju pomoči ranjencem se je tako, kot do tega boja že večkrat, tudi sedaj ponovno izkazala ko-

maj šestnajstletna bataljonska bolničarka Dora Jeler-Zlata (Trtnik). Izpostavljena sovražnikovim kroglam se je vso noč zadrževala v prvih napadalnih vrstah in pogumno reševala ranjene in padle soborce. O sovražnikovih izgubah govori poročilo štaba brigade, da je imel 19 mrtvih in 29 ranjenih.[49]

Enako neuspešna kot Zidanškova brigada je bila v nočnem napadu tudi Šlandrova brigada. Sovražnikova postojanka v Kresnicah, ki jo je branilo približno 38 nemških policistov in vojakov, je imela razmeroma močan obrambni sistem. Kljub prizadevnim napadom borcev in starešin in precejšnjim žrtvam, jim postojanke ni bilo mogoče zavzeti. Prvemu bataljonu, ki je postojanko napadel, je predvsem manjkalo težko orožje, s pomočjo katerega bi razbil sovražnikove utrdbe in nato postojanko zavzel. Šlandrovci so pričakovali, da jim bo Zidanškova brigada poslala partop, kar pa se žal ni zgodilo, ker se je, kot vemo, pokvaril. Šlandrova pa je sovražniku prizadejala vseeno občutne izgube. Obveščevalna služba iz Litije, kamor so pripeljali mrtve in ranjene iz kresniške postojanke, je sporočila, da so imeli Nemci več mrtvih in ranjenih. Precejšnje izgube v ljudeh pa je imela tudi Šlandrova brigada. Padli so 4, medtem ko je bilo ranjenih 8 borcev.[50]

Ob koncu lahko pripomnimo, da sta brigadi preveč računali na partop, ki pa je žal v nočni akciji usodno odpovedal. V tem je bil glavni spodrsljaj akcije, ki je bila sicer dobro zasnovana in resno pripravljena. Če bi v pripravah upoštevali tudi možnost neučinkovitosti partopa, bi se verjetno enote potem poslužile ustreznejše napadalne tehnike, s katero bi skoraj gotovo dosegle ugodnejši izid zastavljenih nalog.

Od Save na območja Žužemberka, Semiča in Kočevja

V noči od 6. na 7. november sta prišli Zidanškova in Šlandrova brigada na Savo. Borci so zrli v reko, pogledi pa so jim uhajali tudi prek nje v obsavsko hribovje. Toda velika želja po vrnitvi na Štajersko se jim ni uresničila. Zvečer sta brigadi krenili na vzhod proti Sv. Križu. V vrstah Zidanškove brigade je bilo 459, Šlandrove brigade 448 ter operativnega štaba VI. in XI. brigade 52 partizanov, skupno 959 borcev in starešin. Zidanškova brigada je svoje hudo ranjene oddala Šlandrovi brigadi, katere naloga je bila spraviti ranjence obeh brigad v bolnišnico. Dne 8. novembra je ob 8. uri prispela Zi-

danškova brigada po enajsturnem napornem pohodu v vasi Čebeljnik, Gradišče in Zelenec. Zaradi utrujenosti moštva so odpadle vojaške in politične ure. Borci so se okrepčali in počivali. Pogrešali so 3 borce ter menili, da so se med pohodom zgubili. Oddaljevanje od Save so borci Šlandrove brigade precej težje prebolevali kot borci Zidanškove. Med potjo proti Sv. Križu se jim je zgubilo ali dezertiralo kar 39. Od Štorovja pri Sv. Križu so šlandrovci nadaljevali zvečer pot ter prišli 9. novembra ob pol enajstih v Žužemberk. Od tod so odnesli ranjence v bolnišnico XV. divizije. Šlandrova brigada je razmestila svoje enote na Cvibelj in v Zafaro. Tu so ugotovili, da jim je na pohodu ponovno dezertiralo 34 partizanov. V štabu brigade so menili, da so borci dezertirali na Štajersko.[51]

Zidanškova brigada je bila 9. novembra na starih položajih v vaseh Čebeljnik, Gradišče in Zelenec. Po bataljonih so imeli vojaške in politične ure. V 2. in 3. bataljonu sta četnim starešinam predavala in se z njimi posvetovala komandant in politični komisar brigade. Vojaški del je obravnaval odpravljanje napak na pohodu v kantonmanu, taborjenju, v zasedah, na stražarskih mestih in drugod. Pri političnih izvajanjih pa je bil govor o političnih in vojaških dogodkih doma in v svetu, o priznanju NOV in PO Jugoslavije z vrhovnimi političnimi predstavniškimi telesi nove ljudske oblasti pri zaveznikih in upadanju vpliva sil reakcije kot o skorajšnjem zlomu vojaških formacij slovenskega domobranstva. V sestav brigade so se tega dne vrnili 3 borci 1. bataljona, ki so jih prejšnji dan pogrešali.

Brigada se je 10. novembra premaknila na nove položaje. Po triurnem pohodu je ob pol desetih prispela na Klanec pri Sv. Križu. Vojaštvo je počivalo in prejelo okusno hrano. V noči na 11. november pa je šla zopet na daljši pohod. Po deseturnem maršu je ob treh zjutraj prispela na položaje Trebča vas pri Žužemberku. Med premikom so se zgubili trije borci. Noč je bila hladna in prvi sneg je pobelil pokrajino. Borci so se po razmočenem terenu težko premikali, bili so zelo utrujeni, mokri, ozebli in nerazpoloženi.[52] Po počitku so imele enote vojaške in politične ure. Komandant in politični komisar brigade sta imela v 1. bataljonu tri ure trajajoča vojaška in politična izvajanja ter posvetovanja z vsemi četnimi starešinami, enako kot pred dvema dnevoma v 2. in 3. bataljonu. Sedaj sta še bolj zaostrila vprašanja discipline in borbenosti

enot ter obsodila napake, ki so bile storjene v bojih, na pohodih in krajih, kjer se je brigada ustavljala v zadnjem času. Slabo vreme z dežjem in mrazom ni obetalo neprimerno oblečenim in še slabše obutim borcem nič dobrega. Ker so te težave že nekaj časa šibale brigado, je njen štab poslal 11. novembra operativnemu štabu VI. in XI. brigade seznam potreb za vse borce. Za njeno številčno stanje 613 po seznamu ali 412 na mestu so sporočili, da nujno potrebujejo takole število oblačil, obutve in opreme: 388 plaščev, 378 vojaških jopičev in hlač, 368 parov čevljev, 615 parov spodnjega perila, 615 parov nogavic, 225 odej, 118 puloverjev, 254 šatorskih kril, 118 nahrbtnikov in 182 opasačev s priborom za strelivo.[53]

Iz navedenega seznama je razvidno, v kakšni stiski je bila brigada zlasti spričo obutve in oblačil.

Zidanškova brigada je 12. novembra po dveurnem pohodu prispela ob polsedmih zjutraj na območje Gornjega in Dolnjega Ajdovca. V povelju za premik na nove položaje jo je operativni štab VI. in XI. brigade opozoril na čuječnost pred sovražnikovo vohunsko službo. Brigadi so tudi ukazali, da prebivalci ne smejo vedeti za njene položaje in da jih njene enote zato ne smejo puščati iz vasi. Po bataljonih in četah so imeli politične in vojaške ure. Štab brigade pa je sklical sestanek vseh bataljonskih vojaških in političnih starešin. Na njem so analizirali vojaške in politične napake, ki so se pojavile v zadnjem obdobju po enotah in sprejeli sklepe za njihovo odpravljanje.[54]

Ob vrnitvi Toneta Vrhovška-Oskarja iz višjega intendantskega tečaja pri glavnem štabu NOV in PO Slovenije je izdal štab Zidanškove brigade odredbo o imenovanju intendantov. Vrhovška so postavili za brigadnega intendanta, Valentina Nerata-Bolta, dotedanjega intendanta 2. bataljona, za njegovega pomočnika, Antona Krenkerja-Švejka za intendanta štaba brigade, Alojza Vrbnika-Srečka pa za intendanta 2. bataljona. Z isto odredbo je štab brigade premestil bataljonski bolničarki Slavko Vogrinc (por. Gruden) iz 1. v 3. bataljon, Kristino Slemnik-Milko (por.Resnik) pa iz 3. v 1. bataljon.

Ob teh imenovanjih in premestitvah so zamenjali tudi četne bolničarke 1. in 3. bataljona. Tega dne so iz brigade poslali tri tovariše na intendantski tečaj, med katerimi je bil tudi dotedanji brigadni intendant Karel Kac. Nekaj kadrovskih sprememb so izvedli tudi med političnimi funkcionarji.

V 2. bataljon so na mesto ranjenega pomočnika političnega komisarja Damjana Brvarja-Stojka imenovali Pavla Sirka-Bregarja, Jožeta Deželaka, bataljonskega sekretarja SKOJ, ki se je vrnil iz nižjega partijskega tečaja, so postavili za pomočnika političnega komisarja 2. čete 3. bataljona, degradiranega Bojana Pupisa, na katerega je kazen zaradi disciplinskih prekrškov pozitivno vplivala, pa so zopet postavili za vršilca dolžnosti političnega komisarja čete.[55]

Brigadne patrulje so 12. novembra zvečer opazile sovražnikovo kolono približno 200 mož, ki je bila na pohodu iz Trebnjega skozi Globodol proti Novemu mestu. Druga sovražnikova kolona, ki je štela približno 150 mož in so jo prav tako opazili v večernih urah, pa je šla od Novega mesta proti Mirni peči. Zaradi premika teh kolon je poslala brigada v izvidnico še dodatno patruljo. Njena naloga je bila zbrati o sovražniku ponoči vse potrebne podatke. O pol desetih zvečer je poslal komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Andrej Cetinski-Lev povelje, da mora Zidanškova brigada zaradi sovražnikovega nastopanja proti Šlandrovi brigadi takoj poslati na Mačji hrib en bataljon. Hkrati je opozoril brigado, da mora biti v pripravljenosti, če bo treba pomagati šlandrovcem. To pa pozneje ni bilo potrebno, ker so sovražnikovo kolono, ki je prihajala od Arčelce proti Rebri, sami pregnali.

Tretji bataljon, ki so ga ponoči poslali z namestnikom komandanta brigade Bogdanom Knafličem-Ljubom na Mačkov hrib, se je zjutraj 13. novembra vrnil v sestav brigade. Čez dan so imele enote vojaške in politične ure, bataljonska vodstva pa so posebej organizirala sestanke. Borci so dobili dobro hrano in tudi v zadostnih količinah. Zvečer se je brigada premaknila na nove položaje. Po dveurnem pohodu je okoli dvajsete ure prišla v Sadinjo vas pri Žužemberku.

Na širšem operativnem območju Žužemberka sta bili Zidanškova in Šlandrova brigada neprestano na pohodih in premikih. Njuna osnovna naloga je bila varovanje osvobojenega ozemlja. Operativni štab obeh brigad ju je 14. novembra obvestil, da je iz Novega mesta prodrla na Uršna sela in v Ljuben sovražnikova enota v jakosti približno 700 mož ter da se pri Uršnih selah z njo že bojuje XII. brigada. Zidanškovi je ukazal, da gre takoj na pomoč enotam XII. brigade. Zaradi njenega odhoda je morala Šlandrova varovati zelo obsežno območje z leve strani Krke od Zagradca do Ajdovca. Druga

sovražnikova kolona pa je tega dne prodirala iz Kočevja proti Beli krajini. Zidanškova brigada je šla na pohod ob šestih zjutraj in je prispela v Verdun ob 15 uri. Ker so izvidnice poročale, da ni sovražnika na Uršnih selih in v Ljubenu, se je brigada ustavila na položajih Verdun-Hrib. Moštvo je dobilo tega dne en obrok dobre hrane, borbena morala pa je bila kljub utrujenosti večine borcev dobra.[56]

V noči na 15. november je dobila brigada sporočilo obveščevalne službe, da prodira sovražnik proti Semiču. Vreme je bilo grdo, dež pomešan s snegom je močno padal. Brigada, ki je tega dne štela 399 partizanov, je šla ob sedmi uri proti vasi Rožni dol, kjer je bilo slišati streljanje. Ob 13. uri je prispela na Hrib in Potoke nad Rožnim dolom. Tu je zvedela od obveščevalne službe in Cankarjeve brigade, da so se poražene sovražnikove enote že umaknile v Novo mesto ter da so jih razbile in pregnale enote IV. in V. brigade. Ob pol šestih zvečer je dobila Zidanškova brigada prek XV. divizije zapoznelo povelje VII. korpusa, da mora napasti sovražnikove enote pri Uršnih selih v hrbet. Ker je bil sovražnik med tem že pregnan, pa to ni bilo več potrebno.

Po nalogu štaba VII. korpusa je Zidanškova brigada 16. novembra krenila proti Žužemberku in prispela v vas Jamo 17. novembra ob pol sedmih zjutraj. Tako se je vrnila na območje Žužemberka, od koder je bila 14. novembra poslana zaradi sovražnikovega vdora v Belo krajino. Nemške in domobranske enote so v času od 12. do 16. novembra skušale prodreti globlje na osvobojeno ozemlje Bele krajine, kar pa so jim preprečile enote VII. korpusa.

Na šesturnem napornem pohodu proti Jami je za brigadno kolono zaostalo osem borcev. Ker so bili popolnoma bosi, sta jim blato in pesek tako močno razjedla noge, da so na pohodu omagali. Pozneje so jim poslali voz, ki jih je pripeljal v brigado.

V Jamo je brigada prišla zaradi priprav VII. korpusa za napad na močno sovražnikovo postojanko v Kočevju. Po enotah so imeli 17. novembra vojaške in politične ure, moštvo pa je dobilo tri obroke neslane hrane. Trije pogrešani borci so se vrnili, tri pa so poslali na zdravljenje.[57]

Zidanškova brigada se je znašla sredi novembra v mrazu, dežju in snegu pred resnimi težavami. Njeni borci so bili v letnih in ponošenih oblačilih, večje število je bilo bosih, večina

pa je imela neprimerno in izrabljeno obutev. Zelo se je poslabšala tudi prehrana. Obroki so se zmanjšali in ker so bile velike težave z nabavo soli ter začimb je bila hrana mnogokrat neslana in neokusna. Slabo hranjenim, prezeblim in od bojev ter napornih premikov izčrpanim borcem so pričele pohajati moči. V prvih dveh tednih v novembru se je zateklo po pomoč v brigadno ambulanto 33 borcev. V bolnišnico so jih poslali 17, na okrevanje 5, zaradi popolne izčrpanosti oziroma zaradi nezmožnosti opravljanja dolžnosti v operativnih enotah pa so jih odpustili iz brigade 5, medtem ko se jih je 6 zdravilo v brigadni ambulanti. Večina obolelih je imela črevesni katar, sledili so jim revmatiki in želodčni bolniki. Zaradi zmanjšanih pogojev za umivanje in čiščenje se je razširila srbečica, število ušivih pa se je povečalo v brigadi na prek 60 %. Težave pa je imela brigadna sanitetna služba tudi zaradi pomanjkanja zdravil in obvez. Številčno stanje brigade se je neprestano zmanjševalo. Poleg padlih, ranjenih, pogrešanih, obolelih, odpuščenih, premeščenih in tistih, ki so bili poslani v vojaške in politične tečaje, je bilo tudi nekaj dezerterjev. Dotoka novih borcev, ki bi nadomestili precejšen osip in poživili brigado, pa ni bilo. Podobne težave so bile tudi s starešinskim kadrom. Za padle in ranjene od prihoda na Dolenjsko ni bilo nadomestila. Precej jih je bilo premeščenih in poslanih na vojaško in politično usposobitev. Toda neznatno je bilo število borcev, ki so se vračali v brigado iz bolnišnic, z okrevanja ali iz tečajev za nižje starešine. Pomanjkanje nižjega starešinskega kadra so v brigadi še naprej reševali s krajšimi tečaji, ki so jih organizirali, kolikor so jim razmere dopuščale, pri štabu brigade in štabih bataljonov. Ker ni bil minerski vod v novembru polno izkoriščen, so ga zmanjšali od 15 na 7 mož. Osem borcev so porazdelili na najpotrebnejša mesta. Še naprej pa je moral štab brigade posvečati veliko skrb delu štirinajstčlanskega obveščevalnega voda in voda za zveze, saj je pomen obeh v bojih proti sovražniku na Dolenjskem izredno porasel. V posebno neugodnih razmerah je delovala intendantska služba. Bili so primeri, ko so se člani gospodarskih komisij tako ali drugače izognili brigadnim intendantom. Ti so potem morali na lastno pest nabavljati hrano po vaseh in zaselkih, kakor so vedeli in znali. Politični komisar brigade se je zaradi takšnega odnosa gospodarskih komisij do Zidanškove brigade pritožil predpostavljenim in med drugim pripomnil, da so druge brigade

bolje oskrbovane s hrano in da se zato tudi bolje hranijo kot Zidanškova brigada. Pritoževal se je tudi, da se na novih območjih brigadi izmikajo tudi predstavniki civilnih oblasti, od katerih bi ob prihodu neobhodno potrebovali vsestranskih za brigado pomembnih informacij, pomoči ter njihovega sodelovanja.

Po ukinitvi propagandnega odseka v brigadi je moral tudi to dodatno delo opravljati s skojevsko organizacijo politični komisar brigade. Ker pa je bil preobremenjen s številnimi drugimi dolžnostmi in zaradi nepretrganih premikov in drugih obveznosti enot je bila kulturna in propagandna dejavnost v tem času znatno zmanjšana. Uspešno pa je pod vodstvom Staneta Dolanca delovala v brigadi vojno-dopisniška služba.

O vojaških in političnih urah je bil že govor. Bile so vselej, kadar so prilike dopuščale. Mimo že omenjenega je treba poudariti, da so imeli po vseh bataljonih politične ure, posvečene 27-letnici oktobrske revolucije in da so ob tem popularizirali uspeh Rdeče armade ter njeno pomoč osvobodilnemu boju jugoslovanskih narodov. Obravnavali so tudi govor maršala Tita, zlasti poglavje o rešitvi nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji. Za politično delo med prebivalstvom, ki je bilo osvobodilnemu boju v precejšnji meri nenaklonjeno, so v brigadi omenili, da je skoraj brez pomena. Pri družinah, ki so imele svojce pri domobrancih, so opazili, da njihovo navdušenje za nemško-domobranski tabor upada.

Sredi novembra je bilo v brigadi 90 članov KPS, 37 kandidatov in 109 skojevcev, skupno 236 komunistov. Pri številčnem stanju 402 borcev v brigadi je bilo članov in kandidatov KP ter SKOJ blizu 60 %. V času od 13. oktobra do 17. novembra so v KP sprejeli 11 novih članov.

Ob koncu naštevanja razmer, stanja ter notranje dejavnosti brigade ne moremo mimo vprašanja, od kod je brigada črpala v tem času moči za premagovanje tolikih težav, s katerimi se je morala vsakodnevno spopadati. Brigadno vodstvo je opazilo, da je spričo velikih naporov, ki so jih morali borci in starešine prenašati, padlo splošno razpoloženje, medtem ko je bilo borbeno razpoloženje nekoliko manj prizadeto. Politična in vojaška vodstva so si zato na vso moč prizadevala pregnati malodušje, ki se je po brigadi že širilo. Posebno pozornost so posvečali utrjevanju discipline, kar se je ugodno kazalo na stopnji borbenega duha med moštvom. Borce so na

sestankih prepričevali, da je treba pomanjkanje toplih oblačil, obutve, primerne prehrane, utrudljive pohode kot druge težave premagovati enako kot sovražnika v boju ter vztrajati v tem zagrizenem samopremagovanju do konca. Pri večini moštva so spodbudne besede starešin zalegle. Borci so se s težavami zavestno spoprijeli, nekatere so uspešno premagovali, druge pa potrpežljivo prenašali. Pri iskanju izhoda iz težkega stanja, kjer je bila brigada prepuščena bolj ali manj iznajdljivosti svojih starešin in ko ji je štab VII. korpusa samo obljubljal pomoč v oblačilih, v obutvi, zdravilih, sanitetnem materialu in reševanju drugih težav, je pričelo pri mnogih prevladovati mnenje, da bi se dalo večino na Dolenjskem nerešljivih težav rešiti z vrnitvijo prek Save. Primeri posameznih ubežnikov so bili rezultat takšnih razmišljanj. V boj proti nalezljivemu in za brigado nevarnemu lokalnemu patriotizmu pa sta se takrat prizadevno vključili tudi partijska in skojevska organizacija. Pomočnik političnega komisarja brigade Alojz Vindiš-Dunda je pisal v svojem poročilu, da tovariši še zmeraj ne morejo pozabiti Štajerske ter da je bila v tem času glavna naloga partije preprečiti za vsako ceno ubežništvo, ljudem pa izbiti iz glave idejo po vrnitvi na Štajersko. Na bataljonskih sestankih komunistov so se temeljito pomenili še o nujnosti bojevanja brigade na Dolenjskem, da je treba s pospešenim vojaškim in političnim delom dvigniti splošno in borbeno moralo moštva, zboljšati disciplino ter doseči odgovornejše delo vodnih in četnih starešin. Enake naloge kot članom KPS in kandidatom je partijski sekretar prenesel tudi skojevski organizaciji. Tako je bila dolžnost vseh politično organiziranih borcev, da morajo v smislu sprejetih sklepov za premagovanje težav vplivati na soborce, ki niso bili člani in kandidati KP ter SKOJ. Rezultati intenzivnega kolektivnega in individualnega dela z ljudmi so se že v kratkem času izkazali.[58]

Štab VII. korpusa je pohvalil štaba Zidanškove in Šlandrove brigade za njuno požrtvovalno delo. Oba pa je kritiziral, da stalno težita za vrnitvijo na Štajersko, kar vpliva tudi na borce, ki ne kažejo nobene volje, da bi ostali na Dolenjskem. Po njegovem mnenju je to poglavitni vzrok za dezerterstvo. Štab VII. korpusa je dalje v svojem poročilu, ki se nanaša na prvo polovico novembra, poudaril, da je dobil dovolj orožja in streliva ter veliko oblek in obutve, tako da ta problem ni

več pereč. Nepreskrbljene pa so ostale še XII., VI. in XI. brigada, del IV. brigade in vsi trije odredi. V pričakovanju nadalnjih zavezniških pošiljk so izrazili upanje, da bodo v kratkem oskrbeli tudi omenjene enote.[59]

Sodelovanje v napadu na Kočevje

Štab VII. korpusa je dalj časa pripravljal napad na Kočevje. Ta močno utrjena postojanka je bila za Nemce in domobrance pomembno izhodišče za izpade proti Suhi krajini, Kolpi in na osvobojeno ozemlje Bele krajine. V njej je bilo okoli 350 Nemcev in približno 300 domobrancev. Napad na Kočevje pa je zahteval razporeditev močnih partizanskih enot tudi na zavarovanja, saj je imel sovražnik novembra po vsej Dolenjski številne enote, s katerimi bi lahko udaril napadalcem v hrbet in bi tako ogrozil uspeh operacije. V akcijah proti VII. korpusu sta bili pomembni sovražnikovi izhodiščni oporišči Novo mesto in Kočevje.

V njih so zbrali tudi enote, s katerimi so izvršili 13. novembra vdor v Belo krajino. Kolona, ki je krenila iz Novega mesta, je štela približno 1.100 mož, kočevska kolona pa okoli 1.800 mož. Zaradi te nemško-domobranske akcije je ukazal glavni štab NOV in PO Slovenije štabu VII. korpusa, da takoj po vrnitvi domobranskih in nemških enot v postojanke napade in uniči sovražnikovo postojanko v Kočevju ter da razširi osvobojeno ozemlje. Potreba ofenzivne akcije enot VII. korpusa se je pokazala tudi zato, ker so prišle po obvestilih obveščevalne službe na Dolenjsko nemške okrepitve, katerih namen je bil nadaljevati z izpadi in tako preprečiti enotam VII. korpusa izvajanje ofenzivnih operacij, obenem pa zavarovati prometne zveze na Dolenjskem. Štab VII. korpusa je s pripravami pohitel in 17. novembra ukazal XVIII. diviziji, da napade naslednji dan 18. novembra takoj po zavezniškem bombardiranju postojanko v Kočevju in jo uniči. Za okrepitev ji je dodelil topništvo in tankovski odred. Petnajsta divizija je dobila nalogo varovati z dvema brigadama smeri proti Ribnici in Novem mestu, s položajev Lašče, Gradenc, Sv. Katarina pa so bili dolžni zavarovati dostope od Št. Vida in Stične borci Zidanškove. Njihova naloga je tudi bila nadzirati z bojnimi patruljami teren proti Ambrusu, Korinju in Zagradcu ter vzdrževati zveze z enotami dolenjskega vojnega področja na des-

nem bregu Krke, ki so jih določili za obrambo prehodov čez reko. Zidanškova brigada je bila še dolžna napasti sovražnika, če bi prodiral iz Velikih Lašč ali Grosupljega prek Korinja in Ambrusa. Šlandrovi brigadi je bila v začetku namenjena vloga korpusne rezerve na Mali gori, kjer je bil določen tudi sedež operativnega štaba VI. in XI. brigade.

Zavezniška letala so 18. novembra neuspešno bombardiranja Kočevje, potem je okrog 11. ure sledil na postojanko napad enot XVIII. divizije. Spopadi so bili ostri, v popoldanskih urah pa so Nemci in domobranci naredili izpad iz postojanke. Štab VII. korpusa je zato premestil Šlandrovo brigado bliže h Kočevju. Njene enote so prispele v Željne pri Kočevju 19. novembra v jutranjih urah.[60]

Zidanškova brigada je zasedla v noči na 18. november ob 3. uri zjutraj položaje Plešivica, Sv. Katarina, Gradenc in Lašče (južno od Žužemberka). Ker se sovražnik tega dne ni pojavil na območju njenih zavarovanj, so ves dan imeli vojaške in politične ure, mimo tega pa so sklicali še sestanke bataljonskih in četnih vojaških ter političnih starešin. Zaradi slabe, neslane, neokusne in nedovoljne hrane je bilo vojaštvo nerazpoloženo. Štab brigade je poslal zvečer proti Muljavi v ekonomsko akcijo svoj 3. bataljon. Pripomniti je treba, da je obveščevalna služba ob 15. uri sporočila prihod sovražnikovega vojaštva v Marinčo vas in Globoko. Brigada je poslala v te vasi takoj patrulje, ki pa so ugotovile, da se je sovražnik že umaknil. Na pohodu proti Muljavi so obveščevalci opozorili tudi 3. bataljon, da je prispel sovražnik v Zagradec in Dečjo vas, toda ker so patrulje ugotovile, da ni sovražnikovih enot v teh krajih, je bataljon nadaljeval pot proti Muljavi.

Na položajih Zidanškove brigade je bilo tudi naslednjega dne 19. novembra vse mirno. Patrulje so bile razposlane v smeri morebitnega sovražnikovega prihoda, prav tako pa so bile, podobno kot prejšnjega dne, postavljene na pomembna mesta močne zasede. Moštvo je imelo v dopoldanskih urah vojaške, v popoldanskih urah pa politične ure. Na podčastniški tečaj je šlo iz brigade 6 partizanov, 2 pa sta šla na tečaj za telegrafiste. Ob pol enajstih dopoldne se je vrnil z uspešnega pohoda 3. bataljon. Z njim sta šla v Muljavo dva člana gospodarske komisije, ki sta mu pomagala pri nakupu živeža, živine in vina. Nakup v Muljavi je bil zelo izdaten. Bataljon

je pripeljal 600 kg krompirja, 250 kg fižola, 110 kg moke, približno 600 kg težkega bika, 686 kg težkega vola in 250 litrov vina.[61]

Povsem drugače kot na območju Zidanškove brigade je bilo 19. novembra na položajih Šlandrove brigade in na položajih enot XVIII. ter XV. divizije. Šlandrovci so tega dne z juriši pregnali domobrance, ki so se utrdili na koti 565 nad Kočevjem, in s položajev ob cesti, ki pelje od Gorenja proti Mali gori. Zaradi odločnega odpora sovražnikovih enot v Kočevju niso dosegle brigade XVIII. divizije pomembnejših uspehov. Z boji so nadaljevale še ponoči. Napadeni postojanki v Kočevju je šel na pomoč iz Velikih Lašč V. bataljon slovenskih domobrancev, ojačan z deli 29. posadne čete. Na območju Rakitne se je spopadel z enotami XV. divizije, ki so mu preprečile prodor proti Kočevju. Zavezniška letala so priletela nad Kočevje tudi 20. novembra. Ponovno neuspešno bombardiranje so izvedla pred 10. uro. Osma brigada je nato uničila 3 bunkerje, X. brigada se je morala zaradi sovražnikovega izpada iz postojanke umakniti, enote IX. brigade pa so se do jutra bojevale z 61. posadno domobransko četo, ki se je poskušala prebiti iz Kočevja proti Klinji vasi in se povezati z ojačenim V. domobranskim bataljonom. Blizu enih popoldne sta prodrli na položaje okrog Gorenja, kjer sta bili IX. in Šlandrova brigada, koloni kakih 300 domobrancev. Ta prodor je odločilno vplival na nadaljnji potek operacij VII. korpusa. Ob 13. uri bi namreč moralo pričeti obstreljevati utrdbe v postojanki korpusno topništvo in po polurni topniški pripravi bi moral slediti odločilni napad pehote in tankov na Kočevje. Zaradi neugodnega razvoja bojev na položajih IX. in Šlandrove brigade je moralo topništvo prenehati z obstreljevanjem in se umakniti v Onek. Tako je odpadel odločilni napad na postojanko. S položajev Gorenje in kota 470 so pričeli domobranci prodirati proti Šlandrovi in IX. brigadi. Boji so potekali blizu Nanosa, nad Klinjo vasjo in v bližini Željn. Šlandrovci so se zaradi premoči domobrancev umaknili na koto 565, medtem ko so domobranci držali območje Klinje vasi. Šlandrovcem in borcem IX. brigade sta nato prišla na pomoč tanka iz Šalke vasi. Domobranci so se umaknili na južna področja Konjskega, od tod pa jih je Šlandrova brigada z dvema četama IX. brigade prisilila k umiku v Gorenje.

Za operacijo na Kočevje je bil usoden prodor ojačenega V. domobranskega bataljona. Šlandrova brigada je njegove enote odločno zadrževala do popoldneva. Ker pa se je po mnenju šlandrovcev prezgodaj umaknil njihov sosednji bataljon IX. brigade, ki bi moral na položajih še vztrajati, so se domobranci Kočevju tako nevarno približali, da ni bilo več pogojev za izvedbo odločilnega napada. Iz Gorenja in iz Konca vasi je V. domobranski bataljon prodrl proti večeru v Kočevje, prav tako pa tudi vojaški kamion z 32 možmi iz Ribnice, ki sta ga spremljala tanka. Sovražnikova postojanka je bila tako sedaj znatno okrepljena in štab VII. korpusa je izdal ponoči svojim enotam povelje za premik na nove položaje.

Operativni odsek VII. korpusa je ocenil celotno akcijo kot neuspešno in navedel, da je bilo za temeljite priprave za napad premalo časa, da je imel na voljo nenatančne podatke obveščevalne službe, da je bilo vključenih v napad na postojanko premalo enot, pomanjkanje zveze med pehotnimi enotami, neusklajenost med pehoto in letalstvom, topništvom ter tankovskim odredom. Dalje so med drugim ugotovili, da enote niso poskušale izvesti odločilnega napada, da so premalo izkoristile noč za napade na bunkerje. Nanizali so še nekaj objektivnih in subjektivnih vzrokov, zaradi katerih se je akcija neuspešno končala. Toda kjub temu da ni dosegla zastavljenega cilja, je bila vendar pomembna, ker je preusmerila enote VII. korpusa iz defenzive v ofenzivo.[62]

Na položajih Zidanškove brigade je bilo 20. novembra vse mirno. Vršile so se vojaške in politične ure, poleg tega pa so borci čistili orožje in opremo. S hrano so bili zadovoljni, ker so dobili tri zadostne in okusne obroke. Nasploh je bilo razpoloženje moštva tega dne ugodno. Ob 18. uri je brigada krenila po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade proti položajem Mala gora—Klinja vas. Toda ko se je tem položajem približala, je prejela novo povelje, da se mora vrniti na stare položaje, kamor je prispela naslednjega dne 21. novembra ob 8. uri zjutraj. Prek dneva so borci počivali, zvečer pa je šel 2. bataljon po hrano za Zidanškovo in Šlandrovo brigado. Po umiku obeh brigad od Kočevja sta bili brigadi znova na zavarovanjih osvobojenega ozemlja na območju Žužemberka, medtem ko so enote VII. korpusa varovale pred vdorom sovražnikovih enot Belo krajino.[63]

Enote Zidanškove brigade so bile 22. novembra na položajih Plešivica—Sv. Katarina. Dopoldne so imeli borci vojaške, popoldne pa politične ure. Pri slednjih so brali tekočo literaturo, najnovejša poročila in dnevno povelje maršala Stalina. Borcem so tudi govorili o revolucionarnem življenju tragično preminulega komandanta glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franca Rozmana-Staneta. Ob 18. uri pa je bil v operativnem štabu VI. in XI. brigade sestanek vseh političnih funkcionarjev brigade. Brigado je tega dne zapustilo kar 22 partizanov. Jože Antoličič je šel v oficirsko šolo, njegovo mesto komandanta 2. bataljona je zasedel dotedanji komandir 2. čete 2. bataljona Jaroslav Soušek-Zdeno. Za ustanovitev zaščitne brigade pri vrhovnem štabu NOV in PO Jugoslavije je brigada poslala 6 dobro oboroženih borcev in starešin, 6 jih je šlo v podčastniške tečaje, 7 je bilo poslanih na zdravljenje v gornjesavinjsko območje, 2 pa sta bila odpuščena iz zdravstvenih razlogov. Naslednjega dne 23. novembra, se je brigada premestila. Njene enote so šle na pohod ob 4. uri, na položaje Trebča vas in Mačji hrib, vzhodno od Žužemberka, pa so prispele ob 7. uri zjutraj. Tudi tega dne je šlo iz brigade 8 tovarišev, medtem ko se je iz bolnišnice vrnil eden. Od omenjenih so šli štirje na oficirske tečaje, dva v radiotelegrafski tečaj, eden k letalcem, šef obveščevalnega centra v brigadi Jože Šacer je napredoval za šefa obveščevalnega centra pri operativnem štabu VI. in XI. brigade, v brigadi pa ga je nadomestil Aleš Franc. Ker je brigado zapustilo samo v zadnjih dveh dneh kar 30 borcev in starešin, se je njeno številčno stanje zmanjšalo na 378 ljudi.[64]

Mimo vojaških in političnih ur, ki so jih imeli 24. novembra po enotah, je namestnik komandanta brigade Bogdan Knaflič-Ljubo sklical vse vojaške starešine 1. in 2. bataljona in se z njimi dogovarjal o vojaških in drugih aktualnih zadevah. Zvečer se je 1. bataljon premestil v Sadinjo vas, 2. na Vinkov vrh, medtem ko je 3. bataljon ostal na Mačkinem hribu. Pol ure po polnoči so izvedli v 1. bataljonu s streljanjem preplah. Z uspehi šolske alarmne vaje so bili v štabu brigade zadovoljni, saj so prišle strelske čete na položaje v eni minuti, četa težkega orožja pa je bila pripravljena za boj v petih minutah.

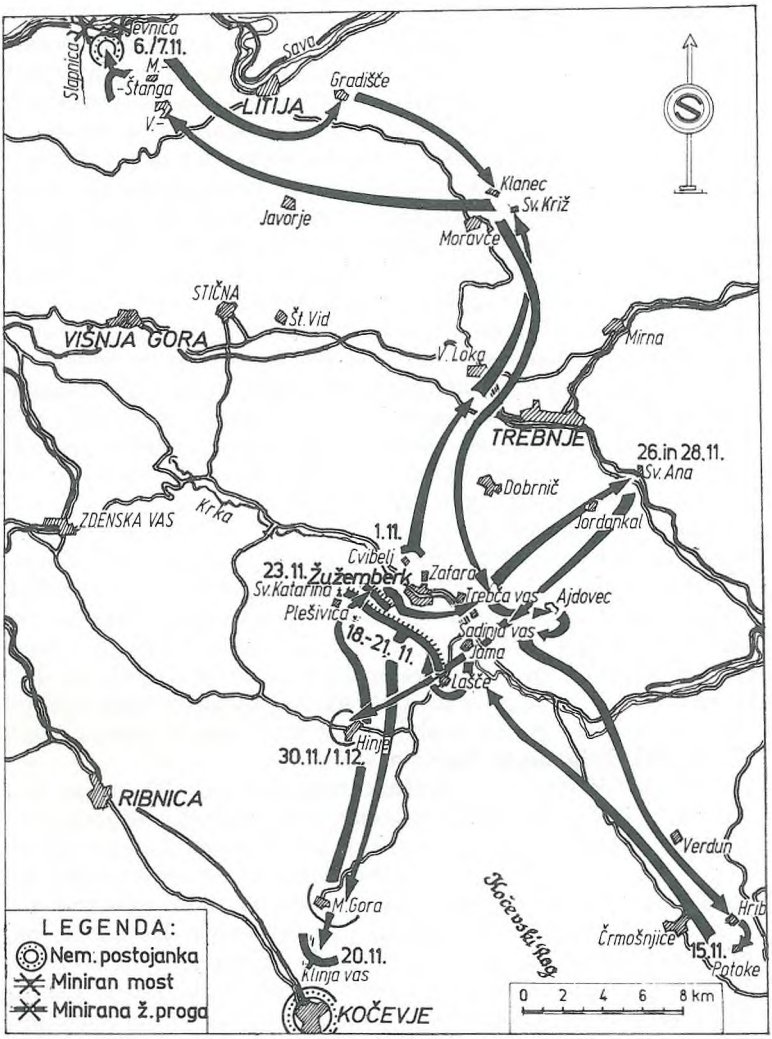
Brigada je ostala na istih položajih do konca novembra. Ta izredni premor so po enotah izrabili za vojaško in politično

usposabljanje borcev in starešin, za urejanje enot, čiščenje orožja, namestnik komandanta brigade pa je opravil posvet vojaških starešin tudi v 3. bataljonu. Po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade sta šla 26. novembra ob polsedmih zvečer 1. in 2. bataljon na zavarovanje transporta živeža in živine, ki ga je izvajala XII. brigada. Na položajih pri Jordankalu in pri Sv. Ani sta bila bataljona pripravljena na morebitni izpad sovražnikovih enot iz novomeške postojanke. Na zavarovanju transporta, ki je šel po cesti Mirna—Račje selo—Velika Loka—Občine—Žužemberk, so sodelovali tudi šlandrovci. Bataljona Zidanškove brigade sta se vrnila na stare položaje 27. novembra ob 12. uri. Že naslednjega dne sta morali brigadi ponovno poslati vsaka po dva bataljona na zavarovanje prevoza hrane od nemško-italijanske meje proti Žužemberku. Na položajih Jordankal in Sv. Ana, kjer so bili borci Zidanškove vso noč, se sovražnik ni pojavil, medtem ko so šlandrovci na območju Občin naleteli na domobrance in se z njimi ostro bojevali pet ur.[65]

Dne 29. novembra je bila Zidanškova brigada v dopoldanskih urah obveščena, da prodira sovražnik proti Ajdovcu. Njeno posredovanje pa ni bilo potrebno, ker ga je odbila XII. brigada. Iz brigade je šlo tega dne 5 partizanov. Tako so poslali brigadnega intendanta Toneta Vrhovška-Oskarja v operativni štab VI. in XI. brigade, kjer je prevzel dolžnost šefa intendanture, ki so jo morali zaradi nakazanih potreb ustanoviti. Štiri borce pa so poslali prav tako operativnemu štabu VI. in XI. brigade za kurirje.

Proti Ajdovcu je sovražnik nastopal tudi 30. novembra. Operativni štab VI. in XI. brigade je zato okoli poldneva ukazal Zidanškovi brigadi, da takoj pošlje proti sovražnikovim enotam dva bataljona. Po prihodu na območje Ajdovca sta bataljona zvedela od XII. brigade, da so tudi tega dne kot dan poprej sovražnika pregnale njihove enote. Ko sta se bataljona vračala na stare položaje, je iz neugotovljene smeri priletela krogla in smrtno zadela borca v koloni. V nočnih urah je prejela Zidanškova brigada povelje za premestitev. Na nove položaje Hinje in Hrib južno od Žužemberka je prispela 1. decembra ob 10. uri dopoldne.[66]

Da sta Zidanškova in Šlandrova brigada nujno potrebni obleke in zlasti obutve ter večje pozornosti s strani štaba VII. korpusa, je 27. novembra med drugim opozoril CK KP Slove-

Bojna pot brigade novembra 1944

nije tudi pomočnik komisarja štaba IV. operativne cone Matevž Hace. Obljubil je, da bodo skušali brigadama poslati nekaj sto parov čevljev iz delavnic IV. operativne cone. Dezerterstvo borcev iz obeh brigad na Štajersko je pojasnjeval kot pojav njihovega lokalnega patriotizma ter ga povezoval z velikimi težavami, na katere sta brigadi naleteli na Dolenjskem ter poudaril tudi delno krivdo štaba VII. korpusa, od katerega nista brigadi v tem času še ničesar prejeli.[67]

V zadnjih dneh novembra je Zidanškova brigada končno prejela od intendanture VII. korpusa večje število oblek in čevljev. Pošiljka pa kljub temu ni zadovoljila velikih potreb, ki so še naprej predstavljale glavni problem v brigadi. Pri delitvi so upoštevali najpotrebnejše, medtem ko se jih je mnogo prav tako potrebnih obutve in oblek moralo sprijazniti z obljubo, da bodo prišli kmalu na vrsto. Prejem prve pošiljke oblačil in čevljev je znatno vplival k boljšemu razpoloženju v brigadi.

Mesec november, zlasti pa njegova druga polovica, je bila značilna za odhod številnih kadrov iz brigade. Poleg že omenjenih so jo zapustili še tile: vojni dopisnik pri štabu brigade Stane Dolanc je napredoval za vojnega dopisnika IV. operativne cone, v oficirske šole pa so šli Franc Janša, Anton Orehek-Robi, Ivan Rubin in Jože Zalokar. V mornarico so bili premeščeni brigadni referent za orožje Albin Dušak, Anton Homan in Jože Lorbek. Zaradi obolelosti je bil poslan na razpoloženje štabu IV. operativne cone prvoborec četni komandir Franc Korče.

Za četna komandirja so v tem času postavili dotedanjega namestnika komandirja Ivana Kovačiča-Gandija ter Ivana Razdevška, ki je bil pred tem v službi zveze pri štabu brigade.[68]

Meseca novembra so v brigadi odkrili nekaj primerov kraje in primer poskusa kraje. Da bi take pojave v kali zatrli, so vse prestopnike izročili v nadaljnji postopek sodnemu senatu, ki je deloval za obe brigadi od meseca septembra pri štabu Zidanškove brigade. Političnega komisarja čete, ki so ga zalotili pri poskusu kraje, so degradirali na stopnjo borca, ga kaznovali s partijskim ukorom ter ga kot druge izročili v postopek sodnemu senatu brigade. S smrtno kaznijo pa so 30. novembra obsodili borca, ki je ukradel pri kmetu v čebelnjaku med. Za tako oster ukrep so se odločili, ker je bil že pred

tem dejanjem obsojen zaradi večkratnih kraj na smrt in pozneje pomiloščen. Vendar so ga tudi tokrat pomilostili.[69]

Na novih položajih Hinje—Hrib se je Zidanškova brigada zadrževala od 1. do 6. decembra. Na tej predstraži osvobojenega ozemlja je brigada tudi teh šest dni koristno porabila za urejanje in utrjevanje enot kot za vojaško in politično delo. Pri vojaških urah so se urili v ravnanju z avtomatičnim orožjem ter težkim minometom, mimo tega pa so imeli še različne pehotne vaje. Na političnih predavanjih so borcem govorili o pomenu Osvobodilne fronte na terenu, odnosih do prebivalstva, borbenih tradicijah partizanskih enot ter odloku o amnestiji za tiste, ki se še želijo vključiti v NOV in PO Slovenije.

Dne 3. decembra je okoli 12. ure sporočila obveščevalna služba, da prihaja od Žvirč proti Ratjemu sovražnikova kolona. Štab brigade je takoj poslal 2. bataljon na položaje Dečje gore. Sovražnika so borci pričakovali na koti 577 in drugih položajih do 17. ure. Ker pa do njih ni prišel, so se vrnili v vas Hrib. Sovražnik je ponovno prodrl v bližino brigade 6. decembra. Obveščevalci so okoli 13. ure sporočali, da se njegove enote približujejo Smuki. Brigada je poslala proti omenjeni vasi en bataljon. Izvidniška patrulja je v kratkem času ugotovila, da se je sovražnikova kolona umaknila. Sovražnik se je torej brigadi približal prvič z zahodne, drugič pa z vzhodne strani. Na osnovi njegove izvidniške dejavnosti lahko sklepamo, da je pripravljal enote za izpade proti osvobojenemu ozemlju.

V teh dneh je bila brigada aktivna tudi pri zbiranju živeža. Njene enote so izvedle kar tri uspešne ekonomske nočne akcije.

Brigado je 4. in 5. decembra zopet zapustilo šest borcev in starešin. Komandir 1. čete 3. bataljona Franc Herle-Nande je bil premeščen v Šlandrovo brigado za komandanta 1. bataljona, politični komisar 2. čete 1. bataljona Anton Tevž pa za političnega komisarja istega bataljona. Zaradi izčrpanosti in telesne oslabelosti so poslali na okrevanje v gornjesavinjsko območje tri borce in borko Marijo Potočnik-Lenko. Ob odhodu te skupine je brigada štela na mestu 369 partizanov.

Operativni štab VI. in XI. brigade je 4. decembra med drugim poročal štabu IV. operativne cone, da se je stanje v enotah v zadnjem času vidno zboljšalo in da so k temu v glavnem prispevali uspešni boji proti sovražniku, razvoj dogod-

kov v svetu ter pošiljka oblačil in čevljev. Po njegovem mnenju niso bila dezerterstva le vzrok hrepenenja po Štajerski, temveč tudi posledica birokratizma, zlasti v Šlandrovi brigadi, da pa so bila verjetno tudi organizirana. Ker so bile enote na Dolenjskem močno obremenjene z zavarovanji, bi jih morali po mnenju operativnega štaba VI. in XI. brigade številčno okrepiti, da bi tako razbremenili borce prekomernih dolžnosti, kar bi prispevalo k zboljšanju njihovega razpoloženja. Zaradi kadrovskih težav so predlagali, da bi jim poslali nekaj funkcionarjev s Štajerskega. Malodušje, ki po enotah še vlada, pa so menili, da bi lahko dokončno odpravili, in dosegli tudi boljše vojaške ter politične uspehe, če bi za brigadi prejeli potrebno obutev, obleko, perilo, sol in vsaj nekaj avtomatskega orožja.

V Hinju so 5. decembra obiskali brigado novi komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije general Dušan Kveder-Tomaž, članica CK KPS Vida Tomšič, politični komisar VII. korpusa Janez Hribar, medtem ko se je partizanski duhovnik Jože Lampret zadrževal v brigadi že nekaj dni. General Kveder je sklical po ogledu enot posvet vseh vojaških starešin. Vida Tomšič se je sešla po enotah s komunisti, potem je sodelovala tudi na skupni partijski konferenci Zidanškove in Šlandrove brigade. Na njej je med drugim govorila o učinkovitejših oblikah delovanja organizacij KPS v NOV ter o vojaško-političnih dogajanjih pri nas in v svetu. Janez Hribar se je sešel z vsemi političnimi komisarji brigade in jim posredoval nadrobna navodila za nadaljnje delo. Vsi posveti so bili uspešni, saj so borce znova spodbudili k premagovanju težav, funkcionarji pa so na njih dobili potrebna navodila za nadaljnjo vojaško in politično dejavnost.[70]

Ob zadrževanju Zidanškove brigade v Hinjah velja omeniti, da so belogardisti napadli vsako partizansko enoto, ki je prišla v ta kraj po navadi že kar prvi dan. Znano je, da so jih njihovi sodelavci ob prihodu partizanov nemudoma obveščali. Ker je bil takrat v brigadi partizanski duhovnik Jože Lampret, so se v štabu domenili, da bo bral domačinom in drugemu bataljonu mašo. Za ministriranje so določili štabnega intendanta Alberta Časa-Tomaža in kurirja Tončka Kropuška. K maši je prišlo precej vaščanov, med katerimi je bilo največ starejših žensk in otrok. Zaradi takšnega ravnanja so vaščani Zidanškovo brigado še kar prijazno sprejeli, belogar-

disti pa je prve dni niso napadli. Partizani so si to razlagali tako, da jih belogardistični sodelavci niso takoj ovadili. Poskus približevanja vaščanom, ki so bili pod močnim belogardističnim vplivom, s pomočjo partizanskega duhovnika kaže, da so si v brigadi prizadevali vzpostaviti dobre odnose. Kot je znano, pa so poskušale belogardistične enote čez nekaj dni brigado v Hinjah kljub navedenemu dvakrat presenetiti, kar pa jim zaradi dobrih zavarovalnih ukrepov brigade ni uspelo. Brigada je pozneje zvedela, da je glavni belogardistični sodelavec župnik. Posamezne borce, ki so prihajali k njemu na spoved in tudi druge je spraševal o zaupnih vojaških zadevah. Obveščevalci so v zvoniku odkrili radijski oddajnik, s katerim je župnik sproti obveščal domobrance, medtem ko je imel generator na ročni pogon skrit v zakristiji. Župnika so aretirali, zaradi nepazljivosti stražarjev pa jim je zbežal.[71]

Hudi boji na območju Občin

Enote VII. korpusa so nenehno ogrožale sovražnikov promet na cesti Ljubljana—Stična—Novo mesto. Ker pa je bila ta prometna zveza za Nemce in domobrance zelo pomembna, so se odločili za osnovanje še štirih novih postojank, katerih naloga naj bi bila zagotoviti promet na odseku med Stično in Novim mestom. Nove postojanke so nameravali vzpostaviti v vaseh Veliki Gaber, Občine, Sv. Ana in Daljni vrh. Za zavarovanje utrjevalnih del pri novih postojankah so domobranci poslali tele enote: dne 5. decembra sta dve in pol četi 1. domobranskega bataljona iz Stične zavzeli položaje Veliki Gaber—Medvedjek. Enaintrideseta in 32. četa ter težka četa 4. domobranskega bataljona iz Št. Vida so zasedle območje okoli Občin. Peti alarmni bataljon z delom 11. čete 3. bataljona 14. SS policijskega polka iz Velikih Lašč so usmerili na pohod proti Zdenski vasi, Radohovi vasi, Velikemu Gabru, Veliki Loki, Račjemu selu in Brezovici pri Mirni, Enaindvajseta in 22. četa 3. domobranskega bataljona iz Višnje gore pa sta odšli v Občine in v Veliki Gaber ter pričeli tu z utrjevanjem postojank. Domobranske posadne čete z novomeškega območja in 2. četa 1. bataljona 14. SS policijskega polka pa so prevzele zavarovanje postojanke Sv. Ana in Daljni vrh.

Štab VII. korpusa je zvedel, da je položaje Korenitka—Občine—Krušni vrh—Grmada zasedlo 350—400 mož 4. domobranskega bataljona ter sklepal, da je sovražnik poslal te enote za zavarovanje transporta na cesti Št. Vid—Novo mesto. Z namenom razbijanja in uničevanja sovražnikovih sil je ukazal 6. decembra XV. diviziji, da mora naslednjega dne ob 7. uri napasti s tremi brigadami sovražnikove položaje s severa na območju Občin in Korenitke in se hkrati zavarovati proti Trebnjemu. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade pa je štab VII. korpusa zadal nalogo, da z obema enotama zasede ponoči položaje Krušni vrh, Luže in Občine. Domobrance bi morale po načrtu štaba VII. korpusa s severnih položajev Medvedjeka—Korenitke in Občin najprej napasti brigade XV. divizije v ugodnem trenutku pa bi jim z juga vpadli v hrbet Zidanškova in Šlandrova brigada s takšno močjo, da bi jih razbili in nato nadaljevali z uničevanjem razkropljenih skupin.

Zamisel štaba VII. korpusa je bila dobra, vendar neizvedljiva in sicer zato, ker ni upoštevala, da potrebujejo njene enote za priprave tako zahtevne akcije več časa. Izkazalo se je namreč, da je XV. divizija v akcijo lahko poslala le XV. Belokranjsko brigado, medtem ko sta se dve drugi njeni brigadi v tem času še zadrževali pri transportu ranjencev in na pohodu z rekviriranim blagom proti Žužemberku. Zidanškova in Šlandrova brigada sta bili od Občin precej oddaljeni, vendar sta na pot krenili takoj. Zidanškova je šla iz Hinj in s Hriba 6. decembra ob 18. uri in je prispela v Reber in Vrtače ob 2. uri ponoči. Šlandrova, ki je krenila z Vrha in iz Sel, pa je prispela v Zalisec približno dve uri za njo. Brigadi sta tu prejeli povelje in nadrobna navodila za napad na Občine. Po 5. uri zjutraj sta nadaljevali pohod in se ustavili v vasi Železno. Tu sta razporedili svoje enote po položajih in čakali do 19. ure na napad XV. divizije. Ker pa tej ni bilo mogoče priti na določene položaje, je napad tega dne odpadel, Zidanškova in Šlandrova pa sta se zvečer umaknili v Presko in Dobravo.

Zaradi odsotnosti dveh brigad XV. divizije je štab VII. korpusa spremenil svoj prvotni načrt in ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da izvede z brigadama glavni napad na Občine.[72] Naloga Zidanškove brigade je bila zasesti 8. decembra položaje Krušni vrh in z njih napasti sovražnika na območju Korenitke in Občin, medtem ko je bila naloga enot,

Šlandrove brigade zasesti položaje Vrhtrebnje—Grmada, Knežja vas in Železno ter pravtako napasti domobrance. Ko je prišla Zidanškova brigada v zgodnjih jutranjih urah na Krušni vrh, je bila obveščena, da gre po cesti pod Medvedjekom sovražnikova kolona v jakosti približno 500 mož. Za boj proti tej koloni, ki so jo sestavljale enote 5. alarmnega domobranskega bataljona, je brigada razporedila svoje enote takole: četo 3. bataljona je poslala na greben med Krušnim vrhom in Babno goro, 1. bataljon na položaje pod Krušnim vrhom nasproti Občinam, medtem ko se je 2. bataljon razvil zahodno od 1. bataljona. V tem času pa je iz Občin proti Knežji vasi kjer je bila Šlandrova brigada, krenila enota 4. domobranskega bataljona, ki je štela kakih 100 mož. Ker je domobranska kolona ogrožala tudi borce Zidanškove, jo je 1. bataljon napadel s težkim minometom. Namestnik komandanta brigade Bogdan Knaflič-Ljubo pa je tedaj opazil sovražnikovo kolono, ki se je že približevala podnožju položajev 2. bataljona. Ukazal je 1. bataljonu, da jo takoj napade. Borci so šli na sovražnika in vnel se je iz bližine pet do deset metrov kratek, toda hud boj. Ponekod so se napadalci obeh strani pomešali in najhujšim bojem prsi ob prsi se ni bilo mogoče izogniti. Od Stehanje vasi je tedaj nastopala tretja sovražnikova enota, s katero se je spopadel 2. bataljon. Premik 2. bataljona k Stehanji vasi je izkoristila sovražnikova enota, ki se je bojevala s 1. bataljonom. Obšla ga je s svojim desnim krilom in mu udarila v hrbet. Podoben udarec v hrbet je uspel tudi domobranski enoti, ki je napadala 2. bataljon. Domobranci so si prizadevali obkoliti oba bataljona, kar jim pa ni povsem uspelo. Obroč so strnili okoli 2. bataljona, medtem ko se jim je 1. bataljon iz klešč še pravočasno umaknil in se nato postopoma umikal na položaje nad Babno goro. Obkolitev 2. bataljona je sovražniku uspela predvsem zato, ker je bil številčno močnejši in ker je prisilil k umiku četo 3. bataljona, ki je na položajih Krušni vrh—Babna gora varovala zaledje 2. in 1. bataljonu. Po njenem umiku je sovražnik zasedel položaje Gombišče, Babna gora, Kozjek, Selce in Roženpelj. Zaradi globokega vdora domobranskih enot se je znašel 2. bataljon v zelo neugodnem položaju. Njegovemu vodstvu ni tedaj preostalo drugega, kot da se je odločilo za preboj. Čete so pogumno jurišale, prebile so sovražnikovo blokado in se z manjšimi žrtvami rešile. Brigadnim

enotam pa je s pobočij Babne gore in Kozjeka ščitil umik proti Liscu 3. bataljon.

V Liscu so se pričeli po poldrugi uri popoldne zbirati bataljoni, čete, razbite skupine in posamezniki. Ta dan je bil za brigado zelo težak. V hudih bojih je utrpela občutne izgube. Padlo je sedem borcev, med njimi Ivan Dornik, ranjenih je bilo pet borcev, kar 43 pa so jih pogrešali. Med njimi je bil tudi ranjeni Anton Hribar, ki so ga zajeli in odpeljali v zapor v Ljubljano. Prav tako so pogrešali 7 lahkih mitraljezov, lahek minomet in 25 pušk. Sovražnikove izgube so cenili za približno 16 mrtvih in več ranjenih, s pripombo, da so bile njegove izgube verjetno še večje.[73]

Brigadno vodstvo je bilo zelo zaskrbljeno zaradi velikega števila pogrešanih. Po prvih poizvedovanjih so ugotovili, da manjka poleg celotne čete 2. bataljona še nekaj borcev. K sreči pa se je s pogrešanimi vse dobro končalo, saj so se do 18. decembra vsi vrnili v brigado. Iz virov, ki so na voljo lahko razberemo, da so se četa 2. bataljona in še nekatere manjše skupine prebile 8. decembra proti severu,[74] kar je bilo v takratnih razmerah pravilno in verjetno najbolj primerno. Če se spomnimo, da so domobranci z glavnino svojih enot prodrli dokaj daleč od izhodiščnih položajev proti jugu in da so zato imeli v zaledju bolj malo vojaštva.

V hudih spopadih s premočnim sovražnikom pa so bile posamezne enote tega dne tudi pred težkimi odločitvami, ko je bilo treba po prebojih misliti in reševati še ranjene in mrtve tovariše. Kako pretresljive trenutke so v kočljivih bojnih razmerah doživljali mnogi ranjenci, pove tudi tale primer. V boju z domobranci je bil v glavo hudo ranjen namestnik komandanta brigade Bogdan Knaflič-Ljubo. Soborci so mu nudili pomoč, toda domobranci so še kar naprej napadali. Enota, ki je nosila ranjenega Knafliča, je morala v preboj. Ker ranjenec ni kazal več znakov življenja, so ga odložili v gozdu, pokrili z listjem ter se dogovorili, da se bodo naslednjega dne vrnili in ga pokopali. Knaflič se je sredi hladne noči osvestil in ugotovil, da so ga soborci pustili sredi gozda hudo ranjenega in osamljenega. Četudi zelo oslabel zaradi izgube krvi, je zbral vse moči in se priplazil do kmetije na Krušnem vrhu. Sreča mu je bila naklonjena. Prišel je do hiše, katere gospodinja je bila partizanska sodelavka, ki mu je takoj dala varno in toplo zavetje. Ko si je za silo opomogel, ga je spremljala

do terencev. Ti so obvestili štab brigade in ponj je pohitel z močnim spremstvom politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski. Ob snidenju so se vsi čudili, da je njihov namestnik komandanta brigade spričo hude rane in sovražnikove hajke še živ. Nemudoma so organizirali prevoz v bolnišnico, ki je bila v vasi Planina, od tod so ga odpeljali v Kočevski Rog, nato pa z letalom v Italijo, kjer je ozdravel.[75]

S sovražnikovimi enotami se je 8. decembra ostro bojevala tudi Šlandrova brigada. Najprej jih je okoli 9. ure napadla na koti 350 pri Občinah. Po enournih bojih so se morali šlandrovci umakniti na greben med Železnim in Knežjo vasjo, od koder je pred tem pregnal njen 2. bataljon skupino 30 domobrancev. Nekaj pred opoldnevom pa se je moral 2. bataljon začasno umakniti, ker ga je napadla številčno močnejša domobranska enota. Bataljon je nato izvedel nasprotni napad in ponovno zasedel greben, s katerega je šel popoldne proti Knežji vasi. Zahodno od nje je okoli enih šlandrovce napadla večja domobranska kolona, vendar so jo le-ti pognali v beg in ji prizadejali nekaj mrtvih in ranjenih. Domobranci so se nato zbrali in izvedli proti 2. in 3. bataljonu nasprotni napad, ki se jim pa ni posrečil. Proti večeru so se enote Šlandrove brigade zbrale v Železnem.[76]

V Liscu je bila Zidanškova brigada do 23. ure, potem je dobila povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade, da se mora premestiti na položaje Kamenje. Spričo temne in deževne noči ter zaradi nepoznavanja terena je brigada zgrešila pot in prišla 9. decembra ob 3. uri zjutraj v Volčjo jamo. Od tod je krenila ob 7. uri in zasedla položaje na Krušnem vrhu z nalogo varovanja levega krila Šlandrovi brigadi, kateri je bilo ukazano, da mora napasti domobrance v Luži in Občinah. Na določenih položajih je bila Zidanškova brigada ob pol devetih, medtem ko je okoli 11. ure prišla v Stehanjo vas manjša sovražnikova enota. Bojna patrulja je streljala po njej, enako pa so storili mitraljezci s kote 473. Od tod je sovražnika obmetaval z minami tudi težki minomet. Domobranci so zapustili Stehanjo vas in se potem na položajih Zidanškove brigade niso več pojavili. Bataljoni so bili na položajih v bojni pripravljenosti še do 3. ure naslednjega dne.[77]

Drugače pa je bilo 9. decembra na bojiščih Šlandrove brigade, ki je tega dne nosila težo spopadov s sovražnikom. Po obstreljevanju topništva VII. korpusa so pričele njene enote

okrog 8. ure prodirati skozi Knežjo vas proti Luži. Okoli poldesete ure so prodrle v Lužo in napadle domobrance v bunkerjih nad vasjo. Iz Občin je tedaj pripeljal tank in domobranci so z njegovo pomočjo potisnili 2. bataljon na izhodiščne položaje. Vzhodno od Luže je bil 3. bataljon. Ta je z močnim ognjem prisilil domobranski koloni, ki sta se mu približali, da sta se morali ob precejšnjih izgubah umakniti. Domobranci so bataljon ponovno napadli in ga prisilili k odstopanju. Nad Lužo sta se jim skušali upirati četi, vendar pritiska nista zdržali. Umaknili sta se na Grmado k VIII. brigadi in XVIII. diviziji ter se nato z njo premaknili proti Dobrniču. Položaje nad Lužo sta po umiku 3. bataljona Šlandrove brigade zasedla jurišni bataljon XVIII. divizije in bataljon XV. brigade. Zvečer se je Šlandrova brigada umaknila v Železno. V bojih je 9. decembra padel tudi zloglasni stotnik Meničanin, komandant 4. domobranskega bataljona, s čigar enotami se je brigada oba dneva bojevala.

Zidanškova brigada se je po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade od 10. na 11. december kar trikrat premestila. Ob 3. uri zjutraj je krenila s Krušnega vrha in prispela nekaj po 3. uri na položaje Kamenje—Kozjek. Tu jo je pričelo okrog 10. ure obstreljevati sovražnikovo topništvo, brigada pa mu je odgovarjala s težkim minometom. Bataljoni so bili na položajih do 17. ure, potem je sledil premik na položaje Babna gora—Krušni vrh. Ob 24. uri se je brigada vrnila na prvotne položaje Kamenje—Kozjek.

Šlandrova brigada je 10. decembra počivala v Železnem in se z močno zaščitnico zavarovala proti Občinam, medtem ko so enote XV. in XVIII. divizije s pomočjo korpusnega topništva nadaljevale z akcijami.[78]

Na položajih Kamenje—Kozjek je sovražnik okoli 12. ure obstreljeval Zidanškovo brigado tudi 11. decembra. Ta mu je vračala mine iz minometa, toda zaželenega učinka ni dosegla, ker ni imela na voljo ustreznih min. Ob 17. uri je bilo brigadi ukazano, da zasede položaje Krušni vrh—Babna gora in da zavaruje dostope iz smeri Korenitka—Sela pri Šumberku—Medvedjek. Sem je prišla brigada ob 19. uri. Ker je sporočila obveščevalna služba, da nastopa proti Zagradcu sovražnikova kolona, je poslala v to smer bojno patruljo, toda ta je po vrnitvi poročala, da do omenjenih položajev sovražnik ni prišel.

Tega dne je bila Šlandrova brigada še v Železnem. Popoldne je šel v Presko njen 3. bataljon na zavarovanje korpusnega topništva, ki je obstreljevalo sovražnikove položaje. Ob 20. uri sta se premestila njen 1. in 2. bataljon med Grmado in Lužo ter varovala hrbet XV. brigadi, ki je napadala Občine.

Zidanškova brigada je prišla 12. decembra ob 9. uri na položaje Kamenje—Kozjek, kjer jo je sovražnikovo topništvo ves dan obstreljevalo, vendar je bil lažje ranjen le en borec. Zvečer se je brigada vrnila na položaje Babna gora—Krušni vrh. Šlandrovci so šli na ta dan v akcijo že ob 3. uri zjutraj. Drugi bataljon bi moral uničiti bunker na koti 350 nad Lužo, vendar mu to zaradi močnega sovražnikovega topniškega ognja ni uspelo. Pozneje je Šlandrova brigada po nalogu VII. korpusa zamenjala položaje z X. Ljubljansko brigado. Na položajih Vrh pri Dobrniču je varovala neposredni napad enot XV. in XVIII. divizije na Občine.[79]

Naslednji dan, 13. decembra, je za Zidanškovo brigado potekal v znamenju premikov, spopadov in bojev. Ob poldrugi uri je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Zidanškovi premestitev na položaje Kamenje—Kozjek. Na Krušnem vrhu je imel 3. bataljon svojo 2. četo, ki jo je obvestil za premik ob poltretji uri. Četa se je zbrala in krenila proti Babni gori zadnja. Kakih 100 do 200 m pred njo so korakali kuharji, ki pa so se nenadoma ustavili. Na desnem grebenu nad cesto Stehanja vas—Babna gora so opazili veliko število neznanih vojakov, kako naglo zavzemajo položaje. Kuharji so se vrnili do čete in opozorili soborce na nevarnost. V tem času pa so vsi opazili polno vojaštva tudi na levem grebenu. Da bi ugotovili, za čigavo vojaštvo gre, je poslal pomočnik političnega komisarja bataljona Andrej Zajc-Krpan proti križišču ceste Stehanja vas—Babna gora patruljo. Ko se je približala neznani vojski in vprašala »Kdo je tam?«, se je z vseh strani vsula toča krogel po patrulji in četi, ki je stala nezaščitena na čistini. Ker se v trenutku presenečenja ni bilo mogoče organizirano upreti, je večina borcev planila s ceste na desno v mlad smrekov gozd. Komandant 3. bataljona je slišal streljanje. Domneval je, da se je 2. četa spopadla s sovražnikom. S 1. četo, razvito v strelce, je šel na pomoč iz smeri Kozjeka na greben Babne gore ter ugotovil, da je sovražnik na nasprotnem grebenu nad Krušnim vrhom. Tja je potem poslal bojno

patruljo, ki se je spopadla z domobranci, potem se je s četo umaknil na Kozjek. Domobranci so nato obmetavali partizanske položaje na Kozjeku z minometom in ranili 3 borce. Ko pa jim je pričela brigada vračati mine iz svojega minometa, je njihov utihnil. Od razbite 2. čete 3. bataljona se je večina borcev vrnila. Padel je Ivan Krtna, ranjeni so bili trije borci, med njimi Valentin Brišnik, pogrešali pa so šest borcev, 3 lahke mitraljeze in 8 pušk. Zidanškova brigada se je 13. decembra bojevala z enotami V. (alarmnega) domobranskega bataljona. Te so prišle na območje Krušnega vrha skozi Stehanjo vas iz Velikega Gabra in so se zvečer vrnile v Veliki Gaber.

Hujše boje z domobranci, ki so nastopali od Mirne peči, pa je imela Šlandrova brigada. Med Šmavrom so napadli njen drugi bataljon, ki se je nato moral umakniti na položaje Vrh. Tu so se premočnemu sovražniku uprli vsi trije bataljoni, vendar pritiska niso vzdržali. Na umiku v Zagorico je brigado obstreljevalo sovražnikovo topništvo. Smrtno je bil zadet operativni oficir 1. bataljona Nace Peterka, 3 borci so bili ranjeni, kar 24 pa so jih pogrešali.

Z napadi na Občine in boji okoli njih v štabu Zidanškove brigade niso bili zadovoljni. V kritični oceni so med drugim navedli tole: »Vzroki za neuspehe v zadnjih borbah se kažejo predvsem v dokaj slabi organizaciji. Brigada sploh ni bila v povezavi s topništvom, tako da je topništvo pričelo z obstreljevanjem v času, ko brigada še ni bila na položajih. Povelja so prejemali v zadnjih trenutkih, ko bi jih brigada že morala izvrševati, ni jih pa imela časa izdati in razložiti bataljonom. Zaradi stalnih premikov s položajev na položaje je bilo moštvo utrujeno, brez redne prehrane, poleg tega pa stalno na položajih. Nadalje je imela brigada nalogo napasti sovražnika s Krušnega vrha, obenem pa bi si morala zavarovati hrbet, kar je bilo enoti, kakršna je naša brigada, nemogoče. Da bi brigada lahko izvršila napad, bi morala najmanj še ena brigada varovati hrbet naši brigadi.«[80]

Zanimiv podatek o bojih na območju Občin zasledimo v spominih borke Jelke Vrhovšek, ki med drugim navaja, da so obveščevalci po bojih odkrili v Zagorici, kjer je bil nekaj časa tudi operativni štab VI. in XI. brigade, v cerkvi radijski oddajnik. Prek njega so belogardiste V Novem mestu njihovi sodelavci nepretrgoma obveščali o položajih partizanskih enot.

To je sovražnikovim silam omogočalo uspešno organiziranje nasprotnih udarcev ter učinkovito usmerjanje topniškega in minometnega ognja.[81]

O objektivnih težavah, ki so zmanjševale ugodnejše vojaške možnosti v zadnjih bojih, pa je pisal operativni štab VI. in XI. brigade 14. decembra tole: »Borci so zelo izmučeni, ker so enote skoraj nepretrgoma bile na položajih, razen tega se hrana zaradi stalno menjajočih položajev ni mogla dostavljati redno. Isto tako manjka borcem obutev in obleka, kar sedaj v zimskem času zelo slabo vpliva na njihovo zdravje in razpoloženje.«

Ob koncu sodelovanja Zidanškove in Šlandrove brigade v napadih na Občine moramo reči, da operacija v pretežni meri zaradi sovražnikove premoči ni uspela. Osvobojenemu ozemlju na Dolenjskem je tako grozila nevarnost, da ga bodo Nemci in domobranci razpolovili, obenem pa pretrgali zvezo med enotami VII. korpusa in IV. operativne cone. Nemci in domobranci so pričeli 15. decembra z operacijo Snežni metež, katere cilj je bil pregnati enote VII. korpusa od prometnih zvez med Stično in Novim mestom.[82]

Centralni komite KPS je v teh dneh poslal sekretarju partijskega komiteja VI. in XI. brigade Matiji Knapu navodila, da morajo v obeh brigadah ustanoviti partijska komiteja. Poleg Knapa, ki je bil sicer pomočnik političnega komisarja Šlandrove brigade, sta bila v skupnem komiteju za obe brigadi še politični komisar operativnega štaba VI. in XI. brigade Jože Babič-Vojteh in pomočnik političnega komisarja Zidanškove brigade Alojz Vindiš-Dunda. Sočasno so komiteju operativnega štaba VI. in XI. brigade naložili, da mora spričo približno 400 borcev, ki niso bili člani KP ali SKOJ, aktivneje delati in z novimi sprejemi širiti partijske organizacije v obeh brigadah. Komite naj bi razvil pravo partijsko življenje, delo partije in SKOJ pa bi moralo biti organizirano v smislu pomoči štabom in drugim vodstvenim dejavnikom. Za ideološko delo so svetovali, naj uporabljajo prispevke iz časopisja in brošur, ki jih dobivajo.[83]

V tem času so imeli po bataljonih partbiroje, ki so delovali v okviru skromnih možnosti dokaj aktivno. Dne 13. decembra je bilo številčno stanje članov in kandidatov KP ter SKOJ takole:

	članov KP	kandidatov KP	SKOJ	skupaj
Štab in prištabno osebje	10	4	17	31
1. bataljon	25	11	16	52
2. bataljon	14	2	18	34
3. bataljon	16	14	20	50
	65	31	71	167

Pri številčnem stanju brigade 324 ljudi na mestu je bilo članov in kandidatov KP ter SKOJ 167 ali polovica. Brigada je bila ob tej statistiki številčno nekoliko močnejša, zato je bilo tudi število članov in kandidatov KP ter SKOJ za blizu 15 večje. Gre namreč za odsotnost čete 2. bataljona, ki se po opisanem preboju 8. decembra še ni vrnila in za nekatere posameznike, ki so tudi bili trenutno izven sestava brigade. Skojevsko organizacijo v brigadi, ki je bila tedaj dokaj aktivna, je še vedno vodil Štefan Gerhold.[84]

Priprave enot za odhod z Dolenjskega

S položajev Kozjek—Kamenje se je Zidanškova brigada v noči na 14. december premaknila na položaje Reber—Hrib, kjer je ostala do 16. decembra zvečer. Po enotah so imeli redne vojaške in politične ure. Poleg tega so popravljali in čistili orožje in opremo. V brigado sta se vrnila borca, ki so ju pogrešali od 9. decembra.

V teh dneh sta se pričeli Zidanškova in Šlandrova brigada, ki je bila v Zaliscu, pripravljati za pohod proti Savi. V popoldanskih urah 16. decembra sta prejeli brigadi povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade za skupen premik. Zidanškovi so določili za cilj pohoda vas Klanec, Šlandrovi pa Moravče. Za pohod so določili tudi vrstni red enot. Na čelu naj bi bila Zidanškova brigada, za njo operativni štab VI. in XI. brigade, nato pa Šlandrova brigada. Nevarni prehod ceste in železniške proge pri Trebnjem je bila dolžna zavarovati Zidanškova brigada, prav tako pa je morala poskrbeti za močno predhodnico in bočna zavarovanja, medtem ko so Šlandrovi naložili organizacijo zaščitnice, pobočnic pa le v primeru, če bo potrebno. Pohod enot operativnega štaba VI. in XI. brigade je trajal vso noč. Zidanškova brigada je prispela v vas Selo med Mirno in Tihabojem 17. decembra ob pol deveti uri, šlandrovci pa so se ob približno istem času

ustavili z operativnim štabom VI. in XI. brigade v vasi Klanec pri Moravčah.[85]

V vasi Selo je Zidanškova brigada prebila v miru, ki ga je bila zelo potrebna, kar pet dni. Z enotami so v teh dneh redno vojaško in politično delali. Poleg splošnih vojaško izobraževalnih tem so izvedli na terenu tudi nekaj praktičnih borbenih vaj. Za politično delo so se posluževali razen redne literature, ki so jo sproti dobivali in radijskih vesti, tudi člankov iz Slovenskega poročevalca in Ljudske pravice. Po analizi stanja v brigadi in zaradi bližnjih nalog je štab brigade okrepil delo s celotnim starešinskim kadrom. Najprej so sklicali pri štabu brigade posvet četnih poveljstev, nato pa še posvet z bataljonskimi vodstvi. Sestanke s starešinami so organizirali tudi štabi bataljonov. Četudi so pred nedavnim ostro ukrepali proti kraji, so sedaj odkrili zopet nekaj novih prestopnikov. Vse so izročili v nadaljnji postopek sodišču. Vojaški senat pa je obravnaval tudi hujši primer sovražne dejavnosti Miloša, komandirja 1. čete 3. bataljona. Obdolžili so ga, da je svoje borce nagovarjal k pobegu, jim govoril, da je osvobodilni boj nesmiseln, ker se bodo Angleži povezali z našimi sovražniki in uničili narodnoosvobodilno vojsko, da je borcem bral in razglašal belogardistično literaturo in letake ter na ta način zmanjševal borbenost enot, vnašal malodušje in tako razkrajal partizanske vrste. Obtožbo so sklenili, da je njegovo sovražno delovanje vplivalo na nekatere borce, ki so se potem v težkih in usodnih trenutkih vdali sovražniku ali dezertirali. Vojaški senat Zidanškove brigade je Miloša obsodil na smrt. Kazen pa ni bila izvršena, ker je obsojenec med premikom brigade 21. decembra zbežal k sovražniku v Litijo. Iz zadnjega premika brigade, ki je bil v noči na 17. december, so pogrešali borca, za katerega so menili, da je dezertiral, medtem ko so 18. decembra zbežali iz brigade 3 borci.

Na ta dan je brigada doživela prijetno presenečenje. Po desetdnevnem tavanju, iskanju zvez in izvajanju samostojnih akcij se je vrnila skupina 17 partizanov s komandirjem Ivanom Kovačičem-Gandijem, ki je bila 8. decembra obkoljena pri Krušnem vrhu in se je uspešno prebila proti severu. Vrnitve skupine pogumnih borcev so bili v brigadi vsi veseli. Ker toliko časa ni bilo o njih nobenega glasu, je pričelo v brigadi prevladovati mnenje, da so padli. Z njihovo vrnitvijo je brigada štela na mestu 320 partizanov.[86]

Čez Savo na območje IV. operativne cone

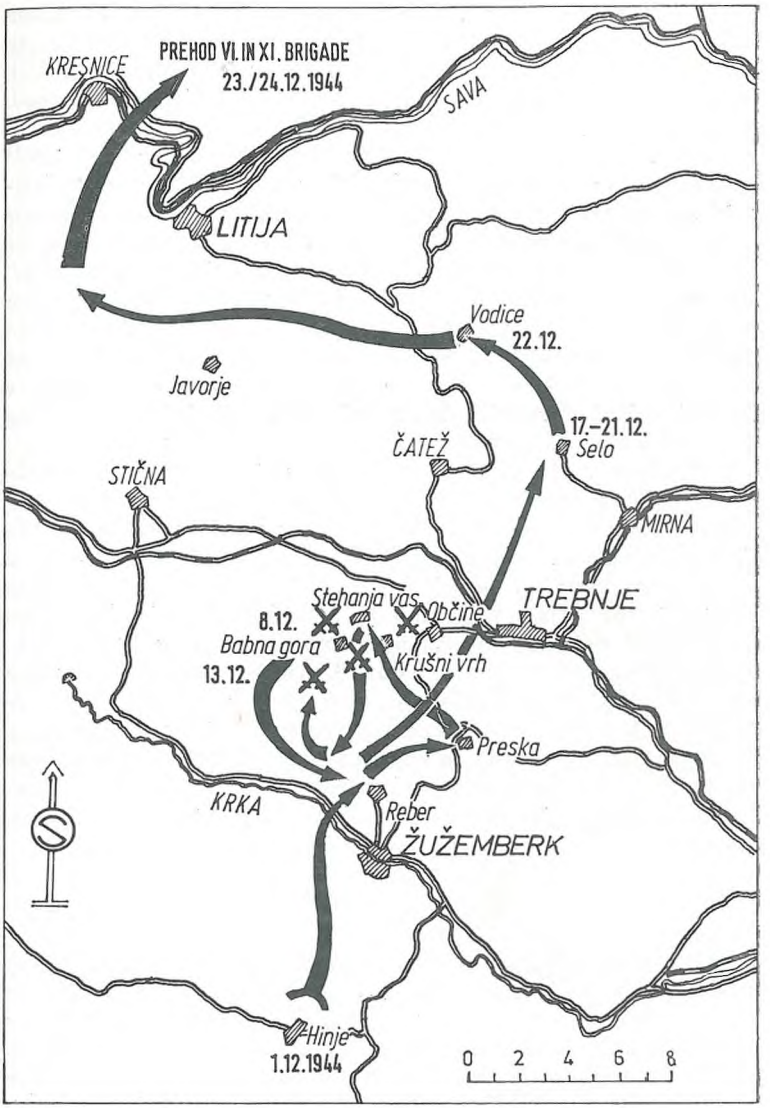
Zidanškova in Šlandrova brigada bi morali kreniti na območje IV. operativne cone takoj po 6. decembru, ko je glavni štab NOV in PO Slovenije ukazal, da ju morajo na položajih pri Ajdovcu in Žužemberku zamenjati enote XVIII. divizije. Istega dne pa je zaradi prihoda domobranskih in nemških enot na območje Občin izdal štab VII. korpusa povelje, s katerim je brigadi vključil še v operacije proti 4. domobranskem bataljonu. Napad na Občine in boji okoli njih so se zavlekli, Zidanškova in Šlandrova brigada sta lahko krenili z žužemberškega območja proti Sv. Križu pri Moravčah na Dolenjskem komaj 16. decembra 1944. Medtem ko je Zidanškova brigada na novih položajih v vasi Selo v miru urejala enote in jih pripravljala za vrnitev na Štajersko, so bili šlandrovci na območju Klanca dva dni v spopadih z domobranci. Da bi se v miru pripravili za prehod čez Savo, pa so se premestili 19. decembra v Vodice pri Sv. Križu. V noči na 22. december se je Zidanškova brigada premestila k Šlandrovi. Zasedla je položaje Brezovo—Vodice in se ustrezno zavarovala. Enote so imele vojaške in politične ure, komandi mesta Trebnje pa so poslali na zdravljenje dve partizanki in tri partizane. Po povelju operativnega štaba VI. in XI. brigade sta krenili popoldne 22. decembra Šlandrova in Zidanškova brigada proti Kresniškemu vrhu. Na čelu kolone je bila Šlandrova, v sredini operativni štab, na začelju pa Zidanškova brigada. Za glavno zavarovanje in izvidniško službo je bila na pohodu zavezana Šlandrova brigada, medtem ko je morala Zidanškova poskrbeti za bočna zavarovanja svoje kolone in zaščitnico. Slednja je prispela na Kresniški vrh naslednjega dne ob 3. uri zjutraj in se zavarovala proti Litiji, Kresnicam ter Jevnici. Na Kresniškem vrhu sta opravili brigadi še zadnje organizacijske priprave za prehod čez Savo.[87]

Brigadi sta se znašli v neugodnem zimskem času pred vselej za prehod nevarno naravno oviro. Deroča Sava je bila pregloboka, da bi jo prebredli, prehod pa so oteževale tudi sovražnikove enote, patrulje ali posadke iz bunkerjev, ki so dan in noč na obeh bregovih reke nadzirale to pomembno prometno zvezo. Operativni štab VI. in XI. brigade je sklical 23. decembra sestanek, ki sta se ga udeležila komandanta

in politična komisarja brigad ter komandant Dolenjskega odreda. Komandant Andrej Cetinski-Lev je prisotne seznanil z razmerami ob Savi, z močjo sovražnikovih postojank ob njej in načrtom za prehod. Dolenjski odred je imel nalogo varovati prehod z desne strani, Kamniško-zasavski odred pa z leve strani Save. Razen tega je Kamniško-zasavski odred organiziral za prevoz čez Savo 5 čolnov, kar je zbujalo pri skušenih funkcionarjih upravičeno zaskrbljenost. Prepeljati preko noči čez Savo okoli 635 partizanov samo s petimi čolni ni bilo lahko, saj je bilo mogoče hkrati vkrcati v vse čolne največ 60 ljudi. Za prevoz vsega moštva pa bi moral narediti vsak čolnar v obe smeri približno 22 voženj. Komandant Cetinski je dal zbranim funkcionarjem še navodilo, kako naj ukrepajo v primeru sovražnikovega napada med prehodom prek reke, potem so ti krenili v enote in podrobno seznanili vse starešine ter borce z vsem potrebnim za prehod čez Savo. Ko sta brigadi prekoračili Savo v noči na 12. oktober, je morala Zidanškova brigada ta prehod omogočiti z odločnim napadom na sovražnikovo postojanko in most, sedaj pa je bila naloga Šlandrove brigade, da gre v predhodnico do Save, se prepelje čeznjo in da poleg Kamniško-zasavskega odreda okrepi ter razširi na levi strani zavarovanje za uspešen prehod vseh enot operativnega štaba VI. in XI. brigade.

V temno in megleno noč je krenila zvečer s Kresniškega vrha proti Savi raztegnjena partizanska kolona. Na čelu je bila Šlandrova brigada z 292 ljudmi, za njo operativni štab s 25 ljudmi, na začelju pa Zidanškova s 318 ljudmi. Vseh je bilo na pohodu 635 ali približno 730 manj kot ob prihodu na Dolenjsko. Sneg je pobelil pokrajino. Borci v ponošenih letnih oblačilih, na pol bosi ter bolj lačni kot siti so se v mrazu s težavo premikali. Toda vse napore so to noč prenašali lažje, saj jim je nenehno vlivalo novih moči upanje, da bodo kmalu čez Savo, kamor so si tako želeli. Bilo pa je tudi nekaj posameznikov in skupinic, ki so zaradi izčrpanosti zaostajale za svojimi enotami. Opešanim, ki so se po navadi kar zleknili na tla in zaspali, so starešine in soborci pomagali, da so dohiteli kolono in jih venomer spodbujali, naj zdržijo. Prenekateri od njih bi na tej težki poti zmrznil, če ne bi bil deležen tovariške pomoči soborcev.

Železniško progo in cesto so enote srečno in neopazno prešle. Zbrale so se jugozahodno od Kresnic, toda čolnarjev

Bojna pot brigade od 1. do 24. decembra 1944

ni bilo od nikoder. Izpostavljeni sovražniku so sredi mučnega čakanja nenadoma zaslišali vlak, ki se jim je bližal. Že jih je obšla zla misel, da so izdani. Vlak se je nedaleč od njih ustavil in napetost med partizani je dosegla višek. Toda sredi največje tišine se je pričel vlak odmikati. Vsem je odleglo in kmalu nato je priplulo 5 čolnov. Politična komisarja Adolf Jevšnik-Lvov in Jože Jakoš-Školski sta izmenjala nekaj kritičnih misli. Bila sta si edina, da se iz tega precepa ne bo mogoče v primeru spopada z Nemci lahko izmuzniti, vsi pa so z nezaupanjem zrli v borih pet čolnov, ki naj bi v nekaj urah prepeljali na drugo stran toliko partizanov. S kresniške postaje je zopet odrinil vlak in se ustavil kot prvič v bližini partizanskih položajev. Vse je bilo v hipu pripravljeno za boj, toda po kratkem postanku se je vlak ponovno vrnil v Kresnice. Eni so menili, da sestavljajo železničarji novo kompozicijo, drugi pa da morda Nemci dovažajo vojaštvo.

Živčnost se je pri vseh stopnjevala. Pred njimi je šumela grozeča Sava, za hrbtom pa so imeli nevarno cesto in železniško progo. V tem ozkem in neprimernem prostoru so bili že blizu dve uri, prevoz pa še niti prav stekel ni. Končno se je s prvo skupino odpeljal komandant Šlandrove brigade Boris Vinter. Mlad, pogumen in iznajdljiv poveljnik, ki mu je bil pred dobrima dvema mesecema zaupan preboj z bataljonom z nasprotne strani. Tedaj je veliko zaupanje popolnoma opravičil. Toda kakšen bo izid prevoza s čolni in morebitnih bojev ni mogel nihče predvidevati. Za red, disciplino in organizacijo prevoza je odgovarjal in skrbel na desni obali do konca politični komisar Šlandrove brigade Adolf Jevšnik-Lvov. Čolnarji Kamniško-zasavskega odreda, tako jim lahko rečemo, so bili na valovih deroče Save pravi mojstri. Z vesli so krepko odrivali vodo, njihovi čolni pa so brzeli in rezali valove zdaj na ta, zdaj na drugi breg Save. Vso vojsko so srečno prepeljali čez Savo še pred dnevom.

Borci so bili hudo premraženi. Ker niso mogli čolni zaradi plitvin povsem do obale, jih je večina morala pri vkrcavanju bresti ledeno reko do kolen. Na levi obali je bilo vse mirno in kolona se je naglo pomikala proti Vačam ter Spodnji in Zgornji Slivni, kjer se je ustavila. Brigadi sta se zavarovali v vse smeri, borci pa so bili predvsem veseli počitka in velikega obroka okusne hrane, ki so jim jo pripravili domačini.

O organizaciji prehoda enot operativnega štaba VI. in XI. brigade čez Savo je treba ugotoviti, da je bila zastavljena in izvedena odlično, saj je prehod uspel brez strela in brez žrtev.[88]

***

Z uspešnim prehodom čez Savo se je za brigado končalo dvo in polmesečno obdobje, ki ga je prebila v sestavi VII. korpusa na Dolenjskem. Njena borbena pot je bila na tem operacijskem območju najtežja v prvih spopadih z domobranci in Nemci. Vodilni kadri so premalo poznali razmere na Dolenjskem kakor tudi taktiko bojevanja belogardistov, da bi se lahko že v začetku v novem okolju vojaško in politično uveljavili. Skoraj nič pa niso vedeli o taktiki bojevanja domobrancev nižjih starešine in borci. Po tragičnem presenečenju pri Gorenji Nemški vasi, ki je bilo povezano z največjimi izgubami brigade od ustanovitve, in po nekaj spopadih, ki so nato sledili, je brigada spoznala sovražnikove zvijače in načine nastopanja njegovih enot. Z ukano, da so gubčevci, jim je uspelo v glavnem le enkrat tako pri Zidanškovi kot pri Šlandrovi brigadi. Pozneje so bile nevarnejše v napadih njihove bojne kolone. Običajno se je ena približala partizanskim položajem neprikrito, medtem ko so se druge, s tem da so poznale teren, približevale v istem času po skrivnih poteh ter udarile posameznim enotam v hrbet ali bok. Njihovi napadi so bili ostri in nagli ter preračunani na presenečenje. Umaknili pa so se običajno, še preden so štabi utegnili organizirati nasprotni napad. Bili pa so seveda tudi primeri, ko so se spustili z brigado v čelne boje. Zaradi neizkušenosti bojevanja na tem območju sta pretrpeli Zidanškova in Šlandrova brigada največje žrtve prav v prvih spopadih. Od ujetih partizanov in od svojih obveščevalcev so domobranci zvedeli, da vlada med borci po prvih neuspehih malodušje. Zato so brigadi sredi oktobra posebno prizadevno zasledovali, da bi ju uničili, še preden bi se borci in poveljniški kader usposobili za boje v novih razmerah. Ukrepi pred nenadnimi domobranskimi napadi so bili večja čuječnost in močnejše zavarovanje. Občutno pa je brigadi spričo bojev in premikov ter drugih vojaških obveznosti primanjkovalo časa za pospešeno vojaško in politično delo, s čimer bi usposobile enote za boje proti domobrancem. S pomočjo takšnega dela bi jim verjetno uspelo

okrepiti tudi omajano borbeno moralo. Aktivno podporo prebivalstva, dobro organizirano obveščevalno službo in urejeno preskrbo je brigada na Dolenjskem močno pogrešala. Te prednosti so bile na novih operativnih območjih na strani domobrancev in Nemcev. Brigada je imela na območju IV. operativne cone tesne povezave s prebivalstvom in političnimi forumi. Obvezno prijavljanje partizanov na Štajerskem se je spričo vse tesnejšega sodelovanja s prebivalstvom sčasoma v glavnem spremenilo v izigravanje okupatorskih oblasti in se tako izrodilo. Tukaj pa je to bilo videti drugače. Domobranci so imeli v mnogih vaseh zaupnike, ki so jim s sprotnim obveščanjem o premikih partizanskih enot dajali močno oporo za uspešno protipartizansko bojevane. Svoje obveščevalne službe pa brigada na terenu ni mogla organizirati zaradi dela prebivalstva, ki je bilo osvobodilnemu boju nenaklonjeno. Zaradi sodelovanja manjših ali večjih skupin z domobranci in tudi spričo izdajstev so borci močno spremenili odnos do vsega prebivalstva. Le-ti so včasih postajali tudi neprimerni, kar je obvezovalo politične funkcionarje, da so s predavanji o pravilnem odnosu do prebivalstva in drugimi ukrepi odvračali borce od politično škodljivih ravnanj do prebivalstva, s katerimi so zgubljali naklonjenost tudi ljudi, ki so podpirali narodnoosvobodilni boj. Brigadi pa sta na Dolenjskem naleteli tudi na druge težave. Obravnavali so ju kot enoti, ki operirata na tem območju le začasno. To sta čutili zlasti pri slabi preskrbi s hrano, obleko in obutvijo. Intendanti so večkrat zaman iskali predstavnike gospodarskih komisij, zbiranje živeža na lastno pest pa po izčrpanih dolenjskih vasicah največkrat ni dalo ustreznih uspehov, hkrati pa je zapuščalo na terenu neugodne politične posledice. Posebno pa so bili borci razočarani ob zavezniških pošiljkah, ker so bile pri delitvah upoštevane samo »domače enote«, Zidanškova in Šlandrova brigada pa sta se morali bojevati na Dolenjskem na pol bosi ter v neprimernih oblekah skoraj do konca mrzlih in mokrih decembrskih dni. Zidanškovi brigadi so po prehodu na Dolenjsko hitro pošle zaloge sanitetnega materiala, z nabavo novega pa so bile težave. Brigado so na Dolenjskem ves čas spremljale tudi kadrovske težave. Po precejšnjem številu žrtev med borci in starešinami, ki so jih imeli 15. oktobra pri Gorenji Nemški vasi in v Trebnjem, so si pomagali iz prve kadrovske stiske, v katero so zašli, tako da so spremenili formacijo

od 4 na 3 bataljone. S tem so rešili problem štaba bataljona, ki je padel ter tudi občutno izgubo nižjih starešin. Nato so sledili postopni odhodi funkcionarjev v Šlandrovo brigado, na tečaje in v druge enote, medtem ko so neprestani boji venomer terjali med kadri novih žrtev v padlih in ranjenih. Vse kadrovske izgube pa je bilo treba nadomestiti izključno iz lastnih vrst. To je zahtevalo od voditeljev velikih naporov, saj je bilo treba mnogokrat čez noč ali v najkrajšem času usposobiti ljudi za odgovorne poveljniške ali politične funkcije. V zadnjem obdobju bivanja na Dolenjskem je brigada izkoristila nekaj priložnosti, ko je lahko organizirala vojaške in politične tečaje. S tem si je zopet pridobila nekaj nižjega kadra, ki ji ga je vselej primanjkovalo. O tem, da se je brigada bojevala na Dolenjskem v zelo težkih razmerah, priča tudi njena bistvena številčna oslabitev. Konec septembra, na pohodu proti Savi, je štela po seznamu 769 ljudi, na mestu pa 667, medtem ko je bilo po vrnitvi čez Savo 24. decembra 1944 na mestu 318 ljudi. Iz svojih vrst je torej zgubila v dveh in pol mesecih približno polovico borcev. Do tako velikega osipa je prišlo zaradi padlih, ranjenih, zajetih, premeščenih in zlasti obolelih, ki niso mogli slabo obuti in neprimerno oblečeni ter ob slabi prehrani vzdržati nenehnih bojev, pohodov ter drugih velikih naporov. Brigado je oslabilo tudi nekaj dezerterjev, katerih število pa ni predstavljalo posebnega problema kot npr. v Šlandrovi brigadi. Zanimivo je, da so domobranci po začetnih neuspehih brigad upali, da bodo borci, razočarani nad razmerami na Dolenjskem, pričeli množično prestopati na njihovo stran. V to smer je delovala tudi njihova propaganda. To pa se ni uresničilo, ker so se posamezni ubežniki ali skupine v pretežni večini vračali čez Savo ter se vključevali v enote IV. operativne cone in v terensko politično delo.

Pri ocenjevanju uspehov ali neuspehov Zidanškove brigade na njeni borbeni poti na Dolenjskem in pri vrednotenju njene vojaške moči v tem času moramo upoštevati vse naštete težave, s katerimi se je vsakodnevno spopadala. Poudariti pa je treba, da je tudi na Dolenjskem v danih razmerah dobro izpolnjevala dobljene naloge. Pri ocenjevanju njene vojaške vloge moramo ugotoviti, da je bil usoden le prvi spopad z domobranci 15. oktobra pri Gorenji Nemški vasi. Že naslednjega dne je brigada sovražnikove napade uspešno odbila. V

tretjem boju, ki je trajal 17. oktobra ves dan, je bil sovražnik kljub tehnični in številčni premoči dvakrat prisiljen k naglemu umiku. Svoj najuspešnejši boj je bojevala na Dolenjskem že 18. oktobra na terenih Trnič—Cirnik—Selska gora pri Mirni, ko je v odprtih celodnevnih bojih taktično prekosila in premagala močnejše domobranske in nemške enote ter jim prizadejala občutne izgube. Ta zmaga je bila za brigado zelo pomembna, saj je borcem in starešinam vrnila zaupanje v lastne moči, ki je bilo pred tremi dnevi zaradi hudega poraza 2. bataljona dokaj prizadeto. Sovražnikova taktika odslej za brigado ni bila več nobena skrivnost. Prilagodila se ji je sorazmerno naglo in uspešno nadaljevala boje v novih okoliščinah. O njeni vojaški vrednosti pa pričajo še uspešni boji ob napadu na Št. Vid pri Stični, pri vaseh Rdeči kal in Sad, pri vasi Reber, večdnevni boji okoli Občin in drugi.

Na vprašanje, ali sta Zidanškova in Šlandrova brigada na Dolenjskem izpolnili pričakovanja glavnega štaba NOV in PO Slovenije lahko odgovorimo tole:

Po svojih močeh sta dali tudi na tem operativnem območju, kolikor sta mogli. Pristaviti pa je treba, da sta prišli na Dolenjsko ob dokaj neugodnem času velike domobranske in nemške dejavnosti proti enotam VII. korpusa. To je bil vzrok, da glavnemu štabu NOV in PO Slovenije ni uspelo začeti z izvajanjem načrtov, zaradi katerih sta brigadi prišli na Dolenjsko. Sovražnikova prizadevanja, da ponovno zavzame najpomembnejše komunikacije na Dolenjskem, so prisilila enote VII. korpusa in operativnega štaba VI. in XI. brigade, da so prešle v defenzivo. Ko pa se je sovražnik vrnil v izhodiščne postojanke, so enote VII. korpusa in operativnega štaba VI. in XI. brigade takoj prešle v ofenzivne akcije. Na Dolenjskem sta brigadi tudi mnogo pomagali enotam VII. korpusa pred vdori domobranskih in nemških enot na osvobojeno ozemlje. Na zahtevni dvo in polmesečni preizkušnji sta si ob sodelovanju v korpusnih operacijah in akcijah pridobili bogatih vojaških izkušenj, ki jih pa žal po prehodu čez Savo, kjer sta se znašli v nemški ofenzivi in pred novimi hudimi problemi drugačne vrste, nista mogli s pridom uporabiti.[89]

OPOMBE

[1] Dopis glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 2. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 13/1; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 543, 544.

[2] Poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 3. 10. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 86 in fasc. 13/1, v AIZDG; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 544—546.

[3] Razvoj in delovanje enot slovenskega domobranstva od 1943 do 1945 obravnavata nadrobneje Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo, Ljubljana v ilegali IV, 1970, str. 236—292 in dr. Metod Mikuž, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, Ljubljana 1970, str. 253—260; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 546—547.

[4] Poročilo štaba VII. korpusa z dne 18. 10. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 118; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 547—549.

[5] Depeša glavnega štaba NOV in POS št. 30 z dne 7. 10. 1944 štabu IV. operativne cone, v AIZDG, fasc. 46/2.

[6] Dopis obveščevalnega centra operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 12. 10. 1944 obveščevalnemu centru Dolenjskega odreda v AIZDG, fasc. 228.

[7] Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM.

[8] Povelje štaba VII. korpusa z dne 13. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/II-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 549.

[9] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 13. 10. 1944 brigadama; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 13. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 333/V-3.

[10] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 14. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[11] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 14. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; seznam odlikovancev Zidanškove brigade, narejen med vojno (brez datuma) — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 333/IV-2; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 560; Jelka Vrhovšek-Elčka, Iz obroča, članek v knjigi Spomni se, tovariš...

[12] Poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 2; poročilo Zidanškove brigade o akciji 15. 10. 1944 operativnem štabu VI. in XI. brigade; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 15. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, relacija Zidanškove brigade z dne 17. 10. 1944 štabu IV. operativne cone, poročilo komande dolenjskega vojnega področja z dne 22. 10. 1944 štabu Zidanškove brigade o padlih — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 333/IV-5; pismo Antonije Čas z dne 21. 3. 1962 o sinu Ivanu Času; Gregor Cerar, Maks Furman, izjavi, Milan Trtnik, spomini, življenjepisi za padle borce Viljema Breca, Mihaela Goričana, Franca Klajderiča, Miho Košaka in Ivana Zupana; podatki za Jožefa Brodnika v anketi Janeza Iršiča, za Ivana Leniča v anketi Ignaca Leniča, Štefan Kodrin-Konrad, anketa; podatki ZB NOV Mozirje za Franca Irnerja — vse v AMNOM; Jelka Vrhovšek-Elčka, Iz obroča, Spomni se, tovariš...; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 553.

[13] Iz poročil organizacijskega štaba slovenskega domobranstva za 15. 10. 1944, iz poročila organizacijskega štaba slovenskega domobranstva z dne 25. 10. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 281/3 in 283/3.

[14] Lado Ambrožič-Novljan, Gubčeva brigada, Ljubljana 1972, str. 801—804.

[15] Članek Najtežje krvave izgube komunističnih banditskih skupin, objavljen 29. 10. 1944 v glasilu zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze Mitteilungen aus der Untersteiermark 1/44, v AMNOM.

[16] Dopis štaba VII. korpusa z dne 16. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/II-4.

[17] Relacija Zidanškove brigade z dne 17. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[18] Poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 2; Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Razdevšek-Mato, Jelka Vrhovšek-Elčka, spomini, v AMNOM; Bernard Čas, Anton Grašič-Savo, Ivan Kovačič-Gandi, Stane Lavrič, Pavle Sirk-Bregar, Dora Trtnik-Zlata, Milan Trtnik, Alojz Vindiš-Dunda — vsi ustni vir.

[19] O združitvi 2. in 3. bataljona Zidanškove brigade ni posebnega povelja. To pa je mogoče ugotoviti iz vsebine dnevnega poročila Zidanškove brigade za 16. 10. 1944 in iz petnajstdnevnega operativnega poročila Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944. Iz obeh dokumentov je razvidno, da je Zidanškova brigada operirala od 16 10. 1944 s tremi bataljoni (oba dokumenta sta v AIZDG, fasc. 333/V-2 in -3); iz obrazca osebnih podatkov za Miho Ramšaka je razvidno, da je bil takoj po združitvi 2. s 3. bataljonom postavljen za komandanta 3. bataljona, ki je bil prej 4. (v AIZDG, fasc. 332a/IV-9). O združitvi bataljonov so še tile ustni viri: Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Razdevšek-Mato, Pavle Sirk-Bregar, Alojz Vindiš-Dunda in Jelka Vrhovšek-Elčka.

[20] Poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 2; dnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 16. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Dora Trtnik-Zlata, spomini, Stane Dolanc, Vera Vindiš-Slavka, izjavi — vse v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 554, 555.

[21] Petnajstdnevno operativno poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 2; poročilo Zidanškove brigade o akciji z dne 17. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 555.

[22] Poročilo štaba XV. divizije z dne 18. 10. 1944 glavnemu štabu NOV in POS ter VII. korpusu, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 120; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 555, 556.

[23] Dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 18. 10. 1944 štabu VII. korpusa, v AIZDG, fasc. 332a/III-2.

[24] Petnajstdnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 21. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI 17, dok. št. 2; poročilo Zidanškove brigade o akciji z dne 18. 10. 1944

operativnemu štabu VI. in XI. brigade; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 18. 10. 1944; poročilo brigadnega biroja SKOJ XI. SNOB z dne 31. 10. 1944 — vsa v AIZDG, fasc. 333/V-3 in fasc. 24; Angelca Jerič (por. Fajdiga) in Adolf Taborsky-Dolči — oba nekdanja terenska politična delavca, člana okrajnega odbora OF Trebnje, ustni vir.

[25] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 557, 558.

[26] Povelje glavnega štaba NOV in POS z dne 18. 10. 1944 štabu VII. korpusa, povelje štaba VII. korpusa z dne 18. 10. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 116 in 117.

[27] Številčno stanje moštva Zidanškove brigade z dne 20. 9. in 19. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/IV-4 in 333/V-3.

[28] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 20., 21., 23. in 24. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[29] Povelje štaba VII. korpusa z dne 23. 10. 1944 za napad na Št. Vid, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 6; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 24. 10. 1944 za napad na Št. Vid, v AIZDG, fasc. 332a/III-1; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 561—564.

[30] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 565—566.

[31] Relacija Zidanškove brigade z dne 28. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade o napadu na Št. Vid, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 567—572.

[32] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 26. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; dopis pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 10. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Štajersko, poverjeništvo SKOJ Zidanškove brigade 27. 8. 1944, seznam skojevcev, sprejetih v KP — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 24; o padlem Rudiju Zupančiču, bataljonskem bolničarju, v anketi Savka Podmilščaka, v AMNOM.

[33] Poročnik Boris Vinter se je rodil 19. februarja 1925 v Beogradu. Oče, lesni trgovec, je umrl 1932, potem je za šest otrok skrbela mati. Živeli so v Zrečah. Boris je končal pet razredov osnovne šole in štiri razrede gimnazije. V Ljubljani, kjer je hodil prvo leto na učiteljišče, se je vključil v osvobodilno gibanje že leta 1941. V Zapadnodolenjski odred je vstopil kot član SKOJ 21. aprila 1942. Član KPS je postal 15. septembra 1943. Ob ustanovitvi Pohorskega odreda 4. novembra 1943 je postal komandant 1. bataljona in ga je nato vodil vse leto zelo uspešno. V bojih se je najprej izkazal na Dolenjskem, nato pa v Pohorskem bataljonu (drugem), Pohorskem odredu in Zidanškovi brigadi. (Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 27. 10. 1944, dokument štaba VII. korpusa z dne 26. 10. 1944 o postavitvi Borisa Vinterja, obrazec osebnih podatkov iz NOV za Borisa Vinterja — vse v AIZDG fasc. 333/V-3, 332a/II-4 in 332a/IV-9; Andrej Cetinski-Lev, Adolf Jevšnik-Lvov, Bogdan Knaflič-Ljubo, Alojz Vindiš-Dunda — vsi ustni vir; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 572, 573, 605.)

[34] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 27. 10. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[35] Odredba glavnega štaba NOV in POS z dne 27. 10. 1944 o imenovanju komandantov Jožeta Lepina-Risa, Andreja Cetinskega-Leva in Vincenca Janka-Harkova; dnevno poročilo Zidanškove

brigade za 28. 10. 1944 o odhodu Andreja Cetinskega-Leva in o postavitvi Vincenca Janka-Harkova; obrazec osebnih podatkov iz NOV za Vincenca Janka-Harkova — vse v AIZDG, fasc. 11/I, 333/V-3 in 332a/IV-9.

[36] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 31. 10. 1944 o bojih 28. 10. 1944, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 27; poročilo Zidanškove brigade o bojih 28. 10. 1944; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 28. 10. 1944; poročila organizacijskega štaba slovenskega domobranstva — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, AFK 281/III in 283/III, pov. 608; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 572.

[37] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 29. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[38] Adolf Jevšnik-Lvov, rojen 15. februarja 1914 v Zagorju ob Savi, rudar. V delavskem revolucionarnem gibanju je pričel delovati leta 1930 in je bil sprejet v SKOJ že leta 1932. Razširjal je komunistične letake in literaturo, sodeloval v stavkah, v volilnih bojih za delavske zaupnike in poslance. Aktiven je bil tudi v DKD Svoboda — Vzajemnost ter je bil član rdeče pomoči. Pred vojno je odslužil vojaški rok. Avgusta 1941 so ga Nemci zaprli v Stari pisker v Celju in ga od tod odpeljali v koncentracijsko taborišče Mauthausen. Po vrnitvi se je leta 1943 vključil v NOB, postal član KPS in vstopil v Šlandrovo brigado. Oktobra 1943 pa je šel z Bogdanovim bataljonom na Pohorje in bil v Pohorskem odredu do ustanovitve Zidanškove brigade. V bojih se je izkazal kot hraber borec, v vodenju enot pa zmožen funkcionar. (Adolf Jevšnik-Lvov, rezervni polkovnik, življenjepisni podatki, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Franta Komel, Alojz Vindiš-Dunda — vsi ustni vir; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 573.)

[39] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 29. 10. 1944; seznam odlikovancev Zidanškove brigade z dne 29. 10. 1944; seznam odlikovancev Zidanškove brigade z dne 2. 11. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 333/IV-2, 332a/III-4.

[40] Bogdan Knaflič-Ljubo se je rodil v učiteljski družini 19. decembra 1912 v vasi Dobje pri Celju. Družina je prišla v Maribor leta 1927. Bogdan je po nižji gimnaziji končal tehniško srednjo šolo ter se zaposlil v Splošni na Teznu kot strojni tehnik. V bivši jugoslovanski vojski je postal rezervni podporočnik topniške stroke. V osvobodilnem boju je pričel aktivno delovati v Mariboru v zelo težkih razmerah že leta 1942. Septembra 1943 je zbežal pred aretacijo v Pohorski bataljon in pustil v Mariboru ženo in dve hčerki. Od pisarja v štabu je kmalu napredoval do vodnika. Namestnik komandirja čete je postal decembra 1943, komandir čete in hkrati član KP marca 1944, namestnik komandanta ter komandant 2. bataljona pa junija 1944. Od julija na september je z uspehom opravil dvomesečni višji oficirski tečaj pri glavnem štabu NOV in POS pri Metliki. Za izkazano hrabrost v številnih bojih in dobro vodenje enot je bil odlikovan z medaljo za hrabrost že 29. oktobra 1944. Med soborci je bil priljubljen, sicer pa cenjen kot zmožen vojaški in politični funkcionar. (Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 30. 10. 1944, vprašalnik osebnih podatkov iz leta 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/IV-9;

Bogdan Knaflič-Ljubo, spomini, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Franta Komel, Maksim Peklar-Fonzi, Alojz Vindiš-Dunda — vsi ustni vir; Milica Ostrovška, Kljub vsemu odpor, II, stran 250 in III, stran 211.)

[41] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 30. 10. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 574, 575.

[42] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 3. 11. 1944 štaboma VII. korpusa in IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 34; poročilo Zidanškove brigade z dne 1. 11. 1944 operativnemu štabu VI. in XI; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 31. 10. 1944; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 31. 10. 1944 štabu VII. korpusa — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/III-2; Tone Kropušek, izjava v AMNOM; Niko Belopavlovič, ustni vir; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 574, 575.

[43] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 30. 10. 1944 o kadrovskih spremembah; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 31. 10. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-4 in 333/V-3; Lazo Božič, Franc Fišer-Vasilij in Mirko Grahovac-Mile, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 575, 576.

[44] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 1. 11. 1944 in številčno stanje borcev ter orožja za 1. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/IV-4.

[45] Politično poročilo Zidanškove brigade za čas od 15. do 31. 10. 1944; poročilo štaba 3. bataljona Zidanškove brigade z dne 31. 10. 1944 o tekmovanju — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-9 in 333/V-1.

[46] Poročilo štaba VII. korpusa NOV z dne 21. 11. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/17, dok št. 69; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 576.

[47] Poročilo štaba VII. korpusa z dne 21. 11. 1944 in povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 6. 11. 1944 (opomba 5); Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 69 in 37; povelje štaba VII. korpusa z dne 6. 11. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; dnevna poročila Zidanškove brigade za 1., 2., 3., 4., 5. in 6. 11. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332a/II-4, 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 576, 577.

[48] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 6. 11. 1944 za napad na Kresnice in Jevnico Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 37; povelje Zidanškove brigade z dne 6. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[49] Relacija Zidanškove brigade z dne 9. 11. 1944, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 43; poročilo Zidanškove brigade z dne 8. 11. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade o akciji 6. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Slavko Kokalj-Jožko, Igor Ponikvar, Dora Trtnik-Zlata, spomini, življenjepis za Janeza Drolca, roj. 1905, iz Okroga pri Kamniku, anketa Viktorja Vozlja — vse v AMNOM.

[50] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 579 do 582.

[51] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 7. in 8. 11. 1944; poročilo o številčnem stanju Šlandrove brigade za 7. 11. 1944; poročilo o številčnem stanju borcev operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 4. 11. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 332a/IV-3 in 332a/III-4; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 582.

[52] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 9. in 10. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Harkov dnevnik.

[53] Seznam potreb Zidanškove brigade z dne 11. 11. 1944, poslan operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/IV-2.

[54] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 11. in 12. 11. 1944; povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 11. 11. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/III-1.

[55] Odredba Zidanškove brigade o imenovanjih z dne 12. 11. 1944; poročilo o partijskem delu v Zidanškovi brigadi z dne 17. 11. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/IV-3 in 16/I.

[56] Povelji operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 12. in 14. 11. 1944; dnevni poročili Zidanškove brigade za 13. in 14. 11. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 333/V-3.

[57] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 15., 16. in 17. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Harkov dnevnik; Stiplovšek Šlandrova brigada, stran 584.

[58] Petnajstdnevno poročilo ožjega štaba Zidanškove brigade z dne 17. 11. 1944 štabu IV. operativne cone; politično poročilo Zidanškove brigade za čas od 31. 10. do 15. 11. 1944 z dne 16. 11. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 17. 11. 1944 političnemu komisarju operativnega štaba VI. in XI. brigade; poročilo Zidanškove brigade o partijskem delu od 13. 10. do 13. 11. 1944 z dne 17. 11. 1944; poročilo brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 18. 11. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo — vse v AIZDG, fasc. 332a/IV-2, 16/I in 24.

[59] Poročilo štaba VII. korpusa z dne 21. 11. 1944 glavnemu štabu NOV in POS, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 69; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 586, 587.

[60] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 587—589.

[61] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 18. in 19. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.

[62] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 589—593.

[63] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 20. in 21. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 593.

[64] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 22. in 23. 11. 1944; povelje Zidanškove brigade z dne 22. 11. 1944 o imenovanju Jaroslava Souška-Zdena; odredba operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 23. 11. 1944 o imenovanju Jožeta Šacerja, vse v AIZDG, fasc. 333/III-3, 333/IV-3, 332a/I-4; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 17. 12. 1944 o imenovanju Aleša Franca, v arhivu CK ZKS.

[65] Harkov dnevnik; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 24. 11. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 594, 595.

[66] Odredba operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 2. 12. 1944 o premestitvi Toneta Vrhovška-Oskarja; dnevno poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade za 30. 11. 1944; izvleček iz knjige disciplinskih prestopkov operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 3. 12. 1944; dnevna poročila Zidanškove brigade za 24.,

25., 26., 27., 28. in 29. 11. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 332a/III-4 in -2 ter 333/V-3; Harkov dnevnik.

[67] Poročilo pomočnika političnega komisarja štaba IV. operativne cone z dne 27. XI. 1944 centralnemu komiteju KPS, v arhivu CK KPS.

[68] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 28. 11. 1944; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 26. 11. 1944; dopis glavnega štaba NOV in POS z dne 25. 11. 1944 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 16/I, 333/V-3, 13/I-7.

[69] Sodba sodnega senata Zidanškove brigade z dne 31. 11. 1944; petnajstdnevno poročilo ožjega štaba Zidanškove brigade z dne 28. 11. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 333/III-9 in 333/V-2.

[70] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 2., 3., 4. in 5. 12. 1944; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 4. 12. 1944 štabu IV. operativne cone o vojaškem in političnem stanju in delu enot — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332a/III-4: Harkov dnevnik; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 17. 12. 1944, v arhivu CK ZKS; Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 596, 597.

[71] Tone Kropušek, izjava, Jelka Vrhovšek-Elčka, spomini, v AMNOM.

[72] Harkov dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 597,598.

[73] Poročili Zidanškove brigade z dne 11. in 15. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 108 in 116; Ivan Dornik, v anketi Alojza Martinčiča in Anton Hribar, anketa, v AMNOM.

[74] Poročilo Zidanškove brigade z dne 11. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 108, opomba 8 na strani 833; Harkov dnevnik; Ivan Kovačič-Gandi, spomini, v AMNOM.

[75] Harkov dnevnik; Bogdan Knaflič-Ljubo, spomini, v AMNOM.

[76] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 598, 599.

[77] Poročilo Zidanškove brigade z dne 11. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 108.

[78] Poročilo Zidanškove brigade z dne 11. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 108; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 599 do 601.

[79] Poročilo Zidanškove brigade z dne 15. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 116; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 601.

[80] Petnajstdnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 15. 12. 1944 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 116; poročilo štaba 3. bataljona Zidanškove brigade z dne 13. 12. 1944 o razbitju 2. čete 3. bataljona, v AIZDG, fasc. 333/III-7; Valentin Brišnik, anketa za Ivana Krtno, v anketah Pavle Pungeršek in Valentina Brišnika, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 602.

[81] Jelka Vrhovšek-Elčka, spomini, v AMNOM.

[82] Poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 14. 12. 1944, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 114; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 203.

[83] Dopis CK KPS z dne 12. 12. 1944, v arhivu CK ZKS.

[84] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 17. 12. 1944 o partijskem delu od 28. 11. do 13. 12. 1944, v arhivu CK ZKS; poročilo brigadnega biroja SKOJ Zidanškove brigade z dne 17. 12. 1944 pokrajinskemu komiteju SKOJ za Slovenijo, v AIZDG, fasc. 24.

[85] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 16. 12. 1944 za premik; dnevno poročilo Zidanškove brigade za 17. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 603.

[86] Dnevna poročila Zidanškove brigade za 17., 18., 19., 20. in 21. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Harkov dnevnik; Stanko Fabjan, Ivan Kovačič-Gandi, spomini, v AMNOM.

[87] Povelje operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 22. 12. 1944 za premik; dnevni poročili Zidanškove brigade za 21. in 22. 12. 1944 — oboje v AIZDG, fasc. 332a/III-1 in 333/V-3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 603.

[88] Dnevno poročilo Zidanškove brigade za 24. 12. 1944; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 28. 1. 1945 — oboje v AIZDG, fasc. 333/V-3 in 332/I-5; Harkov dnevnik; Ivan Gorenc-Vojko, Tone Kropušek, izjavi, v AMNOM; Adolf Jevšnik-Lvov, Prehod čez Savo je vedno delal skrbi, Borec 1970, št. 1, str. 55 do 57; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 603—605.

[89] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 605 do 609.

PONOVNO MED SAVO IN SAVINJO

Velika sovražnikova ofenziva in razdelitev brigade

Zidanškova in Šlandrova brigada sta se vrnili čez Savo na operacijsko območje IV. operativne cone v dokaj neugodnem ali bolje rečeno ob neprimernem času, ko je bila sklenjena prva faza sovražnikove ofenzive. Nemške in domobranske enote so zasedle partizansko osvobojeno ozemlje v Gornji Savinjski dolini in se pripravljale za »čiščenje« ozemlja proti Savi. Cilj te velike ofenzivne dejavnosti je bil predvsem v tem, da bi obvladali pomembne prometne zveze.

Štab IV. operativne cone je konec leta 1944 opozoril, da bodo prometne zveze na slovenskem Štajerskem in Koroškem postale spričo umika sovražnika ali morebitnega dovažanja vojaštva in materiala še pomembnejše. Zato je ukazal, da morajo vse njene enote preiti v ofenzivne akcije na prometne zveze in poudaril, da je to pomembnejše od napadov na sovražnikove postojanke. Rušenje komunikacij pa je bilo zelo oteženo, ker so pričeli Nemci s približevanjem front močno krepiti postojanke ob njih in drugih prometnih objektih. To so počeli tembolj, čimbolj je dobivalo operacijsko območje IV. operativne cone značaj zaledja jugovzhodne nemške fronte. Meseca oktobra 1944 so pričeli Nemci graditi obrambno linijo na desnem bregu Mure od Gornje Radgone do Razkrižja, nato pa ob hrvaško-slovenski meji do bližine Brežic, od tod pa po levem bregu Save proti Ljubljani. V istem času so krepili posadke v postojankah ob komunikacijah na jugozahodnem območju IV. operativne cone ter jih utrjevali z novimi bunkerji in drugimi obrambnimi napravami. Novembra pa so Nemci poskrbeli tudi za boljše zavarovanje stranskih prometnih zvez.[1] Glavno nalogo za zavarovanje promet-

nih zvez na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem so še vedno imele enote 438. divizije za posebno uporabo (184. polk deželnih strelcev na Gorenjskem, 18. polk deželnih strelcev in gorski lovski polk Treeck na Štajerskem), 25. SS policijski polk (štab v Celju, enote pa razmeščene na Vranskem, v Braslovčah in na Teharjih), 28. SS policijski polk Todt (štab v Kranju, I. bataljon v Št. Vidu pri Lukovici, II. bataljon v Naklem pri Kranju, III. bataljon na Brezjah), konec novembra 1944 pa so za zavarovanje južne železnice vzpostavili še poseben polk s sedežem v Radečah. Pomembnejša vojaška formacija na Štajerskem je bil še vermanšaftski polk Spodnja Štajerska, ki pa je bila jeseni 1944 že v razkroju, na Gorenjskem pa zlasti na levem bregu Save tudi močne postojanke gorenjskega domobranstva, udarna četa iz Kranja ter šolski polk za posebno uporabo divizije Brandenburg (I. bataljon na Bledu, II. bataljon v Šentvidu pri Ljubljani, III. bataljon v Kamniku in IV. bataljon v Domžalah). Poveljnika SS policijskih polkov sta bila pooblaščena za vodenje bojev proti enotam NOV in PO Slovenije na svojih operacijskih območjih. Na območje slovenske Štajerske pa so prišle poleg naštetih tudi nekatere nemške enote, ki so bile razbite na jugoslovanskem bojišču.

Enote IV. operativne cone so poskušale jeseni 1944 čimbolj ovirati nemške transporte, vendar jim ni uspelo, razen na progi Celje—Dravograd, porušiti ključnih objektov glavnih prometnih zvez in tako pretrgati promet za daljše obdobje. Na uspešnost rušenja komunikacijskih objektov in tudi izvajanja drugih nalog pa je v precejšnji meri vplival tudi odhod Zidanškove in Šlandrove brigade na Dolenjsko. Najbolj sta brigadi manjkali na območju med Savinjsko dolino in Zasavskimi revirji, kjer sta običajno delovali. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 7. oktobra vključil v sestav enot IV. operativne cone tudi Kokrški odred. S tem je tudi formalno razširil območje IV. operativne cone na prostor ob levem bregu Save od Kranja proti Kamniku, Domžalam in Tržiču. To je bila velika dodatna obveznost in obremenitev za enote IV. operativne cone, ki niso mogle tega prostora vojaško ne politično obvladati niti v ugodnejših razmerah, ko so imele v svoji sestavi še Šlandrovo in Zidanškovo brigado, ki sta bili tedaj njuni številčno in vojaško zelo močni brigadi.

Da oslabljene enote IV. operativne cone po odhodu Zidanškove in Šlandrove brigade ne nadzirajo svojega velikega operacijskega prostora, je bilo očitno. Ob ugotovitvi odsotnosti Zidanškove in Šlandrove brigade ter da so enote XIV. divizije na pohorskem in kozjanskem območju, je sovražnik 21. oktobra 1944 vdrl s kamniške, spodnjesavinjske in koroške strani na osvobojeno ozemlje. V bojih, ki so trajali do 25. oktobra, so Nemci prišli v Zadrečko dolino, kjer so jih ustavili borci Tomšičeve in Bračičeve brigade, Kamniško-zasavskega odreda ter gojenci podčastniške šole. Dne 22. oktobra so Nemci požgali Bočno, Šmartno ob Dreti, ki ju je osvobodila Zidanškova brigada ter Novo Štifto.

V noči na 29. oktober sta Tomšičeva in Bračičeva brigada ob sodelovanju 2. bataljona Kamniško-zasavskega odreda napadli postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini, ki je pa spričo posredovanja sovražnikovih sil nista mogli zavzeti. Nato sta se obe brigadi pripravljali za sodelovanje v operacijah VII. korpusa ob železniški progi Laze—Zidani most. Kot vemo, je ta akcija odpadla. Nato je Tomšičeva brigada napadla 7. novembra postojanki v Krašnji in Blagovici, medtem ko je bila Bračičeva brigada v tej akciji s Kamniško-zasavskim odredom na zavarovanju. Zaradi pomanjkanja težkega orožja in zaradi nemške pomoči posadkama pa tomšicevcem napad na postojanko ni uspel. Čez tri dni so demonstrativno napadli Blagovico, Kamniško-zasavski odred pa se je v tem času v glavnem posvetil rušenju železniške proge Laze—Zidani most, dne 18. novembra pa so njegove enote razdirale tudi progo od Homca proti Kamniku ter uničile most čez Kamniško Bistrico pri Radomljah. Do sovražnikove ofenzive so to bile edine pomembnejše akcije na dotedanjem operacijskem območju Zidanškove in Šlandrove brigade.[2]

V razmerah, ko je sovražnik ostreje nadziral Moravško dolino, držal cesto Ljubljana—Celje, zasavsko progo in iz ojačenih domobranskih postojank nadziral ravninska območja kamniškega okrožja, je 27. novembra pisal pomočnik političnega komisarja IV. operativne cone Matevž Hace glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da se odsotnost Zidanškove in Šlandrove brigade močno pozna. Poudaril je, da zato ne morejo enote IV. operativne cone razširiti svoje dejavnosti na nova območja. Poročilo je sklenil: »Zelo bi bilo potrebno in priporočljivo, če bi v doglednem času prišli nazaj VI. in XI.

brigada. Kajti čim bi prišle nazaj, bi borbenost omenjenih brigad narasla, hkrati bi tudi nekako izpopolnili obe brigadi in zopet bi bila Štajerska v večji aktivnosti od naše strani. Ne govorimo to iz kakega lokalpatriotizma, temveč se zavedamo, da je tu severna Slovenija, ki rabi močne enote.«

V drugi polovici novembra je pričel sovražnik v Gornji Savinjski dolini aktivneje napadati osvobojeno ozemlje. Zato je prišlo med njim in med enotami XIV. divizije do spopadov. Dne 27. novembra je šla v napad na Paško vas Bračičeva, na zavarovanje pa Šercerjeva brigada. Boji so se zavlekli do naslednjega večera, toda namena niso dosegli. Po tem napadu so pričeli Nemci dovažati enote v Šoštanj, na Polzelo, v Paško vas, Gorenje in na območje Črne. V začetku decembra pa so pričeli Nemci z ofenzivo tudi proti enotam VII. in IX. korpusa.

Ko so začeli Nemci 1. decembra prodirati proti položajem Šercerjeve brigade na Skornem, Tajni in pri Ogradniku ter proti položajem Bračičeve brigade na Gneču (vzhodno od Mozirja) in Slatinah, je glavni štab NOV in PO Slovenije ukazal enotam IV. operativne cone, da usmerijo svojo dejavnost zaradi številčne okrepitve VII. korpusa v glavnem na mobilizacijo. Poudaril je, da je pomembnejša od obrambe osvobojenega ozemlja in drugih vojaških uspehov, hkrati pa je opozoril, da ne sme zmanjšati dejavnosti pri rušenju prometnih zvez in povzročiti defenzivnosti enot IV. operativne cone. Za mobilizacijo je ukazal, naj se zlasti izvaja na vzhodnih območjih Štajerske (Dravsko polje, Haloze, Slovenske gorice in Kozjansko). Dne 5. decembra pa je sporočil, da se bosta vrnili Zidanškova in Šlandrova brigada, katerih naloga bo takojšnja mobilizacija v Revirjih.[3]

Zaradi zbiranja nemških enot na meji osvobojenega ozemlja enote XIV. divizije niso mogle na mobilizacijske akcije proti vzhodu. Ker pa je bila tedaj tudi ofenziva na Kozjanskem, je bila večina enot IV. operativne cone potisnjena v defenzivo.

Nemci so 2. decembra napadli na območju Gneča Šercerjevo brigado, III. brigado vojske državne varnosti in skupino skojevcev, ki je imela največje izgube (27 padlih). Po zavzetju Gneča so Nemci streljali po domačinih ter ropali in požigali domove. Do 5. decembra, ko so vdrli v Mozije in Nazarje, pa so bili hudi boji zlasti na položajih okoli Lepe

njive in na Skornem. Ko je XIV. divizija razporedila enote za obrambo osvobojenega ozemlja, je prispelo 7. decembra sporočilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu IV. operativne cone, naj njegove enote ne branijo brezpogojno osvobojenega ozemlja in naj se ne spuščajo v frontalne boje, ki bi zahtevali hude izgube. Glavni štab je dalje opozoril, da je treba pričakovati s približevanjem fronte in umikom sovražnikove vojske z Balkana večje napade, na katere morajo enote reagirati s spretnim manevriranjem ter da je njihova osnovna naloga mobilizacija in varovanje žive sile. Po prejemu tega povelja se je štab IV. operativne cone odločil, da bo poslal dve brigadi XIV. divizije na mobilizacijo in rušenje komunikacij, z eno brigado in enotami III. brigade VDV, Kamniško-zasavskega in Koroškega odreda s komando gornjesavinjskega področja ter s podčastniško šolo pa zadrževati prodiranje nemških sil na osvobojeno ozemlje. Ta načrt zaradi nenehnih bojev ni bil takoj izvedljiv, vendar se je 8. decembra prebila Bračičeva brigada proti Kozjanskemu.

Odločilni napad za zasedbo vsega osvobojenega ozemlja se je pričel 10. decembra pod vodstvom generallajtnanta SS in policije Rösenerja, ki je dotedaj vodil ofenzivne akcije na Kozjanskem in v Gornji Savinjski dolini. V prvih desetih dneh decembra so Nemci napadali na črti Dobrovlje—Mozirje—Šoštanj—Črna, v končnem obdobju ofenzive na gornjesavinjskem območju pa so pričele v istem času prodirati močne sovražnikove enote iz Mozirja proti Ljubnemu, iz Črne proti Solčavi in iz Kamnika proti Črnivcu ter Novi Štifti.[4] Nemške sile so prodirale tudi po stranskih poteh in zasedle pomembne prehode ter grebene z namenom, da bi preprečile partizanskim enotam umik. Po hudih desetdnevnih bojih v dežju, snegu in mrazu zlasti na območju Mozirja so Nemci pričeli s koncentričnim napadom ter dosegli že v nekaj dneh prvi cilj decembrske ofenzive. Prebili so položaje proti Črni in Kališču, ki so jih branili bataljon III. brigade VDV, 2. bataljon Kamniško-zasavskega odreda, podčastniška šola ter komandi mest Kamnik in Gornji grad. Podobno je bilo na položajih okrog Luč, ki jih niso mogle obraniti enote Koroškega odreda ter komandi mest Ljubno in Luče, četudi so bile ojačene z dvema bataljonoma Tomšičeve brigade. Po bojih, ki so trajali tri oziroma štiri dni, so nemške enote zasedle 13. decembra Luče, Ljubno in Gornji grad. Dan poprej se je Šer-

cerjeva brigada prebila proti Paki. Komandant IV. operativne cone Jože Borštnar je 17. decembra sporočil glavnemu štabu NOV in PO Slovenije, da osvobojeno ozemlje ni mogoče več braniti. Večina enot, ki so branile Gornjo Savinjsko dolino, se je nato začela umikati proti Tuhinjski in Moravški dolini. V štab IV. operativne cone, ki je bil 15. decembra v Češnjicah v Tuhinjski dolini, sta prišla tedaj z Dolenjskega odposlanca centralnega komiteja KPS Boris Kraigher-Janez in Mira Svetina-Vlasta. Štaba IV. operativne cone in XIV. divizije sta se nato 19. decembra premaknila s Tomšičevo brigado na območje Kandrš. Naslednega dne pa je prišlo do zamenjave komandanta IV. operativne cone. Jože Borštnar je bil imenovan za komandanta IX. korpusa, na njegovo dotedanje mesto pa je prišel z Dolenjskega Peter Stante-Skala.

V tem času so Nemci v Gornji Savinjski dolini izvajali najhujše nasilje. Preganjali in lovili so razbite skupine borcev in aktivistov, iskali bolnišnice, tehnike in skladišča ter plenili in požigali domove. Pobili so več desetin ujetih in ranjenih borcev, aretirali in odpeljali v celjske zapore mnoge člane političnih in oblastnih forumov. To so jim olajšali arhivi, ki so jih našli, ponekod pa tudi domači ovaduhi. Moške od 16. do 50. leta ter ženske od 15. do 20. leta starosti pa so odgnali na graditev obrambnih objektov. V Mozirju, Rečici, Radmirju, Ljubnem, Novi Štifti, Gornjem gradu, na Kališču in v Črni nad Kamnikom so vzpostavili postojanke. Kamniško-zasavski odred se je 20. decembra spopadel z Nemci pri Vačah in pri Prikrnici. Rösener pa je 21. decembra poslal glavnino svojih enot na Vransko in v Tuhinjsko dolino. Na Količevem pri Domžalah pa je bila skupina približno 500 mož s tanki in z oklopniki. Nemci so hajkali zlasti na Menini planini.[5]

Po poročilu o hudih bojih in nemških ofenzivnih operacijah je 23. decembra komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Dušan Kveder-Tomaž ukazal štabu IV. operativne cone, da pošlje glavnino svojih enot Nemcem za hrbet proti Savinjski dolini, hkrati pa je opozoril, naj se enote ne umikajo pred sovražnikovo glavnino v smeri Tuhinjske in Moravške doline, ker je bilo pričakovati, da bodo pričeli Nemci na teh območjih z novo ofenzivo. Tomšičevo brigado in štaba IV. operativne cone ter XIV. divizije so Nemci napadli na območju Velike Lašne že 24. decembra. Partizani so se umaknili na Menino planino, kjer pa so bili čez dva dni ponovno na-

padeni. Po preboju na Gornji Špeh in Lepenatko so se 28. decembra umaknili v hribe severovzhodno od Luč. Tu so bili do 6. januarja 1945, ko so se premaknili k Belim vodam. Tomšičevci so prišli sedaj po enomesečnih nenehnih bojih do krajšega počitka, štaba IV. operativne cone in XIV. divizije pa sta si prizadevala vzpostaviti zveze s svojimi enotami. Zaradi nemške ofenzive ter bojev in premikov štabu IV. operativne cone ni uspelo, kot mu je bilo ukazano, da bi se takoj povezal z operativnim štabom VI. in XI. brigade po njegovem prihodu čez Savo in da bi usmeril brigadi na mobilizacijo v Revirje. Da bi vzpostavil zvezo s štabom IV. operativne cone, ki je bil tedaj v Solčavi, si je operativni štab VI. in XI. brigade zelo prizadeval, vendar mu to ni uspelo. Imel je pa dobre povezave z glavnim štabom NOV in PO Slovenije, kateremu je 26. decembra poročal, da sta brigadi na območju Vač in Slivne. Poleg Tuhinjske doline so tedaj zasedle močne nemške enote tudi cesto Domžale—Vransko. Ker so bile zveze med glavnim štabom in štabom IV. operativne cone od 24. decembra pretrgane, je glavni štab ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da mu poroča o stanju na Štajerskem, pošilja podatke o sovražnikovih enotah in organizira registracijo cestnega ter železniškega prometa.[6]

Zidanškova in Šlandrova brigada sta bili ob odhodu na Dolenjsko številčno močni, pa tudi vojaško zmožni enoti. Iz sestave enot IV. operativne cone sta šli v zelo neprimernem času, saj je bila njuna prisotnost v revirjih, na Moravškem, Tuhinjskem, na območjih Kamnika in v Savinjski dolini več kot nujna. Boji, pohodi, neurejene razmere in drugi napori so ju na Dolenjskem tako izčrpali, da sta bili ob vrnitvi močno pod vrednostjo izpred dveh in pol mesecev. Zelo oslabeli, potrebni počitka, izpopolnitve enot z novimi borci, orožja, streliva, oblačil in obutve sta padli v hudo sovražnikovo ofenzivo, za katero pa nista bili ne vojaško in tudi ne politično pripravljeni.

Na dan vrnitve čez Savo so imele enote Zidanškove brigade po počitku v popoldanskem času politične ure, na katerih so obravnavali, kakšen odnos morajo imeti borci do prebivalstva. Ker je obveščevalna služba sporočila, da je sovražnik prodrl do Peč in je bilo slišati od tam boje, so krenile čete na položaje in bile na njih v pripravljenosti do mraka. Sovražnikovo letalo je mitraljiralo brigadne enote in hudo

ranilo štiri borce, ki so ranam podlegli. V brigadi so pogrešali dva borca, ki sta bila poslana 23. decembra v patruljo. Huje je bilo glede pogrešanih že kar prvi dan pri šlandrovcih. Manjkalo jih je 21; zanje so menili, da so verjetno šli na lastno pest domov, da bi se tam oblekli in obuli.[7]

V Vačah in Kleniku je bila Zidanškova brigada še drugi in tretji dan po prihodu na Moravško. Tudi v teh dneh so imeli po enotah vojaške in politične ure. Dne 25. decembra so poslali v vas Ravne 2. bataljon z nalogo, da pripelje od tam živež, ki so ga morali domačini voziti po ukazu Nemcev v Litijo. Iz več vasi pod Sv. Planino so Nemci ukazali kmetom pripeljati za božič živino in živež v Zagorje. Četa Ivana Kovačiča-Gandija je ustavila naložene vozove, kmetom pa ukazala, da se z njimi vrnejo domov. Kmetje so nato iz hvaležnosti podarili brigadi dva prašiča in večje količine krompirja, fižola, žita in druge hrane. Za božične praznike so se izkazale tudi mladinke litijskega okrožja. Zbrale in prinesle so obema brigadama večjo količino kruha in suhega sadja.

Na Moravškem je brigadama prišla tega dne skupina 32 pripadnikov raznih zalednih enot in ustanov, ki se je umaknila iz Savinjske doline pred nemško ofenzivo. S seboj so vodili tudi vola, ki ga je prevzela Šlandrova brigada. V Zidanškovo brigado se je vključilo 21 borcev in bork, medtem ko so šli drugi v Šlandrovo brigado. Skupino je do brigad pripeljala politična delegatka Zidanškove brigade Marica Trbovšek, ki je v odsotnosti iz brigade opravila v Gornji Savinjski dolini partijski tečaj. Z njo se je vrnila z zdravljenja v brigado tudi borka Marija Potočnik-Lenka, ki je zapustila svojo enoto na Dolenjskem. Okrepitve so bili v brigadi veseli, posebej pa še snidenja z Marico, ki so jo takoj postavili za sekretarko SKOJ v njenem 2. bataljonu, dotedanji sekretar Drago Limoni-Ljubo pa je prevzel v bataljonu dolžnost četnega političnega komisarja. Razen te kadrovske zamenjave je štab brigade izvedel še zamenjavo političnih komisarjev 1. in 3. bataljona. Anton Grašič-Savo je šel v 3. bataljon, v 1. bataljon pa Jože Praprotnik. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade so iz štaba brigade poročali, da pogrešajo tri borce, za katere ne vedo, ali so šli domov, ali so zaostali na premiku, dva borca in eno borko pa so poslali na zdravljenje. Tudi 26. decembra so poslali enega borca na zdravljenje, medtem ko sta se dve tovarišici vključili v brigado. Zaradi priključitve

Operativni štab VI. in XI. brigade konec 1944. Drugi z leve politični komisar Jože Babič-Vojteh, komandant Zidanškove brigade Vincenc Janko-Harkov, komandant Andrej Cetinski-Lev, načelnik Lazo Božič

omenjene skupine in nekaj posameznikov je številčno stanje brigade poraslo v zadnjih treh dneh od 318 na 330 ljudi. Zvečer je brigada krenila na položaje Zgornje in Spodnje Javorščice, kjer je nato bila do 29. decembra.[8]

V prvih dneh po vrnitvi čez Savo je kazalo, da bo zgledu posameznikov in skupinic predvsem iz Šlandrove brigade, ki so se odpravili brez dovoljenja na svoje domove po obleko in obutev, sledilo še več borcev. Zlasti je bilo pričakovati, da se bodo za to odločali bosi in za zimo neprimerno oblečeni domačini, ki jih je bilo v obeh brigadah največ. Da bi preprečil nadaljnji osip, je poslal operativni štab VI. in XI. brigade 27. decembra Šlandrovo brigado proti Gozdu in Gornji Savinjski dolini z nalogo, da vzpostavi zvezo s štabom IV. operativne cone in prinese iz skladišč za obe brigadi strelivo, razstrelivo, obutev in obleko. Šlandrovci so bili pred težko oviro, saj so Nemci osredotočili na cesto Ljubljana—Celje močne sile. Šlandrova brigada je krenila na pohod zvečer, vendar je njena predhodnica kljub previdnemu iskanju najprimernejšega mesta za prehod prek ceste padla pri Krtinskem hribu v sovražnikovo zasedo. Šlandrovci so jurišali in jo prisilili k

umiku. Okrog 23. ure je bila brigada na premiku čez cesto. Ko je bil 2. bataljon z nekaj borci 1. bataljona in tremi člani štaba brigade že na drugi strani ceste, so brigado napadli oklopni avtomobili 1. bataljona 28. SS policijskega polka Todt, ki so pripeljali iz Št. Vida. Četa, ki je varovala prehod, ni mogla z navadnim orožjem zadržati nemškega posredovanja. Glavnina brigade, skupaj 183 partizanov, z operativnim oficirjem se je morala umakniti do Krtine. Preboj je nato še enkrat zaman poskušala, potem se je umaknila k Sv. Miklavžu. Skupina 83 šlandrovcev, ki je prešla cesto, je nadaljevala pot po Tuhinjski dolini. Tu so pregnali sovražnikovo zasedo in kmalu zatem zvedeli, da je v Tuhinjski dolini pravkar v teku velika sovražnikova ofenziva. Štab se je odločil za vrnitev na Moravško, kar jim pa 28. decembra pri Krtini ni uspelo. Vrnili so se na Žički vrh, kjer so naslednji dan doživeli hud nemški napad. Skupina se je ponoči premestila v Veliko Lašno. Tu so zaradi obolelosti in izčrpanosti odpustili na zdravljenje več borcev in pomočnika političnega komisarja brigade Matijo Knapa. Odpuščene borce so domobranci čez nekaj dni ujeli, ojačenemu 2. bataljonu pa je uspelo 30. decembra priti čez Tuhinjsko cesto na Menino planino, kjer so Nemci in domobranci tedaj končali ofenzivo in se pripravljali za pohod na Moravško.

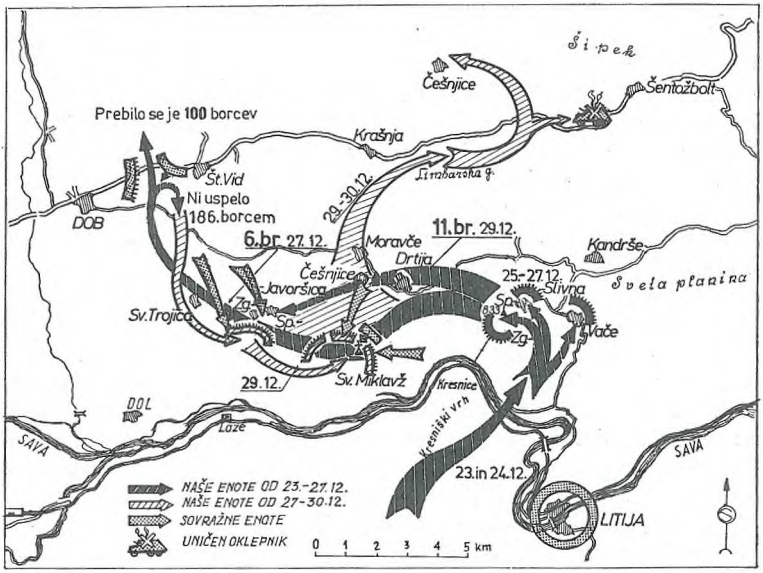
Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije je medtem poročal operativni štab VI. in XI. brigade o osredotočenju nemških enot v Črnem grabnu. Tu naj bi bilo tedaj približno 1 200 policistov. Na cesti Trojane—Zagorje so se zbirale enote polka gorskih lovcev Treeck, na položaje Gradišče nad Lukovico pa je prišla domobranska udarna četa Franca Erpiča, ki pa se je že naslednji dan po prihodu vrnila v Gornjo Savinjsko dolino. Operativni štab VI. in XI. brigade je bil mnenja, da je Moravško dolino obkolilo približno šest do sedem tisoč mož, ojačenih s tanki.[9]

V dneh, ko je bila Šlandrova brigada že v spopadih z nemškimi in domobranskimi enotami, ki so izvajale ofenzivne akcije in ko ji ni uspel pohod za nabavo streliva, orožja, obutve in oblačil, pa so enote Zidanškove brigade na položajih Zgornje in Spodnje Javorščice 27., 28. ter 29. decembra do 11. ure počivale. Trenutno zatišje so izkoristile za vojaške ure, za čiščenje in urejanje orožja ter branje partizanske literature, časopisov in radijskih poročil o najnovejših do-

godkih. V štabu brigade so imeli 28. decembra posvet z vsemi bataljonskimi bolničarkami, v vas Škocjan so poslali na prisilni odkup hrane 2. bataljon, intendanta 3. bataljona Dominika Zakršnika-Zanija so postavili za namestnika brigadnega intendanta, medtem ko je njegov dotedanji namestnik Franc Orehek napredoval za intendanta 3. bataljona. Od Osredka se je ta dan premikala proti Sv. Trojici sovražnikova kolona, vendar se je čez nekaj časa vrnila v izhodiščno postojanko. Od zadnjega premika brigade so pogrešali dva borca, enega pa od 28. decembra. Zanimivo je pripomniti, da je imela Zidanškova brigada prav na ta dan najvišje številčno stanje po vrnitvi čez Savo in sicer 338 borcev.[10]

Nemške in domobranske sile so pričele pod vodstvom Rösenerja z ofenzivo med Črnim grabnom in Savo 29. decembra. Njihove enote so prodirale proti Zidanškovi brigadi in glavnini Šlandrove brigade v štirih močnih skupinah od Sv Trojice, Javorščice, Češnjic in Grmač. Položajem Zidanškove brigade na območju Zgornje in Spodnje Javorščice se je sovražnik približal okoli 11. ure. Brigada se mu je od tam umaknila na Murovico in Cicelj ter se pripravila na boje. Vzhodno od njenih položajev so bili pripravljeni pri Sv. Miklavžu in na Grmačah šlandrovci. Zidanškova brigada je sprejela boje z Nemci ter jih uspešno odbijala. Njen 3. bataljon pa jih je po treh juriših prepodil v dolino. Močan pritisk so izvajale sovražnikove enote na položaje Šlandrove brigade pri Sv. Miklavžu. Štab Zidanškove brigade jim je poslal na pomoč četo 1. bataljona, ki jo je vodil komandant Milan Štajner-Kamnar, toda kljub tej okrepitvi so Nemci po šesturnih bojih vdrli v vas in jo požgali. S sovražnikom je imel hude boje pri Dešnu tudi Kamniško-zasavski odred. V mraku so se Nemci in domobranci umaknili z vseh položajev v dolino. Zidanškova brigada ni imela žrtev, druge enote pa so imele tri ranjene. O sovražnikovih izgubah je štab Zidanškove brigade poročal, da je imel tri mrtve in štiri ranjene, medtem ko je operativni štab VI. in XI. brigade navedel v poročilu, da je sovražnik utrpel na vseh bojiščih, kjer je bil odbit, močne izgube.

O bojih pri Sv. Miklavžu je v svojih spominih napisala takrat komaj 17-letna sekretarka litijskega okrožnega komiteja SKOJ Darja Jelnikar-Sonja, ki se je na umiku pred nemško ofenzivo umaknila s terena v Šlandrovo brigado, med dru-

Prehod VI. in XI. brigade čez Savo, boji na Moravškem, preboj na Menino planino

gim tole: »Dne 29. decembra so bili Nemci tako blizu nas, da smo se gledali. Jaz sem bila pri Sv. Miklavžu. Tu je bil tudi operativni štab VI. in XI. brigade. Spominjam se neštetih jurišev in komandanta Andreja Cetinskega-Leva, kako je na čelu borcev jurišal in odbijal Nemce do noči. Tako nam je uspelo prebiti dan, zvečer pa so Nemci požgali vas pri Sv. Miklavžu. Spominjam se joka domačinov, ki je rezal v srce, mukanje živine, požgane živine itd. Grozno!...«

Ker je sovražnik odkril na Moravškem obe brigadi, je operativni štab VI. in XI. brigade sodil, da bo naslednjega dne gotovo nadaljeval z ofenzivo. Zato je izdal brigadama povelje, da se ponoči na 30. december za vsako ceno prebijeta čez cesto Ljubljana—Celje. Za zavarovanje prehoda je bila določena Zidanškova brigada, vse enote pa so takoj krenile proti Limbarski gori. Med Podmiljem in Podmelom pri Št. Ožbaltu je Zidanškova brigada pregnala sovražnikovo zasedo. Toda ko je bila čez cesto že skoraj vsa kolona, je iz Št. Ožbalta pripeljal oklopni avtomobil, ki ga je spremljalo pri-

bližno 200 mož. Komandant brigade major Vincenc Janko-Harkov, ki je bil na koncu kolone pri ranjencih, je zastal in ukazal, da zavzameta položaje težka breda in protitankovska puška. France in Miha sta skočila s pomočnikoma na rob nad cesto. Miha je bil učinkovit. Zadel je avtomobilsko blindo, ki se je ustavila. Iz nje je skočilo osem Nemcev, te pa je z dolgimi rafali podrl France. Miha je po blindi še nekajkrat ustrelil, streljali pa so tudi drugi borci. Motor je obmolknil in iz jeklenega vozila je bruhnil plamen. Miha, France, njuni pomočniki in borci iz pobočnic so nato krenili za komandantom Harkovom. Toda pri hišah na vrhu hriba so se nepričakovano pojavili Nemci. Ko se jim je Harkov s soborci približal, so jih Nemci ustavili s klici stoj. V tem trenutku so jih obsuli štirje partizanski mitraljezi. Po odločnem jurišu so Nemci zbežali proti cesti, komandant Harkov in soborci pa so krenili za brigadno kolono, ki se jim je že precej odmaknila. Ob napadu na oklopnik in ob spopadu s sovražnikovo pehoto sta padla dva borca, eden je bil ranjen, sovražnik pa je imel osem mrtvih. Harkova skupina je na poti proti zahodu dohitela utrujeno, prezeblo in lačno brigadno kolono, ki se je vzpenjala molče na Šipek. Na vrhu je bilo izredno mrzlo, strašna burja pa ni prizanašala nikomur. Odtod je prispela brigada z operativnim štabom VI. in XI. brigade v Češnjice pod Menino planino 30. decembra 1944 zvečer. Nedaleč od nje so se v vasi Okrog ustavile tudi enote Šlandrove brigade. Po vseh enotah se je hitro razširila vest o uničenju nemške avtomobilske blinde in njene posadke. V takratnih težkih razmerah je bil ta uspeh brigade predvsem velika moralna spodbuda za premagovanje naporov, ki so postajali vse težji.

Po prihodu v Češnjice so se borci razveselili vesti, ki je prišla iz štaba brigade, da bodo imeli v tej vasici daljši počitek in da bo preskrbljeno tudi za prehrano. Toda še preden so polegli, jim je bilo ukazano, da se zaradi pripravljenosti ne sme nihče na počitku sezuti ali sleči.[11] Ko so borci počivali so šli po navadi v akcijo intendanti in njihovi pomočniki. Tako je bilo tudi ob prihodu v Češnjice. Intendant 2. bataljona Rudi Hlebec je vzel s seboj mulovodca in še enega borca ter se odpravil po vaseh po živež. V akcijo so šli tudi intendanti drugih enot. Proti jutru so se vrnili z živežem, ki so

ga pri kmetih s težavo izprosili. Utrujeni so polegli, toda njihov sen je bil kratkotrajen.

V noči na 31. december je bil v operativnem štabu VI. in XI. brigade mlajši dežurni kurir Igor Ponikvar. Dvakrat zapovrstjo je prejel sporočilo obveščevalne službe, da se vasi približujejo Nemci in vlasovci. Z bujenjem članov štaba pa je imel težave, ker so zaradi utrujenosti vsi trdno zaspali. Tedaj je pritekel v štab terenski politični delavec in dejal, da so sovražnikove enote že prav blizu. Na obhod sta se nato odpravila načelnik operativnega štaba VI. in XI. brigade Lazar Božič in spremljevalec Peter Prelesnik. Ko sta oprezno stopala v smeri proti vasi Okrog, sta opazila pod seboj neznano kolono. Načelnik je ukazal kurirju, naj pripelje takoj iz brigade nekaj mitraljezcev. Peter je prenesel povelje in se nemudoma vrnil do načelnika. Sedaj so bile belooblečene postave že prav blizu. Peter je zavpil: »Stoj!« in postave so popadale po tleh. V trenutku pa sta bila na tleh tudi Božič in Prelesnik. Tedaj je Božič zavpil: »Stoj, kdo je tam?« Sledil je odgovor: »Zdjes ruski čelavjek«. Oba sta sprožila brzostrelki, toda tudi proti njima se je vsul roj krogel. Streljanje je bilo zdaj slišati še iz drugih smeri, Nemcem, vlasovcem in domobrancem se je izmuznilo presenečenje. Lazar in Peter sta v zadnjih trenutkih s streljanjem opozorila soborce na nevarnost in hkrati preprečila obkolitev vasi. Obroč je bil odprt samo še proti zahodu. V to smer je nato sledil nagel umik brigade. Komandant Cetinski je sicer pozival borce, da zavzamejo položaje, toda bilo je že prepozno. Nastala je gneča. Borci, zbujeni iz globokega sna, se v naglici niso mogli znajti. Že po prvih rafalih se je vnel skedenj, v katerem je spalo precej partizanov. Ogenj je osvetlieval vas in močno oviral umik. Brigadni arhiv so reševali Jože Hrovat-Štefek, Tonček Kropušek, Stane Pirnat in politični komisar Jože Jakoš-Školski. Ko je Školski ugotovil, da je ostal v vasi pisalni stroj, so se morali vrniti ponj kurirji. Intendant Tone Vrhovšek-Oskar se je še pravočasno pognal iz hiše. Takrat so Nemci že prodrli v zgornji del vasi ter presenetili in zajeli nekaj spečih borcev.

Iz neprijetnega položaja, v kakršnem se je brigada okoli 5. ure zjutraj znašla, se je z umikom na Menino planino razmeroma uspešno izvlekla. Sovražnik je po hišah zasegel precej živeža, ki si ga je brigada z veliko težavo nabrala ter

nekaj orožja, potem je vas zažgal. S požigom se je vaščanom v tem letu že drugič maščeval za njihovo sodelovanje v osvobodilnem boju. Padel je en borec, štirje so bili ranjeni, med njimi Avgust Krebl in Avgust Pačnik. Nekaj borcev je bilo zajetih, med njimi brigadni tožilec dr. Jakob Hodžer-Rado, ki je vojno preživel. K dvajsetim pogrešanim so šteli tudi zajete.

Preberimo spomine Alenke Gradišnik ki opisuje sovražnikov napad na Češnjice: Mala vasica Češnjice je naš cilj. Že vidimo borne kočice ob vznožju strmega hriba. Tukaj smo že večkrat našli zavetje in danes si želimo tople peči, da se ogrejemo. Še ko smo stali v zboru, smo zvedeli od domačinov, da na obronkih za vasjo leži pet mrtvih partizanov (med njimi je bil tudi dr. Peter Držaj), ki so pred nekaj dnevi padli, pa jim Nemci niso dovolili, da jih pokopljejo. Razmestili smo se v tople hišice in patrulja je šla v Motnik po hrano. Vrnila se je še pred polnočjo in kuharji so skuhali žgance in zelje. Tudi Švejkove (Anton Krenkar) čutarice so bile polne. Postavili smo zasede in napisali poročila. Obiskal nas je naš nekdanji zdravnik Dane (Bogdan Marinič) in dolgo v noč pripovedoval o borbah na tej strani Save ta čas, ko je naša brigada bila na Dolenjskem.

Zdelo se mi je, da sem komaj zaspala, ko je počil prvi strel. Dežurni javlja, da se približuje večja kolona kozakov. Božič in Harkov sta pohitela na položaje in že je pokalo za samo hišo. Zaspani otroci in ženske so jokali. Nismo imeli municije in brigada se je umikala v strm hrib. Bila sem bosa, na mizi pa so ostala neodposlana poročila, ki jih sovražnik ni smel dobiti v roke. Komaj sem se zavedla, sem že bila sama v hiši. Vsak je pograbil orožje in svojo opremo ter skočil na plan. Najprej sem stlačila akte in poročila v torbo, zgrabila čevlje v roke in skočila k vratom. Mitraljezec je v plamenih sekal v sam prag — dvigal sneg in zemljo. Preskočila sem prag in padla. Iz nezapete aktovke so se vsuli papirji in se razleteli. Ležeč sem jih grabila skupaj, kozaki pa so vpili že za samo hišo. Pognala sem se v breg, se oprijemala za golo šibje, ker je drselo pod nogami. Krogle so švigale in se gasile v snegu okrog mene. Vas je na mah zažarela kot velikanska bakla in rakete so letele visoko pod črno nebo. Za prvim zaklonom sem se obula in premišljevala, kam naj krenem. Zaostala sem za brigado. Kmalu sem opazila krvavo sled v snegu

— sledila sem ji. Še je bil mrak, ko sem dohitela črno postavo. Pomislila sem, da je to zaščitnica kolone, pa je bil konjar Jaka — fužinar iz Koroške. Pred nekaj dnevi se je vrnil iz bolnice, ker je bil na Dolenjskem huje ranjen. Obe roki sta mu krvaveli in puščali krvavo sled v snegu. Gledal je svoje roke in mirno dejal: »Me je že droč trofilo.« Skupaj sva nadaljevala pot, toda ne dolgo. Pod debelo bukvo sva zagledala mitraljezca — tudi ranjenega. Mislil je, da je zadnji in ko mu je zmanjkalo moči, je sedel pod drevo in se naslonil na svoj mitraljez. Počasi smo se sedaj skupaj pomikali naprej in šele visoko v gozdu Menine planine našli brigado....«

Silvestrov večer sta obe brigadi dočakali visoko na Menini v globokem snegu in mrazu. Intendante so zopet poslali s spremstvom po hrano, postavili so stražo in razposlali patrulje. Enote so si zakurile ognje, okoli katerih so se prezebli borci greli.

Kako sestradani so bili tedaj vsi, pove odlomek iz spominov Darje Jelnikar-Sonje: »Naš 1. bataljon je moral tisto noč po hrano. Ostala sem v taboru pri ognju in spominjam se, kako me je zjutraj Jože Praprotnik zbudil in zaželel srečno novo leto s čudovitim darilom — hlebcem kruha. Razrezali smo ga in nad ognjem greli, ker je bil zmrznjen ter ga z užitkom pojedli. Poleg smo pili »čaj« — stopljen sneg, v katerega smo zaradi okusa zakuhali nekaj smrekovih vejic. Takšen čaj smo pogosto kuhali, ker nismo imeli hrane....«

Zelo jedrnat je bil ob pričetku novega leta zapis komandanta brigade Vincenca Janka-Harkova v operacijski dnevnik brigade: »1. I. 1945. — Prvi dan leta, v katerem bomo priborili narodu svobodo, smo preživeli ob tabornih ognjih, zelo mrzlega vremena na grebenu Menine planine.« Z enim stavkom je poudaril nujnost nadaljevanja odločnega boja ter upanja v osvoboditev. Zanimivi pa so tudi spomini na partizansko novo leto borke Alenke Gradišnik, ki se glase: »Zakurili smo velik ogenj in komisar Školski je hotel narekovati novoletno voščilo. Toda tudi pisalni stroj je odpovedal — olje med tipkami se je strdilo. Zbrali smo se okrog ognja in komisar je s toplimi besedami zaželel borcem srečno — zmagoslavno leto. Nemo smo si podajali roke, želja pa je bila tako iskrena in topla, čeprav le ena — svoboda. Veter je žvižgal in tulil v ogolelih krošnjah, da so debla pokala in se veje lomile. Čudna je bila ta novoletna simfonija — težka in okrutna, toda vzdržali smo.«[12]

Ob napadu na Zidanškovo brigado v Češnjicah so Nemci ugotovili, da so se jim izmuznile iz obkoljene Moravške doline močne partizanske enote. Zato so preusmerili del svojih sil v hajko za obema brigadama. Za Novo leto je več skupin v skupni moči približno 1.200 mož prodiralo proti vrhovom Menine planine. Okrog 11. ure se je ena od skupin spopadla z ojačenim 2. bataljonom Šlandrove brigade. Borci so se s svojim komandantom brigade Borisom Vinterjem, ki je bil na položajih z mitraljezom, odločno bojevali. Med spopadom pa jim je priskočila na pomoč glavnina Šlandrove brigade, nato pa še vsa Zidanškova brigada. Nemška kolona je bila po enournem boju razbita, partizanske enote pa so se prebile na Kostanjsko planino. Nemci so imeli po partizanskih poročilih enega mrtvega ter štiri do pet ranjenih.

Kolona Zidanškove brigade je zagazila v globok sneg 2. januarja že ob enih ponoči. Z grebena Menine planine se je premestila na greben nad Novo Štifto, kamor je prispela ob 11. uri. Brigada je ostala iz previdnosti na planem do večera, potem se je spustila v vas Ravne. Tu so borci ugotovili, da je sovražnk ob hajki odpeljal vse vaščane. Kuharji so pripra-

Na Menini planini med ofenzivo januarja 1945. Z leve: Breda Zupančič, Marija Avbelj-Nadja, Ljubo, Ciril Šuligoj-Tine (v ozadju), Stane Kokalj-Janez, pozneje pomočnik političnega komisarja Zidanškove brigade, Igor Ponikvar in Stane

vili kotle in pripravili hrano. V Ravne je prišla zvečer tudi Šlandrova brigada.

Operativni štab VI. in XI. brigade je o bojih brigad na dan Novega leta takoj obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije in med drugim dodal, da je položaj na Štajerskem »precej kritičen«, da predstavljajo dezerterstva borcev hud problem, da sta brigadi brez streliva, in da mu še ni uspelo vzpostaviti zveze s štabom IV. operativne cone. Na depešo mu je že naslednji dan, 2. januarja, odgovoril komandant glavnega štaba Dušan Kveder-Tomaž, da depeše operativnega štaba VI. in XI. brigade »dišijo po paniki« ter ga obvestil, da imajo zvezo s štabom IV. operativne cone in da ga bo z njimi povezal. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade je dalje svetoval, naj se brigadi v primeru sovražnikovega pritiska umakneta proti Špehu, strelivo pa naj poiščeta na terenu. O ofenzivi jih je obvestil, da je z glavnimi silami usmerjena proti Moravčam ter jih hrabril, naj vzdržijo, ker bo kmalu končana.

Komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Andrej Cetinski-Lev je imel s štabom obeh brigad še isti dan razgovor o vseh problemih. Zelo so bili zaskrbljeni zaradi velikega številčnega osipa borcev, ki se je v Šlandrovi brigadi naglo stopnjeval od prvega dne po vrnitvi čez Savo, v Zidanškovi brigadi pa od umika iz Češnjic na Menino planino. Tako je štela Zidanškova brigada na Menini planini 250, Šlandrova brigada pa le 170 partizanov. Šlandrovo brigado so sklenili preosnovati v dva bataljona, obe brigadi pa zaradi nenehnega sovražnikovega zasledovanja in zaradi problemov s prehrano dekoncentrirati. Zidanškova brigada naj bi odšla proti Gornji Savinjski dolini, Šlandrovi brigadi pa so določili operacijsko območje med Tuhinjsko in Moravško dolino. Da bi zboljšali razmere, so zavezali štaba brigad, da poskušata preskrbeti najpotrebnejšim borcem obutev in obleko, kar je bil doslej glavni vzrok za številna ubežništva in da si prizadevata preprečiti nadaljnja dezerterstva. Dovolili so jima, da bolne in fizično izčrpane, za pohode in boje nezmožne borce lahko pošljejo na zdravljenje.

Nemci in domobranci so bili brigadama stalno za petami. Da pa ju ne bi obkolili in resneje ogrozili, sta se posluževali taktike nepretrganih premikov iz kraja v kraj oziroma menjave položaja. Zidanškova brigada je zapustila Ravne 3. januarja že ob drugi uri ponoči. Prvi bataljon se je med potjo

ločil od nje, ker je prevzel prenos ranjencev obeh brigad v bolnišnico. Brigadne enote so šle skozi Poljane, čez cesto Kamnik—Gornji grad in so se 4. januarja ob šesti uri zjutraj ustavile na grebenu nad Gornjim gradom. Tu so borci zakurili nekaj ognjev, ki so jih Nemci opazili ter pričeli s topovi obstreljevati položaje okoli njih. Brigada se je morala premestiti nekoliko višje, toda od tod jo je po krajšem taborjenju z rafali iz mitraljezov pregnal sovražnik z bližnjega grebena. Tako je bila njena kolona zopet na pohodu. Ustavila se je pri Sv. Antonu, kjer so pristavili kotle in kuhali hrano za borce.

V noči na 3. januar je Ravne zapustila tudi Šlandrova brigada ter se po prehodu tuhinjske ceste ustavila v gozdu pri Mali Lašni. Tu jo je štab brigade preosnoval v dva bataljona in štabno zaščito. Drugemu bataljonu je določil operacijsko območje Zlatega polja, Velike Lašne in Žič, prvi bataljon pa je z zaščitno četo krenil še istega dne 3. januarja na območje Šipka, Velike Ravani in Motnika. Tako je morala brigada preiti spričo zimske ofenzive in drugih težav na odredno taktiko.[13]

Ker je bila Zidanškova brigada pri Sv. Antonu preveč izpostavljena sovražnikovim enotam, ki so jo venomer zalezovale in napadale, je krenila 4. januarja ob drugi uri ponoči proti severu v še višji gorski svet ter se utaborila na planini pri požgani kmetiji Planinšek, kjer je ostala do 7. januarja. Medtem je dobila zvezo s 1. bataljonom, ki se ji je nato priključil. Štab brigade je v teh dneh analiziral težko stanje, v katerem se je brigada znašla visoko v neobljudenih hribih v najhujši zimi in snegu, brez hrane, primerne obutve, obleke in streliva ter v neprestani nevarnosti pred sovražnikovimi enotami, ki so jo z vseh strani venomer ogrožale. Politični komisar 1. bataljona Jože Praprotnik je v spominih, na te dneve, pri Planinšku, napisal med drugim: »Življenje je nevzdržno.«

Napočil je trenutek usodne odločitve, kako priti do hrane, kako se zaščiti pred mrazom in kako se osvoboditi pritiska krvoločnih zasledovalcev. Štab je videl rešitev ljudi in s tem tudi brigade v dekoncentraciji. Menil je, da se bodo posamezne enote lažje prebijale na ugodnejša območja kot celotna brigada in da jim bo tam možno priti do hrane, obutve, obleke in streliva. Do teh sklepov so prišli na skupnem sestanku, ki ga je organiziral štab brigade 6. januarja z bataljonskimi vodstvi pri Planinšku. Med drugim je bilo sklenjeno tudi to, da se v primeru potrebe razdelijo na udarne skupine celo ba-

taljoni. Za 1. bataljon so določili, da se mora prebiti na območje Mozirske planine, 2. in 3. bataljon na Gorenjsko na vznožje Kamniških planin, komandant in politični komisar brigade pa sta se nameravala z zaščito in s prištabnim osebjem premestiti na javko k operativnemu štabu VI. in XI. brigade, ki je bila tedaj v Glisniku nad Motnikom. Z bataljonskimi štabi je bilo domenjeno, da bodo pošiljali štabu brigade situacijska poročila, na podlagi katerih jim bo lahko poslal povelje za morebitno koncentracijo in premik brigade na novo operacijsko območje.

Enako kot Šlandrova brigada se je tudi Zidanškova brigada odločila za taktiko odrednega bojevanja. Takšna odločitev pa je imela svojo slabo stran v tem, ker je ločila brigadno vodstvo od bataljonov v najbolj kritičnih razmerah. Enote so tako ostale brez osrednjega vodstva, ki jim za nedoločen čas ni moglo neposredno poveljevati in jim s svojim vojaškim znanjem ter z bogatimi izkušnjami ni moglo pomagati.[14]

V času, ko se je Zidanškova brigada v zasneženem, opustošenem in izropanem gorskem svetu nad Podvolovljekom odločala o preboju na druga območja, so med Moravško dolino in Zasavjem potekale sklepne operacije velike sovražnikove ofenzive. Nemške enote so potisnile do Save številne politične delavce ter pripadnike zalednih oblasti in enot, ki so se umaknili iz Gornje Savinjske doline. Tu so mnoge ujele, pobile ali razgnale. Po ponovni vzpostavitvi sovražnikovih postojank v Moravčah, Pečah, Vačah in Podšentjurju se je pričela glavnina sovražnikovih sil 7. januarja umikati v izhodiščna središča, kar je pomenilo konec velikih ofenzivnih akcij.

Nemci so bili z uspehi ofenzive zadovoljni. Poročali so, da so imele partizanske enote velike izgube in da v znanih »banditskih« središčih na osvobojenem ozemlju na Štajerskem zopet vihrajo zastave s kljukastim križem. Poudarili so, da je nemško vodstvo »zopet gospodar vse dežele« in da so krizo po izbojevanju osvobojenih ozemelj in po uspešni mobilizaciji IV. operativne cone prebrodili. Priznavali pa so, da so bili zoper ofenzivo enot IV. operativne cone v septembru brez moči ter sklenili, da se po ofenzivi spet začenja »normalno politično in upravno življenje«.

Nemška ofenziva je prizadejala hud udarec zlasti narodnoosvobodilnemu gibanju med Gornjo Savinjsko dolino in Re-

virji ter na Kozjanskem. Močno je prizadela enote IV. operativne cone, ki jih je potisnila v obrambo. S ponovno vzpostavitvijo sovražnikovih postojank v Gornji Savinjski in Moravški dolini so operativne enote ostale brez pomembnega zaledja. Ob pomoči gorenjskega domobranstva so imeli Nemci v svojih rokah prometne zveze in vojaško nadzorstvo odročnih hribovskih območij. Enote XIV. divizije so se morale zato s tega prostora umakniti, Zidanškova in Šlandrova brigada pa dekoncentrirati, da sta lahko na njem še vztrajali. Partizanske enote so odrezali od prehranjevalne in mobilizacijske baze, ki je bila v tem času zaradi izčrpanosti hribovskih predelov le še v večjih ravninskih krajih. Zaradi mnogih bojev, stalnega sovražnikovega zasledovanja, premikov, telesne izčrpanosti borcev in pomanjkanja obutve, obleke ter hrane se je pričelo dezerterstvo, skrivaštvo oziroma »zabijaštvo«, ki je bilo močno pri zalednih oblastnih enotah, zelo pa je skrčilo tudi Zidanškovo in Šlandrovo brigado. Vendar je treba pripomniti, da je odšlo iz obeh brigad na zdravljenje ali počitek precej borcev tudi z dovoljenjem. Poudariti je treba, da so imele partizanske enote v bojih bolj malo izgub ter da so na njihovo številčno oslabitev vplivala predvsem dezerterstva. Toda večina dezerterjev oziroma skrivačev pa se je po zimskih hajkah ponovno vključila v svoje ali druge partizanske enote. Precej so jih odkrili domobranci, nekateri pa so se jim tudi vdali.

Mnogo hujše pa so bile posledice ofenzive v dejavnosti političnih organizacij in organizacijah ljudske oblasti. Po poročilu Borisa Kraigherja z dne 22. decembra sta že tedaj začasno prenehala z delom okrožna komiteja KPS Kamnik in Celje. Umik partizanskih enot pred nemško premočjo, izguba osvobojenega ozemlja, sovražnikova propaganda in njegovi povračilni ukrepi so prebivalstvo močno vznemirili in zbegali, kar so Nemci in domobranci skušali čimbolj izrabiti v svojo korist. Okrožni komite KPS Celje je 27. decembra poročal med drugim, da so Štajerci gledali v osvobojenem ozemlju nekak simbol in jamstvo njihove skorajšnje osvoboditve in znak nepremagljivosti našega osvobodilnega boja. Da so z veliko tesnobo in zaskrbljenostjo zasledovali junaško tritedensko obrambo osvobojenega ozemlja ne samo najbližji okraji, ampak tudi prebivalstvo najoddaljenejših okrajev. Obsodili so špekulante, ki se jim je uspelo ponekod vriniti na vodilna

mesta v oblastnih in političnih forumih. V zaostrenih razmerah, ko je besnela ofenziva, so širili preplah v množicah in poudarjali, da se ne da več delati in da se je treba nemški premoči ukloniti. Razkrinkali so tako imenovane aktiviste, ki so se še pred ofenzivo ob splošni mobilizaciji moških do 50. leta starosti poskrili, pa tudi tiste, ki so se s krajo polastili zalog gospodarskih odsekov. Okrožni komite KPS je dalje ugotovil, da je zadalo skrivaštvo posameznih aktivistov v času, ko bi morali z avtoriteto naših oblasti odvračati množice od izdajalskega službovanja okupatorju, zaupanju množic v odbore OF močan udarec. Veliko škodo so na terenu povzročili z razširjanjem paničnih vesti tudi dezerterji in razkropljenci. Zato bi bila potrebna največja dejavnost političnih delavcev prav po končanih sovražnikovih ofenzivnih akcijah.

Podobno je poročala tudi Mira Svetina-Vlasta, ki je med drugim zapisala, da je bil politični aktiv z množicami zaverovan v osvobojeno ozemlje, ko pa tega ni bilo več, da se jim je podrlo vse ter nadaljevala: »Nihče ni takrat mislil na osvobajanje Jugoslavije, na Beograd, kakor ni prej računal, da bodo pred dokončno osvoboditvijo nujne še težave in preizkušnje. Skoro smešno je, in vendar je švabska propaganda, da je vsega konec, uspevala....« Svetinova je dalje menila, da je bil teren le navidezno dobro obdelan, da so korenine pognale premalo globoko »in prvi močnejši veter je napravil škodo«. Glavni vzrok za razhajkanje političnih delavcev je bil po njeni oceni, da na težje prilike sploh nihče ni več računal. Toda kljub prevladovanju stališč, da se ne bo več dalo politično delati, pa so imeli nekateri aktivisti že med ofenzivo in neposredno po njej sestanke. Napaka širših forumov je bila tudi v tem, ker niso določili ob umiku iz Gornje Savinjske doline, kje in na kak način se bodo morebitno razkropljeni aktivisti spet našli. Prvi stiki aktivistov z množicami, ki so nasedale nemški propagandi, pa so pokazali, da le-te spet zdravo reagirajo. Tako so bile brez uspeha nemške zahteve, da bi prebivalstvo prijavljalo partizane. Nemška ofenziva je bila huda in mnogi so v njej veliko pretrpeli, vendar je območje med Gornjo Savinjsko dolino in Zasavjem bolj prizadejala kot večino drugih območij na Štajerskem. Z ofenzivo in po njej pa so postale v vsem kamniškem okrožju razmere za politično delo in dejavnost organov ljudske oblasti nevzdržne. Domobranci so v začetku decembra ustanovili novo postojanko v

Št. Vidu pri Lukovici. Njihove patrulje, okrepljene z domžalskimi domobranci, so vsakodnevno hodile v hribe nad Črni graben in na Moravško, medtem ko je nadzorstvo Tuhinjske doline okrepila nemška posadka iz Kamnika. Sovražnikova ofenziva je pretrgala zveze z višjimi forumi na Gorenjskem. Zato je predsedstvo SNOS takoj po Novem letu podredilo kamniško okrožje štajerskim pokrajinskim forumom.

Okrožni komite KPS Kamnik pa je doživel še posebno hud udarec. Njegov sekretar Edvard Peternel-Tinko je sklical funkcionarje v Rudnik pri Radomljah. V nekdanjih bunkerjih okrožne tiskarne se jih je 6. januarja zbralo okoli 30. Tu so jih Nemci verjetno zaradi izdaje odkrili in napadli. Rešilo se jih je le nekaj, drugi so padli ali si sami vzeli življenje, med tem ko so Nemci ujete naslednji dan ustrelili. Zaradi tega tragičnega dogodka se je nato del aktivistov »zabil«. Posamezniki so se vdali Nemcem ali domobrancem ter z izdajstvom povzročili političnim organizacijam še večjo škodo. Zaradi velikega števila padlih, ujetih, razhajkanih in poskritih aktivistov ter zaradi ojačenega sovražnikovega nadzorstva se v kamniškem okrožju po ofenzivi ni dalo obnoviti političnega dela.[15]

Napad na štab brigade in na bolnišnico

Odločitev, da se brigada razdeli na tri skupine, je štab obrazložil operativnemu štabu VI. in XI. brigade v poročilu, s katerim je krenil Jože Hrovat-Štefek na pot že 6. januarja. Zaradi varnosti je šla z njim mitralješka trojka, v kateri je bil med drugim tudi Karel Kolar. Na javki na Menini planini so pošto oddali ter se 8. januarja z enodnevno zamudo vrnili k Planinšku. Tu jim je štab brigade pustil za zvezo kurirja, ki pa so ju Nemci po odhodu brigadnih enot 7. januarja ujeli. Kolarjeva skupina se je samostojno prebila na Smrekovec in se vključila v Tomšičevo brigado.

Takoj po sklepu o dekoncentraciji se je 6. januarja v popoldanskih urah pri Planinšku od drugih enot najprej ločil 1. bataljon ter krenil na pohod proti Gornji Savinjski dolini.

Istega dne zvečer je poslal štab brigade izvidniško patruljo k Sv. Antonu. Vodil jo je kurir političnega komisarja brigade Tone Kropušek. Njena dolžnost je bila pregledati v noči na 7. januar območje okoli Sv. Antona ter brigado v tem kraju počakati.

Sedmega januarja sta krenila v nočnih urah od Planinška proti Gorenjski 2. in 3. bataljon, neposredno za njima pa je ob četrti uri zjutraj krenil tudi štab brigade z zaščito in prištabnim osebjem. Na poti k Sv. Antonu se jim je pridružila Kropuškova patrulja. Štab brigade se je ustavil v Sv. Antonu. Pred mežnarijo, v kateri so se zadrževali, so postavili na straž o komandantovega kurirja Ivana Pačnika, toda ni minilo dolgo, ko so vdrli v vas Nemci in domobranci. Pačnik je hotel streljati po najbližjih, kar mu pa ni uspelo. Zaradi hudega mraza je ostala brzostrelka nema. Pohitel je v hišo in obvestil komandanta, da so zunaj Nemci. Ta se je pognal na prag in sprožil brzostrelko po njih. Enako je poskušal storiti tudi politični komisar brigade, kar pa se mu zaradi zamrznjene brzostrelke ni posrečilo Komandant brigade je ukazal umik. Nemci in domobranci so močno streljali ter pri vhodu v mežnarijo laže ranili Ivana Pačnika in brigadnega bolničarja, ki sta se iz hiše prebijala. V zgradbi so bili še intendant Anton Krenkar-Švejk, komandir štabne zaščite Anton Volaj, administratorka Alenka Gradišnik, kurirja Tone Kropušek in Feliks, Stane Pirnat, mitraljezec Špeglič ter še nekateri. Večina se jih je uspešno prebila čez gank oziroma skozi stranski izhod.

Štabna kolona, približno 20 ljudi, se je nato pomikala proti jugu po gazi, ki sta jo utrla bataljona. Manjkala sta Ivan Pačnik, ki je ranjen zaostal in se pozneje rešil po svoji poti, ter Anton Volaj. Kolona je na poti za bataljonoma naletela na stražarja, ki je iz previdnosti dejal, da čuva terence. Po krajšem razgovoru z njim je nadaljevala pot navkreber in se po približno 300 metrih ustavila. Da bi se borci malo segreli, odtalili zamrznjeno orožje in se spočili, so zakurili ogenj. Toda minil je le kratek čas, ko so zaslišali neposredno pod seboj močno streljanje, ki so ga spremljale eksplozije bomb. S kom so se Nemci spopadli, jim ni bilo jasno. Domnevali pa so, da je verjetno v boju z njimi eden od njihovih bataljonov. Komandant Vincenc Janko-Harkov je ukazal pripravljenost in poslal na izpostavljena mesta tri stražarje. Iz smeri, od koder je prej odmevalo močno streljanje, je prišla pod vodstvom Franca Podstudenška-Roka, političnega komisarja partizanske bolnišnice, skupina približno 15 partizanov, v kateri sta bila tudi ranjenca Grega Kropušek iz Bočne in Vasilij iz Mislinje. Slednji je bil brez roke.

Štabu je bilo sedaj pojasnjeno močno streljanje, hkrati pa so zvedeli za tragedijo partizanske bolnišnice Rok. Kako so Nemci odkrili bolnišnico? Po napadu na štab Zidanškove brigade so od Sv. Antona sledili koloni po gazi. Ko pa so prišli do mesta, kjer so se pred njimi srečali borci Zidanškove s stražarjem, so krenili po njegovi gazi, ki je vodila naravnost v bolnišnico. Politični komisar bolnišnice je videl, da se jim približujejo Nemci, o čemer ga je obvestil tudi stražar. Takoj je odredil evakuacijo 74 ranjencev in bolnikov, med katerimi je bilo 14 nepremičnih. Povelje za umik pa je veljalo tudi 23 članom bolniškega osebja. V napetem pričakovanju, da jih bodo Nemci napadli, so se le-ti nepričakovano umaknili. Toda to je bila le njihova taktična poteza, zakaj v resnici so jih obkoljevali. V bolnišnici je medtem prevladalo mnenje, da je nevarnosti konec. Ranjence, ki so bili že na poti za evakuacijo, so nato proti volji političnega komisarja vrnili v bolnišnico. Nemci so potem bolnišnico napadli z druge strani. Slabo oborožena in presenečena zaščita se je upirala toliko časa, dokler ji ni pošlo strelivo, potem je sledil preboj v nekaj smeri. Na preboju s Podstudenškovo skupino je bil ranjen dr. Jože Dolanc-Boštjan, še dve skupini ranjencev pa sta rešila bivši bolnik Tjaš in dr. Svatov. Poleg omenjenih treh skupin se je iz obroča rešilo še nekaj posameznikov. Sovražnik je zajel blizu 60 ranjencev z nekaj osebja, od tega števila jih je ob vdoru nekaj pobil, blizu 40 ranjencev in bolniškega osebja pa se je rešilo.

Štab Zidanškove brigade se je po tragičnem koncu in uničenju partizanske bolnišnice posvetoval z njenim političnim komisarjem o smeri umika. Po krajšem ugibanju, kam bi krenili, je Franc Podstudenšek-Rok prevzel vodstvo povečane kolone in vse odpeljal vzhodno od Stahovice v gozd nad Črno. Tu je štab brigade povezal s kmetom, dobrim sodelavcem osvobodilnega boja ter odšel po nekaj dneh z glavnino svoje skupine. Štabna skupina si je napravila v gozdu iz smrečja dva bivaka. V enem je bil ožji štab, v drugem pa prištabno osebje z zaščito. Iz taborišča so šli enkrat po hrano v vas Črno, drugič pa v okolico Stranja. Iz ene od teh akcij so pripeljali tudi kravo. Štab brigade je poslal iz taborišča do 24. januarja več patrulj z nalogo, da bi vzpostavile zvezo z bataljoni, z operativnim štabom VI. in XI. brigade ali s katero drugo enoto, toda vsi napori so bili zaman. Ker je 24. januarja

zbežal mesar štabne zaščite ter odnesel s seboj tudi puško, je obstajala nevarnost, da bo taborišče izdal. Spričo nevarnosti, ki je zaradi tega vsem grozila, se je štab brigade odločil zvečer za pohod, katerega poglavitni namen je bil najti bataljone in vzpostaviti stike z operativnim štabom VI. in XI. brigade oziroma z drugimi enotami, kar ni dotlej uspelo nobeni štabni patrulji.[16]

Težaven pohod 1. bataljona

Ko se je 1. bataljon 6. januarja popoldne ločil od brigade, so njegovi funkcionarji komandant Milan Štajner-Kamnar, politični komisar Jože Praprotnik in pomočnik političnega komisarja Ivan Krulc-Iztok sklenili, da ne bodo bataljona, ki je tedaj štel blizu 80 ljudi, delili na manjše skupine. Bili so si edini, da bodo le strnjeni v bataljonski formaciji dosegli svoj cilj — prebiti se s čim manjšimi žrtvami z nevarnega območja čez Savinjo v Mozirske planine ter tam prezimiti v ugodnejših razmerah. Ker so imeli Nemci in domobranci zasedena skoraj vsa naselja, se je začela trnjeva pot bataljona že takoj po ločitvi od brigade. Od Planinška je šla njegova kolona nekaj časa proti Štajerskemu Raku, nato pa se je sredi snežnega meteža in ob iskanju ustrezne poti obrnila proti severu. Kje vse so v nekaj najhujših januarskih dneh in nočeh tavali, se od udeležencev nihče natančno več ne spomni. Od preživelih borcev tega strahotnega pohoda pa zvemo, da so se po zasneženem hribovju Savinjskih Alp na širokem območju zahodno nad Lučami izčrpali do skrajnosti. Po prihodu v Podvežo je šel bataljon po hrano h kmetu Sedelšku ali Palčiču nad Lučami. Gospodinja je pričela opozarjati komandanta Štajnerja, naj bodo previdni zaradi domobrancev, toda ta ji je oporekal in jo zavrnil, da pretirava. Toda že v naslednjem trenutku so domobranci in Nemci napadli hišo, v kateri je bil štab bataljona. Člani štaba so se z nekaj soborci prebili najprej pod hišo, nato pa do gozdiča nad njo, kjer je bil zbran bataljon. S seboj so odpeljali domačina, ki ni bil voljan iti od hiše za vodiča. Komandant mu je ukazal, da jih pelje k lučki koči, ki leži 1.614 m visoko. Pot je bila zelo naporna in ko so bili že blizu koče, je vodič zbežal. Komandant je preklinjal in robantil, ker ni imel nikogar, ki bi jih lahko vodil v temni noči po nevarnem skalnatem gorovju v smeri proti Savinji. Nihče ni imel busole in namesto počitka, ki so si ga obetali pri pož-

gani koči, je komandant ukazal nadaljevanje pohoda. Premraženi, utrujeni in sestradani borci so se komaj premikali. Nekajkrat so prišli do globin neprehodnih prepadov. Morali so se obrniti in pričeti z iskanjem izhoda znova. Veter je zavijal, mraz je lezel borcem do kosti, kolona pa se je vrtela v odljudenem hribovju kot v začaranem krogu. Pred kakšno odgovornostjo se je v teh razmerah znašel mladi komandant Kamnar, ki mu je bilo tedaj komaj sedemnajst in pol let. Toda tudi politični komisar in njegov pomočnik sta bila od njega starejša le za približno poldrugo leto. Kljub mladosti pa so imeli že vsi za seboj hude preizkušnje partizanskih borcev in funkcionarjev. Z jekleno voljo so bodrili borce, naj vzdržijo. V najtežjih trenutkih so gazili sneg na čelu kolone, če je bilo potrebno pa so ščitili začelje.

Težko stanje, v katero je na tem najtežjem pohodu bataljon zašel, vsaj kolikor toliko približajo spomini preživelih udeležencev. Poudariti je namreč treba, da je bilo resnično stanje gotovo še mnogo težje. Milan Štajner-Kamnar je med drugim dejal: »Od Štajerskega Raka, kjer smo se ločili od drugih bataljonov, pa do kmeta Belšaka je bila naša najtežja preizkušnja. Na tem maršu nam je snežni plaz zasul 7 borcev in bork. Skušali smo jih reševati, vendar smo se kmalu prepričali, da je naše početje popolnoma nesmiselno in da tvegamo še druge borce. Najbolj kritično za bataljon je bilo spuščanje čez neke previse, kjer so se morali borci spuščati s pomočjo zvezanih šotorskih kril. To je bilo v skalovju med lučko kočo in kmetom Belšakom. . . .«

Jože Praprotnik je leta 1945 napisal: ». . . Pot je naporna, vzpenjamo se v višino 2.000 m. Nimamo niti poštenega kompasa, terena ne pozna nihče. Marširamo že drugi dan brez vsake hrane. Ponoči si zakurimo ogenj, raztopimo snega v porcijah in skuhamo nekak čaj iz smrekovih vejic. Saj lakote nihče čutil ni, samo žeja nas je mučila. Drugi dan zvečer smo zagledali Savinjo. Spuščali smo se po strmini, kakršno vidi človek samo na severni strani Savinjskih planin. Prek prepadov smo zvezali odeje in šotorska krila ter se spuščali po njih. Spustili smo se že skoro do višine 1.000 m, ko smo naleteli na prepad, prek katerega nismo mogli. Našli smo pa tudi malo oglarsko kolibo in kopišče. Vedeli smo, da vodi od tu pot v dolino, med tem se je stemnilo in bili smo prisiljeni, da ostanemo vso noč v tej kolibi. Ozebli smo čakali jutra. Ko

so se spuščali zadnji štirje tovariši, se je vsul plaz in jih pokopal pod seboj. Med njimi je bila tudi Stanka Klaneček, posvojenka Pergerjevih iz Vidma ob Ščavnici. Zgodaj zjutraj smo poslali patrolo, ki je našla pot v dolino in tretji dan okrog druge ure popoldne je bataljon stopil na cesto Luče—Solčava pri kmetu Belšaku. Še eden je ostal kot žrtev tega pohoda prek Savinjskih planin. Desetar Bricman iz Slovenjega Gradca. V kolibi je padel v nezavest, nastopila je agonija. Vsaka misel na rešitev je bila brez uspeha. Vsi smo bili onemogli od mraza in lakote, da smo se komaj premikali. Tako je propadlo pet mladih življenj — ne od okupatorja, temveč od narave. Ostali smo pri Belšaku dva dni — začele so se dezertacije. Štirinajst hudo ozeblih je sprejela bolnišnica. Med njimi tudi Darjo Jelnikarjevo, politično delavko SKOJ. V poletnem krilcu, brez nogavic, stara sedemnajst let je s smehom na ustih prenašala vse težave tega strašnega marša. Občudovali smo njen pogum in voljo....«

Ivan Krulc-Iztok je zapisal: »...Sneg je bil visok nekaj metrov, pa je orientacija bila zelo težka.... Pot je bila naporna, sneg se je vdiral prek kolen, divjal je snežni metež, da ni bilo videti meter pred seboj. Menjaje smo hodili na čelu kolone Kamnar, Praprotnik in jaz. Pri počitku je ušel vodič. Ni preostalo drugega, kot začeti se po drčah spuščati v dolino k Savinji, ker smo zgubili vsako orientacijo. Naleteli smo na take prepade, da smo odeje in šotorska krila zvezali v naveze, da bi se mogli spuščati navzdol.... Stal sem spodaj in gledal, kako gre to spuščanje. Ker je vrv postajala vedno bolj debela in zamrznjena, je bilo proti koncu bolj letenje kot pa spuščanje.... Zaradi te hitrosti so se borci, ko so prileteli na dno, zabiti globoko v sneg. Tako je priletel tudi mitraljezec, ki je bil pred spuščanjem še precej nervozen. Ko se je izvlekel iz snega in otresel z obraza sneg, je odprl usta. Mislil sem, da bo sedaj mastno zaklel. Toda ne, zasmejal se je in dejal: »Jaz že jaz, ali kako bo ona deklina.« To je bil menda edini smeh tega dne. Mislil je namreč na Darjo Jelnikarjevo, ki se nam je ob ofenzivi na Moravškem priključila....«

Kako je doživljal pohod Franc Fišer-Vasilij, četni komandir Šlandrove brigade, ki se je v bojih na Menini planini, kjer so se pomešali borci Zidanškove in Šlandrove, pridružil svojemu bivšemu 1. bataljonu Zidanškove brigade, pove njegova skrajšana pripoved: »Meseca januarja 1945 smo se v hudi ofen-

zivi znašli v tako hudem položaju, da nismo vedeli kam, ker so nas sovražnikove enote napadale z vseh strani. ... O težkih razmerah, ki so vladale na pohodu po skoraj neprehodnem gorskem terenu Savinjskih planin, bi dejal, da so nas tako izčrpale, da ni bil skoraj nihče več med nami normalen. Vsi smo bili lačni, prezebli in do skrajnosti utrujeni. Ko sem ukazal nekemu borcu, da mora na stražo, se je uprl, da ne gre. Nekaj časa sem ga gledal in nato odnehal, ko sem ugotovil, da je popolnoma onemogel. Na stražo sem šel sam, toda zamenjave nisem dobil. Stražarske dolžnosti sem bil rešen, ko je bataljon po nekajurnem počitku krenil naprej. Ko smo prišli na Razbor, sem skočil domov v Stari trg pri Slovenjem Gradcu po čevlje, ker sem bil skoraj bos. Tu sem našel brata Mirka, ki je bil odpuščen iz brigade na zdravljenje. Ker je bilo pri nas doma tedaj nevarno, sem ga vzel s seboj v bataljon Zidanškove brigade. Na povratku bataljona k brigadi sem se menda dva dni pred smrtjo Borisa Vinterja ločil v Tuhinjski dolini od borcev Zidanškove brigade in se zopet vključil v Šlandrovo. ...«

Podobno usodo kot Franc Fišer-Vasilij je doživel tudi Edvard Bastič-Vali, borec 3. bataljona Šlandrove brigade. Dne 1. januarja 1945 so Nemci v hudem spopadu na Menini planini razbili njegov bataljon, potem se je Bastič priključil 1. bataljonu Zidanškove brigade in se udeležil njegovega najtežjega pohoda.

Udeleženec pohoda 1. bataljona je bil tudi sekretar brigadnega komiteja SKOJ Štefan Gerhold. Pri spuščanju v prepad si je poškodoval hrbtenico in je nato z veliko težavo prišel do Graške gore. Tu se je potem zdravil na neki kmetiji in se v zaključnih bojih za osvoboditev priključil XXIII. diviziji JA.

In še spomini Darje Jelnikarjeve: »... Najtežja pot je bila za nas, ko smo se ločili od brigade.... Nek večer smo se spustili do kmetije ob vznožju Savinjskih planin, kjer naj bi dobili vodnika. Vodnika smo res dobili in se nato vrnili v Savinjske planine, kjer smo se na pogorišču nekdanje koče utaborili. Zame je bila ta pot neznansko težka.

Spominjam se, da smo ob poti videli nekaj borcev, ki so obnemogli počivali in zmrznili. Bila sem tako brez moči, da je tudi mene zamikala takšna smrt. Ko smo nekaj trenutkov počivali, nisem hotela več naprej. S solzami v očeh sem

prosila Jožeta Praprotnika in Ivana Krulca-Iztoka, naj me pustita. Pa nista hotela. Menjaje sta me potem vlekla za roko naprej. Čeprav je Jože napisal, da sem s smehom na ustih prenašala vse težave, ni bilo vedno tako. Ravno na tej poti proti lučki koči sem bila do kraja obupana in na koncu svojih moči. Jezila sem se na Iztoka in Jožeta, da me nista pustila zaspati v snegu.... Zjutraj smo presenečeni in nesrečni ugotovili, da ni več vodnika. Kamnar je preklinjal in obupaval. Nismo vedeli ne kod ne kam, kompasa nismo imeli, sneg nam je segal preko pasu. Hrane nobene. Neznosen mraz. ... Bila sem v tankem krilu, brez nogavic, z raztrganimi čevlji in kratkimi nogavicami iz bombaža. ... Ker smo stalno gazili sneg in ker sem se v njem opotekala in padala, je bilo perilo, ki sem ga imela na sebi, kot skorja ledu. Spominjam se smešnega prizora, ko sem se obesila ob podrti smreki za vejo tako, da sem padla z glavo navzdol in da se sama nisem mogla rešiti. Kljub težki situaciji smo se vsi smejali. Spominjam se prepada, ko so nas štirje tovariši spuščali po zvezanih odejah. Bil je že mrak in takrat smo tudi našli kolibo, kjer smo prenočevali. Zadnji so povedali, da se je usul plaz in zasul tovariše, ki so vsem pomagali prek prepada. Kamnar je takrat dal povelje, da morajo borci nazaj reševat, toda zasutih ni bilo mogoče izkopati. Vsi smo bili tako izmučeni, prezebli, lačni, brez volje, pravzaprav otopeli do vsega. V kolibi smo se drenjali kot sardele okoli ognja. Izven kolibe nismo smeli kuriti, da se ne bi Nemcem izdali. Spominjam se Karla Bricmana, ki se je onesvestil, bledel in menda tudi umrl. Drugo jutro smo srečni zvedeli od predhodnice, da je našla pot, ki pelje v Solčavo. Pri Belšaku smo prišli do hrane. Moja prva misel je bila — najprej škaf vode in peč, blažena kmečka peč, ki ti pregreje ude do kosti. Vem, kako sem uživala, da sem se lahko pošteno umila ter se spravila na peč. Kljub temu da že dolgo nismo kaj poštenega jedli, lačna nisem bila. Zvečer je prišel v štab bataljona Krn — upravnik bolnice ter spraševal, če imamo koga za bolnišnico. Preden je odšel, se je zagledal vame ter mi rekel: »Kaj pa ti, kaj misliš, da boš jutri lahko hodila.« Čudila sem se, zakaj me sprašuje, on pa je pokazal na moje noge, ki so bile do kolen rdeče — modre. Napovedal mi je vse črno, da čez nekaj dni še stopiti ne bom več mogla, da se mi bodo spustili mehurji in nato rane. Imel je prav. Hotel je, da grem še isto noč v bolnišnico. Nisem ho-

tela. Jokala sem in prosila tovariše, naj me pustijo v bataljonu. Vendar so me tudi ti pričeli nagovarjati, naj grem, ker so se bali kako bom hodila še naprej, posebno, ker je bil položaj takšen, da nismo vedeli, kako se bomo prebili. Popustila sem in se s solzami v očeh poslovila od tovarišev, ki so mi bili več kot bratje v hudih dneh. Tovarištva, kot sem ga srečala takrat, ravno med »štabovci« 1. bataljona, nisem več srečala nikdar v življenju. Delili smo si hudo in dobro in se nismo nikdar sprli. Spominjam se, da je v dneh, ko nismo imeli nobene hrane, nekdo iz dna nahrbtnika privlekel pest suhih hrušk. Ni jih bilo toliko, da bi vsakdo pojedel po eno. Delili smo jih po grižljajih. Čeprav najhujši, so bili po tovarištvu zame najlepši dnevi ravno ti, ki sem jih preživela v 1. bataljonu. Težko sem se ločila od soborcev, ker nisem vedela kam, v kakšno okolje grem, bolnišnice pa sem se sploh bala.«

Na Belšakovi kmetiji so se borci odpočili in se premraženi ogreli. Poskrbljeno je bilo tudi za prehrano. Na domačiji so dobili ovco, ker pa ni zadostovala za ves bataljon, so organizirali dodatno hrano iz bolnišnic IV. operativne cone. Komandant Milan Štajner-Kamnar je šel zvečer v Solčavo, kjer je bil del štabovcev IV. operativne cone. Tu je poročal o njihovem prebijanju in o težkih razmerah na Menini planini ter na območju Podvolovljeka, zaradi katerih se je brigada razdelila. Po prejemu kratkih navodil se je takoj vrnil v bataljon in naslednjega dne so se premestili v Solčavo.

Kako močno je pohod prizadejal in skrčil bataljon, povedo tile podatki: Iz dnevnega operacijskega poročila glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 12. januarja 1945 razberemo, da je snežni plaz zasul pet borcev in s tem, da upoštevamo tudi preminulega desetarja Karla Bricmana je imel bataljon šest smrtnih žrtev. Med njimi sta znana še Karel Firšt in Franc Turk. Sanitetni odsek IV. operativne cone je 27. februarja 1945 poročal, da se je prebil 1. bataljon iz Podvolovljeka »pod najtežjimi okoliščinami« in oddal 15 bolnikov. Darja Jelnikar navaja, da so šli v bolnišnico na Logarsko planino. Od Belšaka in iz Solčave jih je dezertiralo okoli 10, nekaj posameznikov pa je bataljonsko vodstvo odpustilo na zdravljenje oz. jim dovolilo, da so šli po obutev in obleko; dalo jim je tudi ustrezne dovolilnice. Od približno 80 ljudi pred pohodom jih je bilo v bataljonu po pohodu okoli 10. januarja 1945 le še ne-

kaj nad 40. Torej v pičlih nekaj dneh je bataljon zgubil iz svojih vrst skoraj polovico moštva.[17]

Po nalogu štaba IV. operativne cone se je 1. bataljon premestil iz Solčave v dolino Bistre nad Črno naKoroškem in odtod na Razbor. Dne 19. januarja je bil že vključen v Tomšičevo brigado in v tem času se je štab bataljona sešel s komandantom IV. operativne cone Petrom Stantetom-Skalo ter še z nekaterimi člani štaba, ki so bili tedaj z njim. Nad odločitvijo štaba Zidanškove brigade, da se enota med sovražnikovo ofenzivo razdeli, je bil komandant cone zelo ogorčen ter je že tedaj napovedoval ukrepe in spremembe v brigadnem vodstvu.

Ob vključitvi v Tomšičevo brigado je štel prvi bataljon Zidanškove brigade 19. januarja na mestu 40 borcev. Takrat je bil pri Pečovniku vzhodno od Sv. Danijela na Razboru. Osip moštva se je spričo prestanih naporov še kar nadaljeval. Tako je sprejela partizanska bolnišnica Lipa SO 55 pri razvalinah gradu Vodriž južno od Podgorja pri Slovenjem Gradcu, 21. januarja 1945 na zdravljenje borca Franca Jelena in Antona Samca.

Od 22. januarja je bil za nekaj dni priključen Šercerjevi brigadi, potem je bil zopet pod poveljstvom Tomšičeve brigade. Z Bračičevo in z bataljonom Šercerjeve brigade je 24. januarja sodeloval na Graški gori v celodnevnih bojih proti Nemcem, ki so napadali na položajih Šmiklavž—Sv. Helena—Jesenjak. Boji so bili hudi in bataljon je vztrajal na položajih do zadnjega naboja, potem se je moral umakniti. Po partizanskih poročilih je imel sovražnik v teh bojih onesposobljenih okoli 100 mož, medtem ko so imele partizanske enote tri padle in tri ranjene. Iz bataljona Zidanškove brigade je bil ranjen v nogo komaj sedemnajstletni četni komandir Ivan Feguš. Toda enote ni zapustil, temveč se je zdravil kar med pohodom.

Od 25. do 27. januarja je bataljon nadziral s patruljami teren od Ramšaka na Paškem Kozjaku proti Dobrni, Prelski in Vinski gori. V tem času je padlo njegovo številčno stanje celo na 32 ljudi. Bataljon je bil nekaj dni tudi na severnih pobočjih Paškega Kozjaka, kjer je varoval preskrbovalne desante z zavezniško pomočjo. Na območju Zavodnje se je bataljon spopadel 16. februarja z nemško kolono, nato pa se je pričel pripravljati za vrnitev v sestav svoje brigade. Pred odhodom je prejel od štaba XIV. divizije precej streliva, Tom-

šičeva brigada pa ga je okrepila z nekaj borci. Politični komisar bataljona Jože Praprotnik se v brigado ni več vrnil. S tovarišema Konradom in Mirkom je moral čakati v Velunjskem grabnu na Bogatajevo četo, ki bi morala z njim v Zidanškovo brigado. Ker pa je prišlo sporočilo, da sta šli Zidanškova in Šlandrova brigada na Dolenjsko, so Jožeta Praprotnika imenovali za političnega komisarja bataljona v Bračičevi brigadi. Tu je ostal do osvoboditve. Težaven pohod, ki je trajal poldrugi mesec, je 1. bataljon sklenil 22. februarja pri Tuhinjskih Češnicah, ko se je ponovno priključil s približno 40 ljudmi Zidanškovi brigadi.[18]

Pohod 2. in 3. bataljona ter žrtve v zaselku Slevo

Drugi in 3. bataljon sta krenila od Planinška proti Kamniku 7. januarja. Po sklepu štaba brigade je šel z njima pomočnik političnega komisarja brigade Alojz Vindiš-Dunda. Kolona je šla skozi Kranjski Rak in se ustavila na območju Sv. Primoža vzhodno nad Stahovico. Med pohodom sta imela štaba bataljona s pomočnikom političnega komisarja brigade krajši posvet. Odločiti se je bilo treba, v katero smer se bosta prebijala. Funkcionarji so ugibali, kam bi se iz skoraj neprehodnih gora umaknili sovražniku, ki jih je nepretrgoma preganjal. Borcem je bil počitek že več kot nujno potreben. Zaradi fizične in duševne izčrpanosti se ne bi bili več zmožni uspešno upirati napadalcem. Precej borcev je bilo bolnih, vsi pa so bili premraženi in sestradani. V koloni 2. bataljona je bil vodnik brez čevljev. Gole noge si je za silo zavil v cunje. Podobnih primerov je bilo več. Bataljona sta bila že v takšni krizi, da se je glede na zmogljivosti borcev zastavljalo celo vprašanje, ali je pohod izvedljiv. Težave so imeli tudi z orožjem, za katerega jim je primanjkovalo zimskega maziva. Zaradi tega jim je v hudem mrazu rado odpovedalo. Primanjkovalo jim je tudi streliva.

Na posvetu in poznejšem pohodu so predvsem upoštevali predloge bataljonskih političnih komisarjev Antona Grašiča-Save in Slavka Kokalja-Jožka. Oba sta se kot bivša pripadnika Šlandrove brigade tod že bojevala, zlasti pa je poznal teren med Kamnikom in Kranjem domačin iz Naklega Grašič. Ker mu je ostalo območje okoli Kamniške Bistrice iz leta 1943 in 1944 v dobrem spominu, je predlagal, da se prebijejo tja.

Prepričan je bil, da se bo moč tam spočiti, bolje hraniti ter oskrbeti z obutvijo in z obleko. Slavko Kokalj-Jožko se spominja, da so načrtovali po okrepitvi bataljona in po počitku na Gorenjskem pohod mimo Krvavca na Koroško, od koder bi se nato vrnili v sestav brigade. K Sv. Primožu, kjer sta le cerkev in kmetija, so prispeli v popoldanskih urah. Tu so nameravali prenočiti. Ker pa je nekemu borcu po nesreči eksplodirala bomba, je vodstvo sklenilo, da bodo zvečer pohod nadaljevali. Menili so, da jih sovražnik na tem za boje neprimernem terenu lahko preseneti, saj je pričel kmalu po eksploziji bombe metati mine iz kamniške smeri proti Gozdu. Prenočiti so nameravali v zaselku Okroglo, ki leži zahodno od Županjih njiv. Spotoma so mobilizirali političnega delavca za vodiča ter prišli potem, ko so prebredli Kamniško Bistrico, do Okroglega. Tu so našli le pogorišče treh kmetij ter zato nadaljevali pot v bližnji zaselek Slevo. Sem so prispeli po napornem pohodu 8. januarja okoli 8. ure zjutraj.

Borci so se razšli po treh kmetijah in gospodarskih poslopjih, kolikor jih je v zaselku. Po ukazu vodstev so dežurni postavili straže ter manjši zasedi na vzhodu in zahodu zaselka. V združenem štabu so opravljali še neodložljive posle, medtem ko so borci polegli in spričo utrujenosti trdno zaspali. Poročnik Jaroslav Soušek-Zdeno, komandant 2. bataljona, je bil dežurni v štabu in ko je prejel poročila patrulj, da niso nikjer naleteli na sovražnika, je o tem raportiral pomočniku političnega komisarja brigade Alojzu Vindišu-Dundi. Toda raport še ni končal, ko so se okoli 11. ure vsuli po hišah rafali iz sovražnikovega orožja. Domobranci, Nemci in vlasovci so pričeli z napadom z zahodne strani. Zaseda se je s pomočnikom političnega komisarja čete Francem iz Vač umaknila in poročala, da jim je zaradi hudega mraza odpovedal mitraljez ter da jim tudi drugo orožje ni delovalo, ko so hoteli streljati po sovražnikovih vojakih.

Sovražnik je naglo nastopal tudi s severa ter obkolil hiše in gospodarska poslopja. Redki borci in starešine, ki niso spali so na sovražnikov napad takoj odgovorili. Z veliko težavo so budili trdno speče soborce. Nastala je velika zmešnjava. Močno streljanje iz neposredne bližine je večino prebujajočih se partizanov popolnoma zmedlo. V skupinah so drveli iz gospodarskih poslopij in hiš naravnost pred sovražnikove cevi. Jaroslav Soušek-Zdeno, Alojz Vindiš-Dunda, Anton Grašič-

Savo, Slavko Kokalj-Jožko in še nekateri so v prvih trenutkih splošne zmede reševali bataljon iz navidezno brezupnega stanja. Najpomembnejše je bilo to, da so s skupino soborcev zagotovili umik v severozahodno smer. Kako težko se je bilo prebijati spričo sovražnikove blokade in jurišev njegovih napadalnih oddelkov, lahko povzamemo iz spominov nekaterih udeležencev tega hudega spopada. Ivana Ravzdevška-Mata je prebudilo močno streljanje, ko je ležal na peči. Skočil je za umikajočimi proti dvoriščnim vratom, toda tu je videl, da so domobranci zajeli nekaj soborcev. Nato je vrgel skozi glavna vrata angleški bombi in z njim se je srečno prebilo čez dvorišče šest borcev. Nato so stekli navkreber do bližnjega gozda, ki jih je rešil. Razdevšek se spominja, da so domobranci na dvorišču zajeli harmonikarja iz Pesjega pri Velenju, ki so ga pozneje pretepali v begunjskih zaporih, od tod pa so ga poslali v koncentracijsko taborišče Dachau. Za posledicami mučenja in bolezni je kmalu po vojni umrl. Na dvorišču so tudi zajeli vodnika Janeza iz Kisovca, o katerem ni bilo po vojni več glasu. Sekretarka SKOJ Marica Trbovšek, bataljonska bolničarka Slavka Vogrinc in Marjanca Matko k sreči ob napadu niso spale. Sušile so si premočeno obutev in oblačila. Ob rafalih po oknih se je Vogrinčeva prebila mimo hleva ter prišla za soborci brez čevljev kar v nogavicah. Marica Trbovšek je skočila na dvorišče brez plašča in le na pol obuta. Do soborcev v gozdu se je prebila srečno. Ker ji je globok sneg sezul škornje, je morala nadaljevati pohod v snegu in mrazu kar v nogavicah. Marjanca Matko se je prebila do plota in se od tod rešila v gozd, vendar so jo Nemci pozneje zajeli. Na dvorišču je obležal ranjen mtiraljezec, ki mu nihče ni mogel pomagati. V njegovi bližini so zajeli tudi baletko Sonjo Klimenko iz Moskve, ki je prav tako kot Marjanca Matko vojno preživela.

Da ni bilo v Slevu še precej več žrtev, sta zlasti pripomogla komandant 3. bataljona Miha Ramšak in politični komisar čete Franjo Ladinek. Kot večino borcev je tudi Ladinika prebudilo streljanje. Zmešnjave in sovražnikovega presenečenja pa se spominja tako: »Ko sem počasi prišel iz štale, sem videl, kako držijo mnogi borci roke kvišku. Pred njimi so stali kakih 10 do 15 metrov z naperjenim orožjem vlasovci in domobranci. Na kupu gnoja je bil belogardist, ki sem si ga najbolj zapomnil. V rokah je imel nemško brzostrelko MP.

Izza naših tovarišev in tovarišic sem dvignil brzostrelko in prek njihovih glav pokosil belogardista, ki jih je strahoval. Z rafalom sem verjetno takrat zadel še koga od sovražnikovih vojakov. Skupini, v kateri je bilo kakih petnajst borcev, sem vzkliknil, da se naj umakne za menoj. Nekateri so bili še zmeraj tako zmedeni in prestrašeni, da so celo mislili, da je za njimi streljal kak domobranec ne pa jaz. ... Na umiku nam je zelo pomagal Miha Ramšak, ki je izza vogala streljal po domobrancih. Ukazal mi je, da skočim k sosednemu vogalu, od koder sem nato ponovno z njegovo pomočjo ščitil umik soborcev. ...«

Skupine, skupinice in posamezniki so se po umiku iz Sleva počasi zbirali ter se na poti proti Krvavcu ustavili v gorski vasici Osredek. Tu so počivali in skuhali večerjo. Pomočnik političnega komisarja brigade je 26. januarja 1945 poročal, da so imeli v Slevu deset padlih, osemnajst zajetih, enega ranjenega in pet pogrešanih. Med padlimi sta bila namestnik komandirja čete Jože Bambič in Franc Zupan, medtem ko so Ferda Vašla ustrelili po zajetju. Sovražnikovo presenečenje je bataljona hudo okrnilo, saj sta se zmanjšala za triintrideset borcev. Na terenu pod Krvavcem je bilo za zdravljenje ranjencev zelo hudo. Miroslavu Burji-Dragu iz Nožic pri Radomljah, ki je bil pri umiku iz Sleva ranjen v roko in nogo, so dejali, naj si kot domačin poišče zavetje pri kateri od partizanskih kmetij. V Svarjah je bil nekaj dni na varnem, ko pa se je premestil na neko kmetijo v bližino Cerkelj, so ga domobranci ujeli in odpeljali v Kranj. Tu in v Begunjah so ga v zaporih zasliševali ter pretepali. Spričo pomoči zdravnika Šarca in upešnega zagovora je bil izpuščen 20. aprila. Takoj po prihodu domov, je zbežal v XV. brigado ter tako preživel vojno. Zajet je bil tudi Leopold Hriberšek-Pepi, ki so ga odpeljali v Begunje, od tod pa v Dachau. Nad nekaterimi ujetimi partizani so se domobranci zverinsko znesli. Eden od domobrancev je prepoznal partizana iz svoje vasi. Ločil ga je od drugih in ga pred vsemi ustrelil v glavo. Osemnajstletnega kurirja iz okolice Rogaške Slatine, ki je imel prestreljeni nogi, so odpeljali v Kamnik. Pred neko gostilno so ga vrgli z voza, domačinom pa so prepovedali, da bi mu pomagali. Ranjeni kurir je nato na ostrem mrazu zmrznil.

Za konec pa še nekaj o vprašanju, kako je bilo mogoče domobrancem tako naglo ugotoviti prisotnost bataljonov Zi-

danškove brigade v Slevu in ju napasti v dokaj kratkem času, takoj ko sta prišla na nov teren. Da sta bila premik bataljonov in prihod v Slevo opažena ter prijavljena oziroma izdana skoraj ni nobenega dvoma. Verzij o tem pa je več. Lahko so domobranci ujeli borca, ki je baje zbežal s pohoda od Sv. Primoža domov v Lahovče, ter jim izdal smer pohoda bataljonov. Ob prihodu bataljonov v Slevo je zaselek zapustil partizan, ki se je tukaj zdravil. Možno je, da so ga domobranci ujeli in zvedeli za prihod partizanov. Lahko pa je bilo tudi kako drugače, da jih je o premiku borcev Zidanškove brigade obvestil kak njihov ovaduh, patrulja ali izvidnica. Sklenemo lahko, da sta bila bataljona opažena oziroma izdana. Ker je zahodni zasedi zamrznilo orožje in ker je bilo težko prebuditi utrujene borce ter jih naglo razporediti na položaje, je moralo priti do zmede in do precejšnjih žrtev. Do tragičnega izida napada pa ni prišlo — kar bi bilo možno, po zaslugi starešin in borcev, ki med sovražnikovim vdorom še niso polegli. Bataljona so v Slevu napadli domobranci, vlasovci in Nemci iz Lahovč, med katerimi sta bila tudi zloglasna Ciril in Franc Kumer z Moravškega.[19]

V zaselku Osredek se bataljona zaradi domobranskih patrulj nista mogla zadrževati. Zato je pomočnik političnega komisarja brigade ukazal, da kreneta v noči na 9. januar prek potoka Kamniške Bistrice na območje Sv. Primoža. Naslednji večer 10. januarja so poslali 3. bataljon v Županje njive po hrano, obleko in obutev. Ko se je bataljon zjutraj po uspeli akciji vračal, mu je sledila nemška enota kakih 60 mož. Medtem je prišel že do 2. bataljona. Ker pa nista hotela tvegati spopada s sovražnikom, sta se raje umaknila na Menino planino. Dne 12. januarja zjutraj sta šla z Menine planine na Kranjski Rak. Od tod so poslali patruljo, ki je šla iskat štab brigade. Ker ga ni našla, so šli nato skupaj prek ceste Kamnik—Nova Štifta in se ustavili na položajih Gozd. Tu so se zadržali dva dni in ko jih je obveščevalna služba s terena obvestila, da se je v Kamniku zbralo približno 3000 sovražnikovih vojakov z nalogo ponovno prehajkati območje, na kateterem sta se bataljona zadrževala, je sklenil združeni štab, da bo bataljona poslal v dve različni smeri. Domenili so se tudi za javko na Menini planini oziroma v Tuhinjski dolini, na kateri naj bi se okoli 28. januarja zopet sešli. Drugemu bataljonu so ukazali, da krene na Moravško in se tam poveže s Šlandrovo

brigado, tretjemu bataljonu pa da se prebije prek Savinje na Graško goro. Bataljona sta se ločila 14. januarja in sta šla vsak v svojo smer. Drugi bataljon je vodil politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, ker je kot domačin iz Moravške doline najbolje poznal teren in razmere, medtem ko je tretji bataljon vodil Alojz Vindiš Dunda. Ob ločitvi sta bila bataljona številčno zelo šibka, saj sta štela le po približno 30 ljudi. Njuna oborožitev je bila slaba, še slabše pa je bilo s strelivom, z obutvijo in z oblačili. Zaradi tako močno zmanjšanega števila borcev jo lahko imenujemo le še kot skupini 2. oziroma 3. bataljona.

Po dvodnevnem pohodu se je skupina 2. bataljona ustavila na območju med Murovico in Cicljem. Podnevi so se borci zadrževali v gozdovih, ponoči pa so odhajali v prehranjevalne akcije. K sreči so našli v skrivnih skladiščih gospodarske komisije na Vrhpolju precejšnjo zalogo soli in sladkorja. Na terenu so se povezali s političnimi delavci in prebivalci vasi Spodnje in Zgornje Javorščice, Vrhpolja, Sv. Križa, Stegenj, Podkraja, Ihana in še z nekaterimi drugimi zaselki. Preganjanim političnim delavcem in strahovanemu prebivalstvu, ki je bilo zaradi domobranskega in nemškega nasilja popolnoma obupano, so vlivali vero v dokončno zmago narodnoosvobodilnega boja ter jih spodbujali, da vzdržijo v nadaljnjem boju. Ker so bili domobranci skupini stalno za petami, se jih je najučinkoviteje obvarovala s čestimi premiki. Na Slavka Kokalja-Jožka in njegovo bando, kot so skupino 2. bataljona imenovali, so celo razpisali nagrado v višini 20.000 nemških mark. Manevriranje s premiki pa je bilo potrebno tudi zato, ker so domobranci ujeli dva borca, od katerih se je eden sprevrgel v izdajalca in jim je služil za vodnika. Prebivalstvo in aktivisti, ki so bili s skupino v stikih, niso spričo izrednega sovražnikovega nasilja klonili, temveč ji nasprotno pomagali, kolikor so le mogli. V brigado se je skupina 2. bataljona vključila ob koncu januarja. Takrat je štela le še okoli 15 ljudi, oborožena pa je bila z dvema mitraljezoma, 4 brzostrelkami ter puškami, pištolami in bombami. Pripomniti je treba, da je bila skupina 2. bataljona le nekaj časa tako izrazito oslabljena, saj so se s terena kmalu vrnili razhajkani borci, nadalje tisti, ki so si šli iskat obutve in obleke, ter tudi izčrpani in bolni, ki so bili začasno odpuščeni. Med povratniki pa je bilo mogoče opaziti

tudi posamezne zabijače oziroma dezerterje. Eni so se vračali sami, druge pa so v bataljon pripeljale patrulje.[20]

Po ločitvi z drugim bataljonom se je Nemcem in domobrancem umikal tretji bataljon po območju Menine planine, Kranjskega Raka in Gozda ter obenem iskal zvezo s štabom brigade in operativnim štabom VI. in XI. brigade. V vasi Nova Reber so zvedeli, da je operativni štab VI. in XI. brigade v Glisniku, pa se mu je tam priključil. Dne 20. januarja je sovražnik ob pol peti uri zjutraj napadel na grebenu Menine planine operativni štab VI. in XI. brigade. Zaradi visokega snega, ki je otežkočal umik in manevriranje oziroma bojevanje, je operativni štab VI. in XI. brigade izgubil radijsko postajo, s pomočjo katere je prav tedaj vzpostavil težko pričakovano zvezo s štabom IV. operativne cone. Tega dne so prišli po nalogu glavnega štaba NOV in PO Slovenije v operativni štab VI. in XI. brigade predstavniki štaba IV. operativne cone, pomočnik političnega komisarja Matevž Hace, pomočnik načelnika štaba Franc Primožič-Marko in oficir protiobveščevalne službe Tone Turnher. Ob srečanju z delom Zidanškove brigade, ki je bil pri operativnem štabu VI. in XI. brigade, so bili osupli. Matevž Hace je strnil vrstice v svojem dnevniku s temile besedami: »Zelo me je prizadelo, ko sem videl borce tako izčrpane. Skoraj bi mi prišle solze v oči. Dunda je kričaje pripovedoval, da so se vsak dan borili z Nemci in da so porabili vse strelivo. Nekateri tega niso vzdržali...« Po posvetu s komandantom Andrejem Cvetinskim-Levom so vsi krenili 22. januarja na Moravško, da bi tam ugotovili še stanje Šlandrove brigade in se nato lotili reševanja obeh brigad.[21]

Zidanškova brigada je bila v tem času še zmeraj razbita. Njen 1. bataljon je bil v sestavi XIV. divizije, s skupino 2. bataljona je bil na Moravškem politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, poleg te skupine pa je krožilo po Moravškem, Tuhinjskem in tudi drugje še nekaj skupinic in posameznikov iz tega bataljona, medtem ko se je pričelo še najintenzivneje zbirati vse, kar je bilo razhajkano in izgubljeno, okoli 3. bataljona na Moravškem.

Zbiranje brigade po hudi nemško-domobranski ofenzivi

Po premiku iz taborišča nad Črno je šel štab brigade z oslabljeno zaščito in razredčenim prištabnim osebjem, skupaj kakih 12 borcev in starešin, 24. januarja zvečer mimo Kališča in Kranjske Rebri ter prispel naslednjega dne na Menino planino. Zvečer. so se spustili v vas Golice pri Tuhinju, kjer so prenočili. Zaradi varnosti so se zjutraj 26. januarja umaknili na Menino planino, v Golice pa so se vrnili zvečer. Od tod je šel na Moravško zdravnik Jože Dolanc-Boštjan, z njim pa je štab brigade poslal na začasno zdravljenje radiotelegrafista Marjana. Naslednjega dne je bil štab brigade prek dneva zopet na Menini planini. Ker so bili še vedno odrezani od vseh enot in štabov, so sklenili, da se bodo ponoči prebili prek Savinjske doline do svojega 1. bataljona. Toda podnevi so se sešli z odposlanci štaba IV. operativne cone z Matevžem Hacetom, Francem Primožičem-Markom in Tonetom Turnherjem, ki so se vračali z Moravškega na Graško goro v štab cone.

Predstavniki štaba cone so po razgovorih napotili štabno skupino Zidanškove brigade na Moravško. Dne 28. januarja je šla skozi Golice, prekoračila Tuhinjsko dolino in nato prišla prek Špika na Krajno brdo. Pot je nadaljevala skozi Črni graben, prek Limbarske gore ter se ustavila v vasi Tlačnica. Naslednjega dne 29. januarja je končno našla na položajih vasi Suhi potok pri Medijskih toplicah svoj 2. in 3. bataljon.

Politični delegat Dušan Ircelj je prišel na Moravškem iz operativnega štaba VI. in XI. brigade v Zidanškovo brigado ob koncu decembra. Takrat mu je bilo komaj šestnajst let in pol. Postavili so ga za sekretarja SKOJ v enotah pri štabu brigade. V spominih na velike težave, ki so jih morali premagovati borci in funkcionarji Zidanškove brigade ter štabne skupine od konca decembra 1944 do konca januarja 1945, je med drugim napisal tole:

»... Pričel se je umik iz Javorščice. Doživljal sem agonijo brigade do 6. januarja, ko se je razdelila. Krenil sem s štabom brigade. Od 30. decembra do konca januarja smo spali vedno zunaj na snegu. Niti enkrat v hiši. Še danes ne razumem, kako je to mogoče zdržati. Spal sem na ta način: na sneg sem naložil smrekove veje in vejice, slekel sem plašč, delno pogrnil na smrekove veje, za zglavje dal nahrbtnik, legel sem na pol deke, z drugo polovico sem se pokril, nato sem

se pokril s plaščem. Spal sem seveda obut. Drugi so ravnali enako. Po nekaj urah takega spanja sem se zbudil. Drgetal sem, šklepetal sem z zobmi. Zdelo se mi je, da se v meni vse trese: želodec, pljuča, srce. Na bruhanje mi je šlo. Imel sem občutek, da bom umrl. Počasi sem zlezel na noge in pričel hoditi. Nato sem se splazil k ogenjčku, ki ga je kuril dežurni. Ne vem, zakaj se o tem nismo pogovarjali, čeprav sem opazil, da drugi doživljajo podobne stvari. Tako je šlo noč za nočjo, ves januar. Problem so bile tudi uši. Vsak dan smo jih pobijali. Bile so neuničljive. Prišel sem na idejo, da bi jih pustil zmrzniti. Zakopal sem srajco v sneg, pa ni nič pomagalo. Pomanjkanje hrane in mraz nas je izčrpavalo. Zase vem, da sem bil z živci precej pri kraju. Zgubil sem vsak smisel za humor. Konec januarja smo se odpravili proti Tuhinjski dolini; bilo nas je manj kot 10. Ko smo se našli z drugimi deli naše brigade, mi je padlo v oči ne to, da nas je malo, to sem tako pričakoval. V oči mi je padlo, da je ostalo v teh hajkah toliko partizank v enoti, medtem ko je bil pri moških obupen osip. To je pojav, ki ga velja ohraniti v spominu. Še vnuki teh partizank bodo lahko ponosni na svoje babice. Vztrajale so v brigadi, ko je od nje ostalo komaj kaj več kot ime. Za njih je veljalo bolj kot za druge borce: vztrajati, ne obupati, biti zvest, verjeti, ne se vdati. V njihovih srcih je bilo veliko korajže in niso se bale smrti....«[22]

Podobno usodo bojev in premikov ter drugih težav je januarja preživljala tudi Šlandrova brigada. Pred neprestanim preganjanjem se je umaknil štab Šlandrove brigade s 1. bataljonom k Dolgem brdu, vendar je bil tu 7. januarja kar dvakrat napaden. Nato so se šlandrovci umaknili proti Ovsišam in Jablani, kjer je bil Kamniško-zasavski odred, toda 8. januarja so bili vsi tudi tukaj napadeni. Drugi bataljon se je 4. januarja umaknil iz Male Lašne na območje Kollovca, od tod pa se je moral po hudem spopadu z Nemci zaradi pomanjkanja streliva umakniti proti Gozdu. Po štiridnevnih napornih pohodih se je za polovico zmanjšan 2. bataljon, ki je sedaj štel le še okoli 30 borcev, utaboril pri Veliki Lašni. Večina borcev, ki so dezertirali, ni vzdržala hudega mraza in drugih naporov. Bataljon se je prebil čez glavno cesto in se je 12. januarja priključil na Ravnah glavnini Šlandrove brigade. Toda sem je prišlo le 15 borcev in starešin. Z operativnim štabom VI. in XI. brigade se je Šlandrova brigada po-

vezala po prihodu v Štance Laze na Moravškem 22. januarja 1945.

Ko sta preživljali Zidanškova in Šlandrova brigada januarja najhujšo krizo, sta si glavni štab NOV in PO Slovenije ter štab IV. operativne cone prizadevala, da bi vzpostavila z njima zvezo. Štab IV. operativne cone je poročal 6. januarja glavnemu štabu, da je poslal v operativni štab VI. in XI. brigade več patrulj, ki pa se še niso vrnile. Na voljo je imel obvestila, da sta brigadi zelo slabo opremljeni, da jim primanjkuje streliva in da ju je sovražnik zadnjega decembra 1944 napadel v Češnjicah. Dne 9. januarja je štab IV. operativne cone sporočil, da je nemška ofenziva najbolj prizadela Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter da sedanje razmere ne dopuščajo med Savo in Mozirskimi planinami oziroma na območju Kranja delovanja večjih enot ali ustanov. Za enote XIV. divizije je sporočil, da bodo delovale na vzhodnih območjih, Šlandrovo in Zidanškovo brigado pa je nameraval poslati na počitek na Graško goro ali pa na Paški Kozjak. Glavni štab je prosil, da ga z brigadama poveže, če se bo z njima poprej povezal ter da ju napoti na novo operacijsko območje.

Operativni štab VI. in XI. brigade se je pretežno zadrževal v Glisniku nad Motnikom in je vzdrževal občasne zveze z glavnim štabom NOV in PO Slovenije. Toda prejetih nalog, da bi se povezal s štabom IV. operativne cone, da bi poslal enote na Graško goro, v primeru, če bi razmere onemogočale njihov nadaljnji obstoj v Zasavju in Tuhinjski dolini, ter večkratne zahteve komandanta glavnega štaba, naj pošlje podatke o številčnem stanju, izgubah v bojih in načrtih obeh brigad za nadaljnjo dejavnost, spričo nastalih prilik ni mogel izvršiti. Osnovna težava je bila v tem, ker ni imel z dekoncentriranimi enotami nobenih stikov. Da sta brigadi prebili ofenzivo brez izgub, pač pa ob večjih dezertacijah, je poročal glavnemu štabu 11. januarja, medtem ko je 13. januarja sporočil, da bo svoje enote osredotočil.

Štab IV. operativne cone je 10. januarja končno zvedel precej podrobnosti o zaskrbljujočem stanju brigad od 1. bataljona Zidanškove brigade, katerega komandant je šel po prihodu do Belšaka poročat v Solčavo. Po prejemu sporočila o kritičnem stanju brigad je poslal glavni štab 12. januarja štabu IV. operativne cone navodilo za nadaljnje delo. Ukazal

mu je, da mora zboljšati zveze s svojimi enotami, da ne sme dovoliti preširoke razpršitve Šlandrove in Zidanškove brigade in njune preureditve v odrede. Za bataljone brigad je bilo rečeno, da morajo biti tako razvrščeni, da jim bosta štaba lahko neposredno poveljevala. Premestitve brigad na Paški Kozjak glavni štab ni dovolil, temveč je zahteval, da ostaneta na moravškem ali mozirskem območju. Ker je menil, da je v njih »nastalo malo panike«, je ukazal štabu IV. operativne cone, da pošlje v brigadi svojega političnega komisarja. Soglašal je z usmeritvijo enot XIV. divizije na vzhodna območja Štajerske, hkrati pa je opozoril, da morajo zelo paziti, da jih ne bi morebitna večja nemška ofenziva razbila, ter svetoval, naj se v tem primeru umaknejo proti Ivanjščici. V navodilih je glavni štab še opozoril, naj enote IV. operativne cone nadaljujejo svojo dejavnost, vendar toliko, kolikor dopuščajo snežne razmere ter da se zaradi tega ne izpostavljajo razbitju. Posebej pa je poudaril: »Mi moramo obdržati vojsko do spomladi.«

Štab IV. operativne cone je sklenil v duhu navodil Šlandrovo in Zidanškovo brigado tako okrepiti, da bi šteli po 300 do 400 borcev. Moštvo bi morala prispevati XIV. divizija in Kamniško-zasavski odred, računati pa je bilo treba tudi z na novo mobiliziranimi. Ukazal je, da se brigadi zbereta ter da ju njuna štaba notranje uredita. Brigadama je določil, da morata postavljati med Savo in Tuhinjsko dolino zasede, preprečevati nadaljnje prodiranje domobrancev, mobilizirati predvsem v Revirjih ter poskrbeti za vrnitev razkropljenih in poskritih borcev. Kamniško-zasavskemu odredu je odredil operacijsko območje Domžale—Kamnik—Gozd—Kališče—Podvolovljek. Dejavnost minersko sabotažnih vodov pa je ukazal usmeriti na železniški progi Ljubljana—Celje in Kamnik—Domžale.

Štab IV. operativne cone je prosil glavni štab NOV in PO Slovenije za čim večjo zavezniško pomoč, operativnemu štabu VI. in XI. brigade ter Kamniško-zasavskemu odredu. Glede XIV. divizije pa je menil, da je že zmožna izvajati manjše ofenzivne akcije ter ji je zato ukazal, da mora rušiti komunikacije in mobilizirati na območju med Celjem in Mariborom.

Zaradi vzpostavitve zveze s Šlandrovo in Zidanškovo brigado ter zaradi postavitve kurirskih postaj so šli 17. januarja iz štaba IV. operativne cone, ki je bil takrat nad Zavodnjami,

pomočnik političnega komisarja Matevž Hace, pomočnik načelnika Franc Primožič-Marko in oficir protiobveščevalne službe s 50 borci. Kot je znano so se 20. januarja srečali z operativnim štabom VI. in XI. brigade ter s 3. bataljonom Zidanškove brigade. Da bi ugotovili razmere tudi v Šlandrovi brigadi, so šli na Moravško, političnega komisarja operativnega štaba VI. in XI. brigade Jožeta Babiča-Vojteha pa so poslali poročat v štab IV. operativne cone.

Razmere v Šlandrovi brigadi so bile prav tako zaskrbljujoče kot v Zidanškovi. Zato se je bilo treba lotiti naglih ukrepov. Predstavniki štaba IV. operativne cone so se v nekaj dneh večkrat zapovrstjo sestali s člani operativnega štaba VI. in XI. brigade, enkrat pa tudi funkcionarji Šlandrove in Zidanškove brigade ter Kamniško-zasavskega odreda.

Pomočnik političnega komisarja Zidanškove brigade Alojz Vindiš-Dunda je v imenu odsotnega štaba brigade 26. januarja poročal, da šteje brigada na mestu 137 ljudi in pojasnil, da jih je med ofenzivo dezertiralo 126, padlo 13, bilo ranjenih 9, ujetih 18 ter da vodijo tudi 25 pogrešanih. Operativni štab VI. in XI. brigade, enkrat pa tudi s funkcionarji Šlandrove in Zidanškova brigada 162, Šlandrova brigada 78, operativni štab VI. in XI. brigade pa 16 ljudi. Pripomniti je treba, da nista mogla v tem času drugače kot približno poročati o številčnem stanju Zidanškove brigade tako pomočnik komisarja Vindiš kot operativni štab VI. in XI. brigade, saj nista imela takrat nobenih zanesljivih podatkov o skupini štaba brigade in ne o prvem bataljonu. Operativni štab VI. in XI. brigade je 29. januarja pisal, da še nima zveze s štabom Zidanškove brigade in je v istem poročilu navedel, da šteje 1. bataljon približno 90 ljudi. V resnici pa jih je, kot vemo, v tem času imel na mestu samo okoli 40. Na osnovi gradiva, ki je na voljo, lahko sklepamo, da je štela Zidanškova brigada ob koncu januarja 1945 na mestu okoli 120 ljudi.[23]

Zelo neugodno je bilo tudi poročilo štaba Šlandrove brigade z dne 26. januarja, ki govori o 192 dezerterjih oziroma borcih z dovoljenjem odpuščenih na zdravljenje, o 14 padlih in 8 ranjenih. O velikem številu dezerterjev in odpuščenih iz obeh brigad moramo ugotoviti, da se jih je večina »zabila« po vaseh, in da jih je sovražnik nepretrgoma zalezoval. Po Moravški dolini in v Črnem grabnu do Blagovice so ubežnike, razhajkance ter odpuščene zelo aktivno iskali domobranci, ki

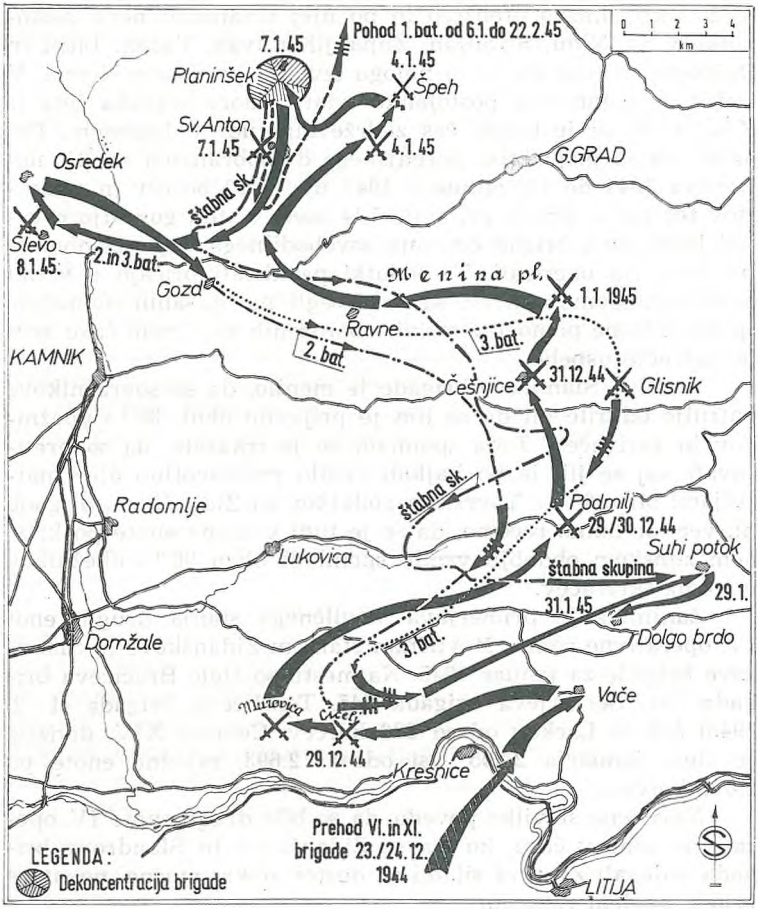
so že med zimsko ofenzivo in po njej ustanovili nove postojanke v Št. Vidu, Stranjah, Županjih njivah, Vačah, Litiji in Dolskem, drugod pa so to nalogo izvajali predvsem Nemci. V Lučah je ustanovila postojanko udarna domobranska četa iz Kranja, ki se je krajši čas zadrževala tudi v Ljubnem. Podatki, da so pripadniki gorenjskega domobranstva od 21. novembra 1944 do 10. januarja 1945 ujeli 212 borcev in aktivistov ter da se jim je prijavilo 134 oseb, očitno govorijo o veliki krizi obeh brigad oziroma osvobodilnega boja na območjih, kjer sta operirali. Ti podatki pa hkrati pričajo o veliki dejavnosti domobrancev, ki so dosegli na opisanih območjih, spričo izdatne pomoči nemških oboroženih sil, v tem času svoje največje uspehe.

Vodstvo Šlandrove brigade je menilo, da so sovražnikove patrulje odkrile ali da se jim je prijavilo okoli 30 % ubežnikov in skrivačev. Toda spomladi se je izkazalo, da so pretiravali, saj se jih je po hajkah vrnilo prostovoljno ali s patruljami blizu 90 %. Tovrstnih podatkov za Zidanškovo brigado ni, vendar lahko rečemo, da se je tudi v njene enote po kriznem zimskem obdobju vrnilo spomladi blizu 90 % ubežnikov oziroma skrivačev.

Zanimiva je primerjava številčnega stanja drugih enot IV. operativne cone s številčnim stanjem Zidanškove in Šlandrove brigade za januar 1945. Na mestu so štele Bračičeva brigada 741, Šercerjeva brigada 645, Tomšičeva brigada (1. 2. 1945) 518 in Lackov odred 226 borcev. Celotna XIV. divizija je štela januarja 2.895, vsi odredi 2.693, zaledne enote pa 2.877 borcev.

Navedene številke povedo, da so bile druge enote IV. operativne cone v času, ko sta se Zidanškova in Šlandrova brigada bojevali z vsemi silami za obstoj, dokaj močne, nekatere celo v naglem razvoju.

O stanju obeh brigad sta Matevž Hace in Franc Primožič-Marko poročala 29. januarja glavnemu štabu in predlagala, naj jima, kakor tudi Kamniško-zasavskemu odredu, pošlje zavezniško pomoč. Ker je bilo zaradi pogostih sovražnikovih vpadov spuščanje nemogoče, sta predlagala, da bi letala ob spuščanju bombardirala tudi nekatere sovražnikove postojanke. Spuščališče so nato pripravili v Brišah pri Šentjurju. Hace in Primožič sta še poročala, da delujejo politične organizacije na operacijskem območju brigad samo v okraju Litija, kjer

Bojna pot brigade od 24. decembra 1944 do 31. januarja 1945

so politični delavci obnovili delo. Na osnovi Hacetovih in Primožičevih poročil o razmerah v brigadah in Kamniško-zasavskem odredu je štab IV. operativne cone ukazal 29. januarja operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da s svojimi enotami izvaja napade na manjše sovražnikove patrulje, da bi tako pridobivale opremo, strelivo in orožje. Obenem mu je naročil, da lovijo skrivače, ter menil, da večje ofenzivnosti od njih

trenutno ne bi bilo primerno zahtevati. Za okrepitev Šlandrove in Zidanškove brigade pa je sklenil poslati 48 gojencev iz svoje podoficirske šole. Sestanki s člani štaba IV. operativne cone so bili za bodočnost obeh brigad zelo koristni. Izredno pomembno je bilo tudi to, da sta se povezali s štabom IV. operativne cone in operativnim štabom VI. in XI. brigade. To je omogočilo brigadnim funkcionarjem, da so se lahko posvetovali o spornih problemih ter da so prejemali potrebna navodila. Sklenemo lahko, da se je ob koncu januarja 1945 končala najhujša kriza v obeh brigadah.

Na razgovorih s predstavniki štaba IV. operativne cone in člani operativnega štaba VI. in XI. brigade je bilo sklenjeno za Šlandrovo brigado, da se premakne na območje Šipka. Na Štance Lazah pa je štab Šlandrove brigade iz dveh bataljonov sestavil tri čete, ki naj bi bile po vrnitvi razkropljencev in po mobilizaciji novih borcev jedro novih bataljonov.[24]

Po prihodu štaba Zidanškove brigade k bataljonoma v Suhi potok se je pričelo z 29. januarjem intenzivno organizacijsko delo za obnovo brigade. V Suhem potoku so počivali in urejali enote še dva dni, potem so se 31. januarja premestili na Dolgo brdo. Zvečer so poslali po hrano v Kandrše. Na poti se je spopadla z domobransko patruljo, vendar se je v taborišče vrnila brez žrtev. Dne 1. februarja so sovražnikove enote prodrle v Kandrše, Mlinše in Ravne. Zvečer pa so se umaknile v Izlake in so tu prenočile. Od tod pa so se zjutraj 2. februarja vrnile v Zagorje. Brigada se je premaknila istega dne že ob 3. uri zjutraj v Ravne. Tu je zvedela za tragičen konec večje skupine borcev in bork gornjesavinjskega vojnega področja, ki jih je sredi vasi nepričakovano napadla močnejša vlasovska enota. Sovražniku je uspelo pobiti in zajeti prek 30 partizanov. Med padlimi je bil tudi nekdanji zdravnik Zidanškove brigade Bogdan Marinič-Dane. Brigada je vse padle pokopala[25] ter ostala v Ravnah še dva dni. Dne 5. februarja je krenila zgodaj zjutraj v bližnje Ovsiše pod Sveto goro. Po prihodu so poslali v sosednjo vas Cvetež patruljo. Ker je naletela na sovražnika, se je brigada umaknila na Sveto goro ter se razporedila po položajih. Tu se je zadrževala prek dneva, zvečer pa se je vrnila v Ovsiše. Sovražnik je brigado iskal tudi naslednji dan 6. februarja. Močnejša enota domobrancev in policistov jo je napadla že ob 5. uri zjutraj. Zaradi sovražnikove premoči se je brigada po spopadu organizirano umak-

nila na Sveto goro. Sovražnik je imel dva mrtva in enega ranjenega, medtem ko brigada ni imela žrtev. S Svete gore se je brigada po nalogu operativnega štaba VI. in XI. brigade premaknila proti vzhodu na položaje Kobiljek—Jablana. Sovražnik je bil brigadi kar naprej za petami. Dne 7. februarja je ob 7. uri zjutraj prihajal k njenim položajem, ki so bili na območju vasi Golče. Brigada se je razvrstila na robu gozda nad vasjo in se pripravila za napad. Sovražnikove enote je čakala do 15. ure. Ker pa so krenile v drugo smer se je nato vrnila v vas. Naslednji večer se je premestila v Dolgo brdo. Od tod so poslali 9. februarja patruljo 15 borcev po hrano k Moravčam. Naslednjega dne je sovražnik že ob 4. zjutraj napadel na položajih Vrh bataljon Šlandrove brigade. Zidanškova brigada pa se je zaradi pripravljenosti razporedila na grebenu nad Žvaruljami. Njene enote so bile na položajih do večera, potem so šle prenočevat v Žvarulje. Ker se sovražnik prek dneva ni približal njenim položajem, so imele enote vojaške ure. Žvarulje je brigada zapustila naslednjega dne ob četrti uri zjutraj in se premestila na položaje Suhi potok. Ob 9. uri so izvidniki poročali, da je od Mlinš proti Ravnam na pohodu sovražnikova kolona, ki šteje približno 100 do 150 mož. Na brigado ni naletela, ob 15. uri pa se je vračala po isti poti. V tem času pa je bila na pohodu od Šentjurja proti Brišam druga sovražnikova kolona. Ker je opazila položaje Zidanškove brigade, jih je pričela obstreljevati. Borci so ostali na položajih do 13. ure, potem so šli po umiku sovražnika v vas. Po enotah, ki niso bile izpostavljene sovražniku, so imeli tudi tega dne vojaške ure. Spoznavali so avtomatično orožje in se urili z njim. Ob polnoči je brigada zapustila Suhi potok ter prispela 11. februarja ob 5. uri zjutraj na Razbor pri Čemšeniku. Tu je nato počivala dva dni. Ko pa je 13. februarja ob deveti uri zjutraj zvedela, da se ji približuje sovražnikova enota, sta bataljona zavzela položaje na območju Sv. Primoža. Ker sovražnik brigade ni napadel, so se borci vrnili zvečer v vas.

Šlandrova brigada se je do srede februarja zadrževala na območju Velike ravani in Šipka ter vzdrževala s štabom IV. operativne cone enako kot Zidanškova brigada redne kurirske zveze. Njene enote so se morale ves ta čas nenehno premikati, da bi se izognile sovražnikovim napadom. Zlasti jih je ogrožala postojanka na Trojanah, kjer je bilo okoli 300 mož. Iz

nje so sovražnikove enote vršile vsakodnevne izpade v vse smeri, kjer so domnevale, da bodo naletele na partizane.

Visok sneg, stalni premiki in slabe prehrambene razmere so borce obeh brigad močno izčrpale. Posebno težko pa je postalo oskrbovanje s hrano. Hribovske kmetije niso premogle ničesar več, po dolinah pa je bil dostop po globokem snegu zaradi številnih sovražnikovih patrulj in enot dokaj tvegan. Zato je izdal štab IV. operativne cone 15. februarja povelje, da se Šlandrova in Zidanškova brigada premakneta v Gornjo Savinjsko dolino ter da tu postavljata sovražniku zasedo. Tu naj bi se brigadi v boljših razmerah tudi okrepili. Medtem je postal na Moravškem položaj tako nevzdržen, da se je moral od tod umakniti v hribe nad Tuhinjsko dolino tudi Kamniško-zasavski odred. Odred je moral vztrajati v Moravški dolini in na območju Revirjev zaradi napovedanih zavezniških pošiljk. Dne 2. februarja so priletela zavezniška letala, toda zaradi visokega snega odred pošiljke ni mogel sprejeti. To se jim je posrečilo šele v noči na 14. februar. Od te pošiljke je štab IV. operativne cone namenil Šlandrovi in Zidanškovi brigadi 5.000 nabojev. Kamniško-zasavski odred pa je štab IV. operativne cone premaknil k Tuhinjski dolini tudi zato, da bi ga v operativnem smislu tesneje povezal z obema brigadama. Menil je, da bodo le osredotočene enote lahko pričele z ofenzivnimi akcijami. Operativnemu štabu VI. in XI. brigade pa je sklenil poslati za okrepitev obeh brigad 140 borcev. Večjega števila borcev ni mogel poslati zaradi pomanjkanja orožja.

V dneh po prejemu povelja za premik je prišla na Tuhinjsko tudi Zidanškova brigada. Njene enote so bile 18. februarja v Črnem vrhu pri Češnjicah. Po bataljonih so imeli na ta dan vojaške ure, mobilizirali so 7 novincev, od teh pa so zaradi nezmožnosti odpustili dva. V enoto se je vrnil komandant 2. bataljona Jaroslav Soušek-Zdeno, ki je iskal po terenu zveze. Funkcionarje Andreja Zajca-Krpana, Valentina Narata-Bolteta in Draga Limonija-Ljuba so črtali s seznama, ker jih patrulje niso mogle nikjer najti, zaman pa so patrulje na zvezah čakale tudi Antona Grašiča-Sava ter Pavla Sirka-Bregarja.[26]

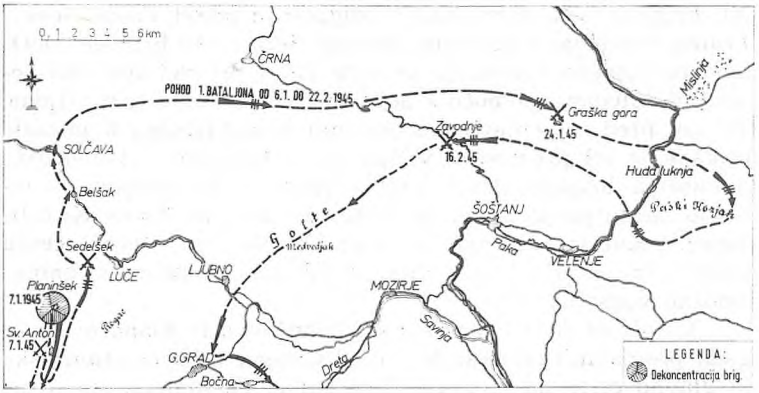
V prvi polovici februarja 1945 je bil postavljen za načelnika štaba Zidanškove brigade Ivan Belec-Beli. Njegov prihod je pomenil znatno okrepitev za tedaj kadrovsko skromno zasedeno brigadno vodstvo. Štab brigade je imel v tem

času še zmeraj izredno težke naloge. Bojevati se je bilo treba v hudih zimskih razmerah, hkrati pa obnavljati oslabelo brigado. Ivan Belec-Beli je prevzel dolžnost načelnika, ki je približno tri mesece po odhodu Lazarja Božiča-Vuka nihče ni opravljal. Novi načelnik je bil v brigadi zelo dobrodošel, ker je kot domačin iz Litije, star borec in preizkušen funkcionar izvrstno poznal razmere, borce, starešine ter prebivalstvo na terenu, kjer je brigada operirala.[27]

Brigada je bila 19. februarja okoli 10. ure obveščena, da prihaja sovražnik. Borci so bili na položajih v pripravljenosti, do spopada pa ni prišlo, ker je šel sovražnik samo do Motnika. Brigadne patrulje so tega dne prevzele za potrebe brigade 1.086 nabojev za angleško orožje, 14.400 nabojev za brzostrelke in za italijansko orožje 1.200 nabojev. Ker so prejeli za nekatera orožja prevelike količine, so deponirali 6.000 nabojev za italijanske brzostrelke in 800 nabojev za angleško orožje. Naslednjega dne 20. februarja je prišla sovražnikova enota okoli 13. ure do Jastrobelj pri Špitaliču. Ker ni šla naprej, so imele enote v popoldanskih urah vojaške ure. Brigada je prejela tega dne od terenskih oblasti mitraljez bredo.[28]

Sovražnik je hodil dan za dnem na hajke v Tuhinjsko dolino. Tako je 21. februarja ob deveti uri prodrl s približno 100 policisti, gestapovci in domobranci na območje Laz in Velikega hriba ter tu napadel Kamniško-zasavski odred. V bližini je bila Šlandrova brigada in ko je njen komandant Boris Vinter odkril razmestitev sovražnikovih položajev, je predlagal komandantu operativnega štaba VI. in XI. brigade Andreju Cetinskemu-Levu, da bi s skupino borcev napadel sovražnika v hrbet. Cetinski je soglašal s predloženim načrtom, odsvetoval pa je, da bi skupino vodil komandant brigade. Boris Vinter je vztrajal in ko je Andrej Cetinski-Lev popustil, je odhitel s približno 15 prostovoljci sovražnikovi enoti za hrbet. Dobro oborožen vod je sovražnikove vojake presenetil, razbil in prisilil, da so se morali umakniti proti Kamniku.

Kamniško-zasavski odred se je vrnil v svoje taborišče, prostovoljci iz Šlandrove brigade pa so se namenili s komandantom Borisom Vinterjem h kmetijam pod Velikim hribom, ki so jih vselej lepo sprejele. Ko so se jim približali, so v hišah opazili Nemce. Komandant je vzel mitraljez in pričel z roba nasproti hiše streljati po Nemcih. Ko je že kazalo, da se je uspešno končal tudi drugi obračun z Nemci, je počil usodni

Bojna pot 1. bataljona od 6. januarja do 22. februarja 1945

strel, ki je zadel Borisa Vinterja. Na pomoč sta mu priskočila bataljonska sekretarka SKOJ Vera Igričnik-Slavka (sedaj Vindiš) in mitraljezec Marjan. Pozneje so se jima pridružili še drugi, toda vsa prizadevanja, da bi hudo ranjenemu komandantu rešili življenje, so bila zaman. Brigada je zgubila priljubljenega komandanta, ki jo je vodil v njenem najbolj kritičnem obdobju. Boris Vinter je bil izredno hraber in sposoben poveljnik, saj je mnogokrat tako v Zidanškovi kot v Šlandrovi brigadi v bojih reševal soborce in enote iz kočljivih situacij. Niso bili redki primeri, ko je zgrabil za mitraljez in z njimi jurišal na čelu svojih enot.

Po podatkih civilnih obveščevalcev je imel sovražnik v spopadu s Kamniško-zasavskim odredom in šlandrovci okrog 15 mrtvih in približno toliko ranjenih. Med spopadi je Zidanškova brigada varovala položaje od Črnega vrha proti Češnjicam. Po 16. uri pa so se njene enote umaknile na stare položaje. Zvečer so zavezniška letala odvrgla pošiljko. Brigada je sodelovala pri pobiranju poslanega orožja in opreme, potem je šla v Češnjice.[29]

Z vrnitvijo 1. bataljona k brigadi 22. februarja, ki je bila tedaj v Češnjicah pri Tuhinju, je prišlo v njenem štabu do sprememb. Komandant Vincenc Janko-Harkov je bil imenovan za namestnika komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade, politični komisar brigade Jože Jakoš-Školski pa za pomočnika političnega komisarja operativnega štaba VI. in

XI. brigade.[30] Za komandanta brigade je prišel Franc Sever-Franta,[31] dotedanji politični komisar Šercerjeve brigade. Dolžnost političnega komisarja brigade pa je prevzel Ivan Krulc-Istok,[32] dotedanji pomočnik političnega komisarja 1. bataljona. Tri dni pred zamenjavo komandanta in političnega komisarja brigade je bil premeščen v Šlandrovo brigado za pomočnika komisarja brigade Alojz Vindiš-Dunda.[33] Na njegovo dotedanje mesto pa je prišel iz Šlandrove brigade Stane Kokalj-Janez.[34] Kot je razvidno, je imela brigada po osredotočenju vseh treh bataljonov na čelu pomlajeno, vendar še naprej zmožno vodstvo.

V noči na 23. februar sta se Zidanškova in Šlandrova brigada premaknili od Češnjic ter od Črnega vrha čez tuhinjsko in glavno cesto na območje Čemšenika. Od tod pa sta se po dveh dneh počitka premestili k Mlinšam, kjer sta ostali do 28. februarja.[35]

Poskusi preboja brigad čez Savo in boji na Menini planini

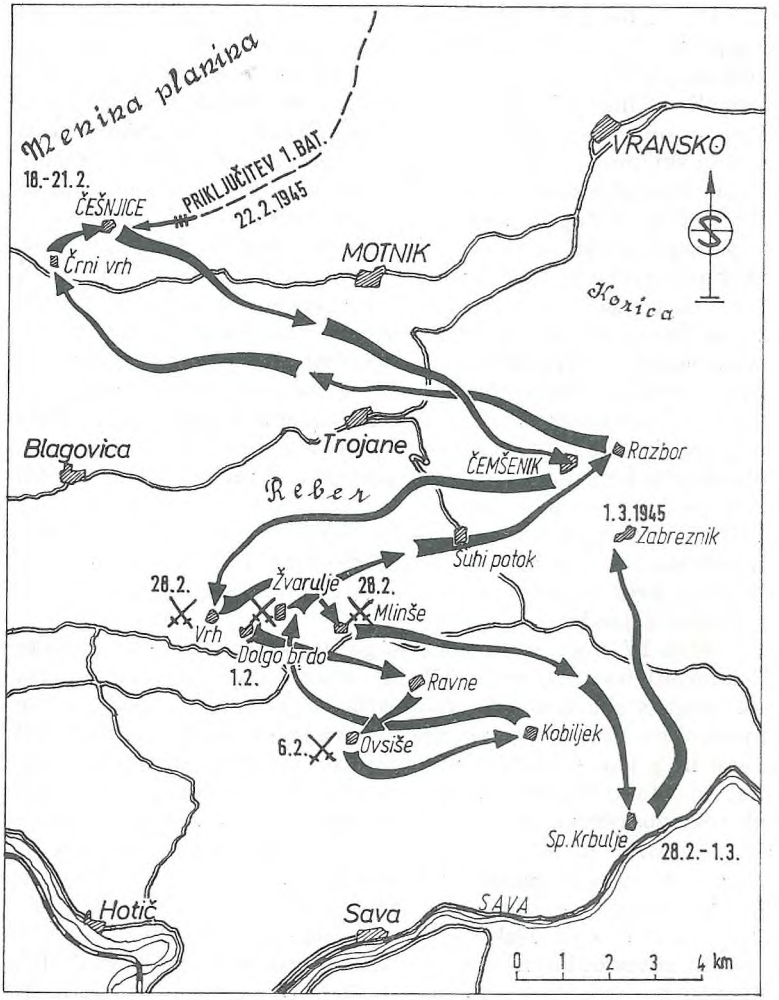
Ob koncu februarja si je štab IV. operativne cone močno prizadeval, da bi svoje enote usposobil za ofenzivne akcije. Tedaj pa je prišlo v njenem načrtovanju do nepredvidenega preobrata. Po povelju vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 12. februarja bi se morale zaradi približevanja sovjetske fronte in zaradi splošnega razvoja vojaških in političnih dogodkov prebiti brigade XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade na Dolenjsko. Odredi, razdeljeni na manjše skupine, naj bi ostali na območju IV. operativne cone, kjer bi izvajali akcije na komunikacije. Glavni štab NOV in PO Slovenije je povelje vrhovnega štaba in PO Jugoslavije dopolnil s tem, da je ukazal štabu IV. operativne cone, naj ustanovi grupo odredov ter ukine operativni štab VI. in XI. brigade, kakor tudi komande področij. Dalje je ukazal vključiti Šlandrovo in Zidanškovo brigado v XIV. divizijo, ju okrepiti z borci Kozjanskega in Kamniško-zasavskega odreda ter združiti štaba IV. operativne cone in XIV. divizije. Na Dolenjsko bi morala vzeti s seboj kar največ neoboroženih in ranjenih borcev. Grupi odredov bi morali pustiti čim več rezervnega orožja za mobilizacijske akcije, odrede zmanjšati na 200 do 250 mož, jih razvrstiti ob glavne komunikacije ter jih usmeriti, da delujejo predvsem kot minersko sabotažni vodi.

Štabu grupe odredov je zadal tudi nalogo, da si organizira dober obveščevalni center in da skrbi še za zaščito oblastnega komiteja KPS za Štajersko. Mnenja, kje naj bi prekoračilo pet brigad Savo, so bila različna. Vrhovni štab je predlagal pohod prek Hrvatske, glavni štab pa pri Lazah ali železniški postaji Sava oziroma čez Gorenjsko in Primorsko. Da so večje enote IV. operativne cone v nevarnosti in da bi morale čimprej zapustiti Štajersko, je v imenu centralnega komiteja KP Slovenije predlagal 20. februarja 1945 glavnemu štabu tudi Franc Leskošek-Luka. Po njegovem mnenju bi se morale brigade prebiti v Ljubljansko pokrajino prek Gorenjske in Primorske. Štab IV. operativne cone je poročal glavnemu štabu 16. februarja, da bo verjetno organiziral prehod čez Savo med Lazami in železniško postajo Sava. Ko je prejel poročila s terena, pa je sporočil glavnemu štabu, da bodo enote IV. operativne cone pripravljene za pohod na Dolenjsko od 24. februarja ter da se bodo poskušale prebiti čez most pri železniški postaji Sava ali pa da bodo prebredle reko pri gradu Mačkovina. V priprave za preboj čez Savo so bile vključene tudi enote VII. korpusa. Njihova naloga je bila vezati nase glavnino domobranskih in nemških enot na črti Ljubljana—Novo mesto. Zaradi vzpostavitve mostišča sta prišla na desni breg Save v noči na 26. februar XII. brigada in Dolenjski odred, naslednjo noč pa še Gubčeva brigada. Po posredovanju glavnega štaba pri angleški misiji je prispelo na spuščališče v Brišah in Češnjicah več pošiljk opreme, streliva, oblek in gumijastih čolnov za postavitev pontonskega mostu. Zidanškova in Šlandrova brigada ter Kamniško-zasavski odred so med pripravami za prehod, o katerem borci niso ničesar vedeli, skrbeli za zavarovanje spuščališč, ker so bile tedaj ob cesti Domžale—Trojane zbrane nekatere enote 28. SS policijskega polka.

Zaradi konkretnih dogovorov glede prehoda čez Savo so se 19. februarja sešli komandant IV. operativne cone Peter Stante-Skala, politični komisar tega štaba Dragomir Benčič-Brkin ter komandant XIV. divizije Ivan Kovačič-Efenka in politični komisar Matevž Hace. Tu jima je bilo ukazano, da mora XIV. divizija na pohod proti Savi in da se morajo zaradi nevzdržnih razmer na območju IV. operativne cone njene brigade umakniti na Dolenjsko. Kovačič in Hace sta izjavila, da najmanj 95 % borcev ne bo hotelo na Dolenjsko. Mučno

pa je bilo tudi na sestanku brigadnih vodstev XIV. divizije, kjer so ugotovili, da bi brigade lahko vzdržale na Štajerskem. Matevž Hace je v svojem dnevniku med drugim zapisal, da mu je bil sestanek s štabi brigad najtežji v življenju predvsem zato, ker tudi sam ni bil prepričan v pravilnost sklepa, da morajo brigade na Dolenjsko. Še huje pa je povelje prizadelo funkcionarje Zidanškove in Šlandrove brigade, ki so se še živo spominjali neštetih težav z Dolenjskega. Toda izvajanja povelja so se vsi disciplinirano lotili. Šercerjeva brigada se je prebila v Okrog v Tuhinjsko dolino že 22. februarja, Tomšičevo in Bračičevo brigado pa je na območju Paškega Kozjaka, Sv. Andraža in Dobrovelj zadržala nemška hajka. Brigade XIV. divizije so tako prišle na območje Čemšenika 26. februarja.

Zaradi nepredvidenih ovir ni bilo mogoče izvršiti povelja glavnega štaba, da bi šle 26. februarja čez Savo vsaj nekatere enote. Premike enot XIV. divizije in operativnega štaba VI. in XI. brigade ter njihovo osredotočenje na območju ob Savi je sovražnik opazil. Zato je krenil v več kolonah proti njihovim položajem že zjutraj 28. februarja, prav na dan, ko se je štab IV. operativne cone odločil za preboj brigad čez Savo. Zidanškova brigada je bila tega dne na položajih Žvarulje—Dolgo brdo—Vrh. Sovražnik se je pričel približevati od Tlačnice okoli sedme ure zjutraj in je kmalu prodrl do položajev Vrh, Kandrše in Dolgo brdo. Brigada je postavila zasedi proti Suhemu potoku in na greben Dolgo brdo—Mlinše. Med spopadom so poslali na položaje Dolgo brdo pomoč, z eno četo pa so zasedli območje na Kamnem hribu in v grabnu pod njim. Po dvanajsti uri so morali poslati pomoč zasedi, ki se je bojevala na grebenu Dolgo brdo—Mlinše. Brigada se je bojevala do mraka. Izgub ni imela, medtem ko je imel sovražnik sedem mrtvih in več ranjenih. Šlandrova brigada je bila tega dne uspešna na položajih nad Zahribom pri Brišah in območju Kolovrata, Tomšičeva brigada pa pri Ravnah, kjer se je bojevala z enoto približno 300 mož iz Zagorja, Šercerjeva v Ržiščah in Bračičeva na položajih Dobrljevo—Log, kjer je prepodila proti Vačam tri sovražnikove kolone. Poslala pa je na pomoč tudi svojo četo Zidanškovi brigadi. Sovražnikove enote so se morale zvečer umakniti z vseh bojišč v izhodiščne postojanke.

Bojna pot brigade februarja 1945

Po hudih celodnevnih bojih so krenile brigade XIV. divizije ter Zidanškova in Šlandrova zvečer k Savi. Nemci so kolone obstreljevali, partizani pa jim namenoma niso odgovarjali. Njihov cilj je bil približati se Spodnjim Krbuljem, kjer so ob enih ponoči pričeli borci Bračičeve brigade graditi pontonski most. Močno narasla in deroča reka ter sovražnikovo obstreljevanje s težkim orožjem pa je njihovo delo preprečilo. Poleg tega so bili izpostavljeni tudi nevarnosti z desnega brega, kjer so imeli Nemci zasede. Po neuspelem poskusu prehoda čez Savo so se brigade vrnile v jutranjih urah na čemšeniško območje. Zidanškova je prispela 1. marca v vas Zabreznik ob poldrugi uri popoldne. Tu se je zavarovala z zasedami, patruljami in s stražami. Zaradi utrujenosti so borci počivali. Druge brigade pa so se kot prejšnji dan spopadle s sovražnikom. Tomšičeva brigada v Dobrljevu, Šercerjeva brigada pri Čemšeniku in na cesti proti Zagorju, Šlandrova brigada pa okrog Zgornjega Ržišča ter Gamberka. Neuspeli poskus prehoda čez Savo je po pričakovanju štabov vplival na padec borbenega duha med borci in starešinami. Nerazpoloženje in nesoglasje za odhod na Dolenjsko je večina izražala brez pridržkov. Prišlo je tudi do dezertacij, ki so jih s težavo zajezili.

Štab IV. operativne cone je po umiku od Save svoje enote dekoncentriral. To je storil na osnovi navodil komandanta glavnega štaba z dne 26. februarja, kjer je bilo rečeno, da se morajo enote v primeru neuspelega prehoda premakniti od Save in s tem zavesti sovražnika, da so odstopile od svojega načrta. Štabu IV. operativne cone pa je še naročil, da naj pusti ob reki obveščevalce in borce, ki bodo gradili splave in čolne. O možnostih, da bi prebredli Savo, je sporočil, da so nemogoče. Za ponovni poskus prehoda je predlagal most pri Lazah ter pripomnil, da jim mora za zavzetje mostu poprej poslati težko orožje. Dekoncentracijo enot pa je ukazal zaradi stalnih sovražnikovih napadov iz bližnjih postojank. Štab IV. operativne cone je 28. februarja obvestil glavni štab, da bodo njegove enote napravile za prehod čez Savo pontonski most pri Zagorju. Za postavitev tega mostu so zavezniška letala odvrgla zvečer še nekaj gumijastih čolnov.

V Zabrezniku je 2. marca sklical štab Zidanškove brigade sestanek s štabi bataljonov, enote pa so imele borbene vaje ter vojaške in politične ure. Politični komisarji so borcem

govorili o ustanovitvi Osvobodilne fronte in njenem programu, o svetovnem vojaškem in političnem položaju ter grajali lokalni patriotizem. Ob poldvanajsti uri ponoči je brigada krenila proti vasi Gabrje pod Šipkom. Pred njo pa je krenil zaradi preskrbe s hrano njen drugi bataljon. To noč sta prekoračili cesto Ljubljana—Celje tudi Šlandrova in Šercerjeva brigada. Čez dva dni sta prišli v hribe nad Črnim grabnom še Tomšičeva in Bračičeva brigada. Po celonočnem pohodu so se borci Zidanškove brigade ustavili v Gabrju in počivali. Tega dne so dobili tri obroke dobro pripravljene hrane, iz komande mesta pa so jim poslali 16 tovarišev.

Iz Gabrja sta se Zidanškova in Šlandrova brigada premaknili v noči na 4. marec ter se ustavili v Češnjicah pri Tuhinju in v Zgornjem Okrogu. Zidanškova brigada je tega dne prejela težki minomet, težko bredo, protitankovsko puško ter angleško in nemško strelivo. Bataljoni so imeli vojaške in politične ure, dobro pa je bilo poskrbljeno za hrano. Brigada je bila v Češnjicah tudi 5. marca. Tretji bataljon se je vrnil zjutraj iz nočne prehranjevalne akcije in je nato počival. Popoldne sta 1. in 2. bataljon urila pri vojaških vajah napad in obkoljevanje, potem so imeli še vojaške in politične ure. Ustanovili so tudi oddelek težkega orožja, ki je štel 15 borcev. V noči na 6. marec se je brigada premestila v Spodnji Okrog. V predpoldanskih urah so za enote pripravili slovesnost, posvečeno 53. rojstnemu dnevu maršala Tita. O življenju in revolucionarni poti vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije je zbranim govoril politični komisar brigade Ivan Krulc-Iztok. Ob tej slovesnosti so razvili brigadno bojno zastavo. Pripomniti je treba, da so med vojno ponekod proslavljali rojstni dan maršala Tita 5. marca. Popoldne so izvajali predavanja iz programa za vojaško vzgojo, pri političnih urah pa so govorili o krimski konferenci, odnosu Sovjetske zveze do slovanskih držav ter vlogi maršala Tita v narodnoosvobodilnem boju. Ker so zakopali težki minomet, so razpustili oddelek težkega orožja. Patrulja je tega dne pripeljala šest borcev, od katerih so bili štirje »zabijači«. Iz 2. bataljona pa so se »zgubili« v zadnjih nekaj dneh trije borci. Naslednjega dne, 7. marca, so imeli po bataljonih predavanja o stražarski in patruljni službi, pri političnih urah pa o graditvi ljudske oblasti.[36]

Komandant in načelnik operativnega štaba VI. in XI. brigade Franc Sever-Franta ter Lazo Božič marca 1945

Štab IV. operativne cone je bil v začetku marca zelo zaposlen z ustanavljanjem štajerske grupe odredov. Povelje o njeni ustanovitvi je izdal 28. februarja, toda ustanovitvene priprave so se nato zavlekle v marec. V štajersko grupo odredov je sklenil vključiti Kokrški, Koroški, Lackov, Kozjanski in Kamniško-zasavski odred, za njenega komandanta pa je imenoval Andreja Cetinskega-Leva. Na njegovo dotedanje mesto so imenovali komandanta Zidanškove brigade Franca Severja-Franto, ki je brigado vodil približno dva tedna.[37] Po njegovem odhodu so okoli 10. marca 1945 postavili za vršilca dolžnosti komandanta brigade komaj 18 letnega Milana Štajnerja-Kamnarja,[38] ki je do tedaj uspešno poveljeval 1. bataljonu.

V noči na 8. marec je zapustila Zidanškova brigada Spodnji Okrog z namenom, da bi prekoračila glavno cesto. To ji pa ni uspelo, ker so bile na njej osredotočene močne sovražnikove enote. Sovražnik je imel tedaj zbrane močne sile tudi v Tuhinjski, Gornji Savinjski in Zadrečki dolini. Zaradi sovražnikovih ofenzivnih akcij, ki so sedaj pretile Zidanškovi in Šlandrovi brigadi sta se obe enoti umaknili od komunikacij visoko na Menino planino ter se utaborili pod Medvedjekom okrog kot 1445 in 1480. Od tod sta se brigadi spustili 10. marca na območje Nove rebri in Glisnika. Zidanškova brigada se je utaborila pri Potočniku, kjer je ostala dva dni. Dne 12. marca sta bili brigadi v Slopniku, od tod sta se zopet umaknili na območje kot 1445 in 1480 na Menino planino. Tega dne so poslali v dolino patruljo z nalogo, da nabere hrane. Ko se je vračala, jo je sovražnik napadel. Na umiku sta se tedaj izgubila borka in borec.[39]

Na poti proti Graški gori in Paškemu Kozjaku je 8. marca Šercerjevo in Bračičevo brigado zajela na območju Mozirskih planin sovražnikova ofenziva. Brigadi so napadle enote 14. SS prostovoljske pehotne divizije Galizien. Tomšičeva brigada pa se je medtem že prebila na Moravško.

Razmestitev enot XIV. divizije ter Zidanškove in Šlandrove brigade je v tem času ustrezala novemu načrtu štaba IV. operativne cone, ki je predvideval, da bodo šle čez Savo najprej Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada, s čimer je soglašal tudi glavni štab. Ker pa je polk gorskih lovcev Treeck osredotočil svoje enote ob Savi in ker se je pričela velika hajka 14. SS divizije Galizien na območju Mozirskih planin, je bilo v prvi polovici marca 1945 nemogoče organizirati pohod omenjenih treh brigad na Dolenjsko. Šercerjeva in Bračičeva brigada sta bili s 14. SS divizijo Galizien tri dni v hudih spopadih. Nato so nemške enote nadaljevale s hajko na ozemlju med Gornjo Savinjsko in Tuhinjsko dolino. V Kamniku se je zbralo že 9. marca precej vojaštva. Sovražnikove enote pa so že v naslednjih dneh zasedle cesto Kamnik—Vransko in Domžale—Vransko. Osredotočile pa so se tudi v Zadrečki in Gornji Savinjski dolini. Ob takšni razporeditvi nemških sil sta bili Zidanškova in Šlandrova brigada na Menini planini v dokaj nevarnem položaju. Sovražnik je krenil v hajko na Menino planino 13. marca.

Bilo je zelo mrzlo in borci so se stiskali okoli ognjev. Večina enot je ta čas izkoristila za vojaške in politične ure. Tako je bilo tudi pri 1. bataljonu Zidanškove brigade, ki je bil na položajih Ostrega vrha. Njegova zaseda treh mož je bila nekoliko oddaljena na vzpetini proti Češnjicam, še naprej od nje pa je bil kot opazovalec stražar Anton Skerbinek. Bataljonski dežurni — vodnik Ivan Leskovšek je stražarja obšel in ga opozoril, da mora biti na svojem mestu skrajno previden. Toda nekaj minut zatem so se Nemci Skerbineku neopazno približali in ga ubili. Močan ogenj so nato prenesli na zasedo in na borce pri ognjiščih. Od moštva zasede so hudo ranili mitraljezca Rudolfa Krebla, ki je ranam čez nekaj ur podlegel, lažje pa so ranili njegovega pomočnika Miha Marharja. Pri ognjiščih so ranili namestnika komandanta bataljona Antona Zupančiča in Jožeta Lampreta. Po presenečenju se je 1. bataljon umaknil na položaje 2. bataljona. Nemci in vlasovci so se medtem približali na območju kote 1438 severno od Vivodnika taborišču Šlandrove brigade. Njihovo kolono je z boka napadel 1. bataljon Šlandrove brigade in jo skupno z borci Zidanškove brigade prepodil proti Okrogu.[40]

Ker so Nemci brigadi odkrili, je operativni štab VI. in XI. brigade pričakoval, da bodo naslednjega dne udarili z večjimi silami. Ko so se 14. marca proti jutru premikale utrujene kolone v smeri proti Črnivcu, so obveščevalci opozorili, da je cesta Kamnik—Črnivec—Gornji grad zasedena z močnimi nemškimi enotami. Operativni štab se je ne glede na to odločil za preboj, vendar je priprave prehitelo jutro. Brigadi sta se približali Ravnam in Poljanam ter ugotovili, da je na položajih okoli teh krajev polno Nemcev. Sovražnik je pričel brigadi iz smeri Nova Štifta—Črnivec močno obstreljevati s težkimi mitraljezi in drugim orožjem. Zaradi sovražnikove premoči sta se morali brigadi pospešeno umakniti, ščitile pa so ju mitralješke skupine. Ranjeni so bili trije borci Zidanškove brigade, med njimi komandir Vinko Razdevšek.[41]

Na umiku proti vrhovom Menine planine se je Šlandrovi in Zidanškovi brigadi nepričakovano priključil 4. bataljon III. brigade Narodne obrambe (NO). Zaradi prihoda močnejših nemških enot na Koroško in zaradi neugodnih zimskih razmer za bojevanje se je nameraval bataljon začasno umakniti na območje Zasavskih revirjev. V noči na 14. marec se je na

pohodu izognil Gornjemu gradu in Novi Štifti, kjer je bilo polno Nemcev, ter prišel ob svitu na vznožje Menine planine. V gozdu je bataljon Narodne obrambe naletel na telefonsko linijo, ki je vodila navkreber. Eni so menili, da je nemška, drugi pa so ugovarjali, da je partizanska. Po prihodu na sedlo so poslali v izvidnico proti Tuhinjski dolini domačina bataljonskega obveščevalca Antona Jerasa-Zvoneta. Toda ni minilo niti pol ure, ko je bilo slišati rafale. Obveščevalec se je vrnil in povedal, da je komaj ušel nemški zasedi. Sedaj so se morali odločiti za edino nezasedeno smer proti vrhu Menine planine. Čez nekaj časa jih je sredi tišine zmotilo močno streljanje, ki ni bilo daleč od njih in okoli 11. ure so se srečali s Šlandrovo in Zidanškovo brigado. Borci in voditelji brigad so jih sprva, ko so bili še bolj oddaljeni, gledali nezaupljivo, ko pa so med njimi spoznali mnoge stare šlandrovce, se je nezaupanje spremenilo v tovariško pozdravljanje z obeh strani. Takoj so se začela vrstiti vprašanja, od kod so prišli, kako jim je uspelo priti na obkoljeno Menino planino, kam so namenjeni in podobno. Borci Zidanškove in Šlandrove brigade se niso mogli načuditi, kako dobro so soborci NO oboroženi, obuti in oblečeni. Nekateri so zbujali vtis, kot da so prišli z dopusta. Po razgovorih z borci Šlandrove in Zidanškove so borci 4. bataljona NO ugotovili, v kako nevarno past so prišli. Sedaj jim je bilo tudi jasno, da so zjutraj naleteli na nemško telefonsko napeljavo, ter obžalovali, ker je niso pretrgali. Četrti bataljon NO je nato krenil z brigadama na položaje pod vrhove Menine planine, kjer sta bili prejšnji večer.[42]

Štab IV. operativne cone je spričo osredotočenja močnih nemških enot in zaradi priprav za ponovni poskus preboja na Dolenjsko ukazal 14. marca po radijski zvezi operativnemu štabu VI. in XI. brigade, da se prebije z brigadama na Moravško. Ta je nato sklical komuniste in vodilni kader vseh enot. Komandant operativnega štaba Franc Sever-Franta je navzoče seznanil z vso resnostjo položaja in sklepom štaba, da se morajo ponoči za vsako ceno prebiti prek Tuhinjske doline na Šipek. Komandant Sever opisuje v spominih, da je prišla kolona okrog polnoči v dolino Kozji hrbet pri Špitaliču, kjer so jo Nemci nenadoma napadli s čela in z bočnih strani. Hkrati pa so z raketami in svetlobnimi naboji razsvetlili zelo obsežno območje. Močno navzkrižno streljanje je povzročilo v dolini pravi pekel. Na ukaz so se enote nato organizirano

umaknile pod vrh Menine planine Loka—Vivodnik. Zapis namestnika komandanta operativnega štaba Vincenca Janka-Harkova se od Severjevega nekoliko razlikuje. Harkov je zabeležil takole: »Zvečer se hoteli premakniti na Čemšenik. Slape popolnoma zaprte, se umaknili nazaj na Menino.« Anton Ahčin-Darko, komandir čete iz 4. bataljona NO, pa navaja v svoji knjigi Spomini iz štirih brigad, da so se skušale enote prebiti potem, ko so ugotovili, da je Tuhinjska dolina zasedena, proti Savinjski dolini. Okoli polnoči naj bi naletelo čelo kolone na vznožju Menine planine že na ravnini proti Savinjski dolini na nemške zasede, ki so jih napadle. Ahčin tudi poudarja, da so imeli Nemci zasedeno široko območje okoli prelaza Slape. Zaradi močnega sovražnikovega ognja so se pričele partizanske enote umikati v smeri Menine planine. Ker so bili borci brez hrane, so šli intendanti k osamljeni kmetiji pri Slapeh po govedo. Pri hiši pa so jih kmalu zatem napadli Nemci. Intendante in živino je nato rešil 4. bataljon NO, ki je z močnim ognjem še ob pravem času posredoval. Pred jutrom 15. marca so prišle enote pod vrh Menine planine. Zaradi velike utrujenosti so borci v bližini Bibe polegli kar po snegu. Zaspati pa niso mogli. Zaradi hudega mraza so drgetali, napol dremali in čakali jutra. Ko se je zdanilo, so se enote premaknile na območje okoli najvišjega vrha Menine planine Vivodnika (1.508 m). Mesarji so zaklali vola, kuharji pa pristavili v kotanji kotle. Tako končuje Ahčin. Sklepamo lahko, da sta se brigadi poskušali prebiti na Moravško najprej čez Tuhinjsko dolino. Ker pa to ni bilo mogoče, so nato verjetno poslali del enot s 4. bataljonom NO v smeri Savinjske doline, kjer pa se tudi ni bilo mogoče prebiti.[43]

Kot je bilo pričakovati, je pričelo zjutraj prodirati iz Tuhinjske doline proti vrhovom Menine planine več sovražnikovih kolon. Na pobočju Vivodnika in kote 1445 jih je čakala Zidanškova brigada, jugovzhodno od nje je bil na strmih položajih kote 1439 4. bataljon NO, na položajih Šavnice in Višavnice Šlandrova brigada, operativni štab VI. in XI. brigade pa je bil med Šlandrovo in Zidanškovo brigado.[44]

Okoli 10. ure je položaje Zidanškove brigade napadla nemška enota, ki je prišla iz smeri Češnjic. Po krajšem boju jo je brigada odbila, vendar se je sovražnik zbral in prešel ponovno v napad. Okoli pol enajste ure sta pritisnili na položaje brigade tudi nemški koloni, ki sta prodrli iz Gornjega

Drugi z desne Milan Štajner-Kamnar, v. d. komandanta Zidanškove brigade marca 1945, peti Gorazd Škoporec-Borut, obveščevalni oficir pri štabu IV. operativne cone

grada. »Od tega časa so se vodile borbe s sovražnikom na vseh položajih.« Sovražnik je napadal silovito, vendar je bil vselej odbit. »Okoli 14. ure je morala priti sovražniku, ki je nastopal iz smeri Gornjega grada, pomoč.« Začel je obmetavati brigadne položaje s težkimi in lahkimi minometi. Mina je poškodovala težko bredo, ki je igrala v hudih bojih pomembno vlogo. Zaradi velike premoči je potem uspelo sovražniku iz smeri Tuhinjske doline zabiti klin med 4. bataljon NO in 3. bataljon Zidanškove brigade. Nemške enote so nato prodirale po grebenu proti severu in s tem ogrožale zaledje 3. in 2. bataljona. Po nalogu namestnika komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade Vincenca Janka-Harkova sta se bataljona premaknila proti severu na naslednji greben, kjer so se boji nadaljevali. Povelje za umik je prejela brigada popoldne. Prva se je pričela umikati Zidanškova brigada, za njo pa postopoma 4. bataljon NO in Šlandrova brigada. Komandant Zidanškove brigade Milan Štajner-Kamnar je v relaciji 16. marca 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade še navedel, da je sovražnik napadel brigado s 600 do 700 možmi, da je imel v bojih onesposobljenih 30 do 35 vojakov, lastne izgube pa so bile dva padla, osem ranjenih, uničena težka breda, izgubljena brzo-

strelka in dve puški. Relacijo je sklenil takole: »Morala sovražnika je bila zagrizena, morala naših borcev pa je bila proti prilikam, ki smo jih imeli, odlična.« Od padlih borcev je znan Ivan Grobeljšek, od ranjenih pa Franc Ravnjak-Muki.[45]

Potek hudih bojev na Menini planini je v relaciji opisan kratko in nepopolno, vendar kljub temu osnovno obrazloži. Tako je med drugim poudarjeno, da so nastopale sovražnikove enote proti Zidanškovi brigadi tudi iz smeri Gornjega grada. Sklepamo lahko, da je del teh enot napadal zahodna pobočja Vivodnika, drugi del enot pa je na zahodu obšel Vivodnik in okrepil enote, ki so napadale iz smeri Tuhinjske doline. S klinom so nemške enote ločile Zidanškovo brigado od 4. bataljona narodne obrambe, nato pa zaradi prodora ogrozile zaledje Zidanškove brigade. Zidanškova brigada si je v hudih bojih zagotovila umik k Jespi pod Medvedjak, po celodnevnih bojih pa sta prišla na isto koncentracijsko mesto tudi 4. bataljon NO in Šlandrova brigada.

Boji so se tega dne pričeli na položajih 4. bataljona NO in Šlandrove brigade po deveti uri približno ob istem času kot pri Zidanškovi brigadi. Bataljon NO in enote Šlandrove brigade so bile za razliko od enot Zidanškove brigade toliko na boljšem, ker sovražnik pri njih ni uspel s tako globokim in nevarnim prodorom; kljub veliki številčni in tehnični premoči pa Nemcem in vlasovcem ni uspelo potisniti s položajev 4. bataljona NO in ne Šlandrove brigade.

Nemci so napade svojih enot na vseh položajih podpirali tudi z močnim ognjem iz dvanajstih topov, ki so jih imeli v Tuhinjski dolini. Partizani so svoje hudo ranjene že med boji privlekli s položajev na vejah po snegu pod Medvedjak.

Sovražnik je na ta dan napadal z izredno premočjo. Po zaslišanjih ujetnikov so v bojih sodelovali 29., 30., 31. šolski in topniški polk 14. SS divizije Galizien, skupno 10.000 mož, v bojih pa so jim partizanske enote razbile štiri čete. Po poročilu štaba IV. operativne cone je skupaj padlo 90 Nemcev in vlasovcev, 100 pa je bilo ranjenih. (Zidanškova brigada je poročala o 30 do 35 onesposobljenih sovražnikih, Šlandrova brigada o 30 do 40 mrtvih in ranjenih, medtem ko 4. bataljon NO o sovražnikovih izgubah ni poročal.) Zidanškova in Šlandrova brigada sta celodnevne boje uspešno končali s precejšnjimi žrtvami. Po poročilu operativnega štaba VI. in XI. brigade je skupaj padlo osem borcev, 29 je bilo ranjenih, 20 pa

so jih pogrešali. Iz Zidanškove brigade so po tem poročilu padli štirje borci (verjetno šest), 23 je bilo ranjenih, 11 pa so jih pogrešali. Šlandrova brigada je imela štiri padle, šest ranjenih in devet pogrešanih, medtem ko 4. bataljon NO ni imel žrtev, pogrešali so samo političnega delegata Gorkija.[46]

Partizani so se 15. marca 1945 bojevali na zasneženih in težko prehodnih pobočjih Menine planine v izjemno težkih razmerah. Sovražnik je bil številčno približno 23-krat močnejši ter tehnično najsodobneje opremljen. Tako je Zidanškova brigada štela približno 162, Šlandrova brigada 152, operativni štab VI. in XI. brigade 55 in 4. bataljon NO 70, skupaj 439 borcev in starešin. Zidanškovi in Šlandrovi brigadi je primanjkovalo streliva, oboroženi sta bili bolj slabo, borci pa so bili zelo utrujeni in izčrpani.[47]

Zgoščen pregled bojev na Menini planini, narejen pretežno iz dokumentov in literature, ne odkriva dovolj težkih razmer in hudih bojev tega dne. Od kod sta jemali že močno izčrpani brigadi iz zimske ofenzive in mnogih hajk toliko moči, da sta vzdržali skupaj s 4. bataljonom NO celodnevni pritisk premočnega sovražnika, mraz, težke razmere v globokem snegu, lakoto in še marsikaj? O tem bomo lahko precej zvedeli iz spominov borcev, ki so se tam bojevali.

Sekretarka SKOJ 2. bataljona Marica Trbovšek navaja, da so bili borci zaradi neprestanih bojev in premikov ter slabe prehrane že močno utrujeni. Večina je bila že dva, nekateri pa že več dni skoraj brez vsake hrane. Ko se ni mogla brigada ponoči prebiti z Menine planine, so odnesli intendanti na povratku nekemu kmetu zadnjih deset kg krompirja in odpeljali iz hleva zadnje govedo. Kuharji so v kotanji za 4. bataljonom NO zakurili ognje in pripravili kotle. Ko so borci zvedeli, da se pripravlja hrana, je po enotah zavladalo pravo praznično razpoloženje. Ker je vodstvo predvidevalo za borce pičle obroke hrane, so ukazali Marici Trbovšek, da mora stati pri kotlih in skrbeti za čim pravičnejšo delitev. Medtem so se pričeli na vseh odsekih boji. Rastko iz bataljona narodne obrambe, ki je videl, da je hrane malo, je stopil k Marici in ji dejal: »Tovarišica, ne bodi v skrbeh. Če je hrane premalo, jo razdeli najprej vašim ...« Borci obeh brigad so bili resnično skoraj na mejah vzdržljivosti, vendar so bili tudi borci bataljona narodne obrambe že nekaj dni s prehrano v stiski. Kuharji so hiteli deliti skromne količine hrane po bližnjih

položajih, toda do oddaljenih spričo bojev niso mogli. Pri kuhinji so se zbirali ranjenci. Na položajih bataljona NO je postajalo čedalje živahneje. Proti njim so Nemci in vlasovci nepretrgoma valili napade. Razporejeni v strelce so se zaganjali po globokem snegu navkreber in mnogi padali kakor pokošeni. Med njimi je padel tudi praporščak, ki je drzno rinil s svojo skupino po jarku v napad. Ohrabreni spričo svojih velikih uspehov so borci bataljona NO izzivali Nemce s partizansko pesmijo, ki je po pobočjih gromko odmevala ter spodbujala k zdržljivosti tudi druge enote. Čeravno so bili borci narodne obrambe precej blizu kuhinji, je do hrane prišel le del bataljona. Komandir čete Anton Ahčin-Darko piše, da so nekateri med boji v naglici posrebali juho, kose mesa pa so stlačili v žepe in jih nato po bojih zledenele zvečer trgali z zobmi in jedli. Ves čas hudih bojev so bili učinkoviti vsi borci bataljona narodne obrambe, posebno pa so se izkazali mitraljezci Bukovec, Horvatič in Mencinger. Bataljon NO, ki je imel v pretežni večini izurjene, stare in dobro oborožene borce, je zadal sovražniku velike izgube, svoje položaje pa je držal čvrsto vse do mraka, ko je dobil povelje za umik.

Ko so Nemci prodrli z leve in desne mimo bataljona NO, da so resno ogrožali kuhinjo, ranjence, ki so se tu zbirali, zlasti pa levo krilo Zidanškove brigade, je prišlo iz operativnega štaba VI. in XI. brigade kratko povelje: »Umik, poskrbite za ranjence.« Kuharji so morali obrniti lonce s hrano, ki jim je ni uspelo razdeliti številnim borcem in večini ranjencev. Vsak trenutek je postajal hujši, piše Marica Trbovšek, ter nadaljuje: »Grmelo in bobnelo je, kot da se ruši svet. Vsi smo planili k ranjencem in jim pri umiku pomagali... Umikali smo se tiho in napeto čakali, kdo nas bo prej ujel, ali noč ali sovražnik. Še nikoli si nisem tako močno želela noči. Sovražnik nas ni dosegel, objela nas je noč...«[48]

Da bi med nemškim prebojem rešil bataljon, se spominja Tone Kropušek, in s tem zavaroval tudi 2. in 1. bataljon, je jurišal komandant 3. bataljona Zidanškove brigade Miha Ramšak z dvema skupinama borcev na bližnji greben proti severu. Toda Nemci so bili za nekaj trenutkov hitrejši. Zasedli so greben ter juriš odbili. Ramšak se je moral s soborci v zelo težkih razmerah umakniti. Padli so trije borci, med njimi kurir Tine iz Skomarja na Pohorju.

Politični komisar 3. bataljona Slavko Kokalj-Jožko navaja med drugim: »Partizani so zelo uspešno odbijali vse nemške napade. Obroč se je stiskal vse bolj in bolj. Zdelo se nam je, da je Nemcev vse več in več. Komaj odbiješ napad, podereš grupo trmastih Nemcev, že na istem mestu jurišajo drugi. Posamezne točke so šle nekajkrat iz roke v roko. Mitraljezci so kosili in kosili. Začelo je primanjkovati streliva, imeli pa smo tudi nekaj mrtvih in ranjenih, noč pa ni in ni prišla.... Nič ni pomagalo, vzdržati je bilo treba do večera. ... Kjer je primanjkovalo streliva, ali pa so se nevarno približali Nemci, so priskočili na pomoč tovariši iz operatvnega štaba in z bombami ter brzostrelkami odbili napad. Začudili smo se, ko so začeli Nemci z bližajočo se nočjo kuriti velike ognje... to je pomenilo, da se ne mislijo umakniti v dolino... Situacija je bila napeta...«

Komandant 2. bataljona Ivan Gorenc-Vojko je pisal sredi najhujših bojev štabu brigade za pomoč, toda odgovora ni dobil. Mina je takrat zadela težko bredo, ubila mitraljezca in dva borca, zraven pa še ranila dva borca. V enem najhujših popoldanskih jurišev se je s skupinico prebil do drugega bataljona na približno 15 metrov nemški oficir. Komandant Vojko je nameril brena, ki ga je prevzel od ranjenega mitraljezca, ter Nemca podrl.

Politični komisar brigade Ivan Krulc-Iztok piše: »Boj v obroču je bil tako intenziven ter zagrizen, da se mitralješke cevi niso imele časa hladiti... Bila sva (s Sinetom) pri enem naših bataljonov na severozahodni strani obroča. Dolgo se je šlo za biti ali ne biti. Vlasovci so prek kopic mrtvih rinili naprej.«

Posebno doživeto je opisala težke dneve na Menini planini šifrerka operativnega štaba VI. in XI. brigade Valči Skrinjar že leta 1948: »Že spet na levo. Nazaj v isti smeri. Prekleta švabska golazen! je dejal sprednji, ki je prenesel povelje. Vsi v koloni so šepetaje prenašali povelje. Nejevoljni in izmučeni so besno preklinjali 14. SS divizijo, ki nam je zaprla pot.

Že četrtič smo dosegli cesto, se ustavili za nekaj minut in sprejeli staro znano povelje: Obrni levo in nazaj v isti smeri! Te besede so bile hujše od švabskega ognja. Spoznali smo, da se ni mogoče prebiti čez cesto. Edini izhod je bila pot nazaj, na Menino planino. Ne motim se, če rečem, da so jo vsi

borci Šlandrove in Zidanškove brigade tisočkrat prekleli. Ne lažem, če rečem, da so prav Menino planino isti borci neizmerno ljubili. Menina planina, kako živo si nam ostala v spominu! ...« Za 15. marec pa je nadaljevala: »Ruma pijani SS-ovci so nas pričeli kot za stavo obsipavati z ognjem... Štedite z municijo, je naročal komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Franc Sever-Franta komandantu Šlandrove brigade Ivanu Mušiču-Štefanu. Sam je izvlekel parabelo in odšel na položaje. Borba je postajala vse ostrejša. Krog se je zoževal. Iz Tuhinjske doline so švabi odprli na nas topovski ogenj... Grmelo in bobnelo je. Švabi niso prenehali niti za minuto. Rafal za rafalom, mina za mino — ognjena toča in vse to na nas! Toda Šlandrova in Zidanškova brigada sta si ta zadnji dan ofenzive — 15. marec 1945 — to strašno borbo, zapisali v knjigo borbenih spominov na prvo mesto. Grmenje nas je skoraj oglušilo. Slišati je bilo le topove, regljanje strojnic in mitraljezov, eksplozije min in vriskanje, vzklikanje, petje in psovke na račun podivjanih švabov. Strašni trenutki! Mitraljezec težke brede je meril točno. Padale so strnjene vrste SS-ovcev, ki so vzravnani jurišali na naše položaje. Potem je padla sovražnikova mina. Naša breda je umolknila. Mitraljezec ob njej je obležal mrtev. Tudi SS-ovci so padali, toda bilo jih je kakor mravelj. Novi in novi so vstajali iza mrtvih ter rinili naprej. Zgrešiti skoraj nisi mogel. Samo da bi bilo več municije. ...«[49]

Komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Franc Sever-Franta je hud sovražnikov pritisk pred mrakom iz smeri Tuhinjske doline na kratko opisal takole: »Na položajih med VI. in XI. brigado so se Nemci prebili v sam operativni štab do radijske postaje. Pokosili smo jih z rafali in bombami. Ostalo je vseh pet na belem snegu v zelenih krvavih uniformah. Radijsko postajo pa so nam preluknjali in tako smo ostali brez radijske zveze, kar nam je tudi pomagalo, saj Nemci potem niso vedeli, kaj počnemo in kaj nameravamo. Sedaj predpostavljam, da so Nemci poslušali vse naše radijske pogovore, kajti njihovi zasedi 14. marca zjutraj na Črnivcu in zvečer pod prelazom Slape sta bili postavljeni točno po principu vreče.«[50]

Zaradi velikih izgub, ki jih je sovražnik ta dan utrpel, je z napadi v mraku prenehal. Tu in tam je bilo slišati še kak rafal ali eksplozijo mine, v presledkih pa se je do noči ogla-

šalo še topništvo iz Tuhinjske doline. Bojev je bilo konec, borci pa so vzdržali več kot je bilo mogoče od njih pričakovati. Enote so se v mraku organizirano umaknile v prostor Jespa—Veternik—Medvedjak. Pod njimi je ležal Gornji grad, odkoder so pričeli Nemci ponovno obmetavati položaje s težkim minometom. Nemške enote se niso umaknile v dolino, temveč so zasedle Kurji vrh, Vidovnik, vrh Loka, Šavnice, Višavnice in druge ključne položaje.

Po pripovedovanju prebivalcev Tuhinjske doline so si Nemci obetali 15. marca popoln uspeh. V Motniku so imeli baje pripravljenih 30 tovornih avtomobilov za transport partizanov, za katere so menili, da jih bodo prisilili k vdaji. Domobranci pa so ljudem govorili, da imajo na kamionih in vozeh pripravljene kletke za partizanske voditelje, ki jih bodo razkazovali v Kamniku in drugih mestih. Razplet dogodkov pa je bil drugačen. Namesto ujetih partizanov so Nemci s kamioni odvažali svoje številne mrtve in ranjene.[51]

Potek bojev spomini udeležencev dopolnijo na kratko takole: Zidanškovo brigado so 15. marca popoldne objemale sovražnikove klešče že tako globoko, da ji je grozila obkolitev. Enote so se ogorčeno bojevale, vodstva pa so jih z uspešnim manevrom po ozkem prostoru do mraka umaknile pod Medvedjak. Tudi 4. bataljon NO so Nemci dalj časa napadali z juga, zahoda in vzhoda, Šlandrovo brigado pa zlasti z juga, po vdoru v operativni štab pa tudi z zahoda.

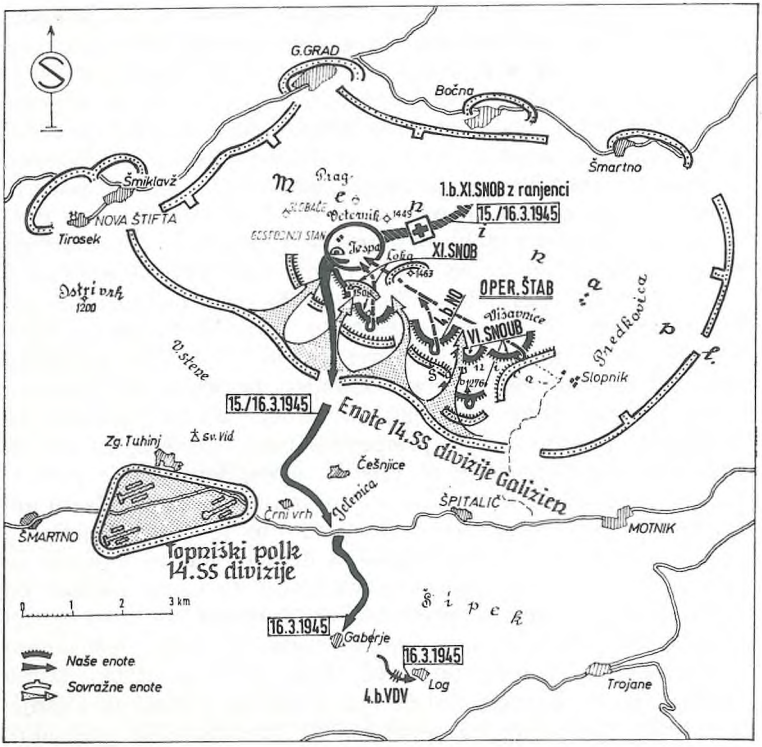
Če se je prvi dan nemškega vsestranskega napada končal za partizane razmeroma uspešno, je ostajalo še naprej zaskrbljujoče vprašanje, kako in kam se prebiti z močno obkoljenega območja. Zvečer so na Menini planini zagoreli številni ognji. Po njihovi razporeditvi in po poročilih izvidnic se je dalo sklepati, da so nemške enote skoraj povsod. Razumljivo je bilo, da bodo Nemci skušali naslednji dan uničiti obkoljene partizanske enote. Operativni štab VI. in XI. brigade se je v sestavi Franc Sever-Franta, Jože Babič-Vojteh, Vincenc Janko-Harkov, Lazo Božič in Jože Jakoš-Školski po temeljiti analizi stanja odločil za preboj enot čez Tuhinjsko dolino. Njegova predpostavka je bila tale: Nemške enote, ki bodo nastopale proti vrhovom Menine planine, bodo morale partizanske enote na pohodu v smeri Tuhinjske doline z bombaši prebiti in nato nadaljevati pohod na Šipek. S spopadom bi pritegnile pozornost Nemcev nase ter tako omogočile preboj ranjencev

v nasprotno smer. S komandanti brigad in komandantom 4. bataljona NO je operativni štab zbral po enotah bombe in formiral pet kolon z bombaši na čelu. Političnemu komisarju Zidanškove brigade Ivanu Krulcu-Iztoku pa je ukazal, da prevzame okoli dvajset hudih ranjencev iz obeh brigad in jih spravi v bolnišnico v Krviji nad Bočno. Za rešitev ranjencev je odredil glavnino 1. bataljona Zidanškove brigade, v kateri je bilo okoli štirideset hudo izčrpanih borcev in starešin. Bataljonu je poveljeval Ivan Kovačič-Gandi, za nego ranjencev sta posebej skrbeli bolničarki Slavka Vogrinc (por. Gruden) in Jelka Vrhovšek-Elčka, s skupino pa je bil tudi vojni dopisnik Stane Dolanc. V bolnišnico so nosili samo hudo ranjene, medtem ko so šli lažji s svojimi enotami.

Pred pohodom proti Tuhinjski dolini so poiskali po enotah nekaj domačinov, starih borcev, ki so poznali na Menini planini in v Tuhinjski dolini vsako stezo. To so bili Tone Ahčin-Darko, četni komandir 4. bataljona NO, Tone Jeras-Zvone, Žamarjev in Jurij Petek-Dan, intendant Šlandrove brigade. Operativni štab jim je ukazal, da vodijo enote z Menine planine čez Tuhinjsko dolino na Šipek, da bi preslepili Nemce, po najtežje prehodnih poteh. Razpored enot za pohod v Tuhinjsko dolino je bil takšen: operativni štab VI. in XI. brigade, 4. bataljon NO, nato pa brigadi. Sredi kolone je bilo tudi nekaj terenskih političnih delavcev. V temi in tišini je dolga kolona na zahodu obšla Vivodnik. Čelo kolone je nenadoma zagledalo pred seboj neznano kolono. Ugibali so, ali so partizani ali Nemci. Borci so polegli v sneg in pripravili orožje za napad. Hitro se je izkazalo, da je pred njimi nemška kolona, ki je prihajala iz Tuhinjske doline in se je zbirala na majhni jasi, približno 50 m od partizanskih položajev. Povelje borcem se je glasilo: »Če bo sovražnik krenil proti našim položajem, je treba vžgati z vsem orožjem, če pa se bo premaknil v nasprotno smer, pa naj nihče ne strelja, da ne izdamo svojih položajev in s tem načrta za preboj preko Tuhinjske doline.« V strogi tišini in napetosti, s prsti na sprožilcih orožja, so borci tako čakali približno četrt ure. Kolona Nemcev se je pričela odmikati, potem je brigada previdno vijugala po gazi, ki so jo pravkar naredili Nemci in prispela do Skidave. Tu je bil začetek drče za spuščanje lesa. Hudourniška strmina je od tod vodila malo nad cesto med Golicami in Češnjicami. Na tej strani so se pričele strahotne težave,

zlasti za vodnike in člane operativnega štaba VI. in XI. brigade, ki so gazili na čelu kolone. Sneg jim je segal do pasu, pod njim pa so bila drva in vejevje, ki so gazečim sezuvala čevlje in jih pri sestopanju močno ovirala. Pred jutrom je prilezla kolona v bližino Drajarjeve domačije. Čelna skupina je tedaj ugotovila, da so pred njimi v vasi Cirkuše Nemci in vlasovci. Po nekaj trenutkih pa so začela odmevati nemška povelja »ogenj«, ki so veljala topničarjem. Svetlobni stolpi so se dvigali nad Tuhinjsko dolino, topniške granate pa so žvižgaje letale na položaje, ki so jih prejšnji dan branili partizani. Močan topniški ogenj, ki se je pričel še pred dnevom, je potrdil predpostavko operativnega štaba, da so se Nemci na ključnih položajih pritajili. Ponekod so se z odprtih položajev umaknili na območja gozdov, odkoder so pripravili nenaden napad še pred dnevom. K njihovi zmoti, da so partizani še na Menini planini pa so prispevala tudi ognjišča, ki so jih borci pred svojim odhodom pustili nepogašena. Tone Ahčin-Darko, Tone Jeras-Zvone in še en borec so se priplazili do Drajarjeve hiše. Domača hči Katrica jim je povedala, da so skoraj povsod po dolini po zasedah nemške enote. Vodniki so poročali komandantu operativnega štaba, ta pa je ukazal, da vodijo kolono še naprej previdno po Tuhinjski dolini v smeri proti Šipku. Oglušujoče grmenje topov je bilo partizanom dobrodošlo, saj ni bilo treba več toliko paziti na tišino. Mimo Drajarja so šli po ozki dolinici med Črnim vrhom in Češnjicami proti Jerenicam ter se približali izredno težko prehodni, zarasli gozdni poti. Komandant Franc Sever-Franta se spominja: »Preden smo prišli do ceste, sem zaustavil kolono in poslal na cesto patrolo, da pregleda, kakšno je stanje. Minute do vrnitve patrole so bile za mene najdaljši trenutki v drugi svetovni vojni. Bil sem v velikih skrbeh, kajti če bi bila cesta zasedena, bi se morali prebijati po čistini, utrujeni in brez municije, kar pa bi pomenilo katastrofo. Po dobrih petnajstih minutah se je patrola vrnila in poročala, da je cesta prosta, jarki opuščeni in da jo lahko prečkamo.« Ko je to še osebno preveril, jo je pretekla za boj pripravljena skupina. Za njo pa je cesto prekoračila vsa kolona. Enote so šle potem mimo kmetije Peterživec na Šipek.

O umiku obkoljenih enot z Menine planine čez Tuhinjsko dolino moramo poudariti, da je bil odlično organiziran in prav tako odlično izveden. Končni izid pohoda je bil izjemno

Boji na Menini planini 15. marca 1945

uspešen, saj se je brez strela in brez človeških žrtev izvilo iz sovražnikove obkolitve čez tuhinjsko cesto približno 380, na drugo stran pa približno 60 partizanov. Predpostavka operativnega štaba VI. in XI. brigade je bila drzna, tipično partizanska, vendar realna. Njeno pravilnost pa potrjuje uspešnost izida in dejstvo, da je sovražnik ni predvidel. Borci navajajo, da so se na pohodu proti dolini nekajkrat približali nemškim enotam na nekaj deset metrov. Vendar so vselej prvi opazili Nemce. Ob nenadnih srečanjih so Nemci običajno rinili v breg ali pa so se greli okoli ognjev. Enote so se morale ustaviti in nato previdno ubrati drugo pot. Zelo dramatičen pa je bil tudi pohod po Tuhinjski dolini in prehod čez cesto. Tu je

kolona vijugala tako blizu nemških topniških posadk, da so borci razločno slišali povelja topničarjem v nemščini »ogenj«.

Tudi preboj ranjencev in njihove zaščite iz obroča na Menini planini je bil zelo težaven. Borci so bili izčrpani, oblečeni slabo, noge pa so imeli povite v cunje. Poleg pušk z malo streliva so imeli lahek mitraljez bredo, ki pa ni bil zanesljiv. Še najbolje je bil oborožen z rusko brzostrelko politični komisar Ivan Krulc-Iztok. Ko so se ponoči ločili pod vrhom Menine planine od drugih enot, so dobili vodnika, ki je vedel za bolnišnici v Krviji nad Bočno. Po skoraj navpičnih strminah so pri sestopih spuščali ranjence, zavite v šotorska krila. Spričo ognjev, okoli katerih so se sovražnikovi vojaki greli, jim je uspelo neopazno in počasi napredovati. Med pohodom so izgubili orientacijo. Da ne bi zašli, so se na pobočju ustavili. Ko se je zdanilo, so ugotovili, da so prebdeli med kolonami Nemcev, ki so se pomikali mimo njih z obeh strani proti vrhovom Menine planine. Kot ponoči se je kolona uspešno vijugala v globinski razporeditvi sovražnikovih čet tudi podnevi ter srečno prispela v gozdnat predel Krvija, kjer je bila bolnišnica. Tu so se dogovarjali s političnim komisarjem bolnišnice Janezom, oddali ranjence ter nadaljevali pot še isti dan. Z njimi je šel tudi ozdravel ranjenec Vlado Steblovnik. Ivan Krulc-Iztok je nato vodil zaščitno skupino na Slape po skrito strelivo. Ko so se borci oskrbeli z njim, so krenili za brigado.

Pri presoji uspešnih operacij enot NOV in POS na Menini planini moramo poudariti, da so bile uspeh sposobnosti vseh vodstvenih dejavnikov, posebej pa hrabrosti in vzdržljivosti tako borcev kot njihovih starešin. Vztrajanje enot in posameznikov v hudih bojih, ki so potekali v visokem snegu in mrazu, ob pomanjkanju streliva, prehrane, sanitetnih pripomočkov, obutve in ustrezne obleke, potrjuje visoke vojaške, politične ter moralne vrednote partizanskih borcev.

Na koncu moramo ugotoviti, da so se ofenzivne akcije 14. SS prostovoljske pehotne divizije Galizien proti enotam IV. operativne cone končale brez uspeha. Konec njenih operacij pa je bil prav porazen. Ko so za 16. marec pripravljali uničenje obkoljenih enot na Menini planini, so udarili v prazno. Njihovo topništvo pa je 15. in 16. marca obstreljevalo celo nekatere svoje enote in jim prizadejalo izgube. Operativni štab VI. in XI. brigade je z večdnevnim manevriranjem enot

in uspešnim vodenjem bojev na Menini planini sovražnika taktično popolnoma prekosil. Ofenzivne operacije 14. SS divizije Galizien pa bi se lahko ob majhnem vojaškem spodrsljaju operativnega štaba VI. in XI. brigade ali drugih štabov na Menini planini končale za partizanske enote povsem drugače, morda celo usodno.

Ko so se enote že precej oddaljile od tuhinjske ceste in se vzpenjale po pobočjih Šipka, je nenadoma v koloni nekdo zavriskal na ves glas. Nevarnost še ni povsem minila, toda zaradi prešernega vriska ni borca nihče oštel. Tako ta kot drugi soborci so se tedaj osvobodili morečega vprašanja, ki jih je obremenjevalo vso noč, ali bodo v preboju uspeli. Stane Kokalj-Janez je ob borčevem vrisku pripomnil: »Zanj in za nas vse je resnično pomenil preboj z Menine planine korak v novo življenje...« Borci so med pohodom postajali in opazovali Menino planino. Bilo je še mračno, zato so na njej lahko prešteli približno 30 ognjišč, ki so jih kurile nemške čete. Toda polkrog je bil viden le na južnih pobočjih. Podobno je moralo biti tudi na drugi strani. Ob pogovorih, kako srečno so se Nemcem izmuznili, se je kolona počasi premikala naprej. Sedaj je bil nemški načrt za napad vsem kot na dlani. Prostor v gorečem prstanu, ki se je postopoma ožil, bi najprej zasule topovske granate in mine, potem naj bi nastopila pehota in uničila partizanske enote. Toda nevarnost je minila. Borci so se le še pomenkovali o tem, kako so se srečno rešili pekla, ki so jim ga pripravljali Nemci.

Zidanškova in Šlandrova brigada sta se ustavili v Gabrju nad Blagovico ter počivali. Četrti bataljon NO pa se je od njiju poslovil in nadaljeval pot do Loga. V noči na 17. marec sta šli brigadi čez Črni graben. Zidanškova brigada se je ustavila v Dolgem brdu, Šlandrova brigada pa v sosednji vasi Vrh pri Kandršah. Na območje Čemšenika se je isto noč premestil 4. bataljon VDV, že nekaj dni pa je bila na območju Vač Tomšičeva brigada. S prihodom Zidanškove in Šlandrove brigade je pričel štab IV. operativne cone ponovno pripravljati preboj nekaterih brigad čez Savo.

Brigada je bila tudi 18. marca v Dolgem brdu. Borci so v glavnem počivali, starešine pa so urejali od bojev in težavnih premikov prizadete enote. Toda kljub utrujenosti moštva so pričeli z rednim vojaškim in političnim delom že pred tremi dnevi v Gabrju.[52]

Štab brigade s komandantom operativnega štaba VI. in XI. brigade Francem Severjem-Franto (tretji z leve) marca 1945. Slavko Kokalj-Jožko, Miha Ramšak, Stane Kokalj-Janez, kleči Jaroslav Soušek-Zdeno

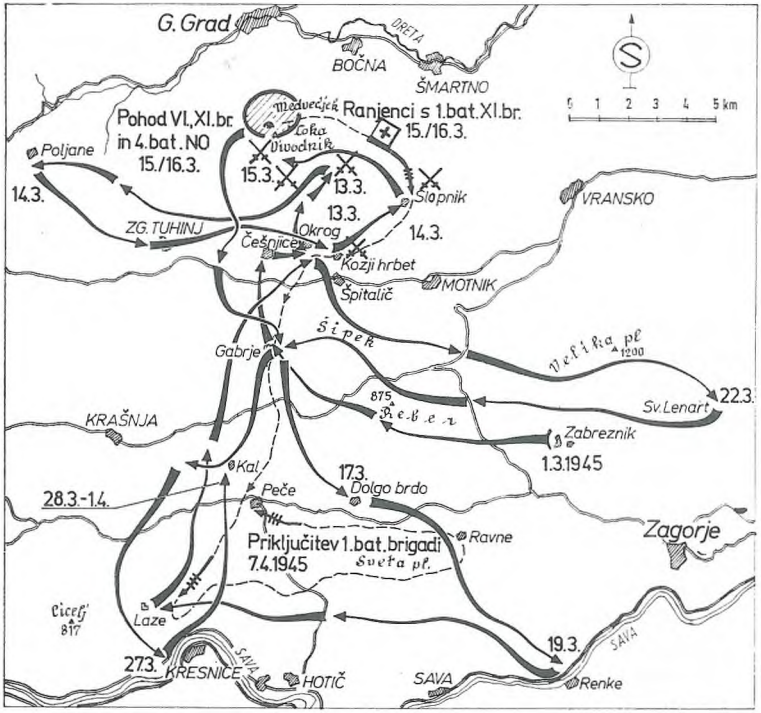
V Zidanškovi brigadi je prišlo 18. marca ponovno do temeljitih kadrovskih sprememb. Za komandanta brigade je bil postavljen Miha Ramšak,[53] komandant 3. bataljona, za namestnika komandanta brigade pa Jaroslav Soušek-Zdeno,[54] komandant 2. bataljona. Ker niso v operativnem štabu VI. in XI. brigade in v štabu Zidanškove brigade ničesar vedeli o usodi Ivana Krulca-Iztoka kot ne o njegovi skupini, so na njegovo mesto političnega komisarja brigade postavili političnega komisarja 2. bataljona Slavka Kokalja-Jožka.[55]

Ker se Štefan Gerhold po poškodbi, ki jo je dobil januarja na pohodu 1. bataljona, ni več vrnil v brigado, so v drugi polovici marca 1945 postavili za brigadnega sekretarja SKOJ Dušana Širclja. V delo ga je vpeljal politični komisar Slavko Kokalj-Jožko. V spominih je Dušan Šircelj navedel, da je bilo takrat v brigadi okoli 25 članov SKOJ in da so bile bržčas sekretarke SKOJ po bataljonih Slavka Vogrinc, Marica Trbovšek in Jelka Vrhovšek-Elčka, medtem ko četnih sekretarjev SKOJ v tem času ni bilo. Dalje navaja: »Najvažnejše je bilo v marcu in prve dni aprila preprečiti osip borcev. Še vedno se je namreč poskušalo priti čez Savo na Dolenjsko, kar je zbujalo nezadovoljstvo in dezertacije. Glavna tema razgo-

vorov s skojevci je torej bila: ne dopustiti dezertacij, vojne bo vsak čas konec, če sodi glavni štab za potrebno, da gremo prek Save, je pač treba iti. Vsakodnevno so odhajale na teren patrulje, v katerih so bili skojevci in partijci, in mobilizirale. Pritok novincev je namreč usihal ravno zaradi nameravanega pohoda prek Save.[56]

V noči na 19. marec so Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada že drugič poskušale priti v bližini Renk prek Save. Reka je bila tudi takrat zelo deroča in jim je odnesla tri čolne. Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato poslal 22. marca štabu IV. operativne cone navodilo, naj brigade prehod čez Savo po nekaj dneh ponovijo. Za zavarovanje desnega brega bi tedaj poskrbeli dve brigadi VII. korpusa, njegova pionirska četa pa naj bi pri Jevnici zgradila most. Major Petar Brajović, načelnik štaba IV. operativne cone je predlagal, da bi zaradi lažjega prehoda letala bombardirala in obstreljevala formacije sovražnikovih enot ob komunikaciji Jevnica—Kresnice—Poganek—Litija. Od Save sta se Zidanškova in Šlandrova brigada umaknili v Štance Laze, kamor sta prišli v jutranjih urah. Od tod se je Zidanškova brigada premestila v noči na 21. marec v vas Okrog v Tuhinjski dolini. Sovražnik je zlasti iz svojih postojank na Trojanah, v Zagorju in na Vačah vsak dan z enotami ali patruljami zasledoval in napadal Tomšičevo, Šlandrovo in Zidanškovo brigado. Tomšičeva brigada je imela en teden vsak dan spopade.

Sovražnik je 21. marca nastopal tudi proti vasi Okrog. Enote Zidanškove brigade so ga opazile in se razporedile po položajih nad vasjo. Do spopada pa ni prišlo, ker se je sovražnikova kolona umaknila. Ponoči se je brigada premestila severovzhodno od Čemšenika v Sv. Lenart, kjer je ostala tri dni. Na tem območju so mobilizirali šest borcev, od katerih so bili trije terenski politični delavci, 23. marca pa se je brigadi priključila skupina vlasovcev ki so zbežali iz sovražnikovih formacij. Dne 24. marca je brigada krenila zopet na pohod, ki je trajal vso noč. Naslednje jutro se je ustavila v Gabrju pod Šipkom. Tu je s Šlandrovo brigado varovala odmetavanje zavezniške pomoči. Angleška letala so tokrat odvrgla več gumijastih čolnov in nekaj vojaške opreme. V noči na 26. marec sta brigadi prekoračili Črni graben. Zidanškova brigada se je ustavila na položajih Limbarska gora—Kal, Šlandrova brigada pa v vasi Tlačnica. Na teh položajih se je Zidanškova brigada

Bojna pot brigade marca 1945

zadrževala dva dni. Ko so se borci od dolgih pohodov spočili, so imeli po enotah vojaške in politične ure. Pri slednjih so obravnavali čtivo o naših mejah.

Po vrnitvi obeh brigad čez Črni graben je pričel načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajović pripravljati tretji poskus prehoda brigad čez Savo. Dvanajsta SNOB in Dolenjski odred sta pričakovala brigade na desnem bregu Save že v noči na 26. marec. Ker pa jih ni bilo, se je brigada od reke umaknila, pri Savi pa se je še naprej zadrževal Dolenjski odred. Dne 27. marca ob poldeseti uri zvečer je krenila Zidanškova brigada s Tomšičevo in Šlandrovo k Savi. Tokrat so nameravali reko prekoračiti pri Kresnicah. Poskus s splavom, ki ga spričo deroče vode niso mogli spraviti z desnega brega na levi, se je končal za tri borce, ki so utonili, tragično. Po-

ročilo Kamniško-zasavskega odreda, da je mogoče na tem mestu prebresti Savo, se je izkazalo kot netočno. Zidanškova in Šlandrova brigada sta se 28. marca ob šesti uri zjutraj ustavili v vaseh Sv. Florjan in Stance Laze. Po celodnevnem počitku sta brigadi pohod nadaljevali. Zidanškova brigada se je nato utaborila na Kalu, Šlandrova brigada pa v Tlačnici. Sedaj je bilo brigadam ukazano, da izdelajo lesene čolne, ker je gumijaste deroča in narasla Sava prevračala.

Četrtič se je Zidanškova brigada s Tomšičevo in Šlandrovo napotila k Savi 1. aprila že ob 15. uri. Brigade so nosile čolne, Kamniško-zasavskemu odredu pa so ukazali, da poišče čolnarje. Toda, ko so prišli k Savi, so ugotovili, da je čolnarjev premalo. Prevoz se je pričel nesrečno. Borci, ki so se vkrcali v prvi čoln, so se hitro zatem, ko so odrinili od obale, prevrnili. Iz deroče reke, ki jih je odnašala, so glasno klicali na pomoč. To so slišali Nemci v postojankah Sava in Ponoviče. Mesto poskusa preboja so pričeli obstreljevati z mitraljezi in topovi. V akcijo pa so poslali tudi patrulje, toda te so šlandrovci pognali v beg. V takšnih razmerah, ko čolnarji niso mogli prevažati enot, so se morale brigade zjutraj umakniti. Zidanškova brigada je 2. aprila ob 9. uri zjutraj zasedla položaje nad vasjo Golče. Prek dneva so borci počivali, ponoči pa so na slovesen način s kurjenjem kresov po vseh vrhovih okoli Golč oznanili narodu zgodovinski dogodek — prihod Rdeče armade na slovenska tla. To je bil pozdrav borcev Zidanškove brigade Rdeči armadi. Naslednjega dne, 3. aprila, se je Zidanškova brigada premaknila v bližnje Ravne pod Sv. Planino. Pri vojaških urah so govorili o disciplini, pri političnih urah pa so obravnavali kmečke upore na slovenskem. Naslednjega dne, 4. aprila, je šla brigada v sosednjo vas Smučidol, kjer je ostala tri dni.[57]

V dneh po četrtem in zadnjem poskusu prehoda enot čez Savo se je v brigado vrnila zaščita ranjencev. Od Slap je šla v Zgornji Okrog. Tu je iskala zveze in se skoraj šest dni prebijala na Šipek. Nato je nadaljevala pot v Štance Laze. Na Moravškem pa so njeno vodstvo terenski politični delavci napačno obvestili, da je šla brigada na Dolenjsko. Ta novica je na utrujene in izčrpane borce učinkovala dokaj neprijetno. Misel, da so ostali na tem izpostavljenem terenu sami, jih je spodbudila, da so se lotili mobilizacije in iskanja skrivačev. Zavedali so se, da morajo svojo oslabljeno enoto številčno ok-

repiti in jo usposobiti za boje in obstoj. Tako se je Iztokova skupina v kratkem času zvečala na približno 50 ljudi. V začetku aprila so bili na Ravnah pod Sv. goro. Tu so zvedeli od obveščevalcev operativnega štaba VI. in XI. brigade, da se brigade niso mogle prebiti čez Savo in da je operativni štab VI. in XI. brigade v Znojilah pri Čemšeniku. V operativnem štabu VI. in XI. brigade so skupino sprejeli s precejšnjim začudenjem. Ker ni bilo o njej približno tri tedne nobenega glasu, so menili, da je verjetno na preboju z Menine planine padla. Podobno so jo nato sprejeli tudi v brigadi, ko se ji je priključila v Pečah okoli 7. aprila 1945.

Takoj po vrnitvi je pričel politični komisar brigade Ivan Krulc-Iztok v drugih enotah pozvedovati za svojim kurirjem Rajkom Igličem-Sinetom. Nazadnje sta se bojevala skupaj pri bataljonu, ki je držal položaje 15. marca na Menini planini na severozahodni strani obroča. Med hudimi boji, ko so rinili Nemci in vlasovci proti njim prek kopic svojih mrtvih, se je pokvarila zbrojevka. Tedaj je Krulc poslal Sineta po drugo oziroma po nadomestno cev, za katero sta oba vedela. Urnih nog kot vselej je tudi tokrat odbrzel proti položajem, ki jih je brigada branila na jugovzhodnem delu obroča. Toda Sineta, ki bi moral prinesti puškomitraljez zbrojevko ali cev, so ta dan zaman čakali. Ko je v popoldanskih urah sovražnikov pritisk na položajih Zidanškove brigade popustil, so pričeli spraševati po Sinetu, toda nihče ni vedel, kje bi se naj njegov korak ustavil. Vsi so nato še upali, da je med boji lahko zašel k bataljonu NO, k Šlandrovcem ali morda celo izven obroča in da se bo že kot običajno s katere strani prikazal.

O najmlajšem borcu brigade, dvanajstletnem Rajku Igliču-Sinetu pa tudi sedaj, ko so bili po treh tednih zbrani vsi trije bataljoni, ni nihče ničesar vedel. Že pred tem so ga zaman iskali v Šlandrovi brigadi ter za njim poizvedovali tudi po terenu in v zalednih enotah. Počasi je začelo prevladovati prepričanje, ki so se ga dolgo branili, da je Sine padel na Menini planini. Podrobnosti o njegovem padcu niso znane, različic pa še danes kroži več. Politični komisar brigade Ivan Krulc-Iztok meni, da ga je verjetno med bojem smrtno zadela sovražnikova krogla na strmem nepreglednem pobočju, kjer je nato neopažen obležal v globokem snegu.

Takratni pomočnik političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije Viktor Avbelj je zvedel po vojni o Sinetovem padcu za dve verziji. Po prvi naj bi bil Sine zajet, po drugi pa najprej ranjen in nato zajet. Nekateri borci pa domnevajo, da je Sine na nočnem pohodu zaradi velike utrujenosti ob krajšem postanku kolone na Menini planini zaspal. Tako naj bi padel kmalu po prehodu kolone čez Tuhinjsko dolino v sovražnikovo ujetništvo. Ker so Nemci videli na njegovih prsih medaljo za hrabrost, so ga pretepali, medaljo pa je moral baje požreti, nakar so ga vrgli v ogenj, kjer je zgorel. Ta verzija, ki je postala že prava legenda, je med borci najbolj razširjena. Dora Trtnik-Zlata se sklicuje, da jo je povzela od takratnega namestnika komandanta operativnega štaba VI. in XI. brigade Vincenca Janka-Harkova.

Tone Kropušek opozarja v svojih spominih, da verjetno izvira vest o tragični smrti Sineta iz pripovedovanj Nemcev po končani ofenzivi na Menino planino. Temu mnenju se je mogoče pridružiti, saj ni bilo doslej mogoče najti med nekdanjimi partizani očividca Sinetove smrti. Borbena pot pogumnega Rajka Igliča-Sineta se je končala junaško. Na mnogih skojevskih sestankih in političnih urah so po njegovem padcu govorili o borbenih in človeških vrlinah, ki jih je imel. S svojo žrtvijo je postal Sine kot najmlajši partizan zgled in simbol vsem borcem.[58]

Od Smučidola je šla Zidanškova brigada 7. aprilla proti zahodu ter se ustavila v vasi Kal pri Limbarski gori. Sem je prispela v jutranjih urah. V noči na 8. april je pohod nadaljevala in prispela s Šlandrovo brigado v Gabrje pod Šipkom. Brigadi sta se tu zadrževali še naslednji dan. Premik obeh brigad v ta kraj je bil posledica povelja vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 5. aprila 1945. V njem se je strinjal, da XIV. divizije ostane na Štajerskem, ukazal pa je, da razvije največjo dejavnost na komunikacijah, da ovira promet in da si prizadeva vzpostaviti zvezo s predhodnicami Rdeče armade. Ta odločitev je bila sprejeta spričo naglega napredovanja Rdeče armade v Sloveniji in zaradi pričetka dezorganizacije nemških sil na območju IV. operativne cone. Štabu IV. operativne cone jo je sporočil glavni štab NOV in PO Slovenije. Šele potem ko je prejel to povelje se je štab IV. operativne cone lahko lotil izdelave načrta za prehod svojih enot v ofenzivo. S tem je bilo sklenjeno obdobje, ko so se morale

enote IV. operativne cone spričo priprav za odhod brigad na Dolenjsko in sovražnikovih ofenzivnih akcij omejevati v glavnem na obrambno dejavnost.[59]

* * *

Nemci in domobranci so v enomesečni ofenzivi do prvih dni januarja 1945 prizadeli narodnoosvobodilnemu boju na območju IV. operativne cone tako v vojaškem kot v političnem pogledu hud udarec. Njihove enote so vzpostavile za krajše obdobje nadzorstvo nad pomembnimi cestami in železnicami, velik uspeh pa so dosegle tudi z zavzetjem osvobojenih ozemelj. Enote IV. operativne cone so začasno odrinile od komunikacij, jim tako onemogočale mobilizacijske in diverzantske akcije ter s tem povzročale tudi težave pri organizirani preskrbi s hrano. Po 7. januarju, ko se je končala pod Rösenerjevim vodstvom zimska nemško-domobranska ofenziva, je sovražnik okrepil postojanke ob prometnih zvezah, precej pa jih je vzpostavil na novo. Iz vseh postojank so vsak dan pošiljali patrulje, zalezovali partizanske enote, od časa do časa pa so zbrali močnejše sile in z njimi izvajali tudi večje hajke. Zaradi takšne taktike je sovražnik prisilil enote IV. operativne cone, da so bile nepretrgoma na pohodih, kar pa je borce v težkih zimskih razmerah zelo izčrpavalo. Sovražnik je za nekaj časa popolnoma preprečil pošiljanje zavezniške pomoči, ki so jo bili borci prav v tem času najbolj potrebni, saj so ostali zaradi številnih spopadov skoraj brez streliva, težave z obutvijo in zimsko obleko pa so jih spremljale še z Dolenjskega. Zaradi hajk, stalnih premikov in težkih zimskih razmer so bile velike težave pri vzdrževanju zvez med višjimi štabi in enotami. Zadnje večje ofenzivne operacije so Nemci izvajali proti enotam IV. operativne cone v prvih treh tednih meseca marca s 14. SS prostovoljsko pehotno divizijo Galizien. Njena glavnina se je pričela 22. marca premikati na Gorenjsko, kjer je nadaljevala z ofenzivnimi operacijami proti enotam IX. korpusa. V opisanem obdobju so imeli Nemci prometne zveze pod svojim nadzorstvom, kar jim je omogočalo prevažanje enot in materiala.

Ob koncu marca in v začetku aprila je Rdeča armada osvobodila Prekmurje. Na bregovih Mure se je tako v začetku aprila odprla fronta. Na črti Gornja Radgona—Razkrižje pri Ljutomeru sta si stali nasproti 57. sovjetska in 1. bolgarska armada

ter 2. nemška tankovska z ostanki 3. madžarske armade. Sovražnikove sile so bile nasproti sovjetskim in bolgarskim prešibke. Zato so morali Nemci za krajši ali daljši čas pritegniti enote 14 SS divizije Galizien, 13. SS policijskega polka in vermanšaftskega polka Spodnja Štajerska. S tem so Nemci oslabili nekatere svoje postojanke, kar je prispevalo k drugim okoliščinam, da so lahko spet začele enote IV. operativne cone z ofenzivnimi akcijami.

Osnovni pogoj za to pa je vsekakor bilo povelje vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije z dne 5. aprila 1945. Z njim je spremenil svoje stališče, da se mora večina operativnih enot prebiti zaradi nevarnosti pred večjimi sovražnikovimi silami čez Savo. V svojih načrtih za zaključne operacije je predvideval težišče akcij z lastnimi silami v južni smeri slovenskega ozemlja, medtem ko je verjetno pričakoval, da bo velik del slovenske Štajerske osvobodila Rdeča armada. Njegovo prejšnje povelje o odhodu glavnine sil s strateško tako pomembnega ozemlja je bilo premalo pretehtano, za mnoge funkcionarje in borce pa tudi nerazumljivo. Kljub zapletenosti stanja pa je štabu IV. operativne cone uspelo usposobiti XIV. divizijo za manjše ofenzivne akcije, s Šlandrovo in Zidanškovo brigado pa vzpostaviti redne stike in ju pričeti postopoma krepiti. Novo ustanovljeni grupi odredov so v sklepnih operacijah načrtovali prezahtevne naloge, zlasti pa je bil sporen prvotni predlog vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, da bi šle operativne enote na Dolenjsko prek hrvatskega ozemlja po približno isti poti kot XIV. divizija preteklo zimo na Štajersko. Tak pohod bi bil v vojaškem pogledu tvegan, moštvo pa bi tako izčrpal, da bi bilo za boje nekaj časa nezmožno. Poleg tega bi verjetno v enotah povzročil še druge težave.

Na odločno zahtevo vrhovnega štaba, da gredo enote na Dolenjsko, s čimer so soglašali tudi višji forumi, je štab IV. operativne cone prehod kar štirikrat organiziral. Prvič so poskušale prehod vse brigade, pozneje pa so bile s pripravami za odhod na Dolenjsko najbolj zaposlene Tomšičeva, Šlandrova in Zidanškova brigada. Kljub močni zastraženosti območja ob Savi, kjer je potekala stranska obrambna črta od Brežic do Ljubljane, so si starešine in borci disciplinirano prizadevali priti čez Savo. Posebne vneme pa pri izvrševanju tega povelja niso kazali, kar potrjuje poznejše veselo razpoloženje

po enotah, ko so prejeli sporočilo, da lahko ostanejo na Štajerskem. V neuspešnih poskusih za preboj je glavnina enot IV. operativne cone zgubila približno šest dragocenih tednov, ko je svojo dejavnost podrejala izključno temu namenu. Gotovo bi bilo bolj smotrno, če bi med tem časom mobilizirali, krepili enote, ki jih je zimska ofenziva najbolj prizadela ter napadali sovražnika na komunikacijah in drugih občutljivih mestih.

V zimi 1944—1945 so bile najbolj pogostne in hude sovražnikove ofenzivne akcije na območju med Savo in Savinjo, kjer sta operirali Zidanškova in Šlandrova brigada. Zato sta imeli ti brigadi med vsemi enotami IV. operativne cone najobčutnejše izgube in največji osip borcev. Po vrnitvi z Dolenjskega je bilo pričakovati, da si bosta brigadi opomogli, vendar se je spričo hude ofenzive, v katero sta padli, zgodilo nasprotno. Namesto počitka, obutve in obleke so se pričeli vrstiti spopadi s premočnimi in odlično oboroženimi sovražnikovimi enotami, medtem ko sta brigadi že po nekaj spopadih porabili skoraj vse količine streliva. Zaradi nenehnega preganjanja sta se brigadi razdelili v manjše enote in pri tem računali, da se bosta tako lažje upirali vsem težavam. Toda sovražnik je bil tudi razdeljenim enotam stalno na sledi. Izčrpanost moštva, lakota, slaba obutev in obleka, stalni premiki po visokem snegu v težko prehodnem terenu ter mrazu so enote bistveno prizadeli. Borci in nekateri funkcionarji so pričeli spričo nevzdržnih razmer zapuščati enote, medtem ko so mnoge odpustili zaradi obolelosti in izčrpanosti z dovolilnicami. Nedopustno je obdolževati dezerterstva vseh 126 borcev in starešin, ki so zapustili brigado od začetka zimske ofenzive do konca januarja 1945, saj so se mnogi po sovražnikovih ofenzivnih akcijah prostovoljno vrnili v brigado. Brigada je v najtežjem zimskem obdobju zgubila večino borcev, ki jih je v mesecih pred odhodom na Dolenjsko mobilizirala zlasti v Revirjih in na drugih območjih, ki gravitirajo proti Savi. Ti so imeli to možnost, da so se v stiski zatekli na svoje domove, k sorodnikom ali znancem. Ker je imela Šlandrova brigada v svojem sestavu veliko večino ljudi z območij med Savo in Savinjo, je bil zato osip v njenih vrstah pozimi večji od osipa v Zidanškovi brigadi. Ko je Šlandrova brigada ob koncu januarja 1945 štela na mestu le 78 borcev, je štela Zidanškova 137 borcev. Osip je bil torej v Zidanškovi brigadi manjši

spričo jedra brigade, ki so ga sestavljali prekaljeni borci in starešine iz njenih začetnih obdobij. Res pa je tudi, da se borci iz oddaljenejših krajev v nevarni sovražnikovi ofenzivi niso mogli odločati za samostojne pohode proti svojim domovom, kar je bilo za borce iz krajev med Savo in Savinjo mnogo vabljivejše in lažje izvedljivo.

Razdelitev enot se je torej izkazala kot neustrezna. Premiki bataljonov so bili nenačrtni in nepovezani. Zaradi velikih naporov in povečanih obveznostih moštva so jih borci posamično ali v skupinicah zapuščali. Tako oslabljeni in osamljeni pa so predstavljali za sovražnika znatno lažji plen kot prej, ko je usmerjalo njihove premike, razmestitev in bojno dejavnost brigadno ter posredno tudi vodstvo operativnega štaba VI. in XI. brigade. Najhujše obdobje se je za brigado končalo ob koncu januarja 1945, ko je po približno tritedenskem ločenem tavanju našel štab brigade svoja močno okrnjena bataljona. K zboljšanju stanja pa sta prispevala tudi operativni štab VI. in XI. brigade ter štab IV. operativne cone po svojih odposlancih.[60] Osredotočenje vseh bataljonov Zidanškove brigade je bilo šele 22. februarja, ko se je vrnil s pohoda njen 1. bataljon. Do takrat se je nabralo v 2. in 3. bataljonu že nekaj razhajkancev, zabijačev in drugih, ki so pričeli skromno izpopolnjevati številčno šibka bataljona. Štab IV. operativne cone je bil spričo minimalnega številčnega stanja Zidanškove in Šlandrove brigade dolžan obe enoti okrepiti že februarja oziroma marca. To bi takrat lahko storil na račun številčno sorazmerno močnih odredov in brigad XIV. divizije. Ko je 10. januarja 1945 poročal glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o kritičnem stanju obeh brigad, je obljubil, da ju bo okrepil s pomočjo borcev iz odredov in brigad XIV. divizije tako, da bosta šteli vsaka po približno 300 borcev. Potem je 13. februarja 1945 sklenil poslati operativnemu štabu VI. in XI. brigade za okrepitev obeh brigad 140 borcev. Komandant glavnega štaba Dušan Kveder je 17. februarja poslal štabu IV. operativne cone depešo tele vsebine: »Ker ima Lackov odred mnogo novincev, pojačajte z njimi Šlandrovo in Zidanškovo brigado.« Ker sta bili brigadi še naprej številčno šibki in ker ju ni štab IV. operativne cone v poldrugem mesecu bistveno okrepil, je glavni štab urgiral z depešo 24. februarja ter zahteval od štaba IV. operativne cone, da vzame Kokrškemu odredu 200 ljudi in z njimi okrepi Šlandrovo in

Zidanškovo brigado. Krepitve Zidanškove in Šlandrove brigade se je štab IV. operativne cone loteval zelo počasi. Manjše skupine borcev je pričel resnično pošiljati v obe brigadi že februarja. Ob koncu tega meseca je poslal v Zidanškovo brigado tudi četo Kamniško-zasavskega odreda s komandirjem Ivanom Gorencem-Vojkom in političnim komisarjem Radom, eno četo istega odreda pa je poslal v Šlandrovo brigado. Toda vse te okrepitve niso bistveno vplivale na številčno zvečanje brigad.[61]

Še zmeraj šibki je v dneh od 13. do 16. marca zajela na Menini planini zadnja nemška ofenziva, ki so jo izvajale enote 14. SS prostovoljske pehotne divizije Galizien. Kljub hudim bojem in žrtvam se je izid te sovražnikove akcije končal za obe brigadi razmeroma dobro. V drugi polovici marca je brigada zbirala borce, urejala iz zadnje hajke okrnjene enote in se pripravljala za preboj čez Savo. Spričo žrtev in osipa borcev na Menini planini ter odsotnosti Iztokove skupine je bila brigada precej oslabljena. Zato se je izogibala spopadom s sovražnikovimi enotami ter posvečala vso pozornost vojaški in politični vzgoji. Hitrejša obnova enot Zidanškove in Šlandrove brigade je bila otežkočena tudi zato, ker je sovražnikova ofenzivna dejavnost prek zime na njunem operacijskem območju bolj kot drugod razbila in uničila politične organizacije ter zaledne enote. Od njih si brigadi nista mogli obetati pomoči. Nemci in domobranci so prek zime okrepili tudi svojo propagandno dejavnost. Ponekod so prebivalstvo zmedli z domobranskim geslom o anglo-ameriški naklonjenosti njihovemu gibanju.

Ob koncu lahko strnemo, da niso mogli Nemci v zimi 1944—1945 zlomiti Zidanškove in Šlandrove brigade, četudi so proti njima izvajali ofenzivne operacije in hajke s številčno tako močnimi in izkušenimi operativnimi enotami, kakršnih dotlej še niso uporabili v akcijah proti enotam IV. operativne cone. Enote XIV. divizije so se čez zimo bojevale brez večjih izgub. V sestavu Zidanškove in Šlandrove brigade pa je ostalo borčevsko in kadrovsko jedro, ki je bilo osnova za njun ponovni razvoj in vzpon. Enote IV. operativne cone pa so v težkem zimskem obdobju dosegle svoj največji uspeh s tem, da so zdržale na svojih operacijskih območjih, v istem času pa so se pripravljale za zaključne operacije.[62]

OPOMBE

[1] Povelje štaba IV. operativne cone, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 64, poročila štaba IV. operativne cone z dne 15. in 31. 10., 15. 11. in 2. 12. 1944 ter poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 28. 11. 1944, Zbornik NOV, VI/16, dok. št. 112 in knjiga 17 dok. št. 25, 55, 80 in 88; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 616, 617.

[2] Poročilo obveščevalnega oddelka glavnega štaba NOV in POS z dne 30. 11. 1944; relacija štaba IV. operativne cone z dne 28. 10., poročilo z dne 31. 10., relacija z dne 12. 11., poročili z dne 15. 11. in 2. 12. 1944, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 83, 17, 25, 49, 55 in 88; situacijsko poročilo obveščevalnega centra štaba IV. operativne cone z dne 10. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 80/4; Tone Kropušek, izjava o požigu Bočne, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 617—619.

[3] Poročilo pomočnika političnega komisarja IV. operativne cone z dne 27. 11. 1944, v arhivu CK ZKS; depeši glavnega štaba NOV in POS z dne 1. in 5. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 46/3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 620.

[4] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 7. 12. 1944, Zbornik NOV, VI/17, dok. št. 99; poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 25/1. V ofenzivi so iz kamniške strani sodelovale 3. motorizirana orožniška četa Alpenland iz Kamnika z okrog 300 možmi, III. bataljon šolskega polka Brandenburg, II. in III. bataljon SS policijskega polka Todt 800 mož, udarna četa Gorenjskega domobranstva iz Kranja in še neka enota. Iz mozirske strani pa so nemške moči okrepile enote 18. polka gorskih lovcev; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 620, 621.

[5] Poročilo štaba IV. operativne cone z dne 18. 12. 1944 in depeše štaba IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 25/1 in 46/I; poročilo Borisa Kraigherja-Janeza z dne 22. 12. 1944; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 621, 622.

[6] Depeša glavnega štaba NOV in POS z dne 23. 12. 1944; depeši štaba IV. operativne cone z dne 2. 1. in 6. 1. 1945; depeša glavnega štaba NOV in POS z dne 18. 12. 1944 in depeši operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 26. in 27. 12. 1944 — vse v AIZDG, fasc. 46/2, 46/1 in 46/3; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 622—624.

[7] Dnevno poročilo Zidanškove brigade z dne 24. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3; Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 624.

[8] Dnevni poročili Zidanškove brigade za 25. in 26. 12. 1944; povelje Zidanškove brigade z dne 25. 12. 1944 o premestitvi Antona Grašiča-Sava in Jožeta Praprotnika; vojni dopisnik Mirko Lukman, Božična akcija Zidanškovih — vse v AIZDG, fasc. 333/V-3, 333/III-7 in 91/II; Marica Trbovšek, spomini, v AMNOM.

[9] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 624—626.

[10] Harkov dnevnik; odredba Zidanškove brigade z dne 28. 12. 1944 o postavitvi Zakršnika in Orehka, v AIZDG, fasc. 333/IV-3. Oborožitev in preskrbljenost brigade s strelivom je bila 28. 12. 1944 takale: težki nemški minomet s 121 minami, minomet piat

z 19 minami, 2 protitankovski puški z 21 naboji, 2 težka mitraljeza breda z 2.010 naboji, 26 lahkih mitraljezov s 14.958 naboji, 41 brzostrelk s 7.978 naboji in 189 pušk z 10.360 naboji. Brigada je bila v tem času oborožena razmeroma dobro, to pa ne velja povsem za preskrbljenost s strelivom, ker je prišlo na težki mitraljez le 1.005 nabojev, na lahki mitraljez 579, na brzostrelke 194 in na puško 54 nabojev. Najbolje je bil preskrbljen težki minomet, pa tudi za brzostrelke je bilo za takratne razmere kar dovolj nabojev. (Dnevni poročili Zidanškove brigade za 27. in 28. 12. 1944, v AIZDG, fasc. 333/V-3.)

[11] Harkov dnevnik; poročilo Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 28. 1. 1945 glavnemu štabu NOV in POS; vojni dopisnik Mirko Lukman, Naše brigade na delu; Jože Praprotnik, spomini — vse v AIZDG, fasc. 332a/I-5, 91/II in 334/V-1c; Darja Dovjak-Sonja (roj. Jelnikar), spomini, Tone Kropušek, izjava — oboje v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 626.

[12] Poročilo Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332/I-5; Harkov dnevnik; Karol Burja-Jutro, Darja Dovjak-Sonja, Rudi Hlebec, Jože Horvat-Štefek, Rok Korošec-Boris, Tone Kropušek, Igor Poničkvar, Marija Potočnik-Lenka, spomini in izjave; o dr. Jakobu Hodžerju-Radu v anketi Mira Rudolfa; Avgust Krebl, Avgust Pačnik, anketi — vse v AMNOM; Boji in zmage XI. SNOB Miloš Zidanšek, str. 44, 45 v knjigi Spomni se, tovariš...; Alenka Mendaš (roj. Gradišnik), Novoletno voščilo, Pohorski partizan, št. 3, 1970, glasilo borcev in tabornikov Zidanškove brigade v Mariboru.

[13] Harkov dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 627, 628.

[14] Poročilo štaba Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade; poročilo operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 29. 1. 1945 glavnemu štabu NOV in POS; Jože Praprotnik, spomini — vse v AIZDG, fasc. 332a/I-5 in 334/V-1c; Harkov dnevnik; Darja Dovjak-Sonja, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, Jelka Vrhovšek-Elčka, spomini, v AMNOM.

[15] Dr. Metod Mikuž, Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja, cit. izd., str. 242—244; poročili Borisa Kraigherja-Janeza z dne 22. 12. 1944 in 3. 3. 1945; poročilo okrožnega komiteja KPS Celje z dne 27. 12. 1944 in pismo Mire Svetina-Vlaste z dne 20. 1. 1945 — vse v arhivu CK ZKS; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 628 do 631.

[16] Poročili sanitetnega odseka IV. operativne cone z dne 12. 1. in 27. 2. 1945 sanitetnemu odseku glavnega štaba NOV in POS; izjava Franca Podstudenška-Roka — vse v AIZDG, fasc. 360/I-6 in 417/III; Harkov dnevnik; Jože Horvat-Štefek, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, Ivan Pačnik, spomini, v AMNOM; Dr. Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, str. 289, 290, Ljubljana 1967.

[17] Poročilo sanitetnega odseka IV. operativne cone z dne 27. 2. 1945 sanitetnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS; dnevno

operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS št. 12 z dne 12. 1. 1945 — oboje v AIZDG, fasc. 360/I-6, 20/IV.
Seznam petnajstih ozeblih, izčrpanih in poškodovanih borcev, ki so šli iz 1. bataljona Zidanškove brigade januarja 1945 v Robanov kot v bolnišnico Vzhodno-koroškega odreda: Boštjan Besednjak, Anton Blažek, podporočnik Franc Fele, Darja Jelnikar, Janez Kunčič, Alojz Novak, Jožef Potočnik, Ivan Peruš, Ludvik Štepiha, Albin Špeglič, Jurij Turnšek, namestnica političnega komisarja čete Marijana Ulamec, Jožef Veber, Alojz Vahter in Franc Zagožen (seznam je naredil po bolniški vpisni knjigi Anton Ikovic, Solčava 56 in ga posredoval 15. 9. 1974 muzeju NO Maribor). Jože Praprotnik, spomini, v AIZDG, fasc. 334/V-1c; Darja Dovjak-Sonja, Franc Fišer-Vasilij, Ivan Krulc-Iztok, Marija Potočnik-Lenka, Milan Štajner-Kamnar, spomini, Štefan Gerhold, izjava — vse v AMNOM; podatki za Franca Turka, roj. 5. 12. 1928 in za Karla Firšta, roj. 3. 4. 1910 na seznamu ZB NOV Žalec; Edvard Bastič-Vali, Celje, ustni vir.

[18] Dnevna poročila Tomšičeve brigade od 19. do 27. 1. 1945; dnevno operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 26. 1. 1945; podatki o operacijah Šercerjeve brigade od 27. 12. 1944 do 12. 5. 1945; Jože Praprotnik, spomini — vse v AIZDG, fasc. 336, 20/IV in 334/V-1c.
Franc Jelen, borec Zidanškove brigade, rojen 25. 11. 1912 v Št. Andražu, Videm pri Krškem, Anton Samec, borec Zidanškove brigade, rojen 24. 10. 1905 v Novi cerkvi pri Celju. Oba sta bila sprejeta v bolnišnico Lipa SO — 55 21. 1. 1945. Podatki so iz arhiva muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec.
Ivan Feguš, izjava, Ivan Krulc-Iztok, Milan Štajner- Kamnar, spomini — vse v AMNOM.

[19] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/I-5;
Miroslav Burja-Drago, Stanko Fabjan, Anton Grašič-Savo, Slavko Kokalj-Joško, Tone Kropušek, Franjo Ladinik, Marija Rebernak-Marica, Marica Trbovšek, Slavka Vogrinc (por. Gruden), spomini in izjave, v AMNOM; Marjanca Matko (por. Selan), življenjepis, v AMNOM; Leopold Hriberšek-Pepi kartoteka brigade, podatke za Ferda Vašla posredovala ZB NOV Žalec, za Franca Zupana, ZB NOV Zagorje ob Savi.

[20] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/I-5; Stanko Fabjan, Slavko Kokalj- Jožko, spomini, v AMNOM.

[21] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, v AIZDG, fasc. 332a/I-5; Štiplovšek, Šlandrova brigada, str. 636, 637.

[22] Harkov dnevnik; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, stran 233; Tone Kropušek, dr. Dušan Šircelj, spomini v AMNOM.

[23] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945; poročilo operativnega štaba VI. in XI. briga-

de z dne 29. 1. 1945 glavnemu štabu NOV in POS — oboje v AIZDG, fasc. 332a/I-5; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 632 do 637.

[24] Izvleček iz pregleda številčnega stanja enot NOV in POS, v AIZDG, fasc. 33/IV; poročilo štaba Tomšičeve brigade z dne 4. 2. 1945 o številčnem stanju z dne 1. 2. 1945, Zbornik NOV, VI/18, dok. št. 79; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 637 do 639.

[25] Marica Trbovšek navaja v svojih spominih, da je v Ravnah padlo okoli 30 borcev ter da je bilo precej zajetih. Tone Kropušek pa se spominja, da je padlo približno 10 borcev in funkcionarjev. Njuni spomini so v AMNOM.

[26] Harkov dnevnik; Draga Limonija-Ljuba, Valentina Narata-Bolteta in Andreja Zajca-Krpana so zajeli domobranci ter jih zaprli. Anton Grašič-Savo se je zdravil pri nekem kmetu in se po enem mesecu vrnil v brigado. S terena pa je prišel v brigado tudi Pavle Sirk-Bregar (Anton Grašič-Savo, ustni vir); Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 639, 640.

[27] Ivan Belec-Beli, rojen 31. avgusta 1921 v Litiji. Po končani osnovni šoli se je zaposlil v Litiji kot tekstilni delavec. V narodnoosvobodilnem boju je najprej organizirano deloval na terenu, že leta 1943 pa je bil komandir zaščitne enote IV. operativne cone. Ob koncu 1943 je postal komandir terenske čete, iz katere je kmalu nastal na novo ustanovljeni Kamniško-zasavski odred. Odredu je uspešno poveljeval od ustanovitve do srede oktobra 1944, ko je šel za operativnega oficirja v operativni štab VI. in XI. brigade. Kot aktivni politični delavec je bil sprejet v KP leta 1943 (Ivan Belec-Beli, Obnovljeni KZO, prispevek v Litijskem zborniku NOB, Ljubljana 1969, stran 208 in izjava Ivan Belec-Beli, v AMNOM; Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez — oba ustni vir).

[28] Harkov dnevnik.

[29] Harkov dnevnik; Alojz Vindiš-Dunda, Izgubili smo Borisa, Borec 1958, stran 173; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 640, 641.

[30] Harkov dnevnik; Življenjepis in članek o Jožetu Jakošu-Školskem, v AIZDG, fasc. 334/V-1b; Lazo Božič, Franc Sever-Franta, o funkciji Jožeta Jakoša-Školskega — oba ustni vir; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 645.

[31] Franc Sever-Franta se je rodil 21. marca 1923 v kmečko trgovski družini v Podtaboru pri Grosupljem. Dve leti je hodil v gimnazijo v Veržeju. Odtod se je šel učit za livarja v Šiško. Leta 1939 se je seznanil s sekretarjem KP Slovenije Francem Leskoškom-Luko in z njegovimi sodelavci ter pričel delati v SKOJ. V Podtaboru je s sodelavci ustanovil leta 1941 odbor OF ter vzdrževal zveze z Ljubljano in s partizani. Italijani so ga izsledili in zaprli. Po pobegu iz zapora je šel oktobra 1941 v Grosupeljsko četo, nato pa se je vključil v II. grupo odredov, s katero je bil v bojih pri Primskovem, na Turjaku, Pugledu, Jančah, Muljavi, v Dolomitih ter se z njo prebil na Štajersko. V Savinjskem bataljonu je bil vodnik, v Zasavskem bataljonu mitraljezec, v Šlandrovi brigadi pomočnik političnega komisarja čete, v XII. SNOB pa pomočnik političnega komisarja bataljona in njegov politični komisar.

Ob koncu leta 1943 je napredoval za političnega komisarja Cankarjeve brigade, nato leta 1944 za političnega komisarja Vzhodno-koroškega odreda in potem za političnega komisarja Šercerjeve brigade. Iz te enote je šel za komandanta Zidanškove brigade. Na Štajerskem in Dolenjskem se je s svojimi enotami udeležil številnih bojev in akcij. Pri reševanju ranjencev je bil v vasi Straža tudi ranjen. (Harkov dnevnik; Franc Sever-Franta, rezervni polkovnik, življenjepisni podatki in spomini, v AMNOM; Andrej Cetinski-Lev, Franta Komel, — oba ustni vir; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 645, 646, 663.)

[32] Ivan Krulc-Iztok, rojen 1. decembra 1925 v Moravčah pri Domžalah. Pred vojno je živel v Ljubljani in hodil v 5. razred gimnazije. Maja 1941 je pričel v Ljubljani organizirano delovati proti okupatorju. Zato je bil izključen s celim razredom iz vseh italijanskih šol. Da bi se izognil aretaciji, je zbežal 15. oktobra 1943 iz Ljubljane in se vključil v Šlandrovo brigado. Decembra je postal pomočnik političnega komisarja 3. bataljona, s katerim je nato prišel 14. julija 1944 v Zidanškovo brigado. Četudi razmeroma mlad je bil ob prihodu med partizane že izkušen ilegalec in politični delavec. V Šlandrovi in Zidanškovi brigadi se je izkazal kot borec in zmožen politični ter vojaški fukcionar. (Ivan Krulc-Iztok, življenjepisni podatki in spomini; Stane Dolanc, Tone Kropušek, izjavi, — vse v AMNOM; Tudi mi, glasilo 3. bataljona Šlandrove brigade in 3. bataljona Zidanškove brigade, v AMNOM.)

[33] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 640, 642.

[34] Stane Kokalj-Janez, rojen 3. decembra 1923 v Polju pri Ljubljani. V delavskem revolucionarnem gibanju se je udejstvoval že pred vojno. V SKOJ je bil sprejet leta 1938, ko je hodil v tehnično srednjo šolo v Ljubljani, v KPS pa maja 1941. Med partizane je šel leta 1941 na Dolenjsko in se vključil v šolsko taborišče na Pugledu. Odtod je bil premeščen v Zahodnodolenjski odred. Potem so ga poslali za sekretarja SKOJ litijskega okrožja. S te dolžnosti je šel v začetku leta 1944 v Šlandrovo brigado, kjer je opravljal odgovorne politične funkcije. (Stane Kokalj-Janez, življenjepisni podatki in spomini, v AMNOM; Slavko Kokalj-Jožko in Alojz Vindiš-Dunda, — oba ustni vir.).

[35] Harkov dnevnik; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 645.

[36] Dnevnik Zidanškove brigade, v AIZDG, fasc. 333/IV-6 (navajam Dnevnik Zidanškove brigade); Stiplovšek, Šlandrova brigaga, str. 642—647; Vilko Vinterhalter, Življenjska pot Josipa Broza, Ljubljana 1968, str. 42, 43.

[37] Dnevnik Zidanškove brigade; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 645.

[38] Milan Štajner-Kamnar se je rodil 1. julija 1927 v Krškem. Pred vstopom v NOV je hodil v šolo. Četudi mu je bilo komaj 16 let, se je vključil že leta 1943 v Kamniško-zasavski odred. Iz odreda je šel v Šlandrovo brigado. V njej se je vojaško in politično razvil ter napredoval za šefa obveščevalnega centra pri operativnem štabu VI. in XI. brigade. S te dolžnosti je šel v Zidanškovo brigado za komandanta 1. bataljona, ki ga je, kot vemo, reševal v januarski ofenzivi v najtežjih okoliščinah. Vršilec dolžno-

sti komandanta brigade je postal, ko mu še ni bilo 18 let. Tako visoko vodilno mesto so mu zaupali spričo izkazane hrabrosti v bojih in sposobnosti voditi enote. (Naredba operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 17. 3. 1945 o imenovanjih; Milan Štajner-Kamnar, življenjepisni podatki; Ivan Krulc-Iztok, spomini, — vse v AMNOM; Jože Praprotnik, spomini, v AIZDG, fasc. 334/5, 1/c)

[39] Dnevnik Zidanškove brigade.

[40] Poročilo Zidanškove brigade z dne 6. 4. 1945 kontraobveščevalnemu oficirju operativnega štaba VI. in XI. brigade, v arhivu sekretariata za notranje zadeve SRS v Ljubljani; dnevnik Zidanškove brigade; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 647, 648.

[41] Harkov dnevnik; Tone Kropušek, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 648.

[42] Anton Ahčin-Darko, Spomini iz štirih brigad, Maribor 1969, str. 297, 298, (navajam Ahčin, Spomini iz štirih brigad).

[43] Dnevnik Zidanškove brigade; Harkov dnevnik; Franc Sever-Franta, spomini, v AMNOM; Ahčin, Spomini iz štirih brigad, stran 299; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 648.

[44] Lazo Božič-Vuk, Franc Sever-Franta, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 648.

[45] Relacija Zidanškove brigade z dne 16. 3. 1945 operativnemu štabu VI. in XI. brigade, arhiv sekretariata za notranje zadeve SRS v Ljubljani; Ivan Grobeljšek, Franc Ravnjak-Muki, anketi, v AMNOM.

[46] Lazo Božič-Vuk, Slavko Kokalj-Jožko, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, Marija Mausar-Jelka, Franc Sever-Franta, Jelka Vrhovšek — vsi ustni vir; Ahčin, Spomini iz štirih brigad, str. 299, 300; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 648.

[47] Številčno stanje enot operativnega štaba VI. in XI. brigade je povzeto po depeši štaba IV. operativne cone z dne 8. marca 1945 (AIZDG, fasc. 46/I). Ker so imele enote operativnega štaba VI. in XI. brigade od 8. do 15. marca nekaj padlih, ranjenih, obolelih in pogrešanih, je bilo njihovo stanje 15. 3. verjetno okoli 340 borcev. Številčno stanje 4. bataljona III. brigade NO je ocenjeno po spominu Franca Severja-Frante, Ivana Belca-Belega in Marice Trbovšek — vsi ustni vir.

[48] Marica Trbovšek, spomini, v AMNOM; Ahčin, Spomini iz štirih brigad, str. 300, 301.

[49] Mirko Fišer, Ivan Gorenc-Vojko, Slavko Kokalj-Jožko, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, spomini, v AMNOM; Valči Skrinjar — Poslednji napor, revija Tovariš, leto IV, št. 12, 19. 3. 1948.

[50] Franc Sever-Franta, spomini, v AMNOM.

[51] Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Krulc-Iztok, Ivan Gorenc-Vojko, spomini, v AMNOM; Lazo Božič-Vuk, Franc Sever-Franta — oba ustni vir; Valči Skrinjar, Poslednji napor, revija Tovariš, št. 12, 19. 3. 1948; Ahčin, Spomini iz štirih brigad, str. 300, 301.

[52] Dnevnik Zidanškove brigade; Harkov dnevnik; Karol Burja-Jutro, Lazo Božič-Vuk, Stane Dolanc, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Rok Korošec-Boris, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, Igor Ponikvar, Marija Rebernak-Marica, Franc Sever-Franta, Vlado Steblovnik, Dora Trtnik-Zlata, Slavka Vogrinc

(por. Gruden), izjave in spomini, v AMNOM; Jelka Vrhovšek-Elčka, ustni vir; Anton Ahčin, Spomini iz štirih brigad, str. 301—306; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 648, 649.

[53] Miha Ramšak se je rodil 9. marca 1924 v Legnu pri Slovenjem Gradcu. V kmečki družini je bilo pet otrok. Končal je osem razredov osnovne šole. Med okupacijo in po njej je delal na domu. Meseca avgusta 1942 so ga mobilizirali v nemško vojsko. Na tečaju in v enotah, kjer je služil, si je pridobil precej vojaškega znanja in izkušenj. Takoj po prihodu na dopust se je v začetku aprila 1944 vključil v 1. bataljon Zidanškove brigade. Zaradi hrabrosti je naglo napredoval. Maja je postal desetar, nato vodnik, komandir čete, 17. oktobra 1944 pa komandant 3. bataljona. Enote, ki so mu bile zaupane, je dobro vodil. Na Dolenjskem mu je komandant glavnega štaba NOV in POS Franc Rozman-Stane 29. oktobra 1944 pripel red hrabrosti. V KPS je bil sprejet 8. julija 1944. (Naredba operativnega štaba VI. in XI. brigade o imenovanju za komandanta, v AMNOM; dnevnik Zidanškove brigade; obrazec osebnih podatkov za Miho Ramšaka iz leta 1944, v AIZDG, fasc. 333/IV-6; Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM; Jaroslav Soušek-Zdeno, ustni vir.)

[54] Jaroslav Soušek-Zdeno, češki rojak, rojen 23. decembra 1920 v vasi Tažaly v ČSR. Oče je bil železničar, mati pa je gospodinjila družini s sedmimi otroki. Zdeno je končal pet razredov osnovne šole, štiri razrede meščanske in tri razrede obrtne šole ter se izučil za strojnega mehanika. Vzgajali so ga v patriotičnem duhu. Aktivno je igral nogomet in odbojko, dobro pa je igral tudi na harmoniko. Do leta 1942 je delal v svojem kraju, potem so ga Nemci poslali na prisilno delo v tovarno motorjev Puch v Gradec. Tu se je seznanil z Janezom Tomažičem, učiteljem iz okolice Ljutomera. Tomažič ga je povezal s terenskim političnim delavcem, ta pa ga je 6. novembra 1943 s še petimi Čehi odpeljal prek Maribora h kmetu na vznožje Kozjaka. Odtod so nadaljevali pot čez Dravo pri Rušah. Na Pohorju so se trije Čehi zbali težav in se vrnili v Gradec. Zdeno pa se je z dvema rojakoma in s Slovencem, ki je zbežal iz nemške vojske, priključil 13. novembra 1943 Pohorskemu odredu. Po ženi Zdenki si je nadel partizansko ime Zdeno. Najprej je bil borec in kmalu so mu zaupali mitraljez. Z njim se je izkazal v več bojih. Postal je vodnik, komandir čete in komandant bataljona. Štiriletno predvojaško izobrazbo v svoji domovini in tritedensko šolanje pri čeških letalcih je znal v partizanih s pridom uporabiti. Partizanske borbene izkušnje pa si je uredil, izpopolnil in obogatil na VIII. pehotnem tečaju oficirske šole pri glavnem štabu NOV in POS, ki ga je opravil od 4. maja do 10. junija 1944 z odličnim uspehom. Julija 1944 je bil sprejet v KPS. Zdeno je bil eden najhrabrejših borcev in priljubljenih starešin v Zidanškovi brigadi. Medaljo za hrabrost je prejel od komandanta glavnega štaba NOV in POS Franca Rozmana-Staneta 14. oktobra 1944. (Naredba operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 17. 3. 1945 o imenovanju, v AMNOM; dnevnik Zidanškove brigade; obrazec osebnih podatkov iz 1944; poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 14. 7. 1944 — vse v

AIZDG, fasc. 333/IV-6 in 16/I; Andrej Cetinski-Lev, Adolf Jevšnik-Lvov, Stane Lavrič — vsi ustni vir.)

[55] Slavko Kokalj-Jožko, rojen 17. septembra 1919 v Vrhpolju pri Moravčah. Pred vojno se je izučil in delal kot mizar. Oče Franc, kovač, je bil privrženec naprednega gibanja in starosta Sokola za kamniški okraj. Družina, v kateri je bilo sedem otrok, se je težko preživljala. Zato je šel Slavko za delom že s petnajstimi leti. V narodnoosvobodilni boj se je aktivno vključil v začetku leta 1942, ko je postal na Vrhpolju član odbora OF. Aprila 1943 je vstopil v Kamniški bataljon. Junija je končal pri okrajnem komiteju KPS Kamnik enomesečni politični tečaj, naslednji mesec pa je bil sprejet v KPS. Decembra je prešel s terenskega političnega dela v Šlandrovo brigado. Januarja 1944 je postal politični komisar čete, nato pa politični komisar bataljona. Junija je opravil pri glavnem štabu NOV in POS enomesečni tečaj za politične komisarje. Dne 14. julija pa se je priključil z bataljonom Zidanškovi brigadi. V bojih se je uveljavil kot pogumen borec, v vodenju enot pa kot sposoben funkcionar. (Naredba operativnega štaba VI. in XI. brigade z dne 17. 3. 1945 o imenovanju, v AMNOM; dnevnik Zidanškove brigade; Slavko Kokalj-Jožko, rezervni polkovnik, življenjepisni podatki, v AMNOM; Jaroslav Soušek-Zdeno, Alojz Vindiš-Duna — oba ustni vir.)

[56] Dušan Šircelj, spomini, v AMNOM.

[57] Dnevnik Zidanškove brigade; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 649, 650.

[58] Viktor Avbelj-Rudi, Stanko Fabjan, Anton Grašič-Savo, Tone Kropušek, Ivan Krulc-Iztok, Marica Trbovšek, Dora Trtnik-Zlata, izjave in spomini, v AMNOM.

[59] Dnevnik Zidanškove brigade; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 651, 652.

[60] Poročilo pomočnika političnega komisarja Zidanškove brigade z dne 26. 1. 1945, v AIZDG, fasc. 332a/I-5; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 652—654.

[61] Harkov dnevnik; depeša štaba IV. operativne cone z dne 10. 1. 1945 glavnemu štabu NOV in POS; depeša komandanta glavnega štaba NOV in POS z dne 17. 2. 1945 štabu IV. operativne cone; depeša glavnega štaba NOV in POS z dne 24. 2. 1945 štabu IV. operativne cone — vse v AIZDG, fasc. 46/1, 46/2, 20/IV; Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 640 — obljubljena okrepitev 140 borcev za Šlandrovo in Zidanškovo brigado.

[62] Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 655.

PONOVNA RAST BRIGADE IN NJENA DEJAVNOST V ZAKLJUČNIH BOJIH ZA OSVOBODITEV

Vključitev brigade v XIV. divizijo, njena preureditev, krepitev in akcije

Glavni štab NOV in PO Slovenije je po odločitvi, da ostanejo operativne enote IV. operativne cone na Štajerskem, predvidel njihovo sodelovanje z Rdečo armado pri osvobajanju tega območja. Štabu IV. operativne cone je zato poslal 6. aprila 1945 povelje, da se njegove enote čimprej združijo z enotami Rdeče armade. Za Lackov odred je odločil, naj za zdaj operira na levi strani Drave, večina enot XIV. divizije naj bi manevrirala zahodno od črte Zidani most—Celje—Dravograd predvsem na območju Mozirske planine, Bračičevi brigadi pa je namenil vlogo divizijske predhodnice na Pohorju. Takoj potem ko bi Rdeča armada postavila mostišče na Dravi, je predvideval glavni štab, naj bi štab IV. operativne cone razširil svojo dejavnost tudi na levi breg Drave. Njegove enote pa bi morale sodelovati v bojih za osvoboditev Maribora s pohorske strani. V času do zaključnih operacij za osvoboditev pa so dobile brigade in odredi nalogo, da morajo z rušenjem komunikacij in uničevanjem transportov zlasti na relacijah Ljubljana—Celje, Celje—Dravograd in Dravograd—Celovec kakor tudi z drugimi akcijami povzročati čim večjo zmedo in nered v zaledju nemške fronte. Hkrati so opozorili enote, naj varujejo ljudi in naj se izogibajo večjim sovražnikovim napadom.

Zaradi naštetih nalog je glavni štab ukazal štabu IV. operativne cone, naj izvede nekatere organizacijske spremembe: ukine naj operativni štab VI. in XI. brigade, štab štajerske grupe odredov, ustanovi štajersko vojno področje ter

vključi Zidanškovo in Šlandrovo brigado v XIV. divizijo. Ukazal mu je še, naj vzame tudi iz Kokrškega in Kamniško-zasavskega odreda po 100 borcev s poveljniškim kadrom in z njimi okrepi obe brigadi, ki sta bili takrat najšibkejši. Glavni štab je dalje zahteval, da morajo enote IV. operativne cone dobro organizirati obveščevalno službo, ki naj zbira podatke o sovražnikovih premikih, ugotavlja njegove enote, njihovo številčno stanje ter da poizve, katere naprave in objekte namerava sovražnik razstreliti. Po prejemu povelja glavnega štaba NOV in PO Slovenije je štab IV. operativne cone še isti dan, 6. aprila, ukazal Zidanškovi in Šlandrovi brigadi, da rušita pomembne objekte na komunikacijah, postavljata zasede in mobilizirata.

V duhu tega povelja je četa Šlandrove brigade napadla že zjutraj 8. aprila pri Blagovici 20 Nemcev. Padla sta 2, 6 je bilo ranjenih, enega pa so ujeli. Nemcem so pobrali z vozov vojaško opremo, strelivo, živila ter jim zaplenili lahek mitraljez in štiri puške.

V Gabrju pod Šipkom sta bili Zidanškova in Šlandrova brigada 8. in 9. aprila. Oba dneva sta bili njuni poveljstvi polno zaposleni s pripravami za preureditev enot in z reševanjem kadrovskih vprašanj. Dne 8. aprila ju je štab XIV. divizije obvestil, da je ukinjen operativni štab VI. in XI. brigade ter da sta obe brigadi z navedenim dnem vključeni v XIV. divizijo.[1] Od štabov Zidanškove in Šlandrove brigade je zahteval, da mu pošiljata vsak dan poročila po priloženih navodilih, iz katerih bo razvidna njuna dejavnost. Tega dne se je Šlandrova brigada okrepila s 43 borci iz Šercerjeve brigade, naslednji dan pa še s 25 borci iz razformiranega operativnega štaba VI. in XI. brigade. Popoldne 9. aprila je Šlandrova brigada preuredila svoje enote. Iz treh čet so ustanovili dva bataljona, razširili štab brigade in zlasti njene pomožne službe. Ponovno so ustanovili obveščevalni center, za vodjo pa so postavili nekdanjega borca in funkcionarja Zidanškove brigade Jožeta Šacerja. Ob tej reorganizaciji sta bila premeščena iz Zidanškove v Šlandrovo brigado politični komisar brigade Ivan Krulc-Iztok in politični komisar 3. bataljona Anton Grašič-Savo. Krulc je postal komandant 2. bataljona, Grašič pa politični komisar tega bataljona. Na ta dan je štela Šlandrova brigada na mestu 207, po seznamu pa 223 borcev in starešin. Med preureditvijo Šlandrove brigade so

bile na zavarovanjih enote Zidanškove brigade. V popoldanskih urah so jih na položajih zamenjale enote Šlandrove brigade, potem se je zaradi reorganizacije zbrala v Gabrju tudi Zidanškova brigada.

Brigado so preosnovali iz treh šibkejših bataljonov v dva, ki sta bila nekaj močnejša in sta imela po dve četi. V štabu brigade niso izvedli posebnih sprememb. Sestavljali so ga komandant Miha Ramšak, politični komisar Slavko Kokalj-Jožko, namestnik komandanta Jaroslav Soušek-Zdeno, pomočnik političnega komisarja Stane Kokalj-Janez, načelnik Ivan Belec-Beli, oficir protiobveščevalne službe Rudolf Hohkraut-Dolf, njegov namestnik Stane Kramar, intendant Anton Krenkar-Švejk, sanitetni referent Lazo Verdić in sekretar SKOJ Dušan Šircelj. Na čelu bataljonov pa so bili v tem času: komandant 1. bataljona Ivan Kovačič-Gandi, politični komisar Ante Fiamengo, namestnik komandanta Franc Korče-Matjaž, pomočnik političnega komisarja Stanko Golob-Danilo in operativni oficir. Komandant 2. bataljona je bil Ivan Gorenc-Vojko, politični komisar Albert Rajer-Borut, namestnik komandanta Milan Podobnik, pomočnik političnega komisarja Jurij Zdovc-Miran in operativni oficir podporočnik Milovan Plesković. Ob preureditvi enot je dobila tudi Zidanškova brigada nekaj čez 50 borcev iz Šercerjeve brigade in blizu 20 borcev iz razformiranega operativnega štaba VI. in XI. brigade, skupno približno 70 borcev. To je bila brigadi po hudem obdobju in obljubah štaba IV. operativne cone prva izdatnejša pomoč v borcih. Obe brigadi sta bili sedaj številčno skoraj popolnoma izenačeni. Kot je znano, je štela Šlandrova brigada na mestu 204, Zidanškova pa po številčnem stanju z dne 14. aprila 216 borcev in starešin.

Z reorganizacijo enot in z ureditvijo kadrovskih vprašanj sta štaba brigad že delno prispevala k usposobitvi enot za bližnje naloge.[2]

Iz vasi Gabrje se je Zidanškova brigada v noči na 10. april premestila na položaje Vrh pri Dolgem brdu. Ob 8. uri je njene položaje napadla sovražnikova enota, ki je prišla od Kandrš. Brigada jo je dobila, toda kmalu zatem sta jo napadli še enoti, ki sta prišli iz smeri vasi Tlačnica in Mlinše. Borci so se sovražniku, ki je napadal s treh strani, vztrajno upirali do 13. ure. Ker pa je postala dejavnost sovražnikovih minometov prehuda, se je brigada umaknila na območje Suhi po-

tok. Sovražnik je imel štiri mrtve in 11 ranjenih, medtem ko brigada ni imela žrtev.

Naslednjega dne je brigada izvedla krajši premik do Sv. Primoža nad Čemšenikom. Tu se je zadrževala tudi 12. aprila, ko je popisovala in razvrščala po enotah mobilizirance. Poleg tega so imeli oba dneva z vsemi borci vojaške in politične ure. Trinajstega aprila je brigada krenila proti severovzhodu in se ustavila na Črnem vrhu pri Taboru v Savinjski dolini. O narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredih je govoril borcem namestnik komandanta 1. bataljona poročnik Franc Korče-Matjaž, vojaške vaje pa je vodil komandant Ivan Kovačič-Gandi. V 2. bataljonu sta predavala borcem o disciplini, dolžnostih straž, postavljanju zased in zavzemanju položajev tovariš Zdravko in operativni oficir podporočnik Milovan Plesković. Pri političnih urah so obravnavali temi: O naših mejah ter o zmagah Rdeče armade.[3]

Tega dne je glavni štab NOV in PO Slovenije poročal, da je Kamniško-zasavski odred poslal Zidanškovi in Šlandrovi brigadi 43 mobilizirancev. Koliko jih je dobila ena in koliko druga brigada, ni razvidno. Zelo verjetno pa je, da jih je večino prevzela Zidanškova brigada.[4]

Štab XIV. udarne divizije JA je 13. aprila ukazal svojim enotam, da podprejo napore Rdeče armade z razbitjem nemške fronte na Štajerskem z ofenzivo na komunikacije. Da bi ofenzivne akcije potekale načrtno in učinkovito, je brigadam določil operacijska območja. Naloga Zidanškove brigade je bila operirati na sektorju Dobrovlje—Zasavski revirji. Brigadi so naložili, da mora postavljati zasede na prometnih zvezah, mobilizirati v Spodnji Savinjski dolini in Revirjih, loviti skrivače ter po možnosti porušiti vse mostove na Savinji. Brigade je štab XIV. divizije spodbujal, da morajo biti čimbolj samoiniciativne, ter jim ukazal, naj napadajo na svojih sektorjih postojanke, za katere ugotovijo, da imajo šibke posadke. Da bi bile pravočasno seznanjene s sovražnikovimi premiki in njegovo dejavnostjo, bi morale organizirati dobro obveščevalno službo. Pobudo naj bi imele zmeraj v svojih rokah, izogibati bi se morale frontalnih bojev ter se zavarovati proti nenadnim sovražnikovim prodorom. Da bi imel štab XIV. udarne divizije boljši pregled o dejavnosti in razmestitvi enot, je zahteval, da morajo brigade vsako dopoldne med 7. in 10. uro poročati o tem po radijski zvezi. Vsak drugi dan naj štabi brigad

pošiljajo poročila o akcijah, dejavnosti in razmestitvi enot po svojih kurirjih neposredno v štab divizije in ne več kot doslej, ko so se včasih posluževali tudi omrežja področnih kurirskih postaj. Dostava pošte prek kurirskih postaj ni povsem ustrezala, ker je mnogokrat prihajala z zamudo. Istega dne je štab XIV. udarne divizije[4] pismeno obvestil Zidanškovo brigado, da bo dobila od prve pošiljke radijsko postajo in naj zato pošlje k štabu Šlandrove brigade tovarišico, ki se bo tam izurila za šifrantko, medtem ko je bil v Šlandrovi brigadi že določen radiotelegrafist za Zidanškovo brigado. Na priučitev so poslali Milko Drnovšek, ki pa se v brigado ni vrnila. Za šifrantko so potem postavili Marico Trbovšek. Za to delo je je usposobila Alenka Gradišnik.

V času, ko je štab XIV. udarne divizije ukazal svojim brigadam, da začno z ofenzivnimi akcijami, je bilo že jasno, da so sovražnikova prizadevanja usmerjena le še na obrambo. Nemci so pričeli od 12. aprila dovažati na prelaze vseh pomembnejših cest s Štajerskega na Gorenjsko civiliste, ki so morali kopati strelske, protitankovske in druge utrdbe. Te ceste so postale zelo pomembne, posadke ob njih pa so bile močno zaposlene z zavarovanjem transportov. Iz postojank so bolj poredko pošiljali patrulje v vasi, ki niso bile ob cestah. Kolikor pa so jih, so bolj iskale hrano kot partizane. Enote 28. SS policijskega polka Todt in šolskega polka Brandenburg so postavljale zasede le, kadar so bili na premikih transporti. Obveščevalci so poročali, da se je od 15. aprila zelo povečal prevoz vojaškega gradiva. Na Štajerskem in Hrvatskem pa so bili opaženi nenehni premiki vojaških enot od 24. aprila dalje. Za zavarovanje glavne ceste so takrat okrepili postojanko na Vranskem z novo enoto 400 vojakov.[5]

Zidanškova brigada je bila tudi 14. aprila na Črnem vrhu pri Taboru. Od tod so poslali na cesto med Ločico in Trojane zasedo. Ko je pripeljal nemški oklopni avtomobil, v katerem so bili štirje oficirji, je zaseda odprla nanj ogenj. Kakšen uspeh so s streljanjem dosegli, se ni dalo ugotoviti, ker je vozilu uspelo umakniti se. Vse enote so imele prek dneva vojaške in politične ure. Pri slednjih so govorili o zadnjih vojaških in političnih dogodkih ter o krimski konferenci.[6]

Sredi aprila 1945 se je Zidanškovi brigadi priključil vod kakih 20 borcev, ki je bil sestavljen iz pripadnikov Bračičeve, Šercerjeve in Tomšičeve brigade. Vod je spremljal političnega

komisarja štaba IV. operativne cone Dragomirja Benčiča-Brkina na njegovi poti proti Dolenjski do Tuhinjske doline. Ko pa je zvedel, da je prevzela Benčičevo zavarovanje druga enota, se je po nekaj dneh po ukazu političnega komisarja štaba XIV. udarne divizije Ivana Dolničarja-Janošika priključil Zidanškovi brigadi.[7]

V noči na 15. april se je brigada premaknila na Dobrovlje in se utaborila v vasi Sv. Janez in Pavel. Prvi bataljon je poslal svoje enote na zavarovanja, v patrulje in akcije, medtem ko so imeli borci drugega bataljona vojaške in politične ure.

Iz skupine pripadnikov sovjetskih narodnosti, ki se je brigadi priključila 23. marca 1945, se je v času do 15. aprila zaradi stalnega dotoka novih borcev iz sovražnikovih enot ali taborišč, razvila enota, ki jo je štab brigade ustrezno organiziral in poimenoval za Rusko četo. Štela je okoli 50 borcev in bork. Za komandirja je imenoval poročnika Tomislava, po rodu Ukrajinca, doma iz Stanislava, za političnega komisarja domačina iz Litije, ruskega emigranta, ki je bil po letih menda najstarejši partizan v brigadi, saj mu je bilo že približno 50 let. Pomočnica političnega komisarja je postala Rusinja Panja, stara borka, ki je zbežala iz nemškega delovnega taborišča že leta 1943 in se pridružila Koroškemu bataljonu. Za bolničarko — instruktorico pa so četi dodelili izkušeno borko Dorico Jeler-Zlato, ki ji je tedaj bilo komaj 16 let in pol. Dasi je bila še izredno mlada, so jo borci in starešine zelo cenili, saj je tedaj teklo že tretje leto njenega aktivnega bojevanja v operativnih enotah ter sodelovanja v ilegalnem osvobodilnem boju na terenu.

Zanimiva je izpoved komandirja Tomislava ob njegovem prihodu v brigado 1. aprila 1945, ko je bila na območju Limbarske gore. Njega in še tri vojake ruske narodnosti so takrat pripeljali obveščevalci. Poročnik Tomislav je med drugim pripovedoval, kako je v noči na 16. marec preprečil streljanje vojakov svoje topniške enote po koloni Zidanškove in Šlandrove brigade, ki sta šli čez Tuhinjsko dolino blizu njegovih topniških baterij. Tedaj je baje že sodeloval z obveščevalci in ko je zvedel, da Nemci raziskujejo, kako sta se mogli brigadi neopazno izmuzniti mimo položajev njegove enote, je z nekaj sodelavci iz bojazni, da ga ne bi aretirali, zbežal k partizanom.[8]

Ker so po cesti Gornji grad—Mozirje stalno križarile sovražnikove enote, jih je sklenil štab Zidanškove brigade napasti. Namestniku komandanta brigade poročniku Jaroslavu Soušku-Zdenu je ukazal, naj postavi Nemcem zasedo pri vasi Spodnje Kraše, blizu Šmartnega ob Dreti. Zdeno je 16. aprila razporedil okoli 23 borcev z nekaj mitraljezi ob cesti in ko se je pripeljala na kolesih nemška kolona, ji je zavpil »stoj«. Hotel jo je pozvati k vdaji, toda Nemci so spustili točo krogel proti partizanom še preden so sestopili s koles in pollegli v obcestna jarka. Zdeno je sprožil brzostrelko po čelu kolone, hkrati pa so udarili po Nemcih tudi drugi borci. Na cesti je obležal mrtev nemški policijski nadporočnik, dva sanitetna podčastnika in dva vojaka so zajeli, zaplenili pa 4 brzostrelke, 3 pištole in 3 kolesa. Partizanska zaseda ni imela žrtev. Da so se še v tem času obnašali mnogi pripadniki nemških enot zagrizeno, potrjuje tudi ta primer štirih nemških ujetnikov. Na zaslišanjih so se obnašali kot zmagovalci in o prestopu med partizane niso hoteli ničesar slišati. Svojo nacistično nadutost so po sklepu vojaškega sodišča plačali s smrtno kaznijo. Ko jim je bila izrečena, so vzklikali Adolfu Hitlerju.[9]

Na Dobrovljah je bila brigada še 17. in 18. aprila. Vse štiri dni so z borci vojaško in politično intenzivno delovali. Zlasti sta bila prizadevna pri vojaškem izobraževanju ter politično-vzgojnem delu komandir in politični komisar Ruske čete. Od borcev sta zahtevala red in brezpogojno disciplino, poudarek pa je bil tudi na tem, da se morajo do prebivalstva obnašati dostojno kot drugi partizani.

Od Sv. Janeza in Pavla je brigada v noči na 19. april prekoračila glavno cesto in se utaborila na Črnem vrhu pri Taboru. Njena zaseda je 20. aprila pod vrhom Lize napadla kolono vermanov in jo pognala v beg. Padla sta dva vermana, zaseda pa ni imela izgub. Zidanškova brigada je tega dne oddala Šlandrovi brigadi 18 mobilizirancev. V noči na 21. april je šla v akcijo na cesto Št. Pavel—Trbovlje in jo na več mestih razrušila, potem se je ustavila v vasi Reber.

Iz Rebri se je 22. aprila štab brigade s 1. bataljonom in Rusko četo premestil na območje bližnjega Sv. Miklavža. Celotna brigada pa se je 24. aprila premestila na območje Čemšeniških Znojil. Tu je bila do 26. aprila, ko je krenila v Tuhinjsko dolino in se ustavila v zaselkih Srebotno in Vrhe nad Motnikom.[10]

Po preureditvi bataljonov je v brigadi zavel nov veter. Brigadno vodstvo je z bataljonskima štaboma izdelalo program za načrtno vojaško in politično delo. Čete in bataljoni so se nato v aprilu mimo izvajanja manjših akcij in premikov pretežno posvečali krepitvi enot ter vojaški in politični usposobitvi moštva. Z namenom, da bi aktivirali v naglo se razvijajoči brigadi tudi delo partijskih organizacij, so 15. aprila sklicali na posvet vse komuniste. Da se je brigada v tem času številčno naglo krepila, potrjujeta tudi tile poročili. Dne 14. aprila je štela na mestu 216 borcev, 20. aprila pa po seznamu že 400 oziroma na mestu 378, med katerimi je bilo 58 borcev drugih narodnosti — večinoma iz Sovjetske zveze. Torej v pičlih šestih dneh je pridobila kar 162 ljudi.[11] Tako nagel in velik priliv novih borcev je vodstvu narekoval aktivno vsakodnevno vojaško in politično dejavnost. Vrstila so se predavanja, izvedli so nekaj vojaških vaj, namestnik komandanta brigade Jaroslav Soušek-Zdeno je sklical 22. aprila posvet nižjih vojaških in političnih starešin, s posebnimi tečaji v bataljonih pa so poskrbeli tudi za dvig ravni znanja političnih funkcionarjev.

Zaradi pomanjkanja orožja, streliva, oblek in obutve so bile še vedno težave. Zavezniki so 20. aprila res odvrgli na Menini planini pošiljko, katere so bili v skromnih količinah deležni 24. aprila tudi borci Zidanškove brigade. Nekaj mitraljezov, brzostrelk, pušk in oblek pa še zdaleč ni moglo zadovoljiti velikih potreb njenih enot, ki so skokovito rasle. Da bi imel štab XIV. udarne divizije z Zidanškovo in Šlandrovo brigado čim tesnejšo povezavo, jima je 19. aprila sporočil, naj se odslej obračata glede vseh vprašanj na člana njegovega ožjega štaba kapetana Viktorja Cvelbarja-Staneta. Hkrati je poudaril, da morata brigadi izvrševati vsa navodila, ki jih bo pošiljal njegov pooblaščenec kapetan Cvelbar.[12]

Šlandrova brigada je v tem času izvedla več vojaških akcij na novem operacijskem območju: Kamnik—Gornji grad —Mozirje—Trojane—Domžale. Nemce je neprijetno presenetila zlasti v tehle akcijah: 17. aprila, ko je na glavni cesti pod Veliko ravanjo napadla njihovo enoto in pobila 3, ranila pa 7 vojakov. Naslednjo noč, ko je porušila v Petelinku pri Blagovici betonski most, zjutraj pa pobila ali ranila 20 do 30 nemških vojakov, ki so prišli k porušenemu mostu, ter 22. aprila, ko je njena zaseda napadla Nemce med Vranskim in

Ločico, kjer je v spopadu obležalo 7 Nemcev, več pa jih je bilo ranjenih.[13]

Po preboju nemške fronte v Sremu in na Dravi je prišlo sredi aprila 1945 na jugoslovanskih bojiščih do pomembnih sprememb. I., II. in III. jugoslovanska armada so pričele z veliko ofenzivo za končno osvoboditev Jugoslavije. Četrta armada pa je takrat izvajala s svojimi enotami že mesec dni ofenzivne operacije. Glavni štab NOV in PO Slovenije je 16. aprila 1945 obvestil štab IV. operatvine cone, da se bo končni napad na okupatorjeve sile v Sloveniji izvršil šele v sodelovanju z enotami z juga in da bo takrat dobil konkretne naloge. Do takrat pa naj bi enote IV. operativne cone okrepile dejavnost na komunikacijah. Iz vsebine tega povelja je mogoče skleniti, da je vrhovni štab jugoslovanske armade opustil načrt o operacijskem sodelovanju enot IV. operativne cone z enotami rdeče in bolgarske armade. Odločil se je, da jih bo v zaključnih operacijah povezal s III. jugoslovansko armado. Zaradi navedenega povelja in tudi zato, ker je prešla jugoslovanska armada na vseh bojiščih v ofenzivo, je štab XIV. udarne divizije opozoril svoje brigade, da pričnó tudi te z ofenzivnimi akcijami. Hkrati pa je kritično pripomnil, da na Štajerskem nekateri štabi še niso dovolj iniciativni. Očital jim je, da so na pohodih sovražnikove kolone, ki bi jih bilo mogoče napasti in uničiti, kar pa se bolj po redko zgodi. Dalje ni soglašal s prakso štabov, ki so pošiljali v zasede komaj četrtino brigadnih enot. Grajal je tudi primer, ko se je umaknila pred nemško kolono 50 mož iz zasede enota v jakosti bataljona, ne da bi dosegla kak uspeh. Od štabov je zahteval, da pošiljajo v bodoče zaradi zagotovitve večjega uspeha v zasede najmanj tričetrt svojih enot, da iščejo sovražnika povsod in napadejo sovražnikove kolone pri njihovem počitku, ker so takrat po navadi bolj slabo zavarovane. Štab XIV. udarne divizije ni bil zadovoljen z dejavnostjo obveščevalne službe in službo zvez. O nižjem starešinskem kadru, ki ga je ob velikem prilivu novih borcev zelo primanjkovalo, pa je menil, da mu pri vzgoji niso posvetili dovolj pozornosti. Manjkalo mu je usposobljenosti za samostojno vodenje enot.

Štab IV. operativne cone pa je ugotovil, da enote na Štajerskem prepočasi stopnjujejo svojo ofenzivnost in menil, da je to posledica večmesečne defenzivnosti. Zato je pričel s pri-

pravami za nekaj večjih operacij, v katerih bi sodelovalo več enot. Toda načrtovanih operacij zaradi naglo se spreminjajočih vojnih razmer ni mogel uresničiti. Pripomniti je treba, da je bil štab XIV. udarne divizije v oceni vojaške dejavnosti brigad v začetku spomladi 1945 preveč kritičen, saj je od njih pričakoval več kot so tedaj dejansko zmogle. Upoštevati bi moral, da je bil starešinski kader skupaj s starejšimi borci predvsem zaposlen z intenzivno in uspešno mobilizacijo. Poleg domačih fantov in mož so pričeli v enote prihajati tudi borci tujih narodnosti iz Sovjetske zveze, Grki, Poljaki, Avstrijci in drugi, ki so zbežali iz sovražnikovih formacij, z delovnih mest iz Zasavskih revirjev in od drugod, kjer so bili na prisilnem delu. Štab XIV. divizije je izdal 18. aprila navodila za ustanavljanje posebnih enot, ki bi jih sestavljali tujci. Vodilni kader bi moral biti slovenski in bi moral obvladati jezik podrejenih.

Dne 28. aprila je štela Zidanškova brigada že 462 borcev. Pri tako nagli rasti brigade je bilo težko obvladati množico novincev s starim, po številu skromnim starešinskim in borčevskim jedrom, saj se je v aprilu zvečalo številčno stanje brigade kar za dve tretjini. Organiziranje dobrih vojaških enot pa je močno oviralo tudi pomanjkanje orožja in vojaške opreme. Iz skromne zavezniške pošiljke je dobila brigada aprila le simbolično število orožja in streliva. Z namenom, da bi si pridobivala orožje, se brigada ni mogla spopadati z močnimi sovražnikovimi kolonami, ki so se bile še zmeraj pripravljene zagrizeno bojevati. Vojaško neusposobljenih in neoboroženih borcev oziroma enot ni bilo mogoče pošiljati v zasede ob glavne ceste, ker so bile dejansko nenehno na pohodih močne sovražnikove kolone. Tu najdemo odgovor na vprašanje, zakaj ni štab brigade, kot je ukazal štab XIV. divizije, pošiljal v zasede po tri četrtine svojih enot. Močno in naglo zvečanje brigade ni moglo imeti v danih razmerah za posledico tudi zvečanja bojne sposobnosti, temveč nasprotno. Dodati je še treba, da so bili starejši borci v tem prelomnem mesecu izredno zaposleni. S stražami, patruljami in zasedami je bilo treba varovati taborišča enot. Zaradi mobilizacije, nabave orožja, streliva in nabave hrane pa so krožile po terenu tako ponoči kot podnevi patrulje ter manjše enote. Funkcionarski kader je moral razen izpolnjevanja vsakodnevnih vojaških obveznosti in nenehnega reševanja kadrovskih vpra-

šanj skrbeti za intenzivnejšo vojaško ter politično vzgojo borcev, saj jih je bilo treba pripravljati za izvrševanje nalog ob bližajoči se kapitulaciji Nemčije oziroma osvoboditvi. Na manjšo vojaško dejavnost pa so poleg že naštetih razlogov vplivala tudi stalna opozorila nadrejenih štabov, da je treba varovati kadre. Enote se zato niso več spuščale v tvegane spopade z močnejšimi sovražnikovimi silami, ki bi lahko zahtevale prevelike žrtve.[14]

Od preosnove enot dne 9. aprila se je Zidanškova brigada številčno že tako okrepila, da je lahko med 25. in 30. aprilom zvečala formacijo od dveh na štiri bataljone. Za komandanta 3. bataljona so postavili komandirja čete iz 2. bataljona Vinka Razdevška, za političnega komisarja političnega komisarja 2. čete 2. bataljona Vinka Virta-Gorkija, za pomočnika političnega komisarja bataljona Staneta Dolanca, propagandista in vojnega dopisnika, Doro Jeler-Zlato pa za bataljonsko bolničarko.[15]

Ker je prišlo v brigado od 8. do 28. aprila 148 borcev tujih narodnosti (Ukrajinci, Poljaki in Madžari), so jih večino vključili v Rusko četo, enoto pa so ob koncu aprila preosnovali v Ruski bataljon. Bataljon sta vodila komandant Tomislav in politični komisar — ruski emigrant.

Brigada je štela 28. aprila po seznamu 480, na mestu pa 462 borcev. Članov KPS je imela 59, kandidatov KPS 8 in članov SKOJ 23, skupno 90 ali 20 %. Odstotek komunistov v tem obdobju ni bil velik, zlasti zaradi precejšnjega števila borcev tujih narodnosti, ki jih po navodilih niso sprejemali v KPS ali SKOJ. Partijska organizacija je imela od 8. aprila 15 organizacijskih sestankov, 2 sestanka bataljonskih birojev, 9 študijskih sestankov, predavatelji pa so govorili komunistom o zgodovini KPJ, ki jo je napisal Moša Pijade, ter posredovali okrožnico CK KPJ. Organizacija SKOJ se proti koncu aprila še ni prav razživela. Sovražnikova zimska ofenziva, hajke, razdeljenost brigade, dvo in polmesečna odsotnost brigadnega sekretarja SKOJ so takšno stanje pogojevali. Po postavitvi sekretarja Dušana Širclja so od konca marca izvedli 6 organizacijskih sestankov, 2 sestanka bataljonskih birojev, proučevali so zgodovino SKOJ, ob prihodu člana okrožnega komiteja Kamnik pa so zbrali na posvet vse člane SKOJ iz brigade.

V tem času je uspešno potekalo načrtno politično delo že v vsej brigadi. Pomembnejše politične ure so izvajali zaradi

Viktor Cvelbar-Stane, zadnji komandant brigade

večje usposobljenosti politični komisar brigade in politični komisarji bataljonov, medtem ko je politični komisar 2. bataljona Albert Rajer-Borut uspešno vodil tečaj za politične delegate iz vse brigade.

V brigadi so si tudi prizadevali oživiti nekoč zelo aktivno kulturno-prosvetno dejavnost. Poleg začetnih organizacijskih prijemov jim je uspelo izdati številko žepnega časopisa.[16]

Dne 27. aprila 1945 sta prišla v Zidanškovo brigado nad Motnikom politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik in novi komandant Zidanškove brigade Viktor Cvelbar-Stane.[17] Dotedanjega komandanta brigade Miho Ramšaka je premestil štab XIV. udarne divizije za namestnika komandanta brigade v Tomšičevo brigado.

Politični komisar Dolničar se je isti dan sešel v Motniku z operativnim štabom VI. in XI. brigade zaradi dokončne izvedbe odredbe štaba XIV. udarne divizije z dne 8. aprila 1945 o njegovi ukinitvi, hkrati pa je prihajal zaradi nadaljnjega operativnega vodenja in delovanja Šlandrove in Zidanškove brigade pod poveljstvom štaba XIV. udarne divizije.[18]

Uspel napad na Vransko

Ko se je zadrževal operativni štab VI. in XI. brigade v Motniku, je dobil ugodne podatke za izvedbo napada na Vransko. Zato je ukazal 27. aprila 1945 Zidanškovi brigadi, da se premesti v bližino Vranskega. Brigada je šla z območja Motnika 27. aprila zvečer, ob 5. uri zjutraj 28. 4. 1945 pa se je del njenih enot ustavil v Zahomcu, glavnina pa na Črnem vrhu pri Taboru v Savinjski dolini. Na Črnem vrhu je bil na ta dan sklican posvet za napad na Vransko, ki so se ga udeležili člani štaba Zidanškove brigade, operativnega štaba VI. in XI. brigade, politični komisar XIV. udarne divizije in sekretar okrožnega odbora OF Celje Rudi Hribar. Slednji je poročal o možnosti vdora v sovražnikovo postojanko Vransko in kako bi jo bilo mogoče zavzeti. Poudaril je, da gradi te možnosti na osnovi dobrih stikov z zobozdravnikom Francem Soršakom, s protinacistično razpoloženim nemškim županom Josefom Deixelbergerjem, s policijskim narednikom Dunajčanom Willijem Schmidom in še z nekaterimi sodelavci osvobodilnega boja. O Avstrijcu Deixelbergerju je dejal, da se je do naših ljudi dobro obnašal že leta 1941, ko je županoval v Rečici ob Savinji. Službo župana je opravljal leta 1942 tudi na Taboru, kjer je sodeloval s pozneje ustreljenim Ludvikom Plavšakom in drugimi aktivisti. Aktivno delo Soršaka, Deixelbergerja, Schmida in še nekaterih je bilo dejavnikom osvobodilnega boja dobro znano. Tako je Soršak že poleti 1944 prispeval skoraj vso opremo za partizansko zobno ambulanto na osvobojenem ozemlju v Gornji Savinjski dolini. Zadnjo akcijo pa so imenovani pod vodstvom Avgusta Križnika-Medarda, pooblaščenca OZNE, in člana okrajnega odbora OF Vinka Praprotnika-Grege ter ob pomoči še nekaterih izredno uspešno izvedli v začetku aprila. Z Vranskega so iz Osetovega in Lavričevega skladišča omogočili partizanom odvoz 14 velikih voz žita. Mlini v Brodeh, Čepljah in Prekopi so ga zmleli, potem so moko odpeljali borci Zidanškove in Šlandrove in drugi partizani. Po žitni akciji je moral zbežati k partizanom z Vranskega policist Papst, ki je sodeloval z narednikom Schmidom. Do Avgusta Križnika-Medarda sta ga odpeljali Ivanka Ocvirk in Ana Vranič iz Prekope, ta pa ga je poslal operativnemu štabu VI. in XI. brigade. Papst je nato prek obveščevalcev vzdrževal zveze s Schmidom in z drugimi sodelavci v posto-

janki. Narednik Schmid je obljubil Hribarju, da mu bo posredoval vse potrebne vojaške podatke za napad na postojanko, med drugim tudi tajna gesla in da bo odstranil žične ovire. Hribarjev predlog za napad so prisotni sprejeli in akcija je stekla.

Vse priprave so tekle v tajnosti, hkrati pa so poostrili zavarovanja ter aktivirali obveščevalce in patrulje. Hribarju so naročili, naj čimprej pripelje na razgovore narednika Schmida, kar mu je uspelo že naslednji dan. Z njim so se Dolničar, Sever, Cvelbar, Slavko Kokalj, Stane Kokalj in drugi o vsem potrebnem temeljito pogovorili. Narednik Schmid je naredil štabu brigade skico nemških utrdb na Vranskem ter opozoril tudi na mine, ki so bile razen pri vhodih s celjske in z ljubljanske strani nastavljene tudi drugod. Da bi še bolje spoznali resnično stanje v postojanki, je štab brigade napovedal zvečer (29. 4. 1945) sestanek na Vranskem. Organiziranje sklica je zaupal Schmidu in Hribarju. Pri zobozdravniku Soršaku bi se morali ob 21. uri zbrati Deixelberger, Schmid, komandant Sever, komandant Cvelbar in Hribar. Skupino približno sedmih partizanov, oboroženih z brzostrelkami in bombami, pod vodstvom komandanta Severja in komandanta Cvelbarja je Hribar po stezah in prek vrtov pripeljal srečno na Vransko. Okoli Soršakove hiše, ki je bila precej od žičnih utrdb, je bilo vse mirno. Komandanta Ruskega bataljona in njegovega namestnika so postavili v zasedo za hišo. Njuna naloga je bila, da z bodali brez strela pokončata vsakogar iz sovražnikovega tabora, ki bi utegnil ogrožati udeležence pogajanj. Pri zadnjih vratih pa je bil na zavarovanju dobro oborožen komandir zaščitnega voda operativnega štaba VI. in XI. brigade, ki je moral hkrati skrbeti za zvezo s starešinami v prvem nadstropju in z Rusoma. Pri pokopališču so pustili kurirja Franca Bero, da bi poročal brigadi, če bi prišlo na Vranskem do spopada.

Dogovori za napad so se pričeli okoli 21. ure. Obe strani sta postavili nekaj pogojev, ki so bili po živahni razpravi sprejeti. Tako sta župan in Schmid zahtevala jamstvo za protinacistično razpoložene Avstrijce ter da se jim omogoči umik v Avstrijo. Za vse, ki so kot nacisti zagrešili zločine, pa sta predlagala, da se proti njim kazensko postopa. Partizanski funkcionarji so med drugim zahtevali, da bodo ob napadu na dolžnostih Avstrijci, odstranitev žičnih kozlov pri vhodu, tajno

Pred napadom na Vransko na Črnem vrhu pri Taboru 30. aprila 1945. Z leve: Matko Dobčnik-Milan, pomočnik političnega komisarja bataljona

geslo in pomoč pri napadu zlasti na osrednjo postojanko sredi Vranskega. Komandant Franc Sever-Franta navaja, da so se dokaj razburljivi dogovori končali okoli druge ure zjutraj. Na njih so sklenili, da bo Zidanškova brigada vdrla na Vransko 30. aprila 1945 ob 23. uri. Narednik Schmid se je posebej obvezal, da bo v akcijo vključil s pomočjo svojih dvanajstih sodelavcev tudi čim več drugih ter da bo oskrbel tajno geslo. Nekatere naloge pa sta prevzela tudi župan in Soršak. Po vrnitvi z Vranskega so udeleženci razgovorov poročali političnemu komisarju XIV. divizije Dolničarju. Ker so vsi soglašali, da ne gre za sovražnikovo prevaro, so se sedaj za akcijo na Vransko dokončno odločili.

Glavno nalogo za vdor v postojanko je štab brigade zaupal 3. bataljonu, ki so ga okrepili z nekaj starešinami in borci iz drugih enot, ter Ruskemu bataljonu. Za zavarovanje proti Ljubljani in Celju so določili 1. in 2. bataljon. Posebno pozornost so posvetili borbenim skupinam, ki so bile določene za vdor v posamezne utrjene zgradbe na Vranskem. Borci in starešine so se z brzostrelkami in noži urili za boje od blizu. Narednik Schmid je opozoril štab brigade na zagrizenega policista, ki bo dežural z dresiranim psom. Z obema, je dejal, da bo treba ukrepati naglo, spretno in odločno. Likvidacijo

policista in psa so zaupali izkušenemu Vinku Razdevšku komandantu 3. bataljona. Priprav za izvedbo zadane naloge se je Vinko Razdevšek lotil z vso resnostjo. Na Črnem vrhu se je vadil za spopad s psom in z Nemcem. Mislil je skratka na vse, tudi na zaščito leve roke, ki jo je nameraval poriniti psu v gobec, za kar si je oskrbel krpe in kos usnja. Podnevi je poslal štab brigade pred napadom s Črnega vrha političnega delegata Franca Jelena z dvema borcema po zadnje sporočilo o stanju na Vranskem. Za sporočilo je bilo domenjeno, da ga bodo dobili na javki v neki hiši v vasi Čeplje pri Vranskem. Patrulja se je sešla s partizansko sodelavko Slavo Rančigaj-Ruslano, ki je bila zaposlena kot trgovska pomočnica v Osetovi trgovini na Vranskem, stanovala pa je pri materi v Čeplјah. Brat Ivan in sestra Milica sta bila med partizani, Slava pa je aktivno sodelovala s političnimi aktivisti, z organi OZNE, s šefom obveščevalnega centra Zidanškove brigade podporočnikom Jožetom Jazbinškom, z njegovimi pomočniki Petrom, Rikom, Vilijem in Šmidom, z oficirjem protiobveščevalne službe Rudolfom Hohkrautom-Dolfom in drugimi. Brigadni obveščevalci so se s Slavo lažje shajali kot s policijskim narednikom Schmidom. Zato jim je morala 29. aprila nujno poročati o številčnem stanju vojaštva na Vranskem, o utrdbah in morebitnih okrepitvah ali spremembah v postojanki. Naslednji dan 30. aprila pa je morala poleg sporočila po patrulji Franca Jelena poslati še eno poročilo. Akcija je bila tako na dan napada vsestransko organizirana.

Brigada je zvečer zapustila Črni vrh in tu pustila za zavarovanje prateža le nekaj borcev. Ko so prišle njene napadalne skupine v bližino postojanke, so se ji pričele zelo previdno približevati. Vse je navdajala enotna želja presenetiti sovražnika, saj je bil uspeh odvisen izključno le od ukane sovražnika in organiziranega vdora. Sovražnikova postojanka, v kateri je bilo okoli 250 dobro oboroženih in utrjenih mož, je mirovala. Poveljstvo operativnega štaba je imelo svoj sedež v gradu pri vhodu na Vransko in je od tam vodilo napad na postojanko. Vse je šlo po načrtu. Blizu polnoči so prišli borci z ljubljanske strani do bodljikavih kozlov, ki so zapirali cesto in vhod v postojanko. Iz teme je skočil narednik Schmid in odprl vhod. Bil je vznemirjen. Rekel je, da je moral brez hrupa opraviti s stražarjem, policijskim zagrizencem, ki mu ni zaupal. Sedaj je bilo treba odločno in brez streljanja na-

pasti bunker pri vhodu. Skupina borcev je to uvodno nalogo s pomočjo narednika odlično izvedla. Posadka približno šestih vojakov, med katerimi je bilo nekaj Schmidovih sodelavcev, se je takoj brez strela vdala. Začetek je bil obetajoč. V bunkerju so borci zaplenili dva mitraljeza šarca, nekaj pušk, bomb in precej streliva. Vstop v postojanko je bil prost in vsi pomisleki, da so morda Nemci narednika Schmida podtaknili, so odpadli. Vsaka skupina je sedaj pohitela k objektu, ki ga je bila dolžna napasti. Čeprav je bila posadka gestapovcev številčno bolj šibka, je bilo pričakovati, da bo imel Vinko Razdevšek z njo težave. Ko je potrkal na vrata, se je oglasil dežurni in zahteval geslo Razdevšek je odgovoril: »Ruhe— Urlaub«. Vrata so se odprla in v Razdevška se je renče zapodil policijski pes. Razdevšek mu je porinil v gobec levo roko, ovito v usnje in ga pokončal z nožem. Gestapovec je hotel posredovati z brzostrelko, vendar mu to ni uspelo, ker so borci z njim opravili kot je bilo ukazano brez strela. Vdor Razdevškove skupine med speče gestapovce je v popolnosti uspel. Nemočno so buljili prebujajoči se Nemci v partizane in v njihovo grozeče orožje. Z dvignjenimi rokami so odkorakali povešenih glav na zborno mesto za ujetnike, ki je bilo na koncu Vranskega v smeri proti Ljubljani.

Hkrati kot Razdevškova skupina je napadla policiste v stari sodniji udarna skupina, v kateri so bili pomočnik političnega komisarja brigade Stane Kokalj-Janez, komandant 2. bataljona Ivan Gorenc-Vojko, pomočnik političnega komisarja 3. bataljona Stane Dolanc, Ivan Razdevšek-Mato in drugi. Kokalj je potrkal na vrata in ko je zahteval dežurni geslo, mu ga je povedal borec, ki je znal dobro nemško. Vrata so se odprla in tudi tukaj so morali z dežurnim Nemcem opraviti v največji tišini — brez streljanja. V pritličju je prevzel pobudo Stane Kokalj-Janez, Ivan Gorenc-Vojko, Ivan Razdevšek-Mato in drugi pa so stekli v prvo nadstropje. Policisti so povsod trdno spali in se jim še sanjalo ni, kaj se okoli njih dogaja. Njihovo orožje so borci odstranili in nato prižgali pri spečih luč. Stane Kokalj-Janez je stopil s soborci med Nemce in na ves glas po nemško zavpil »Roke kvišku«. Trenutek presenečenja je bil presunljiv. Prestrašeni pogledi policistov, ki jih je dražila močna razsvetljava, so begali naokoli. Roke so podzavestno segale po orožju, ki ga ni bilo več. Po nekaj trenutkih zmedenosti so se zavedli in spoznali nesnico, da

niso več gospodarji Vranskega, temveč ujetniki v lastni utrdbi. Podobno kot Kokaljeva je v prvem nadstropju uspela tudi Gorenčeva skupina. Partizani niso imeli mnogo časa, zato so vse policiste, ki jih je bilo okoli 50, odpeljali na cesto. Tu so jim naložili zaplenjeno prazno orožje in zaboje streliva ter jih pod stražo odpeljali do mesta za ujetnike.

Naloga udarne skupine šestih mož, ki jo je vodil komisar 3. bataljona Vinko Virt-Gorki, je bila napasti središče za zveze, kjer je bila tudi radijska postaja. V tej stavbi je bilo približno 10 Nemcev. Do nje jih je neopazno pripeljal policist avstrijske narodnosti, Schmidov sodelavec. Avstrijec je potrkal na dvoriščna vrata. Stražarja, ki se je za vrati oglasil, je z geslom ukanil, da jih je odprl. Ko pa je nato zagledal pred seboj partizane, je pričel po nemško kričati »banditi so tu«. Nemci so planili k orožju, pričeli streljati, toda partizani so kljub temu bliskovito obračunali s stražarjem in vdrli v notranjost. Na pomoč je priskočila skupina Staneta Kokalja-Janeza, ki je do tedaj svojo nalogo že opravila. Odpor nemške posadke je bil hitro zatrt. Zajete Nemce so partizani odpeljali, radijsko postajo in vse druge tehnične naprave za zveze pa so razbili. Streli v središču Vranskega so sedaj prebudili postojanki vlasovcev in Nemcev ter orožnikov. Vlasovci in Nemci so pričeli močno streljati na partizane in so hudo ranili borca, ki je potem po umiku ranam podlegel.

Sedaj je bil konec organiziranih vdorov s tajnim geslom. Komandant brigade Viktor Cvelbar-Stane je pohitel s soborci do orožnikov, toda bilo je že prepozno, kajti bili so že pripravljeni za boj. Partizanov pa to ni odvrnilo od njihovega namena. Po oknih in vratih so odprli močan ogenj ter z nekaj odločnimi naskoki zgradbo zavzeli. V osnovni šoli so bili močno utrjeni vlasovci in Nemci. Njihovo število ni bilo točno znano, ker je sem neopazno prispela zvečer pred napadom še enota približno 150 mož. To postojanko bi moral napasti Ruski bataljon. Ker pa je na poti zašel, je pričel to močno posadko napadati vod borcev 2. čete 3. bataljona, ki sta ga vodila njihov vodnik in politični delegat Franc Jelen. Kmalu se je izkazalo, da borci ne bodo kos močno utrjenim vlasovcem in Nemcem. Štab brigade jih je nato poslal v hišo, kjer so imeli Nemci skladišče orožja, streliva in opreme. Vod je plen naložil na vozove in ga odpeljal. Takoj po umiku Jelenovega voda od osnovne šole, je začel vlasovce in Nemce

napadati Ruski bataljon. Četudi se je pod vodstvom pogumnega in zmožnega komandanta Tomislava do tega napada v bojih že nekajkrat uveljavil, tokrat utrjenim sovražnikovim vojakom ni mogel do živega. Nekajkrat so poskušali z juriši, vlasovce so klicali po rusko, naj se vdajo, toda vsa prizadevanja so bila zaman. Tako kot Jelenov vod je tudi Ruski bataljon zamudil ugoden trenutek, ko je bilo mogoče s pomočjo nemških gesel vdreti v utrjene zgradbe in razorožiti speče sovražnikove vojake. Ko je štab brigade uvidel, da se te utrdbe ne bo dalo do jutra zavzeti, je ukazal Ruskemu bataljonu, naj spremeni napad v blokado. Spodrsljaj Ruskega bataljona zaradi zakasnitve in njegove poznejše neučinkovitosti je bila edina slaba točka v sicer odlično organiziranem in dobro izvedenem napadu na Vransko.

Pri opisovanju poteka akcije je treba posebej poudariti vlogo narednika Willija Schmida. Od trenutka, ko je obračunal s stražarjem in odprl pot v postojanko, je tekel od ene do druge stavbe ter odlično vodil in pravilno usmerjal partizanske napadalne skupine. Da bi dosegli čim boljši uspeh, mu je uspelo vključiti tudi svoje sodelavce. Veliko je bilo vredno tudi to, da je opozoril na vskladiščeno orožje, strelivo in vojaško opremo, kar je brigada ob umiku odpeljala.

Pri koncu akcije so borci uničili še nekaj nemških vojaških tovornjakov. Kmalu zatem pa so se udarne skupine malo pred svitom zadovoljne z uspehom umaknile z Vranskega. Dolga kolona partizanov, okoli 70 ujetnikov in precej dobro naloženih voz z orožjem, strelivom, vojaško opremo ter z drugim po trgovinah rekviriranim blagom se je pomikala mimo Ločice nazaj na Črni vrh pri Taboru. Nekatere enote, ki so bile na zavarovanjih, pa so krenile na območje Motnika. Vdor na Vransko je terjal dve žrtvi. Naključje je naneslo, da sta bila ranjena brata. Hudo ranjeni v prsa je podlegel in so ga pokopali na Črnem vrhu pri Taboru, medtem ko je bil drugi lažje ranjen v nogo.

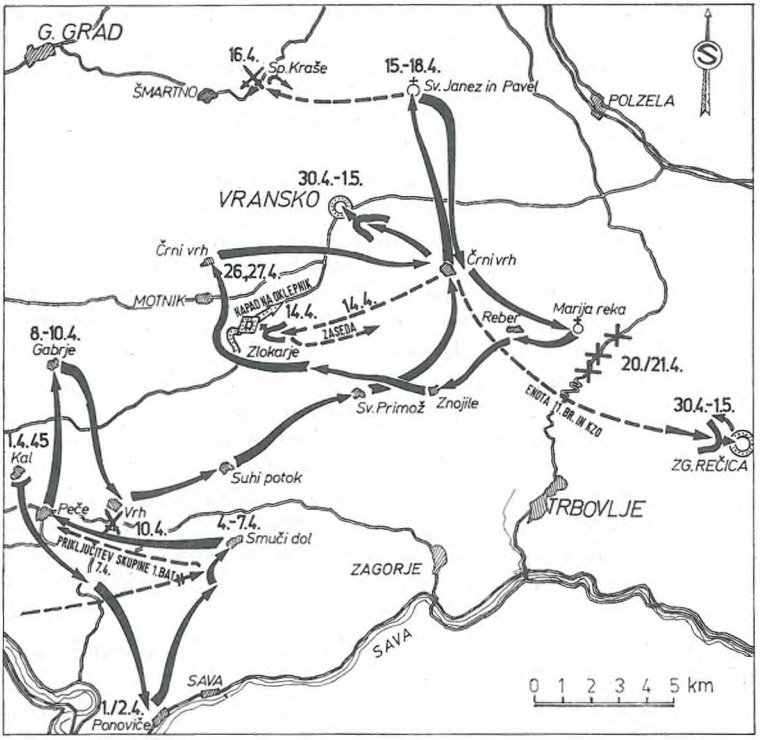
Akcija na Vransko, ki je bila zaradi zahtevne izvedbe dokaj težavna, je izredno uspela. Brigada je z razorožitvijo sovražnikovih vojakov pridobila približno 70 pušk, več mitraljezov, brzostrelk, pištol, bomb ter mnogo streliva in vojaške opreme. Precej orožja in zlasti streliva je nabrala po skladiščih. V spopadih je bilo v postojanki ubitih 5 sovražnikovih vojakov, borci pa so izsledili ter ustrelili tudi zloglasnega

gestapovskega funkcionarja Danila Granda, po rodu Slovenca, ki je stanoval nad postojanko. Ko so preiskovali zapore, so v njih našli svojega bivšega brigadnega čevljarja, ki je v zimski ofenzivi zbežal k Nemcem in potem izdajal partizanske kmetije. Vojaško sodišče ga je po razpravi obsodilo na smrt. Z nemškimi policisti, orožniki in gestapovci, ki so vršili pri nas in drugod zločine, pa so obračunavali ujeti vojaki iz postojanke. Približno šest so jih prijavili vojaškemu sodišču, ki jih je nato obsodilo na smrt. Drugim Nemcem in Avstrijcem, za katere sta jamčila narednik Schmid in župan Deixelberger, so dali prepustnice in spremstvo na pot proti Avstriji. Z njimi je šel opremljen prav tako s prepustnico oziroma s priporočilom župan Deixelberger, narednika Schmida pa so poslali po njegovi želji v avstrijski partizanski bataljon na Dolenjsko. Ujetniki so pred odhodom zamenjali svoje dobre uniforme in čevlje za slabše s partizanskimi borci. Videz brigade je bil po akciji na Vransko zelo dober. Prej neprimerno oblečeni in obuti borci pa niso dobili uniform samo od ujetnikov, temveč so jih precej nabavili tudi iz vojaškega skladišča na Vranskem. Nekaj čevljev in blaga za obleke pa je brigada dobila tudi po trgovinah. Z zaplenjenim orožjem so oborožili skoraj vse neoborožene borce.

Brigada je s to izredno uspelo akcijo najprimerneje proslavila mednarodni praznik dela 1. maj.

Po prihodu na Črni vrh pri Taboru so bile njene enote v pripravljenosti. Štab je pričakoval, da bodo Nemci poslali na Vransko okrepitev in da bodo brigado nato napadli. Toda to se ni zgodilo. Iz celjske smeri je prišla podnevi na Vransko enota, ki je le zaščitila umik Nemcev in vlasovcev. Domačine je uspeli napad Zidanškove brigade na Vransko navdušil in spodbudil k še aktivnejšem boju proti okupatorju. Nemški okupator pa je bil v tem času že tako slab, da ni mogel na Vranskem vzpostaviti nove stalne vojaške posadke. V dneh do osvoboditve so se tu samo še prehodno ustavljale sovražnikove enote, ki so bile na umiku proti Avstriji.

V noči od 30. aprila na 1. maj 1945 pa ni bila brigada uspešna le na Vranskem. V napad na sovražnikovo postojanko v Zgornji Rečici pri Trbovljah je poslala enoto, ki je s Kamniško-zasavskim odredom nalogo uspešno opravila. Ubitih je bilo devet sovražnikovih vojakov, šestnajst pa zajetih. Po-

Bojna pot brigade aprila 1945

leg pušk so borci zaplenili lahek mitraljez, nekaj pištol, streliva in vojaške opreme.

Ko je glavni štab NOV in PO Slovenije 2. maja 1945 poročal vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije o uspešnem napadu Zidanškove brigade na Vransko in uspešnem skupnem napadu Kamniško-zasavskega odreda ter Zidanškove brigade na Zgornjo Rečico pri Trbovljah, je v kratkem uvodu poudaril tole: »Na teritoriju IV. operativne cone so naše enote povsod v ofenzivi. Sovražniku povzročajo občutne udarce.«[19]

V akcijah na Vransko in Zgornjo Rečico je brigada po težkem zimskem obdobju zablestela v starem sijaju podobno kot v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline, ko je bila na višku svoje moči. Dosežen vojaški in politični uspeh v

obeh napadih je med borci prelomno vplival na dvig borbenega duha. K temu pa so v veliki meri prispevali še drugi vzroki, ki so brigadi naglo vračali moč in ugled. Z uspešno mobilizacijo se je številčno močno okrepila, na Vranskem pa je pridobila toliko orožja, streliva, oblačil in obutve, da je svoje enote lahko oborožila in jih tako usposobila za izvrševanje vojaških nalog. Upoštevati pa je tudi treba, da se je pričel njen preporod v ugodnejšem času in ozračju, ko so bile sovražnikove formacije na umiku proti Avstriji oziroma v času zaključnih operacij za uničenje sovražnikovih enot na območju IV. operativne cone in ko je bilo pričakovati kapitulacijo nacistične Nemčije.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je 1. maja 1945 poročal, da so komunikacije na območju IV. operativne cone zaradi pogostnih premikov sovražnikovih sil močno obremenjene, ter dodal, da jim Nemci zaradi padca borbene morale ne posvečajo pri zavarovanju večje pozornosti. O mobilizaciji je navedel, da se uspešno nadaljuje. Ugodno pa je ocenil tudi naraščajoči dotok dezerterjev iz sovražnikovih enot, ki se jih je v krajšem obdobju do 1. maja zbralo v enotah IV. operativne cone že 860. Da so se vse brigade in odredi IV. operativne cone do konca meseca aprila okrepili, priča tudi tale prikaz številčnega stanja z dne 1. maja 1945.

Štab IV. operativne cone	186	
Štab XIV. udarne divizije	112	
Tomšičeva brigada	837	
Šercerjeva brigada	731	
Bračičeva brigada	830	
Šlandrova brigada	431	
Zidanškova brigada	451	(natančneje 480 op. avtorja)
Kamniško-zasavski odred	277	
Koroški odred	559	
Kokrški odred	462	
Nepopolni kozjanski odred (glavnina Kozjanskega odreda je bila takrat na Hrvatskem)	159	
Lackov odred	338	

Skupno je bilo v naštetih enotah IV. operativne cone na mestu 5 373 borcev in starešin. To številčno stanje pa je nepopolno zaradi odsotnosti glavnine Kozjanskega odreda, zlasti pa zato, ker ni podatkov o precejšnjem številu borcev, ki so bili v tem času na službeni poti, v šolah, na tečajih, po bolnišnicah, na zdravljenju po kmetijah in v zalednih enotah.[20]

Številčno stanje Zidanškove brigade se je neposredno po navedenem pregledu 1. maja 1945 zvečalo za 120 borcev. Nad Motnikom se je zjutraj priključil delu njenih enot 1. bataljon Kokrškega odreda. Ponj je šel sredi aprila po nalogu štaba IV. operatvine cone operativni oficir štaba XIV. udarne divizije Vincenc Janko-Harkov, spremljali pa so ga komandir čete Drago Jenštrle, Karol Burja-Jutro, Ivan Polanšek in še dva borca, vsi iz Šlandrove brigade. Zidanškova brigada je s pridobitvijo bataljona iz Kokrškega odreda štela 1. maja 600 borcev, formacijsko pa se je povečala na pet bataljonov. Novi bataljon so vodili: komandant Lojze Bele-Tičko, politični komisar Tone Dvornik, pomočnik političnega komisarja Ivan Jan-Srečo in sekretar SKOJ Bine Leber. Ta bataljon so šteli za četrti, Ruskega pa za petega.[21]

Na pohodu od Črnega vrha pri Taboru je 1. maja štab brigade z glavnino enot prekoračil glavno cesto ter se ustavil na Črnem vrhu v Tuhinjski dolini. Znana partizanska vasica, v kateri je bilo takrat zbranih že precej partizanov, aktivistov in mladine, je bila ob prihodu brigade vsa v cvetju in zastavah. To je bil pozdrav delovnemu prazniku 1. maju in partizanskim borcem. Zvečer so borci in mladina v Motniku izvedli uspel miting s pestrim kulturnim in političnim programom. Pred polno dvorano je govoril nekdanji učitelj, sedaj politični komisar 2. bataljona Zidanškove brigade Albert Rajer-Borut. Na mitingu in v vasi je bilo to noč sproščeno in veselo. Vse je govorilo o osvoboditvi, ki je postajala sedaj tudi za te kraje in ljudi težko pričakovana stvarnost.[22]

Akcije na nemške postojanke v Zasavskih revirjih

V dneh okoli 1. maja 1945 so se na domačih in svetovnih bojiščih vrstili pomembni vojaški in politični dogodki s takšno hitrostjo, da se jim je bilo težko prilagajati. Osvoboditev Trsta, Istre, Slovenskega primorja, brezpogojna kapitulacija Nemcev v Italiji in še drugi dogodki so obetali skorajšnji ko-

nec vojne na evropskih bojiščih. Da bi pripravil svoje enote za zaključne operacije in za ravnanje neposredno po osvoboditvi, je poslal štab XIV. udarne divizije 2. maja 1945 štabom brigad tole navodilo:

»1. Vse enote morajo razviti največjo ofenzivnost, da bi preprečile umik sovražnikovih enot z našega ozemlja. Preprečiti morajo odvažanje naropanega narodnega bogastva, pod nobenim pogojem pa ne smejo dopustiti, da bi sovražnik odnesel s seboj tudi orožje.

2. Vse pripadnike nemških enot se po predaji šteje za vojne ujetnike in jih treba poslati v ujetniška taborišča. V primeru pa, da to ni mogoče, naj jih zaposlijo pri raznih delih (pri zasekavanju ali pri popravljanju cest, za rušenje prog itd.).

3. Vse ljudi, ki so bili v okupatorjevi službi, je treba razorožiti, zapreti in predati organom OZNE. Vse enote morajo nuditi pomoč aktivistom pri postavljanju in utrjevanju ljudske oblasti. Brezpogojno morajo imeti vsakodnevno pismene in ustne stike z okrožnimi, okrajnimi in krajevnimi odbori OF zaradi medsebojnega obveščanja in reševanja vprašanj, ki bi se pojavila.

4. Takoj po očiščenju trgov in mest od okupatorjevih formacij morajo vzpostaviti komande mest, ki bodo sporazumno s civilnimi oblastmi, s svojimi oboroženimi enotami skrbele za red in mir. Iz novomobilizirancev ne smejo formirati brez odobritve štaba IV. operativne cone novih enot.

5. Prepovedano je mobiliziranje industrijskega delavstva, železničarjev, poštarjev in uslužbencev javnih ustanov. Takšne mobilizacije je treba reševati skupaj s političnimi organizacijami.

6. Z vsemi sredstvi morajo preprečiti uničevanje državnega premoženja in kriminalna dejanja. Poskrbeti morajo, da bodo vsa industrijska podjetja nemoteno obratovala, zlasti pa tista, v katerih bi morebitni zastoj lahko zelo škodljivo vplival na obnovitev proizvodnje.

7. Strogo je prepovedano prisvajanje denarja iz denarnih zavodov ali drugih blagajn.

8. Vsi štabi so odgovorni za vzdrževanje rednih zvez s štabom IV. operativne cone, ki mu morajo nadrobno poročati o položaju na svojem območju.«

Istega dne, 2. maja 1945, je sklenil glavni štab NOV in PO Slovenije začeti z enotami IV. operativne cone zaključne operacije za osvoboditev slovenske Štajerske in Koroške. Zato je opoldne po radijski zvezi ukazal osredotočenje XIV. divizije na območje Smrekovec—Železna Kapla. Ker je bila zasedba Celovca izrednega pomena, je svoje povelje že čez uro dopolnil s tem, da bi šel štab XIV. divizije s Šercerjevo brigado takoj proti Celovcu, ne da bi počakal na zbor vseh brigad. Na Koroško pa naj bi po mnenju glavnega štaba lahko takoj krenili še Zidanškova brigada ter Kokrški in Koroški odred, medtem ko naj bi jim druge enote sledile. Zaradi dezorganizacije nemške vojske in približevanja angleške armade so dobile enote IV. operativne cone nalogo, da prve osvobodijo Celovec, nato pa še Beljak. Da je treba nastopiti naglo, jim je dal za zgled hitrost enot IX. korpusa pri osvobajanju Slovenskega primorja. Štirinajsti diviziji pa je še isti dan izdal povelje za odhod proti Celovcu tudi maršal Josip Broz-Tito, toda komandant glavnega štaba generalmajor Dušan Kveder-Tomaž, ga je obvestil, da je povelje takšne vsebine XIV. diviziji že izdal.

Štab IV. operativne cone je po prejemu navedenih radijskih sporočil sklenil, da takoj odidejo na Koroško Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada ter Kokrški in Koroški odred, Šlandrova in Zidanškova brigada pa naj bi šli v Šaleško dolino in po potrebi nadaljevali pohod za glavnino XIV. divizije. Osvoboditev Zasavskih revirjev so naložili Kamniško-zasavskemu odredu, območje severno od Maribora in dolino Drave proti Dravogradu pa Lackovemu odredu. Na posvetu štaba IV. operativne cone so še sklenili, da bosta šla na Koroško komandant Peter Stante-Skala in pomočnik načelnika Franc Primožič-Marko, drugi del štaba s političnim komisarjem Matevžem Hacetom in načelnikom Petrom Brajovićem pa da bo ostal na Štajerskem.[23]

Štabu Kamniško-zasavskega odreda je uspelo nekaj pred 1. majem 1945 navezati stike z nekaterimi oficirji zaščitnega polka v Zidanem mostu, ki so se bili pripravljeni s svojimi

enotami vdati. V polku so prevladovali pripadniki avstrijske narodnosti. Glavni štab NOV in PO Slovenije je o tej akciji za zasedbo Hrastnika, Trbovelj in Zagorja v dnevnem operacijskem poročilu z dne 1. maja 1945 menil, da jo naj ne vodi samo Kamniško-zasavski odred, temveč štab IV. operativne cone. V teh dneh pa je bil štab IV. operativne cone, kot je že iz napisanega razvidno, zaposlen s samimi pomembnimi nalogami, ki mu niso dopuščale, da bi se vključil še v neposredne dogovore z Nemci še na tem območju. Kljub temu pa je štab IV. operativne cone v akciji po svojih možnostih v zelo razgibanih majskih dneh sodeloval. Tako je njegov komandant Peter Stante-Skala z depšo vprašal štab Kamniško-zasavskega odreda, če so obeti za uspeh in če naj pošlje poleg Šlandrove in Zidanškove brigade še eno brigado ter dodal, da bo prišel osebno, čim bo seznanjen s podrobnostmi načrtovane akcije. Vsebino te depeše je štab odreda 2. maja posredoval štabu Šlandrove brigade s svojim mnenjem, da bi bila v akciji potrebna poleg Šlandrove in Zidanškove še ena brigada ter ga prosil, naj sporoči Zidanškovi brigadi, da bi bila zaradi trdnejše povezave in sodelovanja na območju Čemšenika. V tem dopisu je še med drugim rečeno, da so pravkar prejeli od nemškega nadporočnika Karo Eckeja sporočilo, da se misli z enotami 3. maja 1945 vdati. Nadporočnik Karo Ecke pa jih je še opozoril, da nameravajo 3. maja njihove enote zamenjati z enotami pravih rajhovcev, ki prihajajo iz smeri Zagreba. Dne 2. maja je poslal odred štabu Šlandrove brigade še en dopis, s katerim ga obvešča, da je glede na bližnjo zasedbo Trbovelj, Zagorja in Hrastnika za naslednji dan ukazal strogo pripravljenost svojih enot. Predlagal je, naj bi Šlandrova brigada zasedla Zagorje, Kamniško-zasavski odred Trbovlje, 1. bataljon III. brigade narodne obrambe pa Hrastnik. Dopisu je priložil tudi razglas prebivalstvu ob zasedbi in poziv za splošno mobilizacijo. Na ta dopis je štab Šlandrove brigade odgovoril 3. maja, naj bi se zaradi predvidene akcije pri njem zglasila dva člana štaba odreda. Pogajanja so tekla in še isti dan so komandanti in politični komisarji Ivan Zore-Jernej, Dušan Povše in Marko Kukec-Rok v imenu Kamniško-zasavskega odreda, 1. bataljona III. brigade narodne obrambe, Šlandrove in Zidanškove brigade ter nadporočnik Karo Ecke kot predstavnik zaščitnega polka Zidani most podpisali sporazum s temile določili:

»1. Vse moštvo polka se takoj po vkorakanju enot NOV in PO Slovenije v Trbovlje, v Zagorje, v Hrastnik, v Zidani most in v Litijo, ki se mora izvesti brez izgredov, z vsem orožjem priključi narodnoosvobodilni vojski in operira pod skupnim operativnim štabom proti vsakršnim sovražnim posredovanjem.

2. Takoj po vkorakanju partizanske vojske v omenjene kraje se sestavi operativni štab, v katerem bodo sodelovali oficirji NOV in trije oficirji avstrijske vojske, ki se bo predala. Operativni štab prevzame poveljstvo nad vsemi enotami.

3. Avstrijska vojska se pred predajo obvezuje:

a) da razoroži, zveže in postavi pod varno stražo vse verkšuce, gestapovce, četnike, belogardiste, žandarje in vse člane NSDAP;

b) da preda vse javne ustanove in urade nedotaknjene v roke NOV, prav tako vse rudniške naprave in urade ter njihove arhive in načrte. Ista določila veljajo tudi za vse tovarne;

c) da obvesti štab polka svoje podrejene, da ob vkorakanju enot NOV in PO Slovenije v omenjene kraje ne smejo izstreliti nobenega strela.

4. Po sestavi skupnega operativnega štaba se obe vojski zavezujeta, da bosta varovali druga drugo in se do zadnjega naboja borili za osvobojeno ozemlje.

5. Po predaji morajo imeti vsi oficirji in podoficirji na levem rokavu viden rdeč znak z žigom svojega polka.

6. Vse kršitve sporazumov bo obravnaval operativni štab.

7. V primeru, da bi kakšen partizan streljal na vojaka polka z vidno oznako, ga morajo takoj aretirati in predati skupnemu operativnemu štabu.

8. Po osvoboditvi Slovenije se omenjenemu polku zagotavlja povratek v Avstrijo.«

V organizaciji dobro zamišljene akcije pa je prišlo do težav. Štab Šlandrove brigade je prevzel pobudo in je 3. maja 1945 dvakrat pozval enote nemškega zaščitnega polka na vdajo, do katere pa ni prišlo. Avstrijski oficirji, ki so nameravali

z vojaštvom prestopiti na stran jugoslovanske armade, dogovora niso mogli uresničiti zaradi notranjega odpora nacističnih poveljnikov in vojakov, ki so vdaji odločno nasprotovali.

Štab IV. operativne cone je sprva predvideval, da bo postojanke v rudarskih revirjih zasedel Kamniško-zasavski odred. V razvoju dogodkov pa se je izkazalo, upoštevajoč razmere v zaščitnem polku Zidani most, da ne bo za izvedbo te akcije dovolj samo odred. Zato so 4. maja ustanovili operativni štab VI. in XI. brigade, odreda ter 1. bataljona III. brigade narodne obrambe. Za komandanta so določili Ivana Mušiča-Štefana, za političnega komisarja pa Marka Kukca-Roka. Spričo poročil političnih delavcev in obveščevalcev o pripravljenosti nekaterih posadk v Zagorju za vdajo je na novo ustanovljeni operativni štab izdal povelje za napad na postojanke v Zagorju. V napad, ki bi se naj pričel 4. maja ob pol sedmih zvečer, je štab določil Šlandrovo brigado, 1. bataljon III. brigade narodne obrambe in avstrijsko četo Kamniško-zasavskega odreda. Zidanškova brigada, ki se je medtem že premaknila iz Tuhinjske doline na Čemšeniško, je dobila nalogo zavarovati akcijo proti Trojanam in Litiji, odred pa proti Trbovljam.

Na dan, določen za napad je prišel v štab Šlandrove brigade nemški parlamentarec zaradi vdaje posadke v topliški šoli. Povedal je, da je padla morala vojakov tudi v Zagorju in Kisovcu, da pa je v teh postojankah še nekaj zagrizenih privržencev NSDAP, ki nasprotujejo kapitulaciji. Štab brigade je po parlamentarcu sporočil, da bo poslal v topliško šolo na pogajanja svoje predstavnike ter opozoril, da bo zahteval brezpogojno vdajo. Enoti v topliški šoli pa je obljubil, da ji bo po vdaji zagotovil umik iz Zagorja.

Zaradi predvidenih pogajanj je operativni štab preložil napad na 5. maj. Z novim poveljem je napad na Zagorje zaupal Šlandrovi brigadi. Zidanškova brigada je dobila nalogo, da se premakne proti Litiji ter da skuša tam in v Vačah navezati stike z Nemci. Posebej pa naj bi zavarovala območje ob Savi. Odredu in 1. bataljonu III. brigade narodne obrambe pa so naložili, naj bi skušala navezati stike z nemškimi oficirji v Hrastniku in Trbovljah s ciljem, da bi se tudi tamkajšnje postojanke vdale brez boja.

Štab Šlandrove brigade je razporedil svoje enote za napad, za zavarovanja ter za transport plena in ujetnikov. Nato

pa je 5. maja ob deseti uri poslal na pogajanja v topliško šolo svojega parlamentarca Antona Grašiča-Sava, ki sta ga spremljala dobro oborožena kurirja. Ker so se pogajanja zavlekla, sta krenila 1. in 2. bataljon v akcijo. Prvi bataljon je zavzel bunkerje na Kisovcu, od koder so se posadke umaknile sprva proti Zagorju, nato pa proti železniški postaji. Drugi bataljon pa je presenetil in razorožil stražarje bunkerjev na Cilenci. Posadke bunkerjev nad električno centralo so se prestrašile in zbežale v Zagorje, medtem ko se je posadka glavnega bunkerja na Gorici vdala. K vdaji je telefonično pozval namestnik komadanta brigade Milan Štajner-Kamnar tudi poveljnika postojanke v sokolskem domu, toda ta se je z vojaštvom umaknil proti železniški postaji. Po zavzetju bunkerjev nad Zagorjem je Anton Grašič-Savo z izstrelitvijo treh raket naznanil uspešen konec pogajanj. V Toplice je takoj vkorakal 1. bataljon z dvema četama 2. bataljona. Na dvorišču vojašnice so jih čakali razvrščeni vojaki in zloženo orožje. Medtem so se Nemci in verkšuci, ki so zbežali na železniško postajo, tam pripravljali pod vodstvom majorja Grietzlerja na obrambo. Napadla jih je ojačana četa kakih 200 do 250 mož drugega bataljona. Nemci so na poziv za vdajo odgovorili z močnim streljanjem. Borci so jih oblegali do mraka, potem se je Nemcem uspelo umakniti v Trbovlje. Po njihovem umiku je bilo Zagorje popolnoma osvobojeno. Prebivalci so navdušeno pozdravljali osvoboditelje in razobešali zastave, zvečer pa je bil velik miting. Naslednji dan so Nemci poskušali iz Trbovelj prodreti naprej z oklopnim vlakom, nato pa še z nekaj tanki. Vlak so borci prisilili k umiku, podobno pa je bilo tudi s tanki, ko so jih po dveurnem spopadu pregnali, enega pa uničili z mino. Prek Zelene trate, Sv. Urha in Sločnika so Nemci poslali iz Trbovelj okoli 2.000 mož. Borci Kamniško-zasavskega odreda in Šlandrove brigade so jim do večera, ko so Nemci prodrli na železniško postajo v Zagorju, prizadejali velike izgube. Da bi preprečila nepotrebne žrtve, se je Šlandrova brigada umaknila iz Zagorja 7. maja zjutraj.

Uspeh akcije je bil izreden: mobiliziranih je bilo 247 borcev, sovražnik je imel 50 do 60 mrtvih in ranjenih. Ujetih je bilo 485 Nemcev ter uničen tank. Zaplenili so 3 minomete s 400 minami, 16 mitraljezov, 15 brzostrelk, 30 pištol, okrog milijon različnega streliva, za okrog 200 mož opreme, 270

odej, večje količine sanitetnega materiala, živil in drugo. Padel je borec Ivan Šribar, štirje so bili ranjeni, trije pa pogrešani. Brigada se je leta 1945 s to akcijo prvič dobro oborožila in opremila ter se številčno zvečala na 803 borce.[24]

V skupni akciji operativnega štaba VI. in XI. brigade ter Kamniško-zasavskega odreda in 1. bataljona III. brigade NO je bila zelo uspešna poleg Šlandrove brigade tudi Zidanškova brigada. Po prejemu prvega povelja z dne 4. maja je zaradi zavarovanja osrednje akcije na Zagorje razvrstila svoje enote proti zahodu v obliki polkrožnega obrambnega sistema. Ta se je pričel od železniške proge blizu Renk in je povezoval položaje Jablana—Sv. gora—Mlinše—Kolovrat—vzhodno od Trojan ter Zaplanina. Toda novo povelje z dne 5. maja se je po vsebini od prvega močno razlikovalo. Zahtevalo je poleg nagle prerazporeditve enot proti Litiji, Vačam in Savi tudi povezave z vodstvi sovražnikovih postojank s ciljem dogovorov o njihovi vdaji. Čete in bataljoni so bili zaradi izvrševanja različnih povelj kar naprej na pohodih, štabi pa venomer pred novimi in vse težjimi nalogami. Z zavarovanji na tako obsežnem območju in izpolnjevanjem številnih drugih obveznosti pa so brigado v tem času že lažje obremenjevali, saj je imela pet bataljonov in prek 600 borcev.[25]

Štab Zidanškove brigade je 5. maja svoje enote prerazporedil na zavarovanja, hkrati pa je stekla akcija za povezovanje z nemškimi postojankami. Štab brigade se je takrat nastanil zaradi boljšega izvrševanja nalog v vasi Ržišče pri Litiji. Tu so sestavili pismi za Nemce v Litiji in Ponovičah. V postojanki sta jih odnesla partizanska sodelavca Gojko Vidovič iz Litije in dekletce staro okoli 9 let. Obe pismi sta v besedilu med drugim vsebovali ultimat nemškim posadkam za vdajo. Nemški oficirji iz litijske garnizije na pismo niso odgovorili, medtem ko so iz Ponovič poslali svoje predstavnike na razgovore v gostilno Štrahar pod utrjeno graščino Obenem z akcijo na Litijo in Ponoviče pa je tekla tudi akcija s postojankama v Vačah in Savi. Ko je 6. maja na Ponovičah kazalo, da se bo posadka, ki je štela 92 mož, vdala, so nastale nepredvidene težave. Ker je brigada med Litijo in Ponovičami minirala železniško progo in pretrgala telefonske napeljave, se je tu ustavil transport nemških ranjencev, ki ga je spremljala dobro oborožena enota. Poveljnik zavarovanja

transporta major se je napotil z delom vojaštva po informacije do poveljstva posadke, ki je bilo nedaleč nad progo v srednjeveškem gradu Ponoviče. Do obzidja pa je prišel ob nepravem času. Tu je zatekel poveljnika postojanke s partizani, ki se je za vdajo posadke odločil. Med obema Nemcema je prišlo do ostrega besednega spopada. Major, ki je prišel s proge, je očital stotniku — poveljniku postojanke, da je izdajalec ter mu grozil, da bo z njim obračunal. Toda tudi ta je bil oster in se mu ni pokoril. Prepričeval ga je o skorajšnjem koncu vojne ter ga opozoril, da je v teh dneh nesmiselno in neodgovorno vsako nadaljnje prelivanje krvi. Major bi verjetno postopal odločneje, toda proti svoji skupini kakih 60 mož je imel posadko iz postojanke, četo 1. bataljona komandirja Alojza Petana-Slavka in političnega komisarja Vlada Steblovnika ter še nekaj manjših enot, ki pa so bile nekoliko oddaljene. Ko je uvidel svojo nemoč, je zahteval od predstavnikov komande čete in štaba 1. bataljona, da ga pri nadaljevanju prevoza ranjencev proti Zidanemu mostu ne ovirajo. Ti so mu odvrnili, da nimajo za to pooblastil ter ga napotili na pogajanja v štab brigade. Vojaški motor s prikolico je nato odpeljal nemška oficirja s spremljevalcema, ki ju je določil štab bataljona. V štabu brigade so jima dejali, da se morajo vsi vdati in položiti orožje, na kar bodo transportu ranjencev dovolili nadaljevati vožnjo. V štabu brigade so pogajanja namenoma zavlačevali, ker so hoteli ves transport z zaščito, ki je štela približno 180 vojakov, obkoliti in zajeti. Spričo prevelike oddaljenosti in razdrobljenosti enot pa se jim to ni posrečilo. Nemci in zaščita transporta v vdajo niso privolili, temveč so se po vrnitvi do proge z vlakom naglo umaknili v Litijo. Drugače pa je bilo v Ponovičah. Tu se je posadka 92 mož po dokončnih pogajanjih s člani štaba brigade vdala ter izročila brigadi mnogo orožja, streliva in vojaške opreme Zajetim Nemcem je štab brigade zagotovil varnost. Razoroženi in pod nadzorstvom so bili nato začasno pri brigadi. Četa Alojza Petana-Slavka se je po umiku Nemcev nastanila v gradu in je na več mestih minirala progo proti Litiji. Ponoči je dobila povelje za umik ter se na Sv. planini priključila brigadi.

Medtem ko so v predpoldanskih urah tekla pogajanja na Panovičah, je del 1. bataljona pod vodstvom komandanta Ivana Kovačiča-Gandija krenil proti sovražnikovi

postojanki Savi. Tudi tukaj je štab brigade navezal stike z Nemci zaradi vdaje. S prihodom do postojanke pa so borci ugotovili, da so se Nemci nepričakovano in v naglici umaknili proti Zidanemu mostu. Približevanje partizanov njihovi postojanki in njihove akcije na območju Ponovič so se tako prestrašili, da so na begu v postojanki pustili nepoškodovane protiletalske topove.[26]

Na območju Vač so bili ta dan aktivni Ruski, 4. in 3. bataljon. Ker se s postojanko zaradi vdaje niso mogli dogovarjati, jo je napadel Ruski bataljon. Čeravno je v teh dneh štel že približno 120 borcev, ki so nemške položaje hrabro napadli, pa sovražniku vendar niso mogli do živega. Po nekajurnem obleganju so Nemci izvedli iz postojanke močan izpad. Tedaj so se vključili v boj še borci 4. bataljona. Štab brigade pa je poslal na pomoč tudi 3. bataljon. Nemci so uvideli, da jih obkoljuje vse več partizanov, zato so se še pred vstopom 3. bataljona v boj iz postojanke prebili. Kot s postojankama v Ponovičah in na Savi je bil sedaj konec tudi postojanke v Vačah.[27]

Od Vač, Ponovič in Save se je glavnina enot Zidanškove brigade 6. maja umaknila v Dobrljevo, Čemšenik in še v nekatere vasi na tem območju. Del enot in nekaj članov štaba pa je ostalo v bližini Litije.

Naslednji dan so Nemce v Litiji ponovno pozvali, naj se vdajo. Za primer negativnega odgovora pa so zbirali podatke za napad brigade na postojanko. Sodeč po razgovorih, do katerih je prišlo z nekaterimi nemškimi oficirji, je kazalo, da se je posadka pripravljena pod določenimi pogoji vdati. Posvetovanje med nemškimi poveljniki pa so se tako zavlekla, da so borci Zidanškove med tem prejeli povelje štaba XIV. divizije za takojšen premik. Ker so krenili na pot takoj, so bila pogajanja pretrgana.

V Čemšeniku je brigada 7. maja zvečer organizirala uspel miting, ki se ga je med drugim udeležilo tudi precej oficirjev, podoficirjev in vojakov iz bivše postojanke Ponoviče. Ti so še s posebnim navdušenjem odobravali izvajanja nastopajočih. Zidanškova brigada je 8. maja oddala 92 nemških ujetnikov Šlandrovi brigadi, ta pa jih je kakor ujetnike iz Zagorja oddala Kamniško-zasavskemu odredu. Za postojanko v Litiji se je po umiku Zidanškove izkazalo, da so v njej med

dogovarjanji še prevladovali nacistično razpoloženi oficirji. Posadka se je umaknila komaj v noči na 9. maj, zjutraj pa sta v mesto vkorakala Dolenjski odred in komanda mesta Litija.

Poudariti je treba, da je Zidanškova brigada razvila zlasti 6. maja veliko akcijsko dejavnost ter dosegla pomembne uspehe. Posebej pa je treba omeniti zavzetost štaba brigade pri smotrnem reševanju vseh nalog tega dne. K uspešnemu razpletu dogodkov pa sta zlasti pripomogla litijski domačin načelnik štaba Ivan Belec-Beli, ki je kot dober poznavalec lokalnih razmer te prednosti spretno izkoristil ter politični komisar 1. bataljona prof. Ante Fiamengo, ki je s pisanjem pisem v nemškem jeziku in z aktivnim sodelovanjem v pogovorih z nemškimi oficirji mnogo pripomogel, da se je sovražnikova postojanka v Ponovičah vdala brez boja. Fiamengo je bil edini oficir, ki je odlično obvladal nemški jezik.[28]

Zidanškova brigada je v dneh od 4. do zaključno 6. maja izvedla vrsto uspelih akcij, hkrati pa je varovala proti zahodu enote Šlandrove brigade, ki so izvrševale osrednje naloge skupnega začasnega operativnega štaba. Enote Zidanškove brigade so v tem času odigrale dvojno vlogo. Postavile so zavarovanja proti zahodu, hkrati pa so izvajale akcije za likvidacijo sovražnikovih postojank, razorožitev njihovih posadk ter rušenje komunikacij. Podobno kot na Vranskem je brigadi tudi sedaj uspelo zapleniti precej orožja, streliva in vojaške opreme, kar je vse zelo potrebovala za številne borce, ki jih je mobilizirala po 1. maju.

Toda štab XIV. divizije se s pogajanji z nemškimi enotami ni strinjal. Dne 5. maja je poslal svojim enotam dopis, v katerem je ugotovil, da nekateri štabi razen pogajanj sklepajo premirja, ki škodujejo ugledu jugoslovanske armade. Štabom je zato ukazal, da se v prihodnje ne smejo pogajati, temveč da lahko zahtevajo le takojšnjo in brezpogojno kapitulacijo. S pripadniki nemške vojske pa naj ravnajo kot z ujetniki. Povelje je sklenil z opozorilom, da ne smejo pozabiti na izvršene zločine in vse gorje, ki ga je povzročila nemška vojska v naših krajih. Pri dogovoru z dne 3. maja 1945, ki se je nanašal na vkorakanje enot operativnega štaba v Trbovlje, Zagorje, Hrastnik, Zidani most in Litijo, so bili partizanski parlamentarci res nekoliko preveč popustljivi, medtem ko so bili predstavniki Šlandrove brigade na pogajanjih s posadko v topliški šoli pri Zagorju in predstavniki Zidanškove brigade

v Ponovičah v zahtevi po brezpogojni kapitulaciji z neznatnimi omilitvami dosledni. Velik uspeh Šlandrove brigade v Zagorju je bil dosežen z majhnimi žrtvami. Uspeh Zidanškove brigade, ki je bil seveda po številu zajetih Nemcev in po količinah zaplenjenega orožja, streliva in opreme manjši, pa je bil dosežen brez žrtev. Pogajanja so bila v obeh primerih usklajena z odločnim vojaškim posegom oziroma nastopom izredno koristna, saj so prihranila dragocene človeške žrtve. Povsem razumljivo je, da ne bi Šlandrovi brigadi uspelo samo z bojem zajeti 485, Zidanškovi pa 92 Nemcev ter zapleniti velik vojaški plen, zakaj postojanki bi se lahko napadalcem zelo uspešno upirali.[29]

Razoroževanje sovražnikovih enot in pohod v Celje

V dneh, ko so Šlandrova in Zidanškova brigada, Kamniško-zasavski odred in 1. bataljon III. brigade Narodne obrambe izvajali akcije za osvoboditev Zasavskih revirjev in nekaterih krajev ob Savi, so se preostale tri brigade XIV. divizije že ostro bojevale ob Dravi in Meži. Naloga Tomšičeve in Bračičeve brigade je bila najprej uničiti sovražnikovi postojanki v Dravogradu in Črni, tu zapleniti motorizacijo ter pospešeno nadaljevati pot proti Celovcu. Šercerjeva brigada je 3. in 4. maja napadala Dravograd, ki pa ga zaradi pomanjkanja težkega orožja ni mogla osvoboditi. Podobno se je končal v noči na 5. maj napad Tomšičeve brigade na močno utrjeno postojanko v Črni na Koroškem. V noči na 6. maj so Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada napadle postojanko v Črni, Žerjavu in Kotljah, toda tudi drugi napad na Črno ni uspel. Uspešna je bila le Bračičeva brigada, ki je pregnala sovražnika iz Žerjava in je pri tem zasegla tudi nekaj vojaškega plena.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je opozoril štab IV. operativne cone, da ne smejo njegove enote izgubljati dragocenega časa z napadi na močno utrjene postojanke, pač pa naj jih kar najhitreje obidejo in pospešijo pohod proti Celovcu. Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada so nato 6. maja pričele s pohodom v notranjost Koroške. Na ta dan je po osvoboditvi zapornikov v Begunjah krenil proti Celovcu tudi Kokrški odred. Sedmega maja je njegov 1. bataljon že osvobodil Bistrico v Rožu.

V teh dneh so se začele zbirati na Koroškem nemške in madžarske enote, ki so se umikale s fronte. Na območju Železne Kaple in Žitare vesi so glavnino XIV. divizije na njenem pohodu ustavile enote 14. SS divizije Galizien, s katero je imela nato več spopadov. Poleg velikih sovražnikovih enot pa si je prizadevala zavirati pohod enot NOV in POS tudi nova začasna koroška deželna vlada, ki ji je 8. maja gauleiter dr. Friedrich Rainer izročil oblast. Enotam Kokrškega in Koroškega odreda ji je uspelo preprečiti, da niso prve vkorakale v Celovec. V mesto se je 8. maja ob 11. uri pripeljala najprej neka angleška tankovska enota, okoli 14. ure pa sta se pripeljala z vlakom Kokrški odred in 1. bataljon Koroškega odreda. Naslednji dan je prispel v Celovec tudi del motoriziranega odreda jugoslovanske armade, ki je začel svoj pohod 3. maja iz osvobojene Bazovice pri Trstu.

Za Šlandrovo in Zidanškovo brigado je medtem 5. maja izdal glavni štab NOV in PO Slovenije povelje, da morata takoj kreniti proti Ljubljani. Obe brigadi je predvidel za sodelovanje v bojih za osvoboditev slovenskega glavnega mesta. Operacije med Zidanim mostom in Celjem je ukazal, naj prevzameta Kamniško-zasavski in Kozjanski odred ter poudaril, naj bi Šlandrova in Zidanškova brigada čimprej prodrli do Ljubljane ter da se ne bi zadrževali okoli majhnih postojank. Toda akcij, ki sta se jih prav na ta dan lotili, nista mogli pretrgati oziroma opustiti. Z nalogo, da bi povedel obe brigadi proti Ljubljani, je prišel 8. maja do njiju politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik. Šlandrova brigada je krenila na pot prva. V Zidanškovi brigadi pa je bil medtem še posvet političnih komisarjev, ki ga je sklical politični komisar brigade Slavko Kokalj-Jožko, na njem pa je sodeloval tudi politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik. Ko bi morala brigada na pohod proti Ljubljani, je dobil Dolničar iz glavnega štaba novo povelje, da morata Zidanškova in Šlandrova brigada kar najhitreje na Koroško in da se pri Celovcu pridružita drugim brigadam XIV. divizije. Dolničar je napisal novo povelje Šlandrovi brigadi in ji določil smer pohoda. Brigado je blizu Moravč dohitel pomočnik političnega komisarja 3. bataljona Zidanškove brigade Stane Dolanc ter ji izročil novo povelje. Brigada je takoj spremenila smer pohoda ter nadaljevala pot proti Savinjski dolini.

Do Celovca sta brigadi nameravali priti po najkrajši poti in sicer skozi Gornjo Savinjsko dolino ter čez Železno Kaplo.

Brigadi sta bili na pohodu vso noč, med potjo pa je borce veselo presenetila težko pričakovana vest o brezpogojni kapitulaciji nacistične Nemčije. Po enotah je zavladalo nepopisno veselje. V Radmirju je štab Zidanškove brigade ukazal krajši počitek, med katerim so se morale enote pripraviti za slovesen prihod v Ljubno. V partizansko mestece ob Savinji je brigada vkorakala 9. maja predpoldne s pesmijo in brigadnim praporom. Prebivalstvo je borce navdušeno sprejelo. Lepega sprejema pa je bila deležna tudi Šlandrova brigada, ki se je v Radmirju ustavila okoli 15. ure. Borce je dolg in pospešen pohod precej utrudil. Večina je legla in pospala, del enot pa je moral na zavarovanja. V Ljubnem je brigada zvečer priredila miting, na katerem se je zvrstilo več govornikov, ki so poudarjali nujnost obnove porušene domovine in seznanjali prisotne z zadnjimi velikimi vojaškimi in političnimi dogodki. Kulturno-zabavni del programa pa je še posebej prispeval k prijetnemu in veselemu razpoloženju na mitingu.[30]

V Ljubnem je dosegla Zidanškova brigada na svojem drugem vzponu višek številčnega stanja od ustanovitve. V petih bataljonih, prištabnih enotah in štabu brigade je imela 836 borcev in funkcionarjev.[31]

Zidanškova in Šlandrova brigada bi morali po krajšem počitku nadaljevati pohod skozi Solčavo na Koroško. Toda ko je hotel politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik odrediti premik, je dobil od obveščevalcev sporočilo, da se pomika proti Radmirju nemška motorizirana kolona. Tedaj je ukazal Šlandrovi brigadi, da jo ustavi, sam pa je odšel na pogajanja o vdaji. Nemški poveljnik je v razorožitev privolil, obenem pa je Dolničarja seznanil, da je njegova enota le ena od bočnih zaščitnic glavnine von Löhrove armade in da je njen štab v Braslovčah. Formacije nemške vojske, ki so se pomikale po Savinjski dolini proti Koroški, so pripadale 91. in 21. armadnemu zboru. V akcijo za razoroževanje nemških enot so šle enote Šlandrove in Zidanškove brigade. Ukrepati je bilo treba naglo, odločno in smotrno, hkrati pa akcijo vojaško zavarovati. Potem ko je bilo že vse v teku, je odšel Ivan Dolničar-Janošik na pogajanja z generalpolkovnikom Alexandrom von Löhrom. Zaupano nalogo sta brigadi

dobro opravili. Zjutraj 10. maja so Šlandrovci iz mozirske strani pripeljali v Radmirje 55 različnih vojaških avtomobilov z okrog 2000 vojaki, ki so bili povečini že brez orožja. Kljub temu pa so borci pri njih našli in zaplenili 115 pušk, nekaj brzostrelk, pištol ter precejšnje količine streliva opreme in oblek. Večji del orožja, streliva in opreme je zadržala Šlandrova brigada, preostalo pa je prevzela Zidanškova. Poudariti je treba, da je razorožila v Gornji Savinjski dolini nekaj nemških enot tudi Zidanškova brigada in da je ob tem zaplenila več vojaških tovornjakov ter nekaj terenskih in drugih motornih vozil. Natančnih podatkov o vojaškem plenu Zidanškove brigade ni, toda iz izjav udeležencev lahko preberemo, da je bilo poleg motornih vozil in precejšnjih količin pehotnega orožja, streliva, vojaške opreme, oblek in obutve zaplenjenih tudi nekaj topov. Plena je bilo skratka toliko, da so ga morali velike količine vskladiščiti organi ljudske oblasti in zalednih enot, ki so v tej akciji zelo prizadevno sodelovali.[32]

Po razdelitvi kamionov in drugih motornih vozil sta postali Šlandrova in Zidanškova brigada motorizirani pehotni enoti. Povelje glavnega štaba, da morata prispeti čimprej v Celovec, je bilo še vedno v veljavi. Toda reke nemških in kvislinških enot, ki so se pomikale s Hrvatskega po vseh cestah proti Koroški, so narekovale štaboma IV. operativne cone in XIV. divizije, da obe brigadi zaradi nastalega stanja ustrezno preusmerita. Spričo odsotnosti operativnih enot IV. operativne cone v Celju in Mariboru je bilo treba v ti pomembni slovenski središči poslati takoj po eno brigado, od koder bi nato po opravljenih nalogah nadaljevali pot na Koroško. Politični komisar Ivan Dolničar-Janošik je ukazal Šlandrovi brigadi, da pohiti v Celje, kjer naj razorožuje nemške in kvislinške enote ter prispeva k vpostavitvi reda in varnosti prebivalstva. Zidanškovi brigadi pa je naložil, da pride čimprej v Maribor in da opravlja v njem enake naloge. Še pred odhodom Zidanškove brigade iz Ljubnega so poslali po Dolničarjevem ukazu v Maribor Alberta Rajerja-Boruta, političnega komisarja 2. bataljona in njegovega kurirja Igorja Ponikvarja. Rajerja, nekdanjega učitelja, so morali nemudoma poslati za političnega komisarja komande mesta Maribor. Za prevoz so jima oskrbeli osebni avtomobil, ki je odbrzel v Maribor.[33]

Ker je brigadama primanjkovalo šoferjev, so obdržali precej Nemcev in jim zagrozili z najstrožjo kaznijo, če bodo sabotirali.

Prve enote Šlandrove brigade so krenile iz Radmirja proti Celju 10. maja 1945 ob 11. uri, medtem ko je njen 1. bataljon krenil ob 15. uri. Na poti so zajeli 3000 nemških vojakov, ki so bili povečini že brez orožja ter jih transportirali v Radmirje in Ljubno. Vojaški plen je bil ogromen. Okoli 200 motornih vozil, 40 težkih topov, 220 vozov, 600 konj in velike količine streliva. Ves plen je brigada oddala zalednim oblastem v Polzeli, Braslovčah, Žalcu in Petrovčah. Med Nazarjami in Braslovčami jo je dohitel politični komisar Dolničar in ji dal nadrobna navodila za delovanje v Celju.[43]

Zidanškova brigada je krenila iz Ljubnega proti Mariboru 10. maja popoldne. V bližini Letuša je naletela na močno kolono oboroženih ustašev. Bataljon, ki je bil na čelu brigade, je zaprl cesto, zasedel položaje, ustaše pa pozval k vdaji. Ti v vdajo niso privolili; potem je prišlo do spopada. Ustaši so si hoteli nadaljevanje pohoda zagotoviti s prebojem. Bataljon je na območju Letuša zavzel nekaj pomembnih točk ter jih držal do prihoda bataljona, ki mu je sledil in priskočil na pomoč. Za njima so se pripeljale tudi druge brigadne enote. V

Na levi partizanska motorizirana kolona, na desni razorožena nemška kolona cesti med Žalcem in Gornjim gradom maja 1945

istem času pa je prispela iz Celja glavnina ustaške kolone, ki je štela več tisoč do zob oboroženih mož. Štab brigade ni hotel tvegati ponovnega spopada. Pod vodstvom komandanta Cvelbarja so se z ustaši v Letušu domenili, da se na pohodu do Celja ne bodo napadali. Spričo več tisočglave ustaške vojske, ki je skušala priti skozi Savinjsko dolino čim prej do Angležev na Koroško, je bilo prebivalstvo v krajih, skozi katere so šli, zelo zaskrbljeno. Tudi borci Zidanškove brigade niso bili ob nadaljevanju pohoda proti Celju brez skrbi. Grozeči pogledi do zob oboroženih ustaških klavcev, ki so jih spremljali vso pot, so jih opozarjali, da morajo imeti orožje za primer spopada nepretrgoma pripravljeno. V Žalcu je navdušeno prebivalstvo brigado zadržalo za približno pol ure. Borce so obsuli s cvetjem, prinesli pa so jim tudi dobrih jedi in pijač.[35]

Šlandrova brigada se je medtem ob pol petih popoldne pripeljala v Celje. Tu so borci napadli čelni blindi predhodnice ustaške divizije ter ju razorožili. Preostale posadke blindiranih vozil iz ustaške predhodnice, ki se o vdaji niso hotele pogajati, so se začasno umaknile, enote Šlandrove brigade pa so v Celju zasedle magistrat, Sokolski dom in vojašnico. Šlandrova brigada je bila prva operativna enota, ki se je pripeljala v Celje. V presledku nekaj ur pa se je v mestu prisrčno pozdravljena ustavila tudi Zidanškova brigada. Navdušeno prebivalstvo jo je obstopilo, mladina pa ji je slovesno izročila zastavo s posvetilom: Našim osvoboditeljem — mladina mesta Celje.

Ob prihodu obeh brigad v Celje je bil položaj na tem območju zelo kritičen. Tu so se zbirale skoraj vse nemške in kvislinške enote, ki so se umikale s Hrvatskega. Po naglem predoru enot III. jugoslovanske in I. bolgarske armade do Maribora in naprej ob Dravi ter po hitrem napredovanju IV. jugoslovanske armade na Gorenjsko je predstavljalo Celje edini prehod za umikajočo se sovražnikovo vojsko prek Savinjske, Šaleške, Mislinjske in Mežiške doline s ciljem preboja v angleško ujetništvo na Koroško. Po pogajanjih v Letušu je moral generalpolkovnik von Löhr ukazati svojim enotam, da se ustavijo in izročijo enotam jugoslovanske armade težko orožje in opremo. Na pogajanjih, ki so sledila s predstavniki IV. operativne cone v Topolšici, je podpisal vdajo svoje armadne skupine. Po cestah, ki vodijo proti Celju, so se valile kolone nemškega in kvislinškega vojaštva. Šlandrovi

brigadi je bilo ukazano, da jih čim več razoroži in usmeri po poteh mimo Celja predvsem proti Mariboru ter Savinjski in Šaleški dolini. Štab je zato razporedil glavnino enot v okolico mesta, preostale enote pa je poslal razoroževat sovražnikovo vojsko v mesto, na zavarovanje železniške postaje, vzdrževanje reda in na manifestativni pohod po celjskih ulicah, ob katerem so domačini prisrčno pozdravili Šlandrovce kot osvoboditelje.

Zaradi nemških in kvislinških kolon, ki so jih Šlandrovci ustavljali ter razoroževali, so morali biti borci Zidanškove med krajšim prehodom skozi mesto v vojaški pripravljenosti. Po njenem odhodu proti Mariboru je ostala Šlandrova brigada 10. maja v Celju z dokaj odgovornimi in težkimi zadolžitvami.[36]

Prihod v osvobojeni Maribor

Kmalu nato, ko je Zidanškova brigada zapustila Celje, je naletela na kolono hrvatskih domobrancev, v kateri je bilo tudi nekaj Nemcev in ustašev. Po uspeli razorožitvi je pot nadaljevala. Zatem se je srečevala še z večjimi ustaškimi enotami, ki jih pa zaradi izkušenj pri Letušu in v Celju ni poskušala razorožiti.

Prvi kamioni so pripeljali do Konjic in tukaj počakali, da bi jih dohiteli še drugi. Ker jih ni bilo kake četrt ure, so bili v štabu že v skrbeh, da se niso spopadli z ustaši, ali da se ni morda zgodila nesreča. Takrat pa sta se izza ovinka prikazala kamiona. Drugi kamion se je počasi ustavil, medtem ko je prvi zdrvel mimo zadnjih treh stoječih v koloni ter treščil v naslednjega. Trčenje je zahtevalo dve človeški žrtvi. Hudo poškodovana borca sta na prevozu v bolnišnico izdihnila. Pri brezvestnem šoferju je bil takoj dežurni oficir brigade. Ko ga je potegnil iz kabine, je ugotovil, da se zaradi močne vinjenosti komaj drži na nogah. Čustveno prizadet zaradi tovarišev, ki sta vsa polomljena hudo trpela in pred njim umirala, se je nad pijanim šoferjem tako razburil, da je snel brzostrelko in ga ustrelil. Ukrep dežurnega oficirja so odobravali številni borci in starešine, ki so se zbrali na kraju nesreče. Vsem borcem je bilo v teh dneh večkrat zabranjeno segati prekomerno po pijači, zlasti pa je to veljalo za šoferje. Po tem razburljivem dogodku se je izkazalo, da je bil šofer ruske narodnosti, sicer pa znan kot dokaj nediscipliniran vo-

jak in nepoboljšljiv pijanec. Starešine so spričo hude nesreče ponovno opozorili vse borce, da bo vsak, ki se bo opijal ali kako drugače vnašal nered v enote, najstrožje kaznovan. Pod vtisom tragičnega dogodka je kolona krenila naprej.[37]

Čim bolj se je približevala Mariboru, tem težje so si vozila utirala pot. Na cesti je bilo polno sovražnikovih enot, vojaških ujetnikov, enot III. JA, raznih zalednih enot in drugih. V Maribor je brigada prispela ponoči okoli 22. ure. Intendanti in kuharji so pripravili večerjo, predstavniki komande mesta pa so se potrudili za prenočišča. Večino so razporedili v kinodvorano in hotel Orel, ki pa je bil tedaj tako izropan, da je v glavnem na hotel opozarjalo le njegovo ime. Za štab brigade in tudi za bataljonske štabe pa to noč ni bilo počitka. Člani štaba brigade so se sešli z generalom Ladom Ambrožičem-Novljanom, predstavnikom glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ki jim je ukazal, da naj poskrbijo le za prehrano moštva in da s pohodom na Koroško takoj nadaljujejo. General Ambrožič je posredoval, da je dobila brigada potrebno gorivo in mazivo za vozila ter nekaj živeža in drugih potrebščin, ki jih je za pot nujno rabila. Štabu je ob slovesu naložil, da se mu v roku 24 ur oglasi iz Celovca.

Kako težko je bilo v teh dneh nabaviti gorivo, je treba to ob primeru potreb za Zidanškovo brigado posebej omeniti. Ko ga niso mogli dobiti dovolj v Mariboru, je moral politični komisar 3. bataljona Vinko Virt-Gorki ponj s kamionom v Slovensko Bistrico in Celje. Tako je bila brigada komaj po njegovi vrnitvi zmožna nadaljevati pohod. Noč na 11. maj je potekala v znamenju naglih priprav za pohod na Koroško.[38]

Z nenadnim prihodom v Maribor se je Zidanškova brigada po dobrih desetih mesecih vrnila na rob pohorskega operacijskega območja, na katerem je nastala in kjer se je bojevala pol leta. V Maribor se je pripeljala brez ovir. Bojev za mesto ni bilo. V nevarnosti, da bodo obkoljene in uničene, so se nemške enote iz njega umaknile proti Koroški v glavnem že do noči 8. maja 1945, njihovi zadnji oddelki, skupinice in posamezniki pa ponoči in zjutraj 9. maja. Nekaj članov komande mesta Maribor s komandantom majorjem Štefanom Pavšičem-Juretom je prišlo v mesto že proti večeru 8. maja, medtem ko so se patrulje in oddelki bolgarske vojske, ki so prišli od Lenarta v Slovenskih goricah in Ptuja ob približno

istem času, ustavili v mestnih predmestjih. Devetega maja zjutraj je skupina nemških policistov streljala iz Velike kavarne po mostu na skupino bolgarskih vojakov. Po obojestranskem previdnem obstreljevanju so se Nemci okoli 8. ure umaknili proti Koroški. Nedolgo zatem je pripeljal čez dravski most oddelek nemških tankov. Posadke so streljale na prebivalce, ki so se pričeli zbirati, na bolgarske vojake ter po hišah in slovenskih zastavah, ki so jih domačini že na več mestih razobesili. Smrtne žrtve zločinskih tankistov so bili sodelavci Osvobodilne fronte Bogomir Ferjančič in Jože Šušteršič ter neznana ženska. Bilo pa je tudi več ranjenih. Nemški tankisti so se po opravljenem zločinu in preplahu, ki so ga povzročili, odpeljali proti Koroški. Okoli 9. ure so se ta dan iz Ruš v Maribor prvi pripeljali z osebnim avtomobilom obveščevalca Stane Terčak, Franjo Holc, njun sodelavec Leopold Kaudek in kurir Ivan Turinek-Zvone. Nato so se v mesto pripeljale partizanske skupine iz vseh strani. Članica okrožnega komiteja KPS Maribor Marija Falež-Mica Rokova je s sodelavci po razoroževanju nemških in kvislinških enot na železniški postaji Rače organizirala odhod v Maribor z dvema avtomobiloma. Okrašen z zastavo in cvetjem je prvi vozil gasilski avtomobil. Poleg šoferja so bili na njem še aktivista Anton Pšeničnik in Jože Namestnik ter partizan Bruno iz Hoč. Za njim je vozil osebni avtomobil obveščevalni oficir Jože Gašperšič, v njem pa so bili še Mica Rokova ter aktivista Franc Krepfl in Miha Granda. Nekaj po 10. uri jih je skupina Mariborčanov na trgu revolucije prisrčno pozdravila. Okrog 13. ure se je z manjšim tovornim avtomobilom pripeljala prav tako iz Rač skupina političnih delavcev in partizanov, ki jo je vodil sekretar okrožnega komiteja KPS Maribor Jože Gričar-Metod. V skupini so bili Olga Čerin, Alenka Lapajne, Vlado Marčinko, Zdenka Rojšek, pripadniki narodne zaščite in kurirji. Največja partizanska skupina je prišla v Maribor okoli 15. ure s Kozjaka. Vodila sta jo član okrožnega komiteja KPS Maribor Pavle-Baloh-Peter in sekretar okrajnega komiteja Maribor levi breg Franc Zalaznik-Leon. V njej so bili Jože Globačnik-Srečko, Danica Vogrinec in drugi. Ljudje so aktiviste in partizane, ki so šli strnjeni kot četa, na njihovi poti od Kamnice do središča mesta, povsod sprejemali s cvetjem in jih navdušeno pozdravljali. V popoldanskih urah so se z gasilskim avtomobilom pripeljali z Dravskega polja še znajd-

ljivi obveščevalci Maks Kosi, Franc Šolar, Zlatko Gojčič, aktivistka Irma Kosi in mitraljezec, domačin iz Prekmurja Avtomobil so zaplenili funkcionarjem nacističnega delovnega taborišča Strnišče že 7. maja, v mesto pa jih je pripeljal nemški ujetnik. V teku dneva pa je prišlo s Pohorja v Maribor tudi več članov oblastnega komiteja KPS in pokrajinskega odbora OF za Štajersko s sekretarjem Sergejem Kraigherjem. Za bolgarskimi vojaškimi enotami je prišlo v Maribor 9. maja tudi nekaj zveznih oficirjev Rdeče armade. Kot predstavnik glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter SNOS pa se je pripeljal s svojimi sodelavci general Lado Ambrožič-Novljan. Skozi prve bolgarske enote, ki so šle od Lenarta proti Mariboru, se je zjutraj 9. maja prerinil osebni avtomobil, v katerem so se peljali Ante Jukič-Mato, načelnik štaba III. brigade korpusa narodne obrambe Jugoslavije in člani štaba 5. bataljona te slovenske brigade. V Mariboru so mobilizirali tri avtobuse in jih poslali do Lenarta po bataljon, ki je štel približno 600 mož. Ker niso mogli vsi v avtobuse, so se avtobusi z dodanimi tovornjaki vrnili. Ta prva večja slovenska vojaška enota je prispela v Maribor pozno popoldne. Njeni funkcionarji so jo takoj razporedili na zavarovanja industrijskih in prometnih objektov ter javnih poslopij. Okoli 23. ure pa se je s kamioni pripeljal po bojih pri Konjicah tudi 3. bataljon III. slovenske brigade KNOJ, medtem ko so se komandant te brigade Tone Vratanar-Antonesku, namestnik komandanta Zdravko Gomezel-Janez, pomočnik političnega komisarja Vinko Smolnikar in še nekateri pripeljali že okoli 21. ure.

Okrožni odbor OF Maribor je proti večeru sklical zborovanje na Glavnem trgu. Približno tisoč Mariborčanom sta govorila sekretar okrožnega komiteja KPS Jože Gričar-Metod in član slovenskega narodnoosvobodilnega sveta Bogdan Osolnik. Naslednje jutro 10. maja je v Maribor vkorakala I. Prekmurska brigada, ki je prišla iz Murske Sobote. Za njo pa so vkorakale močne enote 51. vojvodinske divizije III. jugoslovanske armade. Štab 51. divizije je izdal še isti dan svojim enotam strogo povelje, da morajo zastražiti vse tovarne, preprečiti krajo strojev, izdelkov in surovin ter s tem poveljem seznaniti predstavnike bolgarskih enot, ki so se organizirano lotile ropa na vseh področjih.

Zidanškova brigada je prišla v Maribor razmeroma hitro, vendar je v mesto pred njenim prihodom vkorakalo že

več partizanskih skupin in precej enot bolgarske in jugoslovanske armade. Pripeljala se je skoraj neopazno in prav tako neopazno se je vso noč na 11. maj ter zjutraj pripravljala za odhod na Koroško. Prebivalstvo je ob njenem prihodu že spalo. Po mestu pa so križarile vojaške enote in patrulje. Sprejema kot ga je bila brigada deležna v Ljubnem, Žalcu, Celju in drugod v Mariboru iz razumljivih vzrokov ni doživela. Tu so veljali za nočne ure v prvih dneh osvoboditve iz varnostnih razlogov strogi predpisi komande mesta Maribor. Z njimi in drugimi učinkovitimi posegi je komandi mesta uspelo v najkrajšem času v mestu vzpostaviti red in mir ter zagotoviti razmere za pričetek normalnega življenja v njem.[39]

Ruski bataljon gre iz brigade

Nekaj ur po prihodu v Maribor sta prišla v štab brigade oficirja Rdeče armade in zahtevala, da se takoj preda z orožjem in vozili njihovi komandi celotni Ruski bataljon. Po pogajanjih je štab brigade obljubil, da bo zjutraj predal vse borce Ruskega bataljona, vendar brez orožja in vozil, v kar sta oficirja Rdeče armade privolila.

Brigada je bila 11. maja predpoldne razvrščena po bataljonih. Med čitanjem dnevnega povelja o predaji Ruskega bataljona in premiku na Koroško je prišlo nekaj vojakov in oficirjev Rdeče armade, ki so bataljon prevzeli. Borci in borke Ruskega bataljona, ki so bili v brigadi že dalj časa, med partizane pa so zbežali iz nemških koncentracijskih taborišč, so jokaje zapuščali enoto in tovariše. Z negotovostjo pa so odhajali tudi borci, ki so se vključili v brigado v njenem zadnjem obdobju. Večina je želela ostati v brigadi, kar pa ni šlo. Štab se je zavzemal, da bi Ruski bataljon še naprej ostal v sestavi brigade, vendar zaman. Nekdanjim taboriščnikom in borcem, ki so se v bojih izkazali, je štab brigade napisal pozitivne karakteristike, to pa je bilo tudi vse, kar je lahko v teh trenutkih zanje storil. Nekaj borcev Ruskega bataljona je zbežalo nekoliko pred oddajo bataljona, z Rusinjo Panjo pa je zbežal tudi komandant Ruskega bataljona Tomislav.

Zakaj so se borci Ruskega bataljona rdečearmejcev bali. Ti so imeli stroga navodila, da raziščejo pot vsakega sovjetskega državljana, kako je prišel v nemško ujetništvo in kak-

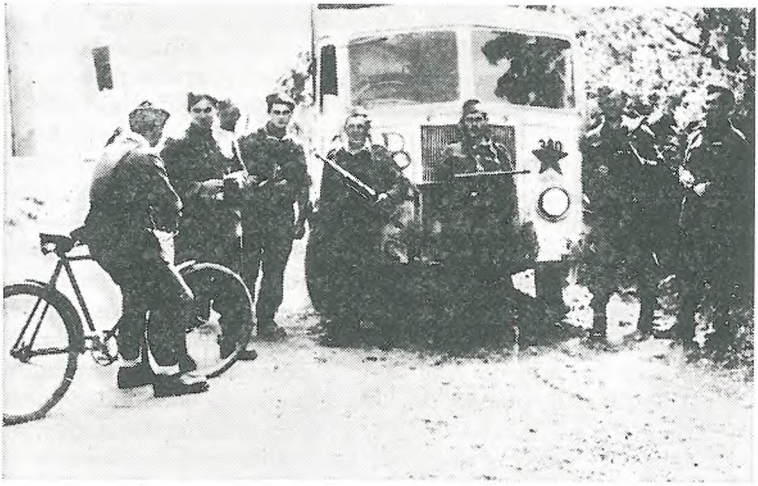
šno je potem bilo njegovo nadaljnje vedenje. Z željo, da bi preprečili nadaljnje množične vdaje sovjetskih vojakov Nemcem in da bi se vse sovjetsko ljudstvo odločno bojevalo proti napadalcem, so v Sovjetski zvezi do skrajnosti zaostrili odnos v boju do nacistov in omahljivcev v svojih vrstah. Razsulo velikih enot Rdeče armade leta 1941 v Ukrajini je opozorilo Sovjete, da morajo pričeti proti sovražnikom, kakršni so bili nemški nacisti, odločen in vsestranski osvobodilni boj. Iz teh razmer in obdobja, ko se je pričel sovjetski narod bojevati za svoj obstoj in osvoboditev, izhajajo tudi skrajna stališča, da se ne sme Nemcem vdati noben pripadnik Rdeče armade in da se ne smejo pustiti njihovi državljani odpeljati v taborišča. Borci sovjetskih narodnosti, pripadniki NOV in PO Jugoslavije, so ta stališča dobro poznali ter izjavili še pred stikom z enotami Rdeče armade, da jih bodo njihovi ob srečanju prevzeli in postrelili. O tem, kako so Sovjeti postopali s približno 110 borci in borkami Ruskega bataljona Zidanškove brigade ni znano. Pripadnike enot ROA (Ruske osvobodilne armade), ki so jih ustanovili in vodili Nemci, so zagotovo kaznovali. Do borcev, ki so šli med partizane iz nemških koncentracijskih taborišč pa so bili verjetno uvidevni. To lahko sklepamo tudi iz vsebine pisem, ki so jih po vojni pisala iz Sovjetske zveze bivšim soborkam pri nas dekleta Ruskega bataljona.

O kazenskih ukrepih proti bivšim vojakom vlasovskih enot pa govori izjava komandanta brigade Viktorja Cvelbarja-Staneta. V njej med drugim navaja, da se je med šolanjem v Sovjetski zvezi srečal z nekdanjima borcema Zidanškove in Tomšičeve brigade, ki sta bila pred vstopom v NOV med vlasovci. Prvi je bil obsojen na osem, drugi pa na šest let prisilnega dela[40]

Zidanškova brigada v Celovcu

Slovo Zidanškove brigade od Maribora je bilo kratko — vojaško. Za počitek ni bilo časa, dolžnosti garnizijske službe pa so opravljale druge enote. Edina partizanska brigada, ki je bila ustanovljena najbližje Mariboru — na Pohorju, je morala 11. maja predpoldne zaradi zaključnih operacij proti osredotočenim nemškim in kvislinškim silam na Koroško. Večina borcev se je vkrcala na kamione, manjši del pa se je odpeljal po Dravski dolini po pravkar popravljeni železniški

progi z vlakom. Cilj njihove vožnje je bil Dravograd, kjer bi se morali pridružiti večini brigadnih enot in nato nadaljevati pohod proti Celovcu. Na prevozu do Dravograda niso imeli težav, drugače pa je bilo z enotami, ki so se odpeljale z motorizacijo. Cesta, ki pelje po levi strani Drave proti Dravogradu, je bila domala zatrpana z neskončno dolgimi kolonami vojaštva. To je bila prava pisana druščina. Na vozovih in konjih so prevladovale bolgarske enote, nekaj je bilo enot III. jugoslovanske armade, tu in tam pa je bilo videti oficirje ali patrulje Rdeče armade. K še večji gneči na preozki cesti so prispevali civilni begunci iz Hrvatske, Srbije, Bosne, Hercegovine in Črne gore, ki so si prizadevali z vozovi in peš priti čimprej do Angležev. Z dravograjske strani pa so takrat že vodili pripadniki JA posamezne skupine vojnih ujetnikov. Za razliko od drugih, ki niso imeli motorizacije, se je Zidanškova brigada prebijala proti Dravogradu razmeroma hitro. Toda na drugi polovici pota do Dravograda je prišlo do zastoja. Neki vojaški avtomobili in vozovi so popolnoma zagozdli cesto. Prišlo je do hudega spora z bolgarsko vojsko, ki ni hotela napraviti prostor kamionom Zidanškove brigade. Da ni prišlo do streljanja, je preprečil polkovnik Rdeče armade, ki se je pripeljal na čelu zaplenjenih vozil od Dravograda. Bolgari so bili po njegovem posredovanju v trenutku pripravljeni storiti vse potrebno. Polkovnik Rdeče armade je zastoj prometa rešil tako, da je ukazal zmetati nekaj vozil s ceste naravnost v Dravo. Brigada je nato nadaljevala pot, toda blizu Mute se je z Bolgari zopet sprla. Medtem ko so funkcionarji štaba brigade vstopili v neko hišo, so Bolgari razorožili šoferja štaba brigade in mu s silo odvzeli osebni avtomobil. Spričo te predrznosti je štab brigade protestiral pri bolgarskem poveljstvu in zahteval, da mu takoj vrnejo osebni avtomobil. Toda vse je bilo zaman, bolgarski oficirji so opravičevali svoje dejanje, da so vzeli avtomobil za svojega generala. Na prizorišče spora je prišel kapetan Rdeče armade, ki je obe strani pomiril, spor pa je rešil tako, da je osebni avtomobil zasegel zase in za svoje spremljevalce. Brigadi je v določenem pogledu vendar ustregel, ker se je potem vozil na čelu kolone ter s svojim ugledom in odločnimi povelji krčil pot do Dravograda. Sem se je brigada pripeljala zvečer. Ob približno istem času pa se je pripeljal v Dravograd tudi

Borci brigade sredi maja 1945 v Velikovcu

del brigade z vlakom. V Dravogradu je brigada razorožila nemški transport, ki je bil na umiku proti Avstriji. Vsa brigada se je ob tem odlično opremila in oboroţila, sicer pa je bilo v tem času orožja in opreme že kar na pretek. Na poti po Dravski dolini so prebivalci brigado prisrčno pozdravljali, veselo in živahno pa je bilo tudi v Dravogradu. V njem so borci prenočili, na pot proti Celovcu pa so krenili naslednjega dne 12. maja popoldne. Blizu Celovca je brigadno kolono dohitel avtomobil, ki je vozil radijsko postajo. Ker se je šofer tega avtomobila odpeljal iz Maribora proti Ptuju, je bila brigada 24 ur brez radijske zveze s štabom XIV. divizije. Med Velikovcem in Celovcem je brigada srečala angleške vojaške enote. V Celovec pa se je pripeljala 12. maja ponoči. Mesto je bilo polno angleškega vojaštva ter borcev raznih enot IV. operativne cone in motoriziranega odreda JA. Tu se je na prehodu v Velikovec nekaj časa zadrževal tudi del štaba IV. operativne cone s komandantom Petrom Stantetom-Skalo. Po ulicah Celovca je bilo videti precej pijanih angleških vojakov, ki so se obnašali oholo in oblastno, kot da so gospodarji te dežele. V glavnem mestu Koroške se Zidanškova brigada ni dolgo zadrževala. Po vzpostavitvi radijske zveze s štabom

XIV. divizije je prejela povelje, da se mora premestiti v Velikovec, kjer je bil takrat sedež štaba XIV. divizije. Enote Zidanškove brigade so se 13. maja razmestile po Velikovcu, nekaj skupinic in posameznikov pa je ostalo zaradi izvrševanja določenih nalog še dan ali dva v Celovcu.[41]

Po odhodu Zidanškove brigade iz Celja 10. maja je Šlandrova brigada nadaljevala z razoroževanjem nemških in kvislinških enot. Zjutraj 11. maja je prišel v njen štab politični komisar XIV. divizije Ivan Dolničar-Janošik z obvestilom, da je von Löhr podpisal brezpogojno kapitulacijo. Komandant brigade Štefan Mušič in njegov namestnik Milan Štajner in še nekateri oficirji so potem šli po Dolničarjevem nalogu v nemške enote proti Šoštanju s pooblastili oziroma pozivi za vdajo, ki sta jih podpisala načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajović in generalpolkovnik von Löhr. V dobrih dveh dneh so enote Šlandrove brigade na območju Celja deloma ali popolnoma razorožile okrog 15.000 nemških vojakov, do 2.500 ustašev in okrog 1.000 hrvatskih domobrancev. Dne 12. maja popoldne pa so prišle do Celja enote I. jugoslovanske armade, ki so potem do 15. maja razoroževale sovražnikove formacije na območju Celje—Šoštanj—Slovenj Gradec in na Kozjanskem. Njihov prihod je omogočil Šlandrovi brigadi, da je 12. maja krenila proti Koroški. Na območju Celja je z razoroževanjem pridobila velike količine orožja, streliva in vojaške opreme, vendar to ni bilo v teh dneh več tako pomembno kot dejstvo, da je z razorožitvijo prek 18.000 sovražnikovih vojakov in tudi z zadrževanjem večjih sovražnikovih formacij mnogo prispevala, da so med tem dragocenim časom druge enote IV. operativne cone in III. jugoslovanske armade lahko pričele 10. maja pripravljati zaporno črto na Meži in Dravi.[42]

Sovražnikove enote je na pohodu od Ljubnega do Maribora razoroževala in ovirala v prizadevanju, da bi prišle čimprej do Angležev na Koroško, tudi Zidanškova brigada. Uspehi njenih razoroževalnih akcij so bili manjši od uspehov Šlandrove brigade, kar pa je razumljivo, saj je bila naloga Zidanškove brigade priti čimprej v Maribor, od tod pa na Koroško, da bi tu sodelovala pri vzpostavitvi zaporne črte za von Löhrove in številne kvislinške enote, ki so se hotele rešiti iz objema enot JA in se nekaznovane prebiti k Angležem.

V zadnjih dneh vojne

Prve enote Zidanškove brigade so se pripeljale v Velikovec že v noči od 12. na 13. maj. Tudi v tem mestu je bilo mnogo angleškega vojaštva, ki se je do borcev Zidanškove brigade obnašalo zadržano in hladno. Patruljirali so po ulicah ter plenili motorna vozila, tanke in drugo. Skratka prisvajali so si plen premagane nacistične vojske in države na Koroškem, kjer niso bili za to upravičeni tako kot enote jugoslovanske armade. Da bi kolikor toliko zmanjšal njihovo plenjenje, je štab Zidanškove brigade ukazal vsem bataljonom, da pričnо takoj intenzivno zbirati orožje, motorizacijo, tanke in vojaško opremo. Pričelo se je med Angleži in pripadniki enot Zidanškove brigade svojevrstno tekmovanje, kdo bo hitrejši in spretnejši v odvažanju vozil in materiala. Tisti, ki so imeli vsaj malo pojma o upravljanju z vozili, so sedaj sedali za volan in na jezo Angležev odvažali motorna vozila.

Popoldne je štab brigade poslal na položaje pod Železno Kaplo več kamionov vojaštva z nalogo, da bi preprečilo napredovanje močne ustaške kolone. Toda, ko so hoteli zapreti cesto pri Reberci, so ugotovili, da se ustaši že ugodno pogajajo o vdaji z Angleži. Ker je bila ustaška enota številčno mnogo močnejša od enot Zidanškove brigade, se niso mogli spopasti z njo. Po vkrcanju v kamione so se borci vrnili v Velikovec.

Tega dne je imel politični komisar štaba IV. operativne cone Matevž Hace z vsemi političnimi komisarji brigad XIV. udarne divizije konferenco o vprašanju Koroške in odnosih enot jugoslovanske armade do prebivalstva na Koroškem. Njegova izvajanja pa je dopolnil politični komisar Šercerjeve brigade prof. Lado Kunc. Zvečer je Matevž Hace v nabito polni dvorani v Velikovcu govoril o programu Osvobodilne fronte, zmagi narodoosvobodilne vojske in bodočih odnosih do Avstrijcev, živečih na Koroškem. Zdravnik dr. Jože Beniger je njegov govor navzočim Avstrijcem prevedel, ti pa so ga sprejeli z aplavzom.

V tem času je pričel v Celovcu izhajati Slovenski dnevnik. Predstavnica slovenske vlade Vida Tomšič, Matevž Hace in pomočnik načelnika štaba IV. operativne cone France Primožič-Marko pa so v Celovcu snovali narodnoosvobodilni svet za Koroško.[43]

Štab XIV. divizije je izdal 13. maja ob 23,15 povelje Šlandrovi, Zidanškovi in Bračičevi brigadi, da morajo na območju Velikovca zasesti vse mostove ter ustrezne položaje okoli njih na levi strani Drave in s tem preprečiti umik sovražnikovih enot prek reke. Naloga Zidanškove brigade je bila zasesti železniški most pri Lipju ter cestna mosta pri Duleh in južno od Velikovca pri Kenigu. Bračičeva in Šlandrova brigada pa sta morali zasesti mosta pri Galiciji in Lipici. Povelje je vsebovalo še navodila, da se morajo borci pri mostovih vkopati, enote pa morajo imeti za obrambo tudi težko orožje. Za primer, da ne bi mogle vzdržati sovražnikovega pritiska, naj bi ob mostovih pripravile sode z nafto in jih tedaj zažgale. Vso zajeto sovražnikovo vojsko, tudi skupine, ki so se zatekle po zaščito k zaveznikom, so brigadam ukazali razorožiti in poslati v ujetniško taborišče v Železni Kapli.

Ko so Angleži videli, da so se enote Zidanškove in drugih brigad utrdile na Dravi in da so pripravile za požig mostov nafto, so se mostovom približali s tanki in gasilskimi aparati. Tudi to je bil eden od ukrepov za zaostritev odnosov z enotami jugoslovanske armade in njihov čimprejšnji umik s Koroške.[44]

V dneh po nemški kapitulaciji so se v Mislinjsko in Mežiško dolino stekale kolone nemške in kvislinške vojske. Njihovi voditelji so bili trdno odločeni prebiti položaje enot jugoslovanske armade in se vdati angleški armadi na Koroškem. Številne ustaške in četniške enote 13. maja niso privolile v poziv za vdajo. Zato so jih enote 51. divizije, VI. brigade 36. divizije in Tomšičeve brigade na območju Dravograda in Guštanja (sedaj Ravne na Koroškem) napadle. Tomšičeva brigada se je istega dne premestila na Poljano in je po tričetrturnem boju prisilila k vdaji 104. nemško lovsko divizijo. Ker so dravograjska mosta držale brigade jugoslovanske armade, se je večina kvislinških enot usmerila na Poljano ter računala na preboj proti Pliberku. Glavnina Šlandrove brigade se je 13. maja dopoldne pripeljala mimo Velenja in skozi Dravograd do Labota. Tu jo je zadržala angleška tankovska enota, ki ji je šele naslednji dan po odobritvi višjega angleškega poveljstva dovolila nadaljevanje pohoda do Lipice ob Dravi. Sem so prispeli Šlandrovci v popoldanskih urah in po razporeditvi po položajih so pričeli razoroževati skupine sovražnikove vojske. Drugi del Šlandrove brigade je 13. maja

med Črno in Šoštanjem razorožil nemško kolono in jo poslal v Savinjsko dolino. Naslednjega dne 14. maja pa je v ranih urah po dogovoru s Tomšičevo brigado postavil ustaškim enotam zasedo na desnem bregu Meže nad Poljano. Ko je komandant bataljona Franc Herle-Nande pozval ustaše, namenjene proti Mežici, da se ustavijo, so le-ti odgovorili z ognjem. Borci Tomšičeve brigade pa so hkrati napadli ustaško kolono, ki je bila na poti proti Holmcu. Boji so trajali do mraka, ko so se ustaši za ceno precejšnjih izgub prebili proti Libučam in Pliberku. Ustaši, domobranci in četniki pa so se nato znašli med Pliberkom, Sično vesjo, Globasnico, Holmcem znova obkoljeni. Tu so se sklenili na zahtevo komandanta XIV. divizije Ivana Kovačiča-Efenke vdati. Ker pa niso hoteli ustaši ob določenem času položiti orožja, so nato enote XIV. divizije odprle po njih iz vseh orožij močan ogenj, hkrati pa so jih pričele pod ognjem razoroževati. Po odločnem napadu se je sovražnik vdal. Enote XIV. divizije so nato vodile dolge kolone razoroženih sovražnikovih vojakov čez Dravo in jih v Lipici izročale enotam III. jugoslovanske armade, te pa so jih odpeljale v Jugoslavijo. Isti dan so bili hudi boji tudi pri Dravogradu, Guštanju in v Doliču.[45] Enote III. armade so razorožile sovražnikovo skupino pri Dravogradu, nakar so prešle 15. maja v napad na sovražnika med Črno, Mežico in Košenjakom, ki se je skušal prebiti proti Pliberku. Proti ustašem so šle ta dan zjutraj na položaje proti Pliberku tudi enote Zidanškove brigade. Pred njihovimi jarki je bilo na tisoče ustašev. Neposredno zaledje bojne črte Zidanškove brigade pa so okrepili številni angleški tanki. Brigada je bila na položajih do popoldneva. Posebej je morala biti pozorna na stranske in gozdne poti. Na njih je ujela nekaj posameznih sovražnikovih vojakov in skupin. Pomembnejše pa je bilo zajetje in razorožitev posebne izvidniške enote blizu 30 Kozakov na konjih, ki se je hotela prebiti proti Velikovcu.[46]

Po krajših bojih 15. maja, ki so jih vodile enote III. armade, se je vdalo okoli 30.000 ustašev, domobrancev in četnikov. To je bila zadnja večja sovražnikova skupina, ki je kapitulirala pred enotami jugoslovanske armade. V njej je bilo kar 12 ustaških generalov in vodstvo črnogorskih četnikov. S porazom te skupine se je končala na operacijskem območju IV. operativne cone 15. maja 1945 druga svetovna vojna v Jugoslaviji.[47]

Po uspelih sklepnih operacijah enot XIV. divizije in III. jugoslovanske armade, v katerih je bilo skupno zajetih okoli 80 000 sovražnikovih vojakov ter tudi nekaj civilistov — okupatorjevih sodelavcev, so se enote Zidanškove brigade lotile že 15. maja zbiranja ogromnih količin orožja, streliva in vojaške opreme. Odvažale pa so tudi motorna vozila, ki so bila natovorjena z najrazličnejšo robo. Ker je bilo treba velik vojaški plen zbrati hitro in organizirano, je izdal štab XIV. udarne divizije 15. maja vsem svojim brigadam povelje, s katerim je odredil, na katerem območju bo posamezna brigada zbirala vojaški plen. Območje Zidanškove brigade je zajemalo Velikovec s širšo okolico. Za osrednje zbirališče vojnega plena je bila določena železniška postaja v Sinča vesi, od tod pa so bili predvideni transporti za Prevalje, ki naj bi jih prevzela Tomšičeva brigada.[48]

Zbiranje vojaškega plena, slovo od Koroške, razformiranje brigade

Na območju Pliberka je ostala Zidanškova brigada do 16. maja popoldne. Vso noč in podnevi je zbirala vojni plen ter razoroževala posameznike in skupine sovražnikovih vojakov,

Brigada na Koroškem maja 1945

ki so kljub kapitulaciji njihovih enot skušali zbežati k Angležem. Popoldne so se njene enote premaknile v Velikovec in tu nadaljevale z izvrševanjem nalog, prejetih od štaba XIV. udarne divizije. Po nepopolnih podatkih iz poročila pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 26. maja 1945 je Zidanškova brigada zasegla na Koroškem tale vojaški plen: 12.870 pušk, 354 mitraljezov, 793 brzostrelk, 97 pištol, 2 topa in 50 kamionov.

Bojno in politično razpoloženje borcev je bilo na Koroškem v teh dneh na višku. Za prehrano je bilo preskrbljeno dobro, enote pa so dobile tudi potrebno količino oblek in čevljev. Sedemnajstega maja je poslal štab XIV. udarne divizije program in navodila za redno vojaško vzgojo. Brigada je bila dolžna program izvajati vsak dan, razen ob premikih ali med akcijo. V Velikovcu se je zbral zaradi izvrševanja nalog aktiv SKOJ brigade. Razpoloženje je bilo veselo.

Brigada je kljub mnogoštevilnim vojaškim obveznostim razvila na Koroškem tudi politično in kulturno prosvetno dejavnost. Vsak stik s Slovenci je izkoristila za pojasnjevanje ciljev osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov. Samostojno ali pa v sodelovanju s kulturniško skupino XIV. udarne divizije je organizirala več uspelih mitingov, razširjala partizanski tisk in literaturo ter tako in še z drugimi prijateljskimi pristopi ustvarila s svojimi zamejskimi rojaki najlepše odnose. Domačini so borce povsod lepo sprejemali. Do solz pa so jih ganile zlasti ubrano zapete slovenske revolucionarne in partizanske pesmi, ki so jih borci prinesli na Koroško ter jih zatiranim rojakom zapeli iz srca.

Pri veliki večini domačinov je prevladovalo prepričanje, da bodo s porazom nacistične Nemčije napočili tudi za Slovence na Koroškem lepši časi. Pričakovali so, da bodo zavezniki upoštevali njihove upravičene narodnostne zahteve in cenili velike žrtve slovenskega in jugoslovanskih narodov v boju proti nemškemu nacizmu in drugim zavojevalcem. V nekaj dneh so vznikli po vsej Koroški številni narodnoosvobodilni odbori. Toda hladen, včasih tudi sovražen odnos angleških vojaških oblasti in enot do borcev jugoslovanske armade na Koroškem ni obetal nič dobrega. Do posledic krivičnih zavezniških odločitev pa je prišlo zelo hitro. Ker se je moral štab III. jugoslovanske armade z zavezniki sporazumeti zaradi umika svojih enot s Koroške onstran senžermenske meje, je 19.

Vodstvo 2. bataljona maja 1945 pri Soboti nad Ivnikom. Z leve: komandant Ivan Gorenc-Vojko, sekretarka SKOJ Slavka Vogrinc, pomočnik političnega komisarja Jure Zdovc-Miran, bolničarka Dora Jeler-Zlata in politični komisar bataljona Rudi

maja 1945 po njegovem ukazu sledilo povelje štaba XIV. udarne divizije, da se njene brigade umaknejo na položaje Dravograd—Poljana—Črna—Šoštanj—Marenberg.

Povelje za umik s Koroškega pa se ni dalo za razliko od mnogih dotedanjih izvesti brez priprav z borci. Zato je štab brigade sklical 19. maja na posvet vse politične funkcionarje, na katerem so se domenili, kako bodo borcem in starešinam pojasnjevali krivično in nerazumljivo odločitev združenih zaveznikov o umiku jugoslovanskih brigad s Koroškega. Po vrnitvi v enote so pričeli politični komisarji razlagati proti svojemu prepričanju boleče povelje o brezpogojnem umiku za staro mejo. Enaindvajsetega maja je prišel v brigado pomočnik političnega komisarja XIV. udarne divizije Peter Mendaš-Iztok, ki je kot sekretar divizijskega komiteja KPS sklical vse partijske sekretarje in glavne vodilne starešine. Osrednja tema široke razprave je bila umik naših enot s Koroškega, iz Trsta, Gorice in drugih primorskih krajev. Upanje borcev in starešin, da bodo brigade morda le ostale na Koroškem, se je po tem posvetovanju sprevrnilo v trpko razočaranje nad zavezniki. Ljudje so prišli do spoznanja, da so v ozadju uma-

zanih odločitev močne in temne sile, ki se jim tedaj ni bilo mogoče upreti.[49]

Povelje štaba XIV. udarne divizije z dne 19. maja je predvidevalo, da se Zidanškova brigada premesti na območje Marenberga, da zavaruje na Dravi prehode in prepreči prehod morebitnim sovražnikovim skupinam v Avstrijo. Naloga Šlandrove brigade je bila prevzeti skladišča XIV. udarne divizije v Dravogradu, Bračičeve nadzirati položaje od Poljane do Črne, Šercerjeve na območju Črne, Tomšičeve pa od Šoštanja proti Črni. Štab XIV. udarne divizije je v povelju posebej poudaril, da morajo brigade svoja območja očistiti razkropljenih sovražnikovih band.

Na umiku iz Velikovca se je 22. maja Zidanškova brigada začasno ustavila v Dravogradu. Prebivalstvo jo je lepo sprejelo ter organiziralo za borce in domačine kulturno zabavno prireditev. Pri izvajanju programa so poleg mladine sodelovali borci, zbranim pa je med drugimi spregovoril politični komisar brigade Slavko Kokalj-Jožko.

Zidanškova brigada je 23. maja zasedla položaje Košenjak, Sv. Lenart, Sv. Vincenc in Sobota, Bračičeva območje Sv. Ožbalt, Šercerjeva s štabom XIV. udarne divizije Ivnik (Eibiswald), Tomšičeva brigada po območje Altenmarkt — Zeleni Travnik. Enote Šlandrove brigade so bile v teh dneh razvrščene čete pri Št. Janžu, v Dravogradu, Vuzenici in na Muti, 26. maja pa so se osredotočile v Vuzenici.

Nasproti brigadam XIV. udarne divizije in brigadam 36. divizije, ki so bile severno od njih, so z zahodne in severne strani zasedle položaje angleške enote. Te so hladne odnose do naših brigad nenehno stopnjevale. Vsak dan so prihajali njihovi poveljniki s provokativnimi povelji, da se morajo vse enote umakniti za stare meje in podobno. Svoj cilj so skušali doseči tudi z zvijačo, da so o umiku brigad dogovorjeni z višjimi vodstvi jugoslovanske armade. Poizkusi, da bi sedaj kar na hitrico zrinili našo vojsko tudi z območij severno od Dravograda in Marenberga, niso uspeli, saj so bile enote JA na tem območju takrat dolžne po ukazu svojih višjih poveljstev braniti položaje, če bi bilo potrebno tudi z uporabo orožja.[50]

Namestnik političnega komisarja XIV. udarne divizije Peter Mendaš-Iztok je v svojem izčrpnem poročilu z dne 26. maja med drugim opisal vojaško in politično dejavnost brigad ter stanje v njih od 28. aprila 1945. Poleg izvrševanja voja-

Prva četa 3. bataljona brigade v Soboti nad Ivnikom konec maja 1945

ških nalog je bila glavna naloga brigad usposobiti enote za prehod iz partizanskega načina življenja in delovanja na regularno — mirnodobno. Za dosego tega cilja so imeli v Zidanškovi brigadi 76 vojaških ur, ki so vsebovale eksercir, spoznavanje orožja in vojaške vaje.

Program političnega dela v diviziji je bil prirejen kapitulaciji Nemčije. Borce so pripravljali na učinkovito delo v mestih, na pravilen odnos do prebivalcev in političnih oblasti. V Zidanškovi brigadi so imeli 93 političnih ur, na katerih so obravnavali tudi aktualne politične teme: Naše meje, Vprašanje Koroške, Odnos do zahodnih zaveznikov, Pakt s Sovjetsko zvezo, O samoodločbi narodov, Graditev nove oblasti in druge. Brigada je z mitingi v Motniku, na Črnem vrhu, v Velikovcu, Dravogradu, Veliki Soboti in Marenbergu vzpostavila dobre stike z več sto prebivalci. Zaradi izvrševanja številnih vojaških nalog pa je občutno primanjkovalo časa za intenzivno politično in kulturno-prosvetno delo z množico novih borcev, ki so po enotah prevladovali.

Zaradi burnih majskih dogodkov nista mogli razviti večje dejavnosti in se številčno okrepiti organizaciji KPS in SKOJ. Ker je prišlo v brigado največ borcev nekaj pred in po kapi-

Borci 1. bataljona nad Ivnikom konec maja 1945

tulaciji Nemčije, jih ni bilo mogoče v naglici sprejemati v članstvo obeh organizacij. Dne 26. maja je bilo v brigadi 75 članov KPS in 44 članov SKOJ, skupaj 119 ali 17 % od 688 borcev. Kljub težavam pa je organizacija KPS izvedla 35 organizacijskih in 25 študijskih sestankov ter 3 partijske konference, na katerih so pripravljali komuniste za izvrševanje nalog ob vkorakanju v mesta.

Dne 26. maja 1945 je imela XIV. udarna divizija 5 brigad in je štela 4.166 borcev. Članov KPS je bilo 688, kandidatov KPS 77 in članov SKOJ 464, skupaj 1.229 ali okoli 30 %. Pomočnik političnega komisarja divizije je poudaril, da bo potrebno v prihodnje v mnogo večjem številu pridobivati kandidate KPS, zlasti pa člane SKOJ, ker je v brigadah veliko število mladine.[51]

Proti koncu maja 1945 se je lotil štab XIV. udarne divizije na osnovi navodil višjih poveljstev organizacijskih priprav za preosnovo svojih enot. Vojne je bilo konec. Številčno ne prevelike, za partizansko bojevanje prilagojene ter operacijsko okretne brigade je bilo treba okrepiti ter prilagoditi novim mirnodobnim razmeram. Demobilizirati je bilo treba rudarje, železničarje, prosvetarje in pripadnike drugih poklicev, ki so bili nujno potrebni industriji, gospodarstvu, prosveti, državni upravi in drugod. Nadalje je bilo treba odpustiti nekaj žensk, starejših in mlajših borcev, fizično nezmožnih ter tujih državljanov.

Zidanškova brigada je prišla 29. maja s hribovitih položajev na obronkih Centralnih alp v Ivnik. Sem jo je poklical štab XIV. udarne divizije zaradi preureditve svojih brigad. Zidanškovo brigado so na ta dan razformirali, z njenimi enotami pa so zlasti okrepili Šercerjevo brigado, nekaj borcev in starešin pa je šlo v Tomšičevo, Šlandrovo, v na novo ustanovljeno topniško brigado ter enote pri štabu divizije. Poleg Zidanškove brigade je štab XIV. udarne divizije razformiral tudi Bračičevo brigado, ki se je skoraj v celoti združila s Šlandrovo brigado. Po preosnovi je imela XIV. udarna divizija Tomšičevo, Šercerjevo, Šlandrovo in topniško brigado.

Ob razpustu je imela Zidanškova brigada štiri bataljone, štela pa je 688 borcev in starešin. Razformiranje brigade je številne borce močno prizadelo, zlasti pa tiste, ki so se v njenih vrstah dalj časa bojevali in so ji s svojim junaštvom ter ob težkih žrtvah priborili dostojno mesto med slovenskimi brigadami. Tradicija brigade se je vkoreninila v srca njenih borcev in ko se je po šestnajstih mesecih težke borbene poti kar čez noč presekalo življenje njihove enote, jim ob tem dogodku ni bilo lahko. Brezmejno privrženost svoji brigadi niso mogle prikriti solzne oči borcev in bork, ki so se ob odhodu v druge enote objemaje in s čvrstim stiskom rok poslavljali. Ni bilo lahko sprejeti dejstvo, da ni več brigade, ki jih je družila v najtežjih vojnih dneh, da ni več tovariškega kolektiva, katerega del so bili.

Boleča čustva borcev pa je ublažilo priznanje njihovi enoti, da je zgodovinsko nalogo slovenske narodnoosvobodilne brigade opravila od ustanovitve do osvoboditve častno.

Razdeljeni po brigadah XIV. udarne divizije so bili na položajih zahodno in severno od Ivnika nekdanji borci Zi-

Ob razdelitvi enot brigade v Tomšičevo, Šercerjevo in v Šlandrovo brigado 29. maja 1945 v Ivniku

danškove brigade do konca junija. Prvega julija 1945 pa so se z območij severno od stare meje umaknili in krenili pod vodstvom štaba XIV. udarne divizije v Vojvodino.[52]

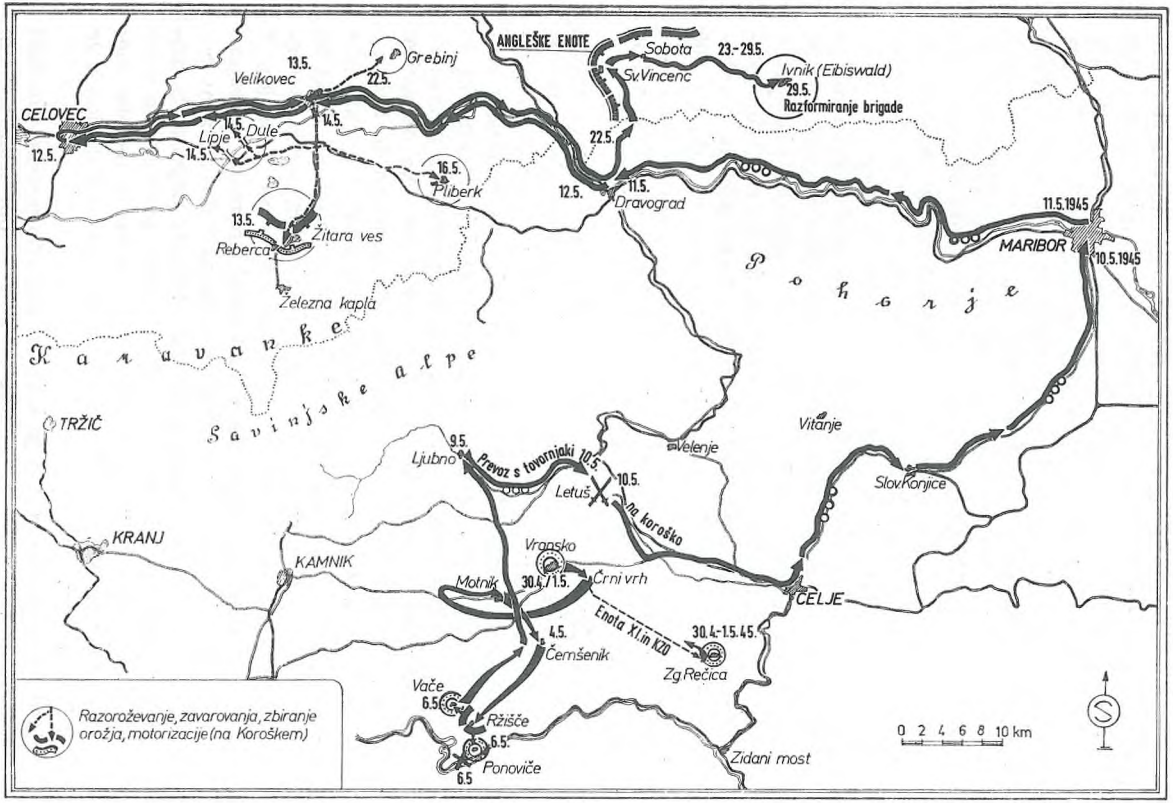
* * *

Zadnje obdobje borbene poti Zidanškove brigade se pričenja 8. aprila 1945 z vključitvijo Šlandrove in Zidanškove brigade v XIV. udarno divizijo in ukinitvijo operativnega štaba VI. in XI. brigade. Za ta ukrep se je glavni štab NOV in PO Slovenije odločil med načrtovanjem zaključnih operacij na območju IV. operativne cone. Z njim je želel doseči enotno in učinkovito operativno povezovanje brigad na Štajerskem, reševanje kadrovskih problemov in usposobitev brigad za izvrševanje nalog ob osvoboditvi. Hkrati je glavni štab ukinil operativni štab VI. in XI. brigade, ki je obe enoti uspešno povezoval ter ju vodil dobrih osem mesecev. Ker je imel ta štab obveščevalni center, vod za radijsko in kurirsko zvezo, intendantsko službo ter zaščitno četo, je tako vseboval precej značilnosti divizijskega štaba. Obe brigadi pa sta bili kljub njegovi ukinitvi tudi pretežen čas zadnjega obdobja operacijsko tesno povezani.

Z organizacijsko preosnovo brigade od formacije treh šibkih bataljonov na dva popolnejša bataljona 9. aprila 1945 v Gabrju pod Šipkom, so bile ustvarjene okoliščine za obnovo in uspešno rast brigade. Aktivna mobilizacijska dejavnost brigade v Zasavskih revirjih in drugod je proti koncu aprila omogočila ustanovitev 3. bataljona. Znatno se je okrepila tudi Ruska četa ter se razvila v bataljon. Sledil je izredno uspel napad na Vransko, v katerem je brigada zaplenila toliko orožja, opreme, oblek in obutve, da je skoraj povsem zadostila potrebam neoboroženih, slabo oblečenih in pomanjkljivo obutih borcev. Drzno in uspešno izveden vdor v nemško postojanko na Vranskem je brigado po daljšem težavnem obdobju vojaško bistveno spodbudil. Neposredno po akciji se je istega dne 1. maja priključil brigadi 1. bataljon Kokrškega odreda, ki je štel 120 dobro oboroženih in opremljenih borcev. Ta okrepitev je razširila brigadno formacijo na pet bataljonov. Njeno številčno stanje se je s tem zvišalo na 600 borcev. Za brigado je bil to v razmeroma kratkem času največji številčni vzpon, saj je od 14. aprila 1945 pridobila kar 384 borcev.

V tem času je brigada nadaljevala z mobilizacijo, rušila je komunikacije ter napadala sovražnikove patrulje in manjše enote. Napadov na utrjene postojanke se zaradi pomanjkanja težkega orožja ni lotevala, prav tako pa ni mogla tvegati spopadov z močnejšimi sovražnikovimi kolonami, ki so se na premikih dobro zavarovale. Svojih postojank sovražnik v tem času ni zmanjševal, temveč nasprotno. Na obrambni črti od Zagorja prek Trojan, Kozjaka do Črnivca je začasno ustanovil nove. Vso pomlad je stalno zasledoval partizanske enote, zadnji mesec pred kapitulacijo pa se je omejil zgolj na neposredno zavarovanje transportov. Nekaj mesečna defenzivnost brigade se je prenehala z napadom na Vransko. Z akcijami v Zasavju, zlasti pa z likvidacijo nemške postojanke v Ponovičah se je njena vojaška dejavnost dvignila na raven enote, ki je bila zmožna znova dosegati uspehe. S pridobljenim orožjem in opremo v Ponovičah je oborožila nove borce. V dneh po 1. maju je dosegala vse večje uspehe tudi spričo svoje številčne moči, saj je imela v petih bataljonih že prek 700 borcev.

Od svoje preosnove se je brigada aktivno povezovala tudi s političnimi dejavniki na območjih, kjer je operirala ter jim

Bojna pot brigade maja 1945

pomagala pri obnavljanju organizacij OF in KPS. Spodbudno pa je vplival na zboljšanje političnega stanja na terenu uspeh Šlandrove brigade ob zajetju 485 Nemcev v Zagorju ter 92 Nemcev, ki jih je zajela v Ponovičah Zidanškova brigada. Obe akciji sta opozarjali na razkroj v nemških formacijah in sta napovedovali skorajšnjo kapitulacijo Nemčije.

Višek številčnega stanja od ustanovitve je brigada dosegla 10. maja 1945 na Ljubnem, ko je štela 836 borcev.

Na Ljubnem in v njegovi okolici je brigada razoroževala nemške enote ter pridobila poleg orožja in streliva tudi večje število motornih vozil. Prispevala je potrebno število ljudi za ustanovitev komande mesta Ljubno, nato pa se je na drugi dan svobode pripeljala s tovornimi in osebnimi avtomobili za Šlandrovo brigado v Celje ter prispela še isti dan v Maribor. Od enot IV. operativne cone se je Zidanškova brigada pripeljala v Maribor prva. Pred njo so prispele v Maribor bolgarske enote, deli III. slovenske brigade KNOJ, Prekmurska brigada in enote 51. divizije III. JA. Ker je morala oddati predstavnikom Rdeče armade Ruski bataljon, je nadaljevala pohod na Koroško s štirimi bataljoni. V Celovec je kljub številnim oviram prispela že 12. maja 1945 in vzpostavila z drugimi brigadami XIV. divizije ter z enotami III. JA na Dravi zaporno črto proti nemškim in kvislinškim enotam, ki so se zaman skušale prebiti k Angležem. Na Koroškem je brigada zbrala ogromno vojaškega plena in ga odposlala v skladišče XIV. divizije. Krivična odločitev zahodnih in vzhodnih zaveznikov, da morajo enote JA zapustiti Koroško in se umakniti onstran senžermenske meje je slehernega borca hudo prizadela.

Borbena pot Zidanškove brigade se je končala 15. maja 1945 z vdajo in kapitulacijo nemških ter kvislinških enot na Koroškem. Brigada pa je bila kljub temu še na borbenih položajih do 28. maja, potem so jo naslednji dan 29. maja 1945 v Ivniku razformirali. Njene borce in starešine so razdelili po drugih enotah XIV. udarne divizije, ki jo je nato vrhovni štab čez mesec dni premestil v Vojvodino.[53]

Ob koncu lahko sklenemo, da se je uspešna borbena pot XI. SNOB Miloša Zidanška končala meseca maja 1945 kmalu po zaključnih operacijah na Koroškem oziroma po končani drugi svetovni vojni.

OPOMBE

[1] Komandant operativnega štaba VI. in XI. brigade Franc Sever-Franta navaja v spominih, da je operativni štab VI. in XI. brigade koordinirano deloval s štabom XIV. divizije in vodil Šlandrovo ter Zidanškovo brigado do prvih dni maja 1945 (Franc Sever-Franta, spomini, v AMNOM).

[2] Poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije z dne 28. 4. 1945, v arhivu CK ZKS; dnevnik Zidanškove brigade; številčno stanje Zidanškove brigade z dne 14. 4. 1945; dnevno operacijsko poročilo št. 100 glavnega štaba NOV in POS za 10. 4. 1945; vse v AIZDG, fasc. 333/IV-6, 334/V-6a in 20/III; Ivan Gorenc-Vojko, Tinca Hrastar, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Ivan Krulc-Iztok, Albert Rajer-Borut, dr. Dušan Šircelj, Marica Trbovšek, Dora Trtnik-Zlata, spomini in izjave, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 662—665.

[3] Dnevnik Zidanškove brigade; poročilo štaba XIV. divizije z dne 30. 4. 1945, v AIZDG, fasc. 333/IV.

[4] Dnevno operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS št. 103 za 13. 4. 1945, v AIZDG, fasc. 20/III.

[5] Povelje štaba XIV. udarne divizije z dne 13. 4. 1945 št. 19 in njegov dopis z dne 13. 4. 1945 št. 20, oboje v AIZDG, fasc. 333/I-5; Marica Trbovšek, izjava, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 665, 667.

[6] Dnevnik Zidanškove brigade; poročilo štaba XIV. divizije z dne 30. 4. 1945, v AIZDG, fasc 333/IV.

[7] Alojz Petan-Slavko, izjava, v AMNOM.

[8] Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM.

[9] Poročilo štaba XIV. udarne divizije z dne 30. 4. 1945; v AIZDG, fasc. 333/IV; Jaroslav Soušek-Zdeno, izjava, v AMNOM; Alojz Vindiš-Dunda, ustni vir.

[10] Dnevnik Zidanškove brigade; poročilo štaba XIV. udarne divizije z dne 30. 4. 1945; dnevno poročilo Šlandrove brigade za 20. 4. 1945, v AIZDG, fasc. 333/IV, 333/I-2.

[11] Poročili o številčnem stanju Zidanškove brigade z dne 14. in 20. 4. 1945, v AIZDG, fasc. 334/IV-6a.

[12] Dnevnik Zidanškove brigade; dopis štaba XIV. udarne divizije z dne 19. 4. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I-5.

[13] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 668, 669.

[14] Poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 28. 4. 1945, v arhivu CK ZKS; številčno stanje enot IV. operativne cone z dne 1. 5. 1945 v dnevnem operacijskem poročilu glavnega štaba NOV in POS, v AIZDG, fasc. 20/V; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 669—672.

[15] Dnevnik Zidanškove brigade; Anton Grašič-Savo, Ivan Krulc-Iztok, Alojz Petan-Slavko, Dora Trtnik-Zlata, Vinko Virt-Gorki, spomini, v AMNOM.

[16] Poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 28. 4. 1945, v arhivu CK ZKS; Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM.

[17] Viktor Cvelbar-Stane je bil po vrsti že osmi in tudi zadnji komandant brigade. Rodil se je 28. julija 1923 v vasi Sela pri Št. Jerneju na Dolenjskem. Družina, v kateri je bilo pet fantov, se je v predaprilski Jugoslaviji na majhnem posestvu težko prebijala. Po končani osnovni šoli je Viktor delal doma in se zaposleval kot delavec tudi drugod. V osvobodilnem gibanju je pričel aktivno delovati na domačem terenu že 1941. leta, 15. maja 1942 pa je vstopil v Gorjanski partizanski odred. V Tomšičevo brigado je šel ob njeni ustanovitvi 16. julija 1942, se nato z njo bojeval v mnogih bojih in se udeležil tudi legendarnega pohoda XIV. divizije na Štajersko. Pozneje se je izkazal kot zmožen komandant v Šercerjevi brigadi. Do premestitve v štab XIV. divizije je bil dvakrat lažje in dvakrat težje ranjen. V narodnoosvobodilni boj se je vključila že 1941. leta tudi njegova družina. Očeta so ubili belogardisti, brat Jože je padel kot borec Gubčeve brigade, brat Martin pa je za posledicami naporov v narodnoosvobodilni vojski umrl. (Odredba štaba XIV. divizije z dne 30. 4. 1945 o postavitvi kapetana Viktorja Cvelbarja-Staneta, v AIZDG, fasc. 333/I-5; Viktor Cvelbar-Stane, general, življenjepisni podatki, v AMNOM; Slavko Kokalj-Joško, Franc Sever-Franta, ustna vira.)

[18] Odredba štaba XIV. udarne divizije z dne 30. 4. 1945 o postavitvi Mihe Ramšaka, v AIZDG, fasc. 333/I-5; Ivan Dolničar-Janošik, Franc Sever-Franta, izjava in spomini, v AMNOM.

[19] Dnevno operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 5. 1945 vrhovnemu štabu NOV in POJ, v AIZDG, fasc. 20/V; pisma obveščevalne vsebine, ki so jih pisali sodelavki Slavi Rančigaj-Ruslani (por. Kos), z dne 29. 4. 1945 prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra Zidanškove brigade Peter, z dne 30. 4. 1945 šef obveščevalnega centra Zidanškove brigade podporočnik Jože Jazbinšek ter 30. 4. 1945 obveščevalna oficirja Zidanškove brigade Riko in Vili, vsa v AMNOM; Ivan Belec-Beli, Lazo Božič, Viktor Cvelbar-Stane, Stane Dolanc, Ivan Gorenc-Vojko, Tinca Hrastar, Franc Jelen, Stane Kokalj-Janez, Avgust Križnik-Medard, Alojz Petan-Slavko, Marta Plavšak, Igor Ponikvar, Albert Rajer-Borut, Franc Sever-Franta, dr. Maks Soršak, Vlado Steblovnik, Dora Trtnik-Zlata, Vinko Virt, spomini in izjave, v AMNOM, Slava Rančigaj-Ruslana, ustni vir; Stane Kokalj-Janez, Prvomajski spomin, Celjski tednik, 28. 4. 1956, št. 17—18, str. 9.

[20] Dnevno operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 1. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 20/V.

Zidanškova brigada je štela 28. 4. 1945 po seznamu 480, na mestu 462 borcev (poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije z dne 28. 4. 1945, v arhivu CK ZKS).

[21] Vojni dnevnik Ivana Jana-Srečka, pri avtorju, Ljubljana, Celovška 149 (navajam: Janov dnevnik); Lojze Bele-Tičko, Karol Burja-Jutro, izjavi, Dora Trtnik-Zlata, spomini, vse v AMNOM; Ivan Jan-Srečko, Med gorenjskimi partizani, Kranj, 1956, str. 329, 330.

[22] Lazo Božič, Franc Jelen, Marica Trbovšek, Dora Trtnik-Zlata, izjave in spomini, v AMNOM.

[23] Depeša centralnega komiteja KPS z dne 29. 4. 1945; depeša glavnega štaba NOV in POS z dne 2. 5. 1945; navodila štaba XIV. udarne divizije z dne 2. 5. 1945; vse v AIZDG, fasc. 41/1, 46/1 in 333/1; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 679—681.

[24] Dnevno operacijsko poročilo glavnega štaba NOV in POS z dne 1. 5. 1945; dopis štaba KZO z dne 2. 5. 1945 štabu Šlandrove brigade, oboje v AIZDG, fasc. 20/V, 333/I-8; Janov dnevnik; Lazo Božič, Stane Dolanc, izjavi, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 679—687.

[25] Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Dora Trtnik-Zlata, spomini, v AMNOM;

[26] Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, Ivan Kovačič-Gandi, Alojz Petan-Slavko, spomini, v AMNOM.

[27] Janov dnevnik; Stane Dolanc, izjava, v AMNOM.

[28] Dnevno poročilo Šlandrove brigade z dne 9. 5. 1945 štabu XIV. udarne divizije, v AIZDG, fasc. 333/I-2; Ivan Belec-Beli, Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM; Tone Koprivnikar, Nastajanje ljudske oblasti in osvoboditev Litije, Litijski zbornik NOB, Ljubljana 1969, str. 302, 303.

[29] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 686, 687.

[30] Direktive štaba XIV. divizije z dne 5. 5. 1945; depeši glavnega štaba NOV in POS z dne 5. in 6. 5. 1945, vse v AIZDG, fasc. 333/1 in 46/1; Janov dnevnik; Viktor Cvelbar-Stane, Stane Dolanc, spomini in izjava, v AMNOM; dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji. Naša obramba, št. 6, junij 1970; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 688, 689.

[31] Številčno stanje Zidanškove brigade z dne 10. maja 1945 (836 borcev) ni navedeno v dokumentu. Dobimo pa ga s pomočjo poročil z dne 28. aprila in 26. maja 1945. Prvo poročilo navaja, da ima brigada 148 borcev tujih narodnosti, drugo pa, da so vse te borce odpustili (upoštevan je tudi Ruski bataljon). Če prištejemo zadnjemu številčnemu stanju brigade 688 borcev z dne 26. maja 148 odpuščenih v času od 28. aprila, dobimo stanje za 10. maj 1945 (poročili pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 28. 4. in 26. 5. 1945, obe v arhivu CK ZKS).

[32] Poročilo Šlandrove brigade z dne 18. 5. 1945 štabu XIV. udarne divizije, v AIZDG, fasc. 333/I-2; Janov dnevnik; Tinca Hrastar, Stane Kokalj-Janez, izjava in spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 689—690.

[33] Slavko Kokalj-Jožko, Igor Ponikvar, Albert Rajer-Borut, Marica Trbovšek, spomini in izjava, v AMNOM.

[34] Poročilo štaba 1. bataljona Šlandrove brigade z dne 18. 5. 1945 o delu od 7. do 17. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I-2; Stiplovšek; Šlandrova brigada, str. 690.

[35] Janov dnevnik; Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, Marica Trbovšek, Vinko Virt-Gorki, spomini, v AMNOM.

[36] Vinko Virt-Gorki, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 690—692.

[37] Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM; Ivan Jan-Srečko, Med gorenjskimi partizani, Kranj 1956, str. 333, 334.

[38] Ivan Belec-Beli, Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Vinko Virt-Gorki, spomini, v AMNOM.

[39] Mirko Fajdiga, Maribor svoboden, Večer, 7., 14., 21. in 28. 5. ter 4. in 11. 6. 1970.

[40] Janov dnevnik; Viktor Cvelbar-Stane, Tinca Hrastar, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Marija Potočnik-Lenka, izjavi in spomini, v AMNOM; Alojz Vindiš-Dunda, ustni vir o dopisovanju z nekdanjimi borkami Zidanškove brigade, ki so se vrnile v Sovjetsko zvezo; Ivan Jan-Srečko, Med gorenjskimi partizani, Kranj 1956, str. 333—335.

[41] Janov dnevnik; Viktor Cvelbar-Stane, Tinca Hrastar, Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Marija Rebernak (roj. Cestnik), spomini in izjavi, v AMNOM; Ivan Jan-Srečko, Med gorenjskimi partizani, Kranj 1956, str. 335, 336; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, druga knjiga, Ljubljana 1959, str. 270—272.

[42] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 696.

[43] Janov dnevnik; Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, druga knjiga, str. 272.

[44] Povelje štaba XIV. divizije z dne 13. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I; Viktor Cvelbar-Stane, spomini, v AMNOM; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 693, 694.

[45] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 696, 697; Franci Strle, ustni vir.

[46] Janov dnevnik; Viktor Cvelbar-Stane, spomini, v AMNOM.

[47] Dr. Tone Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, Naša obramba, št. 6, junij 1970.

[48] Povelje štaba XIV. divizije z dne 15. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I-5, Janov dnevnik; Franci Strle, ustni vir.

[49] Povelje štaba XIV. udarne divizije z dne 19. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I-5; poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 26. 5. 1945, v arhivu CK ZKS; Janov dnevnik; dr. Dušan Šircelj, spomini, v AMNOM; Ivan Jan-Srečko, Med gorenjskimi partizani, str. 336; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 697.

[50] Povelje štaba Bračičeve brigade z dne 23. 5. 1945; dnevni poročili Šlandrove brigade za 23. in 26. 5. 1945, v AIZDG, fasc. 333/I-1 in 333/I-2; Janov dnevnik; Slavko Kokalj-Jožko, spomini, v AMNOM.

[51] Poročilo pomočnika političnega komisarja XIV. divizije z dne 26. 5. 1945, v arhivu CK ZKS.

[52] Janov dnevnik; Ivan Belec-Beli, Viktor Cvelbar-Stane, Slavko Kokalj-Jožko, Alojz Petan-Slavko, Marica Trbovšek, spomini, v AMNOM; Tone Gregorič-Jaka, ustni vir.

[53] Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 700 do 702.

POVZETEK

Hitrejši razvoj osvobodilnega gibanja ter vojaških enot v prvi polovici 1943, zlasti na zahodnih območjih IV. operativne cone, je omogočil 6. avgusta 1943 ustanovitev Šlandrove brigade, ki je bila prva redna operativna vojaška enota na slovenskem Štajerskem. Poleg nje so delovale tudi teritorialne enote. Glavni štab NOV in PO Slovenije je nato načrtoval čimprejšnjo ustanovitev brigade tudi na Pohorju. Zaradi nepretrganega okupatorjevega nasilja v severovzhodni Sloveniji te naloge ni bilo mogoče uresničiti v letu 1943. Vojaški in politični dejavniki IV. operativne cone so si po padcu Pohorskega bataljona prizadevali obnoviti partizansko enoto na Pohorju. Aprila 1943 so ustanovili četo, 10. maja Pohorski bataljon (drugi) in 4. novembra 1943 Pohorski odred. Sestavljala sta ga Pohorski bataljon (drugi) in Bogdanov bataljon, ki je prišel v začetku novembra iz Šlandrove brigade. Nemci so si prizadevali uničiti nove partizanske enote na Pohorju z vojaškimi akcijami in z gestapovsko agenturo. Proti zelo dejavnemu Pohorskemu odredu so začeli 6. decembra 1943 doslej največjo ofenzivo na Pohorju, imenovano snežni metež. V njej je sodelovalo blizu 4.000 vojakov, policistov, vermanov in orožnikov. Ofenziva se je končala za Nemce povsem neuspešno in na obletnico padca Pohorskega bataljona je bila 8. januarja 1944 ustanovljena pri Sv. Primožu pohorska brigada, ki je dobila ime Zidanškova brigada. Sestavljala sta jo Pohorski odred z dvema bataljonoma in bataljon koroških borcev. Štela je 300 razmeroma dobro oboroženih borcev.

Delovanje brigade lahko razdelimo na pet različnih obdobij: V prvem obdobju od ustanovitve 8. januarja 1944 do konca junija 1944 je delovala na širšem pohorskem območju.

Svojo borbeno pot je pričela v noči na 16. januar 1944 z uspelim napadom na vlak pri Vuhredu in s požigom tovarne lepenke pri Podvelki. Nato se je od 17. januarja do 13. februarja uspešno bojevala proti sovražnikovim enotam, ki so jo hotele na njeni začetni poti v težkih zimskih pogojih uničiti. V začetku februarja je pričel uničevati komunikacije minerski vod, v njegovi sestavi pa je delovala tudi skupina obveščevalcev. Med nemško ofenzivo proti XIV. udarni diviziji je brigada razvila večjo vojaško dejavnost ter pomagala ranjenim, bolnim in izčrpanim borcem XIV. divizije, ki so se prebili na Pohorje. Prihod XIV. divizije je pomenil za brigado pomemben mejnik; na obsežnem operacijskem območju ni bila več sama in ne več tako izpostavljena udarcem sovražnika kot dotlej. V prvih mesecih je bilo brigadno vodstvo precej zaposleno tudi z bojem proti gestapovski agenturi, kar je nekoliko zaviralo hitrejši razvoj brigade, vendar je do konca marca premagala tudi te težave. Februarja in marca je dala brigada več borcev za ureditev spuščališča, za gradnjo bolnišnic, obveščevalcem, kurirskim postajam in za terensko politično delo. Zaradi pridobivanja novincev se njeno številčno stanje ni mnogo zmanjšalo. Pričetek vojaškega sodelovanja brigade z enotami XIV. divizije je hkrati tudi začetek njene okrepljene vojaške dejavnosti. V hudih bojih na Hudini 14. marca, v napadu na orožniško postajo v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu v noči na 31. marec in v preboju pri Jesenku nad Pamečami 4. aprila je brigada utrpela večje žrtve. Štab brigade je moral zato 6. aprila zmanjšati formacijo na dva bataljona. Pomladanski polet brigade se začenja z uspelima napadoma 26. aprila na Zreče in 1. maja na sovražnikovo postojanko v Mislinji. Nato je dosegala brigada na Pohorju velike vojaške uspehe: akcija v Oplotnici 22. maja, zmaga proti nemškim enotam v Kotu na Pohorju 23. maja, razorožitev nemške posadke v Dovžah 28. maja, poraz sovražnikovih enot pri Mali in Veliki Kopi 2. junija, napad na policiste pri Činžatu in na vlak pri Fali 9. junija ter pomembna zmaga ob sodelovanju s Šercerjevo brigado nad Mislinjo 26. junija. Štab IV. operativne cone je pohvalil Zidanškovo brigado, ker je bila v nemških spomladanskih hajkah najaktivnejša, in posebej za uspešne boje nad Mislinjo.

Brigada je v tem obdobju zelo uspešno razdirala železniške proge, mostove in ceste. Višek je dosegla 18. junija z mi-

niranjem velikega železniškega mosta in predora pri Doliču. Tudi za ta uspeh je prejela pohvalo štaba IV. operativne cone.

Načrtno je pričela brigada mobilizirati marca 1944. Kazalo je, da se bo številčno naglo okrepila. Ker ni mogla v akcijah pridobivati dovolj orožja, dobila pa ga tudi ni od štaba cone, je morala veliko neoboroženih novincev poslati v XIV. divizijo in na Dolenjsko. Junija je štela 383 borcev, vendar je šlo ponovno v zaledne enote okoli 50 oboroženih borcev in v novoustanovljeni Pohorski odred (drugi) blizu 70 oboroženih borcev. Ob odhodu s Pohorja je kljub velikim premestitvam štela po seznamu 308 borcev. Na območje med Savinjo in Savo je šla z bogatimi vojaškimi in političnimi izkušnjami.

V drugem obdobju od začetka julija do 12. oktobra je brigada delovala v Gornji in v Spodnji Savinjski ter v Zadrečki dolini, v Zasavskih revirjih, na Moravškem in na območju Kamnika.

Sredi julija se je bistveno okrepila z bataljonom borcev, ki je prišel iz Šlandrove brigade. Z napadom na Zagorje ob Savi 20. julija in z zmago proti Nemcem 22. julija pri Sv. Trojici na Moravškem se je pričelo uspešno bojno sodelovanje s Šlandrovo brigado, ki je nato trajalo do osvoboditve. Svoj največji uspeh je brigada dosegla 1. avgusta v bojih enot IV. operativne cone za osvoboditev Gornje Savinjske doline, ko je osvobodila Gornji grad. Ob napadu je pobila nekaj sovražnikovih vojakov, 155 jih je zajela, zaplenila mnogo orožja in streliva ter prejela zato pohvalo vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter štaba IV. operativne cone.

V začetku avgusta 1944 je bil ustanovljen operativni štab VI. in XI. brigade, ki je vodil brigadi formalno do 8. aprila, v resnici pa do maja 1945. Brigada se je po uničenju postojanke v Gornjem gradu izkazala tudi v obrambnih bojih za osvobojeno ozemlje ter 8. avgusta z osvoboditvijo Šmartnega ob Dreti in Bočne. Spričo velikega priliva novih borcev je ustanovila 12. avgusta četrti bataljon. Od 14. do 19. avgusta je branila s Šlandrovo brigado Moravško dolino, se bojevala na območju Trojan in uničila sovražnikovo postojanko pri Sv. Katarini nad Trbovljami. V tem času je prispevala prek 100 oboroženih borcev za razne enote IV. operativne cone in za bataljon vojske državne varnosti. V začetku septembra je razdirala železniško progo pri Lazah ter cesto pri Lukovici in

Krašnji. V operacijah enot IV. operativne cone za razširitev osvobojenega ozemlja je 11. septembra napadla Braslovče. Na tem območju je uspešno odbijala močne sovražnikove enote in omogočila Šlandrovi brigadi uničenje postojanke v Mozirju, XIV. diviziji pa uničenje postojank v Letušu in v Šmartnem ob Paki. Sledili so tridnevni ostri boji blizu Litije, nato pa ponovno temeljito rušenje železniške proge Celje—Dravograd. Od Slovenj Gradca je šla s Šlandrovo brigado zaradi bojev proti enotam gorenjskega domobranstva na območje Kamnika. Postojanko Kamnik je demonstrativno napadla 6. oktobra, ko je Šlandrova brigada napadala Stahovico, nato pa se je bojevala proti sovražnikovim enotam med Kamnikom in Lukovico. V noči na 10. oktober je brigada napadla Blagovico in Krašnjo. Tik pred padcem obeh sovražnikovih postojank je dobila povelje za takojšen premik in preboj na Dolenjsko. V noči na 12. oktober je uničila nemško postojanko Sava in omogočila tudi Šlandrovi brigadi ter operativnemu štabu VI. in XI. brigade prehod na Dolenjsko. Ta uspeh je bil krona dvoinpolmesečnega učinkovitega bojevanja ter njenega hitrega razvoja.

V tem obdobju je brigada mobilizirala 768 novincev; okoli 200 jih je poslala na Dolenjsko. Spričo nenehnih krepitev je zvečala formacijo brigade od dveh na štiri bataljone. Vrhunec svoje moči ter vojaške in politične organiziranosti je brigada dosegla konec septembra, ko je štela 769 borcev.

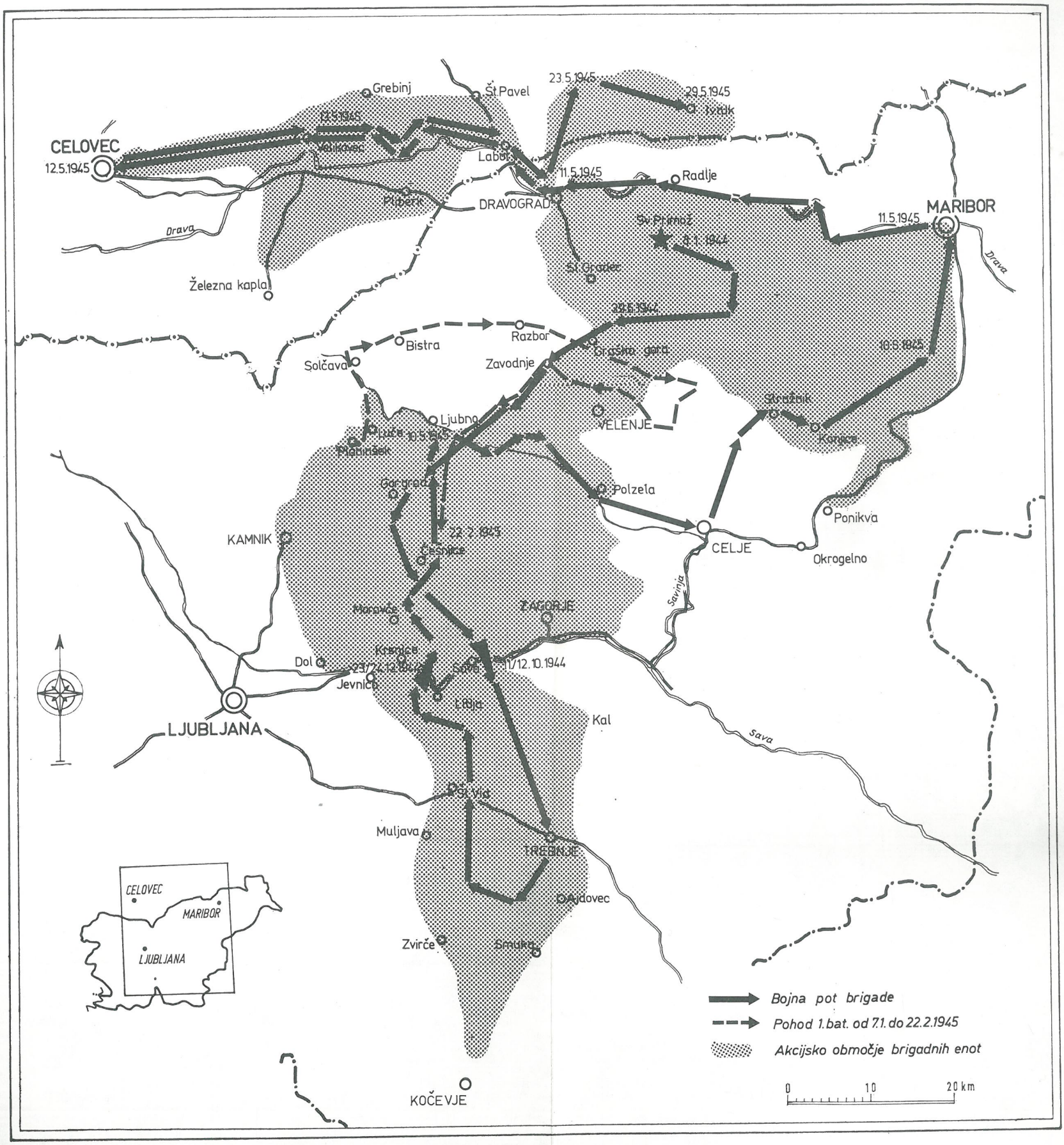
V tretjem obdobju od 12. oktobra do 24. decembra je brigada delovala na Dolenjskem. Glavni štab NOV in PO Slovenije je ukazal premik Šlandrovi in Zidanškovi brigadi na Dolenjsko, da bi sodelovali z enotami VII. korpusa v bojih za razširitev in zavarovanje osvobojenega ozemlja. Na novem območju se je brigada znašla pred velikimi težavami. Ni poznala taktike enot slovenskega domobranstva; na neznanem terenu ni uspela dobro organizirati obveščevalne, kurirske, intendantske in sanitetne službe. V zelo neugodnih okoliščinah je utrpela 15. oktobra v Trebnjem v boju z domobranci hude žrtve. Padlo je 26 borcev, ranjenih je bilo 7, zajeti 3, pogrešanih 5, skupen izpad 41 borcev. To je bil najhujši udarec od ustanovitve brigade. Štab je zaradi kadrovskih težav, ki so nastale spričo velikih žrtev, zmanjšal formacijo na tri bataljone. Brigada je hitro premagala malodušje, ki ga je bilo čutiti po neuspešnem prvem spopadu z domobranci. V nas-

lednjih dveh dneh po usodnem spopadu je uspešno odbijala sovražnikove napade, 18. oktobra pa je v bojih na Trniču, Cirniku in na Selski gori dosegla proti domobrancem in Nemcem na Dolenjskem svoj največji uspeh. V okviru operacij VII. korpusa se je uspešno bojevala še pri Št. Vidu, Rdečem kalu, Sadu, pri Rebri in na območju Občin. Šestega novembra je z manjšim uspehom samostojno napadla nemško postojanko v Jevnici.

Na Dolenjskem sta bili Zidanškova in Šlandrova brigada močno zaposleni tudi pri zavarovanjih osvobojenega ozemlja, kar je bilo zvezano s številnimi napornimi ter izčrpljujočimi pohodi. Precejšnje težave je imela brigada zaradi slabe opremljenosti borcev, ki je postajala pereča zlasti s približevanjem zime. Da je bilo dvoinpolmesečno bojevanje Zidanškove brigade na Dolenjskem izredno naporno, nam potrjuje tudi podatek o občutnem zmanjšanju njenega številčnega stanja. Na Dolenjsko je prišlo prek 600 borcev, na Moravško pa se jih je vrnilo le 312. Na Dolenjskem ni bilo mogoče izpopolnjevati brigade z novinci, saj so popolno mobilizacijo izvedle že prej enote VII. korpusa.

Zidanškova in Šlandrova brigada sta v sestavi VII. korpusa v bojih proti sovražniku po svojih močeh prispevali kolikor sta mogli. Poudariti pa je treba, da sta prišli na Dolenjsko v dokaj neugodnem času, ko se je pričela nemško-domobranska ofenziva, ki je prehitela načrtovano ofenzivo enot VII. korpusa.

Četrto obdobje brigade od 24. decembra 1944 do 8. aprila 1945, ko se je zopet bojevala med Savo in Savinjo, lahko ocenimo kot najtežje. Po vrnitvi z Dolenjskega bi bila brigada potrebna daljšega počitka, oblačil obutve in okrepitve, a jo je že 29. decembra zajela nemško-domobranska ofenziva. Po hudih bojih na Murovici in Ciclju se je v noči na 30. december prebila čez cesto Ljubljana—Celje, toda že naslednji dan je bila v Češnjicah v Tuhinjski dolini napadena. Sledili so vsakodnevni boji v mrazu in pomanjkanju na zasneženi Menini planini. Da bi rešil brigado iz sovražnikove ofenzive, jo je štab 7. januarja 1945 dekoncentriral, kar pa se pozneje ni izkazalo najbolje. Prvi bataljon se je na svojem najtežavnejšem pohodu iz Kamniških planin na sever zmanjšal od okoli 80 na 40 borcev in se priključil brigadi komaj 22. februarja. Drugi in tretji bataljon sta imela 8. januarja ob spopadu z

CELOVEC
12.5.1945
Grebinj
13.5.1945
Velikovec
Št.Pavel
23.5.1945
29.5.1945
Labot
11.5.1945
Radlje
Ptuj
DRAVOGRAD
MARIBOR
11.5.1945
Drava
Sv.Primož
9.1.1945
Železna kapla
St.Gradec
23.5.1945
Razbor
Bistra
Solčava
Zavodnje
Dragšna gora
10.5.1945
VELENJE
Šoštanj
Ljubno
Pluže 10.5.1945
Paplinšek
Gor.grad
Polzela
Ponikva
KAMNIK
22.2.1945
Češnica
CELJE
Okrogelno
Savinja
Moravče
ZAGORJE
Kranjce
Dol
23/24.12.1944
Jevnica
Sava
1/12.10.1944
LJUBLJANA
Kal
Sava
Muljava
TREBNJE
Ajdovec
Zvirče
Smuka
KOČEVJE
CELOVEC
MARIBOR
LJUBLJANA
Bojna pot brigade
Pohod 1.bat. od 7.1. do 22.2.1945
Akcijsko območje brigadnih enot
0
10
20 km

domobranci v Slevu nad Kamnikom 33 zajetih, padlih, ranjenih in pogrešanih. Močno okrnjena sta se združila ob koncu januarja na Moravškem s skupino štaba brigade. Ker se je nekaj borcev v ofenzivi razbežalo in poskrilo, je štela brigada ob koncu januarja komaj 137 borcev. Brigadno jedro je pričelo zbirati izgubljene in poskrite borce. Štab IV. operativne cone je pričel februarja pošiljati brigadi manjše okrepitve, toda od 13. do 16. marca je imela brigada v hudi nemški ofenzivi na Menini planini zopet precejšnje žrtve.

Sovražnikovi ofenzivi in hajke so bile v zimi 1944—1945 najhujše med Savinjsko dolino in Zasavjem, kjer sta se bojevali Šlandrova in Zidanškova brigada. Zato sta doživeli ti brigadi med vsemi enotami IV. operativne cone najhujše udarce. Konec zime se je pričela brigada krepiti, sovražnikovim napadom pa se je vse uspešneje zoperstavljala. Njeno večjo vojaško dejavnost so v tem času delno zavirale tudi priprave za ponovni pohod na Dolenjsko, kamor bi morale po povelju vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije vse brigade IV. operativne cone. Po štirih neuspešnih poskusih preboja čez Savo so dobile brigade IV. operativne cone v začetku aprila 1945 nalog, da ostanejo na Štajerskem. Ker so Nemci v tem času umaknili s Štajerske nekaj večjih enot, so dozoreli pogoji za začetek ofenzivne dejavnosti IV. operativne cone.

V zadnjem obdobju od 8. aprila do 29. maja 1945 je brigada delovala med Savo in Savinjo ter na Koroškem in na zahodnem območju Ivnika. To obdobje se začenja 8. aprila z ukinitvijo operativnega štaba VI. in XI. brigade in z vključitvijo Zidanškove in Šlandrove brigade v XIV. divizijo. Sledila je 9. aprila preosnova brigade. Iz treh šibkih bataljonov je osnoval štab brigade dva močnejša bataljona. Z mobilizacijo je brigada pridobila toliko borcev, da je lahko ustanovila tretji bataljon. Takoj zatem pa se je konec aprila razvila v bataljon tudi Ruska četa. V noči na 1. maj je brigada izvedla uspeli napad na Vransko, kjer je zajela okoli 70 sovražnikovih vojakov ter zaplenila toliko orožja in razne opreme, da je lahko oborožila vse neoborožene borce. Isti dan je prišel v brigado prvi bataljon Kokrškega odreda. Tako je imela brigada 1. maja pet bataljonov, štela pa je 600 borcev. Brigada je še naprej mobilizirala, hkrati pa je razvijala vojaško dejavnost. V izredno uspelem napadu Šlandrove brigade na Zagorje ob Savi je bila Zidanškova brigada na zavarovanjih.

Naslednji dan, 6. maja, je Zidanškova brigada razorožila v postojanki Ponoviče prek 90 Nemcev ter z njihovim orožjem oborožila novince. Brigada je tako postala zopet močna in dobro organizirana enota ter zmožna za izvrševanje tudi zahtevnejših nalog. Največje številčno stanje je dosegla 10. maja 1945 na Ljubnem, ko je štela 836 borcev. Na območju Ljubnega je razorožila veliko število sovražnikovih vojakov in pridobila motorizacijo, s katero se je kot prva operativna enota IV. operativne cone pripeljala 10. maja v Maribor. Tu je morala oddati predstavnikom Rdeče armade Ruski bataljon. Nato je po načrtu štaba IV. operativne cone o zaključnih operacijah prispela 12. maja v Celovec. Od tod se je premaknila v Velikovec in zavzela položaje na zaporni črti enot IV. operativne cone ter razoroževala nemške in kvislinške enote, ki so se umikale iz Jugoslavije. Potem je bila do 28. maja 1945 na obrambnih položajih na območju Sobote zahodno od Ivnika. Naslednji dan so jo v Ivniku razformirali in razdelili v brigade XIV. divizije.

V vseh obdobjih je brigada razvijala poleg svoje osnovne vojaške dejavnosti tudi politično in kulturno-prosvetno dejavnost. K uspešnosti tega dela sta največ pripomogli organizaciji KPS in SKOJ. Obe sta predstavljali odločujočo politično silo, ki je prispevala bistveni delež k uspešni vojaški in politični dejavnosti brigade. Partija in SKOJ sta z zgledom svojega članstva vplivali na vse borce, da je brigada mnogokrat, četudi za ceno velikih žrtev, premagala na svoji sedemnajstmesečni borbeni poti vse prepreke in težave.

Prispevek brigade za hitrejši razvoj Osvobodilne fronte in terenskih političnih organizacij je bil pomemben zlasti na pohorskem operacijskem območju ter na območju med Savinjo in Savo. Brigada je dala izkušene kadre, ki so ustanavljali terenske politične organizacije, te pa so ji nato pomagale pri organiziranju prehrane, obveščevalne službe in zlasti pri uspešnem izvajanju mobilizacije.

PREGLED ŠTEVILA BATALJONOV, BORCEV, ČLANOV KPS, KANDIDATOV KPS IN SKOJ*

Dan, mesec, leto	Število bataljonov	borcev	članov KPS	kandidatov KPS	članov SKOJ	skupaj
15. januar 1944	3	300				
14. februar 1944	3		33	7	39	79
Marec 1944	3	250	36	6	66	108
14. april 1944	2	230				
Maj 1944	2	374			58	
Junij 1944	2	383	24	8	123	155
Julij 1944	3	545	67	27	135	229
Avgust 1944	4	724	86	25	188	299
September 1944	4	769			200	
Oktober 1944	4	569			136	
November 1944	3	469	90	37	130	257
December 1944	3	338	65	31	105	201
26. januar 1945	3	137**				
8. marec 1945	3	162**				
14. april 1945	2	216				
28. april 1945	4	480	59	8	23	90
1. maj 1945	5	600				
10. maj 1945	5	836				
26. maj 1945	4	688	75		44	119

---

* Pregled je narejen po naslednjih dokumentih: poročila štaba IV. operativne cone o številčnem stanju borcev z dne 15. 1., 14. 4., 15. 5., 15. 10. 1944 in depeša z dne 8. 3. 1945; poročila štaba Zidanškove brigade o številčnem stanju borcev in dnevna operacijska poročila; poročila operativnega štaba VI. in XI. brigade o številčnem stanju borcev in dnevna operacijska poročila; poročila SKOJ Zidanškove brigade in IV. operativne cone, vsa v AIZDG, fasc. 33/IV, 332/V/6, 332/I/6, 46/I; 333/V/4, 333/V/3; 332a/III/4, 32a/III/2 in 24. Poročila namestnikov oziroma pomočnikov političnih komisarjev Zidanškove brigade in poročili pomočnika političnega komisarja XIV. udarne divizije z dne 28. 4. ter 26. 5. 1945, vsa v arhivu CK ZKS.

** Padec številčnega stanja januarja, februarja in marca 1945 je odraz hudih bojev in težav brigade v obdobju dveh sovražnikovih ofenziv (januar in marec) ter več hajk.

VIRI IN LITERATURA

Delo je nastalo na osnovi zbranega arhivskega in spominskega gradiva ter podatkov iz literature. Kjer mi je uspelo zbrati več gradiva, so dogodki in poglavja obdelani nadrobneje in obsežneje. Zelo malo je arhivskih virov o delovanju brigade od njene ustanovitve do konca aprila 1944 in od januarja 1945 do osvoboditve. Manjkajoče arhivske vire sem skušal čimbolje izpopolniti s spominskimi viri. Z njimi mi je uspelo razrešiti precej vprašanj ter zapolniti več vrzeli. Zaradi precejšnje časovne odmaknjenosti pa nekaterih vprašanj kljub dobri volji borcev ni bilo mogoče dokončno razrešiti.

Arhivsko gradivo je bilo osnovni vir za opisovanje delovanja brigade. O njeni vojaški dejavnosti in o delu političnih komisarjev so skoraj vsi dokumenti v arhivu inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Največ sem jih uporabil iz fondov Zidanškove in Šlandrove brigade, operativnega štaba VI. in XI. brigade, IV. operativne cone in iz fonda glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Iz muzeja ljudske revolucije Slovenj Gradec sem uporabil pomemben dnevnik komandanta brigade Vincenca Janka-Harkova.

Dokumentov sovražnikovega izvora je v arhivu inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani malo. To mi je velikokrat onemogočalo popolnejšo obdelavo bojev in dogodkov ter objektivnejšo presojo takratnega stanja. Obstoječi fond sem pregledal in ga, kolikor je bilo mogoče, uporabil. Nekaj dokumentov sovražnikovega izvora sem našel tudi v arhivu muzeja NO Maribor.

Večina pomembnih dokumentov narodnoosvobodilnih in sovražnikovih enot ter ustanov je objavljenih v VI. delu Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni

jugoslovanskih narodov, ki ga izdajata vojaško-zgodovinski inštitut v Beogradu in inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Izšlo je 18 knjig (do 28. februarja 1945). Zaradi lažje dostopnosti bralcem sem navajal v opombah dokumente, ki so objavljeni v zbornikih, četudi sem uporabljal izvirnike iz arhivskih fondov.

Za prikaz dela organizacij KPS in SKOJ v brigadi sem uporabil predvsem gradivo iz arhiva centralnega komiteja ZK Slovenije. Nekaj gradiva o delu KPS v brigadi, predvsem pa o delu SKOJ sem dobil v arhivu inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Gradivo za obdelavo kulturno-prosvetne in propagandne dejavnosti sem dobil v arhivih inštituta za zgodovino delavskega gibanja in v muzeju NO Maribor ter od tovariša Staneta Lavriča.

Za poglavje o delovanju gestapovske agenture sem uporabil dokumente iz arhivov republiškega sekretariata za notranje zadeve Slovenije, CK ZKS, IZDG in muzeja NO Maribor.

Najpomembnejši arhivski viri, ki so mi služili za prikaz borbene poti brigade, so bili poleg objavljenih poročil v zbornikih dokumentov NOV operativni dnevnik načelnika štaba IV. operativne cone (od 27. marca do konca avgusta 1944), dnevna, tedenska in štirinajstdnevna poročila brigade (od srede avgusta do začetka decembra 1944), relacije štaba brigade o posameznih bojih, poročila in relacije operativnega štaba VI. in XI. brigade ter štaba IV. operativne cone ni glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Obdobje od 1. novembra 1944 do 15. marca 1945 obravnava dnevnik komandanta brigade Vincenca Janka-Harkova, obdobje od 28. februarja do 25. aprila 1945 dnevnik štaba Zidanškove brigade, obdobje od 1. do 29. maja 1945 pa dnevnik pomočnika političnega komisarja 4. bataljona Ivana Jana-Srečka. Vsi trije dnevniki so pisani zgoščeno, vendar so kljub pomanjkljivostim zaradi skromnega arhivskega fonda za 1945. leto za zgodovino brigade zelo pomembni.

Večina dokumentarnih fotografij je iz fototeke muzeja NO Maribor, ostale pa sem dobil v zadnjih letih od borcev Zidanškove brigade. Na pohorskem operacijskem območju je naredil največ posnetkov borec Zidanškove brigade Albert Čas-Tomaž, na območju med Savinjo in Savo pa član foto-

sekcije IV. operativne cone Ciril Brvar, medtem ko nekaj avtorjev ni znanih.

Precej podatkov o bojih ter življenju brigade je v partizanski literaturi, v vojaškem vestniku IV. operativne cone Štajerskem kurirju, ki je izhajal od 1. aprila 1944 in je objavljal tudi vojaška poročila štaba IV. operativne cone, v reviji propagandnega odseka IV. operativne cone Nova beseda, ki je izhajala od 1. maja 1944, v brigadnih glasilih Pohorski partizan, izšel je junija 1944, Naša pot, izšla je avgusta 1944 ter v več bataljonskih glasilih. O dejavnosti Zidanškove brigade pa so pisala tudi osrednja partizanska vojaška in politična glasila.

Pregledal sem tudi dnevnik Marburger Zeitung, tednik Štajerski gospodar ter Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, vendar pomembnejših podatkov za brigado v teh okupatorjevih tiskih nisem našel.

V časopisih, revijah, raznih glasilih in v jubilejnem zborniku Spomni se, tovariš, ki je izšel ob 15-letnici Zidanškove brigade v Kranju 1959 so borci objavili o brigadi preko trideset zanimivih sestavkov. Spominsko gradivo o brigadi je tudi v knjigah Jožeta Štoka-Korotana, Jeklena pest (Ljubljana 1953) in Antona Ahčina-Darka, Spomini iz štirih brigad (Maribor 1969) ter v rokopisu Katje Špur, Prvi pohorski odred (v arhivu muzeja NO Maribor).

Spomine na nekatere dogodke in pripombe k besedilu so mi napisali Maksim Peklar-Fonzi, polkovnik Slavko Kokalj-Jožko, Stane Lavrič, Ivan Krulc-Iztok, Franc Sever-Franta, Tone Kropušek, mgr. Darja Dovjak, Vili Mlakar-Boltežar, generala Boris Čižmek-Bor in Viktor Cvelbar-Stane, Anton Grašič-Savo, Ivan Razdevšek-Mato ter Helena Polenik-Jelka. Daljše in pomembnejše spomine o dejavnosti brigade, ki sem jih sam zapisoval, so mi pripovedovali Ivan Belec-Beli, Lazo Božič, general Andrej Cetinski-Lev, general Viktor Cvelbar-Stane, general Boris Čižmek-Bor, Stanko Fabjan, Franc Fišer-Vasilij, Anton Grašič-Savo, Ivan Gorenc-Vojko, Mirko Grahovac-Mile, Adolf Jevšnik-Lvov, polkovnik Slavko Kokalj-Jožko, Stane Kokalj-Janez, Tone Kropušek, Ivan Kovačič-Gandi, Bogdan Knaflič-Ljubo, Marjana Kocjan, Jože Korošec-Vido, Stane Lavrič, Filip Lesnjak-Regin, Ivan Medič-Silvo, Jakob Mihelič-Savo, Anton Ogrizek, Alojz Petan-Slavko,

Slavko Petan-Nace, Vinko Plevnik, Alojz Pacek-Platin, Anton Potočnik-Niko, Ivo Skerlovnik, Jaroslav Soušek-Zdeno, Pavle Sirk-Bregar, dipl. inž. Ferdo Štibler, Dora Trtnik-Zlata, Milan Trtnik, Marica Trbovšek, Alojz Vindiš-Dunda, general Aleksandar Vojinović-Vojin, Vinko Virt, Avgust Vižintin-Izak, Ivan Zore-Džoni, Anica Zorko, Mira Kresnik, Franc Žigart-Vitez in Franc Žličar-Branko. Izjave v obsegu do šest strani sem zabeležil in jih oblikoval s preko 140 borci. Spominsko gradivo mi je dalo skupno blizu 200 borcev in drugih oseb ter obsega okoli 970 tipkanih strani.

Arhivske in spominske vire sem obravnaval kritično. Ko sem uporabljal partizanska poročila, sem moral biti posebej pozoren pri navajanju številčne moči sovražnikovih enot v bojih proti partizanskim enotam in pri naštevanju števila vojakov v sovražnikovih postojankah ter garnizijah. Zlasti pa sem moral biti kritičen pri ugotavljanju števila mrtvih in ranjenih sovražnikovih vojakov. Ker ni bilo mogoče teh podatkov med vojno natančno ugotavljati, so bili v partizanskih poročilih mnogokrat pretirani. Pri raziskovanju žrtev na partizanski oziroma izgub na sovražnikovi strani, mi niso mnogo pomagala tudi maloštevilna sovražnikova poročila. Ta so bila običajno pomanjkljiva ali pristranska. S pomočjo kritične presoje virov in literature sem si prizadeval čimbolj objektivno posredovati tudi podatke o padlih in ranjenih na obeh straneh. Pri uporabi spominskega gradiva pa sem moral zlasti biti pozoren na subjektivnost pričevanj in na precejšnjo časovno odmaknjenost obravnavanih dogodkov.

Literatura

V začetku nastajanja monografije je bilo na voljo precej manj literature kot je imamo danes. Z leti se je povečala količinsko in kakovostno v takšni meri, da sedaj že lažje obravnavamo dogajanja v širšem okviru in primerjamo razvoj osvobodilnega boja na različnih območjih. Za obdelavo vseh obdobij sem največ podatkov, ugotovitev in ocen uporabil iz monografije dr. Miroslava Stiplovška, Šlandrova brigada (Ljubljana, Maribor 1971). Mnogo podatkov sem našel v delih dr. Metoda Mikuža, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II., III., IV. in V. del (Ljubljana 1961 in 1973) in Oris partizanske sanitete na Slovenskem (Ljubljana 1967). Številne podatke in

ocene sem povzel iz vojno-zgodovinske študije Lada Ambrožiča-Novljana, Pohod Štirinajste (Nova Gorica 1962). Iz dela dr. Toneta Ferenca, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna vojna v Sloveniji 1943 (Maribor 1967), iz razprave Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem (Letopis muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1958) in iz članka Poslednji dnevi vojne v Sloveniji (Naša obramba 1970, št. 6) sem uporabil precej podatkov. Mnogo koristnih podatkov pa sem našel še v delih Matevža Haceta, Komisarjevi zapiski, II. knjiga (Ljubljana 1959), Milana Ževarta, Po sledovih narodnoosvobodilne vojne v mariborskem okraju (Maribor 1952), Milice Ostrovške, Kljub vsemu odpor I., II. in III. knjiga (Maribor 1963 in 1968), Franceta Filipiča, Pohorski bataljon (Ljubljana 1968), v knjigi Poslovilna pisma žrtev za svobodo (Maribor 1969), ki sta jo izdala muzej NO Maribor in muzej revolucije Celje ter še v delih drugih avtorjev, ki sem jih navedel v opombah.

POVELJNIŠKI KADER

Komandanti:

Boris Čižmek-Bor	od 8. 1. 1944 do 27. 2. 1944
Alojz Pacek-Platin	od 27. 2. 1944 do 27. 3. 1944
Andrej Cetinski-Lev	od 27. 3. 1944 do 28. 10. 1944
Vincenc Janko-Harkov	od 28. 10. 1944 do 22. 2. 1945
Farnc Sever-Franta	od 22. 2. 1945 do 10. 3. 1945
Milan Štajner-Kamnar	od 10. 3. 1945 do 18. 3. 1945
Miha Ramšak	od 18. 3. 1945 do 27. 4. 1945
Viktor Cvelbar-Stane	od 27. 4. 1945 do 29. 5. 1945

Politični komisarji:

Franta Komel	od 8. 1. 1944 do 17. 5. 1944
Jože Jakoš-Školski	od 17. 5. 1944 do 22. 2. 1945
Ivan Krulc-Iztok	od 22. 2. 1945 do 9. 4. 1945
Slavko Kokalj-Jožko	od 18. 3. 1945 do 29. 5. 1945

Namestniki komandantov:

Drago Poglajen	od 8. 1. 1944 do konca aprila 1944
Vincenc Janko-Harkov	od konca aprila 1944 do 28. 10. 1944
Jaroslav Soušek-Zdeno	od 18. 3. 1945 do 29. 5. 1945

Namestniki (pomočniki) političnih komisarjev:

Aleksanda Vojinović-Vojin	od 8. 1. 1944 do 28. 3. 1944
Janez Kenk-Ivo	od 30. 4. 1944 do 9. 9. 1944
Alojz Vindiš-Dunda	od 9. 9. 1944 do 19. 2. 1945
Stane Kokalj-Janez	od 19. 2. 1945 do 29. 5. 1945

Načelniki štaba:

Vincenc Janko-Harkov	od 8. 1. 1944 do 20. 2. 1944
Lazo Božič-Vuk	od 20. 7. 1944 do druge polovice novembra 1944
Ivan Belec-Beli	od februarja 1945 do 29. 5. 1945

SEKRETARJI SKOJ

Hilda Turk (Vojinović)-Dunja	od 8. 1. 1944 do prve polovice marca 1944
Jože Belin	od 14. 5. 1944 do srede julija 1944
Ivan Urbančič-Hinko	od srede julija 1944 do 26. 10. 1944
Štefan Gerhold	od 26. 10. 1944 do 6. 1. 1945
Dušan Šircelj	od druge polovice marca 1945 do 29. maja 1945

SEZNAM BORCEV

Ačkun Stanko, 1912, Hrastnik
Adamič Rudi, 1913, Stranice
Adlešič Niko
Ambrož Ivan, 1910, Jesenice
Ankerst
Antoličič Jože, 1923, Maribor
Anžlovar Franc-Branko, Hrastnik, 1921—1944
Apšner Ivan-Matevž, 1910, Troblje
Arauš Fortunat, 1924
Areh Stane, Stari trg, Sl. Gr., 1925—1945
Arh Jože, 1920, Briše, Izlake
Arhar Tone-Notranjc, Cerknica, 1912—1944
Artač Janez-Jan, Ljubljana, 1921—1944
Artnak Draga, por. Sajevic, 1922, Trbovlje
Artviga Peter, 1906, Žalože, Polzela
Atelšek Ivan, 1928, Mozirje
Aubreht Alojz, 1924, Cerkvice
Avsenik Valentin, 1908, Poljče, Žalec
Ažnoh Ivan-Urban, 1922, Dravograd

Babič Jože-Vojteh, 1912, Hrastnik
Bačan Drago, 1896, Maribor, umrl 1975
Bambič Jože, Mala Račna, Grosuplje, 1921—1945
Bart Adolf, 1918, Šentjanž, Dravograd
Bart Franc-Edo, 1915, Šentjanž
Bart Jože-Tilen, Šentjanž, 1914—1945
Bastič Edvard-Vali, 1916, Trbovlje
Beček Alojz, padel 1944
Belcjan Franc, 1919, Klopce, Dolsko
Bele Alojz-Tičko, 1918, Toplice, Straža
Belec Ivan-Beli, 1921, Litija
Belin Jože, 1926, Ljubljana
Beliš Franc
Benda Tone-Niko, 1919, Radmirje
Bera Franc, 1926, Zgornja Bistrica
Bergant Vinko-Zvitko, 1928, Blagovica
Besednjak Boštjan, 1914, Ložnica
Beškovnik Anton, 1913, Skomarje
Beškovnik Karel, 1907, Skomarje
Bešvir Franc
Bettiga Francesko, 1921, Lesco, Italija
Bevk Franc, 1901, Drešinja vas
Bezjak, padel 1944
Bezovnik Jurij, 1923, Božje, Oplotnica
Bezovšek Alojz, 1926, Gornji grad
Bezovšek Karel-Henrik, 1919, Gornji grad
Bežan Viktorija, 1925, Šentjanž, Dravograd
Bizjak Alojz, 1908, Krško

Bizjak Anton, Radeče
Bizjak Franc-Dore, 1903, Trbovlje
Bizjak Karlo, 1921, Šmartno ob Paki
Birk Stanislava-Slavka, 1924, Češnjice, Moravče
Blagotinšek Alojz
Blagotinšek Rafael
Blažek Anton, 1913, Ptujska gora
Blodnik Blaž, Gradišče, Sl. Gradec, 1911—1944
Bobek Alojz
Bobovnik Kristjan-Mišo, 1922, Vuhred
Boček Jože, Oplotnica, 1911—1944
Boček Jože, Koritno, 1912 — padel
Bočko Ernest, 1929, Hrastnik
Bogataj Tine
Bogatič Karel, Fram, 1911—1944
Bogdov Stjepan, 1909
Bohak Ludvik
Bokal Stanislav, 1909, Limovce, Žalec
Bokalj Metod, 1926, Litija
Boltin Franc, 1912, Jablana, Zagorje
Borkovič Vladimir
Borštnar Alojz, 1918, Bevško, Zagorje
Borštnar Vinko, 1910, Kisovec, Zagorje
Bovha Jakob, 1902, Pilštanj
Božič Lazo-Vuk, 1912, Vel. Obljaj, Glina
Brec Viljem, Meje, Ptuj, 1913—1944
Brečko Albin-Strela, 1916, Miklavž, Tabor
Breznik Franc, 1906, Zgornje Tuhinje
Breznik Franc, Kronska gora, Dravograd, 1927—1944
Breznik Rudi, Slovenj Gradec, 1919—1944
Brezočnik Branko, 1927, Lovrenc na Pohorju
Brezovnik Florjan-Jurij, 1912, Rečica ob Savinji
Brglez Marija
Brglez Miha-Gaber, 1920, Oplotnica
Bricl Jože, Trbovlje, 1897, umrl po vojni
Bricman Ivan, 1922, Dravograd
Bricman Karel, Legen, 1911—1945
Brišnik Franc, 1908, Čeplje, Vransko
Brišnik Franc, Kopnik, Rečica, 1922—1944
Brišnik Valentin, 1913, Vransko
Britovšek Avgust-Vanček, 1926, Pameče
Brodnik Jože, Ljubnica, Vitanje, 1919—1944
Brumec Štefan-David, 1923, Sp. Polskava
Brvar Albin, 1915, Kisovec
Brvar Damjan-Stojko, 1921, Suhi potok, Zagorje
Brvar Jože, 1922, Zaplanina, Vransko
Buč Viktor, 1923, Mislinja
Bučevec Jakob, 1922, Čemšenik
Buček Drago-Stevo, Slovenj Gradec, 1922—1944
Budna Anton, Maribor
Bukovac Jožef, Fara, Delnice, 1913—1944
Bukovšek Vinko-Vitja, 1926, Zagorje
Bukšič Franc-Idol, 1902, Ljubljana
Burja Miroslav-Drago, 1925, Nožice
Burjak Alojz-Parto, Črna na Koroškem, 1921—1944
Burjak Gregor-Jurij, 1920, Topla, Črna
Butara Janko, 1913, Izlake

Camurri Julij, 1918, Regio Emilia, Italija
Cej Vekoslav
Cencelj Stanko, 1926, Zg. Motnik

Cerar Anton-Rajko, 1925, Domžale
Cerar Damjan-Dominik, 1920, Ihan
Cerar Gregor, 1929, Lukovica, Domžale
Cerar Mihael, 1927, Gradišče, Lukovica
Cesar Ferdo, Gradišče, Slov. Gradec, umrl 1974
Cestnik Alojz, Zagorje ob Savi, 1911—1944
Cestnik Marica, por. Rebernak, 1924, Huda jama, Laško
Cetinski Andrej-Lev, 1921, Banja Loka
Ciglar Anton, 1914, Praga
Cimperman Julij, 1904, Podvin, Polzela, umrl po vojni
Cizej Alojz, Trnova, Braslovče, 1922—1944
Cizej Jože, Gomilsko, 1923—1944
Cuchitto Franc, 1918, Girosse Taranto, Italija
Cukljati Albin, 1914, Ločica, Vransko
Cukljati Stanko, 1915, Ločica, Vransko
Cvelbar Viktor-Stane, 1923, Sela, Novo mesto
Cvikl Anton

Čanč Jože, Plešivec, Slov. Gradec, 1901—1944
Čas Bernard-Tomaž, 1912, Dovže
Čas Ivan-Izidor, Otiški vrh, 1925—1944
Čebin Franc, 1929, Gotovlje
Čebul Jože, 1917, Ravne na Koroškem, umrl po vojni
Čede Franc, 1925, Petrovče
Čeh Štefan, 1913, Turški vrh, Ptuj, umrl 1973
Čehun Ivan-Branko, 1925, Gozd, Kamnik
Čepič Maks-Iztok, Ljubljana, 1925—1944
Čerin Olga, 1925, Maribor
Češnovar Alojz, 1922, Zagreben, Huda jama
Češnovar Jože-Pepi
Čižmek Boris-Bor, 1919, Novo mesto
Črešnar Anton-Silvo, 1926, Resnik
Črešnik Ferdinand, 1905, Pameče
Črešnik Vili, 1924, Podgorje, Sl. Gradec
Črešnjar Alojz, 1927, Oplotnica
Črešnovar Marjan-Božo
Čudovan Franc, 1903, Tržišče, Mokronog
Čulk Jurij, 1910, Prekopa, Vransko, umrl 1971
Čulk Miha, Vransko, padel

David Ivan-Gora, 1916, Podpeca, umrl 1946
Debelšek Jože
Dev Pavle, 1929, Trbovlje
Deželak Jože-Edi, 1924, Gor. Rečica, Laško
Dimec Franc-Šlingelc, Lepa njiva, Mozirje, 1924—1944
Djesterova Zenka-Zinka, 1924, Kursk, ZSSR
Dlopst Ivan, 1914, Črna
Dobčnik Matko-Milan, 1922, Zagorje ob Savi
Dobočnik Ivan, 1915, Gorica, Oplotnica, umrl 1968
Dobravc Kati-Panja, ZSSR
Dolanc Slavko, 1907, Hrastnik, umrl po vojni
Dolanc Stane, 1925, Hrastnik
Dolinšek Florjan, 1913, Sv. Jeronim, Vransko
Dornik Alojz, 1927, Potoška vas, Zagorje
Dornik Ivan, Bevško, Zagorje, 1925—1944
Draksler Danilo-Žan, 1911, Dol, Hrastnik
Drbovšek Vinko, 1918, Ravenska vas, Zagorje, umrl 1971
Drčar Jože-Radovan, 1921, Dob, Domžale
Drežnik Franc

Drnovšek Mila, por. Pukmajster, 1923, Zagorje
Drnulovec Peter, 1905, Ločica, Vransko
Drobež Damjan-Janko, 1917, Limovce, Vransko
Drolc Franc, 1925, Zahomec, Vransko
Drolc Franc-Gregor, 1907, Motnik
Drolc Jakob, 1902, Okrog, Motnik
Drolc Janez, Okrog, Motnik, 1905—1944
Dušak Albin-Bogdan, 1916, Studence, Hrastnik
Dvorjak Jože-Mani, 1921, Turiška vas
Dvornik Tone, 1915, Šmartno ob Paki

Emih Karel, Zg. Polskava, 1916—1945
Entrih Alojz, 1908, Hrastnik
Erman Stanko
Ermenc Jakob-Brdavs, 1923
Erzor Ivan-Cene

Fabjan Anton, 1912, Sv. Urh
Fabjan Stanko, 1907, Cerknica
Fajmut Alojz-Zvonko, 1922, Črna n. K., umrl 1959
Fele Anton, Trst, 1914—1945
Fele Franc-Lovro, 1922, Stari trg, Slov. Gr., umrl po vojni
Feguš Ivan, 1928, Gorišnica, umrl 1974
Ferk Ferdo-Vid, 1915, Šentvid, Vuzenica
Ferk Franc, Šentvid, Vuzenica, 1921—1944
Ferlič Karel, 1922, Buče, Kozje
Fiamengo Ante, 1912, Komiža, Vis
Fijavž Štefan, 109, Stranice
Firšt Karel, Migojnice, Žalec, 1910—1945
Fišer Franc-Vasilij, 1922, Stari trg
Fišer Ivan-Jurko, 1922, Rečica ob Savinji
Fišer Mirko, 1927, Stari trg
Flere Franc, 1918, Trbovlje, umrl 1973
Flor Leopold, 1901, Zagorje, umrl 1967
Franc Aleš
Frol Karlo, Trbovlje, 1925—1944
Funda Jože, 1921, Žebnik, Hrastnik
Furman Maks, 1924, Breg, Slov. Konjice

Gabrijel Avgust, 1923, Trebnje
Gams Slavko-Branko, Šmartno, Slov. Gradec, 1915—1945
Ganoni Vid, 1926, Zapotok, Ljubljana
Garb Anton, 1908, Bukovska vas, umrl po vojni
Garb Milan-Zdravko, 1928, Ribnica na Pohorju
Garletta Anton, 1919, Bordonaro, Italija
Gašpar Ivan, Dovže, Slov. Gradec, 1912—1944
Gašper Jože, Šmartno, 1926—1945
Gašper Pavel-Peter, 1913, Dovže, Slov. Gradec, umrl 1967
Gerhold Avgust, 1915, Šentjanž, Dravograd, umrl 1973
Gerhold Štefan-Štefek, 1921, Otiški vrh
Globokar Janez, 1904, Zagorje
Gnamuš Franc, 1914, Šentjanž, Dravograd
Godec Jožef-Tišler, 1912, Jernej pri Ločah
Golavšek Konrad, Zabukovica, 1927—1944
Golčar Ivan-Srečko, 1922, Šentvid, Mislinja
Golob Ivan-Janez, 1908, Bevško, Trbovlje
Golob Jakob, 1905, Sp. Palovče, Kamnik
Golob Stanko-Danilo, 1923, Koprivna, Črna
Gologranc Anton-Maks, 1921, Šentjanž, Dravograd

Gologranc Jože-Jurček, 1925, Slovenj Gradec
Gorenc Ivan-Vojko, 1919, Trzin, Domžale
Goričan Mihael, Selo, Vransko, 1903—1944
Gorjup Anton-Jože, 1912, Trbovlje
Gornik Avgust, 1907, Trbovlje
Gornik Helena, 1920, Nazarje
Goropečnik Blaž-Adam
Goropevšek Ivan, Stopnik, Vransko, 1915—1944
Govejšek Ernest, 1899, Zagorje
Grabnar Albin, Krbulje, Kolovrat, 1911—1944
Grabnar Božidar-Pubi, 1927, Bela, Motnik
Grabnar Florjan, 1907, Vransko
Grabnar Franc, 1909, Prekopa, Vransko
Grabnar Jože, Kostrevnica, Zagorje, 1899—1944
Grabnar Stanko, 1916, Trbovlje
Grabner Bernard-Dušan, Tolsti vrh, Ravne n. K., 1920—1944
Grabner Valentin, Čeplje, Vransko
Gradišnik Alenka, por. Mendaš, 1922, Dobrava, Sl. Gradec
Gradišnik Ivan, 1923, Dobrava, Slov. Gradec
Grahovac Mirko-Mile, 1925, Lamovita, Prijedor
Grajner Ivan, 1910, Podgorje, Sl. Gradec, umrl 1971
Grašič Anton-Savo, 1921, Strahinj, Naklo
Gratej Kristijan, Muta, 1926—1945
Gregorc Ivan-Sej, 1917, Ribnica n. P.
Gregorčič Anton, Šentrupert na Dol., 1906—1944
Grenko Ivan, 1926, Braslovče
Grenko Vinko, 1925, Braslovče
Grigorov Aleksandar-Saša, 1920, Rakovica, Bolgarija
Gril Karel, 1916, Spodnja vas, Slov. Gradec
Grm Janez, 1922, Kebelj, Oplotnica
Grobelnik Jernej, 1913, Bukovska vas, Dravograd
Groboljšek Ivan, Kisovec, 1921—1945
Gros Franc, Mislinja, 1918—1945
Grošelj Ciril, Izlake, 1916—1944
Grošelj Ivan, 1918, Razpotje, Izlake
Grošelj Janez, padel 1944
Grošelj Mavricij-Bojan, Češenik, Domžale, 1921—1944
Grošelj Štefan, 1905, Izlake
Grubelnik Bogomir, Hudi kot, Ribnica n. P., 1914—1944
Grubelnik Maks, Hudi kot, Ribnica n. P., 1912—1944
Grubelnik Rajko-Dušan, Lehen n. P., 1925—1944
Gubski Ivan, 1911, Rostov, ZSSR
Gudne Alojz
Gustinčič Leopold-Petja

Hafner Valentin-Bojan, 1918, Količevo, Domžale
Hajtnik Jože-Miloš, 1920, Pameče
Hanže Franc, 1919, Trbonje, Dravograd
Hari, Nemec, Wroclaw
Hartman Oto, Hudi kot, Ribnica n. P., 1925—1945
Hartman Vinko, Šmartno, Slov. Gradec, 1910—1945
Helbl Gustav-Džuro, 1926, Šentvid, Vuzenica
Herič Stanko, padel 1944
Herle Franc-Nande, 1919, Loka, Mengeš
Herle Ivanka, Solčava, 1920—1944
Herle Jože, 1914, Solčava
Hladin Viktor, 1914, Pesje, Velenje
Hlebec Rudi, 1908, Ljubljana
Hodnik Franc, Legen, Slov. Gradec, 1922—1944

Hodnik Ivan, 1920, Legen, Slov. Gradec
Hodžer dr. Jakob-Rado, Kozje, 1914—1944
Hohkraut Rudolf-Dolf, 1914, Trbovlje
Hojnik Konrad-Milan, 1922, Morje, Fram
Homar Anton, 1903, Podhruška, Kamnik
Homšak Peter, 1927, Špitalič, Motnik
Homšek Anton, Bela, Motnik, 1913—1944
Horjak Alojz, 1913, Trbovlje
Horjak Vera, 1924, Rečica ob Savinji
Hovnik Alojz, 1922, Pameče
Hovnik Ivan, 1910, Vrhe, Slov. Gradec
Hovnik Stanko, 1927, Pameče
Hovnik Stanko, 1923, Sela, Slov. Gradec, umrl 1970
Hovnik Viktor-Jurij, 1922, Vrhe, Slov. Gradec
Hozner Jože, 1924, Pameče
Hrčca Anton, padel 1944
Hren Franc, 1919, Zlakova, Zreče
Hren Jože-Aki, 1921, Kokarje
Hribar Anton, 1911, Klek, Trbovlje
Hribar Ludvik, 1912, Trbovlje
Hriberšek Leopold-Pepi, 1926, Šentilj, Velenje
Hribšek Ivan, Sv. Jurij, Hrastnik, 1924—1944
Hrovat Bogdan-Miha, 1923, Planina, Logatec, umrl 1948
Hrovat Ivan
Hrovat Jože-Štefek, 1924, Šentilj, Velenje
Hrovat Miha, 1911, Gradišče, Lukovica, umrl 1972
Hrustel Maks, Šentilj, Velenje, 1926—1944
Hudernik Jože, Ribnica n. P., 1921—1944
Hudopisk Anton-Zvone, 1917, Prežki vrh, Ravne n. K.
Iglič Ivan-Boris, 1926, Trnjava, Krašnja
Iglič Rajko-Sine, Ljubljana, 1932—1945
Ikovic Alfonz-Emil, Solčava, 1920—1944
Irner Franc, Trnovec, Rečica ob Savinji, 1902—1944
Irner Jože, 1906, Trnovec, Rečica ob Savinji
Iršič Janez, 1901, Ljubnica, Vitanje
Ivanuša Maksimiljan-Vencelj, 1923, Zagreb
Ivartnik Hinko, Kotlje, 1922—1944

Jager Anton, 1918, Rečica ob Savinji
Jaklič Franc, Rakek, 1918—1944
Jakob Anton, 1913, Vitanje
Jakoš Jože-Šk lski, 1908, Kanemay, 7 A, umrl 1947
Jakša Ludvik- lan, Semič, 1924—1944
Jakšič Milan-M ıjlo, Srpske Moravice, Del... e, 1921—1944
Jamer Marjan
Jan Ivan-Srečko, 1921, Bled
Janet Franc-Stanko, Navrški vrh, Ravne na Koroškem, 1910—1944
Janet Angela-Olga, Navrški vrh, Ravne n. K., 1921—1944
Janež Rudi-Živko, 1914, Čadram, umrl 1958
Janko Vincenc-Harkov, 1919, Letuš, umrl 1965
Janša Franc
Jarc Stanko, Orehova vas, Maribor, 1914—1945
Javornik Ivan, 1926, Razborca, Mislinja
Javornik Slavko, 1928, Črna na Koroškem
Jazbec Vinko-Gustl, 1927, Pameče
Jazbinšek Jože
Jelen Franc, 1912, Andraž, Krško
Jelen Franc, 1926, Šoštanj

Jelen Ivan-Jelenček, 1925, Laze, Velenje
Jelen Jože-Vojko, 1926, Podkraj, Žalec
Jeler Dora-Zlata, por. Trtnik, 1928, Dobeno, Mengeš
Jelnikar Darja-Sonja, por. Dovjak, 1928, Litija
Jenkole Viktor
Jeraj Mirko-Luka, Koprivna, 1921—1944
Jeranko Alojz, 1907, Romunija
Jerenko Franc, Maribor
Jerina Mirko
Jerman Alojz, 1907, Trbovlje, umrl 1972
Jerman Alojz, Gabrsko, Trbovlje, 1917—1945
Jerman Jože, 1902, Gabrsko, Trbovlje
Jernej Jože-Pones, Črna na Koroškem, 1919—1944
Jeromel Jernej-Danko, 1923, Sv. Anton na Pohorju
Jesih Ivan, Sv. Urh, Zagorje, 1914—1944
Jesih Jože, 1906, Trbovlje
Ješenko Marija, 1923, Krim, ZSSR
Jevšnik Adolf-Lvov, 1914, Zagorje ob Savi
Jezernik Jože, 1916, Kale, Žalec
Jeznik Emerik, 1910, Primož na Pohorju
Jeznik Ivan, 1913, Šentjanž, Vuzenica
Juhart Jakob, 1915, Braslovče
Jurešič Franc, 1927, Trbovlje
Jurič Jože-Tarzan, 1924, Šalek, Velenje
Jurjec Franc, 1914, Legen, Slov. Gradec
Justinek Tinca, por. Hrastar, 1923, Lovrenc na Pohorju
Juvan Franc, 1923, Ljubno
Juvan Ivan-Gorki, Podkraj, Zagorje, 1915—1945
Juvan Jakob-Karel, 1925, Sp. Razbor, Slov. Gradec
Juvan Pavel, 1922, Sp. Razbor, Slov. Gradec

Kac Gustav, 1921, Šmartno, Slov. Gradec
Kac Karel
Kačun Jakob, 1921, Rečica
Kajtna Ivan, 1914, Unično, Hrastnik
Kajzer Ignac-Nace, 1914, Janževski vrh, Ribnica n. P.
Kajzer Janko, Janževski vrh, Ribnica n. P., 1921—1944
Kamnik Ivan, Globasnica, 1917—1944
Kamnik Franjo, 1922, Koprivna, Črna na Koroškem
Kamnik Peter-Adam, 1922, Črna na Koroškem
Kanop Jožefa, Primož n. P., 1926—1944
Kavčič Marjana, por. Kocjan, 1926, Ruše
Kenk Janez-Ivo, 1911, Stara Vrhnika
Kerin Milka, Veliki Podlog, Krško, 1923—1944
Keršan Viktor, 1914, Sv. Jurij, Tabor
Kert Milan-Rigo, Maribor
Kešpret Franc, 1921, Lokovica, Šoštanj
Kladnik Jože, 1917, Vodriž, Slov. Gradec
Klajderič Franc, Brezovec, Ptuj, 1910—1944
Klančar Anton, Sv. Anton n. P., 1927—1945
Klančič Adolf-Repina, Josipdol, 1915—1944
Klančišar Franc, 1901, Jablana, Zagorje, umrl 1969
Klančnik Franc, 1912, Šmartno, Slov. Gradec
Klaneček Stanka, Mala Nedelja, 1924—1945
Klanšek Alojz, 1921, Gore, Hrastnik, umrl 1974
Klimenko Sonja, Krim, ZSSR
Kline Alojz, 1917, Štore

Klopčič Ivan, 1907, Kisovec, umrl 1973
Knaflič Bogdan-Ljubo, 1912, Dobje, Celje, umrl 1971
Knez Anton, 1920, Stari trg, Slov. Gradec, umrl 1974
Knez Ivan, 1927, Trbovlje
Kobal Alojz, 1926, Prebold
Kobav Ivan, 1899, Prevalje, umrl po vojni
Kobav Ivica, Trbovlje, 1925—1944
Kobav Ivo-Milan, 1929, Trbovlje
Kobav Marica, Trbovlje, 1924—1944
Kočar Štefan-Runo, 1924, Rova, Domžale
Kodrin Štefan-Konrad, 1919, Ortanec, Kozje
Kogelnik Virgilij, 1923, Koprivna
Kok Franc, 1915, Podvin
Kokalj Franc-Zvonko, 1916, Gradišče, Litija
Kokalj Slavko-Jožko, 1919, Vrhpolje, Moravče
Kokalj Stane-Janez, 1923, Polje, Ljubljana
Kokol Franc-Jožko, 1915, Razborca, Slov. Gradec
Kokolj Alojz-Gortan, Rače, Maribor, 1923—1944
Kokošar Ivan-Albert, 1922, Ljubno
Kokošinek Franc-Oskar, 1923, Podgorje, Slov. Gradec
Kolar Ferdinand, Šentilj, Velenje, 1912—1944
Kolar Karel, 1919, Šentilj, Velenje
Kolar Šimon, Sv. Primož n. P., 1913—1945
Kolenc Anton-Gorazd
Komel Franta, 1924, Ptuj
Komposa Ivan, 1924, Razborca, Slov. Gradec
Konec Avgust, 1916, Božje, Oplotnica
Konečnik Ančka, 1916, Stari trg, Slov. Gradec
Konečnik Ivan, 1916, Gradišče, Slov. Gradec
Konjar Albin-Branko, Smlednik, Kranj, 1922—1944
Konšak Valentin, 1925, Ter, Ljubno
Konšek Ivan, Motnik, umrl 1972
Koprivnik Franc, 1913, Loška gora, Zreče, umrl 1970
Koprivnik Rudolf, 1914, Skomarje
Koprivnikar Jože-Bruno, Breg, Litija, 1924—1945
Koprivnikar Stane, 1920, Mislinja
Kopušar Ivan-Albert, 1922, Ljubno
Kopušar Jože-Žovi, padel
Korče Franc-Matjaž, 1915, Cerknica, umrl 1948
Kordež Mirko-Oskar, 1925, Zg. Brnik
Koren Jože
Koren Marjan-Rene, Šmartno na Pohorju, 1926—1944
Koren Olga, 1925, Hrastnik
Koren Rudolf, Šentilj, Velenje, 1920—1945
Korošec Anton, 1913, Stranice
Korošec Janez-Jane, 1911, Sp. Loke, Krašnja
Korošec Jože-Vido, 1922, Podgorje, Slov. Gradec
Korošec Lojze, 1926, Zreče
Korošec Pavel, 1915, Podgorje, Slov. Gradec
Korošec Štefan, 1913, Stranice
Kortnik Ivan, 1899, Velenje
Kos Matevž-Darko, 1923, Koprivna
Kosi Oliva-Mija, por. Fišer, 1923, Ptuj
Kosmatin Jože
Košak Miha, Podkraj, Kotlje, padel 1944
Košir Franc
Kotnik Jože, 1921, Trst
Kotnik Mihael, 1911, Mislinja
Kovač Avgust, 1914, Šmartno ob Paki

Kovač Franc, 1911, Trbovlje
Kovač Janez, 1912, Zagorje
Kovač Kristijan, Sv. Anton na P., 1922 — padel
Kovač Mirko, 1926, Trbovlje
Kovačič Ivan-Gandi, 1923, Maribor
Kovše Franc, 1914, Skomarje
Kovše Jernej, 1911, Brezen, Vitanje
Kovše Jurij, 1905, Skomarje, umrl 1972
Kovše Karel, 1913, Skomarje
Kovše Martin, 1924, Razborca, Mislinja
Kovše Milan-Miloš, 1926, Skomarje
Kozikar Avgust, 1912, Ljubnica, Vitanje
Koziker Konrad, 1906, Dovže
Kozovinc Jože, Liboje, 1915—1944
Kraj Ivan
Krajger Mirko-Luka, Celovec, 1924—1945
Kramar Stane, Želimlje, Ljubljana, 1915—1945
Kranjc Anton-Zvonko, 1925, Čadram
Kranjc Franc-Gašper, 1919, Čadram
Kranjc Ivan-Nil, Brda, Slov. Gradec, 1925—1944
Kranjc Milan-Brane, 1924, Logarovci, Ljutomer
Krasnik Zmago-Saša, 1919, Sv. Marko, Velikovec
Krebelj Rudolf, padel 1945
Krebl Avgust, 1913, Mislinja
Kreča Anton, Vransko, 1913—1944
Krejan Jože, 1924, Dovže
Krejan Vinko, 1924, Dovže
Kremžar Ivan, 1919, Troblje, Slov. Gradec
Krenkar Tone-Švejk, 1922, Dovže, Slov. Gradec
Krenker Franc, 1921, Podgorje, Slov. Gradec
Kreuh Jože-Mundi, Mislinjska Dobrava, 1912—1944
Kreuh Marjan, 1923, Šmartno, Slov. Gradec
Krevh Tone, 1921, Mislinjska Dobrava
Kričej Ivan, 1911, Skomarje
Krivec Viktor, 1904, Lokve, Gorica
Krivic Vinko, 1910, Jesenovo, Zagorje
Križevnik Ivo, 1918, Legen, Slov. Gradec
Križnik Ivan, Sv. Jeronim, Vransko, 1913—1944
Križnik Zdravko, 1916, Prapreče, Vransko
Kropivšek Anton, 1923, Okrog, Špitalič
Kropivšek Franc, Zg. Motnik, 1920—1944
Kropušek Gregor, 1908, Bočna
Kropušek Jože, 1910, Bočna
Kropušek Tone, 1928, Zibika, Šmarje pri Jelšah
Krpač Franjo-Hubert, 1920, Šentjanž, Dravograd
Krtna Ivan, Čeplje, Vransko, 1912—1944
Krulc Ivan-Iztok, 1925, Rudnik, Moravče
Krulc Jakob-Sokol, 1910, Češnjice, Moravče
Krumpak Franc, 1916, Mestinje
Krznar Štefan, 1913, Kisovec
Krznar Slavko
Kuhar Andrej-Ignac, 1915, Podgorje, Slov. Gradec
Kukavica Franc, 1906, Zagorje
Kunc Franc, 1905, Dole, Idrija
Kunčič Janez, 1927, Begunje
Kurnik Anton, 1908, Ljubija, Mozirje
Kuznič Robert, 1915, Grosswarasdorf, Avstrija
Kvas Bogomir, Podgrad, Oplotnica, 1912—1944
Kvas Emilijan-Mitja, 1927, Zatišje, Ribnica na Pohorju
Kvas Franc, 1927, Čadram

Kvas Konrad, Koritno, Oplotnica, 1926—1944

Ladinek Marija-Majda- por. Vindiš, 1925, Sv. Primož n. P.
Ladinik Franjo, 1923, Bernbach, Avstrija
Lajler Alojz, Škalce, Zreče, 1903—1944
Lakovšek Ivan-Rok, 1914, Troblje, Slov. Gradec
Lampret Jože, Majšperk
Lancner Albin, 1927, Loka, Žusem
Lanišnik Ivan, 1913, Trbovlje
Lavre Franc, Tomaška vas, Slov. Gradec, 1909—1944
Lavrič Jože, Okonina, Gornji grad, 1915—1944
Lavrič Stane, 1915, Stari trg, Lož
Lavrin Franc, Čemšenik, 1911—1944
Laznik Feliks-Jaka, 1915, Pameče
Laznik Maks, 1922, Hrastnik
Laznik Maks-Milan, Pameče, 1922—1944
Leber Albin, 1925, Ljubljana
Ledinek Boris, Lisca, Celje, 1923—1945
Legvart Rudolf, 1907, Novake, Celje
Lenič Ignac, 1914, Kolovrat, Zagorje
Lenič Ivan, Kolovrat, Zagorje, 1915—1944
Lenovšek Avgust-Milan, 1915, Rečica ob Paki
Lesjak Maks, 1924, Ljubno
Leskovar Anton, 1912, Wochberg
Leskovec Filip-Lojze, 1918, Podpeca, Črna na Koroškem
Leskovšek Ivan
Leskovšek Rok, Pilštanj, 1914—1944
Lesnjak Filip-Regin, 1923, Razbor, Slov. Gradec
Lešnik Martin, Kale, Žalec, 1922—1944
Lešnik Mirko, Kale, Žalec, 1921—1944
Levar Peter
Levec Lado-Matko, 1917, Trbovlje, umrl 1955
Levec Oskar, 1915, Trbovlje, umrl po vojni
Limoni Drago-Ljubo, 1926, Dob, Domžale
Liplin Maks-Stane, 1926, Maribor
Ločnikar Anton, 1926, Skomarje
Lohajner Ignac
Lokan Jože, Ločica, Vransko, 1907—1944
Lončar Franc, Sv. Jeronim, Vransko, 1921—1944
Lorbek Jože
Lorenci Franc-Oto, 1922, Sv. Primož na Pohorju
Lubej Martin, Šešče, Prebold, 1918—1944
Lukač Franc, Trbovlje, 1920—1945
Lukač Martin-Tine, 1907, Trbovlje
Lužnik Ivan-Stane, 1916, Šmartno, Slov. Gradec

Majcen Ferdo, 1923, Brnica, Hrastnik
Majcenovič Jožef, padel 1945
Mali Ivan-Bruno, Črnuče, 1926—1945
Malovšek Rudi, Loke, Žalec, 1915—1944
Marčinko Franc, 1926, Hotinja vas, Maribor
Marinič Bogdan-Dane, Maribor, 1923—1945
Markovič Drago-Niko, 1912, Črna na Koroškem
Markovič Leopoldina-Jeni, roj. Krulec, 1926, Črna na Koroškem, umrla 1944
Mars Anton, 1921, Trbovlje
Maršek Rudolf-Hedo, 1914, Podgorje, Slov. Gradec
Martinc Blaž-Pepi, 1908, Kozjak

Martinčič Alojz-Polde, 1920, Trbovlje
Martinčič Polde-Boris, Trbovlje, 1924—1944
Marzelj Franc-Sever, 1914, Golavabuka, Slov. Gradec
Marzelj Ivan-Mijo, 1916, Tomaška vas, Slov. Gradec
Mašič Zlatko, 1921, Zagreb
Matko Marjanca, por. Selan, 1927, Mozirje
Mavrin Ivan
Mazil Blaž, 1903, Grajska vas, Žalec
Medič Ivan-Silvo, 1916, Nadgorica, Črnuče
Medved Anton-Zdravko, 1921, Bukovska vas, Slov. Gradec
Medved Bojan
Medved Ivan
Medved Jože, 1907, Mamolj, Litija
Meh Drago, 1925, Završe, Mislinja
Melovnik Rafael, Stranske Makole, 1911—1945
Mencinger Franc-Gregor, 1906, Mislinja
Mencinger Pavel, Mislinja, 1911—1945
Merhar Miha
Merzdovnik Martin-Tine, 1926, Razborca, Slov. Gradec
Mešel Jožef-Delko, 1926, Prevalje
Mezdovnik Štefan
Mezgec Vinko-Rajko, Maribor, 1922—1944
Mežnar Jože
Mihelič Jakob-Savo, 1915, Hudi kot, Ribnica n. P.
Mihelič Jože, 1917, Hudi kot, Ribnica n. P.
Mihelič Rudolf-Jernej, 1914, Ribnica n. P., umrl 1964
Miklavc Ivan, Mala Reka, Prebold, 1927—1945
Miklavžin Mihael-Miran, 1906, Šentilj, Velenje
Mirkac Albert-Marjan, 1922, Šmiklavž, Slov. Gradec
Mirkac Martin, Šentvid nad Mislinjo, 1919—1944
Mithans Rajko, Šmartno, Slov. Gradec, 1922—1944
Mlačnik Franc-Marjan, 1926, Železna Kapla
Mlačnik Jože, 1913, Luče, Mozirje
Mlačnik Tone-Rastko, 1922, Črna na Koroškem
Mlakar Vili-Boltežar, 1929, Ptuj
Mlatej Ivan-Gašper, 1920, Brdinje, Ravne n. K.
Mlinar Maks, 1920, Javorje, Črna n. K.
Mlinarič Ludvik-Ivanov, 1921, Prapretno, Hrastnik
Močnik Ignac-Mirko, 1920, Lokovica, Šoštanj
Mohar Jože, 1927, Ljubljana
Mohorko Franc, Donačka gora, 1914—1944
Mozer Alojz, Šmartno, Slovenj Gradec, 1918—1944
Mozgan Konrad-Viktor, 1917, Žitara ves, Železna Kapla
Možina Franc, 1926, Tenetiše, Litija
Mrak Franc, Prekopa, Vransko, 1913 — padel
Mrzdovnik Ivan, Razborca, Slov. Gradec, 1915—1944
Muc Ivan, Gorica, Oplotnica, 1926—1944
Muhovec Franček, 1922, Mozirje
Mulej Karel, Poljčane, 1917 do 1944
Murn Edo-Udo

Naglič Edi, 1918, Sv. Primož n. P.
Naglič Franc, Dravče, Vuzenica, 1904—1944
Narat Valentin-Bolte
Nareks
Natek Karel-Konrad, 1917, Zg. Pobrežje, Rečica ob Savinji
Naveršnik Jože, 1918, Zg. Dolič, Mislinja
Nemec Ivan

Nerad Franc
Novak Alojz, 1917, Šoštanj
Novak Jože-Marjan
Novinšek Nataša
Nunčič Ferdo, Lovrenc n. P., 1911—1944

Oberžan Ivan, 1924, Trbovlje
Oblak Jože, 1917, Sava, Litija
Oblak Martin, 1897, Zabukovica umrl po vojni
Ocvirk Anton, Briše, 1927—1945
Ocvirk Feliks, 1912, Dolenja vas, Prebold
Ogradi Jože, 1925, Bočna, Gornji grad
Ograjenšek Ludvik-Rafko, 1915, Andraž, Polzela
Ogrizek Anton, 1922, Dovže
Ogrizek Fridulin, Limbuš, Maribor, 1919—1944
Ogrizek Viktor, 1910, Limbuš, Maribor
Okorn Vilko, 1915, Trbovlje
Okrogar Tone-Nestl, 1923, Zagorje, umrl 1955
Opaškar Frančiška-Ančka, 1921, Gorjuša, Domžale
Oplotnik Anton, 1927, Velenje
Oplotnik Ernest, 1910, Trbovlje
Orehek Anton-Robi, 1914, Mala Loka, Domžale
Orehek Franc
Orehek Ivan-Rok, 1929, Godešič
Orošel Janez
Orož
Orter Alojz, Mala Mislinja, 1914—1944
Osenar Franc-Vido, 1921, Vrhpolje, Kamnik
Osolnik Gregor-Darko, 1927, Sela, Kamnik
Ostanek Karel, 1925, Trbovlje
Ostrožnik Feliks, 1916, Vodice, Zagorje
Otavnik Anton, 1927, Prebold
Ovčak Franc, 1907, Zgornja Senica, Medvode
Ovčina Franc, 1920, Trebnje
Ozvald Karel, Oplotnica, 1912—1944

Pacek Alojz-Platin, 1924, Šutna, Kostanjevica ob Krki
Pačnik Avgust, 1913, Zreče
Pačnik Ivan, 1926, Podklanc, Dravograd
Pačnik Jože, 1913, Šentilj, Mislinja
Pačnik Jože, 1926, Resnik, umrl po vojni
Pačnik Karel
Pahtev Ivan-Medved, 1921, Libeliče, Dravograd
Pajer Albert, 1926, Šmartno, Slov. Gradec
Pajer Milan, 1927, Šmartno, Slov. Gradec
Panjek Albert-Modras, 1916, Šmartno, Slov. Gradec
Pank Milan, 1912, Kamnik
Papo Nada, por. Majcen
Papotnik Alojz, Hudi kot, Ribnica n. P., 1907—1944
Paradiž Avgust-Niko, 1919, Pameče
Paradiž Franc, 1912, Troblje, Slov. Gradec
Paradiž Polde, 1916, Pameče
Paradiž Štefan-Viktor, 1919, Črna n. K.
Paternus Franc-Cvetko, 1925, Mislinja
Pavlič Alojz, 1924, Kunigunda, Vitanje
Pavlič Franc, 1903, Stopnik, Vransko
Pavlič Pavel, Stopnik, Vransko, 1905—1944
Pečolar Franc, 1922, Legen, Slov. Gradec
Pečovnik Božo
Pečovnik Miha, 1906, Vransko
Peklar Julij-Alfonz, 1919, Gore, Hrastnik
Peklar Maksim-Fonzi, 1926, Zamarkova, Lenart
Perc Alojz, 1918, Hrastnik
Perne Marica, 1923, Gornji grad
Peruš Franc, Šentjanž, Vuzenica, 1911—1944
Peruš Ivan, 1916, Vuzenica
Pervinšek Stanko-Rastko

Pesko Drago, 1923, Duga Resa, Karlovac
Petan Alojz-Slavko, 1926, Dečno selo, Brežice
Petan Miha-Brico, 1922, Dečno selo, Brežice
Petek Franc-Florjan
Petek Ivan, 1918, Fram, Maribor, umrl 1955
Peterka Feliks
Petrič Anton-Tone, 1921, Prevalje
Petrun Maks, Sv. Anton n. P., 1926—1944
Pevcin Maks-Matjaž, 1925, Šoštanj
Pevec Anton, 1911, Ljubno
Pevec Herman
Pezdirc, 1919
Picl Grega, 1908, Lindek, Frankolovo, umrl 1967
Pikelj Jože, 1904, Jesenovo, Zagorje
Pikl Karel, Nova Štifta, Gornji grad, 1911—1944
Pintar Alojz, 1921, Šmartno, Litija
Pintar Valentin-Robin, Železniki, Škofja Loka, 1909—1944
Pirc Luka, 1901, Moravče
Pirnat Alojz, Zagorje ob Savi
Pirnat Jakob, 1906, Čeplje, Vransko
Pirnat Stane, 1927, Mozirje
Pirnovar Lovro, 1908, Sv. Križ, Litija
Pisar Franc, 1914, Šmartno, Slov. Gradec
Piskar Ludvik, 1927, Motnik
Plajh Anton-Miha, 1919, Koritno, Oplotnica
Planinc Ivan, 1902, Dol, Hrastnik
Planinc Ivan, 1919, Zagorje
Planinc Jakob, 1924, Podgorje, Slov. Gradec
Planinšec Ivan, 1910, Tolsti vrh, Ravne n. K.
Plečko Karel, 1918, Mislinja
Pleskovič Milovan, 1910, Idrija
Plešej Franc, 1919, Legen, Slov. Gradec
Plešivčnik Jože, 1922, Zg. Razbor, Slov. Gradec, umrl 1970
Plešnik Anton-Murat, Stari trg, Slov. Gradec, 1919—1945
Plevnik Vinko, 1922, Mislinja
Pobernik Peter, 1917, Sv. Vid, Vuzenica
Podbevšek Anton-Jože
Podbregar Stanislav, 1924, Ojstriška vas, Žalec
Podjed Jože, 1907, Zagorje
Podlesnik Ivan, Ljubno, 1920—1944
Podlesnik Maks, 1925, Primož, Ljubno
Podlogar Franc, 1904, Velika Goba, Litija
Podmiljščak Slavko, 1921, Borje, Zagorje
Podobnik Milan
Podpečan Rudolf-Gojmir
Pogačnik Alojz, 1927, Bukovščica, Jezersko
Poglajen Drago, Grbin, Litija, 1919—1944
Pogorelčnik Miha, 1912, Golavabuka, Slov. Gradec
Pogorelčnik Valentin-Zdravko, 1922, Golavabuka, Slov. Gradec
Pogorevc Alojz, Paka, Velenje, 1913—1944
Pogorevc Franc, 1918, Mislinja
Pokorn Jože, 1916, Trbovlje
Pokorni Jože-Luka
Polanšek Jakob
Polanšek Janez, 1915, Koprivna, umrl 1967
Poldan Jože
Ponikvar Igor, 1928, Ljubljana
Ponikvar Milan, 1912, Kamnik
Poreden Ferdo, 1916, Bukovska vas, Slov. Gradec, umrl po vojni
Posedel Albin, 1905, Ločica, Polzela, umrl 1968
Potočnik Alojz, 1921, Skomarje

Potočnik Anton-Niko, 1919, Zduša, Kamnik
Potočnik Edi, 1927, Kasaze, Petrovče
Potočnik Ferdinand, 1910, Dovže
Potočnik Filip, 1912, Celje
Potočnik Franc, 1915, Nova Štifta, Gornji grad
Potočnik Ivan-Jože, 1927, Dolič, Mislinja
Potočnik Ivan, 1907, Dovže
Potočnik Marija-Lenka, 1914, Kotlje
Poznič Franc, Ločica, Vransko, 1915—1945
Praprotnik Ignac, 1907
Praprotnik Ivan, Lehen n. P., 1909—1945
Praprotnik Jože, 1926, Log, Litija
Prašnikar Jože, Izlake, padel
Pratnekar Jurij, 1905, Šentjanž, Dravograd
Predikaka Feliks, 1928, Črna na Koroškem
Prelesnik Anica
Prelesnik Peter, 1927, Sp. Stranje, Kamnik
Premk Franc-Ludvik, Brezovica, Domžale, 1920—1944
Premrov dr. Bogdan, 1918, Gorica, umrl 1972
Presečnik Viktor, 1909, Gornji grad
Primožič Franc, 1909, Sv. Jurij, Domžale
Primožič Jože, Ločica, Vransko, 1915—1944
Pristovšek Slavko
Priteržnik Franc, Gmajna, Slov. Gradec, 1910—1944
Prodenčar Vili, 1923, Zabukovica
Puglisi Emanuel, 1921, Biserta, Italija
Pukšič Simon
Pungartnik Ivan
Pungartnik Tomaž, 1903, Motnik
Pungeršek Pavla, 1924, Lahovna, Celje
Pupis Bojan, Maribor, 1924 do 1945
Pust Martin
Pust Stanko, 1907, Hrastnik
Pušnik Karel, Sv. Anton n. P., 1926—1945
Pušnik Ludvik, 1917, Šentilj, Mislinja
Pušnik Miha, 1909, Kisovec, umrl po vojni
Pušnik Simon, Sv. Anton n. P., 1903—1945
Pušnik Simon, Sv. Anton n. P., 1906—1944

Račnik Oto-Zorko, 1916, Pameče
Rader Anton-Jasko, 1915, Gradišče, Slov. Gradec, umrl po vojni
Radšel Vinko, 1924, Šmartno, Slov. Gradec, umrl 1964
Rajer Albert-Borut, 1920, Lokavec, Ajdovščina
Rajh Jože-Srečko, Podkraj, Velenje, 1920—1944
Rajh Karel-Feliks, 1921, Silova, Velenje
Ramšak Anton, Bevško, Zagorje, 1914—1944
Ramšak Franc, Legen, Slov. Gradec, 1922—1944
Ramšak Jože, 1903, Kozjak, Velenje
Ramšak Miha, 1924, Legen, Slov. Gradec, umrl po vojni
Rašič Filip, Križni vrh, Laporje
Ratajc Albin-Bine, Dolga gora, Celje, 1918—1944
Ravnikar Miha, 1913, Boben, Hrastnik, umrl 1971
Ravnjak Franc-Muki, 1920, Toplice, Zagorje
Razbornik Anton, Sv. Anton n. P., 1927—1945
Razbornik Jože-Mato, 1918, Radmirje
Razboršek Alojz, Dolenja vas, Zagorje, 1928—1944
Razdevšek Ivan-Mato, 1925, Škale, Velenje
Razdevšek Jože, 1924, Mislinja

Razdevšek Vinko, 1918, Ponikva, Žalec
Razgoršek Franc, 1922, Bukovska vas, Slov. Gradec
Razgoršek Vinko, 1914, Trbonje, Dravograd
Razgoršek Vinko, 1927, Slov. Gradec
Razpotnik Anton, 1921, Šemnik, Zagorje
Reberšek Anton, 1906, Črni vrh, Žalec
Reberšek Bernard, 1908, Črni vrh, Žalec
Reberšek Slavko-Šoštar, 1915, Črni vrh, Žalec
Redko Antonija
Regina Radoslav, 1901, Pobrežje, Ptuj
Regulj Franc, 1903, Motnik
Rek Jožef, 1928, Golavabuka, Slov. Gradec, umrl 1947
Remic Ivan
Renko Polde, Zagorje, padel 1944
Repas Maks-Tonč, Gmajna, Slov. Gradec, 1912—1944
Repina Martin, 1921, Dvor, Litija, umrl 1968
Repnik Avgust, 1910, Pameče
Resnik Franc
Restar Ivan, 1916, Prapretno, Hrastnik
Reš Bruno, Črna n. K., 1922—1945
Rezar Ignac
Ribič Milan, 1921, Vrba, Celje
Ribič Pavel, 1926, Ojstriška vas, Žalec
Rifel Gregor-Marij, 1915, Nova Štifta
Rihter Anton
Robin Miha, 1916, Pameče
Robnik Peter, 1922, Železna Kapla
Roglič Alojz, 1908, Zagorje, umrl po vojni
Rojc Ivan-Bogdan, Zagorje, 1919—1944
Rokyta Josef, 1929, Altweitra, Avstrija
Romih Ivan, Trbovlje, 1904—1945
Rosenstein Telesfor, 1927, Šmartno ob Dreti
Rotar Ernest, 1921, Hrastnik
Rotar Ivan, Hrastnik
Rotar Zofija-Sonja, 1929, Remšnik, Radlje ob Dravi
Rotovnik Jože, Graška gora, 1917—1944
Rozman Tone-Bor, 1914, Miklavž, Ormož
Rožanc Ivan-Silvo, 1919, Črna n. Koroškem
Rubin Anton, 1907, Pameče
Rubin Ivan, 1920, Pameče
Rudolf Miro-Duško, 1910, Celje
Rupnik Ivan, 1927, Loče, Poljčane
Rupret Ivan
Rutar Oskar, 1929, Loče, Poljčane

Samec Anton, 1905, Strmec, Vojnik
Samec Ivan, 1918, Škofja vas, Celje
Savič
Savšek Franc, 1903, Zagorje, umrl 1974
Schabrich Helmut, 1915, Marburg na Lani
Schratenholzer Willi, 1928, Altweitra, Avstrija
Sedar Anton, 1907, Vrhe, Slov. Gradec
Selbinek Leopold
Semprimožnik Janez, 1909, Bela, Motnik
Semprimožnik Leopold, 1927, Rebro, Motnik
Senegačnik Stane, 1923, Blodnik, Trojane
Sergijenko Klara, ZSSR
Serušnik Ivan, 1924, Stari trg, Slov. Gradec
Serušnik Stanko, 1926, Legen, Slov. Gradec
Sever Franc-Franta, 1923, Podtabor, Grosuplje

Sever Jože, 1923, Trbovlje, umrl po vojni
Sever Oskar
Silošek Dominik, Škale, Velenje, 1917—1944
Sirk Pavle-Bregar, 1921, Velika Kostrevnica, Litija
Sivec Maks, 1918, Hrastnik, umrl po vojni
Skerbinek Anton, padel 1945
Skerlovnik Ivo, 1914, Hudi kot, Ribnica n. P.
Skočir Franjo, 1918, Ribnica na Pohorju
Skok Anton-Tone, 1912, Motnik
Skok Jože, 1908, Kolovrat, Izlake
Skornišek Peter, Vuhred, 1926—1944
Skrabe Vinko-Strela, 1922, Zagorje
Skrlovnik Anton, Sv. Anton n. P., 1908—1944
Skrlovnik Ivan, Sv. Anton na Pohorju, 1918—1944
Sladič Jože, 1906, Šentrupert na Dolenjskem
Slapnik Albin
Slapnik Jože, 1917, Št. Jošt, Bočna
Slatinšek Zdravko
Slemnik Kristina-Milka, por. Resnik, 1928, Stari trg, Slov. Gradec
Slemnik Stanko, Šmartno, Slov. Gradec, 1920—1945
Slivnik Jurij, 1907, Gornji Razbor, Slov. Gradec
Sljukič Milan-Mile
Slokan Franc, 1909, Hrastnik
Sluga Jože, 1901, Nemčija, umrl 1967
Sluga Slavko, 1928, Železna Kapla
Smerkolj Franc, 1914, Kolovrat, Zagorje
Smole Oto
Smolkovič Franc-Alojz, 1919, Boreci, Ljutomer
Sodnikar Franc
Sopolšek Anton-Vili, 1925, Pameče, Slov. Gradec
Sopotnik Dora, por. Vezovišek, 1924, Trbovlje
Sopotnik Stanko, 1914, Zaplanina, Vransko, umrl 1974
Sopotnik Vinko, 1915, Brezje, Zagorje
Sotler Milica, por. Mihelič, 1925, Gornja Radgona
Sorec Herbert, 1914, Sela, Ptuj
Soušek Jaroslav-Zdeno, 1920, Tažaly, ČSSR
Spruk Franc-Lado, 1924, Hrib, Kamnik
Srebotnik Stanko, Zagorje
Stane Franc, Ludranski vrh, Črna n. K., 1922—1944
Stare Jože
Steblovnik Vlado, 1917, Rečica ob Paki
Stepišnik Ivan, 1921, Ribnica na Pohorju
Strah Jože, 1904, Ločica, Vransko, umrl 1966
Strajšek Štefan, 1927, Pilštanj, Kozje
Stritar Karel, 1913, Dol, Hrastnik
Strmčnik Alojz, 1920, Strmec, Mozirje
Strmčnik Jože, 1912, Legen, Slov. Gradec
Strmčnik Martin, Legen, Slov. Gradec, 1917—1945
Strmčnik Rudolf-Janko, Črna na Koroškem, 1926—1944
Strmljan Anton, 1910, Dolgo brdo, Zagorje
Strmšek Jernej, 1910, Št. Jošt, Bočna
Strnad Franc, 1924, Podgrad, Oplotnica
Strnad Ivan, 1912, Podgrad, Oplotnica
Stvarnik Zdravko-Tim, 1919, Šoštanj, umrl 1957
Sušec Alojz, 1926, Gotovlje, Žalec
Sušec Anton, 1920, Stari trg. Slov. Gradec

Sušec Franc, 1904, Dovže, Mislinja, umrl 1970
Sušnik Zdravko
Svečko Jože-Matija, Šmartno, Slov. Gradec, 1920—1944
Sveti Franc-Ciril, 1907, Avstrija
Svetina Jože, 1921, Ribnica n. P.

Šacer Jože, 1921, Gajevci, Ptuj
Šah Štefan-Ural, 1925, Dobriša vas, Celje
Šaloven Adolf, 1912, Velenje, umrl po vojni
Šaloven Alojz, 1915, Preloge, Velenje
Šarko
Šavc Anton-Mitja, Troblje, Slov. Gradec, 1924—1944
Šavc Ivan, Pameče, Slov. Gradec, 1916—1944
Šavc Jože-Mirko, 1923, Pameče, umrl 1970
Šerbinek Leopold, 1908, Sv. Jurij ob Pesnici
Šertelj Jože, 1913, Mislinjska Dobrava
Šibila Franc, 1925, Št. Pavel, Prebold
Šikovec Franc, 1904, Ravenska vas, Zagorje
Šinkovec Jože, 1909, Zagorje
Šircelj Dušan, 1927, Rodica, Domžale, umrl 1974
Širnik Alojz, 1924, Otiški vrh
Širnik Ivan-Mirko, 1916, Otiški vrh
Širnik Vlado, 1923, Otiški vrh
Škoporec Gorazd-Borut, 1914, Ljubljana
Škrabe Viktor
Škruba Ivan, 1927, Lokavci
Škruba Ivan, 1921, Ljubija, Mozirje, umrl 1967
Šmandl Jože, 1917, Sp. Dovže, umrl 1966
Šmidhofer Drago, Črna n. K., 1926—1944
Šmit Ivan, 1907, Črni vrh, Žalec
Šmon Avgust-Riko, 1922, Podgorje, Slov. Gradec
Šmon Ivan
Šmon Martin
Špacapan Milan, 1923, Polzela
Špeglič Albin-Jože, 1924, Tomaž, Vojnik
Špitaler Anton, 1922, Hrastnik
Štajner Milan-Kamnar, 1927, Krško
Štalekar Franc, 1917, Šmartno, Slov. Gradec
Štalekar Rudolf, 1919, Šmartno, Slov. Gradec
Štepihar Rudolf, 1914, Strmec, Vojnik
Štern Jernej, 1908, Kisovec, Zagorje
Štibler Ferdo-Jug, 1915, Selnica ob Dravi
Štiftar Jože-Božič, 1915, Sv. Duh, Solčava
Štokovnik Znamko, 1913, Belovo, Laško
Štorgelj Ivan
Štrajhar Stane-Dušan, 1924, Poreber, Kamnik
Štrbucelj Ernest, Hrastnik, 1912—1944
Štrumelj Franc, 1925, Trbovlje
Štumberger Vladimir-Lado
Šturm Tone, Landol, Postojna, 1912—1945
Šuligoj Ciril-Tine, 1922, Mislinja
Šuligoj Ivo, 1925, Šentilj, Velenje, umrl 1973
Šurc Martin-Vili, 1925, Sredme, Slov. Gradec
Šurc Vinko, Stari trg, Slov. Gradec, 1919—1945
Šuštar Franc-Fabjan, 1925, Sela, Kamnik
Švab Leopold, Završe, Mislinja, 1911—1944
Švajger Avgust-Vlado, 1904, Janževski vrh, Ribnica n. P.
Šverc Ozvald-Rudi, 1922, Mislinja

Tajnik Jože-Zvone, 1921, Skorno, Šoštanj
Tamše Franc-Lado, Završe, Mislinja, 1924—1944

Tamše Martin, 1913, Breg, Polzela, umrl 1970
Tamše Miha-Miško, 1913, Šmiklavž, Slovenj Gradec
Tanjšek Milan, 1930, Hrastnik
Tantegel Vencelj-Danilo, Oplotnica, 1914—1944
Tetičkovič Ivan, Gruškovec, Ptuj, 1910—1944
Tetičkovič Stanko, Cirkulane, Ptuj, umrl 1969
Tevž Tone-Sašo, 1921, Šmartno ob Dreti
Tič Alojzij
Toman Slavko, 1921, Podlog, Žalec
Tomažič Jože-Bojan, 1921, Špitalič, Kamnik
Tominšek Franc-Stanko, 1904, Ravenska vas, Zagorje
Tomšič Ivan-Toko, 1916, Mengeš
Topolovšek Jaka, 1912, Dol, Hrastnik
Tori Miha
Trampuš Janko
Tratnik Janez
Trbovc Ferdo, 1928, Laško
Trbovšek Ivan, 1912, Savina, Ljubno
Trbovšek Marica, 1921, Podgorje, Slov. Gradec
Tretjak Franc-Ago, 1914, Troblje, Slov. Gradec
Tretjak Jože-Jošt, 1913, Troblje, Slov. Gradec
Tretjak Mirko-Romi, 1926, Troblje, Slov. Gradec
Trost Franc, 1922, Šentjanž, Vuzenica
Trost Jože, 1925, Šentjanž, Vuzenica
Trtnik Milan-Milanček, 1925, Ljubljana
Trup Franc, 1925, Otiški vrh
Turk Franc, Spodnje Gorče, Žalec, 1928—1945
Turnšek Avgust, 1911, Polzela
Turnšek Jurij, 1907, Pilštanj, Kozje
Turnšek Marinka, 1916, Stražišče, Prevalje
Tušek Ladislav, 1921, Studence, Hrastnik

Učakar Avgust
Ulamec Marija-Marjanca, 1927, Maribor
Ule Ivan, 1925, Zagorje
Umek Jože-Zepl, 1912, Trbovlje, umrl po vojni
Uranič Ivan-Drago, 1919, Zagorje
Urbancl Avgust-Janko, 1913, Dovže
Urbančič Ivan-Hinko, 1922, Pšata, Domžale
Urbas Milutin, 1921, Stražišče, Kranj
Urlep Leopold, Tinje, 1912—1944
Urnaut Alojz, 1924, Ribnica n. P.
Urnaut Karel, Hudi kot, Ribnica n. P., 1919—1944
Uršej Franc, 1908, Dovže
Uršič Rado, Molat, Dalmacija, 1927—1945
Užmah Viktor, 1930, Griže, Žalec

Vahter Alojz, 1905, Grašič, Zreče, umrl po vojni
Vahter Jože-Boštjan, Grašič, Zreče, 1903—1944
Vahter Jože, 1915, Grašič, Zreče
Vajde Janez, 1905, Zagorje
Vajhart Herman, 1913, Šentjur, Žalec
Vajs Gregor-Grega, Ribnica n. P., 1921—1944
Vajt Janko-Šargo
Vajt Rado-Kozak
Valher Viktor-Zmago, 1920, Ruše
Vanco Jože-Ludvik, 1920, Ribnica n. P.
Vastl Jurij, 1917, Legen, Slov. Gradec
Vašl Ferdinand, Andraž, Polzela, 1926—1945
Veber Jože, 1911, Paneče, Laško
Večko Adolf, 1923, Kotlje
Venko Albert
Verbič Peter

Verdič Lazo
Verdnik Jože
Verovšek Karel
Veršič Rudolf-Albin, Urban, Ptuj, 1899—1945
Veršnik Ivan
Vesel Jože-Viktor, Češnjice, Moravče, 1917—1944
Veteršek Štefan, 1915, Šentjur, Žalec
Vetrih Pavel, Padeški vrh, Oplotnica, 1904—1944
Vezovšek Karel-Henrik
Vidergar Karel-Vulči, 1911, Moravče, umrl 1974
Vidmar Jože
Vidra Roman, 1912, Trbovlje
Vihar Anton, 1913, Slivnica, Maribor
Vinarnik Martin, Gradišče, Slov. Gradec, 1918—1944
Vindiš Alojz-Dunda, 1926, Pragersko
Vinter Boris, Beograd, 1925—1945
Virnik Ludvik, 1907, Ljubljana
Virt Vinko-Gorki, 1921, Petrovče, Žalec
Visočnik Franc-Falent, Šmarjeta, Pliberk, 1911—1944
Višnar Anton, 1921, Resnik, Zreče
Vivod Alojz, Mislinja, 1925—1944
Vivod Konrad-Feliks, 1916 Brezje, Oplotnica, umrl 1948
Vižintin Avgust-Izak, 1924, Ljubno
Vobovnik Ernest, 1913, Ribnica na Pohorju
Vodopivec
Vodopjanov Vasilij-Ruski, 1914, Ivanoviči, ZSSR
Vogrinc Slavka, por. Gruden, 1926, Lehen n. P.
Voh Avgust, 1911, Radlje ob Dravi
Voh Franc, 1924, Doberteša vas, Žalec
Voh Jože-Vlado, 1923, Šentilj, Velenje
Vohak Herman-Boltežar, 1914, Köflach, Avstrija
Vojinović Aleksandar-Vojin, 1922, Mirnica, Srbija
Vojinović Hilda-Dunja, roj. Turk, 1924, Maribor
Volaj Anton, 1916, Moravška dolina, pogrešan 1945
Volar Franc-Cvetko, 1914, Potok, Mozirje
Voler Filip, 1907, Luče
Volkar Vencelj, umrl 1944
Volmajer Jože-David, Rdeči breg, Lovrenc n. P., 1920—1944
Vozelj Viktor, 1914, Scherlebach, Nemčija
Vrabič Jože-Boj, 1924, Črna na Koroškem
Vrbnik Alojz-Srečko
Vrečar Miha
Vrhnjak Ivan-Ožo, 1925, Sv. Jedert, Dravograd
Vrhnjak Niko, Sv. Jedert, Dravograd, 1928—1944
Vrhovc Ivan-Janče, 1919, Litija
Vrhovnik Ivan-Ljubo, 1927, Košiše, Kamnik
Vrhovšek Anton-Oskar, 1919, Fram
Vrhovšek Franc, 1896, Plešivec, Velenje
Vrtovšek Oto, 1917, Trbovlje

Weizl Johan, 1911, Schifling

Zager Stanko, Lokovica, Šoštanj, 1922—1944
Zagoričnik Stanko, 1922, Drešinja vas, Žalec
Zagožen Franc, 1919, Šmarjeta, Celje
Zagušovčan Franc
Zajc Andrej-Krpan, 1918, Mala Loka, Domžale
Zajc Ivan, 1919, Šempeter, Žalec
Zajc Štefan, 1912, Završe, Mislinja
Zakrajšek Franc
Zakržnik Dominik-Zani, 1922, Dovže
Zakržnik Matevž, 1919, Dovže

Zaletel Jože-Cene, 1923, Zagorje, umrl 1969
Zaletelj Franc, 1928
Zalokar Jelka-Elčka, por. Vrhovšek, 1921, Gore, Hrastnik
Zalokar Jože, 1918
Založnik Andrej, Brda, Slov. Gradec, 1925—1945
Založnik Anton, 1914, Ljubnica, Vitanje, umrl 1974
Založnik Franc-Peter, 1923, Koritno, Oplotnica
Založnik Ludvik, 1925, Velika Mislinja, umrl 1946
Zaluberšek Jože-Blaž, 1917, Andraž, Velenje
Zapečnik Mira, por. Kresnik, 1923, Hudi kot, Ribnica n. P.
Zaponšek Ivan, 1913, Golavabuka, Slov. Gradec, umrl 1953
Zavolovšek Anton, 1904, Bočna, Gornji grad
Zavolovšek Franc, 1908, Bočna, Gornji grad
Zdovc Avgust, 1921, Šmartno, Slov. Gradec
Zdovc Franc-Sergej, 1915, Šmartno, Slov. Gradec, umrl 1955
Zdovc Ivan, 1906, Šmartno, Slov. Gradec
Zdovc Jože, 1909, Šmartno, Slov. Gradec
Zdovc Jurij-Miran, 1926, Pleternica, Slav. Požega
Zdovc Karel-Vladimir
Zemljak Stanislav, 1919
Zevnik Franc, 1924, Ločica, Vransko
Zorčič Ferdo-Zoro, 1914, Prapretno, Hrastnik
Zore Ivan-Džoni, 1921, Breg, Zidani most
Zorko Anica, roj. Ladinek, 1922, Sv. Primož n. P.
Zorko Božo, 1913, Maribor
Zorko Janez-Vojko, 1925, Dobrava, Slov. Konjice
Zorn Stanislava
Zupan Avgust, 1908, Ločica, Vransko
Zupan Filip-Mesar, 1904, Ločica, Vransko
Zupan Franc, Znojile, Zagorje, 1903—1945
Zupan Franc, 1914, Kotredež, Zagorje
Zupan Ivan, Ločica, Vransko, 1907—1944
Zupan Ludvik, 1915, Ločica, Vransko
Zupan Stanko, 1909, Ločica, Vransko
Zupančič Anton, 1918, Zlato polje, Kamnik
Zupančič Ivan, 1908, Šemnik, Zagorje
Zupančič Leopold, Dobovec, Trbovlje, 1908, padel
Zupančič Milan, 1915, Trbovlje, umrl po vojni
Zupančič Rudi, Kolovrat, Zagorje, 1923—1944
Zupanič Alojz-Pitja, Leskovec, Slov. Bistrica, 1918—1945

Žagar Alojz-Dušan, Trbovlje, 1916—1944
Žagar Filip, 1911, Retje, Trbovlje
Žagar Oto-Božo, 1922, Vrbje, Žalec
Žalar Cvetko, 1928, Teharje, Celje
Železnik Ivan, 1911, Ljubljana
Žerko Polde, 1899, Zagorje, umrl 1974
Žgajner Alojz
Žibernik Ivan
Žibert Franc
Žibert Jože-Fajdiga, 1922, Zaboršt, Ljubljana
Žibret Albin-Bine, 1918, Hrastnik
Žibret Evgen, Hrastnik, 1909—1944
Žibret Polde-Mirko, 1902, Dol, Hrastnik

Žibret Vili, Hrastnik, 1924—1944
Žigart Franc-Vitez, 1914, Škale, Velenje
Žličar Franc-Branko, 1925, Libanja, Ptuj
Žloker Ludvik
Županec Franc, 1925, Radoslavci, Ljutomer
Žuraj Ivan, 1925, Nova cerkev, Celje
Žvikart Karel-Fric, 1924, Legen, Slov. Gradec

Seznam borcev brigade je nastajal več let. Osnova zanj je kartoteka, ki jo vodi odbor brigade. Zbiranje in preverjanje podatkov za seznam je bilo končano aprila 1975. Meseca marca je tajnica odbora Marica Trbovšek preverjala in dopolnjevala podatke za seznam na terenu. Še zadnje preverjanje je opravil avtor. Tako je med drugim razposlal v imenu muzeja NO Maribor organizacijam Zveze združenj borcev NOV in posameznim borcem okoli 120 vprašalnikov ter dopisov, v katerih je prosil za dopolnilne podatke. Kljub temu, da več odborov ZZB NOV in posameznikov ni odgovorilo, je bil rezultat združenega prizadevanja uspešen.

Na osnovi zbranega gradiva je bilo mogoče priti do teh zanimivih ugotovitev. Nepopoln seznam zajema 1160 borcev (1108 moških, 52 žensk), kar je približno 72 % vseh borcev brigade. Od teh je 228 padlo (222 moških, 6 žensk), 1 borka in 1 borec sta umrla med vojno, 930 borcev (885 moških, 45 žensk) pa je vojno preživelo. Po vojni je doslej umrlo 84 borcev.

V uvodu je navedeno, da je bilo v brigadi v času njenega obstoja okoli 1600 borcev. Zaradi precejšnje časovne odmaknjenosti in pomanjkanja arhivskih virov ni bilo mogoče zbrati podatkov za približno 440 borcev. Podatkov ni za okoli 40 borcev, ki so prišli januarja 1944 s Koroškega, za približno 110 borcev, ki so se vključili v brigado v Savinjski, Zadrečki in Moravški dolini, z območij Domžal, Kamnika in Zasavskih revirjev, za okoli 50 borcev, ki so okrepili brigado iz drugih enot IV. operativne cone leta 1945, za približno 110 borcev, ki so prišli iz Kokrškega odreda ter za okoli 90 borcev Ruskega bataljona. Za preostalih približno 40 borcev pa lahko sklepamo, da so bili s pohorskega območja ter iz drugih jugoslovanskih pokrajin in iz tujih držav.

Razpredelnici, ki kažeta starostno in socialno sestavo ter podatki, od kod so bili borci, ne obravnavajo vseh 1160 borcev.

Za nekatere borce manjkajo rojstni podatki, za druge podatki o poklicu oziroma podatki o kraju bivanja pred odhodom v partizane. Zato obravnavajo razpredelnice različno število borcev.

Starostna sestava brigade (za 1023 borcev)

po letih:	do 15	16—20	21—25	26—30	31—40	41—50
	13	234	272	204	261	39

Številke iz razpredelnice nam potrdijo že znano ugotovitev, da so v brigadi močno prevladovali mladi borci. Večje število borcev starejših letnikov se je vključilo v brigado poleti 1944, predvsem iz Zasavskih revirjev.

Socialni izvor (za 968 borcev)

Delavci	Kmetje	Uslužbenci	Nameščenci	Vojaški poklici	Učenci – študenti
573	261	21	41	14	58

Med delavci je 254 kvalificiranih delavcev, 267 nekvalificiranih ter 52 kmečkih delavcev. Med kmeti je 178 kmečkih sinov in hčera ter 83 kmetov. Uslužbencev je 5 z visoko in 16 s srednješolsko izobrazbo. Nameščenci (41) so z nepopolno srednjo šolo. Med vojaškimi poklici so 1 častnik, 9 podčastnikov, 2 orožnika in 2 policista. Študentov je 13, srednješolcev 32 in 13 osnovnošolcev.

Močno prevladujoče število delavcev — 573 ter kmetov — 261 (skupaj 834) pove, da je bila brigada izrazito delavsko-kmečka ali po svoji razredni pripadnosti proletarska.

Največ borcev Zidanškove brigade je bilo s širšega območja Pohorja 412. S Koroškega jih je bilo 54, iz Savinjske, Zadrečke in iz Šaleške doline 209, iz Moravške doline ter z območja Domžal in Kamnika 81, iz Zasavskih revirjev 171, s Kozjanskega 16, z Dolenjskega 23, iz Ljubljane 17, s Primorskega in z Notranjskega 13, s Hrvaškega, iz Srbije in Bosne 8 ter iz drugih držav 23.

Z nekaterih območij je bilo v brigadi precej več borcev, kot kaže ta pregled (1027). Premalo je prikazanih Savinjčanov, Koroščev, Gorenjcev in borcev iz ZSSR.

Na nepopolnem seznamu borcev Zidanškove brigade je precej borcev, ki so bili tudi v Šlandrovi brigadi in v drugih

enotah NOV in PO Slovenije. Padli borci so na seznamu označeni z letnicama rojstva in padca. Med njimi jih je tudi nekaj, ki so padli pozneje, ko so bili že v drugih enotah. Od 1160 borcev, ki so na seznamu, je padlo 228 borcev, tj. blizu 20 %. Lahko sklepamo, da je od približno 1600 borcev, kolikor jih je šlo skozi brigado, padlo okoli 320. Ta podatek pove, da je imela Zidanškova brigada v boju za svobodo razmeroma velike žrtve. Življenje je izgubilo več borcev, kot jih je bilo na ustanovitvi brigade.

KAZALO KRAJEV, ENOT IN IMEN

A

Abwehr — 150
Adamič Rudi — 340, 361, 362
Adamovci — 510
Aflenz — 87
Ahčin Anton-Darko — 618, 622, 626, 627
Ajdovec — 497, 498, 514, 515, 525, 540
Albin, mitraljezec — 222
Albin, politkom — 438
Altenmarkt — 704
Ambrožič Lado-Novljan — 690, 692
Ambrus — 485, 520, 521
Ambrus Veliki — 484
Andrej, kurir — 114
Antoličič Jože — 43, 131, 139, 241, 348, 381, 469, 482, 510, 524
Anžlovar Branko — 431
Arčevca — 515
Areh — 34
Arhar Tone-Notranjc — 59—61, 90, 169, 184
Armade:
Jugoslovanske:
— 1. armada — 658, 697
— 2. armada — 658
— 3. armada — 658, 688, 690, 692, 695, 697, 700—702, 711
— 4. armada — 658, 688
Zavezniške:
— 1. bolgarska — 637, 688
— 57. sovjetska — 637
Okupatorske:
— 2. nemška tankovska — 638
— 3. madžarska — 638
Artač Janez-Jan — 29, 59, 78, 79, 123
Atems Ferdinand — 138
Avbelj Marija-Nadja — 573
Avbelj Viktor-Rudi — 110, 220, 229, 235, 244, 245, 250, 291, 293—295, 636
Avberšek — 412, 413
AVNOJ — 135, 143, 216, 252, 305
Avstrija — 83, 92, 676, 696, 704
Avšič Jaka — 141
Ažnoh Ivan-Urban — 119

B

Babič Jože-Vojteh — 373, 538, 565, 600, 625
Babna gora — 532, 533, 535, 536
Bad Kissingen — 151
Balkan — 561
Baloh Pavle-Peter — 691
Bambič Jože — 387, 592
Barle — 142
Basališče — 100
Bastič Edvard-Vali — 585
Bataljoni:
NOVJ:
— Koroški — 17, 18, 23, 24, 28, 40—42, 44, 46, 47, 58, 101, 123, 148, 153—155
— Koroški prvi — 64
— Lackov — 212, 217—219, 243, 244, 291

— Pohorski (prvi) — 11, 13 do 21, 35, 37, 45, 55—57, 88, 256, 344
— Pohorski (drugi) — 19, 20, 23, 24, 26—30, 45, 46, 69, 79, 123, 147—149, 153, 190
— Štajerski — 67
— Štajerski (drugi) — 91
— VDV — 366, 483, 484
— 4. bataljon Narodne obrambe — 617—622, 625, 626, 630, 635
Nemški:
— 1. policijski Cholm 25. SS polka — 388, 397
— 1. vermanšaftski — 208, 220, 224, 225
— 2. vermanšaftski — 190, 316, 383
— 2. policijski — 76
— 3. vermanšaftski — 208, 316, 334, 335, 383
— 5. vermanšaftski alarmni — 530
— 48. dopolnilni tankovskih lovcev — 39
— 517. deželnih strelcev — 350, 422
— 611. deželnih strelcev — 39, 397
— 649. deželnih strelcev — 39, 397
— 922. deželnih strelcev — 39, 350
— vermanšaftski Jug — 47
— vermanšaftski Sever — 28, 34, 36, 47
— vermanšaftski Sredina — 34 do 36, 47
— vermanšaftski Vzhod — 34, 47
— vermanšaftski Zahod — 34
— posebnih policijskih in orožniških enot — 39
Domobranski:
— prvi (Križev) — 463, 476, 484, 496, 500
— drugi — 485
— tretji (Mitte) — 463, 476, 484, 490, 496, 500, 503, 530
— četrti (Ost) — 463, 475, 484, 492, 503, 530, 532, 535
— alarmni (peti) — 522, 523, 532, 537
Bauer Greta — 179
Bazovica — 684
Bebler dr. Aleš-Primož — 160, 312, 337, 346
Begunje — 592, 683
Bela krajina — 516, 520, 523
Bela peč — 109, 318
Bele Lojze-Tičko — 672
Bele vode — 563
Belec Ivan-Beli — 30, 605, 606, 652, 682, 730
Belica — 380
Belin Jože — 202, 216, 293, 296, 730
Beljak — 674
Belopavlovič Niko — 502
Belšak — 583, 584, 586, 587, 598
Benčič Dragomir-Brkin — 115, 119, 373, 409, 410, 609, 655
Benda Anton-Niko — 386, 389
Beniger dr. Jože — 698
Beograd — 65, 578
Bera Franc — 663
Berkopec Josip-Mišelj — 22, 25
Berlin — 99, 147
Bešvir Franc — 389
Betnavski gozd — 152
Bevc — 510
Bezjak — 84, 89
Bič — 494
Bistra — 41, 42, 588
Bistrica v Rožu — 683
Blagovica — 141, 341, 342, 348, 350, 351, 359, 361, 367, 376, 379, 422—425, 432, 444, 559, 600, 651
Blato — 470, 472, 482—484
Blazinšek — 175
Bled — 147, 150, 558
Blejc Matija-Matevž — 14
Bloke — 68, 463
Bobovnik Kristjan-Mišo — 131
Bočna — 320, 338—340, 362, 380, 411, 442, 559, 580

Boga vas — 494
Bogataj Tine — 338, 589
Bogenšperk — 509
Bogomolov Boris — 332, 379
Bohak Alojz — 149, 150, 152
Bohinjski kot — 460
Bohor — 94
Bohova — 87
Bojne skupine:
nemške:
— Eggert — 76, 77
— Kohlbacher — 76—79
— Treeck — 398
— Wolf — 76, 77
domobranske:
— novomeška — 483, 484
— Schmitz — 485
— Schumacher — 463, 476, 477, 483—485, 501, 503
Boldan Jože-Silni — 242
Bolko — 417, 418
Bolsko — 385
Bomer — 44
Bonač — 316, 352, 353
Borjanski Boršt — 498
Borl — 54
Borštnar Jože — 120, 173, 191, 199, 200, 250, 295, 323, 336, 345, 372, 409, 425, 436, 465, 562
Bosna in Hercegovina — 312, 695
Boštenkova dolina — 305
Božič Lazar-Vuk — 298, 381, 403, 495, 504, 565, 570, 571, 606, 614, 625, 730
Božje — 82, 85
Božovič — 151
Braber — 43
Brajović Petar — 323, 325, 632, 633, 674, 697
Brandt (gestapovec) — 147
Braslovče — 290, 382—390, 392 do 394, 396, 399, 441, 443, 558, 685, 687
Brda — 150
Brec Viljem — 475
Brečko Matija — 81, 82
Breg — 494
Brešar — 105, 141
Brezje (pri Čatežu) — 334 do 336, 467, 487, 489
Brezje (pri Kranju) — 558
Brezov vrh — 335
Brezova reber — 497
Brezovica — 306, 530
Brezovo — 507, 541
Brežice — 39, 95, 149, 463, 557, 638
Bricman Ivan — 99
Bricman Karel — 584, 586, 587
Brigade:
— 1. SNOUB Tone Tomšič — 92, 100, 101, 109, 110, 112, 114, 138, 139, 189, 195, 204, 208, 220, 225, 243, 244, 246, 297, 328, 330, 333, 337, 382—384, 395, 396, 398, 443, 559, 561 do 563, 579, 588, 601, 610, 612, 613, 615, 630, 632—634, 638, 654, 661, 671, 674, 683, 694, 699—701, 704, 707, 708
— 2. SNOUB Ljubo Šercer — 21, 91, 92, 100, 101, 110, 112, 138, 139, 184, 185, 189, 195, 200, 201, 203, 208, 220, 230, 238, 240, 242, 243, 251, 259, 328, 337, 382, 560, 561, 588, 601, 610, 612, 613, 615, 651, 652, 654, 671, 674, 683, 704, 707, 708
— 3. SNOUB Ivan Gradnik — 23
— 3. brigada VDV (NO, KNOJ) — 327, 328, 384, 396—398, 443, 560, 561, 616, 675, 677, 679, 683, 692, 711
— 4. SNOUB Matija Gubec — 400, 470—472, 477, 478, 492, 497, 516, 520, 609
— 5. Prekomorska — 516
— 5. SNOUB Ivan Cankar — 21, 91, 141, 400, 477, 488, 492, 516
— 6. SNOUB Slavko Šlander — 22—26, 29—31, 34, 36—38, 40, 41, 46, 47, 63, 64, 87, 88, 93, 96, 104, 110, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 138—141, 177,

219, 237, 246, 247, 290, 293—296, 298, 300, 301, 305—307, 311, 312, 315, 317—321, 324, 326, 327, 329, 330, 332, 334—339, 341, 348, 349, 351—354, 356—360, 363, 372—375, 377, 380, 383, 392, 394, 395, 398—400, 402, 404, 405, 407, 411—415, 417—420, 422, 423, 425, 430, 435, 436, 441—446, 461, 462, 465, 467, 470, 474, 476, 478—480, 482—484, 488, 489, 491, 492, 494—501, 503, 504, 508—510, 512—513, 515, 519—523, 525, 528, 529, 531, 532, 534—542, 544—548, 557—560, 563—569, 573—577, 584, 585, 589, 593, 595, 597—601, 603, 605—610, 612, 613, 615—621, 624—626, 630, 632—634, 636, 638—641, 651—657, 661, 671, 672, 674—679, 681—689, 697, 699, 707, 708, 711
— 7. SNOUB France Prešeren — 23
— 8. SNOB Fran Levstik — 492, 497, 501, 522, 535
— 9. SNOB — 501, 503, 522, 523
— 10. SNOUB Ljubljanska — 492, 497, 499, 522, 536
— 12. SNOB Štajerska — 22, 26, 492, 497, 515, 520, 525, 609, 633
— 13. SNOUB Mirko Bračič — 87, 92, 100, 109, 110, 119, 138, 139, 151, 189, 195, 198, 200, 201, 203, 204, 208, 210—213, 215, 216, 220, 225, 228, 229, 248, 251, 259, 328, 337, 382, 559 do 561, 588, 589, 601, 610, 612, 613, 615, 650, 654, 671, 674, 683, 699, 704, 707
— 15. SNOB Belokranjska — 202, 492, 495—498, 531, 535, 536, 592
— 17. SNOB Simon Gregorčič — 23
Briše — 601, 604, 609
Brišnik Valentin — 537
Brnik — 417, 418
Brode — 662
Brodnik Jožef — 475
Broz Josip-Tito — 22, 66, 91, 123, 143, 179, 224, 229, 245, 314, 332, 346, 461, 462, 506, 518, 613, 674
Bruckmeier — 150
Brvar Damjan-Stojko — 381, 469, 471, 511, 515
Buchleitner — 150, 151
Bučenik — 68
Bukovec — 622
Bukovica — 400
Bukovšek Vinko — 411
Burja Karol-Jutro — 672
Burja Miroslav-Drago — 691

C

Cej Vekoslav — 416
Celje — 22, 31, 33, 38, 39, 54, 65, 67, 80, 81, 87, 89, 93, 104, 137, 147, 149, 153, 154, 156, 170, 179, 192, 235, 236, 259, 290, 314, 316, 318, 325, 328, 329, 337, 339, 341, 349, 359, 373, 383, 384, 387, 388, 393, 395—398, 412, 414, 416, 422, 444, 460, 461, 558, 559, 565, 568, 599, 613, 664, 683, 684, 686—690, 693, 697, 711
Celovec — 39, 71, 73, 409, 650, 674, 683—686, 690, 694—698, 711
Centralne Alpe — 707
Cerar Gregor — 475
Cerarjeva dolina — 305
Cerklje — 38, 315, 417, 418, 592, 650
Cerknica — 463
Cesar Miha — 172
Cetinski Andrej-Lev — 140, 141, 166, 167, 169, 180, 187, 188, 197, 199, 222, 237, 238, 303, 329, 339, 351, 366, 380, 393, 409, 427, 469, 499, 504, 515, 542, 565, 568, 570, 574, 595, 606, 614, 729
Cezlak — 204, 205, 208
Churchill Winston — 346
Cicelj — 355, 402, 567, 594

Cilenca — 678
Cirkuše — 627
Cirnik — 485—487, 548
Cizej Alojz — 469, 475
CK KPJ — 660
CK KPS — 14, 21, 71, 156, 158, 160, 193, 236, 312, 502, 525, 529, 538, 562, 609
Cvelbar Viktor-Stane — 657, 661, 663, 667, 688, 694, 729
Cvetež — 603
Cvibelj — 488, 502, 508, 513
Cvikl Anton — 389

Č

Čadram — 206
Čas Ivan-Izidor — 379, 438, 475
Čatež — 476, 477, 481, 483, 484
Čebeljnik — 426, 430, 513
Čebul Jože — 106, 109
Čehun Ivan-Branko — 501
Čemšenik — 608, 610, 612, 618, 630, 632, 675, 677, 681
Čerin Olga — 244, 691
Čepič Maks-Iztok — 20, 30, 59, 97
Čeplje — 380, 421
Češek — 426, 431
Češnjice (pri Moravčah) — 298, 304, 305, 365, 421—423, 496, 562, 567, 571, 573, 574, 598
Češnjice (pri Tuhinju) — 569, 589, 607—609, 613, 616, 618, 626, 627
Čete:
NOVJ
— Kamniška, 23, 24
— Kamniško-zasavska — 64
— Koroška — 24
— Kozjanska — 24, 40
— Lackova — 158, 174, 176, 179, 217
— minerska — 21
— Pohorska — 17, 19, 24, 26, 45, 46, 67, 158
— Savinjska — 24, 30
— VDV — 353
Domobranske:
— 3. težka — 484
— 11. posadna — 495
— 19. posadna — 476
— 26. posadna — 476, 495
— 27. posadna — 495
— 29. posadna — 522
— 31. posadna — 476
— 32. posadna — 475—477, 493
— 36. posadna — 475, 476
— 39. posadna — 475—477
— 61. posadna — 522
— udarna četa Kranj — 566, 601
Nemške:
— 1. alarmna Celje — vzhod — 316, 333, 335, 383, 395
— 1. alarmna Maribor — mesto — 222—224
— 1. alarmna Ptuj — 383
— 2. alarmna Celje — vzhod — 383, 395
— 2. alarmna Celje — zahod — 316, 383
— 3. alarmna Maribor — mesto — 222, 224
— 3. alarmna Ptuj, 383
— 3. motorizirana orožniška Alpenland — 13, 350
— 4. alarmna Ptuj — 383
— 6. alarmna — 301, 302
— 13. oklopna 14. SS policijskega polka — 490
— motorizirana Celje — 86
— orožniška Celje — 181
— orožniška akcijska — 93
— orožniška motorizirana — 93
Činžat — 225 — 228, 230, 259
Čižmek Boris-Bor — 17, 22, 24—26, 41, 42, 56—59, 63, 65, 71—73, 83, 102, 107, 112, 114, 115, 249, 729
Črešnik — 96
Čreta — 380, 385, 389—391, 397
Črna (nad Kamnikom) — 562, 581, 596
Črna (na Koroškem) — 88, 99, 104, 105, 195, 221, 230, 318, 328, 383, 384, 396, 560, 561, 683, 700, 703, 704
Črna gora — 312, 695
Črne mlake — 30

Črne table — 225
Črni graben — 32, 339, 350, 354, 422, 566, 567, 579, 596, 600, 630, 632, 633
Črni vrh (Pohorje) — 241
Črni vrh (Tabor) — 653, 654, 656, 662, 664, 665, 668, 669, 672
Črni vrh (Tuhinj) — 605, 607, 608, 627, 672, 705
Črnivec — 110, 318, 561, 616, 624, 709
Črnuče — 38, 290, 350, 375, 377, 400, 443

D

Dachau — 591, 592
Daljni vrh — 530
Damjan, borec — 365
Debelšek Jože — 410
Dečja gora — 528
Dečja vas — 521
Deixelberger Josef — 662, 663, 669
Delak Pavla — 184
Dešen — 15, 355, 567
Deželak Jože-Edi — 139, 515
Divizije:
NOVJ:
— XIV. divizija — 53, 63, 86, 87, 90, 92—97, 99—101, 103—106, 109—121, 135, 136, 138, 139, 142, 144, 148, 151, 177, 178, 181, 184, 186, 189—192, 194, 198, 201, 203, 206, 208, 210—213, 219, 229, 230, 236, 237, 243, 244, 247, 249, 250, 255, 256, 258, 312, 315, 317, 330, 332, 358, 372—374, 381, 397, 404, 446, 464, 465, 559—563, 577, 588, 595, 598, 599, 601, 608—610, 612, 615, 636, 638, 640, 641, 650, 651, 653—655, 657—659, 661, 662, 664, 671 do 674, 681—686, 696—708, 711
— XV. divizija — 22, 24, 26, 400, 402, 405, 478, 482, 491, 492, 495, 496, 498, 507, 508, 513, 516, 520, 522, 531, 535, 536
— XVIII. divizija — 491, 496—498, 501, 503, 508, 520—532, 535, 536, 540
— XXIII. divizija — 585
— XXXVI. divizija — 699
— LI — divizija (vojvodinska) — 692, 699, 711
nemške:
— 14. SS prostovoljska pehotna Galizien — 615, 620, 623, 629, 630, 637, 638, 641, 684
— 438. za posebno uporabo — 558
Divizion — ogledniški rezervni dopolnilni kolesarski — 39
Dob (pri Domžalah) — 351, 496, 498, 500
Dobčnik Matko-Milan — 664
Dobje (pri Dramljah) — 88
Dobletina — 337
Dobočnik Anton — 247, 248
Dobovičnik Stane-Krt — 110
Dobrava — 531
Dobravc Katja-Panja — 97, 655, 693
Dobrljevo — 400, 610, 612, 681
Dobrna — 328, 588
Dobrnič — 484, 485, 488, 535
Dobrova (pri Slov. Gradcu) — 109
Dobrovlje — 338, 363, 387, 389, 390, 394, 397, 399, 443, 561, 610, 653, 655, 656
Dol — 375, 376, 471
Dolanc dr. Jože-Boštjan — 581, 596
Dolanc Stane — 348, 369, 438, 441, 518, 527, 626, 660, 666, 684
Dolenjska — 21—27, 30, 34—36, 40, 46, 47, 60, 94, 115, 120, 139, 152, 162, 174, 178, 184, 195, 196, 218, 220, 231, 236, 246, 247, 249, 250, 260, 291, 295, 304, 312, 313, 316, 329, 343, 350, 353, 358, 359, 366, 374, 396, 399, 416, 420, 424, 425, 433, 435, 436, 444—446, 460—467, 475, 477—479, 481, 485, 486, 502—504, 517, 519, 520,

527, 529, 538—540, 545—548, 558, 562—564, 571, 572, 589, 608, 610, 612, 615, 617, 631, 634, 637—639, 655, 669
Dolgo brdo — 356, 375, 423, 597, 603, 604, 610, 630
Dolič — 100, 101, 136, 231, 255, 412, 700
Dolinšek Florijan — 389
Dolničar Ivan-Janošik — 655, 661, 663, 664, 684—687, 697
Dolnji križ — 502
Dolomiti — 461—463
Dolsko — 67, 377, 402, 406, 601
Domžale — 60, 290, 314, 315, 350, 351, 354, 367, 373, 377, 421, 422, 424, 445, 558, 563, 599, 609, 615, 657
Donačka gora — 153
Dornik Ivan — 533
Dovnik — 187
Dovže — 28, 42, 111, 112, 139, 141, 187, 203, 215, 220, 221, 225, 231, 233, 253, 259
Drajar — 627
Dramlje — 65
Drava — 33, 176, 196, 200, 219, 228, 237, 238, 244, 447, 650, 658, 674, 683, 688, 695, 697, 699, 700, 704, 711
Dravograd — 18, 27, 28, 68, 73, 99, 105—108, 111, 136, 137, 165, 173, 185, 195, 230, 231, 235, 236, 259, 339, 412, 414, 416, 444, 460, 558, 650, 674, 683, 695, 696, 699, 700, 703—705
Dravska dolina — 20, 45, 55, 60, 68, 71, 98, 101, 106, 109, 173, 189, 225, 230, 236, 694, 696
Dravsko polje — 63, 154, 156, 176, 217, 244, 396, 560, 691
Dreta — 323, 334, 340, 438
Drnovšek Jože-Maks — 428
Drnovšek Milka — 654
Drolc Janez — 511
Drtija — 304
Držaj dr. Peter — 571
Dule — 493, 494, 699
Dunaj — 20, 184
Dupeljne — 416, 421
Duplek — 154
Durnik — 113
Dušak Albin-Bogdan — 371, 527
Düseldorf — 146
Dvornik Tone — 672

E

Ecke Karo — 675
Efferl — 87, 151
Ermenc Jakob — 103
Erpič Franc — 566
Evropa — 135

F

Fabjan Stanko — 325, 326
Fajmut Alojz-Zvonko — 102
Fala — 36, 90, 225, 227, 230, 235, 259
Falež Marija-Mica Rokova — 212, 691
Feguš Ivan — 588
Feliks, kurir — 590
Ferjančič Bogomir — 691
Fiamengo Ante — 652, 682
Fijavž — 130, 131
Fijavž Štefan — 362
Firence — 325
Firšt Karel — 587
Fišer Franc-Vasilij — 82, 131, 168, 170, 180, 209, 226, 241, 242, 469, 503, 584, 585
Fišer Mirko — 585
Flere Franc — 420
Florijan — 58, 438
Fortin Simon — 210, 211
Fram — 170
Franc, pom. politkom. č. — 590
Franc Aleš — 524
France, mitraljezec — 569
Frankič Mirko-Tilen — 206, 209
Frankolovo — 80, 100
Fric, kurir — 205
Frol Karlo — 431
Furman Maks — 473

G

Gabrje (pod Šipkom) — 613, 630, 632, 636, 651, 652, 709
Gabrje (pri Moravčah) — 421
Gajžar — 429
Galenhofen — 165
Galicija — 699
Gamberk — 612
Gams Slavko-Branko — 106
Gašperšič Jože — 691
Gavge — 318
Gerbec Ema-Dana — 184
Gerhold Štefan — 473, 499, 539, 585, 631, 730
Glavni štab NOV in PO Slovenije — 12—16, 21—26, 29, 41, 62—64, 67, 76, 80, 91—94, 96, 110, 115—117, 119, 120, 124—126, 134, 136, 139—141, 161, 177, 182,193—195, 199—206, 211, 217—220, 229, 230, 235—237, 242—245, 248—250, 256, 291, 294, 298, 310—315, 332, 344, 353, 354, 358, 371, 374, 409, 417, 424, 436, 441, 444, 446, 460—462, 464—466, 468—470, 485, 488, 489, 501, 503, 514, 520, 524, 529, 540, 548, 558—563, 566, 574, 587, 595, 598, 599, 608, 609, 615, 632, 636, 640, 650, 651, 653, 658, 670, 671, 674, 675, 683, 684, 690, 692, 708
Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet — glej Glavni štab NOV in PO Slovenije
Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske — glej Glavni štab NOV in PO Slovenije
Glažutska planina — 101, 230, 234, 235
Glisnik — 339, 363, 375, 380, 400, 576, 595, 598, 615
Globačnik Jože-Srečko — 691
Globasnica — 700
Globodol — 515
Globoko — 521
Globovnik — 181
Glogovica — 493—496
Gmajna — 105
Gneč — 560
Gnedec — 76
Godec Jože-Tišler — 420
Godešič — 136
Godler Franc-Blisk — 94
Goettle — 327
Gojčič Zlatko — 692
Golavabuka — 110, 111, 166, 175, 187, 190, 196, 197, 213, 216, 220, 224, 229
Golavšek Zlatko — 390
Golčar Ivan — 210
Golče — 604, 634
Golež Jadviga-Špela — 217
Goli vrh — 493
Golica — 338, 596, 626
Golišče — 402
Goljek — 488
Golob — 98, 114, 119, 127, 186, 196, 221
Golob Stanko-Danilo — 652
Gologranc Anton-Maks — 167
Gologranc Jože-Jurček — 42, 97
Gombišče — 532
Gomezel Zdravko-Janez — 692
Gomilsko — 32, 384, 397, 422
Gorenc Ivan-Vojko — 623, 641, 652, 666, 667, 703
Gorenja Nemška vas — 468 do 470, 472, 481, 545—547
Gorenja vas — 476
Gorenje — 328, 384, 560
Gorenje (pri Kočevju) — 522, 523
Gorenje blato — 490
Gorenjska — 14, 20—23, 31, 32, 36, 38—40, 47, 48, 53, 91, 95, 110, 142, 147, 150, 152, 158, 194, 196, 417, 418, 558, 576, 579, 580, 590, 609, 637, 654, 688
Gorica — 409, 461, 703
Gorica (pri Zagorju) — 678
Goričan Mihael — 475
Goričnik — 233, 259
Gorjan Božidar — 124
Gorki, intendant — 439
Gorki, miner — 621
Gornja Radgona — 155, 557, 637

Gornja Savinjska dolina — 290, 313, 315—318, 326—328, 330, 332, 336, 346, 349, 350, 374, 382, 384, 397, 398, 413, 425, 432, 442, 557, 560—562, 564—566, 574, 576 do 579, 605, 615, 662, 670, 685, 686
Gornje Ravne — 486
Gornji grad — 34, 38, 87, 104, 293, 314—322, 324—327, 329 do 331, 333, 337—340, 343, 346, 379, 380, 403, 408—411, 416, 436, 438, 442, 561, 562, 575, 616—620, 625, 656, 657, 687
Gornji križ — 488
Gornji Špeh — 563
Goropečnik Blaž-Adam — 366, 394, 439
Gorše — 242
Gortan — 256
Gozd — 310, 318, 320, 333, 334, 420, 565, 590, 593, 595, 597, 599
Grabner Bernard-Dušan — 42, 101, 130, 133, 139
Grat Ladislav-Kijev — 42
Gradec (Graz) — 20, 56, 87, 133, 134, 150, 151, 401, 405
Gradenec — 520, 521
Gradišče (nad Lukovico) — 422, 496, 513, 566
Gradišče (na Pohorju) — 112
Gradišnik Alenka — 416, 438, 440, 571, 572, 580, 654
Gradišnik Ivan — 106, 109
Gradišnik Jože — 325
Grahovac Mirko-Mile — 102, 141, 142, 180, 503
Grajska vas — 66
Granda Danilo — 669
Granda Miha — 691
Grašič Anton-Savo — 427, 564, 589, 590, 605, 651, 678
Graška gora — 42, 99, 104, 138, 184, 186, 191, 208, 244, 291, 411 do 413, 416, 585, 588, 594, 596, 598, 615
Gregorčič Anton — 475
Gričar Jože-Metod — 691, 692
Griese Bernhard — 38
Grietzler — 678
Grigorov Saša — 293
Gril Karel — 224
Gris — 67
Grm — 498
Grmače — 351, 352, 354—356, 358, 375, 402, 403, 406, 408, 467
Grmada — 531, 532, 535, 536
Grobeljšek Ivan — 620
Grobelnik Jernej — 172
Grobelnik Maks — 99
Grobelno — 318
Groblje — 339, 385, 387
Grode — 336
Grosuplje — 462—464, 476, 490, 496, 521
Grošelj Mavricij-Bojan — 511
Grubelnik Rajko-Dušan — 240, 241
Grupe odredov:
— II. grupa — 12
— koroška grupa — 247, 317, 384
— štajerska grupa — 608, 609, 614
Grünbichler Johann — 181
Guštanj — 43, 195, 699, 700
Gutovnik Jože-Aga — 154, 155

H

Hace Matevž — 94, 115, 118, 119, 527, 559, 595, 596, 600—602, 609, 610, 674, 698
Haloze — 94, 153, 154, 217
Hapfer Frančiška — 107
Hari — 72, 73, 129, 241
Haslacher — 207
Haudeck Ernst — 323, 324, 326, 327, 330
Helbl Gustav-Džuro — 242
Henrik, obveščevalec — 364
Herle Franc-Nande — 387, 528, 700
Herle Ivanka — 132, 133
Herle Jože — 102, 132
Hertlein Willy — 38
Hlebec Rudi — 569
Hinje — 484, 525, 528—531
Himmler Heinrich — 11, 20, 148

Hitler Adolf — 12, 20, 33, 53, 72, 146, 147, 179, 325, 656
Hrastnik — 299, 341, 383, 404, 420, 426, 675—677, 682
Hrastnik (pri Moravčah) — 422
Hren Jože-Aki — 72, 79, 129
Hreščak Vera-Beblerjeva — 255, 256
Hrib — 352, 353, 355, 503, 508, 516, 525, 528, 531, 539
Hribar — 68
Hribar Anton — 533
Hribar Janez — 529
Hribar Rudi — 662, 663
Hribernik — 390
Hriberšek — 325
Hriberšek Leopold-Pepi — 592
Hrovat Bogdan-Miha — 59, 184, 185
Hrovat Jože-Štefek — 167, 210, 372, 570, 579
Hrvatska — 21, 27, 36, 46, 53, 93, 142, 148, 609, 654, 671, 686, 695
Hodnik Franc — 377
Hodžer dr. Jakob-Rado — 416, 571
Hohkraut Alojz — 14
Hohkraut Rudolf-Dolf — 20, 652, 665
Holc Franjo — 691
Holmec — 700
Hom — 318
Homan Anton — 527
Homec — 559
Horvatič — 622
Hostnik Alojz-Jovo — 328
Hotedršica — 136
Hotič — 402, 404
Hovnik Miha — 41
Huda luknja — 231, 234, 412
Hudeje — 471, 482—484
Hudernik Jože — 210
Hudi kot — 42, 43, 68, 99, 180, 201, 203
Hudi vrh — 213
Hudinja — 127, 128, 131, 133, 134, 174, 258
Hudopisk Tone-Zvone — 18, 59, 81, 104, 114
Humer Jože-Lipah — 206

I

Idrija — 136
Igla — 317
Iglič Rajko-Sine — 431—433, 501, 623, 635, 636
Igričnik Vera-Slavka — 607
Ihan — 594
Ikovic Alfonz-Emil — 78
Ilova gora — 501
Innsbruck — 151
Irner Franc — 475
Iršič Janez — 408
Istra — 31, 460, 672
Italija — 21, 24, 31, 47, 149, 152, 153, 346, 460, 462, 534, 672
Ivan, kurir — 387
Ivančna gorica — 492
Ivanjščica — 599
Ivartnik Hinko — 168, 169
Ivanuša Milan-Vencelj — 88, 90
Ivnik (Eibiswald) — 701, 703, 704, 706—708, 711
Iwerbacher — 87, 151
Izlake — 361, 603
Izvršni odbor OF Slovenije — 156, 161, 193
Izvršni odbor OF za Štajersko — 155, 195

J

Jablana — 597, 604, 679
Jablaniške Laze — 426, 431, 508
Jagrska peč — 213
Jaklič — 198
Jakob Franc — 98
Jakobdol — 359, 361, 380, 400
Jakomini Tone — 226, 227
Jakoš Jože-Školski — 198, 213, 214, 252, 256, 297, 304, 346, 366, 377, 378, 381, 384, 393, 399, 410, 469, 534, 544, 570, 572, 607, 625, 729
Jakša Ludvik-Milan — 391

Jakšič Milan-Mihajlo — 84, 131 do 133
Jama — 516
Jamnik — 319
Jan Ivan-Srečko — 672
Janče — 509
Janet Angela — 133
Janet Franc — 133
Janez, politkom. bolnišnice — 629
Janko Vincenc-Harkov — 18 do 20, 24, 27—29, 41, 43, 59, 96, 139, 197, 206, 207, 227, 233, 251, 297, 298, 324, 340, 366, 376, 381, 389, 427, 428, 469, 499, 564, 569, 571, 572, 580, 607, 618, 619, 625, 636, 674, 729, 730
Janša Franc — 469, 527
Janževski vrh — 34, 36, 37, 44, 45, 55, 71, 72
Jasovnik — 377
Jastroblje — 606
Javnikar — 221
Javor — 509
Javorščica — 567, 596
Javršek — 380
Javršnik — 385
Jazbinšek Jože — 665
Jeger — 96
Jelen Franc — 588, 665, 667, 668
Jeler Dora-Zlata — 427, 429, 512, 636, 655, 600, 703
Jelnikar Darja-Sonja — 567, 571, 584, 585, 587
Jenštrle Drago — 672
Jeraj Mirko-Luka — 84
Jeras Anton-Zvone — 617, 626, 627
Jerenice — 627
Jerenko Franc — 200
Jerman Alojz — 469
Jerman Mirko — 329
Jernej Jože — 99
Jeromel Jernej-Danko — 83, 127
Jerovšek Alojz — 81
Jesenice — 461
Jesenjak — 588
Jesenk — 106, 114, 165, 167, 168, 170—174, 177, 184, 258
Jesenkov vrh — 167, 168, 172
Jesih Ivan — 342
Jespa — 620, 625
Ješenko Marija — 106, 109
Ješovnik — 128
Jevnica — 507—510, 541, 632
Jevšnik Adolf-Lvov — 58, 59, 114, 142, 166, 171, 175, 187, 188, 197, 199, 205, 227, 236, 500, 503, 544
Jevšnikar Ivan — 212
Jeza Janez — 153
Jeznik Emerik — 362
Jodl — 226
Jordankal — 497, 525
Josipdol — 36, 44, 76, 195, 197, 210, 247
Joštov mlin — 67
Jugoslavija — 53, 67, 122, 135, 143, 144, 146, 147, 187, 225, 344, 346, 376, 415, 444, 462, 518, 578, 658, 700
Jukič Ante-Mato — 692
Juvan Ivan-Gorki — 18, 19

K

Kac — 165
Kac Karel — 514
Kačič — 76
Kajzer Ignac-Nace — 44, 45
Kal (pri Limbarski gori) — 632, 634, 636
Kališče — 318—321, 334, 336, 561, 562, 596, 599
Kalnik — 92
Kamen — 292
Kamenitec — 213
Kamenje — 534—537, 539
Kamni hrib — 610
Kamni potok — 471
Kamnica — 691
Kamnik — 14, 22, 60, 237, 290, 305, 307, 310, 314, 315, 318, 320, 321, 332, 333, 338, 339, 345, 350, 383, 416—424, 431, 444, 461, 558, 561, 563, 575, 579, 589, 592, 593, 599, 606, 615, 616, 625, 657
Kamnik Peter-Adam — 127, 132, 139

Kamnikar Bojan — 185
Kamniška Bistrica — 39, 589
Kamniška Bistrica (reka) — 559, 590, 593
Kamniške planine — 291, 576
Kamniško sedlo — 318
Kamplov vrh — 507
Kandrše — 356, 357, 359, 375, 400, 408, 426, 462, 603, 610, 652
Kanop Mihael — 98, 99
Kape — 509
Kapfenberg — 184
Kapla — 339, 341, 387
Kapun — 210, 211
Kardelj Edvard-Krištof — 12, 160, 161, 194
Kardelj Pepca — 160
Karničnik — 68
Kasjak — 84, 225
Kastelic — 476
Kaštivnik — 114
Kaštivski vrh — 222
Katka s Pohorja — 427, 429
Kaudek Leopold — 691
Kavčič Marjanca — 255
Kebelj — 210, 247
Kenig — 699
Kenk Janez-Ivo — 185, 192, 193, 199, 216, 253, 297, 310, 345, 346, 365, 366, 380, 381, 729
Kerin Milka — 20, 88, 134, 236, 326, 328
Kert Milan-Rigo — 102, 103, 140, 439
Kidrič Boris-Peter Kalan — 12, 160—163, 194
Kilibarda Mile — 120, 139, 173, 201, 209, 214, 218, 250
Kink Feliks-Dugi — 497
Kisovec — 301, 591, 677, 678
Kitni vrh — 503
Kladnik — 152
Klajderič Franc — 475
Klančnik Franc — 387, 501
Klanec — 355, 363, 404, 436, 467, 513, 539, 541
Klaneček Stanka — 427, 429, 584
Klanjšek Jože-Vasja — 110
Klen — 402
Klenik — 564
Klinja vas — 522, 523
Klimenko Sonja — 58, 79, 244, 591
Klopni vrh — 67, 212
Knaflič Bogdan-Ljubo — 61, 72, 112, 236, 255, 292, 499, 501, 515, 524, 532, 533
Knap Matija — 323, 538, 566
Knez Leopoldina-Jeni — 69
Knez Rudi-Silas — 94
Knežakovna — 377
Knežja vas — 532, 534, 535
Kobiljek — 604
Kobilšek Jože-Ivan — 329
Kocijančič — 353
Kočar Štefan-Runo — 469
Kočevje — 461—464, 485, 490 do 492, 501, 507, 508, 512, 516, 520 do 523
Kočevski Rog — 236, 534
Kodrin Štefan-Konrad — 321, 326, 341, 387, 475, 501
Kofinar — 360, 443
Kogliščak Jože — 301
Kokalj Slavko-Jožko — 295, 296, 320, 365, 439, 482, 510, 589 do 591, 594, 595, 623, 631, 652, 663, 684, 704, 729
Kokalj Stane-Janez — 573, 608, 630, 631, 652, 663, 666, 667, 729
Kokarje — 334, 335, 390
Kokolj Franc-Jožko — 111
Kokošje — 355
Kokra — 38
Kolander — 221
Kolar Ferdinand — 169
Kolar Franc — 172
Kolar Karel — 579
Količevo — 316, 352, 353, 562
Kolman Alojz-Marok — 14, 17, 120, 139, 375
Kolman Tonček — 43
Kolovec — 597
Kolovrat — 14, 220, 349, 361, 363, 443, 610, 679
Kolpa — 520
Komel Franta — 19, 20, 24, 27, 29, 41, 42, 57, 58, 71, 74, 79,

111, 114, 115, 119, 138, 166, 193, 197, 198, 202, 729
Komisija (na Pohorju) — 119, 175, 179, 180
Konca vas — 523
Konfin — 306
Konj — 401, 402, 407
Konjar Albin-Branko — 168, 169
Konjice, glej Slovenske Konjice
Konjiška gora — 34, 99, 180
Konjsko — 522
Konšek — 443
Kop — 44
Kopač dr. Ivan-Pavček — 119
Kopnik — 99
Koprivna — 18, 84
Koprivnikar Jože-Bruno — 79
Koprivšek Anton — 389
Kopšajev — 326
Kopušar Jože-Žovi — 218
Korče Franc-Matjaž — 469, 471, 527, 652, 653
Koren Marjan-Rene — 72
Koren Rudolf — 416
Korenitka — 531, 535
Korinj — 520, 521
Korošec Anton — 340
Korošec Jože-Vido — 89, 101, 105
Korošec Štefan — 340, 361
Koroška — 13, 16—18, 22—26, 31, 32, 35, 37, 39, 41, 42, 47, 53, 60, 91, 95, 104, 130, 145, 152, 154, 155, 158, 196, 253, 317, 557, 572, 590, 616, 674, 684—686, 688, 690, 691, 693, 694, 696—699, 701—703, 705, 711
Koroška vas — 85
Korpusi:
NOVJ:
— sedmi — 39, 40, 220, 249, 311 do 313, 358, 359, 373, 374, 396, 400—402, 405, 406, 424, 436, 443, 445, 447, 461—467, 477 do 478, 480, 484, 488—493, 497 do 499, 501, 503, 504, 507, 508, 516, 519—523, 525, 527, 529 do 531, 534, 536, 538, 540, 545, 548, 559, 560, 609, 632
— deveti — 38—40, 136, 220, 315, 417, 460, 461, 560, 562, 637, 674
— KNOJ — 692
Kos — 129—131, 209, 210
Koseze — 358, 375
Kosi Irma — 692
Kosi Maks — 692
Kosmač France — 191, 255
Kostanjevica — 508
Kostanjska planina — 13
Košak Miha — 475
Košenjak — 700, 704
Kot — 86, 181, 203, 204, 207, 208, 210—213, 259
Kotnik — 86
Kotlje — 683
Kovačič Ivan-Efenka — 111, 114, 115, 373, 609, 700
Kovačič Ivan-Gandi — 108, 207, 226, 429, 431, 469, 527, 540, 564, 620, 652, 653, 680
Kovačija — 402
Kovačič — 510
Kovačič Andrina-Irena — 124
Kowatsch Max — 333
Kozara — 141
Kozjak — 47, 176, 200, 217, 237, 243, 244, 709
Kozjansko — 22, 23, 25, 47, 63, 86, 93—95, 116, 315, 316, 382, 397, 398, 465, 560, 561, 577, 697
Kozje — 382, 397
Kozjek — 532, 533, 535—537, 539
Kozji hrbet — 617
Köln — 146
Kölner Hans — 133, 166, 172
KP — 13, 54, 60, 61, 66, 67, 121 do 125, 136, 143—145, 193, 194, 196, 217, 254, 296, 308, 336, 345, 347, 518, 519, 529, 538, 539, 660, 705, 706, 711
Kraigher Boris-Janez — 235, 291, 562, 577
Kraigher Dušan-Jug — 12, 14, 16
Kraigher Sergej — 692

Krajger Mirko-Luka — 188, 386, 501
Krajgoliše — 239
Krajno Brdo — 596
Kralj Franc — 237
Kramar Stane — 228, 652
Kramarica — 292, 318, 384, 396
Kranj — 38, 39, 314, 315, 417, 418, 420, 424, 558, 589, 592, 598
Kranjc — 198
Kranjc Franc-Gašper — 244
Kranjc Ivan — 149, 150, 152
Kranjc Milan-Brane — 72, 89, 90
Kranjska — 142, 477
Kranjska Reber — 596
Kranjski Rak — 589, 593, 595
Krasnik Zmago-Sašo — 132, 256, 297, 300
Kraš Josip — 65
Krašnja — 305, 350, 351, 354, 356, 359, 367, 376, 422—424, 443, 444, 559
Krbulje — 377
Krebelj Avgust — 571
Krebl Rudolf — 616
Kreča Anton — 394
Kremžarica — 113, 167, 170
Kremžarjev vrh — 44, 117, 165, 170, 173, 223, 224
Krenkar Anton-Švejk — 514, 571, 580, 652
Krepfl Franc — 691
Kresnice — 235, 352, 403, 405, 406, 426, 508, 509, 512, 541, 542, 544, 632, 633
Kresniške poljane — 509
Kresniški vrh — 508, 541, 542
Kreuh Marjan — 111
Krevh Jože-Mundi — 203
Kričej — 68
Krim — 109
Kriška reber — 474, 482—484
Kriška vas — 463
Krivic Vinko — 431
Križ — 474, 482—484
Križ Ladislav — 463
Križni vrh — 89, 178
Križnik — 380, 385
Križnik Avgust-Medard — 662
Križnik Ivan — 394
Krka — 463, 464, 501, 502, 515, 521
Krn — 586
Kropa — 380
Kropušek Grega — 580
Kropušek Tone — 387, 529, 570, 579, 580, 622, 636
Krpač Franjo-Hubert — 411
Krško — 463
Krtina — 566
Krtinski hrib — 665
Krtna Ivan — 537
Krulc Ivan-Iztok — 295, 296, 306, 363—366, 381, 432, 433, 438, 439, 469, 582, 584, 586, 608, 613, 623, 626, 629, 631, 635, 641, 651, 729
Krušnji vrh — 531—537, 540
Krvavec — 590, 592
Krvija — 626, 629
Ksaver, mitraljezec — 364—366
Ksela Linka-Jasna — 20
Kukec Marko-Rok — 675, 677
Kunc Franc — 118
Kunc Lado — 698
Kumar Janez-Karo — 206
Kumer Ciril — 593
Kumer Franc — 593
Kurja vas — 139, 212, 248
Kurji vrh — 625
Kveder Dušan-Tomaž — 12, 19, 529, 562, 574, 640, 674

L

Labot — 699
Lacko Jože — 217
Ladinek Marija — 58, 97
Ladinik Franjo — 102, 591
Lahovče — 417, 418, 593
Lajler Alojz — 361
Lampret — 112
Lampret Jože — 138, 144, 346, 416, 529, 616
Lapajne Alenka — 691
Lasina — 84
Lašče — 520, 521
Laško — 81, 220, 290, 341
Lavre Franc — 363

Lavrič — 662
Lavrič Jože — 169, 185
Lavrič Stane — 119, 145, 166, 191, 255, 256, 348, 409, 438, 441
Lavrin Franc — 475
Laze — 290, 304, 375, 377, 400, 443, 508, 509, 559, 606, 609
Laznik Maks-Milan — 141, 142
Lebenice — 360
Leber Bine — 672
Ledinek — 45, 170
Legen — 115, 165
Lehen — 36, 42, 71, 240
Leitmeritz — 330
Lenart — 690, 692
Lenič Ignac — 475
Lenič Ivan — 475
Leoben — 184
Lepenatka — 563
Lepa njiva — 560
Lepin Jože-Ris — 315, 323, 329, 339, 467, 472
Lepšnik — 76
Les — 14
Lesjak — 44, 45, 55
Leskošek Franc-Luka — 160, 161, 609
Leskovšek Ivan — 616
Lesnjak Filip-Regin — 128, 131, 188, 242
Lešnik Martin — 363
Letnik Alojz — 184
Letuš — 339, 382—384, 389, 395, 397, 398, 443, 687, 688, 689
Liberga — 508
Libuče — 700
Limbarska gora — 34, 297, 298, 305, 351, 355, 356, 375, 404, 508, 568, 596, 632, 655
Limoni Drago-Ljubo — 366, 439, 501, 564, 573, 605
Lindek — 100
Lintsay — 235, 332
Lipa — 334, 337, 338
Lipa SO 55 — 558
Lipica — 699, 700
Lipje — 699
Lipnica — 87, 151
Lipovec — 360
Lisec — 498, 533, 534
Litija — 22, 39, 237, 290, 314, 318, 328, 349, 351—353, 374, 377, 400—407, 425, 426, 443, 490, 492, 507—509, 512, 540, 541, 564, 601, 606, 632, 655, 676, 677, 679—682
Liza — 656
Ljuben — 515, 516
Ljubljana — 31, 38, 43, 60, 67, 68, 104, 150, 349, 407, 422, 431, 436, 460—464, 485, 490, 491, 495, 530, 557, 559, 565, 568, 599, 609, 613, 638, 650, 664, 666, 684
Ljubljanska pokrajina — 14, 16, 23, 31, 32, 91, 135, 194, 294, 462, 463, 609
Ljubno — 292, 316—318, 320 do 330, 333, 337, 338, 384, 561, 562, 601, 685—687, 693, 697, 711
Ljutomer — 156
Lobnica — 35
Ločica (pri Vranskem) — 339, 359—361, 377, 422, 654, 658, 668
Log — 610, 630
Logaj Pepca — 362
Logar Vojteh — 441
Logarska dolina — 317
Logarska planina — 587
Lojk Anton — 476
Loka — 618, 625
Loke — 301
Lončar Franc — 487
Lorbek Jože — 527
Lorber Anica — 107
Loška dolina — 463
Lotz — 207
Löhr von Alexander — 685, 688, 697
Lučarjev kal — 503
Luče — 316—318, 321, 324, 325, 327, 330, 333, 337, 561, 563, 582, 584, 601
Lučovnik Ludvik — 231
Ludvik — 255
Lukanja — 83, 85, 86, 205, 208
Lukovica — 358, 376, 421, 443, 444

Lurker Otto — 146, 147, 152
Luža — 531, 534—536
Lužnik — 172

M

Maček — 171—172, 174
Maček Ivan-Matija — 160
Mačji hrib — 515, 524
Mačkov križ — 221, 222, 224
Mačkovina — 426, 609
Madžarska — 92
Maiwald Richard — 97
Majdič — 353
Mala gora — 82, 521—523
Mala Kopa — 43, 165, 220—225, 255, 259
Mala Lašna — 575, 597
Mala Loka — 470, 471, 476, 477, 485
Mala planina — 359
Mala ravan — 359, 421
Mala Štanga — 507, 508, 510, 511
Male Pece — 496, 498
Mali Gaber — 494, 496
Mali Ivan-Bruno — 140, 243
Mali Korinj — 484, 485
Mali vrh — 490
Malo sedlo — 221, 222
Marčinko Vlado — 691
Marenberg (zdaj Radlje ob Dravi) — 34, 82, 99, 227, 238, 703 do 705
Marhar Miha — 616
Maribor — 16, 20, 22, 27, 33, 34, 36, 39, 43, 54, 60, 65—67, 72, 74, 75, 82, 89, 95, 99, 106—109, 137, 146—152, 154, 156—161, 171, 178, 179, 181, 183—185, 191, 200, 208, 217, 227, 230, 246, 314, 316, 337, 339, 400, 461, 474, 477, 599, 650, 674, 686—694, 696, 697, 711
Mariborska koča — 382
Marica iz Zasavja — 482
Marič — 151
Marinča vas — 521
Marinič Bogdan-Dane — 114, 293, 348, 369, 415, 571, 603
Marjan, mitraljezec — 607
Marjan, radiotelegrafist — 596
Markovič Drago-Niko — 69
Maroh Franc — 324, 325
Maroh Martin — 324
Marolt — 45, 68
Maršek Rudolf-Hedo — 228
Martinčič Polde-Boris — 431
Marzel Helena-Nada — 190, 191, 256
Marzel Ivan-Mijo — 166, 191
Matejovski Adolf — 148
Matko Marjanca — 591
Mazovec Franc-Risto — 24
Medič Ivan-Silvo — 24, 30, 59, 83, 98, 99, 131, 132, 139, 243
Medved Anton-Zdravko — 132, 133, 188
Medvedjak — 620, 625
Medvedje selo — 468, 470
Medvedjek — 530—532, 535, 615
Mekinje — 350, 420
Melaher Jože-Zmagoslav — 154
Melišče — 327
Mencinger — 622
Mendaš Peter-Iztok — 703, 704
Mengeš — 38, 350
Meničanin Dušan — 463, 535
Menina planina — 19, 20, 24, 29, 104, 110, 319, 324, 562, 566, 568, 570, 572—574, 579, 584, 585, 587, 593, 595, 596, 608, 615, 617, 618, 620, 621, 623—630, 635, 636, 641, 657
Mešel Jože-Delko — 102
Metlika — 236
Mevlja — 234
Mezgec Vinko-Rajko — 236, 255, 292, 297, 438, 471, 474
Meža — 683, 697, 700
Mežica — 17, 18, 99, 195, 230, 700
Mežiška dolina — 688, 699
Migolska gora — 486
Miha, mitraljezec — 569
Mihailović Draža — 152, 216
Mihelič Jakob-Savo — 131
Mihelič Rudi-Jernej — 111, 241
Miklavec Darinka — 36
Miklavec Viktorija — 36

Miklavž — 43
Mikuž dr. Metod — 153—155, 157, 158
Miloš, komandir — 540
Miran iz Trbovelj — 511
Mirenska dolina — 463
Mirkac Albert — 251
Mirkac Martin — 141, 142
Mirna — 467, 482, 483, 485, 486, 525, 539
Mirna peč — 497, 515, 537
Mislinja — 28, 36, 76, 78, 112, 128, 129, 133, 136, 148, 174 do 176, 186—190, 193, 196, 200, 204, 213, 214, 223, 230, 231, 233, 238, 244, 259, 291, 339, 412, 413
Mislinja (reka) — 105, 165, 191
Mislinjska dolina — 33, 42, 55, 60, 79, 96, 101, 105, 106, 110, 115, 127, 129, 137, 165, 173, 182, 187 do 192, 195, 199, 200, 204, 221, 223, 230, 237, 238, 247, 253, 254, 337, 688, 699
Mislinjski graben — 238, 240, 242
Mislinjsko Pohorje — 221
Mišica Vlado-Miha — 384
Mithans Rajko — 168, 170
Mlačnik Franc-Marjan — 72, 89
Mlačnik Tone-Rastko — 385
Mlakar Vili-Boltežar — 132, 223
Mlinarič Ludvik-Ivanov — 97, 140, 175, 199, 214, 344, 382, 469
Mlinše — 401, 404, 603, 604, 608, 610, 652, 679
Močnik — 103
Mohorko Franc — 431
Molek Jakob-Mohor — 26
Moravče — 307, 314, 349, 351, 352, 356, 357, 361, 365, 377, 403, 404, 417, 422, 477, 539, 540, 574, 576, 604, 684
Moravška dolina — 60, 94, 145, 304, 305, 307, 349, 350, 352, 354, 357, 379, 433, 443, 446, 559, 562, 566, 573, 574, 576, 577, 594, 600, 605
Moravško — 24, 30, 46, 88, 96, 110, 115, 120, 138, 139, 141, 290, 297, 298, 305, 307, 315, 348 do 351, 354, 357, 371, 372, 374, 375, 400, 411, 420, 422, 424, 425, 433, 438, 442, 445, 468, 563, 564, 566, 567, 579, 593, 595, 596, 598, 600, 605, 615, 617
Moskva — 58, 591
Moslavina — 92
Mošenik — 356, 377
Motnik — 104, 336, 337, 359, 361, 380, 400, 571, 575, 606, 625, 661, 662, 668, 672, 705
Mozirje — 24, 34, 38, 291, 315, 316, 318, 320, 322, 328, 329, 333, do 335, 337, 380, 382—384, 392,—395, 397, 398, 416, 436, 443, 560—562, 656, 657
Mozirska koča — 292
Mozirska planina — 19, 20, 24, 104, 292, 576, 582, 598, 615, 650
Mravljak — 114
Mrzla luža — 478, 482, 483
Muljava — 503, 521
Munda Jelica — 87, 88, 151, 152
Mura — 557, 637
Murovica — 355, 356, 402, 404, 567, 594
Murska Sobota — 692
Mustafa Franc-Hadži — 217, 244
Mušič Ivan-Štefan — 624, 677, 697
Muta — 695, 704
Müller dr. Hacius — 32

N

Naglič Edvard-Matko — 348, 469
Naglič Jože-Edi — 170
Naklo — 558, 589
Namestnik Jože — 691
Nanos — 522
Narat Valentin-Bolte — 514, 605
Natek Karel-Konrad — 88, 89, 141, 181, 227, 228

Navrški vrh — 133
Nazarje — 192, 329, 334, 338, 384, 391, 394, 416, 560, 687
Negastrn — 356
Nekola — 301, 302
Nemčija — 313, 371, 685
Normandija — 230
Notranjska — 22, 36, 60, 67, 152, 507
Nova reber — 400, 596, 615
Nova Štifta — 110, 295, 310, 361, 559, 561, 562, 573, 593, 616, 617
Novak Alojz — 469
Novak Miha — 66
Novak Karel — 152, 153
Novo mesto — 43, 463, 464, 467, 475, 483, 484, 485, 488, 490, 491, 492, 498, 515, 516, 520, 530, 531, 537, 538, 609
Nožice — 592
Nunčič Ferdo — 321

O

Občine — 477, 525, 530—532, 534—538, 540, 548
Oblastni komite KPS za Štajersko — 140, 159, 170, 311, 312 do 314, 336, 337, 346, 609, 692
Oblastni komite SKOJ za Štajersko — 202, 216
Obran Branimir-Zajček — 151, 152
Očka — 209
Ocvirk Ivanka — 662
Odredi:
NOVJ:
— Dolenjski — 400, 425, 466, 468, 487, 491, 492, 508, 542, 609, 633, 682
— Gorenjski — 461
— Kamniško-savinjski — 14, 15, 20, 45—47
— Kamniško-zasavski — 104, 177, 199, 203, 208, 213, 219, 246, 247, 293, 300, 305, 307, 317, 318, 328—330, 342, 343, 349, 351—353, 357, 358, 366, 374—377, 391, 400—405, 407, 422—426, 430, 434, 442, 445, 542, 544, 559, 561, 562, 567, 597, 599—602, 605—609, 614, 634, 641, 651, 653, 669—671, 674, 675, 677—679, 681, 683, 684
— Kokrški — 418, 558, 614, 640, 651, 671, 672, 674, 683, 684, 709
— Koroški — 41, 79, 101, 229, 297, 561, 614, 671, 674, 684
— Kozjanski — 177, 184, 218, 247, 382, 397, 608, 614, 671, 672, 684
— Lackov — 601, 614, 640, 650, 671, 674
— Notranjski — 491, 492
— Pohorski (prvi) — 28—31, 33 do 37, 40—47, 57, 58, 62, 69, 75, 123, 134, 148, 149, 153, 156, 157, 256
— Pohorski (drugi) — 243 do 245, 259, 291
— Savinjski — 17
— Štajerski — 22—25
— Vzhodnokoroški — 110, 177, 219, 318, 328, 330, 396
— Vzhodnoštajerski — 63
četniški:
— Dolenjski — 418
— Gorenjski — 418
nemški:
— 18. lovski — 37, 39
Ogradnik — 560
Ogrizek Anton — 170
Ogrizek Fridolin — 169, 170
Ogrizek Viktor — 170, 171
Okonina — 337
Okrajni komite KPS Maribor — levi breg — 691
Okrajni odbor OF Maribor — desni breg — 244
Okrajšek Ivan — 329
Okrog — 569, 570, 610, 616, 632
Okrogar Tone-Nestl — 44, 72, 78, 79
Okroglo — 590
Okrožje:
— brežiško — 17, 143

— celjsko — 17, 143
— kamniško — 14, 15, 38, 153, 559, 578, 579
— litijsko — 15, 152
— ljutomersko — 218
— mariborsko — 218
— Maribor-okolica — 143, 203
— ptujsko — 17, 218
— revirsko — 15
— ribniško — 247
— šaleško-mislinjsko — 17, 18, 42, 106
Okrožni komite KPS:
— Celje — 577, 578
— Kamnik — 110, 577, 579, 660
— za Koroško — 154
— Maribor — 66, 67, 158, 159, 161, 217, 218, 246, 691, 692
Okrožni komite SKOJ — litijski — 567
Okrožni odbor OF:
— Celje — 662
— Maribor — 157, 159, 212, 217, 218, 692
Onek — 522
Operativne cone:
— 1. dolenjska — 11
— 2. notranjska — 11, 27
— 3. alpska — 11
— 4. štajerska — 11—16, 18, 19, 21—27, 29—32, 34, 38—48, 55, 56, 58, 61—64, 69, 71, 75, 86, 91—93, 95, 96, 101, 103, 104, 110, 114, 115, 117, 119—121, 124, 125, 128, 134—136, 139 do 142, 153, 154, 159, 161, 173, 176—178, 182, 184—186, 190 do 192, 194—196, 198, 200 do 202, 204, 206, 211, 214, 217 do 220, 229—232, 234—237, 242—251, 255, 256, 258—259, 290—295, 297, 307, 310—318, 323, 325, 328, 330, 332, 336, 337, 339, 341, 343, 346, 348 do 350, 353, 358, 359, 371 do 375, 379, 380, 382—385, 392, 393, 396—398, 401, 409—412, 415—418, 424, 425, 431, 433 do 436, 441—445, 460, 461, 465, 466, 504, 506, 527, 528, 538, 541, 546, 547, 557—563, 565, 574, 576, 577, 587, 588, 595, 596, 598—602, 604, 605, 608—610, 612, 614—617, 619, 620, 629, 630, 632, 633, 636 do 641, 650—652, 655, 658, 670—675, 677, 684, 686, 688, 696—698, 700, 708, 711
Operativni štab:
— 1. in 11. brigade — 384, 389, 390
— 6. in 11. brigade — 339, 341, 343, 347—349, 351, 354, 357 do 359, 361, 363, 367, 373—375, 379, 400—404, 407, 408, 411, 416—420, 422—426, 430, 436, 441, 442, 446, 465—467, 472, 474, 478, 482, 491—493, 495, 496, 498, 501, 503, 504, 507 do 510, 512, 514, 515, 521, 523 do 525, 528, 529, 531, 534 do 542, 545, 548, 563—570, 574, 576, 579, 581, 582, 595—600, 602—608, 610, 613, 616 do 631, 635, 636, 640, 650—652, 661—663, 677, 679, 708
Oplotnica — 33, 34, 36, 83, 85, 89, 137, 181, 204—208, 211, 218, 248, 258, 259
Orehek Anton-Robi — 334, 344, 439, 441, 527
Orehek Franc — 567
Orešje — 467, 507
Organizacijski štab slovenskega domobranstva — 484, 493
Orlaka — 501, 503
Orlica — 36
Orter Alojz — 170
Osankarica — 11, 207, 213
Osenar Franc-Vido — 344, 475
Oset — 662, 665
Osivnik — 167
Osolnik Bogdan — 692
Osredek — 404, 567, 592, 593
Osrednik — 68
Ostri vrh — 616
Ostruh — 83
Ostruščica — 239

Osvobodilna fronta — 13, 21, 30—32, 47, 54, 60, 69, 121, 122, 125, 135, 136, 138, 142—144, 146—150, 152, 154—156, 158, 159, 162, 163, 183, 184, 194, 196, 198—200, 202, 213, 216, 252, 253, 294, 305, 376, 378, 379, 445, 446, 479—481, 578, 613, 673, 691, 698, 711
Otiški vrh — 28, 186, 475
Otok — 380
Ovčjak — 341
Ovsiše — 597, 603

P

Pacek Alojz-Platin — 93, 94, 114, 131, 140, 329, 465, 729
Pačnik Avgust — 571
Pačnik Ivan — 580
Pačnik Karel — 111
Padeški vrh — 83
Pahtev Ivan-Medved — 431
Paka — 412, 413
Paka (reka) — 104, 230, 382, 412, 414, 562
Palčič — 582
Pallua-Gall — 93
Pameče — 115, 165, 166, 168, 196
Papo Nada — 293, 415
Papst — 662
Paradiž Avgust-Niko — 167, 169
Paradiž Polde — 242
Pasterk Franc-Lenart — 17, 18
Paška vas — 560
Paški Kozjak — 100, 101, 104, 112, 208, 230, 588, 598, 599, 610, 615
Paternus Franc-Cvetko — 167, 170
Pavlič — 76
Pavšič Štefan-Jure — 690
Peče — 351, 357, 361, 375, 376, 423, 436, 563, 576, 635
Pečovnik — 117, 340, 588
Pečovnik Božo — 415
Pekel — 468, 470, 482
Peklar Maks-Fonzi — 102, 132, 176, 300, 302, 304
Per Danica-Olga — 126
Perger — 245
Perovšek Janez — 441
Peruš — 45, 109
Peruš Alojz — 58
Peruš Ančka — 58, 106
Peruš Angelca — 58
Peruš Lojzka — 58
Peruš Miha — 106
Peruš Marija — 58
Pesek — 84, 212, 225
Pesje — 591
Peske — 357
Petan Alojz-Slavko — 680
Petan Slavko — 73
Petek — 327
Petek Franc-Florjan — 255
Petek Jurij-Dan — 626
Petelinjek — 657
Petelink — 657
Peter, obveščevalec — 665
Peterka Nace — 537
Peternel Edvard-Tinko — 579
Peterživec — 627
Petrin — 333
Petrovče — 687
Pevcin Maks-Matjaž — 391, 438
Picl Grega — 361, 362
Pijade Moša — 660
Pijava gorica — 464, 470
Pikl Karel — 361
Pirc Franc — 476
Pirnat Alojz — 389
Pirnat Stane — 570, 580
Planica (na Pohorju) — 35, 178, 179
Planina — 85, 86, 175, 179, 534
Planinka — 239, 256
Planinšek — 575, 579, 580, 582, 589
Plavšak Ludvik — 662
Plečko Ivan — 138
Plesković Milovan — 652, 653
Pleševica — 521, 524
Plešič — 212
Plešivec — 105

Plešnik Anton-Murat — 80—83, 131, 134, 139, 171, 175, 187, 188, 196, 199, 205, 212, 222, 227, 228, 236, 255
Plevnik — 239, 240, 242
Plevnik Vinko — 102
Pliberk — 699—701
Podboršt — 491
Podčetrtek — 382, 397
Podgaber — 494
Podgorje — 101, 102, 103, 588
Podgrad — 207
Podkraj — 594
Podlesek Peter — 36, 37
Podlog — 383, 390
Podmel — 568
Podmilje — 568
Podobnik Milan — 652
Podravje — 246, 254
Podstudenšek Franc-Rok — 580, 581
Podvelka — 44, 71—74, 98, 258
Podveža — 582
Podvolovljek — 318, 576, 587, 599
Poganek — 400, 401, 403, 405 do 407, 420, 443, 508, 509, 632
Poglajen Drago — 29, 30, 43, 44, 56, 58, 59, 71, 72, 137, 166, 169, 251, 298, 729
Poglajen Franc-Kranjc — 22 do 25, 29, 30, 96, 102, 114, 120, 121, 139, 234, 249, 250, 293, 323, 325, 373
Poglajen Jože — 97
Poglajen Vencelj-Miško — 30, 206
Pogled — 356
Pogorelčnik Zdravko — 128
Pohorje — 11, 12, 15—31, 35—37, 41, 42, 44—46, 53—57, 59, 60, 62, 63, 68, 70, 71, 73, 75—80, 84, 86—88, 94, 96, 98, 100, 103, 105, 106, 111—113, 115—119, 138, 139, 141, 147—149, 151 do 154, 156, 158—161, 163, 171 do 177, 180, 186, 187, 190, 191, 195, 199—201, 206—208, 212—214, 217—220, 228, 230, 237, 238, 242—246, 250, 253, 254, 256, 258, 259, 290—292, 311, 315, 316, 327, 375, 398, 438, 442, 446, 692, 694
Pokrajinski komite KPS:
— za Gorenjsko — 158
— za severno Slovenijo — 21, 126, 152, 153, 155
— za Štajersko — 12, 15, 23, 24, 34, 39, 41, 63, 71, 124, 157, 159, 160, 162
Pokrajinski komite SKOJ — 502
Pokrajinski odbor OF za Štajersko — 39, 692
Polanšek Ivan — 672
Polenik Helena-Jelka — 113, 118
Polenik Karel — 118
Poljana — 699, 700, 703, 704
Poljane na Menini pl. — 416, 575, 616
Poljane (pri Vačah) — 295, 297, 334, 336, 356, 403, 408
Poljčane — 89, 137, 178, 180, 181
Poljska — 20
Polki nemški:
— 13. SS policijski — 638
— 14. SS policijski — 36—38, 47, 48, 76, 82, 100, 397, 422, 462, 463, 491, 495, 530
— 18. deželnih strelcev — 36, 39, 93, 558
— 18. planinskih lovcev — 397
— 19. SS policijski — 31, 36, 38, 47, 48, 93, 147
— 25. SS policijski — 350, 388, 397, 558
— 28. SS policijski Todt — 350, 422, 558, 566, 609, 654
— 184. deželnih strelcev — 39, 422, 558
— gorskih lovcev Treeck — 390, 391, 422, 558, 566, 615
— šolski Brandenburg — 350, 422, 558, 654
— vermanšaftski Spodnja Štajerska — 143, 221, 301, 333, 350, 558, 639

— zaščitni — 674, 675, 676
Polzela — 290, 383, 385, 387, 395, 397, 560, 687
Pondor — 341
Ponikva — 180, 318
Ponikvar Igor — 511, 570, 573, 686
Ponoviče — 405, 426, 429, 634, 679—683, 709, 711
Postojna — 88, 463
Potočnik — 615
Potočnik Filip — 326
Potočnik Franc — 501
Potočnik Jože — 303
Potočnik Marija-Lenka — 167, 528, 564
Potočnik Tone-Niko — 114, 169, 170, 474
Potoke — 516
Povše Dušan — 675
Požarski jarek — 109
Praproče — 496
Praprotnik Jože — 344, 433, 438, 439, 501, 564, 572, 575, 582 do 584, 586, 589
Praprotnik Vinko-Grega — 662
Prekar — 352
Prekmurje — 25, 39, 47, 92, 637, 692
Prekopa — 397, 662
Prelesnik Peter — 570
Prelska gora — 588
Premk Franc-Ludvik — 431
Premrov dr. Bogdan — 104, 170
Premzl Ivan — 43
Preska — 508, 531, 536
Prevalje — 701
Prevalje (na Kolovratu) — 361, 362
Prevoje — 305, 306, 354
Prežganje — 508, 510
Pridgar — 213, 220, 221, 224
Prihova — 33, 181, 334, 335, 383
Prikrnica — 305, 354, 356, 562
Primorska — 40, 91, 152, 460, 609
Primožič Franc-Marko — 595, 596, 600—602, 674, 698
Primskovo — 402, 489
Pristava — 26
Pristotnik — 103
Pristovšek Albin — 80, 82
Pristovšek Slavko — 389
Privšek ali Pribovšek Gorki — 169, 173
Prlekija — 154, 155
Prule — 431
Pšata — 499
Pšeničnik Anton — 691
Ptuj — 63, 95, 143, 150, 152, 154, 156, 176, 218, 314, 316, 383, 690, 696
Ptujsko polje — 153, 155, 156, 199, 218
Pukšič Simon — 389
Pungart — 20, 70, 212, 221, 224
Pupis Bojan — 469, 515
Pusovnik Jože-Volan — 19
Pusti malin — 426, 431, 466
Pusto polje — 334
Puščava — 36, 96, 98, 225, 226, 228
Pušnik — 45

R

Rače — 43, 217, 691
Račje selo — 434, 467, 470—472, 482—484, 525, 530
Radana vas — 181, 259, 361
Radar Albert — 251
Radeče — 558
Rader Tone-Jasko — 96, 98, 99, 166, 247
Radmirje — 62, 318, 321, 338, 562, 685—687
Rado, politični komisar — 641
Radohova vas — 493—498, 530
Radomlje — 419, 559
Radšel Vinko — 251
Rainer dr. Friedrich — 147, 684
Rajer Albert-Borut — 652, 661, 672, 686
Rajh Jože — 389
Rajh Karel-Feliks — 224, 326, 431
Rajšp Jože-Riko — 179
Rak — 321

Rakitna — 522
Rakitovec — 424
Ramšak — 109, 319, 389, 390, 588
Ramšak Miha — 181, 259, 361, 428, 433, 482, 501, 591, 592, 622, 631, 652, 661, 729
Ranče — 179
Rančigaj Ivan — 665
Rančigaj Milica — 665
Rančigaj Slava-Ruslana — 665
Rastko — 621
Ratajc Albin-Bine — 59, 79, 129, 131, 166, 169, 175
Rath — 41
Ratje — 528
Ravnjak Franc-Muki — 620
Ravne — 400, 564, 573—575, 597, 603, 604, 610, 616, 634, 635
Razbor — 18, 585, 588
Razbor (pri Čemšeniku) — 604
Razborca — 42, 77, 105, 175, 201 do 203, 212—214, 221, 224
Razbore — 476
Razborje — 17
Razbornik Jože-Mato — 170
Razdevšek Ivan-Mato — 416, 527, 591, 666
Razdevšek Vinko — 389, 469, 616, 660, 665, 666
Razkrižje — 557, 637
Rdeči breg — 43
Rdeči kal — 492, 496, 498, 499, 500, 548
Reber — 362, 484, 488, 500 do 503, 508, 515, 531, 539, 548, 656
Reberca — 698
Rečica (pri Laškem) — 662
Rečica ob Savinji — 31, 38, 316, 318, 320, 333—337, 562
Reinbacher Marija — 179
Reka — 409
Remec — 419
Renke — 377, 407, 632, 679
Repina Martin — 170
Repnik — 78, 79
Resnik — 43, 83, 111, 133, 137, 228, 229, 235, 236, 255
Resnik Slavko — 361
Reš Bruno — 99
Revirji — 363, 374, 560, 563, 576, 599, 605, 639, 653
Ribče — 353—355, 406, 510
Ribičič Mitja-Ciril — 14, 22, 25, 41, 42, 55—57, 63, 95, 110, 120, 249
Ribnica (na Dolenjskem) — 461, 464, 485, 490, 501, 520, 523
Ribnica (na Pohorju) — 28, 36, 44, 68, 73, 74, 76, 78, 84, 96, 97, 115, 159, 175, 180, 182, 195, 197, 201, 203, 221, 247, 362, 382
Ribniška koča — 239
Riko, obveščevalec — 665
Rimske Toplice — 290
Rodolf — 114
Rogaška Slatina — 592
Rogla — 30, 83, 212, 228—230, 238, 240, 242—244, 258
Rohant — 306
Rojc Ivan-Bogdan — 18, 19, 24, 29, 30, 59, 62, 72, 79, 129, 134, 167, 174, 178, 179, 236, 376, 469—475
Roje — 483
Rojšek Zdenka — 691
Roma — 292
Rotovnik Jože — 99
Rovnik — 360
Rovte — 136
Rozman Franc-Stane — 12, 15 do 19, 141, 190, 255, 256, 464, 466, 468, 469, 470, 501, 524
Rožanc Ivan-Silvo — 244
Roženpelj — 532
Rožni dol — 516
Rösener Erwin — 11, 31, 35—39, 47, 48, 97, 98, 147, 330, 463, 561, 567, 637
Rubin Ivan — 428, 501, 527
Rudnik (pri Radomljah) — 579
Rupnik — 210
Rupnik Leon — 144
Rupnik Vuk — 153
Rusija — 20
Ruše — 20, 34, 90, 227, 691
Ruška koča — 34
Ržišče — 610, 679

S

Sad — 498, 499, 500, 503, 548
Sadinja vas — 515, 524
Sajk Alojz — 340
Salzburg — 150, 151
Samec Anton — 588
Sauer (nem. kapetan) — 76, 77, 82
Sava — 299, 353, 377, 400—402, 407, 424—426, 429—431, 433 do 435, 444, 609, 679, 681
Sava (reka) — 23, 24, 26, 38, 47, 91, 220, 290, 298, 318, 338, 349, 352, 354, 355, 401, 403—407, 417, 424—427, 429—431, 433 do 435, 442, 443, 447, 461, 464 do 468, 479, 490, 506—509, 512, 513, 539—542, 544, 545, 547, 557, 558, 563, 565, 567, 568, 571, 574, 576, 598, 599, 608 do 610, 612, 615, 630—635, 638, 639, 641, 677, 679, 683
Savič — 173, 362
Savinja — 208, 230, 290, 293, 321, 333, 338, 382, 384, 385, 395, 557, 582—584, 594, 639, 653, 685
Savinjska dolina — 14, 16, 18, 19, 22—25, 38, 60, 66, 77, 87, 104, 109, 145, 189, 237, 244, 253, 260, 291—293, 311, 314, 325, 339, 362, 381, 390, 397, 408, 410, 411, 442, 443, 446, 558, 562 do 564, 596, 618, 662, 684, 685, 688, 689
Savinjske Alpe — 582—585
Scherbaum — 66
Schiletz Franz — 182
Schlindwein Peter — 327, 330
Schmid Williem — 662—665, 667—669
Schmidt — 151, 205
Schumacher Erich — 476
Sečnjak — 101
Sedelšek — 582
Sedlarjev vrh — 222
Sedlarjevo — 93
Sedovnik — 68
Sedovnikov vrh — 44
Sekirnik Janko-Simon — 22
Sela — 496, 531
Sela (pri Slov. Gradcu) — 41, 65
Sela pri Šumberku — 497, 499, 501, 503, 535
Selce — 532
Selišče (pri Vačah) — 356
Seljak Ivan — 80, 82
Selo (pri Tihaboju) — 539—541
Selo (pri Velenju) — 79
Selska gora — 485, 487, 548
Semič — 512, 516
Semič Stanko-Daki — 472
Senjor — 438
Senjorjev dom — 212
Senovo — 94
Senožeti — 352, 401, 402, 404
Serušnik Ivan — 118
Serušnik Stanko — 118, 170
Sever Franc-Franta — 608, 614, 617, 618, 624, 625, 627, 631, 663, 664, 729
Sevnica — 22
Sicilija — 22
Sinča ves — 700, 701
Sinčič Stanko-Sine — 118
Sirk Pavle-Bregar — 72, 129, 167, 168, 199, 247, 248, 297, 482, 515, 605
Skerbinek Anton — 616
Skerlovnik Ivo — 37, 98, 99, 113, 166, 167, 247
Skidava — 626
Skočaj — 129—131
Skočir Franjo — 233
Skočje — 130
SKOJ (ZKMJ) — 59—61, 67, 121, 122, 125—127, 139, 140, 193, 202, 216, 217, 254, 295 do 297, 308, 344—347, 362, 380, 410, 441, 445, 473, 499, 501, 515, 518, 519, 538, 539, 564, 584, 585, 591, 596, 607, 621, 631, 652, 660, 672, 702, 703, 705, 706
Skomarje — 43, 77, 80—82, 84, 86, 128, 129, 133, 134, 203, 208, 622

Skorno — 560, 561
Skrinjar Valči — 623
Skrivni Hriber — 239, 240
Slapar Tomaž-Tugo — 18, 22, 23
Slape — 110, 338, 380, 618, 624, 634
Slapnica — 509, 510
Slapnik — 363, 375
Slatina — 560
Slemnik Kristina-Milka — 130, 514
Slevo — 589—593
Slivniško Pohorje — 179
Slivna — 304, 563
Slivno — 93
Sločnik — 678
Slokan dr. Herman-Zmago — 119
Slopnik — 615
Slovenija — 22, 23, 26, 32, 53, 57, 67, 92, 117, 151, 160, 162, 163, 219, 252, 256, 313, 435, 460, 461, 499, 560, 636, 658, 676
Slovenj Gradec — 18, 28, 34, 39, 41, 68, 101, 105, 106, 109, 112, 114, 136, 137, 142, 148, 149, 159, 165, 167, 172, 173, 182, 185 do 187, 189, 195—197, 204, 222 do 224, 339, 383, 384, 413, 442, 584, 697
Slovenska Bistrica — 34, 36, 39, 81, 89, 137, 206, 208—212, 690
Slovenske gorice — 20, 25, 47, 60, 152, 153, 155, 161, 182, 184, 217, 218, 244, 246, 315, 396, 560
Slovenske Konjice — 33, 34, 82, 100, 136, 189, 200, 206, 230, 689, 692
Slovensko primorje — 23, 31, 460, 472, 674
Smagej — 78, 79
Smolčnik — 103
Smolnikar Vinko — 692
Smrekovec — 579, 674
Smrkolj — 361—363
Smuči dol — 634, 636
Smuka — 484, 485, 528
SNOS — 143, 216, 252, 305, 378, 579, 692
Sobota (nad Ivnikom) — 704, 705
Sodnikar Franc — 469
Soklič — 354, 355
Sokolski dom na Pohorju — 382
Solčava — 78, 110, 314, 315, 317, 318, 561, 563, 584, 586—588, 598, 685
Sopelšnik — 221
Soršak Franc — 662—664
Soteska — 328, 397
Sotla — 86, 93, 94, 464, 465
Sotler Milica — 80, 167, 170
Soušek Jaroslav-Zdeno — 128, 320, 324, 386, 387, 394, 438, 470, 471, 486, 524, 590, 605, 631, 652, 656, 657, 729
Sovjetska zveza — 67, 122, 216, 346, 416, 657, 659, 694, 705
Spodnja Javorščica — 355, 402, 565—567, 594
Spodnja Savinjska dolina — 315, 317, 337, 382, 397, 653
Spodnja Slivna — 544
Spodnja Štajerska — 21, 31 do 33, 35, 89, 90, 93, 95, 97, 107, 143, 146, 147, 149, 150, 176, 179, 183, 203, 235, 398, 477
Spodnje Dovže — 36, 214, 216
Spodnje Kraše — 656
Spodnje Krbulje — 612
Spodnji Hotič — 405, 407
Spodnji Okrog — 615
Spodnji Prekar — 352, 353, 355
SPŽZ — 122, 346
Srbija — 695
Srček — 215, 216
Srebotno — 656
Srem — 658
Sremska Mitrovica — 65
Srpske Moravice — 133
Stage Kurt — 146, 152
Stahl — 86
Stahovica — 432, 581
Stamenkovič Miroljub — 463

Stante Peter-Skala — 16, 24, 52, 562, 588, 609, 674—675, 696
Stara Glažuta — 239
Stari grad — 385, 387—389
Stari trg (pri Slov. Gradcu) — 106, 141, 142, 188, 413, 585
Steblovnik Vlado — 629, 680
Stegnje — 594
Stehanja vas — 489, 532, 534, 536, 537
Steindl Franz — 28, 33—35, 37, 42, 43, 47, 82, 93, 142, 143, 156, 191
Stenica — 100
Stična — 461—464, 476, 488, 492 do 494, 496—498, 520, 530, 538
Stopar Viktor — 69, 71, 153
Stopnik — 397
Stranje — 419, 420, 422, 431, 444, 581, 601
Straža (pri Kamniku) — 421
Strma njiva — 357, 363
Strmčnik Alojz — 391
Strmec — 500
Strmeč — 360
Strnad — 338
Strnad Franc — 210
Strnišče — 692
Strohmeier Sepp — 149, 151, 152, 157
Studenci — 67
Studenec — 306
Stvarnik Zdravko-Tim — 88, 89, 141, 227, 371
Suha krajina — 463, 520
Suhač Lojze-Prleški Lojzek — 90
Suhi potok — 596, 603, 604, 625
Suhor — 93
Svečko Jože-Matija — 225
Sv. Ahac — 221
Sv. Ana (pri Pamečah) — 172
Sv. Ana (Št. Vid, Stična) — 525, 530
Sv. Andraž — 610
Sv. Anton (nad Lučami) — 575, 579—581
Sv. Anton (pod Malo planino) — 297
Sv. Anton (Pohorje) — 45, 68, 77, 98, 180, 201, 202
Svarje — 592
Svatov (zdravnik) — 581
Sv. Barbara — 112, 113, 221, 224
Sv. Bolfenk (Pohorje) — 69
Sv. Danijel (na Razboru) — 588
Sv. Duh (pri Slov. Gradcu) — 101, 105, 110, 115
Svetina Mira-Vlasta — 562, 578
Sv. Florjan — 634
Sv. gora (pri Vačah) — 14, 604, 679
Sv. Helena — 588
Sv. Janez in Pavel — 385, 389, 390, 655, 656
Sv. Janž (pri Rečici ob Savinji) — 117, 318, 320, 322, 327, 333, 337, 338
Sv. Jedrt — 105, 165, 185
Sv. Jošt — 181, 380, 385
Sv. Jurij (pri Celju) — 88, 328
Sv. Katarina (nad Trbovljami) — 363, 438, 443
Sv. Katarina (pri Žužemberku) — 520, 521, 524
Sv. Križ (pri Moravčah) — 355, 594
Sv.Križ (pri Tihaboju) — 426, 431, 436, 466, 467, 507, 509, 512, 513, 541
Sv. Kunigunda — 83
Sv. Lenart (pri Ivniku) — 704
Sv. Lenart (nad Novo Štifto) — 294, 632
Sv. Lovrenc (na Pohorju) — 28, 36, 45, 76, 84, 89, 96, 148, 213, 220, 225, 227, 382
Sv. Marjeta (pri Vitanju) — 100
Sv. Marjeta (pri Žužemberku) — 502
Sv. Miklavž (pri Moravčah) — 298, 351, 355, 403, 566—568
Sv. Miklavž (pri Taboru) — 656
Sv. Mohor — 354

Sv. Ožbalt (pri Ivniku) — 704
Sv. Ožbalt (ob Dravi) — 73, 183
Sv. Peter (pri Dravogradu) — 499
Sv. Peter (v Savinjski dolini) — 339
Sv. Planina — 302, 365, 564
Sv. Primož (nad Čemšenikom) — 604, 653
Sv. Primož (pri Kamniku) — — 295, 432, 589, 590, 593
Sv. Primož (na Pohorju) — 43, 45, 54, 55, 57, 68, 77, 106, 109, 115, 123, 170, 172, 180
Sv. Radegunda — 110, 115, 291, 292
Sv. Rok — 491, 493, 494
Sv. Urban — 389, 390
Sv. Urh (pri Zagorju) — 342, 678
Sv. Vincenc (pri Ivniku) — 704
Sv. Trojica (pri Moravčah) — 305, 306, 354, 355, 363, 401, 402, 442, 567

Š

Šacer Jože — 293, 347, 370, 524, 651
Šaleška dolina — 60, 189, 190, 204, 337, 413, 674, 688, 689
Šalka vas — 522
Šarec (zdravnik) — 592
Šavc Anton-Mitja — 84, 131 do 134
Šavc Jože-Mirko — 112, 166, 167, 411
Šavnica — 618, 625
Šentflorjanski vrh — 293
Šentjur (pri Izlakah) — 301, 341, 343, 349, 354, 374, 576
Šentjurc Lidija — 160
Šepec Karel — 207
Šerbak — 166
Šercer Ljubo — 67
Šifre akcij:
— Anton I — 204, 208, 220
— Anton II — 208, 211, 220
— Binkošti — 220
— Hindenburg — 18
— operacija Razborca — 224
— Ribnica — Lovrenc — 76
— Snežni metež — 36, 37, 47
Šiker Rudolf-Hanibal — 149, 150, 152
Šimič Rudi — 21
Šinkovec Jože — 371
Šipek — 23, 569, 575, 596, 603, 604, 617, 625—627, 630, 634
Šircelj Dušan — 596, 631, 652, 660, 730
Širmanski hrib — 508
Široka set — 426
Škoflje — 494, 495, 497
Škofljica — 464
Škocjan — 306, 567
Škoporec Gorazd-Borut — 184, 185, 209, 214, 293, 347, 619
Škrab — 306
Škraba Vinko-Strela — 242
Škratek — 106, 165, 172, 173
Škrjanc — 168, 170
Škrjančev vrh — 169, 173
Šlander Slavko — 14
Šmandl Jože — 170
Šmarca — 421
Šmarje (na Dolenjskem) — 490
Šmarna gora — 66
Šmartno ob Dreti — 334, 337 do 340, 380, 390, 391, 399, 400, 411, 436, 442, 559, 656
Šmartno pri Litiji — 507—509
Šmartno ob Paki — 318, 325, 328, 330, 382, 383, 395, 397, 412, 414, 443
Šmartno (na Pohorju) — 34—36, 111, 138, 209, 211, 213, 216, 290
Šmartno (pri Slov. Gradcu) — 28, 111, 141, 165, 187, 189—191, 215, 220, 223, 258, 318, 320
Šmartno v Tuhinju — 338, 339, 361, 383, 559
Šmaver — 537
Šmihel — 291—293, 411
Šmiklavž (pri Slov. Gradcu) — 79, 101, 105, 588
Šmon Avgust-Riko — 170
Šmon Franc — 399, 409, 416
Šolar Franc — 692

Šoštanj — 67, 88, 105, 143, 186, 189, 195, 204, 237, 301, 318, 328, 333, 382—384, 395, 396, 412 do 414, 560, 561, 697, 700, 703, 704
Špeglič — 580
Špeh — 574
Špiranac Valentin — 65
Špitalič — 336, 337, 380, 400
Šribar Ivan — 679
Štajerska — 12—14, 16, 17, 21 do 26, 31—34, 36—41, 45, 47, 53, 54, 63, 67, 86, 90—97, 104, 110, 115—117, 120, 141, 142, 146 do 156, 159—162, 190, 192—194, 196, 198, 219, 220, 229, 237, 243, 249, 258, 259, 311, 313, 314, 332, 350, 379, 409, 460, 461, 463, 465, 479—481, 485, 512, 513, 519, 527, 529, 541, 546, 557, 558, 560, 563, 574, 578, 599, 609, 636, 638, 639, 650, 654, 658, 674, 708
Štajerska domovinska zveza — 28, 33, 97, 148, 149, 191, 398, 477
Štajerski Rak — 582, 583
Štajner Milan-Kamnar — 466, 501, 567, 582, 583, 584, 586, 587, 614, 619, 678, 697, 729
Štance Laze — 304, 598, 603, 632, 634
Štarkelj — 362
Štefan — 242
Štefe Anton-Kostja — 14
Štibler Ferdo-Ivan — 18, 106, 112, 170
Štorovje — 513
Štrahar — 679
Št. Florjan (pri Doliču) — 128, 230, 233, 234
Št. Gotard — 351, 367
Št. Ilj (pod Turjakom) — 175
Št. Janž (pri Dravogradu) — 28, 704
Št. Jošt — 363
Št. Ožbalt — 342, 343, 349, 374, 432, 568
Št. Pavel (sedaj Prebold) — 220, 338, 339, 341, 387, 656
Št. Pavel (pri Št. Vidu na Dolenjskem) — 496, 498
Št. Rupert — 290, 385, 387
Št. Vid (nad Ljubljano) — 558, 566
Št. Vid (pri Lukovici) — 306, 342, 350, 351, 354, 356, 404, 421, 444, 558, 579, 601
Št. Vid (nad Mislinjo) — 413, 416
Št. Vid pri Stični — 461, 463, 464, 470, 475, 477, 485, 488, 490 do 498, 501—503, 507, 520, 530, 531, 548
Šubašič Ivan — 314, 378
Šuligoj Ciril-Tine — 226, 347, 369, 504, 573
Šurc Jože-Gojko — 105
Šušteršič Jože — 691
Šušteršič Tine — 502
Šverc Ozvald-Rudi — 89, 90

T

Tabor — 228, 662
Tajna — 560
Tajzl — 99
Tanasković Rajko — 374, 375
Tancer Franc-Tarzan — 151, 152
Tantegel Vencelj-Danilo — 244
Teharje — 558
Temenica — 496
Temeniška dolina — 497
Tepanje — 33
Terčak Stane — 218, 691
Tešova — 389
Tetičković Ivan — 475
Tevž Anton — 528
Tezno — 95, 193, 200
Tihaboj — 539
Tine, kurir — 622
Tinje — 34, 36
Tirna — 426, 427
Tisnikar — 221
Tjaš — 581
Tlačnica — 349, 356, 357, 359, 375, 423, 596, 610, 632, 634, 652
Tlaker Ivan-Luka — 30, 42, 56
Tolčane — 501
Tolsti vrh — 88
Toman — 351

Tomanova planina — 104
Tomaška vas — 191
Tomažič Jože-Bojan — 331
Tomislav, komandant — 655, 663, 668, 693
Tomšič Vida — 160, 312, 502, 529, 698
Tonjuti Jaka — 172
Toplice — 301, 678
Topolšica — 88, 384, 688
Torej — 68
Tori Miha — 416
Tostovršnik Anton-Revs — 293, 294, 317, 327
Trbonje — 28, 68, 106, 109, 111, 112, 123
Trbonjski jarek — 169
Trbovlje — 149, 192, 301, 358, 365, 404, 426, 656, 675—678, 684
Trbovšek Marica — 256, 379, 438, 564, 591, 621, 622, 631, 654
Trbul — 170
Trebanjski vrh — 483
Trebča vas — 513, 523
Trebinje — 65
Trebnje — 471—473, 475, 477, 478, 481—485, 488, 489, 515, 531, 539, 541, 546
Treeck dr. Egon — 94, 99, 100, 103, 104, 109, 116, 397, 398
Tretjak Franc-Ago — 256, 366, 416
Tretjak Mirko-Romi — 244
Trije kralji — 138, 207, 213
Trnavče — 335
Trnič — 485—487, 548
Trnjava — 422, 423
Trnova — 475
Troblje — 133, 165
Trojane — 290, 301, 337—339, 341, 348, 349, 351, 358—362, 374, 377, 385, 443, 566, 604, 609, 632, 654, 657, 677, 679, 709
Trst — 31, 409, 460, 461, 463, 672, 703
Trtnik Milan-Milanček — 102, 130, 139, 207, 227, 256, 320, 322, 324, 348, 392, 438, 472, 482
Tržič — 461, 558
Tržišče — 492
Tuhinjska dolina — 24, 60, 337 do 339, 349, 423, 446, 562, 563, 566, 574, 579, 585, 593, 596 do 599, 605, 606, 610, 615, 617 do 620, 624—628, 632, 636, 655, 656, 677
Tuhinjsko — 563, 595
Turičnik — 42, 44, 111, 119, 197, 213
Turinek Ivan-Zvone — 691
Turiška vas — 28, 111, 114, 191, 215, 216
Turjak — 175
Turk Franc — 587
Turk Hilda-Dunja — 59, 69, 140, 202, 730
Turnher Tone — 94, 595, 596
Turopolje — 92

U

Uiberreither dr. Siegfried — 33, 35, 37
Ukrajina — 694
Ulamec Marjanca — 348, 438, 439
Ulrih Tone-Kristl — 17, 18, 42
Umek Jože-Zepl — 59, 206
Umpfenbach — 75, 157
Uranič Ivan-Drago — 41, 42, 59, 101
Urbanc — 42, 43, 76, 157
Urbancl Avgust-Janko — 170, 244
Urbančič Ivan-Hinko — 297, 348, 410, 441, 499, 730
Urlep Hinko-Dnjeper — 20
Uršlja gora — 204
Uršna sela — 515, 516
Uster — 356, 400

V

Vače — 296, 298, 304, 349, 375, 400—402, 407, 425—427, 436, 508, 562—564, 576, 590, 601, 610, 630, 632, 677, 679, 681
Valher Viktor-Zmago — 73, 79
Vanco Jože-Ludvik — 210

Varšava — 325
Vašl Ferdo — 592
Vauhner Ivan-Zdravko — 82
Vavkan — 127, 128, 319
Velenje — 27, 100, 143, 186, 189, 192, 195, 198, 231, 233, 234, 383, 412, 413, 415, 442, 699
Velika Kopa — 220—224, 255
Velika Lašna — 562, 566, 575, 596
Velika Loka — 475, 482, 483, 525, 530
Velika Mislinja — 78
Velika Nedelja — 43
Velika planina — 345
Velika Preska — 509
Velika ravan — 341, 359, 422, 575, 604
Velika Sobota — 705
Velika Štanga — 507, 508
Velika vas — 352
Velike Lašče — 461, 464, 485, 490, 492, 501, 521, 522
Velike Pece — 491, 494, 496
Veliki Gaber — 501, 530, 537
Veliki hrib — 606
Veliki Lipoglav — 235
Veliki vrh — 138, 213
Velikovec — 696, 697—702, 704, 705
Velkar — 76
Verdić Lazo — 652
Verdun — 516
Vermanšaft — 33, 42, 43, 45, 62, 74, 75, 86, 93, 143, 249, 301, 316, 326, 382
Vernik Miha — 43
Vesel Jože-Viktor — 295, 296, 306, 329, 342, 363—366, 432, 438
Vetrnik — 625
Videm ob Ščavnici — 584
Vidergar Karel-Vulči — 321
Vidman — 99
Vidmar Jože — 501
Vidmar Tone-Luka — 110
Vidovič Gojko — 679
Vidovnik — 625
Viktor — 127
Vili s koroškega — 511
Vili, obveščevalec — 665
Vinarnik Franc — 150
Vindiš Alojz-Dunda — 98, 99, 139, 237, 238, 304, 381, 400, 416, 427, 519, 538, 589, 590, 594, 595, 600, 608, 729
Vinje — 67
Vinkov vrh — 524
Vinska gora — 588
Vinter Boris — 20, 27, 30, 33, 59, 102, 131, 134, 141, 175, 179, 199, 209, 221, 226, 238, 241, 421, 427, 433, 469, 499, 503, 544, 573, 585, 606, 607
Vir — 353
Virt Vinko-Gorki — 660, 667, 690
Visočnik — 292, 294
Visočnik Franc-Falent — 132
Višavnica — 618, 625
Višič — 209
Višnja gora — 461, 463, 464, 467, 476, 488, 490, 492, 498, 530
Vitanje — 28, 36, 81, 86, 100, 128, 129, 136, 181, 187, 208, 213, 231, 340
Vitanjska dolina — 129
Vivod Konrad-Feliks — 170
Vivod Lojze — 241
Vivodnik — 616, 618, 620, 626
Vižintin Avgust-Iztok — 102, 111
Vobovnik Ernest — 37, 44, 45, 97
Vodice — 436, 541
Vodriž — 588
Vogrinc — 42
Vogrinc Slava — 167, 514, 591, 626, 631, 703
Vogrinec Danica — 691
Vogt Josef — 31, 32, 47, 146 do 150, 152, 157, 176, 179, 183, 184, 192
Voh Franc — 344
Voh Jože-Lado — 141, 142
Vohak Herman-Boltežar — 501
Vojinović Aleksandar-Vojin — 21, 28, 29, 56, 59, 69, 71—73, 112, 114, 729
Vojnik — 230

Vojvodina — 708, 711
Volaj Anton — 580
Volčje jame — 490, 494, 534
Voljč Ignac-Fric — 170
Volmajer Jože-David — 297, 474
Volok — 411
Volovljek — 294
VOS — 42, 56, 63, 90, 118, 121, 153, 155, 156
Vozelj Viktor — 511
Vraber — 103
Vrabl Niko — 72
Vranič Ana — 662
Vransko — 31, 38, 148, 220, 290, 337—339, 341, 343, 348, 349, 351, 352, 359, 360, 361, 383, 385, 387, 389, 390, 401, 404, 422, 441, 558, 562, 563, 615, 654, 657, 662, 663 do 671, 682, 709
Vratanar Tone-Antonesku — 692
Vrbnik Alojz-Srečko — 514
Vrečko — 95
Vrenčur Jože — 226, 227
Vrh (pri Dobrniču) — 531, 536, 537
Vrh (pri Dolgem brdu) — 652
Vrh (pri Kandršah) — 604, 610, 630
Vrh (pri Limbarski gori) — 344, 363, 375
Vrhe (nad Motnikom) — 338, 656
Vrhnika — 418
Vrhnjak — 106, 166
Vrhovlje — 421
Vrhovni plenum OF Slovenije — 157
Vrhovni štab NOV in POJ — 161, 219, 220, 237, 460, 524, 608, 609, 636, 638, 670
Vrhovo — 474, 482—484
Vrhovšek Jelka-Elčka — 469, 537, 626, 631
Vrhovšek Tone-Oskar — 131, 371, 416, 514, 525, 570
Vrhpolje — 352, 354, 355, 399, 594
Vrhtrebnje — 532
Vrtače — 503, 531
Vučković Vučko — 111
Vuhred — 34, 37, 44, 74, 201, 202, 226, 227, 236—238, 258
Vuk — 209, 210
Vuzenica — 37, 44, 54, 68, 99, 107, 109, 117, 171, 173, 201, 202, 236, 237, 362, 704

W

Weber dr. — 150, 151
Wells (član zavez. misije) — 375
Wigele Sepp — 146
Wörndle — 335
Wroclaw — 108

Z

Zaboršt — 496
Zabreznik — 612
Zabukovica — 315, 337, 338
Zadrečka dolina — 316, 443, 559, 615
Zafara — 488, 502, 507, 513
Zagernik Ivan-Joco — 21, 158, 212, 217, 218, 291
Zagorica — 486, 496, 498—501, 537
Zagorje (hrvatsko) — 27, 91, 92, 94, 465
Zagorje ob Savi — 31, 133, 149, 192, 298—302, 305, 341, 348, 353, 377, 383, 400, 401, 404, 422, 426, 430, 442, 446, 474, 564, 566, 603, 610, 632, 675—679, 682, 683, 709, 711
Zagradec — 501, 502, 507, 515, 520, 521
Zagreb — 22, 65—67, 93, 675
Zahomec — 662
Zahrib — 610
Zajc Andrej-Krpan — 344—536, 605
Zajc Štefan — 475
Zakršnik Dominik-Zani — 567
Zalaznik Franc-Leon — 17, 18, 691
Zaletel Jože-Cene — 295, 296
Zalisec — 488, 494, 502, 531, 539
Zalog (Moravče) — 418

Zalog (pri Dobu) — 305, 306
Zalokar Jože-Ludvik — 394, 527
Zapečnik — 44, 165, 167, 173
Zapečnik Mira — 72, 167, 169
Zaplanina — 342, 343, 351, 679
Zaplaz — 473, 476
Zasavje — 22, 23, 25, 36, 348, 350, 576, 578, 598, 709
Zasavski revirji — 14, 60, 315, 446, 558, 616, 653, 659, 672, 674, 683, 709
Zavasnik Franc-Božič — 329, 360
Zavodnica — 397
Zavodnje (nad Šoštanjem) — 291, 384, 411, 588, 599
Završe — 138
Zdenska vas — 530
Zdešar Mirko — 239, 242
Zdovc Jože — 173
Zdovc Jurij-Miran — 652, 703
Zduša — 307
Zelena trata — 678
Zelenec — 513
Zeleni travnik — 704
Zgornja Bistrica — 248
Zgornja Dobrova (pri Zrečah) — 99
Zgornja Javorščica — 565—567, 594
Zgornja Rečica (pri Trbovljah) — 669, 670
Zgornja Slivna — 352, 355, 400, 403, 408, 544
Zgornje Dovže — 37, 112, 127, 216
Zgornje Pobrežje (pri Rečici ob Savinji) — 88
Zgornje Podgorje — 103, 105, 258
Zgornje Ržišče — 612
Zgornji Dolič — 27, 232, 234, 235, 250, 259, 412, 413
Zgornji Hotič — 407
Zgornji Iršič — 208
Zgornji Krušnji vrh — 498
Zgornji Log — 404
Zgornji Motnik — 338, 359, 380, 400
Zgornji Okrog — 613, 634
Zgornji Prekar — 352, 353, 406
Zgornji Zalog (pri Lahovčah) — 417, 418
Zidani most — 22, 235, 237, 290, 349, 374, 375, 400, 407, 422, 436, 460, 461, 464, 559, 650, 674 do 677, 680—682
Zidanšek Miloš — 57, 64—66
Zima, bolnišnica — 88
Zlato polje (pri Kamniku) — 176, 421, 422, 575
Zlodej — 86
Zlokar — 443
Zlokarje — 360
Znojile — 421, 423, 635, 656
Zore Ivan-Džoni — 80—82, 87, 98, 99, 141, 142, 214, 222, 300
Zore Ivan-Jernej — 675
Zorec Pepi — 191
Zorko Anica — 58, 68, 97
Zorko Božo — 210
Zorko Ivan-Vojko 179
Zorn Stanislava — 415
Zreče — 33, 34, 36, 43, 76—78, 82, 85, 175, 178—182, 192, 200, 208, 212, 254, 340
Zupan Franc — 592
Zupan Ivan — 475
Zupančič Anton — 616
Zupančič Breda — 573
Zupančič Franc-Marjan — 110
Zupančič Rudi — 499
Zupanič Alojz-Pitja — 84, 224
Zveza delovnega ljudstva — 66

Ž

Žalec — 422, 687, 688, 693
Žamarjev — 626
Železna Kapla — 318, 383, 674, 684, 685, 698, 699
Železno — 532, 534—536
Želince — 521, 522
Žerjav — 683
Žibert Franc — 381
Žibert Jože-Fajdiga — 118, 121
Žibert Polde-Mirko — 387
Žibert Vili — 420

Žiče — 179, 575
Žički vrh — 566
Žigart Franc-Vitez — 19, 37, 80 do 83, 89, 111, 115, 238, 241, 258
Žitara ves — 684
Žlabor — 333, 397
Žličar Franc-Branko — 71, 80, 119, 145
Žnidar — 103
Žnidarič Elizabeta — 151
Žokalj Alojz-Džidži — 315, 323, 329, 336, 347, 367, 373
Žovnek — 383, 385, 388, 389, 393, 396, 443
Žumberak — 92
Županje njive — 320, 321, 590, 593, 601
Žuraj Ivan — 501
Žužemberk — 463, 484, 488, 490, 501, 502, 507, 508, 512, 513, 515, 516, 523—525, 531, 540
Žvarulje — 604, 610
Žvikartov križ — 221, 222
Žvirče — 258

VSEBINA

UVOD 5

OD PADCA POHORSKEGA BATALJONA DO USTANOVITVE ZIDANŠKOVE — POHORSKE BRIGADE . . . 11

Pohorje brez partizanske enote 11
Pohorska četa 17
Pohorski bataljon (drugi) 19
Pohorski odred 28
Priprave za ustanovitev brigade na Pohorju 41
Opombe 48

USTANOVITEV BRIGADE IN NJENI BOJI NA POHORSKEM OBMOČJU 53

ZAČETNA DEJAVNOST BRIGADE 53

Ustanovitev XI. SNOB Miloša Zidanška 53
Narodni heroj Miloš Zidanšek-Vencelj (Zdravko) 65
V prvih dneh po ustanovitvi brigade 68
Napad na vlak in požig tovarne 71
Nemške akcije proti novoustanovljeni brigadi 75
Uspešni napadi na avtomobile pri Stranicah 80
Začetek delovanja minerskega voda 88
Pohod XIV. divizije in okrepljena dejavnost brigade 90
Napad na vlak v Trbonjah in povezava z enotami XIV. divizije 106
Politično in kulturno prosvetno delo ter delo organizacij KPS in ZKM 121
Oster spopad z Nemci pri Vavkanu in celodnevni boji na Hudinji 127
Dejavnost brigade v drugi polovici marca 136
Napad na orožnike v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu . . 141
Boj z gestapovsko agenturo 145

UTRJEVANJE BRIGADE IN KREPITEV NJENE OFENZIVNOSTI 165

Akcije v Mislinjski dolini in hud spopad pri Jesenku nad Pamečami 165

Povečana dejavnost na komunikacijah ter uničenje industrijskih in drugih objektov v Zrečah 178
Napad na Mislinjo 186
Glavna naloga mobilizacija 193
Vojaško in politično utrjevanje brigade ter akcije na komunikacije 199
Napad na policijska avtomobila in akcija v Oplotnici . . . 204
Pomembna zmaga v Kotu nad Oplotnico 207
Napad na Spodnje Dovže 214
Poraz Nemcev na Mali in Veliki Kopi 220
Napad na policiste v Činžatu in na vlak pri Fali 225
Rušilna akcija na progi Dravograd—Velenje 231
Zmaga Šercerjeve in Zidanškove brigade nad Mislinjo na Pohorju 239
Ustanovitev Pohorskega odreda (drugega) in odhod brigade s Pohorja 243
Pregled mobilizacijske, vojaško-politične, kulturno-prosvetne in propagandne dejavnosti 246
Opombe 261

BRIGADA MED SAVO IN SAVINJO 290
Od Pohorja do Kamniških planin 291
Zidanškovo brigado okrepi bataljon Šlandrove brigade . . 294
Napad na Zagorje, začetek skupnih akcij Šlandrove in Zidanškove brigade 298
Napad na sovražnika pri Sv. Trojici v Moravški dolini . . 305
Za ustanovitev in proti ustanovitvi nove divizije in korpusa 310
Priprave za osvoboditev Gornje Savinjske doline 313
Brigada je v ogorčenih bojih osvobodila Gornji grad . . . 319
Nadaljevanje bojev za razširitev osvobojenega ozemlja . . . 332
Napad na Šmartno ob Dreti in Bočno 338
Ustanovitev 4. bataljona 343
Dejavnost brigade na Moravškem, v Zasavju in na območju Trojan 348
Tragedija 1. čete 4. bataljona 361
Napad na postojanko pri Sv. Katarini 363
Iz notranjega življenja brigade 366
Pogosti napadi na prometne zveze 374
Napad na Braslovče in hudi boji v njihovi okolici 382
Sodelovanje v bojih pri Poganku in pogoniškem mostu . . 400
Zidanškova brigada je dobila zastavo 409
Velika rušilna akcija na železniški progi Celje—Dravograd . 412
Boji in akcije na območju Kamnika 416
Napad na postojanko Blagovica in Krašnja 422
Uničenje postojanke Sava in preboj čez reko Savo 424
Pregled kulturno-prosvetne in agitacijsko-propagandne dejavnosti 436
Opombe 447

BRIGADA NA DOLENJSKEM 460
Načrti glavnega štaba NOV in PO Slovenije jeseni 1944 . . 460
Prvi dnevi na Dolenjskem, podelitev odlikovanj in srečanje s komandantom Stanetom 464
Začetek bojev z domobranci in tragedija 2. bataljona . . . 470
Občuten poraz domobrancev in Nemcev na Trniču, Cirniku in Selski gori 485
Napad na sovražnikovo postojanko Št. Vid pri Stični . . . 490
Napad na postojanko v Jevnici 507
Od Save na območje Žužemberka, Semiča in Kočevja . . . 512
Sodelovanje v napadu na Kočevje 520
Hudi boji na območju Občin 530
Priprave enot za odhod z Dolenjskega 539
Čez Savo na območje IV. operativne cone 541
Opombe 549

PONOVNO MED SAVO IN SAVINJO 557
Velika sovražnikova ofenziva in razdelitev brigade 557
Napad na štab brigade in na bolnišnico 579
Težaven pohod 1. bataljona 582
Pohod 2. in 3. bataljona ter žrtve v zaselku Slevo 589
Zbiranje brigade po hudi nemško-domobranski ofenzivi . . 596
Poskusi preboja brigad čez Savo in boji na Menini planini . 608
Opombe 642

PONOVNA RAST BRIGADE IN NJENA DEJAVNOST V ZAKLJUČNIH BOJIH ZA OSVOBODITEV 650
Vključitev brigade v XIV. divizijo, njena preureditev, krepitev in akcije 650
Uspel napad na Vransko 662
Akcije na nemške postojanke v Zasavskih revirjih 672
Razoroževanje sovražnikovih enot in pohod v Celje 683
Prihod v osvobojeni Maribor 689
Ruski bataljon gre iz brigade 693
Zidanškova brigada v Celovcu 694
V zadnjih dneh vojne 698
Zbiranje vojaškega plena, slovo od Koroške, razformiranje brigade 701
Opombe 712

POVZETEK 716

PREGLED ŠTEVILA BATALJONOV, BORCEV, ČLANOV KPS, KANDIDATOV KPS IN SKOJ 723

VIRI IN LITERATURA 724

POVELJNIŠKI KADER 729

Seznam borcev 731

KAZALO KRAJEV, ENOT IN IMEN 754

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO LJUBLJANA SLOVENIJA

Knjižnica NOV in POS 15

Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček

Mirko Fajdiga

ZIDANŠKOVA BRIGADA

Rokopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dne 12. septembra 1974

Strokovna recenzenta
dr. Miroslav Stiplovšek in dr. Milan Ževart

Lektor Ferdo Fischer

Opremil Vladimir Lakovič

Izdelava skic Vladimir Štimac

Tehnični urednik Jože Čertalič

Založila »Partizanska knjiga« v Ljubljani
zanjo Milko Štolfa
in odbor Zidanškove brigade v Mariboru
zanj Alojz Vindiš-Dunda

Natisnila in vezala tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani
julija 1975 v 3000 izvodih

Klišeje izdelala klišarna »Ljudske pravice« v Ljubljani